

احوال حضرت شایح رحمۃ اللہ علیہ

نام نیش مولانا حافظ بدر الدین ابن مولانا حافظ بہاؤ الدین ازاولاد حضرت عبداللہ بن سلام حجازی
 است کہ درجن وے نازل شد و شہد شہید من بنی اسرائیل و سلسلہ نبیش از انبیاء سے بنی اسرائیل
 تا حضرت یوسف علیہ السلام می رسد و از طرف جدنا سیدنا شیخ السیدوخ مولانا شیخ محمد یساح قادری عظمیٰ اکبر آبادی
 ابن حضرت قطب الاقطاب شیخ عبداللہ الخاٹب پنجم و دوم بہکاری قدس اسرارہ طفیلہ اہل حضرت شیخ سلیم بنی قدس سرہ
 و خزینۃ الاسفیاء و خزانۃ المصلین و غیرہ انعاما و مملکت۔ اجداد ایشان از بخت نہ کہ از منافات مسرت و وطن مالون
 ایشان بہت برے اما سے سناسک احرام حج بستہ در جرین تشریف رسیدند و زیارت مشرف شدند بعد از ان
 قتیکہ سلطان جلال الدین محمد اکبر بادشاہ دکن و گجرات فتح کردہ مراجعت نمود و برگزیدہ فتح پور سیکری در ۹۷۰
 نور الدین جہانگیر پیدائش و سلطان این مقام را مبارک دانستہ شہر آباد کرد و ادراخ پور نام بہاد و دار الخلافہ خود
 ساخت عہدہ افتاد و نصاب ایشان داد چنانچہ تا ایندم آن خدمت نسلا بعد نسل در خاندان ایشان باقیست در
 صدی و دوازدم مولانا حافظ بدر الدین را در مولانا حافظ علاؤ الدین مرحوم قاضی فتح پور ابن مولانا حافظ بہاؤ الدین
 مرجع اقامی دادانی استند و از فیض ظاہری و باطنی خلق اللہ نافع رسانیدند باز در سالہ از فتح پور مجید آباد
 تشریف بردند و ساکنان آن دیار را بدولت فیض خود الامال کردند صاحب تصانیف بودند۔ علاؤ
 شریح دیوان حافظ کہ اکنون بشاہ طبع می یست۔ صفات الایمان و شریح المصدرة الاسلام و خلاصۃ الحکم
 و صین المعانی و تہذیب و معاد و شریح گلستان و دیگر کتب از تصانیف ایشان اند۔ اما بجز شریح دیوان حافظ دیگر
 شائع نشدہ اکثر از خاندان ایشان مولانا ظفر الدین صاحب و دیگر اعزہ موجود اند اخلاق حمیدہ و صفات پاکیزہ
 دارند خداے تعالیٰ زیادت عمر و علم و عمل نصیب ایشان کناد

اعلان

اس کتاب بدر الشرح کا کافی رائٹ مولوی محمد ظفر الدین صاحب موصوف سے معقول بدل سے دوام کے لیے حاصل
 کر لیا ہے کوئی شخص مجاز سے اس مطبع کے اس شرح یا اسکے جز کے چاہئے کا نہیں
 العبد محمد عبد الاحد عفی عنہ پرنسپل مطبع مجتہبی دہلی ماچہ ۱۹۰۳ء

تألیف بیرون از اندیشه تعظیم اہام مرقیہ سے رارسد کہ مادی حدوث و امکان بدات اقدس است نمیتواند
 وزید و نیایش از دل از احاطہ ترقیم اقلام مرقیہ سے رارسد کہ غبار تشبیہ و تعطیل بوجود مفہومش
 نتواند رسید و عبارت حادہ و جلالتش از شعر شاعران سرود و استعارات لطیف و کمالتش از سترج
 شاعران مستقیم و ممدو لایتناہی از بارگاہ الہی نشان آن نغمہ ہر دو عالم سرمایہ ایجا و آدم صاحب الفضل
 و اکرم الصبح العرب و المعجم محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و سنی اللہ و اصحابہ اجمعین - اما بعد میگوید
 بنده کستہ بین پدر الدین و دلا مفاظ بہار الدین ابن شیخ غلام محمد غفر اللہ لہ و لوالدینہ و غفر اللہ
 جوانی کہ ایام نشاط و شادمانی است دل طالب اشعار عشق انگیز بود و طبیعت راغب کلمات جویا
 ریز روز بہ روز مطالعہ اشعار فتحہ سفینہا اشتعال می نمود و وقت بہا بخواندن دوا و دین سلف و خلف ہم
 آخر الام از زبان خلقت و بیان ملک جان مکرر خاطر گردید کہ رماہ عشق و باب محبت سخن بیج کیے از
 شعر شریفہ من و ستاخرین سخنان حضرت قوۃ العاضقین شمس الدین محمد حافظ شیرازی
 میرسد چنانچہ حکیم آذری در جوابہ الاسرار آردہ آرا آن رود کہ سخنوران دین عالم فانی نزول نموده اند
 اینچنین سخن بیکس و اتفاق نیفتادہ است و شواہد قناد دین طور چنانچہ حافظ را دلہ صلی علی
 علی قلدیز و سجع نغمہ الدین حمید الرحمن حامی در لغات نوستہ فی لسان العیب و ترجمان الاسرار
 بسا اسرار غیبیہ و معانی مخفیہ کہ در کسوت مجاز و مستعار اتفاق افتادہ بیکس را نیفتادہ و بیج دیوانے
 بہ اند دیوان حافظ نیست اگر مدح و موی باشد لا جرم درام دیوان حافظ بہت میراثم دوسے از دست
 نمیکند ششم طراز مطالعہ غزلیات شوق انگیز و از خواندن رباعیات ذوق آمیز فرستے جاہل بیسودم و خیر مذہبی
 ہم میرساندم رفتہ رفتہ طبیعت منقضی آن گردید کہ اگر بہر معطلات انسان اطلاسے حاصل شود و بر معانی

کلمات اینان تحصیل گردید بے بہتر و خوشتر باشد بعد از نگاہ پوس بسیار جو بہ شمار بعضی از کتب مشتمل بر
مصلحات صوفیہ چون مرآۃ العافی کہ مصنفش قطب الدین جمال بانسوی است گلشن راز کہ تصنیف شیخ محمود
حبستری و شرح گلشن راز و بسیارے از رسالہا متضمن مقامات سلوک و تصوف و حیدری از شرح دیوان حافظ چن
شرح میر ختمی و مدح و تحقیر گو الیاری و شرح شیخ محمد دہلوی و شرح شیخ یوسف ایلمی و شرح شیخ محمد فضل الدہ آبادی
کہ متضمن تخیل ابیات مقلدہ اند از مقام العہد انہا بتوجہ حضرت شمس الدین و تاثیر کلمات بزرگان باندازہ عقل و کلام
و مفاد و حوصلہ ضعیف بر مصلحات ایشان اطلاع یافتم و باوراک معانی اینان بشتافتم روزے بہرگز
خاطر فاتر نگردید کہ انچہ ازین شہر و جا بہرہ برداشتم تمام و انچہ کہ بتوجہ حضرت لسان الغیب بر دلم فروفت
گردید آنرا بہرہ آرد تا بعضی آثارش نمایان و برادران و طالبان را نیز ازین بہرہ رسد کہ سہ حلوائیہا
نہایت خمد و بنا بران شرح بزرگداشتہ تا پس ماندگان را یاد دگاری باشد و بر صفحہ روزگار از مانتلا
ماند و اللہ المبین و رب التین

لے انجا بر روی کتب خطی بہت بکار لفظ سانی موزن بالا اور در ہر جہا بہرہ برداشتہ تا پس ماندگان را یاد دگاری باشد و بر صفحہ روزگار از مانتلا
ماند و اللہ المبین و رب التین

غزل | اَلَا يَا أَيُّهَا السَّاقِي اذْكُرْ كَأْسًا وَابْوَاهَا | کہ عشق آسان نہو و اول دے افا و شکوہا

الابحسنی دانا و آگاہ باش یا حرف نہا بے اے ایہا حرف زائد کما قال اللہ اَلَيْهَا الْعَزِيزُ مَعَنَا
وَاَهْلًا النَّصْرُ وَنِيز لَفْظ ادب است کہ قولہ تعالے يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ انا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مَبَشِّرًا
ساقی در صل لغت شمعے نوشانندہ آب است المیشتر متعل بر نوشانندہ شراب است و در صلاح صوفیہ
مراد ازین چہا کہ اول حضرت حق بموجب وَ سَقَّوْهُمْ رَبَّهُمْ شَرَّ اَبَا طَهْرًا چنانچہ در شرح گلشن راز است
کہ در مراتب تجلیات اعلیٰ حق تعالے خود ساقی گشتہ شرب بہ اشتقان خود می نوشاند و ایشان چون
آن شراب سے نوشند محو و فانی میگردد و از کشاکش و سختیہاے عشق خلاصی سے یا بندہ دوم مرشد
کمال کہ کنیت از جناب محمد است صلعم چنانچہ در مرآۃ المعانیست ۵ مرشد کمال در بنجا مصطفیٰ است ۶
ہم شبی و ہم دلی را رہنماست ۷ سیوم شیخ برینا بت رسول علیہ السلام کہ اَلْشَّمْسُ فِي قَوْمِہٖ کَالنَّبِيِّ فِي اُمَّتِہٖ
چہا کہ معشوق کہ شراب حسن معنوی از جام روستے مینوشند اور یعنی بگردان اے روان کن
کا سا ساغر و نیز مراد روستے معشوق چنانچہ مولوی جامی گفتہ ۵ ساغر از دور عارضش کردیم ۶
اودہ خوردیم و این ترانہ نزدیک ۶ نا و لہسا بدہ آنرا و اول امر است از نا و لے شَاوَلْہَ سَبْعَ

لے انجا بر روی کتب خطی بہت بکار لفظ سانی موزن بالا اور در ہر جہا بہرہ برداشتہ تا پس ماندگان را یاد دگاری باشد و بر صفحہ روزگار از مانتلا
ماند و اللہ المبین و رب التین

خبر سے کہے واک و الف و با و ل حرفت است و تائیس اللہ را گویند کہ در میان زنی و او حرف متحرک است
شود چون تامل و کمال سلمان سے رہند رفیقان و رسیدن مرسل و در خواب غرور می تویند از اسے
دل مائل با نظام الدین کنوی سے ہمہ سعی از پیشگی ارم است و چو در لشکری خانہ پر میرم است و ترک ابن الف
از عیبہ تافہ نیست آسان نمو و اولی اثناء بدانت کہ ماتنق را در اول آور و رسید بد و این اثناء
صفت و این آسانست بعد چون در اکتشے گذر عراج گوید و چون تعلق رسید شوق گوید
بعد و چون ترقی پذیرد استیاق گوید و شوق گاہ و گاہ فروے نشیند اما استیاق را نقص نہ و چل از ہم
شور و سود و محبت گویند و چون فاف و فاف خویشتن را یکبار و در وجود دوست تعلق کہ آنگاہ عشق گویند و این
بنا مشکلست این بناست افتاد و مشکلها و سایر از مشکلها عقد داد کہ مایص وقت ماتنق میگردد

آوست مد این مرتبه زند و اطاعت امر او ساید رسول محبوب حقیقی نرو سابران گوید قوله

ای سجاد و در نگین کن گرت پیرخان گوید | که سالک و خیر نمودن راه و رسم منتر لها

پیرخان اشاره به شد کامل سه ساقی و پیرخان و مطرب استخوان و مرتبه کامل بود و یا اودا
سه گزند معنی آنست که سه طالب صادق بموجب **فَالْمُتَّقِينَ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ** دست در این مرتبه
کامل زن و خود را کفایت فی الیه انشال و تحت ماده او در آور و امر او را کوی سرل بند و دسر از امر او باز
کس اگر چه ترا مرتبه نوشی کند زیرا که او سالک این راه است از راه و رسم و تسبیح و دوازده این راه به بحر
خواهد بود که نورین و او حکیم فعل الحکیمه لا یحکمک عن الحکیمه چه که حکم سالک کامل هر چه دطا عقل
مخالف مینماید اما در حقیقت و استفتی فلک و کواکب اللغزول هر چه در میان حقیقت را نماید موافق
شریعت عراست چنانچه نقلست که شخصی نزد خواص مورد و حتی آمد فرمودند که چون آمده گفت اما در
فرمود که بگو **لا اله الا انت** حق رسول آمد آن شخص چون حقیقت را شرح و شد فی العود را کامل زبان آورد که **لا اله الا انت** حق
رسول آمد بعد از این عرض کرد که حضرت در آن روز بمال کس موعی کالقیس فرمود که در ترویج جان نیت فرمود که **لا اله الا انت**
در عرض امتحان می آید و در آنجا محمد رسول الله کجا نیست مالک ابالمال پاک خیر حق را حلال اهل بی است که **ذالک**
فصل الله یوتیه من یشاء پس بموجب **قل یصل الله ویرحمه** ترغیب و تحریص طالبان می نماید
که سه طالب سجاد و خود در او صباغی و **ومن احسن من الله ینبئه** می عشق مضمین سازد لیکن اگر پیرخان
ترا امر کند چه اوقات این راه است امر او خالی از صواید نخواهد بود سوال چون عشق از حلال فاضل
استیاست قید اجازت پیر رحمت جواب هر چند که افضل ترین عبادت است اما نه اجازت مرتبه
فائده بران مرتبه نگردد و شمره مد کلمه ذکر و تصور سوال قید پیرخان را چیست جواب
آنست که هر که دست بدین ناقص زند که او از راه و رسم شریعت و طریقه آگاه نبود چون بکشوفات شبه
مذمومه از حل آن در آمد و اگر بر آنچه بکشوفات او شده اعتقاد بندد و گمراه گرد و از نیجاست سه کن با موی
خام یاری که باشد کار خانان خامکاری و هرگاه فرموده ناقص اینست اگر خود بخود باشد قاحت
از همه زیاده سه حیلالت نادان خلوت تسین و بهم بزند عاقبت کفر دین سوال در مصعب اول
پیرخان گفته و در مصرع ثانی سالک جواب سالک مراد واقف کار و نیز پیرخان باعتبار ستر شد و
سالک باعتبار خود و بختل که پیرخان باعتبار سیرانی آمد و چون سیر فی الله نهایت تمار و بس حاش

مدام ساکست چون در طریق عشق عاشق را راحت و آسایش نبیاستند چرا که گاه در سوزش و
گاه درافروزش گاه در نوازش و گاه در گذارش گاه در قرب و گاه در بعد و مدام از حالے بجای گذارن
بنابر آن گوید قوله

مراد منزل جانان چه آن و شیرین چون کرم | جرس فریاد میدارد که بر بنید محملها

منزل جانان مراد مقام عشق که حصول بحبیب حقیقی جز در دار ملک عشق صورت نمید و جرس
مراد حکم لاریبی و نیز جرس مراد خطاب و آن بر دو قسم است بواسطه خلفا چنانچه **فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ فَاُنْفِثُوا كُرُمُكُمْ**
توبه کنید و بپایان واسطه که سالک آزاد باطن خودی یابد و داعی میگردد بر انتقال از مقام سافل بسوی
عالی محل بر بستن کرج کردن معنی آنست که مراد طریق عاشقی چه امن و چه راحت و چه آسایش و
چه فرحت که مدام حکم عمل بستن میرسد و هر دم از حالے بجای میرانند و بجای نمیکند و در محمل که مرا که در
منزل عشق فرو داده ام و بعد عشق گرفتارم کجایارای آنکه براحت گرایم چون هر دم از جناب معشوق
خطاب **فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ** میرسد یعنی اعراض کشید از غیر معشوق و متوجه شوید بسوی او و تحتل که
تجلیات معشوق غیر متناهی است و در هر تجلی حسن معشوق ازید و احسن پس بضرورت بمقتضای شهود تجلی قلوب و
اضطرارست برلے تجلی دیگر بضرورت قلوب علی الدوام بودی گوید که مراد طریق عشق نه آنست از قلوب
و نه عیش بتحصيل مراد زیرا که هر دم جرس **فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ** نذایکند که آماده شوار سافل بجای چون بیدردان
از در و زندان دوری نیست از دوری بے مدوی در و ایشان را در نمی یابند و زبان به ملامت
می کشانند بنابر آن گوید قوله

شب تار یک بیم موج گرد آبے چنین لعل | کجا و اندر حال ما بسار ان ساحلها

شب تار یک کنایت از ایام هجر که در نظر مجرب جهان بمنزله شب تار یک است بیم موج کنایت از خوف
و است گرد آب کنایه از اجل چنین لعل اشاره است بان که کشتی وجود و بچسپس را از ان گرد آب
نجات نیست بسکاران ساحلها مراد آنکه بعبث و دنیا و اندر بسا عل خشک که زهد است نشسته
مانده اند معنی آنست من که سفینه نشین در لعل عشق و مبتلاے هجرانم و خوف زدن پس و گرد آب اجل
در پیش پس این ظاهر پرستان که مبتلاے زهد اند و به لجه خو خوار عشق نیفتاده اند چگونه حال مرا در یابند
و چرا بملات پیش نیابند و تحتل که مراد از شب تار یک و دنیا بیم موج خوف آفات و بلیات و گرد آب

کتابت اردو قبول و سب سارا ن ساطل کما یہ انما لکھ کہ امر وہی ماحود و ثبات نیست و انصاف
 شریعت آرا و مداخل باطن غطر طیم کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی سَیِّدِ الْعٰلَمِیْنَ یعنی تاکہ مسخون سخن دنیا ایم کہ لا اله الا
 سخن المؤمن و مرج آفات و لیات ازہر سوا مال و گرداب و قد قبول در پیش اُلی مست کہ کشتی وجود و بحال کس را
 از ان گرداب نجات نیست پس گروہ ملائکہ کہ ازینہا محفوظ و مصون اند جز انہاں ملامت بکتابت باید و این
 طبع است بقصد آدم و قول ملائکہ کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی سَیِّدِ الْعٰلَمِیْنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی سَیِّدِ الْعٰلَمِیْنَ کہ عاشق
 را دو حالت است حالتی است کہ عرض از میان بردار و بے مرض با مستحق محبت کہ و اورا ہم از ہر دوست
 دارد و این حالت انتہائیہ است و صاحب این حالت را عاشق کامل گویند اینکس رہ وصل محبوب
 برو غیر گردد و حالت دیگر آنست کہ ہنگی ہمت او مقصور بر مراد خویش بود و محبوب را از ہر خود دوست دارد
 و این حالت ابتدائیہ است و صاحب این حالت را عاشق خود کام گویند این کس رہ وصل محبوب برود و سب
 ہم وصل بدنام در سوا ہی عالم گردد و سارا ن گوید قولہ

ہمہ کارم خود کامی بید نامی کشید آخر | بہان کے مائدان رائے کرو ساندہ مخملہا

محمل ساختن است تبار یافتن معنی است کہ بکی کار و بار من بسبب خود کامی بید نامی کشید یعنی چون
 ہمت من بکی مقصور بر مراد خود بود و سبب منزل وصل بندم و بدنام در سوا ہی عالم گردیدم و این سوا ہی
 و بدنامی خود خواہم کہ نہال دام گر بہان در دستن رائے کہ افسانہ مخملہا گردید چگونہ صورت بند و تحمل
 کہ مراد از خود کامی خود مرادی معشوق بود بحکم اللہ تعالیٰ عَنِ الْعَالَمِیْنَ و عدم اعطائے دصال کہ موجب
 قلق و اضطراب عاشق است و معصی اس بسوے بنامی یعنی از افراط خود کامی معشوق کار رائے من
 بنام مرادی بجلے رسید کہ از محبت تخریب نامی ہیج نامہ اگر چه آواز دیکھو دیکھو و چہاں آمد و رفت
 لیکن در محبت مرا چنان غلغل ساختہ کہ از محبت ہیج کاسے و مرادے بناقم و من مدین حزن شرمندہ
 آفاق شدم و خواہم کہ راز نام مرادی و افلاس نہان ماند نہان در دستن رائے کہ شہر و مجالس
 گردید محالست اکنون ملائکہ چون موجب حصول قرب معشوق و دام اشتغال بیا و معشوق و استراق
 در دست سارا ن گوید قولہ

حضور کی گزینہ خواہی از غائب مشوق فضا | مئی مالتق من تہومی فتح الدنیا و ائمہا بہا

مستی تشریہ یعنی ہر گزہ مستی مالتق من تہومی تقدیر کلام چنین است مستی از دست ملاقات من تہومی

کنترل تمامه اذا فتمت الی انصلمو و مع بکذا - اہمال فروگذاشتن معنی آنست که است حافظ اگر مخوانی
که بتمام جنس ویت مشوق با بیانی مدام متوجہ بدو باش و غفلت را بخود راه مہ چنانچہ مذکور است کہ یکچشم زدن
نافل از آن مابینا شوم شاید کہ بکتابت کند آنگاہ بنیاشم و بہر گاہ ارادہ ملاقات کنی کہ را کہ دوست داری
تو اور یعنی چون جو یان و صل محبوب ہستی بگزار و نیار و طلب آن مناد اگر حاصل ست فرو گذار یعنی ترک دہ
آزاد و دین بیت خطاب بدل ست یا از جانب محبوب - غزل

اگر آن ترک شیرازی بدست آوردل ہارا | بخال ہندویش بخشم سمرقند و بخارا

ترک شیراز محبوب شیراز کنایہ از محبوب حقیقی خال ہندو خال سیاہ مراد از آن تجلی ذاتی کہ نور ذات
یاسد تصور نموده اند سہ سیاهی چون بہ بینی عین است و در جایہ یراز آب حیاتست و سمرقند و بخارا
دو شہر از معروفہ کہ خوبریان آنجا بحسن و جمال متہور و مراد از آن کونین دول و جان و دین و ایمان چنانچہ
نقلست کہ چون حافظ این غزل گفت بادشاہ آن عصر حافظ را طلبید و گفت کہ تو گفتہ بخال ہندویش بخشم
سمرقند و بخارا گفت بے گف من سمرقند و بخارا را بچندین زر و زور و تسک کشی و بیافتانی فتح کردہ
ایم تو بیک خال ہندی بخشی گشت من سمرقند و بخارا کہ تو مالک آن ہستی نمی بخشم من آن سمرقند و بخارا
کہ مالک ایم می بخشم و آن کونین دول و جان و دین و ایمان ست معنی آنست کہ اگر آن محبوب حقیقی
کہ محبوب من ست و دلاری مایند و تجلی ذاتی خود با عطا نماید جہت ادا شکر انجمن نیست از کونین اعراض
نمایم و از دل و جان و دین و ایمان و در و زانی شوم و چون حصول این نعت منظمی بنیر از محبت
الہی حصول نہ پیوند و آن موقوف بارشاد و مرشد است بنابر آن گوید قولہ

بہ ساقی مئی بانی کہ در حنبت سنجای میتا | کنار آب رکنا باو و گلکشیت مصللا را

ساقی کنایہ از مرشد کہ نوشانند شراب محبت است مئی بانی محبت حقیقی و شغل و ریاضت کہ جب
فنا و سالک و بقا و است رکنا باو چشمہ است در شیراز گلکشیت یعنی میصلا عید گاہ ست و شیراز
داین ہر دو یعنی رکنا باو و مصللا ریاضت گاہ و مراد است کہ اکثر بزرگان آن نواح در آنجا آمدہ بعبادت شغل
میشوند و مراد از اینہا دنیا کہ جائے محنت است و موجب حصول محبت کہ اللہ تبارک و تعالیٰ از طرفہ معنی آنست
کہ اس ساقی سہ محبت و شغل اشغال کہ بای حصول معرفت و مرادہ و وصول قریب است با عطا انما کہ
چون ازین دنیا رحلت کردیم داین مقام رکنا باو و مصللا کہ جائے ریاضت و حصول محبت است و حنبت

نخواهی یافت زیرا که حاشای ارشاد و مرشدان و حصول محبت ساکنان همین است و حقّی دار البر است
 حد آنکه در اینجا حصول معرفت و موافق آن در اینجا بدیه خواهد شد و هر که در اینجا بهره معرفت
 درست آورد و عقیقه از بهره رویت می برد و دست مکتان فی هایت اعلمی که هو فی آن خواهد
 انعمی چون همین ارشاد و مرشد بسلوک در آمد و تجلی است الهی بر و نازل شدن گرفت و ساکن
 مستول آن گردید و متعولی بدان سدر راه است و که متق ازان بے دستگیری مرشدان سراسر گردد

فغان کین لولیان شمع شیرینکار شهر نشین | چنان بر و نازل که کین کار چنان

فغان فریاد لولیان شمع محبوبان مجاز و مراد از تجلیات صوری که در سلسله حسنیه پس ساکن
 براسه تائیس و در و می شود معنی آنست که اس مرشد فغان از دست این تجلیات که در و می شود
 عاشق بیباک اند و خوش حرکات و پریشان کننده عالم اند که هر دم بر گئے و دیگر نیست هیچ آنچند
 شگرمی پیشه می سازد صبر از دل با خیال ربوده اند که ترکاں خواں یچارا یسے خوش واکه و در دست
 خود گردانیده اند که اعراض از ایشان ممکن نیست مگر توجه تو یس لهر یاد ما رس و چون مستانه جمال
 محبوب عاشق را در پرده عصمت نیگد ارد و سا بران میگوید قوله

من از آن جن روز افزون که یوسف داشت | که عشق از پرده عصمت برون آرد ز لیارا

یوسف نام پیغمبر است که محبوب زلیخا بود و در اینجا کنایت از محبوب حقیقی است زلیخا نام عورت
 که عاشق یوسف بود معنی آنست من از آن جن روز افزون آن محبوب حقیقی و یا از ته و تجلیات
 که بر ما دارد شده تبهم نمودم که عشق این آخر کار بایان رار و اثره عصمت بیرون خواهد آورد و در سوا
 عالم خواهد ساخت و نیز محاسن از حسن و جمال که یوسف داشت و آخر کار عشق او زلیخا را از از در عصمت
 بیرون آورد تبهم ماست که هر جا که حسن است تفاضا و همین است که عاشق از از سوا می کند پس
 سوا می ما هم بسبب عشقت و نیز احتمال دارد که در عالم عدم و بیکی قدم جلوه جمال را با اختلاط انوار
 و اوصاف تماشا کردم و یقین داشتم که کین بخت من و یقین من و ارا از از اثره عصمت خواهد آورد
 درین ابتلا ما محسوس خواهد کرد لاجرم بظهور آمد اکنون بدان که در ابیات ما تقدم از زبان ناظم
 سخنان دارد شده که باونی نایب چنانچه دو سوال در بیت دوم که آگاه امین طلبی بجناب
 مرشد کرد که نمایان آن نبود و دوم آنکه ارمیت ثانی متوهم میشود بر نیک وصال و مسرف الهی

احمال روی زیبا که موقوف علیه خال و خط فاک و رنگ نیست پس هر گرامی نواز و محسن لطف
ت والا نه طاعت نه لکمه سال اعلیس کجائیس از مضمون این بیت معلوم شد که چون حصول
تسلی محض بر لطف دوست پس ریاضت کردن چه لفع ارد و نظر بر لطف او چرا بناید داشت نه آنکه
از نظر بر لطف او گماشت دوست از طاعت ارداشتن نیز گمراه نیست و در سبب تناقض است
پس انکشاف این معنی که سرس از اسرار الهی است مستحیل است و اینیه قول محکمت چنانچه ناظم غفره
ن قوس بجد جهد نباید و مسل دوست و جمع و گمراه بهدیر میکند و در سبب صوری است
مستمع از انقض و فوافل بجاء ارد و تقصیر سے نرند و نظر را اعمال نمیدارند و بران تکیه نکنند و چون
خال کردن درین قال و قبل سالک از طلب باز میدارد و ساربان تعرض میکند و میگید قوله

حدیث از مطرب وی گو و راز از دهر کمتر جو | که کس نکشود و نکشاید حکمتیان مختار را

مطرب و سمره دوستی از دکر لارم و داده ملزوم را ز کندن اسرار از دهر اهل دهر قوله اسالوا
فرشته اے من اهل القرية معنی آنست که ازین قبل و قال باو تکی و سخنان عشق و محبت را پس
مکشاف اسرار الهی از اهل زمانه مجوس که این اسرار الهی معانیست که بهیکس نکشود و نخواهد کشود
پس این واقف شدن بر اسرار الهی بحکمت عقلی و فکری نمیتواند شد بابران گوید قوله

که حاشی بر کوبان جانان که از جان و دست | جوانان سعادتمند پسند پیر و انار را

که بر ما واروده نعم نمودم که مستتر شد جانان خطاب بمسترشد از دوست لطف و معرفت معنی
ناظم خواهد ساخت و نیز محکمت از حسن و جلال که بر کوبان کن و بدان عمل خاکه جوانان سعادتمند
سر و پا آورد تمهید باشد که هر جا که حسن است تفاضا و همین است نه مملو از آلی سخنها است و نیز او را
رسوایی با هم سبب عیقت و نیز احتمال داد که در عالم عدم رنگی قدم جلو جمال را

و اوصاف تماشا کردم و یقین دانستم که کین میخنده و میخنده ما را از دائره عصمت خواهد آورد
درین ابتلا و محسوس خواهد کرد لاجرم بنظر برآمد اکنون بدان که در آیات ناقصه از زبان ناظم
سخنان دارد رسته که باو نمی ستایست چنانچه دو سوال در بیت دوم است که ایست طلبی بجای
مرشد کرد که شایان آن نبود و دیریم آنکه از بیت تانی متوجه میشود بر نیک وصال و معرفت الهی

است حرف نداء و سادسی مخدوف و آن محبوب فروغ روشنی ماہ حسن انصاف سایہ کلدان محبوبان
 مجازاً روئے رخشان کنایت از ذات محبوب حقیقی چنانچه در مرآة المعانیست **روئے**
 از دست حقیقت بہت ذات و ہر چہ غیر از وجود باشد صفات و فاعل **روئے** محبوب را کنیت
 بافتاب تشبیہ و اود چہ ماہ اقتباس نور از افتاب میکند کہ نور القمر مستفاد من نور الشمس
 و این را تشبیہ بالکنایہ گویند کہ شبکہ رویت بیان کرد و شبہ بر آفتابست مخدوف نمود
 آبروئے نازگی و درخشندگی چاہ از رخندان عبارت از کمال حسن و جمال معنی آنست کہ اسے
 محبوب من ماہ حسن را فروغ از دست رخشان شناسست و نازگی و درخشندگی جمال و خوبی الطیف
 نست یعنی محبوبان مجازاً از نیست و بہ از دست دہانیاں را از نور نیستی است درست و تحمل
 کہ اسے محبوب من روشنی ماہ حسن صوری و معنوی و عالم قیبی و شہادت از ذات شامہ ہر دو عالم
 یک فروغ روئے تست و چون عاشق را رام ہین ارادہ است کہ مشاہدہ وصال جمعیت دست
 دہد و بیج عوارض در پیش نباشد بنا بران گوید قولہ

کے وہ دوست این عرض بیان کیا کہ پشیمان شہنشاہ
 خاطر مجموعہ ماز لخصہ پریشان شما

وست و اول حاصل شدن بہر دست یکجا و تنقذ معنی آنست کہ امید و ابریم کہ کے حصول این مطلب
 کہ خاطر مجموعہ ماز لخصہ پریشان شما با ہم بہرستان شوند یعنی وصال شامہ جمعیت وقت میسر آید و نیز صریح
 ثانی را وجہ کثیر و در شرح دیدہ شدہ لیکن بدوہ وجہ کہ بفہم اقرب و بمطلب نزدیکتر باشد اکتفا میکند
 وجہ اول خاطر مجموعہ ازین جہت گفتہ شدہ کہ ہنوز عشق او بجمال نرسیدہ یا در واقع بچنین است یا
 بہت کسر نفس خود را غیر عاشق قرار دادہ طلب عشق میکند و میگوید کہ خاطر من بسبب عاشق ناکشتن کہ
 جمعیت باز رفت پریشان کے ہمراہ خواہد شد و پریشانی خواہد رسید چنانکہ حق تعالی ہر کار دوست وارد
 بتلایم میگردد اندر اِذَا احَبَّ اللّٰهُ عَبْدًا ابْتَدَاَ فَانْ صَبَرَ اَحْبَبَاہُ وَاِنْ اَحْبَبَ حُبَّ الْبَالِغِ اَقْنَاہُ
 وَاِذَا احَبَّ اللّٰهُ عَبْدًا ابْتَدَاَ فَانْ صَبَرَ اَحْبَبَاہُ وَاِنْ اَحْبَبَ اَصْطَفَاہُ - وجہ دوم آنکہ خاطر مجموعہ
 از انجمنہ کہ در معنی اول نگاشستہ شد و لخصہ پریشان عالم کثرت چنانچہ زلف پریشان سائر خواہد است
 و بچنین عالم کثرت سادہ و حیرت است معنی آنست کہ کے خاطر مجموعہ ماز لخصہ پریشان شما ہر از مشہد
 ہر دو یکے شوند یعنی از عالم کثرت و عقیدات بجام وحدہ در آئیم و بیج اندیشہ عالم کثرت نماند -

و چه سیوم مراد از ذلت تمینات بر مراض ذات ۵ هر طقه که است دل ز صد خلق رلود ۶
 و پریشانی ز لطف عدلت از ارتفاع او از نظر ساکت مستی آست که حاصل شود اے
 پرورنده عاشقان بزال وصال که بجا شود حبیب قلب بایریشانی که علت جمست ۷ بپریشانی
 نکند لعل ترا بد صبا ۸ متصور نشود خاطر جمیت ما ۹ چون عاشق را از غایت استیاق هر دم تعلق
 روئے سید و مایه وصال هر دم جان لب می رسد بنابران میگویی قوله

عزم دیدار تو دار و جان بر لب آمد ۱۰ باز گرد و یا بر آید جمیت فرمان شما ۱۱

معنی آست که اے محبوب من از غایت استیاق دیدار تو جان لب رسیده الحال حکم تو جمیت بار
 گرد و یا بر آید یعنی اگر وقت وصال رسیده بر آید والا باز گرد و چند روز دیگر صبر نماید و تن بهر درد بد
 و عاشق را تا که آلوده اغراض نفسانیت و غشسته و سادس شیطانی معشوق راه نیست بنابران
 بزمانی محبوب گویی قوله

دور و از خاک خون دهن چو بر با بگدزی ۱۲ کاندین ره کشته بسیار اند قربان شما ۱۳

خاک و خون لوات بشری نمی آست که اے عاشق خریب ما اگر بصرت ما آمدن بخوابی پس دهن
 خود را از خاک و دهن با تدریسی آخته اغراض نفسانی ز آلوده و سادس شیطانی متصور فریب آنها
 مخور یا آنکه بصیقل ریاضت رنگ زو اے بشریت شو حکم کفک ذنب کایقاس بهما ذنب متار
 مسادات و مانع از دفع درجات همین وجود است ورنه افاضه وجود مطلق بجمع حاد اے الشویه است
 طاعت صبح اول صبح تا نیست که ای همه از انجبت میگویی که در راه خصوصیت ما تو بسیار کس از غایت حسد
 قربان گشته چنانکه از روت و مروت و ابلیس جیان نشود که زهر خندگی ایشان گردد و تو محروم یانی
 چون مصیبتا چند روز وصال در معرض توقف افتاد و عاشق و سبدم در غلبه اشتیاق تباران گویی قوله

با صبا همراهِ بفرست از رخت گلدسته ۱۴ بوی بوسه بشنویم از باغ وستان شما ۱۵

صبا کنایه از میض باطنی و تیر مرند که رسانده است بوسه معشوق با شوق از رخ گلده فرستادن
 کنایه از عطای شه و تجلیات است و نیز مرستادن پیغام بوی بوسه باشد باغ وستان
 بحکم و الله جنة کس چه خور و لا قصور محلی رقتا صا جگا مراد وجه اندر اسند یعنی ذات
 که نفی روح نیست معنی آست که اے محبوب من تا دریافت دولت موهبت که مفارقه فتنه

می آید هر فیض ابوابی که شفات برین مکتوف گردان که تا بنسیم تجلی ذات که ستیج اسماء و صفات
از رخت که وجع است بهر در گردیم و به ذوق آن بر تلخی عشق مطلع نشویم و از کشتش دوران
برسم دور یعنی نسخ بجای باغ و بستان از خاک بستان شمایید مراد از خاک بستان وجودی
که هر چه از حق فائض میشود اول بحضرت بعد بانبیاء پس اولیا پس عامه یعنی بسبب آن نسیم بنیاد است
بهر در گردیم از کمالات محمد علیه السلام و چون ستورے مادر مقام عشق و شهود گذر نیست بنابران گوید قوله

اگر بدور گشت طریقی بستان از رخت | به که بفرود شد مستوری بستان شما

نرگس کنایه از چشم مراد از آن شهود تجلیات طرف بستان کنایه از حاصل نمودن ستوری
زهد و تقوی بستان کنایه از چشمان معنی آنست که اسم محبوب من در و در شهود تجلیات تو بچشم
از عاشقان عافیت حاصل نکرد بهتر آنست که ستوری را یعنی زهد و تقوی بچشم بستان کنایه از شهود
تجلیات است بفرود شد و تحتی که نرگس و بستان کنایه از اسم بصیر و در حیطه دوست امور غیبیه و
شهادیه معنی آنست که بچشم بسبب حیطه و مشاهد اسم بصیر بهر او امر و نواهی و طاعت و نایبی
کناره عافیت در جوامعیت از بحر مرض خوف و تفرقه حاصل نکرد و ستر معاصی بیج فائده نمود
فَاِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا چون ستر معاصی بیج فائده نمیکند بهتر آنست که بفرود شد
و بر باد دهند ستوری را یا امیر را بواسطه اطلاع بستان شما سوال و لفظ بستان بلفظ جمع
چون ذکر در جواب هر واحد از لفظین اول و ثانی متضمن اسم بصیر است پس یک اسم باعتبار تحقق
در مرتبین بمنزله دو اسم است چون کار عاشق دلم بگریه و زاریست و آن بموجب البکا تحصیل المراد است
چشم داشت وصال میشود بنابران گوید قوله

بخت خواب آلود با بیدار خواهد شد مگر | زانکه زو بر دیده آب ریزد رخشان شما

خواب آلود خفته مگر بمنزله تیغ روئے رخشان شما یعنی عشق روئے رخشان شما معنی آنست
که مفهوم میشود که تحقیق بخت خواب آلود با بیدار خواهد شد و این فراق بوحال مبدل خواهد شد زیرا که
روئے رخشان شما آب بر دیده گان ما زو یعنی عشق روئے رخشان شما چشمه آب از دیده گان ما جاری
ساخت و یقین است که چون آب بر خفته اندازند بیدار شود تا که عاشق مشاهده محبوب نزد هر دم قلف
روئے میداد چون رسیدن بر او منتهی توجیه مراد آن محال که بهر حال بقطع الحال بنابران میگوید قوله

اے شہنشاہ بلند اختر خدا را بہتے تاہو سہم پنجو گردون خاکِ ایوانِ شما

شہنشاہ بلند اختر کنایتہ امر متدہست خدا را براسے خدا بہتے توجہ بوسیدن خاکِ ایوان
کما یہ از قرب سوری و معنوی معنی آنست کہ اسے محبوب من بہ توجہ تو کارِ من بیست میرود
و براسے خدا بہتے و کارِ ما کن تاہو سہم گردون خاکِ کوی ایوان است اما استعمال بحایم یعنی قرے عباد تو
الحاصل بنایم و تو برسم چون از جباب مرشد و وراقادہ بنارال طلب بیجا مہری میکند قولہ

اے صبا با ساکنانِ شہرِ نرزد از من بگو کما ہی سہرنا حق شناسانِ کوی ایوانِ شما

صبا کما یہ از قاصد شہرِ نرزد کنایتہ از شہرِ حقیقت و ساکنانِ شہرِ نرزد کما یہ از مرشد مثل طاربان
سلطانِ ناحق شناسانِ محاربان و متعصمان و ظاہر پرستان معنی آنست کہ اسے قاصد
صہبتاں از جانبِ من بجانب مرشد عرض رسان کہ اسے کہے کہ سہرنا حق شناسانِ قرمان کوی میدان
شما اودو بحتمل کہ لفظ اسے قال مراد اے غیر کہتہ فی الامور فاستعینوا من اهل القصور و مراد اہل القصور
و اصلانِ حق کہ مرتبہ موقوف اقل ان تقو قوارسیہ اند ساکنانِ شہرِ نرزد کما یہ از عارفان و عاہد
از غایہ قلق مذاہمہ سلف می نماید کہ اسے صبا قاصد مثال از جانبِ من شکستہ ال بجباب عرفا و سلف
سود و دار کما سے عارفان باہر سہرنا حق شناسان تصدق و قرمان شما اود قولہ

اگرچہ دویم از بساطِ قرب بہت دور نیست بندہ شاہِ شما یم و ثنا خوانِ شما

اگرچہ جسم از محل فیضِ سرل دور افتادہ ام لیکن ہنگی بہت و تمامی نہت بجانب شما صرودست اگرچہ
بندہ شاہِ شما یم کہ خالق الخلائق است و بقیدِ عشق اومقید یم لیکن ثنا خوانِ شما بوجہ محبتِ محبوب
محبوب و بحتمل کہ برادرانِ بیت نوشہ بعد از ان متمس خود عرض میکند قولہ

دلِ خرابی میکند دلدارِ آگہ کہن پیدا زینہارا کو وستانِ جانِ من و جانِ شما

معنی آنست کہ متمس را آنست کہ دلِ من از دوسے ستیغی خرابی میکند و مینابی بیست سے آرد
از مالِ من آن دلدارِ اخیر کشید و توجہ و بارہ ما نائید اللہ اید و ستاںِ من کہ جانِ من و جانِ شما بکلم
العقلاء کہ تمس و الچید یکے ست قولہ

عمرِ تان با دامنِ ادا سے ساقیانِ بزمِ جم اگرچہ جامِ مانشہ پڑے بدورانِ شما

معنی کہ اسے ساقیانِ بزمِ جم کہ نوشاندہ سے محبت بہا شقانِ الہی ہستید و تا حال بجامِ خود نرسیدہ ایم

و هیچ توجه در باره آنکرده اید بآن درد عاقلی شما ایم که عمر شما را و با بدینی چند آنکه مای خواتیم با
چند آنکه شما خواہید اسید داریم کہ بین شماره بمقصد خود بریم چون از التماس فارغ شدیم باز نجات
بجناب محبوب سے کہ کہ قولہ

میکند حافظ دعا و بشنو و آئین بگو

روزی ما باو لعل شکر افشان شما

معنی آنست کہ اے محبوب من حافظ دعا میکند و آن آنست کہ لعل شکر افشان کہ عبارتست
الطف و لذت است روزی ما شود اے دربارہ ما شود پس تو ہم بشنو ما را و آئین کن کہ بین آئین
مستجاب شود و بمقصد رسید و نیز لعل شکر افشان مراد از کلام منتر است کہ اولیا را بواسطہ دعا سے دل
رو سے دہد۔ غزل

بلا زمان سلطان کہ رساند این دعا را

کہ بشکر بادشاہی ز نظر مان گذارا

طرازمان لفظ ادب سلطان محمد مرشد دعا پیغام بد آنکہ سالک مدتی گرفتار بلا و رنج کہ در راه
عشقست ماند و هیچ نوع بنوازشے مغرور نہ و خود را در حضرت باریافت کہ اظهار عرض خود کند بالضرر
طلب پیغمبری میکند و دعا عایانہ میکند یعنی کیست کہ برین حال ناز و رحم آورد این پیغام بجناب آن
دلدار رساند کہ بشکر آنکہ اندر عالم ترا برگزید و سرور سے بخشیدہ ما شکر کن بادی حرمان را از زلال
وصال خود محروم مدار کہ احسن کما احسن اللہ الیک بدان کہ سالک را چار مانع اند دنیا و خلق و نفس
و شیطان دفع دنیا بقناعت و دفع خلق بفرستادن نفس و شیطان بجز توجه پیر و النجا بجن ساقی
نیست بنا بران میگوید قولہ

زرقیب دیوسیرت بجز اہی پناہم

اگر آن شہاب ثاقب مدد کند خدا را

زرقیب دیوسیرت نفس امارہ و شیطان شہاب ثاقب بجز ہست موبل بر رج شیاطین مراد مرشد خدا را
و اسطہ خدا معنی آنست کہ از دست این نفس امارہ کہ اعدا عداوتک فکرتک الی یکن جنبک و حتی
اوست و یا شیطان کہ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ہر دم بخاصی میکند و از راه حق باز
میدارند بتنگ آمدہ ام و هیچ نوع را فی نیام بنابران شب و روز بلکہ جوع و ماہمدم حضرت حق است
تا ما شد کہ باشارت آہی آن ارشاد ماہ از با سے خادم سے کند و توجہ و حتی ما نماید تا بران دشمن لیم
ظفر نیام چون گریہ و زاری مرشد ہے توجہ مرشد قبول نمی افتد بنا بران گوید قولہ

بخدا کہ جرعه وہ تو بعاثق سحر خیز | کہ و عاے صبح گاہی اثرے کند شمارا

بخدا قسم خدا چرعمہ قطره شمارا بواسطہ شمارا معنی آنست کہ اسے مرشد جرعه محبت در کاسہ دل عاشق
ارخما نہ خود بریز تا دماغے صبح گاہے مانق قبول افتد شمارا سے بواسطہ ادا و تمام و تجل کہ بنام خدا چرعمہ
مخویر سحر خیز عطا کن و از فیاض حقیقی درخواست نما از آنکہ دماغے صبح گاہی کہ شمارا است اثرے
میکنند و در جذب محبوب قریب الاستجاب است چون مسترشد توجیه مرشد بمشاهدات رسید و مشاہدات
ہن التجلی والاستتار است و آن موجب قتل عاشقان مست بنابران گوید قولہ

چہ قیامت ست بان کہ باستان نویدی | رخ اچھو ماہ تابان دل اچھو سنگ خارا

رخ اچھو ماہ تابان ظہور وجہ استدلال اچھو سنگ خارا استناد استتار وجہ استد معنی آنست کہ این
چہ قیامت است ہاں من کہ در ہر عاشقان آدمی یعنی اول ظہور تجلی بکار دمی و از ان آتے دل
این ہمزہ انداختی و باز آن تجلی را مستتر کردی و سنگہ لی را کار فرمودی کہ بیچ سدا ولسے آنہانی ہوا
و چون مستحق قادرست بر آنکہ شے فہار عا شس جلوہ گری کہ بنابران گوید قولہ

دل شتقان بسوزی چو عذار بر فرزدی | تو ازین چہ سود داری کہ نمیکنی مدارا

عذار وجہ استد معنی آنست کہ اسے محبوب من دل شتقان و عاشقان در معرض قتل می آری و قولہ
عذار وجہ استد را عیان میکنی و چون مستحق قادرست کہ شے فہار عاشق جلوہ گری کند چنانچہ
و بہشت عاشق تشہ ذلال وصال یا بد استفہام می نماید کہ ترا چہ حاصلست از آنکہ من
بتیرہ قہاری بیت می آئی و ہر گاہ کہ تجلی کنی مراد نامائی چرا آنچہ مقتضای عشق است
وصال بے فنا از راہ ماما و رحمت عطائی فرمائی دیت (وئی انظر الیک قال لکن ترانی و لکن
انظر الی الجبل فان استقر مکانہ فسوف ترانی فلما تجلی لہ للجبیل جعلہ دکا و
سرموئی صریحا و دلیلے ست ہر ان کہ نمیکند مدارا و در بعضے نسخہ دل عالمی دیدہ شدہ مراد
از دل عالم خلاصہ افراد عالم بود کہ عارفست و می تواند بود کہ عالم یکسر لام یعنی دانا و عارف بود
در حالت تجلی و استتار ہر دم بہمین انتظار میباشد کہ بوار دمی مرشد تجلی رسید و بنسخت از شتقان
دوست کہ اورا بسبب حصول صفای دل دخی خفی میباشد گوید قولہ

اہمہ شب بین امیدم کہ نسیم صبح گاہی | بہ پیام آشنائی بنواز و آشنار

صدا کی ملک است از خود کسی ندارد

نیم صبحگاه می دارد آشناء اول مراد معشوق و ثانی یعنی عاشق معنی آنست که همیشه مرادین امید گذشت که الحال وارده اند و ادوات بمن در رسد و پیغمبر از آنجناب بباش زار رساندند ام که کنه باین دولت مغر خواهم گشت چون شیطان مانع در اینین این راهست گوید قوله

فروسیاست ارک و سوی خون و اشارت از فریب او بیندیش غلطی مکن نگارا

مژه سیاه مراد از تعینی که عارض است بر اسم افضل چون ابلیس معنی آنست که جوهر و مرتبه اهل اگر چه بقول خود کاغذ و پیکر آینه اشارت بکشتگی و مجوری کرد و پس از فریب او که در حق من کرده بیندیش و مراتب احوال ما باطن تا خیال نباشد که به تیغ فرقت و مجوری کشته کردم غلطی مکن نگارا و لغات ابی که را ستم فرما و حتم کن در حق ما زیرا که مَنْ یُضِلْکَ فَلَا هَادِیَ لَکَ در غلط بینداز بسته خاص خود را بمقتضای عبادتی لیس لک علیکم سلطان و یحتمل که مراد از چشم ذات خواسته در ادعای دشته پس از مژه سقیم و در پنجه عشق مراد باشد چنانچه مژه حاجب چشم است سخته تیر سدره عشقت معنی آنست که این سخته های عشق تو اگر چه سنده من شده اند و مرا در معرض بلاکت افکنده اند پس از فریب اینها که در حق من کرده اند و سوراخ من شده اند بیندیش و در حق ما غلطی مکن اے ما را فراموش ساز و تو چه در باره مکن که ازین رنجباری یابم چون کشمش عشق جزو پریشانی و بلاک عاشق آنست بنا بر این گوید قوله

دل مستمند ما را بشکنج زلف بردی / مشکن دل ضعیفم بنوا ز این گدارا

شکنج بیج و تاب زلف مراد جذبه سه زلف نام جذبه ذات حق است و دل که قیدش گشت جان مطلق است به معنی آنست که اے محبوب من این دل درو مند حافظ را در بیج و تاب جذبه عشق انداختی طمس آنست که این دل ضعیف ما مشکن اے گرفتار کشمش ما در رحمی بحال این عزیز نیا و بهرادر برسان و یحتمل زلف عبارت از اسما و جلالیه که تعینات اولیه اند و شکنج زلف کنایت از تسلط و شاکست بر خلایق مقتضای طبع چون در بانی و مستغنا و معشوق موجب خویشواری عاشقا و لید و

ز فریب چشم جاود و دل درو مند بخوان / نظری مکن بجانش بیت دل با خمارا

فریب اهل در بانی نمودن و بهرادر مستغنا نمودن و مراد از چشم ذات سه هست چشم اینچا یعنی نقد ذات که عیان بیند وجود کائنات و ضمیر بینش جانش راجع است بدل درو مند معنی آنست که در محبوب من

ایں درائی کردن و باز استخوان نمودن تو یار تجلی صوری تو دل مستند ما خون شد پس ایست بت لای
از راس خدا طریقه بحال آن دل مستند ما کن در حسی برود نما چون دوا در عشق غیر از لطیف عشق
نیست بنا بران گوید قوله

چو طیب در دندان لب لعل یار باشد | دل در مستند عاشق ز که جوید این دوار

در مستند آن مستان مراد از لب لطف است لب که شیرین جوئے است لطف خداست
یاغ جان را ناب او نشود و ماست به معنی آنست که ایست محبوب من چون طیب لب دل در مستند
و حکیم رنج مشتاقان غیر از لطف معشوق نمیتواند شد پس دل در مستند عاشق اگر ازو طلب
این دوا نکند ار که کند و باز همین مطلب را عبارت دیگر کند قوله

دل در مستند مار که ز بجزئیست پر خون | چه شود اگر زمانه نختی وصال یار

معنی آنست که ایست محبوب من دل در مستند مار که سبب هجو تو پر خون شده اگر زمانه بوسل خود
رسانی چه شود ایست هیچ نیلانی مرزا ندر او چون سبب عشق بمقاری لب یار روئے دوا و خود را
دراغبار بنی بیند گوید قوله

خبر از حال حافظ بر یار باز گوئید | برسد مگر زلفش اثرش مشام مار

زلف مراد جذب فاتیبه که نه آن بکار سالک پیش میرود و نه زلف نام جذب و ات حق است
دل که قیدش گشت جان مطلق است به معنی آنست که این حال پریشان حافظ خرس بیار
بازرسانید شاید که بر حال مار حم آمد و اثرش یعنی بوس از جذب فاتیبه علییه او بمنظر مار رسد
و مارا بر او خود رسد که الحذیبه من حدیبات الحق تو آری عمل التقلید غزل

ایست غمت شاد و میا و دل غم پرور ما | غم خوراید که بجز غم نبود و خورما

غم مراد عشق که سر اسر درد و اندوه و بلا است که التوشیح تمام الحنیة و البکاء به عالم هر کجا
درد و بلا بود بهم برزد و عشق نام کردند و نیز بجهت بلیات و دشمنان و در خفا و خو خوارزی و درین
و مصرع اول یعنی اول و در مصرع ثانی یعنی ثانی - معنی آنست که این دل ماکه خود ز کیده شده
بغم عشق تست پس میخوایم که مبادا آنکه بجز غم در غیر از عشق تو شاد شود و طفت بدان گردد
چون کار عاشق مدام خون خور دست پس میگردد که اسدل چون نصیحت مستان همین خون خور دست

این غزل در مقام غم از خود است و در مقام غم

گاہ و در صل گاہ و فراق پس با غم باز و باد و دالم پرداز که سوسے غم خوردن کار نیست و در بعضی
نسخہ بجای این بیت بیتے دیگر یافتہ شدہ ہے مابرفیتیم و تودانی و دل غم خور ما بہ بخت بد
تا بحجاب میرسد آب خور ما بہ قولہ

مسیکن شادی ازان روز کہ گفتی بر قریب	کین گد اکیت کہ ہرگز زرو از دریا
-------------------------------------	---------------------------------

المنیت در اکثر نسخہ دیدہ شدہ و نیز معنی ظاہر است و چون کار عاشق مدام بگریزداری و ہمیشہ در انتظار
پیغام ہے باشد بنا بران گوید قولہ

از نثار مرثہ چون زلف نشود در گیرم	قاصد سے کو کہ سلامت برساند بر ما
-----------------------------------	----------------------------------

نثار و سخن آب و غیرہ معنی آنست کہ اسے محبوب من قاصد سے کو کہ از جناب عالمیان مایہ
مرثہ سلام ہارسا ندانم ازین نثار مرثہ کہ اشکبار است چون زلف تو کہ مملو بدست قاصد را
در گیرم داین در اشکبار خود را نثار اگر دوا عالج خود با و نمایم چون مطلب عاشق بہین است کہ بہنو
از خاطر معشوق فراموش نشود بنا بران گوید قولہ

بدعا آمدہ ام ہم بدعا باز شوم	کہ وفا با تو قرین باد خدا یا ویر ما
------------------------------	-------------------------------------

و حاخاندن وفا بجا آوردن عہد و دوستی قرین پیوستہ و ہم نشین معنی آنست کہ بہین دعا
کنان آمدہ ام و این دعا کنان میروم یعنی مدام بہین مشغولم کہ وفا قرین حالی تو با و اما فراموش
نسازی و خدا دین جدائی یا ویر ما باد کہ سلامت باز روی ترا بینم چون ارادہ عاشق بہیج نوع
آن نمی باشد کہ از جناب معشوق دور افتد بنا بران گوید قولہ

فلک آوارہ بہر سو کند میدانی	ریشک سے آیدش اوجہ جہان پرور
-----------------------------	-----------------------------

آوارہ پریشان ریشک غیرت جان پرور فوج بخش دل دراحت وہ جان و آن صحبت
معشوقست معنی آنست کہ اسے محبوب من ارادہ من نیست کہ بہیج وجہ من الوجہ از آستانہ تو
دور نہ اُفتم لیکن این گردش و دور و دار مرا از بینجانب دور می اندازد چرا کہ مرا در ازین صحبت
جان پرور کہ نزد مت تو دایم ریشک می آید و از غایتہ حسد و کس را در کجا دیدن نمی تواند
چون کجا دیدن عاشق و معشوق موجب ریشک حاصلان میشود بنا بران گوید قولہ

اگر ہمہ خلق جہان بر من دتور ریشک برند	بکشتہ از ہمہ انصاف ستم وادیر ما
---------------------------------------	---------------------------------

خلق آفریدن مراد آفریده شدہ انصاف یعنی نصبت کردن اسے برابر داشتن معی و مدعا علیہ
 تاکہ بے دریغی سے ستم نگیرد و برحق او بزور متصرف نشود ستم ظلم و حق دیگرے را بزور قابض شدن
 و اورا از حق او محروم ساختن و اور صاحب و حاکم مراد حق تعالیٰ معنی آنست کہ اسے محبوب بن
 اگر ہمہ خلق جہان بر صحبت او در شک سے بزد و خواہد کہ مرا از حد سبب میض ہو بہت تو دور سازند
 سینوا ہم کہ دلو را رہیگی ایشان فصاف این ستم کہ در حق مایکند بکش یعنی ایشانرا نیز مبتلا سے
 ہجران گردانے تا داغ ہجران معلوم نہایت چوں آثار در دو اندہ از حسین طاق ظاہرست بنا بران گوید قولہ

درو مندیم خبر سید از سوز و درون | و زان خشک و لب تشنه و چشم ترما

معنی آنست کہ اسے محبوب بن چہ حاجتست کہ اظہار در مندی تو بسام چون جشی و تشنگی لب تر می
 چشم اینہم اظہار سوز مای کہ نہ سخیل ہر چند خواہم کہ مار پر دہ نشین جلوتخانہ دل حزین از سر اوقات حا
 بر نیاید مگر از اسے بدن بے لقا کہ جوہیس الہی اند در محکمہ عدالت دئی مے تک الشرائر بلا آورد و فوجا سے
 و نکلمنا اید فیہمہ و تشہدا ارحلہم یماکا نو اذکیبون درو مندیم خبر سید از سوز و درون چوں
 محبت مستوق از دل عاشق بیچ نوع رفتنی نہ چر کہ از نیست بنا بران گوید قولہ

بسر ت گر ہمہ آفاق بہم جمع شود | ستوان برد ہو اسے تو برون از سرما

باقسیمہ ہوا محبت معنی آنست کہ قسم بسر تو کہ اگر ہمہ عالم با ہم جمع شود و خواہند کہ محبت تو از سر دور
 سازند ہرگز نتوانند زیرا کہ محبت شے است کہ افزائشے و کاستے و نہایتے و برایے طلوع و غروب و فتنے
 تجولے غافلے کہ عشق کایریند و کایقص چوں تعلق خاطر عشق ہمہ وقت ہمین باشد کہ از بختاب دور
 نسوم بنا بران گوید قولہ

ز رو باشد کہ رساند بسلامت بازم | اسے خوش آنروز کہ آئی بسلامت برما

معنی آنست کہ اسے محبوب بن اگر بقتضای وقت از خدمت توجہ لے شوم لیکن امید وارم کہ
 خدا زد و سلامت بخدمت تو رساند و چون چندین اظہار محو و شوق کرد و بجا محبت سرفراز شد
 کہ اسے خوش آنروز کہ باز بسلامت برما آئی قولہ

ہر کہ گوید بچکارفت خدا را حافظا | کو بزاری سفرے کرو برفت از برما

معنی آنست کہ اسے محبوب بن اگر بعد ازین کسے از حجاب بن بخدمت تو آید و بپرسد کہ از برما سے

عجب

حاکم زمانہ حضرت آیت اللہ علیہ السلام

اگر که حافظ کجارت بگو مراد را که از بریاگری کنان سفر کرد و در بعضی نسخہ این بیت خیانت قوله

تا ز وصف رخ زیبای تو دم ند حافظ | ورق گل بخت از ورق دفتر ما

غزل - قوله

تا جمالت عاشقان را ز دیو وصل خود صلا | جان و دل افتاد اندر دام زلفت و برلا

صلا آواز دعوت عام مراد انسان اقوال مشائخان زلفت مراد جنبہ ذاتیہ جلیہ علیہ زلفت نام جنبہ ذاتی حق است و دل کہ قیدش گشت جان مطلقست چون در ریاضت وصل حق محالست تا کہ جنبہ ذاتیہ جلیہ علیہ دامن گیر وقت سالک نگردد بنا بران گوید از ان زمانیکہ جمال تو عاشقان را بوصول خود صلا زدہ کہ انا الموجد فاطلبکینی یجدنی و دیگر و هو ان لقا الله للمؤمن حتی و نحن اقرب الیک من حبلی الودید دل و جان طالبان در طلب آن دام زلفت کہ مراد از جنبہ ذاتیہ است در بلا افتادہ و گرفتار سختیہا شدہ اند گشتہ و تجمل کہ خال و زلفت در بلا زلفت ہمان کہ گشتہ شد خال نقطہ روح کہ مرکز قلب شدہ و سویدا نام گرفتہ معنی آنست کہ تا جمال تو عاشقان طالبان را صلا زدہ و امیدوار گردانیدہ جان و دل طالبان در طلب آن خال و زلفت در بلا افتاد و درخت عشق بہاد وادہ یعنی عشاق ہموارہ بطلب آن مقصود شوق میکنند و جذبات عشق با حوادث گیتی تعلق قلب بتالب را نمیکند کہ بدان مقصد رسد قوله

انچہ جان عاشقان از دست بھرت میکشد | کس نیدہ و جہان جز کشتگان کر بلا

کر بلا مرثیہ است کہ قتل امام حسین رضہ دران بوعہ مراد از ان وادی عشق مراد از کشتگان کر بلا عاشقان بلا کش کہ در وادی خوشنوار محبت کشتہ شدہ اند معنی آنست کہ اے محبوب من انچہ در فراق و بھرت تو از شدہ و بلیات جان عاشقان میکشد در جہان کسے آنچنان شدہ اند و بلیات در نظر نیادہ و الاشہیدان کہ بلا یعنی عاشقانے کہ مقتول وادی خوشنوار محبت گشتہ چون عاشق صادق و مشتاق و افق بالازم است کہ ہر چیزے کہ مطلوب محبوب است پیش گیر و بنا بران گوید قوله

ترک من گر سیند مستی و رندی جان من | ترک ستوری و زہرت کردہ باید اول

لفظ نہ مقدر است بر کل جان من معنی آنست کہ اے جان من چہن ترک مارندی و مستی میکندے مستانہ بہ ناماج دلہاے عاشقان می آید و باکے ندارد پس بترافیز اولے و انسب آنست کہ ترک

مستوری و ربه نائی و بے ماکانه بعشق و آئی و نیز مثل مست لفظ نامر کلمه ترک نامند معنی آن باشد
که اے ترک چون جان مارندی دوستی میکند اے سنا و بے ماکانه و عشق تو در آید پس بهتر آنست
که تو هم ترک مستوری گیری بهم خانه خود را نامی و چون عاشق را باید که وقت را غیبت و اندر مرصه را
از دست نه بد سارا را گوید قوله

بزم عیش و موسم شادی نهنگام طرب | بجز روز ایام عشرت را غنیمت دان بالا

معنی آنست که اے دل من الحال این مجلس ماسنان و ایام جوانی که بهنگام حصول عشق و محبت
است که داری معتدّم تبار و این بجز روز ایام عشرت که ایام جوانی و زندگیست غنیمت انگار و هر چه
توانی حاصل کن دست بار ماس و بغضات مگذران که این ازان تا صفا سوسه نه عهد چون شاق
را رسیدن بپایوس معشوق اسے مراست است بناران گوید قوله

حافظ اگر بپایوس شاد و مستت میدید | یافتی در هر دو عالم زینت عرو و علا

معنی آنست که اے حافظ اگر بپایوس آن محب حقیقی که کنایه از وصال است میسر آید بدان که
مرتبه ملندی و مرتبه بزرگی کوفین مراد و سواد غزل

تا که در و بجز کنی ناقوان مرا | یکدم بوصل خویش بکن شادمان مرا

بجز حدائی و دوستی از محبوب و وصل پرستن به محبوب معنی آنست بدان که دینے که حلقی ارواح
در عالم اطلاق مستانه حقیقی مستغول و بوصل او مشغوف بودند و عیش و عشرت و خوشی و خوری
میکند مانند چون از عالم اطلاق به تقید آمدند و آن مشاهد از پیش رفت و بهجوری و دوری
ببتلا گردد و بدینچو آن از بهجوران سخت ترین عذاب و دوری نیست بنابر این میگردد که این محبت
تا که این وجود نحیف و این شخص ضعیف مرا نعمت و الم فراق و رنج و اندوه بهجوران تا توان بازی
می باید که الحال از سر چندین حور و جفا که مراد ازان تعال است بگذر و یکدم بوصل خویش رسا
و مشاهدات تجلیات نما و ستا و مان گردان و چون معشوق غالب فراق عاشق خواهد که نقد و صفا
دریابد سارا را گوید قوله

سے خواستی همیشه گرفتار بجز خود | دیدی بکام خویشتن آخر خیال مرا

معنی آنست و گفته که روح در عالم اطلاق بود مدام ندر حضرت احدی در میرسد که است

بنندگان شما قدیر وصال من میدانید چرا که قدیر وصال من فراق دانسته نمیشود بنابراین میخواهم
که شمارا بیکانے فرستم تا قدر این معلوم نمایند چون مدین عالم فانی نزول نمود آن وقت و آن خطا
با و یاد آمد بنابران خواب گوید یعنی همیشه اراده تو برین بود که ارا با کشی و بجز سر زنی میداد با بوشا خان تکی
لاجرم مرا آنچنان که میخواستی بیکام خود میدی میت و دشتی در دل که جانم را بسوزی و در فراق و طاقت کردی
بجانم آنچه در دل داشتی و چون عاشق مخلوق را بغیر از در عشق نمیآید و اما من نیست و بجز ذات محسوس را
بنابران گوید قوله

بنو و پیچ و بدی از تو ام گریز زان سو که نیست جز تو کس در جهان مرا

معنی آنست که ای محبوب من در هر حال که هستم خواه در رنج خواه در راحت خواه در قضا خواه در ضبط
خواه در فراق خواه در وصل خواه در لطافت خواه در قبح و پیچ و بدی از جناب گردون قباب تو گریز ندارم چرا که
بجز ذات عالی صفات تو در جهان کس ندارم که التجا بدو کنم چون در عشق ترک خواب و خود در آن انقطاع
امید زندگی سے باشد بنابران گوید قوله

در حیرتم که میتو چشمان زندگی کنم چون نیست خواب و خور غمت یکرمان مرا

معنی آنست که ای محبوب من در حیرتم که بے دیار معروض افزای تو چون زندگی کنم چون از فراق تو
زمانه مرا کار با خواب و خور نیست لے قریب با کت رسیده ام چون در فراق یار دلدار هیچ کس
سونس و غمخوار نمی توانم شد چرا که غیر را گنجایش کجا بنابران گوید قوله

افتاده ام بچرخ غم و جز فغان و آه نایب غم سارے و نه بهر بان مرا

معنی آنست که از عالم اطلاق بهالم تقید نزول کرده ام و از دولت وصل بهر بهانه ای بجز بیگانه ام
و در بیگانه یارے دارم و نه غم سارے که بآن ترک غم توان نمود الا جز فغان و آه که بآن غم ساری برم
و چون در هر چه مشوق عاشق را بجز از گریه و افغان کار نیست بنابران گوید قوله

بودم همیشه شاد و وصلت و لے کنون کارے ز بهر تو نبود جز فغان مرا

معنی آنست که در ابتدا سے حال که بهالم اطلاق در مشاهد مشغول بودم از دولت وصل تو بشارتی
می گفتم و اینم و لیکن الحال چون بهالم فانی ترول کردم بسبب بهر آن تو دور افتاد و از آن
مشاهد جز فغان و زاری کار نیست و چون کار مشوق بجز از عاشق کشی نیست از آنکه تا عاشق

اگر بجایه در آن فصل گشتی بنسبیداری

فانی شود محبوب نه بیوتد و بنامان گوید قوله

حافظ عجب مدار اگر سے کشد بغم | از درد و رفت آن می نامهربان مرا

معنی آنست که اے حافظ اگر آن محبوب نگیں دل بوسل خود میرساند و لغت از درد و فراق خود میکشد عجب مدار که کار معشوقان و شیوه مجنونان همین است و تا که کشته لتوی فانی گرددی و هرگز بحبیب بیوتد و بوسل او نه رسی.

غزل

دوش از مسجد سوخته میخانه آمد پیر ما | چیت یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما

مسجد عالم الطلاق که موجب قرب و محل طاعت است میخانه دنیا که مقام محصیت است پیر کسانه از عهده رسته کمال در دنیا مصطفی است و هم نمی و هم ولی را رهنماست و معنی آنست که محمد علیه السلام از عالم الطلاق به تقید که مقام دنیا است و آمده اے یاران طریقت بعد ازین تدبیر چیت و تحمل که از مراد و باز که لازم و از عهده ملازم و از میخانه مراد عشق که عالم عشق اے پیر میخانه ایست ذکر تیر است مثل کل دیوانه ایست و پیر مراد مستند وقت و یاکتایه از شیخ صنعان معنی آنست که پیر از در و آل از به اعراض نموده و در عالم عشق آورده و یاکتایه مرشد ما در فریاد احتساب ارباب هر دو و در احوال اطمینان آورده چنانچه فرقه ملائیه پس تهذیب کار و تدبیر اطوار را در حیثیت و مایه بحسان باید نیت قوله

ما مریدان رو بسوی کعبه چون آیم چون | رو بسوی خانه خمار دار و پیر ما

کعبه مراد عالم الطلاق چون آیم چه را خوانان او باشیم خانه خمار دنیا که مقام محصیت است معنی آنست که چون محمد علیه السلام از عالم الطلاق به تقید و آمده اے مریدان و پیران او آیم رو بسوی عالم الطلاق چون آیم چه را خوانان آن عالم باشیم هرگاه پیر ما در عالم تقید دارو و تحمل که ما مریدان چرا بزرگ آیم رو بسوی روح آیم که مراد از ایشان اعمال ربانی است هرگاه پیر ما بسوی خانه خمار که مقام عشق است و مراد از آن ترک اعمال ربانی است چنانچه فرقه ملائیه توجه داشته بات و چون مستترند را تبعیت مرشد لازم است بنابر آن گوید قوله

در خرابات مغان مایه هم منزل شویم | کین چنین کرد دست از زور ازل تقدیر ما

خرابات مغان خرابی اوصاف بشری است هر که بخرابات نشد بیدین است و زیر که خرابات اصول دین است و معنی آنست که مناسب ما آنست که در طریق عشق و محبت با پیر هم

هم منزل شویم و از علو همت رخت بدان سو کشیم که در ازل تقدیر یا همچنین رفته است پس ما بر ابراهیم که پیر یاران راه رفت و تحمل که در خرابی بشریت با پیر هم منزل شویم و از علو همت رخت بدان سو کشیم که همچنین در ازل تقدیر یافته است پس ما بر ابراهیم که پیر یاران راه رفت و چون در عالم عشق در آمد و به انواع سختی و پیر مبتلا شد آن مقام قرب یاد آمد بنا بر آن اظهار احوال خود میکنند قوله

مرغ دل را صید جمیعت بدام افتاده بود | زلف بکشادی زوست ما بشد نخچیر ما

مرغ دل اضافه بیانیه زلف عالم تقدیر چنانچه زلف سائر روی است عالم تقدیرات سائر عالم اطلاق معنی آنست که از ازل در عالم اطلاق بشا به مشغول بودیم و چون عالم تقدیرات را ظاهر ساخت نخچیر ما از دست شد و آن جمعیت به پریشانی مبدل گردید چون پریشانی زلف موجب پریشانی عاشق است بنا بر آن گوید قوله

با و بر زلف تو آمد شد جهان بر من سیاه | نیست از سودا و زلفت پیش ازین توفیر ما

با و حکم داده توفیر زیادتی معنی آنست که اراده خواش تو بچشم گشت کفر الخفیتا فاحببت انت اعرف فخلقک الخلق لا اعرف زلف ترا پریشان کرد ای عالم تقدیر را بجلوه آورد و حکم تقدیر را بطلان غلبه نمود جهان بر من از قوت مشاهده اطلاق سیاه شد از سودا و زلف تو توفیر زیادتی ما از این نیست یعنی ما در سودا و زلف تو امیدوار زیادتی بودیم یعنی امید آن داشتیم که لذت که در عالم اطلاق نبود در عالم تقدیر حصول خواهد نمود و آن لذت نیست که بتوسط خواش جسمانی حاصل شود اکنون آن لذت عالم اطلاق از غلبه احکام تقدیر از میان رفت چون گریه و زاری عاشق را در دل سنگین محسوس گذشت و نیست بنا بر آن گوید قوله

در دل سنگیت آیا هیچ در گیر دشی | آه آتش بار و سوز و ناله شبگیر ما

دل سنگین صفت قیومیه باعتبار استغنا آیا حرف تناسل است که سلطان ازین روزه آیا چه هست و در گیر و اثر کند شب و دقت شبگیر یعنی شب و صبح معنی آنست که چون مشاهده عالم اطلاق از ما باز داشتی باین که زلف را بر کشادی یعنی عالم تقدیر را بجلوه آوردی و این بمنزل آنست که محسوس ظاهر سنگینی میکند و حال خود را بفراق مبدل کند آه آتش بار و سوز و ناله شبگیر یا که کنایه از مناجات میسر نیست ندارم که در تو اثر کند تا آن زلف را که کشاده بر بندای و صید جمیعت که کنایه از مشاهده است

نار بدست ما دی و آن تنگتر گشت گفتوا الموت ای کستم صادقین سوال لطف سنگین
 شعر تبرک ادب است جواب سه گفتگوئے عاشقان در کار رب و جوشش شتقت نے ترک لرب
 باید دانست که عشق اگر چه سراسر رخ و درو است که العشق تمامه المنجته السلاوا اما بسا عیش
 درو مضمر است که آن مع العسر کثیرا و چون آن عیش از نظر عاقلان مخفی است و بجز پنج و زمرت
 در نظر نمی آید سیگوید قوله

عقل گردانده دل در بند زلفت چو نیش است | عاقلان دیوانه گردند از پی زنجیر ما

معنی آنست که اگر عقل داند که دل درین بند زنجیر زلفت تو که مراد از وجده عشق است اوقات گرامی
 بجه فوق میگذراند عاقلان همه دیوانه او گردند و در محبت و جبه زنجیر باشند و آرزوئے آن قید
 کنند اما چون عقل مادر کوئے عشق راه نیست و یکے از نا محرومان درگاه است بنابراین عاقلان
 در معرض الحارند و ازین سعادت عظمی محروم چون از زبان عاشق سخنی غیر از لطف و خوبی بر تری آید
 سنا بران گوید قوله

روی خوبت آیت از لطف بر آشفت کرد | زان سبب جز لطف و خوبی نیست و تفسیر ما

معنی آنست که چون روی خوب تو در عالم تقیدات علامت اطلاق که مشاهدات تجلیات است
 از روی لطف و مهربانی بر آشفت گردانید که در همه جا ظهور جمال روی نومی بینم که سه هر کجا
 می نگرم روی تو را می بینم و آذینجهت در معرض بیان ماجزه لطف و خوبی نیست که هر در معرض
 ظهور می بینم بعض بیان می آید چون آتش عشق در سینه عاشق شعله میزند ان شاء الله تعالی
 نعره می زند و آه میکشد بنابراین می گوید قوله

تیر آه باز کردون بگند و جان غرنیز | رحم کن بر جان خود پر سیز کن از تیر ما

جان عزیز کنایه از مستوق معنی آنست که اے محبوب من حالت من در عشق تو بجای رسید
 که تیر آه باز کردون میگند و آسمان را سوراخ میکند پس رحم نما بر جان خود و آناه ما یر حذر
 باش داین معنی اگر چه بظا هر نه او بیست اما در معنی چنان نیست ایسی چون جان مهربان تو
 از تیر آه ما یریشان حالان بسا زخمی تیر خورده متادی میتود پس باید که از حال ما مایع ناستی
 تا اینچنین تیر از ما سر نزنند و تیر اینچنین گفتگو از عاشقان موجب زجر نیست که سه گفتگوئے عاشقان

در کاردیب: چو شمش عشق است نه ترک اودب و حکایت موسی و شبان در ششوی مشهور است
و محتمل که اے محبوب من شیر آه من آسمان را بگفت مازوے و گذشت اے زندگی بخش من رحم
کن و شفقت نما بر جان خود اے بروی که از غایت تعلیمش نسبت بخود کرده که نفیختن فیض من زودخی
پر بنیز کن و حفظ نما آن روح مکرم را از تیر آو نهانی مایه جان را بدین تیر بجان کن چون سالک را
بهر ازین نیست که متابعت اعمال پر کند و ظاهر و باطن خود را یکسان کند بنابران گوید قوله

بر در میخانه خواهم گشت چون حافظ میقیم | چون خرابانی شد اے یار طریقت پیر ما

میخانه عشق اے عالم عشق اے پیر میخانه ایست چو کشتار بش عقل کل دیوانه ایست
خواهم گشت میم شکم کنایت از شخص است حافظ کنایت از قلب خود معنی آنست که همچو حافظ
در عالم عشق میقیم خواهم گشت و از همه سو معرض خواهم گردید هر گاه پیر خراب سازند او صاف بشیر
ما را نیز باید شد اے یار طریقت یعنی چنانچه قلب وابسته عشق است قالب نیز وابسته خواهم ساخته
و بر عطا این دآن خواهم پرداخت غزل

دل میرو ز دستم صاحب دلان خدا را | درو که راز پنهان خواهد شد آشکارا

صاحب دلان کنایت از عاشقان باشد خدا را واسطه خدا دروا افسوس راز پنهان کنایت
از عشق که کتمان آن موجب شهادت است قَالَ مَنْ عَرَفَنِي وَعَفَّ وَكَلَّمَ مَاتَ مُنْقِذًا
معنی آنست که چنان آن یار شگین دل حال مرا بجای رسانیده که دل از دست میرو و از حیث
اختیار بیرون می آید افسوس که آشکارا میگردد و راز پنهان اے عشق که از کتمان آن امید شهادت
و اشم پس حسب مد توجیه فرماید که آن سعادت از دست نرود چون کار عاشق می توجیه مرشد
بجای میسر بنابران گوید قوله

کشتی شکستگانیم اے باد شرطه بر خیز | باشد که باز بینم آن یار آشنارا

باد شرطه باد لایق کشتی کنایت از آن مرشد یا رآشنایان معنی آنست چون از غایب
اطلاق بجام نقید نزول کرده ام از آن زمان حال ما بحال کشتی شکستگان مانده که با سبب باد
حوادث و تعلقات بهر سوی اقیتم و گرفتار قیدی میگردم پس اے مرشد کجائی و از حال ما فا
چرائی بر خیز و توجیه در باره ما کن که توجیه تو بر دے آن آشنا که محبوب حقیقی است باز به بینم قوله

۱- صاحب کرامت شکرانہ سلاست روزے تفقہ سے کن درویش مینوارا

صاحب کرامت خطاب برشد تفقہ داریس و عجزا کی مومن معنی آنت کہ اسے مرتبہ صاحب کرامت
ارحمتہ وادامہ شکر سلاستی حقیقت کہ بدگاہ پروردگار داری روزے درویش میرا اول پرست آرد
عجزا کی ادما قولہ

اس کش مشوکہ چون سماع از غیرت بسوزد دلبر کہ در کف او مومست سنگ خارا

دلبر کسایت از حق تاملے معنی آنت کہ سرگزی مسایینے بریں حسن و خوبی خود عہد مسابقت
وگر نہ دلبرے کہ در کف او از بیتن سنگ خارا موم گردو ترا از غیرت شمع وار بسوزد زیرا کہ عطمت
و کبریا خاصہ است قال الله تعالی الْعَظْمَةُ اِذَا رُئِيَ ذَا لَیْزٍ یَا عَزَّوَجَلَّ جوں صاحب ختمت را
لادم است کہ بریں ختمت دوروزہ غره نشود بنابران گوید قولہ

۲- روز مہر گردون افسانہ الیت افسون نیکی بجایے یاران فرصت شمار یارا

وہ روز عسارت از دست قلیل یاران کنایت از سرشاران یار خطاب برشد معنی آنت
کہ بریں روزے چند کہ گردون باتو موافقت نموده و ترا بطلب تو غیر روز گردانیدہ مغرور مشوکہ
این افسانہ الیت رسد غیر لغتن تو در میمن آوردہ و بعد از چند روز انسانہ شدنیت و افسوس
کہ براسے رام گردون تو بکار برودہ پس اسے یار من این وقت را قیمت دان و ہر نیکی کہ امر و کردن
سے توانی بجایے یاران بکن انجس کما احسن الله الیک اسے یار احسان کار و دالت
تا در نشاء و فرع آخرت دست و پاداری از احسان دست مدار کہ ذخیرہ حسنات و نیا و آخرت
فرصت از دست مدہ کہ دقیقہ کار نیست و کار امر و بفر و مفلک چوں ستر شد چہ بین اظہار
شیفتگی موم بناران بستے کہ باعث فتح باب است فرمود کہ قولہ

۳- آئینہ سکندر جام جمست بنگل تابر تو عرضہ دار و احوال ملک دارا

آئینہ سکندر آئینہ کہ سکندر ساخته بود جام سے کیا پتہ از دل عاشق و ادا مخالفت سکندر بود
ایجاد و ادا نفس کہ دشمن سالک است کہ اعدا کلدک کسک الیٰ نیک جنیک و یا شیطان
کہ اِنَّ الشَّیْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِیْنٌ معنی آنت کہ ابے سالک حامی ہے کہ سارت
از دل تست بمنزلہ آئینہ سکندر دست در تصویہ آن کمون تابر قبا ح و ذلایم نفس و شیطان

تفخوش شراب صوفی مراد رسول آم انجباث المهر آم الحسائت میی شراب مادی پدید آید
 استی فروغی در لانا مادا احلی شیرین ترمن از قبلة پوسه عذرا ازنان در سینه معنی آنتست
 که شراب اگر چه رسول ۴ او را در پلید بها خوانده و حرام کرده لیکن نزد ما فروغی بر و شیرین تر از پوسه نان
 آکره که بهر دامن عویب است چرا که ماخذ و بهیم و مخدوب و مضطرب و تحیل که مراد از تلخوش فقر و اعتبار شد
 مراد از صوفی کسی که لذت او نداشت باشد و او را در بهیامی شمر و انجباث با اعتبار الفقیر شود
 الوحد فی الدارین و کاد الفقر ان یکنون کفرک معنی بیت ظاهر است و تحیل که مراد از تلخوش
 عشق که عشق عذرا که الله الابر و صوفی کنایت از اهل انجباث با اعتبار العشق تمام انجباث
 و الکاد معنی بیت ظاهر چون ارشاد در مردان بستر شدن مدام ترغیب عشق است و فرو و آمدن
 از هستی و طلب عاشق بر همین است بنابر آن گوید قوله

در حلقه گل دل خوشخواند دوش لبیل | ایاها الصبوح حیوا یا ایتها السکارا

حلقه گل دل مجلس نورسیدگان طریقه لبیل مراد مرشد معنی آنتست که شب گذشته در حلقه
 نورسیدگان طریقه و اهل محبت مرشد ماچ سخن خوش گفت که بگیرد شراب صبح را ایست عشق
 و آید و فرو و آید این هستی یعنی در مازید این هستی و بهومر را ایست هر که ادمستان و تحیل که
 مراد از گل محبوب چنانچه ناظم خود فرموده ۵ ایگل بشکر آنکه توئی باوشاه حسن ۶ بالبلبلان عاشق
 مشید اکمن غرور ۷ و دل شراب و مراد از آن هر چه تر از تو بر باید ۸ از بهر آب لعل و ز فرم کن
 هر چیز تر از تو ستانده است ۹ و آن محبت است و مراد از حلقه گل دل محفل که در و ذکر
 محبوب و محبت و دوش شب گذشته و مراد از آن او ان ماضیه و لبیل مرغیست خوشخوان
 و مراد از آن رسول ۴ که انا اقصم العرب و البیچ چنانچه خاقانی گفته ۱۰ مصطفی و مبهته و قلوب
 نشسته بر آنکه ۱۱ لبیل و نخل است گیتی را زستان آمده ۱۲ مات یعنی بگیر صبح شراب را و گویند
 که صبح الصبوح بنوشند چنانچه ناظم خود فرموده ۱۳ صبح و کله بسته سحاب ۱۴ الصبوح
 الصبوح یا اصحاب ۱۵ حیوا فرو و آید ایهها حرف زانده است کما قال ایهها العزیز سکاراستان
 و تقدیر کلام مصرع ۱۶ فی چنین است یا ایهها السکارا مات الصبوح حیوا سیمیکه میت آنتست که
 در او ان ماضیه مرشد کمال یعنی رسول ۴ مرشد کمال در اینجا مصطفی است ۱۷ هم نسی و هم ولی را

ز ارشاد چه موجب سفته است که سے طالبان صادق و
 اے در حصول عشق و محبت ساعی باشد که الحیدر من جذبات
 الحق تو از نمی عمل بین و فرود آید این بستی موهوم یعنی بمقتضای کن تَنَالُوا لَیْسَ حَتَّى
 تَسْفُتُوا إِنَّمَا یَحِیُّونَ اِیْنِ بستی موهوم خود را در بازید و بقاء حقیقی که دَمَامِیَّتْ اِذْ رَمِیْتَ وَ لَکِنَّ
 رَمِیْ بَاقِی دپایند کردید چه کار عاشق در گذشتن است ازین بستی مستعار چنانچه نقلست که در
 حسن بصری و شفیق بنی و ابراهیم ادهم بیادوت رابعه رفتند سخن در محبت افتاد و قَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ
 لِحَسَنِ بَصَادِقِیْ فِی دَعْوَاہِ مَنْ لَکَ یَصِیْرُ عَلَیْ صَرْبِ مَوَلَاہِ رابعه گفت این سخن هیچ در چیست
 قَالَ الشَّیْخُ الْبَکْرِيُّ لَیْسَ بِصَادِقِیْ فِی دَعْوَاہِ مَنْ لَکَ یَشْکُرُ عَلَیْ صَرْبِ مَوَلَاہِ رابعه گفت شکر
 مَرَمِ مبرست قَالَ اِذَا رَافِعُکُمْ اَکْثَرُکُمْ بِصَادِقِیْ فِی دَعْوَاہِ مَنْ لَکَ یَبْکُدُ عَلَیْ صَرْبِ مَوَلَاہِ
 رابعه گفت این سخن بسیار خوب است اما بر من می آید چه گفتند اے رابعه اکنون نوبت تست
 قَالَتْ الرَّابِعَةُ لَیْسَ بِصَادِقِیْ فِی دَعْوَاہِ مَنْ لَکَ شَعْرٌ عَلَیْ صَرْبِ مَوَلَاہِ فَهَمَّ مَنْ فِیْہُمْ
 اکثر احوال و افعال عاشقان موجب لایمان می گرد و چون در مصدر و افعال مرایشان را
 اختیار سے نیست بنابراین گوید قوله

در کو سے نیکنامی مارا گذر ندادند اگر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را

معنی آنست که اے ملائیکه من چون از افعال خیر بنگر من آید و بجز از افعال شر بر غیر من
 حکم که سر نوشت با نیست و اگر تو این سخن ملائیم پسندی پس قضا را تغییر ده که از ما بجز از نوشته
 قضا وجود نخواهد آمد چرا که ما در مصدر و افعال اختیار سے نیست نمیدانی کسی که بالذات باطل نیست
 مرا و در مصدر و افعال چه اختیار و چون وجود تو از خود نیست یعنی معدوم هستی اختیار و افعال چگونه
 چرا که افعال تابع صفات و صفات تابع ذات پس کسی که وجود از خود نباشد هر آئینه بذات خود نیک باشد
 و نه بد چه از معدوم فعل صادر نمیشود و دلائل بے اختیار می بند بسیار است کسی را دیدی که یک دم
 شادمانی بے غم کرده باشد یا یک روز بر مراد خاطر وے گذشته باشد بلکه خلاف اراده آن واقع
 میشود این دلیل بے اختیار است قَالَ عَلِی رَضِیَ عَنْہُ عَلَیْہِ السَّلَامُ لَیْسَ بِالْخَیْرِ اِذَا ارَادَ اِخْتِیارَہُ
 بود خیر عزائم بظہر نہ پیوستی و کرا دیدی که ہمہ امید را و حاصل شده باشد عدم حصول مطالب

دلیل ہے اختیار نیست اگر اختیارش کو ہی مطلب دیی دے ایسی کہ مرصع مراد دے حاصل شدی
 دیگر بیچکس در مرتبہ کمال مثل انبیاء و کمال موت و الیاء و کمال ولایت و حکماء و کمال دلائل
 و علم و سلامیں و کمال سلطنت این زوال و این انتقال و در مراتب کمال کہ مطلوب است ماحدود
 قدرت معنوی و صدی کہ دہشتہ اند و لیکن تمام است بر عدم اختیار پس در جمیع صور و در ہر جا و ہر محل
 موثر حق است کہ لا موقر فی الوجود الا اللہ حیہ وجود و افعال جمیع اشیا وجود و فعل حق است کہ بصورت
 ایستال پلور مودہ و سبب افعال مظاہر عین مجازست چو کہ حیرے را کہ فی نفس الامر وجود حقیقی بدست
 باست و افعال کہ تلخ است وجود و خواہد بود و فی الحقیقت غیر حق را نہ ذات است و نہ صفات **سہ**
لا اَدْرِمُ فِي الْكُلِّ دَلِيلًا بَلِيْسًا ۚ لَا اَمْلِكُ سُلْطَانًا وَلَا اُلْفِيْسًا ۚ فَانْكِسْ سَبِيْحًا ۚ وَ اَنْتَ اَلْمُكْنٰى تَامِسٌ
هَوَ الْفَلَقُوْبُ مَقْمَرًا بَلِيْسًا ۚ و انچہ اعتقاد ندوہ کہ فاعل فعل خود منم و ما قدرتے در فعل خود اس
 چگونہ بیان واقع باشد کہ تو بنودی و در عالم عین پلور مدستی و حکم کلینی **عَفُوْلُوْهُ فِي الْوَدَّ اَعْمَالِ**
 و افعال در علم حق مخلوق حیرے کہ پستتر از تو مخلوق بود چگونہ قدرت تو مخلوق شد و ترانہ اہرآن
 روح اضافی مستیدہ کہ باختیار خود فاعل فعل خود باستی بلکہ ترانہ ہر کار و گر برگزیدہ اند و خلعت و کفہ
 گوشتا پائی **اَلَّذِيْ لَا يَشَاءُ اَنْ يَّهْدِيَ اَنْفُسَهُ** است کہ تو در نمودن ذات و صفات و اسمائے **اَلَّذِيْ لَا يَشَاءُ**
 باستی تاق خود را جمیع کمالات ذاتی و صفاتی و اسمائی بہتہود عینی و تو متاثرہ نماید و آئینہ رادربودن
 صور جہ اختیار و کما قدرت و ہر جہ در عالم لظہور سے آید و در مراتب موجودات جلودہ گری میں نماید
 ہر صورت آن احکام علمی اند کہ حضرت الوہیت بقدرت دارادہ در خور قابلیت ہر عیبی از اعمال
 معین فرمودہ و قصاص بران رفته خلافت آن اصلاً نتواند بود کہ **لَا تَبْدِيْلَ لِحُكْمِ اللّٰهِ وَ ذٰلِكَ اَلْاَدْبِیْتُ**
اَلْعَلِيْمُ پس ہر آئینہ عمل و فعل کہ از ہر یک میدارے شود بحقیقت اورا در ان اختیار نیست حکم است
 معنی این بیت و میت دیگر کہ **سہ** مرارند می عشق آن فضول عیب کند کہ اعتراض بر اسرار
 علم غیب کند و دیگر **سہ** کن مجسم قنات نگاہ در من است کہ نسبت معصیت و زہد پستیت و
 مرحم شریفیت سے باشند بر کہ ہر کہ مایع بدکاری و بدستی نودار گویند کہ چو تو بدکار یہاں نامی بسدی
 قصاص انخیرہ کہ قصاص در باب ماحیین رقتہ با مجبور حکم قصاص ایم پس ایضا تنفیذ احکام بر می افتد
 و امر معروف و نہی منکر بر مچیز و امتثال این بیت معنی چہ باشد جواب واللہ اعلم اکثر جوابات

سالک و مجذوب در بر سر ته ذات او را ملاحظه بپیماید و حفظ ازان میراید خصوصاً در مشاهده صاحب
حالات نمودن بنا بران گوید قوله

خوبان یاری گویند گمان عمرند | ساقی بده بشارت پیران پارسارا

باید دانست که باعث دلستکی سالکان تصور عملیه آنست که عرفان صاحبان شهود در هر آئینه برنت
و زیبا معاینه معشوق میکنند و لیکن گاه باشد که اختلاط دل و بجانب بعضی مظاهر سبب اسماء که
در عارف تجلیست و بپای اسماء و ان بعضی مظاهر است یارای التذاد روحانی یا کمال و دان بعضی مظاهر
یارای غلبه کردن اسماء که در بعضی مظاهر اند بر اسماء که در عارف اند و یا حق تعالی مطلق صوری
در مظاهر حسنه می نماید بر اسماء تانیس سالکان پس مراد از خوبان پاری گو معشوقان لطیف گو عالم شفا
مانند پیران پارسا منکران معنی آنست که چون تجلی صوری حق مشرف است و بدان سبب داله و تبعه
خوبان گردیدند و ندگی از سر نو یافت میگوید که این معشوقان عالم شهادت زندگی نختند اند
پس اسماء ساقی منکران را این بشارت ربان تا ازین انکار باز آید و یکے ازما شوند چون خوب
منع غم سالک بجز از سخنان عشق نیست بنا بران گوید قوله

هنگام تنگدستی در عیش کوش مستی | کین کیمیا هستی قارون کند گداریا

هنگام تنگدستی حالت هجوم غمها عیش و مستی عشق و استماع سخنان عشق کیمیا و هستی
اشاره بقتی قارون مراد صاحب عرفان - و گد امر و ناقص معنی آنست که اسماء
عاشق صادق هر گاه که غمها و المها بر تو هجوم آرند ترا باید که در عشق و مستی که عشق نمائی یعنی
بعشق مستغرق شوی و با استماع سخنان عاشقانه میل نمائی کین عشق کیمیا نیست که سر و جور را
زیر گیرد اند و بدان گد را قارون می سازد اسماء ناقص از کمال میرساند چون سخنان عشق
فرحت افراس دلهاست بنا بران گوید قوله

اگر مطرب حریفان این پاری بخواند | در رقص و حالت آرد پیران پارسارا

مطرب حریفان کایت از مرشد و لفظ الف که در پارسا است محض برای تحسین است میبایست
پیران یاری را و تنگ نهانی که از مذاق پاری بهره ندارند یا ر سارا بمعنی فقیر گویند و این خلط
محض است چه با وجود قوت ملائمت ربط مصرع ثانی با اول میت سابق که خوانان پاری گویند

مستازہ تکرار قافیہ میشود و فساد این برای ثبوت پرشیدہ نیست معنی آنست کہ اگر مرشد
ازین نوع گمندان عشق انگیز و کلمات درو آمیز بیان سازد پس البتہ است کہ پیران باید سہ کہ
کثایت از سرکاران است در رقص و حالت آرد و طالب شادیان عشق گردانند چون بعضی سالکان
باطن خود را بہ عشق سے آرایند و ظاہر اچنان ہی سازند کہ بیچس بساحت ایشان پے نبرود کہ کلامی
کو الذی لا یظہر حیکر او لا یسمی شرا گویند کہ حافظ ازان بودہ و آن موجب طعن طاعنان سے گرد
بنا بران گوید قولہ

حافظ بخود پوشید از خرقة سے آلود | اے شیخ پاکہ اسن معذور دار مارا

مراد از خرقة سے آلود و مشیوہ ملامت کہ در تعمیر باطن و تخریب ظاہر است باید دانست کہ ملامتی
بہائے باشند کہ در عایت معنی اخلاص و محافظت قاعدہ صدق و اختصاص غایت جہد مبذول
دارند و در اخفائے طاعت و کم خیرات از نظر خلق مبالغہ واجبہ اند با آنکہ نتیجہ دقیقہ از صوارح
اعمال پہل نگذارند و بر تسک جمیع نوافل و فضائل از لوازم شمرند و مشرب ایشان در کل اوقات
تحتی معنی اخلاص بودہ و لذت ایشان در تصرف و نظر حق باعمال و احوال ایشان بودہ چنان کہ صی
از ظہر معصیت پر خند بود و ایشان از ظہور طاعت کہ مظنہ ریا باشد حذر کنند تا قاعدہ اخلاص خلل
نہ پذیرد و این طائفہ ہر چند عزیز الوجود و شریف الحال یاشند اما هنوز حجاب وجود خلقت از نظر ایشان
یکلی منکشف نشدہ و بران سبب از مشاہدہ جمال توحید و مسائتہ بعین تفرید محجوب ماندہ باشند چنانکہ
اعمال و ستر احوال خود از نظر خلق مشعر است برویت و جود خلق و نفس خود کہ مانع توحیدانہ و نفس
نیز از جہد اغیار است تا هنوز بر حال خود نظر دارند و اخراج اغیار از مطالعہ احوال خود یکلی نکرد اند
و فرق میان ایشان و صوفیہ آنست کہ جنبہ غایت قدیمہ صوفیہ را یکلی از ایشان انشراح کردہ بود
حجاب خلق و انانیہ از نظر شہود ایشان برداشتہ لا جرم در اتیان طاعت و صدور خیرات خود را در
خلق را در میان زمینہ و از نظر اطلاع خلق مامون باشند و بہ اخفائے اعمال و ستر احوال عقیدہ
اگر مصلحت وقت در انظار طاعات بہ بینند انظار آن کنند و اگر در اخفائے آن اخفا کنند و مراد
شیخ پاکہ اسن کہ در تعمیر ظاہر و باطن ہر دو باشد یا اندو سے استہزا بیکر خطاب است یعنی حافظ ایز
شمرہ ملامت را نہ بخود می خود پوشیدہ بلکہ اقتضا و قدر است یا بحکم مرشد پس اے شیخ پاکہ

معذوبه دار مارا که اختیار ما درین نیست و نمیتواند بود که از حرقه وجود انساں لینے حرقه وجود سے آلود معصیت
و معصیت منظر محبت و معرفت است نیز که آئینه لطافت و صفا و نور حرکات است و که درت و ظلمت نتواند بود
و شیخ پاکدین اتنارت بکلمتیاں که معصومان لطف و عنایت اند و یا که انسان کرم و جم اند یسحون
اللیل و النهار لا یسرون ۵ فرشته گریه دار و قرب و درگاه و یکنحدر مقام لی مع السدر غزل

رونی عهد شبابست و گریه باستانرا | میر سحرده گل بلبل خوش الحان را |

عهد شباب ایام بهار و زمان بسط - محمی نماز که سالک را گاه بسط و گاه قبض میشود و در هر مقام کیفیت
جلوه گرمی میکند در مقام نفس بسط و عبارات از جاست و قبض خوف و در مقام قلب بسط و ادریست
که اقتضا میکند اشارت قبولیت و رحمت و انش را بر اوست صاحب آن من عند السدر و مقابل آن
قبض است و آن واردیست که اشارت بنسب میکند و عدم لطف و نادید از جانب حق تبارک
بر اوست صاحب آن و در مقام خفی بسط عبارات ارطقت ساحن حق بده و اسوسه خلق جهت
رحمت کردن خلق و باز داشتن باطن او را بحد و ضد اقتضاست و نمیتواند که مراد از عهد شباب
زمان بسط باشد و بستان وجود باعتبار جامعیت اسماء الهیه و گل تحلی جمالی بلبل خوش الحان
سالک معنی آنست که بار موم بهار است مروج و سالک را میر و مدم نوید گل که مشاهدات
تجلیات است مر سالک را و نیز نو بهار اشارت بر طلوع دین محمدیست یعنی اگر چه در عصر هر چه بهار
دین اسلام شکفته و رونق و شبابی دیگر پیدا آمد که در عهد دیگران نبود و مشروعه گل عبارات
از تجلی جمالی و لطفی است بهر دین بهار بعد لیان عشق رسیده یک گوید لیکن فی حقیقتی رسولی الله
و دیگرے گوید سبحان ما اعظم شأنی و دیگرے گوید انا الحق و خا که عبارت از استعلا است و
آن در بهاران بهشتین بوده چون لن ترانی و درین بهار بعد لیان دوستان عشق اینجاست اول

اسے صبا که ز بچانان چمن با زری | خدمت ما برسان سر و گل و ریحان را |

صبا کنایه از لطیفه الهی که در دل سالک درو آید معنی آنست که اسے لطیفه الهی از عالم عیب
دل مافرو آمده و مشروعه تجلیات رسانیده اگر باز آن عالم رجوع نمائی و بان تجلیات رسی خدمت
شعے اشتیاقی کمال ما نا آن سر و گل و ریحان که تجلیات است عرص داری ویر صبا مافرو شد
و جوانان چمن اشارت بر سر و گل و ریحان و مراد از سر و گل و ریحان اصحاب رسول

که جوانان بن اسلام اند که هر یک در بهار سالش از نسیم آن کسب کیم فی آیه ذکر که نجات
شکفته و در ربیع هدایتش از باران کشته رفت علی کیم من خود به ترتیب یافته و احتمال دارم که
از مردان اصحاب خواهند که آنا دکان طریقت و مجردان معنی و صورت اند بحسبهم لجا اهل
اغنیاء من العقیق و از گل ابلیت خوانند و از رویان سائر اصحاب مراد میدارند چون
بیتاری موجب زهر خندگی بیدر دانست گوید قوله

ترسم آن قوم که پروردگشان میخیزند | در سر کار خرابات کنند ایمان را

آن قوم اشارت بزمندان و مسکران و درویشان عاشقان با اعتبار آنکه صفات انبیاء
نوشیده اند و در بیان عاشقان که اولیا اند رسید و نیز اولیا و کامل مراد باشد که به نهایت رسید
اند باین سبب که در نهایت شربت بیت زصاف از بدایت حکایت بود و اگر دور باشد
نهایت بود و کار خرابات مینوشتی و مراد از آن عشقباری و درین غزل از لغت بعشق در آمد
و این صنعت التفات گویند و آنچه ناست که شاعر در غزل یا قصیده از مقصدی رجوع بمقصد
دیگر نماید و این بیشتر در غزلها می نماید سوال بعد لفظ ترسم منفی واقع شود نه مثبت چنانچه
ترسم نرسی بکعبه ای اعرافی و جواب بعد ترسم هم منفی چنانچه مذکور شد و هم مثبت چنانچه
ترسم که آشک در غم ما پرده در شود معنی آنست می ترسم که این زاهدان و مسکران که برین حال
پریشان مای خندند و حسدی برند و بسبب حسد در خیال این عشقباری مایمان خود را بر باد
دهند که با درویشان هر که در افتاد و بر افتاد و یا آنکه ایمان خود را بر باد دهند اے عاشق
شوند بموجب من خجواک فحواک و دیگر من عاب کخیه لکم میست حقه وقع فیله و نیز لفظ
ترسم بمعنی المنت نهند و چون عاشق را بایده صحبت با کس ندارد الا باشتقان اے با عاشقان
نشین و همه عاشقی گویند با هر که نیست عاشق یکدم مشوقین گوید قوله

یار مردان خدا باش که در کشتی نوح | هست خاک که بآبے نخر و طوفان را

مراد از کشتی نوح دنیا خاکی بیا و تنگی که ذات محمد علیه السلام باعتبار آفرینش معنی آنست که
مصاحب اهل الصراط باشد که در دنیا ذات آنحضرت بوده موصوف بر رحمت عالمیان که بآبے نخر و طوفان
را و از کمال بردباری آزار قوم خود نخواست بخلاف سائر انبیا چنانچه نوح عاقلت دیت کاتدر

عَلَّمَ الْاَدْبَارَ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيَالاً وَحُضْرَةً عَلِيّاً لَمْ يَكُنْ لَكَ مَوْلَا
 اهل الله چون ابتلع اويند صحبت ايشان سر سر رحمت و اگر خاکی و آبی سیاه مجهول خوانند
 مراد از همان خاک است که حضرت نوح علیه السلام اشارت به پیل با خود در کشتی برد و از صحبت نوح علیه السلام آن
 خاک را آن شرافت دست داد که قائم مقام آب و وضو و آب غسل ایستاد و برای تیمم مهر گشت و پیل
 که چون بحضرت علی السلام در هنگام طوفان بگفتی در آمد و از جنس خوب و طیب و در پائین و انسان همه را بگشتی آورد
 الوقت به پیل ۴ فرمود که یا نوح یکشت خاک نیز همراه خود سر نوح ۴ به چنان کرد و چون آب طوفان
 علیه کرد و تمام روی زمین آب گردید حکم حق رسید که یا نوح بدین آب وضو و غسل روا نیست که سبب
 و غفره است و بدل است خاک تیمم کن معنی آنست که یا اهل ابد با من که از صحبت ایشانی موصود
 رسی و آن شرافت یابی که خاک از صحبت نوح یافت و مرتبه رسید که بمقابل آب وضو تمام طوفان را
 نخلد یعنی صحبت اثر دارد و چون عاشق را لازمست که در عشق محبوب ارد و دنیا و ایماها اعراض کند
 سائران گوید قوله

ما کنحان منی من مصر آن نوشه | گاه آنست که پدر و دکنی زندان را

ما کنحان اشاره به یوسف مصر نام است و گاه یوسف مراد مقام عشق و میرسد کمالات
 زندان کسایت از دنیا باعتبار الدنیا من الدنیا یعنی تنگ و درین بیت خطاب بر دوست
 یعنی اے روح من که بجای یوسف هستی اکنون مقام عشق که منصرف است بهو مسلم شمس
 وقت آنست که ازین دنیا اے فانی اعراض نمائی و ترک این هستی موهومه گیری چنانچه یوسف ۴
 چون برسد مصر نشست خیالات زندان را بدو کرد و هیچ یاد آید در خاطر نیارد و چون گرفتار تعلقات
 دنیا ماند و طولی امل را در پیش کردن ستایان عاشق نیست سائران گوید قوله

هر که را خوا بکه آخر بدو مشت خاک است | آغوش حاجت که بر افلاک کشد ایوان را

چون ربیع ایوان موجب طول امل است و طول امل موجب غفلت است و غفلت حجاب عشق است
 بحکم قوله فی الدنیا کأنک غریب و کأنک لری سبیل یعنی اے عاشق از طول امل بگذر چون یافت
 زیر خاک حقیقی است پس هر که را خوا بکه آخر بدو مشت خاک است ازین طول امل و برافراشتن ایوان چیست
 چون طول امل را در پیش کردن و امید بهیود ازین برافراشتن لایبغ چرا که هر که دنیا در آمد آخرش کار

نیمه کلاه که در دست دارد

برفناست که کُلّ نفس ذائقه الموت قوله

بروز خانه گردون بدر و نان مکتوب | کین سیه کاسه در آخر یکشنبه مهمان را

معنی آنست که اے عاشق سالک از تیر این گنبد گردان بدر و سینه از تعلقات این آناه باش و بشتی گراسی تا با عالم بالا عروج نمایی و امید بسودی ازین گردون مدار که این سیه کاسه ایست هر که از غم از خوان خود میبرد عاقبت الامر میگذرد چون از نصیحت فایز شد باز بقام مذکور رجوع میکند بدان که چون عاشق یوسف یل عشق و توجه مرشد بجز نبه فاتیما مشرف شد و بشاهدات تجلیات مغز میگردد و در هر جا تجلی او بیند چه در میخانه و چه در سی و کشت و کعبه و سلم و کاف و در هر سو توجهی آرد و آن موجب طعن طاعنان می شود بنابراین گوید قوله

اگر چنین جلوه کند مغنیه باده فروش | خاکروب در میخانه کنم حشر گانرا

مغنی باده فروش کنایه از تجلی محبوب جلوه گردان ظهور گردن معنی آنست که اگر آن محبوب حقیقی این چنین جلوه گری کند که در همه جا ظهور خود را نماید و ما را است شرب جمال خود سازد و پس بهتر آنست که شرکان خود را جاروب در میخانه که میخانه ظاهر بی عشق است تا میم عزیز من در هر ذره که با معانی نظر کنند آفتاب عالم تابانست اگر این حالت در میخانه رونماید از کعبه باید گشت و نثار بر میان بایست بختل که مراد از جلوه حسن و کمالات یعنی خود را بظهور آرد و مغنی باده فروش که پرورده پیر دیگر باشد و در میخانه منزل پیر چون مشاهده عاشق بین تجلی و الاستتار است یعنی گاه در مشاهده می باشد و گاه احکام کثرت بر و غالب میگردد و آن تجلی مستور میگردد و بنابراین گوید قوله

در سر زلف ندانم که چه سودا واری | باز بر هم زده کا کل مشک افشانرا

سر زلف احکام کثرت و تعینات بر هم زدن پریشان کردن کا کل مشک افشان اشاره بر آنست که هر که از تعینات سر زلف تعینات بر عارض ذات به هر حلقه که بست دل از صد خلق ریخته معنی آنست که اے محبوب من درین احکام کثرت و تعینات نمیدانم چه خیال داری که باز آن احکام کثرت را بر ما غالب کرده و ما را مغلوب آن گردانیده و بدان سبب از مشاهده دور انداخته چون غلبه احکام کثرت موجب اضطراب عاشق میشود گوید قوله

ایکه بر مه کشتی از غنبر سارا چو گان | مضطرب حال گردان من سرگردان را

مهم عبارت از وجه اسد خنجر سارا چو گان مراد قنین که سائر دوست معنی آست که اسے محبوب
من ظهور وجه اسد خود را که در پرده احکام کثرت و تعینات پنهان میداری بدانکه این موجب بطرا
است پس مضطرب حال مگردان من سرگردان را یعنی این احکام کثرت را در مح سازه و مشاهد
خود از زانی دار و بختل یکم بر آئینه خدائمانی من که موصوف است که کایسعی ارضی و کالسمائی
و کَلْبِی تَسْعَى قَلْبِی عَسْکَرُ لَدُوْجِی اربعه سارا نفس چو گان کشیده و مراد زیر آن مغلوب ساخته
برای سب این سرگردان حجت را در خلق و خطاب بیندازد و بختل در لفظ لغت و خطاب محمد صریح بر ده کس عبارت از طوطی است
در خطاب چو کتبیات علوی و سطری و صریحی بلکه در خطاب در پس ظاهر و کمال تربیت فرو بسته تا بدان زلف قلب
مجا بین عشاق را در دیدان کبریا می بینی و میرانی و در امید احوال و صفات و معرفت لسانی دار منظار مرغی
سوست منظار مرغی نمیکند اسی اصطراب ایصال الانجاست و در فرو بستن زلف قنین وجود و شری سرخ
وجه اسد سریت و بختل راه بردن بال کار کس نیست بنابران گوید قوله

امکان

انشوی واقف یک نکته ز اسرار وجود | اگر چه سرگشته شوی دائر و دور انرا

وجود وجود سالک که بسا اسرار خفیه و نکات عجیبه در دوس که منظر اتم است و آئینه ذات و
صفات است که الانسان یسخر و انما یسر الانسان و کما حقه بمعرفت او رسیدن محال یعنی
اسے سالک با وجود حصول کمال و دانش واقف یک نکته از اسرار وجود نگردی اگر چه سیر عالم نمائی
و عجائب و غرائب مینی و نیک و بد دریایی و حصول دانش نمائی و بختل که مراد از وجود ذات
واجب الوجود یعنی اگر چه گرد عالم گردی و عجائب و غرائب عالم دریایی و حصول دانش نمائی
سرے از اسرار ذات ما دریایی و چون کار عاشق از ماسوی معشوق آردا بودن و بهر چه رسید
از دوست قناعت نمودن و بدان خوش گذرانیدن است گوید قوله

ملک آزادگی و ملک قناعت بخت نیست | که بشمشیر میسرنه شود سلطان را

آزادگی شجره از ماسوی اسد قناعت پاده حق را می شدن معنی بیت ظاہر است چون بیت
ماستق آست که از تنویر دریا آزاد باشد و بعیش گذرانند گوید قوله

حافظا میخور و زندی کن خوش باش و | دایم تنویر یکن چون دگران قرآن را

مے کنایت از حق است رندی سبے باکی و قطع نظر از اعمال چنانچه در مرآة المعانیست
مے رندی اینجا عالم مے پاکست و در طریقت جستی و دجالاکی است - رند عالم سز که مانند نبات

پاست بند رشته صوم و معلوم و ظاهر و باطن خللا و در طایفه رند باشد غرقه نور خدا و جانش از
رندی برآمد شاه است و آفت و زیست بنزد و احد است و نه خدمت خاطر او را سرور
نه زلفت در کمال او قصور و پیش او یکسان بود علما و مدبر و خواه لطف از دوست میند خواهد
هر چه مجربش بدست خود دهد و گیر و در بر و چشم خود بند و معنی آفت که اے حافظ بخش که
و قطع نظر از اعمال نماز و برضاد و هر چه که از دوست رسد از بسط و قبض و لطف و قهر خوش باشد
که کمال ماضی و قفونیست است که آفتش آفرینی است الله و لیکن قرآن را دام مکر و حیل و اجماع
ساز که حاصل کرده و در کلمه اندازند یعنی ظاهر خود را بقرآن خوانی آراسته و روز شب گوشت
بر او ران میخورند اے نیت و حسد میکنند ای محبت احد که اندک انگلی کلمه اخیر و نیت فکری و نیت
و غیر و گران بفتح و ال طائر است مراد خوار تمام کلام الله بر پاست او منتوش است مراد انسان
ظاهر آرائی است -

غزل

ساقی بنور بادیه بر افروز جام ما | مطرب بگو که کار جهان شد بجام ما

ساقی مراد مرشد بادیه عشق جام دل سالک مطرب مرشد که کلامش طرب افروز و طرب است
معنی آنست که اے مرشد بنور بادیه عشق دل ما را مسرور ساز و گویا این واقعہ بظهور پیوست پس
عرض میکند که حال ابشار تها فرما که از سوزش تعلق که در انگیر ساوک مانگشته پیش قدمی نمایم و مقصد
گرام سوال درین بیت در صرح اولی تفاضل کار خام میکند و طلب فیض مینماید و در مصرع ثانی
تفاضل میکند که کار بهایت رسید جواب سیرالے الله تمام شد بنا بران گویم مطرب بگو و چون به
فے الله بهایت ندارد بنا بران هر لحظه و طلب زیادتی میباشد هر چند که یافت میش طلب بیش
چون کثر عاشقان تعلق قلبی بصور جمیل میباشد بعضی را در ابتدا و حال و بعضی را بانتهای سبب آنکه
در هر شے مشاهده جمال و جلال می نمایند و آن موجب طعن زاهدان و منکران میشود و چون این سبب را بگوید
مادر پیاله عکس رخ یار دیده ایم | اے پیغمبر لذت شرب مادر ما

پیاله مراد صور محبوبان مجازی رخ یار تجلی ذات حق مشرب نوشیدن مدام شراب
معنی آنست که مادر بصورت جمیل انوکا رس نور لایزال می بینم و معانی تجلی ذات حق می نمایم
بنابران تعلق قلبی بدیشان داریم اے منکران که پیغمبر مستی ازین لذت نوشیدن شراب

در شرح ساقی بنور بادیه که در جام ما کلام است و در مادر طلب عشق آمده - ۱۱

اے ازین خشنواری ما و نیز این حالت مجذوب است که مجذوب سالک را در ہر سے اول ذات نمایند
لعدہ اسماء بعدہ آثار و مجذوب سالک بر عکس آن و مجذوب مطلق در مجردت غرق جوں قطره
بقلمم گم درین مقام تراب و آب یکے است چون صور جمیلہ را شہود در چشم سالک تا آنرا است کہ
آفتاب حقیقت بر دلمان نشدہ بنا بران گوید قولہ

چندان بود کرشمہ و نازِ سہی قدان | کایہ بجلوہ سر و صنوبر خرام ما

کرشمہ ظہور سہی قدان تجلیا معشوقان جلوہ ظہور سر و صنوبر خرام کنایت از مجبوب حقیقی
و تجلی ذاتی معنی آنست کہ ایں صور جمیلہ را و یا این تعلیلات را نمود و ظہور در چشم سالک تا آنرا
کہ مجبوب حقیقی و یا تجلی ذاتی ملوہ نمودہ و چون آن مجبوب حقیقی و تخلی ذاتی ظہور نمود ایں صور جمیلہ
و تعلیلات کلی از میں نظر او بخوشوند چون نغم در شعاع شمس و چون استخوان مندن سید و معشوق
است بنا بران گوید قولہ

مستی بچشم شاہد لبند را خوش است | زان رو سپردہ اندمستان زمام ما

مستی عناوے بیاری چشم ذات سہ است جیمہ لہجائے نقد ذات و کو عیان بیند وجود
کائنات و شاہد و لبند کہ تا از حق زان رو در وسط آن سپردہ اند فاعل آن قضا و قدر
مستان عاشقان معنی آنست کہ بے نیاری کردن و استغناء نمودن بذات معشوق مای سرور
کہ لایزال اللہ تعالیٰ مبین العالمین بنا بران قضا و قدر زمام ما را بعاشقان او سپردہ یعنی بعاشقان
در آورده و از محتاجان گردانیدہ و اللہ الغنی و انکم الفقراء و نیز محاسن مستان لفظ مستی عیدہ
ستہ و مراد از مستی عشق است یعنی در نظر محبوب ما غیر از عشق و محبت چیزے دیگر منظور نمی افتد
بنا بران ما را بسلک عاشقان کشیدہ و مندرج ساخته و چون عشق مرعاشق را موجب حیات
حاوید است بنا بران گوید قولہ

بہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق | ثبت است بر جریدہ عالم دوام ما

جریدہ عالم قرآن معنی آنست کہ دین دار الفراء و نیاسے ما پائدار کہ دار المن مومنین
ولی الابصار است بہر کہ اند گرم و بر او عدم است کہ کل من علیہا فان و یبقی و حیاتیک
و الحلال و الاکرام الافانی فی الدوابی باسہ کہ زندہ بعشق ابدی شدہ کہو اللہ تعالیٰ

رَكَاتَتَيْنِ الَّذِينَ قَتَلُوا ابْنِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرَى قَوْلَ فَرِحُوا
 بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ مراد از فی سبیل الله قتل شد قاضی حمید الدین ناگوری درین مثنوی
 بشقیه می نگارد که کل نفس ذائقة الموت یعنی هر نفس را شربت مرگ چشیده است اما انفسا
 که از صفات بشری بیرون آمده اند و موصوف بصفه روح شده اند و در ذات مطلق حرکت ندارند بقا
 حق باقی و پاینده خواهد ماند آنکه هرگز زندگی بحق یافت و از مقید بسوئے مطلق پر دست و پایی
 لیس فی التکارتین الا هو مبرر او را در قتل ساخت همیشه در بحر مشامه محبوب و در فقر وصل معشوق
 مست و در هوش است و خواهد ماند اے جان من موت عام دیگر موت خاص دیگر موت عالم فصلت در موت
 خواص و صل مردن خواص مین زندگی و مردن عوام دوری و همجوری است چنانکه موت او را است
 که از حق دور افتاده نه اورا که بحق نزدیکتر است الموت جسر و وصل الحییب الی الحییب انعمی است
 بلکه از غلبه محبت چون بوطر عشق می رسند و در بحر جن معشوق که بے پایا نیست خوطه می بخورند و در آن عشق
 منی پایان چندین می روند که در قعر نه نشان غایب می شوند بعدی که تا بجا نام و نشان هیچ جای نمی
 پس موت عاشق کمال استغراق است نه که فوت نمونوا قبل ان تموتوا عاشق بیچاره هر دم میبرد
 و بهر موعنه حیات و گریه با بد جاس و گریه انجا کجا موت و کجا حیات کار و گریه و گریه و گریه و گریه
 با دمی کنند چون را در او عشق عجز و سبکی است گوید قوله

ترسم که صرفه نبرد روز بازخواست	نان حلال شیخ ز آب حرام ما
--------------------------------	---------------------------

صرفه بخنه غلبه روز بازخواست روز قیامت نان حلال شیخ زهد و تقوی کمانی مویده الفقه
 و زهد را بنان ازان تعبیر نمود که در زهد چون هستی منظور است خدا بخند ابرستیدن و درست پس کثرت
 را در آن مقله تمام است لاجرم بنان که از اجسام کثیف است نسبت دارد آب حرام عشق و محبت
 و حرام ازین رو که زاهدان ازین محروم اند که زانی مویده الفضل و عشق را باب ازان تعبیر کرد که در عشق با
 و خطی نیست و در کمال لطافت است معنی آنست که می ترسم که روز حشر تقوی و زهد شیخ بر عشق
 ما غالب آید یعنی می ترسم که نباید که در طریق عشق از مافصلیه بوقوع آید که نسبت آن تقیه
 و خود فائز نگردیم و شیخ حبت تقوی بمراد خود رسد ازان جهت که کار او بطله نیست که محبت
 با علی علین رسانیده و وسیله سابقه و البیس لعین را در اسفل السافلین انداخت بے جرمی رساند

پس سزاوارت است کہ ترسند و بر عبادت خود مغرور نشوند **قَسْبُ اللَّهِ الْمُسْتَعَانَ وَكَلِيَهُ**
 سے توان کہ در استفهام انکاری بود معنی مثبت و مثبت معنی پس برین تقدیر معنی چنین بابت
 سے نمی ترسم کہ صرفہ برورد و زود ز قیامت و زہر عشق غالب سوداے کسے کہ مطلق ایزدی
 تہ تیغ نشسته و ارفصل در رحمت او تحقیق یوستہ از سوئے خاتمہ نیز سرکہ کہ حصص یقین
 درآمدہ چون کار عاشق کہ بر بسط و آگہ قبض از ازل تا اینجا مقام بسط بود و از اینجا در قبض آمد و توفیق
 و قلق سے نمود میگردد قولہ

بگرفت همچو لاله دلم در ہولے سرو	اے مرغ بخت کے شومی آخر نور ارمہا
---------------------------------	----------------------------------

سرو دختے است معروف مراد ازان محبوب مرغ بخت اصناف بیانیہ معنی نیست کہ دل جن
 در محبت سرو فاشے گرمے ست و همچو لاله سر اسر خون گردیدہ اے مرغ بخت ماسکے پیام مائی
 و مساعدت مانمائی و مارا محبوب مایوندی دمی چون عاشق را در ہنگام قبض اصطراے تہ میدہد
 و ہر کسے طلب بیخامبری میکند بنا بران گوید قولہ

اے باوگر بگلشن اجاب بگذری	از بہار عرضہ وہ بر جانان پیام ما
---------------------------	----------------------------------

باو لطیف نہائی کہ در دل سالک فرو آید و نیز مرستہ ز بہار اللہ معنی آنست کہ اے لطیفہ
 الہی اگر مارا با عالم رجوع کنی و تاں محبوب من رسی اللہ سمانان پیام ما عرض کنی و بگوئی قولہ
 گو نام مازیاد و بچہ اچہ میسیری

خود آید آنکہ یاد نیار می ز نام ما	یعنی بگو کہ مارا دیدہ و دانستہ بفراموشی چہ سیر و عقیب است کہ آن وقت درسد و مارا و فرما
-----------------------------------	--

رسی کہ نام و نشان مارا عالم نہاد تا سرست اجل پنجشیدہ ایم مارا بقا بخود فرما و از اسرا و جوں
 عاشق را بہتیم بصیرت کشا و وہر کہ نظر کرد غرق در یاسے عشق یا است بنا بران گوید قولہ

در یاسے اخضر فلک کشتی ہلال	ہستند غرق نعمت حاجی قوام ما
----------------------------	-----------------------------

باید دانست کہ تحقیق اہل کشف آنست کہ بحکم کلی تو پوہوئی نشان ہر تخیلی کہ از جناب والا در سیر
 اول بر عالم ملکوت می افتد و مصیغ رنگ ملکوت می شود و بہرہ انتقال ب عالم مثال میکند و بر رنگ او
 رنگین میگردد پس ازان بد عالم شہادت میکند و باحوال او متکلف میگردد و بعد ازان بر قلب اسان
 کامل افتد و بچہ کمال صفائی دل نور او منعکس بر اظلاک و اراضی و انچہ در نہاست سے گرد آید

مثل انعکاس شمع از آئینه آب بر مقابل انسان و همین نور انعکاسی موجب استقرار وجود عالم است چنانچه آب موجب وجود حباب و چون در قلب خیر کامل صفایست انعکاس هم نیست .
معنی آنست که آسمان با آن نیست و نشان و بلال با این انوار تمام فیضیاب و توالیع از مرشد حاجی توام است چون گریه و ناری موجب حصول مرادست که البكاء نحو ضل المراتد گوید قوله

حافظ ز دیده دانه اشکی همی نشان | باشد که مرغ وصل کند قصد دام را

معنی آنست است حافظ اگر میخواهی عشق و بلند پرواز وصل بدام تو در افتد پس دانه اشک را دریغ مدار و از دیده افشاند و باش شاید که بمطلب رسی غزل

ساقی بر خیز در ده جام را | خاک بر سر کن غم ایام را

ساقی مراد مرشد که نشانند می محبت است جام مراد شراب از ذکر سبب و اراده سبب غم ایام اندیش و فکر دنیوی معنی آنست که اے مرشد جام شراب عشق بامعاطفانی و دلم را بشراب محبت صفائی ده تا شایسته مکاشفات گردد و این تعلقات دنیوی و دسائس نفسانی که بر باجم کرده اند خاک بر سر ایشان کن یعنی من دفع سازد سالک تا که از هستی مستعار نگذرد و هرگز بمحبوب نرسد و این جز بشتی نمی شود بنا بر آن گوید قوله

ساغر می بر کفم نه تاز سر | بر کشم این دل از رق خام را

ساغر می کنایه از عشق از رق بتقدیم ناز و میحه و را بر بهله میسنه کبود و دل از رق خام کنایه از هستی مستعار معنی آنست که پیاله شراب محبت مارده تا از بر خود دل از رق خام که عبارت از هستی مستعارست بر کشم و فانی در گردیم چه بیهوشیدن جام عشق رسیدن از دام هستی محال چون از زیم و پارسائی که مقتضیات نفس است سوائے غور و حصول نذر و بنا بر آن گوید قوله

باد و درده چند ازین باد و غور | خاک بر سر نفس نافر جام را

باد و غور زهد و پارسائی و هستی مستعار معنی آنست که اے مرشد من باد و عشق و محبت عطا فرما که بنوشم و بمطلوب خود ریم و تا چند ازین باد و غور که از مقتضیات نفس است حکایتها کنی و مرا گرفتار آن داری و یا آنکه تا که این هستی مستعار ریم و گرفتار این باشم خاک بر سر نفس نافر جام را اَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ لِیُحْیُوا لَکُمُ الْحَیَاةَ و چون عشق نزد عاقلان موجب بنامی است از انجمنه

کہ ہر چیز درمہب عاشقان جائزہ شدہ عاشقان تاب آن نمی دارند نباید کہ در طلب سالک میر
توقف انگیزد ماسد و حیلہ آنچہ باشد تا کہ کمال شوق و فورستیاق روئے نماید بنابر آن گوید قولہ

اگر چہ بدنامی ست نزد عاشقان | ماسے خواہیم تنگ و نام را

معنی آنست کہ اسے مرشد اگر چہ بیچارہ می کہ مراد از دستازیست نزد عاشقان موجب مذامی است
بما عطا کن کہ ما از سرتنگ و ناموس گذر شدہ و آن قطعی ماندہ چو توجہ و دستگیری مرتبہ دولت
عشق مشرف شد و ہر دم احوال او بنوسے و گر شد و چون احوال عاشقان موجب حسد حاسدان است
گوید قولہ

دو دو آہ سینہ نا لای من | سوخت این افسر و گان خام را

افسر و گان خام کنایہ از ظاہر پرستان معنی آنست کہ این دو دو آہ من کہ از سینہ نا لای من
پرمی آید این ظاہر پرستان سوختہ حاصل آنست کہ متاثرہ علامات عشق و معاشقہ آثار شوق کہ از ما
ہر دم ظاہر میشود موجب حسد حاسدان گردیدہ و ایستاز او حسد آورده و یا آنکہ حالت ماور ہجران آن
دلدارم بجائے رسیدہ کہ دل و تمنان سوختہ بدان کہ بر سالک عاشق ہر دم حالے و گردوے میدہد
و ہر لحظہ اسرارے و گردانارے و گر کستوف میشود و آن اسرار شایان آن نیست کہ ہر کس توان گفت
الاب عاشقان و چون عاشقان نادانند گوید قولہ

محرم راز دل شیداے خود | کس نے بینم ز خاص و عام را

معنی آنست کہ درین زمانہ از خاص و عوام کے لا محرم راز دل شیداے خود نے بینم کہ با احوال خود
کیک یک عرض نمایم کہ در عشق آن معشوق ہر دم چہ رنج و محنت و سوز و درد روئے میدہد تا بہر او سے
این دل بیمار بردارد و یا آن کہ کسی را نمی بینم کہ بگویم کہ سبب عشق چہ اسرار و انوار کشف میشود
بر دل ما باید است کہ چنانکہ انہار عشق مرعاشق را شایان نیست انحاء آن نیز نوے از محالات است
بنابر آن گوید قولہ

بادلارامی را خاطر خوش است | کز دلم یکبار ہر و آراہم را

معنی آنست کہ خاطر من والدہ و متعلق عشق دلارامے است کہ آن دلارام بحلوۃ از جلوہ با خود آرام
از دل نے آرام ما بردہ و بے قرار گردانیدہ و آن دلارام محبت حقیقی ما شدہ یا میبوسہ یا میبوسہ

و چون عاشق را لازم است که هرگاه ذکر معشوق در میان آید بے ذکر وصف او نتوان گذشت بنابراین
 شکر دو دیگر بسرو اندر چین | اهر که دید آن سرورسیم اندام را

سر و کتایه از معشوق مجاز چین دنیا آن سرورسیم اندام محبوب حقیقی معنی آنست که آن
 دلدارم من محبوبیت که هر که جلو دار او را دریافت و تجلی از تجلیات او محاسبه نمود باز درین دنیا باقی
 بهر ویان مجازی التفات ننماید بدان که سالک عاشق بسبب بیقراری اظہار سوز و درد نمود و چون ایشاد
 مرشد بے اشارت الہی نیست بنابراین گوید قولہ

صبر کن حافظ به سختی روز و شب | عاقبت روزے بیانی کام را

معنی آنست کہ اے حافظ شب و روز برین سختیہا کہ درین طریق تر از رے مینماید صابر باش تا
 نایت محبوب الصبر مع الظفر بر مراد خود فتح یابی غزل

ساقی بگذار از کف خود طبل گرازا | تا خوش گذرانیم جهان گذران را

ساقی کنایه از مرشد بگذار روان کن رطل پیمانہ شراب جهان گذران دنیا سے فانی معنی
 آنست کہ اے ساقی این پیالہ شراب محبت کہ حاصل کردہ و برکت واری روان کن بسوسے ما
 تا نوشیدن آن این جهان فانی را بخوشی گذرانیم اے در عشق بسورسیم بدان کہ چون مست شد
 بتو جرم شد منے محبت سرفرازد و حالہ از بندے و گداز شد قطع نظر از اعمال و افعال نمود و بیایگی
 در زبرد اندیشہ نیک و بد از میان برداشت چہ بسا اعمال و افعال از سر عاشق میزند کہ در نظر صورت
 میان بصورت گناہ است و نزد اہل معنی عین طاعت و چون آن موجب طعن طاعت آنست گوید قولہ

ز اہد چہ عجب گر گشت م عیب یزیدی | براہل ہنر طعنہ بود سے ہنران را

ز اہد کہے بود کہ در ریاضت بعد کمال بود و تارک دنیا اما از عشق محروم اہل ہنر عاشق ان
 نے ہنران ظاہر چستان معنی آنست کہ اگر ظہر ہر پست کہ نظرش بر اعمال شہن است
 و امید حصول ثواب درجات و انگیز وقت درست اگر مارا برندی کہ بیایگی و قطع نظر از اعمال است
 عیب کند جائے عجب نیست چہ حادثہا جہان بر نیست کہ اہل ہنر مطعون بے ہنران گردند باید دانست کہ
 در راہ عشق مقایست کہ چون سالک دران مقام رسد ہمہ جا چہ از صومعہ و چہ از مسجد و کعبہ و کثرت
 ظہور خاص محبوب بیند بنابراین گوید قولہ

در قبله و بتجانه تو بسجودی و معبود | روسوسے تو باشد همه صاحب نظر انرا

مخاطب وین میت محبوب است یعنی اے محبوب من در همه جا ظهور هست اگر کعبه است بسجود توئی
و اگر بتجانه است بسجود توئی و نیز از تجانه و کعبه عشق و در هر مراد است از ذکر سب و اراده مسبب و
عاشق کمال همه حاشا به قومی نمایند و ترامی میند و نظر مرکبه و کمست نیندازند چون انیمهی موجب
طعن طاعنان میشود و ارا بخفته که مدوق آن کس نمیتواند برسیه الا عاشق بباران گوید قوله

ارباب خرد و ذوق می عشق چه اند | از حالتی نایست خبریخبران را

معنی آنست که ارباب خرد و نادان و متقیان اند ذوق می عشق را چه دریا بند و چگوبه براسرار
و کلمات عاشقان واقع شود چون قطره از جام عشق در میان زلفه بنا بران از حالت مازوق
ندارند و زبان طعنه در حق مادر از سناخته اند و جل عاشق مدام جویاں وصل است بباران گوید قوله

کامی طلبد حافظ این چنین حیوان | آرسے نتوان خور و نصیب گران را

کامی بوسه چشمه حیوان کنایه اروین معشوق و کنایه از بوسه از دهن معشوق وصل محبوب است
معنی آنست که حافظ مدام بیان وصل معشوق است لیکن چون جناب معشوق از ان طالب است
که هر الوهوسه دست بدان تواند رسانید بنا بران از رویه تحقیر گوید آرسے این دولت نصیب
دیگران بدست آوردن نمیتوان و ما را چه حوصله و استعداد چه یار او زهره که با و بسیم غزل

اسب از مطرب که دلخوش باد ویرا | شنیدم ناله ولسوز نے را

مطرب عارف ناله ولسوز کلمات بانسوز عاشقانه یعنی مراد عاشق کمال معنی آنست
در شبی از شبها از زبان عارفی که دل دے خوش باد کلمات بانسوز و سخنان دل سوز
کسی که مانند منی لفران از اصل خود گرفتار بود و نالش مینمود چنانچه نالش آن در مفتاح مشنوی
مذکور است استماع نمود چون خاصه کلمات عاشق آنست که دل ساح را بخود جذب میکند بنا بران
ے گوید قوله

چنان در جان من سوزش اثر کرد | که نے رقت ندیدم هیچ شے را

معنی آنست که استماع آل کلمات بانسوز جان در جان من اثر کرد که بسبب آن بهر سو و هر کس
که نظر کردم از رقت مراد اخالی نیافتم یعنی همه مادر و دود و سوز نیافتم همه عالم چونیک فانی است

لی هر فرد پیمانه اوست و خرد مست و ملائیک مست و جان مست و هو است و زمین مست و آسمان
مست و دیا آن که با یمنی که از غلبه رقت که برین نور آورده بود پنداشتم که همه چیز در رقت است
نه آنکه فی الواقع چو تنویر گردی و برگرد دست و خانه را گردنده بیند منظر و قوله

حریفی بد مرا ساقی که در شب | از زلف و رخ نمودی شمس و دمی ارا

حریف همچنان دیار و مصاحب ساقی مراد مرشد زلف مراد عالم کثرت و تنویر و سحر و هم طلال
رخ مراد وحدت و نیز وصل و جمال و می مختصر و بجزر معنی آنست که یارے بود مرا شراب و هند
یعنی مرشدی دهم که در شب که وقت خاص عاشقانست بیان زلف که کنایت از عالم کثرت است
بنوعی مینمود که آن عالم کثرت در نظر شنوندگان چون شب و بجزر مینمود و شرح عالم وحده بطریق
میفرمود که اسرار خامنه همچو آفتاب روشن می شد و چون شوق سامع محکم را گرد میگردانید و از زبان بران میگوید
چو تنویر دیده در ساغر می افروزد | اجنم ساقی فرخنده یی را

معنی آنست که چون آن مرشد شوق مارا دریافت در اظهار آن اسرار گرم تر گردید و بجا میشت
و در چنانکه ساقی هرگاه شوق میخواران زیاده می بیند در ساغر می ریزد و من بآن مرشد عرض نمود
اربابی مرا از شر هستی | چو پیمودی بیای جام می را

معنی آنست که چون این اسرار پی در پی گفتی مرا از سر هستی یعنی خودی و خود پرستی باین
با یمنی که می دانستم که من بجای رسیده ام و کمال حاصل کرده ام و چون این اسرار
حاصل کرده خود اندک دیده از تکبر و خود بینی خلاص گردیده ام چون زبان سالک از ادای شکر
قاصر است جز دعا کردن نتواند بباران گوید قوله

حَمَاكَ اللَّهُ عَنْ سَرِّ التَّوَائِبِ | جَزَاكَ اللَّهُ فِي الدَّارَيْنِ خَيْرًا

و لفظ خیرا قافیه معمول است و آن آنست که بتصرف شایسته آن گردد که بوزن قافیه درست
چون درین قطعه بر تافتست بخت مرا روزگار دوست و زانم نیرسد بسیر زلف یار
خصم شریک را قربان همی کند و زانوس سعد فایح آریخته کار دوست معنی آنست که چو
من در عوض آن عنایت خدایت نمیتوانم کرد زبان بدعا می کشایم که حمایت کند ترا الدعا
از شر حادثات و جزا بد ترا الد تعالی خیر در بر و جهان چون عاشق بلبه مستی عشق ملک

کادوس و کے را بجوی نے ستر و نابراں گوید قوله

چو پیچود گشت حافظ کے شمارد | بیک جو ملکست کاؤس و کے را

معنی آنست کہ چون حافظ از شنیدن این اسرار عشق و محبت بزیماں و در نشان محراب مست و پیچود گردید از خودی و غرور پرستی گذشت و نیکو رسید کہ پیش او ملک کاؤس و کے را قدس بجوی نمی بند غزل

صوفی بیا کہ آئینه صاف است جام را | آنا بگری صفای سے لعل قام را ✓

ناید دانست کہ صوفی را دو اطلاق است یکے آنکہ مضمون ملت بود و او را یک مطالب بکشف شہود کند و بایسی مثال قلندر و ملاست و مجذوب و سایر اقسام است دوم آنکہ مشاہدہ جمال ازلی و محبت ازلی

از ہر دو کون محبوب آرا و مشاہدہ کثرت در وحدت و مشاہدہ وحدت در کثرت کند و بواسطہ کمال متابعت رسول ۴ ما زون و بدعت خلق مامور باشد و این طائفہ کاملان کہ مل اندک فصل

و عایت ازلی ایشان را بعد از استغراق در عین جمع و لچہ توحید ارشاد شکم ما ہی فنا بسا حل فقرہ و میدان بقا خلاصی و مناصی ارزانی فرمودہ تا خلق را بہجات و درجات دلالت کند و این معنی

خاص است در لامتی و غیرہ یافتہ نمیشود و از ان کہ کثرت از نظر شہود و سے زرفتہ کہ اللہ صوفی
هو الذی لا یطہر خیرا و لا یظہر شرا و ملکہ رخود و تر ازین است چنانچہ مذکور خواہ شد پس صوفی

کہ درین بیت یا ابیات دیگر چوں ۵ صوفی صاف ہستی نبود زرا نگہ جو و یا ۵ صوفی نہاد
وام سر حقہ باز کرد و محمول بر پیچ معنی ازین دو معنی میتوان شد پس ہر او از صوفی در موضع ذم شمعے

کہ ظاہر خیر و اضمحار شر کہ بعضی ملامتی کہ ناظم از ان نیست ۵ حیرت افزا قرۃ صوفی بخرابات مریم ۴ یا مردان
صوفی متہ بطل بود بصوفی مینے جماعتے کہ خود را بصوفیان ظاہر کنند و از طہیت عقاید از اعمال افعال

ایشان حاطل و خالی باشد و رقبہ طاعت از گردن برداشتہ خلق قلندر و مرتبہ اباحت پیچود و گویند
کہ تنقید با حکام شریعت کا دعوا م است کہ نظر ایشان بر ظاہر تصور باشد اما حال اہل حقیقت از ان

حالی تراست کہ بر رسوم ظاہر متقیہ شوند و اہتمام ایشان بر اعمال تصور باطن میں نبود ابن طائفہ را
باطنیہ و اما حیرت خوانند و صوفی کہ در موضع روح واقع ستہ چنانچہ ۵ صوفیاں جملہ حرفیند و نظر مارے

محمول بر بریکے ازین دو معنی میتوانستہ لیکن حل او بر معنی اول کہ شامل فرقہ ملامتیہ بود کہ ناظم ادانت
اوسے و انسب است معنی آنست کہ اے صوفی ظاہر پرست یعنی مراشی و حالی از اعمال و آرایش

در دیوان دل چه نباده و در وعید کن استواری کو ما بهر معجون چه افتاده که بدین لباس جز تشبیه
چیزے دیگر نمی کشاید در مشرب ماورائی که مشرب اهل معرفت است تا صفائی جام دل سالک که
مانند آئینه روشن است معائنہ کنی که آثار صفائی منے که عبارت از محبت خالص است چه نور
صفائی آئینه دل ظاهر سے شود و چه نور کمال حاصل سے آیت انداز انکار سے که دارمی باز آئی چوین
در راه عشق و محبت بسا اسرار است که مکشوف بیکس نمنے شود الا باشقان بنابران گوید قوله

راز و رول پرده زردان مست پرس | کین حال نیست صوفی عالم مقام را

سوال لفظ صوفی که در محل ذم واقع شده عالی مقام چون صورت بند و جواب بطریق سخریہ چون
شیخ پاکداس معنی آنست که اسرار الہی و مکتہ ہائے عشق حضرت لاتناہی از زردان مست یعنی مانتناہی
کہ قطع علائق و عوائق کردہ اند و از ماسوی السد بریدہ اند و بحق رسیدہ اند پس چرا کہ رسیدن بدربار
اسرار الہی شایان از ظاہریت و صوفی مرائی نیست ہر چند کہ در طاعت و عبادت کوشد حصول
معنی میسر نشود و باید آنست کہ رازناہے پرده بسیار اند کہ محب عزہ و محبت باشند و غرض عشق
زبان عارفان بریدہ از افشاے آن الابر سبیل ایمانی کے ازان سر قد کہ القدر ما سیر اللہ فلا فتنہ
کہ شریعت محمدی بالغت و دم سر ربوبیت کہ اِنَّ الرَّبَّ یُبَیِّنُ لَکَ کُتُوبَہٗ لَکُمْ لَیُّطَلَّ الرَّبُّ بِیَوْمِہٖ سِیَمُ شَرِّ
محمدی اگر حقیقت خود آشکارا کند مبطل شریعت باشد چہارم سر روح قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّی
و علی ہذا القیاس بیشمار اند و تاجیح ولایت از مطلع نمد و نجوم صفات بشری متلاشی نگردد
بران سر اطلاع نیفتد و تمجیل کہ صوفیان عالم مقام کہ راز داران خلوت خانہ اسرار الہی اند و از آداب
دانی حفظ مراتب میکنند چگونه افشاے راز نمایند و مستان بادہ محبت کہ صاحب حال اند فضاہ و لای
ہر چہ می بینند و می شنوند بے اختیار بر زبان آرند و چون در عالم بیچکاری نیست بہتر از حصول
کہ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لَیَعْبُدُونِ اے لعیرون و عرفان بے شہود ممکن نہ
بنابران گوید قوله

در نقد عیش کوش کہ چون آنچو زماند | آدم بہشت روضہ دار السلام را

نقد عیش حصول شہود الہی و عرفان نامتناہی آنچو قسمت بہشت بگذشت روضہ دار السلام
جنت معنی آنست کہ اے صوفی ظاہر بہشت مشغول این دنیا سے فانی و زہد لایبغ چہ شدہ باز

و بحصول معرفت و تہود الہی کو شمشاد کا مامر و زعفران فکین کہ کا مامر و زعفران انگنڈل ر
تخسیر بنان گزیدست آدم چون بدش سپری شد کاسے کرد کہ بہشت از دست بہشت بار از
بصیحت سالک اعراض نموده بہ بیان سالک می بردارد و قولہ

در و در باوہ یک دو قبح و کیش و برود | لینے طبع مار وصال دوام را

در و در باوہ ظہور تجلیات قدح تجلی معنی است کہ اسے سالک در سلوک عشق و محبت فرما
تجلیات بسیارست پس در ہنگام ظہور تجلیات مدام تجلی واحد مشغول ماسش تاد جل حسیر الدنیا
و لا آخرۃ مگر وی ۵ میرا ہم ازال کہنہ خدا سے کہ تو داری ہر لحظہ مرا تازہ خدا سے و گریست ہر بلکہ
بر ہر تجلی کہ رسی یکدو لمحہ تفریح نمودہ روان ستو تاد اخل اذ لیک لہم اللہ میرجات العلی ستوی
چرا کہ سالک را باید کہ منتظر بران گشتہ خلیل دارنولے لا احب الا فلین بر آوردہ پیش قدم
ہند سوال درین مبت معلوم میشود کہ گاہ وصال یافتہ میتو و دم بین لای کہ عفا شکار کردہ انان
مفہوم سے گردو کہ وصال دست نمیدہد جواب است کہ حق تعالے را و مرتبہ است ظہور و بطون
یکے ازان احدت ذاتیہ مجرد از صورت نفیات و اتفاق صوفیہ برانست کہ حضرت ذات ارحمیت احدت
ذاتیہ و ہویتیغیبہ برتر ازان است کہ متعلق بہ علم و کشف شہود تواند بود و یکے انان واحدیہ کہ عبارت
ارذاب مقید بصورت نفیات علیہ و غیبیہ و این بخش شہود دیگر و پس انچہ از مبت اول مفہوم میشود
وصل باعتبار واحدیہ و انچہ از مبت ثانی معلوم سے شود عدم وصل احدیتست و نیز صوفیہ را در کشف
ذات الوہیۃ اختلافست اکثر سے بر معقین فائل اند و بعضے مسکر چون فکر کردن در ذات و غیر نموند
بان شایان سالک نیست کہ تفکر ذاتی کا لایۃ و لا شکر ذاتی کا لایۃ بنا بران گوید قولہ

عفا شکار کس نشود دام باز چین | لکین جا ہمیشہ باو بہتست دام را

عفا کہنہ ذات مقدس کہ در لغات اندوے بقفا تفسیر نمودہ اینجا اشارت بکنہ ذات مقدس باو
بہتست بی حاصل معنی است کہ عفا احدیت شکار استعداد کسے سے ستود و ام سعی و کوشش
از و ما زدار زیر کہ سعی بی حاصل است قال اللہ و یحذرکم اللہ نفسہ و اللہ صدق بالعباد
و ایضا قال ذیبا دینی و قال لک نرا فی دہر اسے شکار دیگر مثل تجلیات ذاتی و صفاتی
و افغانی دام سعی بگستران کہ خود گفته سے برو این دام بر مرغ و گرنہ کہ عفا را بلندست آشیانہ

در شمع بچہ لطیف بکار برد یعنی عطاء الوسیۃ شکار کس نمیشود بلکه شکار یکسا است حاکی
 عن الله انا عند المنکسر قلوه هم کجلی دچون در عشق تنگ و ناموس را گذ نیست بران
 گوید قوله

اے دل شباب رفت و چندی گلے عشق | پیرانه سر کن هنر تنگ و نام را

معنی است در شباب که ایام کارے بود عقدہ کار از دست نمک شود و از کشت زار دنیا و خیزه
 عقبه بر نداشتی اے عشقے حاصل نکودی ۵ الا اے که عمرے بہتاد رفت و دیگر خفتہ بودی
 کہ برادر رفت و ہمہ برگ بودن ہی ساختی و بتدبیر رفتن نہ دختی و الحال کہ تو ہمہ پرافت
 یعنی ہنگام پیری تنگ و نام را کہ ہنرے ہنداری مکن و اگر کن باشد معنی آنست کہ ہنرے
 کن از برے تنگ و نام خود تا روز قیامت تنگ و نام تو بر جا ماند چنانچہ سعدی گفته ۵
 و اگر دست قدرت نداری بکار و چو بچارگان دست زاری بہار و چون در عشق امید یافت
 نیست بنا بران گوید قوله

من آن زمان طبع بریدم ز عافیت | کین دل نہاود بکفت عشقت ز نام را

معنی آنست کہ من از ازل کہ اختیار عشق نمودم طبع عافیت منقطع کردم کہ العشق ترک الکلام
 و اختیار کسب اللمام و چون دلم توقع عاشق ہمین است کہ معشوق بنظر لطف نگرد گوید قوله

مارا بر آستان تو بس حق خدمت است | اے خواجہ بازین تبر شرم غلام را

معنی آنست کہ اے معشوق من از من اعراض چندین چہ میکنی و چرا سوے من نمی نگری
 کہ مارا بس حقوق خدمت بر آستان است یعنی اگر چہ خدمتے کہ لایق جناب تست از اصاصدہ
 اما اینقدر بہت کہ آستان ترا گذشتہ ام و ازین مدبر دیگر ز رفتہ ام کہ جانے دیگر گفته ۵
 جز آستان تو ام در جهان پناہے نیست و پس اے محبوب من بر این غلام خود بنظر لطف نگے فرما
 و گویند کہ حافظ بظاہر دست ارادت بکے سپردہ و فیض از جناب محمد یافتہ کہ جائے دیگر گفته ۵
 زانکہ بختایش بس روح کرم با دست و گوید قوله

حافظ مرید جام جم است اے صبا برو | و ز بندہ بندگی برسان شیخ جام را

جام جم بحکم علمت علمہ الاولین و الاخرین قلب مہدی عم مرا عشق و بویست صبا دار و غیبی

د عارف کامل شیخ جام محمدؑ کہ بصفت موصوف است معنی آنت کہ اے دارو فیسی ویا
 عارف کامل حافظ طالب فیض نبویست و میوستہ و عشق آنحضرت مستول ہر گاہ کہ گدیری جیسا
 نورت آب کنی یس سنگی اما عرض نمائی و نیاز مارسانی غزل

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را کہ سر کبوتر و بیابان تو دادہ مارا

صبا ہاں باد صبا کہ بیجا میر عاشقانست چنانکہ در رہتہ الارواح گوید عجائب تو سے اند کہ باد صبح را
 ہمدم خود سازند و ہر دم نسخے باویر دازند و میر مرشد و وار و جذبہ غزال رعنا معشوق و مراد
 ازان محبوب حقیقی سر کبوتر و بیابان داون سرگردان ساختن و مبتلا شدائد و بلیات نمود
 معنی آنت کہ اے باد صبا بنری بگو مر آن معشوق را کہ ہجو غزال رعنا از نظر طالبان می گزیرد
 و بقید ایسان نمی آید کہ من کہ خانمان گذشتہ و طلب تو کوہ و سیامان و صحرا یعنی مواعع محنت
 گزیدہ ام از بہت وصال تست نباید کہ پیمان از خانمان جدا مدہ ام اروصال تو ہم محروم نام
 باز آن صبا کہ بیجا میر عاشقانست التماس سے مایہ قولہ

جو با حبیب نشینی و بادہ پیمائی بیا د آر مہجبان باد پیمارا

با حبیب نشستن و صل حبیب رسیدن بادہ پیمودن دست نظارہ سے گشت باد پیمارا
 حاصل معنی آنت کہ اے باد صبا ہر گاہ کہ با حبیب من و صل گردی دست نظارہ او
 شوی باید کہ عاشقان سیرتہ بادہ پیران را یاد داری و یاد دانی و چون کار معشوق تمام و نیازت
 وجود بینی بنا بران گوید قولہ

شکر فروش کہ عمرش دراز باد چرا لفقد می کند طوطی شکر خارا

شکر فروش معشوق طوطی شکر خا عاشق معنی آنت کہ اے محبوب من کہ عمر او دراز باد
 چرا عاشقان را لفقد سے میکند و بحال ایسان نمی پردازد گویا استفسار میکند کہ درین جد سرت
 کہ معشوق از عاشق اعراض میکند و او را بطلب نیرساند و چون طریقہ معشوقان استغناء نمودن
 و آن جزو در حسن نتواند بود بنا بران گوید قولہ

غور حسن اجازت مگر ندادے گل کہ پرستے نہ کنی عند لیب شیدا را

غور حسن در بعضی نسخہ عروس حسن نداد و منفی و مثبت گل محبوب مکنی منفی و مثبت عند لیب

عاشق معنی گفت که اے محبوب من که با این حسن و جمال چون گل هستی مگر غرور حسن ترا امانت
نمیدهد که از احوال پهلای عاشقان شیدا پیش نمائی یعنی مقتضیات حسن اینست که بلبل شیدا را
زیاده تر شیدای بی هم رساند تا قدر پیش داند چون هر صاحب لغت را در کار است که با دایه شکر این
نعت عظمی بوجوب الحین که اَحْسَنَ اللَّهُ الْبَیْکَ گرایند بنا بر آن گوید قوله

بشکر آن که توئی پادشاه کشور حسن بیا و آرخریبان دشت صحرا را

معنی آنست که اے محبوب من بشکر آنکه تو پادشاه کشور حسن هستی غریبان دشت صحرا که کنایه
از عاشقانست از خاطر خاطر خود فراموشی و سازنی و چون خلق و لطف معشوق دام عاشقان است
گوید قوله

بخلق و لطف توان کرد صید اهل نظر بقبیل دام نگیرد مرغ و انا را

اهل نظر کنایه از عاشقان مرغ و انا عاشق معنی آنست که اے محبوب من بر عاشقان بیچاره
بخلق و لطف پیش آئی و ایشانرا بمل اتمین حسن خلق متعبد کن نمی بینی که صیادان مرغ زیرک را
بخلق و لطف پاد زنجیر می کنند. و در دام می آرند و چون در سرشت معشوقان خیر از عاشق کشی
دستم و جفایت بنا بر آن گوید قوله

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست سببی قدان و سیه چشم ماه سیمارا

رنگ آشنائی لطف و مرحمت یعنی معشوقان که از عاشقان اعراض میکنند و استغنائی نمایند
و دست جو و جفا و راز می سازند نمیدانم که سبب چیست و چون هر دم کار معشوق بیوفائی و وفایت
عاشقانست گوید قوله

جز اینقدر رتوان گفت و در حال تو عیب که خال مهر و وفایت روی زیبارا

معنی آنست که اے محبوب من هیچ عیب و در حال خود نداری بجز آن که وفایت مر ترا و این معنی
حقیقت سر اسر ترک ادرست جوالبش بدو وجه است یکی آنکه کایو خد مجنون بهما صدرا عجب
و دوم آنکه وفا از آگوش که کار و بار معشوق موافق عاشق باشد و این بهمه حال نباشد گاه معشوق و
عقاب باشد و اعراض و دشنام معشوق اگر چه از روی معنی عین حکمت است و بر جا لیکن چون
موافق خواهش عاشق نیست بنا بر آن عاشق میداند که بیوفائی کرد چنانکه پریز نمودن و دوا نمودن

نہر بودن طلیب مرخص را اگر حیفیہ الحقیقت عین کلمہ است و لطف است اما بنظر مرخص
یونانی است بچنان گاہ عتاب گاہ خطاب گاہ ہجر گاہ وصل گاہ قبض گاہ لہو و نظر
عاشق سوختہ و بمقام یونانی سے نمایاں ترک ادب نشد و چون این شعر سرسراحت انتہا
و فرحب ابراست گوید قولہ

در آسمان چہ عجب گرز گفتمہ حافظ | سماع زہرہ برقص آورو میسارا

معنی آنست کہ اگر سر و زہرہ کہ مطربہ فلک است را اشار حافظ باشد عجب نیست کہ میسارا
برقص آرد یعنی سخنان من چنان برسوزاند کہ میسارا از سماع آن برقص آید غزل

صبح دم بکشد و خمارے در میخانہ را | قلقل آواز صراحی جان و ہستانہ را

صبح دم ہنگام صبح کہ وقت بخواری میخواران است خمار یعنی خمر فروشنده مراد مرشد
میخانہ عشق سے عالم عشق سے ہر میخانہ الیت .. کہ شراب عشق کل دیوانہ الیت ،
قلقل آواز صراحی چنانچہ در مراۃ المعانیست سے مینہ گوش صراحی غفلت است ، وال
صراحی موج باد و در است ، چون صراحی بر کشد مینہ ز کام ، قلقل آواز دہان اعدام ، قلقل
اوچیت یعنی ذکر روح میرسد مراد دل را فتوح معنی آنست کہ وقت صبح مرشدے در میخانہ
را بکشد و یعنی بیان اسرار و معارف عشق نمود و گفت کہ اسے عاشقان ناتوانیدہ کہ روحی مشغول
ستو بد کہ مرشد اور اسے عاشقان است کما قال ذکر اللسان لقلقلۃ ذک کو القلب و سوسہ
ذک کو القلب و کاحۃ و از چون انگشت منی نمی ستود تا کہ مشکلم بواضح ترین ادا نکند بنا بران گوید قولہ

دور گردان آمدہ آخر دین بزمی بن | ساقیا بر خیز و پروہ آخرین پیمانہ را

ساقیا خطاب کہ نستانند سے محبت الہی است معنی آنست کہ چون بیان اسرار دین
مجلس نوبت بن افتاد گفتم اسے ساقی بر خیز و پیمانہ آخرین پر کردہ عنایت فرما یعنی بوضع
ترین ادا فرما و یا آنکہ چنانچہ بزبان تلقین نمائی توجہ باطنی ہم عنایت فرما اکنون بدان کہ تیرین
مرشد مرشد ہمین زہد و صلاح است و وعظ و نصیحت تا آنکہ سالک استعداد سے تمام حاصل نہا
چون سالک ہر دم اضطراب و اضطراب سے بسبب عشق رومے میدہد و از زہد و پرہیزگاری
مصول نمیشود چنانکہ خود جائے گفتمہ دل از صومعہ و محبت شخصت ملول و پید تر ساقی

کونا خمار کجاست پنهان گوید قوله

چون شدم مجنون برو عشق لیلی و جهان | عاقلانند رسیده مجنون من دیوانه را

مجنون عاشق لیلی کنایه از معشوق عاقل کنایه از مرشد باعتبار محو بعد المحو یعنی از بحر محو برآمده بر لب
صحرای سیه و مرتبه تکمیل بلغمه معنی آنست که رسیده مرشد من چون و عشق آن مجبوب لیلی و ش مجنون
و از رسوا گشته ام پس همچون دیوانه را به بند نصیحت پیش میا بلکه جلای از عشق بمن حواله کن
چون سالک چندین عجز کرد و بنابران مرشد تلقین کرد قوله

ایمنه زنگار را صیقل ز تقوی پاک کن | پاک بنگر اندران آئینه جانانه را

آئینه اول بخشنه دل و ثانی مراد رسد معشوق پاک در مصرع اول بخشنه مصفا و در ثانی یعنی
آهن وجه و به کاهش و نقصان و عیب تقوی پریمیزیدن از ماسوی الشرکات الله مع الذین
اتقوا و الذین هم محسنون معنی آنست که رسد سالک اگر میخواهی که رسد آن معشوق به
اول دل خور که مانند زنگار خورده است از صیقل تقوی پاک کن یعنی خطرات و خیالات ماسوی
محبوب را از دل برون کن بعد از آن با حسن وجه رسد معشوق در آن همین و چون در راه عاشق
همین است که عاشق خود را فدای معشوق سازد گوید قوله

اگر و سمع جان معشوی بدواز عاقتی | عاشقی آموز اندر سوختن پروانه را

معنی آنست که رسد سالک اگر تو عاشق هستی پس بگرد معشوقه ای خود را فدای
ساز و حیل پیش میار و مگو که چگونه فدای می شوند و می سوزند که عاشقی در سوختن مر عاشق را ز
تعلیم میکند نمی بینی که پروانه را در سوختن که تعلیم نمود چون عاشقی سر اسر بلا است بپس عاشق
خام بجانب محبوب سخن غیر مناسب میگویند و عاشقان کامل دم نمی زنند و ناشایست را بخود
نسبت میکنند بنابران گوید قوله

ایست و تنامی بصیاد ازل ایحامن | آمده مرغ هوار و ان ز بهر وانه را

معنی آنست اے جان من بسبب شدائد و بلیات سخن منی ادبانه در حق معشوق می گوید
این بد گفتن تو شایان آنجناب نیست چرا که دل تو مانند مرغ هوا گردان که بجز دیدار
محض بهرین نور شهود و درام عشق گرفتار گشت و اختیار شدائد و بلیات نمود پس ادراچه جزو

و در بعضی نسخه مصرع اوله چنین است سه نسبت ساقی بصیاد ازل دین جان من و
معنی آنست که ساقی صیاد ازل دینم عشوقی مرا زنده و دانه نور شهود و روانداخته دین جان من
مانند مرغ هوا گردان که بجز دیدن خود را در دام افکند دین با گرگان عشق قبول نمود پس ساقی
صیاد ازل مرغ جان مارا با من وجه در دام آورد قوله

حافظ از زهد ریائی توبه کرده پیش نشان پس برو بکشای آخر شب در میخانه را

آخر شب سحر و اکثر عاشقانرا تجلیات و شب سحر یا نیم شب میباشد سه روبر و دل مشرب کان
و لبر خرگاہ و دقت سحری آید یا نیم شب باشد و در میخانه عالم عشق که شهادت تجلیات است
معنی آنست که اے محبوب من حافظ ازین زهد ریائی توبه کرده یمن انا که توبه فرمائی پس در انتظار
چه مانده برو در میخانه را بکشتا و بیستادت تجلیات سرفرازا غزل

اصلاح کار کجا و من خراب کجا | بین تفاوت ره از کجا است تا بکجا

اشکال این میت در قافیه است بدانکه قافیه برد و نوع است معمول و غیر معمول آنست
که در تصرف شایستگی قافیه در مواقع باشد و معمول آنست که در تصرف شایستگی قافیه نباشد
و در اینجا قافیه مصرع دوم معمول است و آن آنست که بواسطه تصرف شایسته قافیه گردد و این
عیب نیست بلکه صفت است که روایت قافیه را استخراج دارد چنانچه درین رباعی سه هر چند
ز بهر نامرادی دارم ؛ لیکن بنعم عشق تو شادی دارم ؛ ایدل جو غمت بجز و نداشت وصال ؛
شادی کن و غم مخور که با دیدارم ؛ بدانکه اکثر کار و بار عاشقان بصلاح و تقوی صورت نمی بندد
که بسا غیر از صورت سر نمایند و آن موجب طعن حاسدان میشود بنابران گوید معنی آنست که
بر بهر کاری که مستلزم آستی است و دور از خدا برتری است کجا و من خراب که در مقام نیستی جا کرده
و خدا را بجز اے می پرستم کی ببین که بین المثلین تفاوت از کجا تا بکجا که آتش کجا و آب کجا
و بدانکه از صلاح اصلاح کار و نیوی مراد باشد پس معنی آنکه اصلاح کار و نیوی کجا و من که از نیوی
الهی خراب گشته ام کجا و توبه چه تحصیل آن صلاح کار ندارم کجا پس صلاح من تقویض کار
بحق است و چون صلاح و تقوی ریائی را در طریقه زندگی و غلبه نیست گوید قوله

چه نسبت است بر ندی صلاح و تقوی را | سماع و غلط کجا نعمت به باب کجا

رندی بے باکی و قطع نظر از اعمال فتنه ریاب مراد گفتار معنی آنست که صلاح و تقویٰ را
که مستلزم استی اندازد خدایرتی دوراند بارندی که قطع نظر از اعمال که مستلزم نیستی و قرب مراد است
چون نسبت و سماع و عطف که قبل و قال زمانه آنست کجا و گفتار مرشد که بیان حقایق و معارف است
کجا چون از زهد و ورع کارے پیش نمیرود و بنا بران گوید قوله

دل از صومعه گرفت و خرقة سالوس | کجا است دیرمخان و شراب ناب کجا

صومعه در اصل محبب دوست اما الحال در عرف عباد و نگاه است چه از اهل بیهود چه از اهل اسلام
سالوس مکر و فریب دیرمخان فناء مقام رندان معنی آنست که دل من از شستن صومعه
و پوشیدن خرقة ربائی رنجیده شده که هیچ ازین کثوے نیست پس مقام رندان که مستلزم نیستی
کجا و شراب ناب که کنایت از محبت خالص از کدورت غیریت کجا که بآن متوجه بشویم و بمطلب خود
فائز گردیم و چون مطلب عاشق یار آوری معشوق است گوید

بشدر ز یاد خوشش یار و روزگار وصال | خود آن کرشمه کجا رفت و آن عتاب کجا

کرشمه ظهور عتاب آگاه هی وادون بتقصیر روزگار وصال مراد مشاهده که در عالم اطلاق
و شتمند چون بآلیم تقید آمدند و آن مشاهده از ایشان باز داشت بجای فراموشی است معنی
آنست که یار و روزگار وصال که در عالم اطلاق داشتیم فرض کردیم که از یاد او رفت و فراموش
خوش باد مراد و اما خود آن کرشمه و آن عتاب کجا یعنی خوب اگر مشاهده ازلی باز داشتند لیکن
حکایت ظهوری از تجلیات برای خوش ساختن بنده و عتابی برای اصلاح در امور مخا
از من صادر بشود می کرده باشد و در بعضی نسخه چنین دیده شده گرفته ام اینک زیادش برفت
روز وصال به چون سالکان در مقام محو محو می شوند میدانند که وصال شده و این فیض
است که حاصل است در مقام محو بعد المحو ضمیر شین باجع بدل میگوید که اگر چه دل از بے انصاف
روز وصال را فراموش کرد و قلق و اضطراب پشینه نمود لیکن معشوق هم از کمال استغنا کرشمه
که تجلی اسم بصیر است و عتاب که تجلی اسم قهار است که موجب فنا فی الله و بقا بایله میفرماید
التفات نمیکنند و چون حسن معشوق را بغیر از عاشق کسی نداند گوید قوله
از روی دوست دل و تمنان چه در یابد | چراغ مرده بجا شمع افتاب بجا

روے دوست مراد خوبی و جمال معسوق و دشمنان ظاهر پستان چرخ مرده است
بدل دشمنان شمع آفتاب اصنافه سیاه مراد روے محبوب معنی آنست ظاهر پستان خوبی حال
محبوب را چگونه دریا بند و ایشان را با آن چه نسبت چنانچه چراغ خصوصاً مرده را با آفتاب چه نسبت
چون معشوق گاه گاه لطف قهر آمیز نباشد می کند که عاشق معذرت آن شده از دور افتد مانند آن گوئی که

بدین سبب رخندان که چاه در راه است | کجا همی روی ایدل بدین شتاب کجا

سبب رخندان مراد لطف قهر آمیز محبوب است چیت میدانی رخندان صفات لطف کرده
قهر زمانه نبات است زهره در میان لوس سبب به ندی گرد و نبودی این فریب
می نماید سبب برهش یار دوست می راید جان صد موس بدست معنی آنست که جانب لطف
قهر آمیز محبوب که آن چاهیت در راه مبین که هر که متوجه شد و فریفته رنگ و بوسه او گردید
از پیش رفتن باز ماند و چون زندانیان خود را نشانند و در بعضی نسخه بجای مبین بدین نظر آمد
معنی آنست که جانب لطف قهر آمیز محبوب بگر و بحسب عنان مرکب بیش مبر که لطف قهر آمیز
محبوب اگر چه در ظاهر سبب و از خوش مینماید و مردم را فریفته رنگ و بوسه میگرداند اما فی الحقیقت
چاه در راه است که سالک را محسوس کرده می ماند و از مطلب دور می اندازد و محتمل که سبب رخندان
عبارت از هر یک مظاهر و قیاسات اسم افضل است که مانع وصول اند مخفی نمائند که چون دقائق اسم
الاضل در همه حسنات و سیئات مرجی است در بعض عیان و در بعض نهان پس سالک را باید که
بهمه حال مراقب حال باشد تا مبادا که از غله اسم افضل از اطمینان باطل السافلین سبب
معنی نمائند که در حسنات دقائق اسم امدی ظاهر و دقائق اسم اضمحل در باطن و در سیئات عکس
و چون موجب روشنائی چشم عاشق غیر از خاک جناب معشوق نمیتواند بنابر آن گوید قوله

چو کحل بنیش ما خالستان شمس است | کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

کحل سرمه که براس روشنی چشم و چشم کشند بنیش معنی دیدن چه بر امری را که خواهند
مصدر گفتندش ساکن و یا خرا و در آید تا معنی مصدر دهد چون آفرینش و بخشش و اینها بنیش
مراد چشم انداز مظهر و داراده طرف معنی آنست که چون روستی بخش دیده من سرمه خاک
آستان شما است پس خود انصاف ده که این جناب را گذارند توجیه که آم و نیز کحل بنیش

میتواند که مقوله روح انسانی بود باعتبار آنکه وجود خاکی موجب کمال خلافت قوله بانی جبرائیل
 فلا کثر خلیفۃ و خطاب بر شد حقیقی وی تواند که بر شد هم و چون کار عاشق ترک خواب و نور
 دهن صبری شیوه است گوید قوله

قرار خواب ز حافظ طمع دارا بدست | قرار صیت صبور ی که ام خواب کجا

غزل

معنی بیت اظهرست

لطف باشد گزینشی از گداز روت را | تا بجایم دل به بیند دیده ماروت را

معنی آنست که اے محبوب من اگر لگداز که عاشقانند روئے خود را بنوشی محض بطن نیست
 تا دیده ماروئے ترا بجایم دل خود به بیند چون عاشق مدام در شدائد و بلیات ست بنا بر آن گوید
 همچو مار و تیم دایم در بلا و عشق زار | کاشکے هرگز ندیدی دیده ماروت را

ماروت نام فرشته که عاشق زهره بود در لفظ ماروت تا در مخاطب است معنی آنست که همچو
 ماروت در بلا و عشق گرفتاریم و دایم زار و گریانیم کاشکے دیده ما هرگز روئے ترا ندیده است تا باین
 روز بیا نهشتند و چون گرفتاری عاشق غیر از حسن معشوق نیست بنا بر آن گوید قوله

اگر کشی ماروت در چاه زخندانش اسیر | اگر نگفتی شمه از حسن او ماروت را

ضمیمه زخندانش بزهره و آن زهره است و همچنین ضمیمه او مصرع ثانی محمول بر قلب است
 اے اگر نگفتی ماروت شمه را از حسن او معنی آنست که ماروت در چاه زخندان معشوق که زهره
 کس اسیر شدی یعنی کس عاشق او شدی اگر نگفتی ماروت شمه را از حسن او یعنی ما که عاشق
 روئے تو شدیم اگر شمه از حسن روئے تو مرشد ما بیان نمی نمود پس گرفتاری ما محض بیان امر شد
 و قصه ماروت و ماروت و طعنه زدن ایشان بر ایشان و فرو فرستادن حق ایشان را و عاشق
 شدن شان بزهره و نام و مخزن و فرستادن دزدان کردن شان بآن زن مشهوره است
 و گویند که اول آن زن را ماروت دیده آمده به ماروت گفت تا ماروت عاشق شد و در شد
 که آن زن اسم اعظم ازینها آموخت و بیکت آن بر آسمان رفت حق سبحانه و را مسخ کرده و کعب
 ساخت و چون در همه عالم همه جانها و حسن و آواز عشق است گوید قوله

بوی گل برخاست گویا چمن ماروت بود | بلبلان مستند گویا دیده ماروت را

در مروت و مانت تا و خطا بست معنی است گله‌ها که در جنبها ظهور نموده اند و همگی جنبها معطر گردید
گویند که در جنبها روئے تو بود یعنی ظهور گله‌ها و خوشی که جنبها از آثار و پر تو روئے تست و ملبیان
ست که در شور و غوغا اند گویند که دیده‌مان که بر گل روئے تو والد و شیدا حاصل آنست که
هر جا که آوازه حسن و جمال است از تو پر تو نور تست و هر جا که غلغلۀ عشق است از ما سلیلی
بدلر بانی یک عشوه یافت از تو و مجنون بختی باری یک سیوه یافت از من و چون کار عشق
احتمال شدائد و بلیات نمودن و هر بس برودن بغم دانه است و اینهم از برائے آنست
تا روزی بوصل محبوب رسد و بروئے او بیند گوید قوله

میکشیم چو در جفا نیت ز هجران امی صنم | روئے بنما تا به بنید حافظ مروت را

هجران جدای محبوب و دوری معشوق صنم بت را گویند که کافران عبادت او میکنند و آن
در آسائشی و زیبائی و صورت حسن نهایت بنابران معشوق را از روئے آسائشی و زیبائی
حسن صورت صنم گویند و مصرع ثانی خطاب رجعت و هم جسم و از حافظ ما اگر روئے بنما خطاب
روح باشد مراد جسم است و اگر مخاطب جسم است روح مراد باشد و تا مروت یعنی تو هست و
خطاب معشوق باشد معنی ظاهر است حاجت بفر بردار و غزل

هنگام نو بهار گل از بوستان جدا | یارب مباد میچکس از بوستان جدا

نو بهار ایام جوانی و دیزوان بابت سلوک و کشف تجلیات و صفای باطن گل مراد سالک
بوستان مجلس بر در حالت محرومی از خود از صحبت پیر خود و در افتادن از مجالس او
گویند که عجب حاسه روئیده که هنگام نو بهار که اوان سلوک است روئیده و گل که کنایت از
سالک است از بوستان که مجلس مرشد است جدا نموده و از فاصله چون جدائی مرشد
مرشد را سخت کارست بنابران در مصرع ثانی بیان آن نمود که میچکس از بوستان خود
دور و بهجور مباد چون کار عاشق در هجران محبوب بخرازد که به نیست گوید قوله

لبیل بناله در حین آمد بصبحدم | از وصل گل همین شود اندر خزان جدا

معنی آنست عاشق از آنکه شب و روز بزاری بصری بر بند عجب مدار که لبیل که عاشق مستانه
گل است در حین نالان و غمزنان می آید و قتی که از وصل گل در خزان جدائی شود آخر حدیث

ہجران مستحق را کسے داند کہ شبے از محبوب خود دور افتاده بود کہ حال کردم گزیدہ کردم گزیدہ
داند و ہجران محشوق عذابست عظیم کہ شدائد و لمبایات روز حشر شدہ است ازو کہ ناظم خود گفته
سے حدیث ہول قیامت کہ گفت واعظ شہرہ کناایتست کہ از روزگار ہجران گفت و چون
مدار کار جملہ بر فناست کہ سے ہیچکس را نیست زین منزل گزیرہ از گدا و شاہ و زبیر و پیر و
بنابران گوید قولہ

دنیاست باغ کہنہ و انسان چو لو گلند	ہر یک رشاخ عمر کند باغبان جدا
------------------------------------	-------------------------------

معنی آنست کہ دنیا باغی است کہنہ و انسان درو بہتر لہ گلے ست تروتانہ اما آخر الامر باغبان
تقضا و قدر ہر یکے را از شاخ عمر شان برچیند و در محل عدم فرستد حاصل آنست کہ ہر کہ درین دافنا
و منزل بے بقا فرو آید و لباس حیات در بر کرد و ماقبت شربت مکل نفس ذائقۃ الموت
مراد راے باید چشید سے و رین باغ رنگین درختے ترست و کہ مانند تقفای تبرزن درست و
پس واسے بر آنان کہ عمر خود را ببطالت و ضلالت بگذرانند و بلہو و لعب بسر برند چو رن غے
قوی تر و لمے شدید تر مر سالک را از قوت عمر بطالت نیست گوید قولہ

افسوس کین حیات جہان را یگان گذشت	افسوس دیگر آن کہ شود تن ز جان جدا
----------------------------------	-----------------------------------

معنی آنست کہ افسوس کہ این زندگی را یگان گذشت ازو فور غفلت ہیچو خرد گل دنیا افتادہ ایم
و ہیچ بہ آخرت نہر د ختم و افسوس دیگر آنست کہ مرگ در پیش است چون بمریم و الوقت ہم غفلت
مایم و ہیچکس بسبب غفلت یاد ا نکند چرا کہ قولہ

بسیار خفتہ اند و رین خاک سیمتن	شاہان نو عروس بے انجہان جدا
--------------------------------	-----------------------------

معنی آنست کہ درینجا کہ بے سیمتنان کہ گوی خونی از خورشید ر بودہ بودند و بے شاہان
کہ بغرور ملک و مال گردنکشی می نمودند و بسیارے از نو عروسان کہ بصفت ہن تکا جرات
الطرف موصوف بودند خفتہ اند و با خاک یکسان گردیدہ اند و ہیچکس باحوال ایشان نمیپرداز
و یاد ایشان نمیکند چون باید کہ قدم از دوسے عبرت درینجہان فانی نہد کہ سے ہر درتے چہر
آزادہ ایست و ہر قدمے فرق ملک زادہ ایست و گوید قولہ

ہر شدار و پاسے بر سر آزادگان منہ	تہنابہ یخ خفتہ این خاکدان جدا
----------------------------------	-------------------------------

معنی آنست که اے سالک منے بخود آئی و بهیون باش و پاست بر سر کسانے که از تیر ستم
سان وزن و فرزند و خویش و اقارب و ملک و مال آزاد گردید و تها لمحه خفته اند میند اے ایشانرا
فراموش کن و بدعای حیر و فاتحه یاد نما و باحوال ایشان عبرت نمائ که لب ارضه حید فاست
مکن - فروختگانرا فراموش کن - و تا که ترک حرص و هوا نماید و صل دوست رسیدل محال بنابران
گوید قوله

ترک هوا و حرص کن حافظا کنون | بهر وصال دوست شوا ز خاندان جدا

هوا از منے نفس و ہی النفس عن الهوی معنی آنست که منے حافظ چوں در راه طلب دوست
در آمد باید که تارک حرص و هوا باشی که حرص سوسی سیدیت بزرگ و حما میت سترک ملکه در طلب
وصل محبوب از خاندان که جسم و جانست آزاد نماید گردد و بکلی فدا نماید و تا که فانی شود و دوست
نه یابد و نه تو خود حجاب خودی حافظ از میال بر حیر و داند اعلم روایف الباء غزل

آفتاب از روی او شد و در حجاب | سایه را باشد حجاب اثر آفتاب

آفتاب گمایت از محبوب مجاز باعتبار ظاهر و صورت و چون فی الحقیقت شخصی است موهوم لا جرم
در مصرع ثانی بسایه نیست داد و چون محبوب حقیقی تمام مخلوقات را از متاع نور خودش روش
ساخته و فیض رسانده لا جرم در مصرع ثانی آفتاب نیست داد که اظہر من الشمس است باعتبار ظاهر
و ضمیر او محبوب حقیقی حجاب افتاد عدم سایه مراد محبوب مجاز آفتاب محراب حقیقی معنی آنست
که مجاز از ظن حقیقت در حجاب آمد و آفتاب در زیر سحاب آمد و اظہر من الشمس که سایه را حجاب از آفتاب میتود
بهیچان مجاز از حقیقت و باید آنست که معشوقان مجاز را در نظر سالک تا آن زمان است که ظهور جمال
محبوب حقیقی نشد و چون محبوب حقیقی جلوه گری کرد و بگی از نظر او محو شوند و جو سلطان عرت
علم در کشد و جهان سر تحجب عدم در کشد و چیل در پیش طوفانات کاسات را تاب میت گوید قوله

دست ماه و مهر بر بند و رخس | ماه و پیهرم چو یکشاید نقاب

ماه و مهر محبوبان مجاز و سر تعلیات اسمای و صفای ضمیر شین رخس بر مهر و ماه و پیهر
محبوب حقیقی و تجلی ذاتی باعتبار استعنا و خو نیزی معنی آنست که وقتی که سالک رامت ابد
محبوب حقیقی رونماید محبوبان مجاز را پیش او فدر و قیته نماند و یا آنکه وقتی که بعل ذاتی بر دل

ساکک جلوہ کند تجلیاتِ اسمانی و صفاتی را پیش از وجود نماید همه محو و منطس شوند و چون تجلی ذاتی موجب نماز ساکک است بنا بران گوید قولہ

از خیالِ باز نشناسد کے | اگر در آغوشش بہ مینم شب بخواب

خیالِ صورتِ مہرہ کہ در دل گذرد آغوشِ کنار معنی آنست کہ اگر آن محبوبِ حقیقی شب ازست بہا تجلی ذاتی خود اندو سے فصل و کم عطا نماید از ظہور آغوشِ شوم یعنی در روشنی و ظہور آن چنان فانی شوم کہ سے از صورتِ مہرہ مرا باز نشناسد یعنی بجز صورتِ خیالیہ نہ بندارد باید دانست کہ عاشق را می باید کہ جز با شکان صحبت ندارد چون عاشقان درین زمانہ کمتر اند گوید قولہ

شاہدانِ مقور وستان بے شکیب | خائفہ معمور و درویشانِ خراب

شاہدانِ کنایہ از عارفانِ کامل مستان کنایہ از طالبانِ شکیب صبر و آرام خائفہ جاسے سبادتِ معمور آبادانِ خراب سرگشتہ و بران و پریشان معنی آنست کہ درین زمانہ عجب حالے رسے دادہ کہ عارفانِ کامل در در نقاب آورده و مقلدانِ مسند نشین گشتہ اند و طالبانِ در طلب ایشان سریرہ بیابان نہادہ اند و خائفہ از مردمانِ مڑائی پڑ و درویشان کہ کنایہ از خائفہ نشینان است خراب کہ بیج سوزہ در در آہی ندارند در مہمہ محصول و نیوی بگمارند و تحمل کہ درویشان مراد طالبان و خراب از بیخبتہ کہ بچکس نہ کہ ایشان را برادر رساند چون حصولِ عاشق و عشق نیز از گریہ و ناری نیست بنا بران گوید قولہ

خونِ دل در جامِ دیدم از سرشک | آبرو بر باد وادم از شراب

معنی آنست کہ در عشق آن معشوق چندان گریتم کہ دلم خون گشتہ بجاسے سرشک بیرون آمدہ در از عشق کہ نہان بود ظاہر شدہ و بسببِ آن رسواسے عالم شدم چرا کہ بباشتی مشہر شدم و بیج بجامِ دل نرسیدم و چون سوز و درد عاشق کس نتواند دریافت گوید قولہ

سوزِ مستان گر بداند محتسب | و در دم از مستان زند آتش بر آب

مستان عاشقان کنایہ از خود و در مصرع ثانی کنایہ از چشمانِ محتسب کنایہ از منکر کہ مار نہ عشق است معنی آنست کہ اگر منکر سوز عاشقان را در یاد و احوال مایان معلوم نماید رنے الحال از و دیدہ خود آبے بر آتش ایشان زند یعنی برین سوزندگی ایشان رحم آرد و در بعضے نہ

در مصرع ثانی بحالت مستان میثان دیده شده یعنی اگر محاسب سوز مارا دریا بدست الحال
 همین سوزمگی ما بجای آب می زند طراح این سوزمگی ما غیر از سیمایه و از انکار با آید چون
 گریه موجب حصول مراد است که الکساء غنوصل المأثر بنا بران گوید قوله

هرگز از دیده شد باران اشک | زیر دامن باز دار و چون سحاب

باران اشک افسانه بیانیه معنی آنست که هر که در عشق معشوق ریج و جفا میکشد و دمام
 بگریه و زاری میگزارد که غم مخور که این غم را عیض در پی است بموجب این معنی العیض کثیرا
 چنانچه سحاب ماد که دامن سحاب است اریس دارد و چهل منش و دلتی است منظم که طلب آن
 بهمه کس لازم بنا بران گوید قوله

از برای باد دمی باید زدن | محاسب را حد بحد و حساب

باد و عشق معنی آنست که می عشق می است که از برای آن منکران را حد بحد و بشتار
 باید زدن که چرا نه نوشیدند که حصول اسانیه موقوف بی نوشی است چرا که ناظم خود جاس دیگر
 فرموده سه حیوان آنکه نتوانند و انسان نشود و چون از عاشقان ترک مستوقان بچند
 صورت نه شد و ما بران گوید قوله

حافظا و غظ و نصیحت گو مکن | ترک ترکان خطا بنو و صواب

لفظ گو خطا بس و مخاطب ممدوح و آن منکرست معنی آنست ایضا اے حافظ منکر را
 بگو و غظ و نصیحت میت میان انا بجهت که ما ناسیم و از عاشقان ترک مستوقان صواب نیست بیت
 نظر کردل بحومان دین سعادت و معاذ الله که از دین گردود غزل

تعالی اسد که دولت دارم اشب | که آمد ناگهسان دلدارم اشب

درین غزل حالت بیان بسط است و بیان دولت که در مصرع اول است در مصرع ثانی است قوله

چو دیدم روئے خویش سجده کردم | بچشم اسد نکو کردارم اشب

سجده کردن کنایه ارغاف می شدن است فرد و سجده که نشود سرزتن جدا و در طست و دفا
 گهست نام کرده اند و نکو کرداری کنایه اسد کردل است قوله

نهال میثم از وصلش بر آورد | ز بخت خویش بر خور دارم اشب

نهال عیش اضافت سانیه بر آورد و بارور گردید بر خور و ارفیض یاب قوله

بران عزمم اگر خود می رود سر | که سرپوش از طبق بردارم مشب

عزم قصد معنی است که الحال بسبب مشاهدات تجلی ذاتی بر آن قصد هستم که سرپوش یعنی
برود از نیت که در طبق دست دور کنم کلا یسعی ارضی و کلا سماء یعنی و لکن یسعی قلب عبید
المؤمن دوم انا الحق و سبحانی زعم اگر چه در گفتن آن سر برود قوله

اگر شد نقش انا الحق بر زمین خون کشی | چون منصور ارکشی بردارم مشب

یعنی در مقام عشق بمنزله رسیده ام اگر بالفرض چون منصور علاج بردارم کشند هر قطره از بار زمین
چکه نقش بفتن انا الحق گردد قوله

تو صاحب نعمتی من مستحق | زکوة حسن ده خوشدارم مشب

میسر سکن در خوشدارم معنی مفعول یعنی خوش دار مرا - قوله

همی ترسم که حافظ محو گردد | چه شورست این که در سر دارم مشب

محو گردد فانی گردد و یا مست لای عقل گردد شور یعنی غلبه وستی غزل

ز باغ وصل تو یابد ریاض رضوان آب | ز تاب بچر تو دارد شرارد و زخ تاب

معنی است که طلب عاشقان مر ریاض رضوان را نه از بهر تصور و حور است بلکه از بهر تقاضا است
کما قال الله تعالی ان لقاء الله تعالی فی الجنة للمؤمنین حتی قال علیه السلام سترون
ربکم لکما ترون الفریکة البکیر و چون دوزخ از بچر تو تابست استعاذه از بهر حور
است ناز دوزخ دیا آنکه بهشت با چندین آب و تاب است از جهت آنست که موعود ببقای
تست و دوزخ چندین تاب که دارد از آنجهت که موعود بهر است و چون مرجع همه موجودات حق
و بهر فیض یاب اندوست بنا بر آن گوید قوله

بحسن عارض فقد تو برده اند پناه | بهشت و طوئے و طوئے لهم و نایب

عارض یعنی حقیقت محمدی ۲ قد تعین ثانی که مورد علمیه بود طوئے دل و بهشت در
و روح چون مرتبه اجمالیست منظر حقیقت محمدی شده و دل چون مرتبه تفصیلیست منظر تعین
ثانی شده معنی آنست که بهشت و طوئے که مراد از آن روح و دل عارف است خوشی

مرایت انداز و نیکو جاسے بازگشتی نہ تعین حقیقت محمّی و صورت علمیه کہ بمنزلہ عارض و قد توانہ بنیاد بردارد
لے فیضیاب ازان ہاست و یا آنکہ ارہست و طوے سین بہست و طوے معروف ہاستند
ریر کہ مرجع ہمہ موجودات حق ہست چوں کار عاشق برام بگرید و استعراق بحیال معنوق ہست گوید کہ

دو چشم من ہمہ شب جوئبار باغ بہست | خیال از گس مست تو میداند ز خواب

و چشم بہتاد و موصوف جوئبار صفت او تقدیر حرف رابطہ مصرع ثانی حشرش معنی است
کہ دو چشم من از کثرت دموع کہ بمنزلہ جوئبار باغ بہست است ہمہ شب خیال ز گس مست و جوئ
مے بنید گوید کہ اظرافش ز گس گشتہ و این رمزیت کہ ز گس رلب جوے می کارند تا عکس
کلاہار و مودہ ستود و موجب وقت نمود و خیال دریں مقام لفع خواست کہ معنی صورخو امی و
خیالی تسریست نہ بکسر خاکے معنی قوتی از قواسے تسریست پس سوال کسے کہ گوید کہ جوئبار جواب
ندارد و جاسے نیافت برین تقدیر ویرانیکہ جسم من یعنی ذات من باعتبار مراد در خیال ز گس
مست او کہ ارودے تمثیل همان ذات محبوست ہمیت میباشد جوئبار بہست ہیں حال
دارند یعنی ہمہ مستان ذات عالی الدرجات اند و نیز ذکر خواب بطریق تزیین است چون نمود
بہار محس حال او ست گوید کہ

بہار شرح رخت داده است در فصل | بہست ذکر جمیل تو کرد در ہر باب

معنی آنست کہ در ہر فصلی از فصلہا ہے کہ بہار روستے مہماید و گلہا ہے رنگارنگ کہ مظهر ہے آید
بیان رخ تست یعنی نمونہ از جمال تست و در ہر باب کہ ز ہیکوی دعوی بہست ذکر کنند بیان
ذکر حیل تست باید دانست کہ عاشق را دام از معشوق غم و اندوہ مے رسد و آن موجب
شکایت باشد چون شکایت از عاشق نازیباست بنا بر ان شکایت را بصورت شکر گوید کہ

لب و دہان ترا سبب حقوق نک | کہ بہست بر جگر ریش و سینہ ام کباب

لب و دہان مراد مظاهر خطاب معشوق حقیقی کہ ظاہرست در مظاهر ذہیر کہ معنی صاحب تہود
در ہر چہ نظر کنند خدا را بیند و نمک انداختن بر جگر کنایہ از آندون و بد گفتن میگوید کہ لب
و دہان ترا وقتے کہ قابل مکریر اتحمل و ہما من یفسد و ہما کشتند حق نمک ایشان بپیکار
عاشقان را تا غرضاً الاما نہ پیدا آمد صاحب زمرتہ گوید این ظلم و جہول را با ایمانیت بہر

با اینهمه طعنه آنجنکه در قیامها خوشتر میتواند بود که لب اشاره باسم مشکلم و درین عبارت :
و جدا است اے فات السدیس نمک برین تقدیر آنکه کان ظلموا جھولا و چون متعلم عشق
نهایت نیست و وصل معشوق پس دشوار بنا بران گوید قوله

بسوخت این دل خام و بکام دل نرسید	بکام دل برسیدی نرسختی خونتاب
----------------------------------	------------------------------

خونتاب آنک خون آلود معنی آنست که این دل بے استعداد مادر آتش بجز بسوخت و بکام دل
که مشهادت نرسید یعنی کتم عشق ازین نشد که بآن اسید شهادت میداشتم که عشق
و کتم فقط مات شهید آری بکام دل میرسد اگر اشک خون آلود که موجب اظهار عشق است
نرسختی اے آنگریستی و صبر کردی و آن از ما بطور نه پیوست و چون بنظر حقیقت بنگری همه
موجودات عاشق ادب تند نبوده و در چه بنا بران گوید قوله

گمان مبر که بدور تو عاشقان مستند	خیزداری از احوال زاهدان خراب
----------------------------------	------------------------------

معنی بیت ظاهر است چون بے مد معشوق کار عاشق پیش نمیرود گوید قوله

مرا بدور لبست شد یقین که جوهر لعل	پدید می شود از آفتاب عالم تاب
-----------------------------------	-------------------------------

لب مراد لطف لب که شیرین جوهر شد لطف خداست و باغ جان زاناب اول شود و ناست
و از لطف عشق که بنده را هیچ لطف به ازان نیست که بعد تعالی بعشق خود آشنا گرداند
معنی آنست که مراد دور لب تو یعنی در عشق تو که آفتاب وار بر دلم تافته و دل ماکه شکر
بود گذارنده مانند جوهر لعل گردانید پس بر یاقین شد که از تابش آفتاب لعل میگردد و نیز آنست
که مرا تا نظور لب لعلی که از شمع آفتاب معی تو مانند جوهر لعل سرخ و درخشان بیند برین
گشت که از تابش آفتاب لعل پدید می شود چون سالک دایم که عمر به بطالت نگذرانند و عشق
که موجب حصول معرفت است سعی باشد میگوید قوله

مهل که عمر به بیهوده گذرد و حافظ	بکوش و حاصل عمر عزیز را دریا
----------------------------------	------------------------------

معنی آنست که اے حافظ خود را ضائع و بیکار مدار تا عمر به بطالت نگذرد بلکه سعی نما و حصول
حاصل عمر عزیز که معرفت حق است و مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ اے
ربیع کون جبهه کن و غزل

صبح دولت میدر که جام همچون آفتاب | ترسته زین به کجا باشد به جام شراب

دولت کنایه از دل جام دل سالک یا مرشد جام شراب کسایت ارحقان و معارف معنی است که اوقت وصال که اقتضای مشاهدات تخلیاتی کند صبح وارد میدان دل که قابل این دولت بود کجا یا مرشد که لطیف را و میسر که کویا آن دل یا آن مرشد را حاضر وقت یافتن معروض حال خود ستانفت و گفته وقت بیازان کجا خواهی یافت که بسوی او خواهی مستامت فیوضات بحالی که در تو و ولایت نهاده اند ظاہر گردان و اتباع خود را بنیسان و بیان حقائق و معارف مرانا خوش گشته طے آن منزل نمایم چون عاشق را بموجب اَمَّا نَبْغِثُكَ دِيَاثَ فَخَدْتُ سِيَانَ شکر آن کردن و به ابناء جس ترغیب کردن لازم است بنارال گوید قوله

خانه بی تشویش ساقی یار و مطرب بلکه گو | موسم عیش است دور ساغر و هم شراب

خانه بی تشویش بے تعلقی وجود بکار و بار دنیا ساقی و مطرب مراد مرشد باعتبار اختلاف مقامات باعتبار میان اسرار ساقی و باعتبار ولداری بتار تها مطرب پس میگوید و ترغیب طاران مینماید که ما را بے تعلقی دست داده و سر رشته مراد دست افتاده که مرشد بیان معارف حقائق میکند و این وقت مهم عیش است و دور ساغر و عهد شاد و بچشم در ایات آئینه قوله

شاهد ساقی پرست افشان و مطرب یا کوکب | غمزه ساقی چشم برستان برده خواب

شاهد نور تجلی ساقی معشوق و مرشد دست افشان رقص کمان مطرب ترغیب بندگان و آگاهان در طریق غمزه کنایه از ظهور و نما و عدم التفات و دروی و دلنوازی برستان برده خواب مضطرب و متفکر ساخته قوله

جای من و یار ساقی و حریفان کجبهت | کرده چشم مست ساقی برستان از خراب

حریفان یاران و حواس چشم مست ساقی کنایه از تجلی ذاتی محبوب قوله

اجلس خاص است و جای من از تیرنگاه اس | اینک می بینم بیدار است یارب یا نجواب

اجلس خاص بے مزاحمت رقیب جاسے من معموره الامس از حوادث مسمی این چهار بیت است که تا به تجلی جلوه کمان و ساقی معنوی بے نشان چنانچه در گلشن راست که آگاه است می بیدار حق تعالی ساقی گشته شراب میدر و ایشان چون آل شراب می نوشند بخود فانی می گردند

و این در تجلیات انعمالی می باشد و مطرب که مرشد است پائے کوب اے بخوشی تمام اسرار
و معارف بیان کنان و ظهور و خفاے محبوب خواب غفلت و پندار از عاشقان بر لب و ده و پیر
مشتاقان لقاے خویش کرده و خلوتے بهمراحت اغیار و یار ساقی و حواس مطیع و بدم و ظهور
ذات محبوب عاشقان را خراب ساخته اے در معرض فنا و بنجودی آورده چون عاشق بچنین
نغم سرفراز گردید و خود را شایان آن بنی بدید گوید مجلس خاص است انو منے این بیت واضح
است چون راحت عاشق بدون عشق نمی شود گوید قوله

از پے تفریح طبع و زیور حسن و طرب	خوش بود ترکیب زرین جام با لعل مذاب
----------------------------------	------------------------------------

تفریح کشادگی و فرحت زیور آراستگی زرین جام دل مصفا لعل مذاب لعل گداخته شراب
سرخ مراد محبت حقیقی معنی آنست که از بهر فرحت طبع و دفع اندوه و پیرایه حسن و طرب خوش بود
دل مصفا با محبت خالص اے شادی بدین چیز بے افزاید و حسن خوبترے نماید هر چند عشق
غالب تر جمال خوبترے نماید چون بے کشش معشوق بجایے نمیرسد گوید قوله

از خیال لطافت مشاطه چالاک طبع	در ضمیر برگ گل خوش می کند پنهان گلاب
-------------------------------	--------------------------------------

مشاطه چالاک طبع اضافت بیانیہ ضمیر برگ گل رخساره محبوب یعنی از نزاکت و خیالات
لطافت سے است که مشاطه چالاک طبع که طبع انسانیت و آرایش و بندہ دے است در ضمیر
برگ گل که کنایه از رخساره محبوب سے سر و گلاب را خوش پنهان میکند یعنی بعد از خوردن سے
که بر رخساره محبوبان بظهور سے آید چنانچه خود فرمودے سے نماید عکس سے بر رنگ سے جو شست
و از اینجا بحقیقت شفافتن استبعاد ندارد چه در نهاد هر که محبت حقیقی جلوہ گر شود محبوب حقیقی
اش رو نماید مکن کثر صلاۃ باللیل حسن و جنبہ بالثھاد و نیز مشاطه چالاک طبع
مرشد کامل ضمیر برگ گل وجود مرشد گلاب مشاهدات تجلیات معنی آنست که
از جهت صفات و لطافت عشق مرشد کامل را سے سر و تماشاهات تجلیات و در وجود مرشد
خود راه و دہر یعنی چون سالک در راه عشق درآمد و مرشد کامل ابواب مشاہداتش بیکشاید تا بند
آن مشاہدات از حرارت و حرارت آن مطلع میگردد و مرشادان قدم در راه نمی نهند این بیت
و جود بسیار است اما مختصر کرده شده آورده اند که خواجہ بسبب خیال از اہل شیراز وقتے

امیل است هر دیگر نمود و بگوید عمو نمود که حاصل از فضل الهی را دایم معنی این بیت مشغول
 بود و چند وجه گفت و آن در شرح میر حنی مسطور است خواهه تشبه گفت که مخدوم متاد و چه که
 در مودند همه موجب و خوش ما بود اما آنچه اراده شاعر بود مورد گشت مخدوم و چه دیگر گفت از اد
 تمییه گفت مخدوم با یک اندیشه از اد شاعر و در دست مخدوم گفت که خود حمایت و راستی تا
 مستفید شویم خواه فرمود که اراده شاعر در هنگام این شعر آن بود که چون چند بیت بالا در طلب
 وصال و حصول مال فرمود و اظهار حمیت اسباب نمودیم غیبی بر سر تن این نداد و از
 زبان محبوب این صدا بر کشاد تا که مطلوب طالب را بحد و محامد طالب بمطلوب رسید و تمام
 تا که از جانب معشوق نباشد گفته با کوشش عاشق بچاره بجای رسد و لفظ خیال
 از روی تسامح بمعنی قصد اراده و معنی عشق است کما یه از ادات اند و مشاطه
 چالاک طبع کنایت را استعداد سالک و گل کنایه از دل سالک و برگ گل کنایه از مقام
 از مقامات آن بود از گلاب تنای سالک مراد است که بمخاطر خودش می تراشد و ماند و است
 که دل سالک غنچه دارد و در قها تو فرو دارد و استعدادین هنگام شگفتی بهر دست جلوه دارد و بیت
 دل عاشق جو گل ورق درق است و خاطر تن را بهر ورق سبق است و معنی بیت آنست که
 اراده لطف لطف است که استعداد سالک بیچساند تا آن استعداد معنی در و در نشن میگرداند
 و تینوع دارن میچوشت تا سالک از کمال فوق سفینه شکسته خویش را در دیار احدیت
 میراند یعنی خواهش و اراده ماتر اباین راه آورده و کشش ماتر شایسته این گردانیده و الا بهیاست
 بالکثر آب و دریت الازباب و تا که سخن عاشق مقبول محبوب نشود مقبول عالم نشود و نهاران گویند
 تا شدن منتهی در راه و حافظ را کنون

میرسد بهر دم بگوش زهره گلبانگ ربنا

معنی آنست که ازان روزی که کلمات در انگیز و سخنان عشق آمیز حافظ را آن مه خردیاری
 نموده و مقبول خاطر او گردیده و از بسکه مردمان مایکد گیر از و باب میگویند کنون بعد از
 اشتها ریخته که از گلبانگ او آب گمان رسیده غزل

گفتم ای سلطان خوابان رحم کن بر این غریب | گفت در بنال ل نه گم کند سکن غریب

سلطان خوابان محبوب حقیقی معنی آنست که روزی بجهاب محبوب حقیقی از ناه عجز و زاری

التماس نمودم که اسے سرور محبوبان سے محبت نامبرین غریب و از دوری سے ہجرت بساحل وصل رسان
و گرفتار شائد و بیات فراق مدار محبوب از راه بی نیازی و کم توجہی کہ شیعہ و محبوبان است
گفت کہ ساسکین و غریبان در پے تمنا سے دل کم میروند و توجہ با بگفتہ دل خود بر ماند کر وی و بدام
عشق گرفتار گشتی و ہر کہ چنین کند سزا پیش اینست تعصیر یافتہ حاصل آنست کہ چون ایجاب
عشق نمودی بارگران شائد و بیات نیز سے باید کشید و تن برضا باید داد چون امتیاج و سوال
کہ لازمہ عشق است گوید قولہ

گفتمس بگذر ز مانی گفت معذورم بدار | خانہ پروردی چہ تاب آرد غم خندین خرب

خانہ پرورد سے ظاہری ظاہر است و سے حقیقی آنکہ گفتم مر آن محبوب حقیقی را کہ زمانہ بر ماند زدن
و بسوسے اتوجہ فرما گفت کہ ازین تکلفات مارا معذور دار کہ من بحسب ذات سے نیانم لاجرم توجہ
یکے سے آدم کہ ناز پرورم و ناز پرورد غم غریبان ندارد کہ باہنہا احتیاجش نیست لاجرم توجہ یکے
سے آرد چنانچہ قولہ

خفتہ بر سنجاب شاہی نازینے راجہ غم | اگر ز خار و خارہ ساز و بستر و بالین خرب

سنجاب سے از جامہ خارہ سنگ سخت معنی آنست کہ نازینے کہ بر بستر شاہی خفتہ باث
اور راجہ غم از غریبی کہ از خار بستر ساز و از خار بالین بآید و آنست کہ حق جل و علا میں حیث الصفا
بمظاہر احتیاج دارد چنانچہ خالقیت سے مخلوق و از زینت سے مزین و علیٰ ہذا القیاس صورت
نہ بند و محمد ص علی ہ بحسب ذاتہ کہ قولہ وَاللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَیْہِ السَّلَامُ و شیخ محی الدین در صفات بہین
ساختہ و صوفیہ اجمعہم بر بہین مذہب مقرر اند و خواہ نیز با ایشان است بنا بر ان با تمضای و بہریت
ذات و صفات را متحد دانستہ کہ قال بَعْضُهُمْ صِفَاتُ اللّٰهِ عَلَیْہِ خَالِیۃٌ اَزْذَاتِ صِفَاتِ خَرِاسۃٌ
این معنی نمودہ جواب آن مِنْ حَضَرَتِ الدَّاتِ مشیدہ تا تنبیہ باین معنی باشد کہ حضرت حق من
حیث الصفات بمخلوقات احتیاج دارد و من حیث ذاتہ بی نیاز است و بہیکس احتیاج نیست
چنانچہ موسے عم گفت ذِیۃً اَرِنِیۡ اَنْظُرْ لِکَیۡکَ جواب لَکَیۡ تَرٰ اِنِّیۡ شَنِیۡدُ چون الییس حاجب
در سلسلے وحدتست و اگر جان مانع است مر عاشقانرا اما چون بودن او آغا عین حکمت گوید قولہ

ایکہ در زنجیر زلفت جان چنین آشناست | خوش قفا و آن خال مشکین بر رخ رنگین سب

ازلفت مذہ سے بہت نام جذبہ ذات حق است ۲ دل کہ قیدیت گشت جاں مطلق است
خوش فقا و کہ انجینین ذات را انجینین مظہری می بایست آنحال مشکین تعین انسانی وجودی
کہ مانند خال بران ذات واقع شدہ رخ رنگین ذات وجہ سر مراد این عشق و دیر خال مشکین
عبادت از مظہر اسم افضل چون ابلیس کہ صاحب دجلو کسراسے وحدت است ہر دو الہوت سے را را نمید بہ
رخ وجہ الد کہ ذات است و مراد از ان وحدت معنی آنست کہ اسے محبوب بن کہ جان ہر اران ہزارست
زنجیر عشق تست آنحال مشکین کہ ذریعہ طافی است خال دار بر خسارہ وحدت تو نشستہ جی جوت و
بسیار موزون افتادہ کہ انجینین خاب عالی را این چنین حاسبے غیور می باید و چون استغنا و بے نیاد
شیوہ مجبور است گریہ قولہ

مے نماید عکس مے بزرگ رو کو ہوش	انچو برگ را رخوان بر صفحہ نسوین غریب
--------------------------------	--------------------------------------

مراد از مے سنی اذکر موصوف و ارادہ وسعت و مراد از ان استماع معنی آنست از ابلیس کہ وسعت
تکبر و بے نیازی و ذات تست ملاقات آن بر جہرہ ہوش تو ظاہر و باہرست و آن بتو بس زیباست
آنجان کہ برگ را رخوان رصو نسوین موزون سینماید و گاہ گاہ و چون متاہدہ محبوب موجب قتل
ما شوق است بنابر ان گریہ قولہ

باز گفتم شاہ من رو عارض گلگون ہوش	ورنہ خواہی کرو مارا خستہ و غلگین غریب
-----------------------------------	---------------------------------------

عارض گلگون تجلی جلالی تہاری معنی آنست کہ اسے محبوب من اگر صے برین خال دلالت داری
پس عارض گلگون خود ہوش اسے تجلی تہاری میت میا در گنہ مارا خستہ و غلگین و غریب خواہی است
سبب عدم حصول مراد کہ وصل است چون نقاب مر محبوب را موجب از دیاد حسن است گریہ قولہ

بس غریب افتادہ است ان موخر خط گرفت	اگر چہ جو و دیگر کارستان خط مشکین غریب
------------------------------------	--

خط عالم اسما و صفات و نیز عالم کثرت و ذات حق در پردہ اسما و صفات نہان گشتہ معنی آنست
کہ این خط کہ مراد از ان پردہ اسما و صفات است بروخ ذات تو کہ برآمدہ ویرہ شدہ اگر چہ بارخ
و حدت ابلیس غریب و موزون افتادہ کہ اینہم موجب از دیاد حسن است اگر چہ خط سیاہ در
مکا وستان جین ان خوش و زیبائی نماید چون دلم عاشق رانقہ و خطر اسے و ریت است گریہ قولہ

اگفتمے شام غریبان طرہ شب رنگ تو	در بحر گالان حذر کن چون بنالید این غریب
---------------------------------	---

علاقہ
رہبان
کیم

طرز شبنم زلف سیاه مراد از آن حجاب و نقاب سحرگالان انتہاء جذبہ عشق کہ محو ایشان را
روئے و ہوا و یلا بنیاد نہند معنی آنست کہ اے کسے کہ زلف شبنم زلف تو شام عاشقان است
ہر گاہ زلف فردیگداری و عالم کثرت را بجلوہ مے آری چشم عاشقان روز روشن تاریک میسازد
بسبب اخفائے نور تجلی پس حذر کن از نالہ و زاری شان کہ در وقت سحر از ایشان سر میزند و چون کار
معشوق مدام استغنا است بنا بر آن جواب داد قوله

گفت حافظ آشنایان و مقام حیرتند	دور نبود گر نشیند خستہ و غمگین غریب
--------------------------------	-------------------------------------

معنی آنست کہ اے حافظ آشنایان کہ در قرب جوار ماجا دارند در مقام حیرتند بسبب استغنا و ما
پس اگر غریب خستہ و غمگین خاطر گرد عجب نیست غزل

میدہ صبح کلبہ بستہ سحاب	الصُّبُوح الصُّبُوح یا اصحاب
-------------------------	------------------------------

و میدان برآمدن و طلوع نمودن صبح سپیدی کہ پیش از طلوع آفتاب بر افق نظام شرود و اینجا
کنایتہ از حالے است کہ پیش از طلوع آفتاب حقیقت بر دل سالک ظہور کند و باطن او را از
ظلام بشری روشن سازد کلمہ کبسر التشرید خیمہ خورد کہ از جامہ تنگ کنند و سحاب بمعنی ابر اینجا
کنایتہ از مشاہدات تجلیات و سحاب وار مترکم گرد و مانع دخول غیر شود صبح بفتح صاد چاشت
و اینجا باعتبار ذکر محل و ارادہ حال مراد نوشیدن شراب کہ عامل شران در آنوقت مینوشند الصُّبُوح
آواز نیست کہ بر اے نوشیدن شراب در وقت صبح بیاران کنند معنی آنست کہ صبح حال
و باداد اقبال در و مید و مشاہدات تجلیات رونمو و اے یاران بجام صبحوے کہ عاشقان مے نوشند
و مواہب فتح کہ طالبان را در و مید بہ مشغول شوید و مشاہدات تجلیات را تماشا نمایند چون آنرا
ہنگی کائنات و تمامی مخلوقات بر فناست و بہتر از حصول عشق کارے نیست بنا بر آن گوید قوله

مے چکد ترالہ بر رخ لالہ	المدام المدام یا احباب
-------------------------	------------------------

ترالہ معروف و چون افتادن ترالہ موجب فنا مے ریاحین ربیبی است لالہ گل سرخ معروف را
اہل دنیا کہ داغ سیاہ حب و نیا بر جگر دارند المدام آوازے کہ بشرب شراب بوقت شبانگاہ
کنند مدام شراب معنی آنست کہ ترالہ بر رخ لالہ بچکد و ابناءے زبان را مروت طبعی بقائیکہ
اسے دوستان تا بقائے طبعی نرسیدہ آید بمشغول پروانید تا ببقائے ابدی باقی مانند قلال

وَكَاثِقُوا إِلَيْكُمْ يُقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَالُكُمْ أَمْ لَا تَحْيَاكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ هُمْ وَجُنَّ عَاسِقِينَ
 باید که جوانی را عیست داند و کار امر و زلفردانه افکند سارا را گوید قوله

سے وز د از چمن نسیم بہشت | پس بنوشید و انما سے ناب

معنی آنست کہ تا وقتہ کہ ما و انعام کہ مراد از نسیم بہشت است و چمن انعام وجود تو
 و زان بہت و باد حراں پیری و مرگ در و راہ نیافتہ پس بہتیار باشد اسے عاشقان و دماں در
 نوشیدل سے کہ عبارت از عشق الہی است مستغرق باشد چون دماں کار عاشق بخوار بہت حسرت
 در آوان بہار بنا بران گوید قوله

تخت زرین زدہ بہت گل چمن | راح چون لعل النشین دریاب

گل جوانی و مشاہدات تجلیات راح شراب مراد محبت حق معنی آنست کہ اسے سالک عاشق
 گل جوانی در چمن وجود تو تخت زرین زدہ اسے رونی بخت و نازگی دہ وجود تو ستہ است یا آنکہ
 مشاہدات تجلیات بر دل و رود نمودہ و آل موجب رونی قلب باشد پس دریں چنین ادائے
 شرابے کہ جوں لعل سرخ باشد کہ کنایت از محبت الہی است دریاب اسے بنوس و چون محبت الہی
 بے و شکری مرتد صورت نہ بند و بجایے نرسد گوید قوله

بر رخ ساقی پیری پیکر | ابھو عاشق بنوش باوہ ناب

معنی آنست کہ اسے سالک عاشق اگر حواہی کہ شراب محبت الہی بنوشی پس بر رخ ساقی
 پیری پیکرینے در مصاحبت مرشد کامل مانند عاشقان مادہ بنوس کہ عاشقان سے مصاحبت
 محبوب بنوشد قوله

اگر نشان ز آب زندگی جوئی | مے نوشین بخور بہانگہ رباب

معنی آنست کہ اگر حواہان آب حیات بہت پس بنوس سے شہرین را بگفتہ مرشد کامل القیام
 نام تو رصفہ روزگار محو نہ شود و چون روز بروز در عالم کمی و نقصانے رو میدہد با بران گوید قوله

در چنین موسے عجب نبود | بہ کہ بندند میکدہ بشتاب

معنی آنست یعنی اسے برادر ایدون ہرچہ توانی کردن بکن کہ عجب بہگامے رو سے داد
 کہ درین ہنگام اگر در میکدہ رابستابی بندد و قیامت قائم شود عجب نہاست و چون احوال

ما شوق یکسان نیست گاه قبض گاه ببط گاه وصال گاه هجران بنا بران بیان احوال قبض
و هجران سبکت و گوید قوله

دُرے حسانہ بستہ اندوگر

میں حانہ عالم غیب کہ پر از بادہ تجلیا تست و بتکی عبارت از قبض و داروات معنی آنست کہ
در واردات برین بستہ شد بکشائے کشائندہ و راویا آنکہ دلولہ عشق از شتافروشد و از آن
دولہ را بہا ارزانی داراے کشائندہ در با حق در کار عاشق ریا را دخی نیست بنا بران گوید

حافظاے نبوش رندانہ

معنی آنست کہ اے حافظاے محبت و معرفت بطریق رندان نبوش اے بے آمیزش ریا و تقویٰ
در زید برائے خدا یعنی از غیر خدا پرہیز نمایند اے صاحب عقل منور و در بعض نسخہ این بیت چنین
دیدہ شدہ حافظاے محراب نماز و محبت بر کشد چہ نقاب رویت التواء غزل

آن بیک نامہ برکہ رسید از دیار دوست
خوش میدہد نشان ز جمال و جلال یا

بیک نامہ بر کنایہ از جبریل عم دوست کنایہ از حق تعالیٰ حزیناہ خط مشکبار دوست
کنایہ از قرآن مجید جمال صفات رحیمہ چون رَأَى اللّٰهُ عَفْوَہُ رَحِیْمٌ وَاَنَّ اللّٰہَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ جَلال صفات قہرہ چون رَأَى اللّٰهُ سَدِیْدَ الْعِقَابِ دِیْکَرِ یَوْمٍ یَّوْہَا بِالْمُؤْمِنِیْنَ
وَاَلَا تَذٰہِبُ عِزُّو قَارِ اشارت بصفات عز و شان چون رَأَى اللّٰهُ لَقَوی عِزِّ یَزِیْدَ اِلٰہِ
اَلَا اَنَّا وَاٰلَہُ الْکُیُّوْبِ یَا عِزُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ معنی آنست کہ جبریل از در گاہ صمدیت
نزول کردہ در حزر جان و تعویذ امان از مکر و شیطان کہ قرآن است آورد و آن قرآن از جمال
جلال حضرت ملک منان ذو الجلال نشان خوش میدہد و حکایت عز و قار بوجہ دلکش میکند
چون جانفشانی عاشق از بسک جناب محبوب بلند است قدرے ندر گوید قوله

دلدادش بخرده و خجالت ہی برم

این نقد قلب خویش کہ کردم شمار دوست
معنی آنست کہ عوض این نامہ فرستادن جان و دل خود را فدائے آن نامہ دوست کردہ ام
و با وجود این خجالت ہی برم این نقد نامہ خویش کہ شمار دوست کردم چرا کہ چند ان قدرے

تعبی تلخ و قافیه
ما را فغان سبب
دور و نزدیک
خجالت ہی برم
و معنی آنست
این نامہ فرستادن
جان و دل خود را
فدائے آن نامہ دوست
کردہ ام و با وجود
این خجالت ہی برم
این نقد نامہ خویش
کہ شمار دوست
کردم چرا کہ چند
ان قدرے

چشمه دارد که نتواند آنرا انتخاب کرده شود نماید دانست که عاشق بر دو نوع است ناقص و کامل ناقص آنست که بسبب عوارضات و حوادث اندوخته معروض گردد و کامل آنست که هیچ وجه از وجود او دست برنگارد اگر چه به هم سروران لود قوله

اگر بادی فتنه بهر دو جهان را به هم نراند | ماد چراغ چشمه ره انتظار دوست

معنی آنست که اگر حوادث و آفات بسر نه نزول نمایند که کونین را به هم نراند با وجود آن ماد چراغ چشمه در راه انتظار دوست یعنی از عشق دوست اعراض کننده نمیشود هیچ نوع طلل و در عشق راه نخواهد یافت و هیچ وجه در محبت مانع نخواهد شد نماید دانست که اکثر زبان طاعنان بر حق ماستغان در آنست شود چون انجام کار هر یک میهم است که انجام کار دلت میست که قیل من قیل که لا یعلیة و رد من دة لا لکة بنا بران گوید قوله

مایم و آستانه عشق و سر نیاز | تا خواب خوش که بود اندر کنار دوست

درین بیت خبر مخدوف است و آن آنست که باید دید که معنی آنست که اسرار دران ستا بزمید خود میفرورد و بالعشق خود مسرور و درین میان باید دید که لطف دوست که او باید و در خواب خوش و در کنار دوست بود پس او رسد و چهل راه دوست سیر ایا رخ و محبت است و در درم و این نیک و بد و آفات و حوادث است اگر چه باعتبار ظاهر اگر در دل افلاک است و تاثیر که اکب اما فی الحقیقه نه با استقلال بلکه بامر حاکم حارست و فاعل محتار و عارف کسی است که در صواب سبب را بداند چنانچه در مخرج گلشن باز میگوید و پس چون بگری در اصل این کار به فلک را میی اندر حکم حاکم اگر چه از افلاک و انجم اثر را با این عالم سفلی میرسد و این معنی شهود خاص و خواص و پس چون در اصل ایجاد این کار بگریزند فلک را نیز بجزواتی مخلوقات محکوم حکم ملک جبار است یا باند و افلاک و انجم درین حرکات و آثار و احکام که از ادضاع ایشان باین عالم سفلی میرسد نه باختیار خود اند بلکه همه مجبور حکم الهی اند و چون هر یکی و دیگری از وزیر و عیال و وزیر و ستان عالم میگردد و فاما چون نیک نگاه کنی همه از بادشاه است و بامر و حکم اوست و دیگر واسطه پیش بیند چون بجا می آید به هم که تصدیق بوحدانیت حق است نه نصیب است و بجهت عدم مستعد اوقابیت و بیدار برده اند افلاک و انجم را و در تاثیر مستقل داشته اند و صدور کائنات مستند اوضاع ایشان

نموده و قائل بر آن شده که بر اثر که بعالم کون و فساد میرسد هم ازین شکل غریب افلاک و انجم است
که میرسد غیر ایشان فاعلی دیگر نیامد بدین جهت مردود شرح نبی شده که مَنَ الْفَلَاحُ بِالْجَوْمِ فَقَدْ كَفَرَ
و چون فی الحقیقت این چرخ معدوم و انجم حلاله سحر امر الهی اند و هر چه حق میفرماید بدان میکنند مجبور حکم که کار است
و اختیار از خود ندارد و این جهت که لَا تَسْبُو الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ أَنَا بَارِئٌ بِرَبِّهِ عَنِ الْغَيْبِ كَوَيْدٍ قَوْلُهُ
در کوشش اند بر حسب اختیار دوست

سیر سپهر و دور قمر راجع اعتسار

معنی آنست که اے سالک کامل برین سرخ و بلا که اگر گردش افلاک رو نماید مغموم نباید شد و فلک را
بد نباید گفت چرا که سیر سپهر و دور قمر راجع اعتبار که اختیار خود بدست ندارد بلکه گردش ایشان بیکای خود است
و اختیار و دوست است و ایشان همه محکوم و مجبور و دوست اند کتوله وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِالْجَوْمِ مُسْتَعَارَانِ
یا فَرَقَ وَبِحُكْمٍ كَأَمْوَالٍ فِي الْوُجُودِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ افلاک و انجم مظاهر امر الهی اند و تاثیر ایشان تاثير حق است و
غیر حق را نه ذات و نه صفات و نه افعال بلکه محکوم و مجبور حکم الهی اند و در جمله است یا فاعل حق است
و افلاک و انجم از وسیله ظهور احکام قانار و افعال الهی اند که ایشان را اختیار است چنانچه خرج
فخار یعنی چرخ که ظرف سفالین سازند بدان مثل کوزه و کاشنه چنانچه چرخ آله و وسیله ساختن
ظروف است و برین امر اختیار ندارد و همچنین بر وسیله افلاک هر لحظه و هر ساعت و امانه داور که حق است
بحکم کل یوم هُوَ فِي شَأْنِ آزَابٍ و گل یعنی اربع عناصر یک ظرف دیگر میسازد و مراد ظرف توینا
افراد اشخاص موالید ثلثه است چه جای یک ظرف که صد هزار ظرف و افلاک و عناصر محکوم و مجبور
حکم اویند و اصلا اختیار ندارند و بهر طور که میگردد و اند میگردند چون فاعل حقیقی غیر از حق نیست
و نه موثر نسبت تاثير غیر حق مجاز است چرا که اگر کارشان بخیر است نشان باشند و مجبور حکم دیگر
نیستند چرا ایشان هر لحظه در نقص و وبالند و اگر کوکب مختار اند و مستقل اند چرا گاهی در تضییع
و گاهی در اوج اند و گاهی تهافتاده و گاه زوجه پس یقین باید نیست که تمامی موجودات
از افلاک و کوکب و عناصر و موالید من الْأَشْفَالِ إِلَى الْأَعْلَى همه از امر و حکم و داد و عطا
که فراختر قابلیت هر یک است حضرت داور که حق است بدیشان ارزانی فرموده هر یک مناسب
استعداد خود در متابعت حکم و امراد بجان ایستاده یعنی مطیع و متقاد اند و سحر امر و حکم آنحضرت از
دبند فرماید کُلٌّ مِّنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَبْدٌ لَّيَّ الذَّيْنِ عَبْدًا بدان که گاه کار و

معشوق موافق آرد معشوق می شود بهاران لشکر است پر دازد قوله

شکر خدا که از مد و بخت کار ساز | بر حسب آرزو ست همه کار و بار دوست

معنی است که الحمد لله والمنه که از مد و بخت کار ساز خود یکی کار و بار دوست را بموجب آرزو خود می یابم و چون عاشق بهر دمام در اضطراب می باشد بنابران ارعایت شوق گوید قوله

کحل الجواهر است بمن آری نسیم صبح | ز ان خاک نیکبخت که شد ر بگزار دوست

کحل الجواهر توتی است که بخواهر ترکیب سازند مراد امان سخنان حقائق الهی و الطاف مانتناهی نسیم صبح پیر و مرشد خاک نیکبخت اشارت عاشق بیکبخت معنی است که آری نسیم صبح تا مادام که بدوست خود ملاقی شوم باره گریه از ان خاک بیکبخت که دوست ما بر دگر کرده ماتد ما آرتا آنرا محال کحل الجواهر در چشم کشم یعنی اے مرشد نگار من سخنان الطاف معشوق که را آن عاشق بیکبخت نموده شد ما بگفتا دل خوش شده به عشق او اگر ایم که ما هم عشق او نیم و چو رقیب دمام در پی آواز عاشق است و ما سستی را که شرمند معشوق نباشد از ان غمی بنابران گوید قوله

او شمن بقصد جافظ اگر دم زنده پاک | منت خدایر که نیم ستر مسار دوست

حافظ خطاب خود است معنی است که دشمن که عبارت از شیطان و یا ملائکه که گفته بودند آنکه کفر و فساد می بیند و بنا و بد گفتن و اینها را بنیدل و ما سخن گویند چه پاک است که شیوه مدعی همین است اما شکر خداست که هر چه نفع شرمند دوست نیم غزل

اگر چه عرض نه پیش یار نه او بیت | از بان خموش و لیکن دهن پر از غر بیت

حضرت خواجہ دین بیت تقدیم می را نکار برده پس تحلیل بیت چنین بود که اگر چه دمان پر از غر بیت لیکن زبان خموش که عرض نه پیش یار نه او بیت است عربی سخنان فصیح که فصاحت لازمه غر بیت که مراد از ان اسرار عشق و محبت است یعنی اگر چه دمان پر از سخنان فصیح که اسرار عشق و محبت است ما این همه زبان خموش می باید بود و هیچ با اظهار آن نباید پر دخت زیرا چه اظهار عشق و کمالات خود نمودن پیش یار محض بے ادبیت سوال تقدیم معنوی مانع فصاحت است جواب این دقتی که کلام مختصر بود و یا در کلام طویل شکر از واقع شود لیکن اگر بطریق سند و فزاید در کلام فصیح و درود بخش کلام مد فصاحت شود چون خال بر رخساره محبوب اگر چه بیادنه سیاه است اما چو آنک است

موجب زیباست و نیز منہ آن باشد اگرچہ انظار فضائل مکالات پیش بارے ادبیت و ازین علت
زبان خوش است لیکن دہان پر از عربیت یعنی سخنان فصیح و بلنح و در دہان میگردند و ازین ادبی بر زبان
آوردہ نمی شود چون سروری در نہانی بچمال افتادہ و کاملان از عالم نہان گشتہ گوید قولہ

پرسی نہفتہ رخ و دیو در کرمہ و ناز | بسوخت دیدہ ز حیرت کہ این چہ بولہ عجیبی است

کرمہ ظہور پرسی کنایہ از خدا پرستی و عارفان کامل دیو ہوا و نفس و شیطان و در وی شان مقلد
معنی آنت کہ عجب حالے رویدادہ کہ دیدہ اہل عالم از غفلت کہ گشتہ و حق پرستی را در نوشتہ و نفس را
آلہ خود ساختہ افرایت مَنِ اتَّخَذَ اللّٰهُ هُوَ لَا اِزْمَانًا بِنَمَائِلِہِ بِرِجْلِہِ از غایت حیرت دیدہ بسوخت معنی فرم
آنت کہ عجب حالے رویدادہ کہ عارفان کامل کمال کہ جامع علوم شریعہ و طریقہ و کاشف اسرار حقیقت و معرفت
اند از عالم نہفتہ اند و مشائخ رسمیه کہ از علوم شریعت و طریقت عاری پیشوای خلق گردیدہ اند و چون ظہور مشائخ
رسمیہ کیے از علامات قیامت است کما قال عرم لا تقوم الساعة حتی یبعث و یجاولون کذا یون و یجاولون
اخری عنہ رسول اللہ قال متى الساعة قال اذا اصعبت الامانة فانظر ما الساعة قال کیف
اصاعتم ما قال اذا دبدا الامر لی غیر اہلہ فانظر ما الساعة و الی شان بنابران فرمودہ از غایت حیرت دیدہ
بسوخت کہ اینچہ بولہ عجیبی روی داد کہ در وقیامت نزدیک رسید چون مشائخ رسمیه بوسط اغراض دنیوی خود
پیشوای عوام گردانیدہ و فلک روزی چند موافقت ایشان نمودہ و ایشان از بر بندہ شیخت و ارشاد نشاء
حال آنکہ ہیچ از معرفت حصول نہ دارد چون کار فلک ملام دہان نوازیست و سفلہ پروری بنابران گوید قولہ

سبب میرس کہ چرخ از چہ سفلہ پرور شد | کہ کام شئی اور اہانہ نے سببی است

معنی آنت کہ سبب این میرس کہ این فلک ہمہ از چہ سبب این در وی شان مقلد و این مشائخان رسمیہ زبان
و فضل واقع شدہ اندی پرورد و بمراد ایشان میرساند زیرا کہ بمراد سائیدن مراد اہانہ نے سببی است اسے
کینہ پرورست و چون بے عمر ہشیر سیدن محال بنابران گوید قولہ

دین چمن گل بیچار کس نچید آرے | چراغ مصطفوی یا شرابو لہبی است

چمن دنیا گل محبوب بیچارے بیخ و دمنست معنی آنت کہ اسے سالک دین دار دنیا کہ جائے نسب
است کسے وصال معشوق نے احتمال شدہ اند و بلیات کہ عبارت از ریاضت شاقہ بہت حصول ننود و چون
ہر گنجے را رنجے دہیش است مگر نے مینی کہ ذات آنحضرت را ہم دشمنے در پے است و چون فرج دل شفا

در روشنی چشمستانان مشابه حال محسوب است گوید قوله

جمال و خیر ز نور چشم ماست مگر | که در نقاب زجاجی و پرده عینی است

و خیر زری انگلی می مراد عشق و میر عشق ذات مراد است چنانچه شراب مست سازنده لوشدگان شراب است آن ذات نیز مستی بنحس خواجهندگان اسرار مخوی است مایه دوست که چشم آله بصیر و بینائی است مرکب از سه طوط و هفت طوط در طویات سگانه اند اول جلدیه دوم زجاجیه سوم مصیبه و طبعیه هفتگانه چشم اول صلبی دوم میثقی سوم شکی چهارم عینی پنجم عیسی ششم فزنی هفتم کتبی و یحیی مراد از نقاب زجاجی و پرده عینی حجب آن ذات اند که مستعین الهی و مستعان الهی است انما من الموریدین العبد المکولی مگر تحقیق معنی است که حال آن محسوب حقیقی که در هزاران هزار پرده ظلمانی و نورانی محجوب است تحقیق روشنی بنحس دیدگان ماست ای روشنی دیدگان مایه دوست و تحمل عشقه که در هزاران هزار پرده است و سر اسرار روشنی دیدگان مایه دوست و فرج و سرور مایه دوست چون نزدیک عاشق خانقاه و رباط که از سلازات زید و بارسانی است قدری ندارد و نابراں گوید قوله

بیم جو خرم طاق خانقاه و رباط | مرا که مضطرب الیوان و یای خم طنبی است

رباط انگر حایه مضطرب بضاد جاگگاه غربان و سراسخه مراد مقام عشق خم مراد عارف کامل طنب بنای ریح معنی است که چون آن محسوب بجنس خود مراد مغز و کرم گردانید طاق خانقاه و رباط که مقام عابدان ظاهر پرست است به نیم جو خرم و یی بان سونیم که مقام عشق مرال یوان طرست وزیر پاک مرشد طریقت طنب است ای بنای ریح و ییاه منبع جان و تن است و چون سنجیده است عشق نه توجه مرشد کامل دے و شکیری یر ریح فتود و نابراں گوید قوله

دوامی در خود اکنون از ان مفرج جو | که در صراحی چینی و شیشه طنبی است

مفرج کسایه از عشق و محبت صراحی چینی عاشق و صل شیشه طنبی عارف کامل معنی است که ای عاشق سالک چون در عشق حاصل نمودی باید که دوائ خود از ان محبت جو که نزد عاشقان کامل و سالکان وصل است به از ظاهر پرستان که مشال و صمدیه اند و چون محبوب در کار عاشق بهر دم بهانه پیش می آید تا که عشق عاشق بجمال رسد و نابراں گوید قوله

بهر از علم و ادب و اشتم من ای خواج | کنون که مست و خرامیم بهانه دے ادبیت

معنی آنست که پیش ازین هزار علم و ادب دیشتم آنوقت هیچ بکار من نبردخت و هر دم حلیه پیش آورده
و الحال که هست و بنیو دیشتم اینخواجہ مرا بنحویب را بہانہ بی ادبی در پیش شدہ و تیج بکارمانی پر دازد از پس
استغنا کہ دارد و چون بگی کار معشوق محل تعجب است و جابہ دم زدن نیست از آنجہ کہ کار او بعلت نیست
بنا بر آن گوید قوله

حسن بصر بلال از حبش صہیب از روم / ز خاک مکہ الوجہل اینچہ بواجبی است

حسن نام عارف کامل و شیعہ اصل بلال نام مولا رسول کہ مؤذن بود و صہیب نام حبابی رسول
و الوجہل نام عم رسول ۱۲ و قبل نام کافرے از قریش و بصرہ و حبش نام شہر ماوراء بحین روم و مکہ معنی
آنست کہ ہر کرا خواہند از بادہ محبت مست سازند در راہ جذبہ متوق الہی قریب و بعد مکان را منترتے نیست
گاہا باند قریب را البعد و البعد را قریب نمایند چہ کار او بخلاف قیاس ہاست کہ برابر اسرار او راہ نیست
و چون کار عاشق مدام کوشیدن و بگریہ و زاری بسر بردن بنا بر آن گوید قوله

بیارے کہ چو حافظ مدام استظہار / بگریہ سحری و نیاز نیم شبی است

معنی آنست کہ مے عشق و محبت بمن عطا ہما کہ تیج حافظ را مدام پستی بگریہ سحری و نیاز نیم شبی است
این بیت بزبانی دست و مراد از حافظ تخص ظاہریت یا بزبانی تن باشد و مراد از حافظ دل باشد و غزل

اگر چہ بادہ فرح بخش باو گل بہیر است / بباغ چنگ مخور و کہ محسب تیر است

باوہ شراب اینجا کنایہ از عشق و محبت است باو اینجا کنایہ از شرع است کہ موجب آرایش و صفائی
غچہ دل سالک است گل حقائق و معارف باغ چنگ علانیہ و انشائے نمودن مے شراب اینچہ
کنایہ از اسرار عشق و محبت محسب معروف اینجا کنایہ از شرع محمدیست پس معنی بیت آنست کہ اگر
عشق و محبت ذوق بخش است و در شدہ در حقائق و معارف تیر خوش باوجود آن کہ اسے عشق را بہانہ نواز
و در انشائے راز آن کموش کہ شرع محمدی بر بندگان غالب است و چون عاشق کامل آنست کہ عشق خود
نہان دارد و بطاہر لباس شرع محمدی کوشد کہ مصلحت وقت در این است بنا بر آن گوید قوله

در آستین موقع پیالہ پنهان کن / کہ بچو چشم صراحی زمانہ خو نیز است

قرع لباس صوفیان است کہ اورا نندہ گویند اینجامراد از شرع محمدیست پیالہ معروف اینجا کنایہ
وجود سالک و عشق است معنی آنست کہ اگر میخواہی کہ تیج بکنتے تو نرسد پس در لباس شرع

عشق خود را نهان داری بیاطن و در اظهار سرے از اسرار خود را میار یعنی چنان باطن که ظاهر تو
لبس لباس شمع محمدی باشد و باطن تو ذاتی عشق سرمدی باشد اسے چتریکه شمع محمدی را نشاید
از تو قولا و علما بوجد نیاید که اهل زمانه همچو چشم صراحی خونریز اند بمجلسان اسرار دستنیزند و بطورستان
نمیگذارند که اسرار عشق در افتاد آرند و خونریزی را بر بانه نسبت کردن و مراد اهل زمانه داشت مجاز
عقلی است که دین باب از سائل نقلی است در کلام فصحا و ملغا کثیر الوقوع است و در علم معانی بر بیان
آن جوع است و عاشق را بایا که تواند که عقل که کسایت از حاکم است و کسایت بنابر ان گوید قوله

صراحی و حریفی گرت بچنگ افتد | بعقل کوش که ایام فتنه انگیز است

صراحی دل پر عشق حریف مشوق و مرند فتنه آشوب معنی آنست که اگر شعله از عشق در دل تو بریزد
و مرند کمال که بدست افتد در زش عشق مدانش و خرد و سواد و راه سلوک پیدا و در کتمان اسرار
کوشش و ما که ایام فتنه انگیز است و در انصاف با سر نیز است چون عاشق را باید که اگر افتاد اسرار
عشق در حاله مجاز و رے بی اختیار شده باشد باید که در حاله صحو لغز آن کسوت بنابر ان گوید قوله

ز رنگ باده بشویم خرقها از اشک | که موسم دیر و روزگار بر نیز است

رنگ باده اظهار عشق خرقه کنایه از وجود معنی آنست که ویتا اسرار عشق که از بی اختیار بی ظاهر شده
و خرقه وجود با آن منسج گردیده بعالم متهم شده می باید که باشک نداشت آن خرقه را بشویم و از تهمت
رائی یابیم که موسم دیر و روزگار بر نیز کنایه از حاله صحو و مترع محمدیست و نیز از باده و خطو طافسانی یعنی
که وجود خود را خطو طافسانی سرح و سفید ساخته ایم و عمرے بتر بنیش برداشته ایم الحال میجویم که
باشک نداشت ویتسانی بشویم و من بعد مخالفت نه جویم و اسد اعلم و چون درین دارد دنیا توقع عیش
ناید و داشت بنابر ان گوید قوله

مجوی عیش خوش از دور و از کون سپهر | که صاف این سرخم جمله درو آمیز است

دور حلقه و گردن صاف راحت حم ملک در دو غم معنی آنست که اسے عاشق سالک اگر گوش
این سپهر که قمار طالب عیش مباش و امید خوشی مدار که راحت و عیش این سپهر سپهر سرسبز آینه
در دو غم است چنان در زیر این سپهر کسے را شات نیست بنابر ان گوید قوله

سپهر بر شده پرویز نیست خون نشان | که ریزه آتش سپهر کسری و تاج پرویز است

بر شده بلند پرویزان غریب ریزه ریخته شده کسرے و پرویز نام بادشاهان عالی شان
معنی آنست هر که وزیر این سپهر همیاد جلے گرفت عاقبت الامر گذشتنی است گمرنے بینی که این
سپهر بلند مثال غریبست خون افشان باغبان زردل حوادث که سر کسرے و پرویز ریخته شده دوست
یعنی او شان رازنده نگذاشته و بجا که در آورده و چون الطاف معشوق نصیب عاشقان شب نیز است
بنابران گوید قوله

هر آنچه میرسد از نور فیض سجانی نصیب دل شخصی که شب سحر خیز است

معنی آنست که هر چه از انوار و فیضات آن معشوق نزل میکند همه نصیب دل عاشق است که تمام شب
بگریه و ناری و گدازند و چون عاشق را باید که در راه عشق تکامل رواند و قدم فراتر نهد بنابران گوید

عراق و فارس گرفتنی بشعر خود حافظ بیا که نوبت بعد او وقت تبریز است

باید دانست که سالکان کعبه مجاز چون براه خشکی میرسد اول بکاف فارس پس بخراسان پس به تبریز
پس به بغداد و همچنان سالکان را نیز چهار درجه است قرب و فاصل و قرب فرائض و جمع الجمع و تحقیق
و التیمیز بن مراتب الالهیه و الحقیقه من الخفیه و ابعده بیشتر و ادسی است هوناک حیرت انگیز و نیز
شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت و بیشتر حق الحقیقه است معنی ظاهری آنست که اے حافظ
بشعر لطیف و موزون عراق و فارس را رفتی و اما بی آن حوالی مطیع و مقادیر اندیدی بیا که هنگام تسخیر
اہل بغداد و تبریز است یعنی پیش ازین شعر نیجه گوئی که اہل بغداد و تبریز پسند کنند و معنی حقیقی
آنست که اے حافظ چون در راه عشق رو در آوردی و بعضی منازل و مقامات طے کردی فایز بیا
که راه بسیار است بیا که تا منزل دیگر و پیش است طے کنم و به مقصد رسم که عاشق تا بمقصد نرسد
نیاراند ۴

غزل

اے نسیم سحر آرا گم یار کجاست منزل آن مه عاشق کیش عیار کجاست

نسیم سحر کنایه از مرشد یار حق تعالی چون سالک مدتی در ریاضت و مجاہدہ بسر برد و بمنزل
محبوب نرسید از ناخفت که جناب محبوب پس بلند است و یکایک کسے را در آنجا بار نیست یا آنکه
هر کس باعتبار شہود تجلیات بعض دلائل عقلی و نقلی جاے اثبات میکند و چون کما حقہ کسے را
معلوم نیست بنابران گوید اے مرشد من هر کس بدلائل عقلی و نقلی باعتبار شہود تجلیات جاے

ثبوت اوی نمایند هیچ میدانی یقین که آرا نگه یار که منزه از زماں و مکان است که او سرل آن اوه عاشق
نکست که من آخرت که گماست چوں عاشق بسبب بهر گرفتار طلیات است بهار راں گوید قوله

شب تار است و ره وادی این و پیش آتش طور کجا و عده و دیدار کجاست

تار تاریک وادی امین نام وادی که موسی طلب آتش دهن وادی رفته آتش طور آتشی که
موسی عم بر کرده طور از تنگه یزیدون دید معنی است که مادر شب تاریک بحال گرفتاریم و راه صحرا
سلوک در عین دایم آن آتش طور که موسی عالم سرفراز است بود و سالکان را فرافروستند و احاطه نمود
اختلاف زبان و مکان کجا و محل و عده دیدار کجا و هنگام و عده آن کجا چون کار همه مملکت داشت و گویید

هر که آه به جهان نقش خرابی دارد و در خرابات میرسد که بهشتیاری کجاست

خرابی ما و الهی خرابات مقام عشق و دیار بهشتیاری مانی و واحد معنی است که هر که درین جهان
فانی آمد مار کار او بر فناست که کل من علیک یا فان میرسد که کیست کسی که فانی و یابنده است کل نقش
و اینه المودت و تجمل هر که در جهان عشق درآمد سر بسیمه و لامع گل گردید و به مقام فنا رسید در مقام عشق بهشتیاری
که بهشتیاری کیست و چون عاشق را در راه عشق بسا اسرار شاهه میشود که بحر محرم اسرار متوال گشت چنان
محرم اسرار در عالم کم باشد گوید قوله

انکس است ایل بشارت که اشارت داند و گفته است بے محرم اسرار کجاست

معنی است که گفته است عشق بسیار اندام محرم اسرار که با او در میان نهاده آید پس بتناهی پا و مر که را
که اسرار عشق را بر ضر و ایما حدیاب و نگه است عشق اینند چون عاشق از خود فانی نشود و مرتبه نقار رسد و را
اطوار مختلف رونماید گاه مشابه گاه معاینه گاه عینیه گاه احاطه گاه فیضات بهالم شهادت گاه بهالم
مثال گاه بهالم ارواح گاه بمرتبه ربوبیت گاه بالو بهت و اعیان تا بهت و حقیقت محمدی و بالاسرار
احدیت و لایقین گاه به انفصال گاه به اتصال گاه ما به گاه به همه بهشتیاری در خود معائنه کند
گاه خود را همه بهشتیاری قائم حق داند گاه همه بهشتیاری قائم خود داند گاه همه بهشتیاری با بتل حق داند
گاه با بتل خود و خود در میان نه گاه بتجلی صورتی حق را بیند گاه معنی گاه نه بصورتی و نه بتجلی
و نه تحوز خود و نه بخود و نه بخود و نه بجای نهائی و چون عاشق که بهر سر موسی با بهشتیاری کار
دارد از لوم لایم کجا باز گردد و بنا بران گوید قوله

بہر سہرے مرا یا تو ہزاران کا رست | ماکجا یم و ملاست گریہ بیکار کجاست

معنی آنت کہ درین باب خطاب بمشوق است یعنی اے دلدار نگہسار مرا ہزاران کا رست باہر سہرے تو بس ملاست گریہ بیکار کہ اور اتو کارے نیست کجا و چگونه بگفتہ از جناب تو اعراض نمایم چون مرجع و آب عاشق غیر از جناب مشوق نے تواند بود و غیر از جذبہ عشق دوائے درد عاشق نتواند شد بنا بران گوید قولہ

عقل دیوانہ شد آن سلسلہ مشکین کو | دل ز ما گوشہ گرفت ابرو و دلدار کجاست

سلسلہ مشکین زلف و مراد از زلف جذبہ عشق ۷ زلف نام جذبہ ذات حق است ۶ ابرو مراد صفات کہ حاجب و آئند چون ابرو کہ حاجب چشم است مراد از آن نفس رحمانی کہ افاضہ وجود بر احیان مینماید و نیز مراد مشاہدات تجلیات معنی آنت کہ عقل از مایگانہ شاپس آن سلسلہ مشکین کہ جذبہ عشقت کجا تا خود را وابستہ او گردانم و دل از مابیل شد پس ابرو ۷ دلدار کہ مشاہدات تجلیات است کجا تا متوجہ او شویم چنان عاشقان را الفراح طبعیت و مایہ سر و غیر از رفا ۷ معشوق نیست بنا بران گوید قولہ

بادہ و مطرب و گل جملہ مہیا است لے | عیش بے یار مہیا نشود یار کجاست

بادہ ذکر محبوب کہ موجب بخودیت مطرب مرشد گل تجلی و نیز بیان اسرار مقامات معنی آنت کہ مشغولی با دوست و ہمنشینی مرشد کامل و بیان اسرار انجملہ مہیا است و لیکن عیش بے یار مہیا نشود پس یار کجاست و چون از زہد و ورع کارے پیش نمیرود و جذبہ دہر کامل و محبت خالص دستگیر نمیتواند شد بنا بران گوید قولہ

دلہم از صومعہ و صحبت شخست ملول | یار تر ساجیہ کو خانہ خمار کجاست

معنی آنت کہ دل من از ظلمات گزینی و صحبت شیخ کا آثار زہد است ملول شدیم کہ ہیچ کشاوی نش پس یار تر ساجیہ کہ مرشد کامل باشد و خانہ خمار کہ مقام عشق است کجا تا متوجہ او شویم و حصول مراد خود از جویم چون دل غمگین عاشق را غیر از خم زلف معشوق جاے نیست و جان خرن مشتاق را غیر از شکن زلف محبوب قرار گاہے نہ بنا بران گوید قولہ

باز پرسید ز کیسو دشمن بر شکش | کین دل غمزہ اش کشته گرفتار کجاست

کیسو ۷ زلف مراد از آن جذبہ عشق شکن پر شکن ہیچ بر ہیچ معنی آنت کہ در عشق آن

بنی بر تیرہ نیست لکن تا حدی کہ در دیوان حافظ در ہر سہرے ۷ ہزاران کا رست ۷ سلسلہ مشکین ۷ عقل دیوانہ شد ۷ بادہ و مطرب و گل جملہ مہیا است ۷ دلہم از صومعہ و صحبت شخست ملول ۷ باز پرسید ز کیسو دشمن بر شکش ۷ کین دل غمزہ اش کشته گرفتار کجاست ۷ کیسو ۷ زلف مراد از آن جذبہ عشق شکن پر شکن ہیچ بر ہیچ معنی آنت کہ در عشق آن

مشتوق دل من از ما بجد سے متفرق شد کہ نمیدانم کمالیکن احوال این دل حریں ارجز به عشق او
کہ ہر سر زنج و دنج است می رسید کہ این دل غمزدہ حافظ کہ گرفتارستہ کجا است قوله

عاشق سوخته دل در غم عشق تو بسوخت | خود پرسی تو کہ آن عاشق غمخوار کجا است

معنی آیت کہ این محبوس من این عاشق دل سوخته و آتش عشق یا بجز تو بسوخت و تو گاہے بمراوات
اور نمے برداری بلکہ اینقدر ہم نمے یری کہ آن عاشق غمخوار من کجا است نماید است کہ ہر عسرت ما
یسرے است در پے چون حافظ چند ان اظہار درد و سوز خود کرد مشتوق جواب داد کہ قوله

حافظ از باو خزان در چین و ہر مرغ | فکر معقول بفرما گل بیخار کجا است

باو خزان رخ فادات و ہر چین و ہر دنیا معقول بیکو گل عیش وصال خار غم و ہر معنی آیت
کہ اسے حافظ از عالم اطلاق کہ دارد بیا افتادہ و ہر ما و صرصر حراں ہجر ہنلاستہ رحیدہ مسان بلکہ
مکرے نیکو کس دہور بنگر کہ عیش سے محنت و وصل بے ہجر کجا صورت بند و بس باید کہ بنم و ہر دزدی
و بالہ و فراق برداری تا بعد سے بموجب آیت مع العسر یسرا مراد و عود و فیروز گروی غزل

آن سیر چوہ کہ شیرینی عالم باوست | چشم میگون لب خندان دل خورم باوست

چوہ یعنی حیم فارسی و آن لفظ بعیر از لفظ سیہ شمل است و سیہ چوہ سبز رنگ را گویند و سبز رنگ
رنگ بیج است و از ان ذات صحت مراد است بموجب ہوائی بیج و اما بیج و این غزل در لغت حضرت
است تیزی خونی نیکو و غل جلیہ چشم میگون مراد صفات قہر و لب خندان و دل خورم مراد
صفات لطف و رحمت باید دانست کہ ذات آنحضرت متجمع جمیع الصفات و الذیات است بخلاف سایر
انبیا چون موسی و عرم منظر صفات قہر بود لہذا شرائع او از شرائع دیگران سخت تر بود و بعضی مراد منظر صفات
لطیف بود لہذا شرائع او از شرائع دیگران آسان بود و محمد متجمع جمیع الصفات و الذیات بود لہذا شرائع
او متبلر مخفی و آسانی و لطف و قہر است معنی آیت کہ آن سیہ چوہ کہ خوبی و ذریابی عالم باوست
محبوبیت کہ از سزا یا بصفات حمیدہ آراستہ و پیراستہ و ہمگی صفات از لطف و قہر و رحمت و عصب
و در ذات فرخندہ مضمر است و چون ذات آنحضرت حتم النبیین و سرور عالم است بنا بر آن گوید قوله

اگر چه شیرین و ہنمان باو شہا نند و سلے | او سلیمان زمانست کہ خاتم باوست

شیرین و ہنمان ابیاد و سل خاتم لغت تا آنستہ ری و یکسر تا حتم کنندہ معنی آیت کہ اگر چه ابیاد

در صل صفات حمیده و خیریهایی که سنده میباشند و کوس سلطنت میفرماید اما ذات حضرت سلیمان است
که جمیع مخلوقات در تحت حکم اوست اما چگونه سلیمانی که خاتم نبوت با اوست و کونین تابع آخر نبوت
اوست بلکه ظهور خداست بدست که کواکب انوار کبریا را در دست دارد و با اوست که اگر چه انسان مظهر
جامع اسم کلی است و فی الحقیقت از جمیع اسماء و صفات من حیث الیها میبست مخطوط است اما
انسان کامل که انبیاء و اولیا اند از باقی افراد انسانی انا پنجه بکمال ممتاز گشته که بطریق تصفیه و جبر
بمبدأ حاصل کرده اند و در بر تو نور تجلی احدیه از هستی موهوم خویش فانی گشته باقی باقی شده و صفات
جزوی ایشان عین صفات کلی حق گشته درین مرتبه بقا باقی صفات مراتب کمال بحسب تحقق
و القاصد بصفات الهی بسیار است بعضی متحقق با کثر صفات الهی شده اند و بعضی با قلیل و باز در
اقل و اکثر تفاوت بسیار است بعضی متحق با کثر صفات الهی شده اند و آن فرد کامل که مستعد آن باشد
که بحسب حقیقه و معنی مظهر ذات و مجموع اسماء و صفات الهی باشد و خواص و احکام کلی الهی و محویات و
کلیات درو ظاهر شود و اوصاف صفات الهی گردد و حضرت ختم محمدیست صلعم و باقی انبیاء و مظهر
اگر چه مظهر این اسم کلی الهی اند اما هر یک مظهر اسم کلی الهی بعضی صفات و مظهر الهی من حیث جمیع
حضرت محمد است پس نشاء ختم محمدی من حیث الحقیقه و ازین معنی سابق بر انبیاء باشد که گشت
و آدم و یحیی و عیسی و ابراهیم و اسماعیل و یونس و هود و نوح و ادریس و اسحاق و یعقوب و یوسف و
یس نبوت عقل کلی دایمی و نبوة مظاهر ذلیل عرضی و حقیقت محمدی عقل اولی است که روح عظم
که اول مایه عقل اول مایه خلق الهی و اولی مایه خلق روحی و صورت محمد که روح عظم
اسماء و صفات چنانچه از نبوت درو ظاهر شد و همچنان که نبوت ذاتی که اخبار از ذات و صفات
الهی است اولاد بالذات روح عظم است که حقیقه آنحضرت در آخر نبر ختم نبوت عرضی و صورت
معنی آنحضرت گشته پس اول حقیقه و آخر بصورت درین کار نبوت آنحضرت و باقی انبیاء هر یک
بعضی از کمالات حقیقت آنحضرت شدند چون مظهر ذات خداست مع جمیع الصفات جز ذات حق
نیست و موجب شدنگاه عالم با ذات همراست گوید قوله

خال شلین که بران غایب است | سزان دانه که شد رهن ادم با اوست |
خال شلین عبارت از نقطه ذات معنی است که ظهور ذات الهی مع جمیع صفات الهی که بر

اگر گوئی آنحضرت عاقل و باہرست سر آن دانہ کہ بہر آن آدم گردیدہ و آن معصوم را از داورہ صحت
سیر دل آورد ما دوست یعنی اریحمت مرجع دل عالمیان شدہ و دل کو شادانہ و ہوسے خود بخود
گردانیدہ کہ ہنگی انبیاء زبان بر کشاوند کہ الہی ما از امت محمد گردان و چون ہجر کردی و بختاب
قتل ماستقان است گوید قولہ

باکہ این نکتہ توان گفت کہ آن شگین دل | آشت مارا و دم عیسی مریم با دوست

شگین دل ذات حضرت باستہا استماع صفت معشوق است معنی آشت کہ آن معشوق
شگین دل مارا معرض ہلاکت رسانیدہ بنوع عشق خود یا ہجر خود یا بختاب و حال تا کہ دم عیسی مریم
یعنی مینواند کہ بہر ہم دل خستہ ببرد و با وصل خود رساند و یا بختاب مفر سازد پس این قصہ
غریب و واقعہ عجیب باکہ توان گفت و کیست کہ باور کرد و چون ہر جہہ در معرض ظہور آمدہ ہمہ طالب
آن ذات اند گوید قولہ

روے خوبست کمال بہر دہن پاک | لاجرم بہمت پاکان دو عالم با دوست

روے خوب اساتذہ ما انامیں تشریف بہر کنایہ از محبوبے و اہل پاک استارت بمارا غ البصر
و باطنی معنی آشت کہ کمال محبوبی بہن دو چیز است یکے روے خوب و دہن پاک این
ہر دو ذات آنحضرت موجود بود و دل لایعزم ذات متوجہ الیہ عالمیان شدہ و دل کل کائنات باو
لستہ باید دست کہ اگرچہ روے خوب و دہن پاک ہمہ انبیاء بود لیکن موجب نامعنی نور اللہ
و الحکم کہ کلمہ حق تویدی خوبی روے باحضرت می سرود و دہن پاک حکم التفات سمودن بغیر
کہ قولہ مارا غ البصر و باطنی حضرت پس دنیا ست چون حدائی معشوق استہ البلاء است بنا بران
استہادہ نماید قولہ

دلبرم غم سفر کرد خدارا یاران | چکنم بادل مجروح کہ مریم با دوست

معنی آشت کہ دلبر من کہ ذات آنحضرت است اریں جہان خالی متوجہ بہرے باقی شہید من
از دہن دو ہجر ماندہم دل من در اشتیاق آن روز و شب طیاں است لے پا بان من
خدا بہر مائید کہ با این دل مجروح یکنم دہدادے آن جگہ نہ بردازم کہ مریم این دلخستہ او سب
از گوید کہ حافظ بظاہر دست بہت کہے ندادہ چنانچہ در لغت است ماں سبب طعول غل شدہ

بنابران گوید قوله

زانکه بخشایش ارواح مکرم باوست

حافظ از معتقدانست گرامی دارش

معنی آنست که حافظ از معتقدان آنحضرت است پس گرامی دارم او را و نظر باین کن که در شجرت یکس نداده زیرا که بخشایش ارواح مکرم که کنایه از فیض ارواح مقدسه است با اوست چنانچه در حبیب السیر آورده که بزرگی فرموده که بدلم در انکار حافظ بوم تا این بیت حافظ شنیدم دانستم که حافظ بیشک ولی بوده غزل

آیا چه خطا دید که از راه خطا رفت

آن ترک پر پیچره که دوش از بر مافت

این غزل در هنگام فیض است ترک قوسست معروف بخبر و بی و بظلمستم اینجا مراد محبوب بسبب دل بردن و غارت کردن و مراد از محبوب مرسته یا تجلی پر پیچره چون پری خطا بکسر گناه و بفتح تقصیر که بسبب فراموشی باشد راه سبب معنی آنست که آن مرسته بنگار من یا آن شاهدات تجلیات که دوش از نزد یک مافت و در در نقاب کشید آیا از چاه تقصیر دید که بسبب آن تقصیر از آن منفرست چمن بجران معشوق موجب پریشانی و اندوه عاشقان است بنابران گوید قوله

کس واقف مانیت که از دیده چهارفت

تارفت مرا از نظر آن نور جهان بین

نور جهان بین نور چشم که بیننده جهانست مراد از آن محبوب که روشنی چشم عاشق با اوست و وقت آگاه و خبر دار معنی آنست که از آن روزی که آن معشوق من از پیش نظر رفته و در در نقاب گردا کس واقف مانیت که در بجران بار از دیده با ما چهارفت چه قدر گریه و زاری نمودم یا آنکه در چشم از بارفته چون کار عاشق دمام سوز و گدازست گوید قوله

آن دو دو که از سوز جگر بر سر مافت

بر شمع نرفت از گذر آتش جان سوز

گذر رفتن و راه و سبب آتش جان سوز عشق که سوزنده جانهاست عاشقانست معنی آنست که بسبب آتش عشق دود دود که از سوز جگر بر سر مافت بر شمع هم نرفته یعنی آنقدر سوزش و دود شمع هم ندارد و چون در حالت هجر کار عاشق بجز گریه و زاری نیست بنابران گوید قوله

سیلاب سرتشک آمد و طوفان بلا رفت

دور از رخ تو و مبدم از چشمه چشم

معنی آنست که بسبب دوری از رخ تو که دارم و مبدم از چشمه دیدگان ماسیلاب تر

و طوفان در دوبرو سے دلو چول بجران معشوق سچ و ملاست گوید قوله

از پائے فتادیم چو آمد غم، جبران | در دوبرو همانیم چو از دست دوارفت

از پائے افتادن گرفتار است الله عموم و مبهم و متلائے سچ و بلیات شدن در و عم و الم فراق و دواستاده محبوب که در عاشق را غیر ازین دوائے نیست معنی آنست که اراں در دیکه غم جبران مارو سے آوروہ از پائے در افتادیم و مبتلائے در و ماند و ماندہ ایم چون از دست دوارفت اسے آن محبوب اعراض نمود چون جناب محبوب اراں عالی تر است کہ کسی معجز و راری در لاف و افتادہ الفضل و فصل او موقوف علتہ نیست بنابران گوید قوله

دل گفت وصال بدعا باز توان یافت | عمریت کہ عمرم ہمہ در کار دوارفت

وصال ملاقات محبوب عمریت مدیت کار و دعا خوانی معنی آنست کہ در دے دل بر گشت کہ بجز و راری مایه کوشید شاید کہ بوسل باور سیدہ ستودیس ازان روز عمر لب کہ سبکی عمر صرف محرو زاری کردم و از انجہ کہ جناب او مستغنی است تیج موت شد قوله

احرام چه بنیم چو القبلہ زینجاست | در سعی چه کوشیم چو از مرہ صفارفت

احرام بستن نیت کردن متوجه شدن قبلہ ذات محبوب حقیقی یا مرشد سعی کوشش نمودن و در بیان مرہ و صفانام و کوه و در کہ فی السلوک الصفا ہی الریح والمرءہ فی الفک و فی الصفا الریح و صفانها عن ذلک الخلفات والمرءہ النفس لا یستعالمها فرقیل المرءہ فی الفکیلم بحمد مہ سیت دہا ویر از مرہ تخی و صفاطور چون در عشق دوا یزیر نیست گوید کہ العیشی دائرہ دواعلہ قوله

دی گفت طبیب از سر حیرت چو مرادید | ایہات کہ سنج تو ز قانون شفارفت

ایہات اسوس قانون قاعدہ و نیز قانون شفا نام کتابیت در علم طبابت حکمت از روی سنا معنی آنست کہ دیر در نزد طبیب کہ مرست طریقہ است رقم و احوال در و نہانی خود عرضه کردم و اد چون احوال مرادید از رو سے حسرت گفت اسوس کہ سچ تو از قاعدہ شفا رفت اصحت پذیر نیست چون پرسش معشوق آرو سے عاشق است گوید قوله

اسے دوست بیر سبیل حافظ قدحی نہ | زان پیش کہ گوینکہ از دار فنا رفت

معنی آنست که اے دوست پر سپیدان حافظ قدس رنجه فرازان میش که گویند که حافظ ازین بهار
فانی رحلت نمود که باز نفی ندارد - غزل

آتش قدر که گویند زل خلوت آتش است | یارب این تاثیر دولت از کد این کوکب است

شب قدر شب وصل محبوب این منزل در هنگام بطل است معنی آنست که شبی که آنرا اساکان
اصل و عارفان کامل بشب قدر سعی نموده اند و بان موعودی سازند آتش است و چون خود ایشان
آن نعمت عظمی نمی بیند بنا بر استغناء و محبوب میگوید که اے پروردگار من این کدامی اختر طلوع نموده
که از تاثیر آن این دولت رونموده چون کار عاشق مدام بیاد معشوق بود نیست گوید قوله -

تا کی سوائی تو دوست ناسرایان کم رسد | هر لے در حلقه ذکر تو یارب یارب است

کیسو در ادوارن مشاهدات ناسرایان نفس و شیطان و هوا مصرع اول ملت مصرع ثانی است
و جهت ضرورت تقدیم علت معلول ثانی است معنی آنست که دل هر سالکی در ذکر یارب یارب یاربیت
از انجبت نامورن کمالات او شیطان و نفس را دسترس نباشد که تا سد باب گردد که سالک را از نا امید
درح سلوک در نورد و گاه محاشق بهر استقام لطف قهر آمیز عاشق مینماید و عاشق فریفته او شده
از رفتن باز میماند و آن موجب قتل عاشق میشود بنا بر آن گوید قوله

کشته چاه زرخندان تو ام که هر طرف | صد هزارش گردن جان زیر طوق غنیمت است

درین بیت خطاب بمحبوب است چاه زرخندان اشاره بملطف قهر آمیز محبوب معنی آنست که اے
محبوب من کشته بطف قهر آمیز تو ام که فریفته او گردید و از راه بازداشتی و ستره من کردی و آن لطف
قهر آمیز تو چاه است که جان هزاران هزار گرفتار و مقید است و گاه اشاره چاه زرخندان بر طور تقدیر که
در غور آن تو غل کردن جائز نیست که التقدیر بکفر عیش فمن عیش فخذ فصل و بحث کردن در آن طور
گمراهی که لا ابلع الکلامه الی القدر فامسکوه لیکن باعتبار اعتقاد سبب است یعنی عمر از شمار
اسلام و نتیجه از تلخ معتقدات علم کلام و مؤمن را بیرون رفتن ازین حقیقه نیز گمراهی است
چنانکه گفت اے دل گرازان چاه زرخندان بد آئی و هر جا که روی نود پشیمان بد آئی و
مسئله اختیاری صوری درین طور مندرست که عقل و فکر بشری آنجا دخل ندارد و ملاحتی که ترا
در چاه زرخندانست و بغور آن نرسد صد هزار فکر عیش و چون بسرا از تو اے این مسئله اختیاری

اور ستوارس آگہ گمت قلمی مسئلہ الّا اختیار و معین معنی حواصہ گوید کہ تہ جاد توام و چون عاشق
ہو سیکر بل حال او دن تر از معشوق خود نمی بیند گوید قولہ

تاب خوئے عارضش بین کافتاب گرم رو | در ہوائے آن عرق تا بہت ہر روز تن تبست

تاب دوش نماید و آنست کہ دقتی کہ عرق بر دوشے محبوب می آید محسوس مزون ترے نماید مراد از تاب
خوئے عارضش حال ماکمال است و خطاب بنمادی محدود و آن ملائکہ است ایسے اے ملائکہ
مں جہاں ماکمال آن معشوق مرا بہ بین کہ آفتاب گرم و مایں حال در آتش عشق او مسور و پس مرا
در عشق این چنین کس مانع نیست و چون از عاشق بیچ نوع ترک معشوق صورت نہ بند و نار ان گوید

من نخواہم کرد ترک لعل یا روجامے | ز اہدان معذور دایم کہ انیم مذہب است

ز اہدان جمیع زائد و زائد شخصے باشد کہ ترک دیا نماید و اختیار عرلت نماید و حظ و انصافی را بجلی
گداورد و مدام در یاد آہی باشد و از معاصی اجتناب نماید قیل الزمہم جہاں عن النعمان من غیر
و کثیرا و اذاعہ تجنیع الفرائض یسیرا و کثیرا و ترک الدیاعہ الہا قلیلہا و کثیرا لعل لب مراد
لطف کہ لب کہ تیرین خوئے مشہد لطف خداست و دینار و سہار و کسب و ارادہ سبب
معنی آنست کہ اے ز اہدان مں ہرگز ترک آروے لطف آن محبوب دیا و سہار او دیا عشق و محبت
او نخواہم کرد چہ کہ مذہب ما نیست شمار معذور دایم کہ کسے ترک مذہب خود سمودہ و بیون
ہر عاشق بہ معشوق خود بموجب کُلّ چیز ہما لکند و فرجوں فخر کندہ است گوید قولہ

شہسوار مں کہ مہ آئینہ دار روی اوست | تاج خورشید بلندش زیر لعل مرکب است

معنی آنست کہ دلبر مں شہسوار سے است کہ ماہ بالزہرہ حسن و جمال مانند مورتراستان آئینہ دار روی
اوست و خورشید باین سر بلندی ناک راہ اوست و چون جناب معشوق ازان عالی تر است
کہ عاشق بدان تواند رسید بنابر ان گوید قولہ

اندرین موکب کہ بر پشت صبا بندن زرین | با سلیمان کے برابر مں کہ مورم مرکب است

اندرین موکب اشارہ بزم و عاشقان سلیمان کہ سایہ از محبوب حقیقی مورم بود ضعیف معنی
آنست کہ اگر چہ مں در زمرہ عاشقائے کہ صارا تالاع و محکوم خود گردانیدہ یعنی مطہر خوارق و کرامات
شدہ اند بہتم اما با وجود این بود مست کہ خلق الانسان ضعیفاً سلیمان کہ محبوب حقیقی است

کے ہمسری تو اعم کروم انا الحق تو اعم نوسے چہ نسبت خاک را با عالم پاک : و چون سخنان
ناظم کہ ہر امر حقائق و معرفت است بنابر ان گوید قولہ

آب حیو النش ز منقار بلاغت میچکد | زارغ کلک من بنام ایزد چہ عالی مشرب

درین بیت تعلیب است یعنی سوگند بخدا کہ زارغ کلک من چہ عالی مشرب است کہ ہنگی آب حیوان
کہ عبارت از سخنان حقائق و معرفت است از منقار بلاغت او میچکد اے ظہور میشود بدان کہ مستحق
مجمع لطف و قہر است بدانجہت کہ ہم قاتل عاشق است و ہم زندگی بخش گوید قولہ

آنگہ ناوک زیر چشمے بر دل حافظ زند | قوت جان حافظش در خندہ زیر لب است

چشم تجلی فلانی قہاری کہ موجب فنا و عاشقانست و خندہ زیر لب تجلی جمالی کہ حیات بخش عاشقانست
معنی آنست کہ آن کسے کہ بر دل حافظ ناوک زیر چشم میزند اے کشتہ تجلی قہاری میساند اے
بغنا میرساند قوت جان حافظ نیز مراد در خندہ زیر لب است اے میتواند کہ تجلی جمالی سر فراز
گردانید و بر تہ بقا رساند

غزل

المنۃ للہ کہ در میکہہ باز است | زانرو کہ مرا بر در و روے نیاز است

میکہہ و مقام عشق و محبت و لطف معنی آنست کہ شکر خدا را کہ در میکہہ باز است یعنی ہنوز
در عشق او کاہشے و نقصانے را دنیافتہ دیا آنکہ لطف او ہنگی با مصرف است و اینہما از انجہت
است کہ مرا بر در و روے نیاز است اے از بسکہ بدرگاہ او عجز و زاری مینایم و چون ہنگی عشا فان
بشوق معشوق خود مستغرق اند و در سوز و غوغا اند گوید قولہ

خمہا ہمہ در جوش و خروش اند زستی | وان کو کہ در انجاست حقیقت ز مجاز است

نعم دجو عاشق سے شراب و سخن شطح معنی آنست کہ ہنگی عشا فان بسبب عشق او در جوش
اند و خروش و از غایت مستی ہر کچے فراخ و استعداد خود سخنے گوید کیے باگک انا الحق و دیگر کو مجازانی
ناظم شریفی و دیگرے لیس فی جہتہی سوی اللہ داین سے کہ از نور شیدائی آن در جوش و خروش
اند می حقیقی است نہ مجازی دیا آنکہ این شطحات از نہیہا سرزده اند از روے حقیقت است
نہ از روے مجاز و چون کار مشوق مدام استخفا نمودن و کار عاشق بجز و زاری کو شیدن است
بنابر ان گوید قولہ

از وے بهمستی و فروش است و تکرار | و زما همه بچارگی و عجز و نیاز است

معنی آنست که از وے مدام استعاضا بپایگی و عجز و کم التفاتی سر میزدایم و دمدم در تاراج و آلات
دل عاشقناست جست و دیالاک و تیغ بهادایم اینهاست که بر دوازده نگاشت از کم مدیتان میدارد
و ارام دمدم بچارگی و عجز و نیاز و زاری چو از عاتق لعل دست که شکایت معشوق بدست کس بر نگارد

را نه که بر خلق گفتیم بگوئیم | بادوست بگوئیم که او محرم راز است

معنی آنست که شکایت جو روحاے محوس یا اسرار عشق آن محبوب که تا حال بخلق نگفته ایم
و آینده نیز بگوئیم اگر روزی اتفاق افتد هم بادوست بگویم از آنجهت که محرم راز است و شکایت
از دوست در غیر مذموم است اما شکایت از دوست هم دوست رفاست قال هم الله
لَكَ الْحَمْدُ يَا لَيْلَى الْجَنَّتِ لِي جَوْنٌ سَدَّ عَنِ عَيْنِهَا لَيْلَى وَ لَيْلَى عَمْرٍاءُ كَوَيْدِ قَوْلِهِ

منج تنگن زلف خم اندر خم جانان | کوته نتوان کرد که انیقه دراز است

شرح بیان تنگن تیغ و تاب زلف خم اندر خم مراد از عشق که سر اسرستند و ملیات است یعنی
آنست که بیان تیغ و تاب و کتاکس حوادث عشق را هیچ نوع بیان نتوان کرد از آنجهت که بیان
آن طولی دارد و مختصر آن نوعی از حالات است چون مرجع و تاب عاشق عمار حباب معشوق
نمی تواند بود گوید قوله

میل دل مجنون و خم طره لیلیه است | رخساره محمود و کف یاسر ایاز است

معنی آنست که میل دل مجنون را در خم طره لیلیه قرار گاهست نه یعنی بگی خواہش دل عاشق
مرد و بزم طره لیلیه که کمایت از شداد عشق آن معشوق است و کف یاسر ایاز را بجز خیار محمود
مکانی نه یعنی ناز معشوق را هم عاشق تواند کشید ویر شداد عشق را بجز دل عاشق نتواند کشید
چون در نظر عاشق بغیر از معشوق کسی نمی آید بنابراین گوید قوله

بر دوخته ام و دیده چو بازار همه عالم | تا دیده من بر رخ زیبایتوباز است

باز مدام جانور و میمنه کتاده و ایجاد اول اول و در ثانی ثانی معنی آنست که از آن جتنی که چشم
من بر رخ عالم آراست توانماده چشم خورامانند بازار همه عالم و دخته ام و بجز تو کسی نمی تسم چون
عاشق را بزم دور و کلاس نیست مدام بمنشاده محبوب سابران گوید قوله

در کعبہ کوئے تو ہر آنکس کہ وراید | با قبلہ ابروئے تو در عین نماز است

ابر و عالم صفات و مشاہدہ تجلیات معنی آنت کہ ہر عاشق کہ رہ بکعبہ کوئے محبت تو پرویز
در یافت او بمشاہدہ ابروئے تو کہ مشاہدات تجلیات است در عین نماز است از نجاست کہ صلوٰۃ
اَلَا حَفْوَ الْقَلْبِ وَ شَجَّ حَالِ الدِّینِ ہاں سوی فرمودہ الصَّلَوةُ کَالْجَسَدِ وَالْحَضُورُ فِیْہَا کَالْکَرَامَةِ
فَکُلُّ صَلَوةٍ لَیْسَ فِیْہَا الْحَضُورُ فَکَسْبُ لَیْسَ فِیْہَا الرَّخُ الصَّلَوةُ کَالْعَیْنِ وَالْحَضُورُ فِیْہَا کَالنُّوْرِ
فَکُلُّ صَلَوةٍ لَیْسَ فِیْہَا الْحَضُورُ کَطَعَامٍ بِلَا نُوْرِ الصَّلَوةُ کَالطَّعَامِ وَالْحَضُورُ فِیْہَا کَالْمِلْحِ فَکُلُّ صَلَوةٍ
لَیْسَ فِیْہَا الْحَضُورُ کَطَعَامٍ بِلَا مِلْحٍ الصَّلَوةُ کَالْقَمْرِ وَالْحَضُورُ فِیْہَا کَالنُّوْرِ فَکُلُّ صَلَوةٍ لَیْسَ
فِیْہَا الْحَضُورُ کَالْقَمْرِ الْحَسُوفُ وَ ذَهَبَ عَنِ النُّوْرِ وَ حُضُورُ قَلْبِ بے مشاہدہ نمیشود و مشاہدہ موجب
فناست و نماز نہ اینست کہ در مسجد آید و قیام و رکوع بجا آرد کہ فران ہم پیش بتان خود چنین کہ
پس فرق میان این و آن چہ کما قال عمر بن صلی صلوٰۃ طویلہ فی المسجد و زینت البدن المفا
فی ناظر الخلاق و مکان فی قلبہ منہ تبار و این اے عمر زمان اولی الاسلام برائے
شہرت میان خلق برین و لباس وجبہ و ستار و مسجد در آید و در چشم خلایق نماز طویل اگر
و آخر الحال دائم در عزت الہی باشند و ہیج بوی معرفت و حق پرستی و رحمانی در دل نما
و ہمیشہ در اعمال نفسانی و غیرت ہستی گرفتار باشند اے عمر ہر کہ نماز کند و دل او بہر سو متفرق
و در خطرات نفسانی افتد ہر چہ نفسانیت سیطانیت و ہر چہ شیطانیت آن کفر و ضلالت و ہر
ضلالت است صین بت پرستی زہے اگر امان کہ بر اینچنین بت پرستی از نا فہمیدگی برہستی خود و خدا
و این نماز را نماز می شمارند کہ اس رسالہ خواجہ معین الدین و یک کتاب پنج بیان آورده اگر جلال
و نماز شود و گد می شوند شیاطین چنانچہ گد می شوند گس بعل و قتیکہ اینچنین مصلی گوید اللہ
خدا تعالی گوید دروغ گفتی اے بندہ نیست حق تعالی چنانکہ گفتی دروغ تو پس از دل
برین و میرید باہمان پس میسوزد ملکوت آسمان را پس آنکس کہ دل در حساب و تدبیر دنیا
و تن در نماز این نماز چہ بہر خواہد یافت پس مضمون کریمہ قَوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ
صَلَوَاتُہُمْ سَامِعُونَ و ل نام جاے است کہ گندہ ترین عذابا انجاست و آن برائے
آن مصلیان کہ از نماز خود غافل باشند یعنی دل ایشان در اندیشہاے دنیا و کارا

در نماز اینچنین است کہ اگر کسی در نماز است و در وقت نماز است و در وقت نماز است

و تن در نماز بنید اندکد یہ می کنند و چه میخوانند تو درون نماز ول سیر دل یک کتابا یکدیگر مہمانی
 انیس جالسہ ریٹاناز حیف است نماز بخوانی و آمیزدنت کہ نماز آلسا کہ صلی و نہ نشادہ و آن فرشاہدہ میست و کمال ہوت
 الا علم یلک ای صلوۃ آخرت الیک قال یا عوف لا عظم الصلوۃ اللہ لیس مہما سواہی و المصنوع علی علیہ عذہ
 چون مصلی نماز صلوۃ کما ماند جیر کہ نماز فعل است و فعل تملع دات چول ذات نماز افعال کما ماند
 یس اریخاست کہ نماز عاتقان ترک وجود است و آن خواہد شد مگر مستاہدہ و آن عین ماسر است
 اللہ یمن ہم فی صلوۃ ہم کالیہ و حق ایناست و چون احوال عاشق و معشوقہ را عاشق کہے در سیاہ بگوید

اے مجلسیان سوز دل حافظا سیکین از شمع بپر سید کہ در سوز و گداز است

معنی آنست کہ اے اہل مجلس متنا کہ گرفتار قیل و قال ماندہ اید و در کوسے عشق رہ نہر وہ اید و سوز دل
 حافظا سیکین جگونه در یا بید سوز دل حافظا از شمع کہ عاشق دل سوختہ است ماید پر سید کہ ادب و بجا
 دامن در سوز و گداز است - غزل

اگر بلطف بخوانی فرید الطاف است و اگر بقہر برانی درون ماصاف است

معنی آنست کہ اے محبوب من اگر از روی لطف مرا نزد خود خوانی و از روی عنایت و محبت
 التفاتے نمائی محض الطاف است و اگر نہ ماکجا و وصل تو کجا و گما از روی قہر برانی و بجز متلاسا
 و از اعراض نمائی درون ماصاف است یعنی بیچ کینہ نہ داریم از آنکہ ما بندہ عاجزیم و شایان آن ایم
 چون زبان عاشق از تحریر تناسے معشوق قاصر است گوید قول کہ

بنا و وصف تو گفتن نہ حیا مکان است چرا کہ وصف تو بیرون ز حد اوصاف است

معنی آنست کہ اے محبوب من وصف تو را در حیر بیان آوردن نہ حد بندہ عاجز و سیکین است
 و یا آنکہ نہ حد مکان گفت اے متواکرو جیر کہ وصف تو بیرون از ملاحظہ فقرہ است کا انجمنی شاعر
 سلیک انت کما انکبت علی القبرک چون بے حصول چشمہاے عشق مشاہدہ معشوق ماحسن وجہ
 نتوان کرد بنابران گوید قول کہ

بچشم عشق توان دید روی شاہرا کہ نور ویدہ خوبان ز قاف تا قاف است

معنی آنست کہ کہے کہ طالب مشاہدہ معشوق است گو اود کہ اول خود را از آلا لیس آب و گل
 کہ کنایہ از صفات بشریت پاک ساز و دیدہ عشق حاصل نہا کہ بے باکی باطن حصول چشم

عشق مشاهده جمال معشوق صورت نه بندد از آنجه که آن محبوب نور دیده خوبان عالم است و نور دیده را جاذبه چشم پاک نباشد ازینجاست که لیلی را چشم مجنون باید دید تا جمال لیلی مشاهده شود چون این خاکدان مقام حصول عشق است و معرفت که اندکی از عرقه الاخره بنا بر آن گوید قوله

از مصحف رخ دل را آست بر خوان / نه این مقام مقامات کشف کشف است

این بیت خطاب به بیکو از اهل ظاهر است که کشف حاشیه کشف کشف است معنی آنست که اسے زاهد خود بین گرفتار قیل و قال چه مانده مشاهده رخ دوست حاصل نما چو که این مقام حصول معرفت و محبت است و تلازم عدم و معرض ظهور بر اسے همین آورده اند که *وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ* اسے یعرفون نه مقام قیل و قال است و چون سخن به یکس بد پذیرد سخن عاشق نیز بنا بر آن گوید قوله

عدو که منطق حافظ طمع کند در شهر / همان حاشیه بهای و طریق خطا هست

منطق گویائی خطاب نام مرثیت سیاه رنگ ببقدر و منزلت بهای جانوریت سعید انظر و مبارک الحشر بهر دیارے که نزول کند از قدم او فرزندگی گوناگون پدید آید و بهر که سایه او افتد بادشاه گردد و وقتی خطا از کمالات بهای دم زند آغاز کرد چون بدان مرتبه نرسد نظر لیاقت شلی گشت معنی آنست که زاهد خود بین که خواهد که در شعر اسے در بیان حقایق و معارف عشق مجرب حافظ رسد مانند بهای است که خطا خواست که فرمای حاصل نماید و آن سود نه بخشید و نیز جهان مسموع شده که خواجه را محبوب بود شخصی از رقبای توجیه محبوب بحضرت خواجه از جهت لطافت و ظرافت سخن بیشتر دید خویش را در سلاک شاعران کشید آن محبوب ازین توجیه از خواجه کم نبرد و در شان او افزود خواجه ازین معنی آگاه گشته این غزل را نوشته بدو فرستاد و ختم غزل برین مینماید و همچنین در عهد بهایون شاه در شهر سنبل میان حاتم قاضی بود پس بزرگ عالم بود سرگ اتفاقا در آن شهر قاضی بود اهل الناس روزی در مجلس او ذکر اوصاف میان عالم در میان آمد پرسید کدام کتاب را درس گویند گفت آن کتاب را از کتابخانه من بیاید که من می توانم گفت چون کتاب مذکور آورد اتفاقا بمجری کشیدن این مسئله برآمد *المرءة الذی لا ترث من زوجها* چون اهل الناس بود بحسب لغت معنی بیان نمود که ماده موش را از موش

(۱) در مصحف رخ دل را آست بر خوان
(۲) ترکه اندر خلد نزل هم باشد
الان مثالی که در این باب مذکور است

میرت میرسد چوں این خنریاں حاتم تنیند هیں میت وسته مرستاد غزل

اے شاہ قدسی کہ کشد بند نقابت وے مرغ بهشتی کہ دہر دانه وآبت

شاہ قدسی محبوب حقیقی و مرستاد این سرل دہنگام میس یاد حدائی مرستہ مرغ بهشتی محبوب حقیقی و مرستہ معنی آنت کہ اے شاہ قدسی کہ از اعراض کردہ رود نقاب آورده کیست کہ آن نقاب از روی تو بردارد و از بجزین ظہور آرد یا بکنہ معرفت تو رسد کہ خود مودود کا ندہا کہ **أَحَدُ مَرِّ الْعَالَمِينَ** دے مرغ بهشتی کیست کہ ترادائے آب و دہاے دوقید خود آرد و چون کارماں ہجران محبوب مدام جگر سوری و بچانی است ساراں گوید قولہ

رفتی ز کنار من و نخستہ بنا کام ناچاہے کہ شد منزل و ما و او کہ خوبت
خواہم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز کا خوش کہ شد منزل و آسایش و خوبت

معنی آنت کہ اے محبوب من از آن بندے کہ ارادہ داری گزیدہ خواہم اردیگاں رخت بر بستہ بسب این فکر کہ در آغوش کدام کس منزل گزمت و آسایش حاصل میمانی کیسے رکھ دایم کس نظر خود کردہ چوں کار معشوق مدام مستغنا نمودنت بہاران گوید قولہ

در ویت نمی پرسی و ترسم کہ نباشد اندیشہ آمرزش و پرواے ثوابت

معنی آنت کہ اے محبوب من پہنچ معھواری درویش لیکوشی و توجہ بحال عریان نے آبی چشم کہ اندیشہ آمرزش الہی و پرواے ثواب از دل تو کیست و چون نصیبہ عاشق سگرتنگی است بنال قولہ

راہ دل عشاق زندان چشم خماری پیدہ است ازین تیوہ کہ مست است تیریت

اشکال این بیت آنت کہ شراب مست نیست بلکہ مست کنندہ است جواب آنت کہ آن چشم خماری راہ دل عشاق زندان و ایشانرا مست گردانیدہ پس آن چشم در حق ایشان شراب مست و چون شراب کسایہ از چشم شد مست قرار دادن آن چشم در سب آمدہ مضمون این بیت بیت من چشم تو مقابل بہتیار زیادہ کے شود مست یعنی من مستی دارم و چشم تو کہ مانند مادہ مستی آرنده است متقابل من مست پس بہتیار نخواہم تند زیر کہ مست اربادہ کے بہتیارے شود و چون جواب معشوق ازان عالی است کہ نالہ عاشق مادر انا گذراستد بنا بران گوید قولہ

ہر نالہ و فریاد کہ کردم نشنیدی پیدہ است نگار کہ بلند است جنابت

نالہ گریہ فریاد و فغان پیدا ظاہر و آشکارا جناب آستانہ نگار الف ندائیہ و نگار معینی مستوفی است
معنی آیت اے محبوب من ہر گریہ و زاری و فریاد و فغان کہ نمودم بچ گوش بدان تنہاوی ملتفت
بدان نشی آری کہ جنابت بس عالی است و نالہ و فریاد عاشق را در بجا گذر نیست چنان
دل عاشق بسبب ہجر و خالی است بنابر ان گوید قولہ

یارب کنشاد آفت ایام خرابت

ایسے قصور و افروز کہ منزلیں کہہ نہ سکیں

قصر دل افروز قصر محبوب و نیز کنایه از دل خود بموجب لایسغنی ارضی و آسمانی و لکن یسغنی
قلبه عبیدی لکون انس را و محبوب معنی آنست که است دل من که منفر لگه محبوب منی می خواهم
از پروردگار که آفت زمانه غریبی یعنی خطبه بتو رسانا و و تمام آباد دارا و چون در راه عشق بسا عارض
و موانع در پیش است گرد قوله

ناغول بیابان نہ فریبہ بسراست

دوست سرب درین بادیه هشدار

این بیت خطابت از جانب محبوب سراب کنایه از مقصود باویه مرا عشق خول بیایان نفس
و شیطان بعد از آنکه گفت که ای بیک جنبی که ان الشیطان اللغو فان عدو دین من
است که اے عاشق اگر در راه عشق آمده باشی قناعت منما که هنوز مقصود دورست و مشیار باش
که درین باویه آفت بسیارست مبادالغی و شیطان بدعا و فریب فرفتند و از راه باز دارند
باید دانست که قفسه است از سالکان اگر چه از راه ریاضت رفته اند و نفس اماره را در قهر گرفته و باویه
مجاهدات را بیایان برده و بهنگی خود را بخت سپرده و در ایشان احوال پیدا شده باشد تا از چرخه که بخواهد
خبر یابند و اگر تقصیر می کنند تنبیه یابند و گاه باشد که خود را در آسمان بنیند و گاه به پیغمبران و فرشتگان
و بصورت پهلای نیکو شاهده نمایند و غیره لیکن خارجگی منور در پله بهمت ایشان نرفته بود چون
چنین چیز می نمودند و از شرف نفس امین شده و بهمت ایشان را بجای رسانند که اگر چه در بهمت آسمان
و زمین است برایشان عرض کنند قبول شان نیاید و پندارند که نهایت کار او لیابر ایشان است و
هنوز سرمه از عجب این صانع مولی ندانند باشد چون بر عاشق شهود تجلیات هر دم نبوغ و کرامت
لا تأخیر فی صورۃ مرتین گوید قوله

پانچہ اندیشہ کھنڈر سے صوبہ

می که نزدی برولم از غمزه خطا رفت

پانچواں باب
میں عمارت منہوم
ساکنین و غیرت
مذہب سنی علیہ السلام
میں عمارت منہوم

تیر مراد حذو علیہ وغیرہ تخیلی اسم بصیر و خطا تیرگی دل کہ مانع از انکشاف تمام و اندیشه کنایه از ارباب
 الهی و راس عالم او معنی آنست که حدیث که از تخیلی اسم بصیر مردلم قابض نمودی تیرگی که حاجت سهو
 بود و ازل هست تا نازیه اناده که از تهوود و مسیت علم صوالی تأید است که سالک را همت مرتبه اند
 علمه الیقین که عقیده وحی است و عین الیقین که التذاذ آن وحدت است و حق الیقین
 که سهو حقیقت نهی که تفرقه و وحدت و کثرت نماند و حق الحقیقة که ادراک حقیقت استیا کما هی
 است و حق الحقیق که فنا نقصات حلقیه و قاضی صفات الهیه و معلومت در باطراف سخا فی که
 سهوود الحق بحیثیت فرق بعد الجمع است و مقام بهم که در حوادث نگنجد حیر است از عدم
 احاطه بعد تنزل از تهوود حق در هر مرتبه از اینها یک نوع از فنا و کلیست که احتمال دارد و بر ماب
 حریف غیر مناسبت است و حضرت حافظ در مرتبه سافله ارباب مراتب بدین میت میگوید و بعد از این
 که مستلزم نفاذ دیگر است میگوید که تیر فنا که ردل ریش روی حطرافت یعنی سقائے تام رسید
 تا بقائے تام که مقصود اصل است حاصل شود تا باریه اراده کند و علم ثواب یا ب تود را فامه تخیلی
 دیگران الله لا یحکم فی صوره قهرتین پس هر لحظه و حال و استعداد و حیوان و تخیلی گویان میت مذکور
 است بحکم فیقرؤ الی الله اقامت بر یک تخیلی ناملازم و طلب تخیلی تجدید لازم مگر کلام رسول عزم اذین
 مخر است استمع الله فی کل یوم مائه مرتبه یعنی دل من مستور میشود تخیلی سائل و من اران آفتاب
 نموده حویال تخیلی عالی میگردم سوال خطاب بمعتوق حقیقی صحیح نیست خطاب خطای تیر از عدم
 ماسے تمام نه کنایه از عدم وصول و نیز از تیر نهی شجره گدوم و از غمره غفلت یعنی نهی که کردی از حیات
 غفلت خطا گردم الحال صحت رحمانی تود باب من چه اندیشه خواهد کرد و نیز از تیر امر محمود ملائکه را
 عزمه تکبر برائی البیس گوید یعنی امری که کردی از تکبر بخانیا دروم الحال صفت جباری تود باب من
 چه خواهد کرد چون عاشق را باید که مذکورک مافات در زمان حال نمایه نابراین گوید قوله

نادر ره پیری بچه آیین روی لیل | بار کو ناله صرف شد ایام شبابت

معنی تشبیه بدل است یعنی لیل ایام جوانی را صفت از دست دادی و الحال پیر است در حقیقت
 بارے باید دید که ایام پیری را چه نوع گذرانی و بسربری چون عاشق را هیچ نوع از حساب
 مستوق گذرنیست گوید قوله

حافظ غلامی ست که از خواجہ گریزد | لطف کن و باز کہ خراجم ز عتابت

معنی واضح است و نیز چنان سموخ شده کہ منکوحہ حضرت بتقریب آزرده شدہ بخانہ پدر بنیشت خواجہ بعد از چندے معلوم کرد باستالت خاطرش مشتافت پس این غزل بر کاغذ نوشتہ فرستاد و طلب کرد کہ از سرعہ آخر غزل مفہوم بتوان کرد چون عقیقہ مستعدہ بود بحج و نوشتن توجہ نمود غزل

اے غایب از نظر بخت امی سپارست | جانم بسوختی و بدل دوستدارست

این غزل بہنگام قبض یاد وجدائی مرت معنی بیت واضح است غایب از نظر باعتبار اختلاوت ترک معشوق از عاشق بیچ نوع صورت نے بند گوید قولہ

تا دامن کفن کشم زیر پائے خاک | باور مکن کہ دست زد اہن بدارست

معنی آنست کہ تا آنکہ از نیچان فانی رحلت نہ نمایم باور مکن کہ ترک تو از ما صورت بند و چون مدام عاشق خوانان دصال است گوید قولہ

محراب ابروان بنمائا سحر گہے | دست دعا بر آرم و در گردن آرم

ابر و کنا تہ از مشاہدہ تجلی صفاتی و جلوه معنی آنست کہ اے محبوب من اگر بصل خود نیرسانی بارے جلوه از جلواتے خود بخوار زانی وار تا مشاہدہ سحر گہے کہ بہنگام دعاست دعائے کم و بدان دعا حصول مدعا کنم چون کار عاشق نے توجہ مرشد پیش نیر و گوید قولہ

اگر بایدم شدن سوی مروت با ملی | صد گونه ساحری بکنم تا بیارست

معنی آنست کہ اگر اتفاق صحبت من با عاشق کامل کہ مرشد باشد افتد صدگان نوع ساحری کنم تا بجدے کہ ترا بیارم چون مدام آرزوے عاشق ہین است کہ گاہے معشوق دیر ارسد بنا بران گوید قولہ

خواہم کہ پیش میرست اے بی وفا طبیعت | بیمار باز پرس کہ در انتظارست

معنی آنست کہ اے طبیعت بی وفاے من مدام ارادہ ماہین ست کہ جان خود را تبار راہ تو سازم پس برائے رسیدن این بیمار قدم رنجہ فرما کہ شب در روز در انتظار قدم توام و لفظ بی وفا اگرچہ از ادب و دور اما چون باعتبار ظاہر کار و باز معشوق موافق ارادہ عاشق نیست بنا بران گفتن با کے نذار و چون شیوہ عاشق مدام گریہ و زاری است بنا بران گوید قولہ

صد جوے آب بستم از دیدہ ہر کنار | بر لبے تخم مہر کہ در سینہ کارست

معنی آنست که اے محبوب من سب هجران تو گریه من بجز سے رسیدہ کہ گوئے صد حوی آب روان
سترد این ہمہ از اجمت است کہ تخم مهر تو در سینه کارم چنانچہ در میت آئندہ خود سیکوید قولہ

مے گریتم و مرادم ازین میل استکبار | تخم محبت است کہ در دل بکار مت

معنی واضح است حالت تقریر نذر و چون بدام آروے عاشق دلریس و مراد متناق تجویس ہیں
کہ بجا بہ مستوق خویش باریانہ ناظر احوال خود نماید بنابران گوید قولہ

بارم وہ از کرم سوخت و تابسوز دل | دریایے دہمدم گہر از دیدہ باز مت

معنی آنست کہ اے محبوب دلنوازش من از کرم و فصل خود روزی ہنر خود مر بار دہ تابسوز دل
گہر ٹسے اشک دہمدم دریایے تو اندازم چون فخر را حسیع عاشق گنجائیں نبیاستہ گوید قولہ

گرویدہ و دولم کند آہنگ دیگرے | دل را بر آتش افگم و پیش آرم مت

آہنگ قصد معنی آنست کہ اگر دیدہ من بغیر تو نظر سے کند و دولم سحرار تو متوجہ ستود آن دل را بر آتش
افگم و پیش تو آرم چوں ہر جہ از معشوق صادر ستود از لطف و قہر عاشق را باید کہ شاکر بود گوید قولہ

خونم بر بخت و زخم ہجران خلاص داد | منت پذیر غمرہ خنجر گزار مت

معنی آنست کہ اے محبوب من اگر جہ غمرہ تو کہ آن عبارت از تجلی قہاری یا جہرہ علیہ یا خفاست
کہ موجب شکایت است اما چون مراد معرض نیستی کشیدہ و از غم ہجران خلاص دہندہ ماکتہ بنابران
منت پذیر غمرہ خنجر گزار تو ام چون از عاشق بسب غلیہ مستی و زندی سر پرزند و معشوق ار و دل
مطہ بران نے اندازد بزبانی محبوب گوید قولہ

حافظ شراب و شاہد و زندی نہ وضع ست | فی الجملہ مے کئی و فرو میگز از مت

معنی آنست کہ اے حافظ شراب و شاہد و زندی نہ مناسب وضع ست حاصل تاکہ این جملہ سبکی
و طاز روے لطف والی خود کہ سَبَقَتْ رَمَتْ عَلٰی عَصٰی عَفْوِ مِکَم گویند کہ حامط ہم نظام ہر بخوار و شاہد
لور و اما پاکباز بودہ۔

غزل

اے ہد صبا بسبا میفرستمت | بنگر کہ از کجا بجایا میفرستمت

ہد ہد نام خانواریست مشہور و در زمان مذکور روز سے از خدمت حضرت سلیمان غائب ستہ بود
مقام خدمت خالی نمود چون سلیمان مقام خالی دید از احوال او پرسید ایرکان دولت بعینیت او

شهادت دادند سلیمان را در سیاست او یکے از نبیها تعیین کرد و این سخن به خاص و عام در دوا و کلا و غیره
 عَذَابًا شَدِيدًا اُولَٰئِكَ اَنْتَیْ بِسُلْطَانٍ مُّبِیْنٍ ہر آئینہ عذاب کتم اور احزاب شدید
 یا فزع کتم اور ایاب و راجہ روشن بہ ہر شق ثالث اختیار نمود تجسس احوال ممالک بشافت بسیار
 رسید و احوال بلقیس کہ ملکہ آن دیا بلو و بدین کفر منسوب و از اطاعت سلیمان ۶۴ مہر محبوب یکیک معلوم
 نمودہ باز آمد و حضرت سلیمان باین ساز آمد کہ جَعَلْتُكَ مِنْ سَيَافِرٍ بِئْسَ الْعَقِیْبُ اِنِّیْ وَجَدْتُ اَمْرًا
 عَلَیْكَ اَہْمٌ وَاَوْفِیْتُ مِنْ كُلِّ شَیْءٍ وَاَلْهَیْتُ عَنْ عَظَمٍ سلیمان بر سر عنایت آمدہ کہ خدمت بہدہر سیرا
 آمدہ پس از روئے نوازش تاج شاہی بر فرقش نہادند و اورا بادشاہ طیور ساختہ منشور بدتش داد و
 بہ بلقیس باز فرستاد چون منشور بہ بلقیس رسید از بہت اہم عظم کہ در آن منشور بود مطیع و مسخر گردید پس
 بہ اعیان مملکت توجہ نمود و ہر مہر را فرمود کہ یَا اَمَّا لَلَّذِیْ اِنِّیْ اَتٰی الْكِتَابَ کَرِّمًا اِنَّ مِنْ سُلَٰمَانَ
 وَرَاٰیہُ کَلِمَ اللّٰہِ الرَّحْمٰتِ الرَّحِیْمِ ازان روز کہ بہدہر حضرت سلیمان باین عنایت مہر محبوب گشتہ در علیان
 بنامہ برسی منسوب شد بہدہر صبا اضافت بیانہ ملو و اردغیبی کہ از عالم بالا باطن سالک می آید
 و از احوال معشوق خبر می رساند بسیار شہرست کہ بلقیس ملکہ آن بود مراد ازان عالم لاہوت
 معنی آنت کہ اسے وارد غیبی کہ بردن نزول فرمودہ و اخبار دوست بارسانیدہ و مارا بدان فرزا
 نمودہ باز تر البسا کہ عالم لاہوت است میفرستم تا احوال مارا بدوست عرض نمائی شاید کہ برین حال
 مارحم آرد و بنگر کہ از کجا کجا میفرستم مرتب یعنی از عالم سفلی بعالم علوی و چون وارد غیبی از عالم علویت
 بنا بران گوید قولہ

حیف است طائر کی چو تو در خاکدان غم زینجا آبشیان وفا میفرستمت

معنی آنت کہ اسے وارد غیبی حیف است کہ ہجو تو طائرے شریف شہر بند این خاکدان غم و
 الم کہ وجود است یا دنیاے فانی است ماند بنا بران ازین خاکدان غم پر جفا آبشیان وفا کہ عالم علوی
 میفرستم چون میخوری از جناب معشوق مرعاش ناقص را باعث غفلت و فراموشی است و عاشق
 صادق بہر حال کہ ہست چہ در خفا و ظہور بیا و معشوق مستغرق است بنا بران گوید قولہ

اے غایب از نظر کہ شدی ہم نشین لے میگویم بتنا و دعا میفرستمت

معنی آنت کہ اسے وارد غیبی چون ازین خاکدان غم کہ کلبہ حزین عاشق است آبشیان وفا

کہ آرا نگاہ معشوق است رسی از حجاب این دعا گو معصوم رسانی کہ اسے از نظر غائب و مدل حاضر
و در حال بگسالت ناظر دلام درد دعا گوئی و ہمیشہ در تساحالی توام و دسے از تو حالی نہ چون کار عاشق
ہر صبح و شام ملکہ ہر دم استعمال سیاد و غیر این کلمے نہارد گوید قولہ

ہر صبح و شام قافلہ از دعا سے خیر در صحبت شمال و صبا میفرستمت

معنی آنت کہ ہر صبح و شام کہ ما و صبا و ما و شمال سے و نذر و اطراف و اکساف عالم میگردد قافلہ
دعا و خیر ہر اہل شان میگویم کہ محاب تو رسا نہ تا باشد کہ حال ما ما دیابی و مالتسانی چون عاشق صفا
از جان و دل دیاد محبوست و رغبت و حضور زیر کہ عاشق بقرب و بعد یکسان است یہ ہر حال ہر
اوسے بیند و ہر حالے کہ ہب متوجہ بر آنت گوید قولہ

در راہ عشق مرحلہ قرب و بعد نیست می بنیمت عیان و دعا میفرستمت

معنی آنت کہ اسے محبوب من اگرچہ باعتبار تقدیر عالم جسمانی از جناب عالمیان ماب تو دور افتادہ ام
اما اعتبار باطن ہر جا کہ ہستم با تو ہم و مساندہ تو ہم و سیاد تو زیر کہ در علم عشق قرب و بعد را گنجا نیست
چون اسبب و دور عشق ہر دم کلمات حاشند و سخنان دل دزدان عاشق سر نیزند آن موجب یاد کاری
اوسے شود بنابر ان میگوید قولہ

تا سطر بان رشوق منت آگہی دہند قول و غزل لباز و نوا میفرستمت

ساز آرایش نوا سرو و محنی آنت کہ اسے محبوب من این قول و غزل کہ لباز و نوا میفرستمت یعنی
این کلمات و لکس و سخنان جوش کہ در صحت نظم سے آرم بہت آنت کہ بعد از مرگ من آیندگان این
سخن ما با بظاہر آند و بجا آند و تر از رشوق من یاد و مانند چون عاشق جدیدین اظہار شیفگی کرو بنابر ان
معشوق بجا جواب او گفت قولہ

در رو سے خود و قریح صبح خدا بکن کائنۃ خدا سے نما میفرستمت

معنی آنت کہ اسے عاشق دلریش با اگر میخواست کہ بمعرفت اوستی پس باید کہ اول معرفت خود حاصل
کسی کہ وجود تو مجمع الذات و الامعات است و ہر چہ در آفاق است در ان نفس اس فی اللہم اقلہ
لنحمر و ی و موصول این سخن بلا جاسے آئینہ خدا تمام تر از میفرستمت کہ من عرف نفسه فقد عرف ربه
چون عاشق بیچارہ ہر دم در جانفشانی میگوید بنابر ان گوید قولہ

تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب	جان عزیز خود به نوا میفرستمت
نوا یعنی فریاد معنی آنست که ای مجرب من هر دم جان عزیز خود را بفریاد پیش تو میفرستم که تا بقریا دما رسی تا لشکر غم تو که بجزان است یا خشن است ملک دل ما را خراب نسازد و مبتلاست بجزان نگذارد چون پیش دیدم تا شوق گشت که بے احتمال منیش نوش بهم نیرسد گوید قوله	
ساقی بیا که هالقب عیجم بخورده گفت	با درو صبر کن که دوا میفرستمت
ساقی کنایه از مرشد معنی آنست که ای ساقی چه نشسته و از ما چون غافل گشته که هالقب عیجم مرا خورده رسانیده و گفته که هیچ غم نخور و صبر کن که خنقریب دوا میفرستم پس بیا دو هم مدد نما و توجه بحال ما کن چون سنج و جفا معشوق عین راحت است و محض حکمت است بنابراین گوید قوله	
هر دم غم فرست مرا و بگوینا از	کین تحفه از براسه خدا میفرستمت
معنی آنست چون معشوق هیچ نوع از غم عاتق خالی نیست و هر دم در صواب دیدار است بنابراین گوید	
حافظ سر و مجلس ما در خیر تست	تعییل کن که اسپ و قبا میفرستمت
معنی آنست که ای حافظ ما دام در ذکر خیر تو هستم پس ترا باید که زمانه غافل نگردی و مستغرق آن باشی که عنقریب لطف خود را دامنگیر وقت تو گردانم که ترا ازین وسطه محبت رسانیده بساطل جمعیت رساند و الله اعلم غزل	
امروز شاه انجن و لبران یکیت	دلبر اگر هزار بود دل بر آن یکیت
شاه انجن و لبران سر دفتر انبیا محمد رسول الله صلعم که سید الانبیا و خاتم النبیین است و یاسر و رشید خان و اصل و سر حلقه عارفان کامل و آن کنایه از مرشد باشد و لبران انبیا و یار عارفان کامل دل بر آن یکیت دل ما بر آن یکیت و آن یکے کنایه از رسول عزم و یار مرشد قوله	
من بهر آن یکے دو جهان داده ام بباد	عیجم کمن که حاصل هر دو جهان یکیت
آن یکے اشاره بحد ۴۰ و یار مرشد دو جهان داده ام بباد اعراض از هر دو جهان نموده ام حاصل هر دو جهان یکیت خلاصه هر دو عالم آن یکیت قوله	
سودایان عالم پندار را بگو	سر پایه کم کنیدی که سود و زیان یکیت
سودایان عالم پندار کنایه از ظاهری هستند و مقلدان سر پایه کنایه از عقل و وقتر قبل و قال	

سود و زیان اسلام و کفر چنانکہ ہر دو حجاب ہندۃ کفر و ایمان چون حجاب راہ حق اندا سے سر۔
روبان مغربی از کفر و ایمان در گذر پدیا بدلت نیک و بد و مدح و ذم قولہ

خلف زبان بجمی عشق کشاده اند | اے من غلام آنکہ دل بازبان بکیت

ولش بازاربان کیست یعنی ظاہر و باطن او یکسانست قولہ

حافظ بر آستانه دولت نهاده سرا | دولت در آن سرست که با آستان ملکیت

آستانه دولت آستانه محبوب یعنی آنست که حافظ را آستانه محبوب که محصل دولت است
سر نهاده بسوی او بنظر حقارت منگر که دولت نصیبه آنکس است که سر خود را اندک آستان محبوب
نموده باشد غزل

بیا که قصرال سحت مست بنیاد است | بیاراده که بنیاد عمر بر باد است

بیا حرف نداشت و مادی محدود و آن دست بیار خطاب دل قصار دل وجود فانی سخت سیار
معنی است که اے دل من دے این غفلت خود آے و گرفتار هو و لعب مہاس و صحت این وجود
را محل اعتقاد و دل اگر در ظاهر پس زیباے نماید لیکن پس نے نیاد است که در تغیر و تبدل درنگے مدارد
پس بیار باد اے نوت مدین تیراب که کنایہ ان حصول عشق است مستعمل بات که این زندگانی
دروغہ کہ بدان مغرور گشته بر باد است یعنی سرایع الروال است و محل ثبات نیست حاصل این بیت
اینست که عاشق را باید که چندانکه تواند در حصول عشق سعی نماید و از برداشتن دور باشد کما قال
بُوحَرَّابَةُ اَدِمْتُ فِيْ شَهْوَةِ الْاَشْيَاءِ كُلِّهَا اِلَّا وَضْعَهُ فِي الْمَاءِ وَالْظِّلِّينِ یسے مزدی بر و فرزند آدم در امر
که سعی میکند مگر در چیزے که میدا کرده سنده ارباب و گل که در آن سعی سجا حاصل است چون عاشق را باید
که با خلق چنان زندگانی نماید که اگر میان خلق باشد کس نیرسد و اگر میان نباتات کس نداند که کجاست
یعنی و بستگی ندارد با نباتان گوید قوله

علامت است آنم که زیر حیرت خم شود
زیر حیرت رنگ تعلق نذر و از او است

معنی آنست کہ غلام بہمت آنکسے ام کہ زیر جبرخ کھو لیجے دین دار دنیا بہر کسے کہ ملاقی خود آزاد
 باشد یعنی چندان ولایت کی ندارد و بآید آنست کہ اللہ تعالیٰ کہ انسان مایہ اگر وہ برائے آن پیدا کردہ
 تا دور گلشن جہان صفات تفرج ذات بدست دارد نہ برائے خود دین و فتن و گرفتار لہو و لعل

بودن بنا بران گوید قوله

چگونگیست که میخانه دوش مست و خراب	سروش عالم غیب چه خرو باداد دست
-----------------------------------	--------------------------------

شیخ اندر نصیحت بدیگران تنبیه میکنند که اے گرفتار اهو و لعب و مستغرق خور و خواب چرا چندین غفلت را بخور و راه داد و پاپے بند این جیفه کینه مانده و از قدر قیمت خود بیخبر گشته چگونگیست که دوش میخانه که عالم عشق است مست و خراب بودم و در آن حالت سروش غیب چاهم زده رسانیده یکے از آن توده های نیست

که اے بلند نظر شاه باز و سدره نشین	نیشمن تونه این کنج محنت آباد است
------------------------------------	----------------------------------

سدره نام مقام جبریل ۴ مراد از آن عالم علوی از صراع لول مرکب روح مراد است نیشمن جاس نشت کنج محنت آباد و دنیا معنی آنست که اے سالک روح لطیف ترا که کرسی نشین و رفقا و مکانات علیا است زندانی آب و گل جسمانی ساخته یعنی دین غیبت و مسافت از بهر حصول معرفت و تحصیل کمالات آورده اند و ما خلقت لایق و اکوانند الا لبعبدون اے رفیق فزون می باید که استعداد و وصول بوطن اصلی خود همیاسازی و از تقید بجام اطلاق توجه نمائی نه که این دایره را و منزل فنا را وطن سازی دوم فرموده اینست قوله

تراز کنگره عرش میزنند صغیر	ندامت که درین دام که چه اقامت
----------------------------	-------------------------------

صغیر آواز کوس مراد از آن کلام خدا تعالی و الله یدعوا الی دار السلام یعنی خالق مطلق ترا با و از بلند بسوی اعمال و کردار که موصول الی دار السلام است میخواند و الله یدعوا الی دار السلام نمیدانم که ترا درین دام که چه افتاده است که چندین در قید و گرفتاری دیگر که امام نام در تفسیر خود در بیان آن آمده و کما جاء مومنی ربهم فقلنا انوریکم رسول خدا عزوجل سوے مومن در آید و در بهشت یعنی فرشته او مر این مومن را بهشت و حاجت بود این فرشته هفتاد بار در آید و بلناید حاجیان گویند ولی الله شرف است و هر بار پیش عرش رود و گوید یا ربنا فتم تا بهشت و یکم بار بسوی من آید بار بار بنگاه طبقه پیش و نه از نور آفریده و دستار چه از نور بر او افکنده آن ولی خدا عزوجل دستار چه بر او درو سیج باشد بر آن طبقه نهان چون بدست بدو نیم لشکافه حورے بر آید نقاب بسته همه بهشت از نور او روشن شود بر فتح بدست گرفت این مومن خواهد که نقاب از سوے فرو کشد حور گوید نخست نامه بخوان که من از آن تو ام نام بار کنده و بخوانند از آن نامه نوشته بود که عبیدی استغلت بالخیر و القصور و کسیت لقاء فانی مشتاق الی لقاء

اس برہنہ ہی از بہت مقام قرب میں نوع پر مدد دینے والے مہر و مہر را چوں گدازد چوں ساسنا شوق
نیست کہ دستگی دیاے فانی نایب چہ کہ دستہ ایسی جہان تصور میت ساراں گوید قولہ

نہیتمے گنت یاد گیر و در مثل آر | کہ این حدیث زیر طریقم یاد است

ایں حدیث اشارت از نصیحت پیر طریقت مرتب سے این میت واضح است و آن نصیحت ایست قولہ

بجو دوستی عہد از جہان سست نہاد | کہ این عجوزہ عروس ہزار داماد است

سست نہاد فانی دے ثبات عجوزہ پیر زن عروس دل حوالہ - عجوزہ عروس سیکہ ماستار کرد و
و طالت و عمر عمو و آ رہنگی عروس داماد شہر کنایہ اطلب معنی آست کہ آئے گرفتار دنیا و اسے مقبول
ایں مال رضا داماد دیدہاں مانندی میت مانت گذشتی کہ کھل کھس کذا لفظ الموت و جو فانی این مال
یضا محو اظہر است میں کہ ہزاران ہزار مستحق بجز تو بودہ است چوں ماہیکس فاکرہ مانو جگہ کہ چون
اختلاط این دنیا فانی موجب حسرت منابر ان گوید قولہ

فریب عشوہ حسن از جہان پیر مخور | کہ ہر کہ بودے اختلاط ناشاد است

معنی آست کہ برین کرد و مرید فریبست از جہان پیر مال سبب و جسد و رے کہ ما موانعت نمودہ
مفرور این مسکن و مرید پیر این مخور آخر الامر ہر کہ بودے اختلاط کرد جزو اع حسرت و امید می ما خود نہر و
چون عاشق را باید کہ هیچ نوع غم جہان بخورادہ ندید کہ سدا رہ عاشق است گوید قولہ

غم جہان مخور و پند من مبر از یاد | کہ این لطیفہ چشم ز برہنہ یاد است

این لطیفہ عشق مصمون مصرع اول معنی آست کہ ہم دنیا محور و خود را از نام این حیمہ کسینہ
بمیدان تا از خلق انسانیت بیرون نیائی و در گروہ سگان دہل گردی کہ لک لک لطیفہ حکما لہا کلا
بلکہ می باید کہ این سید را چوں در در گوش کنی و فرو گذشت کنی چہ کہ این لطیفہ عشق اعراف کمال
سار سیدہ و چون عاشق بہر حال از معشوق رنجی بود گوید قولہ

رضا بدادہ بدہ و ز جبین گرہ بکشاے | کہ بر من و تو در اختیار کشاد است

معنی آست کہ ہر جہ از جناب معشوق تیر سدا از لطف و قہر و رحمت و غصب و مسع و عطا و نص
بسط و دست نام و عیس رہی و شاگر باش و جبین ابد و ترش و سبب از کہ عاشقان را اختیار نیست
کہ لا اذادۃ ترک لا اذادۃ اشکال این بیت آست کہ بندہ را فاعل مختار گویند و شیخ دین ہر و بہت

یکی مذکور شد و دیگرے مگناه که چنود اختیار حافظه میگوید که ما اختیار نداریم جواب آنکه اطلاق اختیار بر دو معنی است یک معنی اثبات اختیار مینماید و معنی دیگر نفی میکند و مراد ازین اختیار نفی است کلی است که هر چه بنده خواهد بود و باید و بجانب این اختیار اشاره است و در شرح تعرف آورده که بنندگان مختار اند کسب خویش را و مرید اند آزاد بران مجبور و مکره اند انچه را که مجبور و مکره بر طاعت مشاب نباشد چون مایه که مجبور بر عصیت معاقب نباشد چون بر شراب خمر و دیگرے معاصی نه در بنجهان محدود باشد و نه در انجهان معاقب و ازین معنی است که بوقت یاس ایمان قبول نیست زیرا که بنده در آن وقت مجبور است و هم ازینکه کافر اند و در بنجهان عند مقبول نیست و نیز مرقوم شده ماکه مختاریم نه آنست که خدا تعالی بمانفوض کرده که هر چه خواهیم کنیم لیکن معنی مختاری بنندگان آنست که مجبور نه اند چون در خسته که او را اجنبانند و لیکن مختارند بزمینی که امر کرده است و نهی فرموده و افعال اختیاریه با مثل خوردن و نشستن و رفتن و خستن قلعن خاص بقدرت و اختیار را دارد برخلاف افعال طبیعی جمادی چون حرکت نقل مرکز و بل ضعیف محیط و برخلاف حرکات قسریه حیوانات که در اهل اختیار و قدرت مفقود است و در ثانی اگر چه اختیار شایسته لیکن تعلقی با مقصود و از جهت ظهور این معنی طائفه اعتراض نظر بران مقصود داشته گمان برده که انسان در افعال اختیاریه مختار است و محض قادر است اگر خواهد کند و اگر خواهد نکند و قادر مطلق را آدمی را قرار داده چون معشوق را هر دم جلوه دیگر است و مستغرق یکیه ازینها بودن موجب سدر است بنا بران گوید

نشان عهد و فایست در بسم گل | بنال بلبل بیدل که جای فریاد است

بسم جلوه و ظهور گل کنایه از معشوق بلبل کنایه از عاشق فریاد کنایه از استعاضه معنی آنست که ای سالک معشوق هر دم و هر لحظه تجلی دیگر و جلوه دیگر در کار میکند و بر یک تجلی استقامت نمی ورزد که کلامی تجلی لله عز و جه پس بر این تجلی که بنموده مغرور و خندان مباش و مستغرق آن مشو که موجب سدر است بلکه ای عاشق مسکین بنال و فریاد کن و طلب توجه ناکه این جاے فریاد است و استعانت مذکور است که اندر تعالی را هفتاد و نه راجب ظمانه است و هفتاد و نه راجب نورانیست و این حجابهاے نورانی همین ظهور تجلیات است و ناکه ازین حجابهاے نگذر و هرگز با و نرسد و در گذشتن ازینهاے اعانت مشر و توجه الهی صورت نه بندد که بسا کس غرق این مانده اند و بسا حل معرفت نرسیده اند و چون احوال عاشق بدام مختلف الاحوال است آن موجب لوم لاثمان میگردد و باعث طعن طاعنان میشود بنا بران گوید

برو ملامت درو کشتان کن ز اید | کہ نفق قسم تو و رزق ما همین داد

معنی آنست کہ اے زاید ہر دو کار خود باں و زمان را ہلاکت درو کشتان کہ عاشقان اندر ارمکن کرد
نصیحتہ ما تو ہمیں کردہ کہ ماں شمول پس چون از بیچیکہ عز نصیحتہ اہل بیچ وجود نیاید ملامت دعا مانند
و چون مقبولیت سخن خاطر مستحق و غلات نہ بنور بانو است وقت عصامت مل عطیہ الہی بہت گوید قولہ

حسدیہ سے بری اسے نہست نظم بر حافظ | قبول خاطر و لطف سخن خدا داد است

سست نظم اشارہ رمزی و سرکہ معنی ملت ظاہر است غزل

برو بکار خود و ایلو اعظا اپنیہ فریاد است | مرا قتا دول اندہ ترا چہ افتاد است ✓

فریاد کنایہ از وعظ و نصیحت معنی اے زاید ہر دو بکار خود باں و انجیہ فریاد است کہ سبکینی و بیہودہ
نصیحت و وعظ میت سے آئی مگر نصیحت الی کہ سے ہندیدر سلع نشد و صواسے ماور زادرا و مرا دل
پدامتے گرفتار شدہ و از اختیار بیرون رفتہ یس اگر از فریاد و فغان سر نہ عجب نیست کہ شیوہ
عاشقان است اما ترا چہ شدہ است کہ بیہودہ فریاد بیماںی چون عاشق صادق ملامت لائمان مانع
نیکو دو بلکہ باعث میگردد کہ سے ملامت صیقل زنگار عشق است و بنابر ان گوید قولہ

بحکم تانرسانہ مرا بیت چون نے | نصیحت ہمہ عالم بگویش من باد است

کام مقصد صلوٰۃ لب لطف ضمیریں محبوب نے عاشق و عارف کامل معنی آنست تا وقتیکہ لطف مشوق
من بمراد خود چون نے کہ عارف کامل و عاشق و اصل ست نیرسانہ نصیحت ہمہ عالم بیت من بیہودہ
و ہر باد است و اثرے نے بخشہ چون کار عاشق نے جبہ مشوق بجائے نیرسد چو آن جذبہ لعل شہیت
با بران گوید قولہ

میان او کہ خدا آفریدہ است از هیچ | و قیقہ یست کہ هیچ آفریدہ نکشاد است

میان کہ و شعر آرا هیچ نسبتہ داد و ما ستار بار یکی مراد ازان رابطہ یست میان طالب و مطلق
ضمیر او و مشوق و قیقہ امر مخفی آفریدہ مخلوق معنی آنست کہ آنجہ بہ محبوب من و آرا رابطہ طلبہ
س کہ ما از انا بریدہ و بنوے خود کشیدہ محبوب من از هیچ آفریدہ یعنی از هیچ استحقاقے نبودہ محض
عطیہ یست کہ بکرم خویش عطا فرمودہ و این امر یست مخفی کہ هیچ آفریدہ کمشاد کہ قبل قبلہ و لعل
در دامن دہ کال لہ و چون توحہ عاشق خرمشوق نبود اگر چہ بہت بیت او آرنہ بگوینہ چشم سنگ

بنابران گوید قوله

کدای کو تو از بهشت خلد مستغنی است | اسیر بند تو از هر دو عالم آزاد است

معنی آنت که اسے محبوب من کہے کہ گدای کو سے تو در زید بہ بہشت بہشت کدای سے نہار دو کہے کہ اسے عشق تو گر وید بکو بنی التفاتے نماید کہ عاشق از عین دنیا و بہشت و دوزخ آزاد است و اور انہیں معشوق تو جے نیست و چون خرابی عاشق موجب آبادی او و قناری او موجب بقا است بنابران گوید قوله

اگر چہ سستی عشق خواب کر دو لے | اساس ہستی من زین خراب آباد است

معنی آنت کہ اسے محبوب من اگر چہ سستی عشق تو مرا خراب و پریشان کر دہ و از تنگ و ناموس آزاد گردانیدہ و بتمام فناء رسانیدہ لیکن ہزار شکر کہ اساس ہستی مرا ازین خرابی آباد است چرا کہ بسبب این فناء و خرابی بیشہ و بقاے رسیدہ ایم کہ انجلمے و پایا نے نہادہ قوله

دلا منال ز بیداد و جور یار کہ یار | از انصیب ہمین کردہ است این داوت

بیداد و جور مراد کم التفاتی و تاخیر وصل کہ بر عاشق بمنزل جور است نہ کہ فی الواقع و کہ نہ بمعنی صورت بہ بند کہ و مآنا بظلالہم للحبیب چون زشت ترین عاشق آنت کہ شکایت از معشوق کند بنابران گوید لیل سکین بن بدین کم التفاتی محبوب و تاخیر او کہ در وصل اقلندہ و ترا بمقتصد تو نمیرساند منال و شکایت موزر کہ چند روز آن محبوب تو نصیب تو ہمین گردانیدہ و بہبودی تو درین انگاشتہ پس از ادادہ اوراضی باید بود و دان بچون و چرا نباید کشود باید دانست کہ کار معشوق بدم استقامت و از تعلق عاشق بیج نیک شاید چون حافظ چندین اہل شگفتگی و تعلق کرد بنابران معشوق استغفار کار فرمودہ و جواب او سے پردازد قوله

بر و فسانہ بخوان و فسون کنن قضا | کوین فسانہ و افسون مرا بے یار است

فسانہ حکایتہاے گذشتگان کردن فسون کلماتیکہ بدان رام کنند مراد از ان سخنان تعلق معنی آنت کہ اسے حافظ از اہلار کردن شیفتگی خود و حکایت گذشتگان گفتن در گذر بخوان تعلق را ترک کن کہ ازین بیج کاری پیش نیرد زیرا کہ بدین حکایتہا و سخنہا کہے را توان فریفت کہ بیج بدان باشند و نیک و بد زمانہ را در نیافتہ باشد و من مثل این حکایتہا و سخنہا بے یار و دارم غزل

باغ مرا چہ حاجت سر و صوبہ بر است | شمشاد و سایہ پرور ما از کہ کمتر است

مرتب

و تنزل اشتغال و نقوش غم مراد و ساوس شیطانی و نفسانی چون زاد راه عاشق بجز عجز دنیا نیست
بنا بر آن بزبانی معشوق گوید قوله

در راه ماشکسته دل میخزند و بس | بازار خود فروشی ازین راه دیگر است

معنی آنست که ای عاشق مسکین چیست که هر دم چندین در میجوشی و اظهار عظمت و تکبر میکنی چرا نمیروی
و عاجزی را پیشه نمی سازی مگر نیدانی که در عاشقی غیر از شکسته دل متاعی نیست که آنکه عندالکنت شکسته دل
قدو صفت کاجایی و خود فروشان را در اینجا راه نیست چرا که خود فروشی راه دیگر است یعنی سدا و حقیقت
که کمال مرتبه حقیق و فنا نیستی است نه که خود فروشی و عام فریبی که موانع از کمالات حقیقی اند که بدست
میخورند و مندا بش و دل خود نما بش پیمینوار و طریقه مایه که خود فروشی و نقل است که باز و در آخر
بشکست شکسته بنده آورند و طریقه شکسته بنده که بیک نظر بند بندش بشکست و در علاج او بیشتر
چون آن باز و در دست شد شکسته بند در خانه ماند دختر شاه که تیر خورده او بود چون مرغ نیم بسمل
سے طیبید و دایه را طلبید و علاج پرسید و دایه گفت علاج این نیست بجز شکستن دست و دختر دست شکست
فے العو طالب بمطلوب پیوست از شکستن یک دست کار با انجام رسید دل که رئیس الاعضاء است
اگر شکسته میکنی البته محبوب حقیقی رسی چون عاشق را خیر از در معشوق و نیز مستر شد را خیر از جناب شد
کشور نیست گوید قوله

از آستان پیرمغان سرچراشم | دولت دین سر او کشایش ازین دست

معنی آنست که چون دولت کریم و سعادت دارین در بسته باستان پیرمغان که مرشد یا معشوق است
پس چرا از این پیرمغان کمرشی کنم و معرض گروم بلکه باید که رخت خود در اینجا انگنیم و چون حلقه در جنب پذیر نشویم
عاشقان مختلف الاحوال اند و هر یک موافق حال خود سخن گوید قوله

ایک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب | از مهر کس که می شنوم نامقرر است

نامقرر مختلف معنی آنست که عشق از یکے بیش نیست اما این عجب است که هر جان و دلی و دیگر ظاهر
نموده گوشه نشیمان در گوشه و صومعه داران در صومعه و عابدان مسجد و عاشقان در خرابات هر یک
در یافت خود را ترجیح داده و بر هیچ دیگر سخن میرانند چون نظاره حال عاشق موجب تحقیر عالمیان
است گوید قوله -

شیراز و آب رکنه و دین با خوش نسیم | عیش کن که فال رخ هفت کشور است

شیراز سبزه بهشت چرخ که در اصل زندان محاربه سلیمان بود مراد وجود عاشق که زندان مفرح سالک است
آب رکنه رکنه با وحیتمه است و شیراز مراد اراک عشق خال معروف مراد زیانی هفت کشور
تمام عالم چه عالم بهشت حصه مقسم است و هر حصه را کشور گویند معنی آنست که اس مکر وجود مس
که حوس عشق و محبت و روحانیت و با خوش نسیم العاس در سار عیش کن اگر چه محقر است
اما زینت محسن بهشت کشور است چرا که درین عیب گیری خرابی است و با دروستان هر که در افتاد
بر افتاد و چون فضیلت حق حقیقی بر محاربه ظاهر است گوید قول دیگر

وقی است ز کب خضر که ظلمات جاس اوست | بابا که منبعش الله اکبر است

آب مراد عشق خضر مراد عاشق مجاز ظلمات قالب عسری که در اصل کتیف است الله اکبر حیمه است
و شیراز که از میان کوه برآید هر که از این بند لے اختیار گوید اسد اکبر که مراد اراک است ایندو بیچون یا لطیفه
ربانی که خروج او از دل است معنی آنست که از عشق عاشقان مجاز عاشق با بسا رقی است چرا که
اوشان حصول عشق از دیدن صور او که از غصه کتیف است حاصل نموده اند و از ذات ایندو بیچون
یا از لطیفه ربانی و نیز آب خضر زهد زاهدان ظلمات خطه نفعانی معنی آنست از زهد زاهدان
تا عشق ابساق است که ایشان بخطوط نفعانی که *وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُوْنَ* و ما نصنا لله
هرگز این بدان که ماندومی تواند که مراد آن باشد که آب خضر رنگی سودی می بخشد و آب مالک کنایه از
عشق و محبت است زندگی معنوی می بخشد و چرا جبین نبات که حاس آب خضر ظلمات است و آن در دنیا
سناست و در دوحاے آب مالک اکبر که چون بان اسم واکر می شویم باین زندگی مشرق می شویم و چون مشرق
هر دم محالست و اگر است گاه بر حمت و گاه غصب و عاشق را باید که رعایت معشوق مرنده نشود بلکه از عیش
ترسان باشد بنابراین گوید قول دیگر

دی وعده داد و صل و در شراب و شاد | امر و تاج گوید و بارش چه در سر است

دی روز که گزسته اینجام را از روزی است وعده وصل *لَا تَذْكُرْ فِي الْحَيَاةِ لِقَاءَ اللَّهِ* و تاج گوید و بارش چه در سر است از رعایت لطف وصل
کنایه از نشاء دنیا معنی آنست که روزی است چون از کماله بعد در میو است از رعایت لطف وصل
که بر امید داشت وصل بایم بود که *مَنْ أَهْمُ لِلَّذِي هُمْ يَحْمِلُ الْوَيْدِ* و چون درین دار دنیا آیم

و از قرب بهر مبتلا گشته ایم و گرفتار غفلت و بلیات شده ایم می ترسیم و منتظریم که تا امر و روز و حق ما چه گوید و چه در خیال دارد چون عاشق را باید که بغیر از در مشوق جائے زود و کجے التفات نماید بر آن گوید

ما ابروے فقرو قناعت نمی بریم | با پاوشه بگوئے که روزی مقدر است

معنی واضح است در لطائف الطولیع آورده که بادشاه آن عصر حافظ را طلب کرد حضرت همین بیت نوشته فرستاد و خود فرستند و چون بخوان حافظ ملو عاشق و مقبول دلهاست گوید قوله

حافظ چه طرفه شاخ نبات است ککک تو | کش میوه دلپذیر تر از شهید و شکر است

طرفه نادر ککک زبان و قلم کش غیر شین بر ککک معنی واضح است غزل

بنال بلبل اگر با منت سر یار است | که ما دو عاشق زاریم کار زار است

بلبل معروف و مراد عاشق مجاز معنی آنست که اے بلبل دای عاشق مجاز گیر و زاری را پیشه خود ساز اگر با مسیری داری چرا که ما تو در اسم عاشق شریکیم و کاما همین زاری و تحمل و درد با است چون عاشق مجاز و عاشق حقیقی با هم عشق در یک رشته اند اما فضیلت عاشق حقیقی بر عاشق مجازی ظاهراًست بنابراین ترجیح خود میکند قوله

وران زمین که نیسے وز در طره دوست | چه جام و دم زول از ناهای تانا است

زمین دل عاشق نیم کنایه از جذبه طره دوست عشق محبوب حقیقی ناه تانا رکنایه از عشق مجاز معنی آنست که در آن دلی که جذبه ططف الوهیت جلای گیر شود و عشق حقیقی روئے نماید چنانچه احتیاج سخن عاشق مجاز و نالیدن بزلالت و باین گفتن اشاره بوصول مقامی کند که سالک چون در آن مقام رسد تمام وجود او مشک و فرود چون غنهای کار عاشق بر فناست که موجب بقای اوست بنابراین

بیار با ده که رنگین کنیم جامه زرق | که مست جام غرویم و نام بهشمار است

با ده کنایه از تجلی ذاتی که موجب فنا و سالک و بقای اوست جامه زرق هستی مستعار جام غور و هستی مستعار بهشمار می زندگی معنی آنست که اے ساقی دعه ایزدی بیار و شراب تجلی ذاتی بیا عطا نما تا بسبب آن این هستی مستعار از هستی حقیقی بدل کنیم یعنی ازین هستی مستعار در گذرم و بهستی باقی رسم چرا که پاس بند دام این هستی مستعاریم و نام زندگی بر ما نهاده اند و اگر نه فی الحقیقت این زندگی نیست چرا که زندگی آنست که مالت در پیش نباشد و چون درآمدن در عاشقی نه کار

هر خای و دوا الهی است گوید قوله

خیال زلف تو بختن نه کار خا مانند
که زیر سلسله رفتن طریق عیار است

زلف جذبه مرا و عشق معنی آنست که خیال بجز نه عشق تو نمودن و احتمال ستاند و بیات نمودن نه کار هر خای و دوا الهی است زیرا که العشق شفاء المحزنة و المکدر که زیر سلسله رفتن یعنی در عاشقی کوشن طریق عیار است یعنی کار کسی است که در کشتن خود یا لاک و بے است و نیز زلف عبارت از دنیا بود معنی آنست که خیال نشأ دنیا بختن و آزار مرغه آخرت بنداشتن و تمتع برداشتن کار خا مانند است ایسای ساکب دوا الهی است در جت و جوی آن مایست که خون صندل اران در رتبه و رتبه و زیر سلسله رفتن طریق عیار است که مدارش بر تکل ستاند و برداشت نقل است که سیلان چون بر تخت داودی نشستنش آمد و دین و دنیا از روی مویبتش سستش آمد هر گاه که حقیقت دنیا مطلع شد دلش از توجبه بدو منقطع شد و خطوط و نیار اعتبار مود زنبیل بانی اختیار مود و از اسحا که شفقت بر خلق خدا پس لود و دعای خود فرمود که دیت هت لی مگنا کال یمنی کال حدی من لدائی نه از روی تلافی ملک که داب فراموش آینه ای بر روی کار گیر و دنیا از روی مویبت من عطا فرمودی که در آن باز بر سیدی نیست و هر وجه که خرج کیم بر سیدی کما قلت لی هذا اعطانی فاقم لی کیم حساب اما چون حقیقتش دریا فتم که مله است روان و برانتم و زنبیل بانی را اختیار نمودم و خود را از خطوط آن کسانا آدم و از روی شفقت بر جهانیان بخت عرض میکنم که این ملک را بدیگر بده و در تجارت خاصه منم که دیگر بقیه البتة از جا خواهد رفت که در ظاهر شیرین است و فی الحقیقت سمی است قاتل چون ظهور عشق و البته بخت و خال میست بلکه کیفیت در محبوب که معزاد مبر است از تحریر و تفریر که از عشق ازاں پیدا میشود و آنرا لطیفه نهانی نیز گوید بنابران گوید قوله

لطیفه ایست نهانی که عشق ازو خیزد
که نام آن ز لب لعل و خط زنگار است

معنی آنست یعنی ظهور محض عطیه الهی است و ظهور او از لطیفه نهانی است که عبارت از کیفیت است در محبوب که نام آن ز لب لعل و خط زنگار است یعنی از نه حسن و دل را با می محبوبان و خط و خال است که عشق بمنزله آتش است همیشه افروزش آن همچنین زلف و خال محبوبان بمنزله بهیمه پس مایه است که هر چه موجب افروختگی آتش است نه مخرج آن چون آن کیفیت منزه از جمال نظام هست بلکه جمال

ظاہری را جمال اندوست و اینہم دلبری خاصہ است قولہ

جمال شخص نہ چہست و زلف عارض و خال ہزار نکتہ درین کار و بار دلدار است

معنی آنست کہ جمال معشوق بآن کیفیت مرقومہ و مظهر آن کیفیت کرشمہ و غفرہ و شیوہ و در فرو وجہ دادا و ناز است پس باید دانست کہ ہزاران ہزار نکتہ درین کار و بار دلدار است بجز چشم مخمور و زلف پر خم و دلدار نمیتوان گفت چہ دلدار آنست کہ دل عاشق را بسر و بخود کشد و این موقوف نہ بحسن صورت است چنانچہ در شرح نزمیہ الارواح آورده کہ عشق طالب حسن ملاحظت است نہ صبا نیز کہ صباست نفیست است بر روی دیوار و ملاحظت شیوہ است از عین کار و ملاحظت کنایت از بہمان لطیفہ است کہ خارج از بیان است و چہلن عاشق را بر آستانہ دوست رسیدن خیلہ دشوار است بنا بر آن گوید قولہ

بر آستان تو مشک توان رسید آئیے سروج بر فلک و سروری بہ خواست

معنی آنست کہ آئیے محبوب من بر آستانہ تو رسیدن خیلہ مشکل است چہ کہ تا از خود فانی نگردد و بدوست نرسد آری عجب نیست کہ بفلک سروری باستانی نرسیدہ و چون ہر طاعت و عبادت کہ مبرا از محبت و خالی از عشق باشد چندان قیمت ندارد بنا بر آن گوید قولہ

قلندر ان طریقت بہ نیم جونہ خرنند قباے اطلس آنکس کہ از نہر عاریت

قلندر ان طریقت عاشقان اللہ قباے اطلس عبادات ربانی ہنر کنایہ از عشق و اخلاص معنی آنست کہ اعمال از نماز و روزہ و حج و زکوۃ و محاسبہ و مراقبہ کہ از عشق مبرا باشد و انا خلاص معارف عاشقان اللہ و عرفان باللہ قدر جوی و قیمت خروے ندارد بلکہ آن موجب خسار و نیست بیت اگر جز بختی میرود جادہ ات و در آتش نشانند سجادہ ات و خواجہ عطا گوید کہ کافر از دین دیندار را و ذرہ در و دل عطار را و چون سالک را تامل در سلوک و جب نہایت گوید قولہ

نہ بستہ اند در توبہ حالیا مے نوش کہ توبہ وقت گل از عاشقان گنہگار است

مے عبارت از عشق و محبت گل جوانی معنی آنست کہ تا حال آفتاب از مغرب طلوع ننمودہ و در توبہ مسرود نشدہ یعنی در فیض الہی باز است پس در حصول عشق سعی نما و از کار نامہ لایعنی در گذر کہ باز ماند از عاشقی در ہنگامیکہ موسم جوانی است گنہ گاری و توبہ کاری است سوال چون از صبر اع اول

معامله میشود که الحال میسوزش بعد تو که کس و چون باز من عشق که من میسوزم ملل است مراد داشته توب اردو
ایمل صورت بند و که تو را به حاصی باشد جواب مراد از من عشق و محبت همان است که بر دو کمال از من
حاصی است که غافل را که است تو به مخلوق آمده اند ما من در دو سال کمال در امتداد و حب الیجا از قسط حقیقت
حاضر است متنا از عشق و اگر چه محاربت و میر عشق حقیقی که نسبت و مستوف حقیقی که نسبت یس است
باز نبوده گرفتار سبب ماندن از معامله حاصی است مایه است که عاشق را در حالت است گاه محو گاه محو
گاه و سگاه و نقاد جواب و دیداری نیز باشد و عاشق را در هر دو حال و صفت بعضی در محو چون محو ما را
و بعضی در محو چون صومیه را گوید قوله

سحر کرشمه و تملش خواب میثم

نہے مراتبِ خوابی کہ بہ زبیدارست

سحر اشتعال عشق خواب فنا و محو بیداری لغو و محو معنی آنست که در ابتدا مع عشق که در حالت
محو بود و وصل او غرض بود و چون بحالت صحو آمد و آن مشاهده بطرف متدلیس میگویی که آفرین بر مرتبه
محو و فنا که بر لغو بیداری نوقیت دارد و معی الراضی خیال نیست زیرا که لغو فنا و نوقیت دارد و لما با اعتنا
علیه شوق و فرط اشتیاق میگویی که لا یوحذ الخبثون و بما صده عنه و در معنی طاهری اشکال این نیست
آنست که این خواب و بیداری همانند آنچه در خواب دیده شود در واقع بود و خیال نیست که
مشبه آنست که خواب خیال میگویی بدین معنی حدیثی در لوی و مترجم فارسی مشکوٰه در کتاب الروایا آورده که
در تحقیق رویا اختلاف میان عقلا چنانکه بعضی گویند که نوم ضد ادراکست بطریق کثرت مع کثرت ارباب
مخذه که توحفه انا که در خواب خنده موجب اشتگی و کساست و در نوم بعضی هر چنانکه تعبیر کنند مع
گرد گوئی نیک یا آن نیک مشکب بد بود و در یک گوئی زشت را آن زشت گرد و خوشتر و بعضی گویند
خیال باطل است خواب آنست که با جملة اختلاف در خواب محام است چنانکه مشروط و شرط اوقات
اما بر حمت رویا به صاحب تحقیق اجماع است میرزا علی حق را که من را می نقد رافعی میس میگویی که در رویا
حقیقت ادراک نیست و محض خیال است لیکن ما خود آں نبوی دارد و مرا را تعبیر نیست و اعلیٰ تروند
استاد و انا معنی اسفلونی رویا ادراک است حقیقت به شبه چون عاتق را باید که بار او به عشق در می
بود و حکم او سار و هیچ نوع در کار او بار او تصرف نکند و بهر دو گنگاو میس نیار و سنا بر آن گویند قوله

دش بناله میازار و ختم کن حافظ

که رشکاری جاوید در کم آزار است

معنی آنست که اے حافظ مکیں دل محبوب را از بس که نازک است باین گفتگو بیهوده میازار
و بهر جبار راضی باشد بجای آنکه رستمگاری جاوید و کم از ازیست می سکست سلم و می سلم بخاطر

بکوسه میکده هر سال که که ره داشت | و پروگز و لون اندیشه تبه دانست

میکده و میخانه مقام عشق معنی آنست که هر سال که که یکت عشق گذارش افتاد و لذت و حلاوت
آزاد ریافت باز طلب فحجاب اندر درگاه که زده است کردن اندیشه تبه دانست زیرا که محصل مراد او
کوین هین عشق است و چون حصول کشف معیبات درین جاست گوید قوله

بر آستانه میخانه هر که یافت ربه | ز فیض جام می اسرار خالق دانست

معنی آنست هر که در درگاه الامن عشق در آمد و اینجا استقامت و زید اسرار را که دیگران در خالق
حاصل میکنند از فیض جام می که عبارت از عشق و تصفیة دل است حاصل نمود و نقل است که خواجه
شخصه بر و در بر گه میگذاشت آن بزرگ بکنیز گفت برو خبر بیا که جنازه مرد است یا زن آن
کنیز آمد و دید زنده بازگشت و عرض نمود گفت با مردن نمیدانم لیکن این مقدار دانم که جنازه و در خیمت آن بزرگ
گفت ما را چندین مدتهاست که زنده عبادات میکنم بر ما کشف نشد تبو چون شد کنیز گفت ای
شیخ این عطیة الهی است و البته زنده و خائف نشین نیست بلکه شتاق بعشق است باید دانست که عشق
مکمل است که در آن کفر و اسلام یکسانست و کفر و اسلام یکسان نگرند که هر یک دیوان افروخته
چنانچه در مجالس شیخ سعدی است نقل است که سلطان محققان ابراهیم خواص پیوسته با مریدان
میگفت که من کاشکے خاک قدم آن عود بودی پرسیدند که یا شیخ آن کدام است که پیوسته مدح
میکنی گفت رفعتی دقت خوش شد قدم در بیابان نهادم بدیار کفر رسیدم قصر دیدم که سیصد هزار
سرازنگر لاهو آوا و سخته اند تعجب ماندم پرسیدم که این چیست و این قصر از این کیست گفتند اذلان فلان
ملک است او را دختریت دیوانه گشته در سویدار سینه ام گذارد که قصد آن دختر کنم چون قدم در
قصر نهادم مرا نزدیک ملک بردند بسیار اے از اکرام در حق من نمود پس گفت اے جوانمرد ترا این
جائگه چه حاجت است گفتم شنیدم که دختر عی داری دیوانه آمده ام تا او را معاشرت کنم مرا گفت
بر کنگر با و قصر نگاه کن گفتم نگاه کردم پس در آمدم گفت این سرطی که سانیست که دعوی طیبی کرده اند
و از معاشرت عاجز شده اند تو نیز اگر معاشرت توانی که مرا تو هم آخیا بودی فرمود تا مرا نزد آن دختر بردند

چون قدم در سرائے نهادم و در گرفت اے کینر که مقنع سبزه تاسر خود بر شوم گفت اے ملکه چندین طبیب آمدند از پنجکس خود را بنویستیدی جواب داد آنها که آمدہ بودند مرد نبودند مردان نیست کہ الحال در آمد گفت السلام علیک اے یسر خواص گفتم چون دوستی کہ من سیر خواصم گفت آنکہ ترا بارہ نمود مرا الوام داد تا تراب ساختم و دانستی کہ گفته اند المؤمن من اقام المؤمنین حولہ آئینہ ہے سبک بود ہر نقشے در و بنامید اے یسر خواص ملی فام برورد و بیج شربتہ داری کہ دل ملی تسلی یابد این کہ مرز نام گدشت الکتب اموا و فطرت قلونکم بذكر الله اکبر ذکر الله تطمئن القلوب حول این آیت شنید اے کہ در و میہر تو شد چون میہر تو آمد گفتم اے و در شرفیتر تا تراب دارا سلام برم گفت یا شیخ در و یا اسلام صیبت کہ اینجا نیست گفتم اینجا قبلہ البیت معظم و مکرّم گفت اے سادہ دل اگر کعبہ را میسی و ستاسی گفت بالا سے سر من بگا کن حول بالا سے سر را نگاہ کروم چہ بینم کہ کعبہ برگرد سر و در طواف میکند مرا گفت یا سلیم القلب اینقدر ندانی کہ ہر کہ بہا ہے رو کعبہ را طواف کند و ہر کہ دل بکعبہ رو کعبہ بطواف آواید قائمہ او فدا فتم و حنہ الله چون طریقہ زندگی اختیار نمودن نہ کار رسیدی دست لفسی است بنا بران گوید قولہ

زمانہ افسر زندگی نداد جز بکسے کہ سرفرازی عالم دین کلمہ دانست

یعنی زمانہ افسر زندگی و تاج ہے باکی سر سر کسے نہاد والا کہے کہ او سرفرازی خود دین کلمہ دانست و اسب و از ہمہ گسستہ و توسل بدوستہ و بیج اندیش از غم عالم و اعراض و انکار و نیک و بد را بخود راہ و دادہ و چون عاشق را بہترین کار از تبدیل شراب کہ اشتراق عشق مراد است و شاہدہ معشوق نیست بنا بران گوید قولہ

خوش آن نظر کہ لب جام و خطاساتی را | ہلال کیشہ ماہ چہارہ دانست

لب جام کنایہ از دل خود و یا از عشق قلیل از کسب و ادا دہ سبب چہ جلم سبب است و می سبب و از مے مراد معشوق و مے ساتی مے معشوق باید دانست کہ اکثر خلق از ہمہ اعراض نمودہ بدین ہلال متوجہ میشوند و در شرب چارہ ہم بر اندن عیش و عشرت میل میدنایند معنی آنست کہ خوش آن عاشق کہ لب جام را ہلال تصور نمودہ و در شاہدہ آن از جلال و دل گرا ئیدہ در مے سے محبوب را ماہ چہارہ در اسباب عیش میکوشند لیچہ خوش عاشق کہ از ہمہ گسستہ دست بردارن عشق رود و توجہ بدو و از ہمہ چشمہ بردوختہ شاہدہ دوست اورختہ و چون مرتبہ عشق از ہمہ بالا تر است و کشف امور ملک و ملکوت حملہ دانستہ دوست بنا بران گوید قولہ

هر آن که راز دو عالم خط ساغر خواند | رموز جام جم از نقش خاکره دانست

راز دو عالم اسرار مخفیات کونین خط ساغر خطهاست دل که از ظهور تجلیات منقش میشود و نیز
ساغر هست معشوق مراد ازان است و خط مراد صفات و خط ساغر مرکبات جمع الصفات
چه خط انبساط است و صفات پره ذلت است رموز اسرار جام جم جلیه که جمشید ساخته بود و احوال
ملک دارا معاینه مینمود و دل راز و عباد معنی آنست که هر عاشقی که اسرار مخفیات کونین بتصفیه از
نقوش دل خود که سبب تجلیات میشود حاصل نموز رموز جام راز خاکره دانست و بیج ملقفت نشد و محمل
هر عاشقی که اسرار مخفیات کونین بسبب مشاهده فات مع صفات معشوق خود کشف نمود و اسرار
که مرزا به از سبب زهد و دوازه از نقش خاکره دانست و محمل که ساغر مرث یا دل خویش خط ساغر
تلقین جام جم مشهور معنی آنست هر که از مرشد تلقین یافت و در او مقاصد دیگر بر تافت و از
اسرار دو عالم چون از تلقین مرشد بهرید انگشت و از جان و دل هر دو شنید باشد رموزات گیتی را از خاکره
مرشد دانست و نیز از خط ساغر نقوش تجلیات یعنی هر سال که که او راز دو عالم از نقوش دل خود
خوانده است رموزات جام جم از نقوش خاکره دانسته بدان ملقفت نشد و نیز کسی که تخلیه قلب از
ماسومی اند و تصفیه دل و تجلیه سر حاصل کرد و راز دو عالم را در ساغر دل معلوم کرد و اسرار باطنی کشف شد
رموز پیا که جمشید ساخته بود که از چهار دکن ان پیا که روزگار طرف عالم معلوم میشد آنرا خاکره دانست
چون از عاشق بجز از اعمال که مبر از ریاضات و رندی کنایه از دست چون طریق ملائمت صورت زبند و
بنابر ان گوید قوله

و راه طاعت دیوانگان را مطلب | که شیخ نریب ما عاقلی گنه دانست

طاعت دیوانگان مراد اعمال بے ریا که خسته غرض ثواب و دخول جنت نباشد بعضی علماء
عاقلی به شیاری مراد اعمال که آلوده غرض ثواب بود معنی آنست که اے منکر جز از اعمال
منه ریائی که منزله از غرض ثواب و درجات باشد و از همه فرار و با معشوق قرار نمودن و از رنگ دنیا مرس
بگذشتن که شیوه عاشقانست از ما مطلب چرا که شیخ نریب ما که مرشد طریقه است اعمال ریائی که
غرض ثواب و درجات و بیم عقاب بود و در بند ناموس بودن و گرفتار تعلقات و نیوی مانند ان جمله
معاصی شمرده چه عاشق را بجز غیر التفات نمودن گناهی است بزرگ و چون در عشق طبع سلامتی نشود

یا بران گوید قوله

ولم نرکس ساقی امان نحو ابجان چرکه شیوه آن ترک لسیه دانست

ساقی نرکس معشوق نرکس ساقی چشم مراد تخی ذاتی و یاده عشق ترک و سیه اشاره بهان چشم
یا متا راسته معنی است که دل من از عشق آن معشوق محال خود امان بخوایم یعنی امید زندگی
به استه چرکه داس که در عشق سوله جان داول کاره است که العشق اقله حرف و آجره قتل پس
در عشق چو امید زندگی طبع باید داشت و یا آنکه دل من از ظهور تخی ذاتی که موجب ماس عاشق است اما
مان خود بخوایم است و اریم آن یاس پس نکتید بلکه هر دم در اقبال آن کو مستعید چه معلوم است که کار تخی ذاتی
حرم و عاشق نیست و چون در حیران معشوق کار عاشق بجز از ماله دراری نیست بابران گوید قوله

از جور کو کسب طالع سحر گه بان چشم چنان گریست که ناپید دید و مده دانست

معنی است که سبب ظلم تار طالع خود که بر بارده و مایه معشوق جدا ساخته ما مدد چشمه های ما بجز
گریست که ما سیه و مکه در آسمان اول و سوم اند معلوم کردند که عالم علوی استهار یا مست
چون عاشق را باید که عالی همت بود بدینا و اینها نظر کند و محله گدائی خود خورسند با ست و قانع گریه

توله بلند مرتبه شاهی که نه رواق سپهر نمونه زخم طاق بار که دانست

معنی است که از عاشقان عالی مرتبه آنکس است که نه فلک را نمونه زخم طاق خود است یعنی
بکلمه گدائی خود خورسند بوده بدینا و اینها نظر نکرد بلکه ایهمه را طویل گدائی خود دانست باید است
که تقاصات عشق است که دریده نمیشد و هر دم بنظر آید چون عاشق صادق را ارا
بسیه نه بنار ان گوید قوله

حدیث حافظ و اساعز که نمیزد پنهان چه جای محسب شخمه یاوشه دانست

معنی است که حدیث حافظ و اساعز یعنی عشقاری اوچه حاس و شمس محسب شخمه لکیده است
دانست اے اظهار شمس است و نیز محسب شخمه مکر و ناصح مراد است یاوشه پیر طریقت
معنی واضح است غزل

بلبله برگ گل خوشترنگ و نواز دست و نزاران برگ و نوا خوش نالها و نزار دست
گفت ما را جلوه معشوق در این کار و دست

بلبل کنایه از عاشق و اگر نیز همین طیر است درست میشود که اهل التماس کامله باطیر میشود و آن
 مَن شئی لَکَ یُحِبُّ بِحَدِّیْمِ بَرگ گل لب معشوق و تجلی الهیه برگ و نوا توشه و عیش خوش بمنی بیا
 باید دانست که عاشق را اگر چه در هنگام هجر کار بگریه و زاری است اما گاه باشد که در حالت وصل هم به پیش
 آفت که جلوه معشوق را نهایت نیست و آنرا فانا بجلوه دیگرش و آید عاشق را کار فریاد است پس کسی که در کارش بر تامل نه تنها
 را چگونگی در یاد معنی آفت که عاشق را دیدیم که با معشوق خود هم آغوش و لب لب داشت یعنی در فراق
 وصل بود و چنان حال زار زاری نالیه گفتیم مران عاشق را که تو در عین وصل هستی موجب این گریه و زاری
 چیست گفت مرا جلوه معشوق درین حالت آورده یعنی می بینم که جلوه معشوق را انتها نیست و ما را فنا
 در پی بنا بر آن میگویم که بعرفتم کما حق معشوق نمیشود رسیدن به سبب آنکه محنت قرب از بی فراق نیست
 چنانچه در سبب الابرار است و دلی مصر ولایت ذوالنون و دان با سر حقیقت مشحون و گفت در
 کعبه محاور بودم و در حرم حاضر و ناظر بودم و تا که آشفته چو لاله دیدم و چه جوان سوخته جان دیدم
 لاغر و زرد شده و بچو بلال و کردم از دست زهر مر سوال و که مگر عاشقی اے شیفته مرد و که بدینگونه
 شدی لاغر و زرد و گفت آری به سرم شو که هست کس چون عاشق در بخور بخت و گفتش یار
 بتو نزدیکست و یا چوب روزت از تو ناریست و گفت در خانه اویم همه عمر و خاک کاشانه اویم همه عمر
 گفتش یکدل و یک دست تو و یا شمع گاه جفا جوست تو و گفت هستم بهر شام و بهر صبح و بهر آنکه
 چل شیر و شکر و گفتش یار تو اے فرزانه و یا تو همواره بود در خانه و لاغر و زرد شده بهر چه و
 سر بر در و شده بهر چه و گفت رو که عجب بخبری و بر کزین گونه سخن در گذری و محنت
 قرب ز بعد افزونست و جگر از هسیت قویم خولست و هست در قرب همه بیم زوال و نیست در
 بعد جز امید وصال و و چون کار معشوق ملام مقتضاست پس اگر از عاشق متنفر شود چه
 اعتراض نیست بنا بر آن گوید قوله

یار گزینشت با ما نیست جاسی اعتراض	یا دوشاهی کامران بود از گدایان عار و شت
-----------------------------------	---

معنی آفت که اگر آن معشوق از غایت استغنا که شیوه اوست نظر لطف بجا کرد و زود ما نشست
 اعراض را نمی شایست و چه نسبت خاک را با عالم پاک و که او یار باقی و مانا می و چون معشوق از غایت
 بے نیازی که دارد گوش بسخن عاشق نمی آید خواه سخن در ناز گوید خواه در نیاز بنا بر آن گوید قوله

در نیکی و نیاز و ناز با احسن دوست | خرم آن که ناز نینان بخت بر خور داشت

در نیکی و از نیکی دنیا سخن ناز و در کبر ناز نینان مستحقان معنی آنست که اگر
عاجری بینا میم و اگر غرور و کبر می در زمیج در دل نیکن او از نیکی و لطفت و شفقت عا از زانی نمیدارد
در کمال لطفت و فضل او قوت بجلت نیست محض عطیه است که قیل من خیر لک لا یبذل و در دمس دد
لا یبذل پس حرم کسی که میض از جبات معشوق حاصل نموده و بهر درگسته چون مناسط حال سالک
آنست که ولستگی بصورت جمیله مصنوعات و تعلیقات محرم نمکند که عمر گرانمایه تمامی صرف او سازد بلکه
چند ستابده نموده بصانع پروان که کل مکتوبه بدلی علی الصانع گوید قوله

خیز تا بر ملک آن نقاش جان افشان کنیم | کین همه نقش عجب در گروش پر کار داشت

معنی آنست که اے سالک تا چند مبتلا به این صور غفالی مانی بر خیز و این عملت بار آتی تا جان
خود را تا بر ملک آن نقاش کنیم که این همه نقوش مختلفه که می بینی و مبتلا را آن شد و دیگرش قلم داشت
پس از گروش قلم داشت پس چون اند قلمی لا حواسست که عالم را از کتم هم بر منصف ظهور نستاند اول
قلم در لوح موجود نمود قلم را گفت اکتب فی صحیفه قلم نوشت هر چه امر شد و الحال بموجب نوشته
بطهره آید باید دانست که عشق سراسر رسوائی و بدنامی است از هر چه که هر چه در سبب حاشاقت
علوم مکران اند چون عاشق صادق آنست که از رسوائی و بدنامی نیندیشد و بیج ابدیت ارسل و
ناموس در دل نیارد گوید قوله

گر مرید راه عشقی فکر بد نامی مکن | شیخ صنعان خرقه زین خانه خمار داشت

مرید اراده کننده شیخ صنعان نام مرید کمال و شیعه وصل که بر ترسایح عاشق شد و قصه است
افظ من افس است معنی آنست که اے سالک اگر اراده عاشقی داری و میخوای که مرید و سالک
عشق نمائی اول باید که فکر بد نامی را از دل و دماغ از نیتیه که شیخ صنعاں ما آن کمال که بار صبر
مرید صاحب کمال داشت و نتیجه حج کرده بود چون محبت ترسایح گرفتار است آن زهد و یارسانی را
بر باد داد و عمر نیتیه مصحف را بسخت و بت را سجد کرد و خاک چرانید و بیج این رسوائی نیندیشد
که سه بار در گریه خرقه بزنا داد و نقد بود ساله را بر و کفار داد و قبله بدل کرد و زود و علف دیرینه
دوستی بچوب کرد و دوش بزنا داد و چو عاشق بداید که بطاعت معشوق بنوعی بایستد که کسی بر آن

دقوت نیاید تا قاعده اخلاص خلل نیپذیرد و بر اینسوب نگردد بنابراین گوید قوله

وقت آن شیرین قلندر خوش که در اطوار سپهر | ذکر تسبیح و ملک و حلقه زمار داشت

قلندر در لغت الانس آوردد و فرقه قلندریه که تشبه بحق بلامتیته طائفه باشند که تعمیر و تخریب نظر خلق مبالغاتی زیاده نه نمایند و اکثر سعی ایشان در تخریب رسوم و عادات و اطلاق از قیود اداب مخالفت بود و سرایه ایشان چیز فراغ خاطر و طیب القلب نباشد و ترسم بمهر اسم زیاد و عباد صورت نه بندد و اکثر افاضل و طاعات از ایشان بر نیاید و خبر برادری و فیض موانعت نماید و جمیع کائنات اسباب دنیوی نباشند و بطبیعه القلب قانع باشند و طلب مزید احوال نکنند و ایشان را قلندرین خوانند و این طائفه از جهت عدم ریا بلامتیته مشابعت تمام دارند و فرق میان ایشان و ملاسمی آنست که ملاسمی جمیع نوافل و فضائل تمسک جوید و لیکن از نظر خلق اندر پنهان دارد اما قلندر از حد فیض مرگند و در باخفاء اظهار از نظر خلق متعید بود و معنی آنست که خوش آن عاشق که در راه عشق تعمیر طین در خرابی ظاهر حاصل گردد یعنی طاعت و عبادت معشوق بنوعی بجا آرد که کسی بر آن دقوت نیاید و چون جامه وجود عاشق تا که بصباغ خانه فنا غوطه نخورد مصیغ رنگ بقا نگردد بنابراین گوید قوله

عارف کو سیر کرد اندر مقام نیستی | هست شد چون مستی از عالم اسیر داشت

مقام نیستی فنا هست بقا و محو معنی آنست که هر عشق که سیر مقام نیستی کرد و در عالم فنا بی اسیر و آه قافیه بمقام محو ممکن گردید و بقای او معزز گردید چون مستی عشق و انگیز او ماند و از وسایل غفلت بر آید یعنی از افتاد راه بمشاهدات تجلیات بسبب کم حوصلگی سیرابی روت میدد و گرفتار آن مقام میماند و از عروج باز میماند و در بمطلب نمی بریزد و عشق را خاصه آنست تا که بقا نرسد و سیرا معزز نگردد و اند چون چشم عاشق را تمام کار با اشک باری است از آنجهت که اندر تعالی فرموده که من چشم گرماند و دست دارم و نیز موجب حصول مراد است که الیه کما تحصیل المرادات بنابراین گوید

چشم حافظ زیر پا هم قصر آن جور است | شیوه و جنات تخریب شد تا که داشت

معنی آنست که چشم حافظ از غایت بجران که از آنجناب جدا شده به عالم تقید گرفتار شده شیوه بوستانها که روان میکرد و در زیر آن نهر با جاری حاصل نموده و تمام بگریه و زاری است و اینده علم

بیمهر رخت روزی نور نماده است | و ز عمر مرا جز شب و بجزر نماده است

معنی آنست که از آفرینش که در ستاره دیدار روح افزای تو جدا نموده ام و در عالم اطلاق رو به عالم
تقدیر آورده ام و در برین تاریک گردیده و از غم خود حیرت و بخت و غم بمردم حصو لے نیده چون در
بحران مستحق کار عاشق بگریه و داری است گوید قوله

هنگام دواغ تو ز بس گریه که کرم / دور از رخ تو چشم مرا نور نمانده است

معنی آنست که هنگام دواغ تو بس گریه و محارقت از بس گریه و داری که نمودم نور از خانه چشمم کم
سده اے روشنی در چشم نمانده و این سخن که گفتم روشنی در چشم نمانده و در اندر تو که بمنزل روشنی خیم
منی چون بحران مستحق موجب قتل عاشقانت ساراں گوید قوله

وصل تو اجل راز سرم دور همیشه / از دولت بجز تو کون دور نمانده است

معنی آنست که در عالم اطلاق مبتدا دیدار روح افزای تو مغز بودم که آن وصل تو اجل راز
سرا دور میشد یعنی هم داندینه اجل را بسوی ما راه نمود اکنون چون به عالم تقدیر آمده ام و یکایک
تألیف مصری گشته ایم سبب بجز تو اجل و سنگیر وقت ما گردیده و هر دم در پی می که ایجل الیجل
سبب بین حیات دور زده که در ایچم متاهله خود را که کمایا ز تهو و تحلیات است در پنج مدار و در پی
قتل ما میباش که خود ما را اجل در پی است و چون بحران سخت ترین عدمیت و عاشق و مسموم
در مرگ قریب است ساراں گوید قوله

نزدیک شد آن دم که رقیبان تو کوئ / دور از درت آن خسته و رنجور نمانده است

معنی آنست در محارقت مراد یک است که آن وقت در آید که رقیب محضرت در آمده عرض نماید
که از دوری درت دارد و در مهاجرت فلان خسته و رنجور معنی آنست که آن وقت نزدیک رسید
که بحران تو سرم در قریب تو که شیطان است از کمال بهجت ما عجز خود گوید و ما را عالم درد بد که دل
در بحران تو مرد چون آنست حدائی موجب موسیقی عاشقانت و هفتن آن نوعی اعمال آنست گوید قوله

از غمی بحران تو زین گردن پیچم / سوزم من ازین غصه که مستور نمانده است

معنی آنست که از آنس بحران تو بسبب گردن این فلک رو بمن آورده اگر سوزم من ازین غصه بجا
آنست که مستور نمانده است اے طاقت نسط آن نموده باید دانست که خیال مستحق مدام در چشم
عاشق شکن است اما گاه حالتی رو س می دهد که هم از میست نظر مفع می شود و چون ارتفاع خیال

معتوق مرصوب پریشانی عاشق است گوید قوله

میرفت خیال تو از چشم من و میگفت
هیبت ازین لقمه که معمور نموده است

معنی آنست که خیال تو از چشم من میرفت و در هنگام رفتن میگفت که افسوس ازین چنین لقمه شریف که ویرانی در رویداد و پریشانی بر انداخت چون تنگ عاشق مدام همین است که درین حیات چند روز که دامگیر وقت اوست معتوق برود گذر کند بنابران گوید قوله

من بچه بود و ارقدمه ریخته کند و دست
کز جان رفته در تن برنجور نموده است

معنی آنست که بدین چند روز که حیات مستعار دهنگیر وقت است معتوق بر او توجه کند عنین لطف حیوان است و من بود و فتنه که طائر روح از قفس قالب سپردار نماید اگر محبوب قدم رنج فرماید چه نفع چون مناسب حال عاشق آنست که تالیف حیات و گلشن وجود او جاریست و ساغر دل از خون می جگر مالای و اگر به نیاساید بنابران گوید قوله

در هجر تو گر چشم مرا آب نموده
اگر خون جگر ریز که معذور نموده است

معنی آنست که در هجر تو اگر چشم من که بسبب گریه عاشقاری خشک گردیده و آبش ناپدید گشته حذر می در پیش آرد قبول کن و بگو که بجای اشک خون جگر ریز که معذور نه چر که اگر آن چشم رفت خون جگر مهبیاداری بدان که اگر چه علاج هیچ و محنت بجز صبر نیست اما چون صبر از عاشق صورت پذیر نیست بنابران گوید قوله

صبر است مرا چاره ز بجران تو کن
چون صبر توان کرد که مقذور نموده است

معنی آنست که ای محبوب من اگر چه بدین جدائی و بجران تو بجز صبر و شکیبائی چاره نیست لیکن صبر چون توان کرد که مقذور نماد یعنی از حیله اقدار بیرون شد و مقذور نماده است چون کار عاشق در بجران معتوق مدام بغیر از غم گذراندن و بگریه دانه بسر بردن نیست بنابران گوید قوله

حافظ از غم از گریه نپیر و آخت بخنده
ماتم زده را داعیه سوز نموده است

معنی آنست که حافظ بسبب غم و گریه بخنده رجوع ننمود که بسبب بجران آن یار سنگین دل یکبار ماتم زوگان است و ماتم زده را داعیه شادی کجا غزل

بدرم زلف تو دل بتلاخ خوشین است
بکش بغمره که آیش سزا خوشین است

زلزلت مراد خنده عشق مبتلا و گرفتار غم و غمخیزی ذاتی جلای ضمیمه اینش بر دل معنی آست که
دل اگر چه بقیه عشق است اما هنوز گرفتار خود است که ترا از بهر خود دوست دارد و این نقصان عاشق است
چه عاشق کامل آنست که معشوق را از بهر معشوق دوست دارد و این نمی شود مگر فناء و فساد حاصل میشود
حرور و دغلی ذاتیه جلایه بابران گوید مران دل را بستمی تجلی ذاتیه جلایه مکش لیس فانی ساز که هر که
در عشق در آید و طالب مراد خود باشد واجب القتل است قوله

اگر تو دوست بر آید مراد خاطر ما | بهوش باش که خیر ی برای خوشین است

یعنی اے محبوب من اگر مراد خاطر ما دوست بر آید پس بیکار و فاضل و داماد و بنشین بدان اگر چه
نظا هر چیز نیست و حق ما مافی الحقیقه چیز است بر اے خود کردن است که موجب استهزار احسان
و فضل است چنانچه گویند که بری روز می گشت که من در بهر عمر خود یکس نیکی نکرده ام گفتند جدید
کرم که میکنی این چیست گفت چون اجر این ما باز گردنده است پس هر چه نیکی میکنم با خود میکنم چون
میص معشوق بهر علم است بنابران بزبانی محبوب گوید قوله

چو راز عشق ز دل با تو گفتم ای بلبل | مگو که آن گل خندان برای خوشین است

راز عشق سخنان محبت و یگانگت بلبل کنایه از عاشق گل خندان معشوق یعنی او عاشق
مسکین چون سخنان محبت و یگانگت با تو در میان نهادم بدین غره میباش و مگو که آن محبوب خاص
بر اے مست بلکه فیض او بهر حال است چنانچه مذکور است اے میص معشوق بود عام خاص تو پس
تشنه شربت دیدار دلارا همه کس و همه مند از کرم بحر گوهر تراش و تشنه شربت ساقی بوقایا که کس
چون مراد عاشق فنا و خود است بنابران گوید قوله

بجانت ای بت شیرین من که چون شمع | شبان تیره مرا دم فانی خوشین است

بافسیه شبان تیره زبان جدائی یعنی اے محبوب من قسم بجان تو که درین زلال جدائی شمع وار
طالب فانی خودم که هَمَمُوا الْمَوْتَ اِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِینَ قوله

بمشک چین چو گل نیست بود گل محتاج | که نافهاش ز بند قبا و خوشین است

گل که عبارت از روضه معشوق است حسن او محتاج به چیز دیگر نیست بلکه حسن ذاتی دارد و
مصرع دوم برین اشارت دارد که اے آن عینه که زخضر آب زلال یامت و در منزل تشنه لیک

انپاشته اند چون کار عاشق ترک طبع از مایه ای است و قانع شدن به چیه از مشوق بهر بنابران گوید قوله

مرو بخانه ار باب نه مروت و بهر | که کنج حافیت اندر سر از خوشین است

یعنی ایدل بروی یکس از انبانی زمان مرو بخانه خود بشین که حصول کنج حافیت شش بخانه نشینی است و قناعت گزینی قوله

بسخت حافظ و در عشق و جانباری | هنوز بر سر عهد وفا خوشین است

یعنی حافظ مدعا عشق بسخت با وجود این از راه بر نیگردد و مطابق وفا نمیکند از غزل

بجان خواجه و حق قدیم و عهد درست | که مونس دم و صبح دعا سے دولت است

باقسمیه خواجه محمد ۲ حق قدیم محبت عالم اطلاق عهد درست قالوا بلی و یا آنکه روز نازل اندر تمام با روح گفت که بروید و در گاش جهان صفات تفرجات بدست آید و از عبادی ما اندوگین مشویه که با شما ایم هر وقت که طلب کنید که سخن آفریند و حق الودید و دم صبح وقت صبح دعا خواندن مراد یاد و ذکر معنی است که نسیم روح بر فتوح رسول مقبول و قسم محبت قدیم که در عالم اطلاق با تو داشتیم و قسم به عهد درست که با تو کرده ایم و تا حال به آن محکم هستیم و یا آنکه تو با ما نموده از آن روزی که جفا نموده ایم هر محبت مونس ما یاد و دولت تو اسے فکر عظمت و بزرگی تو چون محبت از دل عشق رفتنی نیست بنابران گوید قوله

سر شک من که ز طوفان لوح دست بیرو | از لوح سینه نیارست نقش مهر تو نشست

معنی است که بسبب روری از مشاهده روست عالم آسای تو استکباری من بنظر رسید که از طوفان لوح غلبه بود و با اینهمه استکباری حرف مهر و محبت ترا از لوح سینه نتوانست محو کرد یعنی عشق ما بنظر رسید که هیچ نوع خلل پذیر نیست و چون دل شکسته عاشق گوهریست نه بهانه لایق تحقیر بنابران گوید قوله

بکن معامله دین دل شکسته بخیر | که این شکستگی از زوایعده هزار درست

معامله انظار عیب درست تنگ زر معنی است که اسے محبوب من در تفقد این دل شکسته ساعی باش و نقص و عیب در پیش میاور که این دل شکسته ما با اینهمه شکستگی قیمت عهد هزار دل درست دارد باید دانست که قیمت دل شکستگی است این گوهر باو العجب که دل نام ولایت پذیر چند

شکسته تر نسبت بهتر و اگر درست معنی تسکین زربود معنی طاهر چون اکثر زبان طاعنان و الاکمان
در حق مشتاقان درباره عشاقان دراز کرد و بنابر آن گوید قوله

ملاستم بخزانی مکن که مرشد عشق | احوالتم بخزایات که در روز است

مرشد عشق است خزایات که از عشق و طریق ملائمتیه روز نخست در رازل معنی آنست
اے سکر داسے ناصح من یا خزانی طاهری که دادم و آن کایه از طریق ملائمتیه است ملامت رعا مدحیرا که
از روز رازل است تعالی نصیبه ما خزایات افکنده و چو ابر هر کس خرموت دوستی ظهور زین یونزد و پس ملامت
تو روانی باشد چو عاشق را در هر حال که باشد احوال ضعیف و طبعه بناید گوید قوله روادار که با علم
آصفی گویند آصف نام وزیر سلیمان و وزیر مراد ناصح و یا همان عاشق حواجه اشاره بهمان آصف خاتم
مصور معشوق مایه است که اگر چه در ستاده الابرار من العجلی و الاستتار همه عاشقان شریک اند اما با آنکه هم
عاشق بدو نیست یکسان که چون ارشاده می افتد جزع و فزع میادی نهند و سرگردان میشوند و زبان
شان دراز می گردد و این حالت جذبه است که می عرف الله طاک الله در حق ایست دوم آنکه چو
در حضور معیبت می افتد خروش می مانند و سر در گریان میشوند و زبان می میگردد و با حال ساکت
که می عرف الله طاک الله در حق ایست و این باعتبار کشف و علم اول اولیست معنی آنست که روادار که
در حق عاشقی که علم او در کشف معیبات چو علم سلیمان باشد گفتن این سخن که ان عاشق اردو را فتاد ان
حالت وصل و مبتلا بودن همچو خون خمر و فزع و بنیاد و تنهاد و سرگردان نشد که عاشق کامل است میدانند
که عاشق را بهتر ازین نیست که باراده معشوق راضی بود خواه لطفت اردو است بینه خواه قهر و آنکه سید است
که حالت وصل خواهم رسید و دام در خیال نخواهد ماند و اگر آصف مراد ناصح بود معنی آنست که روادار
مدار آنکس که علم او چو علم آصف باشد گفتن چنین سخن که در مصرع ثانی است در چو معشوق بهر دم
عاشق را بلا و غم دالم متلا میگرداند و دوسه فرو گذشت نمی نماید قوله

شدم ز دوست تو شیدا می کوه و دشت هنوز | نیکنی برحم نطایق سلسله سست

نطایق که بر بند و گنجه می سلسله ز بهر مراد غم دالم معنی آنست که اے محبوب من از دوست
عشق تو سید ادا کرده و دشت و صحرا میگردم و هزاران جام زهر و مله و در می نوشتم و تو هنوز که بر بند سلسله
از روی رحم سست نیکنی یعنی ازین گمرنگی که در میان ما کرده و هر دم سلامی سازی هیچ تحیف نمیدای

چون بهترین صفت عاشق صدقت و سحر سخنی که از روی صدف برآید مقبول دلها و فیض بخش
جا نهد و گوید قوله

بصدق کوش که خورشید زاید از نفس است | که از دروغ سپهر روئے گشت صبح نخست

صبح نخست صبح کاذب معنی آنست که اے عاشق مسکین اگر نخواهی که معرفت و وصل ماری و کلام
توفیق بخش عالمیان مانند صبح صادق گرد پس باید که بصدق کوشی اے اعمال بے ریا خالصانه بجا
آبری نیست یعنی که صبح صادق بصدق خود چون فیض بخش عالم شده و از کذب یعنی اعمال ریا متفرق باش که
موجب سپهر روی است نمی بینی که سپهر روی صبح کاذب بسبب کذب خود است چون عاشق را باید که
از لطف معشوق امید منقطع نکند گوید قوله

ولا طمع میر از لطف نه نهایت دوست | چو لاف عشق ز روی هر ساز چاک است

معنی آنست که ای دل از لطف معشوق امید منقطع مکن که لا تَطْمَعُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ بلکه چون خواهی از لطف
معشوق هستی و دعوی عشق مینمائی پس سر را روانه فدا اے معشوق کن باید دانست که کار معشوق بدام
استغناء نمودن و در جفا و ترک و فداست و کار عاشق آنست که هیچ نوع از رنج و تنگدستی نشود گوید قوله

مرنج حافظ و از دلبران حافظ محوس | گناه باغ چه باشد چو این گیاه نرست

معنی آنست اے حافظ اگر دعوی عشق میکنی پس از سرخ و جفا اے دلبران رنجیده مباش و از ایشان
نگجه اشت بیان مجوس و چون سرشت محبوبان بیوفائی است پس عیب ایشان چه و گناه برایشان
چون باید داشت غزل

بر و اے واعظ و دعوت کنم سوخت | که خدا و ازل از بهر بهشت نشت

معنی آنست که اے واعظ برو مارا بسوخته بهشت که کنایه از زهد و تقوی است و دعوت مکن چرا که
خدا مارا از ازل از بهر بهشت که مقام حظ نفس است که قَهَامَا أَشْتَقِیْدُ الْأَنْفُسُ زبید کرده بلکه محض
برای عشق ذات خود بوجد آورده که خَلَقْتُ الْأَنْفُسَ لَكَ وَخَلَقْتَ لِي و چون از هر کس خلاف
نوشته بوجد آفرینی نیست گوید قوله

منعم از می بین ای صوفی صفائی که حکیم | و ازل طینت مارا بمی ناب سرشت

صوفی صفائی مراد واعظ باعتبار استهزا و نیز صوفی که معرا از آراستگی باطن باشد معنی آنست که

انے و اعطایں بنوسی کہ گماید از طریقہ اعتدالیست یا احتیاطی طریقیه ملائیه است عیب ماکن که حق
صا زل خیر ما را آپ نموده یسے برائے ہن سیکارو چون غیر از نوستار لی اربا بطور محی ویند پس
اختصاص توجہ سود و جہل ہر کے موجب مکی خربہ و مملکت ہنم فرجوں بیا میرے کہ رو دست خربت کسدہ
است و مستحکم بنابر ان گوید قولہ

تو و تسبیح و مصلّا و رزہ و صلح	من و میخانہ و زنا و ورہ ویر و کشت
--------------------------------	-----------------------------------

میخانہ عالم عشق معنی آنست کہ از توجہ آثار و علامات زہد و ورع کہ تسبیح و مصلّات و اربا و جہاد
و سہا با عشق کہ زنا و طاعت یک رنگی و بے نامی و بے سنگی است ورہ ویر کہ مقام مشوقا است و کشت
کہ عالم جہد و کشت و بجائے ظہور بتان تجلیات کہ عالم ضرورت و اتحافہ دان کہ اندر و تھا ہیگر و
عیان و حیثیت بت یعنی تجلی لطیف و میناید و با انواع لطیف و سوال مشاہدات در عالم
ملکوت نیز و میدہ تخصیص ببحریت چہ جواب مشاہدات اگرچہ در ملکوت نیز بہت اما ال تجلیات
لے اعتبار است کہ سر سر آزمایش و ابتلا نہ بودی و رہاست و چون حصول تقابل ماکن است گوید قولہ

ایک جواز خرمین بہشتی نتواند برداشت	ہر کہ از راہ فنا در ر حق دانہ نکشت
------------------------------------	------------------------------------

خرمین بہشتی بقا باشد راہ فنا مانے امد معنی آنست کہ ہرگز بقلم تقا نہ تواند رسید بہشتی
جو ہم آغوش نتواند گردید ہر کہ اول خود را در راہ معشوق فانی نہاست و فنا نہ امد و چون بہشتی
کہ مقام وصل معشوق است کہ **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُهُ كَيْسٌ دِيهَا مَهْوَرٌ وَلَا قُصُورٌ يَتَكَلَّى لَنَا صَاحِبُهَا**
کے عبتواند شد مگر بعشق سا بران گوید قولہ

صوفی صاف بہشتی نبود را کہ چون	خرقہ در میکدہ اور گرد و باد نہشت
-------------------------------	----------------------------------

باید است کہ صوفی بدو نوع است مقلد و محقق صوفی کہ در محل ذم واقع شدہ مراد صوفی مقلد کہ
ظاہر ہن آہستہ و باطنش خراب خرقہ مراد وجود و اسماں یا وہ عشق و محبت یعنی ہرگز بہشتی
کہ وصل معشوق است صوفی صاف کہ ظاہر ہن آہستہ و باطن خراب نہسد چہ کہ بخون خرقہ
وجود را یا خرقہ اعمال را در صباغخانہ عشق سیاہ و محبت رنگین نکرده اسے اعمال پیر یا سیاہ و رونا
و باطن خود را نیار آہستہ و صاف بہتری در خرابی سیاہ و رونا ہر کو بحر ابات شد بندہ است
زیر کہ خرابات اصول و نیست و چون عیس و دانت عاشق را ہستہ بتناہرہ مستقیمت بنا بران کہ

راحت از عیش بهشت و لب حورش نبود	بهر که او دامن دلدار خود از دست بهشت
---------------------------------	--------------------------------------

معنی آنست که هر که او دامن دلدار خود از دست داده یعنی از روش اخلاص انحراف نموده اعمال بایسته داخل جنت و مزید درجات و حصول بهشت نموده هرگز مرا در راحت از عیش بهشت و لب حورش چنانچه چون لطف مشوق و انگیزه وقت عاشق گردد مرا و نه بیم از دوزخ و نه شادی از بهشت گوید قوله

حافظا لطف حق ابر با تو عنایت دارد	باش فایز ز غم و فزع و شادی بهشت
-----------------------------------	---------------------------------

معنی آنست که ای حافظ اگر لطف حق شامل حال تست پس از غم و دوزخ و شادی بهشت فارغ باش - غزل

تا سز زلف تو در دست لیسیم افتاده است	دل سوزانده از غصه و دیم افتاده است
--------------------------------------	------------------------------------

زلف کنایه از عالم صفات لیسیم مراد اراده ازلی و قضا و قدر و زلف در دست لیسیم افتاد ان کنایه از پیریتان شدن زلف است معنی آنست که انان وقتی که قضا و قدر یعنی اراده ازلی تو زلف را که عالم اسما و صفات است بر روی عالم آراء که کنایه از ان و صحت مطلق است پریشان ساخته و وحدت را در زیر کثرت نهان کرده و ما را از مشاهده ذات مطلق محجور نموده به عالم کثرت که سحران است مبتلا گردانیده دل دیوانه ما ازین غصه که کنایه از بازداشتن مشاهده ذات مطلق است و دیم لای خسته و مجروح افتاده است و این عالم کثرت اگر چه بظاهر حجاب ذات مطلق است اما هم موجب زیبایی و افزونی جمال است چنانچه گوید قوله

زلف مشکین تو در گلشن فردوس خدار	چیس طائوس که در باغ نعیم افتاده است
---------------------------------	-------------------------------------

زلف عالم کثرت گلشن فردوس هزار اموذات مطلق معنی آنست که ظهور عالم کثرت که اسما و صفات است بر ان عالم وحدت که ذات مطلق است هیچ میدانی چگونه است طائوسی است که در باغ بهشت خرامانست یعنی موجب افزایش حسن و جمال است چنانچه فروشتن زلف اگر چه حجاب طایف و خساره است اما موجب افزایش حسن هم هست و چون موجب ظهور عالم کثرت و قیام آن جز بنقطه وحدت نباشد بران گوید قوله

در خم زلف تو آن خال سیاه دانی چیست	نقطه دو و که در حلقه جیم افتاده است
------------------------------------	-------------------------------------

زلف عالم کثرت و خم عبارت از کجی مراد از ان تضاد چون اسلام و کفر و ایم و نبی خال سیاه

لفظ صفة معنی آست که در عالم کثره که اسما و صفات است آن حال سیه که لفظ وحدت مطلق است
 و در دیکس است چیست چون لفظ سیاهی است که در حلقه جیم است که موجب قوام وجود او است
 ظهور اوست یعنی موجب ظهور و قوام عالم کثرت همان لفظ وحده است که در میان آنهاست چون نمود
 ذات مطلق موجب فریادگی عالم است و او از غایت استغنا کسی منتفع نیست بنابراین گوید قوله

چشم جاوید تو خود همین سواد سحر است | لیکن انیت که این نسخه سقیم افتاده است

مراد از چشم ذات مطلق است چشم اینجا بمنی فقد ذات که گویان بیند وجود کائنات
 این نسخه اشاره به چشم سقیم بیار گویند و چون جیم معشوق از غایت استغنا که دارد به کسی
 التفات نمینماید بنابراین به سقیم تمسید یافته چه خاصه بیار است که هر سوال التفات نمیکند معنی آست
 که ای محبوب من آن ذات مطلقه تو بالذات شهرت بر ابرو و همه وجه و موج و خوش که هر که سان نگاه
 کرد از خود رفت اما همین است که از غایت استغنا که دارد بکسی التفات نمیکند و چون هیچ نوع عاشق
 از در معشوق جیم پذیر نیست بنابراین گوید قوله

بچو گرد این تن خاکی نتواند برخاست | از سر کو تو زان رو که عظیم افتاده است

که در عاشق ناقص که ماندک آسیب با حوادث بگردیدینه از محبوب من مانند عاشقان نام
 که ماندک آسیب خورد و جابر فیض و برخاستنی نام که عظیم افتاده ام یعنی بنوعی در عشق تو گرفتارم که
 هرگز از جناب تو جدائی نخواهم کرد معنی آست که چنانکه گرد و خیزدین من از آن رو که عظیم بر سر کوئی
 توانسته است نخواهد برخاست حاصل آست بنوعی در سجود گاه تو مقید شده ام که هرگز از آن خا
 جدا نخواهم شد بلکه در آن خاک جان خواهم داد و در سجده که سر نه زمین میشود چه به در ملت وفا
 گنبدش نام کرده اند و چون عشق موجب ارتقا و رفیع است بنابراین گوید قوله

آنکه جز کعبه مقامش نیک از یاد لبست | بر در میگذرد دیدم که مقیم افتاده است

لب مراد لطف است لب که تیزترین حسی شد لطف خدمت + ماع جانور آب او نشود است
 معنی آست که آن کسی از غایت نه در دور و امید لطف تو بخوار کعبه که مقام زهد است با تو نیست
 و الحال چون لبست اندر آمد بجائے رسید که دیدم بر در میخانه مقیم افتاده میماند شیخ درین بیت
 احوال خود بکنایه ظهور نموده یعنی پیش ازین مرا از غایت زهد و پریشکاری سواست که مقام زهد

والحال بسبب عشق افتاده و میخانه شده ام و نیز درین مهیت تلخ است بقصد شیخ ضعیف جوان
مشاهده ذات مطلق موجب بقا عاشق است بنابراین گوید قوله

سایه سرو تو بر قالم اے عیسی دم | عکس روحت که در عظم زیم افتاد

سرو کنایه انده مراد است از ظهور تجلیات و نیز ذات مطلق یعنی اے محبوب من این سرو قلم است
بر قالب انداخته یعنی این است از ظهور تجلیات و یا مشاهده ذات مطلق که برآورده و آنا فنا جا
و دیگر بنمایه عکس روحت که بر آستین آنهاست بوسیده افتاده یعنی موجب حیات و زندگی باقی

الحال بقا باقی خواهم رسید و چون زاده عشق تذلل و انکسار عجز است بنابراین گوید

ول من در هوں رو کو تو ایونس جان | خاک را هست که در پای من

معنی آنست که اے محبوب من در هوں بوسه تو مانند خاک را هست هست که در پای من

است افتاده است و چون عاشق را عشق نصیب ازلی است بنابراین گوید قوله

حافظ کلم شده را با عمت اے منوس جان | اتحادیست که در عهد قدیم

عشق اتحاد و یگانگی عهد قدیم قالوا بلی معنی آنست که اے محبوب من

عشق تو از خود گذشته است با عشق تو اتحادیست ازلی نه امری غزل

با و سحر از نافه تا تار و زیده است | نه غلظم بر سر کوئی تو

با و سحر بهین با و معروف یا کنایه از ولادت معنی آنست که با و سحر با و دوست

و شام جان ما را سطر کرده گویا که بر نافه تا تار گذار کنان آمده که اینچنین بوسه

کردم که نافه تا تار را این بوسه کجا بلکه بر سر کوئی آن محبوب سیر کنان آمده است

ضحک ضحک بر کس خنده نمودن موجب خنده بر خود است گوید قوله

اگر با و هست غنچه منی که در لبسم | با و سحرش بهر چه این

و من مظهر کلام است اینجا کنایه از عاشقی کامل که مصدر کلام حق گردیده که در

خود است یعنی اگر من که غنچه وار قبل از حصول دولت عشق بستی و افسردگی

بخنده معترض نمی شدم جذب علیه که عشق است چرا مانند گل پریشان و سر

در سوای من محض از آنست که با عاشقان بخنده معترض میشدم لاجرم بوج

تدوین حاصل نمود چون مستحق اگر چه لطیف تر است نیست است اما ساطع بیکی نوس بنابر آن گوئی قوله

چون پدرش را گفت که جو زنجیر دلم گفت دیوانه ندانم که در آن زهر حیه دیده است

منہی چوں دل من سر زلفت زنجیر من تو کہ کسایت از عشق است نگاه کرد و دوید بهای آن را در یافت
مموده طلب آن کرده سنے گوید کہ این دیوانہ کہ کنا تہ از خود است درین ربجہ کہ عشق است چہ دیدہ است
کہ چنین میا کا کہ در طلب او میرود و چون حال عاشق بریتان ارقہ و مہر است گوید قولہ

پرسی توجیه حال دل بدروز که بهرت در زلف تو و رنج شب مار کشیده است

دل بدروز دل پریتاں بسنے حال ایں دل یریتان رسرگردان کہ او اراسے تو در زلف تو
کہ عشق است بیج بدرجہ کمال کشیدہ چو می پرسی بسے حال پریتانی او در عشق سیر و ن از تخریر
و لفریست چو آن عاشق مدام از معنوق طالب ترحم است گوید قولہ

بخشای بر شکم که چو باد از نی بوت
سر گشته بدنبال تو بسیار دیده است

تھے اے محبوب بن مرین اشک ہائے مہر کہ ازبے حصول تو دیریں تو مانند ماو سرستہ دوندگی
 مودہ رحمت نہایتے نظر مرین گرمی مکن و عطیے فرا چون راہ عشق سراسر بلاست گوید قولہ

گفتم سرگیسوے چو مار تو گفتم گفت

یہ سننے روزے کان محبوب خود عرض نمود سر گیسو سے یوں مارتو بہت آرام لینے در عشق تو در آورم
مجنوب گفت ارین سوال محال بگذر کہ راہ عشق ماسر اسر ملاست و کہے اقبال بلا نمودہ چک
ال عاشق سخن عاشق در نیاید گوید قولہ

زخاں دل و زلف سیاہ تو بے آگاہ
آنکس کہ گئے ماریا ہنش نگزدہست

یعنی حال دل بریتاں من و زلف سیاہ تو کہ عشق است ما او یہ معلّمی ورمیان آورده یعنی کہ
عام عمر زخم از عشق نچسبده چگونه درد و عاشق را در باید چون نهفتن عشق نوعی از محال است نارمان گوید

ان کے غمِ نہان تو در سینه دارم | چون از غمت آہم ہم رخ رسیده است

لست من بجای رسیده که آه من جانورم بهر فلک کنده است چون جسم عاشق را اگر به محال نیست گوید قول

مفتی کہ حالت فلان خیر بر آست از انخانه خبری کہ در وصال حکمت است

١٢

[illegible]

یعنی است محبوب من از روی نوازش و تفتد پرسیدی که چندین گریه میکنی حال چشم پر آب نیست
جان من چه پری حال خانه را که شب در در تراوش است سینت قریب است که منهدم گردد چون کار
مشوقان گفته و حده دبی است گوید قوله

تا چند دهمی وعده که نزد یک رسم باز	رس تا که کس نخت سیه روشنیده است
------------------------------------	---------------------------------

یعنی ای محبوب من تا چند وعده کنی که باز نزدیک تو می رسم رس وعده خود فاکن و قدم رنج فرما که تا حال
کس سیه روی نخت ناگوش نکرده مبادا که کس بشنود زهر خندگی ایشان علاوه غم مبادا باشد چون
شب جدائی عاشق بے مشاهد عشوق بسر زسد گوید قوله

گفتی که شب حافظ بدروز خراب است	عمریت که نه بود تو بچش زدمید است
--------------------------------	----------------------------------

بدروز پریشان حال خراب درازی و تاریکی و بے رونقی و تاریکی شب در درازی و تاریکی است
یعنی ای محبوب من گفتی که شب حافظ پریشان حال خراب است ای تاریکی و لا انقطاع آری چرا
چنین نشود که عریب بسبب عدم مشاهده رؤیت صبح او ندیده غزل

جز آستان توام در جهان پناهنیست	مرا بجز سرایین در جاله گاه نیست
--------------------------------	---------------------------------

معنی آنست که ای محبوب من لمجا و معاذ من در جهان بجز آستان تو نیست و سر مرا بجز این در جاله
گاه نیست و چون حال برین است پس رو بکه آرم و باستانه که روم و حصول مرا و از که جویم چون عاشق
باید که مشغول محبوب باشد و بنیر نه دازد و بنابران گوید قوله

عدو چو تیغ کشد من سپهر نیندازم	که کار را بجز از ناله و آه نیست
--------------------------------	---------------------------------

حد و مراد البیس و نیز معترض و منکر معنی آنست که چون البیس فراراه من آید و من مخالفت نماید من
سپهر نیندازم و خود را در آنادی شتک سازم و هر چه مطالبه کند در بازم و عیب و آزار را به مقصود پیش گیرم
آن مطلوب در کنار پیش گیرم که مرا با آستانائی اشیاء ارمی نیست و کار و بار او ز من اعتبار نمی نیست
و بجز گریه و آه مرا کار نیست و اگر بیند ازم مثبت باشد معنی آنست که چون عدو که البیس است در
آزار ما باشد و یا صحر و آزار را که نصیحت است باشد من سپهر نیندازم یعنی بمخالفت پیش نیایم بلکه دست
و عجز و گاه معشوق بر آرم که کار ما همین است چرا که مشغول غیر شدن عاشق را بجزیت بزرگ و نیز چون
معشوق مهربان باشد رقیب چه تواند کرد و دشمن چه کند چه مهربان باشد دوست و چون عاشق را

بہتر از حرات مقامیست ہایران گوید قولہ

چرا ز راہ خرابات روئے بر تاجم | کزین ہم بچان ہیچ رسم درایت نیست

معنی آنست کہ اراء حرات کہ مراد مقام عشق است و یا حراتی اوصاف بتری است و یا احتیاط طریقہ ملائیمہ ماتہجہ اعراض نمایم چون مارا بہتر ازین ہیچ راہ نیست طریقہ خوشتر ازین شایان نیست کہ بدان گزیم چون در عالم عشق سلسلہ سرور و بلا و حوادث است حصو صایر عاشق کہ العشق تمام الممتہ والعلماء سائران گوید قولہ

عقاب جو کشیدہ است بال در شبہ ہر | کمان گوشہ نشینی و تیر آہ نیست

عقاب بار بال باز و شہر وجود معنی آنست کہ نزول ملا و حوادث یا ستاند بہر ان تمام وجود مارا احاطہ نمودہ و مطلوب ساحتہ ہیچ صاحب درد و اہل نیست کہ ترجہ آہار فزع این غم و ہمہ توان و بل وصل توان رسید و چون وجود نزد عاشق قدرے و قیمتہ ندارد و سائران گوید قولہ

زمانہ گر ز نذاشتم بخرمین عمر | بگو بسوز کہ بر من بزرگ کاہ نیست

معنی آنست کہ اگر زمانہ بسبب نزول حوادث اتش و دیرین عمر ما افکندہ و ما ابعرض ہلاکت آرد بگو مرا بخرمین عمر یا وجود را کہ بسوزد ہلاک شود کہ ترا مدت رے نیست اگر سوخت سوخت من از عتاب معرض شدنی ام و درین میت محاطہ نیست قیامہ دست کہ وجود عاشق مرعاش را حمایت پس بزرگ کہ وجود تقاضاے دینی وجودی میجوہارین جہتہ است کہ دُخُوْدُکَ دُکِبَ کَیْفَاسَ ہَا دُکِبَ و اعظم میرمودہ حق تو جوہار حومی حافظار میاں بہ خیر و چون اکثر شیوہ مستوقان استخوانے اتعاقبت و عاشق صادق را در آن گزرنہ گوید قولہ

غلام ز کس چاش آن سہی سوہا | کہ از شراب غروبش بکس نگاہ نیست

چاش مست و دیر ز کس کنایہ ارجیتہ و مراد از آن ذات سہی سر و مستوق نگاہ التفات معنی آنست کہ من غلام و بندہ جیتہ مست قی محرم کہ از بسیار شراب غرور کہ مستیہ ہیچکس نگاہ نیکند و ملتفت نیگردد و چون ظہور تخلیات را ثبات و قرارے نمی باشد گاہ ظہور و گاہ خفا گوید قولہ

عنان کشیدہ رواے پادشاہ کشورین | کلمہ نیست بر سر آہ کہ داود خواہی نیست

عنان کشیدہ آہستہ پادشاہ کشورین محبوب قیدی و نیز مراد تخلی کہ بر عاشق ظہور نمودہ امید و است

که عاشقان و عارفان هر تجلی را مقرباً الوهیت می‌شوند تا آنکه ظهور تجلی ذات شود آنگاه از گفته خود مستغفر میشوند و در کلمه که نفی الہان میکنند مراد از ان الہان بین تجلی اناری و اسمائی و صفاتی و افعالی است و گرنہ جز آنکہ یکے بیش نیست معنی آنست کہ اسے محبوب من ہر گاہ کہ ہمآنگذرنی اسے ظهور تجلیات و مشاہدہ خود بہ ارزانی واری پس باید کہ آہستہ روی یعنی تا دیگر توقف کنی و بچندین زودی مائل خفا نباشی کہ از دست عشق تو خلقے داد و خواہان اند و را بہا گرفتہ اند و از کثرت آنہا رہے نتوانی یافت کہ دران داد و خواہی نباشد پس باید کہ آہستہ روی و ہر یکے را بہا و برسانی . باید دانست کہ الحال تقاضاے زمان چنین افتادہ کہ تمامی مقلدان رونمودہ اند و کمالان از میان گم شدہ اند و چون رو نیست کہ دست بہر مقلدے دہند . اندرین رو صد ہزار الہیس آدم روے ہست . پس بہر دستے نشاید داد و دست بہتر نیست کہ کار و بار خود بہ وجہ لطف دوست گذار شدہ بہ عشق او گمارند بنا بران گوید قولہ

چنین کہ از ہمہ شود ام را ہی بنیم | بہ از حمایت زلفت مرا پناہی نیست

وام درویشان مقلد و اعلیٰ ربائی یعنی چون حال زمانہ چنین است کہ مے بنیم کہ ہر سو مقلدان برآید قید کردن خلق اند و ام ریاضت برآوردہ اند و نام سخی بر خود نہادہ اند و عاشقان کامل از میان گم شدہ اند پس درین زمانہ بہتر از حمایت زلف تو کہ مراد از جذبہ و لطف است مرا پناہ نیست یعنی بہتر نیست است کہ کار خود را ب جذبہ عشق تو و اگر داریم و نظر ب لطف تو و اگر ایم و دست بہت کہے مقلد ندیم و چون راہ عاشقی بہین است کہ نہ از کہے رنجیدن و نہ کہے را رنجانیدن گوید قولہ

امباش در پے آزار و ہر چہ خواہی کن | کہ در شریعت ما غیر ازین گناہ نیست

معنی ظاہر است و اعراض از آزار مردمان بدینجہت فرمودہ کہ خمر خوردن و زنا و غیرہ گناہ خداست و رنجانیدن مر کہے را گناہ بندہ است و گناہ بندہ اشد است از گناہ خدا و اگر معانی این بیت را تطبیق بخند شیع و ہند آنوقت مضمون ظاہر بیت مراد نیست والا نہ حکم جمیع معاصی و مناہی وارد میشود و این ضد قرآن و اکثر بیات حافظ انجمن است معنی آنست کہ کارے مکن کہ خاطر کہے آزرده گردد و در افعال ناشایستہ و خمر خوردن و مثال این خاطر صلیح و عابدان آزرده میگردد پس میگوید کہ ازین قسم کارے مکن کہ خاطر کہے آزرده گردد و سوائے آن از افعالے کہ در انہا بخش کہے نباشد ہر چہ خواہی کن کہ ترا

مماست تا بدست که سالک را باید که بمستوفان محاز و لبنگی بسیار زیاده مستغرق آن باید بود که قوله

خزینة دل حافظ بزلت و خال مده | که کار را می چنین حد هر سیاهی نیست

معنی آنست که اے محبوب من خزینة دل حافظ را بمستوفان محاز مده اے گرفتار عشق محاز ما که میرو
ایچین خزینها یعنی دل حافظ نه حد هر سیاهی است پس باید که ما از همه بریده سلسله عشق خود کنی
و گرفتار عشق غیر من نداری - غزل

چه لطف بود که ناگاه رشح قلمت | حقوق خدمت ما عرض کرد بر کرمست
بنوک خامه رقم کرده سلام مرا | که کارخانه دوران مبادو بیر قمت

معنی آنست که چه لطف بود که یکباره قلمت رشح قلمت گوی قلم تو حقوق خدمت ما عرض کرد و مرا یاد و ما نیت با بوک
خامه سلام یاد کردی پس بوجب آنکه از دست گداے بینو ما یاد هیچ جز آنکه لصدق دل دسا
کنند و دعا میکنم و میخوام که زمانه راے وجود تو ثبات مباد و این عمل بجا بر مرست دست و ملت با هر
این احتیاج شرح ندارد قوله

مرا ذلیل گردان بشکر این توفیق | که داشت دولت سرمد عزیز و محترمت

ذلیل خوار التوفیق اَعَانَهُ اللهُ لِلْعَبْدِ عَلَى اَتْمَاوِ الْفِعْلِ دولت سرمد جل محترم حرمت
و استه شده معنی آنست که بشکر آنکه اے تعالی اعانه خود همراه تو کرده و در حلقه خاصانت در آورده
مرا ذلیل گردان اے محروم مدار احسن کما احسن الله لیک قوله

نگویم از من بیدل لبه کردی یاد | که در حساب خرد سهو نیست و قلمت

سهو و فراموشی حساب خرد مقتضای عقل یعنی میگویم که من بیدل را از راه فراموشی ساهه و بیا
یا نموده که مقتضای خرد نیست که فراموشی را بجا حساب تو ما را بابت قوله

دلیم مقیم در تست حرمش میدار | بشکر آنکه خدا او تستت محشمت

مقیم در تست حاک در تست محشم ررگ قوله

بیا که با سر زلفت قرار خواهم کرد | که که سرم برود بر ندارم از قدمت

سر زلفت اشاره محذبه محبت معنی صراح تانی آنکه ترک سر نایم اما از قدم تو سر بر ندارم قوله

ز حال با دلت آگه شود مگر دقتی | که لاله برود از خاک کشتگان غمت

یعنی احوال پریشان مادل تو آنگاہ واقف گردو کہ مابینم و خاک گردیم و از خاک مالالہ برویدہ قولہ

صبا از زلف تو باہر گلے حدیثے راند رقیب چون رہ نماز داد و در حرمت

صبا کنایہ از قاصد زلف اشارۃ بحسبت و شوق کل کنایہ از طالب رقیب حاجب غماز اشارہ بصبا و رہ بجرم و ادل کنایہ از بار دادن یعنی چون عاشق را غیرت در کار است گوید قاصد اینجا رسید و سلام و پیام تو بہر طالبے رسانید و شوق تو با نہایان نمود و چنان کہ مہرہ دار مرآن قاصد را چون بخت بار داد

قولہ

ترا ز حال دل خستگان چہ غم کہ دم ہمید ہند شراب خضر ز جام حمت

خستگان عاشقان کہ بجرم تیغ عشق اند مدام ہمیشہ شراب خضر کنایہ از آب حیات و مراد ازان فیوضات سردی جام جم کنایہ از دل رسول ہم و یاد دل خود خطاب بہرشد و در بعضی نسخہ این بیت چنین دیدہ شدہ

قولہ

روان تشنہ مارا بجرعہ دریاب چو مید ہند ز لال خضر ز جام حمت

معنی آنست کہ چون از قلب محمدی فیوضات سردی تو بہرشد بجرعہ ازان یعنی بشنہ ازان دل تشنہ مارانازہ و سیراب ساز

قولہ

ہمیشہ وقت تو او عیسی نفس خورش با کہ جان عاشق و نخستہ زندہ شد بہشت

عیسے نفس کنایہ از مرشد کہ دم او مرده دلان را زندگی مے بخشد و دوم کنایہ از تلقین و یا پیغام باشد و چون شتابی در ہمہ کار ما غیم است بنابراین گوید قولہ

اکیں گہست و تو خوش تیز میروی حافظ اکن کہ گرد بر آید ز شرہ حد مت

معنی آنست کہ اے حافظ راہ عشق کین گاہیست کہ بسا حوادث در کین اند و تو با استعجال تمام میروی چندین استعجال کن مبادا کہ از شاہراہ عدم تو گرد بر آید اے بھیری و بمطلب نہ پیوندی غزل

چو بشنوی سخن اہل دل مگو کہ خطاست سخن شناس نہ دلبر خطا اینجا است

اہل دل عاشق دلبر الف نرائیہ و دلبر یعنی محبوب و نیز مراد واضح اندوے استہزا چنانچہ اے نازنین پسر معنی آنست کہ اے محبوب من وقتے کہ سخن عاشقان بگوش تو رسد بگوش جان شنو و مگو کہ خطاست بلکہ خطا اینجا است کہ تو سخن شناس نہ یعنی از کمال استہزا کہ داری گوش سخن کہ

بے آری و نمود آن میرسی و تحمیل که است ناصح هرگاه کلمات عاشقان را بشنوی مالک ارض میا و گو که
خطا است بلکه اے ناصح خطای اینجا است که تو حسرت ماس نه و نمود سخنان نامیرسی و منی اده لفظ
که در مصحح نامی است اگر چه ترک او است اما استقامت را از دست که لا یدخدر محزون لیساً صد بکینه و چون
انست که کفری القعات نماید و بجز معشوق سرفرو نیاید جای گفته اند اے عزیز اگر هستی واری و میب را
نه نیاطلس گذارد غصه را بقیه جویان تو اضع کس وجود را و دنیا و عقبه طلعی کو تا سار که طالب الدنیا
مؤت و طالب العقیه محنت اگر مردی طالب مولی باس قل الله نه ذروه سارا گوید قوله

اسم بدنی و عقبه فروخته آید | تبارک الله ازین فتنها که در سر است

تبارک الله فتنها عده ایست که بدن کسی و یا چیزی را باور می کنند این لفظ استعمال آن نه چنانچه
تعالی اینه فتنها ترک کونین مراد است معنی تست سمرن هرگز نائل بدید و حقیه بیست سحر خاکی
برگ است خدا ازین فتنها بجه مالی فتنها در سر است باید دانست که عاشق را حالتی است که مدام
دل او در یاد معشوق است و هر دم آواز آن گوشت او میرسد نار ان گوید قوله

اور اندرون این حسنه دل ندانم کیت | که من خموشم و او در خوشی رخو غاست

میت طاهرت اما این حالتی است که در شغل حبس نفس و دستمال نمودن سلطان الا و کار وارد
میشود و آن آنست که از نمودن سالک آواز بر می آید چنانچه مولانا در دم فرماید اے بر من غفلت
بر دل مارنا لب خوش و دل بر آواز آواز و این آواز گاه به چون حوت و گاه به چون آواز زنبور
چنانچه مذکور است اے سنجها مانگ ز نور ان غلاید چاند گوشت ما گوید کلام او و گاه به چون حرس طم
اے استقدر هست که بانگ جرس اید و حامی اے در قافله که دوست دامن نرم اے این پس که سید
زنده بانگ جرس اید و دوست عاشق تا که از تعلقات جهان و داند لیس تنگ دامن معرض نگرود
کار او سر انجام نه پذیرد بنابر ان گوید قوله

دلم ز پرده بزور شد کجائی کمیطرب | بنال مان که ازین پرده کار ما بنواست

پرده سنگ و نام و غیر صفات بشری که عالم تا سوت است مطرب مرت به نال بیان اسرار عشق تا
ازین پرده اشارت به بیان اسرار نوا اعلان معنی آنست که اے مرتبه سخا عشق که را با بیتی
میداشتی و میگفتی که بنده شایان آن نشد کجائی دل من تا حال بسنه سنگ و ناموس بود اسحال

ترک ناموس نوره ویا آنکه تا حال پائے بند صفات بشری بود و مبتلا سے زہد و ورع الحال از صفات نبوت
برآوردہ و از لباس زہد و پارسائی معراشدہ بیا و اسرار عشق بیان نمائند کہ از میان اسرار عشق کار اسامان
پذیر است و عاشق را آنکہ گرفتار زہد و ورع است کارش پیش نمیرد و بنابران گوید قولہ

چنین کہ صومعہ آلودہ شد بخون دلہم اگر ببادہ بشوئید حق بدست شماست

خون دل عبادہ تمام معنی آنست کہ ریاضت و مجاہدہ بعدے رسیدہ کہ صومعہ وجود و یا دل من
بخون آلودہ گشتہ یعنی تصنیغ گردیدہ و با اینہمہ کشودی میسر گشت الحال اے عاشقان کامل اگر این
وجود و یا دل را ببادہ عشق بشوئید حق بدست شماست یعنی اگر توجہ کنید و بآدہ عشق عطا نمائید سزاوار
شماست و چون کار عاشق دوام اشتغال بیاد و محبوسیت بنا بران گوید قولہ

نخمنہ ام ز خیالے کہ می پریم شب روز خماروی شبہ دارم شرابخانہ کجاست

و می شنبہ از لہبہ شرابخانہ عالم عشق معنی آنست کہ بسبب سختیہاے عشق و محبت کہ شب و روز
در سوادے آمیختہ چکا ہا آسے نگرفتہ ام و این خمار شدائد عشق از ازل حاصل نمودہ ام بیچ نوع زشتیست
مگر بنوشیدن می چنانچہ علاج سوخته آتش بجز آتش نیست و یا مشاہدہ شدائد تجلیات کہ در عالم
ملکوت و جبروت پس نشان و ہدیکہ آن شراب خانہ کہ عالم عشق است و یا عالم ملکوت و جبروت کجا
و بیچ نوع بدراختار ان رسید تا بابت کہ رہہ بدراختار بر م و ازین غم و الم را می یابم چون چنانچہ کہ سبب
عشق ہمہ جا غزلست بنا بران گوید قولہ

ازان بدیر معانم عزیز میدارند کہ آتشی کہ نمیرد ہمیشہ در دل است

ازان ازان دہلہ دیر معان مقام عاشقان آتشی کہ نمیرد مراد عشق محبتی بدست ظاہر است
حاجت تحریر ندارد و چون عشق مرعاشق را نصیبہ انلی است بنا بران گوید قولہ

مذاے عشق تو دو شمع در اندرون آدلم کجاست وقت عبادت چہ چاقوت دعا

مذاے عشق انا غرضنا الکامانہ دوش ازل و اوان ماضیہ یعنی آنست کہ از ازل و
گوش من مذاے عشق تو دادند و ما اگر گرفتار شوق تو گردانیدند پس خود بدان کہ کجاست وقت عبادت
کہ زہد و پارسائی است چہ جاے وقت دعا کہ درود و وظائف است یعنی بدست زہد و پارسائی
چون باشم و چون عاشقان دمام در یاد معشوق مستغرقند بنا بران گوید قولہ

چید ساز بود که نبواخت دوش آنطرب

که رفت عمر و داغم هنوز در سو و هست

ساز کمایت از سخن دوش ازل مطرب مراد مرسته و مجرب حقیقی معنی آنست که چه سخن بود که آن مجرب حقیقی در ازل گفته که عمر با خرم آمد تا هنوز دماغ بر اثر توفیق آن سخن است و چون سخن بکمال رسید و هر تنه دور و دیوار شایده معشوق نماید پس آنگاه عاشق محتاج کل کائنات گردد و اینجاست که

الْفَقِيرُ يَحْتَاجُ إِلَى الْكَاشِفِ بِأَبْرَارٍ كَوَيْدٍ قَوْلُهُ

مرا بکار جهان هرگز التفات نبود

سخ تو در نظر من چنین خوش است

معنی آنست که اس محسوب من قل این سبب عشق تو هرگز مرا بجهان التفات نبود اما الحال سبب مشاهده تو در کل اشیاء محتاج الیه بهر شده ام و همه جهان سبب مشاهده تو در نظر من زیاده و زحمت می نماید سوال چرا اول خواجه را بکار جهان التفات نبود و آخر شده در سخ معشوق جهان را چگونه خوش کرد جواب آنکه هرگاه خواجه را ابتداء طلب دانسته که التفات بجهان موجب انسداد طریق وصول است التفات بجهان ترک نموده و چون رخساره معشوق در مرایه دات جهان مشاهده او شده جهان بر نظر او غرق آمد و یاد گرفته شود مراد آنست که خاطر جهان تعلق خاطر بدان میخورد چون مانع راه حق می باشد بزبان التفات نمی نمود و چون بکمال رسید دید که اکنون التفات بکار جهان مضر تر می تواند رسانید بلکه موجب از یاد کمال خواهد شد چون در تنویست که آب و کشتی بپاک کشتی است آب اندر زیر کشتی پستی است یعنی چون میل مال در دل شد بپاک کرد و چون صاحب مال مرال را زیر پا آورد مانند آب زیر کشتی سازد یعنی خود بر آن غالب گردد و همان مال می گمارد و سود و متلا اگر طالع جزو قلم و مهره دوست دارد نتوان گفت که عاشق علم نیست زیرا که اینها سبب وصول آن علم است و همچنین هر چیز را که بواسطه وصول محسوب است دوست دارد و پاک نیست و چون عشق مرعاشق را نصیب از دست بنا بر آن گوید قَوْلُهُ

ازان زمان که تحافظ رسید صوت حبیب

فخضا و سینه ز شوقم هنوز بر ز صد است

معنی آنست که ازان زمان که حافظ آواز حبیب شنید که گفت که تو رفتی که تا هنوز می دانی سینه من از غایت شوق بر از صدای قارای است غزل

حاصل کار که کون و مکان اینهمه نیست

باوه پیش آر که اسباب جهان اینهمه نیست

کارگر که کون و مکان دنیا معنی نیست که اے گرفتار دنیاے فانی حاصل این دنیا که زن و فرزند مال و منال به حساب و اشتراک اینهمه نیستند و هیچ و بیچ یکے از اینها لایق آن نیست که دل تنگی بدان توان نمود پس بحصول شوق و محبت سعی نماید بر اسباب این جهان فانی که نیکو رشد دل بند که این همه نیستند قائم ماندنی نه که کُل شئی هَالِكٌ کُلُّا وَجْهٌ وَجْهٌ حصول آمدن این دنیا و فانی محض معرفت رب است بنا بران گوید قوله

از دل و جان شرف صحبت جانان نصیبت همه آنست و گرنه دل و جان اینهمه نیست

معنی آنست که از نزول این دنیا و فانی و حیات در روز غرض آنست که شرف صحبت جانان حاصل نماید و معرفت او بر سر هر چه هست همین است و الا نه دل و جان اینهمه بکار نیاید پس زندگی فانی بهیچست و چون که در عالم وجود آمد آخرش فنا دے است بنا بران گوید قوله

بر لب بحر فنا منتظر امے ساقی فرصتے دلان که ز لب تابان اینهمه نیست

معنی آنست که اے محبوب من من بچاره سکین بر لب بحر فنا منتظر وقت خود ایستاده ام و این مهلت عمر را فرصتے دلان از لب تابان من اے اندک و عاقبت الامر اینهمه نیست است اینهمه صحبت و فنا و چون عاشق را باید که بدین مهلت بخروزه غرق نشود بلکه هر چه تواند دران سعی باشد که جواب آسودگی او باشد بنا بران گوید قوله

پنجروزے که درین مرحله مهلت داری خوش بیاسای زمانی که زمان اینهمه نیست

معنی آنست که اے طالب بدین مهلت پنجروزه حیات مستعار که درین مرحله دنیا و اسنگی وقت نیست زمانے خوش بیاسایی اے از سوسوسات بیهوده که سبب تفرقه و یست ساخت دل را پاک گردان و لبش محبوب ستیز دارد و بر زمانه نظر مار که زمانه آخر فانی است و فانی محل اعتبار نه و چون عاشق را باید که عبادت معشوق بنوعی بجا آرد که آغشته غرض نشود و بر هر چنانم غیرے افتد بت شمر دگر گوید قوله

بهشت سدره و طوبے ز پے سایه کیش که خوش بنگری ای سرور و ان اینهمه نیست

سدره نام درختی است بر آسمان پنجم تمام جبرئیل ۴ طوبے درختی است و بهشت سایه کنایت از راحت و ظرافت سرور و ان سالک باید دانست که کوری عوام را با بصیرت خواص چه نسبت و وجه مشابهت کوری عوام از آنست که بازنگ و بوبه لاله و گل ملتفت گردند اما خواص را

نعیرت است که سدره و طوطی هم التفات ندارند پس میگوید که از برای حفظ نفس طالب بهشت که
 قَدْ لَمَّا كُنْتُ فِي الْأَنْفُسِ مَاتَ دُعَايَتِ بَامِدْ ثَوَابِ وَحُصُولِ دَرَجَاتِ مَكَّنِ كِبَرِ جَلِّ مَقَرِّ خُذْرُوسِ
 سگری ایهمه یعنی سدره و طوطی بجهت برادر که عاشق را کار مستوقست نه بهشت و طوطی چنانچه را هم
 در مساجات گفتی که الهی دوزخ پرتهمان خود و بهشت مطالبان او ده وجود را ماده و جزل دولت و دنیا که
 فی الحقیقت دولت نیست چه آلوده بهر رنجست بنا بر آن گوید قوله

دولت آست که بیخون جل افتد بکنار | در ز باغی حل باغ جنان اینهمه نیست

معنی آست که اے گرفتار دنیا اے فانی مدین دولت دور و دره عره ساق و این دولت ماد دولت
 میدان از کج که بهر است لطف حاصل نموده و باز بهر ازان حسرت خواهی گداست پس چون مباد و منتها
 او هم در محبت دولت از کجاست دولت آست که همسایه او رنج و اندوه نبات و لاله باغ جهان
 باغم و اندوه قیمتی ندارد و تأید و آست که عشق سلسله رسوائی است و چون عاشق صادق را
 ازان غمی نه بنا بر آن گوید قوله

از تهشک مکن اندیشه چون گل خوش باز | زیر تکمین جهان گذران اینهمه نیست

تهشک پرده درسی معنی آست که اے عاشق صادق از پرده درسی که موجب رسوائی است و
 باعث غرابت و تحقر عالمیان است و ما ایهمه اندیشه دارد و چون گل خندان باس و در زیر
 تکمین جهان فانی نظر مدار که اینهمه بیج است و نه نقد و چوک سوز و درد عاشق احتیاج میان
 ندارد و خود ظاهر است بنا بر آن گوید قوله

در دمنده می بن سوخته زار و تزار | ظاهر حاجت تقریر و بیان اینهمه نیست

معنی میت خود ظاهر است باید است که اکثر زبای طاعان و حق عاشقان دراز بگرد و چون
 غرور شر الخصال من النساء و الرجال است بنا بر آن گوید چنانکه مسلمانان عبادت میکنند علامت
 کمر بر حسب این مکان موجود است پس باید بگویند عبادان عبادت خود و خود را بشود بلکه ترسان باید بود که بر
 اسلام کمر میل نشود قوله

و این شوار باز می غیرت ز نهاد | کرده صومعه تاویر مغان اینهمه نیست

معنی آست که اے زاهد از باری غیرت که قال الله انا غفور رحیم و محب غرور و

مخود راه مد که ره صومعه تا دیو خان اینهمه نیست اے بہت شاید تو اینجا بر ند کہ کار او موقوف بہت
 نیست کہ در معنی از شرک موحّد و از موحّد مشرک بسیار ذوق است شیخ حضرت فخرت اقلین و جبرہ
 خود شمسہ بودند چون ہمیشہ گذشت کہ ناگاہ حضرت یکایک از جاے بر جستند و بسوے صبر اودان
 شدہ نیکے از اصحاب شیخ نیز ہمراہ رفتہ رفتہ بکمانے رسید کہ شخصی مرده است اسباب تجہیز و تکفین
 ہمہ پیدا و در شیخ آن شخص را غسل دادہ تجہیز و تکفین نمودہ فارغ شدند بعد فرارغ تا دیویرے بمائدہ ہمدان وقت
 یکایک روے حضرت سرخ شد و فرہ چنان نمودند کہ از غایت شادی میشود لہذا از زمانے رنگ روے
 حضرت زرد شد و لاغر چنانکہ از غایت اندوہ میگردد باز بعد از زمانے رنگ روے حضرت بحالت اصلی رجوع
 نمود بعدہ از اینجا حضرت باز گشتند و بچہ خود آمدند بامداد آن اصحاب کہ ہمراہ شیخ بود سوال کرد کہ حضرت
 واقعہ شب چہ بود و آن شخص مرده کہ بود و سرخ شدن رنگ حضرت باز زرد شدن باز ہیات اصلی شدن
 اینہم سبب چہ داشت حضرت فرمود کہ آن مکان از اینجا چند صد کہوہ بود و آن شخص یکے از انطاب بود
 چو او ازین دار فناء رحلت کرد ما را بر اے تجہیز و تکفین او حکم شد بموجب امر فقیم و بجا آوردیم ہمدین
 امر قضی ہلاکہ رسید کہ شخصی را تجہیز کنند و تسبیح این را بدست او بدین من از غایت شادی شیخ و فرہ
 شدم کہ شاید آن من باشم ملائکہ بہر کہ عرض میکردند حکم بدرجہ اجابت نہیں رسید چون ملائکہ عاجز شدند
 دوم مخود شدند حکم شد کہ فلان کافرے در نیوقت بفلان تجمانہ پیش بت سر بخواب رفتہ این تسبیح
 بدست دے دہند و مرتب این مرا و اعطا نمایند بچنان کردند باز حکم رسید کہ شخصی را تجہیز کنند
 و زنا را این بگردن او افکنند من از غایت اندوہ زرد و لاغر شدم کہ مبادا من باشم ملائکہ بہر کہ
 عرض نمودندے بدرجہ اجابت فائز نیستہ تاکہ حکم شد کہ فلان نادر و عابد کہ بدست در زہد و عبادت
 است در نیوقت در حجہ فلان مسجد نشسته اے اللہ میکند این زنا را بگردن او افکنند بچنان کردند
 چون این معاملہ دیدم باز ہیات اصلی رسیدم و شکر حق نمودم و یقین دہتم کہ کار او موقوف بہت
 بآن عاشق از اندیشہ بہشت و دنیا و مافیہا آزاد است گوید قولہ

نام حافظ رقم نیک پذیرفت و لے	پیش رندان رقم سو و زیان اینہم نیست
------------------------------	------------------------------------

معنی آنست کہ نام حافظ بر ندی و شوق مشہور چنان شدہ و پیش رندان اندیشہ نیک بد
 و بہشت و دوزخ یکسان است یعنی دنیا و مافیہا را پشت بازوہ اند و از غم و اندیشہ اعراض

واقبال غم ندارند غزل

حال دل بالو لفتتم ہوس است | خبر دل سست فتم ہوس است

معنی آہست کہ ہوسیتہ واسع کہ از حال سودا سے خود بیار لا امانی گویم و طرے ازان مگر سی نشین
مکان عالی شوم قولہ

اسے صبا امشب مدد فرما | کہ سحر گہ تشکفتم ہوس است

صبا مراد مرشد امشب مراد ویداد حالت ہستی سحر گہ روز قیامت و میتی و صبا تشکفتم حدال
و خوش بودن معنی آہست کہ اسے مرشد در حالت ایس ہستی مستعار بیان حقائق و معارف فرما
و از کس کس حوادث بد اسخارہ سما کہ چون کمال ہستی معارف حقائق فرا شدہ باشم ہنگام ہوسیت
بدالم نیستی شکفتہ رومہ ما کوانسان در باغ جہان نثر لعل است دیوہ او معرفت امد است پس
موجودات بنثر لعل برگ و شاخ قولہ

طرح حسام بین کہ قصہ فاش | از رقیب بآن نہ فتم ہوس است

قصہ فاش کنایہ از صمت و عشق کہ اشتہار یافتہ و نیز وصال اندوے مشاہدہ از رویہ چرا
کہ در دیار و پتہ نیست رقیب بآن مدعیان و زایدان و ملائکہ بہر نوع سے اظہار است قولہ

شب قدر چنیں عزیز و شریف | با تو تار و زخم فتم ہوس است

شب قدر مراد عمر با شب وصال تار و زخم نامرگ کہ ہنگام میداری است کہ قال علی رضا کائنات
ریا کما اذ اما انوا فاشھو و چون وصال انہاء در بیت دو یا بیت سارا ان در بیت کبیرہ گوید قولہ

وہ کہ در وانہ چنیں نازک | در شب ناز سفتتم ہوس است

در روانہ مراد وصال از بدیت یا بے اندیشہ ہجران شب ناز و شیا قولہ

از براے شرف بنوک مرثہ | خاک راہ تو رفتتم ہوس است

از براے شرف از براے حصول ہز رنگی وصال رفتن بضم بعد بیدل قولہ

ہمچو حافظ بر غم مدعیان | شعر رندانہ گفتتم ہوس است

ہمچو حافظ خطاب خود بخود است یا درین بیت خطاب معشوق است بدعا شوق یا خطا است
بل یا مرشد بہر شد غزل

حسن باتفاق ملاحت جهان گرفت

آرے باتفاق جهان میتوان گرفت

باید دانست که حسن به معنی نوع است صوری و معنوی صوری تناسب اعضا و معنوی ملاحت و قیل کیفیت است و محبوب معرا و میرا که عاشق و محرومین آن به خود میگرد و عشق از آن پیدا میشود و آن فی الحقیقت لعمد و فوحد حقیقی است معنی آنست که حسن تو تعدیل و تسویه اجزا است و از آن تناسب و نسبت مساوات که کنایت از آن تجلی آثاری و اسمائی و صفاتیست باتفاق ملاحت که آن لعمد نور وحدت حقیقی در آن مخفی گشته جهان را فرار گرفته یعنی جهان را از عشاقان و اله و فرشته خود گردانده آرے چرا چنین باشد که گرفتگی جهان دایسته اتفاق است و محتمل که این بیت در لغت باشد و چون اخبار اسرار عشاقان در لیش کسے نتواند کرد بنابران گوید قوله

افشاء راز خلوتیان خواست که در شمع

شکر خدا که سوزش بر زبان گرفت

الافشاء ظاهر کردن خلوتیان عاشقان راز خلوتیان سوختگی و بیقراری و شمع و الم شمع عاشق گرفت گرفته شد معنی آنست که عاشق که خود باشد یا کنایه از دیگرے میخواست که اسرار عشاقان در لیش که سوختگی و بیقراریست در معرض بیان آرد اما شکر خدا که سوز دل او بر زبان گرفته شد و گفتن نداد و زبان را بند کرد چه اخبار آن نوعی از شکایت محبوب میشد حاصل آنست که سوختگی و بیقراری عاشق معرا و میرا از بیان است بهیون دانند که باومی گذرد چون هر چند که عاشق در مقام تلوین بصفات معشوق موصوف گردد اما نه بجای که عین معشوق گردد بنابران گوید قوله

میخواست گل که دم زند از رنگ لب و جوتو

از خیرت صبا نفیشت و روان گرفت

گل کنایه از سالاک صبا مرشد عشق معنی ظاهری آنست یعنی گل هنگام شکفتن چون جمال با کمال رنگ و بوی خویش را در یافت میخواست که از رنگ و بوی دست دم زند و در حالت کبکی سخن گوید که لفظ عیسی علیه السلام صبیحا از خیرت و رشک نفس آن گل را در زبان گرفت و جمال گفتش نداد و معنی حقیقی آنست که عاشق چون در مقام تلوین بصفات معشوق موصوف گردید و یا آنکه تجلی ذات در خود و دید و خور عین او دانست خواست که منصور و ارم اما الحق زده در خود رنگ و بوی او نگرد و از کمال غیرت توانا غیور صبا که مرشد یا عشق است مانع گشت و در حقیقت نداد که تو بیچاره مرشد خاک سے چه نسبت خاک را با عالم پاک و چون عشق فی الحقیقت موجب

راحت کنش هست و عاشق را بحوار عشق کیسے التفاتے نہ سابران گوید قولہ

چون لاله کن نہادہ کلاہ طرب ز کبر | ہر دل کہ داغ بادہ چون ارخوان گرفت

بادہ چون ارخوان سے انگریزی کہ سرخ میاستہ مراد ازان عشق حقیقی لینے ہر دل کے داغ بادہ چون ارخوان گرفت بخوار مرخوان لاله از غایت کہ کلاہ طرب بر سر نہادہ لینے ہر دل کے عشق آن ذات حقیقی حاصل کردہ مدام در پیش و عشرت متاہد و معایہ است و داغ از کجاست این جہاں فانی و چون عشق آئے است کہ بجنب او بیچ آتش سیتواں رسید گوید قولہ

زین آتش نہفتہ کہ در سینہ من است | خورشید شعلہ الیت کہ در آسمان گرفت

معنی ان بیت ظاہر است حاجت تحریر دارد و چون عاشق بحسب صورت مبتلا سے روح و محبت است بنا بران گوید قولہ

آسودہ بر کنار چوپر کار میشدم | دوران چو نقطہ عاقبتہ در بیان گرفت

معنی قسمت کہ قبل ایں بر کنار عالم پر کار واری شتم و بیچ محنت مبتلائی شتم گردن زمانہ مرا کش عشق و جد بہ محنت پیش از پیش نقطہ وار در دائرہ محنت انداختہ عشق تو مثلاً اسباب چوں معشوقان مجاز سے الحقیقہ منظر حال حقیقہ اند و عاشقان نامہ متاہدہ الزام حقیقی در دو میسایند ساربان گوید قولہ

انار و حشوق ساغرے خرم نم بخت | کاش ز عکس عارض ساقی در ان گرفت

ساعرے محبوب مجاز کہ سے تجلی محبوب حقیقی در دست عارض ساقی ذات محبوب حقیقی معنی آست کہ عشق مجربان مجاز ارباب واسطہ خرم بہی مار یا بادادہ کہ منظر حال حقیقی مستند است و خرمایا مارتہ اہل حقیقت منظر حال حقیقی اند کہ پر تو حال الہی در ایشان نمایاں است چنانچہ گوید سکہ در صورت حوران ہمہ اوستہ منہم تو سینہ دار کہ من ہر دے نکو می بینم - مغربی اصح تو اس میطبی و علوہ و مسلمان بر سر ہر گوید و کہ سے ہمہ - الحال چوں تقاضا سے زبان این بہت کہ عاشقان کامل از نظر حق گشتہ و متقلدان کہ چہ گرد و کبود نمودہ بنا بران گوید قولہ

خواہم شدن بمیکہ گریان و داخواہ | زین فتنہا کہ دامن آخر زمان گرفت

معنی آست کہ اسباب بین فتنہا کہ در آخر زمان رویے مودہ و آن ایست کہ عاشقان نامہ از نظر حق گشتہ و متقلدان ہر سرور و مودہ کے نیست کہ دستگیری عاشقان دلریش نماید آخر الامر گریان و مالان در حق

او خواهم نمود که هر آن علاج بجا گرکان نماید و چون در دنیا بهر عشق کار نمیست که و ما خلق گشت
 اَلْیَوْمَ وَالْاَکْثَرُ اِلَّا لِبَعْثٍ وَنَاسِیَ اَسْمَاءَ یَعْرِفُونَ و عرفان به عشق ممکن نیست بنابراین گوید قوله

میخورد که هر که آخر کار جهان بدید | از غم سبک برآمد و رطل گران گرفت

رطل میانه معنی آنست که حصول می عشق الهی ساعی باش چرا که هر که آخر کار جهان را دریافت و
 معلوم نمود که این جهان زبانه یکس یا بندگی نیست و طالب آنرا بجز رنج و محنت حصول نه از غم و تعلقات
 دنیا سبک برآید و فی الحال ترک اینها نمود و دست در دامن رطل گران که عشق است در زد و چون
 تقاضای دانش کامل آنست که ترک این دنیا و مایهها نماید و حصول عشق کند بنابراین گوید قوله

بر برگ گل بخون متعلق نوشته اند | کما نكس که بختی شد می خون نار و ان گرفت

معنی آنست که بر برگ گل بخون آن گل نوشته یعنی گل سبزه که لاله است و در سرخی خود بلون خون است
 تا دلیل همین مینماید که هر که دانا و عاقل است و دانش آورد و بحال آورد و در شراب شراب سبزه که کنایه از
 عشق حقیقی است میل نمود و چون عشق باعث فیروزی مطلب است بنابراین گوید قوله

مے و بجام ز به صبح صبحیان | چون باد شه به تیغ زرافشان جهان گرفت

مخاطب خدوت و آن ساقی است معنی آنست که اے ساقی عنایت از ملی می عشق خود بهر چه و
 سَقَاکُمْ رَبَّکُمْ شَرَّ کَابِطُوکُمْ بجام ز که دل مصفا نیست بهنگام صبح صبحیان که وقت فیض است
 بریز که آن جام زرد و صفا چون باد شاهمی که به تیغ زرافشان جهان گرفت شده اے در روشنی بهر
 آفتاب گردیده و چون عشق موجب فراغت از تعلقات دنیویست بنابراین گوید قوله

فرست مگر که فتنه چو در عالم افتاد | زاهد بجام می زد و از غم گران گرفت

بجام می زد یعنی در جام انداخت معنی آنست که زاهد که دل من است و قبل ازین زاهد ترین
 زنانه بود بین که چون عالم پر از حوادث یافت فرصت وقت یافته و عشق معشوق مستغرق گردید
 و از غم و تعلقات دنیوی یکسوش چون سخن حافظ از آن معراست و میراست که کس در آن نکته تواند
 گرفت بنابراین گوید قوله

حافظ جواب لطف نظم تو می چکد | حاسد چگونه نکته تواند در آن گرفت

معنی آنست که اے حافظ چون کلام تو بهر عطف لطیف است که لطف از تو می چکد پس حاسد را چایا

اگر گفته در آن گیر و معیوب سازد غزل

خدا چو صورت ابرو سے دلکشای تو بخت | کشاد کار سن اندر که شمعها سے تو بخت

ماید داست که این مرل در دشت حضرت رسول مقبول است معنی است که خالق الخالق ازان
روزی که شکل ابرو سے دلکشای تو تصویر کردی فات محب اللطف والعبایت تراب منصفه طهر جلوه گر
ساحت کسایت بستیگها کار مراد اوست که شمعها سے تو که لطف و عنایت تست گردانید پس اگر
تو ظل عالمیت گردان بر سر امانی ازین دریا سے مہلکه که دنیا اسب یا عالم بستریت و یا حدائی
محبوب حقیقی است ربائی یا فتنه باطل جمیعت که مقام وصل است جلوسه یاجم و چون لے مد نسیم
روح افزای الطاف و عنایت حضرت گل مراد عاشق رو بنگفتگی نتواند آورد و نارکن میگردد قوله

هم از نسیم تو روز سے کشایشے یابد | چو غنچه هر که دل اندر پیسے هوای تو بخت

معنی است که اے پیچہ ذات پاک خدا هر عاشق که دل خود در حیا عشق تو چون غنچه و استه گردانید
و با نواغ شدت و بلا مبتلا ساخته موجب تنگنکی آن بستگی و ربائی ازان گردنگی غیر از مد نسیم الطاف تو
میتواند و چون هر چه گردی تحت کن آمد ماغ غلامی و بندگی آنحضرت رحیمین دارد نابراں گوید قوله

مراد سر و چین را بنجاک راه نشاند | زمانه تا مقصوب تر گسین قیای تو بخت

سر و چین مرشد زمانه صاحب زمانه ذکر سب و اراوه سبب یعنی اند تقابل و راه را و هر گفته
اند و هر نام خدا است که لا تستوالدهما فان الله هما تر گسین قیای تو سے از قبا که گلهای
مرگس بر و نقشش بود مراد مقصوب تر گسین قبا ذات معلومیه مبارک علیه السلام یعنی ازان
روز سے که اند تقابل ذات مبارک تراد بر معرض ظهور آدوده مراد مرشد طریق مرانجاک راه تو
ست اندا سے اگر کمتر خادمان و امیدواران اینجانب گردانیده و حسین مراد ماغ غلامی مرین ساخته
چون مرده و لو بد استی امتی موجب رحمت و شادای نهمزدگان گردیده نابراں گوید قوله

ز کار ما و دل غنچه پس گره بکشود | نسیم صبح چو دل در پیسے هوای تو بخت

هوایجت و آرزو معنی است که مرشد طریق مرانجاک دل که محبت تو بخت و یکے از حمان این
جناب گردیده از کار ما و دل چون غنچه بسته شده مابس گره کستود یعنی پس غمها و المها از خوف
خاتم و حشر و نشر که بر دل مابود و ازان ترسان و لذت آن بودیم رفع آنها نموده بمقام رجا آورده

کہ مخزنم است پس راز ہیچ است کہ دارم چون تمہ خد خواستہ و چون ہے معانی عمری
ہیچکس کہ رے پیش نمی برد بنابران گوید قولہ

مرا بہ بند تو دوران جریح رخی کرو | دلے چہ سود کہ سرشتہ و رضا تو بہت

معنی آنست کہ گردش چہ مرا بہ قلع جبل التین تو کہ ملت نبویست راضی گردانیدہ است دل ماہین
کشفی سامنتہ کہ از امت تو ام اما باین نکتہ چہ سود کہ سرشتہ یعنی اصل کاہ رضا تو بہتہ تا آنکہ حصول
رضاے تو نمودہ شود ہیچ پیش نیرودہ آنکہ اوروے بہ پیوہندہ است ہدین رومی نبی سود نیست
مرا از بہرہ حصول رضاے حضرت چہ عاشق مدام خوابان لطف معشوق بنابران التجا عجبہ صریح

چہ نازہ بر دل مسکین من کرہ مشکین | کہ عہد با سر زلف کرہ کشای تو بہت

سر زلف کشش و نہ بہ معشوق معنی آنست کہ اے بتجہ ذات یا کہ خدا مانند نازہ بر دل مسکین
من کرہ مزین و در ہیچ کتاب کشمش ہجران مار کہ این دل بیچارہ عہد دوستی با جذبہ عشق تو بہتہ است
باید کہ بفضل خود بہ وارنائی داری و جمال او پردازسی و چون عشق موجب بقیارت بنابران گوید قولہ

مرا و مرغ چمن راز دل ببر و آرام | سحر کہ آن کہ دل ہر دو دور لای تو بہت

تہیہ آن کہ وقت سحر چون صبا بنالایہ سانی و گل بجلوہ گرمی بود عاشقان و رماندگان باوہ چرخ
راسوزشے و بقراری روے سیدہ شیخ بقیاری خود بیان میکند یعنی مرا و مرغ چمن را کہ مرشد طریقہ
است در ہنگام سحر بقیاری و بے آرام ساخت آن کہے کہ دل ماہر و راہستہ رطب اللسانی و نہ لسانی
کہ امتی امتی است کردہ و آن عشق است یعنی عشق تو مایان را و بقیاری آوردہ و چون طریقہ معشوقان
بے التفاتی است و آن موجب خرابی عاشقان است بنابران گوید قولہ

تو خود حیات و گر بودی از زمان وصال | خفا آنکہ کہ دل امید و رنج تو بہت

زمان وصال محبوب معنی آنست کہ اے محبوب من مدتی در عشق تو بسر بردم و احتمال بلایا
نمودم اما چون نیک نگاہ کردم زندگی بخش بیگیان بودے پس خطاے دل ماہین کہ امید وفا
از تو داشت چون معشوقان از کمال استغنا کہ دارند گوس سخن کہے نمیدارند و بحال کہے نمی پرانند
بنابران مضراح ثانی بزبانی معشوق گوید قولہ

ز دست چور تو گفتم ز شہر خواہم فرست | بخندہ گفت کہ حافظ برو کہ با تو بہت

چون محرومی از وصال که رها حق منزه جور است رکعت الواقع معاد اند که جور از آن مختصراً
صدور یا بد معنی بیت انظر است غزل

خلوة گردیده را بتماننا چه حاجت | چون کوئی دوست هست بصحرا چه حاجت

معنی آنست که آن کسی را که تا رکعت دینانده اختیار گوست دولت نموده بتماننا و جہاں جہ کار
و چون از جہم بریدہ مانند بایں شکستگان محاور کوئے محبوب گردیدہ و مسکن و ما و اسے خود
ساختہ بصحرا چه حاجت و چون کار ستر شد لے دو مرتبہ کائے میرسد سابران گوید قولہ

جانان، بخاتے که تر است با خدا | آخر وے سپرس که مارا چه حاجت

معنی آنست که اے مرشد طریقہ سو گند ترا بخاتے که با خداے خود داری آخر وے باستفسار
احوال ماکوش که اے حاجت داریم و چون عاشق را که ستر شد است ساقاے بے سید ہر کہ
دران مقام طالع را کہ مرتبہ است گنجائش میباشد ساران بحصول مارج لے می شناید قولہ

آن شد کہ بارست طالع بروے | گوہر خودست داد بدریا چه حاجت

طالع مرتبہ گوہر وصل و عرفان دریا عتی یعنی آن وقت گذشت کہ منت مرشد بروے و توسل
بشق جتے اکنون وقتے دست داده و حالتے روے نمود کہ بجراح کہ مرشد است و دریا کہ عشق است
کار سے ندایم زیرا کہ انہا سبب عرفان اند و چون بسبب عرفان رسید بدیاد و طالع کہ سبب اند
چہ کار سوال بیکیس را از سلف و غفلت بر مرشد این قسم سے التفاتی زداد پس ارجو اے کتب بعبیر
است این نوع گستاخی جہ باشد جواب باید دانست کہ آداب مرشد را مقامات است کہ در حضور گنجائش
نباشد جبرئیل را کہ مرشد وقت رسول بود گنجائش بود کہ فی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک
مقررت و لا یتبی فرسل و یا انکہ گویم کہ این کلام بر مرشد نیست کہ سوے لب را دران مدخل باشد
ملکہ محبوب حقیقی عرض میکند چون خواجہ بقصد صلا علی بیوست سابران بشکر نعمت بر حسب امّا
منعمۃ دیک فحدث بر زبان میراند کہ آن وقت گذشت کہ میان ما تو واسطہ بود کہ
عرض حال بپیکردم و بار منتش بر می بردم اکنون کہ از عنایت تو عجب مرادم کشاد و مقام
حضور دست داد بعرض حال خود می پویم و جواب آنا خود میجویم باید دانست کہ اگر چه احتیاج
لازمہ عاشق است اما چون شایان عاشق و مناسب طالب آنست کہ بارادہ معشوق را طبعی

و بفعل محبوب خورسند بود و دم نه زند که **اَلَا رَادَّةٌ مِّنْ لَا رَادَّةَ بِنَا بَرَان** گوید قوله

ارباب حاجتیم و زبان سوال نیست | در حضرت کریم تقاضا چه حاجت

معنی آنست که اے محبوب من اگر انا را باب احتیاج هستیم لیکن سوال کردن نمیتوانیم چرا که تو کریم هستی و در جناب کریم تقاضا احتیاج ندارد چه کریم آنست که ناخواسته عطا کند و چون احوال ما در بدم هر چونکه هست بر معشوق اظهر من شمس است بنا بران گوید قوله

جام جهان نماست ضمیر منیر دوست | اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجت

دوست عبارت از محبوب حقیقی شده و معنی بیت اظهر است حاجت تحریر ندارد چون حال عاشق مختلف است گاه قبض گاه بسط که **مُشَاهِدَةُ الْأَبْرَارِ بَيْنَ الْخَلْقِ وَالْإِسْتِثْنَاءِ بِنَا بَرَان** از مقام فیض که انشاء تجلی است و آن موجب اضطراب عاشق است می گوید قوله

اے بادشا و حسن خدا را بسوخته | آخر سوال کن که گدا را چه حاجت

معنی آنست که اے بادشا و حسن از آتش بهر ان تو خرم هستی ما سوخته شده بواسطه خدارحمه نما و بحال ما پردازد و کمر تپه پیرس که آن گدا را چه حاجت است و چون معشوق هر دم توفیق و تاخیر می در و صلی می آورد و حجت در میان می انگند و آن موجب قتل عاشق میگردد بنا بران گوید قوله

محتاج قصه نیست گرت قصه جان است | چون رخت ازان تست بیخا چه حاجت

قصه گفتگو و تاویل رخت جان معنی آنست که اے محبوب من اگر قصه جان ما داری بگیر احتیاج گفتگو و تاویل چیست که در بخت جان خود نمیکم اما التماس ما نیست که چون این جان از حیط تصرف تو برین نیست و یکی از اسیران تست چه حاجت که چنین بیباکانه در تاراج آن سعی مینائی و چون تقاضا شایان عاشق نیست بنا بران بدل خرم خود تسلی سید و دیار بانی معشوق است قوله

اے عاشق گدا چه لب روح بخش یار | میداندت وظیفه تمنا چه حاجت

معنی آنست که اے عاشق فقیر چون لب روح بخش یار که عبارت از لطف محبوب است وظیفه ترا میداند و بحال تو بیبا است پس تمنا و توجیه حاجت و ازین بقراری ترا چه نفع دیا آنکه خطاب بدل بر اے تسلی است و چون مشغول شدن عاشق بگفتگو سدر راه است بنا بران گوید قوله

است مدعی برو که مرا تو کار نیست | احباب حاضر اند با جدا چه حاجت

مراد از احباب معشوق و اعدا مسکران و ایهام العطف جمعه مراد از آنان مفرد است چنانچه اگر نزد شمع دوست
دوستی بسته باشد و گوید که مرا به دوستان کار است مراد دشمنان مراد بهای دوست و دشمن است
معنی آنست که مرا تو کار نیست چرا که معشوق با حاضر و ماضی است و اگر آید آهسته آهسته که توئی
کار نیست ندانیم چون بنهر و عیب هر کس از سخنانش ظاهر است حالت تقریر دارد و ناراضان گوید قوله

حافظ تو ختم کن که نهر خود عیان شود | با مدعی نزاع و محاکمه حاجت

نزاع جنگ محاکمه حکایت مایه بگر کردن مراد گفتگو غزل

خوشتر ز عیش صحبت باغ و بهار است | ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست

باغ کسایت از دوست بهار یعنی گل جاسم در عین است و رسم تر محبت که در فیه بهار به پیش و نه
پس آید بهار مراد از آن مشاهدات ساقی مراد مرشد و نیر و عده الهی و جذبه عشق بهر دو صورت
می آید و معنی آنست که خوشتر این عیش که بصمت مانع که کسایت از مراقبه و دست و تماشای بهار
که مشاهدات خلعات است چیست که در پی آن مانع و چو این آدال میجواری و آن موقوف بهر دو
ساقیست سارا را گوید که ساقی مرشد است کجا گوئید ما که سبب چندین انتظار چیست میباید که توجه
کریمه بحال مانعانی یعنی ساغر می که کسایت از محبت و انیت ساعطامانی تا بهوشیدن آن عیش
نموده بهر حصول عشق نموده بود مشاهدات تجلیات را کجا بود جواب مشاهدات
سبب صفائی دل که از زهد و تقوی میشود و نیز در میسر و درون سالک را میباید که بهر وقت که فراغ
خاطر رو می دهد در میجواری که عتقاد نیست مگر تند بنایران گوید قوله

هر وقت خوش که دست دهد مغنم شمار | کس را و قوف نیست که انجام کار چیست

معنی آنست که چون کسی را با انجام کار خود آگاهی نیست که چو نیست پس باید که بنظر بر لطف معشوق
دشمنه هر وقت خوش که کسایت ارا را فراغ دل است میسر آید مغنم شمار و میجواری استعمال نماید
و در خوف و رجایان و آن نشود و چو این عمر در روزی محل ثبات و اعتماد نیست بهاران گوید قوله

پیوند عمر بسته بموئیت هوش دار | غنوار خویش باش و غم رنگار چیست

معنی آنست که پیوند عمر بسته بموئیت یعنی زندگی محل اعتماد نیست پس باید که هوش را کار

کار فرمائی و غم خود خوری و در حصول عشق سعی نمائی و غم زمانه چیست که بدان مشغول شوی چون
کار سے بہتر از عشق نیست بنابران گوید قولہ

معنی آب زندگی و روضہ ارم | جز طرف جو بیار دئے خوشگوار چیست

آب زندگی آب حیات مراد از آن عشق کہ موجب حیات سرمدیست روضہ ارم باغ بہشت کنایہ
از دل مصفا و درین بیت لف و نشر غیر مرتب چہ طرف جو بیار بروضہ ارم درخور است و خوشگوار
آب زندگی معنی آنست کہ معنی آب حیات و روضہ ارم جز دئے خوشگوار و جو بیار چیست یعنی طرف
جو بیار کہ کنایہ از دل مصفا است بمنزلہ روضہ ارم است دئے خوشگوار کہ کنایت از محبت و اہمیت
بجائے آب حیات است می باید کہ بحصول تصفیہ دل و حصول عشق سعی باشم کہ بہترین بیج نیست
و چون عابد و زاہد و عاشق ہمہ کس طالب آن ذات اند بنابران گوید قولہ

مستور و مست ہر دو چو از یک قبیلہ اند | مادل بعشوہ کہ دہیم اختیار چیست

مستور عابد و زاہد و صوفی معنی آنست چون عابد و زاہد و صوفی و مست و عاشق و رند از یک
قبیلہ اند یعنی ہمہ طالب آن ذات اند و جوایے او ما طالب کہ باشیم و اگر اختیار نہائیم و چون ذات
کہ موقوف بہ نصیب است فرمود اختیار چیست یعنی اختیار است و چون عاشق را میباید کہ بسبب
تقصیر سے کہ از دوا قع شود نومیدی را بخود راہ زندہ کہ لا تقطوا عن ذمۃ اللہ بنابران گوید قولہ

سہو و خطا سے بندہ کرش اعتبار نیست | معنی عفو و رحمت آمرزگار چیست

معنی آنست کہ اگر خطا و فراموشی عاشق را نزد معشوق اعتبار سے نیست پس معنی عفو و رحمت
آمرزگار چیست و این تلخیص بحديث ان الله یحاذ عن اثمی الخطا و الذی یان و این بد
کسانیکہ بمعنی را قبول نہارند از سہو و خطا سے خویش بجنبند اگر قنارند باید دانست کہ عاشق را
ہر دم غمے والے رہے میباید چہ کہ العشق تمام المحنۃ و البلاء و عاشق ناقص اینہمہ اندوہ و بلا را
از گردن فلک دانستہ زبان بلامت و مذمت چرخ میکشاید و چون نے الحقیقت اینہمہ بارادہ
دامر آہی است بنابران گوید قولہ

راز درون پرودہ چو دامن فلک خموش | اے دمی نزع تو با پرودہ وار چیست

معنی آنست کہ اینہمہ اندوہ و بلا و رنج کہ بر عاشق نزول میکند خالی از حکم نیست و بارادہ

الهی است فلک را باین اعتبار سے دو قوتے نیست پس اسے مدعی شوش پاتی و زبان از ملاحت ملک
کو تاه کن کہ این بیچارہ بمنزلہ برده هارست و محکوم حکم او و نزارع تو با پرده دار چیست یعنی پیوستہ است
و این بیت رد ملاسفہ است کہ حیر و شر و نیک و بد را بعلاک و البستہ و موثر حقیقی ایسا نزاد اند و سیا
آل لواضع ترین در سیت سیر سیر و دور قمر را جہ اعتبار مرقوم شدہ چون انجام کار ہر یکے امر سیت
مہم از اجبتہ کہ موقوفہ اجلہ نیست کہ قبل من قبلہ لا یولوی و قد من زکاة لا یزید و باران گوید کہ

زادہ شراب کو شر و حافظ بیالہ نخوت تا در میانہ خواستہ کہ دگار چسبت

شراب کو شر کہایتہ از زہد و تقویٰ و صلاح پیالہ مراد عشق مجازیہ بہو سیدن شراب مجازیالہ
در کار است انجمن بجمول عشق حقیقی عشق مجازی میساید کہ النجار قبطرۃ الحقیقۃ و سیر کہایتہ از
میواری ارد کر سب و ارادہ مسبب و مراد ازاں طریقہ طائیتہ معنی آنست کہ زادہ بزہد و صلاح و تقویٰ
خود منور و حافظ بہ عشق باری و طریق طائیتہ سرور اما میدید کہ در میان من و او خواستہ کہ دگار چسبت
یعنی کدام کس وصل اورسد - غزل

خیال بروی تو در ہر طریق ہر وہاست نسیم موی تو پیوند جان آگہ ہاست

خیال در ہر مقام لضع خاک کہ یعنی صور خیالیہ کہ در دل میگردد نہ یکسر خاک کہ معنی قوت است از قوا ہے
انسان یہ معنی آنست کہ اسے محبوب من اگر بصورت از مشاہدہ روح افزای تو بہر پیغم مادر ہر جا ہے
و ہر حالے کہ ہستم خیال تو سر دروے او تو غافل نسیم و نسیم از خیال تو غافل نہ و نسیم کوئے تو کہ
کنایتہ از محبت و باذوق مشاہدہ تست مونس و نہ گئی بحث مان آگہ ہاست آسے اگر خیال صوب
در پیش حتم عاشق انجمن موجود ہاست مرغ مان عاشق قص اجسام و التکبد و بدوار تہوے گلزار دلش
کند و چون مرعاش برابر اسے روم عیان و مسکران دلچسپ ثنائی و ہر لے کافی بہتر از جمال محبوب نیست
شاران گوید قولہ

بر غم مدھیائے کہ منع عشق کنند جمال جہرہ تو حجت موحجہ ہاست

معنی آنست کہ اسے محبوب من غم مدھیائے کہ مارا مانع عشق تو نیستند و زبان طعنہ بر ما
در اندازے کنند برایتہ ردتاں نیکوترین حجت با جمال جہرہ تست کہ ترک عشق ایچنین صورتہ
زیادہ شکلی رعنا چگونہ باید نمود نقیض است کہ چون زینجاہر یوسف علیہ السلام عاشق شد و عثمان

طافتش از دست رفت زبان خلق بود از شد تا آنکه جماعتی از زنان خویش را قریب او جمع شده
 برو آمدند و ملامت کردن گرفتند که هیچ شرم ترا نمی آید که بر غلام زرخیده خود عاشق شده زینجا جواب
 داد که زبان تعرض کوتاه کنیده کسی را که من دیده ام اگر شما به بینید یکے همچو ما شوید همه ابا نمودند و گفتند
 ما همچو تویم زینجا همه را روبرو صیافت کرد و از هر قسم و انواع و اطعمه و اشربه موجود ساخته پیش
 هر یک آورد و کار صے و ترنجبه نیز پیش هر یک علاحد نهاد و گفت ساعتی توقف کنید تا من شایم
 دست بطعام نبرد زینجا پیش یوسف رفت و گفت اے محبوب من زبان تعرض خلق برادر از شده
 بیرون آئی و جمال جهان آراے خود را بنما در زبان تعرض ایشان از کوتاه کن یوسف م اول ابا آورد
 و آخر الامر چون عجز داری زینجا بیشتر دید قبول کرد و جامه های فاخر در برگرفته و آراسته و پیر بسته
 با صد هزار ناز بجلوس این طاعنان درآمد مجرد دیدن همه را نظر بر یوسف م دوخته شد و عنان طاف
 از دست رفت و بحدی شیفته جمال دے شد که هر یک بجای ترنج و مستهای خود را قلم ساختند
 چون یوسف علیہ السلام خود رفت آن طاعنان بهوش آمدند چه بیند که مستها قلم شده زینجا گفت
 فَذَٰلَکَ الَّذِیْ کُنتُمْ فِیْهِ ۖ هُمْ سَرْدَامٌ در پیش انگذند زینجا گفت اے طاعنان بکیدین
 حالت شما چنین شد پس ملامت شما برادرانیت باید دانست که معشوق بر اے اتحان عاشق و فریب
 وادان او لطف قهر آمیز در کار میکند بعضی مشغوف آن شده انکار درے افتند و بعضی همچنان بحصول
 مدعا که وصل است سرگرم میباشند و فریفته آن نمیشوند بنابران گوید قوله

ببین که سبب زرخدان توجیه میگوید	هزار یوسف مصری قتاده در چه است
---------------------------------	--------------------------------

سبب زرخدان عبارت از لطف قهر آمیز محبوب است چیست میدانی زرخدان در صفات و لطفت
 که در قهر میماند نبات و یوسف مصری کنایه از عاشقان باشد و مشتاقان مد و چه اشارت
 بر کوک که زیر زرخدان باشد معنی آنست که اے محبوب من من و اله این لطف قهر آمیز تو نخواهم شد
 و دست از حصول مدعا که وصلت باز نخواهم داشت چرا که ببین که لطف قهر آمیز توجیه میگوید که هزاران
 هزار عاشق افتاده اینجا و فریب مانده و یا آنکه اے محبوب من تنهانه من مفتون و فریب خورده لطف
 قهر آمیز تو ام بلکه ببین که لطف قهر آمیز توجیه میگوید که هزاران هزار عاشق افتاده اینجا و فریب مانده
 باید دانست که بے جذباتیه جلیه کار عاشق پیش نمیرود که الجذبة من جذبات الحق و از علی التعلین

و حصول آن چہ عاشقان میسر است لیکن موقوف بر استعداد بنابران گوید قوله

اگر زلفت دراز تو دوست مانرسد | آگناه بخت پریشان دوست کوتاہ است

زلفت مراد جذبہ کہ مع زلفت نام جذبہ ذات حق است و دل کفایت گشت جان مطلق است و در کار
زلفت اشارہ با حاطہ جذبہ ذاتیہ مراد جمیع عاشقان را و با بگی مخلوقات کہ در عشق اوست معنی آنست
کہ اسے محبوب بن اگر دوست با جذبہ ذاتیہ بطبیہ علیہ تو نرسد و حصول آن میسر نیاید هیچ نگویم معنی طاعت
بجناح تو ماید فیکر و دلبکہ این گناہ بخت پریشان و دوست کوتاہ من است کہ مرا باینچنین بخت کجا و استعداد
کو و گردن از جانب مبداء هیچ تجلی نیست ہرچہ بہت ابلے استعدادی است کما قال اللہ وَلَا تَكُونُوا
مُؤْمِنًا أَكْثَرًا و ناظم نیز جاسے دگر گفته است ہرچہ بہت از قامت ناما زلے اندام است +

در تفسیر لیلیٰ تو ربالات کس کوتاہ نیست و سوال این بیت معلوم میشود کہ حصول عشق میسر ش
نست و ابیات بالا متفقے حصول عشق است چرا کہ ہمراہی خیال معشوق در ہر حال و ہر جا فاصہ
عشق است جواب آنست کہ انہی بیت معلوم میشود کہ تقاضا و جذبہ ذاتیہ مینماید چرا کہ عشق
جینے دیگر و جذبہ ذاتیہ جینے دیگر عشق افراط محبت را گویند کہ العشقی افراط المحبۃ کہ سے بے یار
او نمی تواند ماند کہ + یہ بیداریست فتنہ بر خرد و خال + بحواب اندر تن پاسے بند خیال + تو گوئی
بچشم اندر تن منزلت + فکر قسم بر ہم ہی دوست + و جذبہ ذاتیہ کنسے الکوبیدہ معقولہ بال عاشق را بخود
مستحب سازد و در کار برین است + تاکہ از جانب معشوق نباشد کشتے + کو شبت عاشق بیچارہ بجا نرسد
و ماید دانست کہ بسا کس از عاشقان بہند و جذبہ الہی را در نیافتہ اند چنانچہ در جوامع الکلم طوطی نصیر الدین
چراغ دہلی مرقوم است کہ روزے جماعتے انا مالان در طواف و سیر بودند کیے ارایشان گم شد دیگران
چون جین بویند کہ صحفے از میان ما گم شد کہ جد او ندا در باب آن شخص چہ حکم میشود بجاسے او دیگرے
آریم یا ہونرا استقامت میشود فرمان شد کہ ہم ازوے پیرسید بچستہ دیدند در خانہ مہبوت نشستہ
گفتند ترا جہ آفتا و گفت در انشاء طواف بودم عورتے را برین در دیدم مبتلاے او شد گم گفتہ کنون
بچر گشت چون خیمہ دل کجا میر و دیاسے کرا یاری میکند آن ابدالان مناجات کردند چہ فرمان شود
سحائے او دیگرے آریم یا ہون را استقامت میشود فرمان شد کہ او را بر سید عورتے را کہ مبتلا
ازو چہ آرزو داری گفت یک کنارے منہ مال شد تو دستہا بکشتا ما ادا تو میفرستم او دستہا

نراز کرد صورتی بر وی ظاهر گشت این مرد و در کنار گرفتند آمد که ای ان الله لا اله الا هو
نظر کرد و هیچ در میان ندید مرد ابدال را چنان رسید سوزی و طلبی خواست بجان ابدال بود و طالب
بنمود و قتل که از زلف دراز مراد عالم کثرت و تفرقه که حاجت روی است معنی آنست که بحیرت
اگر دست من بدین تینان که حاجت روی ذات تو شده اند میسر شود رفع اینها نموده ره بشارت
روی تو که وحدت حقیقی است نمیتوانم گناه بخت نمیت و نه استعدادی با و تقصیر از جانب نیست
باید دانست که حاجت در خلوت مراست که وحدت حقیقی است البلیس است که مانع است سالکان را که
کسان را که ماسور بدخل آن شده اند بباران گویند قوله

بجایب در خلوت مراست خاص بگو	فلان زرگوشه نشینان خاص درگاه است
-----------------------------	----------------------------------

حاجت در بان اینجا مراد البلیس که نگاہبان در وحدانیت است و مانع سالکان احدیت -
خلوت مراست خاص وحدت حقیقی معنی آنست که ای محبوب من بالبلیس که نگاہبان در وحدت
است و مانع سالکان احدیت لب که فلان یعنی حافظ اگر چه گاه است اما از گوشه نشینان خاص
این درگاه است و قوله

بصورت از نظر ما اگر چه محبوب است	همیشه در نظر خاطر مرقه ماست
----------------------------------	-----------------------------

اگر چه بسبب عالم جسمانی از مادیات فاده امام در نظر خاطر مرقه ماست که نگاہ داشت آن بر بندگان
لازم و معنی مصرع را اگر این معنی مرقوم مراد نباشد پس خلل در معنی می افتد چه از نظر احدی
نده پوشیده نیست و بگویند حاجت قوله

اگر بساطی حافظ در موزید بکشاے	که سالهاست که شتاق روی چو نیمه ماست
-------------------------------	-------------------------------------

اگر حافظ بساطی فتح باب درستی که تو حاجت اوئی نماید بکشا و باخش باشد که سالهاست که توجه
درگاه ماست و شتاق روی چون ماه ماست غزل

خمی که ابروی شمع تو در کمان انداخت	بقصد جان من زار و ناتوان انداخت
------------------------------------	---------------------------------

خمی که ابرو مراد وجود بشریت از آنرو که ابرو حاجت چشم است و وجود سالک نیز حجابیت مرسلک را
از وصل ذات حق کمان تصویر صورت اوست و کمال جمال ابرو در کجی است معنی آنست که ای
محبوب من ابروی شمع تو که وجود ماست کمان دار برآمده محض بقصد جان زار و ناتوان است از بر

قتل من است یعنی اسے عاشقین این جسم کہ از عدم وجود آورده و صاحب دار در میان ایداعہ و حالت
 قرب یا بعد بدل سامعہ محض لبرائے قتل نیست کہ موجب جوکاری من شدہ و چون عشق سبب ارنی
 است نہ امر و نہی سنا بران گوید قولہ

ابو زرنگ و دو عالم کہ رنگ الفت بود | زمانہ طرح محبت نہ این زمان اندخت

معنی آست کہ اسے محبوب من در زمانہ رسم محبت و طرح عشق نہ الحال وضع شدہ بلکہ ایں ہر دو عالم
 رنگہ دوسرے پسے اترے و فتنے نہ بود کہ محبت بود کہ خود فرمودہ گشت گسار کجھیا فاصحت الح ملکہ بہین
 محبت واسطہ ایجا کو بین گردیدہ و چون موجب عشق و سوختگی و بقراری عاشق عبر اوستادہ محبوب مہیاستہ گوید قولہ

شراب خوردہ و خورده کے شدی بہ چین | کہ آب روتی و آتش در ارغوان اندخت

شراب خوردہ و مست خوردہ بالکمال جمال جہ عرق بر روی موجب از یاد نیست چین دل و وجود
 عاشق ارغوان کنایتہ از عشق معنی آست کہ اسے محبوب من بالکمال جمال و در شراب باز سر مست
 کے چین دل مائلہ کر دی کہ ایچہ آست در خرمن دل مافقہ و این استفسار بطریق تہلیل و اکا
 محبوب است یعنی تو خود میدانی کہ ایں سوختگی و بقراری ماضی نہایت جمال بالکمال است و چون جمال
 محبوب موجب فتنہ و شہرہ عالم ہست گوید قولہ

بیک کرشمہ کہ نرگس بخود فروشی کرد | فریب چشم تو صد فتنہ در جہان اندخت

معنی آست کہ اسے محبوب من نرگس بیک کرشمہ کہ مناسب و تشبیہ چشم محبوبان دار و خود فروشی
 کرد تو بخوبی شہرہ عالم گردیدہ و نگاہ چشم تو فتنہا در عالم انداختہ و علمے را معنون خود ساختہ اگر خوبی
 شہرہ آفاق گردیدہ عجیب باشد و چون در چشم عاشق عزیز تر از ظہور محبوب نہ گوید قولہ

خراب و خستہ قدر تو ام تو اسے اندھا | چہ کلک بود کہ ایں خط و دل نشان انداخت

تعالی اللہ لفظہ است کہ در محل بزرگی استعمال میکند معنی آست کہ اسے محبوب من معنون و عاشق
 قدر تو کہ کنایتہ از امتداد ظہور است در استباح کائنات ہستم چہ کلک بود اسے چہ سیکو ارادہ بود کہ
 بدان امتداد ظہور کر دی یعنی خود را بتجلیات متنوعہ و ظہرات متلونہ در میان استہاد کائنات
 و احسام موجودات در نمایش آورده و ظاہر ساختہ قولہ

بنفشہ طرہ مقتول را گرہ میزد | صبا حکاین زلف تو در میان انداخت

یعنی عاشق بنفشہ کردار و مقول کہ ذات اوست گرد میردینے آہستگی سید او یعنی دم از خوبی و کمال
میزد صبا کہ کنایت از مرشد است حدیث زلف کہ عشق است در میان آورد یعنی محض سبب عشق اوست کہ
ترا بدین پای رسانیدہ و گزینہ کجا و این کمال کجا قولہ

از شرم آنکہ بروے تو نسبتش کردند | من بدست صبا خاک در دامن انداخت
معنی یعنی من کہ از صبا خاک بروا افتادہ گویا کہ بسبب شرم اینکہ مراد است بت بروے تو کرد خاک در دامن
خود انداختہ کہ من کجا و آن رو کجا و چون عشق موجب غسل و مطرب است گوید قولہ

امن از روع و مطرب ندیدے زین پیش | ہوا و منجھ گناہم در این و آن انداخت
معنی آنست کہ من از غایت روع و تقویٰ ہرگز بے و مطرب نگاہے نیکدم لیکن عشق مجربان مارا درے
و مطرب انداختہ قولہ

بہر مگاہ چہن دوش مست بگذشتم | چو از دامن تو ام غنچہ در گمان انداخت
معنی آنست کہ دوش در عالم سستی چو شان بسیر چمن رفتم برائے آنکہ غنچہ را کہ نسبت بدین تو میرد ہند
مراد گمان انداخت کہ فی الواقع ہجمنانست یا نہ محاشہ باید کرد قولہ

کنون بآب مے لعل خرقدے شویم | نصیبہ ازل از خود نمیتوان انداخت
معنی آنست کہ الحال عشق مجربان مراد مینوشی بجایے رسانیدہ کہ شست و شوے خرقدے مے
سیکنم و این کنایت از استغراق مینوشی است و چون این نصیبہ از نیست ترک این توان کرد بلکہ
بجای قبول باید نمود قولہ

جہان بکار من اکنون شود کہ دور زان | مرا بہ بندگی خواجہ جہان انداخت

خواجہ جہان محبوب بکار شملن جہان مراد از حصول مدعا است معنی آنست کہ گردش
فلکی مراد عشق آن معشوق انداختہ معلوم من گردیدہ کہ البتہ جہان اکنون بکار من شود یعنی بہ
مدعا مقصد خود فیروز گردم و چون کار حکیم محض صواب دیدہ رضی است لہذا گوید قولہ

اگر کشایش حافظ درین خرابی بود | کہ قسمت از لاش درے معان انداخت

معنی آنست کہ قسم از لی کہ محبوبت قسمت حافظ را درے معان انداخت یعنی عشق باری نصیب
دے ساخت تحقیق کشایش کار حافظ و برآمد مقاصد و مطالب دے درین است چہ کار حکیم جز

ہرگز

زبان

دوا بدید مرض نمیشاید پس کار حکیم حقیقی چگونه خالی از مصلحت عاتق باشد غزل

خواب این کس فغان تو بے چیز نیست | تاب آن زلف پریشان تو بے چیز نیست

خواب کما بیت از اخفا و طول و تعاضل نرگس نام گئے ست مستهور کنایت از جیم فغان قدس انگیز
مراد از نرگس فغان جیم و مراد از آن ذات که سے هست جیم اینجا بمنی لفظ ذات ، کو عسان بیند
وجود کائنات و تاب هیچ و مراد از آن آماستگی چه آراستگی زلف و تاب است زلف پریشان
عالم کثرات و تعینات معنی آست که سے محبوب من اخفا سے آتیه ذاتیہ کہ در عالم اطلاق
است کم و آراستن این زلف بریشان را که کنایہ از ظهور عالم کثر است بچیز نیست یعنی خالی ارستے
نیست محض خرابی و پیرتانی ماست و چون موجب گرفتاری عاتق بغیر از لطف معشوق نتواند بود
سازان گوید قوله

از لبیت شیر روان بود که من میگفتم | کاین شکر گرد و مکدان تو بے چیز نیست

لب صفت مشکلی شیر کنایہ از سخن اخلاص و محبت این شکر مراد مفضل و لطف مکدان کنایہ
از دہش معنی آست که سے محبوب من وقتیکہ در عالم اطلاق بودم و مقید بقید جسمانی نمی شدم آوقت
ایکمال لطف کہ برامیدستی سخنان اخلاص و محبت از تو بطور میرسد کہ یا عبدی انت عتقی
و عتبتی و اما عاتق و محبت لک و حلفت الاشیاء لک و حلفت لک و عتق اقریب الیہ
میں بحال اوردید من بہان وقت میگفتم کہ چندین لطف و فصل از مصلحت نیست محض راجع گرفتاری
است آخر بچنان شد کہ والدہ آن سحال گردیدہ متلا سے قید جسمانی شدیم و اختیار این بارگران کہ شدہ
عشق است نمودم سے مہر باینہا سے لیلہ کہ مجنون را خواب و درہ این بیچارہ را میل گرفتاری نمود
و یا لکہ از لبیت شیر روان یعنی تو در عالم طفلی بودی جہ برکراطفی نسبت میدہند گویند کہ هنوز شیر
از دہن تو میکید و بوسے شیر از دہن تو زخم و مرلو از طفلی روز ازل کہ اند تعالیٰ ظهور خود کمال نموده
بچندین تحلیات متنوعہ و انوار متلونہ نمود حاصل آست کہ از روز ازل میگفتم کہ چندین لطف و فصل
بر ما خالی از علی نیست مایدہ است کہ چون اند تعالیٰ بصفت نامتناہیہ ظهور نمود صفات لطیفہ او
ہم را در خور و زیبا نمود و از صفات قہر بہ چوں موافق خواہش انسان نیست ملوے در خاطر روسے داد
و چون صفات قہر بہ او خالی از رحمت نیست گوید قوله

جان زن باؤدے تو یقین مہدا نم | در کمان ناوک مرگان تو نے خیرے نیست

کمان کنایه از ابرو و مراد از ان صفات ازان بود که ابرو حاجب چشم است صفات نیز حاجب ذات است
ناوک مژگان صفات قهریه معنی آنست که اے محبوب من جان فدای تو باد که بییقین میدانم که در میان
صفات اگر ظهور صفت قهریه ننمودی همه بگستاخی آمدندی و اطاعت امر او نکردندی چون محبوب حقیقی
رو سے خود را که وحدت حقیقی است زیر پرده زلف که عالم کثرات و تعینات است مخفی ساخت ایلیس
که مظهر اسم بھل است حاجب آن در که وحدت گردانید تا هر بود الهی و سه دارا ندید چون خالی از حجب
نیست گوید قوله

چشمہ آب حیات است ومانت اما
بر لبش چاہ زرخدان تو نے جڑے نیست

در ساله حق البیتین نوشته که چون وحدت متعین گشت نقطه از سر حمت القضاء و تجدد تعینات متباینه
مانند خط صورت بست از اینجا می رسد که دامن اشارت بران نقطه وحدت باشد و چاه زبسخ عبارت از مظهر
اسم المصل که مانع وصول است معنی آنست که اے محبوب من دامن تو که نقطه وحدت است چشمه آب حیات
اے زندگی بخش عاشقانست اما بر لب او اے برادر او چاه زرخندان یعنی مظهر اسم المصل که شیطان است
خالی از مصلحت نیست که وجود پشیر دارد حکمت انجام تکلیف شیطان و چون ظهور این تعینات
متنوعه و کثرات مشکته محض بر اے معرفت خود است بنا بران گوید قوله

دوش باد از سر کویت بگلستان برگشت

دوش ازل بادارادہ کو سے اشارہ کیے محبت گلستان وجود حقیقی باعتبار جامعیت اسماء الہیہ حکم
 ۱۰۱۱ جَمْعٌ لِّیْسَ فِیْہَا حُوْرٌ وَلَا قُصُوْرٌ یَّجْعَلُ رَبِّہَا صَاحِبًا کُلِّ ذَاتِ حَقٍّ بِاعْتِبَارِ شہود و شیونہات
 انظار بمعنی آنست کہ روز ازل بادارادہ از سر کوے محبت بہ گلستان وجود تو وزید یعنی خواہشے
 بتور سے واد کہ کُنْتُ کَظْرًا خَفِیْنًا فَاحْصَبْتُ اَنْ اُفْرَقَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِکَاعْرِفَ بِنَابِرَانِ شہود
 چندین شیونہات نمود پس اے گل یعنی لے محبوب من این چاک گریبان تو یعنی این شہود و شیونہات
 تو نے چیزے نیست بلکہ محض برائے معرفت خود است فَخَلَقْتُ لِکَاعْرِفَ و یجمل کہ دوش باد و فیض
 کہ کنایت از عشق است از سر کوے آن محبوب گلستان وجود عاشق زریدرہ و اورا چون گل
 گریبان چاک گردانیدہ پس اے گل یعنی اے عاشق این گریبان چاکے تو کہ کنایت از رسوائی و

اوریتانی است بجزیرے میست اے سبب عشق است قہول اندوہ لازمہ عاشق است و آن
سبب عشق است گوید قولہ

بتلائے بغم محنت اندوہ فراق | ایدل این نالہ و افغان تو بجزیرے میست

معنی اے دل من بتلائے غم و اندوہ فراق ہستی و وہم و درملہ و اعمال سیکوشی این نالہ و افغان
بجزیرے میست اے سبب عشق است یعنی بسبب بحر یا طلب وصال و چون عشق بہشتی میست سارن گوید

در عشق از چہ دل از خلق نہاں میدارد | حافظ این دیدہ گریبان تو بجزیرے میست

معنی اگر چہ دل تو در عشق را خلق نہاں میدارد و کسے سخن میراند اما این دیدہ گریبان تو بجزیرے میست
اے موجب نظر و رسوائی تست - غزل

حسب زلف تو دام کفر و دین است | از کارستان تو یکشمہ پیست

زلف مراد جذبہ و مراد از حم شش از ذکر سبب و ارادہ سبب کارستان لواء جمعیہا ششم
انذک معنی قسمت کہ اے محبوب کمر ساز دے مستوق نسون برداز کشت جدہ عشق تو
دام کفر و دین است کہ از امور متضادہ اند یعنی چہ مومن و کافر و صادق و عاشق و طایع و عاصی و عالم
و جاهل و مائل و مجنوں و خوب و زشت و عالم عشق تو گرفتار اند و دام تسبیح تو آمد و ترا جریاں کہ کشتیہ اللہ
ما فی السموات و ما فی الارض اریحاست کہ سعدی گفت من نہ بل بر گلشن تسبیح حوائست و
کہ ہر مارے نہ تسبیح ربانیت و بل انبیاء و اولیاء و مومنین گل مراد است ایردیحون خار کفایت
و عاصی و طاغی اند کہ از لواء جمعیہا اہرانیست کہ امور متضادہ را کہ الصمدان لایکجہ عالم است
مراجم آرد و مایہ دانست کہ نہادہ الا بذر بجزن اقلی و الاستتار چون احاد مستوق و مرعیہ قتل
عاشقان است گوید قولہ

جمالہ معجز عیسے ست لیکن | حدیث غمرہ ات سحر مبین است

معنی آنست کہ اے محبوب من متاہدہ جمال ادراسے تو اگر چہ مجروح عیسویت کہ مردگان باؤ
خونخوار عشق را جان بخشی میناید اما حدیث غمرہ تو مینے غمرہ ات کہ استناد علم القات و انفاست
بقتل عاشق سحریت آشکارا کہ قتل عاشق مومے مروگہ آنست میکہ و چون دام محبوب در پے
قتل عاشق است اراکہ تا عاشق بفاد و زسد لقانیاد بنا بران گوید قولہ

چگویم وصل آن چشمتے کہ اورا بخون من کمان اندر کمین است

چشم مرادات ۵۵ است چشم اینجا یعنی لفظ ذات : گویان بیند وجود کائنات چمنی نیست
کہ از وصل ذات محبوب کہ مدام بخونریزی من مستعد است چگونہ سخن رانم و شہد است آن نمایم
و چون عاشق ہم مدام خوان فنا است از آنکہ تا خود را فانی نسازد بقیائے شوق باقی نگرود بل بران گوید

بران چشم سیه صد آفرین باد کہ در عاشق کسی سحر آفرین است

سیه چشم کنایہ از ذات محبوب و سیه بجهت عدم ادراک کہ کاید برنگہ کلا بحدی و یا باعتبار آنکہ رنگ
ذات سیه تصور نموده سیاهی چون پیمینی عین ذات ۴ در و چاہے پُر از آب حیات است
سحر آفرین ساحر کامل معنی آنست کہ بران محبوب بن یا بران تلقی ذاتی جلالی او صد آفرین باد
کہ در کشتن عاشقان سحریت کافی و جادو نیست وافی و چون جناب عشق از بس کہ بلند است و از
تحریر و تقریر مبرا و معرا از توصیف و تعریف است گوید قولہ

عجب علیست علم عشق ہیہات کہ چرخ ہفتش ہفتم زمین است

معنی آنست کہ علم عشق عجب علیست رفیع الشان کہ چرخ ہفتم با این شان در رفت و در بنزد ہفتم
زمین است ہیہات با و چون توان رسید و چون مستی عاشقان بسبب عشق است بنا بران گوید قولہ

از خم عشق نوشیدیم جامے مدام مستی و رندی ازین ست

معنی آنست کہ موجب رندی و مستی من بہین عشق است و چون عشق معرا از کثافت و کدورت
و مبرا از توصیف و تعریف است گوید قولہ

بست را آب حیوان گفت و عطر چہ جامے آب کان ما معین است

لب مراد لطف ۵۶ لب کہ شیرینچوے شد لطف خدا است ۶ باغ جان را از آب او نشود نماست
معنی آنست کہ اے محبوب من لطف تو کنایہ از عشق است و اعظ آنرا نسبت با بحیات و ادو
الما چہ جامے دادن نسبت با بحیات است کہ منبع او ظلمات است بلکہ ما معین باید گفت کہ چشم نیست
در بہشت معرا از توصیف و مبرا از تعریف باید دانست کہ اکثرے با عاشقان بجا و پیش مرآئید
آخر الامر موجب ۵۷ باد و کسان ہر کہ در افتاد بر افتاد و بے بغور بزم میرسند و بے بغور
و بے موقوف با خرت بنا بران گوید قولہ

نه پنداری که بد گرفت و جان بپا | حسابش باکر اما کاتبین است

اگر اما کاتبین و فرستاده که بهوش اعمال بندگان موکلند که کردگار ایشان را کفایت کند و کفایت کند
مخاطب درین مهلت دل و یاد دست یسے اے دل من نه پنداری که بدگویی تو از میان روت و جان خود
سلامت برو و بهیچ یسر اے خود نرسید بلکه خاطر خود جمع دار و حساب اید اے او که در حق ما کرده اند
نزد کر اما کاتبین مرقوم آخر الامر بنسے خود خواهند رسید و یا آنکه خطاب بعاشق است از جهت
دلدار و او و جمل اعمال و افعال عاشقان نزد ارباب قلوب هر مخالف متوجع بینا بیند اما نزد عاشقان
عین شریعت منابر ان گوید قوله

احدیث حافظ و پیمانے | بنزد عاشقان آیات دین است

معنی آنست که حدیث حافظ و پیمانے او نزد ظاهر پرستان حصیان و طغیان است اما نزد
عاشقان آیات نیست و محض اطاعت امر الهی و دیداری غزل

در دیر مخان آمد یارم قدح و دوست | مست از مے و میخواران از نگرش مست

ویر مخان تحلی اسم الواسع و محیط که شخص رفناست یا محبوب حقیقی قدح و دوست اشارت
است بآن که در گشتن زار است که حق تعالی خود ساقی گشته شراب به عاشقان مینوشاند مے
که بای نگرش مست چشم مراد ذات باعتبار استخفا معنی آنست که محبوب من که عاشقان
در خیال دیدن او دال و شایانند برادر حالت محبت و فدا در حاله که از غایت کیر پا و ناز و استعنا
قدح و دوست دانت و آمد چون مجولے که قوله

از نعل سمنه او شکل مه نو پیدا | وز قد بلند او بالاسه صنوبر پست

مه نو و صنوبر کایه از محبوب صوری معنی آنست که مه نو باین حسن و جمال نعل سمنه است
و سر بانه به بالاسه خاک راه او یعنی محبوب صوری پیش او قدر نعلی نداد و معشوق مجازی مقابل
بخاک مے از نو آرمه محبوبان مجاری را و حسیتم عاشق تا آن زمان جلوه است که آفتاب جمال حقیقت
تا بان نشده و جل اوتا بان گردید اینهمه از بیست نظر او مرتفع میشوند چون غم و در شمع شمس که ظلم
خود گفته است مه چندان بزرگتر شد و نار هوی قدان به کاید بجلوه سر و صنوبر خرام ماه باید دانست که
وجود عاشقی که از نو گذشته حکمے الاطلاق نمیتوان نمود یعنی به مهت توان گفت چرا که مهت او را

گویند که زوالی و عدمی در او این را باعتبار خلقت بشری و صور انسانی عدم و زوال و نیست
و نیست مطلق بهم نتوان گفت باعتبار صفات الوهیت و توأم وجود و بذات حق اگر چه این وجود
ظاهر فانی شدن است چرا که وجود لباسی بیش نیست و لباس اعتبار را شاید بلکه من و چه نیست
و من و چه هست بنابران گوید قوله

آخر بجه گویم هست از خود خبرم چون نیست | و ز بهر چه گویم نیست با و نظرم چون هست

از خود خبرم چون نیست یعنی ازل جهت که ما با هستی و نیستی است یا در زمانه که از خود خبر ندارم با او
نظرم چون هست یعنی از آن جهت که با هستی او را تعلق است یا در زمانه که با او نظر دارم معنی نیست
آنست که این وجود را در معرض هستی چون نشانم و هست مطلق چون توأم خواند چون از خود خبر ندارم
و نحو و معدوم و زوالی و عدمی در او و درم و نیز از براسه چه نیست گویم چون عاشق اویم و منصف بصفات
او گردیده ام و بموجب کلمه تری فی الوجود الا الله توأم وجود ما بذات او است بلکه من و چه هست توان خواند
و بهر چه نیست توان گفت یعنی باعتبار باطن که کنایه از منصف شدن بصفات معشوق و توأم او بذات
محبوب هست توان خواند و باعتبار ظاهر که مراد از ان خلقت بشری و صور انسانی نیست توان گفت
چون منتهاست کار بشری بر فنا و خود است و وصول ببقاء او بنابران گوید قوله

چون شمع وجود من شب تا به سحر خود را | می سوخت چو پروانه تار و زریا نشست

معنی آنست که آن محبوب من وجود ما که مانند شمع محفل افروز عشاقان است در شب محو می‌شود
فنا تا هنگام طلوع سحر بقاء مانند پروانه تمام شب می‌سوخت و از پائین نشست و در جانفشانی تلافی
و تکامل روان داشت و دقیقه از دقائق فنا در نگذشت چون عاشقی که از خود گذشته برنصه و حذر
حقیقی بلوس فرمود در نظرش کفر و اسلام یکسان است که هر دو صفت از صفات اویند بنابران گوید قوله

در غالیه خشو شد در گیسوے او پیچید | و ر و سمه کما نکش شد و رابری او پیوست

معنی آنست که اگر غالیه اسلام خوشبو شده و دماغ طالبان را معطر میسازد نسبت بگیسوے او
دارد و اگر و سمه کفر که رنگ نیلی بر جبین کافران کشیده از آنست که نسبت بابر و س او دارد یعنی هر دو
نسبت بوسه دارند و منظر جمال و جمال گردیده چون مشاهدۃ الابرار عین التجلی و الاستتار است
دورین هر دو جمال بر جان عاشق خرایست گوید قوله

ستمع دل متا قان بنشست چو او بر سخت | افغان زن نظر بازان بر خاست چو او بنشست

معنی است که چون او در محکم متا قان بر خاست اے ظهور کرد و آد شمع دل عاشقان
فرو خوابید اے بهیستی در آمد و چون بنشست یعنی لعیت درآمد از جهت محرومی ازان حلاوت دید
شور و شغب از عاشقان بر خاست است در هر دو حال بر حال عاشق خرامیت که سرگرم
نه منیم میرم چو رخ نمائی و چون ظهور محبوب رخدگی عاشق است ساراں گوید قوله

باز آئی که باز آید عمرے شده حافظ را | هر چند که ناید باز تیرے که برفت از دست

معنی است که اے محبوب من باز آ و خود را از غلوتخانه خفا منصفه ظهور در آ که بسبب ظهور تو مرا حفظ را
عمر اندست رفته باز بدست می آید یعنی از سر نو زندگی یابد هر چند که عمر مرده مرا عمر لہ تیرا کہاں جسته
وقت از دست رفته را با عیت خود میست، غزل

دل سرا پرده محبت اوست | دیده آئینه دار طلعت اوست

معنی است که از دل من محبت غیرے را گنجایش نیست که سرا پرده محبت اوست و در حشیم من
خیال غیرے را نمانیق نہ کہ آئینہ دار طلعت اوست یعنی دل دویده هر دو واقف راه دوست منوی
کرده ام که بجز عشق و محبت اورا در دل راه نیست و در خیال اورا در حشیم بار نہ و چون عاشق را
بما سواے محبوب التفاتے و توجه نمیدانند ساراں گوید قوله

من که سر برینیا ورم بدو کون | اگر دخم زیر بار نیست اوست

معنی است که من بما سواے محبوب التفاتے ندارم و بکونین توجه می آرم لیس از نیست
که گردل من زیر بار است که مارا از کتم عدم لوجود آورد و باران لعمای لا احصا بر کشت ناز و حرم
رحمت و عشق خود است ما ساخت باید دانست که حلکی السال سه بوعده اول حوالم که کار بخصت
شرعی کرده و بخلوظ نفسانی و لذت جسمانی به وجه مرض و مشروع گشت و گفت که مسلمان
همین است دوم زاهد که از حظوظ مرضه و لذات ایجابی بگذشت و از نفع حصول و لذات
آن جهانی متناهی گفت که حاصل نیست و عاشق ازین هر دو گذشت و بهال هست یرید
بنابران گوید قوله

تو و طوئے و ما و قاست یار | انکر هر کس بقدر همت اوست

معنی آنست که اے زاهد تو دو طوبی که طلب بهشت و امید حصول درجات و ماو طلب معشوق که تو فکر
هر کس بقدر استعداد اوست که تو صواب بدید خود بهشت و دید و ما بمعشوق خود چون جناب معشوق
بلند است که هیچکس را در انجا باز نیست که لا بدی که احد من العالمین بنا بران گوید قوله

من که باشم در ان حرم که صبا | پرده دار حریم حرمت اوست

معنی آنست که من کیستم که بکنه معرفت تو رسم جانیکه صبا که کنایه ازان حضرت است پرده دار
حریم حرمت اوست یعنی بیرون در مانده و بکنه معرفت تو رسیده که اِنَّكَ مَعِيَّ وَاَنْتَ مُبِينٌ
یعنی اے محمد تو مرده بکنه معرفت مانیرسی و خلق مرده اند بکنه معرفت تو نیرسد چون تغیر و تبدل فلان
لازمه عاشق است گوید قوله

من و دل گرفتار شدیم چه باک | غرض اندر میان سلامت اوست

یعنی اگر من و دل مادر راه عشق او فانی شدیم باک نیست که کار عاشق همین است اما مقصد نیست
که عوارض و آفته مانگیر وقت تو نگردد و چنانچه جاے دیگر خود گفته می تو می باید که باشی و در سبب
زیان مایه جانی و مالی چون خیال معشوق هر دم و هر لحظه در پیش چشم عاشق می باشد اما گاه گاه
آن خیال مرتفع میشود و آن موجب گشتگی عاشق میگردد بنا بران گوید قوله

منی خیالش مباد منظر چشم | زانکه این گوشه خاص خلوت اوست

یعنی اراده من بگهی متعلق بهین است که خیال او را از ماجای مباد و دمام همدین جا بگیرد از انکه
این گوشه منظر خاص خلوت اوست که غیرے را در و گنجایش نه و چون درین دار دنیا هر عاشقی
که علم سرفرازی می افزارد همه از اثر تفضل اوست گوید قوله

هر گلے نو که شد چمن آراے | اثر رنگ و بوے صحبت اوست

هر گل نو که کنایه از عاشق است آراینه چمن دنیا گردید و بعشق بازی معروف شد بیچ میدانی
از حیثیت اینهمه از اثر رنگ و بوے فیض مقدس و لطف اقدس محبوب است و بختل که در چمن
دنیا هر گلرخ که دروے مینماید اینهمه ظهور جمال اوست و چون بهر دوری نام آوری بظهور آید که
حقیقت را بهر دورے ظهوریت + زاسے بر جهان افتاده نوریت گوید قوله

دور مجنون گذشت و نوبت ماست | هر کس پنج روز نوبت اوست

معنی آنست که تا قیام قیامت این جهان از وجود عاشقان حالی نخواهد بود و قل ازین مجنون د عالم
عشق علم سرافرازی می آفرشت و الحال نسبت به افتاده ماکوس نام آوری بمیدان عشق نیز نرسد
بر چون ما خواهد برست و دیگر خواهد آمد به نخواهد این چنین از سر لاله خالی آمد و یک بهیمر و دو گیگه
ای آید که بجز در نوبت اوست و چو هر چه به اشتقان میرسد از عشق و طرب همه از دست است
با بدان گوید قوله

ملکت عاشق و گنج طرب | هر چه دارم زمین بهت اوست

معنی آنست که این همه سلطنت کشور عشق حاصل نموده ام و گنج طرب که گنایه آزادی گویند است
به دست آورده ام از برکت بهت و توجه اوست و اگر نه من کیستم و از دست ما چه خبر و چون عجز و تذلل
و تواضع و انکسار لازم عاشق است گوید قوله

اگر من آلوده و افسوس چه عجب | همه عالم گواه عصمت اوست

اشکال این بیت آنست که ثابت شدن عصمت بگواه این همه عالم چگونه موجب عدم ریا
آلوده و انسان باشد حل این اشکال آنکه چون عصمت او ثابت شود او بمنزله فرشته باشد که
مشهور الصحت است پس مصوم این بیت متوجه مضمون این بیت است و دائم که بگذرد
ز سر حرم من که او گرچه پرسی و مست است لیکن فرشته خست و برین تقدیر لفظ عصمت بمعنی
معصوم و اگر لفظ مذکور بمعنی ماصی باشد معنی آن باشد که عاصی او را از هر زیان خواهد راند
و مینواید بود که مراد آن باشد که مقصود عاشق بهیسته آن باشد که هر یکی که بهت بمعنوق رسد
و هر چه می که بهت بمن رسد پس میگوید که چون عصمت او که مقصود اصل است ثابت آلوده
دامی من که مقصود من است زیرا که ندارد چون سینه عاشق از بار قات جلال مجرب سوخته شده
سجد می که از خود می خود هم گذشته و نداشتن از شخص خود خبر و نه از باطن خود از هر حال که باشد اسیر کند
دلدار است گوید قوله

افشده ظاهر بمن تو حافظ را | سینه گنجینه محبت اوست

معنی آنست که اے طالب صادق برین میرگی و بی سرو سامانی ظاهر من نگاه کن اگر چه از خود
و از دور عالم مغلوم و پنهان بجزم ناما از گنجینه محبت و خزینه اسرار نهیدست نیم غزل

دارم امید عالیشان از جناب دوست | کردم جنایت و امیدم بعفو دوست

و املت بهر بانی جنایت گناه معنی آنست که مرا چشمه است مهر بانی از جناب دوست دارم
که بند ماسی ام که تو ما براس معرفت غبارت آفریده که و ما خلقت الجن والانس الا بعدون
است بعزیزون نه براس غبت انما خلقناکم عبدا و ما افرا غفلت و کور دلی گرفتار
انفس الماره کشتیم و دله بود لعب میگذا ریم و با وجود این امیدم بعفو دوست که خود فرموده که ان الله
یغفر الذنوب جمیعا و چون نو میدی ازان جناب و بال است که ناسید از جنتش شیطان بود
بنابران گوید قوله

و اتم که بگذرد سرچرم من که او | اگر چه پر یوست و لیکن فرشته خوست

پرمی در حسن معروف اما هر که او نماید موجب خرابی او شود پس کنایت از صفات قهریه فرشته خو
کنایت از صفات غفاریه و گد شفق بموجب عفو کردن و بخشیدن است معنی آنست که ما یقین
است که البته از سرچرم من در گذرد و در بهار ما را عفو فرماید که آن محبوب من اگر چه موصوف بعفت
قهار است اما بیشتر کار او بعفت غفاریست که سَبَقْتُ رَحْمَتِي عَلَى غَضَبِي و چون عاشق را با
که در خدمت معشوق نبوی استغال نماید که غیر بر ابران اطلاع نباشد چون طریقه ملائیه بنابران گوید قوله

سر را چو گوشت بر سر کوی تو با ختم | واقف نشد کسی که چه گوشت و اینچه گوشت

گوشت بجان فارسی مشهور و بجان عربی میشت گوشت با خشن فدا کردن و نثار کردن و واقف خبردار
معنی آنست که اسه محبوب من طاعت و خدمت ترا بجای رسانیدم که سر اندازد کوی تو کردم
یعنی سر هم درخنداستم و با اینهم کسی مطلع نشد که اینچه گوشت است و این که گوشت و یا آنکه
سر را گوشت دارد و وقف میدان عشق ساخته ام و کسی را بران واقف نه ساخته و چون کار عشق
موقوف بجنبه الهیه است و آن معلول بعله نیست بنابران گوید قوله

منی گفتگو زلف تو در ایه یکیشم | باز زلف سرکش تو کار او گفتگو است

معنی آنست که بگفت و شنید زلف تو که کنا به از جذبه عشق است دل را همی کشد باز زلف سرکش
تو که همان جذبه عشق است که طاقت گفت و شنید دارد و هر که در یاد بنجاصانش در آرد که لا مانع لما
اعطیت شایه حال است چون کار عاشق دلم بگریه و زاریست بجهت انتقام معشوق بنابران گوید قوله

چندان گریستیم که هر کس که برگزشت | در اشک ما جوید و بد رواں گفت اینچوست

معنی آنست که اے محبوب من سبب استغناء تو که در حق ما و امیداری و هیچ نوع احوال ناظر یکی گریه و اشکباری من محاسن رسید که هر کس را ناظر را افتاد و گریه ما مشاهد نمودن الحال گشت اینچوست حلیت یعنی گریه من منزله رسید که از اشک ما جوید رواں شده و چو بکنه معرفت محبوب و سر محبت او بیکس نتواند رسید بنا بر آن گوید قوله

پیموست آن دامن که نه بینم از و نشان | مویست آن میان و ندانم که اینچوست

دامن کسایه از اسم متکلم و چو مسئله کلام و تحقیق و کیفیت او اذق و محبت است از صفات و دیگر اینها در و سبب نزع بسیار است مخفی نماید که صفات حق متقابل در میان اسم حلال و جمال یک اسم مستطرح منبها متولد از اها که میان عبارت از است و چون کثرت کسب غیر از انقلاب میشود و اما در آن موسسه نسبت داد و ستع عبدالواحد که دامن محبوب را که نقطه و تیغ و جوهر و دغنه اند و میال محبوب را با یک تر از موسسه طولی در عرض و بسته در مثال موسسه میات که دل و دامن ستم و حسن میرس که خود در میال نئے بینم و معنی آنکه خرد و لا یتجری دامن است و طوطی که تیغ عرس نذر و میان تست و اشاره از دامن نقطه احدیت که بواسطه نئے نشانی و غیب هویت هیچ موسوم کرده و اشارت از میال بمرتبه وحدت و ملوکس عبارت از جامعیت است احدیت و واحدیت مادر رساله حق الیقین منبشه که چون وحدت متعین نقطه مورد از وحدت انقضا تجدد تعینات متباینه مانند خط صورت بست از بنجامیر سب که دامن اشاره بر آن تعین نقطه وحدت کنیم و میال اشاره بر آن خط است که میان احدیت و واحدیت است که بواسطه نئے نشانی و غیب هیچ موسوم است که بالاند کورسته و ازین بیت واضح میشود که در میال نقطه سر بهرم را در ویم و پس مشکل کلام حکیمان دامن تست و بیس وحدت که جامع احدیت و واحدیت است و اعتبار ما سیت بوحده موسوم و در حقیقت نقطه موسوم است باعتبار خنده که عبارت از تجلی که ظهور است و ویم گشت یعنی احدیت و واحدیت را اعتبار و امتیاز پیدا شده و از میان و ندیم گشت مع آن دامن پرتک بر یکس پیدا نمود و حنده کردی دشور س در جهان ادا حتی معنی آنست که از آن دامن که کسایه از نقطه و حده است چندان که سیم نشانے نئے یام و آن میان که گشتایه از آن خط که میان احدیت و واحدیت است در عدم ادراک مویست اما ندانم که آن چه مویست که تیغ نفع با دراک نئے آید

و چون عشق را در دل عاشق تغیر و تبدل و تحول و انتقال نبیناند بنابر آن گوید قوله

عمر نیست تا ز زلف تو بوسه شمشیر ایم | از آن بوی در شام دل ما هنوز بوست

معنی آنست که ای محبوب من عمر نیست که از زلف غنبر تو بوسه کنایت از جذبه عشق است بوسه بهما
رسیده اما در شام دل ما از آن بوسه همچنان بوست و هیچ تغیر و تبدل و افزایش و کاهش را در فیته
و چون خیال معشوق از عاشق رفتنی نیست بنابر آن گوید قوله

دارم عجب که نقش خیال تو چون زلفت | از دیده ام که در مبدش کار شست و شست

معنی آنست که ای محبوب من ازین دیدہ گریبان من که در مبدش کار لایزالان بگیرد و زار نیست عجب دارم
که باینهمه گریه و اشکباری نقش خیال تو چون ضحکال نه پذیرفت چون پریشانی عاشق موجب جمعیت
اوست بنابر آن گوید قوله

حافظ بدست حال پریشانیست و لے | بر بوسه زلف دوست پریشانیست

معنی آنست که ای حافظ این حال پریشانی و سرگردانی تو اگر چه بدست که ترا چنین خوار و محقر گردانیده
ولیکن بسبب عشق معشوق این پریشانی تو نیک است که باین جمعیت است و باعث وصل و محو

درین زمانه فتنی که خالی از خلل است | صراحی می ناب و سفینه غزل است

صراحی می ناب دل ملائک از عشق و یا عشق از ذکر سبب و اراده سبب و نیز قرآن مجید و سفینه غزل
کتب فخر احوال سلف یعنی درین زمانه بر نسا و یاری که در و غل و غش نبود و از صحبت او غل نباشد
پس آن دل ملو از عشق و یا عشق و یا قرآن مجید است که من آرد مونساً فالقرآن بکیفیه که از صحبت
اینها ذوق توان نمود و سفینه غزل که کعبه از کعبه که فخر احوال سلف است یعنی درین زمانه بهتر ازین نسا
که بحصول عشق ساعی باشد و از ماسوا سبب و محبوب آزاد باشد بنابر آن گوید قوله

جریدہ رو که گذرگاه عافیت تنگست | پیاله گیر که عمر عزیز بے بدل است

معنی آنست که ای عاشق میباید ترا که اختیار تجرید و تفرید کنی و بماسوا سبب و لبستگی نداری که راه
عشق بس تنگست و ماسوا سبب و محبوب را در و گنجایش نه و به علائق و عوائق در آن باه رفتن بس دشوار
بس جذبه عشق زود ترک بدست آرد که عمر عزیز عوض ندارد که عاشق در آن فضا و مافات کند
و چون بے عمل و بوجوب سدا راه هست بنابر آن گوید قوله

از من ز معی در جهان ملولم و بس | امالت علما هم ز علم بی عمل

معنی آنست که سبب شایسته علی تنها از من شایسته معرفت مانده ام بلکه امالت علماء یعنی محرومی ایشان
 سبب علم بی عمل است که این چنین علم نفی می کند کما قال ^ع اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَتَحْتَلُّ که
 شایسته علی کمایت از کثرت علم است چه تمامی علم عمل کردن و ستوار معنی آنست که تنها من از کثرت علم
 شایسته معرفت مانده ام بلکه این علماء و فضلا که از معرفت محروم مانده اند سبب کثرت علم است که اَلْعِلْمُ
 حِجَابُ اللّٰهِ لِكُلِّ سَوَالٍ چون علم موجب معرفت حق است پس که علم نتواند حجاب استیلاست و پس
 حجاب راه چون تو این گفت جواب آنست که علم اگر چه موجب هدایت باشد اما چون متمرکز و خود مدعی
 و تکبر است لاجرم خرقیل و قاسمیت نیست لاجرم حجاب اکبر باشد پس در جمع محب کوش نه در جمع
 مقصود و علم نیست خرق محب و در جمع کتب حجاب افزون گردد و دانسته منفی میل من حب
 و علم خرقیل و قال آمد پس به حیرت زده غنیت و له حد الله بهی می ایست که علم ملکوت بود و در علم
 لاناظر که امر غرور علم بجای رسانید که طوق نیست بگرفت کتید ویر چون موسی بکه طور رست
 حق تو ای پرسید که یا موسی برین عصا چو می کنی موسی چون بعضی علم موصوف بود یک سوال
 حق تو ای راجع جواب داد که عصای آنکه اعلیٰ ما و اشر فیها علی عی و لای ما و اشر فیها
 لاجرم خطاب پس ترا می مخاطب گردید و دوم آنکه کثرت علم باعث جمع کتب میشود و آن باعث مشغولی
 و استعراق است و باز نمودن از حق پس موجب ما سئل عن الله فهو یحیی و الامام محمد باقر و
 تفسیر کریمه من یکنه بانطاعون میفرماید کل ما سئل عن مطاعه الحق فهو طاعون و حجاب اکبر
 مانده است و سوم کثرت علم نظر بر علم وجودی شکس دارد و دلائل و براین و بدینست که آرد و در کتب معرفت
 دلائل و براین را راه نیست پس حسن علی در پیش آنکه هسم علت و معلول و در هر دو گم و پس
 حجاب اکبر باشد یا نه بین جهل نا علم حاسه دیگر گفته است تا علم و فضل بینی شایسته معرفت است یعنی یک کتب
 است بگویم خود را معین که هستی و بعضی گفته اند که علم و دواعی است ظاهری و باطنی و از حجاب اکبر علم
 ظاهری و بعضی گفته اند که علم حجاب است علم نقد و ساوک و علم تصوف و شایسته که حجاب اکبر است
 چون صرف و نحو و منطق و اصول که موجب قیل و قال است و بعضی گفته اند که علم هم حجاب است و با وی
 یعنی اصحاب قیل و قال را حجاب نیست و از باب معنی را با وی با وی جامی گوید علم که از هر دو عالم است

بچہ شبت خاک دوست رسول ، دوستان دوستنا نرا دوست
 مٹا لے دوست ، خاک اعمامی بچشم احوست ، رزمین اسرار و سر این نبات
 واد آفریدے کہ غلش در سرست ، و چون عاشق ابایکہ بشت مستغرق گرد و بخت نوح بجهان و کار و گفت
 نشود بنابران گوید قوله

بچشم غلش بہین در جهان ہر آشوب	جهان و کار جهان نے ثبات تو محل است
-------------------------------	------------------------------------

معنی آنت کہ اے عاشق صادق بشت معشوق مستغرق باش و از روی عقل و بینہاں پر شور
 و نسا و نکاو کن کہ اینجہاں و کار آن جہاں بہہ نے بقا و بے محل است پس و بستگی را نیشاید و چون و عالم
 ہر نسبت و بنا ہے کہ بہت خالی نیست از خللے الا نسبت عشق بنابران گوید قوله

خلل پذیر بود ہر بنا کہ سے بینی	اگر بنا سے محبت کہ خالی از خلل است
--------------------------------	------------------------------------

معنی آنت کہ اے عاشق صادق ہر نسبت و اس سے کہ از زہد و درع و تقویٰ کہ سے بینی محل را
 درو گنجایشے است الا کہ نسبت عشق کہ بیخ نوح خلل را در و راہ نیست و چون عشق از مواہب غنی است
 و نصیب ازلی است گوید قوله

از قسمت ازلی چہرہ سیدہ نختان	بشت و شومو و گرد و سفید این مثل است
------------------------------	-------------------------------------

معنی آنت کہ چہرہ و بختان کہ عرومان عشق اند چون قسمت ازلی از عشق بے بہرہ مانده اند پس
 الحال بشت و شوموے جدو بہرہ سفید نگرد یعنی حصول عشق متواتر نمود چہرہ کہ عشق را زلی و ہی است نہ
 عارضی است و کہے چون ابو طالب کہ ہر چند رسول خواست کہ ایمان آرد اما چون سنیہ نخت ازلی بود
 میسر نشد و چون اینیات در روز محل اعتماد نیست بنابران گوید قوله

دلہ امید فراوان بوصول یوتوداشت	و کہے اجل برہ عمر رہزن آگست
--------------------------------	-----------------------------

معنی آنت کہ اے محبوب بن بوصول و بشارتہ روے تو امید بسیار داشتہ کہ البتہ روے جانان
 درینجا خواہم دید اما این اجل براہ عمر رہزن امید ماسندہ چہرہ کہ چون نظر بین حیات دور و زہ میکنم
 بیخ نوح مراد را و راداری نمی بینم پس امید منقطع میگردد کہ آہ ہچمان محروم ماندم و روے جانان دیدن
 یا نہ چون عاشق ابایکہ بشت مستغرق گرد و از کفر و دین خیر نرا و بنابران گوید قوله

بگیر طرہ مہ چہرہ و قصہ مخوان	کہ سعد و نحس ز تاثیر زہرہ و فصل است
------------------------------	-------------------------------------

معنی آنست که اسے طالب طرہ و ہر کہ کنایتہ از عشق معشوق بہت بدست ما آورده قصہ خزان میسے
اندوہ مخور و خوف و رجا را بخور و راہ مدد کہ سعد و محس یعنی خوف و رجا کہ این ہر دو نتیجہ کفر و اسلام است
و عاشق را با اینہا چہ کار نہ عاقل یا دم مرا با کفر و ایمان چہ کار نہ چون عشق از عاشق
رفتنی نیست گوید قولہ

ماہیچ دور نخواستہ یافت ہیشاںش | چنین کہ حافظ ما مست بادہ از است

خطاب بہ کسان است و حافظ کنایت از دل یعنی اسے منکران حافظ ما اسے دل ماکہ حسین مست بادہ
از دل کہ کنایتہ از عشق حقیقی است پس اورا ہیچ دور از عشق ہیشاں را می مرض نخواستہ یافت غزل

دیدم کہ یار جز سر جو رستم نہ داشت | بشکست عہد و زخم ما ہیچ غم نہ داشت

جو رستم نامذوقا مل دستا و معشوق کہ منزله حور است بر عاشق معنی آنست کہ اسے دل من دیدم
کہ آن محبوب دہ اسے خیال جو رستم نہ داشت آخر لازم ایمان نازد ہستنا را کار فرمود عہد و فارا کہ ما ابستہ بود
کہ اتو صافی نہ خام کہ دآن عہد را بشکست و بدان وفا نمود و ہیچ اندیشہ از سر گردانی و ریتانی نہ نمود و چون
از عاشق جز از وفا و دعا گوئی نظر ہونے آید اگرچہ از معشوق جنامی بیند ساراں گوید قولہ

یار بگیری ش ارچہ دل چون کبوترم | افکند و کشت و عزت صید حرم نہ داشت

معنی آنست کہ اسے ہر دو نگار من مر آن محبوب را ہیچ مواخذہ نکند و اگرچہ آن محبوب ما بیا جو رستم
نمود و از اجبای گنبد و این دل سکین مارا چون کبوتر سیگند و کشت و ہیچ عزت صید حرم نہ داشت یعنی
اندیشہ این نکرد کہ این صید حرم عشق است و کشتن صید حرم را لایق نیست قولہ

براستم ز بخت من آمد و گرنہ یار | عاشقا کہ رسم جو رو نشانستم نہ داشت

معنی آنست کہ ایہمگی جو رستم مذکورہ را کہ برآمد از دست بر کشی سخت ما بود پس بخت من
نقضا سے وقت ہمین میش آورد و گرنہ عاشقا جو رستم را از دو محبوب من گنہائش نیست و چون احتمال
جو رستما لازمہ عاشق صادق است بنابراین گوید قولہ

با اینہم ہر آنکہ شخاری کشید زو | ہر جا کہ رفت و بچکپش محترم نہ داشت

ایںہم اشارت بدعوی عاشقی خواری جو رستما از اشارتہ بحسب یعنی با اینہم دعوی عشق نمودن و
احتمال جو رستما نمودن و از اعراض کردن آخر الامر مٹواںش ہمیں است ہر جا کہ رفت و بچکپش را و در

بیکس غرض نداشت و بجز نداشت حصول نشد که دامن تین الله کماله من مکرم چون از
ماشق غیر از طلب عشق نمی پیوندد بنابراین گوید قوله

سامی بسیار باد و بامعی بگو | انکار ما کن که چنین جام جم نداشت

سامی مرشد باد عشق مدعی ماسه معنی آنست که اے مرشد من باد عشق و محبت الهی بیاد بها
حواله کن و اگر حاسه از راه حسد سخنی در باره ما گوید اعتبار مکن بلکه از طرف مایان بآن مدعی بگو که
انکار مایان مکن و با با حسد پیش میا که چنین جام که کنایت از دل مصفاست جم جم نداشت چشمت از
جام خود میز چار طرف عالم معلوم بنمود و در پیاله دل عاشق رموز عالم ملک ملکوت مشا بهه میشود پس
کسی که این چنین جام بدست آورد باد عشق و محبت و معرفت حواله او نمودن اولی و انساب است چون
کار عاشق تجرید و تنه از دنیا و دین و عدم التفات باینجا بنابراین گوید قوله

خوش دقت آنکس است که دنیا و آخرت | از دوست داد و پیچ غم از پیش و پس نداشت

معنی آنست که خوش دقت آن عاشقی که بمشوق معشوق بنوع مستغرق گردید که دین و دنیا هر دو را از دست
داد و پیچ تلفت باینجا نگردید و پیچ غم اینها نداشت که تلفت بودن باینها عقبه راه سالک است چون
از حصول عشق مراد حصول معرفت است بنابراین گوید قوله

هر هر و س که ره بچشم درخش نبود | مسکین برید وادی و ره در حرم نداشت

معنی آنست هر سالک که ره معرفت او نبوده و مانند مسکین که ادای راه کعبه قطع نمود و کعبه رسید اے
بی حاصل و لایفیع چون عاشق را بهتر از عشق کار نیست و دل ناهادون بقول منکران گوید قوله

حافظ هر تو گوئی سعادت که مدعی | به پیش خبر نبود و نه نیر بهم نداشت

معنی آنست که اے حافظ تو در عشق ثابت قدم باش و گوئی سعادت از میان بزار و بانکار و عین
از رد باز ایست و همچو ایشان مباش که مدعی که زاهد ظاهر پرست محمود پیش از عشق جهت آنست که مر
اد را پیچ از و خبر نبود و عشقه هم نداشت و گرنه محروم نمادی و یا آنکه حافظ تو اطاعت امر محبوب را که منجی
بجا آورد و مخالفت میار و غرور مکن مباد که رانده گردی که مدعی که کنایت از شیطانست ترک امر محبوب
کرد و دعوی خود بینی نمود و زبان بتکبر بر کشد که آنجا حیرت پیش مخفیض مذلت افتاد مراد را پیچ خبر نبود
که ترک امر محبوب کمال خصیانت و عشقه هم نداشت و گرنه این چنین بوقوع نیامدی و مراد و نشانی از علم

دل و دینم است و در بزم کلمات بر رخاست | گفت با مامشین که تو سلامت مرخاست

معنی آنست که ای محرابم دایم در حال محرم محرومی و مسکینی این بیچاره را نگاه کنی که در محنت
آغوش هر چه که داشتم همه بر باد وادم تا حصه که دل و دین اردست رفت و ما اینچه استعجاب
نگریه که سلامت این بیچاره رخاست و گفت مامشین ای ازیرا و دست و دعوای عشق ما مندا که
از تو سلامت مرخاست ای شایاں ما نیستی و یا آنکه امید سلامت میداری و مانتق مراد خود هستی
هر که طالب مراد خود بود عاشق نیست و شایان وصل به و چون راه عشق سر امر عجز و زحمت است گوید قوله

که تنیدی که دین بزمی خوش داشت | که نه در آخر بخت بندامت بر رخاست

معنی آنست که ای بیچاره مسکین این راه عجز و انکسار است بکبر و خود بینی را راه که کدام کس را نیستی
که دین بزمی خوش که حلقه عاشقانست مشت که نه آخر کار عجز و زحمت بر رخاست که و ما
عَفَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ و چون اظهار کبر و خود بینی موجب خسارتست بابران گوید قوله

شمع گزان رخ خندان بزبان لانی زد | پیش عشاق تو شبها بغزات بر رخاست

باید دانست که عاشقان دو نوع اند یکی طال اللسان دوم کل اللسان و کل اللسان ابطال اللسان
بمرتبه برتر است اینجا از جمیع عاشق طال اللسان مراد است رخ خندان روی محبوب عشاق عاشقان
کل اللسان معنی آنست که هر عاشقی که بسبب درود شدن تجلی که کنا یا اندر خندانست لاف زد
لیس دعوی که معرفت نمود و اظهار کبر و خود بینی نموده دم انا انا آخر الامر مژغراش کرایم چه دست
داد که میست عاشقان کامل که کل اللسانست شبها بغزات بر رخاست و سر خود بباد و دوجون و در چمن هر چه
هست همه بنظر جمال اوست و طالب و خواهان او نیند بنابران گوید قوله

در چمن باد بهاری ز کنا رگل و سرو | به هوا داری آن عارض و قامت بر رخاست

معنی آنست که تمهیل کس عاشق و شناخوان او هستم و اظهار حسن و جمال او میکنم بلکه در چمن بهنگام بهار
باد بهاری که بر سر دگل دریده و گل رانانه و خندان و سرو و اسب و ریای گردانیده به هوا داری
آن عارض و قامت مستعد گردیده یعنی اظهار حسن و جمال او میکند و بیان کمال و صنایع او می نماید
و چون مشتاق لقاء مشتاقان به همین لسان اند بلکه ملائکه نیز بنابران گوید قوله

مست بگدشتی و از ظلوتیان ملکوت | آتشا تو آشوب قیامت بر رخاست

معنی آنست که در بادیه عشق و محبت و معرفت چنان مست بگذشتی که نفسان چه بکاه از گروه ملائکه کائنات
 تو آشوب نیاست برخاست یعنی بگی گروه ملائکه مشتاق نداشت تو شده و بر سر دیدن تو هجوم نموده
 و بمثل این بیت مبنی مبعراج است آنگاه این راضیت التفات گویند که مشکلم از کلاسه و یا از قصه
 بهرح کس رجوع نماید باید دانست که عاشق را دو حالتست گاه صحو گاه محو در محو دم انا الحق میزنند و در صحو
 به غده آن میگردد این و نیز عاشق تا که بمعرفت ذات نرسیده و بشهادت تجلیات گرفتار است بهر چه مغلوبی
 دم انا الحق میزند و چون ازین گذشته بمقام معرفت رسید بجز و المالح میگردد بنابران گوید قوله

پیش بالا تو یار بزرگرفت از خجلت	سر و سرکش که باز قد و قامت بر خاست
---------------------------------	------------------------------------

سر و سرکش عاشق طال اللسان معنی آنست که عاشق طال اللسان که بناز قد و قامت برخاست
 تو قدم در محن افتاده و در مقام کس فی جنتی سوی الله خراسیدن گرفت پیش بالا تو یعنی در وقت
 مشاهده ذات یا حصول معرفت تو از اینسانه کمال و عظمت تو خجلت پا برداشتن نتوانست یعنی بعجز و قصر
 اگر این چون یازید که در حاله محو بود با یک سبحانی میزد و چون بمقام صحو معرفت ذات رسید بنابران بجز
 گفتن گرفت گشت الیوم کافرا فنجو بیضا قطع دنگاری و اقول اشهد ان کماله اکال الله چون
 عاشق از خود نمائی و خود فروشی سیر راه است بنابران گوید قوله

حافظ این خرقه بپند از مکر جان ببری	کاش از خرقه سالوس کرامت برخاست
------------------------------------	--------------------------------

معنی آنست که ای حافظ این خرقه خود بینی و خود فروشی دور کن شاید که ازین در طله لپاک که محرومی است
 جان بسلامت ببری چرا که آتش از خرقه سالوس و کرامت برخاست یعنی قریب است که این خرقه سالوس
 و کرامت تر از آتش بچران بسوزد قوله غزل

روضه خلد برین هست درویشان است	مایه محشمت خدمت درویشان است
-------------------------------	-----------------------------

معنی آنست که روضه خلد برین که کنایت از وحدت و معرفت است حصول آن بوجه درویشان است
 که عاشقان کامل اند و مایه سعادت و آبرین و مقبولی نظر حق خدمت درویشان است قوله

گنج عزلت که طلسماتر عجائب دارد	فتح آن در نظر رحمت درویشان است
--------------------------------	--------------------------------

گنج عزلت کنایت از مشاهدات که حصولش در عزلت است از مشاهدات حقیقی که شملبر عجائب
 و غرائب است و کشادن آن گنج بے تطییر رحمت درویشان معلوم قوله

قصه فردوس که خوش بشد بر بانی فرت	منظر از چمن نرمت درویشان است
یعنی قصه فردوس که رضوان خاران اوست از زمین نگاه درویشان که متلبه مشاهدات عملیات است نظر کا ہے است و چون ملک و مال دنیا اعتبار سے نیست کہ کافی است الاملاک و مالے کہ درویشان راست سارا ان گوید قوله	
از کران تا بکران لشکر ظلمت و لے	از ازل تا بابد فرصت درویشان است
یعنی سلطنت عالم از مشرق تا غرب سراسر ظلم و وجوب و مال اما از ازل تا بابد سلطنت درویشان است ایدل آنجا بادب باش کہ سلطانی خاک آنجہ اپنے در خدمت درویشان قوله	
دولتے را کہ نباشد غم از آسیب زوال	بے تکلف باشند دولت درویشان است
دولتے کہ بایستہ و ماتی است و زوالے و فنا سے ندارد دولت درویشان ست بے تکلف یعنی دین سخن تکلف نیست قوله	
بندہ آصف عہد کہ درین سلطنتش	صورت خواجگی و سیرت درویشان است
آصف عہد گنایہ از مرشد کہ درین سلطنتش درین سلطنت باطنی کہ مراد حصول است مرآن مرشد را ظاہر و موصوف نصعت خواجگی و سیرت درویشان است قوله	
انچہ زرمیشو از پرتو آن قلب سیاہ	کیمیائیت کہ در صحبت درویشان است
چیزے را کہ از کس در دست نائی آن وجود ناقصہ را از خالص گرداے کامل کیمیائیت درویشان و بجمل چیزے کہ از طویل آن وجود ناقص کمال رسد کیمیائیت عشق است کہ حصول آن صحبت درویشان است قوله	
گنج قارون کہ فرو میرود از قعر ہمنوز	خواندہ باشی کہ ہم از غیرت درویشان است
گنج قارون کہ تقدسات و قعر زمین میرود در کتبہ خواندہ باشی کہ بسبب غیرت درویشان است و تقدسات بر سبیل اجمال چنین است کہ قارون ان عم موسیٰ بود و بحسن صورت نظیرے نہایت و خزانے بہر تہ بود کہ کلیہ خزانے او شصت اشری کشید و بہر تر شصت من مار بردار و در پنج کلیہ بوزن آن یکتال زیادہ نمود و بہر کلیہ چهل گنج گنہاہ میشد و شصت آن بود کہ چون زرات موسیٰ مائل شد کہ شکر لایا	

بآب ز نویس موسی گفت که این کتابی است بزرگ و مرا چندان استعدادی نیست که آن را
 نویسم حتی توانائی صنعت کیما موسی عطا نمود موسی مثلش از ان بهارون آموخت و مثلش از ان
 بنحو آموخت که در نکاح قارون بود قارون از عیال خود در آموخت و از بارون و یوشع نیز آموخت و در
 تاجید می شد که از سطلای ساخته تاروزی بر نیت تمام که باید و شاید مع کسبها بر قوم خود
 نمودار کرد تا همه را تمنا حاصل روی داد که ما قال الله قال الذین یبذرون الحیوة اللدنیة باللیث لکن
 میثل ما اوتی قارون انه کذو و حظ عظیم باوجود این جاد و مال در حکومت و خلافت مدخله نمود
 روزی موسی گفت که رسالت از ان تست و خلافت و حکومت بهارون مرا خود منصبی نیست و
 حال آنکه تدریس از شما بهتر میخوانم موسی گفت که خلافت بهارون من از خود نداده ام بلکه بفرموده حق
 قارون گفت من این سخن نمی دلیل بصدق نمی شناسم موسی گفت هر یک از شما عصای
 در زمین نشاند هر چه چنان کردند علی الصباح عصای بارون سبز گردید و آن قدر بار آورد که بر تمام
 بنی اسرائیل قسمت کرد گویند که عصای موسی از شاخ بادام بود قارون گفت از چوبی که سحر اینچنین بعید
 نیست قارون بغرض شده در خانه نشست چون محاملات موسی همه بطریق فرمان الهی بود و هیچ
 امری از امور بقارون تفویض ننمود قارون از راه تمیزی اسرائیل را از موسی متفرق ساخت موسی
 بسبب قرابت که با قارون داشت صبری نمود و ماقی نمود و ماقی نمود و ماقی نمود و ماقی نمود و ماقی نمود
 چیزهای هر یک صلح کرد قارون با وجود این تخفیف چون اندر شید مال بسیار شد گفت انما اودنیة
 علی عیال و عیال یعنی این مال را بسوی و کسب حاصل نموده ام نه از مال قبطیان چون سائر
 بنی اسرائیل من و ادنی نام بلکه کمینه موسی عم در دل کرد تاروزی بنی اسرائیل را بهمانی طلب کرد
 بعد از فراغ طعام گفت که موسی شمارا مطیع خود ساخته اکنون طمع در مال شما کرده همه گفتند که توبه
 و بزرگترین مائی هر چه فرمائی آن کنیم گفت مرا فکر سے بخاطر آورده میخوام که آنرا بتقدیم رسانم
 و شمارا از تکلیفات موسی دارم نام بنی اسرائیل همه تحسین کردند و معاود او شدند گفت فلان
 زن که در میان بنی اسرائیل بزرگ کاری شهید است باید طلبید همچنان کردند و او را بدر ایم و دنیا نیز
 مفتون ساختند قارون طشتی پر از زر و عده کرد بشرطیکه موسی را بزرگتر از او قبول کرد و علی اصحاب
 قارون مجلسی بر آورد و همه را طلب نمود موسی علیه السلام نیز بکر و فریب طلبید موسی قبول کرد

که سنت است اجابت دعوت چون موسی ۴ حاضر شد بموجب واپ خود ابلات
 که فرمود مجرده که رانگنه صد تازیانه اش زنند و اگر متقابل بایست بگسارش کنند قارون گفت
 اگر چه تو باشی گفت اگر چه من هم قارون گفت بنی اسرائیل را گمان است که تو بفرمان زن زنا
 کرده گفت بنی اسرائیل را بر این گمان نیست قارون گفت که آل نزل را بنحو این حاضر کردند
 موسی ۴ روئے باز زن کرد گفت ای زن این مردمان بر من و تو گمان می برند آنچنان است
 ترا سوگند بخدا راست گو از برکت موسی ۴ در تو فتن بران بختاد گفت حاشا و کلا ای نبی خدا که کسی
 بر تو این گمان برد لیکن قارون مرا عال فریفته گردانید تا متوایم اقرار کنم قارون از کمال حماقت سر
 فرو داد و موسی ۴ بغایت آشفتہ شد سر بر زمین نهاد و گفت خداوندان زمینان تو قصه صحت ستیان
 تو نموده از برای دست بردن من غضب فرست حکم شد که با زمین را در حکم تو گردیم موسی ۴ و نفیوم کرد گفت
 حق تعالی مرا بر قارون مسلط کرده چنانچه بر فرعون هر که ارتعاش می است ازین مقام خود را
 برون آورد و همه بر وی رفتند مگر دو نفر که قارون موافقت کرد موسی ۴ زمین را خطاب کرد که یا ارض
 حذر کنیم و قاتلیم قارون است و از میگردان سازا میگفت چگونه زمین غایب رفت ناگاه یاس و می تا کعب
 زمین فرو برد قارون دریافت و باستانه درآمد بار موسی ۴ فرمود یا ارض خود بکنم و آتیه هم ناگاه تابینه فرود
 آید چنانکه غرق شد و قارون هر چند که بغیر و زاری کوتید موسی ۴ هم از کمال غضب رحم نفرموده و مولا را
 نیک حکم ظاهر روز بقدر قامت فروری بر بند روز دیگری اسرائیل گفتند که مقصود موسی ۴ از بپاک قارون
 مال اوست موسی ۴ دعا کرد تا بالغ و سراسر و کوشک گنجها همه زمین فرو برد و هیچ گداشت قحسفا بیه
 ویداد و الا ارض حق قلبی و حی کرد که ای موسی ۴ دیگر زمین را نفرماں کسی بریایم این خلعت است تو

روئے مقصود که شایان بدعای طلبیدن | منظرش آئینه طلعت درویشان است

مقصود کایت از مرادات دینی و دنیاوی شایان کنایت از شایان صورتی و باطنی که ساکنان
 اند معنی مصراع ثانی آنکه جاسی بر آمدن او دیدل رومی درویشان است که میک نظر ایشان
 مطلب می رسند قوله

ای تو آنکه فروش اینهمه نخوت که تر است | سیم وزر در کف هست درویشان است

نخوت فروختن کنایه از اظهار عظمت و فخر است کف بیاه قوله

سبب و اراده سبب پس باید که یازمن باشی گوید تا گوینده اند بر زمین حجاب بود قیامت نخواهد آمد و گوینده اند تا الوقت است که ظهور نور محبوب حقیقی در عالم است و آن نور الحال روز بروز در کائنات است تا بحدی که در محاق افتد و بجای پوستیده شود و الوقت قیامت قائم گردد و کل یوم متر ازین یعنی است و چون سخن که اندوخته عشق از دل بیداری شود و فرحت افزای خاطر خلق میگردد و آن موجب تحسین مگرد و بنا بر آن گوید قوله .

تا مرا عشق تو تعلیم سخن دانی داد	خلق را و در زبان مدحت تحسین منست
----------------------------------	----------------------------------

معنی آنست که از آن روزی که عشق تو مرا تعلیم سخندانی داد مدحت و تحسین من خلق را و در زبان گردیده چون متاهله عاشقان را بین التلی والا ستیارت است بنا بر آن اراں حالت استیارت خود و خبر میدهد که موجب تحیر است قوله

یارب آن کعبه مقصود تماشا که کیست	که تماشا که سلطان دل دین منست
----------------------------------	-------------------------------

یارب کلمه هست و در هنگام تحیر گویند یعنی اے پروردگار آن کعبه مقصود که کنایه از محبوب و مراد ارشاد است تعلیقات است که تماشا که سلطان دل دین من گردیده و الحال که از مار و در نقاب گردیده معلوم نیست که تماشا که کیست و کدام کس تماشا اے دوست و در بعضی نسخه مصرع ثانی چنین دیده شده که مغیالان طریقت گل نسوزن منست مغیالان طریقت کسایت از شداید و بلیات عشق است چون خدا مستغنی از همه محبوب و فقیر و محروم از همه عشق است بنا بر آن گوید قوله

دولت فقر خدا یا بمن ارزانی دارا	کین کرامت سبب حسرت و بکین منست
---------------------------------	--------------------------------

معنی آنست که اے ما را خدا یا دولت فقر و بیکسی را پس ارزانی دار چرا که این کرامت یعنی فقر و بیکسی موجب حسرت و در تنه منست چرا که عاشق نیست که فقیر و بیکس باشد و چو آن عاشق را آن باید که بکار با مخالف نفس باشد بنا بر آن گوید قوله

واعظ شعله شناس این عظمت گو فروشن	از آنکه منزله سلطان دل مسکین منست
----------------------------------	-----------------------------------

واعظ نصیحت گو کنایه از نفس و صاحب النفس و الشیطان و اعصابها و انهما مختصان بالعلم و الهمم و برخلاف نفس است شیطان باش فرمان نشان مبر و نصیحت میکند از قول شان از تنه شعله کنایه از عقل و ما ش سلطان کنایه از حق معنی آنست که اے نفس نصیحت گو ترا عقل و شتاب

و منزلت میبد و میگوید که کنش را خود حق است که مرکب اوست از پرورش او غافل مباش و بشناخت
خود غرر مشو و بدین گفتگو ای اوازده مرد و عظمت خویش برین مفروش و از راه سز نش برین مخروش
که دل میکنی من منزلگاه سحان است اگر ترا بشنخت شناسی مرا سلطان غلبه ترا برین چه جا و نصیحت تو مرا
چو زیبا - **قوله**

از که دریاگری آموخت خیال تو مگر | رهنمایش شده این اشک چو پروین نیست

دریاگری خاصه دریا معنی آنست که ای محبوب من خیال تو این خاصه دریا که گوهر فشانی است از
که آموخت محض آنست که اشک پر دین مثال من ممد و معاون او گردیده و چون مدار کار عاشقی بر
فناست تا که فانی نشود بمراد نرسد و آن موقوف بجلی فانی قهار است و نیز کار معشوق مدام عاشق
کشی است بنبران گوید **قوله**

رسم عاشق کشی و شیوه شهر آشوبی | کار آن شوخ سیه جرده شیرین نیست

سیه جرده سبز رنگ مراد از آن معشوق و نیز بجلی ذاتی که سیاه است یعنی رسم عاشق کشی دار الملک
وجود عاشق را بریز و بر ساختن کار آن شوخ سیه جرده شیرین نیست که تجلی ذاتی **قوله**

حافظ او حشمت پرویز و کر قصه مخوان | که لبش جرده کش خسرو شیرین نیست

پرویز نام پسر هرمن نوشیروان و خسرو نیز می گفتندش و او تاجی داشت بوزن شصت من مرصع
بجواهر نفیس و تختش از عاج و ساج مکل و مرصع بود و شکل اقالیم زمین و فلک البروج درو ثبت کرده
و آنرا بطلق در آورده و بر طلسم بود از شیر و گوزن سر بر دطاسی و غلوه کم از گوسه چون یک ساعت
گذشتی آن گوسه از دهان شیر در طاس افتادی و او را چهار دست فرش بود که بهر دست فصلی از قصه
نگاشته و شطرنجش یک طون از یاقوت و ظرفی از زمره تراشیده بودند و زمره داشت که داشت
یکجا بنش از بسد و ددم از فیروزه و او را دینیت شتقال زرافشار بود و چون بار وادی از آن در بد
صورتهای خوب ساخنی و شکستی و خوانش مرصع بجواهر نفیس و کاسه های زر و سبز از زمره را گنج
با آورد و گنج عروس و گنج دیرینه سروری و گنج افروسیاب و گنج سوخته و گنج خضر و گنج شاد آورد و نیز
سپلی سفید داشت و بزرگ تر از همه سیلان از غایت سفیدی بر خشید و بارید و نکیساه طون
او بودند و شیرین زن و معشوقه او بود - **غزل**

روشن از پر تور دیت نظر نیست که نیست | منت خاک دیت پر سر نیست که نیست

درین عمل یعنی در لای اثبات است معنی است هر نظر که ادنی کمال حاصل نموده و در هر جا ملوه تو میباید درست ارشاد به روی قواست و بر بصری که معرفت نور سیده و آثار شهود و معانیه مینماید منت خاکدیت بر وسع اے لطیف لکن جتیم بر خاکدیت سائیده تا ماین مرتبه رسیده و بکمل هر ذلے را فرغ و هر صفیة یرتوے از ذات الله کور السموات و الارض است و الا کلمتی اما خلا الله ما طل + و هو یحیی و یمیت و محمل که مرتبه ولایت و نبوت و حضرت مروجہ اتم و اکمل است و بر نبی و ولی از پر تور مشاوة نبوت و ولایت او صلعم بقدر استعداد خود مستفیر دستر شد نکل نبی و ولی نموده ولایتی حسنه من حسانه قوله

آب چشم که بر منت خاک در است | زیر صد منت این خاکدیت نیست که نیست

معنی آنست که آن جتیم من که بر رخاک در است چسبیب اشتیاق خاک و تور و ان گردیده عزیز دارد بواسطه آن ما را ممنون احسان خود کن که نیست که ممنون صد منت این خاکدیت قوله

ناظر و یتو صاحب نظر اندازے | سر گیسو یتو در هیچ سر و نیست که نیست

معنی است که صاحب نظران که عاشقان کامل اند هر چه بر سرش که میبند و ان مشابه جمال تو مینمایند که ما ذاکت شینا الا و ذاکت الله فیه آری سر گیسوے قوای محلی ذاتی تو در هر سر است و این فیض مدام تو که مودم نیست الا الله یحیی و یمیت و چون کار عاشق حواس است شار ان گوید قوله

اشک غماز من از رخ برآمد چه عجب | خجل ار کرده خود پرده و ری نیست که نیست

غماز چنانچه از کرده خود سبب عمل خود معنی است که اشک غماز من اگر خوباری بر آمد حای عجب زیرا که او برده در است و بر پرده و آری الامر سبب عمل خود خجل و خوبا گرد و چون گریه موجب دفع ندامت و عفو تقصیر میباشد بنابر ان گوید قوله

تا بد امن غشیند غبارت گرد می | اسیر جزا نظم رگدرد نیست که نیست

معنی آنست که این گریه من بر اے آنست که شاید در راه عشق از تقصیر بر تو رخ آمده باشد سارا از ان غبار اندوده بد امن حال تو رسد این گریه من بجای رسیده که هر رگدردی که هست

دران سبیل از چشم من جاریست و چون راه عشق محض اختیار شد اندک است و آن کار هر کس نیست بنا بران گوید قوله

ناز کا نرا سفر عشق حرام است حرام | که بهر کام دین ره خطری نیست که نیست

معنی آنست که ناز پروردان خانه خودی و تن آرای را شایان نیست که راه عشق بس سخت است که اگر عشق تمام آنجست و الباقی و دین ره بهر قدم خطر است چون راه عشق اعظم ترین نعم است که مدعیان بدین نعمت غفلت نرسانند بنا بران گوید قوله

تا دم از شام سر زلف تو هر جا نه زند | با صبا گفت و شنودم سحر نیست که نیست

معنی آنست که چون بشاه راه عشق درآمد و خوبی آرزو یافتم بنا بران هر سحر است که مرا با صبا که مرشد و وقت گفتگو و سخن است بدین جهت تا دم از صفت شام سر زلف تو که کنایه از جذبه عشق است نرزدای خوبی و افش نکند نام عیان بجال خود مانند و چون راه عشق سر اسر سبکی و بیکی است بنا بران گوید قوله

شیر در بادیه عشق تو رو باه شود | آه زین راه که درو و خطر نیست که نیست

معنی آنست که اے محبوب من راه عشق تو را به است که شیران یعنی عارفان کامل بمنزله رو باه گردند و عجز و تصرع مینمایند در هر پیران میزدیم و کما ے زن در دعایت یا دم آورده مشغره که شیران شکاری و درین ره خواستند از موریاری و افسوس ازین راه که سر اسر خطرات و آفات است و چون عشق مرعاش را در معرض نیستی میکشد - قوله

از وجود اینقدر نام و نشان هست که هست | و رتبه از ضعف در نیجا اثر نیست که نیست

معنی آنست که در عشق بجای رسیده ام و محو گردیده ام که از وجود همین قدر نام و نشان است که هست گویند نام هستی دارم و الا نه هر چه که اثر و نشان کمال ضعف است در وجود من موجود است اے ضعف بیکمال و چیز بے باقی نماند چون سماع محو است و با کثافت بادی چون و ے سخن تو انگشت نکند و الناس علی فتنه و حقولهم از نیجه سخن را که چون آفتاب جهان تاب است در پس غمام حرف و صوت کرده موافق دین نادیده این خفاش طبعان بدون باید آورد و گردن بایستی منشان آفتاب مسندان نه چنین دم زدن و نه این چنین سخن گفتن در مجلس روحان سخن نه محابست و بے پوست چون با آنان که با حجاب و با پوش

شعیر

اگر حق بجا گوئی، دست شان فرشتان گندہ میشود و برود غفلت و بیدہ لیکن ایستائیں ازین حروقتان
دیریشان میتونہ پس با ایستائی سخن گفتن معصیت پرست ہماراں گوہ قولہ

مصلحت نیست که از پرده بیرون افتد راز ورنه در مجلس زندان خبری نیست که هست

معنی آست کہ ہرچہ از اسرار مے نہانی و راز مے پہنانی رتو کستوف شدہ مصلحت ہیں است کہ در
اظهار آن نکوشی و از عوام نہان واری کہ لیشان طاقت فہم آن سازند مساو کہ بہ الحاکم پیش آیدہ والاند و
مجلس عاشقان ہر چیز سے کہ بہت آغاست وادستان خود واقعہ اسرار نند نیز معنی آست کہ ہرچہ میدہم
کہ موجب افتخار ماز چہیب مگر لیشان توت افشاے آن راز یا مصلحت ورافشاے آن راز می بینند
کہ افشاے سر الوہیت کفر و دیگر القدر میر اللہ فلا نقسوا ہمین در افشاے ہما سر قولہ

از خال لب شیرین تو ام چشمه نوش | غرق آب عرق اکنون سکر منیت که نیست

چشمه یوشنر که بایت از محبوب معنی آنست که اے محبوب من هر محوئے که هست از خیال لب
شیرین فکرة لطافت غرق آب عرق است یعنی بکے نیست که توحه بطبع تو نداشته با ست و
این بهال در مزرعه جان نکاشته باشد و بخیل اے محبوب من هر محوئے که هست از خیال
لب شیرین تو یعنی در دیدن کمال لطافت و ملاحظه تو عرق آب العیال است و چون در رسید
فیض آبی از انخاب لقمه و نخل نیست لیکن ملا و برا استعداد است نابران گوید قوله

من این طالع شوریده برنج در نه
بهره مند از مرکب و اگر نیست که نیست

معنی است کہ اے محبوب میں ہر کسے کہ بہت فیض ارجنہاں تو شامل حال دوست الاکہ میں و این محض شوریہ کی طالع میں است کہ استعدا دے ندارم و گرہ از حانپ تو غلی نیست و جوں کار معشوف ندارم استغنا و خدا و کار عاشق محبت و فنا شماران گوید قولہ

مگر کین ممکن خستہ چہ بندی کہ عہد در میان دل و جانم کرے نیست کہ نیست

سے محو میں اذیت سے منہ بہرہ کرکین سے بندی و بیچ مداوات سے نئی برداری کہ
 اراد دل و جان ہر چہ طریق در پیشی است ہر یاست و چون کار معشوق تمام ماند ہستنا گوید قولہ

و خود ای شعله خشنده چه در سرداری
که گلاب از حرکات جگری نیست که نیست

مغنی است کہ اے محبوب من بجا عالم ہر حرکت سے کہ بہت اراکتش غمرہ و ناز کہ کنایت اربطہ و حاد و

دستغاب گشت معلوم نیست که تو ازین که دل عالمی واسوخته چه در سر وازی و خیال تو بهیست
و چون کار عشوقان اکثر جو فاسی است بنابران گوید قوله

غیر ازین نکته که حافظ را تو ناختنود است در سر پای وجودت هنرم نیست که نیست

معنی آنست که است محبوب من ذات تو جمیع صفات حمیده است در هر هنری که هست در دست الایمین که
حافظ از تشنود نیست که با دعا نمیکنی چنانچه جاس در خود گفته که سه جزان نقد نتوان گفت در جمال تو
میب که خال مهر و وفا نیست روسه زیبا و این سخن اگر چه بی ادبی است لیکن کایو خذ میخون
بصاحد رخنه غزل

رو تو کس شدید بر ایت قریب هست در غنچه هنوز صدمت خند لبیست

اشکال این بیت آنست که نظر یعنی باطن حق سبحانه را با وجود اینهمه گلها شکفتن غنچه گفتن و با وجود
این ظهور مغضل مجمل قرار دادن نمی زیب و جواب آنست که چنان شیوات آلبه نامتناهی اند هر چه بوجود آید
تجاری دارد پس آن صفات جمیع شیوات را نظر بشیوات نامتناهی باقیه غنچه گفته و اگر باعتبار شهود
شیوات موجوده عمل گوید نیز شاید سه شکفته شدن کلی حمر و گشت لبیل مسند معنی آنست که سه
محبوب من بکنه ذات تو میچسبم نرسیده که هزاران هزار موانع اند از تجلیات و شیون ذاتیه و اعیان ثابته
و عجب تر آنست که در غنچه یعنی در چندین پرده نور و ظلمت نهانی چگونه میگوید که بهند چند آنکه ظهور کردی
مستور گشتی و هنوز در آرزو سه بوسه آن گل خوش بو صدمه از عاستی بقیر ارانند و در عشقی فاسی حمید ازین
معنی این بیت چمن دیده شده که روسه تو جز تو کسی ندیده که عرفت دیتی بونتی و مراد از قریب دین و دنیا
و کفر و اسلام و امر و نهی و طاعت و معاصی و احکامها سه شمع و هزاران تکلیفات عقل که در پیش است
اینهمه رقیبان آرزو سه اندازین معنی است سه ره عقل جز بیج و در بیج نیست و بر عاشقان جز فدا بیج
نیست و در تیر قریب فکر و عقل و هوش دیگر مراد از قریب چشم و رخ و خال و زبان و گوش و دست و پا
و سایر اعضا اینهمه رقیبان آرزو سه اند اما اینها رقیب هم محبوب زیرا که ظهور هم نیست و حجاب بهمین
و بهمین حجاب ظهور شد و بهمین ظهور حجاب پس چون حجاب بر خیزد ظهور بر خیزد و چون ظهور بر خیزد و چنان
ذوق و شوق ماکه انگیزد و مراد از غنچه دلست و طالبان عند لب و اگر در گرد آن طوقها دارد چون
ناگاه باد عنایت بوز و آن غنچه دامن بسته یکایک بشکند و از بوسه آن عاشق عند لب و درست

و بخود گردد و در زلف حبیب رفیق فانی گردد و عمارت رفیق و عندلیب تافان را ما است که او
در برده است و چون از برده بیرون آید کس در میان یابدا نگاه در دوق ملک جهان دیوانه گردد
که بیخ بیگانه و بیگانه را مدخل نماید و برین میان اگر گوسفت حال بختی هر دم مانگ اندا الحق ابر برست
خیزد لب و خیزان بانگ مانگ در در عالم نسبت اما بر زبان حالی در منظره بقال آمد تا دس را
یاد یاره کرد و در سوخته و خاکسترش بیاد دادند اما برین مانگ را نتوانست برد است پس معلوم شد که
آل بانگ از منصور و و ای آن الله از در حمت بر آید و در حمت در میان نه عجب که از منصور بر آید
و منصور در میان نه و چون عاشق را معتدرا باطن دس از عشوق جدا نمیست گوید قوله

هر چند دورم از تو که دور از تو کس با
لیکن منورصل تو ام غریب هست

معنی آتست که اے محبوب من ہر چند کہ تصویرت از جناب گردن آفتاب تو دور افتاده ام کہ بجکس از تو دور باد لیکن ہنوز وصل تو ام غریب بہت کہ باعتبار معنی با تو ام و بیکل اگرچہ باعتبار صورت جسمانیہ از را دور ہواے لسانیہ از تو دورم کہ بجکس از تو دور ما دلکس ہنوز با وجود ایں وصل تو غریب است کہ جو در غم و محبت کافراقت الیہ و حبس حیل الیہ میں دھول ہمہ کس عاتق دوست سا بر ایں گوید قولہ

چون من بین دیار فراوان غریب هست

معنی آنست که اے محراب من اگر حسیه غریب بکوس عشق تو در آرم و دعوی عشق نمودم و عجب دال
چرا که چون من در کسور عشق تو هزاران هزار داله دستگیر اند یعنی تها نه من عاشق تو ام لکه علی است
میدان محبت تست و چون در کوس عشق مردی نیست گوید قولم

عاشق که شد که یازدهالش نظر نکرد
اینها چه در نیست و گرنه طیب است

معنی آنست که درین زمانه بسیار اولوالبهرسان دعوی عشق مینمایند و میگویند که محروپ هیچ ماطفقت
نشد بنابر آن گوید که عاشق که مستد که یار محال او گناه نکند و بسینه هر که در راه عشق مروانده در آمد البتة محروپ
بغضواری او کوشید و آن کسان که محروم اند از اناجبت است که در عشق نزارند نزد خود و را عاشق نام
نهادند و الا نه طیب موجود است و هیچ بخشی از جانب طیب نیست اما چون طیب در دونه بیند که اردا و دله
و چون لازم عاشق است که آثار کس نرساند و بقدر وسع بغضواری او کوشد گوید قوله

اے دل مجھے خاطر آزار کا نہات
کرکار خوشدلی کہ چومارا نصیب ہست

ہوئے سنا کہ استاد فیتنہ عالمیہ مدظلہ العالی نے جب تک کہ وہ کراچی میں مقیم نہ

معنی آنست که اے دل من چون ما را از کار خوشدلی که محض عطای عشق یا شایعات تجلیات و معرفت رب الارباب است بهره است پس میباید که آنرا خاطر کائنات را اندازی یعنی اگر ایشان بجنگ برخیزند و با نیکار میشم آیند مرایشان را در نجاتی دیا آنکه چون الله تعالی بتو عطا نموده و ایشان از تو طلب دارند تو هم برایشان عطا نما **اَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللهُ إِلَيْكَ** و چون در نظر عاشق همه باطن محبوب حقیقی است گوید قوله

در عشق خانقاه و خرابات فرق نیست

هر جا که هست یرقور و حبیب هست

معنی آنست که در عشق خانقاه و خرابات نظر نباید کرد چرا که هر جا ظهور در دوست محبوب است پس در طلب رشتا او پای بود و در پے این و آن بنایسند و نیز از خانقاه عزت و خرابات رسوائی یعنی در عشق عزت و رسوائی برابرست نه عزت بخدا میرساند و نه خواری از او میراند پس عاشق را باید که بعشق ساعی باشد و بر این آن نیروانند و تحمل که عشق مراد ظهور ذات حق است یعنی در ظهور ذات حق که در خانقاه و خرابات ست فرقی نیست و این ظهورات متنوعات و تجلیات تشکلات در وحدت ذات جلال و جمال صفت قادر و مالاوجه الا واحد غیراته اذا انت تعدد و المراد ما تعدد بر تو آفتاب که بر زمین می افتد در حدوات متعدد و متکثره نماید و اگر بر شیشها متکون تا بد هر جا بهر رنگ نماید و در نفس از الوان مبرست و اگر بر قاذورات افتد هیچ نقصان درو پیدا نشود چنانکه بر عل افتد هیچ شرف زیاده نگردد و جمیع صور ظاهر نور حق اند و خواه دینی خواه خارجی خواه ناقص خواه کامل **قَالَ رَبُّكَ اللَّهُ يَجْعَلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِلْحَيِّ فِي صُورَةٍ مِثْلِكَ** میقول انا ربکم الاعلیٰ فیقول نعوذ بالله فی صوره عفا یدهم فیسجدون فقال ان الحق یجعل یوم القیامه بصوره النقصان فیسکرونها لیسجدوا بصوره الکمال الحقیقه الناس چون غرور و تکبر بشر الخصال من النساء و الرجال است بنا بران گوید قوله

آنجا که کار صومعه را جلوه می دهند

ناقوس و دیر و راهب نام صلیب است

ناقوس چه نیست که بجایه بانگ نماز زند راهب زاهد ترسایان صلیب خط سه گشته از زر و نقره و س و چوب و امثال آن بر زمین در زنا ر بندند معنی آنست که جائے که مسلمانان حق پرست عبادت میکنند علامت کفر نیز بحسب امکان موجود است پس باید که عابدان بعبادت خود مغرور نگردد و مبادا که کفر باسلام مبدل گردد و نیز الفاظی که در مصرع ثانیت عشق مراد است معنی آنست که در هر جا که اسلام شکن گرفته عشق را البته مدخلی است و چون این کلام بهر سر عشق است گوید قوله

فریاد حافظ اینهمه آخر بهر نزد نیست | هم قصه غریب حدیث عجیب نیست

بهره سپرده سے مبت مانع است مامت تقریر ندارد غزل

رواق منظر چشم من آشیانه نست | اکرم نما و فرو د آ که خانه خا نه تست

این غزل درجه ای مرتب فرموده رواق منظر چشم مرومک دیده گذانی اصطلاح الشعر یعنی آنست که اسے محبوب من مرومک دیده من جاسے نرول تست یعنی مراے تو مرومک دیده را مہیا کر دہم پس کرے نما و مرین خاز و رو آسی کہ لہجہ محض خالصت دگر را گنجائست نہ و چوں بیشتر کا مستحق استعنا است گوید قوله

بزلف و خال و خط از عاشقان بوعی دل | لطیفها محجب زیر دام و دایه تست

زلف حدیث عشق خال نقطہ فک کفایت از وحدت خط کنایت از صفات و نیز زلف و خال و خط کسایت از جذبات عشق و نیز مشابہات کہ سے خال و خط و ناز و غمزہ چین پیشانی ادب اینہم نقش تجلیہا است بر دل نقش بندہ معنی آنست کہ اسے محبوب من اول بسلسلہ محبت خود مارا گرفتار کر دی و بچند بے عشق تاراج دل مامودی و ماز الحال نے نیازی را کار میفرمائی و بیچ ہمارا کے مائے یردازی نہ چنیں لطیفہاے محجب کہ اول بخود فریفتن و باز استعنا را کار فرمودن خاصہ تست چوں توجہ دل عاشق بدام محاب عشق است گوید قوله

دلت بول گل و بیل سحر خوش باد | کہ در چین ہمہ گلہا باک عاشقا نہ تست

بیل سحر کایہ از مرشد است دل تو وصل کہ محبوب حقیقی اس خوش باد کہ ہمارہ مارشاد طالبانے درد دنیا حقائق و معارف ترانہ تست چر کہ در چین مجلس مسترشدان ہمہ گلہا باک عاشقا نہ تست اسے منتظر قدم فیض از دم تواند و بدعا گوئی تو چوں علاج مدد عاشق کہ مسترشد است بغیر توجہ و لطف معشوق کہ مرشد است نتواند شد سار ان گوید قوله

علاج ضعیف دل طالب حوالہ کن | کہ این مفرح یا قوت و خزانہ تست

لب مراد لطف سے لب کہ شیرین جہ سے مست لطف حدیث است مفرح دوئی آئینہ معدنیات بچیتہ دفع حقائق و سوزاک و ہند و مقوی و فرحت دہندہ و اینخاماتارہ لب معنی آنست کہ علاج ضعیف دل و علاج امراض قلب مرا کہ توجہ و لطف تست حوالہ نماید کہ این مفرح یا قوت یعنی فصل و لطف دیگر

کہ شفا بہیہ راں عشق است و خزانہ تست پس دیارہ ماکن تا بجام دل رسم اگر یہ قولہ

بمن مقصودم ازد و دست ملازمت | ولے خلاصہ جان خاک ستا نہ تست

معنی آنت کہ اگر یہ باعتبار جسم گرفتار بہ ہم لیکن خلاصہ جان کہ دل و روح است مدام متعلق باہنجنابت
و چون عاشق کامل آنت کہ بہج وجہ و بہجکس و بہج چیز ملتفت نگردد بنا بران گویہ قولہ

من آن نیم کہ دہم نقد دل بہر شوخی | و خزانہ بمبہر تو نشا نہ تست

معنی آنت کہ اے محبوب من من آن نیم کہ ملتفت بہر سادہ روئی گردم و در دل من تا حال ہنجنا
سربست بہر نشان تست و محبت غیر در راہ نیافتہ و چون در عالم ہر چہ بہت مطیع از حقوق بنا بران گویہ قولہ

تو خود چہ لبتی اے شہسوار شیرین کار | کہ تو نے جو فلک رام تازیانہ تست

رام تازیانہ یعنی مطیع امر معنی بیت اظہر من الشمس است و چون کار معشوق مدام عشوہ دہی و فریب نشی
است بنا بران گویہ قولہ

چہ چاہے من کہ بغیر و سپہر شعبہ باز | ازین حیل کہ در انبائہ بہا نہ تست

معنی آنت کہ ازین عشوہ با و فریبہا کہ در ذات تو مضمر است اگر من مسکین فریب خورم جاے عجب نیست
چہ جاے من بلکہ سپہر شعبہ باز کہ فریب دہندہ عالم است بدست عشوہ و فریبہا کہ تو گرفتار است و چون

کلام حافظ موزون و مستطیع فصاحت و بلاغت است و آن موجب فرحت دل نگین است بنا بران گویہ قولہ

سرود مجلس است اکنون فلک برقص آرد | کہ شعر حافظ شیرین سخن ترانہ تست

خطاب معشوق است فلک مفعول ترانہ معنی بیت اظہر است حاجت تحریر ندارد غزل

راہیت راہ عشق کہ ہیچش کنار نیست | آنجا جز آن کہ جان بسپارند چارہ نیست

معنی آنت کہ خواصان دریاے محبت و طامان بحار موت از حقیقت عشق چنین خبر دادہ اند کہ
عشق راہیت لا انتہاؤ کہ لکہ القطاع آن ہیچ نوع صورت پذیر نیست بلکہ درین راہ جز جان

سپردن چارہ نیست کہ العشق اولہ حرق و آخرہ قتل و چون از عشق بہتر از محبت کارے

یست بنا بران گویہ قولہ

ہر دم کہ دل بعشق دہی خوش نمی بود | در کار خیر حاجت ہیچ آنجا نیست

معنی آنت کہ ہر دمے کہ در عشق گذرد خوش و میست کہ دے با عشق بہتر از چہ سالہ عبارت عشق

پس باید کہ خود را در ویاہ عشق اندازی تا گو ہر ماہ دست آری و دریں کار تاخیر موزد و اندیشہ مما کہ کاریست نیکو و در کار غیر حاجت بیج استخارہ ندارد و باید دانست کہ عقل شمعہ ایست در شہرستان بدن کہ کار او ہمہ جاسوسی و جاسپاسی میخواہد کہ عاشق ہر کسے مستحق یک قدم نہد و ہر قدم بیجیے روئے سے آرد نہ از ان بسگر گوید قولہ

مار این عشق مہترسان و سے بیار | آکان شمعہ در ولایت مابہجکارہ نیست

معنی آنست کہ اسے منکر مار ازین مہترسان کہ عقل تو مانع خواہ گشت زیرا کہ شمعہ کہ در ولایت است اسے عقل کہ در بدن است بچکارہ نیست اسے سرکش نیست بلکہ تابع نیست و یا آلمکہ عقل مہترسان ندانم کہ بچکارہ ایست لکن عقل معاد دارم کہ میر عشق است و چون عاشق را ہر چہ میرسد از مرگ و حیات در رخ و گنج بدست لبت کنند چرا کہ نسبت بظہر نمودن تر گشت بنار ان گوید قولہ

از چشم خود پیرس کہ مارا کہ سے کشد | جانان گناہ طالع و جرم ستارہ نیست

از چشم مراد غمزہ ازد کہ سبب وارادہ سبب معنی آنست کہ اسے محبوب من این غمزہ تو کہ ظہر و مخفا است وارادہ مرض ہلاکت آورده ہمہ گناہ بر طالع و ستارہ نیست کہ این بچکاران خود وجود ندارد و در وجود محتاج اندھم و وجود غیر سے از ایشان چون آید چون مشاہدہ کمال محبوب غیر از چشم پاک از تیرگی اعراض نفسانی و علل ہوا و حسانی نتواند شد گوید قولہ

اورا چشم پاک توان دید چون ہلال | ہر دیدہ جا سے جلوہ آن ماہ پارہ نیست

معنی آنست کہ عاشق مادام کہ ہلال را طل صعات لستری نگردد و سیف بصحات تدریجیہ و طار و محبوب تال نشود چنانچہ ہلال را بہان چشم تواند دید کہ خالی از امراض باشد و چون طریقہ رندی ارس مر القندہ است گوید قولہ

فرصت شمر طریقہ رندی کہ این نشان | چون راہ گنج بر ہمہ کس آشکارہ نیست

معنی آنست کہ اسے عاشق اگرچہ طریقہ رندی کہ گمائیہ از عشق و آزادی کونین و عدم ریاست بدست آمد غنیمت دان کہ این طریقہ مانند راہ گنج از نظر مردمان مخفی است کہ کسے بدیں روئے و در و چون کار مستحق مادام استغنا است گوید قولہ

نگرفت در تو گریہ حافظ این ہج روئے | حیران آن دلم کہ کم از سنگنارہ نیست

معنی آنست کہ ایے محبوب من در حیرت آید اینست تو بکہ ام شدہ کہ اینہمہ گریہ و زاری کہ در عشق تو

نموده ام ذره در دل بر چو کجک در سختی کم از سنگ خاره نیست تاثیر نکرده غزل

روزه کی شود و عید آمد و دلها بر خفت
می زیخانه بجوش آمد و می باید خواست

روزه کنایه از ابتداء حال که ایام زهد و پارسائیست عید آوان مشاهدات می عشق و محبت میخانه
دل می باید خواست طلب باید کرد قوله

نوبت زهد و فروشان ریائی بگذشت
وقت شادی و طرب کردن زندان ریخت

زهد و فروشان ریائی برای نسیان کنایت از عاشقان معنی آنست که ایام زهد و پارسائی که جهت
تصفیه بکار بود بسر آمد و آوان مشاهدات تجلیات از در آمد و دلها نرم گشت و فواره عشق و محبت از دلم
جوش زد و مرشد می باید جست و طلبش می باید شد چرا که ایام زهد و فروشان ریائی رفت و وقت شادی
زندان درآمد چون هر کس بموجب گل حزیب بکماله نیم قر خون شادان است بنابراین گوید قوله

چه ملاست کند آنکس که چو ماباده خورد
این نه عیبست بر خورده دلاان نه خطاست

معنی آنست که کسی همچو ماباده خورد و بعبث و زری اشتغال نماید چه ملاست کند که او نیز هم پیشه
کردید و یا آنکه بر آن چه ملاست پیش آید که عشق و زهدین نرود و انایان عیب و خطای نیست و چون
میخواری که کنایه از عشق باز است و اختیار طریقه ملائمه است عیب چنان نیست که موجب خلل باشد
بنابران گوید قوله

این نه عیبست که آن عیب خلل خواب بود
و بود عیب چه شد موم بے عیب کجاست

معنی آنست که این میخواری که کنایه از عشق باز است یا میخواری ظاهرست عیب نیست و گناه نه که حق عبودیت
تعلق داشته باشد و راه عفو نباشد و از خلل پدید آید که عفو را نشاید بلکه حق الهیست که امید عفو
دران بیشتر لانه ارحم الراحمین و اکرم الاکرامین پس عیب نباشد و بچسب خاطر خود ازین اندیشه بفر
کما قال الله یا عبادی الذین آمنوا لا تغفلوا عن ذکر الله ان الله یعبر الذلوب جمیعاً
و بود عیب چه شد دانی که عیب خداوند پاک است و بنده بر تقصیر که خلقتش از خاک است
چون ریابد ترا میخواری است بنابران گوید قوله

ما مردان ریائی و حریفان نفاق
آنکه او محرم ستر است بر آن حال گواست

معنی آنست که ما مردان ریائی و حریفان نفاق، همچو دیگران میسیم که کوس صلاح و دوع بر دوزیم

وانکہ او محرم سر است یعنی صداقتاے در حال مرین سخن گوید است کہ در دے نیگویم چون عدم ریا
لازمه عاشق است مابراں گوید قوله

فرض از بدگیایم و یکس بد نہ کنیم	وانچه گویند روا نیست بگوئیم رواست
---------------------------------	-----------------------------------

آنچه گویند روا نیست اشاره بطریق ملائقہ و جہد و عدم ریا یعنی ما باید کہ حلال حدار اطلاق دائم و حرام را
حرام و سائر فرض و واجبات بجا آرد و کسی را نیز بخاتم و نیز در حصول احلاص و عدم ریا ساعی یا تنم و صدق
کما ینبغی بجا آرد و اگر گویند کہ در پے عدم ریا نباید شد کہ مشروط لازم نیست جواب دہم کہ تمام را بموجب
حسنات الابرار کافیست اما خاص را لازم است کہ بموجب سیئات المقرین این طاعت پس میکند
تا کہ عدم ریا نبی کند و چون در عالم محب عالمے رویدادہ کہ بر دے ریا خود نظر نمیکند بلکہ آنرا از اعمال صالح
پندارند و بر عوارضی مستقرا از عاصی می شمرند چنانچہ عالمے دیگر دو گفته سے ریا حلال شمارند و لیکن راجح اہم و
رہے طرفہ دولت زہے ماسب کیست و چون نے الحقیقت ثبوت ترین اعمال است کہ حسیتم از عیوب خود
برستیل و عیب جوئی و گران کردن مابراں گوید قوله

چہ شود گر من و تو یکد و قبح نوش کنیم	بادہ از خون رزانت نہ از خون شست
--------------------------------------	---------------------------------

معنی است کہ اے معصوم و مسکین چہ شود اگر من و تو یکد قبح بادہ مجازی بخوریم و مرکب این امر عظیم شویم کہ
نزدیک تمایذ ترین اعمال است تا دے از غیبت و عیب جوئی حلاص یابیم ۵ زاد و بدیعت اگر نیست این
سے کہ ترا دے نزدیک سے نقل سے خبر دادہ چہ کہ این بادہ نوشی را اعمال شاکہ دے ریاست فوقیت
دارد و حرکت بادہ بود مگر از خون دندان کہ اگر است نہ کہ از خون شاکہ غیبت افغان کرام است کہ ما قال اللہ
لکھنؤ کہ ان یا کلک لکھنؤ آجینہ مینا کلکھنؤ پس قوله

بادہ نوشی کہ در و دے ریا نبود	بہتر از بد فروشی کہ در و دے ریاست
-------------------------------	-----------------------------------

معنی است کہ بادہ نوشی حواہ طاهرہ می خواہد طریفہ ملائقہ کہ عفت ساز بہت کہ در و دے ریا یا باطل
مست بہتر از بد فروشی و صلح ریا نبی و چون عاشق را باید کہ بد و خیر ثابت قدم باشد کیے استعمال بهشت
و دم ترک آرا و خلائق مابراں گوید قوله

بادہ مینوش و میا زار تو کس را حافظا	ذاکہ آزدون محرم مکی عین خطاست
-------------------------------------	-------------------------------

معنی بیت واضح است ۔

دلجم بچو کہ قدرت بچو سرور دلجو بیست سخن بگو کہ کلامت لطیف و مؤثر است

معنی است کہ اے محبوب من قدر کہ مراد از ان طول ثلث و جود حق است در مظاہر کہ اگر تزلزل
و تزلزل کیف مذلّ اللیل چون دیدن سر و دست رحمت خاطر عمر دکان است و بی ہمداری با کوش
و موسیٰ با من اسے وصل خود رساں و اگر ایں میکنی بارے سخن گو بے بسی و بی غمی کہ شالی حال
در دست است مراد از انی مراد کہ مدگی سختی دل عاتقال گردیدہ چوں رعب و دود غم عاشق بجز متاہدہ
محبوب نمیتوان نمود ساراں گوید قولہ

ز دور بادہ بجان راجم رسان ساقی کہ ریخ خاطر مہم جو رہ دور گردون است

دور بادہ متاہدات تخلیات و فیض بخشی ساقی محبوب و مرشد معنی است کہ ای محبوب من جان جوین ما
کہ سبب حفاکاری سیہ ہر بھر متلائے غم فاندو ہجران است از طہرات تخلیات و متاہدات
الوار خود راستہ بحث دینارے مستبد من ازین بیس بخشی کہ تال مال تست لطرے در بارہ ماکن
کہ سبب حفاکاری سیہ ہر بھر متلائے غم و الم ہجران چون ہجران موجب گریہ و زاریست ساراں گوید قولہ

از ان زمان کہ ز چشم برفت یار عزیز کنار دین من بچو رو و جی چون است

یار عزیز تخلی معنی است کہ اے محبوب من از ان روزے کہ تخلی و متاہدہ تو از ما دور نقاب شدہ
از عیب گریہ و اشکباری کنار دین من سر لہ رو و جی چون گردیدہ چون راحت خاطر عاشق ہجران
محبوب ممکن نیست ساراں گوید قولہ

چگونہ مشا و شود اندرون عکینم ما اختیار کہ از اختیار بیرون است

معنی است کہ اے محبوب من اندرون عکین من کہ سبب ہجران تو حصول غم نمودہ چگونہ با اختیار
یعنی بحیلہ و فریب شاد توان نمود کہ بحدی عنوان اختیارش از دست رفتہ دے اختیار ساختہ
چون کار معشوق مدام استعنا است و عاشق با ہیبت استعنا از طلب مار نمیتوان ماہ گوید قولہ

زہ بخودی طلب یار میکند حافظ اچو مغضے کہ طلب کار گنج قارون است

معنی حافظ ما اینہم استعنا معشوق کہ در طلب او مگر دست محض از بخود بست کہ کنایہ از
عایت تنوع است و کمال اشتیاق ماندہ مغضے کہ طلب کار گنج قارون گردو و لمانہ او کجا و ما کجا کہ ما
للرب و رب الارباب است چہ است خاک را ما عالم پاک ۔ غزل

زلف آشفته و خورده و خندان لب
فرگش عریضه جو و لبش افسوس کبان
سرفرازش من آورد با و از حزمین

پیرین چاک و غزنخوان و صراحی در دست
نیمشب دوش ببالین من آمد بنشست
گشت کای عاشق ویرینه من خوابت هست

آشفته پریشان خورده عرفناک پیرین چاک میباید افسوس کنان سحر کنان معنی آنست
که آنجوب باز لب پریشان در دوش عرفناک و لب خندان دست و پیرین دریده و غزنخوان
و صراحی بدست و چشم نمور و کجول و لب سحر ساز بوقت نیمشب که او ان مشاهدات عارفانست
و در بر ویل بنشین کان و دلبر خراگای و وقت سحری آید یا نیمشب باشد و آمده نشسته سر نیزه یک
گوش من آمد و با و از حزمین که او از معشوقانست فرمود که ما عاشق و پیرینه تو که از مدت دعوی عشق
می نمائی و لاف محبت مامیز فی خواب ترا هست یعنی چگونه مر تر از خواب روم و داده شد و عجب
بالحقیقت کیست بیام و کل تو می علی المحبت حرام و این حالت عرفا را گاه در بیداری باشد چون سحر
و ابرام قال مر دایت کنی لیکه الم علاج و صور و کفر شایب مقطط و گاه در واقع چنانچه در
شرح گلشن راز است که اکابر می بینند که حق تعالی خود ساقی شده بدیشان شراب میزند و گاه بخواب
چون کار عاشق مام طریقه اخلاص دستتعال است بعشق بنابران گوید قوله

عارف را که چنین با و شبگیر و سهند
اکافر عشق بود و گر نبود با و پیرست

عارف که تکیه از عاشق با و شبگیر مشاهدات نیمشب و سحری کافر عشق عاشق که در جلال مستور گردیده
و کفر در معنی جلال کبر است و کاندرا بخاساک راه فناست و معنی آنست عاشق را که
انچنین مشاهدات مذکوره با و دهند او اگر در عشق ساهی نباشد و در عدم ریا نکوشد و از جان و دل
بر غنچه و از بهر تقوی نگریند باید دانست که منکر و سائر عشق است اے محروم عشق و چون آن
سادت از لیست گوید قوله

بر و اے زاهد و بر و در کشان خورده گیر
که ندانند جز این بخش بمار و ز آگست

معنی آنست که اے واعظ و اے ناصح بر و بکار خود باش و بنیبت و در کشان یعنی عاشقان باش
که از ازل جز این بخش با و پرستی که عشق در ندی و عدم ریا است با عطا ننموده اند چون را یکپس
فعل مفت در نظر و رنے پیر و بنابران گوید قوله

انجہ اور سخت بہ پیما نہ مانوشنیدیم | ارا از خمر پرست است و راز

پیمانہ ایمان ثابتہ و استوار و خمر پرست محض حقیقی و نہ بدو رخ پاوہ مست عشق مجاز و بادہ ظاہری محضی
آنست کہ انجہ قابلست مرا عیان ثابتہ و یا استعدادات مارا و اذ قول کردیم اگر عشق حقیقی در عشق مجازی
و اگر بدو بدو رخ است و یا ماوہ ظاہری و چون نگاہ است تو بہ از عاشقان محال ست بنابران گوید قولہ

خندہ جام می و زلف گرہ گیر نگار | اسے بسا تو بہ کہ چون تو بہ حافظ بشکست

خندہ تخلی جام می و زلف گرہ گیر خندہ عشق معنی آنست اسے حافظہ نہا تو بہ
دور و شکست آورده بلکہ آن تجلی محبوب و جزا تو بہ ساکس شکستہ و از دائرہ عصمت بیرون رده
و در سواے عالم ساختہ غزل

زلفت ہزار دل بیکے تار و پست | راہ ہزار چارہ گرا نہ چار سو بہست

زلفت حدیث عشق و ہر دنیا بیکے تار و پست از جذبات و مستی از نعمات دنیا چارہ گرا حاصل معنی
آنست کہ اسے محبوب من تنہا من رستہ زلفت تو کہ جذبات عشق است گرفتارم بچہ از جذبات خود
ہزار دل را بخود کشید و مالہ ساختہ و ہزاران ہزار عاقلان را چنان گرفتار خود کردہ کہ ہیج نوع را فی
سے میند و راہ بیرون شدن نمی شناسد و نیز آنکہ دنیا ہزار حاصل را شمعے از نفت ہاے خود بہست
و شمعیتہ گروانیدہ و ہمان شمعیتگی ستادہ ستدہ و راہ ہزار عاقل باں از ہر چار طرف است و از خود گذشتہ
میدہد یعنی ایناے عالم را دیدہ از روی شفقت و تاسف میگوید کہ افسوس ہزار افسوس کہ ہزار عالم
و حاصل و حاصل کہ شمعیتہ دنیاے دلی گشتہ اند و از محاز حقیقت پے نمی برند و چون شاہد
حسوق ہیں تجلی والا ست ہا بہست و آن موجب از دیار محبت عاشق بہست بنابران گوید قولہ

تا ہر کسے پیوستہ سیمے و ہند جان | بکشو و نافہ را و در آرزو بہست

نافہ تجلی اجالی کہ اول بر دل سالک نازل سے شود معنی آنست کہ اسے محبوب پس اول ظهور تجلی
بر دل ما عطا نمودی بعد از آن مخفی ساختہ چنان استغفار کا فرمودی کہ در آرزو بہست یعنی امید منقطع
شد و این ظهور و حاض برائے آنست کہ ہر کسے کہ طالب صابوق باشد سوے سیم کہ نہایت از روی و
مشاہد آنست جان شیرین خود را فدائے او سازند و از سر جان رخصتہ بطلب آیند چنانکہ قاضی حیا الدین
ناگوری در عشقیہ می نگارد کہ آسے نمودگی بر آسے بودگی بود و بہستگی بر آسے کشادگی بود و گنگی ناگورگی

حاصل شد چگونگی نبودگی کی بودگی رسانید و ازین بستگی خشکی دست داد که شگفتی بار آورد و خشکی
کلید بستگی است و اینجه از برای ازدیاد محبت است و **دیدار میانی و پرستش میانی** چون افشا معشوق
موجب گشتگی عاشق است بنابر آن گوید قوله

شید از آن شد دم که نگارم چو ماه نو | ابرو نمود و جلوه گری کرد و رو بست

معنی آنست که باعث اینهمه شگفتی من است که آن محبوب پر پی بیکر من مانند ماد نو تجلی خود نمود و انظار خود
کرده باز رو در نقاب گردید و درین ظهور و خفا امری بجای برد که ما را از ما ربود و اینحال را عاشق در یاد زنده
بود الهوس چنانچه قاضی حمید الدین ناگوری گفته است عاشق معشوق را باغ غرگانه عشق کرشمه است که اگر شمشیر
از آن بر ابل عالم تجلی گردد و خفا که همواره در آن از تن بر آید شک نیست که زلف لیلی را شگفتیست که جز در دل
چنین تاب آن ندارد و در بخار و خردا خطی است که جز جان و افس عذرا نکاهد و در لب شیرین نمک است
که سینه فراخته است و در جگر یاز حلقه است که دل محمود بسته است و میان عاشق و معشوق
ماجرای است که جز بگوشت چشم نتوان دانست و جان و جانان ما جراتیست که جز بشیوه ابرو نتوان نمود
و چون معشوق را بر عاشق ظهور تجلیات متعده میباشد بنابر آن گوید قوله

ساقی بچند رنگ می اندر پیاله تخت | وین نقشها نگر که چو خوش بر کرد و بست

ساقی محبوب حقیقی بحکم و ستم و ستم سرابا ظهور می کند کثایت از تجلی که موجب پیخ و می سالک
پیاله کثایت از دل وین اشارت تجلیات که و اشارت بدل وجود سالک معنی آنست که بچندین
تجلیات متعده و از آن متلونه بر دل عاشق شهود نمود و این نقشها که تجلیات متعده است بنگر که
چه خوش بر کرد و دل و یاد وجود سالک نقش بسته و موجب زیبائی و رعنائی او گردیده و نیز مصرع
اول برین نوع است که ساقی بچند رنگ می اندر پیاله تخت + ساقی کثایت از ساقی حقیقی
و خنده عبارت از تجلی رنگ می عبارت از پر تو وجود که منبسط شده بر اعیان ممکنات پیاله عبارت
از اعیان ثابت یعنی ساقی پر تو وجود خود و فیض مقدس بر اشیاء ممکنات منبسط گردانیده و این نقشها
و شکلهای با حسن و جمال و رعایت لطافت و کمال فریبنده و لها و رباینده جانهها و جالب عاشقان و سلب
عارفان و عالم ظاهر گشته در پیاله که که اعیان ثابت است باید دانست که در ظهور تجلیات در حالت
روست و در چنانچه شیخ فرید الدین عطار می فرماید در وصف سوزن زدن ساقی بطرازم بعضی اظهار

یا بکل اللسان تنود فاموش + یا بطل اللسان کن گفتار + او حوشان جو بلبلان بہار + او حوشان
جو طبلہ عطار + لیکہ طال اللسان ہلاک تنود + سر دہ یا و کم کہ دستار + آ کہ کل اللسان بودیہ تنود +
بسلاست مایہ تذکار + کم مکر دو زنگت مست یکوی + کم مکر دو زخرف قاس کینار سنار + از حال
کل اللسان خبر میدہد - قولہ

یارب چه سحر کرد صراحی کہ خون چشم | مانعہاے قلقلش اندر گلو بہست

یارب کلمہ نعم کرد مغول کرد صراحی و فال بہان ساقی کہ در میت بالا گذشت صراحی وجود سالک
خون چشم سراز آگوری کنایت از عشق و محبت نعمہ آواز قلقل آواز زحمن شراب از صراحی و ز
از نغمہ قلقل فصاحت و ملاحت معنی آست کہ نمیدام کہ آن محبوب حقیقی و یا عشق آن محبوب مر وجود عاشق
را چہ نوع سحر کرد کہ با وجود چنین فصاحت و ملاحت و انوار زلال آوری چون مرتبہ عرفان رسید گریست
و مجال گفتن اسرارش نماند باز بہین معنوں را عبارتے دیگر بیان آورده قولہ

مطرب چه نغمہ ساخت کہ در زمرہ سماع | ابراہیل وجود و حال در دہاے ہو بہست

مطرب کیا تار محبت حقیقی و مرشد نغمہ ساخت تلقین کرد و بیان نمود اہل وجد عاشقان مایہ ہوا اظہار اسرار عشق
معنی آست کہ آن محبوب من و یا مرشد من چه تلقین مودہ دار تاد فرمود کہ در طلقہ عشا قال بر عشا قال
در دہاے ہو بہست شد کہ سرے از اسرار دانے نمایند و چون در اظہار اسرار الہی خون و خطر بسیار است
ہنار ان گوید قولہ

دانا چو دید بازی این جریح حقہ باز | ہنگامہ در نوشت و در دہاے ہو بہست

معنی آست کہ دانا کہ سالک کل اللسانست چون تماشائے سہم شہبہ در ادیانست کہ ہر یکے را با یکدیگر
عنادے و عداوتے در میانست و کہ ز خون یکدیگر ستہ لاجارہ مضمون من سکت سلم و من سلم تجماع
ہنگامہ قبل و قال ہم در محییہ و در بیان اسرار الہی بہست و تہر سکت و در رک و ہن نہاد مبادا کہ
سخنے سوزند کہ عقل تاریک گرفتار ان عالم ناموست بگردا و نرسد بجا بجا بر خیزند و حکم تنکیہ نمایند چون
سالک اہل بہار گذشت و حصول معرفت کہ متاہدہ ذاتی است نمود و آن مقام عجز نمودست کہ لا تصنع
مناء علیک انت کما انت علی لعلک ہنار ان گوید قولہ

الفتم کہ حسن چہرہ اور اصفت کنیم | اور وی خود نمود در گفت گو بہست

معنی آنست که قبل ازین اراده من متعلق نه این بود که خوبی چهره آن محبوب را در معرض بیان
آرم و بدح و دشنامی او پردازم اما آن محبوب شیرین کار بسیار ذات خود را از ما در بر بود و در حیرت افتاد
و در حب و دین را مقلد ساخت که من نتوانم زود چنانچه در گستاخت نفیاست که یکے از صاحبان
سرمهچیم مراقبه فرموده و در بحر کاشفه مستغرق شده چون از آن حالت باز آمد یکے از اصحاب بطریق
افساده گفت درین بوستان که تو بودی مارا چه تحفه کرامت آردی گفت بخاطر دیشتم که چون بدست
گل برسم دانسته پرازد گل کنم و بدیده اصحاب را برم چون بدست گل رسیدم بوسه گلم چنان مست کرد
که دانستم از دست برت من گفتم که گلنچیم از باغ پد گل دیدم دست شد بوسه و چون حصول
این دولت عظمی که مذکور شد بے عشق نمیشود بنابراین گوید قوله

حافظ هر آنکه عشق نوزید و دل خود	احرام طوف کعبه دل بیوضو بخت
---------------------------------	-----------------------------

معنی آنست که اے حافظ هر طالبی که حصول عشق نمود و در عشق پیدا نکرد و یا اینهمه اسید وصل که
حصول معرفت است داشت مانند کسی است که از برای طواف کعبه احرام بیوضو بست اے کار
لا ینفع که در طبع خام پیش آورد غزل

از آن یار و لنوازم شکر نیست باشکایت	اگر نکته دان عشقی خوش بشنو ای حکایت
-------------------------------------	-------------------------------------

معنی آنست که مرا از آن آن یار و لنوا خود که از اعراض نمود و شکر نیست باشکایت و چون شکر و شکایت
از امور متضاده اند و اجتماع اینها محال که الا صدق آن که لا یجوز عاين بنا بر آن گوید که اگر در بیان عشق
نکته دانی حاصل نموده این سخن را خوش بشنو یعنی بخور و در آن شکایت ازین جهت که اعراض نمود
و شکر از آن بود که ما را از عاشقان شمرده آنگاه این مواعقات در پیش آورد چنانچه عاشق بمعشوق خود
گفته از زبان تو حدیث نشنودم هرگز باز تو شرمندہ یک حرف نبودم هرگز به معشوق بجا آید
گفت تو نظر باز نه ورنه بغافل نگهست به تو سخن فهم نه ورنه خوشی سخن است به و چون کار معشوق
دام استغنا است بنابراین اظهار استغنا و محبوب و محرومی خود گوید قوله

بیز و بود و منت هر خدمت که کردم	یار بیا و کس را اندوم نه عنایت
---------------------------------	--------------------------------

معنی آنست یعنی هر خدمتی و طاعتی که بد خدمت نمودم ام آن محبوب از جهه استغنا و ذاتی که دارد
که ان الله لغنی عن العالمین هیچ تلفت بآن نشد و اعجاب اینچنین محروم به عنایت کس را بیا

این بیت در کتاب سادات و شکر است که در کتاب تذکره شکر است که در کتاب تذکره شکر است

مصرعہ سوزناں اگر چہ ترک اوبہ است لیکن اہمال مراد اظہار محرومی خود و استغنا محسوست و نیز کا گویا کہ
 محض و بیکہ صدمہ چوں درین زمانہ تھا احوال افتادہ و عاشقان کامل کسی نظری آیین نابراں گوید

رندان تشنہ لب را جامی ننید ہر کس | آگیا ولی شناسان رفقت زین ولایت

رندان تشنہ لب باستان جام فیض دلدادہ اذیت دل دہستہ ارادہ مسب ولی شناسان
 دلی موجب آگاہی یغیرت آگاہی سے تقاضا سے جہاں چنین روداد کہ بیکس تو ہے دلی مانتا
 نمی نماید و مراد ایستال نہیں سادہ گویا عاشقان کامل ارجہاں مایہ دیدتہ و عاشق صادق ناباید کہ ہر جہاں
 مستحق درود و سدا جزو عدل و رحمت و لست احتمال نماید و دم نرید و اخیر رجوع کنند نابراں گوید قولہ

ہر چند بردی آہم رو از درت نتایم | جور از حبیب خوشتر کردی حمایت

معنی آست کہ اے محبوب من ہر چند کہ مرا رسوا سے جہاں ماسحتی و متبذیع خلق گرفتار کردی را بہتہ
 کہ مرا عشق خودت ماسحتی و بیج حال مانیر و حتی با بہمتی رضا و ادم و رجوع بیکس ارادہ و شیخ
 سے آرم و مراد ایستال مجوہم کہ جور محبوب خوشتر از حمایت عیان جہاں کہ جو تو در حق مانہ چنین ستم
 رعادتستی مارا ہم ہاں رضی باید بود کہ اگر دادے ترک اگر دادے بجز تو بود کہ آرم سے ہم میتیں تو از دست
 تو میخواہم دادہ و چون راہ عشق پر از من و ملالت است نابراں گوید قولہ

در زلف چون کندش ایدل پیچ کاخا | سر را بریدہ بینی بیجرم و بے خیانت

معنی آست کہ در زلف مسلسل کہ راہ عشق است ایدل در سیا کہ این ناہے است ہر کہ درین درآمد
 بی تقصیری دے گماہی سے سہل نقص و سہل گماہ سرش سادی دہند و چون و پناہ و دم خود را بچہ
 و زیہ و گزینش عاشقان سے نماید نابراں گوید قولہ

چشم بغمزدہ مارا خون ترخت می رسد | جانان روا باشد خونیز را حمایت

چشم مراد عالم شہادت کہ دنیا است غمزدہ روغن در بیایی سے معنی آست کہ اے محبوب من این دنیا
 مانی ہر دم بزیبائیے و آراستہ چشم سے آید و موجب سدا و مایگردد و بدیخہ خون مارینخہ و غم اندوز
 افکندہ میں تو روا دار این ہستی جانن خونیز منرا و احایت نیست می باید کہ نیانی ادا ہا نظر با غم و بزیبائی
 و محرواری تابان گفت نگرددیم و چون مراد عاشقان رسیدل بمعرفت الہی است و حصول جان
 حز بہایت الہی معلوم نابراں گوید قولہ

اندیش سیاهم گشت راه مقصود | از گوشه برون آئی ام کو کب بهریت

معنی آنست که عالم کثرت و تفرقه و خودی و خود بینی اسے کو کب بهریت محبوب معنی آنست که ای محبوب من از راه مقصود که حصول وحدت است بسبب استیلا و عالم کثرت و تفرقه مانده ام پس از گوشه اختفا بدور انگاه ظهور بر آسے و از کثرت وحدت و از تفرقه بحیثیت رهنمای کن که بے این ره بحصول مدعا محال و نیز از کو کب بهریت مراد مرشد پس این خطاب بر مرشد باشد معنی ظاهر و چون راه عشق که کنایت از معرفت است سراسر حیرت است گوید قوله -

در هر طرف که رفتم جزیره تم نیفزود | فریاد زین سیاهان در راه من نهایت

معنی آنست که در راه عشق که معرفت الهی است هر چند تنگ و مدد نمودم و جدو جهد بکار بردم آخر الامر جزیره تم حصول نشد فریاد زین سیاهان خو خوار که عشق است که جز خو خواری حصول ندارد و فریاد زین را و بے نهایت که معرفت است که انقطاعش نامکن چنانچه در بیت آیندو میگید قوله

این راه را نهایت مشکل توان بریدن | کش صدمه از منزل غبشت و در بهایت

معنی آنست که این راه است مشکل الانقطاع چرا که صدمه از منزل و تنگی که طے نمایند گویند نه از اول قدم است از غبشت هم گویند که نه یکس بقیام معرفت او رسد که بقدم اول جان داد و کس بدوم کس بیوم کس بدر چون رفیع دروغ عاشق بجز از مشاهد معشوق نمیتوان شد بنابراین گوید قوله

اسے آفتاب خوابان میسوزد اندر تخم | یکسا حتم بگنجان در سایه سمرایت

معنی آنست که اسے محبوب من بسبب هجران تو اندرون من شعله دار میسوزد اگر وصل مدامتوائی رسانید که از می آلاست که در هر گز طبع ما و وصال دوام را به بارے یکسا عتد در سراسر وصل خود بارده تار فغ این غم داین اندوه ناخیم چون زنده و درع پیش نیر و و لغیر از عشق دستگیری سالکان نمیتواند کرد بستان گوید قوله

عشقت رسد بفریادگر خود لبان حافظ | قرآن زیر بخوانی یا چاره روایت

معنی آنست که اسے طالب صادق اگر بالفرض مانند حافظ قرآن یا یا چاره روایت یا بخوانی اسے حافظ مرتب باشی و زنده و درع کمال کردی این زنده و درع هیچ بفریاد نخواهد رسید الا شق می باید که بحصول او سعی باشی و ازین زنده و درع یکسو گردی غزل

زاهد ظاهر پرست از حال با آگاه نیست / در حق با هر چه گوید جای هیچ اگر اہم نیست

زاهد طائفہ ایست کہ سوریایں و ایقان حال آخرت مشاہدہ نمایند و دنیا را در صورت قبیح بنا بر آن از دنیا روگرداند و طالع است حیرت نتواند و تخلص این طائفہ ارسوئیه است کہ زاهد محض خود عیوب از حق چہ بہشت مقام خفاض است یہ ما افتخاری الہ نفس و صوفی متاہدہ محال اربی دست لم یزنی از ہر دو کون آناد و این پاد و منتشد طائفہ است کہ ہنوز رحمت ایشان کلی از دنیا مصروف نتہاست و عابد کہ یکبارگی از رحمت گرداند ایست ترا متہرہ گویند و این طائفہ را متشد حق بزاد گوید پس صوفی از زاهد مترہ اسطے مات و یا آنکہ انداہ ظاہر پرست متشد مطہل بر اہد باشد کہ طائفہ متشدہ دومی را ہد است و آل طائفہ ایست کہ از ہر اسے قبول خلق ترک ریت و نیا کند و خاطر از جمیع اسباب دنیوی بازگیرند و بدان طلب تحصیل جاہ کنند و دریای مردم و ممکن بود کہ فیصلہ حال ایشان متشدہ شود و بیندارند کہ از دنیا اعراض کلی کردہ اند و ایشان خود سر ملک مال و جاہ خریدہ اند کہ ترک الدنیا للدنیا این طائفہ را امرائی خوانند معنی است کہ زاهد ظاہر پرست کہ جنبہ دستار اشعار خود ساحتہ و بصا و تسبیح یرداختہ و بزہد بیانی کہ دام متشدہ است مستغفل و اہم ریا کہ عشق و بے باکیست و زندہ متشدہ ہر جہ اند و حسد و انکار گوید و تسبیح و ملامت میتش آید جاے طول خاطر شدن نیست کہ او بچارہ گرفتہ دام ملاست از حال با آگاہ نیست پس قول نابینای دنا دافعی اعتماد را نشاید دہم این زہد روایت کردہ کہ امام عراقی را در جواب دیدم کہ زنجیرے در گردن خوکے کردہ بود و او را میکشید گفتم این خوک چیست گفت این احمق قاضی است کہ صا مرابر و مسلط کردہ تاہ ہم کہ بچہ سب نزد او تسبیح لعنت شدہ بود ہم پس چون خشن را ہے است کہ سالک آن برد دست و دشمن یکسان باشد و بر دو قبول کسے دل سہر دار بخا و کسے معصوم مگرد و بنا بر آن گوید قولہ

ہر کہ خواہد گوید یا ہر چه گوید گو بگو / گیر و دار و حاجب و دربان بن در گاہ نیست

معنی است کہ ہر کہ از دوست و دشمن و معصوم و منکر ارادہ آمدن دارد و گویا و ہر کسے در دو قبول و مدح و ذم و عطا و دستام و سلام میتواند گفتن گو بگو چہ کہ امر وہی و حاجب و دربان در اینجا نیست اینخار و دو قبول و مدح و دوست و دشمن یکسانست نذاز کسے رنجیدن

دنہ کے مارچا نہیں بلکہ احتمال جفا کردن و فنا نمودن چنانچہ **دنا کنیم و جہا کشیم خوش بشیم**
 کہ در طریقت ماکا فریست رنجیدن و چون احوال عاشق مدام بنوعی دگر است گاہ قبض کا لوط
 گاہ تغیر گاہ تبدیل و جیسے اینجملہ را بگردش چرخ نسبت دارد و چون فی الحقیقت مراد احتیاج
 نیست کہ بچارہ خود محکوم اوست و اختیار ہے دست ندارد گوید قولہ

چیت این سق بنف بلند و سادہ و بسیار	ازین معما بیچ دانا در جہان آگاہ نیست
------------------------------------	--------------------------------------

سقف بلند آسمان سادہ و اعتبار آنکہ جملہ ستارگان و آسمان ہفتم و این خود نقشے ندارد و بلکہ یا نقش
 باعتبار نمود ستارگان کہ درین ست و یا باعتبار حوادث یعنی این چرخ بیدار چیت کہ جملہ خیر و شر و نیک و بد
 و سنج و گنج منسوب بادست و چون بنظر حقیقت دیدہ میشود این بچارہ محکوم امر اوست شب و روز در
 گردش است اگر اختیارش بدست او بودی ازچہ سرگردان شدی و چون بمعرفت آن ہر کس را آگاہ
 کہ اینچہ نسبت باو چاہیں مگر یکہ این بگند کہ این معما ہے است کہ بچکس را بفہم اوراہ نیست
 و چون این خیر و شر و نظر سالک تا آن زمان است کہ گرفتار عالم ناسوت است و پردہ کثرت از نظر او
 برنخاستہ و چون عالم وحدۃ رہنمود جملہ خیر و شر کیسا نیست بنا بران گوید قولہ

در طریقت ہر چہ پیش سالک یاد خیر است	بر صراط مستقیم ایدل کے گمراہ نیست
-------------------------------------	-----------------------------------

معنی گفت کہ چون سالک از عالم ناسوت رسیدہ بہ عالم وحدت و معرفت رسید و تحقیق اشیاء و بر و مکشوف شدہ در الوقت
 ہر چہ کہ مکشوف شود بدان عمل نماید حیر اوست و گمراہ اورا نمیتوان گفت چہ کہ بر صراط مستقیم کہ عالم وحدت
 و معرفت است رسید انجا کہ گمراہ نیست چہ خیر و شر و رانجا گذر ندارد چہ خدا تعالی فرمودہ فتنے کہ در
 عالم بطون بود کہ گفت کفر و تحقیقا پس خواستم کہ بعض ظہور آرم کہ فاحشیت ان اعرف پس
 بظاہر تجلی کرد بر جمیع اشیاء موجودہ و در علم ہم بود و خارجی موجود گشتند و از علم یقین پیوستند
 فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَا عَرَفَ پس ہر چہ اضافت اطلاق اسم وجود بر توان کرد چون موجود نیست
 و تحقیقت وجود اوست لیس وَاللّٰی عَرَفَ نَادِیًا و جملہ وجودات موجودات محاذیہ و بحکم ربوبیت
 جملہ در تحت و تصرف اسم رب جملہ بر صراط مستقیم و مامن دایۃ الاھوا خذ بنا صیۃ ہا میخواند
 این سر شریف میدان اگر در ہر فرہ بتخانہ و ہر مونس حاجی و کعبہ و عاقل و دیوانہ جملہ موجود و ہوا
 من باشند و در راہ تربیت مرلوب من باشند یکے اسم الہادی دیگرے منظر ہی اسم المصل

و این اسما و متقابل در قضا و اسما و متعالیه جل و در تحت حیطه اند و اند دال بر وجود واحدیه یکجا در دو
 و یکنا در صفات در هر گاه است که از حضرت واحدیت خود متخلی گردان از اسم الهامی ظاهر شود هر چه مظهر او
 باست صورت او نماید مومن و مصلح و عارف و اگر متخلی بر مظهر اسم اسفل ظاهر شود چه صورت نماید
 صورت کبری و فاسق و هر گاه که قطع نظر کسی از مظهر و نظر عارفان در آن مظهر را نظر کردی در نظرت هیچ
 ضلالت نماند چرا که رب صراط المستقیم است و جل و در تربیت است و تجمل است سالک طریقت فیض
 الهیه را طرق مختلف است و تعدد گاه است فتح الالباب انجنت میسود و گاه است ازاحت و محنت و لشکی
 نباید عسلی آن نگویند و استیفاء و هو خیر لکم قوله در طریقت هر چه پیش سالک آید
 سازد ریختگی و سوز و غمی تا خامی دارد و خوش است به چنگی که رسد خاموش است ملائکه که
 در و مشا به سبیل کند عطا است و بخین بلا سر اسر عطا العیب اولیا ادا اول سلوک سالک را
 باید که از قص بر ربط و ریح و راحت مذبح نشود و بر جاده صراط مستقیم و استقیم کما افترت
 مستقیم باش و قبض را سبب بطوانه و بر ربط مغرور نگردد که منازل نامستی به منتهی است
 و خلال بیابان گمراهی در راه افزون اند اوصاف و ذریات شیطان لا تعد ولا تحصى و لا تتعدوا
 خطوات الشیطان ان الله لکم عدد و مبین و یوم تسمى السرا و رایش نظر دارد و ذریه جنات
 از مزروع دنیا بر اے عقبا برارد و فرصت را غنیمت شمار و تقوا یوم کلا تحری نفس عن نفس
 مشکیا و لا یسک منها شفاعه و لا یوحده منها عدل و لا کم یصمرون و چون کار مشغول
 مام استغنا است بنابران گوید قوله

صاحب دیوان ما گویا نمیداند حساب	کامترین طغران نشان حسبه الله است
---------------------------------	----------------------------------

صاحب دیوان محبوب اندرین طغران اشاره به شقا از می حسبه که شفقت و مهربانی -
 معنی آنست که محبوب ما گویا حساب نمیداند که در دیوان عشق و معشوقی با استقامت التفات نمیکند
 و مهربانی مینماید حال آنکه اهل حساب و صاحب دیوان راسم است که بر عایت خاطر رعایا و بر ایا
 چیزه از حساب فرو گذاشت نمایند و حسبه الله و شکر الله لعلکم تمین کنند و چون در بحر عشق
 احتمال حور و جفا و دم بچون و چرا نرزد است بنابران گوید قوله

ایچه استغناست یارب نیچه ناد حکمت است	کایه نه زخم نه ناله است و مجال آه نیست
--------------------------------------	--

معنی آنست که و احبابمیدانم که چندین استغنا که هیچ نوع التفات بحال عاشقان نیست حیثیت
و آنچه نادر حکمت است که با اینهمه زخم پیاپی و درد و مبدم بحال دم زدن نداده چون در رویت ماقلم
شکایت محبوب و بیان جور و جفاست او نمود چون زشت ترین عاشقان آنست که از محشوق شکوه و شکایت
کنند بنابران گوید قوله

بهر حیثیت از قامت ناسازگار اندام است	ورنه تشرف تو بر بالا و کس کو تا نیست
--------------------------------------	--------------------------------------

بے اندام بے زرب و موزون چه اندام دلالت بخند زبانی و آراستگی است شیخ سعدی گفته است سرور
باقامت زیبا که هست و پیش اندام تو بیچ اندام نیست و معنی آنست که از جانب مبدا هیچ غلی نیست
چه لطف و اوعام است برین خواله ایضا چه دشمن چه دوست و این تفاوت زیاده فی نقصان و معورتی
و محرومی و کفر و اسلام و غیره و شر که باین رویداده است بنا بر استعداد است چنانچه شکر را از دیدن آفتاب
پس اضافه نقصان و ملامت بخود عائد میگردد و نه بدوست کما قال الله و ما ظلمهم الله و لکن كانوا انفسهم
لیکملون فلا تلوکونی و لکم و انفسکم چون توجه در شد مدام شامل حال مسترشد است بنابران گوید قوله

بند و پیر خرابم که لطفش و اتم است	ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست
-----------------------------------	--

معنی آنست که من از جان و دل غلام و بنده پیر خرابات که مرشد کامل است هستم چرا که لطف او
مدام شامل حال مسترشد است و لایحه لطف شیخ و زاهد که کنایت از فصاحت و ترغیب ایشانست گاه هست
گاه نیست گاه موثر گاه نه و چون عاشقی کامل آنست که از ترسانیدن و بیم دادن معرضان و شکران
باز نماند و نظر بر لطف و رحمت محشوق داشته بکار خود سرگرم و ساعی باشد بنابران گوید قوله

تا چه بازی رخ نماید بیدستی خواهم	عرصه شطرنج زندان را بحال شاه نیست
----------------------------------	-----------------------------------

معنی آنست که بیدستی وجود خود را در جلاگاه عشق خواهم و دانید به بنیم تا چه معامله رود و در ازمنع
و ترسانیدن کس باز نخواهم شد که عرصه شطرنج زندان را یعنی عشق عاشقان صادق را بحال
آن نیست که کس شه دهد و چون براه عاشقی درآمدن کار یک رنگانست بنابران گوید قوله

بر در میخانه رفتن کار یک رنگان بود	خود فروشان را بگو میفروشان راه نیست
------------------------------------	-------------------------------------

معنی آنست که بر در میخانه عشق رفتن و طلب او نمودن کار یک رنگانست یعنی از خودی و خود بینی گذشتن
و از اتفاق و ریاضیه و عالم نیستی و عدم یک رنگ گردیده و خود پرستان و خود بینان را بگو

مے روشن که عشق است راه میت و چون اظهار کلمات و دعوی می نمود لارنه عاشق کامل میت
که سه هر که اواز کشف خود گوید سخن به کشف او را کشف کن بر سر بران که بهر قول

حافظ از بر صمد رشید ز عالی بهتیت | عاشق در و کش اندر بند مال جاه میت

معنی آنست که حافظ اگر بر صمد رشید می شنید و اظهار تلقین و دعوی کشف و کرامت نمیکند دلیل
نقصان او نیست بلکه حصص مالی بهی اوست که عاشق در و کش است و عاشق در و کش در پی حصول مال
و جاه که میشت است میت غزل

سر را دات ما و استان حضرت دوست | که هر چه بر سر ما میرود ادا و تبا دوست

معنی بیت ظاهر است اما مستظهر معلوم است که لا محاله هر چه میسر شود و هر چه میسر نکند
باید که هر چه از دست رسد از دست و قبول و در حق و عطا و قص و سطر و صا و بد و دم نرزد که کمال عاشقی
و تقویض و تسلیم است اگر صاحب تسلیم را مثل البیس طوق است در گردن افکند و کویچه بگوید مگر دهند
باید که چنان از معشوق خود راضی بود که مؤمن از ایمان خود بایزد نیست که محبوب جیبی را تشبیه براه و مهر
داده اند اما چیل او از اینها منزه است میگوید قول

نظیر و دوست ندیدیم که چه از مهر و مهر | انهادم آینه ها در مقابل رخ دوست

معنی آنست که بیال آل محبوب از تشبیه و تمثیل بهر ادمعراا که را که تشبیل عقل غالب کند و از عا
فقط طلب چشم عقل او را تیره کرده و تخمین کس چه کند که دوست را تشبیه و تمثیل ذکر کند چون یریشانی
عاشق از تحریر و تقریر میرا است بنابر آن گوید قول

صبا ز حال دل ریش ما چه شرح دهد | که چون شکج ورق غنچاء تو بر توست

معنی آنست صبا که کنایت از دواعط و دلائم است یریشان کنند دل عاشقان است از حال
دلایش با گرفتار بهجران چه در معرض سیان توان آن که در حال دل ما بدین عایت رسیده که مانند شکج
برگ فنجی تبه است یعنی سیر دل از احاطه تقریر و جمل عاشقی را بهیست هر که درین در آمد گرفتار بیاید
شد شایر این گوید قول

نه من سبکوش این دیر زنده موزم بس | بسا سرت که درین کار خانه سنگ بسوت

سبکوش محبت کتبه دیر زنده سوز عشق که سوزده عاشقان است سنگ سبکوش که بهر بران

دارند معنی آنست که تنها من گرفتار بلیات عشق و اسیر حوادث محبتم و بس بلکه هزاران هزار درین کارخانه عشق سنگ سبزه شده اند اے گرفتار غم و بهوم و چون هر چه عاشقان راست بملطف اوست بنابران گوید قوله

اگر تو شانه زدی زلفِ عنبر افشان را | که باو غالیه سیالیت و خاکِ عنبر پوست

معنی آنست که اے محبوب من آن زلفِ عنبر افشان را که کنایت از وجود ماست باعتبار سائر زدی حقیقت چنانچه جلای و کلفتی تو خود حجابِ خود می حافظ از میان بر خیزد بختی تو بشانه بلف و فضل خود آهسته گردانیده و اینچه نتیجه اوست که باو الفاس مایه غالیه عشق حاصل نموده و خاک وجود مایه عنبر صفت بدست آورده و چون جلای محبوبان و شکویان خاک راه محبوب حقیقی از بنابران

نثار روی تو هر برگ گل که در چمن است | قدای تو هر سر و بن که بر لب جوست

برگ گل محبوب چمن دنیا سر و بن محبوب لب جو دنیا و تو هر سر و مصرع ضمیمه محبوب است معنی آنست که هر گل و دے که در چمن دنیا رویش گشتگی آورده نثار روی تو است و هر سر و قدے که در سر وستان جهانست فدای قامت تست که فی الحقیقت معدومان اند و حسن و جمال شان عارضی است و چون کار عاشق مدام تقابل نیک بمحصل مراد است بنابران گوید قوله

بخ تو در دلم آمد مراد خواهم یافت | چرا که حال نکو در قفا و فال نکوست

معنی آنست که اے محبوب من در عالم تصور و فکر که در حصول مرادات می نمودم که خیال بخ تو در آید نه دل من روی نمود پس اراقتین و معلوم گردید که برادر خود که وصال تست فرو خواهم گردید بخت نکو فال نیک در نیست و چون وصف معشوق لایتنای است بنابران گوید قوله

زبان ناطقه در وصف شوق تو لست | چه جای کلک بریده زبان بیهوده گوست

معنی آنست که زبان ناطقه که کنایه از رسول علیه السلام است در احصای وصف شوق تو لنگ گردید که لا اخصی نساء علیک انت کما اکتبت علی نفسک پس چه جای کلک بریده زبان بیهوده گوست ماست که دم به روح و تنای تو زند و چون عشق از نصیبانی است گوید قوله

این زبان دل حافظ بر آتش بهوست | که داغدار ازل همچو لاله خود روست

آتش هوس عشق مراد بخت تحسر معنی آنست که دل حافظ که سوخته آتش عشق است زبان بنام

ایست مکه موسوم بداع عشق بمجولاه جو دروازا نلست و الله اعلم غزل

ساقی بیکه یار ز رخ پرده برگرفت | کار چراغ خلوتیان باز در گرفت

ساقی کنایه از مرشد است پرده برگرفتن دور نقاب و ظهور نمودنست قوله

اشتمع سر گرفته و گر چهره بر فروخت | وان پیر ساخنورده جوانی ز سر گرفت

اشتمع سر گرفته تخلی در دور نقاب پیر ساخنورده دل افسرده معنی آنست که کسی مرشد بیکه باریار ما
ایریده محال بر مصد ظهور نماید و کار چراغ خلوتیان که کایه رخلی است مار مدوح در وقت گری و شش
گرمه و دل مشاهدات تخلیات که چند دور دور نقاب شده بود و در آنکار اساحت و این پیر ساخنورده
که کنایه از اول سریان و افسرده است که بسبب بچران فسرگی حاصل نموده بود از سر نو را دگی و جوانی یافت
و این پیر ساخنورده عشق که در حالت نبض نامش مسدود یعنی عشق از سر جوان گردیده جود و حقیقت و
تقوی و دروغ را دخی و گنجیست نیست بنابر آن گوید قوله

آن چشمش و او عشق که تقوی زده گرفت | وان لطف کرد و دوست که دشمن خدر گرفت

معنی آنست که عشق بنوعی و الله و عرفیه خود گردانیده و غالب شده که تقوی از میان رخت یکسره نباشد
و لطف دوست نموده و اسگیر وقت ما گردیده دشمن ماکه منکرست خدر گرفت در مان از تسبیح و کلمات
پرستند و چون رفیع غم و بچران بجز وصل محبوس نمیتوان کرد بنابر آن گوید قوله

بارغمی که خاطر مانسته کرده بود | عیسه و می خدا بفرستاد و برگرفت

معنی آنست که بارغم بچران آن ایر بر می بیکه که خاطر مانسته کرده بود باز آن محبوب از دست لطف
و رحمت عیسه و می که کنایت از مرشد است و نیز مشاهدات تخلیات بر ما نمود تا بسبب آن باین محنت
راحت مبدل گردید و چون غم و دیگر بشر انحصال من النساء و الرجال است بنابر آن گوید قوله

از بهار زین عبارت شیرین و دلفریب | آگونی که پسته تو سخن در شکر گرفت

معنی آنست که خطاب از محبوب است یعنی اے طالب صادق بسبب این شیرین زبانی توضیح گوی
و بلاغت عبارت از بهار آگونی که پسته و این با سخن در شکر گرفت یعنی بدین شیرین زبانی عود مگردی
و نگوی که شیرین سخن و سخنان شیرین معروض بیان اکرم که اینهمه از لطف اینجاست چون چشم حقیق
ظهور محبوبان محاز تا آن زمان است که آفتاب حقیقت طلوع شده بنابر آن گوید قوله

هر جور و ش که بر همه و خور حسن میفرخست | چون تو در آمدی یے کار در گرفت

معنی آنست که لے محبوب من هر جور و ش که عبارت از محبوب مجاز و یا تجلیات آثار می داسمالی و صفاتی که بر همه و خور تفاخر میکرد و مار ایدان جبهت بخود ملقت میساخت اینهمه تا آن وقت بود که ظهور رات خود نکرد و بودی و چون تجلی ذاتی خود کردی آنها یے کار در گرفت از پیش چشم چون انجم از پر تو شاع نا پذیر شد پس چون سلطان عزت علم در کشد جهان سرنجیب عدم در کشد و چون هیچ باز غفلت عشق خالی نخواهی دید بنابران گوید قوله

زین قصه هفت گنبد افلاک بر صفت | کوته نظر فکر که سخن مختصر گرفت

معنی آنست که از قصه عشق هفت گنبد افلاک بر غفلت است کوته نظری مانگر که سخن مختصر کردیم مختصر بر هفت گنبد است هفت گنبد چه بلکه هر چه در تحت کن آمده است چه از آنس و جن ملائکه و پرسی دکه و شجر و سما و ارض و کرسی و عرش و لوح و قلم و غیره از غفلت عشق خالی نیست چون کلام حافظ مقبول درگاه ایزدی و جناب الهی است و اینهمه از لطف اوست بنابران از راه تعجب خطاب بخود کند و گوید قوله

حافظ تو این دعا ز که آموختی که یار | تعویذ کرد و شعر ترا و بزر گرفت

و عاخن معنی آنست که اے حافظ تو چنین سخن و لیدیر و منظر از که آموختی بجای که یار شعر ترا بزر گرفت چون تعویذ بر خود مغرور داشت یعنی مقبول لطف الهی گردید غزل

ساقیا آمدن عید مبارک با و ت | و ان مواعید که کردی مراد از ایادت

ساقی محبوب حقیقی و نیز مرشد یعنی اے محبوب من دای مرشد من آمدن عید که آدان مشاهدات تجلیات مبارک با ترا و آن وعد که بمانودی فراموش مباد بلکه باید که بموجب الکریمه اذا وعد و وفا بوفای آن کوش چون کار معشوق مدام استغناست بنابران گوید قوله

در شگفتم که درین مدت ایام فراق | بر گرفت ز حرفان دل و دل میداد

معنی آنست که لے محبوب من دای مرشد من درین عجم که درین ایام هجران و جدائی که از عاشقان دل بر گرفت و بارغ سوختی و هیچ بهر ادا اے آن دیر و خستی دلت بین رضا میداد و چون مراد عاشق مشابه معشوق است گوید قوله

برسان بندگی دختر ز گوید بر لے | که دم همت ما روز بنده آزاد است

برسان خاطر مرشد است و آن در میت بالا است و فعل محذوف و آن مستحق و گو خطای مستحق
 و خمر رز مشرب انگوی مرا و عشق و محبت یعنی است مرشد زندگی عشق و محبت ما آن محبوب برسان و دیگر
 که چندین ماز و اعراض تا که از کاشانه افتاد رسیده اظهار طره نما که دم هست ترا از احتیاج آرا ده کرده یعنی
 کمال مستحق و محبت ما اقتضا همین نمود که خود را از کمال احتیاج کسی و چون می شاید محبوب ستادی مستحق
 سلیم بنا بر آن گوید قوله

ستادی مجلسیان در قدم و مقدم تست | جاسم غم باد بر آن دل که نخواهد شادست

مخاطب محبوب که در میت بالا که تست و نیز مرشد انگاه این میت به میت بالا قطع پیدا است یعنی آن جیم
 به میت بالا مذکور است بگوید بعد اینهم گو معنی است که سبب محبوب من ستادی عاشقان و ذریعت و لذایع
 موقوف تقدم و پیش آمل تست و پس و بر دل که طالب و خواهان جلوه تو نباشد پس هر آینه آمد الهم
 بحر آن و جدائی گرفتار و چون در عشق عاشق کمال نقصان و تغییر راه می باید بنا بر آن گوید قوله

شکر ایزد که این باد و خزان رخ نه یافت | بوستان سمن و سر و گل و شمشادست

سر و گل و شمشاد کما یه از عاشقان که یعنی از آن در عشق در مقام محبت است و بعضی و مقام
 محبت اند یعنی شکر خداست که از این باد و خزان و جدائی در بوستان دل طالعسان و عاشقان
 رخ نه رود و تغییر و تبدل و کاهش و زوال و در عشقستان و نقص و سود و چون وصل رسیدن دوست
 غلبه است بنا بر آن از چشم غم پناه می جوید و می گوید قوله

چشم بد و در کران تفرقه خوش باز آورد | طالع نامور و دولت مادر زادت

تا و خطاب بخود است معنی است که سبب عاشق طالع سعید و دولت مادر زاد تو تر از آن تفرقه و جدائی
 و جدائی خوش باز آید و محبت و وصل رسانید پس چشم حاسد آن ازین دور باد و چون عشق بهترین شعلها
 و باعث و وصول حق است بنا بر آن گوید قوله

حافظ از دست مده صحبت تو این گشتی نوح | ورنه طوفان حوادث بهر و بیبادست

گشتی نوح کنایه از بیابان معنی است که حافظ تا توانی صحبت این گشتی نوح که عشق است است و دست
 مده یعنی عشق مباحش در دست حصول او تو و گرنه طوفان حوادث و دزدی بنیاد و تراز بر باد و بده است
 پس مبادا که ازین سعادت عظمی محروم مانی غزل

معنی نیست که دل را که اسباب ابرم و تقوی است سرزد و بجزم دهد و در حیات حصول است از آن وقت که بولت که هم
میش که گساید از عت است در شام باراه یافته و چون زاده داد ماستن عجز و مسکینی است نه عرو و حود می
بسا بران گوید قوله

نایم غرور و پشت سلامت نبود راه	زند از ره نیاز بدار السلام رفت
--------------------------------	--------------------------------

مخفی است که زاهد بسبب عود که شمر الحاصل من النساء و الرجال است و سلامت بدست نبرد
و معاجز احوال مبتلا ماند و ماسق اراده عجز و سستی مدار السلام وصال که اِنَّ لِلَّهِ حَسَنَةً لِّكَسَرِ دِيْنِهَا حَقًّا
وَلَا تُصَوِّرُ يَمْحَكَ لَهَا ضَالِحًا كَارِئِدٍ وَبِزَاهِدٍ كُنَايَةً اَزْ شَيْطَانٍ که ریاضات شاکر کرده بسبب عود
که اَنَّا حَيْرَةٌ مِّنْ حَلْفَتَيْنِ مِّنْ ثَائِدٍ وَحَلْفَةٍ مِّنْ طِينٍ ماه سلامت نبرد آخر الامر ملحق است الی یوم الدِّین
موسوم شده و در که کنایه از آدم ص است اراده نیا که دَنَا حَلَمْنَا اَنْفُسًا نموده بدار السلام مصطفی بر که
تَمَامُ صُلْفَاءَ وِجِلْ عَاشِقِ مَامِ شَقِ مُسْتَعْرِقِ است بنا بران گوید قوله

زاهد توان و غلوة و تنهائی و بلا	عشاق را حواله بعیش بدم رفت
---------------------------------	----------------------------

معنی آست کہ اے راہِ قوت و تہا می درخ و الم و زہد درخ کہ نصیب تو ہیں است و ما را حال عشق کہ عیش حرام است رفت بمی نصیب ما ہیں گردیدہ چو آن ہر دے کہ قلب و ناسرہ بود بخ آئو کے عشق روا ہے نیاد سا بران گوید قولہ

نقد ولی که بود مرا صرف باده شمر

نقد قول ائمه باینکه باوه متنع مجاز قلب سیاه فتنه اسرار حرام کسایه اذن متنع و محبت است معنی آنست
که دل من در بار از سر نیست و حاجت نمی یافتم آخر الامر مبارز عشق شتافت آنجا رواج یافت آری چرا
رو بجه نیاید که نقد قلب بود خود در حرام رفت چون فخر الدین عراقی سه لطوان کعبه رفتم محرم بهم ندانند
که در میان در چهره کردی که درون خانه آمی و صد میر میزدیم من ز درون نماز آمد و که در آن دعا عراقی که ز
خاصگان مانی و سوال اگر از شراب محبت مراد داشته ایس حرم بجه منی جواب آنگه تا محبت حق
ایمنه محبت غیر است و نظر صاف خواران حرام که قلت اللهم حرّم الله و حرّم علیّ حرّم الله
ان یخرج فیه غیر الله و میر مراد عشق مجاز حرام از آن رو که برده حقیقت است و ملال از آن رو که قنطره حقیقت
است و تخیل نصیحت بعاقلان سوره منی نموده سابران گوید قوله

و دیگر گو نصیحت حافظ که ره نیافت	اگر گشته مرا که باوه کعلش بکام رفت
اگر گشته عاشق که از خود گشته باوه لعل شراب و کنایت ازان عشق است معنی آنست که ای زاهد بار دیگر بحافظ نصیحت پیش میا که عاشقی که خلعت عشق سزاوارش بسوی نصیحت راه نیافت پس پند مانع از در سواد او را در راه دانند اعلم غزل	
سینه ام ز آتش دل از غم جانانه بسوخت	آتش بود در پنهانخانه که کاشانه بسوخت
معنی آنست که سینه من از آتش دل که از غم آن یار سنگین دل رویداوه بود بسوخت پس در پنهانخانه دل ما آتش بود اما عجب آتش که هم کاشانه را بسوخت و نیز آتش چنان سوزد که آتش اندوه پیران در کاشانه دل ما بنزد آتش بود از آلام بر تقاضای خود رو داد و چون جدائی محبوب موجب سوختگی آتش عاشق است بنابراین گوید قوله	
تنم از واسطه دوری دلبر بگدخت	جانم از آتش مهر رخ جانانه بسوخت
معنی بیت الظاهر است چون راه عشق بگدازد و بلیا است گوید قوله	
هر که زنجیر سر زلف پریر ویم دید	دل سودا زده اش بر من دیوانه بسوخت
معنی آنست هر عاشقی که زنجیر سر زلف پریر می دید دیوانه او بر من سودا زده بسوخت که احوال آن بیچاره بچه طور خواهد بود چون احوال عاشق موجب رحم می باشد بنابراین گوید قوله	
سوز دل بین که ز پیش آتش و شکم دل شمع	دوش بر من ز سر مهر چو پروانه بسوخت
آتش مراد ازان سوختگی از ذکر سبب داراده سبب اشک مراد گرچه شمع مراد عاشقی که شمع دار می سوزد و یا معاندست که در آتش حسد می سوزد معنی آنست که سوز دل ما را معاند کن که دل شمع از بسیاری سوختگی دیگر می آید از روی شفقت مانند پروانه بسوخت چمن شمع قوله	
آشنای نه غریبست که دلسوز منست	چون من از خویش رفتم دل بریگانه بست
آتش که دلش از روی شفقت بر او بسوخت نه آشنای منست بلکه او هم غریبست که بموجب بالغم غریب سوی الغریب نیست و دلسوز منست و این شمع اگر چه بریگانه است اما چون من از خویش رفتم یعنی هرگز باو به حیرانی و پشیمانی ندادم دل بریگانه هم بسوخت و چون زنده عشق با هم صمیمیت نه بند که کفایت کند که بجماعت	

ساراں گوید قوله

خرقه زہد مر آب خرابات برود خانه عقل مرا آتش خجانه بسوخت

خرقه زہد پارسائی و زہد آب خرابات شراب مراد عشق خانه عقل اضافت بیاسی عشق خجانه شراب کسایت عشق سے میت اطہرست و چون توبہ بادر عشق گمائیست گوید قوله

چون پیالہ دلم از توبہ کہ کردم تبکست ، بچو لالہ جگر مے مے و پیمانہ خسبت

معنی است کہ دل من بسبب از توبہ کہ از عشق کرده بودم آخر الامر خول پیالہ تبکست و نیزہ نیزہ شد و آل توبہ بیچ سودمند نگردد و بجز کہ جگر مے بچو لالہ مے و پیمانہ بسوخت اسے و اخذ راسی کہ امانہ موز و و پیمانہ و چون در راه عشق خودی و خود بینی را گذر نیست گوید قوله

ماجر اکم کن و باز آ کہ مرا مردم چشم خرقہ از سر برد آورد و لشکرانہ لختیست

ماجر اکمست گوید انصالح اریدی بہ نیکی و اعظاست مردم چشم را دایمان بجا التبیہ نموده اند معنی است کہ گفتگو کم نماند از لختیست گوئی مانا و مراد سلوک عشق صاحب و مالع مباحث و خاطر خود را ازین اندیشہ مخزنش کہ مردم چشم من خرقہ جلیست را کہ عبارت از حیاتست و رشکراہ حصول محبت سوخته و اقبال مطلوب دیدہ بردوختہ وجہ و نیزہ اگر مخاطب و پنجا مستوق بود تصویر منی جنیں باید بود کہ معشوق از تیز نگریستن عاشق بجانب خود رنجیدہ ہستہ و چون طریق مصالحت در میان آمدہ تکتوہ حالت گذشتہ کہ محبت رنجش بود در تین آورد و بنا بران گوید کہ ذکر حالت گذشتہ کم ما و از درین خانہ بیا و ذکرال کہ مرا مردم چشم من تیز بینی ما سر برد آورد و تبکراہ کہ توبہ مصالح داری آن خرقہ را سوختہ برین تقدیر این میت قریب بمضمون امیر خسرو است مگر کم تر از چشم تر و تنواری این نظر سیر دل کنم دیدہ ز سر آسان کنم و تنوار توبہ و نیزہ میگویی کہ شخص با حواہ و معشوق ایشان چشم معیت بود و ازین کہ خواہ خرقہ از سر برد آورد آئین خرقہ پوشان گرفته استخص از صحبت خواہ دوری گریز و چون گفتگو صلح ، بیال آمد مفتخص در بیان دوری خود از صحبت ذکر خرقہ در میان آورد و لاجرم سیر ماید کہ اندی گذشتہ ذکر آن در میان سید و مار و جابیا و ذکر آن مکن کہ مرا مردم چشم من یعنی معشوق من خرقہ از سر برد آورد و تبکراہ کہ توبہ صلح آمدن این جانب داری آن خرقہ را سوخت وجہ و نیزہ مردم چشم سایہ از مرستہ کامل کہ آدم از عالم بمنزلہ مردم چشم از چشم است و مراد آدم مرد دال کا طبع

دخفه کنایه از خودی و خود پرستی یعنی آنچه گذشت از کرم کن و از ذکر آن باز آئی یعنی آن حالات که در خودی و خود پرستی که داشتی یاد آن کن زیرا که آن مرشد کامل من خرقه خودی و خود پرستی از حقیقت من بیرون کرد همان مردم چشم یعنی روح من تبریت مرشد کامل خرقه خودی و خود پرستی بشکرانه آنکه حقیقت من این قابلیت داشت سوخت و چه دینیر معنی آنست که ای محبوب من قبل و قال را بگذار و باز که مردم چشم خرقه خودی و خود پرستی از سر بر آورد و بشکرانه محبت تو بسوخت و چه دینیر معنی آنست که اینجا عارف بعد از کشف وحدت خطاب با نفس خود میکند یعنی اکنون تو لباس در بر گرفته که در منزل مانی و منی منی گنجد و ماجراے که در عالم ناسوت داشتی آن را بگذار و از آن باز آئی که مردم چشم با لباس اول که عبارت از من و است از سر بر آورد و در پی شکرانه عرفان محبوب بسوخت سوال سخن بشکرانه چه مناسبت دارد و جواب مناسبت دارد چون عزیز به بخانه عزیزه نزل کند و صاحب منزل بر آن عریس منرش فاخر بگستر و عطریات بسوزد و مشعلها افزود و هنگام ملاقات بجهت دفع چشم زخم سپید بود و چون ازین قیل و قال هیچ حصول نیست گوید قوله

اگر افسانه بگو حافظ و مینوش می	که بخوریم می و شمع با فسانه بسوخت
--------------------------------	-----------------------------------

معنی آنست که ترک قیل و قال کن و منی منی نوشی اشتغال نمادای صدای که تا هنوز حصول محبت نکردم و شمع زندگی با قبیل و قال بر باد رفت غزل

ساقیم خضرت و آب حیات	تو به از من چون کتم بهیبات مات
----------------------	--------------------------------

ساقی نوتاننده و مخضر کنایه از محبوب حقیقی و مرشد است معنی آنست که مادی و دهرین مرشد من است یا الله تعالی و آب حیات می که عشق است بمنزل است هرگاه معامله چنین است که صاحب خضرم و بهرم عشقم پس بهیبات بهیبات چنین بهنگات تو به از عشق چگونه بوقوع آید و چون سخنان تلخ که زجر و عتاب و دشنام از زبان معشوق بسیار شیرین و دلرباست بنابر آن گوید قوله

باوه تلخ از لب شیرین دمان	خوش لطافت میسر و آب حیات
---------------------------	--------------------------

باوه تلخ سخنان تلخ که دشنام و یاز و عتاب باشد و مراد از آن خطاب ظلم و ماجور باشد از زبان محبوب که برآمده در روح افزائی عاشقان از آب حیات که مراد از آن لطف و رحمت است گوی لطافت برده و چون لطیف محبوبان زندگی بخش عاشقانست بنابر آن گوید قوله

ایون دم عیسیٰ لطف او | مردہ صد سالہ را بخشہ نجات |

دم عیسیٰ معجز عیسیٰ کہ تم اذل اند مردہ صد سالہ کنایتہ از عاشقی کہ ادر تے گرفتار دل معجزان گویہ
نجات بخشیدن ادر روز مکی عتیدل محی میت ظاہر است و چون حل متناکیل عشق خزن عشق ہیون
نمودن اراں گوید قولہ

جز باب آتش نیغے شراب | حل نمیکرد مرا این مشکلات |

آب آتشین شراب کہ بصورت آب و نصف آتش است و اذناں عشق کہ سورہ ہ اذ خود می و مانی
کنندہ معشوق است این مشکلات اشارت بہ متناکیل عشق معے ظاہر است و چون عشق بصیہ
ارلی است بہ اراں گوید قولہ

روزی مابین کہ در دیوان عشق | خرمی حمر شد ما را برات |

روزی برق دیوان عشق بعد ازل سے حمر عشق و محبت برات نسب و نسبت معی ظاہر چون
مردن عشق سادات عاشق است ساراں گوید قولہ

تا و باد و روح آن زندے کہ او | بر سر کوئے معان یا بد و خات |

زندہ عاشق کوئے معان مقام عشق و چون بحر عشق و سخنان عشق در جہاں میتہ مادہ ساراں گوید قولہ

حاصل عمر تو حافظ در جہان | بادہ صاف است و بانی تر نات |

یہی اے حافظ حاصل عمر و در جہان ہیں است کہ مادہ صاف کہ محبت ہی است نے امیر ق حیر
موسمی و در اے ہر جہت لایبی است و حریف و فال جیتہ قولہ

اشکفتہ شد گل حمر او گشت لبیل مست | صلا و سر خوشی اے صوفیان بادہ پرست |

گل حمر اظہر مصنفات و مشاہدات تخلیات معنی آنت کہ در بہار دین محمدی ہم گل حمر کہ عشق
و محبت است و اشکفتگی آورد و لبیل اے صوفیان بادہ پرست کہ کنایتہ از عاشقان و طالبان است
صلا سے سر خوشی است بیائید حصول سے محبت نمائید با ایں وقت کو و نیز گل حمر کا تیار جوانی
و لبیل کنایتہ ازل سے ظاہر و چون توبہ در عشق صورت بہ بند ساراں گوید قولہ

اساس توبہ کہ در محکمہ جو سنگ نمود | بین کہ جام زجاجی چہ طرفہ آتش تبکست |

جام صراحی شراب ازل و سبب دارا و سبب مراد عشق معنی آنت کہ توبہ بن کہ در محکمہ کم از سنگ

بنود بیچ نوع ادبکست نمی آورد و بین که جام زجاجی که کنایت از عشق است و به طرذاش بشکست اسے
بسهلترین انواع بشکست چون پیش مجرب نیگے از کمال استغنا که دارد و بکے ملتفت نیست به کیاست
بنابران گوید قوله

بیار باد که در بارگاه استغنا | چه پاسبان و چه سلطان چه پویشیا رویت

معنی آنست که اسے حافظ از لوشیدن سے کہ کنایت از عشقنا از نیست ساعی باشن و آن خود اگر چه
مجازی باشد و بیچ غم دارد کہ در پیش استغنا و محبوب چه مومن و کافر و مطیع و عاصی و خبر و شر کیاست
یعنی محتاج بکس نیست إِنَّ اللَّهَ عِنْدَ عَيْنِ الْعَالَمِينَ و هر کرامی نواز و هنر غیر علت می نوازند کہ قبل من
فیکمل لایکمل چون عاشق را باید کہ بنودے در عشق اشتغال نماید کہ بیچ اندیشه با سواسے محبوب در دلش
راه نیابد بنابران گوید قوله

بهت نیست مرغان ضمیر و خوشدل باش | که نیستی ست سرانجام هر کمال که بهت

بهت و نیست فنا و فقر و حیات و مرگ ضمیر دل و مصراع ثانی بموجب لکل صغیر و مجرور و چون وقت
مرگ ازین فقر و فنا حصول نیست گوید قوله

ازین رباط و دور چون ضرورت حیل | رواق طاق محبت چه سر بلند و چه پست

رباط و دور دنیا باعتبار آمد و شد رواق محل طاق ایوان معنی ظاهر چون حصول گنج وصال
نے رنج شدائد و بلیات نمی شود گوید قوله

مقام عیش میسر نمیشود نے رنج | بلا بحکم بے لبسته اندر روز است

معنی آنست کہ مقام عیش که وصلت نے رنج غم و بهوم و یا عشق که عشق تمام المحنة و البلاء حصول
نمیشود و آن رنج و بلا سے مذکور باقرار قالو بلا بر روز ازل اختیار کرده چون ازین زندگی دور و زده قبل
قال حصول نیست بنابران گوید قوله

شکوه آصفی و اسپ باد و منطق طیر | بباد رفت از خواجہ بیچ محرف نیست

آصف نام وزیر سلیمان اما اینجا سلیمان ۴ یعنی شکوه سلیمانی که اسپ باد و گویای طیر که مراد ابود
آخر الامر اینهمه بباد رفت و خواجہ را که سلیمان ۴ است از ان بیچ حصول نشد پس اسوسا که قوله

ببال و پر مروانده که تیر بر پتانمی | هو اگر فت زانے وے بجا کشست

معنی آنست که با سباب و نیوی که طالب را سدا هست از دست مرد و محبوب مباش و دلش را بر سر
مترش کثیر بتانی هر چند که در مهارت باز محاکم آفا و حاصل آنکه هر گاه آنکس تسنن است با سباب
مستعارش از چیداه چیر من است و چون فصل و لطف مستوح از احاطه لغز میر است گوید قوله

زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید | که گفته شخت می بر بند دست بدست

خطاب از جانب محبوب است یعنی اے حافظ زبان کلک توجیه شکر آن میتوان گفتن که زانو لے
داده ایم که سخن ترا از غایت اعزاز دست بدست می بر بند و اید اعلم غزل

شلیه ام سخن خوش که بر کنعان گفت | فراق یار نه آن میکند که توان گفت

پیر کنعان یعقوب و کنایه از عاشق نیز یار یوسف و کما تہ از محبوب معنی مصرعه تانی آنست که حدیث
افراق و جدائی از احاطه تحریر و لغز بیرون است قوله

حدیث مول قیامت که گفت و غطر شهر | کنایه است که از روزگار بجران گفت

معنی آنست که حدیث روزگار بجران بمنزله است که حدیث قیامت از دے کنایه است و چون
بیکس را بحرم مستوح گذشتند سازان گوید قوله

نشان یا سفر کرده اگر برسم باز | که هر چه گفت برید صبا پریشان گفت

یا سفر کرده تجلی حق که از نظار و باخفا آورده و نیز رسول و که ازین عالم طلت نموده برید صبا
علما و فضلا و معنی آنست که نشان محبوب حقیقی از که برسم و تحصیل احوال او از که نمایم که هر چه علما و فضلا
گفته مختلف الاحوال بعبارت آنکه به بسوسه او نماند و محض قال قول را بکار برده اند و نیز برید صبا
اضافت باینکه میباید عاشقانست حدیث نزهت الارواح آورده که عجائب قوس اند که باد صحر را
هر دم خود ساحت و هر دم باو سخن پروانند یعنی این طوطی قوس که فیض قدسی را هر دم خود ساحت تا هر چه
گویند هم از آن فیض بان فیض گویند و خلق بنده اند که ایشان میگویند و با و حکم طبیعت برخاک میگردد
بنده اند که سخن ایشان می آرد می برد یعنی فیض حق سبحانه و حکم طبیعت که طبیعت توان تر و دوست
بر خاک وجود ایشان متواتر میرسد و ایستال هر دم متوجه باو می شوند که در و دلت بجهت آوردن
حالات شوریدگی ایشان منحص است و آن خود خاصیت اوست که در آید و نیاید آخر سخن یاد آورده را
چه اعتبار است که چون باو خود یابنده نیست طے که اندر آید اعتبار یابنده گی را نشاید چون از عاشق

ترک معشوق صورت نه بند بنابران گوید قوله

افغان که آنمه نامهربان دشمن دوست
بترک صحبت یاران خودیه آسان گفت

آنمه نامهربان حق تامله باعتبار استغنا دشمن دوست باعتبار ممکن اجتنابی قتلته یاران خود
کنایه از خود خیاخیز در محاوره ایشان مینویسند و مراد خود را دارند و مضمون مصرع ثانی موافق من که بترک
عَلَى لَعْمَائِيْ وَلَمْ يَكْصِرْ عَلَى لَعْمَائِيْ وَلَمْ يَرْضَ بَعْضًا لِيْ فَلَیْسَ بَحْرٍ مِنْ مَحَبَّتِ سَمَائِيْ وَلَيْطَلُبَ النَّاسُ لِيْ
چون رضا لازمۀ عاشق است گوید قوله

من مقام رضا بعد ازین و شکر رقیب
که دل بدر تو خور و ترک مان گفت

معنی آنست که الحال من و مقام رضا که هر چه از دست محبوب رسد بآن رضی باشم تا بعد می که
شکر گزاری رقیب هم نایم زیرا که هر چه از دست رقیب آید هم باراده اوست از نیجهت جور دشمن
چه کند گرنه کند طالب دوست و اینهمه از آنست که دل بدر تو که عشق است خور شده بود و ترک
درمان که سلامتی و عافیت است نمود چون لازم است که حکم محبوب را اطاعت نماید و دم بچون و چرا
نزد بنابران گوید قوله

من ز چون چو آدم که بنده مقبل
قبول کرد بجان هر سخن که جانان گفت

بنده مقبل عاشق صادق معنی بیت خود ظاهر است چون عاشق را باید که بدین زندگی دوروزه
غره نشود و در حصول عشق تکامل یابد بنابران گوید قوله

اگره ببا و من گرچه بر مراد و زد
که این سخن مثل باد با سیل مان گفت

معنی آنست که نفس که ولایت حق است بران اعتماد نباید کرد اگر چه بصحمت و عافیت می رود
و دم و اسپن را نگاه باید داشت که این سخن بوجه مثل باد که برادرانده وجود تست از نیر بهمان
باید شگفت و چون بغیر غم بغیر از عشق نمیتواند شد گوید قوله

عجم کهن بچی ساخورده دفع کسید
که تخم خوشدلی نیست که پیر و بهمان گفت

معنی آنست که مر از آن تخم عمر بطالت رفته بنوشیدن می سالخورده که کنایه از عشق و محبت حق است
دفع نمائید که تخم خوشدلی بهین است که پیر و بهمان که کنایت از عاشق کامل است گفت آن
مضمون مصرع اولیست و چون بعشو این دنیا و مکار و مغرور نباید شد گوید قوله

بمشوہ کہ سپہرت و بہد ز راہ مرو

ترکہ گفت کہ این ال ترک دستان گفت

معنی آنست کہ معشوہ سپہر کہ روزے چند بر مراد تو رفته و بمشاہدہ معشوق مغرور ساختہ ازہ مرو و مغرور مباحث ترکہ گفت کہ این نال ترک کہ در سبب نمود آخر الامر ترا بہ ام کہ خود خواہد کشید چون فصل محبوب نال حال عاشقانست گوید قولہ

بیار بادہ بخور زانکہ ہر میکدہ دوش

بے حدیث غفور و رحیم رحمان گفت

معنی آنست کہ اسے طالب سیاہ عشق مستغرق باش اگر خود مجازی ہستہ اراں کہ ہر میکدہ کہ گماہ از رسول ۴ است و نیز مرستہ است بے فصل الہی را و معرض بیان آورده کہ اِنَّ اللہَ عَفُوٌّ رَحِيْمٌ اِنَّ اللہَ لَذُو فَضْلٍ عَلَی النَّاسِ اِنَّ اللہَ بِالنَّاسِ لَکَرُوْنٌ ترجمہ چون مار گشت عاشق ار عشق نورے از محالات بنا راں گوید قولہ

کہ گفت حافظ از اندیشہ تو باز آید

من این بچھم و آنکس کہ گفت بہتان گفت

معنی آنست کہ اسے محبوب من بتو کہ ام کس گفت کہ حافظ از عشق او معرض مستندہ باند من ہرگز این نگفتہ ام و آن کہ کہ گفتہ است معص بہتان بکار برودہ غزل

شربتے از لب لعلش نجشیدیم و برفت

روے مہ پیکر او سیر ندیدیم و برفت

این عمل ہنگام حائمی مرشد و یاد رکھتہ فص مرمودہ کہ بہوز سرت بہض از لب لعل او کہ کسایت از فصل و لطف است حصول نمودہ لودم و میض حصول کردل چہ کہ روے مہ پیکر او سیر ندیدیم و برفت و باقی سے مرل واضح است قولہ

گوئی از صحبت او نیک بتنگامہ بود

مار بر بست و بگردش نرسیدیم و برفت

یعنی مجھ سے گریزاں رفت کہ بہ نشان او ہم نرسیدیم قولہ

اصورت اور لطافت اثر تمنع خداست

ماذ و لیس نظر سے سیر ندیدیم و برفت

لطافت ماکیزگی صنع قدرت قولہ

گلے از باغ وصال کہہ را روزی بود

آہ در او درینا نشیدیم و برفت

روزی بود بستر شدہ لود نشیدیم بہرہ حصول نمودیم قولہ

بسکہ ما فاتحہ کو حزمیانی خواندیم

وز پیش سورہ اخلاص ہمیدیم و برفت

فاتحہ احمد حرزیمانی نام دعائے سورہ اخلاص قل ہوا اللہ واینہا را براسے حصول مطلب بخوبی
مطلبش نیست کہ خواندن این ہم نفعی بخشد قولہ

عشوہ میدا کہ از کوئے ارادت نروم	دیدمی آخر کہ چنان عشوہ خریدیم و برت
---------------------------------	-------------------------------------

عشوہ فریب از کوئے ارادت نروم یعنی از محبت تو عرض نگردم چنان عشوہ خریدیم مفتون
آن عشوہ شدیم و اعتبار آن نمودیم قولہ

شد چنان در چین حسن و لطافت لیکن	در گلستان وصالش نچیدیم و برت
---------------------------------	------------------------------

چنان نقصان نچیدیم ز قصیدیم قولہ

گفت از خود برو و ہر کہ وصالم طلبد	ما با میدوے از خویش بریدیم و برت
-----------------------------------	----------------------------------

از خود برو و سرگشتہ و پریشان و در کوئے فنا جایا بد از خویش بریدیم بفراسیدیم و از خود گذشتیم قولہ

بچو حافظ ہمہ شب نالہ و زاری کریم	کاسے دینا بوالصالح نرسیدیم و برت
----------------------------------	----------------------------------

این بیت خطاب بر دوست مانظ مراد دل یا سخن - غزل

صبا اگر گذرے افتد بکشور دوست	بیار نفخہ از گیسوئے معنبر دوست
------------------------------	--------------------------------

صبا کنایت از مرشد معنی آنست کہ اے مرشد ما اگر ترا بکشور دوست کہ عالم وحدت و شہادت
تجلیات گذرافتد و وصل اور سی پس باید کہ نفخہ از گیسوئے معنبر دوست کہ بیان حقائق و معارف
است بر رسانی و اگر پیام آن محبوب بر رسانی قولہ

بجان او کہ بشکرانہ جان بر افشایم	اگر بسوئے من آری پیامی از بر دوست
----------------------------------	-----------------------------------

سوگند بجان محبوب کہ بشکرانہ این آوردن پیام جان شیرین خود را نثار تو سازم چنانچہ در بیت
آئینہ گوید قولہ

و گر چنان کہ در آنحضرت نباشد بار	برای دیدہ بیا و غبارے از در دوست
----------------------------------	----------------------------------

معنی آنست و اگر چنان نباشد کہ در آن حضرت باریابی پس غبارے از در دوست کہ کنایت از
نشان در دوست بیارتا آنرا در نظر داشتہ رہ بکوئے مقصود برم و چون در شکستگی و بستی خود عظمت
و جلال حق نظر میکند میداند کہ این بچارہ را با آن حضرت چہ نسبت وقتہ کہ سیرالے اللہ تمام میشود
سیرنے اللہ پیش آید باعتبار بے نہایتی مطلوب خود را پیشترے بیند می داند کہ در اول منزل

پانجاه اہم تہ این دریا ہرگز سیر نہیں ہو و چون ادراک کن امکان نہ ارد کہ یہ قولہ

من گدا و تنہائے وصل او مہیبات | مگر و خواب بد بنیم جمال منظر دوست

خواب کہایت ابرو اتعہ و حالہ نحویت سے ظاہر ہوا اشکال اس بیت کہ انیس بیت مفہوم میں ہو کہ
 کہ وصال میں سیرت چنانچہ جاسے دیگر نیز مرودہ سے وصل او جزو خواب نہ توان دیدہ پس ازین ہر دو بیت
 و امثال آن بوضوح سے یاد کہ رویت حق سبحانہ در دنیا نیست مگر خواب و حالہ سے دیگر فرمودہ کہ موم
 دیدہ باخبر بہشت نظر میں سے و نیز گفتہ اند کہ یہ لہو و چوں جمال سے پردہ ظاہر است و ازینجا معلوم
 می شود کہ رویت در دنیا میں سر است جواب است کہ رویت دیگر و شہود دیگر کہ آنرا مشاہدہ گویند
 رویت یا بچنان موعود است و مشاہدہ قلبی درینچنان ہم ہمارفان حاصل می شود و در تصرف آورد
 و اجمعوا لله لا یمری فی الدنیا بالانصاف و لا بالقلوب الا امری بہتہ الا یقلد و در شرح تہریت
 اگرچہ در معنی این کلمات تفصیل داده و اجماعت کہ خدا سے عز و جل را بدنیات یاد دیدن نہ نصر
 و نہ ہیتم نہ بدل و این ازہر آن گفت کہ گویے روا داشتہ اند کہ مدہ مر خدا سے خوشی را بیند
 معائنہ بخشم یا بدل و ہمہ اہل سنت و جماعت را اجماعت کہ آن کردہ ضالند یا بمعنی کہ بہیقین
 بدل باشد کہ بہت و چون یقین مند ہر مند را دوست گرد و ہچناناں گرد و چون دیدار این دلیل
 است کہ دیدار اندر دنیا نباشد نیز کہ دیدار فاضلترین نعمتہا است و روا نباشد کہ آن بود مگر
 فاضلترین مکانات و اگر درینجا دیدار یافتہ سے پس فرق در میان دنیا سے فانی و حقے مافی
 بنودی و اگر گویند کہ ایمان ہم فاضلترین نعمتہا است پس چرا در دنیا باشد گویم کہ ایمان جزو است
 و جزو غیب است و نیز چو چیز سے کہ پیغمبران در دنیا یافتہ دیگرے یگوئے یا بند و نیز دنیا دار فاضل
 روا نباشد کہ باقی را در سراسر فانی بیند و اگر گویند چون باقی را در سراسر فانی سے پرستہ و گویم
 پرستیدن امید دیدن است و چون دیدار آمد پرستیدن بہ کار و غیرہ بسیار دلائل بالاجملہ جواب
 است کہ خدا تعلق خبر کرد کہ دیدار اندر انچنان باشد و خبر نہاد کہ درین جہان باشد و در رسالہ
 روضۃ الارواح آتہ وہ کہ اہم مطالب و استن تفرقہ است کہ میان دین خدا تعلق و لذت
 و دنیا است و آن است کہ در آخرت دیدہ سر و دیدہ سر یکے شود و لقاء اللہ بھی ماہ می بیند و نہایت
 برقع صحاب در حالتی کہ بچون و بچگون بود و بجلالت دنیا کہ بعینہ نمودہ نمی شود بلکہ تخلی صحاب

می بیند ما رفان نه حجابی که مانع دیدن باشد بلکه مثل عینک پرده لطیف پس در آخرت زیست
 نه پرده و در دنیا تجلی است و پرده و خود بدیده سرخواد بدیده سر و آنچه که در دنیا باشد همه شاید گویند
 و در رساله تنوع محمد صادق گنگوئی چنین مذکور است که روزه سخن و صفای حجاب در رفع خجابه
 مذکور شد فقیر از راه صوفیه بعضی الفاظ ظاهر کرده که بعضی نفهم آن نرسید و بعضی مذکور کردند که ممکن نیست
 در دنیا رویت میکند و خیال نکردند اگر چه رویت اندک است با بجهان موعود است اما خواص را مشاهده
 جمال الصمد ریخبان منقود بود و موعود را منقود خواهد و هر که امر و کار خود ساخت فردا چه خواهد یافت
 من کان فی ضلالتی اعمی فهو فی الاخره اعمی اما هر کسی را برین سر اطلاع نبود بنا بران در خطبه
 و چون در سیش با سیر و مقامات بود در هر مرتبه نظر و دیگر و بصارت دیگر کشاید که مآذ ایت شایسته
 الا که در ایت الله اما رویت نگونید و رویت نبود که رویت موقوف است بموت حوری و موعود است بجهت
 فاکبر و الا صیف و الا کفر و چون بیداری نصیب عاشق است بنا بران گوید قوله

دل صنوبریم همچو بیدار زانست	از عشق آن قدو بالا همچون نو بردوست
-----------------------------	------------------------------------

معنی آنست که از عشق آن رخ که مشاهده و حدیث است و قد چون صنوبر یعنی امتداد و ظهور است او که بر بالای مرتبه
 سایه انداخته که گفته تر آری ربان کیک سبک لعل دل یاره پا به من مانند بیدار زانست چگونه بدان بر دم و چون
 عاشق بر اساس معشوق ملتفت نمیشود بنا بران گوید قوله

اگر چه دوست بخیر است میخرد مارا	بعلای نفرو شیم موے از سر دوست
---------------------------------	-------------------------------

معنی آنست ظاهر است و چون زبان از احصای لطف معشوق لال است و بیخ و قرص نمی بیند بران گوید

چه غم دارم ز سبک گوئی تو توانم خاست	اگر شبی بتوانیم بود بر در دوست
-------------------------------------	--------------------------------

معنی آنست که ای محبوب من اگر شبی بر در تو جاییم تا قیامت از غمده سحر قریب تو سیران آمدن
 نتوانم چه جای تو قوله

چه باشد از شود از بند غم دلش آزاد	چو هست حافظ که غلام چاکر دوست
-----------------------------------	-------------------------------

معنی آنست که حافظ چون کترین غلامان و چاکران دوست است اگر از بند غم بچران خلاص یابد
 و بجهت وصل سرفراز گردد چه باشد ای جانم که غم نیست غزل

صبح مرغ چین بگل نوحه خاسته گفت	ما ز کم کن که درین باغ بے چو تو شکفت
--------------------------------	--------------------------------------

باید دانست که اندک زمانی بعد از سالکان با اول مقام محویت در آورده بعد مقام محبت سے امداد
 و بعضے را بر عکس این منابر ان از حالت سالک اول خرمید هدایت وقت صبح که استوار احوال مسرور
 چمن لایق که کنایت از دواب واجب الوجود است موجب یا غمزدی است فی عیشی و فحش و کسا
 عاشق و محبت لک ناگل نوحاسته که سالک نو آموز است گفت باز کم کس و بهرودی خود عرو مباش که
 درین مرغ دنیا بچو تو سگی شکفته و آخر الامر سباز خزانے برگ همه سحاک عدم یکسال شده امد و چون سخن
 سخت گفتن مستحق شایان عاشق بیست بهار ان گوید قوله

گل بخندید که اندر است نرنجیم و سلی | ریح ماست سخن تلخ بمعشوق بگفت

معنی است گل کایه از سالک است بخندید و گفت که این سخن راست که گفتی رنجیده میشود که فی الواقع
 همچنین است اما وقت که ما محبوبیت خود سرفراز ساحتی پس هیچ عاشق سخن تلخ بمعشوق نگفته چون
 سالک از محبوبیت برآمده بمقام محبت رسید کار محبت مگر به دنارین گوید قوله

اگر طبع داری از انجام مرصع می لعل | درو یا قوت بنوک مژغات باید سفت

از جام مرصع معنی سے خوردن عمارت از قرب حاصل نمودن است چه لا یشدن شراب از جام دوست
 کار مقبول است یعنی اے دل من اگر طبع وصال محبوب داری درو یا قوت بنوک مژغات مر ترا
 باید سفت یعنی گریه بیا باید کرد و سحر سے که خول باید گریست که کسکاء محضین المراد است و نیز از
 جام مرصع رو سے مستحق و س از خوردن متابہ حال محبوب و نمودن معنی ظہر حول در مقام عشق
 درآمده نه گوناگون آلام و رنج متلاشده حال حلیه است و نایه خود یعنی حالت معشوقیه خود یاد میکند قوله

و گلستان ارم دوش چو از لطف بهوا | زلف سبیل نسیم سحری می آشفست

معنی است که دوش در زمان گذشتہ و گلستان ارم که مقام محبوس است وجود ما چون زلف سبیل که
 از لطف بهوا می آشوبد نسیم سحری سے آشفست یعنی رنجیده احتمال آن نمینود و چون عاشق بهر دم
 بادل خود در سخن میبایستد بهار ان گوید قوله

اگفتم اسی مسند جم جام جهان بدیست کو | اگفت انسوس که آن دولت بید از بخت

معنی است که بادل خود گفتم که اے مسند جم محبوب و کلا یحیی ارحمی و کلا سمائی و لکن یسعی فکلت
 عبیدی المومنین جام جهان بین تو کو یعنی آن مقام محبوبیت تو گرفت انسوس که آن دولت بید

که کنایه از مقام مجربیت است از دست رفت و بمقام محبت که سر اسرار و عالم است افتاد و باز تلی
دل خود می نماید قوله

تا ابد بوی محبت بمشامش نرسد | هر که خاک در میان بر خساره ز رفت

معنی آنست یعنی تا قیامت هرگز بوی محبت و معرفت بمشام او نرسد و حصول او نگیرد و هر که خاک
در میان که کنایه از غشقت بر خساره ز رفت یعنی حصول نمود و چون سخن عشق از تیر و تیر بر و گوید قوله

سخن عشق ز آنست که گوید بزبان | ساقیای ده و کوتاه کن این گفت و شنفت

معنی آنست که سخن عشق از بیان مبراست زیرا که حدیث عشق ز بر سبیل استاد نقل کرده اند تا بطریق
تعلیم و آفرینند و در بطریق تعلیم بیان کنند بلکه استادش از دل بدست و تعلیمش از موب الهی پس
ساقی که کنایت از وعده ایزدی است و مرشد محبت بنوشان تا بدان ره بمقصد اصلی برود و کوتاه کن
این گفت و شنفت یعنی ازین قال قیل بازائی و چون اضطراری لازمه عاشقت گوید قوله

اشک حافظ خرد و صبر بدیرا انداخت | چکند سوز غم عشق نیارست نهفت

معنی آنست که اشکباری حافظ خرد و صبر جاندارا بریا انداخت است بخود و بے صبر گردانید و بوشق
بازی مشهور دے برستی رسوای عالم ساخت است حافظ چه کند که سوز عشق نتوانست نهفته ماندن
آخر الامر بقاضا شود آوردند غزل

صحن بستان و ذوق بخش صحبت یاران خوش است | وقت گل خوش با کز نو و وقت میخواران خوش است

صحن بستان دنیا میخواران عاشقان وقت گل ایام بهار که در فصل بهار معرفت و محبت که در
چمن جهان از ظهور آدم و آدمیان و میده است و در عهد رسول مصلح کمال طراوت رسیده و موسم
شگفتن از راه مکاشفات و مشاهدات شده در چنین موسم عجب بیج کاره و شیوه نیکوتر از اول که عشق
نیست و نیز دنیا مقامی است که طالب از طفیل آن به مشاهدات عشق رسیده و ذوق وصال
مطلوب چشیده یعنی اگر چه روح در ملک عدم بوجل حق مستغرق بود اما قدش نمی یافت و ذوق
منی نرود بکم الاشیاء و بین با خدا و بالیقین اذ انعمت عرفت پس بدانکه دنیا فرعه است براس
حصول مراتب اولی و آخری پس دنیا ذوق بخش بطفیل مرشد وقت و وقت مرشد خوش باد
که از طفیل دے مسترشدان خوش وقت و چون سخن صحبت مرشد موجب فرحت دل طالبان است

سنا بران گوید قوله

از صبا هر دم مشام جان با خوش می شود | آری آری طیب انفاس هوا داران خوش است

صبا مرشد طیب خوشی هوا داران عاشقان است سبب حصول دولت صحبت مرشد و بیان حقائق و معارف و دلجو نمودن او هر دم فرست و دوستی و عهد که صحبت عاشقان محبت آئینه و غم و ا میباشند و چون کار عاشق درام گریه و زاریست و آن موجب تحصیل مراد است سنا بران گوید قوله

مخ شخوان را بشارت باد که اندر راه عشق | دوست را با نامه شبها می بیدار ان خوش است

مخ شخوان عاشق شبها بیدار ان عاشقان معنی مصرع تالی موجب آنکه چشم گریان از دست دارد و نیز چون گریه و زاری موجب قبول دعاست سنا بران گوید قوله

ناکشوده گل آفتاب آهنگ رحلت میکند | ناکه کن بلبل که فریاد دل افکاران خوش است

ناکشوده هنوز آفتاب کشته گل کسایت از رشد آهنگ قصد اراده معنی آنست که هنوز ان محبوب آفتاب کشته و کما حقہ مشاهده ننموده قصد رحلت می نماید ای عاشق مسکین مثال که مرید دل انگار خوش است ای گریه و زاری عاشقان قبول مینماید شاید که رفتن او در توقف او تفسیر خیال سمیع است که این بیت در هنگام مرض سخت پیر فرمود قوله

نیست در بازار عالم خوشدلی و رز آنکه هست | شیوه زندگی خوش باشی عبارات خوش است

معنی بیت ظاهر است قوله

از زبان سوسن این آواز دهم آمد بگوش | کانه دین و دیر کین کار سبکساران خوش است

معنی آنست که از زبان سوسن آوازه که کنایت از عارف کامل است آواز می گوشت پس رسیده که از زبان دیر کین که دنیا است جان سبکساران که زندان بی تعلقی اند خوش است و چو بهترین کار ترک جهان است سنا بران گوید قوله

حافظا ترک جهان کنن طریق خوشدست | تازه پنداری که احوال جهان داران خوش است

غزل

صبح دولت طلوع طلعت اوست | شام ظلمت نشان ظلمت اوست

طلوع طلعت کنایت از مشاهدات تجلیات و اشاره بجهت شام ظلمت تمام تاریک

بگویند که صفات شکسته است سنا بران گوید قوله

در آینه عجب آثار

دلیل

نشان نعلت نشان اختصار و اشاره بمحبوب چون همه غلوکات فیض از انجناب اند بنابران گوید قوله

مهر از خوان او نواله رسان | ماه نوخم ز بهر خدمت اوست

مهر آفتاب خوان فیض نواله رسان روشنی بخش و اشاره بمحبوب حقیقی معنی آنست که از شما قد آورده است و ظهورات تمامی موجودات را احاطه نموده قوله

از قدش پائے سرو مانده بگل | لاله را داغ دل ز فرقت اوست

پائے سرو که کنایه از سالک بگل حیرت فرورفته و عاشقان دل سوخته را داغ بسبب هجران او در نموده و چون در عالم هر چه از محبوب و محب است از ظهور حسن و محبت اوست بنابران گوید قوله

از نگار دل بوسے گل از خوش چمن | ناله بلبل از محبت اوست

گل محبوب چمن دنیا بلبل عاشق یعنی هر محبوبی که در عالم کون بخونی و حسن مغرور گشته از آنست که نظیر مرغ یعنی ذات خود درو نموده و هر عاشقی که گریان و لغوه زنان است از آنست که بسبب محبت خود پادشاه نموده و چون وصف آن محبوب از احاطه تقریر بیرونست بنابران گوید قوله

سوسن ده زبان خموش بباغ | لال مانده ز صنع قدرت اوست

سوسن ده زبان کنایه از عافت کامل و رسول مقبول باعتبار کمال معرفت باغ دنیا با معرفت ذات که مقام تحیر و عجز است لال گنگ مضمون مصرع ثانی ماعرفناک حتی معرفتک سوال گل سوسن را ده زبان میشود چه اگر گفت جواب باعتبار کثرت چون فقر بموجب الفقر یعنی موجب عزت است بنابران گوید قوله

فقر گر رنج محنت است اما | کنج عزت بکنج عزلت اوست

فقر مقام محدود نیستی یعنی فنا کنج عزت کنایه از وصل او ضمیر بر فقر است معنی ظاهر است و چون همگی کار محبوب و نیز مرشد خالی از طمعت نیست بنابران گوید قوله

بدوا جانب طیب، مرو | صحبت عاقل از طبابت اوست

بدوا یعنی بطلب عشق و محبت از راه پیش طیبی نه بدوی طلب آن منما که از دور مراقب احوالت و محبت یک کار داشتن او متر از عشق و محبت، بعضی از دانائی اوست که ترا استعدادی بپایان ندیده باشد و نیز از این بیت چنین دیده شده بدوا جانب طیب، مرو و صحبت عاقل از طبابت اوست

طیب کما یتدع علی فی القوم من سب طایر و جمل در حق عاشق را بهر چه از دوست رسد
از ریح و گنج از قول جاریست بنابر ان گوید قوله

در طریق سلوک سالک را | هر چه پیش آید از اراده اوست

دجول موجب و مانع عشق از آنست که در سبب همه مدح و ذکر اوست سایر ایا گوید قوله

قمری و عند لیب و حافظ نیز | همه گویا بذكر مدحت اوست

معنی سبب مانع است | غزل

عاشق از پر قومی راز نهانی دانست | اگر هر کس ازین لعل توانی دانست

معنی آنست عارف که باطن خود را از ماسوائی حق صاف نموده ابر تو شراب محبت راز نهانی
که معرفت نفس خود است حاصل نموده بمقتضای معنی غرض نفس فخری در تبه معرفت حق حاصل گردد
دجول شراب عشق این دولت حصول نمیشود و نارای گوید اگر کسی گوهر هر کس ازین لعل که کما یتدع از
عشق است توان دانست و معلوم میتوان کرد و نیز صوفی کنایت از معصوم است یعنی عشق اسرار عشق را
کما یتدع دانست و در صلا و کمال که موجب رضای حق است نتوانست چون از ان عارف عدم رضای حق
بوجود آمد مقام تمسک و نمود از جهت دفع تمسک گوید آنچه در صریح تانی است و جمل معرفت معصوم
رسیدن کار هر کس نیست گوید قوله

قدر مجموعه گل مرغ سحر داند و لیس | نه که هر کورده خنود و معانی دانست

معنی قدر معرفت مجموعه گل ذات حق مرغ سحر گویا از عاشق هر کورده خنود و معانی دانست
بعلماء و فضلا معانی دانست معرفت رسید معنی آنست که معرفت ذات محبوب حقیقی رسیدن کار
عاشق آنست نه علماء و فضلا چه حصول معرفت او موهبی است نه کسی و وحدانی است نه کسبی چه اگر
از اجتماع کتب جرد لائل و دبر این حصول نیست و آنهارا در کور معرفت راه نیست چنانچه در سبب
آینده گوید قوله

ایکه از دفتر عشق آیه عقل آموزی | ترسم این نکته که تحقیق نهانی دانست

معنی آنست که کسی که گرفتار تدبیر و اجتماع کتب مانده و ازین میل و قال که مقتضای و غیر
عقل است تحصیل عشق نهانی و معرفت حق رسمی می ترسم که این نکته عشق را نخواهی دانست و بکبر او

نخواهی رسید تا که از نهادهای غرض نمانی که میان عقل و عشق تضاد است عقل مصلحت آموز عشق
سلطنت سوز عقل نشاند عشق میفزود عقل بسازد عشق بسوزد پس حصول حق از دفر عقل مماش
میسر نیست و نفیست چنان شمس الدین را گذر بر درسه مولانا دم افتاد و دیکه مولانا از چاه طرقت توده کتب
و اندک شمس الدین پرسید مولانا این چیست گفت این قبل و قال است ترا این چه کار شمس الدین آنهمه کتبه را را
در حوض که پیش مولانا بود در انداخت مولانا از تحسیر دست بردست زد و گفت شمس الدین چون قطراب
مولانا بغایت دید دست در آب انداخته یکیک را همه را از آب بر آورد که هیچ درفش تر نشد بود مولانا گفت
اینچه حاصلیست گفت این ذوق و حاست ترا این گذر مولانا را جذبیه رسید و همگی کتبه را سوخت و بجمع
شمس الدین پیوست و حصول مطلب نمود بنا بر آنست که عقل در کوه عشق نابیناست و عاقلی کار
بر عقلی بیناست و چون عاشق را نیز از عشق معشوق بکس التفات نییابد گوید قوله

عرض کردم و جهان بر دل کار افتاده | بجز از عشق تو باقی همه فانی دانست

معنی آنست که محبوب من بر دل کار افتاده خود گویند عرض نمودم که اگر اختیار مینمائی دل کار افتاده
و واقعه آرموده از راه تیز بینی بجز از عشق که یافت همه را فانی پنداشته بهیچکس ملقت نکر دید و بجز
عشق تو قبول نکرد چون نظر کمیاب نیست بنا بر آن گوید قوله

سنگ گل را کند ازین نظر لعل و حقیق | هر که قدر نفس با دیوانی دانست

نفس با دیوانی آنکه لا یجد نفس الرحمن من جانب الیمین مراد مقبولان درگاه حق است معنی
یعنی هر که قدر مقبولان درگاه حق بداند و خود را بدیش آن رساند و با هر که انفاش خویش را قدر و قیمت
را بنگان و ضائع نکرد و بهیچ نفس از یاد معشوق غافل نگشته بغیر نیر و اخت او را آن کرامت
حاصل آید که بیک نظر آن ناقص را که بمنزله سنگ و گل اندر مرتبه لعل و حقیق که کنایه از عاشقان
کامل است رساند و چون عشق کمال را اندیشه از انبار جهان نمیباشد گوید قوله

آتشه اکنون که ز انبار غنوم اندیشم | محتسب نیز ازین عیش نهانی دانست

معنی آنست که آنوقت از دست رفت که از انبار غنوم اندیشه می نمودم و اخفای این را از میگردم
الحال این کار بجای رسید و شهرت بجای رسید که ازین عیش نهانی که میجواریست و با طریقه زندگانیست
محتسب نیز که کنایه از سرشته است واقف گردید اکنون اندیشه را چه گذر و چون هر چه از دست پیش آید

اربع وعطایین نکست است مندر این گوید قوله

ولبر آسایش باصلحت وقت ندید | ورنه از جانب مادل نگرانی دانست

معنی آنست که آل محبوب یقینی من که در دنیا وصال خود عمارت ننمود و یا آن که مشاهدات تخلیات ما را سزاوار ساحت و تاحال بهیچان سرگردان تیره بهران گردانیده مصلحت وقت بهمیرین دید و دگر نگرانی دل و استیاق تمام دوده الاکلام از ماحول نمود و هیچ نقصان ندیده و چون موجب حسرت و ندامت و لبستگی این جهان است بنابر این گوید قوله

مے بیاور که نه ناز و بگل باغ جهان | هر که غارتگری باو خزان دانست

معنی آنکه مے سوش و دریا و اهری ساعی باش که هر که غارتست و در دواست هر و دارد و غارتگری باو خزان که میری و در گشت دریافته که بیکیس را نخواه گذشت هر که بگل باغ جهان که کماتیه از محرومان مجاز است و چونک و لبستگی بنماید و چون هر چه که حصول مسترشد است همه از توجیه مرشد است بنابر این میگوید قوله

حافظ از گوهر منظوم که از طبع نیگشت | از تربیت آصف تانی دانست

گوهر منظوم سخن آصف تانی مرشد که ماث رسالت مآب است غزل

اعیب زندان کن ایوزاید پاکیزه شست | که گناه و گران بر تو نخواهند نشت

پاکیزه شست ماعتبار بهد یا مسخر چون شیخ یا که من معنی آنست که است ناپاکیزه شست لعیب زندان که کسایب از عاشقاقت مطر کس و از احتراض این بکافاته الهی زبان که گناه و گران بر تو نخواهند نشت و تراخواه شست قال الله لا یزید الا ذل و لا یزید الا حزن یعنی بر نرسیدارد هیچ برادره گناه و دیگرے رایعے واحد گناه و دیگرے نمیشود بلکه خوار و خوار برکت فاعده گناه و دیگرے گوید قوله

من اگر نیکم و ورید تو بود و در اباش | هر که آن درو عاقبت کار که گشت

معنی آنست که من زاهد من اگر صاحب هستم و اگر طامع و اگر صادق و در فاسق ترا از ماحیه که عوص مانو مواه سخاوت و در فضل آهی همه کس را شامل حال است و نو میدی اراش و است سارا این گوید قوله

نا امیدم مکن از سابقه که روز ازل | توجه دانی کس پرده که غلبت که شست

معنی آنست که از سابقه که روز ازل که کنایه از قول بی آنکه نیک و رت غفور است و نمیدکس زیرا که تو از باطن کسے چیخ و داری که که ام خوبست و کدام نشت است و چون نکیه را اعمال سودن نیست ترین

گوید قوله

توجیه دانی قلم صنع بنامت چه نوشت

آن که در آن لطف ازل

است که اے زاهد برین طاعت و عبادت خود مغرور مشو چون از خاتمہ خود خبری نداری که بنام توجیه رقم زده اند و نیز ناجی و ناری شدن موقوف بعل نیست کما قال علیہ السلام کایدخل لحداً منکم عملہ الجنة ولا یخیرک موت النار کذا انکار الایمۃ اللہ یعنی درخواہا آورد هیچ کیے را از شما عمل شما در بہشت و نہ نجات خواہد داد هیچ کیے را از شما عمل شما از دوزخ چہ من کہ نبی برہم درخواہم بہشت بعل خود مگر رحمت او و چون حصول عشق از جملہ معنات است بنابراین گوید قوله

توغنیم شمر این سایہ بید و لبشت

باغ فردوس لطیف است ولیکن زہا

معنی آنست کہ اے زاہد اگرچہ باغ فردوس کہ تو در طلب آنی و ہر دم در زہد میکوشی لطیف است ولیکن این سایہ بید و لبشت کہ مقام عشق کہ مایہ سرور و فرحت است اگر بدست تو آید غنیمت یمندار و تمتع از بردار یعنی حصول معرفت بنا کہ مکن کان فی ہذی اعمی فہو فی الاخرۃ اعمی و نیز از سایہ بید و لبشت دنیا باشد منے آن باشد کہ حیات دنیا را غنیمت شمار و از آن تمتع بردار و چون دانی حصول عشق بویں موجب سعادت اخرویست بنابراین گوید قوله

در سرشت ہمہ اینست زہ نیک شست

اگر نہاوت ہمہ اینست زہ نیک نہا

معنی آنست کہ اگر نہا تو اینست کہ زہ حصول عشق و محبت میکوشی کہ موجب حصول ایزد و منکات و یا آنکہ حیات دنیا را از آن میجو ای کہ سبب قرب من لایزالست زہ نیکذات و اگر سرشت تو ہمہ اینست کہ مذکور شد زہ نیک سرشت و چون عشق موجب اعراض از زہد و باعث رسوائی است شاید کہ زاہد بطعنہ پیش آمدہ باشد بنابراین بحوالش مے پردازیم قوله

پدرم نیز بہشت ابد از دست بہشت

از من از خلوت و تقوی بد افتاد و پس

معنی آنست کہ اے زاہد من تنہا از زہد اعراض ننمودہ ام و ترک طلب بہشت نکردہ ام بلکہ پدر را کہ آدم علیہ السلام است او نیز بہشت را از دست دادہ چون نصیحت در دل زاہد را کہ نیافت گوید قوله

سیر تسلیم من و خشت در میسکدا

مدعی گر نکند فہم سخن گو سر و خشت

معنی آنست کہ من و در میسکہ کہ عشق است ہرگز این اعراض کردنی نہ ام و اگر مدعی کہ زاہد بظاہر

یعنی امتداد ظهور او بر جمیع مخلوقات سایه انداخته حصول کرده عمریت یعنی ازلیست و چون بگوید
بمرتبه عاشقان فیض بنابران گوید قوله

شدم عاشق ببالاے بلندش | که کار عاشقان بالا گرفتست

بالا مرادات مجبوب و بلند باعتبار امتداد ظهور که همه مخلوقات را محیط است یعنی از کونین اغرض
نموده و گرفتار آن ذات که شده ام از آنست که دیدم که هیچکس را بمرتبه عشقان دست نمیست و چون
کامر عشوقان مدام استغناء است گوید قوله

چو مادر سایه الطاف اویم | چرا او سایه از ما و اگر فست

معنی آنست که ما چون در سایه الطاف عشق اویم و یکی از عاشقان پس نمیدانیم که چرا سایه
از ما باز گرفته و التفات نمی نماید شاید که مصالحتی هم درین باشد چون اعراض معشوق موجب
گریه عاشق است گوید قوله

از دریاے دو چشمم گوهر اشک | جهان در لولوے لالا گرفتست

معنی آنست که در بحیران و اعراض انجبوب دو چشم من چندان گهر ریزی کردند که کنایت از
اشکباریت که جان پراز گهر باد درخشان شده و چون سخن عاشق از معرفت می باشد بنابران گوید قوله

نسیم صبح عنبر بوست امروز | مگر یارم روح را گرفتست

نسیم صبح کنایه از انفاس و مراد سخن عنبر مراد معرفت صحرای کنایه از دل یعنی امروز که سخنان من
بر از حقائق و معارف اند تحقیق سببش آنست که ظهور محبوب حقیقی بر دل ما شده و گردن ما کجا و این
سخن کجا و چون رفیع غم بغیر از عشق صورت نه بندد بنابران گوید قوله

دوای غم بجز نیست عاشق | از آن رو ساغر صہبا گرفتست

عاشق کنایه از خود صہبا شراب کنایه از عشق یعنی ما که در عشق بازی از جان و دل مقیدیم بسببش
آنست که رفع غم و دهم و دیوی بجز از عشق نمیتوان کرد و چون سخن حافظ مقبول و لها گردیده
بنابران گوید قوله

حدیث حافظ اے سر و سمن بر | بوصف قد تو بالا گرفتست

سر و سمن بر محبوب بالا اشتہار و در وقت یعنی ایچون سخن حافظ که رو بے یافت و اشتہار

ماصل نموده سست وصف قد قویٰ یعنی ذکر تو که در آن دست کرده غزل

کنون که میدید از بوستان نسیم بهشت | من و شراب فرح بخش و یار جور سرشت

معنی آنست که الحال که از بوستان جو نسیم بهشت که گسایت از العباس است در جاری و ساری
یعنی در عالم حیاتم پس درین هنگام من و شراب فرح بخش که کنایت از عشق و محبت است و یار سرشت
که کنایت از محبوب و مرشد است و چون عاشق را بهتر از سعادت حصول دولت ملازمت مرشد گویند

اگر اچرا نرزد لاف سلطنت امرو | که خیمه سایه ابرست و بزگله لب گشت

معنی آنست که اگر عاشق است امروز چرا لاف سلطنت نرزد و دعوی شاهی ننماید که سایه ابر
که ملازمت و دوستی با مرشد بجای شرافت و لب گشت که دنیا است بزرگوار و چون عاشق را
باید که بموجب حق کان و فیه آنکه تهنوت فی الاخره آئینی کار امر در لغز افکند شایران گویند قوله

چمن چکایت آردی بهشت میگوید | نه عاقبت که نسیم خرید و نقد بهشت

چمن نسیم آردی بهشت نام باب از با بهای بهار بهشتن گذشتن یعنی دنیا سبب ظهور محمد
بصورت روموده پس عاقل نیست کسی که وعده نهد یا که نسیم است مادر نموده و نقد که مشاهدات
تخلیفات از دست داد و کار امر در لغز افکند چون عاشق را محبت از باب نیاز نه قناعت گویند قوله

و فاجوے زد شمن که یقوی ندید | چو شمع صومعه افروزی از چراغ کشت

شمن کنایه از نفس و شیطان و اهل دنیا صومعه عبادتگاه اهل اسلام بسبب مقابل اهل کشت و الا
بمعنی عبادتگاه زاهدان است و کشت عبادتگاه اهل کفر معنی آنست که از دنیا و اهل آن
و فاجوے و اسب توجه بسوی آن میو خاطر از محبت او بخراش که در حالت عرفان توجه با و نمودن و از
دست گذشته با و بودن شمع صومعه چراغ کشت افروختن است و هم فم انداختن یعنی ولی که

سایه ذکر و فکر حضرت مولی بود و در خود جات و عالیات منور و جوی و اور اسطوط و منور و منور و منور
که شمع صومعه چراغ کشت افروزی بر خیمه منیر اصحاب و کایو رسید و مانند کاین میت بخواسع الکلم میبازند
که از سر و عالم در دو یافته و افتاب از آن مطلع همی بر تافته و هوایا که و حصرا عالدین میبازند

از سبب آنکه این حدیث را در بعضی کتب نیز از وجه موجه ساخته اند از آن وجه احتیاط نموده شد
و صاحب ادراک چون برین وجه منظر مطلع گردد بر وجه دیگر قادر شود و حاد اول آنکه از خضرای دین

آن صاحب چال از اصل ناشایسته چون سبزه خاکدان بوجود آمده باشد اگر چه در منظر خوب نماید قیامت
 باطل خود گراید چه خوش نگارے خوش و اصل زشت و بدین نقش بادنگرد در شرت و وجه دوم آنکه
 مراد از خضر او دین دنیا بود و از آن که در آرایش اگر چه زیبا می نماید از آنجا که به مداراست از سستی بیخ و دیر
 بنیاید و چال دنیا را که بن تانمونه چون گندمده است نیز زبجو و چه بیاد آنکه از خضر او دین کلمه اتفاق باشد که
 از خباثت نفس بر نهانستد اگر چه در ظاهر چون سبزه خاکدان زیبا می نماید اما فی الحقیقت از دسم قابل زیاید
 گفت دشمن را همین شیرین و چرب و زهر باشد نیز در حلوائے خوش و وجه چهارم آنکه مراد از مال حرام
 بود که از مظلومان و یتیمان چال شود که آن نیز چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از منشأ جست است
 اهل معنی را منقوض آید و لوث مال حرام در شکست و همه احوال را با دود و وجه پنجم پند احمق و بیعت
 نامان که آن نیز چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از غیر موقع آید عاقبت برشتی گراید و دشمن
 و انا که بچان بود و بهتر از آن دوست که نادان بود و وجه ششم عطاء لیم و احسان ناکس که آن
 نیز چون سبزه خاکدان از غیر موقع زاید در ظاهر خوش و زیبا نماید آخرین ماذی گراید و کت زنا جا
 خدا امید دهد و ناامیدی از آن بود بهتر و وجه هفتم پارسائی را که آن نیز چون سبزه خاکدان اگر چه زیبا
 می نماید اما چون منشأ بدیست لاجرم نتائج آخری را نمی شناید و صلاحی ریای فلاح ندارد و
 که خیر دین را قرارے نباشد و وجه هشتم صنعت کیمیا که بظا هر چون سبزه خاکدان خوش نماید آخر
 جز قلب کاری نتیجه نمی بخشد و هر کجا در جهان فلک زده ایست و یا فرو مانده ایست از ترویر و فن او
 فلسفه ست یا تخیم و کار او شعبه است یا اکسیر و وجه نهم آنکه آرایش سیمیا باشد که چون سبزه
 خاکدان خوش مینماید اما چون اصل ندارد ویر نیاید و لبستگی را نشاید و اگر سیمیا بجای رسد و به
 چنان دان که سفیان بازگیر است و وجه دهم آنکه مراد خوارق و کرامات که بر سبیل استدراج باشد
 چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از منشأ حقانی نیست نزد اهل دل ناپسندیده است و
 عرامت بر آنکس که از بے تمیزی و طلسم نمایش کرامت شمارد و چون در جهان فانی باز میثوری
 شعله نیست بنا بر آن گوید قوله

بجی عمارت دل کن که اینجیان خراب بر آن سر است که از خاک مایه باز جوش

معنی آنست که این جهان فانی در پے آنست که ما را خاک سازد و در عالم نیستی اماند پس بهتر است

کہا خود دل سے عبارت بہت ایزدی آواہن کن و بھیا تو ابدی ریان و چون آخر ہر سے امریت
و ہم بنا بران گوید قولہ

مکن بنامہ سیاہی ملاست من است | کہ گشت کہ تقدیر بر صرم چہ نوشت

معنی آنت کہ اسے سرگرم است را نگہ کاری ملاست مناجول ارتقدیر یا واقف راجول خاتم سابق
الترجیر و خوبی ست سار ان گوید قولہ

قدم در بلیغ مدار از جنازہ حافظ | اگر حریق گناہست میر و دہشت

قدم مراد تجلی ذاتی ہمازہ وجود حکم آنکہ من لا یغفر اللہ لہ فہو مہیت گناہ اما سید و محو کذا
ذنب لا یقاس بہا ذنب معنی آنت کہ تجلی ذاتی ازین وجود فانی بازدار ہر چند کہ غرق بحر
معصیت انا الحق و سچا ہست لیکن سبب پان تجلی میر و دہشت کہ دلیہ جتہ لیس فیہا
محو و لا قصور و تجلی ربنا صا حکما و صونی کہ مقید را مطلق مینہ استہ دم انا الحق مینہ مثل
در خست کہ از آواز انا اللہ بر آید سے عکس نیز جو در آئینہ و جام افتادہ طاف از عتہ
در طبع خام افتادہ یا خطاب بر شد یا خطاب بہر سالک یا خطاب بمنشوق حقیقی مراد از قدم اقام
یا در فخر یہ خود غزل

کس نیست کہ افتادہ آنزلف دو نیست | در رگیزے نیست کہ وام و بلا نیست

زلف و دو تا کنایت از صفات متقابلہ الہیہ چون کفر و اسلام و ہدایہ و ضلالہ معنی آنت کہ نہا
ہر من بدایہ زلف تو کہ جذبہ حق است گرفتار و مقتدر بلکہ دو عالم وجودے نیست کہ گرفتار تو نباشد
کاوان کفر و مومن با سلام ہمہ کس طالب یا راند چہ شیار و حیست و اسبج طریقہ در اسے نیست
کہ ستن را در و دے نیست ہمہ خا خا و عتق است یہ مسجد یہ کشت داین بنید و انکار از مقتضیات
قوت و ہمہ است کہ تحقیق امور اطلاع ندارند و الان حضرت حق را با ہر موجودے از موجودات
در ہر تعینہ از تعینات نسبتے خاص است و ہر یک مظهر صفتے خاص اند و فات را باعتبار صفتے
اسمے نامند پس ہر یک اسمے از اسماء الہیہ با ستد و حظ و قسمتے ہر یک از ان حق یافتہ ان
خاصیت کہ از ان اسم ظہور یافتہ و از مادہ ہر یکے ان اسم خواہد بود کما ید کہ تعود و ان دور
حق ہر چیز را بصفتے خاص تربیت میفرماید پس ہر یکے از صور موجودات انفسی و آفاقی در تسبیح

آن اسم اندک منظر و مرئوس اند از آن همیشه در هیچ حق اند که و آن من سبکی آید که هیچ منظر و هر یک
 عارف حق بهمان اسم اندک منظر آن اسم واقع شده اند لاجرم هر یک از او نشانی در یافت و هر کس را
 با او سرایت مخصوص چون عاشق کامل بسبب و در تجلی صورتی که آن شهود حق است در منظر هر سینه
 حق در امن حیث الصفات در عشق می بیند بنابر آن گوید قوله

روے تو مگر آئینه باصنع آبی است	حقا که چنین است درین روی نیست
--------------------------------	-------------------------------

معنی آنست که اے بر من رویتو مگر آنکه آبی است از برای شهوات حق که حق را بجمع صفات در تو
 مشاهده می نمایم چون فی الحقیقت انسان که آئینه حق است گفت همچنین است درین سخن هیچ شک
 و شبیه نیست و نیز چون سالک حق را در خود بیند بنابر آن خطاب بخود میکند معنی ظاهر است باید نهت
 که در اینجا احوال سالک به دو نوع گردد بعضی بخود قایم میمانند و عبودیت را الوهیت را امری دارند و بعضی
 مغلوب تجلی گشته عبودیت را کیس و نهاده و دعوی همسری میمانند گوید قوله

زرگس طلبد شیوه چشم تو ز به چشم	مسکین خبرش از سر و در دیده نیست
--------------------------------	---------------------------------

زرگس کلیت معروف که بچشم نسبت کنند و فی الحقیقت معرا از بینائی است مراد آن عاشقی که
 بکمال معرفت نرسیده بود و عاشق را چشم از آن نسبت داده که همه عالم بمنزله جسم است و وجود عاشق
 بمنزله چشم چشم مراد ذات حق است چشم اینجا بمعنی نفوذات و کویان بیند وجود کائنات و
 چشم ثانی بمنه بینائی از ذکر سبب و اراده سبب و ز به بمعنی مذمت معنی آنست که سالک که
 مغلوب تجلی گشته شیوه چشم تو طلب میکند اے خود را متشبّه بذات تو مینماید و دم انا حق میزند و به
 بینائی و کمال او کجا و تو کجا او که بالتراب و رب الارباب چون عنان اختیارش از دست رفته گفته او عباد
 نشاید میگوید که ان بچار میبینی است که نه از سر خود خبر دارد و نه در دیده حیا اے مست و لا حول چاره جز شستن
 و جبار آوردن ارتقا ضایع عقل است و یا آنکه مسکین از سر خود خبر ندارد یعنی نمیداند که سر ببار خواهر است
 و نه در دیده حیا چه نسبت خاک را با عالم پاک و چون این سخن گفتن مناسب حال سالک نیست بنابر آن گوید قوله

گفتن بجز خورشید که من چشمه نورم	دانشد بر زرگان که من زوار سها نیست
---------------------------------	------------------------------------

خورشید ذات حق سها کنایت از سالک یعنی اے سالک دعوی همسری بذات حق نمودن و انا حق و
 بجای گفتن بر عارفان کامل روشن و برین است که این سخن سزاوار سالک نیست چه سالک بمنزله سها

و دات حتی چون حرست یکجا شہاد و کما حقہ چون عاشق و دہ تجلی صدی گزشتہ از مظلایہ حسینست و تودو
آن بوجہ اعراض معرضان میشود و چون توبہ از ماضیان صورت پذیر نیست بنا بران گوید قوله

نابہد و ہدم توبہ ز روحو تو رہبے روست	امید پیش ز خدا شرم ز روست تو حیا نیست
--------------------------------------	---------------------------------------

ز رہبے روستے بایں طریقہ دواستش میں ظاہر و چل ظہور و کثرت و تعینات رحیم عاشق موجب جوابی
اورست گوید قوله

از بہر خدا زلف میار اے کہ مارا	شب نیست کہ صدمہ بدہ بابا و صبا نیست
--------------------------------	-------------------------------------

معنی آنست کہ اے محبوب من بر خیال گزشتہ تا جم ما و از بر اے خدا زلف خود را کہ عالم کثرت و
تعینات است میا یافینہ در حتم طوہ مناد مارا اگر قنار کثرت و تعینات مارا چرا کہ مارا شرب ما و صبا
کہ دم زندگی است صدمہ بدہ در پیش است کہ چارفع این حجاب بینائی و مقصد اصلی غیر سانی
سوال جوں آہستن زلف کہ فروشتن زلف است موجب افرونی حسن است و آل مطلوب عاشق است
بس مع چرایی کہ جواب بدو غمت یکے آنکہ فروشتن زلف اگر چہ افرونی حسن است لیکن حجاب ہم
باعث قتل عاشق است دوم آنکہ انہی منع نہ کہ حکم کلی منع کردہ تودو بلکہ اظہار درد و بیقراری خود است
باید دانست کہ شاہدہ محبوب حقیقی بین الظہور و الاضحا چون عاشقان را بے مشاہدہ محبوب راستے و آہستے
بنا بران گوید قوله

بازائی کہ بے روی تو شمع دل افروز	در نرم حریفان اثر نور و صفا نیست
----------------------------------	----------------------------------

روستے کسایت از قبلی شمع دل افروز کنایت از محبوب حقیقی حریفان عاشقان یعنی ای محبوب من
از روستے لطف و مرحمت بار بار گذرے کن دل غمزدہ مارا بمشاہدہ تجلی خود منور ساز کہ در نرم عاشقان
کہ کنایت از عاقل نفس است بیخ از نور و صفا فرحت و محبت سبب و چون مدام کار مشغول استغناء است
میگوید قوله

دی سے شد و گفتم صنما عہد بجا آرد	گفتا غلطی خواجہ دیرین عہد وفا نیست
----------------------------------	------------------------------------

دی در گذشتہ صنما انما یدہ و سم میں محبوب کنایت از ان کہ گفتہ لہما انظلبی تجدی گفتہ
یہیہ ای محبوب گفت غلطی غلط کردی کہ میں عہد استقامت و دی و دن عہد میں دیر زمانہ و دیرین
قول و عہد بمہربان وفا بجا آوردن معنی ظاہر است قوله

چون چشم تو دل میرد از گوشه نشینان	و نبال تو بودن گناه از جانب نیست
چشم کنایت از شهر و ذات محبوب حقیقی گوشه نشینان عاشقان معنی ظاهر باید دانست که چشم معشوقی است که همت حرام بر عاشق نباد و خود را ازین معرض ساختن گوید که اسه مجنون جز این التفات نمیکنی گناه چیست که سوسه منت نگاه تو نیست مگر که دل تو دادم همین گناه منست و اگر بابتی همین گناه است پس دران هم تقصیر نیست چرا که موجب دلدهی ماست ابد تست و چون برکت بموجب گل چرب ببالد ایام فرخ چون پیچری که نزد دوست فرحت کشته است بنا بران گوید قوله	
اگر پیرمغان مرشد باشد چه تفاوت	در پیچ سرست نیست که تیر می زخامت
معنی آنست که اگر ما از بهر دور و اعراض نمودیم دوست بی پیرمغان که عاشق کامل باشد ما دم چه نقصان چون هر سرے خالی از سرے نیست که حق را با هر شے نسبت نمائیم و یک طرفی مخصوص در عالم نیست که انظر فی الی الله بعدد انفس الخلائق چنانچه میگوید قوله	
در صومعه زاهد و در خلوة صوفی	جز گوشه ابرو تو محراب دعا نیست
یعنی زاهد را بصومعه و صوفی را بخلوة و جز گوشه ابرو تو محراب دعا نیست یعنی متوجه الیه همه تومی و چون کار عاشق مدام عاشق کشی است بنا بران گوید قوله	
یتما غریبان سبب ذکر جمیل است	جانان مگر این قاعده در شهر شایست
یتما غمخواری و دلداری غریبان عاشقان سبب ذکر جمیل موجب اشتها زانم نیک انقیاده اشاره بغمخواری عاشقان و دلداری مشتاقان در شهر مشهور و نیز کنایت از شهر وجود معنی آنست که لے محبوب من دلداری غریبان نمودن باعث اشتها نیکست و تو که در دلداری غریبان نمیشکوشی مگر ذات تو متصف باین صفت نیست سوال مضمون مصرع ثانی عدم صفات میکند این در حقیقت رد نیست جواب بسبب جهت یک آنکه عدم صفات تعیین نمیکند لفظ مگر که بمعنی تردید است و ال است براین دوم آنکه مراد ازین اظهار محرومی خود است نه عدم صفات سیوم آنکه کایو کخذ یکنون بجا صد مکنه و چون حال عاشق محل جم باشد بنا بران گوید قوله	
ای شمع سحر گریه بحال من و خود کن	کاین سوز نهانی که مرا هست ترا نیست
معنی آنست که لے عاشق هم درین میباید ترا که بحال ما و خود گریه کنی که در سوختن ما و تو	

شریکم بلکه مادر تو در سوختن بستی گرفته ایم که این سوزی که ما داریم ترا نیست چو کار عاقل احتیاج
ملاست است سابران گوید قوله

عاشق چه کند گر نکشد جور ملاست | یا هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

لے عاشق بیچاره چه کند اگر بلا ملاست نکشد در حق برضاند چه کار که ای همه ارقصا را رلیست و هیچ دلاور
روز قضا نتوان نمود چون کار عاشق احتمال نمودن و بجای جفا و فغان دوست گوید قوله

اے چنگ فرو برده بخون دل حافظ | فکرت مگر از غزل قرآن خدا نیست

معنی آنست که اے ملاست گر من که زبان بلامت کتاده و در بلاک ماسی نموده مگر هیچ فکر از غزل
قرآن هم نداری که حافظ کلام امدام و در بعضی نسخه بجای غزل غیرت دیده شده معنی آن باشد
هیچ فکر مگر از غیرت قرآن خدا که در حق ترا ملان فرموده که مک تکل یغناک و موعنا اضعفنا و اضعفنا
خفتمه حالذا نداری غزل

اکنون که بر کف گل جام باوه هست | بصدن از زبان بلبلش دل و صاف نیست

گل کسایت از سالک جام باوه کسایت از هستی ستار بلبل کسایت از دوستان معنی آنست که اکنون که
در بدن سالک حیات از هر طرف خوشام گو یان بصدن زبان می ستاینه چون مناسب این
حال آنست که احتمال بعشق نماید سابران گوید قوله

بخواجه دفتر اشعار و راه صحرانگیر | چه وقت مدرسه بحث کشف کشف است

دفتر اشعار کتبه و بیان معارف و نسخه احوال عرفا کشف نام شرح کشف است معنی
آنست که در خیال قدم بصحرای عشق ہی و کتبه های که در ان بیان حقائق و معارف و احوال
مارفان است استعمال نمائی و دوری از ابناء و ظالمان گرفتاری نه وقت درس و بحث کشف کشف است
چرا که طالب اعلی باید بود نه اسفل که منوجه بودن با اسفل مایه و دن به نیست و چون توجیه ایردی
بتمام عشق رسد زبان بر بندد و درون خود باظهار نیک و بد بخواستد که حکم باظهار آن نیست
سنا بران گوید قوله

بدر ووصاف ترا حکم نیست دم کش | که هر چه ساقی با داو عین الطاف است

در دووصاف بدو نیک ساقی قضا و قدر معنی آنست که هیچ باظهار نیک و بد نکوش و خوش باش

که هر چه قضا و قدر دارد وقت ماساخت عین لطف و کرم است چه فیل و قال کار علمای کرام و عیسا
که نموشی لازمه ایشان است و چون عاشق را باید که مجر و منفرد باشد گوید قوله

سبیر ز خلق و ز عتقا قیاس کار کن | که صیت گوشه نشینان ز قاف تا قاف است

معنی آنست که از خلق مجر و منفرد باش بطور عتقا که چگونه از خلق بریده و یکسو به خزیده و همه عالم پیر از
شهرت اوست و اینهمه از آنست که آواز و عزلت گزینان از قاف تا قاف رسیده چون تزد عاشق بهتر
از عشق کارے نیست گوید قوله

فقیه مدرسه می مست بود و فتوی داد | که می حرام دلی به زمال اوقات است

مراد است مستی عشق است که می مستی عشق نیست و سر تو به رو که تو مست آب انگوری یعنی فقیه
مدرسه عشاق که کنایت از مرشد است و در روز که از شراب عشق سرمست بود اندیش عشق فتوی داد
بسی حکم داد که مال وقف بدتر از نیست ویر که میخوار چون میدانند که می حرام است گنجایش دارد و که تو به کن
و خورنده مال وقف را حلال میدانند و از اختلاف علماء که درین باب است هرگز تو به نخواهد کرد بلکه خود را بر
میخوارگان تفوق خواهد داد و همین قسم گفتگو درین بیت خواجہ ہم راه دارد و بیایک خرقه من اگر چه
رهن میکند است و زمال وقف نه بینی بنام من چیزے و حجت عوام اینجا که فتوی مست درست
نیست دلی ندارد و چه در حق مستان فتوی مست منظور است نه عاقل و نیز بعض جا مضمون ظاهر
بیت مراد نیست چنانچه درین بیت می باشد در پئے آزار هر چه خواهی کن و که در شریعت مایه این
گناه نیست و یعنی کارے مکن که خاطر کسی آزرده گردد و در افعال ناشایسته از زنا کردن و غیر
خوردن خاطر صلحا و عباد آزرده میگردد پس میگوید که ازین قسم کارے مکن که در آنها رنجش کسی باشد و
سوائے آن از افعال که موجب رنجش کسی نباشد هر چه خواهی کن ترا مباحست و آنچه مضمون ظاهر این
بیت است مراد نیست چنانچه جائے دیگر گفته می میخور و مصحف بسوز و آتش اندر کعبه زن و سر
تجاوز باش و مردم آزاری مکن و فتیر چنانچه درین بیت من آن نگین سلیمان هیچ نستانم و که گاه
گاه برو دست ابر من باشد و که در ظاهر بر سر ترک ادب و مخالف شریعت مگر نه تکلف معنی مراد است
که من آن شے نفیس که گاه برو دست تصرف نمیسی دراز شود و هیچ نستانم پس در مراد خلل نباشد
نیز چنانچه خواجہ گفته می اگر شراب خوری جرعه نشان بر خاک و ازان گناه که نفس رسد بغیر چه پاک و

درودیت الشاه در سلاخی اسلامیه کشفه لایحه اشرف علی صاحب قاضی مظفر اعلی است از شیشه فطریک بمطالعته ۱۲

اگو شمع میارید درین بزم که مشب در مجلس ماما رخ دوست تمام است

میارید خطاب بدوستان یعنی بدوستان من گوید که مشب در مجلس ماما رخ میارید که مشب با معراج
بتبع افروزی نیست چرا که رخ دوست که مشاهدات تجلیات است محفل افروزی را گوید و چون عاشق با زهد و
درع کاره پیش نمیرد گوید قوله

در مجلس ماعط میارید که جان را هر لحظه زگیسو تو خشیو و خشم است

معنی آنست که مشب در مجلس ماعط زهد میارید یعنی از زهد دور میگردی که در مبدع که مرا از گیسو تو
که جذب عشق است روح عطرا نیز و فوخر غنیمت در شام میسر یعنی الحال کار از زهد گذشته بمقام عشق
رسیده زهد دور کاره نموده چنانچه در بیت آینده میگوید قوله

در مذہب ماباوه حلاست و لیکن بیرویت و ای سر و گل اندام حرام است

باوه عشق مجاز معنی ایچوب من در زمره مذہب ماکه عاشقانم دیدن مظاہر حسینہ حلال است که در ان
معاشه آند و اسما و صفات و ذات او بینمایم ازینجاست که من که در صورت خوابان همه اومی بنیم
تو پسندار که من روئے نکوی بنیم و لیکن اگر دیدن این مظاہر حسینہ بیروئے قواسی در مشاهد تو باشد
و محض باغراض نفسانی دهوا و جسمانی باشد حرام مطلق و نیز از باوه سر و در مراد است از من همه
آب لعل و در فهم کن و هر چیز ترا از تو سازد است و در باب السام احتکات بسیار است نزد
حرام و در بعضی حلال و در بعضی مباح اگر کل سامع را دل کل بر مجاز است حرام است و اگر نه مجاز است
و نه بحق مباح و اگر کل بحق دارد حلال و چون دست آویز بجز سخن عشق و منظور او بجز محبوب نیست گوید

از چاشنی قند مگوئے هیچ و ز شکر زبان رو که مرا بالی شیرین تو کام است

قند و شکر کنایت از زهد دور لب شیرین لطف الهی مراد عشق یعنی اے محبوب من الحال سخن از
فضیلت زهد دور در پیش مامیار از آنجسته که مرا کار بر عشق تو افتاده و در اینجا اینها را گذرنه و نیز از قند
و شکر نمتهای دنیوی معنی ظاہر و نیز لب شیرین کلام بیواسطه مراد و حی معنی آنست که از قند و
شکر دسائر حظوظ محض مگوئید و توجهیم بدان مجوسید مرا کار بکلام قدس و وحی خفی افتاده و آنکه در صبح
اول این هر دو بیت بجمع آورده و در مصرع آخر هر دو بیت بحدت تحریر کرده جهت اظهار التفات و نمودار تو جملایان بجا
بر بنگامی و از کثرت بوحث چون مشاهده جمال مظاہر حسینہ نمودن باعث شوقان کامل دست است گوید قوله

گو شمع ہمہ بر قول نے و نعمت چنگ است | چشم ہمہ بر لعل لب و گردش جام است

قول و نعمت سخن نے و چنگ عاشق کامل لعل لب و گردش جام کسایتہ ارشادات معنی
آست کہ گردش من ہمہ بر نشان عاشقان کہ میان عشق است و چشم من ہمہ بر شادہات تجلیات محبوب
چنانچہ عارف گوید سر فرار سے ہر شہرے و کلام لہر زلف طرے۔ کلام گنج خدا بیم و مکے در آید
بچشم من در گری و حتمی کہ ارمصرع اول سماع سرود و ارمصرع دوم شاہد بازی و تنواری مراد باشد
ناید و است کہ احوال عاشقان موجب رسوائی بیگر و چون عاشق کامل را از ان نیسے نہ ملکہ رسوائی را
موجب فخر خودی بزارند بنا بر ان گوید قولہ

از تنگ چہ پرسی کہ مرا نام ز تنگ است | و ز نام چہ پرسی کہ مرا تنگ ز نام است

معنی آست کہ ارمصرع پرسی کہ مرا بر رگی و استہار با دوست و از رگی و استہار چہ پرسی کہ مرا عار است
و چون عاشق را بجز احرابات کہ مقام فنا سے صفات بتری است مقامی نیست بنا بر ان گوید قولہ

تا گنج غمت در دل ویرانہ مقیم است | ہموارہ مرا گنج خرابات مقام است

گنج غم مرا عشق گنج خرابات مقام خود فنا سے ظاہر است و چون ہمہ کس لہجے عاشق آن محبوب
ابہا بر ان گوید قولہ

میخوارہ و سرگشتہ و رندیمہ نظر باز | آنکس کہ چو مانیست درین شہر کد ام

معنی بیت ظاہر است و چون عشق مرا عشق را مانی نے استہ نزار ان گوید قولہ

با محتسب عیب گویید و ز مستی | کو نیز چو مادر طلب شرب مدام است

محتسب مرشد کہ مانع از طرد و معصیت است مستی مراد تنواری شرب مدام نوشیدن تراب
لینے ماست عیب ما از تنواری کہ کسایتہ از عشق بازیست گویید کہ ادا را بیچ خواہد گفت چرا کہ
در ہم مشغول این میخواریست و چون عاشق را بہتر از تنواری و مصاحبت محبوب کار نیست گوید قولہ

حافظ دشمن بھی و عاشق ز مانے | اکا پیام گل ویا سمن و عید صیام است

گل مشاہدات تجلیات عید صیام ادا ان عشق کہ بعد از القراض ایام زہد و میناید یعنی اے حافظ
ذہین ادا ان عشق و مشاہدات تجلیات کہ بتور و نمودہ می باید کہ دے نے عشق و محبت الہی و بے
ملازمت صحبت مرشد ثانی و این وقت را صیغہ دانی غزل

گر دوست زلف مشکینت خطا رفت رفت	وزر مہندو شہا بر من چھلے رفت رفت
زلف مشکین کنا بہ از جہد عشق و نیز تجلی قہار می خطا سے رفت اینکہ دعا گوارا قتل نمود و سرگردان بلوہ حیرانی و پریشانی ساخت و بعدا ماسے آن پیرداخت و ہندو اشارہ ہمان زلف جفا بیخ و الم چون این معاملہ در میان عاشق و معشوق ہلکے نہاد و گوید قولہ	
برق عشق از خرم شمیمیہ یوتے سخت سخت	جو رشاد کا مران گر برگداسے رفت رفت
برق عشق امانہ بیانیہ خرم وجود ہستی ستارہ شمیمہ پوش عاشق شاہ کا مران معشوق معنی آنست کہ اگر آتش عشق وجود عاشق را پیدا دے و عینے نیست و جو محو ہلے کہ کنا یہ انداختا و ہلے التفاتی و جو بہت بر عاشق رفت ہلکے نہاد و چون تجلی مجیب بطور و اخفاست و آن اگرچہ موجب خرابی عاشق ہست ہا ہا دم زدن نیست بنا بران گوید قولہ	
گر دلم از غمزد دلہار تا بسے پروید	در میان جان و جانان ماجرا رفت رفت
غمزد کنا یہ از ظہور و اخفا تا ب غمہ وار وینے اگر دل من بسبب ظہور و اخفا و محبوب برج دور و دنیا اگر دلم جاسے اعراض و گفتگو نیست چرکہ در میان عاشق و معشوق اگر ماجرا سے رفت رفت و چون ملامت از عینا و سخن چینان رومی نماید نہ از دوستان بنا بران گوید قولہ	
از سخن چینان ملا متہا پدید آید دے	در میان ہم نشینان ناسرا رفت رفت
ہم نشینان دوستان ناسرا قول فعل بیجا سنی بیت ظاہر است چون عاشق را تحمل میاید کہ باہر آزار طول نگردد و اعتراض نکند بنا بران گوید قولہ	
عشق بازی را تحمل باید اسے دل پائدار	اگر ملاک بود بود و در خطای رفت رفت
سوال - لفظ خطا و حقیقت از ادب دور است جواب آنست کہ خطا سے الواقع مراد نیست بلکہ از غلط کہ اعراض دے التفاتی معشوق اگرچہ خالی از حکمت نیست اما چون موافق خواہش نیست بنا بران در چشم عاشق خطا می نماید و باید دانست کہ کہ دورت را در دل سالک تا آن زمان راہ است کہ نسبت نہ یافتہ و چون محبت رہ یافت کہ دورت از میان رفت بنا بران گوید قولہ	
در طریقت رنجش خاطر نباشد بیار	ہر کہ دورت را کہ بینی چون صفات رفت رفت
معنی آنست کہ ہر کہ دورت را کہ می بینی در خاطر رویا و چون صفاتی دران خاطر رفت آن کہ دورت	

مرفوع است. اشکال آنست که ریختن خاطر امر نیست طبعی که بغرض مکررست رسیدن در طریقت بجای معنی
 ریختن نماند جواب آنست که در ریختن در فصل دوم نقلست که اگر بطریقت گشت اندام و دشنام
 و درست که آنکه در حق تو واقع شود باید با او گفت که حقیقت دانی توانی و چون سگ در خوک دهنش آن
 گویند یقین کنی که در تو از آن صفات چنانچه صفات ملکی دارد صفات سجی و سجی نیز پس باید که
 ازین ریختن بیار و بهم در رشکات فکر است کمال مسلمانی و تقوی پس و تسلیم است اگر صاحب تسلیم را
 اعلیس و از طوق نیست کنند باید که حیوان از فضل حق سبحانه را حسنی بود که موافق از ایمان خود و بنده صادق
 از قصاص حق را حسنی است زار فعل خود و میفرمودند که چون مکررست رسیدن اگر تفاوت نکند بنده خدا است
 و اگر تفاوت کند بنده خود است که سه درج و درست که تفاوت میکند و بگوید بانی که او بت میکند
 و نیز بیکس نیست که او را در حق نیاید دوم بد سیاه اما می تواند که مراد آن باشد که اگر درج سبب
 سرور و خوشحالی و درج سبب لعن و عداوت باشد پس باید دانست که مراد از آن قول که بنده خداست
 تفاوت نکند آن خواهد بود که بنده خدا هیچ امور را از حق میدانند و رضا بقصا و الهی میشدند و سازد پس از
 هم در ریختن در معنی الکافیست حقیقت الله مراد از کسب رضا است و معنی این حدیث آنست
 باید که کسب کند این معنی را که راضی باشد هر چه حق سبحانه کند و حصول ایمینی بحقیقت و قوتی میسر گردد که بنده
 حالی گردد پس معنی بیت آن باشد که در طریقت ریختن خاطر نمیدانست می یار تا مست تسلیم و معای
 حاصل کنیم و بقوة آن مستی و صفا سر کرده خواهد زدست و دست نام خواهد زدست و دیگر که مخالف مزاج
 باشد تحمل کنیم و رضا بقصا بهم چنانچه خود فرموده و وفا کنیم و رضا با کشیم و خوش باشیم که در طریقت
 کافریست و غمخیزان و غیر واقع شده که مراد ازین دوستی آنست که اهل طریق عاشق حق سبحانه عاشق
 جمیع افعال محسوس را دوست میدارد و چون عاشق از این اعراف فرود میاید عجب نیست باینرا که گویند

عجیب حافظ گویند زاهد که رفت از خانقاه | ایست ازادی که مندر کرباجی رفت رفت

خالقه مراد برده و دست از ذکر سبب و اراده سبب گو خطاب بزاویه زاهد را بگوید که حافظ اگر از زهد و
 درج اعراض نمودی پیش کن که حافظ از ادب بودار کفر و سلام و خیر و شرف عاشق که مقید باینها
 نیست پس عاشق را که مانع میتوانست غزل

لعل میراب بخون نشسته لب یاز نیست | وز لب دیدن او دامن جان کاز نیست

لب کنایت از اسم شکم که اناحق لعل سیراب باعتبار خوزیری چون اسم شکم بر منصور تجلی کرد و قاتل
به اناحق شد کشته شد و نیز لب اشاره بغیض شامل رحمانی که بلطف کامل عاشق را از زبان سرگشته
و دوری بکنار قبول می آورد و نمیکند ارد و نقیضه قیصرین نوعی کنایت از دست لعل سیراب باعتبار
خوزیری و آن کنایت از مبتلا ساختن کبکمال شدائد و محنت و رنج والم است و زبانی و دیدن
یعنی در پی حصول کردن و چون اکثر زبان طاعنان بر عاشقان دراز میگردد بنا بر آن گوید قوله

شرم زان چشم سیه باوش و مرگان دراز | هر که دل بردن او دید در انکار نیست

چشم لوفات ۵ هست چشم اینجا بمنی لوفات و کو عیان بیند وجود کائنات و ضمیر شین بلفظ هر که
راجع و این را اضممار قبل الذکر گویند مرگان صفات از انزو که مرگان حاجب چشم و صفات حاجب
ذات معنی آنست که هر کسی که در بانی آن محبوب را دریافته و با وجود این در انکار نیست پس شرم
با دور او را از ان چشم سیه و مرگان در انان محبوب یعنی زبان او کوتاه باد که ازین چشم سیه یعنی ازین
ذات با کمال حسن و لطافت و ملاحظت و ازین صفات متنوعه چگونه کسی جان خود را سلامت برود و دردم
نیفتد و چون عشق را از دل عاشق تحویل و نقل نماید و این را موجب فخر خودی شمرد بنا بر آن گوید قوله

بند طالع خویشم که درین عهد وفا | عشق آن لولی سمرت و فادار نیست

لولی کنایت از شاخ نبات که قوم لولی معشوقه حافظ بود و مراد معشوق حقیقی و مرشد معنی ظاهر است و چون
عاشق بمرتبه تکلف و ایاخلاقی الله رسید و جو او درین مقام طبله عطر گل و درج عبیر افشان شود و چون
اینهمه از فیض محبوب حقیقی است بنا بر آن گوید قوله

طبله عطر گل و درج عبیر افشان | فیض یکشمه ز بوسه خوش عطار نیست

گل سالک ضمیر شین افشانش بر گل عطار کنایت از ذات رسول و مرشد حقیقی و معشوق مجازی
طبله عطر گل و درج عبیر افشان مراد وجود عاشق و ضمیر شین بطبله گل عطار محبوب حقیقی یعنی
این مقام شریفه و نفحات لطیفه که در وجود عاشق رونموده و وجود او را معطر ساخته شمه از دستان
حقیقه است چه بیچ موجود و خود از خود ندارد و بوسه از کجا داشته باشد و نیز از طبله عطر گل و درج
عبیر افشان محبوب مجاز است معنی آنکه هر محبوس با حسن و جمال و مکمال که در چمن دنیا رونموده و اینهمه
از آثار بر تو آن محبوب حقیقی است چون لازمه عاشق است که خطرات با سوسوی محبوب را در جان نداند گوید قوله

ساربان رخت بدروازه مبرکان سرکوی | شاهراست که نگر نگردد دلدار منست

ساربان مالک معنی آنست که اے سالک صادق رحمت طرقات و حیالات ماسوی مجبوت سرور
دل مبرک آن شاهراست المایکوه شاهراست که سر نگردد دلدار منست بموجب لایسغی اگر چنی و کلا
تَمَائِي وَ لَكِنَّ يَسْعَى قَلْبِي عِنْدِي الْمَوْتِ وَ يَحْتَمِلُ كَيْدَ رُخْتِ مَهْمَا يَسْتَعِدُّ مَهْمَا يَنْتَقِلُ
یا نمائیس احوال متوم مسطور بصیرت سازه آن مقام تخلیات طهارت و تحمل که هنگام وصال درگاه
دیدہ را اگر یہ محفوظ دارد اگر چه راستا نیست اما سر بطریق ایالت سوال چون دروازه دل را شاهراست
تعبیر کرد پس معجزه کرد که در شاه راه کس مانع نمیتواند شد جواب آنست که بسا شاهراست که بسبب
درو و سلطان اسما مانع می آیند و این اکثر در معانیه می آید و یا آنکه بعضی استقام گفته شود یعنی
شاهراست است اے شاهراست نیست بلکه سر نگردد دلدار منست و تحمل که این در عرف اگر چه غلط شاهراست
اطلاق میکند که از خواص و عوام را همه اشکاک را بر باد اما اینجا معنی اضافی قرآن گفت یعنی راه شاهراست
سوال آنکه شاهراست سر نگردد میسازد جواب آنست که اے ساربان رخت بدروازه دل مبرک این نعم
که این سر کوسه که پیش دروازه است شاهراست است تا هر که خواهد بدان راه رود زیرا که آن سر کوسه
نزل گاه دلدار منست آنجا بیکدم نیامد رفت سوال سوم آنکه منزل یعنی حلقه نزل است پس لفظ که
در منزل نگردد چه معنی دارد جواب آنکه منزل مصدر می است یعنی نزل و چون مستوق با اختیار اظهار احتیاج
عاشق است چرا که بے وجود عاشق ظهور مستوق صورت به بند و ناربان گوید بقوله

باغبان همچو لیم زویر باغ مران | کتاب گلزار تو از اشک چو گلزار منست

باغبان مستوق حقیقی که صانع تمام عالم است یعنی اے محبوب من ما را نسیم دار از باغ وجود خود
من بهر مدار که مستوق بقول عشق من پیدا است چه خالقیت بے مخلوق و راز قیام بے مرزوق و زبر
من مرید صورت نه بند و اگر چه از نسبت آن یعنی ذات حق یا کست المصوفیه چون شیخ محی الدین غنی
و اتباع او بلکه صوفیه با جماع مظهر اسمیه معنی است که اقل صاحب الفصوص یحمدی و احمدی
و یحمدی و احمدی معنی آنست که هر یک گوید مراد من حمد میگویی حق را و حق عبادت میکند مراد من عبادت میکند
حق را باینکه چون احکام اسما و صفات جلال و جمال و کمالات حق از من شایرین حمد میگویی حق مراد ازین
که خاصه وجود من و وجود کمالات من از حق است پس حمد میگویی حق را باظهار احکام و اسما و قبول

نمودن سلطنت و تصرف و در حق خدمت و عبادت میکند مگر اگر رجوع میکند در اظهار حکومت اسما و صفات
خود بسوس اعیان از تنجلی میشود بوجدن چه اگر بسوس عین عامی توجه و رجوع کند و تنجلی بوجداد
نشود حکومت اسم غفور و مقيم بظهور نیاید و رجوع بجهیز و توجه بسوس آن خدمت و عبادت آن چیز
باشد و ازین ره که در وجود هر کار سے رجوع میکند و توجه میشود بمقتضی چه اگر حق تنجلی بکار من نشود
و افاضه وجود آن نکند مقصود حاصل شود عبادت میکند مگر حق را عابد و عابد گفتن اگر چه بپوست
اما شورش عشق و حکم کشف بران اراده کند چه ترک ادب عین ادب است و یازده بدست خوش نیست
و چون ناظم از نمره ایشان بوده باشد و چون شے لطف محبوب کار محبت سر انجام نمایی یا بنا بران گوید
شربت قند و کلاب از لب یارم فرمود | نرگس او که طیب دل بیمار نیست

لب کنایت از لطف سه لب که شیرین جوس شد لطف خداست با باغ جان از ادب او نشود و نبات
نرگس چشم مراد و از ادب مرعافت کامل که مرشد باشد که باقی بذات حق گردیده یعنی مرشد طریقه یا که طیب
دل بیمار است دفع این بیماری حواله بلطف او نمود یعنی بحر لطف محبوب که لغت فیه من روحی کنایت از
کسی نیست که عاشق را از میان گسرتگی دوری بکنار قبول سے آورد و چون سخن خوش دل چپ بغیر از
حصول عشق صورت ندهد و بنا بران گوید قوله

آنکه در طرز غزل نکته بجا فضا آموخت | یار شیرین دین و نادره گفتار نیست

معنی آنست که این نکته سرای خوش گوئی حافظ محض توجه آن محبوبست که بسبب عشق او از آن سر میزند
غزل

مطالب طاعت و پیمان صلاح آژین مست | که به پیمانه کشتی شهره شدم روزی است

معنی من که بخوار می و عشق بازی رسوا شده ام امید زهد و صلاح و دروغ از ما مدار و چون
عاشق را با جاسوس معشوق کار سے نباشد بنا بران گوید قوله

من بهاندم که وضو ساختم از شمه عشق | چار بگیه زوم یکسره بر هر چه که هست

چشمه عشق اضافت بیانیه چار بگیه زون ترک کلی کردن یکسره تمام معنی آنست که من بهاندم
که وضو از چشمه عشق ساختم یعنی اختیار عشق نمودم یعنی از ازل غیر از عشق دوست هر چه که بود
از زهد و صلاح از لوح دل البسته ترک آن نمودم باید دانست که در عالم هر چه هست اگر عاشق

و اگر مستوق دوست ما تو جز بیانه نیست نه و چون بیان این سخن به حصول عشق و محبت و عالمه محو است
نیست و آن که در کمال آفات در نیست و او را در آن خطاب میرسد میکند قوله

مے بدو تا دوست آگهی از سر قضا | که بروی که شدم عاشق و از بود که است

منتهی است به مرتبه عشق حواله نمائیم و در این آیه بخود گردیم آنگاه اسرار قصاید منتهی است
سایم و آن است که بروی که عاشق شدم و از عشق که شدم مستبهم یعنی انکار به منتهی است به مرتبه عشق
عاشق نیستیم هر چه هست دوست چو که عالمی منتهی است و فعل منتهی است و در فعل صورت نه منتهی است
و خود را خود نه دارم و در وجود محتاج خود را در معرض هستی چون نشانه و در آنست عاشقی بخود نمایم چون هر
هست دوست و این هستی ما تو جز پرده بدار و بهم منتهی است و آن که در پس آن پرده خیال عاشقی و
و مستوقی منتهی است تو در میان منتهی است هر چه هست دوست + هم خود است گوید و هم خود کند ملی +
به آنکه الله تعالی گنج محفی بود که گشت کسرا گنجی چون دوست که تماشای حس و حال خود نماید خود را
خود دیدن حال الا بائنه نیستی انسان را مبتلا آئینه ساخت و تحلیات متنوعه و انوار متعلقه خود را
درون ظاهر کرد پس در هر انسان چه عاشق و مشوق متعلق است و خود پر خود عاشق است و در چشم
لیلی بود و محسوس است و جموده + لیلی کجا محسوس کجا خود بود و خود دوده + و آیه هم اندک بریز و ایام بیان
نمود و الما فیه آن الباطن و خاله نمود چون عاشق را باید اگر چه خود را غرق در ریاض عیسیا بیاید
ما اینهمه دست از جمل التیس رحمت او را رندار و گوید قوله

کمر گوه کم است از کمر مورای نجبا | نا امید از در رحمت مشوا و با و دست

کمر منتهی بلندی اینجا اشاره به دست عاشق منتهی است که اے عاشق اگر چه غرق عیسیا
ما اینهمه از رحمت او نا امید مباش که خود فرموده کَانَ قَطْرًا مِمَّا رَزَقْنَاهُ يُعْرِقُ الْوُجُوهَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ كَبِيرٌ وَ كَبِيرٌ
خود بطریقین که گمان تو اگر چه مثل کوه اند اما پیش دریا منتهی است رحمت او چون مورانه و چون آتش
و زبان خلق ریش و بفرحت و خوشی گذرانیدن در جهان کس را نیست نیست الا با عشق کامل که
روانا سوائے مشوق بر تافته و بکنج عزت و گشته ظلت نشسته به این گوید قوله

بجز آن ز کس مستانه که چشمش مر ساد | زیرا این طارم فیروزه کس خوش نشست

ز کس چشم و مراد عاشق کامل که روز عالم بر تافته و بکنج عزت خیزد و اگر جهان از جمل بر تافته

اور از خلق بر خوشی تن بستہ است چشمش مر سادہ حادثہ یافت دامگیر وقت ارمباہ اینظارم فیروزہ
کلیاتہ از دنیا خوش نشست آزار از ہوم و غوم و نیوی نگردید معنی بیت ظاہرست چون این سخنان
خوش و کلمات دلکش از زبان حافظ سرزد بنابران بفخر خود میگراید قولہ

جانفدای دہنت باو کہ در باغ نظر | چمن آرا و جهان خوشتر ازین غنچہ نیست

باغ نظر وجود چمن آراست جهان حق قائل غنچہ اشادہ بہین و مدین میت خطاب بوجود معنی
انت کہ اسے وجود من جانمن ضاعت دہنت باو کہ حق قائل در عین وجود توبہ و توبہ خوشتر ازین غنچہ نیا فرید
و بیج عضویت باینچنین خوبی و مرغوبی در معرض اہور نیارودہ کہ منظر اینچنین سخنان خوش و کلمات دلکش
گردیدہ و چون اقصیم من را بتصرف خود یافت و بسبب لطف محبوب یافت بنابران گوید قولہ

حافظ از دولت حیل تو سلیمانی یافت | یعنی از دل تو آں است کندون باو بدست

معنی آنت کہ اسے محبوب من بسبب حاصل حیل تو بر سلیمان مرسیہ و آن است کہ کافر فانی اقصیم
گردیدہ و سخن کہ فی الحقیقہ باو است تابع اوست غزل

ما را در آرزو متو پر دای خواب نیست | منے رو کو دلفریب تو لولول خواب نیست

مضمون مصرع اول عجباً للحب کیف ینام کل قوم علی الحب حرام و مصرع ثانی شعور است
برین کہ عاشق را باید کہ بموجب مکر کان فی ہذیہ اعنی فہو فی ہذیہ اعنی مشاہدہ بموجب درینجا حاصل
نماید و معروف فردا ندارد و چون ظہور بموجب موجب فنا و عاشقست بنابران گوید قولہ

در دور چشم مست تو ہشیار لب ندید | کو دیدہ کہ تصور نیست خواب نیست

دور گردش مراد ظہور چشم مراد ذات است ہست چشم اینجا بمعنی لغذات و کو عیان میند وجود کائنات
و مست باعتبار استغاکہ ان اللہ عنی عن العالمین خواب فنا و محو معنی آنت کہ اسے مجرب من
در عین ظہور ذات تو کہ ہشیار بنظر نیارہ یعنی اینچنین کہ ندیدہ شدہ کہ بخود مانہ باشد بلکہ بہر کہ
تجلی ذاتی خود کرامت نمودی اور اور معرض نیستی و فنا آرد و می و اینچنین دیدہ کہ کہ از خیال چشم
تو اسے از مدین ذات تو بفنا نرسیدہ چہ کہوہ طور با آن سنگدلی کہ داشت پیش تجلی تو خاک و فنا کستر
گردید و موسی با آن کمال نبوت بہوش افتاد کہ قولہ تعالی فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ ککاء و خرا
موسى صیفاً چون ہر چہ می بینی از مسلم و کافر و عاشق و فاسق و کاف و صادق و عاصی

و مطیع و عالم و جلیل و خوب و زشت و عاقل و مخنون و نباتات و حیوانات و جادات همه در عشق
 ادست و در کار او بندگش هر چه بینی در حرورش است و دل و اندر و بیتی که گوش است
 و دلیل برگشتن تبیخ خوانست که هر حارس به لبش زبانت و بنابران گوید قوله

در سر که بنگرم یعنی از تو مبتلا است | یکدل نمیده ام که ز عشقت خراب نیست

مسی ظاهر است بموجب ذلک و قش شتی الا یستکبر بخدی و لیکن لا یفهمون فی بحمهم و چون شیه
 عشق را روز حشر سوال و جواب نیست مابراں گوید قوله

هر کوی دست عشق تو شد کشته روز حشر | او را در ان حساب سوال و جواب نیست

معنی آنست که آن محب من هر که مقتول تیغ عشق تو گردید او را روز حشر در حساب که بر روز حشر
 مرحلین را خواهد بود پرست نیست چون عاشق دامن گرفتار درد و اندوه است و این موجب ازوای
 مرگت است که مآل اِنَّ الْبَلَاءَ لَکُمْ لَا یُطِیْعُنَا اِلَّا لَوَلِیُّ اللّٰهِ مابراں گوید قوله

حافظ چو زربخته در افتاد تاب یافت | عاشق نباشد آنکه چو را و تباب نیست

تاب در صبح اول روشنی و قدر و در مصرع ثانی یعنی سوزش معنی ظاهر است قال اِنَّ اَسَدَ
 الْاَلْبَابِ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ کَمَا عَلَی الْاَوَّلِیَّیْنِ الْاَمِثِلُ الْاَمِثِلُ غزل

مروم دیده ما جز بخت ناظر نیست | دل بر گشته ما غیر ترا ذا اگر نیست

ناظر یعنی سینه معنی ظاهر است اما مصرع اول متعریب که مکار ایتش تنکنا الا در ایت الله
 و درین بیت تقاضا و حصول رویت میکند و حصول آن ناممکن است که کاینکه که الا بصما جواب
 آن در بیت من که اوتماست و صیل او بیهاست الم مرقوم شد و چون کار عاشق تمام نگریه
 است گوید قوله

اشکم احرام طواف حرمت می بندد | اگر چه از خون دل خوش می ظاهر نیست

معنی آنست که آن محبوب من اشک را اگر چه از خون دل خود خون ظاهر نیست یعنی از غایت اشکباری
 بحد غریزی رسیده با وجود این نیست طواف حریم قسم بدو یعنی اشکباری من بحد
 رسید که غریب گردخانه تو بگردید و این کنایت از بسیاری گریه و زاریست چون دل عاشق تمام
 مشغول بحیال مسترقت بنابران گوید قوله

عاشق منقلب اگر قلب ولت کرد نشان را | اکنش عیب که بر نقد روان قادر نیست

قلب ناسرو نقد روان نقد خالص و نیز اضافت معنی آنت که اسے محبوب من عاشق منقلب کہ از غموی خود گذشتہ این دل ناسرو خود نشان تو کرد عیش کن کہ بر نقد رائج کہ زرد و سیم است قادر نیست و تجلی کہ قلب دل تو جہل و سر را کہ طلب القلب عبارت از دست روان بمعنی جان معنی آنت کہ اگر عاشق منقلب توجہ دل پہنچ نہ داشت و یہی ہمت مصروف نہ تو ساخت عیش کن کہ بر نقد جان قادر نیست کہ آنرا فراموش سازد کہ آن نیست جز قبضہ قدرت تو و برانچہ قادر بود نشان تو کرد قبولش فرما باید دست کہ گاہ گاہ عاشق بسبب غایہ سوزش و بیکاری بہ تقاضا و بشریت آہے و لغو سر میریزد و در آن اظہار درد و جفا و معشوق می شود بنابران گوید قولہ

من کہ در آتش سودا و آیت تو آہے بکھنم | کے توان گفت کہ بدواغ و لم صابر نیست

معنی آنت کہ اسے محبوب من اگر سبب آتش عشق تو کہ در اندرون ماسرزدہ آہے و لغو زمانیں تو توان گفت کہ بدواغ دے کہ من اور ادا وہ ام صابر نیست چہ کنم کہ غایت بیکاری و ضعف بشریت بہ من مے آرد والا حاشا و کلا کہ از آہے و لغو و بظہر آید و نیز داغ دل کنایت از جفا است چون عاشق با باید کہ در طلب معشوق خود ساعی باشد و ہتے بلند دارے کہ موجب حصول مقصود ہست کہ تہہ الخال کیلئے انجبال کا کارہ این گنبد گردان کند ہر چہ کند ہمت مردان کند بنابران گوید قولہ

عاقبت دست بدان سر و بلندش برسد | ہر کر اور طلبش ہمت او قاصر نیست

معنی آنت کہ ہر سالے در طلب آن محبوب خود ہمت او قاصر نیست کہ میرحب ان الله يحجب العباد عن رحمته ہمت عالی دارد و در طلبش ساعی و جاہد باش عاقبت الامر بموجب من طلب شيئا وجد مراد حصول دل محبوب میسر گردد و ہر کہ قاصر ہمت بود و ساعی و جاہد نباشد گرفتار ہجران باو چنانچہ در بیت آیندہ گوید قولہ

بستہ و اقم قفص با دو مرغ وحشی | طائر سدرہ اگر در طلبت طائر نیست

طائر سدرہ جبرئیل و اینجا کنایہ از سالک یعنی اسے محبوب من ہر سالے کہ در طلب تو ساعی و جاہد ہست و ہمتش قاصر است مانند مرغ وحشی بستہ و اقم قفص ہجران و پاسے بند قالب ناسوتیہ با دو از سفلی بلبل و جیش مباد اگر آن سالک خود جبرئیل باشد و چون پہنچ محبوب بدان محبوب حقیقی ہم ساری

نہ تواند کرد گوید قوله

از روان بخشی عیسے زغم میش تو دم | زانکہ در روح فزائی حولت ماہر نیست

روان بخشی احوال اموات کہ معجزہ عیسے بود لب مراد لطف کنایہ اعتق ماہر استاد مصرع ثانی علیہ صرح اہل است معنی است کہ از احیاء اموات کہ معجزہ عیسے بود میش تو دم زغم و سخن از ان نیکم زیرا کہ در جان بخشی بچولت ماہر نیست کہ عیسے آنجا کس را کہ زندہ ساخت زود بر کلمہ ہماری در راہ عدم گشتند و آنجا کہ بعشق تو زندہ شدند باقی رہا بندہ خواہد ماند کہ ان اولیاء اللہ لا یموتون لکن یغفلون من الدار الی الدار و نیز این بیت در دست حضرت می رسید و چون عشق سراسر رخ ویرانی است کہ العشق تمام المحدثہ والکامیہ ماہر ان گوید قوله

روز اول کہ سر زلف تو دیدم گفتم | کہ پریشانی این سلسلہ را آخر نیست

روز اول ابتدا عشق و روز اول سر زلف اشارة بحضرت عشق این سلسلہ اشارة بسر زلف یعنی اے محبوب من ہمارو روز کہ جذبہ عشق ترا دیدم و درین ماہ و آدم نفہم نمودم کہ ملیات و حوادث این را آخر نیست اے لایہایت است و چون ناظم شائد ملیات عشق را بہ بیان آورد و شاید کہ محبوب از راہ استخافتنہ باشد کہ چون شائد این راہ در نیامدہ بود می چرا اختیار این بودی ماہر بل گوید قوله

سر پیوند تو تنہا نہ دل حافظ را است | کیست آن کو سر پیوند تو در خاطر نیست

پیوند دوستی مراد محبت و عشق معنی آنکہ اے محبوب من تنہا نہ من بام عشق تو مقیدم کیست آنکس کہ مقید بعشق تو نیست یعنی ہر مقید بعشق تواند غفل

ما را از خیال توجہ پرواے شربت | خم گو سر خود گیر کہ خم خانہ خراب است

خیال بفتح خاصورے کہ در خواب نمایان شود اینجا کنایہ از وصل کہ در مقام مستی دست دہد و شراب عشق و محبت خم کنایہ از مرشد و مخمخا نہ کنایت از خود سالک است یعنی اے محبوب من ما را بہ سبب وصال دائمی تو برود بعشق و محبت نماندہ و مرشد را گوئید کہ ماہ خود گیر کہ در خود ماہ معروض نیستی در آمدن محتاج تو نیست زیرا کہ عشق و مرشد بمنزلہ دلالہ است و چون دلالہ طالب را بہ مطلوب رسانند بہالہ چار حاجت نہ و چون عاشق را بہ معشوقہ کہ در ان مستادہ محبوب بنامدہ موجب و مال است گوید قوله

اگر خم بہشت بریزد کہ بید و است | بہر شربت غنیم کہ دہی عین غلبت

خمر بهشت زده و در عین عشق معنی آنست که هر عشقه که در حصول مشاهده دوست نیو اگر عشق
است از تو خنج باید که زیر کعب مشاهده مشوق هر عشقه که باشد موجب وبال دوست چرا که در اول عشق
حصول مشاهده دوست نه عشق دریا انگه ملاعنه و عبادت که در زینت حصول رضای محبوب نبوده همین
موجب خسران و وبال است چون مشاهده عاشق بین تجلی و الاستسار است بنابر انزاله هتاسر بر سید بر

افسوس که شد دلبر و در دیده گریان | تحریح خیال خط او نقش بر آبست

معنی آنست که افسوس مشاهدات غائب شد و در دیده گریان آنصورت مشاهدات نقش بسته و در
رابطه تیر محبت خود خسته و نقش بر آب سر لعل الاوال میباشند چون نگا داشت آن لازم بنابر ان گوید قوله

بیدار شوائی دیده که کین نتوان بود | از سیل دما دم که درین منیر له خواست

یعنی اے دیده بیدار باش و کین نتوان بود و در بسته بجزان نتوان غنود و از عادات و سبب که در دنیا
حادث میشود جهان نرزمی بر و مباد این نقش از تو زایل شود و ترا بنده امت سپارد معنی آنست که بنیان
شوائی دیده که کین نتوان بود و در بسته بجزان نتوان غنود از ان آب جاری که این چشمها از تو منیر
مباد که این نقش در تو نوشته زایل گردد و چون بجزان موجب شوختگی عاشق است بنابر ان گوید قوله

باز آنکه نه روح تو ایشمع دل افروز | دل قص کسان بر سر آتش چو کبابست

ایشمع دل افروز معشوق معنی بیت ظاهر است چون ظهور محبوب بنظر عاشق کامل ظاهر است اگر چه
باعتبار ظاهر در خواست گوید قوله

معشوق عیان میگردد و بر تو و لیکن | اغیار همی بدین از آن بسته نقابست

معنی آنست که ظهور معشوق حقیقی بنسبت عارفان سرفراز و عاشقان جانناز عیان و آشکار است
مغربی آنچه تو ایش مطلبی در خلوت و من عیان بر سر هر کچه و کومی بنیم اما بسبب اغیار بسته نقابست
تایات از انظر بران نیفتد و چون بچکس بکنه معرفت او نتواند رسید بنابر ان گوید قوله

در بزم دل از تو تو صدمع بر افروخت | و در طرفه که خود در تیور بسته نقابست

بزم دل اضافه میانی یعنی در عالم دل از تو تو صدمع وجه مشاهده ظهور کرده این طرفه که هنوز رویتور
حجابست شیخ باینر گوید سی سال خدائش در معبودیت پرستیم و سی سال در الوهیت و سی سال
در میرفت و چون نیکو نگریستیم همه من بودم آنچه دیدم قوله

له میسر کرد مباد این صدمع از سیل دما دم منیر له خواست ۱۲

گل برخ رنگین تو تا لطف عرق و آتش رشک از غم دل غرق گلابست

گل سالک سرق بر رخ رنگین دات احوال و کمال و مصرع فانی مستمع می گوید گفت مشکافی نامم
مشافی فاما یجوبی فافطع زبانی و اقول انشهد ان لا اله الا الله قوله

سبزه است در و دشت بیابا بگذاریم دست از سر آب که جهان جمله سر است

در و دشت کسایت از و دسا لک سر آب کسایت از مقصودات عالم فانی سر آب حیات که محض بود
لے بود و لے ایدل با و زیدل با و فصل و عبات حس و حیاتک غریب و امانیت ارجمین وجود ما
یکسو شده و بیادش ابرازارے لطف و رحمت گلشن وجود و مازنی دنا رگی یافته و سبب طهر مشاهدات
بهارے و گر پیدا آرد و ده پس بیاد ممد باق تا سیکد گر شفق گشته در تمانست آن مشعل باشم و دشت
از مقصودات عالم فانی برهم نیم که جهان جز خیالے میث نیست ویر معنی است که ایدل با سر است
در و دشت است ایام بهار است که کنایت از طلوع دین محمد سین اگر چه در عصر هر نیمه بهارے
از دین بود لیکن در زمان پیغمبر بهارے ذکر آمده بود که در عهد دیگران بود پس دے ازین غفلت
سحود آبی نداشت ازین مقصودات عالم فانی که موس و دهر است برهم نیم و ترک آن نمانیم زیرا که
جهان محض خیالے میث نیست و نیز نگذاریم چون باشد و آب کنایت از حصول مشاهدات باشد
معنی است که ایدل ایام بهار است که کنایت از طلوع دین نبوت است و یا حصول عشق و محبت است
پس بیابا و آب از سر آب که کنایت از حصول مشاهدات است برهم نیم بلکه در حصول آن سامی
ما شیم چرا که هر که بوجب حق کان فی هدیه آملی فهو فی لاجره آملی امر مذکار خود ساخت فروا
خواهد یافت و اعراض از عنجان فانی ما شیم که جز خیالے نیست و چون جناب معشوق بس طم است
سا بران از راه تعجب گوید قوله

راه تو چه راه است که در غایت تعظیم دریا سے محیط فلکش عین حباب است

معنی است که اے محبوب من راه تو عجب راه است که از غایت تعظیم او فلک با این علوتال
جز خیالے میث نیست و چون بصیحت را در گوش عاشق راه نیست با بران گوید - قوله

در کج و ما غم مطلب جامی نصیحت کین حجره پر از زمره چنگ و باب است

این حجره اشاره دماغ زمره سخن چنگ و باب نام ساز مراد استقان کامل معنی است

که اے مسکرت نصیحت ترا و داغ من بھیج را ہے نیست چرا کہ داغ من پر از بخان عارفان
 و اهل و عاشقان کامل است و اگر از جنگ و رباب ساز متعارف مراد باشد پس معنی شتمبر سرود باشد
 مخفی نامہ کہ علماء اہل سنت و جماعت چار قسم اند متکلمین و فقہاء و محدثان و صوفیان فقہاء محدثان را اصحاب
 ظواہر میگویند از ان کہ اعتمادشان مجرب و خبر و تصدیق است و محدثان فقہاء را اصحاب راے میگویند
 کہ عمل براے میکنند و ترک خبر واحد مینمایند و صوفیہ اشرف ہمہ فریقند کہ توجہ ایشان بخدا و ترک
 ماسوی اسد و عمل ایشان بنور و کشف و قبول مذہب معین ندارند الصوفی لاند مذہب لہ و اختیار طریق
 بر طریق دیگرے ذوقے و کشفے نمی کنند و ترک ایشان بحدیث اختلاف اُمّی سَعَة فی الدّارین
 پس ازین معلوم شد کہ روایات فقہاء کہ حق سماع و غیرہ واقعند بر ایشان محبت نیست بدانکہ اہل ظواہر
 را در سماع اقوال است بعضے مطلق حرام میگویند و اکثر ایشان حرمت بنا اہل مقید میکنند زیرا کہ پیغمبر
 و زمان نبوت شنیدہ اند و این مضمون باب صلوة العیدین از شکوہ میتوان یافت اما اگر سماع داعی
 بحقیقت بود یا تقرب الہی مثل ترک و تجرید و فنا و انکسار حلال و متحسن و اگر داعی بجاز و یا بفجور و فسق حرام
 و مستقبح و اگر ازین ہر دو طرف بھیج یک نیکواید مباح است و درین اقوال است السماع سلطان دارد
 من اللہ اذا نزل فی القلب نہزل وجود البشریۃ و نہدم الرعونات النفسانیۃ السماع مسوط
 یسوی المحب الے المحبوب السماع ذریعۃ لوصول القلب الے قرب المحبوب السماع دهن
 من ہوز الرحمن لایکشف بالبیان ولا یقدر احد ان یتکلم باللسان السماع ستر بین اللہ و عبده
 لا یطلع علیہ غیرہ و زلفہ تا خدا یک کچہ راہ است قوله

حافظ چہ شد ارعاشق ورنہست نظر بانا	بس طور عجب لازم ایام شبابست
شباب جوانی معنی بیت ظاہر	غزل
ماہم این ہفتہ شد از شہزادچشم سالیست	حال ہجران توجہ دانی کہ چہ شکل نیست
این غزل در ہنگام فراق تسوید نمودہ یعنی از غایت شدہ ہجران ہفتہ بر من بمنزلہ ماہ و ماہ بمنزلہ سال اے مسکرت اینحال حال ہجرانرا توجہ دانی کہ چہ شکل حالت است چون استعنا لازمہ معشوق است بنا بران گوید قوله	
آنکہ انگشت نمائی بکرم در ہمہ شہر	وہ کہ در کار عزیزبان عجبیت پہا است

آنکه شست ز ناست بهر کرم پس نصبت اکرم الاکرمین همه شهر تمام عالم و ده امسوس خریبان مانتقال
 اینها را در گذشت و تا میر معنی است که است معصومین در تمام عالم نصبت اکرم الاکرمین معروف و مشهور
 هستی امسوس که در کار مانتقال عجب تاخیر نیست که بیج نوع سدا و است آلی به براری باید نیست که است
 حق از احاطه او را که می رسد است که ما قال الله لا یذکره لکه الا انصا ویر لایذکر لکه احد من العالمین
 ما بجز عارفان را در تعلیمات نموده می شود آن عین عکس وجود ایشان است که ما قال صلاحت صح لقصو
 فجوهره فی قد و کیه لقصو لک لیه حق آئینه تست بر است و بدل تو مولات خود را پس است بر او را است
 حق در مقابل بنده چو آئینه باشد در مقابل شاهد چو دست که یعنی صورت استوار و آئینه یا صورت خود
 نیست یعنی آئینه را ماد وجود آن که میدانی که صورتی را صورت خود نمی بینی مگر در آئینه حاصل است که آنچه دیده
 می شود در آئینه صورت استوار است صورت آئینه که آئینه خود صورتی را در آئینه چو آئینه صورتی
 معین ندارد چو آئینه مطلق محال است در آئینه پس تو دیده مگر خود را بنابر آن گوید قوله

مردم دیده ز لطف رخ او در رخ لو	عکس خود دیدگان بر دو شکین خالست
--------------------------------	---------------------------------

مردم دیده کنایه معرفت کامل رخ تجلیات شکین خال کنایه از ذات حق معنی است که عارف کامل
 و تجلیات از لیس متعالی لطف او عکس خود را معانی نموده آن را ذات حق بیند است و هم معرفت ردونی تحقیق
 چنین است که در انوار رب الارباب آید و است که چون آنچه دیده میشود آینه عکس خود است ذات حق
 پس ذات حق در عرض نیست باشد و نیست را هست چون گویند چه هست نیست اما بناسد باید دانست
 که ما در متدین دیگر و ما در بدل دیگر نمی بینی که چون آئینه را در پیش کنی و صورت خود را در آئینه و متفرق جمال
 او تویی از آئینه خبر داری گویی که آئینه نیست بلکه هست حقیقت است اما نیست نه پس هست است اما
 می باشد بنابر آن گوید قوله

بعد از منم نبود شایب و جوهر فرد	که دمان تو بران نکته خوش است که است
---------------------------------	-------------------------------------

جوهر فرد که عبارت از جزو است که آنرا متکلیفین جزو لا یتجزی گویند و ترکیب اجسام از اجزای لا تجزئ
 قرار میدهند و بر وجود کل در لائل و در این می آید و چون آن همه نزدیک حکما و مشائین باطل است ایشان
 ترکیب اجسام از سه سیلابه میفرمایند و بر لطلان آن قسم جزو لائل و بر این اقامت میکنند و آنو حشمتا و
 در جوهر فرد میشود پس بگوید بعد از منم نبود هم و قیل جوهر فرد خبر نیست که آنرا جزو لا یتجزئ می گویند و حکما گویند

انچه چنین جزو باطل است چه جزو محال عدم رسیده باشد و هیچ موسم گشته لایق تقسیم نباشد نه متعلانی نظر
 و نه دهمانه خیال اول متکلیفین قائلند بر وجود آن جزو میگویند که پنجین جزو که بحالت عدم رسیده باشد
 لایق تقسیم باشد اگر چه اندوه نظر تقسیمش نتوان کرد لیکن متعقل و توهم و بهخیل توان کرد مثلاً موس اگر چه متعقل
 تقسیم محالست لیکن متعقل توان کرد چنانچه میانش موس بلکه از موس نیست پس این ضد یکدیگر و حسب
 اشتباه میشود بنابر آن ظلم میگوید که آن محبوب من چون دمان تنگ تو می بینم مراد وجود جوهر فردی است نه
 و اشتباه نمیشود زیرا که دمان تو که در عدم متوجهی بودن مانند جوهر فردی است و در حالت خنثی منقسم میشود
 استدلالی خوبست که شائبه عدم صحت ندارد که روی خنجره نقطه موسوم را دو نیم پس مسئل کلام حکیمان
 دمان تست معنی تحقیقی آنست که مطلب حکما از بطلان جوهر فردی ذات حق است چه بروقتی که وجود
 جوهر فردی قائل شوند و تقسیم او متغیر گردد دلیل شود برین که هست نیست نامید باشد چه لائق جزئی باشد
 که وجود دارد پس اثبات ذات حق میگردد و ایشان منکر ذات حق اند که او را جمیع صفات منکر اند و جزو
 صفات او را وصف نمیکند گویند که ما موجودیم او را موجود نتوان گفت ما عالمیم او را عالم نتوان گفت از این
 او را قادر نتوان گفت همچنین جمله صفت را چون صفات بی موصوف صورت نه بنده و لاجرم ذات را نیز منکر
 شده اند و صوفیه مقرر اند که جمیع صفات عالم است دیگران باطل قادر است دیگران عاجز موجود است دیگران
 معدوم چون صفت بی موصوف صورت نه بنده و لاجرم او را نیز مقرر شدند و هر یک از اینها بر قول خود اکتفا
 و بر این مبنی آرد و این ضد یکدیگر موجب اشتباه میگردد بنابر آن گوید بعد از نیم نبود مشابه در جوهر فردی و حسب
 دیگر جوهر فردی مطلق باطلاق تحقیقی که هیچ وجهی ندارد چنانکه جوهر فردی جزو ندارد و دمان صفات
 مجمل انسانیه که بصفت الهیه موسوم اند و در ذات انسان مضمّن تا که انسان وجود خود را از نظام بشریت
 یک مصفا سازد صفات الهیه بظهور نیاید بر آن نکته اشارت بوجود جوهر فردی معنی آنست که آن
 محبوب من الحال چون نوسه و تو بر باغلی کرد و بسبب آن جمله صفات الوهیت و خود معانیه نمود بعد
 ازین مراتب و شبه و ذات او نامند که آنست نیست نامید باشد و طلب دلیل برین توان برین دان
 کنایت از صفات الوهیه است خوش دلیلی چرا که چون این صفات که در وجود مخفی بودند و قتی که
 هستی میداشتند آنگاه بظهور آمدند و الا نه اگر نه تحقیقت معدوم بودند پس چگونه در معرض هستی آمدند
 که عدم موجود در این محال است وجه دیگر دمان اشاره بنقطه وحده که جامع احدیه و واحدیه است

با اعتبار جامعیت لوحه موسوم است و در حقیقت نقطه ایست موهوم و با اعتبار فتنه که مبارک است از طهر
تجلی اوست و در نیم گشت یعنی احدیه و واحدیه را اعتبار و امتیاز پیدا شده و از میان در نیم گشت ۵
کردی بخنده نقطه موهوم را در نیم هس مبطیل کلام حکیمان و مان تست و معنی است که مراد از اتبات ذات
شکسته و شنبه نیست که هست نیست نمایا شده و طلب تاویل برین نقطه وحدت است که سبب استانی
بیچ عدم موهوم است و با اعتبار تجلی و ظهور منقسم میشود و بهیست موهوم میگردد و جود لایق تقسیم همان شے باشد
که نه الحقیقت وجودی داشته باشد و چون طالب بر حسب من طلب شنید و جود عاقبت با طلب خود
سے رسد گویا قوله

مژده دادند که بر ما گذرست خواهی کرد | نیست خیر مگردان که مبارک فالے است

معنی آنست که ای محبوب من مرا بفرزده وصل خود حوای رسانید و بوجب اذن الله که لا یمنع آخر الله و حیدین
مبتلاے هجران خواهی گذشت اما چون استغنا لازم نیست بنا بران میترسم و طمس مینمایم که میت چهر که
کما یزال التفات بحال غربیاب است و رسیدن بفرزاد ایشان مگردان ای مسح کن که این نیست بهترین
نیتهاست و تجمل فای محبوب جمیع لطف و رحمت است گوید قوله

میچکد شیرینوز از لب همچون شکرش | اگر چه در شیوه گرمی هر مژواش قنایست

شیر لطف و رحمت شیوه گرمی کمال استقامت قتال کشد معنی آنست که شیر لطف و رحمت از لب همچون
شکرش میچکد ای لطفورے آید که ان الله لکرم فصل علی الناس و ان الله لعفو غفور و الله
عفو غفور و رحمتی و غفرتی علی غفبتی اگر چه در کمال استغنا هر مژواش هر صفت او قنایست
لینے ما انکه هر یک از انسانیت او ولایت بقدر سالک میکند ان الله شایک الوفاق و الله شایک
العذاب و الله غنی عن العالمین و الله الواحد القهار ای همه کمال لطف و مهربانی اوست
و این بیت در وصف رسول است نیز میتوان برود مراد از شیر دایت که برودش طفلان زاده بهیست
و آن شیر دایت از لب چون شکرش میچکد لینے شیرین زبان و شکر ریز لبان تنه و کفایت و عطفه
حسنه آیمونه و شربت رحمت و رافت و من خلق دروسه ریخته میچکد لینے اگر چه در کمالیت کار هر یک
از انصارت و ولایت بهدایت منفی و مهربان سالک است ان الله لکرم فصل علی الناس و الله شایک
العذاب و الله غنی عن العالمین و الله الواحد القهار ای همه کمال لطف و مهربانی اوست
مهربانی اوست و رحمت و چون هجران سخت ترین غذا میبست گوید قوله

کوہ اندوہ فراقت بچہ حیلہ بکشد	حافظ خستہ کز نالہ تنش چون بالیست
نالہ چیزے کہ از میان خالی باشد معنی ظاہر است غزل	
مہلے شد کالتش سودا تو دیوان ماست	زان تمنائے کہ دلم در دل دیران است
سودا خیال مرا عشق تمنام آرزوے وصال قوله	
مردم چشم بخونناپ جگر غرقند ازان	چشمہ مہر رخس و سینیہ نالان ماست
مردم چشم مردک قوله	
آب حیوان قطرہ از لعل ہجوں شکرش	قرص خورکے زو کو آن ہر تابان ماست
لعل ہجوں شکر ب معشوق خور آفتاب قوله	
تالفت فیمن آفری شغیدم شد لفتین	برمن بمعنی کہ ازان دیم و کو زان ماست
لغت فیمن روحی دیم من درو از روح خود قوله	
ہر دے را اطلاع نیست بر اسرار غیب	مونس این سخن دایر علوی جان ماست
اطلاع دقون مونس الفت دہندہ -	
چند کوئی اموذکر شرح دین خاموش باش	دین مادرہ درو عالم صحبت جانان ماست
حافظا مارو ز آخر شکر این لغت گزار	کان صغم از روز اول وارو دران ماست
مرا ماست میدارد نیچہ جگر کیسویت	خرابم میکند ہر دم فریب چشم جاودیت
خراب ماست و لایق فریب کنایت از ظہور و خفا و دلربائی -	
پس از چندین شکیبائی شبے یارب ان دیدن	کہ شمع دیدہ افرویم در حجاب ابرویت
شکیبائی صبر شمع دیدہ اضافہ بیانیہ قوله	
من از لطف صبا دلم سپاس کہت جانان	و گر نہ کے گز بودی سحر گمان این سوت
نکبت خوش بوسے قوله	
سواد لوح بنیش واعزیز از بہر آن دارم	کہ جاز السخہ باشد ز نقش خال ہندویت
لوح بنیش مردک چشم -	
تو گر خواہی کہ جاوید ہجوان کیسیرا را می	صبار کو کہ بردار ز نالے برقع از رویت
و گر رسم فنا خواہی کہ از عالم براندازی	بفشان لعل تازہ زہرا لجان زہر ہویت

من و باد صبا سکین و سرگردان و بچا مل
سواد ویدہ ہر وقتے بخون دل ہمیدیم
ز نہیست کہ حافظ است از دنیا و از حلقہ

من از نسوان شبت است و از بوی گیت
غزلش دایم این ساعت بیا و خال ہندوت
نیاید ہیج در چشمش بجز خاک سر کویت

غزل

میر من خوش میردی کا ندیر و پامیرست
گفتہ بودی کہ میری پیشم این تعیل حیت
عاشق مہجور مخورم بہت ساقی کجاست
ایک عمر سے شد کہ تا میرم از مرگان تو
گفتہ لعل منت ہم در خوشد ہم شفا
خوش خرامان میری چشم باز و تو دور
گرچہ جاسے حافظ اندر غلطی وصل تو نیست

ترک من ش سرامی پیش بالا میرست
خوش تقاضا سیکنی پیش تقاضا میرست
گو خرامان شو کہ پیش قدر عنا میرست
تو نگاہ کن کہ پیش چشم تہلا میرست
گاہ پیش درد گہ پیش مداد میرست
دایم اندر سر خیال آنکہ در پا میرست
ای ہمہ جا و تو خوش پیش تو ہر جا میرست

آفات این غزل چندان وقتے ندارند غزل

منم کہ گوشتہ میخانہ خانقاہ منست

دعاے پیرمغان در صبح گاہ منست

اے رفیق اگر سر بہ معرفت استیائمی کہا ہی در چشم بصیرت تو از فراست و صومعہ و کلیسا عبادت خانہ آن
رنگار شود بنا بران گوید منم کہ گوشتہ میخانہ از میخانہ عالم عشق پیرمغان مرشد کامل معنی آنست
کہ منم از بہ و دروغ ربائی اعراض نموده و از خانقاہ کہ لوازم ظاہر است رحمت کشیدہ و بہ عالم عشق اوراد
و میخانہ را خانقاہ شمرده و در سکونت و زبیدہ ام و اندک ظالمت و اوراد و بدیجا برداختہ بدعا گوئی مرشد کامل
استحال نموده ام کہ توجہ اوراد بدیجا سرودہ ام و چون روز محشر حذر خواہ عاشق آہ سحر گاہی اوست گوید قولہ

گرم ترانہ جنگ و صبور نیست چہ پاک
ز باد شاہ و گدایار غم بجمہ اند

نوائے من بسحر آہ عذر خواہ منست
گدایے خاک در دوست بادشاہ منست

ترانہ جنگ آواز جنگ و مراد این از بہ و دروغ معنی آنست کہ اگر ظاہر من روز محشر حذر خواہ من است
و چون شہ بجز تمانہ خاک و نوائے سرواز صحت پاک و گدایے بعنوان چہ اوراد بدیجا
برآمد از دل بعنوان یکے آہ تاکہ حیدر ان شجیلہ و سرم بود و کہا بر وایے کاہے دیگر م بود و رخ بلیاں نمود

آسان چون غرض عاشق بعبود وصال مجرب نیست گوید قوله

غرض ز مسجد و میخانه ام وصال شما | جز این خیال نهدم خد الواد منست

جد زبد عزت میخانه عشق و سواش معنی نیست که اگر وابسته برب و درع بلویم و اگر مستقل عشق و محبت همیشه غرض وصال شما غرض نداریم و کل بر این میگویم چنانچه خود گفته است تو خائفانه و خرابات و میانه همین خدا کو است که هر جا که هست با اویم و نیز در عشق عزت و رسالتی برابر است نه عزت بخدا میسر سازد نه خواری از دوا و میانه پس طالب را باید که در عشق او باشد و کوشش نماید و در عزت و خواری شکر و چون عاشق صادق است که عالی همت باشد یعنی خیزش و رضا و لقا معشوق را و دل جانم و دلوح ضمیر از غیر خدا استعاضا پاک دارد و مرغ همت از کونین بپزند و بکون رساند از اینجا است که ان الله يحب المصابی اللهم بنابران گوید قوله

کلاه دولت خسرو کجا بچشم آید | ز خاک کویتو چون عزت کلاه منست

معنی آنست که چون در عشق تو خود را با خاک یکسان کرده ام و خاک کویت را فخر خود پنداشته و در غبار از صفی دل خود بر انداشیده ام پس کلاه دولت خسروان که در چشم من در آید و ملتفت بغیر گردم چون عاشق را با سواست معشوق لطف نیست و بجز عاشقان صحبت نگوید قوله

ازان زمان که بدین آستان نهادم سر | فراز مسند جمشید تکیه گاه منست

معنی ازان زمان که بطریق بندگی آن محبوب در گردن افکنده ام و سر را بر آستان آن نهادم پشت پر مسند جمشید کرده ام و آنرا در چشم نه آم چون نزد عاشق گدا می و در محراب بهتر از سلطنت عالم است گوید

مر آید اے تو برون سلطنت بهتر | که دل جو رو بخای تو عز و جاه منست

معنی آنست که اے محبوب من نزد من گدا می نمودن بر تو و خواری کشیدن در عشق تو خوشتر از سلطنت عالم و بهتر از عز و جاه دنیاست و چون اعراض از جناب محبوبان مر عاشقان را صورت نمی بند و بنابران گوید قوله

مگر به تیغ اجل خیمه برکنم و رند | رسیدن از در دولت زهرم و راه منست

معنی آنست تا وقتیکه پای بند این قالب غصه می ام از جناب معروض شدنی نه ام چرا که اعراض نمودن از جناب معشوقان طریقۀ عاشقان نیست مگر وقتیکه تیغ اجل حایل عناصر را از یکدیگر منقطع گرداند و خیمه وجود را از زیر بر سازد و مرغ روح از قفس قالب پرواز نماید و زمام اختیار را از دست

یہ کہ آدھ وقت کار باختیار نیست و چون لازماً عاشق آنست کہ تقصیر بر خود نہد سنا بران گوید قولہ
 گناہ گرچہ نبود اختیار ماحفظ | تو بر طریق ادب باش گو گناہ دوست

معنی این میت در میت کوت یکسانی مرقوم شد غزل

مرحبا سے پیک مشتاقان بدہ پیغام دوست | تا کنم جان از سر غربت فدائے نام دوست

پیک مشتاقان مراد از واردی و یا برت یعنی اسے ایک مشتاقان چون آمدی برہ پیغام دوست را
 کہ در حق ما یہ فرمودہ و کہے برگذرخا ہد کہ در محال از غربت تمام فدائے نام دوست کنم اسے خود را در عشق
 اوفانی سازم چون کار عاشق تمام خطا پر است سنا بران گوید قولہ

والہ و شید است دایم بچو بیل در قفص | طوطی طبعم عشق شکر و بادام دوست

طوطی طبع اضافتہ بیانہ و نیز روح دل شکر کیا تار لب مراد لطف سے لب کہ شیرین جوت سے
 لطف خداست باغ با ناز آب اولست و نہاست با دام کسایت از جہتم مراد استادت کہ سے ہست
 جہتم اینجا بمعنی لغت ذات رکوعیان بندہ وجود کائنات بمعنی آنست کہ ایزد میں سادہ لطف محبوب
 و مشاہدہ ذات کہ در عالم اطلاقی ہست چون لعل در قفص قالب والہ و شیدا است کہ کے ازین
 قفص رانی یا ہم و گلشن اصلی پرواز نایم و چون گرفتاری دم عشق بسبب حصول وصال ہست گوید قولہ

زلف تو دم است و خاش و اندون ناگہان | بر امید و اندہ افتادہ ام در دام دوست

زلف مراد جذبہ سے زلف نام جذبہ ذات حق است دل کہ قیدش گشت خان مطلق ہست و اندہ
 خال اضافتہ بیانہ مراد از ان نور شہود و کنایتہ از ان وصال معنی آنست کہ اسے معجب من این جذبہ
 عشق تو داسے ہست استوار و نور شہود تو دران دام و اندہ است آنسکا پس چون حصول و اندہ گرفتاری
 دام میسر نیست بنا بران بحصول و اندہ شہود تو گرفتار نام عشق تو گردیدم و نیز زلف کنایتہ از قالب
 عنصری ماسد کہ زلف حجاب رویت وجود نیز حاجب و آنست و مانع عاشق از مشوق سے
 نقاب ویرہ ندارد نگار دلکش ماہ تو خود حجاب خودی حاطہ از میان بر خیزد و نیز خال کسایت
 از ذات باعتبار سیاہی کہ مشابہ بہو تہ عیب است کہ از اوراک و شعور اغیار غمی است
 کہ لا یعرف اند غیر اند سے سیاہی چون بہ مینی میں ذاتست در و جاسے ہست پر از آب حیات ہست
 معنی آنست کہ اسے معجب من این وجود عنصری داسے است روشن و نور شہود تو دران و اندہ است

روزگار

اشکار من بمحصل معرفت و مستاهد ذلت تو گرفت از این دام شدم چنانچه قاضی حمید الدین ناگورچی گوید از
مرغ جان در محرابی لامکان پروانه بے نشان داشت چنانچه هیچ قید مقید نمی شد و بدانه کونین التفات
نمینمودم این چپته از دام اجسام مطلق آناد بود و از دانه احتیاج محض بے نیاز لیکن ناو جانش میل بر نیاز
خود داشت خواهست که محتاج و مشتاق جال خود سازد نگاه صیاق و مضادانه نور شهود خود در صحن محبت که قالب
عنصریت انداخت و دام معشوقی بران فراز کرد و نظرش برین دانه دام افتاد و بخت قدم در خام نهاد اگر چه
از قید دام هشیار اما اگر شمه یار بر سیقات نمود یکایک آن آزاد و در خلقه مشاود آمد و به بندگی گرفتار گشت
چون عشق عاشق را نصیب ازلی است و این مستی از دوسه رفتنی نه بنا بران گوید قوله

سر مستی بزرگ و تاب صبح روز ششم	هر که چون من در ازل کج بودم خود را جام دوست
--------------------------------	---

ازل روز است جرعه کنایت اندوق مشاهد جام رو به محبوب معنی آنست که هر کس در ازل مانند
مشاهده رو به محبوب حقیقی نمود و ذوق آنرا دریانت تا قیام قیامت ازین مستی که عشقی است سر برنگیرد
یعنی ازین اعراض ننماید و بزهد و تقوی ازین بخت که لازمه هستی است نگراید باید دانست که عاشق نیست
که اراده محبوب را بر اراده خود مقدم دارد و بنا بران گوید قوله

میل من سی سال قصد او سوئے فراق	ترک کام خود گرفتم تا بر آید کام دوست
--------------------------------	--------------------------------------

معنی آنست که میل من بهیگی بصل او که در عالم اطلاق داشتیم متعلق بود و نیز خواستیم که مقید دام شویم و حاصل
بفراق ما کما اختیار غالب است متعلق گردید پس چون شرط عاشقی ترک اراده خود که در صحت کرم اختیار
اراده او که قبل غالب عنصریت نمودم تا اراده محبوب فوت نشود چه شرط عاشقی آنست که هر چه دوست
دوست دارد یعنی مرضی دے شود او نیز دوست دارد اگر همه بعد و فراق غالباً محبوب بعد و فراق محبوب
که مصلحت او درین است و بعضی از شمار جن معنی بیت چنین نوشته اند که حاصل این بیت آنست که
چون عاشق در خلوة بهراقیه مشغول باشد و لذت بمشاهده داشته باشد در آنوقت موفان افان بگوید
باید که از خلوة بدر آید و شرط آن اشتغال نماید پس لذت مشاهده و مراقبه که بمنزله وصال است باید که
و بنا بران هم آن که بمشاهده بعد و فراق است مشغول باید گشت و در شرح لمعات نموده است که فراق را
بعینه دوست ندارد یعنی موجب شهود و دانسته یاکه براس مرضی محبوب چنانچه عابدان که عبادت
برای بهشت میکنند اگر محض برای او کنند بهتر بود پس باید که فراق را دوست تر از وصال دارد

بعد از چهره شتران قریب آید چو آنکه در دست آید دست داده خود بعد از محراب تر از قرب بود و چهره شتران
 تر از وصال زیرا که در وصال و قرب بصفت مراد خود است و در عهد و فراق محروم بصفت مراد محبوب با راز
 براسه آن آید که از مراد خود گیریم بلکه مرست آنکه تا او مراد خود را باز نبرد و قبل بند و فراق عاشق در شکر بود
 یعنی عاشق چون در شکر مستغرق است از طاعت و ریاضت و مجاهده باز ماند و شکر عاشق در بند و فراق
 یعنی تا در عهد و فراق است البته در ریاضت است و لکن موجب تبه و است پس بفرست ترک وصال
 که کار است باید کرد که مصلحت درین است قوله

می نوشتم نامه از شرح شوق خودی | من بخوانم نمودن بعد ازین ابراهیم دوست

معنی آنست که در پیش کثرت شوق و هشیان و سوز و درد و محض میان می آید اما چون با کثرت شکوه
 و موجب طلال طبع دوست داشتیم که به پیوسته گفتگو نکنی پیش چشم یار و دانی که طبع مردم هم از آنکه
 بنظر آن اعراض نمودم نخواهم که دوست را بستره آید و چون عاشق را باید که صحبت با عاشقان و از بند
 خود بیند با عاشقان نشین و به عیش و شادی گذراند و با هر که نیست عاشق یکدم مشغولین بنظر آن گوید قوله

اگر دوستم گشتم در دیده همچون تو تیا | خاک را بر کان مشرف گردانان اقام دوست

خاک را که کنایه از عاشق اقام مراد فضل یعنی عاشقی که بفضل محبوب سر فرار گشته و وصل او فرستاده
 اگر چنین عاشق نظر آید مانند تو تیا در دیده خود جایش دهم و در صحبت او دوری نگذردم چون شوق
 در دست او و اینا بران گوید قوله

حافظ اندر در او می سوز و باروان سانا | از آنکه در مانده ندارد در به آرام دوست

معنی آنست که اے حافظ بدو شوق او بسوز یعنی احتمال شدائد و بیایات و اندوه و غم نخواه طلب دوا
 نمائے امید راحت داند زیرا که در به در مان دوست که عشق است عشق دار و دلاور و دلاور به با علم
 هر کجا در دلاوری به هم برود و عشقش نام کردند و در مانده ندارد اے راحت را در دلاوری نیست
 پس طلب دوا درین در نمودن یعنی طلب رحمت و آسایش در شوق نمودن بر روی دریا و لیستین
 است و جز بر گنبد انداختن است غزل

نمیدانم دل بل عشق روی گل چنان است | دلی و عشقی نیم به پیکانهاش در خون است

بلبل کسایت عاشق گل کسایت از محبوب قوله

عجب باشد که بلبل اقرار و صبر کم گردد	ریاضین را چو هر ساعت جمال حسن افزونست
بلبل عاشق ریاضین گلهام را در مشوقان چون بزم و هر ساعت حسنه و جمال بهم رساند عاشقان را	امرجاست که بشکلیائی گزاید قوله
نظر کن بر گل رعنا که شکل او چو افتاده	چو بزم بلبل شیر اگر بیچاره مفتونست
یعنی بر آن گل رعنا که کنایت از محبوبست بدین رعنائی و زیبایی جلوه گر گردیده نظر کن در انسیاق و	اگر بلبل بیچاره که عاشق غریبست مفتون آن روست و شغوف آن مونس گردد گناهیست بدو مانند گردیده
چو از پرده بردن آنگل آنگل بلبل مسکین	اگر در پرده می نالد و دوش از پرده بیرونست
میفرماید آنست وقت که آن محبوب از احتیاج بدو انگاه ظهور براید عاشق بیچاره اگر در خلوت بدو بجا و زاری میکند دارد	با که ندارد و محل تعجب نیست چو دوش در حیطه اختیار اندیست قوله
اگر مستی کند بلبل درین موسم روا باشد	که بر هر شاخ از گلهای هزاران جام گلیونست
مستی بیاباکی و سخن عاشقانه گفتن درین موسم اشارت به هنگام که آن در مصرع ثانی مذکور است و	آن کنایه از ایام بهار است و مراد از آن آوازی مشاهدات تجلیات قوله
در نیمه موسم که بوسه عیش از عالم نمی آید	تو خود دانی نگارینا که حال عاشقان چیست
درین اوان که هر صدم و دهم از هر سوز و نموده و بوسه عیش از عالم سفود گشته است	محبوب من تو خود دانی
که حال عاشقان، بچه انجاسیده باشد	قوله
زمان عشق و شادی که محبتی بجایان حفظ	غیبت آن کجاست شرت که وقت عیش آنست
کنون اشاره زمانه که ظهور محبوب رونموده و غزل	
هر آن حجتی نظر کن بر کس سعادت رفت	ببخش میکده از خانه ارادت رفت
حجتی نظر کنایه از حقیقی میکده عشق و محبت خانه ارادت حظوظ فسانیه و گوشه زهد معنی آنست که	هر سالک نظر کن که طالب سعادت گردید از زهد معروض گردید و بمقام عشق در آمد و چون عشق کاشف اسرار
نهانی است گوید قوله	
بر طین نمیشی کشف کرد سالک راه	از موز غیب که در عالم شهادت رفت
رطل نمیشی کنایه از شهادت تجلی که در نیم شب می باشد و نیز کنایه از عبادات شادانه معنی آنست که	

مرکز حجت نظر را هر چه در عالم متباهانه جاری شود متاخره پیشی طاری شود مایه انست که ماشقان
متاخره گاه است ظهور و گاه است خفا و چو لفظا موجب بقاری ماثق است سارا ان گوید قوله

از بار او بستی و گر بر آمده آد | وظیفه می دوشین مگر زیادت رفت

درین میت خطاب بمعشوق میکند مستی بقاری وظیفه می دوشین مشاهدات تجلیات معنی است
که اے محبوب من حال ماثق مسکین امروز از مادام به بقاری کشید بسوس مگر مشاهدات تجلیات
که مرا ل ماثق مسکین بنمود و ارباب تو فرست و از اعموم دوستی و بهر مبتلا گردانیدی و چو لفظا
بهران لغایت صعب است و علاج او بحر مستقیم نیست و ان کرد بباران گوید قوله

مگر معجزه کو شد طلیب عیسی و دم | چرا که کار من خسته انعیادت رفت

معنی آنست که بسبب بهران آن محبوب کار من از عیادت رفت چرا که بمرگ رسیده ام و از حد صلاح تجاوز
نموده مگر همان طلیب عیسی دم که محبوب است بمعجزه کو شد یعنی روست خود را مانماید و بار از سر نو
زنده سازد که معجزه عیسی احیاء اموات بود و چون از هر کس بخوفل مقدر ظهور نماید گوید قوله

مجزو طالع مولود من بجز زندی | که این محاله با کو کب ولادت رفت

معنی آنست که از طالع ولادت من بجز از زندی که کثایت از عشق است مجزوا که از کو کب ولادت
من همین است که هر که درین بهنگام درین طالع زاید اند بخوشی رونماید و چون سخن معرفت
بغیر از میض روح القدس نباشد بنابران گوید قوله

بیا و معرفت از ماشقو که در سخنی | ز فیض روح قدس نکته سعادت رفت

معنی آنست که اے طالب بیا و سخن معرفت از ماشقو اگر چه دیگران در میدان سخنوری اسفصاحت
را جولان داده اند اما از بے معرفت مبرا که آلوده اغراض نفسانی و هوا اے جسمانی بوده اند سخنان
بافض از روح القدس که اندام مقدسه و با عشق ملو است و چون در نظر عاشق بهتر از عشق
کلام نیست بنابران گوید قوله

هزار شکر که حافظ براه میگرد و دل | از کنج زاویه طاعت و عبادت رفت

معنی آنست که هزاران هزار شکر که دوست حافظ براه میگرد که عشق است از کنج زاویه و عبادت
که عبادت از زهد و وسع است و درآمد یعنی از زهد و وسع اعراض نمود و به عشق درآمد و نیز این بیت

چنین دیده شده هزار شکوه که حافظ از راه میکده دوش بکنج زاویه طاعت و عبادت رفت معنی گشت
که هزار شکوه که حافظ از راه عشق و اخلاص دوش بگوشه طاعت و عبادت بنشست که دو گانه بوشق بجا آورد
بهر از عبادت چهل ساله باریا نقلست که جنبه چون رحلت نمود شخصه ادرا بخواب دید پرسید که چه حالت
انجامید فرمود که بهنگی طاعت من جفا شد مگر دو رکعت که از روی عشق بجا آورده بودم غزل

یا رب بجهت ساز که یار غم لبلاست | باز آید و بر ما ندم از چنگ ملامت

یار کنایه از مشاگرد حق باز آید ظاهر کند چنگ دست عاشق حرمین از غم و حیران یار نازنین لبکایت
بدگاه و رب الارباب که بر آنده کار ناست مناجات میکند که یارب پیس ساز که آن تجلی رود در نقاب
مشهور به کم و کاست همچنان باز بر ما تجلی گردد و ما را از دست ملامت خلق که در جدائی او شده ام خلاصی

خاک رفته آن یار سفر کرده بسیارید | تا چشم جهان بین کنش جای اقامت

خاک که کنایه از غر و نشان یار سفر کرده تجلی محبوب شده و نیز جناب رسول و مرشد و معنی مصرع
ثانی آنکه تا چشم جای آن سازم قوله

فریاد کما ویش جستم راه بستاند | آنحال خط و زلف رخ و عارض و قامت

از پیش چشم راه میبستند از همه سوره من مسدود ساخته خال اشارت به نقطه وحدت من جمیع الحفا
که مبدا و منتها و کثر است که من و با و الیه مرجع الامر که و نیز عبارات از ظلمت و معیشت که در میان الوار
طاعت بود و چون یک المک ابد ابد خال گویند اگر خوب و رافیه بد و نحی باشد خال گویند و سبب نیست
شمرند و نیز نقطه روح انسانی سه خال دالی چیست یعنی اصل مدح و تعذیب و طلب و اگر دوست و ترح و
و نیز فطرات انسانی و نیز نقطه سیاهی که از خطرات دنیاوی و نفسانی مدول بود و نیز نشان و دانی و نیز
تجلی نور عز و ازل که بر طساره چیست و نیز صفات است و نیز تجلی جلای و نیز اسم مطلق و نیز به خط سار
عصیان که بر آینه دل سیالک بستند و نیز عالم غیب که بر رخ گویند و نیز اشاره بظهور آن حقیقه و مظاهر
روحانی و نیز عالم احوال و نیز عالم شهادت و نیز قلب انسان زلف جذبه ذات و نیز موجودات و تعینات
و نیز تجلی جلای و نیز اسما و جلای که تعینات مطلقه علمی و غیبی سائر جمال حقیقی و باعث و لبستگی و گشتگی
چشم بقال و نیز راه حق و کثرت احکام رخ و عارض ظهور جهانی که سبب وجود اعیان و سبب مبدا واحد
گرد و نیز بخش تجلی و نیز ذات و نیز وجه ابد و نیز صفات لطف مثل نور و لطیف و نادیده و در اذن قاف

لطف و درنده که در بندگی و حال جان نماند که بگریز است از بند و در بند بندگی

در بیت التاء در عجز و کبر و تعجب و تعجب

سزاواردی بر تشویش و بیستیمای الهی چون عاجز می و نیاز از مرده مانست از سر محروم نیاز آن ماهر فرزند
گفته قوله

امروز که در دست تو ام مرتضی کن | فردا که شوم خاک چیده سودا شک نیست

یعنی امروز که سوازیست جمال جهان اذور احیای این تن مرده میتوالی کرد مرتضی نماید از سر نو این تن مرده و از آنجا
کن فردا که ازین منزل غالی سفر کنم و ساکن منزل محکم گم نامت حصول نماید و احیای تانی بعد از مرگ من سزا
وافی دوباره معلوم آید باب سلوک گفته که عشق گوهر است از دیار معرفت الهی و محض از حضرت حق تکلف است
منه آید بزر و بر رخ و نمیتوان است قوله

اگر آنکه بقریر و زبان دم زنی از عشق | ما با تو دارم سخن خیر و سیاست

برای دریافت سخنان عشق شود دل لایع و بیان سخنان عشق را زبان نه دگر باید و برای بیان ناسوتیه
قصه سیدش دل بیدار از شمع میرس که شرح این کشف نداند زبان سوخته چون خوبریان بارشالان و لایق
جان و دل اندر و عالم مطلق عاشق را محال چون و جرات است هر چه خواهند کند نابرا نگویند قوله

در ویش مکن ناله ز شمشیر آفتاب | کین طائفه از کشته ستانند غرامت

در ویش عاشقان که از دنیا داینها مفلس احباب مستوقان کین طائفه اشاره بمشوقان کشته
اشادت بعاشقان که کشته گان معشوق اند غرامت تاوان قوله

در خرقة زن آتش که خم ابرو میسازد | بر می شکند گوشه حجاب اماست

خرقة و خم کمی مراد زیبایی چه زیبایی ابرو کمی است ابرو کثایت از ازار تجلیات ساقی مشوق حقیقی
و غیر خرقة عبارت از لباس هستی است در آن آتش زن و بسوزد یعنی محو تلاشی کن و چون محو شد و بدان
مقام که وقت تحریر به جمال پاک حق نظر میکند در آن زمان نظر بر حجاب نمی افتد بضرورت گوشه حجاب بلکه
تمامی حجاب شکسته میشود چون موجب فعلی المحبت محو و حضرت انجلیت کتب است گوید قوله

حاشا که من از جور و جفا تو بنالم | بیدار لطیفان بهر لطف است و کرامت

حاشا دوری باد لطیفان معشوقان معنی ظاهرات عمری دل سواجی من در تحقیق استیلاست به سلسله
تدلالت تعینات خود روزی بشو و شب بروزی آید و آگاه ندانم بگویم رسد قوله

اگر تو گنجد نخت سر زلف تو حافظ | پیوسته شد این سلسله تا روز قیامت

زلفت اشارت جمعیات و نیز بیان عشق و نیز طاعت و بندگی یعنی حافظ ذکر عشق ترا منتظم نمیکند و بکار
این اقیامت گفته نشود بل صدقیات بگذرد و این ناتمام غزل

یار به چهره من بادل گریان میرفت	تشنه شده وز بنده گریان میرفت
---------------------------------	------------------------------

متنفر گریان قوله

چون همی گفتش اسه مونس دیرینه من	سخت میگفت دل آزرده پریشان میرفت
---------------------------------	---------------------------------

مونس الفت و مهند دیرینه من قوله

گفتم اکنون بچمن خوش که بگوید با ما	کان شکر لعل خوش گو سے سخندان میرفت
------------------------------------	------------------------------------

لحبه آواز قوله

لغش خوارزم و خیال لب چرخ می بست	با هزاران گل از ملک سلیمان میرفت
---------------------------------	----------------------------------

خوارزم نام شهر جیحون نام حوض ملک سلیمان شیراز چاره علاج قوله

میشد آگوش که جوا و جان سخن کس نشناخت	من همیدیم و از کالبدم جان میرفت
--------------------------------------	---------------------------------

کالبد بدن قوله

لا به بسیار نمودم که مرو سو و نداشت	ز آنکه کار از لفظ رحمت سلطان میرفت
-------------------------------------	------------------------------------

لا به تلقی قوله

بادشا از کرم از سر جرش بگذر	چه کند سوخته از غایت حرمان میرفت
-----------------------------	----------------------------------

جرم گناه قوله

چون بشد آن صنم از دیده حافظ غایب	اشک همواره ز رخسار بدامان میرفت
----------------------------------	---------------------------------

صنم محبوب غزل

یارب آن شمع شب افروز بکاشانه کیست	جان ما سوخت پیر سید که دیوانه کیست
-----------------------------------	------------------------------------

شمع شب افروز محبوب کنایه از تجلی کاشانه محل جانانه محبوب قوله

آن می لعل که ناخورده مرا کرد خراب	هم نشین که تو هم کاسه و پیانه کیست
-----------------------------------	------------------------------------

آن می لعل اشارت به تجلی قوله

حالیا خانه براند از دل و دین منست	تا هم آغوش که می باشد و هم خانه کیست
-----------------------------------	--------------------------------------

حالیہ الحال خانہ پراندا از عادت گر قوله

بادو لعل لبش کز لب ما دور مباد | راح روح کہ و بیجان دو پیمانہ کیست

بادو لعل لب اصابت بیایی لب دور او راں لطف و عشق راح تراب پیمان وہ کایت ادا گیر

دولت صحبت آن شمع سعادت پر تو | باز پر سید خدا را کہ بی پروانہ کیست

شمع سعادت پر تو محبوب و تخی خدا را اسلحہ پیر و انہ مارانہ و ہدایہ مراد عشق و طالب قوله

میدہد ہر کشتن افسون و معلوم نشد | کہ دل نازک او مائل افسانہ کیست

ہر کس اشارت موس و کافرو صانع و عاشق و نامہ افسون کایت از خدمت و طاعت او صمیم

محبوب مائل خواہن افسانہ طاعت و بندگی قوله

یار رب آن شاہ و شہزادہ زہرہ جبین | در یکتا سے کہ دگو ہر یکدا کیست

آن شاہ و شہزادہ محبوب و تخی قوله

گفتم آہ از دل دیوانہ حافظ بے تو | زیر لب خندہ زنان گفت کہ دیوانہ کیست

آہ نہیں نے تو در جہانی محبوب۔

روایۃ الشاہ

الغیاث اسے مایہ جان الغیاث | کفر زلفت برد ایمان الغیاث

الغیاث فریاد مایہ جان محبوب حقیقی کفر زلفت کایت ازلت و تعلقات دنیا و غیر غلبہ جذبہ عشق

ایمان مستادہ حق و غیر دریافت حق معنی آست کہ فریاد اسے محبوب من فریاد کہ لذات این دنیا فانی

و تعلقات نشأ ابجانی مستادہ جمال اکمال تر از ارادہ و رقاب ساخت و تحمل کہ غلبہ جذبہ عشق تو ایمان مرا کہ کایت

از بہر صلاح و تقویٰ ہیکے ساخت قوله

ماہمی لیسیم لب از تشنگی | در لبانت آب حیوان الغیاث

لب تشنگی محدودی و حدائی لب کایت از لطف و وصل کہ موجب زندگی عاقبت است آب حیوان آبجیات

ایخب مرا و موجب زندگی قوله

وہ کجا شد شربت دیدار تو | سے کشد لہنی ہجران الغیاث

وہ کجا شد افسوس کما رفت کہ ہیچ نوع سطر سے آید قوله

لعل تو پیوسته خندان الغیث	ما زگر به غرق در خون گشته ایم
لعل تو پیوسته خندان لعل کنایه از لب یعنی نوشادان و خندان و از ناست پروا - قوله	
چشم بیمار مرا بیمار کرد	جز لبانت نیست درمان الغیث
چشم بیمار یعنی چشم بیمار را خاصه نیست که بهیچ سوییگر اید کنایت از عدم التفات لب کنایت از لطف و کرم فضل و این مصرع با مضمون آن بیت متحدثه مریض عشق بنان را دوا می باشد اگر دواست نکاه به نهان و دلدار است - قوله	
غمزه شوخ تو از راه اجل	سیند در دیده پیکان الغیث
غمزه شوخ کنایه از ظهور و خفا محبوب و نیز استغما به نیازی و تجلی قهاری از راه اجل از برای کشتن سیند بر سین پیکان اے در معرض هلاکت می اندازد قوله	
چون دوزلفت کرد سرگردان مرا	گردش گردون گردان الغیث
سرگردان پریشان و زلف را پریشان میگویند گردون گردان فلک گردند قوله	
از خدنگ ناوک مرگان تو	از خمها آفتا دور جان الغیث
ناوک مرگان کنایه از عشق که پرده ایست بر ذات و مراد از مصرع تمام از تصدیقات و بیانات عشق و نور	
بازم جو گوئی از زخم چو گان فلک	هر طرف کشیم غلطان الغیث
از زخم چو گان فلک از سبب گردش فلکی قوله	
پیش زلف تو در جانم فتاد	رشته تن گشت بیجان الغیث
پیش زلف جذب جلیه ذاتیه طلیه تو قوله	
باطناب زلف حافظ را بکش	ماند در چاه زرخندان الغیث
طناب زلف جذب محبت چاه زرخندان اشاره بطور تقدیر که در فوعل کردن جائز نیست و نیز مشکلات اسرار مشاهده و نیز تجلی واحد القهاری و نیز تعینات که مظهر حسن معنویت چون چاه زرخ که زیب و در حسن صوری است غزل	
بازم هوا می آن گل ریختا الغیث	دیگر دلم رسید و شیدا است الغیث
آن گل ریختا اشاره بمحبوب دیگر باز رسید گریزان شیدا دیوانه قوله	

صوفی که جام صاف و مدام همیاشند | حیران کوسه او شده سوره است الغیث

صوفی کنایت لاجرم اعتبار کالت استثنایه یا صوفی مقلد جام صاف کنایت ارحام عشق قول

آندل که گنج علفیت بر گزیده بود | ایندم بعزم در و بلا هست الغیث

آندل استارت مل خود که گنج عافیت بر گزیده بود که قبل این متلاسه نهد و درع بود ایندم الحال
بعزم در و بلا گرفتار عشق که عشق تمام المحنة والاعلا قول

عارف که غرق بود بناموس تنگ و نام | افتاده در ملامت سود است الغیث

عارف کنایت احمد که غرق بود بناموس تنگ و نام که عرق بحر نام و تنگ بود افتاده ملامت و
سودا اگر ملامت و سودا قول

از جان ناز جافظ و سر گشتگان شوق | فریاد و شور و ولوله برخاست الغیث

نار ضعیف و لا غیر گشتگان شوق ماتقان و لوله سقاری غزل

در دمار نیست درمان الغیث | هجر مارا نیست پایان الغیث

یعنی در صدمه دمار که العشق داء الاولی که هجره متلاسه ام که یایان بدیر میست قول

دین و دل بردند قصه جان کنند | الغیث از جور خوبان الغیث

دین زهد فاعل بردند و کینه خزان پس حصول استعداد قبول کیفیت کلام صوری و معنوی ویر کلام
منزل که اولیا را با حی خفی میشود و این نمیشود مگر کما ویر لیسنه جدید که رجب تعلیقات میباشد قول

در بهایه بوسه جانے طلب | میکنند این و ستانان الغیث

و ستانان مجبومان ذکر جمع و منفرد قول

خون خوروند این کافر و لان | ای مسلمانان چه درمان الغیث

خون خوروند گزینان نعم و الم ساقطه و مجرمن فتنه سازند کافر و لان مستحقان سب و سخت ولی
سب و سختی که کافر سخت دل میداشد قوی که کافر که او آتش شعله و لغتن این اگر چه سوار و آب است لیکن

در او روشن جانی است و نیز که او حدیث خود و نیز که او اخذ الفتاوی و بما یقولون
و یفعلون و در مان طالع زلف تحلی طالی و تعینات خطا عالم اسما و صفات خال مظهر اسم افضل

و لغظه وحدت لب تحلی جمالی و فیض رحمانی و از چشم مست فاسد سر مستغنا هر گان مستغنا قهریه

زین حرفیان اشارت بزلت و قال و خدا لب و چشم داد و مسکینان بدو لینے عاشقان را بباد ارشاد ان
 رسان و این اشارت بطلب صل و روز وصل اضافت بیانیة شب یلدا و هجران اضافت بیانیة و
 یلدا شب است تا یک بنایت دوازده در تلم سال یک می باشد همچو حافظ متوله بانست و مراد از حافظ آن

روایت الحکیم غزل

این غزل در گوشت است

سنو که از همه دلبران ستانی باج | چرا که بر سر خوبان عالمی چون تاج

سنو لایق و برجاست همه دلبران اشاره بهگی انبیا باج خراج و پیشکش و خراج شدن کنایة
 از محکوم و متقاد ساختن است چه خراج دادن خاصه رعایا و زیر دستان است خوبان کنایة از متصل
 چون تاج اشارت بسید المرسلین آشوب پریشان کننده ترکستان ولایت است که به ترکان بدان
 منسوب اند و ترکان بدو صفت موصوف اند یکے بخو بروی دوم بخو خوارى قوله

دو چشم شوخ تو بر هم زده خطا و ختن | بچین زلف تو ما چین و هند اوده خراج

چین زلف اشاره به شکن زلف ما چین نام ولایت و کنه الهند خراج حاصل و انچه مغلوب بر عاجز
 مقرر کند و انچه از متجاوز بر سر کالاست از خراج دادن زیر دست شدن قوله

ازین مرض بھقیقت کجا شفت یا بھم | که از تو در دل من نمیرسد بعلاج

ازین مرض کنایة از عشق و در دل من نمیرسد بعلاج علاج در دل من نمیشود قوله

چرا همی شکنی جان من ز سنگدلی | دل ضعیف که هست او بناز کی چو زجاج

سنگدلی بیرحمی زجاج شیشه - قوله

بیاض روی تو روشن چو عارض خورشید | سواد زلف تو تاریکتر نظامه داج

بیاض سفیدی رخ روز اضافت بیانیة سواد سیاهی ظلمت تاریکی داج شب تاریک قوله

لب تو خضر و دمان تو آب حیوانست | قد تو سرو و میان تو مو و گردن عاج

خضر نام پیغمبر آب حیوان آبیات سرور دشت است شهر و منسوب بقدر شاهدان و آن همه نوع از اورد
 در شان و راست و شایسته است

دمان تنگ تو داده باب خضر بقا | لب چو قند تو بر دانهات مصر و اج

آب خضر آبیات بقا زندگی مصر نام شهر لعل لب اضافت بیانیة مسیح عیسی علیه السلام لعل کنایة

از لب و مراد ازل فصل و لطفت قوله	
فتاده در دل حافظ اهو می چو توشه	کینه بنده خاک و تو بودی کلج
چو توشه بیه که بهر تال خاگاه تواند بودی بیه دهل و در تار لودی کاج کاسک غزل	
ازین دل شده آن یار نیمه سدید	خبر کزین دل بیمار نیمه سدید
ولشده عاشق دل داده بیمار بیم کرد و مراد بیه قوله	
او طبیب من و من خسته و بیمار غمش	چهره طبیب است که بیمار نیمه سدید
غم مراد عشق چه طبیب است عجب طبیب است - قوله	
دوی طبیب بسم آمد و احوالم دید	گفت چو نیت ترایار نیمه سدید
وی روزگرمسته طبیب مات کال چو نیت عجب است قوله	
گمش نخت من و طالع شوریده من	خسته می بینم و بیدار نیمه سدید
نخت من و طالع شوریده من ای بهر گشتی نخت و شوریدگی طالع ما است که دلدار مارا خسته می مید	
دوی پرسه قوله	
جانم از فرقت رویش بلب آمد صیدار	که ازین دل شده آن یار نیمه سدید
فرقت صای جان لب آمدن هلاک رسیدن اما نیت که ازین دل شده اشارت بخود دل	
از دست رفته قوله	
اے طبیب ازلی یک نظر کن مارا	حافظ سوخته رایار نیمه سدید
طبیب ازلی کسایت از دست و محبت حقیقی یار کنایت محبت حقیقی و مرث - غزل ردیف الحاد	
اگر بزمه ب تو خون عاشقانت بهاج	صلاح ما همه نیت کان تراست صلاح
بینه اے محرم اگر ز تو دل مشتاقان رحمتن صلاح است یس در آنچه مرضی تست مایه جان دل رضای تو قوله	
سواد موی تو بنموده جاعل الظلمات	بیاض روی تو بگشوده فالو الاصباح
ای موی تو نیست بلکه جاعل الظلمات است او نیست که تاریک کرده بهت در روشنی روے تو فانی الاصباح است	
بینه آفتاب است که پدید آمده صبح است و اصباح کس لطف محسوس مفرد و لطف جمع صبح قوله	
ز دیده ام شده صد چشمه در کنار روان	که خوشنا کنند در میان آن ملاح

چشمہ کنایت از کثرت گریہ آشنا شناسی ملایح شناسد قوله

نداد لعل لبش پوسد بصدت تبلیس نیافت کام دل من از و بصد الحاح

لعل لب اضافت بیانیه مراد صفت متکلمی پوسد کنایت از کلام بصد تبلیس اسے ہزاران ملحق

و عجز نمودم الحاح عاجزی قوله

بیا کہ خون دل خوشتن بجل کردم اگر عذیب تو خون عاقبت مباح

بجل عفو قوله

پیالہ چسیت کہ بر باد تو کشیم دم و سخن شرب شرابا کہ لک الاقدار

پیالہ جام معنی عبارت از قلہ محبت سخن شرب شرابا کہ لک الاقدار مای نوشیم نوشیدنی محبوب قہ ہما قولہ

صلاح و توبہ و تقویٰ ز ما مجوزا ہد ارزد و عاشق و مجنون کسے بخت صلاح

صلاح پارسی توبہ توبہ العوام من الذنوب و توبہ الخاص من الفضلہ و التوبۃ المنصوح بہو الذم

بالقلب و الاستغفار باللسان و اضمار ان لا یعود الیہ ابد و فی الاشیاء ینبغی للتائب ان یعتد

مع المدۃ عقابا کہ لو یعاد العہد عہدہ و یثقل ان لا یعود الی الذنب فیعزم عراب فی الحال و ان یکان

یتصور ان یغلب الشہوۃ ثانیاً لانه لا یكون تائباً بالمہم بیا کہ عزمہ فی الحال تقویٰ پر پیر نگاری علم

ان التقویٰ کثر عز فلن ظفرت بخت و کم تجہ فیہ من جوہر شریف و ملق نفیس و غیر کثیر و ذوق کریم

و فوز کبیر و غنم جم و ملک عظیم حق تعالیٰ جمیع خیرات کو نین جمع کرد و تقویٰ و در قرآن بسیار خیرات

متعلق ساخت و بیا و عدہ کرد و با و موعد و بیا سعادت با و اضافتہ کرد و اول الحراستہ من الاعمال

فان تصوموا و تقوا لا یضرکم شیئاً و الثانی التائب و انتم ان الذین اتقوا الذین اتقوا و الذین

ہم یحسبون و الثالث النجاة من الشدائد و الرزق من الحلال و کن یق انہ یجعل لہ اجر جبار و یرزقہ

من حیث لا یحسب و الرابع المدح و الشناء و ان تصوموا و تقوا فان ذلک من غرم الاثام

و الخامس اصلاح اعل یا ایہا الذین امنوا اتقوا اللہ و قولوا لنا سیدہ الصالحین لکم نعم کلام اللہ

غفر ان الذنوب یغفر لکم ذنوبکم و السابح المحمۃ و ادرب المتقین و الثامن القبول

ایما یقبل اللہ من المتقین و التاسع الاکامہ و الا عمل انکم عند اللہ القائم و العاشر التبتا

عند الموت و کا لو یقولون اہم البشری فی الحیوۃ الدنیاء فی الآخِرۃ و الحادی العشر النجاة

دعای جان تو در زبان حافظ باد	مدام تا که بود گردش مسا و صباح
مسا اینجا صبح مع مراد این صبح ایام قیامت که ظهور شب و روز را می یوم القیام است غزل	
اگر چه دلبر من بچو پیوست صبح	ولیکن از سرتاپا فتاده است طبع
این غزل در سنت محمد رسول الله صلعم یوسف نام پیغمبر صبیح اشارت بحديث قال علیه السلام هو اخي صبيح وانا ميله وطلع سبز رنگ و نمکین احسن طلعت صورت مه پیکر تاکشاده ایم نظر تابیده ایم قبیح زشت خیال صورتی که در دل آید و در نظر آید شسته تا در چشم از انوقت که در چشم جا گرفته حضور او مستغرق بخيال ابروی خمدار بر دم نزدیک من میخ حسی علیه السلام که معجزه او احیای اموات است خضر نام پیغمبر که قدس سبزی و تازگی بخش زمین مرده است کشتان کشته گل ریحان مراد رومی و وجود دست باد شهیدان غمزه چشمش اشانه باعث شفا آمد یعنی آن معشوق آن سینه انخاله لطف گویای فصیح خوشگو غزل	
بین بلال محرم بخواه ساغر راح	که ما و من امانت وصال صبح و صلاح
بلال ماه نوساغر پاله راح شراب محرم نام ماهی سرال و اینجا کنایت از ابتداء حاله و ایت با و عمر ساغر راح عشق و کمال شوق ماه امن کنایه از محرم است که در آن ماه جنگ جمل نمیکند و در ابتداء سلوک ترک خصوصیت و عداوت میکنند و بخوشنودی خصمان میگویند معنی آنست که از بهایت عشق ساغر کمال شوق بدست آرد که ظهور عشق با کمال شوق و حبی این امانت و سرایه صلح و صلاح و امانت قوله	
غمزه دار زمان وصال را کاندم	مقابل شب قدرست و روز استفتاح
عزیز بزرگ کاندم اشانه بزمان وصال شب قدر بیت و نهم رمضان استفتاح یازدهم جمله قوله	
بیار باد که روزش بخیر خواهد بود	هر آنکه جام صبوحش نهد چراغ صباح
روزش روز زندگی دنیا و یار و حشر و ضمیر شین بر هر آنکه در مصراع آئینه است اضماع قابل الذکر جام صبوح کنایت از عشق و محبت نهد چراغ صباح چراغ صبح او گردد و چراغ صبح آفتاب قوله	
که ادم طاعت شایسته آید از من مست	که بانگ شام ندانم ز فائق الا صباح
که بانگ شام ندانم ز فائق الا صباح چنین بخود و محشده ام که شام را از صبح نمیدانم قوله	
ولا تو فارغی از کار خویش و می ترسم	که کس درت نکشاید چو کم کنی مفتاح

از کار خویش اساتد مرغان که نزل درین دارد یا در اسے گشت مفتاح کلید مراد عمر معنی است که
 اسے دل تو مارنے از کار خود وارد شد خاکست محال ترسم که عمرت میرے شود و در اسے مقصود که آمد
 حاصل گردید یا آن سوی و تناسے مار گشت نمائی دَمَا کُو خُصَا نَعْل صَالِحَا عِکْرُ لَدُنْی کُنَّا نَعْمَلُ دُو
 یَا لَیْسَا کُو فَعْمَلْ مَلِکًا اَرْضَهْ فَا رَا مَوْ قِیُو و گلدان که درین جهان دو بار آئی قوله

زبان شاد شجاعست و دور حکمت شریح | براحتی دل و جان کوش و صبا صبح

زمان شاد شجاع شجاع نام ادناء اینجا گامت از محمد و دیار مرست و دور حکمت و شریح و در وقت
 صبح و روح صبح بنام قوله

بیوے صبح چو ناقص تبے بر روز آور | که بتکفل عیشت ز شعاع صبح

بیوے صبح بامید وصل شبے بر روز آور سب بحال گدازان درین مصرع خطاب از تن است
 دل مصباح چراغ آفتاب غزل

اگر ز کوی آمد نسیم وقت صبح | که زنده گشت بموی لطیف و ارواح

گر بیست شاید و تحقیق نسیم باد ملک اینجا کایه از انچه فیض صبح صبح که وقت میسر سالکان است
 لطیف باینکه آشوب است و آتو سنده ترکستان نام ولایت گشت گردنگی سیاح سفر فتاد
 کشتی قالب میان خشکی ماند بین وجود مامنه کتی است که در میان خشکی افتاده مامنه راه رفتن
 وارد سیل آب مراد توجده فضل ملایح مراد سالک و صحت خمار از سمرایه فرو دمی آرد و میستی
 عشق رحمت با قابل الرفع نیست که ازلی است نه اموری است و زایل راح شراب لغاح سب
 صبح شراب صبحی باوه شراب صبح علی الصبح اسم اعظم حق عشق در مرست کامل مفتاح
 کلید ایشان کتایه از عاشقان زجاجی سیمت و تن بزرگ مصباح چراغ معنی این بیت است
 که موجب روشنی دل عاشقان نور شمع روے گشت کشاد کار کتایت کار غزل روایت الحاء

دل من در بهوائے روے فرخ | بود آشفته همچون موے فرخ

بهواعت و آرزوے نفس و کئی النفس عتی الهوی فرخ نام تھے است که حافظ ما و
 طرے داشت آشفته یرت ان قوله

بجز مہندوے زلفش هیچکس نیست | که بر خور داشت از دے فرخ

ہندو ساکن ہندو بندہ سیاہ و مہندو سے زلفت اضافت بیانہ بر خور ارضیاب قولہ

سیاہ ہے نیک نخت است آنکہ وائیم | بود ہمہ سراؤ ہمز الو سے فرخ

سیاہ استاتہ بزلت ہمز رفیق و ہمز الو مصاحب قولہ

بدہ ساقی شراب ارغوانی | بیا دگر کس جادو سے فرخ

شراب ارغوانی شراب انگوری سرخ رنگ نر کس کنایت از چشم جادو ساحر قولہ

شو و چون بید از ان سر و آزاد | اگر بید قد و کج سے فرخ

بید نام درخت ہے بر آن ہندو نعتہ و کج سے جویندہ دل سے خوش و موزن قولہ

دو تاشہ قاسم بچون کمانے | زخم پیوستہ چن ابرو سے فرخ

دو تاشون چون ابرو سے فرخ مثال ابرو سے پیوستہ فرخ قولہ۔

نسیم مشک تاتاری خجل کرد | شمیم مو سے عنبر بو سے فرخ

نسیم مشک تاتاری کے نسیم مشک تاتاری را۔ قولہ

اگر میل دل ہر کس بجائے ست | بود میل دل من سے فرخ

میل دل محبت و عشق بجائے بطرف و بخت سے قولہ

اعلام خاطر آنم کہ باشد | چو حافظ چاکر ہندو سے فرخ

آنم لینے آنکے ام ہندو غلام۔ روایت الدال۔ غزل

اٹا کہ خاک را بنظر کیسا کنند | آیا بود کہ گوشہ چشمے ہما کنند

آنان اشارتہ برفاء کامل خاک وجود ناقصان و نامہر ان بنظر لینے بنگاہے کیسیا ز خاص

آیا حرف تناس کہ سلطان ازین روزہ آیا چہ خواست آیا بود آرزو دارم گوشہ چشم نگاہے ہما را

و بطرف معنی آت آنکہ وجود ناقصانرا ایک نظر ز خاص میگرا ند آرزو دارم کہ نگاہے ہما کنند قولہ

در دم ہفتہ نہ ز طیبیان مدعی | باشد کہ از خزانہ عجب پیش دوا کنند

در و عشق شوق طیبیان مدعی شیخان مقلد لینے سمیت لشیخان کامل باید کہ ز نامقلدان اگر شیخ

کامل بدست نیاید پس بخلوت و عزلت بسر باید برد و نظر ب لطف حق باید گماشت تاقی توانی ہو جب

ان الله لا یفزع احوالکم من احوالکم فرب مرشدے بسر وقت اور ساند تا اور بطلب رساند قولہ

چون حسن عاقبت نذرندی و زاریست | آن به که کار خود بعنائیت را کنند

ایسے چوں خاتمہ بحر موقوف نہ بطاعت و معصیت است کہ بسا صالح و متقی در آخر کفر مودہ اند و بسا کفر و فاسق در وقت آخر ایمان مودہ اند پس نظر بر لطف او باید داشت و چشم از طاعت و معصیت باید برد و گنیمت بیک شے اندیشہ جو کسے بہر کہ بر خود دید او محروم شد قوله

معشوق چون نقاب لعل بر رخیکشدا | ہر کس حکایتے بتصور چہر اکسند

نقاب از رخ بر رخیکشدا ظہور ہے مودہ میکند بتصور اندر دے خیال ایسے چوں معشوق خود را عیان و آشکارا میکند بلکہ منجلی و مودہ پس ہر کس حکایات محفلت از دے خیال چہرہ بیان آرند کہ او از یہا شہرہ است حاصل آنکہ ہر کس بفہم و قابلیت خود کہ ہر کس تقدیر بہت اوسہ بیان میکند اما بیکس بکسہ اور آنک او میرسد کہ لا بد ہے کہ آئندہ من آشاکرین قوله

بے معرفت مباش کہ در من بید عشق | اہل نظر معاملہ با آشنا کنند

من بید مراد بازار و عجب رسی است کہ چون کالاے قیمت کنند و صاحب کالا بران قرار گیر و گویند اہل من بید بہت کسے کہ زیادہ کند بریں چیزے اہل نظر عارفان صاحب نظر و عاشقان باہر معاملہ خرید و فروخت و داد و ستد آشنا آشنا و خویش و یا آشنا و عشق معنی آنست کہ ہم معرفت قدم بہت از حد امکانیت خویش بیشتر زن کہ مد عالم معرفت بیک گنگال جہر فرت را در صفت آشنا یا مجال پیش آمدن نیست قوله

اگر سنگ این حدیث بنالہ عجب دار | صاحب دلان حکایت و نحویش واکسند

زین حدیث اشارت بنحمان عشق و محبت صاحب دلان گویند فہمست روزے سمون محب جملے را در مسجد و عطا بمفرودہ ہر مردہ توے میگفت و در ہر نعمتہ درے سے سفت تفرقہ از غفلت آن جمع بدل اور مسجد و بیچ یک را از ایشان مستمع نیدر و لبوسے قندیلہا سے مسجد کرد و گفت کہ بانہا میگفتم آتش نفس را در قندیلہا افتاد ہمہ برہم نوزد و از درشتی سخن آن بزرگ خود بشکستند حاصل آنست کہ سبحان اللہ اگر یک اہل معنی و اہل دل دے از معرفت بدون زندہ رہیں و گنہا ناہر کنند در سنگ دلان سے معنی اثر نمیکند ہی کا لچارہ آواشتد فسوہ ازینجا است کہ اگر سنگ زین حدیث بت اللہ الخ قوله

اور در عجب
بہر کس حکایتے

پنہان خیر نہان برائے رضا خدا کنند	پنہان خیر نہان برائے رضا خدا کنند
پنہان پرشیدہ حاسدان درویشان مقلد و زابان ریائی بخودم خوان لینے نزدیک خود را چوں	پنہان پرشیدہ حاسدان درویشان مقلد و زابان ریائی بخودم خوان لینے نزدیک خود را چوں
مندان صاحب دولتان خیر نہان صدقہ مخفی برائے رضا سے خدایان بُدِّدوا الصدقات	مندان صاحب دولتان خیر نہان صدقہ مخفی برائے رضا سے خدایان بُدِّدوا الصدقات
فیتعاجی وان یخفوا ویدقوا انتم علیٰ خیر لکم قوله	فیتعاجی وان یخفوا ویدقوا انتم علیٰ خیر لکم قوله
بگذر بگو صومعہ تازہ ہر حضور	اوقات خود ز بہر تو صرف دعا کنند
دین بیت خطاب بمشوق زمرہ حضور عاشقان باخبر اوقات خود ز بہر تو صرف دعا کنند فی آثار	اللیل واکثر انہا بہا کوئی اشتغال نماید قوله
حالے درون پرده بسے فتنہ میرود	تا آن زمان کہ پرده برافتہ چہا کنند
حالے الحال درون پرده لینے محبوب درون پرده اسے مخفی و محتجب بسے فتنہ میرود ہزاران	مفتون آن روئے اند و یاد دے ریادہ دیر میکنند تا آن زمان آنوقت دیار دوشش پرده برافتہ
عیان دانشکار گرد و یا جزاے ہر اعمال ہر یکے عیان شود چہ میل کنند قوله	مے خور کہ صد گناہ ز اغیار و در حجاب
مے عبادۃ مخفی چنانچہ طریقہ ملائکہ ز اغیار از خلق در حجاب مخفی دین ہر عبادتے کہ خالصانہ	نہست نزول اللہ لغایت مستکرو پس می باید خورد اسے خالصانہ بجا باید آورد و ازین طاعت
ریائی یکسو باید شد کہ گناہ کردن پنہان بہ از عبادت فاش کہ مامول بعضو است قوله	پیرا منے کہ آید از دلبوسے یوسفم
پیرا منے ایمان و عرفان کہ لباس عرفان است یوسف حقیقے برادران غمخور زمرہ شیاطین	و ہواے نفسانی و ضمیرین بر پیرا من قبا بمعنی چاک معنی آنست کہ ایمان و عرفان کہ برین دست
دادہ و دلم از تائید او بیاد حق افتادہ مے ترسم کہ ہوا اے نفسانی کہ درالہ بودن بحق شریک اند	اُمّ کیت من انخذلہ ہونکہ بر من غالب آید و از پیش سلب نمایند قوله
حافظ دلام وصل میسر نمیشود	شایان کم التفات بحال گدا کنند
وصل کنایت از مشاہدات تجلیات شایان مشوقان گدا عاشق غزل	اسے پستہ تو خندہ زدہ بر حدیث قند
مشتاقم از براے خدا یک شکر بخند	

چہستہ نام میرہ معروف استعارہ بہیں معشوق کند و شکر کسایت از خندہ یعنی اسے مجبوس دہیں تو
از دوسے شیرازی و طالت بر تہ خندہ میکند متناقم کہ از برای خدا یک حمد و شکر میں حمد قولہ

خواہی کہ بر خیزد از دیدہ رودخون | دل در ہوا می صحبت رود کسان مہند

بر خیز و رناید رودخون کنایت از برباری رود و انامزد مند اینجامراد فرزند قولہ

الموہبے ز قامت تو نیارو کہ دم زند | ازین قصہ بگذرم کہ سخن میشود مہند

طوبیے درختے است در بہت اینجامراد ساک طال اللسان قامت مراد وجود صہ میست

قامت فی اہل یعنی دعوہ یعنی سالک راجہ تاب و یاراکہ بادات تو دعوی ہم سری کہ دم نامہی

زند زین قصہ اشارت دعوی ہم سری با ذات بگذرم یکسو شوم سخن میشود مہند اشارت تاکہ

صہ چہ نسبت خاک را با نام پاک قولہ

ا کہ طرہ ینمائی و کہ طنز میزنی | مایستیم مقتصد مرد خود پسند

طنز اسوں و ناز قولہ

از آشفتنی حال من آگاہ کے شود | آزا کہ دل نکشت گرفتار این کند

آشفتنی پریتی آگاہ واقع این کند کند عشق قولہ

بازار شوق گرم شد آن سمع رخ کجاست | تا جان خود برالش رویش کنم پسند

بازار شوق گرم شد سلطان عشق طبع نمود آن سمع رخ اشارت معشوق پسند کردن فدا نمودن قولہ

جائے کہ یار ما بتکر خندہ دم زند | اسے پستہ کیستی تو خدا را دگر خند

شکر خندہ خندہ شبیر و قسم خندہ کہ اندوخی باطن آمد و دم زدن بشکر خندہ کسایت از خندین

و مراد از ان تمہلی روشن پستہ نام میرہ کہ دہن او کشادہ باست اینجامراد ساک دہیں و ربہ خدا را

برائے خدا بخود خندہ انظار عظمت و لاف خودی مزل قولہ

حافظ چو ترک غمزہ خوابان میکنی | دانی کجاست جائے تو خوارزم یا خجند

چو ترک غمزہ خوابان میکنی چنان از نظ باری باز نہ آئی خوارزم نام تہرے خجند نام تہرے

در بلاد ما در النہر غزل

آزا کہ جام صافی صہ باش میدہند | میدان کہ در حیم حرم جاش میدہند

کردی آخر عمر از می و معشوق بگیر | حیف اوقات که میسر بطلالت برود

آخر عمر عموالقی حیف افسوس یکسر بر سر معنی این میت آنست که بسیاری از عمر بیهوده و لعب بپریز
اکمل عمر البقی را در عشق و محبت آبی و شادمانه محبوب حقیقی صرف کن و لذت بمرکبش افسوس کلی باشد
که بگی عمر صرف بیهوده و لعب گردد و لذت عمر که شادمانه محبوب است چنانچه نگرود قوله

اے دلیل دل کم کشته خدا را دروست | که غریب از نبرد و بدالت برود

دلیل را بهر دلالت ربهامی مراد مرشد و فصل حقیقی غریب سالک که از وطن مالوفه که عالم اطلالت
دور افتاده و یا بحکم کن فی الدنيا کاناک غریب او کما سری میل معنی این میت آنست که اے مرشد
اے فضل از می حسنه شد تو چپه نمود و دوسه فراد این گم گشته را را به ناکه غریب را گم کرده ام
و از گم گشتگی ره بسوسه نیارده و غریب چون راه گم کند بر بهائی رهنما بقصد رسد قوله

حکم مستوری مستی همه برخاتمه است | کس ندانست که آخر چه حالت برود

مستوری کنایت از طاعت مستی معصیت خاتمه عاقبت بغیر کس ندانست معلوم کس نیست آخر
بچه حالت برود و سرانجام چون شود بخیر یا بدی قوله

سالکانے کہ بود بد رتبه اش لطف خدا | بتخل به نشیند بجلالت برود

سالک طالب حق بدرقه راهبر و رفیق بتخل بنشیند تسلسل او بتخل باسد بجلالت برود
در فتنه اول سرعت باسد حاصل آنست اگر عوارض و توقیفه میسر آید سکونت در نزد بتخل کنند و چون
از انجا برآمدند یک لجر راه صد ساله طے نمایند قوله

حافظ از چشمه حکمت بکف آور آید | بگو که از لوح دولت نقش جهان برود

چشمه حکمت عشق و محبت آبی کنایه از خرد و حکمت کی ابو باشد جهان خود بینی و خود پرستی غزل

آن کس که بدست جام دارد | سلطانی جهم مدام دارد

آنکس که بدست جام دارد یعنی هر که در شادمانه محبوب حقیقی است سلطانی جهم مدام دارد و در
دام سلطانی حرم است و اطلاع بر مفیات جام روس محبوب که سه ساغر اردو ساز فیل کردیم و باد
حدودیم و این ترانه زدیم و دین کنایت از صفاتی جهم حسیه که چون مغلوب و ادا شد جام ساخت که در آن
احوال ملک و ارا معلوم متناهی مصلحتی که اوست که در این در دفع آن میگوید و نیز بعضی کتابی است

و علم تنہیم نامش جام جم نہاد چون بود از جم سکندر رسید جام را تکست آئین ساخت معنی نخست کہ بر کمر
سنائی دل حاصل نمود بر جم سلطانت زیر کہ جم از جام احوال ملک دارا معلوم میکرد سالک از صفائی دل
احوال تمام عالم در سے یاد بقولہ

اسبے کہ خضر حیات زویافت | در میکند جو کہ جام دارد

میکند و عالم عشق و قلوب انبیا کہ منشأ محبت از جام دل و دل مرتبہ معنی آنت کہ اگر طالبان
آب ہستی کہ خضر علیہ السلام زندگی جاوید یافت پس از ارد عالم عشق بخود آن خود در دل تست قولہ

سر رشته جان بجام بگذار | کین رشته ازو خطام دارد

جام مراد سے عشق از ذکر سبب وارادہ سبب اسے جان مارست باده ازلی سازد این رشته
اشارہ بجان ازو اشارہ سے خطام جمعیت و آراستگی قولہ

ماوے وزاہدان و ققوے | تازیار سر کدام دارد

یعنی ماو میخوری کہ کنایت از عشقباریت یا اختیار طریقہ ملاست وزاہدان و صلاح و ققوے یا
اختیار طریقہ میشت باید دید کہ محبوب تلفت بکیست و لطف ادشا محال کہ قولہ

بیرون زلب تو ساقیانست | در دور کسے کہ کام دارد

بیرون سوائے لب مراد لطف ساقی نشانزد کہ کسے کہ کام دارد یعنی کسے کہ مستغرق سے نوشی
است اسے نوشیدن شراب مشاہدہ جمال تو مشغول است ساقیش غیر از لطف تو نیست و نخواہد بود قولہ

نرگس ہمہ شیوہ ہائے مستی | از چشم خوش تو وام دارد

نرگس مراد عاشق و سالک طلال اللسان شیوہ ہائے مستی شادخی و بیباکی و طبعیات از چشم
خوش تو وام دارد از مشاہدہ ذات تو حاصل نموده حاصل بیت آنت عاشق اینہمہ جوش و خروش
از مشاہدہ ذات سر سر استغناء تو حاصل نموده قولہ

ذکر رخ و زلف تو دلم را | اور دلیست کہ صبح و شام دارد

رخ ذات مدوحہ زلف صفات و کثرت حاصل بیت آنکہ یعنی دلم را در شبانگاہ بیان ذات
وصفات و وحدت و کثرت تو اسے مدام در یاد تو قولہ

بر سیمہ ریش در و مندان | اعلت نمکے تمام دارد

در و مندان عاشقان لعل کنیت از لب مراد صفت مشکمی نمک کنایت از عتاب اشارہ بکریہ

۱۱ سَلَامًا أَطْلُوْنَا مَجْمُوعًا قَوْلُهُ

در حباد رخ چو حافظ ایجان | حسن تو دو صد غلام دارد |

چاه ز رخ انارت تخیلات چنانچه پاه ز رخ حس صولیت قیاس مطهر حس صولیت مراد از این
مستوفی مجاز ایجان یعنی اے محبوب غلام عاشق غزل

آنکه از سبیل او غالیه نابله دارد | باز یاد دستدگان ناز و عتاب دارد |

یعنی آن مجبور که از خوشحوس سبیل لب او غالیه تاب میخورد باز با مشتاقان دلداده ناز و عتاب
دارد اے اعراض دستار قوله

از سر کشته خود میگذرد همچون باد | چه توان کرد که عمرست و شتایه دارد |

از سر کشته خود از نزدیک مشتاقان خود که کشته میخورد همچون باد بهرست تمام میگذرد
و متوجه نیست و چه توان کرد با منش نمیتوانست و صلاح آن چه توان نمود عمر نیست ستایی دارد
مانند عمر عزیزست اما دفا به غدار و بهرست تمام گذر نیست قوله

ماه خورشید نمایش ز پس پرده زلفت | آفتاب است که در پیش سجایه دارد |

ماه خورشید نمایش زلف خورشید مثال محبوب ز پس پرده زلفت و استیلا قیاس آفتاب است
که در پیش سجایه دارد بهر آفتاب است که در بر و آید قوله

ااجیوان اگر اینست که دارد لب یار | روشنیست اینک که خضر بهره سرباری دارد |

ااجیوان آب حیات که موجب بقا است سربا بهر که حاصل بقیت آب حیات حشره معرفت است
به حشره آنحضرت که چشمه آب معرفت همچون سربا است نمود بهر لایم و بیج
لے غیر حیات از عشق دان و مات لے عشق می سناس بهر که چشمه عشق رسید زنده ابدیت است
فَلْهِيَ حَيَوَةُ طَيِّبَةٍ اَشَارَةٌ بَيْنَ حَيَوَةٍ اُخْرَى وَ سَائِرُ حَيَاتِهَا وَ اِذْكَ مَصْبُوطٌ مَقْصِدُ حُلِّ مَسْئَلَةٍ كُلِّ كَلْبٍ
ذَلِكَ الْعَوْبُ قَوْلُهُ

چشم من کرد بهر گوشه روان سیل نیک | تا سہی سرو قرا تازہ با سہی دارد |

سیل سرتک کتر گریه سہی سرو کما بیت از قامت مراد خود سہیست قامت فی المثل یعنی دھو و
و حال این بیت بمصول این مصرع متحد است که سہیست قفاضا و نظیر حسن تو افر دن شود قوله

نمک

غمره شوخ تو خونم بخطامی ریزد	فرستش باد که خوش را می صوابی دارد
------------------------------	-----------------------------------

غمره شوخ کنایت از اخلاص تیر تجلی قبادی خونم بخطامی ریزد بفلط خون ماریزد چرا که دوستدار
کشتن محض خطامت فرستش باو هیچ نداشت مدام با دینج متعرض نمیشوم که اکا راکه ترک اکا راکه
فکر صوابی دارد چه ملک ملک دوست و زبانان او قوله

چشم خنور تو دار و زرد لم قصه جگر	توک مست مگر میل کیا بی دارد
----------------------------------	-----------------------------

چشم خنور تجلی ذاتی سر اسر استعلا قوله

نمک

جان بیمار مرا نیست ز تو روی سوال	اے خوش آن خسته که از دوست جزا دارد
----------------------------------	------------------------------------

جان بیمار جان فریفته روی طاعت خوشا بیا خوش از دوست جوابی دارد با دوست همکار
باشد قوله

کے کند سوے دل خسته حافظا نظری	چشم مست که بهر گوشه خرابی دارد
-------------------------------	--------------------------------

چشم مست ذات سر اسر استعلا غزل

از دیده خون دل همه بر روی مارود	بر روی ما ز دیده چگویم چرا رود
---------------------------------	--------------------------------

معنی آنست که اندوخن بجای رسید که از دیده بگی خون دل مبارم و آنچه ازین کثرت زاری خود بکی
بر روی من روی میدم معرا از بیان است قوله

ما در دین سینه هواے نهفته ایم	بر باد اگر رود سیر ما زان هوا رود
-------------------------------	-----------------------------------

هواے نهفته ایم محبت داریم نهان زان هوا رود یعنی غیر انا ان محبت که در سینه داریم نخواهد بود قوله

بر خاک راه یار نهادیم روی خنور	بر روی ما رو است اگر آشنا رود
--------------------------------	-------------------------------

یعنی روی خود را فرش راه محبوب ساختیم اگر آن محبوب بر روی ما قدم بند عین لطف است قوله

سیلے ست آب چشم برو هر که بگذرد	اگر خود دلش ز سنگ بود هم ز جا رود
--------------------------------	-----------------------------------

سیلے ست آب چشم آب چشم من بمنزل سیل است برو هر که بگذرد هر که آزار ما کند کند اگر خود دلش
ز سنگ بود اگر دل او خود سنگی ره بود هم ز جا رود جنبش کند اے مهربان شود قوله

ما را باب دیده شب و روز ما جری است	زان رگبزر که بر سر کولیش چرا رود
------------------------------------	----------------------------------

با دیده گریه فدا می ما جری گفت که جنگ زان رگبزر بر اے آنکه بر سر کولیش چرا رود مبادا که

غبار خاطر و بار دست تود قوله

خورشید خاوری کند از رشک جامه چاک | اگر ماه مهر پرورین در قبا رود

خورشید خاوری خورشید که طلوعش از شرفست جامه چاک کند گرفتار نعم و الم کرد ماه مهر پرور
معتوق در قبا رود ای تارایش و زیبایش در آید قوله

حافظ بکوسه میکند و انعم بصدق ل | چون صفویان بصومعه دار الصفا رود

میکند عشق صومعه دار الصفا صومعه که دار صفا و غار عبادتست رود متعلق کوسه میکند غزل

اگر آن طائر قدسی ز درم باز آید | عمر گذشته به پیرانه سرم باز آید ✓

طائر قدسی محبوب حیثی ز درم باز آید بر مظهر کند و طوره نماید منته مصرع تانی آنکه از سر ز
جوان گرم قوله

دارم امید بدین اشک جو باران که در | برق دولت که برفت از نظرم باز آمد

یعنی این گریه که بهر له ماران شده امید قوی دارم که آن برق دولت که مشاهده محبوب است و از به
از نظر رفته است ای انجم ما نهان گردیده ماز و نماید چرا که هر جا که بار است الله تالیس برق آنجاست قوله

آنکه پیشش بنهد تلخ نمک خورشید | پادشاهی بکنم که سرم باز آید

آنکه پیشش بنهد تاج نمک خورشید یعنی آن مجوس که خورشید پیش او بنده است دلیل بادشاهی
بکنم کوی سلطنت زدم اگر سرم باز آید اگر با کم کند و متعلق شود قوله

خواهم اندر عقبش رفت بان یار عزیز | شخصم از باز نیاید خبرم باز آید

خواهم اندر عقبش رفت بان یار عزیز و طلب او خواهم رفت قسم بان یار عزیز شخصم از باز نیاید اگر
مطلوب خدیزد ز گرمم بزم باز آید نام می بوی رگد و باقی ماند قوله

اگر نشاءتدم یار گرامی نکند | گوهر جان بچپ کار دگرم باز آید

گوهر جان اضافه بانی بچه کار دگرم باز آید که بهتر این کار کار نیست قوله

بالش غلغل جنگ است و شکر خواب بیج | ورنه گشتنود آه محرم باز آید

جنگ مراد طارت که آوارش راحت افزای مانع است شکر خواب خوابی که بعد صبح کنند
و خواب خوش معنی است که مانع اتفاق محب از میال طالب و مطلوب و چیز است یک

گشتگوئے عارفان دوم غفلتِ غافلان و گزند طلب بجای میرسد و سر از پیچہ بر میکشید یعنی مردم و طاعت
اندازانام یکے خاص دوم عام خواص را گفتگوئے شان مانع گشتند و عوام را غفلت شان قوله

اگر کس نودولتی از بام سعادت برنم | اگر به بنیم مه نواز سمنم باز آید
مه نو محبوب باعتبار حسن روز افزون یعنی از روی سعادت کس نودولتی زنم که از سر نو بدولت رسید
اگر آن ماه نواز اخفاد و بنظر بر آید قوله

آرزو مند رخ شاه چو ما سمنم حافظ | ہیئت ما بسلامت ز درم باز آید
حافظ خطاب بدل یعنی اے دل من آرزو مند رخ آن شاه که در حسن و جمال چون ماه است ستم ہیئت
تو جبه خطاب بدل یا بر شد غزل

اگر روم ز پیش فتنها بر انگیزد | و راز طالب بلشینم بکینه خرسیند
اگر در طلب او درایم و دم از محبت زنم نزول بلا و آفتها برانماید اذ احب الله عبدا ابتلاه و اگر طالب
باز آیم و منت بدگیرے گردم بعد از بر خیز و خصوصیت پیش آید قوله

و اگر بر بگذرے یکدم از وقت داری | چو گرد در هوش افتم چو باد بگریزد
هو و داری دوست داری چو باد بگریزد و متنفر شود قوله

و اگر کنم طلب نیم بوسه صد افسوس | ز حقش دهانش چون شکر فرویزد
بوسه عبارت از حصول استعداد و قبول کیفیت کلام صوری و معنوی و نیم بوسه یکے ازین هر دو
و نیز بوسه عبارت از اصل که از مقتضیات است و نیم عبارت از فایده موجب محاوره چون گویند

فلان نیم خرمه و نمیدهد ز حقش دهانش | اضافه بیانیه و مراد از آن کلام صفت مشکلی صد شکر صد غتاب صد
سخن خشم که او که بر عاشقان بمنزل شکر است یا آنکه مراد از شیرین است ۵ جواب تلخی زبید لب بل شکر خارا قله

من آن فریب که در ز گس تو بے بنیم | بس آبروے که بر خاک ره فرویزد
فریب مراد غمزہ و حرکات چشم که فریبندۀ عاشقان است ز گس چشم مراد ذات چون حرکات چشم تو
که مشبوہ حسن است بیک چشم زخمی عالمی را بر هم میزند ملامت کردن دین باب حاجت نیست بصورت

چون تو چشم مارا بدین ظرافت بگردانی و غفلت در ملکوت اندازی چه جاسے توبه و تقوی و زهد است
و سلامت جان میکنی من است قوله

چہ لوہیت کہ جرابا کسان ہیامیزی | چنان کند کہ سرش کم بخون ہیامیزی |

چندال مقام و خطاب کند و مدعی گردید که محاسن اتک خون گرمی قوله

فراز و شیب بیا بیا نغمه عشق دام ملک است | کجاست شیر و لے گز بلا نیر هیز و

فرازو نشیب بلند و پست مراد تشدیدیات و آفات و ام بلاست موجب گرفتاری در رنجست چیزلی
عاشق لا اله الا الله که بلا نیر بهیز و که ترک اندیشه این بلا نماید قوله

تو عمر خواه و صبوری که بخری شعبه باز
هزار بازی ازین طرفه تربی آلیسند

شعبه باز دیگر طرفه تر نادر این اشاعت باین که اول نویذ بطف لغت مخی است تا سانش بدو از روی
استفاده بلاء هجران مبتلا کن حاصل بیت آنست که تو زندگی حواد و صابر باش که اگر زنده خواهی ماند
نخسین هزار طرفه خواهی دید قوله

بر آستانه تسلیم سر بنده حافظ که گریستند و گریه روزگار بستند و

آستانه تسلیم اضافه بیانیه بقیه تسلیم و تسلیم رضا دادن حکم حق ستیزه کنی دم بچول و حیرازنی
روزگار بستیز و زانه ترا بلاک کند و ترا از مجرب دور اندازد غریب

اگر بیاوہ مشکین و لم کشا شد کہ پوسے خیر ز دریا سے آید

باده متسلیم عشق که رانج اوداغ ماستازا معطر دارد و کم کشد داخل شود شاید رجاست معنی مصراع
ثانی آن که هیچ ازین زهر ریائی اینجا حصول نمیتوان نمود جهانیان خلایق من آن کنم که خداوندگار فرماید
که وَالَّذِينَ آمَنُوا هُمْ أَشَدُّ حُبًّا لِّكَ خَلْقٌ كَرِيمٌ که خلق حق تعالی گنه نهند ان الله محمود رحیم مقیم ساکن حلقة
زللف اشاره بوجوه و یا مقام عشق که حلقة تر سر زلف یارب بشاید مجاہدات تمام محاب اردو سے نگار
بکشاید و بی محاب رود همان مطالعه نماید ترا خطاب بمعشوق دیر بخود حسن خدا داد ازلی و نیز در صفا
حمیه و کمالات حلیه مشاطات بباراید که وصف بهرح موصوف کند محتاج آرایش و صفای هستی
چمن مراد دنیا وجود هوا موسم جوانی و زندگی و دلکش فرح بخش می بخت است محبت خالص
را بمعنای غیر کنون بجز دل خوش در نظر نمی آید الحال بهتر همین است که دل را خوش باید دست
دار غیر معرض ساخته با مشغول باید ساخت این چمن دیوار سرو و مراد عاشقان آزاد لاله محبوبان بگرو
بحملیکه عورت صاحب جمال عروس جهان اصناف باینه همشار پویش باس این محدوده اشاره

ببروس جهان و مندرج مکار و خدایه یونا لایه تعلق ماه رخ محبوب کرمه طهر بدیجلی و نخسته عاشق
 دورے بزن و خاق بزن و در زون طلب فتح با بکون که بوسه تو رخ ماه راسیا لایه یعنی وصل
 تو و ملاقات تو که گرفتار صفات بشریه هستی نیرنگی برآورد و این از جهت کبریا بی است چنانچه در عزت گویند
 که دست بر امن با من که دامن آلوده گردد و الا نه ذات حق الا قبول تیرگی منزه است غزل

اے دولت کوئے که بمیدان تو یابمند | فرخنده سرے آنکه بچوگان تو یابمند

کوی مراد عاشقی که گوئے وار سرگردانست میدان اشارت بصحرای محبت چوگان مراد عشق باد
 کنایت از مرشد فضل الہی تن آتش زده سوخته کور اشارت بباد است گندی بر سر ایوان
 تو یابمند مراد ایوان خلوت تو بار بار باشد گم شده و لها و لها عاشقان که در عشق گم شده اند شبستان
 باے شب باشی مراد محل در ہم شد و سرگشته و خراب زلف پریشان که جذب محبت هر کس یعنی
 هر عاشقی در ایام تو در دور محبوبیت تو خاکش شده در وادی هجران تو یابمند علامه جانپاری
 او غیر از جدائی تو نباشد هر دل که جنون از سر گیسو متیو گیر و گیسو مراد راه و طریق یعنی هر دلی که
 جنون اندازد طلب تو پیدا کرده در سلسله زلف گره سان تو یابمند سان مانند یعنی مقید
 و گرفتار جذب محبت تو یابند آمان اشارت بعاشقان طلعت خورشید چهره تو و این خطاب
 بچوب است طالع شده از عطف گریبان تو یابند از گریبان تو یعنی از پرده حجب ظاهر نمایان
 مشاہدہ کنند کسی یعنی عاشقی اقبال جمالت بتوجہ مشاہدہ جمال تو افتاده سحر که
 شبستان تو یابند سحر گاهان افتاده در گاہ تو یابند اے مستغرق مشاہدہ جمال تو بہر خون
 کہ در ایام ہمایون تو بریزند بہر عاشقی کہ در دور تو کشته شود جوشان بدل ہا غر و میدان
 نو یابند چو کشتہ در محبت و خروشنده در عشق تو میدان خانہ چون قلمدان کنایت از غم
 و صراحی و از ساغر چیزے کہ در مشاہدہ الوار غیبی کند و نیز درے مستوق و از غم و صراحی وجود مستوق
 بہر دل کہ کبابش ز قلمناے تو سازند بہر دل کہ در عشق تو کباب کند و غرق خون سازند بریان
 چو کبابش بہر زخاں تو یابند سر انجام بچون کباب بریان و سوزان برخاں محبت تو یابند فروا و حشر
 شہیدان تو یعنی عاتقان تو کہ کشته تیغ عشق تو اند قال ۴ من عشق و عفت و کتم و مات فمات شہیدا
 در بیان کنایت انا بلیس کہ حاحب در خلوت سراے وحدت است یکران ہا سپسم یکران جذب ہا سپ عشق

بدریغ و دیوان طاهر

دیا

غزل۔ اعلیٰ بسر و ملت باقی بادیب یافتہ اند و در طلب باش کہ انہا بہ طلب یافتہ
 اے ہر اور تصرف کہ طریتہ و روشی است سراسر درست ابو حفص گوید التصوف کلمہ ادب
 کل وقت ادب و کل مقام ادب و کل حال ادب میں لازمہ ادب الاوقات بلع
 مبلغ الرحال و میں صبیح الاذہن و حبیب یظن القول تصوف حملہ آداب است
 کہ ہر وقتے مقامے و حالے را درست ہر کہ ملازمت ادب اوقات کہ مدد چہ مراد اب رسد و ہر کہ او
 ضائع کند او دور است داریں دین و یکی و مرد و باشد اگر مال بدہون بقول حق تعالیٰ و ادب کا
 مردان دینست قال اللہ والی و طوئون رحمہ و اللہ و آداب مرد و نوعت طاہری ہمی ظاہری ترک محبت
 ریر کہ اگر کسی در نظر مردان محبت میکند و شرم ندارد و جوان در نظر مخلوقان مساوی میکند اورا
 لے ادب گویند پس ہر کہ در نظر خالق کہ آفریدگار ہمہ است محبت کند لے اولیٰ بود پس اگر ترک محبت
 نیکند از دور وجہ حالی نیست یا اعتقاد او اینست کہ خدا اورا نمے بیند و این اعتقاد کفر است و اگر میداند کہ
 خدا اسے بیند و او این ترک محبت نیکند نہایت لے خوفی و سادہی بود انکون برانکہ ادب و در
 ظاہری و باطنی ظاہری ترک محبت یعنی جملہ اعضا و جوارح خود را در حفظ شریعت دارد و جو اس خود را
 مامور امور شرعی و از ادب ماطنی صفائے باطن از جمیع صفات ذمیمہ ظاہر و باطن و سر و علانہ و مخفی
 مشغول باشد کہ اکادمت مع اللہ فی التبرق العکاذیب و ادب طریقہ نبولیت کہ قال ۱۱ اسی بری جان
 سادہی پس تحقیق ہر کہ مطلوب باشد بخدا باریا بدینا نچہ نفیست کہ نفسے بایزید ببطامہ گفت قی یسے
 از اصحاب خود را کہ ہر چیز و سیکہ مرویم بیدیں مودے کہ خود را بولایت و نہ ہر شہرت دادہ و مردم فصاحت
 اوسے کنند چون رفتند آن مروانہ خانہ رول آمد و سبب اندر آمد و آب و مین خود سوسے قبلہ انداحت
 سلطان چون آن حال بیدر سلام ناکرہ باگست و گفت این مرد و براونے از ادب رسول ۱۲ امین
 و این ادب رعایت نکرد پس جگہ نہ امیں باست بر دعویٰ زہد و ولایت و معرفت این دعویٰ اولیاست
 اسچہ عشق تحتہ عشق اب پدر و اب وجد اسلاف حسب شرافت کسے چون علم و زہد و تقویٰ
 و عشق تا توانی در حصول عشق سعی نما و از یاد خدا جدا مہاش ہر کہ درین راہ ہمار تب رسید دولت عشق
 رسید و عجب و خود یعنی را ترک دہ کہ این سعادت موقوف بہ خویشی و غیب نیست ازینجا سمن سہ
 چون کما از طلیعت نہر رود۔ پیہر زاوگی قدس نہر خود ہنر ہما اگر داری نہ کہ ہر ہر کل از ماست

ضمیمه شین بران یار فروکش کنم این شهر در بین شهر اقامت کنم و شهر کنایه از دنیا وجود نبویس
 لذت مشاهد او بیچاره اشاقه بل یارش سفری بود که آن تجلی نمود اگر دید و مخفی شد تنهانه ز زازدل با
 پرده بر آفت و یمنه تنهانه این راز دل بلکه کنایه از عشق است استهار یافت و مشهور گردید بلکه بشود فلک
 از ابتداء پرده و یسیت که عاشق از او میسکند و در معرض اختفائی گذارد حسن جمال صوری او ب حسن اخلاق
 صاحب نظری معرفت نیک و بد دوست و دشمن و صادق و کاذب معنی میت است یعنی آناه خرمند که
 منقلد من است با وجود حسن صوری حسن اخلاق عین نیک و بد دوست و دشمن و صادق و کاذب است چنگ
 دست منش شیرین بر محبوب اختر بد مهر طالع نافه جام بدر برود جدا ساخت آری حکم گردش دور قمری بود
 اے رفیع گردش فلکی منو استم کرد قوله حذرش بستر معنی است که اے دل من چون تو غریب و بینوا و فلس
 هستی اگر محبوب باحوال تو ملتفت نشد معذرتش دار که او سلطان کشور حسن است و تو گدا و بادشاهان را
 بگدایان چه کار اے بادشاه کاهران بود از گدایان عار داشت اوقات خوش آن بود و خوش آنوقت بود
 و در فرخنده آن بود که باد و ست بستر رفت در مشاهد دوست گذشت بهیاض صلی لایفیع در و سر می
 تصدیق و پنج لب آب و گل و سبزه مقام دنیا که چون لب آب محل عجرت است که سبزه بنشین
 بر لب جوی و گداز عمر بنان به دگلباء مصنوعات در شکفته و چون سبزه فرحت اقراره نظار گیان است
 این گنج گهر اشاقه مشاهد محبوب رگبند رے بود ثبات و قراره ند داشت قوله

لایفیع در و سر می

خود را بکش بلبل ازین خصمه که گل را	بابا و صبا وقت سحر جلوه گری بود
------------------------------------	---------------------------------

بلبل عاشق گل محبوب بابا و صبا ملک الموت وقت سحر آخر شب مراد دم واپسین یعنی از غیر تا گم
 دم واپسین میان طالب و مطلب ملک الموت واسطه میشود عاشق خود را میکشد چه باشد پیش از من
 از جلوه معشوق دیگر سهره و گر دوسه دهقان پخشنده میوه باغ خواهد که برایم کان خورد زانغ گنج
 سعادت مشاهد عرفان بمن برکت غزل

آنکه ز خسار ترا رنگ گل نسوزد واد	صبر و آرام تواند بمن سکین واد
----------------------------------	-------------------------------

نسوزن نام گل خوشبو و سفید گیسو قسم است از میوهای زلف و مراد عشق قطا و دل
 رست در از می واد من عکین واد مراد انصاف توان رسانید فرمان و نام بهلوان یکاوس شاه
 ایران زمین و نام سنگتراشه که عاشق شیرین معشوقه خسر شده بود چون آن میعاد یافتن شیرین

لایفیع در و سر می

در میان کوه راه برد و کس را دوست نداشت که با او گفت که شیرین تر و مستنید این خوراک از کوه انداخته
 در بان شیرین داده کج قضاعت الفتنة کسر لایصی القناعت کتبا بالوجود و ترک طلب المعقود آن
 اشاره کنج زند این اشاره قناعت از در صورت نظر ظاهر پیوست مستغرق لذات او شده
 عمر خودش کاین داد و خرده را در ده کاهن با ما سه خود را بکشت بعد از این الحال آنسر و بلند
 محبوب حقیقی فرو رفته نام ماه بهار معنی این مصرع است خصوصاً اکنون که تابش پای طفت و
 فصل الهی چمن دل طراوت و تازگی گرفته و گلها استادیات دور و نموده قوله در غنم و غصه الخ
 یعنی اے تو ام الدین انو داد می طلسم که فراق ریختن دل با راد غم و غصه دوران انداخت که ایران چون
 گردید غزل

ابر آزاری برآمد باد نور سوزی وزید	وجه می خوراهم و مطرب که میگوید رسیده
آزار نام است ابر آزاری ابر بهاری وجه حسنه	مطرب که میگوید ای مطرب که سرود میکند قوله
شاد به ان در جلوه من شمس اکیسیم	اے فلک این شرمساری تا کی غم بکنید
شادان تعیبات جلوه ظهور من شمس اکیسیم	چیز نیست که نشانها کسم قوله
قحط جود است آبر و خود نمایی باید فروخت	باده و گل از بهای خرقه می باید خرید
جو سینه بخشش و نیکی معنی بیت است که درین زمانه که فطال الرجال است و صاحب کرم	که عارف کامل است در نظر نمی آید بهر کس التجاساید کرد و خود را می آید و در روانیاید ساخت مگر
همین که خرقه زنده بقوتی را باید فروخت و شراب عشق و مشابیه معشوق باید خرید قوله	
غالباً خواهد کشود از دولت کار که دیگر	من نیکو دم دعا و صبح آیین میدمید
غالباً اکثر البته دولت ساعدت بخت و کشودن کار کسایت از حصول مطلب چرا که من دست دعا	بر آورده بودم و صبح که هنگام است بخت دعاست میدمید و این دلیل است حمیده و قاله است
یستندیده بر حصول مطلب قوله	
دا منم گر چاک شد در عالم رندی چه بیا	جامه در نیکنامی نیز می باید ورید
یعنی اگر در رندی که کنایت از میوزانیت رسوای عالم شد دم با کسی نیست الا باید که بحال در نیکنامی	نیز مشهور باید شد قوله بابی و صد هزاران خند و گل آید بباغ و سینه محبوب من

البغندان گل مثال در مجلس دل نزول نمود علتش غیر آن را نخواهد شد که گریه را استماع نمود و بگوید

این لطافت کز لب لعل تو من گفتم که گفت | و آن تطاول کز سر زلفت تو من دیدم که دید

لطافت سخنان لطیف لب لعل تو بی عشق تو که گفت یعنی عاشقی هیچ گفت تطاول دست درازی اشاره به ادب و بیایات از سر زلفت یعنی عشق تو که من دیدم که دید آنچه من کشیدم هیچ عاشق نمکشید بقوله

عدل سلطان گر نپرسد حال مظلومان عشق | گوشه گیران را از آسایش طمع باید پرید

سلطان محبوب گر نپرسد حال مظلومان عشق بفریاد حال عاشقان نرسد گوشه گیران را از آسایش طمع باید پرید عاشقان را که آنا سو گوشه گرفته اند امید راحت منقطع باید که بختل که چون عدل محبوب بفریاد عاشقان نرسد زاهدان را چه امید راحت بقوله

تیر عاشق کش ندانم بر دل حشا فکاهه | اینقدر دانم که از شعر ترش خون میچکد

تیر عاشق کش حربه سخت یعنی تیر عشق که عاشق کش است اینقدر دانم که از شعر ترش خون میچکد سخنان او گواه حال است که این چنین سخنان غیر از خسته دل نیاساید غزل

اگر خدا سے کسے را بیک گناہ بگیرد | زمین بنالہ و آید زمانہ آہ بگیرد

بگیرد و مواخذہ کند برابر است که و کوه پیش حضرت موسی که عصیان اندک قلت طاعت کوه طینانی گناه با کثرت طاعت بکوه بخشند با کثرت معاصی عفو کند گناه بگیرد یعنی با کثرت طاعت مواخذہ کند یا گناه سهیل مواخذہ کند که ماه بر فلک از شومی گناه بگیرد گویند علت خوف یک کفر معاصی بندگان است بر آن نمودن خود خوف میکند تا بندگان از قهر الهی بترسند بدانند که این بیچارگان با وجود عدم ترک امر الهی از قهر الهی نیستند و بر آنکه شب و روز در معاصی نمیکند و فرود در شر که وادخواه بگیرد و مظلومی که در انگیزه گردد که و در آن هنگام خصمت مشابهه رود یعنی آن محبوب را به بگیرد و مانع را و شود شاه محبوب حقیقی بیدار آن عاشقان زهره قدرة یار لطافت پیش راه بگیرد یعنی نراحم نشود غزل

اگر نہ بادہ غم دل زیاد با بہر د | نہیب حاوۃ بنیاد ما زجا بہر د

اگر بادہ غم از لوح دل نترسد پس قریب است که غارت حوادث بنیاد وجود ما را خود و مدد مگرداند بقوله

بہ این منزل هیچ ہوشیاری نماند

زود آید و آنکہ در حال گردد

اگر نه عقل مبتی فرو کشد لشکر | چگونه کشتی ازین ورطه

عقل معیشتی سکه فرو کشد لشکر و گاه در طره مقام عشق آید و السب که عاشق را بهر دو حالت
دگر است گاه سکه گاه سکه گاه شیب گاه فرار اگر یک مقام است پس ازین ورطه بلا که راه عشق است چگونه
خود را سلامت بهر دو وجه قطع این راه نماید قوله

فغان که با همه کس غائبانه باخت فلک | کس نبود که دست ازین دغا ببرد

غائبانه باخت غائبانه باختن جهان است که پس است حرکت قطع شطرنج قرار کند جول حریف
دوم مهر و رواں کند او را علم دهند که فلان مهر و فلان خانه بنظر فلان خانه رواں کرد او میا در اعلام کند که همان
و همین خانه رواں کنند بهرین خطا حریف را سیادت کند این بازی را غائبانه نامند و ستیز این دغا ببرد
سزین دغا غالب آید قوله

دل ضعیفم از آن میکشد بطرفین | که جان زمرگ به تیماری صبا ببرد

یچمن مجلس شد مرگ بهران که اشعار مرگ است تیماری صبا اعانت عارف کامل که ازین بهران
جان سلامت برد قوله

طبیعی عشق منم با ده خور که این معجون | فراغت آرد و اندیشه بلا ببرد

طبیعی عشق معالج مرض عشق با ده خور می نوشی استعمال بمان این معجون اشاره است عشق و فرغت
آرد از اسوا و فرغت است اندیشه خطا ببرد اندیشه ها و لایعنی دور گرداند قوله

گذار بر ظلمات سخت خضر است جو | مباد کاش این خاک آب ما ببرد

ظلمات راه عشق که تاریک و خوف چیست معرفت در و معنی خضر راه عاشق کامل که بهر عاشق است
کاش این آتش عشق خاک و آب ما ببرد و وجودا بسوزد قوله

بسوخت حافظ و کس حال او بیا گرفت | اگر نسیم بیا می خدای را ببرد

نسیم مرسته و بطف ایزدی رعایت نمی خدای را بهر دو راه غزل
بیا که ترک فلک خوان روزی غارت کردا | ابلال عید بد و در قدح اشارت کرد

ترک فلک مرصع مراد عشق هر جا که در آید ریزد بر سازد خوان روزی کنایت ایام زهد و درع ابلال
عید تهنیت و مستی است در و قدح گردش بیا که معنی آنست که خود را میگوید که میا و اصل حق ماق و حیر

محمود

نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی

دیگر بخاطر آنست که عشق برینیز گاهی بر سر زود آن ملک را غارت کرد و دل خود را بستی اشارت کرد پس تا در دوزان راه در آید
 توابع روزنه و حج قبول آن کس بود که خاک میکده عشق را زیارت کرد
 آن کس بر دوا کس را حاصل شد که خاک میکده عشق را زیارت کرد که کس حصول عشق نمود قوله
 مقام اصلی با گوشه خرابات است خداش خیر دوا و انگله این عبارت کرد
 خرابات فنا و صناعت بشری هرگز خرابات نشد بے دین ست و نیز مقام توحید یعنی مقام اصلی
 اما فاست خداش خیر دوا و آن کس که او را بمقام فنا رسانید و نیز مقام اصلی اما مقام توحید است که آنجا دمی را
 گذر نیست خدا مراد خیر دوا که باز مارا بمقام خود رساند و از وی راند قوله
 امام شمس که سجاده میکشید بدوش بخون و دختر زربامه را قصارت کرد
 سجاده میکشید بدوش در زهد و پارسائی میکشید و دختر زربامه را عشق قصارت داد
 نهادن و نشان کردن چنانچه گذران زربامه است کسند قوله
 نماز در خم آن ابروان محرابی کسند که بخون جگر طهارت کرد
 یعنی نماز شاه که الفین هم فی صلواتهم و انوک و حق است کی که از پیشه عشق و ضرر سازد و از ماسوا و پیر بسند
 بخون جگر بجاده تمام و نیز گنایت از کثرت گریه و خو خواری طهارت و وضو پاکي قوله بر دے یار نظر
 کن ز دیده منت دار یعنی بر دے محبوب نگاه کن و ممنون دید باش که دیده این کار از راه بصیرت کرده که
 مفتون این چنین دے گردیده از حلقه زلفش جذب عشق بجای خرید آشوب بطبع و رغبت و جانفشانی
 حصول این بریشانی نمود که این تجارت کرد اشارت بجایان دادن و اختیار بریشانی نمودن قوله
 بهاسے باد چون بعل جیت جوهر عقل بیا که سود کسے بر دکان تجارت کید
 حال این بیت است یعنی تا وقتیکه جوهر عقل را از دست ندهی حصول شراب عشق و محبت نخواستی که سود کسے بر د
 حصول ناکده کسے نبود کاین تجارت کرد و عمل داد عشق خرید قوله
 فغان که نرس جاش شیخ شهر امروزی نظر بدروکشان از سر حقارت کرد
 جاش شیخ نرس جاش جوش باز دست بلنت تازی نیز یعنی جادوست و دل و شیخ بن ابراهیم شای شیخ شهر و عظامه بدروکش
 عاشقان چه بر چیمان بود سلف خورند در لیان با دوا خوردن نظر از حقارت کرد و حقیر دست و سبیل پنداشت قوله
 حدیث عشق ز حافظ اشونہ اذوا عظم اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد
 حدیث عشق بیان عشق اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد یعنی اگر چه در بیان بسیار عبارت آری
 کرد اما بلطف سخن یا منزع سخن نرسید غزل
 بسر جام جم آنکه نظر توانی کرد که خاک میکده کحل بصر توانی کرد
 جام جم یعنی پیاله جمشید که ساخته حکما بود و از هفت فلک در و معائنہ نمود و از جام جهان نما
 و جام کنهان نیز میگفتند و از پنجم از دل و نیز دل عارف میکده خنما معنی آنست که اسے طایر

گنجینه اسرار آبی اگر با جبر و آگاہی مان مادام کہ این دیدہ ظاہرین را بجاگ در میخانه محبت کہ سر سرہ چشم عاشقان بلند پرواز است کحل نگردانی بر آئینہ تلب انسان کہ جام جہان نما سے حق است نیائی نتوان یافت

مباش نیے خود مطرب بریخ کبود | اکنون ترانہ غم از دل بدر توانی کرد

ترانہ سرود مراد ملقین مرتد معنی است یکدم سے حصول سے محبت و مصاحبت مرشد ساس کہ در دنیا جز بدین دو چیز رفع غم و بہوم و اندیشہ ہا و لایستی تواند نمود کہ سہ چارہ در دفع غم و محبت سیر است دس + رخنہ بر جوج بستن خاصہ اسکندریہ قولہ

اگل مراد تو آنکہ نقاب بکشاید | کہ خد متش چو نسیم سحر توانی کرد

یعنی اوقت مراد خود کہ حصول معرفت است میر و گردی کہ خد متش اسے خدمت آن مرشد کامل چنان نسیم سحر توانی کرد و مسا و صباح بلا رست ارباشی و لحظہ اندو جانئی نوازی قولہ

اگردانی در سحانہ طرفہ اگیر است | اگرین علی بکشی خاک زر توانی کرد

در میخانہ آستانہ مرتد و مقام عشق طرفہ اگیر است عجب کیمیای است کہ خاک دارد میگوارہ بکشا کیمیای معروف جہانچہ در صرحہ لاحق گوید این عمل اشارہ گدای در مرتدہ قولہ

اجمال یار ندارد و نقاب و پردہ ولے | غبار رہہ بنشان نظر توانی کرد

معنی است کہ حال یا حقیقی ہمہ ندارد ولے غبار رہتی تو پرہ در سبت می آرد آن غبار را از بہشت بنشان یعنی خود را بچہ مان تا بجمال او نظر کردن توانی و خویش را بمقصود رسانی قولہ

تو کر مرے طبیعت نیروی بیرون | کجا بکوس حقیقت گذر توانی کرد

تا وقتیکہ از قید خودی و بند بشریت رہائی نیابی و فانی نیستی کجا بکوسے طریقت گذر توانی کرد در عالم عشق کے گندہ یابی قولہ

بعرم مرحلہ عشق پیش نہ قدمے | کہ سود ما بری اگر این سفر توانی کرد

اے متوجہ نزل عشق باش و حصول آن نما سودا کنی بسیار فائدہ بہرہ رسیدن سقم تارہ بسم عشق قولہ

ایسا کہ چارہ ذوق حضور نظم آموز | بضیض مجبشی اہل نظر توانی کرد

بیا خطاب ہل چارہ ذوق و حضور نظم آموز در یافتن حلاوت عشق و سان کردن کلمات محبت اہل نظر عاشقان کامل قولہ

دلا ز نور ریاضت گراهی یابی	چو شمع خنده زنان ترک سرتوانی کرد
ز نور ریاضت گراهی یابی و تنیکه نور ریاضت بر تو نابد چو شمع خنده زنان ترک سرتوانی کرد آنوقت خندان و فرحان سرافدا راه عشق گردانی قوله	
مے تو طالب معشوق و جام میخواهی	طبع مار که کار دگر توانی کرد
سینه تا تو لب معشوق و جام صوری میخواهی طبع مار که با وجود این بحقیقه توانی ز رسید دلزدگی و حلاوت توانی چشید قوله اگر چو صبح بر آری نفس بصدق و صفای اگر در عشق صادق باشی سیخ مراد بخونی قمر توانی کرد براد خواهی فیروز گردی قوله دواے خصه دوران کرت خیال بود اگر رفع غوم و هموم دینوی میخواهی بدو ر باد و گلگون مگر توانی کرد جز بحصول عشق و محبت نتوانی نمود قوله	
اگر این نصیحت شاهانه بشنوی حافظ	بشاهراة حقیقت گذر توانی کرد
این نصیحت شاهانه اشارت بمضمون ابیات این غزل یا تنها بیت ماسبق شاهراة حقیقت اضافه بیانیه و نیز معرفه سفر گذر غزل	
بلبله خون جگر خورد گلے حاصل کرد	باد غیرت بصدش خار پریشان دل کرد
بلبل کنایه از غزل کنایه از سفر گذر باد غیرت اضافه بیانیه بصدش خار بصد تصدیج و سرخ ادا آه آن بلبل را و این غزل در مشیه انشاکرده قوله	
طوطی را به هواے شکرین دل خوش بود	ناگهش سیل فنا نقش امل جمل کرد
طوطی کنایه از خود شکر کنایه از فرزند خوش گفتار نقش امل اضافه بیانیه مراد فرزند سیل فنا اضافت بیانیه مراد امل قوله	
قوة العین من آن میوه دل یادش یاد	آله خود آسان بشد و کار مر آشکل کرد
قوة العین فرزند ضمیر شین یادش بفرزند آسان بشد پاک آمد و پاک رفت کار مر آشکل کرد مار اگرست ارغم و الم ساخت قوله	
ساربان نخستین افتاد و خدار آمد	آله امید کرم همرو این محمل کرد
ساربان دارنده شتر چلن پیلان مراد مرشد رخت من افتاد عاجز و متفکر م چون کسے کجنت	

اوانقادہ بابتد وقت مراد است خدا را حشمت که امید کرم که امید کرم تو مرا همراه این محل کردار
تا بعد از تسامحت است و امتیاز گرفته ام قوله

آه و فریاد که از چشم حصوره و مهر در لحد ماه کمان ابرو من بترک کرد

لحد قر ماه کمان ابرو من کایت از فرزند قوله

روے خاکی و غم اشک مرا خوار دارد چرخ فیروزه طرخانه ازین کج بگل کرد

معنی آنست که روے خاکی و غم اشک مرا خوار دارد که چرخ فیروزه طرخانه بدین مدتی
خاکی و غم اشک بگل کرده و خاکیا نرا در حقیقت دسور کتیده پس اما خوار دارد و بدارح علیا بردار
تا آنچه در قوت است فضل آید و این بیت نیز در مرتبه است و توجه باصفاست مرشد قوله

نزد می شاه رخ کارے کردی که بدان بر مراد طریابی امکان قدرت مراد حوالی و وقت مرست
باز می ایام مرید گردش زمانه غزل

باشد اے دل که دوسکده را بکشایند اگر از کار فرو بسته ماکشایند

ایدل بابتد که این قبض در بطاسد مل باشد و کار بسته ماکشایند بابتد قوله

اگر از بهر دل زاده خود بین بستند دل قوی دار که از بهر خدا بکشایند

اگر نسب شامت زاده خود بین که نفس است نفس فار دستده دل قوی دار جمع دار که از بهر خدا
بکشایند حسته لحد در بطاسد مل کنند قوله

بصفائی دل رندان صبور زوگان افس در بسته بمنفتاح دعا بکشایند

بصفائی دل برکت و توجه و بطیفیل رندان صبور زوگان عاشقان پس در بسته کا شکل
بمنفتاح دعا اضافت بیا بکشایند بر آیند که ادعای ناکس بچند لگمه قوله

در میخانه به بستند خدایا پسند که در خانه تزویر و ریابکشایند

در میخانه به بستند لستگی و میخانه مراد حالت قبض انقطاع تهود تخلیات رویداد میشتند
دار که در خانه تزویر و ریابکشایند گرفتار عبادات ریائی پیچوم قوله

گیسوئے چنگ بریدم بک بے ناب تا بهم معجگان زلف و دانا بکشایند

معنی آنست که ای بهمنشیران من از حالت قبض من بمرشد عرض کنی تا از گفتار بازماند و در
معالجه من شود و درین مأمورگی شریک من باش تا همه سالکان بمقتضای پس روش در ماقم
آیند و ادا بهمت نمایند تا قبض بدبط مبدل شود و نیز اسباب طرب از پیشم دور کنی و حرفیان
را ازین معنی آگهی دهی تا درین ماقم بمن شریک شوند و ادا بهمت کنی تا بمراد رسم قوله

نامنه تعزیت و خست بر ز نو یسید | تا حرفیان همه خون از قرا بکشایند

و واقع قبض من چون نامنه تعزیت بسالکان نویسد تا از حال من آگهی یابند و در گریه و زاری
در آیند و دست دعا برکشایند و نیز دعا را ایشان بهدف مراد من رسد سوال این گستاخی بگوید
چگونه نموده جواب بهنگام استالت و یگانگی رواست که عمر من با حضرت صکرات و مرآت نموده
و حضرت هیچ ناخوشی نفرموده قوله

حافظ این خرقة پشمینه بپینی فردا | که چه زنار ز زیرش بجفا بکشایند

این خرقة طاعت و عبادت زنار علامت کفر مراد عدم اخلاص که موجب نامقبولیت است
بجفا بجز و قهر بکشایند آشکار و ظاهر سازند غزل

برید باد صبا و دوشم آگهی آورد | که روز محنت و غم رو بگوتهی آورد

برید قاصد برید باد صبا اضافه بیانیه مراد و دارد و مرشد آگهی خبر و پیغام معنی مصراع ثانی
آنکه این محنت و غم آخر رسید قوله

بمطر بان صبحی و بهیم جامه پاک | بدین نوید که باد سحر گهی آورد

مطر بان صبحی کنایت از عاشقان سرست جامه پاک خرقة و پیرایه که اطراف دامنش
چاکدار باشد بدین نوید که مصراع ثانی بیت سابق باد سحر گهی همون دارد و مرشد بشیر از
نام شهر که او را سموره عمر و لیث گویند چه اوبانی است و قبل آباد کرده سلیمان است و حافظ بطون
آن بوجه انجام را از شیراز مقام قرب که مقام اصلی است دلیل را بهر دلیل عشق اضافه بیانیه قوله

نیم زلف تو شد خضر راسم اندر عشق | زب رفیق که نختم بهر بی آورد

خضر پیشوا و پنهان راسی شدم یعنی در سفر قوله

بجز خاطر ماکوش کین کلاه نمده | بے شکست که پرافسوسهی آورد

هاتف از این بیت

جبر لفظ اضداد اللہ است بمعنی شکستن و شکستہ را بستن و اینجا معنی اخیر بجز خاطر ماکوش
یعنی بسوی ماحتقارت مسکون و خاطر داری ماکوش معنی مصرع ثانی آنکہ افشال را قدری نمی گوید

بسیار بیا کہ تو جو رہشت را شوان در نیہان زیر اسے دل رہی آورد

کہ تو جو رہشت را کہ چون تویی را کہ مانند جو رہشت بہتی رضوان نسا سہ بہشت اینجا حق ثناء
رہی سہ کنایت از خود قولہ

چہ آہہا کہ رسید از دلم نگر کہ ماہ چو یاد عارض آن ماہ خر گہی آورد

چہ آہہا چہ سے بسیار آن ماہ خر گہی معشوق پرہ نشین قولہ

رساند را سیت منصور ہر فلک حافظ چو التجا بجناب شہنشی آورد

حافظ منصور را جلو دہ رسانید بسبب آنکہ حافظ التجا بجناب منصور نمود غزل

بعد ازین دست من دامن آن سر بلند کہ بیالارچمان از بن و نیم بر کند

بعد ازین الحال من دامن آن محبوب را گذارستی نہ کہ مدین قامت خرامان مارا را یاد آورد گویند
کہ حافظ ما شہزادہ غمخند نظر سے داشت و او بیچ حال حافظ نمیرد است حافظ بطریق
این جنسزل نوشتہ قولہ

حاجت مطرب دے نیست تو مرغ بکشاک کہ برقص آوردم آتش رویت چوسند

رقص و فرحت ما موقوف بمطرب دے صوری نیست تو حجاب از دے خود بردار و حال خود بمانما
کہ تا آتش حال رو سے توسند دارا برقص آورد قولہ

ایچ رو سے نشود آئینہ چہرہ سخت مگر آن رو سے کہ مالند بران سم سمند

ایچ رو سے لاین مشاہدہ رو سے تو نشود قولہ

گفتم اسرار غمت ہر چہ بود گو میا ترا صہ ازین بیش ندارم چنانم تا کہ چند

گفتم بیان کردم اسرار غم اسرار عشق کو میا ترا کہ تنقذ لعل شوم چند چہ مقدار قولہ

لمش آن مہو می مشکین مرا و صیاد شرم از ان چشم سیدار بلند کند

آہوئے مشکین مراد خود کہ انساں صورت حق است خلق الا انسان علی صورتہ چنانچہ چشم آہو کہ
بچشم لیلی مالست صیاد کنایت از مرشد و محبوب حقیقی آن چشم سیر مراد ذات کہ مشابہ است

من خاکی کہ ازین درتوانم برخاستا	از کجا بوسه زخم بر لب آن قصر بلند
خاکی هست و ضعیف نتوانم برخاست طاقت بر خاستن ندارم	از کجا بوسه زخم بر لب آن قصر بلند
از کجا بمقام قرب و علو درجات توانم رسید قوله	
باز مستان دل از آن کیسوی و تسکین جان	زانکه دیوانه همان به که بماند و رست
کیسوی عشق آن محبوب حقیقی و یا صحبت مرشد غزل	
بر ریش باز از جانی باز آن منادی بشنود	بشنود ای ساکنان کوئی ز ندی بشنود
جانبازان عاشقان منادی ندکنده ساکنان کوئی ز ندی عاشقان آباد است که از آب	
غفلان را گاهی بغض میشد آید تا دیر می باید خواجہ این غزل در آن هنگام فرموده و ندکنده کنایت	
از خود و خسر ز شراب سر خیال سر خود گرفتن رفتن و مطلق الغافل شدن یعنی لے زمر و غافل	
دقتی که از نامشده علامتش این دارد جامه وار و رنعل جامه شمع دارد در بنیما جی از حجاب	
نوعی است از تاج که مخصوص بفرنگیان است حجاب بر سر آن چون تاجی است بر عقل و دانش	
می برد رهن عقل و دانش است و طالبان را بخود می فرسید تا ایمن از وی لغت و بیخه این	
علامت های مذکورہ برآی آن بیان کردم تا ایمن نباشید و جستجو ای او کما فیغنی نماید قوله	
اگر که زان تخم در حلوا اہل جانیش و ہم	و بود پوشیده و پنهان بدو فرخ در روید
معنی آنست کہ ہر کہ از آن تلخ کہ خمر است مراد عشق مرا حوا و شیرین دہد کہ نزد ما چون حلوا شیرین است	
یعنی ہر مرشدی کہ بیان معارف کلام فصیح کند پہلے بیان آن نبرد جز جان و اوان و اگر ان	
تلخ باشد بدو رخ پوشیدہ و پنهان ای ساکنان کوئی ز ندی در روید و ہر جا کہ باشد اورا جستجو کنید	
و از طلب آن عاقل نمائید و علامت های آن بالا بیان کردم و دیگر علامات سے گویم و آن در	
بیت آخر است	غزل
بتی دارم کہ گرد گل سنبیل سائبان دارد	بہار عارض خطی بخون ارغوان دارد
گل خلسہ سنبیل زلف سائبان حجاب بہار عارض حسن ارغوان کنایت از عاشق یعنی بتی	
دارم کہ ذات خود را در اسماء و صفات پوشیدہ میدارد و چون ہمہ ظہور ذات اوست و خبر تجلی ذات	
در عالم چیزے دگر نیست بضرورت در وجود مجاز محو و متلاشی شدہ و افرونی حسن ذات او	

لے از آن تمام کمال در لے وجود یا غفلت

بیشق ماتقال است ۵ بے تقاضا و بطرح تو افزون نشود تا و لم خون نشود روے تو
نگگون لسود قوله

حیات

غبار خط انپوشانید خورشید رخسار یارب | بتائے جاودانش ده که حسن جاودان دارد

غبار خط یرده اسماء و صفات که لغینات اند خورشید رخ کتایه ادرات بقلمے جاودانش ده
دام و نظر امار حسن جاودان حسن الانهات قوله

از چشت جان نشاید مرد کز هر سوخته بنیم | کین از گوشه کردست و تیر اندر کمان دارد

جان نشاید مرد جان سلامت خواه مرد تیر اندر کمان دارد مستعد قتل است قوله

خدا را داد من بستان از دامن محنت مجلس | که سے بادگیران خورده است باهن سرگران دارد

خدا را برده خدا شتمه مجلس کسایت از مرشد موبادگیران خورده است طبع و کرم بادگیران کرده
با ما سرگران دارد کسایت را استماع هم التفات قوله

سیلان

جو عاشق می شدم گفتم که بروم گوهر مقصود | اندلتم که این دریاچه موج خفتان دارد

جو عاشق می شدم و تمی که قدم در طریق عشق نهادم بروم گوهر مقصود مطلب رسیدم این دریا
اشاره لبشقی چه موج خون فشان دارد و حوالت دشتانند دارد قوله

از سر و قد و لجویت مکن محروم چشم را | بدین حشریه اش نشان که خوش آب روان دارد

از سر و قد و لجویت مکن محروم چشم را مراد از قد و وجود عجبیت قامت نه مثل یس وجود یعنی
از مشابه ذات خود حسیتم را محروم مدار سر چشمه کتایه از چشم آب روان اشارت مگر به قوله

چرا فدا ده است درین ره که سر سلطان حسنی را | درین درگاه می بینم که سر پرستان دارد

چرا فدا ده است چه واقع شده این ره عاشقی سلطان معنی عاشق و عادت سر پرستان دارد
در عارضی و زاریست قوله

از خوف هجر این کن اگر امید آن داری | که از چشم بداند نشان خدایند در امان دارد

از خوف هجر این کن متاثره حقیقی رسان داین خطاب بر شد و امید آن داری خطاب بر شد
رکوة لعل شیرین کنایت از بوسه گفتا آن محروم گفت هوا گشت ایام تیزی عشق است و کمال
نرسیده داعتا لے بهم نرسانیده محرومی گرم مزاج هستی شکر کنایت از وصل قوله

۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

بفرنگ از بهی بندی خدا را زود رسیدم کن
که آفتهاست دنیا خیر طالب رازیان دارد

فراق شکار بند زود رسیدم کن فغانی رومدار چرا که طالب رازیان دارد طالب را از طلب
بار رسیداند قوله

چو دام طره افشانند ز کرد خاطر عاشق
بغما به صبا گوید که راز من نهان دارد

چو دام طره افشانند ز کرد خاطر عاشق چون طره دام مثال راز بس که خاطر عشاقان گردد در بران
نشسته بر نشانند قوله

چو در رویت بخندم گل مشهور دیش ابله
که بر گل اعتماد نیست کوسن جوان دارد

چو در رویت بخندم گل چون بوب قایل تو بخندد و شاهه خود تو ازانی دارد ابله غن بر گل اعتماد نیست شاید مجرب یا
اعتماد نیست که بقا را نمی شاید الا بر این لعلی و ملاستند کوسن جوان دارد بسیار در با است قوله

بمیشال جز به رخاک محال اهل شوکت بریں
که از کشید و کینسر و هزاران درستان دارد

یعنی بختها مان فیض رسان در حیرت خود غرور شوکت چون جیش و مراد و لیار سلف بجا که عدم رفته اند قوله

چه عذر از بخت خود گویم که آن عیار شهرت و
بتلخی کشت حافظ را و شکر در میان دارد

عیار که هر دوازده و آشتوب پریشان کنند عیار شهر آشوب کنایت ازان محبوب غنی شده
و بجزان شکر در زبان دارد و وصل رسانیدن هم قادر است غزل

بوسه خوش تو هر که زیاد صبا شنید
از یار آشنا نفس آشنا شنید

بوسه مراد ذکر اوصاف و مدح با و صبا مرشد و وار و شنید یعنی بیدیدان حاصل گوش کرد
یار آشنا کنایت از مرشد نفس آشنا ذکر محبوب قوله

سرخند که عارف سالک مکن بخت
در حیرتم که با و فروش از کجا شنید

سرخند اسرار الهی سالک عارف رسول با و فروش کنایت از خود گفته اند که چون رسول مبعوث
در خلوت سرای خاص رسید حق تعالی نود هزار سخن گفت محمد سی هزار امر مطلق نمود که بهر خاص و عام
آبوی سی هزار مختار ساخت که با اهل آن بگوید ازنا اهل محفی دارو سی هزار نهی مطلق نمود که با هیچکس
از خاص و عام گوی حافظ ازان سی هزار نهی میگوید من ندانم که بحافظ که میگوید بلکه حافظ خود حیران است
که بجا که میگوید چنانچه مصرع ثانی مشعر بر آنست حاصل آنست که اینهمه از الهامات است نه بخود خود است

چنانچہ خود گستاخ بارگاہ گفتہ ام و بارگاہ گئے گویم کہ من گم شدہ این را نہ بخود می گویم نہ دریں
آئینہ طوطی صفت و مشتہ اند و انچہ استاذ ازل گفت بگویم کہ قوله

اے بادشاہ حسن سایہ زور ویش و انگیر | کین گوش بس حکایت شاہ و گدا شنید

بادشاہ محبوب حقیقی سایہ زور ویش و انگیر اما کہ نہ درستم امر اس کس حکایت شاہ و گدا
شنید کہ شایان گدا یا ان ملتفت نہ اند و ہر بانیہانودہ اند قوله

خوش می کنم پیادہ مشکین شام جان | از دل و لپش سرودہ بوسے ریاستنید

یہ تمام مل و از عشق درخت ہم پر سارم و از صحبت را پاں مراں بوسے ریاست معلوم شد قوله

ایش سزا بنو و دل حق گذار من | کر غمگسار خود سخن ناسزا شنید

ضمیر شین بدل حق گذار بطریق اخبار قبل الذکر یعنی لایق دل حق گذار من نہ آن بود کہ یا غمگسار
خود کہ از آن یا غمگسار خود سخن ناسزا شنید و عتاب قوله محمود کہ شدہ ز سر کرے او

اگر بطلب خود فائز نہ شد چہ شدہ عجیب نیست از گلشن نہ آن کہ بوسے و گدا شنید نہ آن
کہ وفانمود و او را بطلب رسانید قوله ہر صبح ماجرا سے من و او شمال گفت قصہ وفاداری

و بیوفای محبوب ہر صبح باو شمال کہ مرشد است خود میان میکند احتیاج گفتن نیست ہر شام
گفتگو سے من و او صبا شنید و مجوز نیار من خطاب و عتاب آن محبوب مسوع مرشد است

یعنی او واقف است با احتیاج اظہار نیست شنید ہر چہ گفتیم استماع نمود و گوش نہادت
قول مرا بگذشت رفت و التفات نمود قوله ساقی بیا کہ عشق نہا سے کند بلند تاوار لہ

سے گریہ کا لہ کہ گفت قصہ ما ہم زما شنید یعنی آں کس کہ سحالیہ گفت اے سحالیہ عشق
در معرض سیال آورد ازما شنید یعنی بسبب است قوله

ما بادہ زیر خر قہ نہ امر دے کیشم | صد بار پیر می کردہ این ماجرا شنید

بادہ زیر خر قہ نہ امر دے کیشم امر دے کیشم پیر می کردہ مرشد
این ماجرا قصداً خفا سے طاعت قوله

ما موی بیانک چنگ نہ امر دے غوریم | بس ویر شد کہ گنبد چنچ این صد شنید

ما موی بیانک چنگ نہ امر دے غوریم عشقا سے مارتیقین مرشد امر دے نیست بس ویر شد

بلبل عاشق تو عمر خواه که چهره | باغ شود سبز و سرخ گل بر آید

آخر از لاله باغ کنایه اندل سبز تر و تانه گل بر آید مشاهد محبوب حاصل نمائی قوله

غفلت حافظ درین سراچه نیست | هر که به میخانه رفت سنے خبر آید

درین سراچه اشاره بدیامیخانه دنیا که محل معصیت و غفلت است بخیر آید گفنا غفلت کرده غزل

بخت از دیوان دوست نشاغم نمیدهد | دولت خبر ز راز نهانم نمیدهد

دیوان صفت دنیا شکلی و سر می میم احمد هم اشارت یرد است - را که اودات احمد در میا است و نقطه واحدیه قوله

از بهر لوسه ز لبش جان میدهم | اینم نئے ستاند و آنم نئے دهد

لوسه رسول آن سرغنی حیات عاشق اینم یعنی جان من آنم نمیدهد بوسه نمیدهد و بختل از بهر حصول استعداد قبول کیفیت کلاسه که حیوة بخش است حال میدهم و خود را بمقام فنا نیستی میکشم اما آن دوست من جان نمی ستاند و استعداد قبول آن کلام نمیرساند که حصول آن بر نیستی است و این بر طریق شنود درسیاست تا سالک را آن دست ندید و این میسر شود قوله

مردم را قنطاری درین پرده راه نیست | یا هست پرده دار نشاغم نمیدهد

درین پرده راه نیست بدیانت سرغنی امدیه میتوان کشید بده دار حاجت مانع یک بوسه اشاره بیک مرتبه همچنین دو بوسه و سه بوسه بیشتر جزوای فنا غیر محصور است روان مشتاق و در الحال روانم نمیدهد جان بخش نیکند اے بوسه نمیدهد قوله

زلفش کشیده باوصبا چرخ سفله بین | اکا خبا مجال باد و زانم نمیدهد

زلفش کشیده باوصبا زلف را بریشان کرده و عالم تعینات را جلوه داده و خود زیر آن چغنی بسته چرخ سفله بین سیر این چرخ سفله را مجال قدرت قوله

چند آنکه بر کنار چو پرکار میرودیم | دوران چو نقطه ره بهیام نمیدهد

بر کنار رسو چو پرکار میرودیم سرگردان می شویم دوران زمانه گردش فلکی قوله

شکر بصیرت دهد عاقبت و لے | بد عهدی زمانه اما نم نئے دهد

شکر و صل دست دهد میسر آید عاقبت آخر الامر اما نم نمیدهد معص من اے کشد غزل

بگویم یکده یارب سحر چو بشکله بود که جوش شاد و ساقی و شمع و شعله بود

کوے میکہ گوشه دل سحر آخر جوانی و ابتدا روز و اول دریافت مشاهده ساقی نقش اندکته نگام
و قرآن نظر گاه است شمع تابش انوار الهی و نزول فیض نبوی در گوشه دل مہنگام سحر چه مشغله بود لم
مذکر حق بچہ ذوق مے بود کہ نقش اندر دل جوش حضور میرد و مشاہدات تجلیات و نزول فیض ناقصا ہی
بانگ سوز میرد قوله

حدیث عشق کہ از حرف و صوت مستغنی است اولی کہ بنالہدف و نہ درخروش و غلغلہ بود

از حرف و صوت مستثنی است از تجزیه و تقیر مرتباً و نام سائل نیز نام ساز است خروجش و غلغله فریاد و شور و کلام
از ذکر و فکر آن و شوریدن بیدار آن قوله

هزار ساحر چون سامریش در گله بود	قیاس کردم از آن چشم جادوانه هست
---------------------------------	---------------------------------

قیاس کردم انداز کردم و معلوم نمودم جادو و آنه انه لفظ نسبت است یعنی مانند جادو چون فرزانه نسبت
بفرزان که حکمت است و دیوانه منسوب بدیوان سامری نام او موسی بن ظفر قریب قربت موسی بود
و او گویا ساله زرین مرصع بجوهر ساخته و خاک نعل براق جبرئیل که در دوزخ غرق فرعون بدست آورده بود
در اندک آن درو سیده و هر چه بانگے که ملایم گاو است اندر آورده پس گفته آنچه گفته بدین اعتیال
اونه و نیم سبط گویا ساله پرست شده و در تفسیر زاهدی مرقوم است که سامری تا قیامت زنده خواهد بود چون
بهنزدیک او آدمی شود در اندامش آتش خیزد و لا محاله که میان بگریزد و این اندوخته موسی بود
سن ابنه اشایی در گلّه نالنده قوله

سباختہ کہ دوران حلقہ جنوں میرفت

مباحث بحث خلقہ جنوں مجلس شاق قولہ

دل از کرمہ ساقی بشکر لودلے

بہشتیں بلیم ہوسہ حوالہ کن

حوالت نامہ یعنی خود کیت کے تراجم معاملہ داد دستہ قولہ

از آخر م نظر سعد در هر وقت که دوش	میان ماه و نوبت یار من مقابل بود
اخر مال یک دام در شش تین گوسه	تا زید که من در سپاه و چو ترکان در میدان است برادر و جیس
گفت امون که این اتر است و که بیوسه ایرال	مدان اند است - بگو اترالی که دخترش هست و
چو دختر در دوش اترش هست و نظر سعد در است	تو قصه یک در پیش است مقابل بود و قول
دوان یار که در میان در حافظ و	فغان که وقت مروت چه تنگ حوصله بود
فغان سر یاد - غزل	
بحسن خلق و وفا کس بیار ما نرسد	ترا درین سخن انکار کار ما نرسد
یار من ظاهر حقیقه محمد است که سی حقیقی	و قطب ازلی ماد است که گشت مبتدا و آدم بنی الماع و لکن
آدم و مکی و دونه تحت یو ای انا سید فکله	آدم و مکی و دونه تحت یو ای انا سید فکله و درین سخن اشارت مضمون مصرع حسن قوله
اگر چه حسن فروشان بجلوه آمده اند	کس بحسن و لطافت بیار ما نرسد
حسن فروشان محبوبان انبیاء و رسل بجلوه اند حسن صوری سیان تناسب اعضا صاحب شمع	
گلشن رازی نویسه که انچه تسخیر و لهاسه عاشقان شیدای نماید و انچه آن فریبده گی در مایندگی	
دارد و تصرف مینماید تنها به آن حسن صوری است چه حسن صوری که آن عبارت از تناسب اعضا	
آن بر بسیاری از افراد الهامی یافته می شود و حال آنکه رماندگی ملامت معلوم باید کرد که در هر صورت	
که هست رماندگی خاصه ملاحت و غیر ملاحت مالک و لهانی تواند بود منع و معدل عشق بهین ملاحت	
نه صباحت که عشق طالب حسن ملاحت است نه صباحت زیر که صباحت لغتی بر رده و دیوار و ملاحت	
ستوده است از زمین کار نه انسته که تورا از محکم میخورد گرمی از تبریزی صاحب را ملاحت میباید اما	
ملاحت از صباحت مستثنی است و این ملاحت اکثر در سبزه رنگ میباشند از نیماست که قال مدهم انی	
صبیح و انالیع تعنی بیت آنست اگر چه انبیاء و رسل جواهر خویش بجلوه آورده و حسن فردشی کرده اند و	
بچشمک در غنای بآن سود نمی زیبد و کس را درین معنی نزاع با و نمی سرود قوله	
اسحق صحبت دیرین که بیخ محرم راز	بیاریک جهت حق گذار ما نرسد
صحبت دیرین که در عالم اطلاق بود یار بجهت حق گذار رسول قوله	
بهار لغت ببا ناز کائنات آبرمند	یکه بکده صاحب عیار ما نرسد

بهر از نقد کفایت از انبیا و رسل و اولیا بازار کائنات دنیا سکه کفایت از طرح و ترکیب صاحب عیار ما
رسول علیه السلام قوله

در بیخ قافله امن آیینان فرستند | که گردشان به واسطه دیار ما نرسند
قافله امن صحابه کرام و تابعین معنی آنکه افسوس که هنگام امن و امان که وقت صحابه کرام و تابعین
بود رفت بجهت ایشان از ایام اقامت و علامت از ایشان نمانده و در زمانه چندان فتنه و فساد و رو
نموده اثر از افعال آنها دیده نمیشود که کسی تواند خود را بایشان رساند قوله

دل از خبث حشوان مرغ و واقف باش | که بد بخاطر اسید و وار ما نرسد
خبث بگونی دشمنان و ایدارسانی ایشان واقف استوار بد بخاطر امید و وار ما نرسد
بد را بخاطر ماراه نیست قوله

چنان بزی که اگر خاک ره شوی کس را | غبار خاطر از رگزار ما نرسد
یعنی در عالم چنان زندگانی نماند که تو بخاطر کسی غباری نرسد درین بیت نصیحت است بهم بخود
و بهم بهبه که زندگانی چنان کن که اگر میری و خاک شوی و باد هر طرف خاک ترا برد و هیچکس را
بخاطر غبار و بطبع آزار نرسد یعنی بعد از مردن هم تخمین نکنند قوله

بهر از نفس بر آید ز کلاک صنع کی | به دلپذیری نقش نگار ما نرسد
بهر از آن وجود از عدم بودی آیند نقش نگار ما بصورت محبوب ماکه رسول است قوله
بسوخت حافظ و ترسم که شرح قصه او | بسبح پادشاه کامگار ما نرسد

شرح بیان و ذکر سمع گوش کامگار خداوند کام چون خد شکار دگنه گار غزل
بیا که رایت منصور بادشاه رسید | نوید فتح و پشارت بهر و ماه رسید
رایت نشان منصور نام پادشاه اینجا مرشد نوید آگاهی ضیافت قوله

کجاست صوفی و جلال وضع ملحد شکل | بگو بسوز که مهدی دین پناه رسید
صوفی و جلال وضع ملحد شکل آنکه ظاهراً خود را آراید کفایت از هوای نفس مهدی دین پناه
امام مهدی و عیسی که لامهدی الایحی مراد مرشد معنی آنست کجا است هوای نفس که
خود را باغواست شیطان الهی گویند و بر خود تسلط دارند گوشت بسوزد که مرود دین پناه رسید

اور اما ناماست کتید اکنون جو در و سپر و بیم وار گم می مرا و آمدیم قوله

صبا بگو که چہا بر سرم و برین غم عشق ز آتش دل سوزان و دو و آہ رسید

یعنی اے مرشد بچہا آن محبوب عرض دار کہ درین غم عشق آتش دل سوزند و دو و آہ چہا حالتہا برین وار دستہ قوله

جمال بخت زرد و محظوظ لقا ب انداخت کمال عمل بفریاد و آہ خواہ رسید

یعنی علو بخت طہرا از معرض احتقا بنفسہ ظہور علو بگر آید و آہ خواہ کسایت از خود قوله

سپہر در خوش اکنون زندہ ماہ آمد جہان بکام دل اکنون رسد کہ شاہ رسید

سپہر فلک و در زندہ کنون الحال جہان بکام دل اکنون رسد مراد رسم قوله

ز قاطعان طریق آزمان شوند این قوا فل دل و آتش کہ مرور آہ رسید

قاطعان طریق نفس دست یاطیس و حشرات لمسانی مرور آہ مرشد قوله

غزیز مصر بر غم برادران غیور ز قہر چاہ برادر با وج ماہ رسید

غزیز مصر محبوب حقیقی مقصود و مراد مرشد بر غم برادران غیور زاهدان مرا می و صوفیان متقلد قہر چاہ محل احتقا اوج ماہ بمبصہ انظار و طلوع قوله

ز شوق روی تو شامای برین اسیر فراق جہان رسید کہ آتش بزرگ کاہ رسید

شامای مطاب معشوق و الفت ذانیہ بدین اسیر فراق کسایت از خود بزرگ کاہ رسید مراد عدم گردید

مر و بخواہ کہ حافظہ ببارگاہ قبول زور و نیم شب و در صبح گاہ رسید

مر و بخواہ خواب غفلت بگمارمین رکت و در و وظیفہ درس خواندن صبح گاہ سحری غزل

بنفشہ دوش گل گفت خوش نشانی داد کہ تاب من بچہا طرہ فلا نے داد

بنفشہ عاشقی بہت نام گل کہ در آب روید سبز و کیو داد کہ بسیار ہی زندہ بر کوخ و محمود است کسید گل اگر نہا اند گل لعل مراد خود و اگر باشد البتہ آفتوت گل و مگر مراد بگل محو نسائے بیائے

تاب روتی و بیج و توانائی طرہ مرا عشق فلا نے کسایت از محبوبہ قوله و لم خزانہ اسرار بود

دست قضا یعنی راز اسرار است اما دست قضا در ش بہ بیت کلید ش بہ رستائے

و آوے مراد دم تو نام نہ قوله

گذشت بر من مسکین و بار قیام گفت کہ در یغ عاشق مسکین من نچہ جانے داد

کناۃ اطفال و مرحمت نمودن چہ این مقتضی رحمت است قوله

شکستہ وار بدر گاہت آمد کہ طیب ابو میائی لطف تو ام نشانے داد

چون عاجزان بیتی بجناب تو آمدہ ام چرا کہ مرشد ما کہ طیب عاشقان علاج این نغمہ ما و مرہم جراحت ابو میائی لطف تو نشان داد کہ غیر از لطف تو علاج این نغمہ نتوان کرد و میامی باسیوم موقوف دوا سی است چون استخوان کسے بشکند بخوراند در دساکن شود و النیام پیرو و آن بردو نوع است یکے کافی دوم فرنگی کہ آن علی سے شود و ترکیب آن چنانست کہ بچہ سرخروئی و موسی حاصل کنند و می بروند چون سال عمرش درون سی میشود کند وے سنگین راست میکنند و آن را بشہد پر میکنند و آن مردو بیاں آن می اندازند و آن را بشہد پر میکنند و آن کند و را ہم میکنند تا صد و بیست سال سر بہرہ میدارند بعدہ سے کشایند ہر چہ از ان شہدہ و آخر دی ماند آنہمہ میامی میشود و این میامی ارکانی بنیابت مفید تر میشود و اما در ولایت کتر میر بہرین ابراہیم شاہی قوله تنش برست دوش شاد باد و خاطر خوش درست ارفاق صحیح و سالم از دولت لطف و رحمت کہ دستگیری درویش نالوائے داد و بچون درویش نالوائے را مدد سے دیسوائے این در ستائی کرد قوله

برو معا بحسب خود کن اے صحت کو شراب و شاہد و ساقی کر از یانے داد

معالجہ طاع میل خواہش بیداران عاشقان رواستے فی الحال قوله

خزینہ دل تحافظ ز گوہر اسرار بہرین عشق تو سرمایہ جہانے داد

غزل - باز مہر خسار کسے و نظر آمد مہر سے بدل از طلعت آن ماہ در آمد

کسے مستحق مہر سے شوق و کشتے آسمانہ محبوب دل سو وازوہ مجنون ہوائی بے اختیار از قید ما بیرون فز کار خود و بار خود آن باز بر آمد ترک کار و بار خود کہ ہمت نمود ختم ابر و مراد حسن تجلی طرفہ نادر از دست غم بچہر تو بسبب بچران تو از یاسے و درآمد عاجز و دربانہ شد غزل

باب روشن سے طہارت طہارت کردا علی الصباح کہ میخانہ را زیارت کرد

آب روشن سے اضافتہ بیانہ کناۃ از عشق و محبت طہارت پاکی میخانہ مقام ام البنات دنیا - معنی آنست کہ روز ازل کہ عارفان بانندہ توجہ بر نیایا و در بختہ عشق طہارت کردند و کجاکہ توجہ بدینا انداختند یعنی طالبان حق را عشق نہام و دست دادہ بلکہ ساقیان تصادق و قہر ساغر سے آن شراب را ان بندہ درون نشان ریختہ و تشک و عنبر و کافور در نہا و نشان بخیتہ اکنون برخصہ ظہر بخوہ درآمد و عاشق درین مقام بسر کرد قوله

کناۃ فی الکامل ۱۱ علی بن شہر بزرگوار

ایہین کہ ساغر زین خور نہاں کردند | بلال ابرو و ساقی نے اشارت کرد

ساغر زین خور غل داب کہ در عالم دم بر نکست مستہر و بدو جل و جود آمدند تخیل حور شیدوات را
قدرت کا کلمہ پوستید بلال ابرو و عسارت از مشاہدات تخلیلات معنی آست کہ ماراں حق را ماں لحاکم
از عدم وجود آوردند و ساغر زین خود از ایشان نہاں کرود بلال ابرو و ساقی نے بھی بیوتی اسے
عشق و محبت اشارت نمود لسی ہمیں کہ درج از قالب عارف ہر گاہ سوئے کہ در قالب دوست و دوست
کہ در دلش ممکن بر وصال حاو وانی اشارہ نماید و ذوق عارف از قوہ لعل آید قولہ

بیا بمیکدہ و وضع و قرب جاہم بین | اگر چہ چشم بما و اعظا از حقارت کرد

میکدہ عالم عشق و عالم جبروت کہ بعد از ان لاہوت معنی آست کہ در عالم عشق و مقام
جبروت بیا تا قرب و منزلت لرا معائنہ کنی کہ این محض اسوت است اگر چہ نا بظاہر میں ما چشم
حقارت دارد و مارا از حلالہ عاصیان و مردود سے شمار قولہ

اگر امام جماعت بخواند ش امروز | خبر و سید کہ حافظ بے طہارت کرد

سے در عالم استغراق سے و از تکلیف رفت غزل

بو سے مشک ختن از باد صبا و آید | اینجہ باد لیت کر و بو سے شام سے آید

ختن شہباز مشکیزہ منسوب بخوردیان باد صبا و از شام اشارت محبوب نگہت مار و ستولیم باد حکم - وارد
خطائے شہباز مشکیزہ منسوب بخوردیان تیر غم حیرت سیر از سینہ لباز لیسیدہ اعما و سیرکن ابرو و پیوستہ
باید نہت کہ ابرو و درخت فصل و فصل بعضی ہم پرستہ یعنی ارم گستہ و از روئے لعل میوئے خوتن و دریں صبت
میں المصنوع لعل آست تقدیرت یا کج کل فرو رفتن عسارت از عافیتدن است و یہاں کہ مراد است یعنی ارسائی
کرہ داری از باد و پیوستہ از مادہ و تصدیقات گل شاہہ بلوغ دل بصد برگ و نواں سے طراوت و تازگی غزل

پیرانہ سرم عشق جوئے بسر افتاد | وان راز کہ در دل نہفتم بدر افتاد

پیرانہ سرم در وقت پیری مرا جوئے کنایت از ماہر سے راز عشق بدر افتاد و ظاہر شدہ قولہ

از راہ نظر مرغ و لم گشت ہوا گیر | اسے ویدہ نظر کن کہ بدام کہ در افتاد

از راہ نظر سبب نظر گشت ہوا گیر از دست رفت و نے اختیار شدہ کہ کلام کہ در افتاد و دہا

کہ کلام کس افتاد قولہ

در واکه ازان آهوسے مشکین سیه چشم	چون نافہ بسے خون دلم در جگر افتاد
در واکه انوس که ازان آهوسے مشکین سیه چشم	چشم سیه چیم جیوت و غیل که در عشق آن دلبر سیه چشم
که کنایه از بجلی ذاتی بسے خون دلم در جگر افتاد	که سر اسر خون گردید قوله
از رنگدہ خاک سر کوے شما بود	بہر نافہ کہ در دست نسیم سحر افتاد
از رنگدہ خاک سر کوے شما بود	بسیب گز نمون بر خاک سر کوے شماست نافہ کنایه از خفاق
و معارف نسیم سحر کنایه از مرشد و بدست افتادن حاصل شدن	قوله
مژگان تو گمان تیغ جہانگیر بر آورد	بس کشتہ دل زندہ کہ بر یکدگر افتاد
مژگان کنایه از عشق صوری و نیز لغینات کہ عارضیت و اسم مضیل چون دنیا تیغ جہانگیر	بر آورد در پے قتل شد و ستہ خونریزی گردید دل زندہ کنایه از عاشق قوله
اگر جان بد بد سنگ سیه لعل نگردد	باطینت اصلی چه کند بد گہر افتاد
سنگ سیه بد طینت لعل گوہریت قیمتی و رخشان بد بخند و یافتہ مگر بسرا ندیپ و آزار گاومی آورد از ظلمت	دوہن گیر و دلجو انہد برو شنائی آن علف خور و مردم کین کنند گل بزیر سرش زندہ گا و بانگ و
نزاری کنان باز بیدار آید و مردم آزار دارند و بمعنی سرخ و لب مشوق طینت اصلی خلقت جبلی	چہ کند چہ علاج نماید بد گہر افتاد بد گہر واقع شد حاصل این مصراع آنست کہ بد گہر ازنی را علاج
نیست آن مرغ سخن سنج کنایت از خود باشد افتادہ باشد از راه زندہ و صلاح معرض گردید	بدام خطر افتاد بدام عشق در افتاد و ضمیرین عاقبتش بر محبوب آتش جانسوز کنایت از عشق محبت
خشک و تر نیک و بد قلیل و کثیر در دبحر و حاضر و قالب و اینجا ہمین معنی است قوله	
بس تجربہ کردیم درین دیر مکافات	با درد کشان ہر کہ در افتاد بر افتاد
تجربہ امتحان دیر مکافات دنیا درد کشان عاشقان و اولیا چه صاف صحابہ نوشیدہ اند	ہر کہ در افتاد و بعد اوت پیش آمد بر افتاد و ہلاک شد حاصل این بیت آنست کہ نخست حق صحبت را
کہ از جملہ کارم اخلاق است بجا آرقال علیہ السلام بخت لا تم مکارم الاخلاق زندگانی بخلق باطن	نیکو کن تا بدستی او برسی یعنی ہیچ و لے را از روی جفاے مکن کہ خستگی دل در بہر دو جان اثرے کند
بلکہ موے را ہم از رمہ یعنی بار خے و اندوہے ہر کجا کہ نہی خواہ بر ظاہر خواہ بر باطن کسے مکافات	

بها سحر و سحر و این از جمله مجرب است خصوصاً از مرقه فقر و فقر و معنی آنست که اسیر زهر کیم از ناری
در قوای طریقت رک نیست اصلی و تطبیق عظیم هر که مردم آزار است حد از دوزخ است قوله

بار خیم او عرض بهر کس که نمودم | عاجز شده و این قرعه بنا نم بر افتاد

بار خیم او کسایت از عشق و این مصراع مستحسنت بکرمه (یا عظمنا الامانة على السموات
والارض والحيال فانك ان يخلقها واستقص منها وخلقها الانسان قوله

این باده که پرورد که خمار خرابات | اربوبه بهشتیست ز خود بخمار افتاد

باده پرورد کسایت از خود که پرورده شده باده است خمار می فروش خرابات عشق خمار خرابات
مرسد بهشتیست زبده توجون بهشت و لبث حص کتر است از بوبه بهشت از دوق مشاهده
روست محبوب است قوله

حافظ که سیر زلف بتان دست کشش بود | بس طرفه حرفیت کش کنون بس افتاد

سیر زلف بتان دست کشش بود عاشق گرویان بوده طرفه حرفیت مادی محبوس است بس افتاد
دست آمد غزل

پیش از نیت پیش ازین اندیشه عشاق بود | مهر و زری تو با شمه آفاق بود

پیش ازین قل ارین پیش ازین زلیله ارین اندیشه عشاق بود مکر عاشقان مهر و زری محبت
دوستی کردن شهرة آفاق مست مهر عالم قوله

یاد و باو آن صحبت شهباء که بازلف توام | بحث عشق و ذکر حلقه و عشاق بود

حلقه جماعت قوله

برد و تاهم گدائی نمکته در کار بود | گفت بهر خوان که ششم خمار از لاق کرد

شاهم بیم ساکن معنی مرا در کار کرد ما گفت قوله

یتس ازین کین سقف سبز و طاق برینا کشید | منظر چشم را بروی جانان طاق بود

سقف سبز و طاق بنا بر کشید آسمان بلند کرد و بنا نمود ازین مصراع از دوزخ ازل
منظر حای نظر معنی این مصراع آنست که جائے نظر چشم من طاق ابرو و حای کشاید از
محبوس بوده قوله

از دم صبح ازل تا آخر شام ابد دوستی و مهر بر یک عهد و یک میثاق بود

از دم صبح ازل از وقت ازل تا آخر شام ابد تا وقت ابد میثاق بود شب قدر اگر چه مختلف الاقوال است اما صبح آنست که بخت و مقدر رمضان است و مزد عاشقان شب قدر کنایه از شب وصال است که تیغ شب عظیم القدر از آن نیست که آن شب قدری که گویند اهل غلوت اشب است صبحی شرابی که بصبح نشد سرخوش مست جامی بر کنار طاق بود شراب عشق در پیش بود قوله

رشته تبیج گنکست معذورم بدار دستم اندر ساعده ساقی بسین ساق بود

رشته تبیج ظاهر پستی قوله

سایه معشوق اگر افتاد بر عاشق چه شد اما با و محتاج بودیم او بجا مشتاق بود

سایه معشوق جلوه معشوق عاشق ممکن الوجود یعنی اگر چه رشته تبیج گسته گردانیدم و از ظاهر بر بریدم معذورم دارا گفت من زبان را باز آ که اتفاق من بصحبت رندی افتاد که رخت استیم بر باد و زنب او از لقله شراب بالاراست و اگر تجلی معشوق بر عاشق شد چه باکست که ما با و محتاج بودیم و او بجا مشتاق اگر چه فی حد ذاته باکست و نسبت اشتیاقش بمانی زید پس اظهار آن از بهر کرامت ما بود و احتیاج ما بدو ظاهر است و اشتیاق او با از روی لطف و بنده نوازی نیز باهر است قوله

شعر حافظ در زمان آدم اندر باغ خلد دولت نسرین و گل را زینت اوراق بود

نسرین نام گل غزل

تنت بنار طیبیان نیازمند مباد وجود نازکت آرزو گزند مباد

طیبیان معرّف و نیز مرشدان نیازمند محتاج گزند بضم حادثه و آفت قوله

سلامت همه آفاق در سلامت است بهیچ عارضه شخص تو در و بند مباد

در و بند خداوند در و چون مستند و ارجمند قوله

جمال صورت و معنی همین بهت است که ظاهرت درم و باطنت نثرند مباد

صورت ظاهر معنی بطن بین برکت که ظاهرت درم و باطنت نثرند مباد - درم جایز ناتوان نثرند مخمور و غمین این مصرعه دعائیّه است چون حال برین نوعست که بالا گفته شد پس میخواهم که ظاهرت بمبار و باطنت غمین مباد قوله

درین چمن چو در آمد خزان بخیالی	در هر سر و سببی قامت بلند مباد
درین چمن دنیا و نیز وجود خزان پیری و مرگ و حوادث یغائی تا راج نمودن ریش خمیر	ستین هر خزان سر و سببی قامت بلند اضافه میانیه قوله
دران بساط که حسن تو جلوه اندازد	مجال طعنه بدین بد پسند مباد
بدین دانه ایست یعنی حاسد بد پسند خواه قوله	
هر آنکه رو سے چو ماهیت بچشم بد بیند	بر آتش تو بجز چشم او سپند مباد
هر آنکه استارت بحاسد بچشم بد بیند	بناکار و باحقار قوله
شفا ز گفته شکر نشان حافظ جو سے	که حاجت بعللاج گلاب و قند مباد
شفا فرست گفته شکر نشان سخن عاشقانه گلاب و قند کایت از حفظ و نصیحت غزل	
تا ز میخانه دوسه نام و نشان خواهد بود	سر ما خاک ره پیر میخان خواهد بود ✓
میخانه دنیا می زندگی پیر میخان مرشد معنی آنست که تا در دنیا و زندگی ناسی و نشانیست	سر ما خاک راه مرشد خواهد بود و نیز میخانه وجودی عشق و محبت معنی آنست که تا هنگام این هستی
مستعار عشق آن دلدار را نام و نشان خواهد بود سر ما خاک راه مرشد خواهد بود یعنی تا زنده ام هستی خود را	بمرشد در بار زنده ام د خاک راهش ننگدارم و همیشه براه او استوارم قوله
حلقه پیر میخانم ز ازل در گوش است	ما بهانیم که بودیم و بهمان خواهد بود
حلقه پیر میخانم حاصل این بیت آنست که بیان اعتقاد خود کرده که سر یک قرار است هیچ غفل	نه میرود و نخواهد پذیرفت یا اینکه گاو خران اشارت بمقام خواریت قوله
بروای زاهد خود بین که در چشم من مقول	رازا این برده نهانست و نهان خواهد بود
بروای زاهد حاصل این بیت آنست که هر کس محرم این راز نه اند قابلیت باید پس بلند که	ویده بصیرتس بان کحل مینائی روش شود قوله
ترک عاشق کش من هست برون رفت امرو	تا که اخون دل امر و روان خواهد بود
ترک عاشق کش که ساریه از معشوق مست بیاید تا پروا برون رفت براید و درین المصعین	لعل باید دید مقدر هست و معنی مصرع ثانی آنست از چشمه های کد ام کد ام تل آنک ردان خواهد بود قوله

اعیب مستان مکن اے خواجہ کزین کہند رہا	کس ندانت کہ حلت بچہ سان خواہد بود
مستان رندان و مشتاقان این خواجہ اشارت بزاد کہند رہا و دنیا رحلت بچہ سان خواہد بود سر انجام	بچہ روش خواہد بود قوله
بر سر تربت مای چون گدیزی بہت خواہ	کہ زیارت کہ رندان جہان خواہد بود
تربت مراد وجود کہ نفس را از ہوا دہس مردہ چو مردگان در گور کردہ و نیز قبر گدیزی اٹنی ددنماں رندان	بہمان عاشقان لینے اے نلہد داسے طالب چون نزد آئی یا بعد از مرگ من بقبر من رومی باید کہ طلب
توجہ نمائی کہ نیاز نگاہ عاشقان کمال خواہد بود قوله	
برزینے کہ نشان کف پائے تو بود	سالہا سجدہ صاحب نظران خواہد بود
برزینے کہ نشانے زمین وجود نشان کف پائے آثار ظہور صاحب نظران عاشقان معنی نیست	در ہر وجودے کہ آثار ظہور تو باشد اے محبوب حقیقی آن وجود سالہا سجدہ گاہ عاشقان آگاہ خواہد بود
ترک این دختر زرگر بکنم یعنی اگر ترک عشق نہایم عیش خوش با رخ شیرین لینے عیش خوش	کہ از شاہدہ روے محبوب دارم ضمان ضامن یعنی پذیرفتاری قوله
چشم آن دم کہ ز شوق تو نہد سر بلخ	تا دم صبح قیامت نگران خواہد بود
چشم آندم حاصل این بیت آنت کہ عشاق را از شاہدہ جمال جانان بر طریقہ حضور و غیبت	قوت کوج ایشان است قوله
بخت حافظ اگر از نیگونہ مدد خواہد کرد	از لعل معشوق بدست دگران خواہد بود
گر ازین گوئہ اشارۃ بمضمون ایکہ وقتے نکشیدہ است دلت جانب ما ز لعل معشوق بدست	دگران خواہد بود وصل معشوق نصیب دیگران خواہد بود غزل
ترسم کہ اشک در غم ما پرودہ در شود	وین را از سر ہمہر لجام سمر شود
غم کنایہ از عشق پرودہ در موجب رسوائی را از سر ہمہر را ز پوشیدہ کنایت از عشق سمر افسانہ	این کثرت گریہ مارا رسوا میکند و این عشق مارا افسانہ عالم سازد قوله
گویند سنگ لعل شود در مقام صبر	آرے شود ولیکن نخون جگر شود
سنگ ناقصان و ناہمواران لعل عارف کامل در مقام صبر لینے بصیر و بہ مدت مدید	

تا آنکه بر او رسد

قربا باید که نایک سگ مانی ز آفتاب پل لعل گردد در بد نشان یا عقیق اندمین دخن جگر یا ناستا شود	
خواهم شدن بیکدیگر بیان و داد خوا	از دست غم خلاص دل آنجا نگر شود
بیکدیگر عالم عشق و مقام پیرایه خیال دوست مباد اگر تر شود مسا که مانع آمدن خیال محبوب شود قوله	
مهر تو در درونم و عشق تو در سرم	یا شیر و درون شود و یا جان بد شود
یا شیر اندرون شد و یا جان بد شود ز آل سندی نیست قوله	
از هر کرانه تیر دعا کرده ام روان	باشد که زمین میان یک کار گر شود
هر کرانه هر طرف تیر دعا خواند باین کار گر شود و محابت رسد قوله	
اے دل حدیث ما بر دلدار عرض دار	لیکن چنان گو که صبارا خبر شود
حدیث کسایت اقیقت دلدار عشق عزیمت بیان کن لیکن چنان گو که صبارا خبر شود لیکن بطریق گو که غیرے واقف نگردد اے غنی قوله	
این سرکشی که در سرم و بلند نیست	کے با تو دست کوتاه ما در کمر شود
سرکشی تکبر و کبر که در سرم و بلند نیست و ذات عالی صفات تست کے با تو دست کوتاه من در کمر شود کے با تو دعوی ہسری نمایم قوله	
از کیمیاے مهر تو زر گشت روے من	از اے ہمین لطف تما خاک زر شود
کیمیا عشق زر گشت روے من زر گشت که علامت عشق است من برکت لطف عاشق قوله	
در تنگنا سے چیر تم از نخوت رقیب	یا رب مباد آنکه گدا معتبر شود
تنگنا سے حیرت امانت باین نخوت غرور و تکبر قوله	
روزے اگر غے رسد تنگدل مباح	رو شکر کن مباد که از بد بهتر شود
شکر کن شکر کن لا یند شکم قوله	
اے دل صبور باش و بخور غم که عاقبت	این صبح روز گردد این شب سحر شود
اے دل صبور باش قاصد صبر بقیلا و صبر قاصد بک ایا الله این صبح روز گردد این شب سحر شود آخر الامر موجب ان مع العسر یسرا این حاله حیران بحالہ وصل مبدل گردد قوله	

حافظ چو نافه سبز لعلش بدست است	دم درکش از نه باد صبارا خیر شود
نافه سبز لعلش امضا فی بانیه بدست تست حصول آن نهاده	دم درکش از نه باد صبارا خیر شود
حافظ سر از بند بدر آرد و بیا بیوس	گر خاک او بیایه شمایه سپر شود
گر خاک او بیایه شمایه سپر شود	او اشاره بچشمه سپر بایمال معنی این مصرع آنکه وقتیکه
بناک حافظ گذرم غزل	
تغم ز رخ فراوان همی نیا ساید	دل ز اندوه بجز همی نفر ساید
ز رخ فراوان از کثرت هجران اندوه غم فراق بخار حسرت چون پر شود ز دل بسرم	چون غبار حسرت از دل بسرم متصاعد میگردد و دیدگان غم باران غم فرو داید از راه دیدگان
سراسر غم فرو میبارد حاجتمند محتاج ترا میخاید بیبرده گوی می کند غمان جمع غم و نیز لعل زاید	چون بهاران ازین پس انچه نمی پیش همی آید الحال انچه پیش من یکید بنزله قطره است غمین
غناک حی جاویدان حق تعالی در سے نه بند و تا دیگر سے نه کشاید مضمون این بیت است	خدا سے ار به بند و بحکمت در سے کشاید بفضل و کم دیگر سے غزل متوالفت اے نتوانست دید
ازان بواسطه آن بچشم اور رخ من ز رو رنگ بنمایا یعنی دیگران چه چشم بدخواه رنگ من ز رو نماید	زمانه خود بر بود از من انچه بود مرا
معنی آنست هر چه دیشتم از دل و دین و تاب و توانائی در رنگ و روشنائی انچه بود زمانه او من	همه بود الا که محنت حافظ که از او بودن محنت نمی آید که او محنت ده است نه محنت بر غزل
ترک مہ پیکر من بن که چسان میگذرد	آفتاب است پس پرده نهان میگذرد
چسان اعراض کنان جوش جان امضا فی بانیه بر مار سبز نزدیک ما آید اشک فشان گر بکند	غزل
ترک من بر عارض رنگین چو کاکل بشکند	لاله را دل خون شود باز از سنبل بشکند
عارض رخساره کاکل شمشیر است در انیس العاقین آورده است آنکه در کشور حسن سر آمده	ملک جمالت موسی را گرفته اند و فرق داخل اوست و منقسم بر سه نوع است نوع اول معتد
بیهلوی کش خوانده و آنچنان باشت که موسی اثراک که در بند و آزار بپاری کلک گویند گرد دست	

لعل بر نال نام کمال در جوی نایافته شده ۱۱ این غزل نیز در شرح جوی نایافته ۱۲ اینهم در شرح جوی نایافته ۱۳ لعل فشان نشانده چو آن خندان کند ۱۴

دراں کلمه غیبوں رسد یا یم فراز یا پیر جریں رسد نوح دوم مجید و آن موسے و یلم با تہ پہلو
 ویر النول خوانند و لفارسی کلامه و مراد از کلامه آست که بشکن باشند کلمه بت و یلم مہ شکن کلامه
 مشک چین گرفته روسے لاله میوم آنکه چون موسے زنگی در یکد گیرفته باشد و آنرا بہیلوسے مرغول
 خوانند و لفارسی کا کل سے کا کل شکن براندا از رج چون آفتاب جیف باشند بر سر و تو از کا کل لقا
 و ہر یکے در کوسے سرفراز و در مملکتے کا سماز اگر حسبہ جملہ راموسے و طرہ و گیسو خواست فاست
 در میان این جمع فرستہ تمام است و ہر یکے را قرار گاہے است و رہے وینے ایہ در گرد خسا چون
 مار در گلزار حلقہ زند و مراد از لفت گویندے حوان برائے آنکہ نفارت بر دل زلف آورند بر سر
 رخسار کج نہند و انجہ بر بنا گوش سرفراز و در گردن محوب پیچید ویر اکیس گویندے از ساگر
 ار ندارد از روسے گردش بر بنا گوش جہا گردن نہد گیسوے او و انجہ مدوش رسد و دست
 درازی ویر ایوستہ باز لیس ہند از اطرہ گویندے یا غفرہ را بندے ہدہ تا ترک بخاری کند
 یا طرہ را بندے بنہ تا ترک طراری کند و انجہ کمر واریان معشوق را در کنار گیر ویرا موسے گویند
 سے موسے تو لیمان میان تو کم زبوسے چو تو کہ دید موسے میاں در میاں ترکہ و انجہ مسلسل
 و خاک افتد و دریاے معشوق سر از ستود آن موسے در دست کہ ویر از لفت گویند و این زلف مقصود
 بنارینان سے ایل اگر زلف کجست بینی کہ در خاک افتد یاران رسن در چہ شوکان از سیہ کاری ابو

در خرامان سر و گلنار کشید بیل چمن | سرور از پا در اندازد دل گل بشکند

سر و قد معشوق گلنار با اعتبار سے چون گل و صیر شین بر معشوق از پا انداختن حکاک انداختن
 و بقیہ رسانختن دل بشکند متفکر و پریشان سازد و مراد از سر و گل معروف ویر معشوقان بجا
 و نیز تخلیات اسمای و صفاتی قولہ

تا خیال ابرو سے جانان چشم دور شد | اندرین رہ سیلہا باشد کہ صدل بشکند

ابرو سے جانان مراد تجلی نہ چشم دور شد سے در نقاب سد و معنی گردید اندرین رہ اشارت
 براہ عشق سیلہا باشد سیلہا اگر یہ و یکا بمنزلہ رسید کہ صدل بشکند قولہ

چون نیم صبح گاہی پردہ گل بردرد | خار غم اندر دل مجروح ببل بشکند

نیم صبح گاہی نسیم الطاف لم نہی پردہ گل کمر و مراد از گل مرستہ و محبوب و پردہ ویران

خندان خوشوقت سخن خاتم اندر دل میروح بلیل بشکند از نخیله که بمن بر دای ندارد و التماس نمی کند قوله	حافظ این سرودت را از دست خود مده
تا خیال زهد و تقوی را توکل بشکند	و آنکس که این ندارد حقا که آن ندارد
و آنکس که این ندارد حقا که آن ندارد	چنان بهشت این اشارت به میل جانان آن اشارت به جان حاصل این بیت مشیر بر آنست
که ارباب ذوق گفته اند که هر چه هست عشق است در عالم زندگی کسی را که چاشنی از خللاوت عشق حقیقی دست نندارد باری دل و جان را اسیر همی بیکری گرداند قوله	
یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد	بایچکس نشانے زان و نشان ندیم
بهیچ محبوب را نظیر آن محبوب را نظیر خود نیافتم یا من خبر ندارم یا در نظر من نظیرے ندارد یا او نشان ندارد یا نه تحقیقت نظیرے نیست مر اورا قوله	
در واکه این معما شرح و بیان ندارد	سیر شبنمے درین ره صد سحر آتشین است
شبنم مشهور آن اگر چه مانع راه نیست لیکن معنی دارد مراد صغایر و آن اگر چه مانع سلوک نیست لیکن مانع شایه درین ره اشارت به عشق معنی آنست که هر گناه صغیره که در راه عشق و عرفان به وقوع آید بمنزله صد گناه کبیره است بموجب ان المخلصین علی خطر عظیم چنانچه نقل است که بایزید بطای شب از شبها شیر خوشید در دشمن خاست بمقتضای بشریت بر زبانش رفت که این درد بسبب این شیر بر خاست پس از ان خواب وید که قیامت قلم شده و خلق اولین و آخرین حاضر اند خطاب شد که بایزید مشرک را بیارید گفت خداوند اچو مشرک آورده ام فرمود اذکول لیلۃ اللبث پس بدان و آگاه باش و باستغفار باش و نیز معنی آنست که صد سحر آتشین شبنمے درین راه باشد که عاشق از عجب آن هیچ نه هراسد افسوس که این سخن سر سبته شرح و بیان ندارد یعنی لطف حق هر کراشایان است رفتن این راه برو آسان است من سبقت له العنایة له یضرب الجناح قوله	
سر منزل فراغت نتوان زدست داو	اے ساربان فروکش کین ره کران ندارد
بهترین طریق حدین مشیوه سر بگره بان خویش فرو بردن و پارسه در دامن تسلیم بچیدن و با فکر ناسده رفتن خیر از گمراهی نیست پس ملک قناعت که سر منزل فراغت است از دست نتوان داد که یوم جدید و رزق جدید اے سالک مہارحمت وجود در کش که راه حرص را نهایتی نیست	

یون اریجاکہ تنی دلسو اسے حسن افتادی فائدہ ندارد اگرچہ در سلوک حان سپارد قوله

دوستے چنان ندارد بیدوست زندگانی دوستے چنان ندارد

دوستے حبان ندارد سیبے بیج دوستے ندارد قوله

اگر خود رقیب شمعست احوال زو پوشان لکان شیخ سر بریدہ بند زبان ندارد

شمع مراد از عاشق طال اللسان زو پوشان ما اور میان مسہ کان تنوخ سر بریدہ اشارت
بشمع بند زبان ندارد احما سے اسرار و توان ش روح بخش زندگی بحث از غیر دوست
مستوق محار و غیر مرستہ قوله

اے دل طریق زندگی ار محتب پیاموز مست و در حق او کس این گمان ندارد

زندگی عاشقی محتب عارف کامل مست عرق نسته عشق است این گمان اشارت
گمان سے رستی قوله

چنگ خمیرہ قامت میخواند بعشرت بشنوکہ پندیران بچیت زبان ندارد

چنگ خمیرہ قامت مرتد کہن سال بعشرت بیی بعتق و تجرد از دنیا قوله

احوال کج قارون کا یام داد برباد باغچہ باز گوئید تازر نہان ندارد

نغیہ ممسک و بحیل معنی آنست کہ حالات کج قارون کہ ایاش بباد داد و غیہ امید و ہست کتاہ
بامسک و بحیل باز گوئید و ازین گہیش جوئید کہ اساک و محل این نتیجہ سے بحشد تازر نہان
نسا زد و در راہ خدا باز غزل

جمالش آفتاب ہر نظر باد ز خوبی روے خویش خوبتر باد

مراد آفتاب روشن سازد راحت بخش خوبی حس و جمال قوله

ہم سے زلف شاہین شہپر ش را دل شاہان عالم زیر پر باد

ہم سے زلف اضافہ بیانہ مراد عشق شاہین شہپر اشارہ بجدہ از جذبات عشق و صہیش
شہپر ش رہا سے زلف قوله

دلے کو بے زلفش نباشد ہمیشہ غرقہ خون جگر باد

بے زلفش نباشد مقید بدام عشق او باشد قوله

بتا چون غمزه ات ناوک کشاید	دل مجروح من پیشش سپریاد
غمزه تجلی دست خدا عدم التفات ناوک کشاید نیز زنی کند قوله	
چو وصل شکرینش بوسه بخشد	مذاق جان من زو پرشکریاد
لعل شکرین کنایت از لب مراد از لب لطف بوسه بخشد فیض برساند غزل	
جهان برابر و سعاد از بلال و سکه کشید	بلال عید و ابرو س یار باید دید
بلال ماه نو و سکه خنجر سیاه و سکه است سبزه که برابر دان کشند چنانچه سر سده در چشم قوله	
میوش رو س مشهوریم از فرج خلق	که خواند خط تو بر رو س دان یکا و مید
یعنی رو س خود میوش و از دیدن خلق در هم مشوک خط تو آید ان یکا خوانده بر رو س تو میدیده است یعنی این خط بمنزله ان یکا و است قوله	
اگر نیم تنم صبح در چین بگذشت	که گل بوس تو در تن چو صبح جامه دید
معنی آنست که اگر نیم تنم صبح در چین بگذشت معنی صبح در چین وجود سالک و زبده که گل یعنی دل سالک بسبب مشاهده رو س تو در تن خود چون صبح جامه دید زبده که گل یعنی موجب شگفتگی دل من غیر از نیم تنم فضل تو نیست قوله	
نبود چنگ و رباب و گل و بنیز که بود	گل وجود من آغشته گلاب و بنید
چنگ و رباب نام سازها آغشته آینه بلبیز شراب یعنی بیخ از عالم صوری به عالم صورت نیامده بود که وجود من غرق گلاب مودت و آغشته شراب محبت بود یعنی حصول عشق و محبت من از نیست نه امروزی قوله	
بیا که با تو بگویم غم ملالت دل	چرا که بیتیوندارم مجال گفت و شنید
یعنی اے محبوب من دے پیش ما فی تا غم ملالت که در ایام فراق تو کشیده ام با تو شرح دهم که با غیر تو طاقت گفت و شنود ندارم قوله	
بهای وصل تو گر جان بود خریدارم	که عیش خوب بصر بهر چه بود خرید
معنی آنست که اگر وصل تو که عظمی ترین نعمت است بوض جان بدست آید بجان خریداری کنم که بصر عیش بے پایان را بهر قیمتی که در یابد بخرد و بسر نه پیچید قوله	

لله اعلم بغيره منكم و اس عاقبت اودم

دولت

زلفلاب زمانه عجب مدار که چرخ	چو صبح بر رخ عالم ازین جفت خندید
یعنی ازین برشتگی زمانه که شیخه مقلدال افتاده و سرور سے محال ہو آ رہی ہے عجب مدار کہ تقاضا زمانہ ایمین است قال ۴۰ کا تقویر الساعده حتی یبعث دجالون کذابون دیگر قال ۱۵۱ صبیعت الامانة فانظر واللساعة وحمدہ چرخ بر روی عالم از غیبت است و ظهور ستارگان کہ بتب است بخدمه تعمیر نموده کہ ستارگان بدندان سبب دارد کہ قال فی نشاط المجلس ان کان فی فلک لعموم فللادی الاسنان قوله	
چو ماه رویتو در شام زلف میدیم	بشم برویتو روشن چو ماه می گردید
یعنی وقتے کہ ماه ذات برادر شام زلف تو کہ عالم کثرات و صفات است معانہ مینمودم سبب معانہ تو شہاے من روشن تر از ماه بودند شہاے دوستان تر انعم الصباح دانست کہ بیتوروز کند اعظم الساقوله	
دلہم ز زلف تو شوریدہ بودی دیدم	کہ پیش زلف تو بر خود چو مار می پیچید
یعنی دل من سبب جذبہ عشق تو گرفتار عالم پریشانی بود من مراں دل با میدیدم کہ پیش غیبت تو چون مار سے پیچید اے مضطرب الاحوال بقوله	
بلب رسید مرا جان و بر نیامد کام	بسر رسید امید و طلب بسر رسید
بلب رسید مرا جان قریب ہلاکت رسید ہمہ نیامد کام مطلب بحسول نہ انجامید طلب بسر رسید چہ سیر فی الدنیا نہایت ندارد قوله	
ز شوق لعل تو حافظ نوشت شعر تو	بخوان بنظمش و در گوش کنش چو مرادید
لعل کنایت از لب مرا و تجلی و فہم قدسی و کلام معشوق بخوان بنظمش باص و نہ مراد بخوان غزل	
چو باد غم سر کوے یار خواہم کرد	نفس بچو خوش متکبار خواہم کرد
باد و سر و دیر کنایہ از مرشد متکبار مضطر قوله	
ہر آبرو سے کہ اندوختم نہ انست وین	نثار خاک رہ آن نگار خواہم کرد
اندوختم جمع مودم و حاصل کردم نگار معشوق قوله	
عبا کجاست کہ این بان خمن گرفتہ چو گل	غذائے نکست گیسوے یار خواہم کرد

نظم

صبا مرشد و ملک الموت نهجست با خوش معنی بیت آنست که از کمال شرقی میگوید ملک الموت
گماست که پیغام دوست بدوست رساند تا اینجا که همچو نگل خون شده و کمالیت رسیده اند
پیغام دوست که گیسوی یار کنایه از دوست خواهیم کرد و این تمناست بموجب قیامت
الموت ان کنتم صادقین قوله

چو شمع صمیم شد ز مهر اور روشن | که عمر در سر این کار و بار خواهم کرد
از مهر او از عشق آن محبوب روشن معلوم | اگر چه بهنگام طلوع صبح آفتاب فنا شمع است این
کار و بار عشق بازی قوله

بیاد چشم تو خود را خراب خواهم ساخت	بنا عہد قدیم استوار خواهم کرد
<p>منے بیت آنست کہ بیاد لقاے تو تن را خراب خواہم ساخت و این ہستی مہووم را بہ نیستی خواہم مذاخت و در ستواری بنا عہد قدیم کہ قال اہلبی است خواہم پرداخت قولہ</p>	

بہرہ بے می و معشوق عمرے گزرد	بطالتم پس از امروز کار خواہم کرد
بہرہ بیہودہ سے عشق بطالتم پس از امروز کار خواہم کرد یعنی اگر این بگویم کہ پس از	مروزیں کار خواہم کرد پس طالب این کاریستم چہ کار امروز ابرو انگندن شایان طالب بیت
لفاق و زرق نہ بخش صفای دل حافظ	طریق رندی و عشق اختیار خواہم کرد

ملاقات کینہ و عداوت زرق مکر و فریب و ریاء رندی بے باکی در عشق و عدم ترس اوم لایمان
شوق عشق افراط المحبتہ و نیز عشق مشتق از عشیقہ و عشیقہ لیلاب را گویند و لیلاب رستنی
مت بے بیخ بالاسے درختان و در اندک زمانے جملہ شاخ و برگ آنرا فرو گیرد و همچنین عشق را خفا
ست کہ در هر دلی کہ در آید در اندک مدت متصرف آن شود و هیچ باقی نگذارد کہ العشق نار افا
قع فی القلوب یحرق ماسوی المحبوب غزل

چه مستی است ندانم که رو بخما آورد
که بود ساقی و این باده از کجا آورد

ستی بخودی رو بآورد یعنی ما را رویدا حاصل گردید باده سخن عشق و محبت قوله
چه راه میزند این مطرب مقام شناس
که در میان غزل قول آشنا آورد

چه راه میزند یعنی چه نوع بیان حقایق و معارف میکند این مطرب مقام شناس مراد میسر

تذکره شصت و دو سال اول که بجز دستم است از این طبعی منشا شد در کلام حافظ بسیارست ۱۲ محمد نظام الدین کرانی

اعزل را از مغازه گرفته اند و معازله از مستقازی بود و در نفس شاعری است که صفت لطافت
مستوق خلقت و نیازهای او و جیاری و آوارگی و نیاز مندی عاشق سیان کند و آن است که
جهد بیت باشد که در بیت اول هر دو مصرعه موافق القوافی باشد و در ابیات دیگر بر مصرع
آخر و این کمتر است و بیت و زیاده از پانزده نباشد ایجا مراد از غزل سخنان حقائق و معانی
قول گفتار قوله

تو نیز باده بچنگ آورده صحرای گیر | که مرغ نغمه سراساز خوشنوا آورد

باده بچنگ آورده عشق و محبت حاصل نما راه صحرای گیر فارغ از ماسوا باش مرغ نغمه سراساز
خوشنوا آورد و سخنان عشق و محبت تلقین نمود قوله

رسیدن گل و نسرتن بخیر و خوبی باد | بنفته شاد و خوش آمد من صفا آورد

رسیدن گل و نسرتن در دو مشاهدات تجلیات صبا دارد غیبی و مرشد قوله

صبا بخیر و خوبی بدید سلیمان است | که مرده طرب از گلشن سبا آورد

بخیر و خوبی بدید سلیمان است در مرده رسانیدن بمنزله بدید سلیمان است
گلشن سبا عالم لاهوت که مقام محبوب حقیقی است قوله

اولا چون غنچه شکایت ز نعت بسته کن | که باو صبح نسیم گره کشا آورد

اولا دل باو صبح مرشد و نیز دارد طبیعی نسیم گره کشا مرده قوله

علاج ضعف دل با کرشمه ساقی است | ابرار سر که طیب آمد و دوا آورد

کرشمه ساقیست ظهور تجلی و التماس محبوب است طیب مرشد و محبوب قوله

هر دید هر مخاظم ز من مرغ ای شیخ | چرا که وعده تو کردی دوا و بجا آورد

اشکال این بیت آنست که شیخ وعده شرابا ظهور آخرت کرده و نیز معانی که اکنون شراب
میدهد شراب آلوده است پس در میان آنها مناسبت نیست و اگر مراد رویت باشد در دنیا واقع
نیست چگونه آنرا بجا آورد جواب بر تقدیر اراده اول آنست که در شرح گلشن راز مذکور شده که سالک
بمراتب تجلیات اعلی میرسد بحسب آن احوال که در آن دم برایشان غالب است حتی سبحان
در عالم روح بر روح متعالی مثل ظهور مظاهر محسوسه از انسان و غیره مشاهده می نماید چنانچه

امام محمد غزالی قدس سره فرمود که حضرت حق را مثل نیست فاما مثل اینست که داکیت کردی فی انفس
صودک شاد این معنی می بیند که حق ساقی گشته شراب میدهد و ایشان چون آن شراب می نوشند نحو
دغانی میگردند و بر تقدیر مشاے اگر چه رویت حق در دنیا واقع نیست لیکن درین جهان شهود قلبی
تجوز کرده عارفان کامل است و چون آن شهود قلبی فی الجملة تسلی می بخشد میگوید که وعده شیخ که
گفته پیرمغان بجا آورد قوله

به تنگ چشمی آن ترک لشکری نازم	که حمله بر من سکین یک قبا آورد
تنگ چشمی ناز و تکبر و حرص و کم حوصلگی آن ترک لشکری آن معشوق مبارز کقیبا تنها و مجرد و یکس	فلک علامی حافظ اکنون بطوع کند
غول چو دست در سز زلفش زخم تباب رود	ور آشتی طلم بر سر عتاب رود

چون دست در سز زلف او که عشق و محبت است زخم تبابش در آید و اگر ترک عشق و محبت نمایم
عتاب نماید و نیز زلف سارتر خساره مراد محبوب مجاز تباب بچش اگر چه بچش زلف در خور است
لیکن اینجا تبابش مراد است که محبوب ملایم تراست آشتی صلح عتاب سز زلف معنی آنست که
چون توج مجاز میکنم محبوب حقیقی از تبابش می رود و از مشاهده تجلیات بازمانم و چون از مجاز اعراض کرده
بهنگی محبت مصروف او گردانم جلوه محبوبی را کار فرموده بنگ باران حوادث مبتلا میگردد و اند قوله

چوماه نوره بیچارگان نظاره	زند بگوشه ابرو و در نقاب رود
مانند ماه نوره بندگان بیچاره را بگوشه ابرو می زند و در نقاب می رود یعنی گوشه ابرو نموده و محبت می زند	که مشاهدت ابرو بر معین التجلی والا ستاد قوله

شب شراب خراجم کند زبیداری	و اگر بر روز شکایت کنم بخواب رود
شب شراب کنایه از حاله محو روز کنایه از حالت صحو بخواب رود محتجب شود معنی آنست که تجلیات محبوب حقیقی در حالت محو از هستی به نیستی می کشد و حالت دست میدهد که از دریافت شهود و سر وجود بنیجه میمانم و اگر در حالت صحو می آیم و خواهیم که شکایتی از آن حال باز نمایم و بهستان طریقه از اندیشه مقل خود بر آیم شاید که از آن خرابی باز آیم محتجب میگردد و هیچ از آن مشاهدات تجلیات نمودار نمیشود و گوید لاف عشق و لاف از یار زبانه لاف دروغ و عشق از آن چنین	

نظارگان بیچاره

حکایت

مستحق بهرانه قوله

طریق عشق پر آشوب فتنه است ایدل برقیقه آنکه درین راه با شتاب رود

این بیت جواب ابیات بالا است و تشفی دل خود میجواید که راه عشق پر آشوب و فتنه است
 درین راه اگر مستقامت یا بهی حراب است و اگر استانی کردی و به بی سیری طریقیت آوردی
 از پافتادوی درخت هستی ساد وادی بس ماتیق و بیداری یار شود چو ل مابیان درین راه
 مرد که از تحقیق کند قدم پیش نههد و میقتد اگر سون بود استعظام نکاری بود قوله

حباب را چو فتنه باد و نخوت اندر سر کلاه داریش اندر سر شراب رود

معنی آنست که اے دل مستانی کن که موجب افتادگی است و مایه مغرور و مشکوک نمایی
 که حباب را چون باد کمر و زرگی در سرفتنه و خود را حیرت می گرد و کلاه داری و کسرتیست در خیالی
 خودی بر دتا مندم و ناچیر می گردد قوله

اگر دانی در جانان بسطنت مفقوش کس ز سایه این در آفتاب رود

بسطنت عوس سلطنت آفتاب استارت سلطنت صوری قوله

مرا تو عهد شکن خوانده می ترسم که با تو روز قیامت همین خطاب رود

این بیت در جواب ملامت گویان ظاهر برکت است که در بدایت حال خواه را با ایشان نسبت
 باشد و چون از عنایت الهی بمرتبه عشق رسید عقل را در آن خرسرایی می چیرد دیگر در دست
 ندید پس علاقه عقل عقیده را از خود برید ظاهر بنیان که تابع خود بوده اند زبان ملامت دراز کرد و عهد
 شکنش در طعنه درزی آوردند و عهد شکن دین مقام عمارت از طلق انسان است معنی آنست
 که اے ملائکه تو عهد شکن خواندی و زبان خویش بطن من را زدی می ترسم که در روز جزا ترا
 بهین نسب خطاب کنند و عهد قدیمت بپا دوهند و عهد بر سه قسم است عهد عوام و عهد خواص و
 عهد حوای خواص عهد عوام آنکه خدا را بیگانگی پرستند تا در طاعت مشاب و بمعیت معاقب
 نشوند و عهد خواص آنکه خدایا بدگرست متوجه نشوند و خدا را بخدا پرستند نه از امید بهشت و خوف
 دوزخ و خواص خواص با عهد عام و خاص استنای پیر نذیر و متعین قریب حصول نموده
 هر چند قریب بیش خطر نیست پس ملائکه را میگوید که می ترسم که تو نیز از زمره مابوده عهد خواص

بماز بود چون غنای از اینها و سالک سرزند همان بود که درین سرش می شکند و اورا نمی میکنند
و تابع دل شود و جسد او آرد مصعده اذا صلحت صلح المحمد کلمه و اذا حسدت حسد
المحمد کلمه نیز گل عمارت از عشوق عماری و کلامه سنبل عمارت از زلف سبیل و کلامه سنبل
در سرش کند یعنی محو سازد چمن مراد باغ این عالم بادل سالک بوسه از کلامه بر آید منتهی آنکه
نغمه از نغمات صفات حقیقه و تعلیات لاریه حول بهشام جان رسید ای همه اشکال رعنا و صور و بهیه
و طالع که ظاهر اموح و می نمایند و غنی الحقیقه وجود ندارند از پیش نظر سالک منطس و باید دید ستودیم
عمارت از میس دوست در سر گل کند چه آنجا اسواست حق از نظر سالک از آثار میس الهی است

حکایت شب بجران نه آن حکایت است که شمه زبیا فاش بسدر رساله بر آید

شمه از ک رساله شمه قوله

از گرد خوان نگون فلک مدار توقع که نه طالت صده خصمه یک نواله بر آید

قوله که گرت جویج می صبر است و طوفان بی گردین صدای پیران و صحنای فکلی صبر جویج نواله کرد که هزار
ایرانه قوم خود کشید بلا بگرد و دو کام هزار رساله بر آید این سخن برات مهمل گردد قوله

بسی خود نتوان برد گوهر مقصود خیال بود که این کار نه حواله بر آید

بسی خود خود گوهر مقصود وصال جان بچو الهه سلطنت و وسیله معنی آنست که بپوش جویج نواله
جانان بپوش و دروق آل علالت از خود نتوان چپه خیال بود که دل جانان بر واسطه حاصل شود و این امید
نه وسیله است و هم چون کریمه فاقعوا الیها انوسله فاق خیال گشت و دم از ان جبت و دوست قوله

نیم وصل تو گرد زو تیر بت حافضا ز خاک کالبدش صد هزار ناله بر آید

چو رویت مهر و ممتا بان نباشد چو قدرت سر و در بستان نباشد

مهر و ممتا معروف و نیز محبوبان مجاز قوله

چو لعل و لولوت در دل فروزمی در دریا و لعل کان نباشد

لعل کایت از لب لولو گوهر اسرار قوله

میان خط سبزه لعل نوشین عجب گر چشمه حیوان نباشد

خط سبزه رساله زبیا می سام تو سحر جول خانه و روی مس ملک تست و سخن علی ذالک
من التبا هدی کتیدن خط حیرت و توجیه دارد و تار و سیمون جاست تو دیده ام و انضی از زبان

من نمی روفتا موسے چون شب تو گزیده ام و الکیل اذا سبخی از دل من فراموش نمیشود هرگاه
که تو نذار و خط می آری من تو کج الکیل فی اللیل میخوانم هرگاه که تو خط از عذار بر میداری من
تو لیل الهناد فی اللیل میخوانم بدانکه خط بر سه نعت اول آنکه گرد لب بر می آید درو سے بسبزی دارند
اهل حرب نبات گویند و اهل عجم سینه و خط سینه را فتقی خوانند و انجبین خط را ابو اسطله لون دور آسان
گویند و مهر گیاره رنگار آئینه آخر قمری ز شک بر ماه ز دند بر تنگ شکر مورچگان راه ز دند آئینه
رو سے دوست زنگار گرفت از بسکه بر و سوختگان آید ز دند و قسم دوم انچه از شام سر زلف فراموش
محبوب دارد از اثر سیاهی خیار خیل رنگبار است که رو سے بخطه خطا دارد و سر حد حبش گرفته سافینا
که ختن بهم بر آید ز خطت به گوئی ز حبش سیاهی پیدا شد این قسم خط را عود سوخته و مشک گویند
قسم سوم انچه صحیفه عذار و دروید فرو گیر و دامتیا ز موسے بنا گوش از و نمیتوان کرد و مشکست
که برگردن بخیمه یا بنفشه است که بردن گل ریخته این قسم اغنیر و برگ شمشاد و سنبل و زرد قوق
عنبرین و لباس عباسی گویند سلطان رخت لباس عباسی را از پوشید مگر سر خلافت دارد و
لعل نوشین کنایه از لبهاے معشوق چشمه حیوان آب حیات و آن چشمه لیت در ظلمات هر که آب آن
خورد بطول حیات رسیده قوله

سواد کفر زلف او که دل را	برو سے تو از ان آسمان نباشد
--------------------------	-----------------------------

کفر سے یعنی کفر است قوله

چو فندق پسته اش خند و بحالم	چرا بادام من گریان نباشد
-----------------------------	--------------------------

پسته میوه مشهور و با ستاره بر دهن معشوق اطلاق کنند بادام کنایت از چشم قوله

اگر چه هست شیرین شعر حافظ	چو لعل خسرو خوبان نباشد
---------------------------	-------------------------

شعر در لغت بمعنی دانستن ازینجا است که در قراة بجای یلمون لیشعرون اگر خواند نماز درست
و در اصطلاح این فن عبارت است از کلامی که مشکلم بقصد شعر بر وزن بحرے از بحر لفظه گانه
در کتب قافیه دعوض مشر و حاد مفصلا مذکور است آورده بشرطیکه قافیه داشته باشد پس اگر کلام
متفاموزون بے قصد مشکلم واقع شود شعر نگویند و همچنین اگر کلام مقفی را که بحرے از بحر نباشد
شعر خوانند و شعر چند قسمت مصرع و فروعیت و قطعه و رباعی و خمیس و ششوی و حسن و

نه گمانے لاسل

قصیدہ و ترجیع بند و مسدس و مثنوی و غیرہ غزل

حسب حالے نثر و نثری شدہ ایامے چند | محررے کو کہ فرستم بتو پیغامے چند

عرضداشت میکند که ایشاه سر سر حوی من گرفتار محنت حدائی را هیچ نیر سیدی که بآن افتخار کنم
اگر چه و اب بند و خوتنی است مایه نهمه میگویم که حسب حالے الخ و چون جناب رفیع اللسان محبوب بدین
مرتبہ است که عیان کوی اراؤ را در اینجا بار نماند ساربان گوید قوله

ما بدان مقصد اعلیٰ نتوانیم رسید | هم مگر پیش بند لطف شما گامے چند

یعنی ما بدان مقصد عالی که کنایه از نوست تن نامه و یا نمودن است نمیتوانیم رسید مگر که لطف شما
سامل حال این تسکستہ مال گردد بدان که وقتے که اسباب شادی مہیاست طالب را باید که قدرت
بداند و در کامرانی تقصیر نکند بنار ان گوید قوله

مے جو از دم لب و رفت و گل افگند نقاب | فرصت عیش نگہدار و بز ان جامے چند

مے تراب خم آوردے که حماران در ان خمیر خر کنند گل افگند نقاب گل ظهور نمود فرصت
نوست وادن آئست که محبت از وحدت بکثرت آمد و مستحق از بطون بظهور آمد و نقاب
مرقع شد وقت را فرصت دان و آنرا ضائع نگذار و بیالہ حین از محبت و معرفت بز ان ویر سستی
که عشق و محبت از باطن در وجود سالک رسید دلش که غنی دار مر سبت بود چون گل شگفتہ گردید
اے سالک نوبت عشق خود را نگه دار و آنچه از دست بر آید بر آرد جامے چند نزل و مستاهدات و تجلیات
را تخرج نما قوله

قند آمیخته با گل نہ علاج دل ماست | بوسہ چند بیا میز بدشنامے چند

قند آمیخته با گل کلمات لطیف و طبع آمیز بوسہ سخنان شوق انگیز بیا میز بدشنامے چند
مشتمل بر عتاب حاصل این بیت آئست مجھے کہ از فضل الہی متصف بحسن و جمال اندامید کہ دست
آن نعمت دامنہ دار کوۃ حسن و جمال خود مستحقنا از ان نعمت محروم نگردانید و بہر طائفہ کہ مستحق
چیزے ماست بہمان چیز اوراد بہند قوله

راہد از کوچہ زندان بسلاست بگذر | تا خرابت ننگد صحبت بدنامے چند

ہر کسے را امید کہ بجا خود مستغول باشد و کارے کہ ایشان نسبت ندارد ننگد تا در طریقہ خود باکے درید

عجب می جملہ گنجی ہنرش نیز بگو	لفی حکمت مکن از ہر دل عامی چند
ارباب ملک را باید که خواص ہشیارا کا حقہ بیان فرمایند بنا بر اغراض فاسدہ حسن پوشی کنند قولہ	
اے گدایان خرابات خدا یا ریشماست	چشم انعام ندارد ز آفتاب می چند
ساکنان طریق بغیر از حق سبحانہ باید کہ بمعجزات کفایت نمایند و از اسوی اغراض کنند قولہ	
پیر میخانہ چو خوش گشت بدو کش خویش	اگر کو حال دل سوخته با خامی چند
پیر میخانہ کنایت از مرشد و روکش مسترشد یعنی ہر سکوت بردل و زبان نہ در موز عشق و ہوا را الہی پیش ہر خس و خوارے کنند قولہ	
حافظ از تاب رخ مہر فرو تو بسوخت	کا مگار انظرے کن سو ناکامی چند
رخ مہر فرو ز صفت رخ محبوب است غزل	
حسن تو ہمیشہ در فروز باد	رویت ہمہ سال لالہ گون باد
<p>حسن برد و نعمت صوری و منوی صوری تناسب اعضاء و نوزدہ گانہ موئے جبین آبرو چشم مژگان روئے بینی خط خال لب دندان دہن زخندان سینہ ساعد انگشت میان ساق زلف و زلف و ہیئت چون زنجیر و مار و سنبل ترے ساعد یاز من و سیم و سحر ہر سر یکیت و زلف کج مار سینبل تر ہر سر یکیت و جبین بشکل تختہ عاج و یاز مرد سبز باشد و آبرو چون ہلال و تیغ باشد و چو بینی تو شکل سر و روئے دوست و دوست و تیغ بر سہ است آبرو دوست و و چشم باید چون زگرس شہلا و بادام باشد لب لعل تو یا تو گشت یا تو گشت مرجان را و سیم چشم تو بادام است بادام است انسان را و مژگان چون تیرے کہ چشم تو بہ تیر مرہ مجروح دلم و روئے چون شمس و قمر باشد و روئے تو آفتاب و دیدن آن و آفتاب اندرین چشمان و بینی چون الف کشیدہ و انگشت و انگشت بینی است ماہ را کردہ و ونیم و ماہین و عین است از خون بنیم بینی الف کشیدہ بر صغیر سیم نے غلظم کہ از کمال اعجاز خط چون ریحان و بنفشہ باشد گرد شکست کہ برگ و سمن بنیتہ یا بنفشہ است کہ برد این گل ریختہ و خال چون لقطہ و دانہ باشد بہ دانہ البت خالت اے نور ہر دو چشم باید کہ ہوش داری ز آسیب روزگار ش و لب چون نار قرمز برگ گل تر باشد و چو برگ گل کہ گردو شکر آلود و دہن چون ذرہ و لقطہ موہم باشد الحق نشان نقش وجود و ایمان تو بہ موہم</p>	

لفظ الیت یہ یہاں نہ آشکار وندان چون داند تبسم و لولو باسدے تا قسم کمی مثل نماند ہرگز۔
 کہ تو در آب حشر لولو لالا داری و ز کندان چون در سبب باسدے سبب بکشتن کہ بہت روح نانی
 پر دست گرفتہ از سر نادی و دلدار تہدید من گفت کہ ہی جان مرگت دست می ہی مادی
 گردن چون گردن آہود شمع کا نور سے میدانم کہ انگور دن چکوم۔ مگر شمع ز کا نور تن بکوم
 ساحد چون دندان عاج و بلور۔ انگشتان چون دم قاقم و قلم سے بہت آدودہ رنگشتان قلمباہ
 سینہ چون تخته پسیں باسدے شکم چون شکم سحاب و دریا سے سیلاب سے زینہ تاکہ دریائے
 سیلاب۔ در پستان حباب و ناب گرداب و میان چون موس سے میانش موسے بلکاز
 موسے شمع و بادی کی روار موسے بیہ قد چون شاخ بقم و محل و شاخ گل سے محل دت کہ ارچن
 حال را کردہ۔ شاخ گل صورت انسان را کردہ و جس معنی ملاحت را گویند ہمہ سال ہمیشہ
 لاله سرخ رنگ قولہ

چشمے کہ نہ فتند تو باشد از گوہر اشک غرق خون باد

فتند عاشق قولہ

چشم تو ز بہر دلربائی در گردن سحر و فتنون باد

ذو فتنون صاحب ہنر کامل قولہ

بہر جا کہ دلے ست در غم تو بے صبر و قرار بے سکون باد

سکون آرام غزل

خوش آنکے کہ ملام از پئے نظر نرود بہر رہے کہ بخوانند بخبر نرود

نظر سے محاذ معنی آست کہ اسے خوش آنکے کہ ہمیشہ انہ پئے مجاز نرود و ہر جہ بید طفل وار مدان
 فریبتہ لتود کہ مجاز سبب حصول مد جاست نہ مقصود الذات و بہر رہے کہ قصا و قدرش برانہ بخوان
 نرود و ہمیشہ وہیں بخبر نرود و مباد و معا و از دست ندہ و نیز معنی آست کہ کسی بیوستہ از پئے
 نظر میرود و ناظر تجلیات میباشد و چون تجلیات را نہایت نیست ماطر تجلیات بہت سادہ تجلیات
 مشغول میانہ و بذات نہیں رسد بلکہ تجلیات مطلقا یکبارگی از نظر شاہدہ او بر طرف میشوند و باز
 میگویند کہ خواہ از پئے نظر میرود ناظر تجلیات باشد خواہ قطع نظر از تجلیات نمودہ و اصل ذات گردد

خوش آنکس که بنیج نرود تا پیروی انبیا و اصحاب نموده باشد لب شیرین قول شکلم که موجب فنا، عاشق است کس که عاشق و طالب فنا است قوله

زمن چو باد صبا بوی خود در لعل مارا | چرا که بے سر زلف تو ام بسر نرود

بوی کنایه از فیض معنی چنانچه باد صبا فیض خود بهمه نورستان چمن میسرساند و بهچیک را محروم نمیکند و تو هم توج خود را از مادیغ دار و از محرومان مساز چرا که کار ما بیسر زلف تو که جذبه عشق است هیچ نوع پیش نمیروند و همچنین جذبات الحق تو از می عمل الثقلین انیجاست نرود بے مد لطف تو کار از کم و بیش بهرزه گرد و بهر خود گردنده که هیچ کار بر پشت بدین بهر نرود ازین بهرزه گردی هیچ حصول کثرت نشود سیاه نامه ترا خود کسی بنیم سیاه نامه گناهکار این بیت بنی بخون است و خوف از مقامات بزرگ است انما یخشى الله من عباده العلماء قال یراس الحکمة مخافة الله و خدا خائفان را بدی درجه و علم در ضوان جمع کرد و رسالت هدی در حمته للذین هم لایکم بهیون انما یخشى الله من عباده العلماء و ضوا عنده ذلک لمن خشی ربه و خشوع و خضوع و مراقبت و محاسبت و شکستگی و نزاری و در روی و عفت و طوع و تقوی اگر چه اعمال نیک در خود معاینه نماید با وجود اینهمه خود را از همه سیاه نامه تر نداند قوله

اکن بچشم حقارت نگاه در من مست | که آبروے شریعت بدینقدر نرود

بدینقدر بیخواری وستی این بیت بنی بر جاست یعنی بنظر حقارت و درین مست مبین که این سستی و گناهکاری ماطل شریعت نمیشود بلکه بمحاصی فی الازل لایمنه من ایجاد و نافعاصی کیف تمنع عن تطهرنا بالعفو العفوان یعنی در ازل یگناه ما عالم بود که ما گناه کنیم آن علم مر آفرین را مانع نشد پس معصیت محدث که امروز کرده ایم چگونه مانع شود و در از عفو کردن بدین نسبت ندان و الا تقطوا من رحمة الله هر دم بگوش جان میداد چنانکه در حدیث است لولیه تذنبوا لاجاء الله یقوم یدنبون فیغفر لهم یعنی اگر شما گناه نمیکردید حق تعالی قومی دیگر آوردی تا ایشان گناه کردند پس بیا مریدی ایشان را پس اگر چه خود را غرق در یاسه عصیان بندیر شت امید منقطع نگرداند که ما امید از چشم شیطان بود و سوا و سیاهی خال صاحب شرح گلشن راز میفرماید که خال اشارت بمقطه وحدت من حیث الخفا که مبدأ و منتها کثرت است که منه بدأ و الیه

و در اسم این شعر کلام تراست

ملک این آیات در نسخ موجود نیست

ایات که شریعت انبیا

در نسخ موجود نیست و این تذکره در نسخ مطبوعه یافت نمیشود

یرجح الامر که و مسامت میخاطا هر است چه واسطه سیاهی مشابهت هویت و غیبت که از ادراک
و شعور اغیار محجب و مخفی است که لایرمی الدال الالامد و لا یعرف المد غیر المد و نیز اشاره بوحده
حقیقت است زیرا که لفظه خالی بسبب غلظت یا لفظه فانی که مقام استقامت شعور و ظهور ادراک است
مناسبت دارد چه نه شعوری و عدم ظهور ادراک معبره غلظت میگردد و حیاتی که تخلی ظهوری معبره نور
میشود و صاحب طایفه گفته که خالی عبارت از غلظت محصیت که میاں انوار طاعات بود چون نیک
انذک بود خالی گویند و سبب زینت سمرند و تیغ جمالی گفته که خالی عبارت از لفظه روح انسانیست
مکارم اخلاق بزرگ خلقها عالم دیگرے سرافصل و احسان یعنی که ان الله فضل علی الناس
و فاسے عهد عهدے که حق قائلے مازل کرده که الحال شمار ابقائے میفرستم آنجا بروید و غم
ندارید هر وقت مرا طلب کنید با شما ایم سخن اقرب الیه من جل الیرید از خاطرت بدر نرود و فرشت
نکنی و این نه مقتضی فراموشی آنجا نیست بلکه اظهار یاد و پیوستگی خود است صاحب الغرض
مجنون سر و قاتمی آنخونی سیم و زور اخلاص و صدق قوله

بتاج بدیدم از ره مبر که باز سفید	ز کبر از پی هر صید مختصر نرود
----------------------------------	-------------------------------

این خطاب بمقلد است تاج بدید ظاهر آرای از ره مبر که از ساز یا ز سفید طالب کامل
ز کبر از غلم شان و بزرگی که دارد صید مختصر در ویستان مقلد و ظاهر آرایان ز مجلس سخن
بدر نرود و غیرین اطلاع نیابد غول

خستگان نرا چو طلب باشد و قوت نبود	اگر تو بیداد کنی شرط مروت نبود
-----------------------------------	--------------------------------

یعنی اگر خستگان تیر بخت که درو طلب و اسگیر وقت شان گردیده و سر اسیمه وارد و باد طلب
میگردند و هیچ قوت ندارند که بدان در خلوت حاش بار یا منیداد کنی ای بوصول خود زنی
و بدافع بجران بسوزی از مقتضای مروت بسبب بعید است که آنها بطلب تو از خانمان
بجور و نفورند قوله جفا از لونه بنیم بار و دار نسبت جفا به تو هم تو هم خود پسند می
تو را میداری آنچه در مذہب پیران طریقت نبود یعنی جفا قوله

خیره آن دید که آتش نبرد گر خیمتی	تیره آن دل که در نور مودت نبود
----------------------------------	--------------------------------

خیره آن دید یعنی تاریک باو آن چشم که آتش نبرد نامی نکلند تیره آن دل تیره باد قوله

اگر که افسون کنی جادو و جادوگر	نور در سوختن شمع محبت نبود
افسون معروف اینجا کنایه از نگاه جادو و چشم اضافه بیانیه چشم ساحر مراد از چشم ذات هست چشم اینجا یعنی بقدر ذات و کریان بیند وجود کائنات شمع مودت اضافه بیانیه معنی هست که تا لطف و تفضل تو تا محال عاشقان نمیکرد عشق عاشقان و محبت مجان اثری نمیداد و نور	
هر که آینه صافی نشد از رنگ هوا	دیدد اش قابل خسارت محبت نبود
آینه کنایه از دل رنگ هوا به واسطه فساد و ظلام بشری محبت معرفت قوله	
چون چنین نیک ز سر رشته خود با جرم	آن مبادا که مددگاری فرصت نبود
چنین نیک یعنی با حسن وجه سر رشته معامله کار با جرم بهیچانم آن مبادا که مددگاری فرصت نبود آن مبادا که فرصت وقت دست ندهد و حصول مطلب ناموده رخت رحلت ازین جهان فانی بر بندم قوله	
دولت از مرغ همایون طلب و سایه او	زانکه بازغ و زغن شهر بهر هست نبود
مرغ همایون کنایه از سعادتمندان و ازان عارف کامل سایه او طفیل و توجیه از بازغ و زغن درویشان مقلد و ظاهر آرایان شهر بهر هست اضافه بیانیه قوله	
چون طهارت نبود کعبه و بتخانه کیست	نبود خیر دران خانه که عصمت نبود
طهارت عشق کعبه مراد اسلام بتخانه مراد کف عصمت پاکی از ماسوی الله قوله	
اگر مدد خواستم از پیر مغال عیب کن	شیخ ناگفت که در صومعه هست نبود
عیب کن خطاب بزرگان مرا نیست در صومعه هست نبود درویشان مقلد و زاهدان مرا بی لایق هست و استعانت نیستند قوله	
حافظا علم و ادب و رز که در مجلس شاه	هر که اینست ادب لایق صحبت نبود
علم اینجا مراد عشق است علم نبود غیر علم عاشقی ادب عجز و انکسار شاه کنایه از محبوب صحبت قرب و وصل غزل	
خوش است خلوت اگر یار یار من باشد	که من بسوزم و او شمع انجمن باشد

بیت

دولت

خلوت بداند که نارسا و راه دین بر خلوت است و بیکی انبیاء و اولیاء در بدایت

گزیده اند قالت عائشة رضی الله عنہا کان رسول الله فی جبل حرا لیسوعا و اسیتوعا و موت راجون
استحقاق کلام میواسطه کرامت میکردند براسے خلوت فرمود که اودا اعدا نموتے اگر یقین لیکند و
حد و اربعین را خاصیت است در استکمال چیزها که هیچ حد و امانیت از خلق احد که بمجمع فی بطن
آمد از عین یومنا نطفه تمه یکیون علقه مثل ذلک تمه یکیون مصعده مثل ذلک و دیگر
سمره طیبه آمد میدی از عین صبا حاد دیگر من احلص الله از عین صبا حاد هر چه
یناسج الحاکمه من قلبه علی لسانه و اربعیات را ترابط بسیار است اما بجه ضرورت است
اول تهنائی و دوم پیوسته بر وضو بودن سیوم مداومت ذکر ملا اله الا الله چهارم مداومت بر
بشیم صوم و دهم سکوته هفتم مراقبه دوم هشتم ترک اقراض هم بر خداد هم مرتب هر چه از
بد و رتبه ارقص و وسط و روح و راحت و کسادگی و سنگلی رضی شود و بر قولی فعل و حال هیچ چیز
نکند و چون در خلوت ستان بسیار است گوید خلوت بسیار خوش است اما شرطیکه یار یار باشد
اے مشاهد او منس و رفیق باشد و من بردانه وار بر تمنع حال او خود را فدای اسم و او تمنع آسا
راحت افراست این دل غمیده و در دین سار کلمه محنت باشد قوله

اسن آن نکلین سلیمان هیچ نستانم | که گاه گاه برود ستا هر تن باشد

نکلین سلیمان کنایه از دنیا که موجب مطیع نمودن خلق است گویند که چون دانی در دایم در عالم
موجود شد اطمینان مراد از او سه داد و ستاد شد که ماعده و سائل و رب شد معنی آنست که من دنیا
را هیچ خریدار نیم و چیز را را بجز نستانم از آن که وسیله و رب شیطان است و سرایه عذر و حرام
و قصه گم شدن انگشتری سلیمان و نشستن اهرس بر کرسی سجای سلیمان و باز یافتن آن انگشتر همان
در تحت سلطنت نشستن بطریق یم مرد معسران مضمون این آیه مستفاد میگردد و کلمه صلی الله
و اٰلہٖنَا عَلَیْکَ سَلَامٌ آنکه اما صاحب مدارک الترتیل گوید از جمله باطلیل یهود است و رسول الله
بجحد حدیثه دین باب لغزوده قوله

رواند از خدا یا که در حرم وصال | رقیب محرم حرام نصیب من باشد

حرم وصال به گام موب رقیب محرم شیطان که حاجب در خلوت سر است یعنی اے ما رخصایا

روادار این مباحث که در مقام عشق و محبت رقیب که شیطان است محرم ما گردد و ما بفریب او از دوست
وصال او محروم مانیم و نیز از رقیب که مدعی را گویند مراد زاهد است که منکر عاشقان است یعنی لے
بار خدا یا روداده که زاهد بسبب زهد در حریم وصال رسد و محرم گردد و ما بسبب فتور و قصور که رود و بد
محروم مانیم که جائے دیگر گفته است ترسم که صرّفه نبرد روز بازو است و نان حلال شیخ نایب حرام قایل
ہمائے گو منگلن سایہ شرف ہرگز | و ران دیار کہ طوطی کم از زغن باشد

یعنی ہمائے صرّفہ ایزد ناکتنا ہی ہرگز پرواز نکند ہر ملے کہ پیش او طوطی عشق کم از زغن باشد و یا
آنکہ روے ہی بیناد آتشہ کہ در آنجا عاشقان و عارفان کمتر از مقلدان و مرانیان باشند و قدر
و قیمت کسے در آنجا نباشد قولہ

بیان شوق چہ حاجت کہ حال آتش دل | تو ان شناخت ز سوزے کہ در سخن باشد
آتش دل عشق یعنی اظہار شوق و اشتیاق و سوز و درد محتاج بیان نیست چرا کہ سوز دل عاشق
از سوزہ سخن او معلوم تو ان نمود قولہ

ہو اے کوے تو از سر نمیر و دمارا | غریب را دل آوارہ در وطن باشد
ہو اے محبت غریب مسافر عاشق کہ از شہر اطلاق بہ تقدیر افتادہ وطن اشارت بکوے قرب
و عالم اطلاق قولہ

بسان سوسن اگر دہ زبان شود حافظ | چو غنچہ پیش تو اش مہر بردہن باشد
سان مانند مہر بردہن باشد اے گنگ باشد غزل

خسرواگوے فلک در خم چو گان تو باد | ساحت روئے زمین عرصہ میدان تو باد
خسرو نام کچھ دنام پر دیز و ہر بادشاہ را گویند گوے فلک اضافہ بیانیہ خم کجی چو گان
چو بیت کر کہ بدان گوے بازند ساحت میدان و کشایش عرصہ کشادگی قولہ

زلف خاتون ظفر شیفۃ پرچم تست | دیدہ فتح ابد عاشق جولان تو باد
زلف خاتون ظفر ہوں ظفر اضافہ بیانیہ شیفۃ مشتاق پرچم موسے بن مادہ گا و کو ہی کہ بر علم
بزند فتح ابد فتح مدام قولہ

ایکے انشاء عطار و صفت کو کب تست | عقل کل چاکر طغرائش دیوان تو باد

و سال دوام را قوله

غنیمت دان و منی خور در گلستان | که گل تا هفت و دیگر نباشد

غنیمت دان این ایام بهار و یا هنگام جوانی و یا آوان مشابہ را غنیمت دان خور در گلستان
درین دنیا منی نوشی که عشق باریست مشغول شو که گل تا هفت و دیگر نباشد این آوان گل و بوم
جوانی و مشابہ را بقای نیست قوله

عجب را بهیست راه عشق کا بنجا | کس سر بر کند کش سر نباشد

کا بنجا براه عشق سر بر کند سر بر آرد کش سر نباشد که از سر گذشتہ باشد قوله

ایا پُر لعل کرده جام زرین | بجشابر کس کش زر نباشد

ایا اشاره بر شد یعنی اے مرشد ما چون جام زرین خود را که کنایه از دل معصوم است پر از معرفت
و محبت داری قطره ازان بر لب تشنگان باد بهجران که مقلس و بنیر اند و آن کنایه از خود است بر لب
مرشد بموجب لاتر و اسال و آن کان کافر از فرمود انچه در بیت آئینہ است قوله

زمن بشنود اندر شاد ہے بند | کہ حسنش بے زیور نباشد

یعنی سخن مارا بگویش جان شنو خود را بسته کند معشوقی دار که حسن او موقوف علیہ زیور نباشد یعنی
بیشق محبوب حقیقی چون توجه مرشد بجای محبت لایتناهی معز و مکرم گردد و بموجب آسن کما آسن
الیک شیخ را که قبل ازین ناصح خواجہ بود ترغیب میدہد و ہدایت میکند قوله

بیا اے شیخ در خمخانہ ما | شرابے خور کہ در کوثر نباشد

شیخ خطاب بزاہد از روی استہزا چنانچہ شیخ پاکدامن یعنی اے شیخ بوجد شراب بطور گرفتار
این زہد خشک تاکہ مانی بیاد در خمخانہ ما کہ مشرب عشق است و شرابے خور کہ در کوثر نباشد قوله

بشو اوراق گر ہمدرس مانی | کہ علم عشق در دفتر نباشد

یعنی اے عاشق اگر ہم طریق مانی ترک این علم ظاہری نما کہ بحر قیل و قالے ہمیش نیست
علم رسمی سر بسریل است و قالہ نہ ازو کیفیت حاصل نہ حال چہرا کہ علم عشق معرا از بیان است
کہ از مواہب است نہ از کسب علم شبنم سیاهی ریز کاغذ سوز دم در کش چہ حسن این قصہ عشق است
در دفتر نے غنجد قوله

شرائے نے شمارم وہ خدایا	کہ با او بیچ درو سر نباشد
ہر شرے کہ بہت خواہ شراب صوری خواہ عشق صوری آخر الامر خمار روح و اندوہ ندامت دے دے وار	
الامتراب منوی کہ محنت لایا ہی است منار ان گوید شراب بیخمار عشق حقیقی خمارم دالم قوله	
بنام ایزد بے شیرین لب بہت	کہ در بخت نہ آزر نباشد
بنام ایزد بے شیرین لب مسترق حقیقی یا رستہ کامل تجا نہ آزد دنیا کہ برا زلفش و	
نگار صورتہا است قوله	
بتاج عالم آرایش کہ خورشید	چنین زمبندہ افسر نباشد
بتاج با قسمیہ عالم آرا صفت تلحست قوله	
کے گیر و خطا در نظم حافظ	کہ بیچش لطف در گوہر نباشد
کہ بیچش لطف در گوہر نباشد کہ بیچ ہرے و قاطیتہ در ذات او باشد یعنی نے ہر اسلی	
باشد صاحب جواہر الاسرار فرمودہ کہ ازان روزے کہ سحروران درین عالم فانی نرول نمودہ اند	
ہیکس را اینچنین سخن اتفاق میدادہ و سجاد افتاد جیانیخ حافظ را و اسد علی کل شئی قدیر غزل	
ویدی ایدل کہ غم یار و گر بار چہ کرد	چون بشد دلبر و یار و فدا چہ کرد
این نزل مبنی بحالت تبص است چون بچوہ بشد برنت محفی گشت دلبر بجلی یار و فدا کرد	
کسایتہ از خود قوله	
واسے ازان نرگس جاو کہ باز بخت است	واسے زان مست کہ با مردم ہشیار چہ کرد
واسے ازان نرگس جاو و افسوس کہ اک چشم جاودانہ محبوب چہ بازی اینچخت کہ یک گاہ	
است نادل مار نو و بازو در نقاب کرد و مارا گرفتار ازواع غنوم و مہوم نمود مست تجلی	
اتی و محبوب مردم ہشیار کسایتہ از خود کرد و گشت و بیچ دادا کرد قوله	
اشک من زنگ شفق یاقوت ز بہر یی یار	طالع نے شفق بین کہ درین کا چہ کرد
یعنی سب بہر یی و یو فامی و جدائی آن محبوب اشک من طون برنگ جون گردید درین کار	
درین مستقاری و جدائی قوله	
برقے از پردہ لیلی بدر خشید سحر	وہ کہ باختر من مجنون دل انگار چہ کرد

برق تجلی لیلی معشوق خرمین وجود مجنون دل افکار کنایه از خود چه کرو یعنی بسوخت حاصل
این بیت آنکه چون در ابتدا تجلی از تجلی آن محبوب بر ما ظهور کرد و اله و فریفته آن گردیده سرگردان این بادیه
خنجر اگر دیدم صوفی خود بین درویش مقلد و منکر طاعتن قوله

ساقیا جام میمده که نگارنده غیب	نیست معلوم که در پرده اسرار چه کرد
--------------------------------	------------------------------------

نگارنده غیب حق تعالی در پرده اسرار روزازل و نصیب قوله

آنکه بر نقش زو این دائرہ مینائی	کس ندانست که در گردش یکر چه کرد
---------------------------------	---------------------------------

بر نقش زد پیدا کرد و ائره مینائی آسمان و مراد از تمام صبح حق تعالی گردش پرکار سنگام
نوشتن قلم بر لوح قوله

برق عشق آتش غم در دل حافظ زد و خست	یار دیرینه به بنید که بایار چه کرد
------------------------------------	------------------------------------

سوخت بفنا رسانید یار دیرینه کنایه از حق تعالی باعتبار صحبت عالم اطلاق یا یار کنایه
از خود - غزل

دل اوین بردورو اوین نهان کرد	خدا را تا که این بازی توان کرد
------------------------------	--------------------------------

بازی کنایه از رونمودن و باز اخفا شدن و این طریقه هم معشوقان صورت آشکارا و
معشوق حقیقی که مشاهده الابرار بین التجلی و الاستتار قوله

سحر تنها یم در قصد جان بود	خیالش لطفهای بیکران کرد
----------------------------	-------------------------

سحر مراد بادیه حال و در قصد جان بود باعتبار ریاضت شاقه و اخفا خیال مراد مشاهده
و چون مشاهده را نباشد نیست بخیا ن نسبت داد قوله

چرا چون لاله خوین دل نباشم	اکه با من نرگس او سرگران کرد
----------------------------	------------------------------

نرگس کنایه از چشم و مراد از چشم ذات اله هست چشم اینجا بمعنی نقد ذات اله گویمان بنید
وجود کائنات و سرگران کردن از ادعای و بی نیازی ان الله کفنی عن العالمین
کجا گویم که گویم باین درد و سوز باین اندوه و غم و الم طبیعت معشوق و محمد و مرشد قوله

بدان سان سوخت چون شمع که بر من	صراحی گریه و بر ربط فغان کرد
--------------------------------	------------------------------

سان مانند صراحی عاشق که ملو از عی عشق است بر ربط مشتاق که بر ربط دار فغان است

له بیک در و این لفظ باشد یا شترت

ناله و اندکین شرح کلام شترت

عارفش را بثل ماد فلک نتوان خواند	نسبت دوست بهر بیسرو پاننوان کرد
عارض رسا در ازان ذات و جمال الہی ہر بیسرو پان اشارت بنماہ چون حتی تعالیٰ از تشبیہ و تمثیل منور و بہر است و آنکہ تشبیہ دادہ اند از غلبہ ہشتیاق خود خواہستند کہ بیان کنند لا بہر تشبیہ دادند پس ایشان معذہ اند قولہ	
سرو بالا من آندم کہ در آید بسماع	چہ محل جامہ جانرا کہ قبائنتوان کرد
سرو بالا سے مشوق در آید بسماع در شوق و رقص چہ محل لینے البتہ وبے اختیار جامہ جان	اضافہ بیانہ قبایک اے ندا
غیر تم گشت کہ محبوب جہا نی لیکن	روز و شب عریہ با خلق خدا نتوانا کرد
محبوب جہا نے ہمہ کس طالب و عاشق تواند عریہ جنگ قولہ	
انظر پاک تو اندر رخ جانان دیدن	کہ در آئینہ نظر جز بصفائنتوان کرد
انظر پاک از آرایش بہرہ و ہوائے نفسانیہ پایہ تجلی جمال مطلق در مایہ موجودات ملاحظہ کہ قولہ	
مشکل خویش نہ در حوصلہ دانش است	حل این نکتہ بدین فکر خطا نتوان کرد
خویش یعنی ما حوصلہ دانش احاطہ نکرد یعنی رفع این مشکلیہا و غوم و ہجوم کہ دامگیہ وقت ما گردیدہ بتدبیر دانش مایست این نکتہ مراد عشق کہ عشق نقطۂ فکر خطا کنایہ از تدبیر باطلہ قولہ	
بجز ابرو سے تو محراب دل حافظیت	طاعت غیر تو در مذہب ماننوان کرد
اے محبوب من دل حافظ را غیر از ابرو و تیر کہ شاہد جمال تست محرابے نیست کہ متوجہ او شود و مختلف دیگران کہ متوجہ محراب سنگین اند چہ کہ قبلہ عاشقان جمال محبوب است و ملتفت بغیر جمال دوست شدن کفر عاشقان است بغزل	
دانی کہ جنگ و عود چہ تقریر میکنند	پہنان خورید بادہ کہ تکفیر میکنند
جنگ و عود نام سازنا تقریر بیان معنی آنست کہ تیغ میدان کہ عاشقان کامل چہ میفرمایند کہ بادہ سخنان عشق و محبت را طے رُوس الخلائق انہا میکنند کہ این مثنوی جاملان عالم نام از کم و سبکی طاقت دریافت آن ندارند و خفاش و ارشعاع آن پرواز نمیتوانند کرد و بتکفیر عاشقان ہر میخیزند و نیز عشق پہنان و زریذ تا از شعار شرح بر سنبہ نمائید قولہ	

لقد انما بالان عالم کوہ و مشیر و این کلمات تنہا است و این بیان مشکل است کہ از عشق چون بہر توان کرد

مینا سے حافظ سے عشق و محبت بزور چون بنور نگاہ کنی تیغ و مفتی و محاسب و حافظ ہر دریغی با
بظاہر صلاح و تقویٰ و در باطن غل و غش چنانچہ گفتہ اند و اہل ظہان کین جلوہ بر عراب و مہر میکنند
غزل

در نظر بانی من بے بصران حیرانند | من چنینم کہ نمودم دگر ایشان دانند

نظر بازی عشق بانی حسن پرستی بے بصران کنایہ از علماء و اہل ظواہر کہ چشم باطنی ایشان
نامیاد و خواجہ میگوبند جسے میگوبند کہ دانش منحصر در علوم رسمیہ است کلا انہم عن ربہم
یومئذ لمحجوبون و ابن عباس گوید اگر تفسیر آیہ ہو الذی خلق سبع سموات و من الارض
مشلونہن گویم شمار انگار کنید و جنید گفتہ کہ لایبلغ احد درج الحقیقۃ حتی یشہد فیہ العت
صدیق باند ز ندین و امام غزالی و احیا نقل میکند از بعضی عرفا کہ سبب پنهان شدن ابدال از
چشم اکثر مردم آنست کہ ایشان طاقت علمائے وقت ندارند برائے آنکہ این علما نفس الامر جانان
اند و نزد جانان علما اند قولہ

عاقلان نقطہ پرکار وجود اندولے | عشق دانند کہ درین دائرہ سرگردانند

پرکار قلم آہن کہ بدان دائرہ کشند و نقطہ کہ درون دائرہ میشود اسے عاقلان کہ اہل ظواہر اند
نقطہ محبوس پرکار وجود اند اسے گرفتار بشریت اند چہ از نظر بازی ما عاشقان دریا بند کہ دین
دائرہ عشق سرگردانند عہد من بالب شیرین و بہان بستی خدا من بمہر خان کو بے جہالت
و زاہدان خود کار جزین نمیگویم کہ عشق و محبت ما با شیرین لبان از لیست نہ امر و زوی و ہمیشہ
با خود میگویم کہ قولہ

لاف عشق و گلہ از یار زبے لاد و غ | عشق باریا چنین مستحق ہجران اند

اسے لاف عشق زدن و باز زبان بشکوہ و شکایت کشادن نسبت برین لاف و دروغ اسی آئین
کہ زبان لایق آنند کہ در آتش ہجران باید سوخت قولہ

وصف خورشید شب پرہ اٹمی نرسد | کہ درین آئینہ صاحب نظران حیرانند

این شب پرگان اٹمی کہ اہل ظواہر اند چون از نور خورشید حقیقی بے بہرہ اند و طاقت دیدن
ندارند حیر دریا بند و چہ سخن در وصف آن رانند بلکہ درین آئینہ کہ ذات محبوب حقیقی

در صورت عالی یافتہ شد

وصف خورشید شب پرہ اٹمی نرسد

دستوری گرفته آمده ام تو چکار داری قوله

آمد از پرده مجلس عرقش پاک کنیند تا نگویند حریفان که چرا دوری کرد

از پرده اخفا بدو انگاد اظهار برآمد و عرق برآورده چنانچه بر سر سختی دیدگان و محنت کشندگان از خیالات و حیا بظهور آید و اینجا کنایه از آثار و علامات سخیتهای فراق باشد که هنگام دوستان از مرض طور می آید ظاهر باشد عرق او را پاک کنیند اسهالت او کنیند و اطاعت نمایند و عاجز می گردند تا حاسدان نگویند که چرا دوری کرد از مجلس عرق و عتاب پیش نیاید و قیصر معنی آنست که آن دختر زک که از پرده برآمد و به مجلس درآمد علامات سخیتهای فراق او را بر طرقت سازند و باظهار آن نپروانند تا حاسدان از مقام طعنه نباشد و خبردار نباشند و از شتمات حاسدان اتباع است توان در محفل لکم نورم شون به دیغفر لکم و اند غفور رحیم لکما لعلیم اهل الکتاب ان لا یقدر و علی شئی من فضل الله

جای آنست که در عقد صلاحش گیرند دختر مست چنین دعوی دستوری کرد

عقد گره یعنی جای آنست که دختر در عقد نکاح درآمد و جان بیش بهار در کاینش دهند و در جلوه جمال او خود را فانی سازند و هستی باقی خود بر طرازدن بعد مستوری نکنند و محجب نشود قوله

مروگانے بد ایدل که در مطرب عشق راه مستانه زد و چاره مخموری کرد

مطرب عشق مرشد و اضافت بیانیه راه سرور راه مستانه زد و سرور عشق بسراید مخموری غم و اندوه قوله

الشکفته گل طبعم ز شیش بشکفت مرغ خوشخوان طرب از برگ گل سوری کرد

شکفته گل طبعم یعنی گل طبع من که شکفته بود و غنچه کردار منقبض بود ز شیش بشکفت الزنیم توجه آن مطرب عشق شکفته شد مرغ خوشخوان عبارت از خود برگ گل سوری کنایه از تعلیقات قوله

ز بهفت آب که ز گش بصد آتش نرود آنچه با خرقة صوفی می انگوری کرد

ز گش نمیشین بر می انگوری که در مصرع آیند گوید خرقة صوفی کنایه از خود می انگوری عشق و محبت قوله

حافظ افتادگی از دست مه زانکه حسود عرض و مال و دل و دین در مغروری کرد

افتادگی عزیز و شکستگی حسود ابیس عرض بکسر انچه بتايند و لفتح انچه مردم را از دنیا دی

پیش انده مغروری عکس غزل

دوش وقت سحر از غصه بختم داوند	واندر آن ظلمت شب آبجیاتم داوند
-------------------------------	--------------------------------

دوش شب گذشته دادان ماصیه غصه طعام در گلو ماندن و کنایه از اندوه و خون جگر خوردن و همان بس درون ظلمت تاریکی آبجیات حیرت است و طلب هرگز آن آب خرد بطول حیات نمیرد

ببخود از شیشه بر تو داختم کردند	باده از جام تجلی بصفاتم داوند
---------------------------------	-------------------------------

شیشه روشنی بر تو روشنی و عکس هر چیزی مراد میض باده شراب مراد مستی تجلی ریشائی و در اصطلاح این طائفه عبارت از آنچه ظاهر شود بر قلب از افکار و آن چند قسم است تجلی شهرت و آثاری و انفعالی و صفاتی و ذاتی و الگویی و معنوی و وجدانی و قهری اما تجلی صفاتی است که حق الصفات سعه ذاتیه که قدرت و جوده و علم و اراده و سمع و بصر و کلام و گاه تجلی صفاتی بنور سیاه نماید یعنی حق را متمثل بنور سیاه بیند قوله

چه مبارک سحر بود چه فرخنده شبی	آن شب قدر که این تازه براتم داوند
--------------------------------	-----------------------------------

آن شب قدر شب عزیز و مکرم قوله

من اگر کامروا گشتم و خوشدل عجیب	مستحق بودم و اینها بزرگوتم داوند
---------------------------------	----------------------------------

کامروا صاحب مقصد زکوة شیخ شرف الدین عینی میری دوست در مکتوبات خود که زکوة بر مذہب فقہاء از اولویت دم بعد گذشتن سال پنجم و بر مذہب فقہاء در حال بر دوست باید داد و جان بشکر آن باید نهاد عین القضاة ہمائی در تمهیدات آورده که الزکوة قطرة الاطمینان طائفه که مال دارند خود زکوة بر ایشان واجب اما ما نمیدانم که الصدقات للفقراء و للساکنین است یا بد است که ایشانرا علم آخرتی بابت که لا اکثر النفع من العلم ازان کمتر علم و رزق که ایشانرا دهند و من رزقناه منار زقا حسنات ايمان و عجايب و مریدان را ازان زکوة نصیب دهم که العلم لا یحل لمنه آن بر تقدیر صلی علی من نثار کنند و این آیه را کار بندند که و معارفنا هم میفوق خلق را از معرفت کسب گشت کمتر انعمنا فاجبت ان اعرف نصیب دهم و هم محتاج الی اعانه خلق را از عارف ایشان و برکت ایشان از بلا و در نجای خلاصی بوده و روز قیامت نیز زکوة رحمت خدا نثار کنند هر یک نهادن را محبوب و مستحق عقوبت را از اهل بهشت گردانند و گشت کمتر انعمنا

مراد گنج رحمت است که کتب رحیم عنف الرحمة قوله

بالتفت آن رفد بمن مرود این دولت داد که بیازار غمت صبر و شباتم دادند

بالتفت ورشته جو روح جفا ریج و تصدیع قوله

بحیات ابد آن روز رسانید مرا خط آزادگی از خوف مما تم دادند

حیات ابدی زندگی جاوید آن بقا بحق خوف ممت ترس مرگ و موت و نوع است صوری
و معنوی صوری بیرون آمدن جان از جسم و معنوی دوری از محبوب و جدائی از معشوق قوله

بعد ازین روئے من و آئینه حسن نگار که در اینجا خبر از جلوه ذاتم دادند

بعد ازین الحال آئینه وصف جمال کنایه از عشق است قوله

کیما نیست عجب بندگی پیرمغان خاک او گشتم و چندین در جاتم دادند

پیرمغان عاشق کامل قوله

عاشق آن دم که بدام سر زلف تو فتاد گفت که بند غم و غصه نجاتم دادند

بند قید سر زلف جذبه عشق قوله

این همه شهید و شکر که سخنم می پرزند اجر صبریت که از آن شاخ نباتم دادند

شهید و شکر لطافت و ظرافت و حقایق و معارف شاخ نبات قلم و نیز نام معشوقه قوله

همت حافظ و انفاص سحر خیزان بود که ز بند غم ایام نخباتم دادند

معنی این بیت آنست که سبب خلاص من ازین غم و بهر توجبه خاطر خاطر درویشان بود غول

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند گل اوم بپرشتند و به پیمانه زدند

دوش عالم غیب میخانه لاهوت نیز عالم عشق عالم عشق است پسر میخانه ایست معنی آنست

که عارف میگوید که در عالم روحانیت عالم غیب را مشاهده میکند و ملائکه بواسطه تجرد و نورانیت فانی

و لطافت اصلی که داشتند خود را فاضل دانسته طالب آن شدند که شراب محبت و معرفت از عالم لاهوت

که ذات و ظرف استعداد ایشان ریزند و ایشانرا منظر جامع گویند قالوا اَبْهَكَلُ يَهْمًا مَكَّنْ كَيْفِيَّةُ

يَهْمًا وَيَسْفِيكَ الدِّمَاءُ وَ مَكَّنْ كَيْفِيَّةُ يَهْمًا مَكَّنْ كَيْفِيَّةُ وَ كَقَدَرَسَ لَكَ وَ حَوَّلَ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ اسْتِعْدَادُ

مَنْظَرِ نَاشِئَةٍ دَر طَلَبِ بَرَايَشَانِ مَسْدُ وَ گشت قَالَ رَأَى أَعْلَمَهُ مَلَا تَعْلَمُونَ أَكْرَجَ شَمَاوِطَهُ

لطافت و ذرات گمان پر وید که مظهر جامع و صاحب این معانی ما میسر که در شما این
استعداد نیست که شما جز یکجهت ندارید قائل این مظهری اوست که جامع لطافت و کثافت بود
او تحمل بار امانت باشد پس آدم را آفرید غمزه طینت آدم سیدی اربعین صبا و شرب محبت
به پیما به رخاک آدم و خنند و او را مظهر جامع گردانیدند و تحمل بار امانت گردید قوله

ساکنان حرم سرعنائ ملکوت | با من راه نشین یاده متانه زدند

کنت کنز انعمیا و مراد این مصراع تمام ذات واجب الوجود راه نشین مسافر کسایت اخذ و بچشم
کس و الدنیا کما فی غریب او کعبی سبیل که هیچ جیره و مستی ندارد - تنه آنست که حق تعالی
مس راه نشین را مخصوص عنایت و کرم خود گردود و از من نجات داده محسوبیت و محبت یرداخته قوله

آسمان بار امانت نتوانست کشید | قرعه فال بنام من دیوانه زدند

امانت انا عرضا الامانة قوله

جنگ هفتاد و دویست همه را عذر بنه | چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

هفتاد و دویست قال ۴ مستغرق استی ثلث و سمن فرقة کلهم فی النار الا واحدة
و هی ما انا علیه و اصحابی یعنی درین هفتاد و دویست بنظر قضا و قدر بنگر تا همه را در زیر حکم قضا
منسوب و آنست معذور واری از جهت آنکه قضا و ازلی بآن متعلق گشته که اینها حقیقت را نه بینند
و چون حقیقت را ندیدند سر و افسانه که نابینا است سرگردند راه زبون راه گرفتار قوله

شکر از دکه میان من و او صلح فتاد | حوریان رقص کنان ساغر تکرانه زدند

مذاحم و المنة که بنو سیدین تتراب عشق ادا اشتغال و انتفات بما سوا و محبوب بگذشته و صرف محبت
گردیده ام و او بی طفت و محبت با ما پیش آمد ساکنان سلوات از بیخالت و در وجه آمدن قوله آتش آن
یست که بر شعله او خند و صبح یعنی آتش آن نیست که در شمع من منی آتش آن است
که در خرمن پروانه زدند آتش آن است که در سینه عاشق افروخته اند قوله

با بصد خرمن پندار زره چون نرویم | چون ره آدم بیدار بیک دانه زدند

پندار عجب آدم بیدار آدم که خلیفه الرحمان بود و از و سادس شیطان و نفسانی و انوکا و رعد قوله

کس چو حافظ کشید از رخ اندیشه نقاب | تا سر زلف عروسان سخن شانه زدند

از زلف که چاد و سحر می کشد

شانه زولن آراسته کردن این بیت مبشر است بران که صاحب جواهر الاسرار نوشته که از آن روزی که سخنوران درین عالم فانی نزل نموده هیچکس را نچنین سخن اتفاق نیفتاده و نخواهد افتاد درینطور چنانچه حافظ را داند علی کل سنی قدیر غزل

دلبر رفت و دلشدگان را خبر نکرد | یاد حرف شهر رفیق سفر نکرد

دلبر معشوق که دلها و عشاق بحسن و کرشمه می برد دلشدگان عاشقان که دلها و نشان از دست رفت حرف شهر کنایه از خود و همچنین رفیق سفر قوله

یا بخت من طریق مروت فرو گذاشت | یا او بشا هر او حقیقت گذر نکرد

یا بخت من طریق بهم روتی را کار فرموده از ماضی گشت و در رقاب گردید شاهراه را و فراخ و شاهراه حقیقت تیار داری و تفقه غریبان کن جوان دلاور مرشد جوان باصبا و صاحب الحیثه جرد مرء دلاور باعتبار اختیار طریق که بس نخوف و خطر ناک گوشه نشینان عاشقان که از باسوی محبوب گوشه گرفته اند قوله

گفتم مگر گریه دلش مهربان کنم | در سنگ خارا قطره باران اثر نکرد

مگر بمنی شک آید و بمنی تعین و منی هم آید بمنی گفتم که شاید دل او بگریه مهربان شود گریه نمودم لیکن در دل محبوب که سنگواره است گریه یا که قطره باران است موثر نگردید قوله

در صبر تم که بهر چه شد بهدم رقیب | خرمهره و هیچکس چو قرین گهر نکرد

بهر چه شد اشاره محبوب بهدم محب و موافق قرین مصاحب قوله - شوخی نکرد که مرغ دلم سودا و خام عاشق اضافه بیانیه و خام از بجهت که انصرم آن از کم کسی میشود معنی بیت آنست که شوخی مرغ دل ما را بین با آنکه بال و پر او باتش عشق سوخته شد ترک عشق نکرد قوله

هر کس که دید روی تو بود سیر چشم من | کار کسی که کرد دیده من بلبس نکرد

هر کس که دید ز باین بر دوا این بیت نظر برای آنکه مقدار است و بلبس نکرد ای به بیانیه کنایه از کمال بنیائی غزل

در ازل پر تو حست از تجلی دم زد | عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

یعنی روزی شاق روشنی حسن تو از هویت دم زد و عشق که اعلی ترین مرتبه محبت است در وجود آمد محبوبیت پیدا گشت و آتش بهمه عالم زد یعنی اے محبوب من روز ازل پر تو حسن تو از تجلی جمالی ظاهر گردید

این را در دیوان حافظ نوشته اند

و در دیوان حافظ این شعر آمده است

این شعر در دیوان حافظ آمده است

ادارال مخلی عشق رونظور آورده و آتش خود همه عالم زده و در همه عالمیان ظاهر و باهر رسا

جلود کرد و رخت دید ملک عشق نداشت | عین الش شده زین غیرت و بر آدم زد

اے محبوب من برخ تو که مخلی عشق است از کس خواهر صدمه ظهور در آمد و در عالمیان ظاهر و باهر ساخت
بطر ملک چون بیانی عشق نداشتند از آن اعراض کردند و آل مخلی عشق ازین حیرت سر اسر آتش
گردید و بر آدم زد و این بیت تلخیص باید اما عرضنا الامانة قوله

عقل میخواست که این شعله چراغ افروزد | برق غیرت بدخشید و جهان بر هم زد

حق تو اے عشق را بر همه اشیا گزید و عقل را ازین رشک آدم سالک از میسی خبر میداد برق غیرت
عشق جهان بینے جهان عقل قوله

مدعی خواست که آید بتماشا که راز | دست غیب آمد و بر سینه نامحرم زد

مدعی البین تماشا که راز دل آدم که محل اسرار بود عقل است که المیس را روزی که گد لبهرستان
وجود آدم افتاد خواست تا نقص حدود جهات شهر وجود که المیس انگشته بر کالبد آدم زد صدا
بر آمد بمحل کوره مجاهد بخت با شد اهل تحقیق گویند که آن صدا از دست میگانه بود چون المیس آن آواز
شنید رو سوسه اتباع خود کرد و گفت عم مخورید خلق بموخت غلو قست میان تپی مستلزم نقصان
اے یاران من شما کیساعت توقف کنید تا در باطن او درایم و منافذ او را بنیم انگاه شمار از حقیقت
کار آگاه گردانم این بگفت و در باطن او در آمد عرصه دید بس از راسته و خزینة بنمود هر دو کون
بیراسته هر چه در عالم آفاق بود در حقه قالب آدم یافت المیس در شهرستان وجود آدم میر میگرد
تا بقصر دلمسته و حقه میر بسته دل رسید هر چند چه کرد تا در قبه دل آدم در آید راه نیامت بلکه است
قدرت پیدا شد و بر سینه المیس زد و بد ساخت چون المیس از جوف آدم پیر دل آمد و گفت
شهرستان این چون آسانست اما خزینة الیت استوار ملو از جواهر اسرار هر چند اهتم نمود و گریه
ازین میر بسته مکتود قوله

دیگران قرعه قسمت همه بر عیش نندند | دل غمدیده ما بود که هم بر غم زد

یعنی همه قرعهها و قسمت خود را بر عیش زده تن آسالی گزیدند و در حل بار امانت متور گردیدند و دل
غمدیده ما بود که از کمال نادانی و ستم این بار امانت را در دست و قرعه قسمت خود را بر غم زده

دائر داشت آن ایچ دم نزد کما قال انا عرضنا لآخر قوله

جان علوی ہوس چاہہ زرخندان تو داشت دست در حلقہ آن لخت خم اندر خم زد

نزد صوفیہ حق تعالیٰ را قیسات و مراتب تنزلات است بعضے را مراتب آئید گویند چنانچہ لاہوت و جبروت لاہوت عبارت از ذات حق بحیث کہ معلومیت او بذات خویش نہ بلکہ زائد بر ذات و جبروت مراد از صور علیہ با سماء الہی و بعضے را مراتب کونیہ مینامند چنانچہ عالم ملکوت و شہادت پس از چاہہ زرخندان مرتبہ الوہیت یا تجلی واحد القہاری مراد باشد از آنکہ استیلاء ہر یک از ان در مہالک وجود سالک است و ہر واحد بصفۃ من المائر کل شیء حی موصوف است کہ سالک را بہ مرتبہ بخت بعد الفنا میرساند و لاہوت را یعنی حیات سازی در جمیع ممکنات باب نسبت تمام است زلف خم اندر خم یقین عارف کہ وجود عارف باشد باعتبار جمعیت اسماء جالیہ و جلالیہ غزل

در ازل ہر کو بفضیض دولت ارزانی بود تا اید جام مرادش ہمدم جانی بود

دولت کنایت از حق ارزانی بود سزاوار بود یعنی ہر کہ حصول عشق از ازل نمودہ ہمدم رفیق و ہمراہ قولہ

من بجان ساعت کہ از خود خستم شد تو بہ کما گفتیم این شاخ اردو بہ بارے پیشانی بود

تو بہ کار توبہ کنندہ این شاخ کنایت توبہ از سہ قولہ

خود گرفتیم کما فکرم سجادہ چون سون بر آب ہمچو گل بر خرقہ موز رنگبہ مسلمانی بود

فرض کردم کہ ہمچو سون سجادہ بر آب افکندم یعنی در زہ بجایے باشم کہ ہم بر سجادہ نشستہ باشم یا آنکہ بسبب زہد بر جرہ رسم کہ بروے آب روم چہ حاصل مسلمانی ہما الوقت میسر آید کہ مانند گل وجود غرق رنگ میگردد اسے غرق نے عشق کردم قولہ

خوش بود خلوت ہم امحوصونی و لکن گردو بادہ ریحانی و معشوق ریحانی بود

بادہ ریحان شراب خوشبو معشوق ریحانی معشوق بہ رنگ و فرحت بخش قولہ

مجلس امن بہار و بخت عشق اندر دنیا جامے نگر فتن انجانان گرا نیانی بود

مجلس امن صحبت مرشد بہار جوانی بحسب عشق حقائق و معارف جامے نگر فتن از جانان حصول تائبہ معشوق نمودن گران جانی بے نصیبی قولہ

افش

سید محمد یونس

خلوت ما رفوع از طس چام یاده باد | زانکه گنج اهل دل باید که نورانی بود

فروغ روشنی شمع روئے یار اضائفہ بیامیہ جام کما یہ روئے محبوب ویر عشق از ذکر سبب
ارادہ سبب اہل دل عاشق قولہ

هبت عالی طلب جام مرصع گو مباش	رند را آب غنیمت یاقوت رمانی لود
-------------------------------	---------------------------------

ہمتے عالی طلب ال امددک العالی الہم جہام صبح دل صفا رند کسایت ارعاشق آب عنیب
شرب انگد سی رمافی بزمگ اناراسے سرخ قولہ

اگر یہ دے سامان نماید کار ماہست میں

سامان سازد و بکایه از شصت و سه شصت و هفت بر این مقدار بسوی کارخانه اندرین کشور احداث بمقتضی قول

اینک نای خنوی ایل را بدان محبت مدار خود پسندی جان من بر این ناوانی لبود

نیکنامی عاشقی بدان گایه از مردمان عشق این مصراع موافق این مکتب سے حاصل تھا نہیں وہمہ عاشقی کریں،
ماہر کہ نیست عاشق یکدم متوقر از حد پرستی رہد ریائی خود بینی بر زبان دلیل قولہ

دی عزیز و گفت حافظ میخورد و نهان ششرا
 اے عزیز من گناده آن بیکه نهانی شود

یہ نجاتی غنمی وچستیدہ گناہ کن بہان ہار عبادتہ ماش غزل

مے باغ لبس و دن جهان یکسرخى ازو | بمو بفروش دلق ماگزین بهترى ازو

میں نے آیت دینا کہ جلے عبوسیت نہ مقام مرغ و سرور و مکان محنت و الم اسب و سراسر عیش
و حضور اگر صد سال اوقات بعبوس گدرا سید کہ عاقبت کنگرہ قصر حیات بنگاہ حل پذیرفتہ
چہ خوش گفتمہ دم با عمر بر بدن الحوسے کسایتہ ارحمق و لبق کنایتہ از وجود قولہ

بکوسے و فروتالش بجای بر نیگیزند

میں فروشان عاشقان و غمخیز شمس روفی زہد و سجادہ کہ در مصرعہ آئندہ اسٹ بجامی در نیگیں نہ
عوض آن رہد مایہ نمند بند قولہ

رقییم سز نشہا کو کہہ ان بابا بخ بریتا

در قیسم سزاست بهار که خواهد از ناساعدی سخت میز و شکایت کرده است بدین دلیله که قیسم کز شمایا
کرد این باب اشارت بدو معشوق چه افتاد چه واقع شد و چه طالع که خاک در دلی از رزد

کریمت این ندارد که بر خاک در گذارند قوله

شکوه تاج سلطانی که بچم جان ضرورت
کلاه و گلشست اما بترک سرخی ارزد

شکوه تاج سلطانی مناصب دنیا و عز و جاه کلاه است و گلشست بنایت سیرین و دلفریبست
قال: الدینا علو خضر برترک سرخی ارزد اما نزد عاقل قیمت آن ندارد که در بیل آن ترک کند قوله

بس آسان مینمود اول غم دریا بسود
غلط گفتم که یک طوفان بصد کوه برنی ارزد

دریا کنایه از عشق و در کنایه از محبوب یک طوفان یک غم ازان که بمنزل طوفان است حاصل آنکه
سایه های دراز و بحر امل بکشتی عمل نبشتم و مهار قطار رخت هوا و دوس مانند تبار سرگردان بامید
فراوان دریا بان خون و خطر گشتم و بعد از حصول مشقت بسیار که کشیدم میگویی بس آسان مینمود غم

بشوای نقش و لبندی که در بازار بیکرنگی
لمعه های گوناگون می آهر نمی ارزد

نقش و لبندی ریاد سالوس بازار بیکرنگی مقام عشق و وحدت لمعه های گوناگون لباس نابینا
و اشکال صور و همیه و خیالیه نمایه های لمعات که می نماید و فی الحقیقه نیستند می آهر می مطلق
و محبت خالص یعنی این ریاد سالوس دور کن که در بازار وحدت عشاق آن اشکال و همیه و صور خیالیه
محبت خالص و مستی مطلق نمی ارزد قوله برو گنج قناعت جو گنج عافیت بنشین بر دانه حتی
از گنج در سنج راضی باش و تنگ دل مباش که یکدم تنگ دل بودن بحر و برنی ارزد و
تنگدلی یک دم بعوض بحر و بر نباید خرید قوله ترا آن به که روے خود ز رشتا قان نهوشانی
خطاب بحجوب است که ای شاه سر ریافت ترا آن بهتر است که از رشتا قان رود و نقاب نشوی
که شادی جهانگیری غم شکر نمی ارزد که شادی سلطنت را مناسب آن نیست که لشکر آرزو غم دارد قوله

دیار و یار مردم را مقید میکند لیکن
چو جای پادشاهین تخت جهان کیسیر آرد

و یار و یار وجود باعتبار ظهور نور حقیقی قوله

چو حافظ و قناعت کوش و از دنیای دون بگذرد
که یک جوینت و نال بصیدین زر نمی ارزد

قناعت کوش ای جمل نمی باش و نال دنیا داران و نال طوایر بصیدین زر کنایه از دفر و صفای ظاهری غزل

دل من نه جانش صفائے ندارد
چو بیگانه کاستنای ندارد

بنی نه شاهه جمال محبوب بن چمن بیگانه نیست که در شهر بیدار هیچ آشنای نداشته باشد ای غار و بی و در قوله

قنات دل پاک عشاق میکند
ببازار حسنش بهائے ندارد

بشوای نقش و لبندی که در بازار بیکرنگی

ملک و یار و یار مردم را مقید میکند لیکن

قمرش بسم شمع خانه اے وقت قوله	
دلاجام و ساقی گلرخ طلب کن	که چون گل زمانه بقا سے ندارد
جام کنایه اندوست و نیز شراب از دگر سبب و اراده سبب مراد عشق ساقی کل روح معشوق نیز	
که چون گل زمانه بقا سے ندارد یعنی زمانه مانند گل بے تقاسم که ہمیشہ اردو سہ روز نہاید قوله	
ہمہ چیز دارد و لا رام لیکن	دریغ کہ با ما و فاسے ندارد
با ما و فاسے ندارد و بتغذہ حال مانسے بہرہ از دگر قوله	
اگرچہ دلم رفت لیکن غمش نیست	بجز آن حسم زلف جا سے ندارد
حسَم زلف جذ بہ عشق قوله	
چو ماہست روشن کہ بے مہر رویش	دل و جان حافظ صفا سے ندارد
رویش ضمیر محبوب درین بیت تغلب است یعنی دل و جان حافظ اگرچہ مہج ماہ روشن است	
اما بے آفتاب رو سے او مہج ضیا سے ندارد کہ نور القمر مستفاد من نور الشمس غزل	
دلم جز مہر مہر و یان طریقے بر نیگیں	زہر در مید ہم بندش و لیکن در نیگیں
مہر مہر و یان عشق محبوبان ہر دو ہر نوع و ہر قسم در نیگیں و اثر نیکنہ قوله	
خدا را سے نصیحت گوہر خط سانی کو	کہ نقشہ در خیال ما این خوشتر نیگیں
خدا را بواسطہ در خط ساقی جمال با کمال محبوب چہ کمال حال محط است این کنایہ خط ساقی قوله	
صراحی میکشم بہان و مردم دفتر انگازند	عجب گر آتش این زرق در دفتر نیگیں
صراحی میکشم بہان عشق بہان سے مردم مردم دفتر انگازند مردمان زہر و پارسائی خیال	
میکند این زرق اشارۃ بمضمون مصرعہ اول عجب گر آتش این زرق در دفتر نیگیں و اثر	
مکر و فریب در دفتر پارسائی نیگیں و زہر و ریائی سوزد عجب است قوله	
سخن در احتیاج ما و استغنائی معشوق ستا	چہ خوشگوری ایل کہ درد لب نیگیں
اشارۃ بمضمون و اند الفنی و انتم الفقرا خوشگرمی تعلق کنایہ اندہ و ریاضت نیگیں و اثر نیکنہ	
و مقبول خاطر و سے نہیں شود قوله	
من از پیر مرغان دیدم کہ استہام مردانہ	کہ این دلق ریای را بجاسے بر نیگیں

صفتی که این شعر به دلالت بر تشویش و اندیشه از پیچیدگی نموده و دیگر بیان میکند

این دلخیزی ریائی وجود موهوم و طاعت ریائی پیر میسر و شان مرشد و ضمیر شبنم بر دلق ریائی بجای
در نیکی و عوض آن جلای نمیدهد رنگ فائده دغوشی و حیات و شیرینی کار ازین اشاره بپاده
پیر منان مرشد کامل همتهای مروانه عالی همی دلق گدائی وجود موهوم و زهد و ریائی
بیک جوهر نیکی و بجزی نیندازان رو بواسطه آن یاران عاشقان صفا صدق و خلاص
من لعل کنایت انصاف محبت و عشق قوله

نصیحت کم کن و مارا بفریاد و فغان بخش	که غیر از راستی نقشه درین جوهر نیکی و
--------------------------------------	---------------------------------------

راستی صدق درین جوهر اشاره به لعل یعنی عاشقان را در عشق تو صدق و اخلاص از آنست
که غیر از صدق در عشق پیش رفت نمیشود قوله

چه خوش صید و کم کردی بنارم چشم مست را	که کس مرغان خوشی را ازین خوشتر نیکی و
---------------------------------------	---------------------------------------

من آنست که منازعت بچشم مست تو که مشاهده حال تو میکنم که دل مروید و به نیکو صید کرده اے
اے بیک نگاه بدام عشق در آورده که هیچکس مرغان خوشی را باین طرز در دام نماند قوله
سر چشمی باین خوبی تو گوئی چشم از بگریز
برو کین و عطا من معنی مراد بر نیکی و
تو گوئی خطاب بواعظ کین و عطا - اشاره ترک دیدن محبوب قوله

نصیحتگو رندان را که با حکم قضا جنگست	دلش بس تنگ و بنیم چراغ نیکی و
--------------------------------------	-------------------------------

رندان عاشقان با حکم قضا جنگست چرا که غیر از نوشته ازلی از هیچکس بوجود نماند تنگ
کم حوصله قوله

من این آئینه را روزی پرست آدم سکندر	اگر میگیر این آتش زمانی در نیکی و
-------------------------------------	-----------------------------------

آئینه در اصل بر دو نوعست یکی آئین مدر که سرتراشان دارند و آن وضع سکندر است دوم آئینه
طلسم چون سکندر سکندریه بنا کرد در حد فرنگ کناره دریا بر سر و دفع شر فرنگیان مناره بنا کرد و آئینه
حکمت و طلسم ساخته از سطو بر آن نهاد و دید بانان نصب کرد تا خبر استعدا آمدن فرنگیان مقهور
شد دید بانان غفلت را بخود راه دادند و سیه بار فرنگیان بمعا قصه اهل سکندر را غافل فرو گرفتند و سکندر
را حراب کردند و آن آئینه را در میان دریا انداختند چون سکندر از گشت جهان مراجعت نمود اسکندر را
باز بنا کرد و از سطو حکمت ساخت آئینه غریب از قعر دریا بر جمید و بر سر مناره نشست پس فرنگیان

بار خالبت بدنه این ابرایمستاهی - اینجا مراد از آینه دل مصفا قینه من سکند و این آینه دل
آن زمان بدست آدم که این آتش عشق زانے دروازه کد مسلک نیست که اگر این آتش عشق
افروخته میشود زانے توقف و استعانت نمیکند قوله

حدار ارجمے اگر منعم که درویش سرکویت | درے دیگر نمیداند ہے دیگر نمی گیرد

خدا را بواسطه حدایم منعم اشاره محبوب درویش سرکویت کنایه از خود درے دیگر نمیداند
رہے دیگر نمی گیرد و غیر از درویش درے نمیداند و سواسے راه عشق تو را ہے ہے شاسد قوله

باین شهر ترو شیرین ز شاہنشہ عجب دارم | کہ سرتایاے حافظ را بر او ز ر نیگیار

متعتر تر متعترے را گویند کہ درویش گزفتگی و تقلید ناشدہ این جمع الصنائع شیرین صبیح وایع غزل

دے کہ غیب نمایست جام جم دارد | ز خاتے کہ دے کم شود چه غم دارد

غیب نمایست مصفا است و صاحب مستاہدہ است جام جم دارد مطلع بر معیات سمره جام جم
و آن بیال بود ساخته تمشید کہ حکما ما مراد ساخته بودند دراز مفت فلک درو مستاہدہ کردی خام
کنایه از زیاد محبوب دے کم شود و سہو نماید منے مصرع ثانی آکہ از یاد محبوب در وقت اذاعات
کہ ما زمانہ غم چه باد مرعائب راست و صاحب مستاہدہ را مستاہدہ میں یاد است قوله

بخط و خال گدایان مد خزینه دل | بدست شاہ و شے دہ کہ محترم دارد

خط و خال حسن و جمال گدایان محبوبان مجاز مدہ خزینه دل و بستگی مستاہدہ و شے یعنی
آنحوی کہ محترم دارد بحرمت دل تو کوشد قوله

مراد دل ز کہ جویم کہ نیست دلداری | کہ جلوہ نظر و شیوہ کرم دارد

دلداری اینچنین دلداری جلوہ نظر و شیوہ کرم دارد ہم صاحب جمال باست و ہم چہ کہ قولم

دلہ کہ لاف تجر و زوی کون صمدل | بیوسے زلفت تو با یاد صمدم دارد

شغل کار و تعلق با دصمدم جذبہ و مرشد قوله

نہ ہر درخت تحمل کند جفاے خزان | غلام بہت سروم کہ این قدم دارد

ہر درخت ہر عاشق و سالک خزان ستاند و بلیات سرو عاشق کامل این قدم اشارہ
تعلل جفاے خزان قوله

للمعتمد علیہ

علا حوالہ کرم آراء صاحب در سراں و حقیر باشد

رسید موسم آن کز طرب جز نرگس است	نہد بیای قبح ہر کہ ششدرم دارد
موسم آن کناہ از ایام بہار نہد بیای سے قدح لینے قبح بردارد کذا فی مؤید الفضل ہر کہ ششدرم دارد اگرچہ اندک مال دارد انہم مصروف سے سازد قولہ	
رزاز بہا سے موانکون چو گل درینج مدار	کہ عقل کل بصدت غیب متہم دارد
لینے از وسعت و قدرت انچہ داری الحال در عشق بازی مصروف دار چنانچہ گل دایام بہاری گنجد و تمامی نذر کہ زردی میان گل است بیرون می آرد و ظاہر بسیار زد و پوشیدہ نمی دارد و الا عقل کل کہ عقل کامل است یا مرشد بصدت غیب ترا متہم نی سازد قولہ	
از سر غیب کس آگاہ نیست قصہ نخوان	کہ ام محرم دل رہ درین محرم دارد
ز سر غیب ماقبت کار کس آگاہ نیست کسے طے ندارد قصہ نخوان گفتگو کن محرم دل حصول	رہ درین محرم دارد و حرم اشارہ بوقوف ماقبت کار
از حجب خرقہ حافظ چہ طرف بتوان بست	کہ ماصد طلبیدیم و اوصتم دارد
طرف توان بست امیدواران داشت صمد اسحق کہ ہم فانی حق است صتم مراد ہوا سے نفسانیہ غول	
دی پیرے فروش کہ ذکر کش بخیر باد	گفتا شہ ابی نوح غم دل بیز زیاد
و می زمانہ گذشتہ پیرے فروش محمد علیہ السلام شراب با عشق کوش قولہ	
گفتم بباد میدہم بادہ ننگ و نام	گفتا قبول کن سخن و ہر چہ بباد باد
لینے بادہ عشق ننگ و نام من برباد میدہم و رسوائے عالم سے سازد قولہ	
سود و زیان مایہ چہ خواہد شدن زبوت	از ہر لایں معاملہ عکمین مباحش و شاد
سود و زیان مایہ نیک نامی و بدنامی ندگی چہ خواہد شدن زبوت آخر اللہ فرمائی است این معاملہ گفتن نیک و بد قولہ	
بادوت بدست باشد اگر دل ہی ہسیج	در محروم سے کہ سخت سلیمان رود بباد
بادوت بدست باشد بجاصل و لایع گرد دل ہی ہسیج بدینا تعلقات ادراشی و مالی باشی و معوضہ دینا سلیمان پسر دادہ پیغمبر بادشاہ تمام ملک و انس و جن از شرق تا مغرب و از جنوب تا شمال و بساط سے فرسخ و بد فرسخ بگسترانیدی ہر زندگان در ہوا پرور رہ بافتند کہ یک ذرہ شعاع آفتاب بر ایشان نیفتاد و ببادان بساط را یکوہ راہ بامداد و شام شہا نگاہ بردے کہا قال اللہ غدو ما شہرہ و رواحما شہرہ قولہ	
نے خار گل نباشد بے میش نوش ہم	اندہ میر چیت وضع جہان اینچنین فساد
بے خار گل نباشد بے نصیحت راحت نباشد بے میش نوش نے الم اکرام وضع جہان اینچنین فساد و طریق زبان بدین ہر	

پژن زباده جام دما دم بپوش | بشنوا زو حکایت جمشید و لقیبا و

جام کما از دل جمشید و کیقبا و نام مادرستان عالی قدر مراد ز غناء کامل قوله

در آرزوئی آنکه رسد دل بر آست | جان در درون سینه عم عشق او نهاد

در آرزوئی آنکه رسد دل بر آست | دل حصول راحت نماید جان در درون سینه
عم عشق را نهاد جان اختیار عشق کرد قوله

حافظ گرت زیند حکیمان عالات است | اکو کینم قصه که عمرت در آرز باد

حکیمان عارمان و ناصحان غزل

دل من بدور رویت زین فرغ دارد | که سرو پای بندست و جلاله فراغ دارد

بدور رویت سبب مشاهده تو چمن معرون و ضیاء تو محبوب من دل من سبب مشاهده رو تو تو عاشق تو اقبال عین
وستان لاله نشین نیست زیرا که خول سرو تنیده است و چون لاله غلامت است نقلت که رانده بصری رو تو از
مژده و محبت حریه بود و مشاهده عشق تو چو ایام بهار است و در آمد که لاله ایام بهار است بدائی مشاهده مع
سالم مالی گشت تو درون آبی مشاهده صانع مالی کس را که مشاهده صانع کار است موصوع چه کار است قوله

سرمافرو نیار و بنگان ابروئی کس | که درون گوشه کیران ز جهان فراغ دارد

ایست ای محبوب من بدلت محبت تو دل من حسن و جمال بهج محبوبی متوجه میشود عاشقان ماسوا
کماست ندارند که خلوت گریه را مشاهده عاشق قوله

شب تیره چون سرگرم به بیج زلفش | مگر آنکه شمع رویش شربم چرخ دارد

شب تیره یعنی درین دنیا که هر شے است تاریک چون سرگرم بگوید ماسلم رسام به بیج زلفش
طریق محبت و عشق لمارویش مشاهده ذات او برهم چرخ دارد چرخ راه رسد و دای می شود قوله

ز بنفشه تاب دارم که ز زلف او زنده ام | آتوسیه کم ببا بین که چه درد ماغ دارد

بنفشه نام گل است که بر لعل نیست کنند تاب دارم و تاب بهتم که ز زلف او زنده ام و در
همسری زلف آن محراب کند سیاه کم به با غلام کم به با اشارت بنفشه که درد ماغ دارد
بچه درد ماغ دارد قوله

من و شمع صبحگاه می سوزد و برهم بگریم | که بسو ختم شبها بت ما فراغ دارد

فراغ فرصت ایست اگر من و شمع صبحگاه می سوزد و برهم بگریم سوزد زیرا که لمح از یاد آن غافل بوده ام
داخله طریق محبت است طریق نیاز مرغی داشته ام و آتاه چهره هرگز محم من نکرده قوله

بفرسوخ چهره زلفش رودین زندم به شب و فروغ چهره شهود ذات زلف ناکم کثرت
 و شهادت یعنی تعینات و چون یعنی از ابل شهود مشاهد ذات در هر تعینات نموده متوجه الیه
 او میشوند و هم بدین مقید میشوند و از عروج باز میمانند پس میگوید چه دلاور است و زود که بکفت
 چراغ دارد - دلاور اشاره بذات چراغ اشاره بذات قوله

سزدار چو ابر بهمن که درین چمن بگریم	طرب آشیان بلبل بنگر که زارغ دارد
-------------------------------------	----------------------------------

درین چمن یعنی دنیا طرب آشیان بلبل مقام عارفان کامل که ارشاد و شیخه است
 زارغ ناقصان و مقلدان قوله

بچمن خرام و بنگر بر تخت گل که لاله	بندیم شاه ماند که بکفت ایام دارد
------------------------------------	----------------------------------

چمن کنایه از مجلس مرشد تخت گل همان چمن لاله کنایه از مرشد بندیم شاه ماندیم بنظر
 نائب رسول عام است الشیخ فی قومه کالنبی فی امته بکفت ایام دارد مستغرق مینوشی

سردر عشق دارد دل در دمنه حافظ	که نه خاطر تماشا نه هوا به باغ دارد
-------------------------------	-------------------------------------

سردر عشق دارد غیر از ذکر عشق گفتگو ندارد که سردرگ چیز دیگر ندارد غزل

دختر دوستی بنشان که کام دل بهار آرد	بیهال دشمنی بر کن که سرخ بشمار آرد
-------------------------------------	------------------------------------

دختر دوستی عشق بنشان حاصل کن کام دل بهار آرد و صل محبوب رسی بهال دشمنی
 انکار مخالفت که سرخ بشمار آرد مدام بهران سپارد قوله

چو مهبان خراباتی بغیرت باش بارند	که در و کشری جانان گرت مستی خمار آرد
----------------------------------	--------------------------------------

بغیرت یعنی درین دنیا یا تواضع و محبت رندان عاشقان در و کشری پشیمان شوی
 گرت مستی خمار آرد و عجز مستی و استگی وقت تو گردد و خمار که درت و ولالت طبع قوله

شب صحبت غنیمت دال که بعد از روزگار	بسیه گردش کند گردن بسیریل و نهار آرد
------------------------------------	--------------------------------------

بعد از روزگار ما بعد از مردن ما قوله

عماری دارایی را که مهاد در حکم است	خدا را در دل اندازش که بر مجنون گذارد
------------------------------------	---------------------------------------

عماری دار مرشد لیلی محبوب حقیقی مهاد مباد در حکم است مهاد آن ماه که محبوب حقیقی است
 در اختیار است مجنون کنایه از خود قوله

بهار عمر خواه ایدل و گر نه اینجمن بهر سال	چون سترن مدگل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
بهار عمر خواه زندگی باید این چنین بیند و دنیا چون سترن مدگل آرد بار و چون بلبل هزار آرد هزاران مستوق و هزاران عاشق در دنیا ظهور می نمایند قوله	
خدا را چون دل برتیم قراره بستر بازلت	بفرمان لعل نوشین را که جان را برقرار آرد
خدا را واسطه خالفت کنایه ارحم عشق لعل نوشین کنایه از وصل بردانی جان را با قرار آرد حان راتلی دهد قوله	
زکار افتاده ایدل که صدم با نعم داری	برو یکجوره می در کش که در حالت بکار آرد
زکار افتاده ایدل یعنی عاشق هستی یا در دوستی کامل شده و متغافل می در می جرحه سخن عشق و محبت که در حالت بکار آرد تراد عشق چالاک سازد قوله	
درین مرغ از خدا خواهد درین سیرانه حلقه	نشیند برب جو و سر و سر و در کنار آرد
درین باغ استاره بدینا به اعتبار ظهورات تنوعه سروی محبوبی غزل	
ولا بسوز که سوز تو کار را بکشد	انیس از میستبی دفع صد بلا بکشد
سوز تو سوختن تو در عشق و محبت قوله	
عقاب یار پر پیچره عاشقانه بکش	که یک کرشمه تلا فی صد جفا بکشد
عقاب سزایش عاشقانه ماند عاشقان کرشمه ظهور تجلی تلا فی مدله قوله	
طیب عشق میسها دست خوشن لیک	چو درد در تونه بنید کرا ووا بکشد
طیب عشق مرشد و نیز اضافه بیانیه قوله	
از ملک تا ملکوش حجاب بردارند	هر آنکه خدمت جام جهان نما بکند
ملک دنیا مرادنا سوت ملکوت عالمی است از عوالم اربیه بالاتر ازنا سوت حجاب بردارند مکشوف او سازند جام جهان نما دل عارف کامل یعنی از عرش تا فرس مکشوف او سازند هر که در مراقبت دل خود کوست که منبع جمع مکاشفات قلب است قال الله فانه لا تعی الا الصفا وکن تعی القلوب التي فی الصدور قوله	
تو با خدا می خود انداز کار و دل خوش دار	که رحم اگر نکند مدعی خدا بکشد

تو با خدا خود انداز که من تو کل می اندوخته خدا بکند لاله را حرم را حرمین قوله

ز سخت خفته ملولم بود که بیداری بوقت فاتحه صبح یک دعا بکند

بیداری ابدی فاتحه کشایش فاتحه صبح سحرگاه دعا که بصبح خواند قوله

بسوخت حافظ و بوس زلف یار نبرد مگر دالت این دولتش صبا بکند

دالت رهنائی و مشاطگی این دولت اشاره به بوس زلف و ضمیر شین بحافظ صبا فیض الهی و مرشد غزل

دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود تعبیر رفت کار بد دولت حواله بود

بر آنکه دیدن این بخواب تعبیر بلم کند و شراب را تعبیر بعشق و محبت و بیج وصله بالاتر از آن نیست که در ذات تو عشق و محبت حاصل شود قوله

چلسال در دو غصه کشید بیم و عاقبت تدبیر ما بدست شراب دو ساله بود

معنی آنست که چلسال سیر سلوک کردم و از سختیها به محبت در کشاکش بودم آخر الامر آرام جان یافتن در نوشیدن شراب دو ساله که کنایه ازان قرآن است باعتبار نزول مرتین و شموله مرتین یا ثتم لاجرم بدو بست تا ثتم قال م من اراد مونا فالقرآن یکفیه و در بعضی نسخه شراب سه ساله مراد محبت حقیقی از آنجمله که شراب سه ساله بیا یکفیه میشود قوله

آن ناله مراد که میخواستم ز غیب در چین زلف آن بت شکن کلامه بود

ناله تجلی جمالی غیب یعنی خدا تعالی ۱۲ من ابراهیم شاهی کلامه قسم زلف یعنی آنست که تجلی جمالی حقیقی در چین زلف مجازی یافتم عزیز من بکوش و دیده دل بدست آرتا عجا ئها بینی نشیندونی کل شئی و فی کل بیت سه رود دیده بدست آرتا هر فرد خاک به جایست جهان نما چون در گریه

آتش فکند در دل مرغان صبح خیز زان داغ سر بهر که در جان لاله بود

آتش فکند سبقت را گردانید مرغان صبح خیز زاندا عاشقان سر بهر پوشیده انداز غم بهر کنایه از عشق لاله مراد عاشق کنایه از خود قوله

نالان و داد خواه بمیخانه میروم کاجا کشاد کار من از آه و ناله بود

میخانه مراد عشق سه عالم عشق را سه پر میخانه ایست که ز شرابش عقل کل دیوانه ایست

کشاد کار کتابست کار قوله

آن شاه تمه حمله که خورشید شیر گیر | پیشش بروز معرکه کمتر غزاله بود

آن شاه تمه حمله محبوب حقیقی و مرشد غزاله آهویچه قوله

بر طرف گلشنم گذر افتاد وقت صبح | آن دم که کار مرغ چین آه و ناله بود

گلشنم گلشنم گذر افتاد و استاره بآن شاه تمه حمله مرغ چین بلبل کسایت از خود آه و ناله بود
اے درگیر بود قوله

هر کونکاشت مهر روز خونی گله نخید | در بر بگذار باد نگهبان لاله بود

هر کونکاشت مهر یعنی آن محراب حقیقی گفت هر که حصول عشق بنموزد خونی گله نخید و مشاهد
خونی نکرد در بگذار باد نگهبان لاله بود اے بی حاصل و لایفج جناخه در بگذار باد که نگهبانی
لاله کند میکرده مقام عشق و مرشد قوله

خون میخورم و لیک نه جای شکایت | روزی ماز خوان کرم این نواله بود

خون میخورم رخ میخورم روزی قسمت و رقی این نواله مشاعره مخو خورای قوله

از دست برده بود و وجودم خار عشق | دولت مساعد آمد و سه در پیاله بود

از دست برده بود و بخورده و هلاک رسانیده بود غم خسار مساعد موافق قوله

دیدم که شعر و لکش حافظ بدم شاه | هر بیت ازان سفینه به از صدر ساله بود

شاه محبوب حقیقی زین سفینه اشده بدایان مانط غزل

دوش می آمد و رخسار برافروخته بود | تا کجا باز دل غمزه سوخته بود

رخساره برافروخته بود با حال کمال و مصره نانی مستر یعنی این بیت ۵ شای نقاصه نظر
حسن تو افرون نشود تا دلم خون نشود و روست تو کلگون نشود قوله

رسم عاشق کشی و شیوه شهر آشوبی | جامه بود که بر قامت او دوخته بود

رسم طویق جامه بود که بر قامت او دوخته بود یعنی اینها مناسب و مرتب با دست قوله

جان عشاق سپند رخ خود میداشت | و آتش چهره برین کار برافروخته بود

آتش چهره حسن روست بدین کار کانسیدی عشاق برافروخته زیاده نمود قوله

عشق که آن را این طعنه میزد

کفر زلفش ره دین میزد و آن سنگین دل	در پیش مشعل از چهره برافروخته بود
کفر زلفش تعلقات دنیوی و جذبه عشق نیز دین زهد و پارسائی سنگین دل لفظ معنیها مقدر است مشعل از چهره برافروخته بود و تجلی همراهِ دارد قوله	
اگر چه میگفت که زارت بکشم میدیم	که نهانش نظری با من دل سوخته بود
زارت بکشم من اجتناب قتلۀ نهانش نظر سے بموجب من قتلۀ فنا و سیز روز و خواجہ عالم در کوچہ بدینہ میرفت ضعیفہ دعوت کرد حضرت اجابت کرد بخانہ اورفت در خانہ آتش افروخته بود اطفال او در حوالی آتش نشسته بود از حضرت سوال کرد کہ یا رسول اللہ حق تعالیٰ بر بندگان خود رحیم باشد یا من برین فرزندان حضرت فرمود کہ حق تعالیٰ ارحم الراحمین است ضعیفہ گفت من با این رحمت قاصر رواندارم کہ فرزندان خود را درین آتش اندازم ارحم الراحمین چگونه روا دارد کہ بندگان را در آتش اندازد راوی گوید کہ حضرت بگریست و گفت کذا و حی اللہ الی اینجہ است اگر چه میگفت کہ زارت بکشم میدیم الخ قوله ہر کہ یک لحظہ وصالش بدو عالم بخیرید محکم الدلیلا اسیر و طالب الدنیا حقیر و طالب المولی امیر ہر دو عالم فدا کرد و محظہ وصال محبوب بخیرید و در بعضی نسخہ بجای این مصرع چنین دیدہ شدہ است قوله	
یا رفروش بدینا کہ بے سود نکر و	آنکہ یوسف بزرنا سرہ بفرودختہ بود
گفت و خوش گفت بدو خرقہ بسوزان	یا رب این قلب شناسی ز کہ آموختہ بود
گفت خوش گفت سخن خوش گفت خرقہ بسوزان هستی مویومہ را فنا ساز غزل	
دوش در حلقہ ماقصہ کیسویتو بود	تادل شب سخن از سلسلہ مویتو بود
دوش شب گذشتہ در حلقہ ماینے در محج ما کہ گروہ عاشقانیم قصہ کیسویتو بود گفت حسن و جمال تو بود کہ سنت ماست تادل شب تا نیم شب کہ ہنگام مشاہدات است سخن از سلسلہ موسے تو بود سخن ادصاف کمال تو بود کہ جمال متین ماست قوله	
دل کہ از ناوک مرگان تو در خون میگشت	باز مشتاق کمانخانہ ابرو سے تو بود
از ناوک مرگان تو بسبب شدائد عشق تو در خون میگشت غرق خون بود باز مشتاق کمانخانہ ابرو سے تو بود درین نشاء مشتاقی مشتاق زخمی دیگر بود و دے ازان اشتیاق	

نمی آسود آورده اند که روز ازل روح هر یک ارج اینان دعوی عشق کرد حق تعالی از بهر اشتک
ایشان دنیا را از سینه فاده در نظر ایشان آورد و اگر دست که بر برینست بهشت مبتلاستد باقیامده بود
نزول بلا آس که گوناگون گشت چند احترام اگر دید و برین استقامت آوردند انکه استقامت نیست
اند در عاشقی صادق بودند پس خواص خود را از ان گروه ستمرده و استقامت خود را در زنتین
سیان آورده قوله

هم عفا المذنب صبا که تو پیایم آورد	ورنه در کس نرسیدیم که در کوثر تو بود
------------------------------------	--------------------------------------

عفا المذنب بیا مرد خدا صبا مرتد بیا مرد حق تعالی مرشد را که انکیلمی میرساند و نه در
نرسیدیم که از کوس تو بود هر که رسیدیم از تو یگان یا ایتم قوله

عالم از شور و سحر عشق خیر هیچ ندشت	بفتنه انگیز جهان غمزه جاد و یقوت بود
------------------------------------	--------------------------------------

شور و سحر عشق تصدیقات و بلیات عشق فتنه انگیز جهان غمزه جاد و یقوت بود که ظهور و حقایق
یا استعدا دم التفات تو یا مشاهده جمال تو طالع را گرفتار عشق گردانید قوله

من مگر شسته هم از ابل سلامت بودم	دام را هم شکن طره هندو سے تو بود
----------------------------------	----------------------------------

شکن هیچ طره هندو سے جذب عشق قوله

بکشاید قبا تا بکشاید دل من	که کشادیکه مرا بود ز بهلوس تو بود
----------------------------	-----------------------------------

بکشاید قبا عالم کسرات و حجاب که در میان ما تو هست رفیع ساز تا بکشاید دل من
عیش و فرست بر ما رو سے و کشاد سے کشایشی سے این بیت فتنه ایست که بهای و کم رنگان
داس روح القدس عالم تا اعانتی از تو بماند و کاره از ما بر نیاید هر کشایشی که بن رسید
توجه تو بود قصه دیده بیدار قصه عاشقی و شب بیداری بستی خواب عدم خواب کنایه از رسیدن
غمزه جاد و اخلا مشاهده ذاتی قوله

بوفان فکله بر تربت حاقظ بگذر	کز جهان میشد در آرزوی رویتو بود
------------------------------	---------------------------------

با قسیمه تو بمنی خود تربت جسم که لعل در دست میشد استارت بحافظ معنی آنست که
ترا سوگند و فای خود که آخر الامر لباشقان خود بینمای که حافظ در آرزوی رویتو بود
ازین جهان رحلت می نماید غزل

در این کتاب
از دیوان حافظ
در بیان عشق
و سحر و جادو
و فتنه انگیزی
و کلاه و یقوت
و کلاه و یقوت
و کلاه و یقوت
و کلاه و یقوت

دوش از جناب آصف یک بشارت آمد	اگر حضرت سلیمان عشرت اشارت آمد
دوش شب گذشته مراد صدر رسول آصف وزیر سلیمان ۱۴ اینجا کنایت از حضرت محمدؐ کہ وزیر حق است سلیمان محبوب حقیقی معنی آنست کہ از جناب رسولؐ مقبول بشارتے ہماریدہ کہ از حق تعالی اشارۃ عشرۃ بآئمہ کہ قال اللہ یا عباد الذین اسرفوا علی انفسکم لا تقنطوا من رحمۃ اللہ ان اللہ یغفر الذنوب جمیعاً قوله	
خاک وجود خود را از آب دیدہ گل کن	ویران سر اسے دل را گاہ عمارت آمد
خاک وجود خود را اسے وجود خود را آب دیدہ گریہ کہ از آثار عشق است ویران سر اسے دل اضافۃ بیانہ بہان دل کہ از مدتی بسبب عدم حصول عشق بمنزلہ سر اسے ویران بود گاہ عمارت آمد دقت آن شد کہ از عشق آباد کنی قوله	
عصیم پوش ز بہار اسے خرۃ محو آلود	کمان پاک دامن ایجا بہر زیارت آمد
عصیم پوش ز بہار البتہ در عیب پوشی ماکوش از خرۃ مے آلود کنایت از طریقہ ملائکہ و نیز وجود بر معصیت پاک دامن اشارت بتجلی محبوب و نیز معنی این بیت آنست کہ عیب من از خرۃ مے آلود کہ وجود بر معصیت است اسے جوارح و ارکان داسے زبان نکتہ دان عیب من پوش و در افشا اسے اسرار مکش کہ آن محبوب حقیقی بزیارت تم آمد و ابواب مشاہدات تجلیات بر من مکتوف شد سہا و حرکتے صادر شود کہ بحفظ مراتب در غور نبود و آن یار پاک دامن و ناما فرضی بود ما بہ برار شود قوله آن شرح بے نہایت کہ حسن بلیغ گفتند آن حقائق و معارف کہ عرفا بہ بیان آوردہ اند حرفیست از بہراران کاندہ عبارت آمد الہزاران حرفے پر بیان آوردہ اند کہ علم انسان در قہر کہ باشد در جنب علم الہی قلیل کہ و ما دقیم من العلم الا قلیلاً قوله	
دریاست مجلس شاہ دریاب وقت بشارت	ہاں ای زیان رسیدہ وقت تجارت آمد
دریا با متبار فیض رسانی شاہ کنایت از مرشد تجارت سوداگری قوله	
بر تخت جم کہ تاج معراج آفتاب است	ہمت نگر کہ موردے با این جسارت آمد
جم اینجا سلیمان مراد حق تعالی تخت لفظ مرکب کنایت از حقیقت محمدی تاج بلندی معراج آفتاب بلندی آفتاب و آفتاب اگرچہ در فلک چارم است اما تصرفش بر فلک ثامن کہ کرسی است	

مورانسان بربط خلق الانسان صیفا جسامت دلیری سے آست لے حقیقت محمدی کہ مرتبہ و
ملندی او از تہہ خلق چوں مرتبہ و ملندی آفتاب است رہبہ ستارگان بہت انسان ضعیف را مگر کہ ما
اینجقارت کہ دارد دریہ حصول آن شد و حصول آن نموده قوله

از چشم شوخش ایدل ایمان خود نگہدار | کان جادوے کماش بر عزم غارت آمد
چشم شتوخ عالم تہادت کہ دنیا است و تخیل آن محبوب کما تہ ار عشق ایمان بدو پارسانی جادوے
کما کتس دنیا عزم قصد قوله

آلودہ تو حافظ فیض ز شاہ دریاب | کان عنصر ساحت بہر طہارت آمد
دریاب حاصل کن عنصر ساحت تخیل محبوب طہارت پاک کردن غزل
دوش آگہی زیار سمن کردہ داد باد | من نیز دل بیادو ہم ہر چہ باد باد

یا سفر کردہ محمدؐ یاد کنا تہ از وارد و مرشد قوله
در چین طرہ تو دل سے حافظ من - ہرگز گفت مسکن مالوف یاد باد

چین طرہ تو سمن تہاے عشق تو مسکن وجود مالوف الفت گردہ شدہ قوله
امروز قدر پند عزیزان شناسم | یارب روان ناصح ما از تو شاد باد

روان بیان قوله
دل خوش شد ہم بیا تو ہر گز چین | بند قبائے غنچہ گل میکشاد باد

چمن مجلس غنچہ بستگی اسرار میکشاد بیان میکرد باد مرشد قوله
طرف کلاہ شامیت آمد بحنا طرم | آنجا کہ تاج بر سر ز کس نہاد باد

طرف کلاہ کد گشتہ اسے قدر شاہی سلطنت قوله
از دست رفتہ بود و جو ضعیف من | صہم بہرے وصل تو جان باز داد باد

از دست رفتہ بود نیست شدہ بود قوله
حافظ نہاد نیک تو کامت بر آورد | جانہا فدائے مردم نیکو نہاد باد

نہاد بکہ بنیاد رسم و بنیے وضع کرد و تن ۱۲ من ابراہیم تہای غزل
در نہر ہوا کہ چون برق لند طلب نباشد | اگر خرمے بسوزد چندین عجب نباشد

ہوا محبت لینے در عاشق چہ حقیقی چہ مجازی ہر دو یک اندہ کار سازی اگر عاشق را در عشق چون
برق طلب نیست اگر ز من بہتیش بسوزد و بر باد رود عجب نیست قوله

مرغیکہ باغم دل شد الفیتش جمل | بر شاخسارِ عمرش برگ طرب نباشد

مرحے لینے سالکِ علم دل عشق الفیتش خمیرِ عمر سے شاخسارِ لفظ سارا نہ ہو برگِ اسباب
طرب شادی قوله

اور کارخانہ عشق از کفر ناگزیر است | آتش کرا بسوزد گر بولہب نباشد

الکفر ضد الایمان و نیز بمنجے فراہوشیدن و در اینجا مقام آخر مراد است بولہب نام کافر لینے در
کارخانہ عشق از پوشیدن عشق و اسرار دے ناگزیر است کہ افشاے اسرار از ادب و در است
و از کتمان آن دروند عاشق می افزود و رخت ہستی اورا میسوزد اگر نباشد آتش ظہور کجا کند و کرا
سوخته نار و سوز کند پس برے استیبال بولہبے باید بود و بہ سوختن تحمل باید نمود قوله

در کیش جانفروشان فضل و شرف نگنجید | اینجا نسب نگنجد و اینجا حسب نباشد

کیش مذہب جانفروشان عاشقان فضل و شرف نگنجد فضل و شرف را اعتبارے نیست
اینجا اشارت بمقام عشق و اینجا نیز اشارت بمقام عشق نسب نسبت اباعن جب حسب شرافت
کسی لینے علم قوله

در محفلے کہ خورشید اندر شمار ذرہ است | خور از بزرگ دیدن شرط ادب نباشد

در محفلے در مقامے مراد عشق خورشید محمدؐ اندر شمار ذرہ است لا ارید ان اکون ملکاً بنیامیل
ارید ان اکون عبداً قوله

مخوڑ کہ عمر سرگرد و جان توان یافت | جز بادۂ بہشتی ہمیش سبب نباشد

مے خور عشق حاصل نما عمر سرگرد بقا و لا فنا بادۂ بہشتی محبت و عشق حقیقی قوله

حافظ وصال جانان با چون تو تنگدستے | روزی بود کہ با آن پیوند شب نباشد

تنگدست مفلس - روزی میسر آید کہ با آن روز اتصال شب نباشد لینے روز حشر غزل

دیر است کہ دلدار پیامے نفرستاد | تنوشت سلاطے و کلامے نفرستاد

طرح عاشق از خرقہ شدن پیرایہ نیست لاکہ از عشق نشود آتش عشق اورا کہ از کشتی غلام و پیرایہ عاشق و عشق کے بعد نہ تکیا بولہب گرہ وادار حق است ۱۱

ویراست نیست دلدار محبت حقیقی پیام و سلام و کلام و پیک آه و روش و بکب خرام دارد
از واردات غیبی که در دو آن برداهاست عارفان لاریبی میتود وایشان را هر آنی و هر یکا که بفرج
من کشد و از بهر استلا و از نالست مار نزول می آنگند بآند و نیست که خواص این غزل به گام قص منور
و احوال خویش باین مقام بیان نموده منتهی است که درسته شد که قص من مستولی شده و اوردست از
واردات و در و نکرد قوله

صدا نامه فرستادم و آن شاه سواران	پیکه نه دوانید و غلامی نه فرستاد
----------------------------------	----------------------------------

است صد بار عمر و زاری و شکست و دگر ساری نمودم آن شاه سواران پیکه ندوانید و غلامی نه فرستاد قوله

سوی من و حشمتی صفت عقل میدید	آه و روش بکب خراسان فرستاد
------------------------------	----------------------------

ای سوی من و حشمتی صفت دار عقل ریمده الهامات از الهامات صبی فرستاد از واردات صبی
مخاطم روندار قوله

دانست که خواهد شد غم مخ دل ایوبت	زان طره چون سلسله دای فرستاد
----------------------------------	------------------------------

خواهد شد غم نمیر معقول بی طره چون سلسله جنبه محبت قوله

فریاد که آن ساقی شکر لب سرمست	دانست که مخمورم و جامی نه فرستاد
-------------------------------	----------------------------------

ساقی شکر لب و سرمست اشارت بدلدار مخمورم بجور عشم جامی نه فرستاد و اما کرد قوله

چند آنکه ز دم لاف کرامات و مقامات	پیچم خبر از هیچ مقامی نه فرستاد
-----------------------------------	---------------------------------

ز دم لاف کرامات و مقامات انظار حسی و محسوس نمودم مقام کنایه از سلام و کلام و پیام و مشاهد قوله

حافظ بادب باش که داخواست نباشد	اگر شاه پیایم بغلامی نه فرستاد
--------------------------------	--------------------------------

داخواست باز خواست و طلب و تقاضا غزل

در نمازم خم ابرو می توام یاد آمد	حالتی رفت که محراب بفریاد آمد
----------------------------------	-------------------------------

در نماز در حالت پرستش که کنایه از بهر و پادشاهی است هم ابرو مشاهدات تجلیات است و نیز خیال
جمال با کمال چه ابرو می مقوس از کمال جمال است یعنی در حالت زهد و پادشاهی مشاهد تجلیات
یا خیال جمال با کمال در خیال دل مادر آمد و از آن سوزش عشق و انگیزش شد و حالتی رود که نظر از
محراب برخاست و التفات بمحراب که لازم می رسد است نماید قوله

باوه صافی شد و مرغان چمن مست شدند	موسم عاشقی و کار به بنیاد آمد
باوه صافی شد کنایه از حصول محبت فانی از سوا مرغان چمن حواس خمس موسم عاشقی و کار به بنیاد آمد موسم عاشقی بهایه کامل پیدا کرد و کار عاشقی با استحکام رسید قوله	
بوسه بهبود از اوضاع جهان میشنوم	شادی آورد گل و باد صبا شاد آمد
اوضاع جمع یعنی بوسه بهبود از اوضاع جهان می آید چرا که گل تجلی بشفقت و شادی بهر ساینده باد صبا فیض بشادی بوزید قوله	
اے عروس هنر از دهر شکایت منما	حجله حسن بیار اے که داماد آمد
عروس هنر سالک که عروس دار در حجله سالکست حجله حسن مراد وجود و یاد دل بیار اے اے خس و خاشاک بشریت بروب منی نیست که اے سالک تو از محنت شکایت کن و بگویی بهمت خود معصوم طلب او کن خویش را بهر چه غیر سیال و بهوار و قلب خود را بتصفیه حجله بیار که از خود طالب درویش وار و تر از تو نزد یکست قوله	
دلفریبان نباتی همه زیور بستند	دلبر راست که با حسن خدا داد آمد
نبات مصرعی درستی و دلفریبان نباتی معشوقان مجازی همه زیور بستند محتاج زیور اندن خدا داد حسن ازلی قوله	
ازیر بارند درختان که تعلق دارند	اے خوشاسر و که از بار غم آزاد آمد
بار غم کنایه از غم خزان قوله	
امطرب از گفته حافظ غزلے نغمه بخون	تا بگویند که ز عهد طرهم یاد آمد
از گفته حافظ از اشعار حافظ تا بگویند که ز عهد طرهم یاد آمد از برای آنکه خلق را از طرف ما خبر دهد که از عهد طرب که وقت خردن می است و آن کنایه از عشق است یاد آمد اے بر دل ما جوش زد و این سخنها گفت شد غزل	
دل شوق لبنت مدام دارد	یار ب زلفت چه کام دارد
دام همیشه یار ب کلمه تعب است قوله	
جان شربت مهو و باوه شوق	در ساغر دل مدام دارد

مہرمت ساغر دل اضافہ بیان یہ مدام ہمیشہ قولہ

اغرم دل آن کیکہ صحبت | با یار علی الہ دام دارد

علی الہ دام ہمیشہ قولہ

شوریدہ زلف یار دایم | در دایم بلا مقام دارد

شوریدہ پریشان یعنی عاشق دایم بلا اضافہ بیان یہ قولہ

تا صید کند دے بشوخی | برگل زنبقشہ دایم دارد

تا صید کند از برای آکہ صید کند برگل زنبقشہ دایم دارد برگل ذات زنبقشہ صفات دایم است قولہ

آخسر رسم کہ بازیرسم | کان دلبہر ماچہ نام دارد

رسم می باید مرا بازیرسم جتنو ہمیشہ قولہ

با یار کجا نشیند آن کو | اندیشہ خاص و عام دارد

کے مایا راصل گردد کہ با ندیشہ خاص و عام یعنی در خیال ما تو گرفتار است قولہ

حافظ چو دے خوشست مجلس | اسباب طرب مدام دارد

اے حافظ چون مجلس عاشقان ہر سببہ بیسے خوش ہے عس لایفغ غزل

دست از طلب ندارم تا کام من بر آید | یاتن رسد بجانان یا جان زتن بر آید

طلب جتو دست داشتن ہمارا مان کام مقصود و معنی مصرع آئیدہ ایس درین صحت وجود چہرہ

یا بمقصور رسم یا بیرم تا زین سنا زرائی یا ہم دروا السوس قولہ

جان بلبست و حسرت در دل کہ از لباش | انگرفتہ بیچ کاسے جان از بدن بر آید

از لب کام گرفتن بوسہ مراد قرب جان از بدن بر آید بیرم قولہ

از حسرت دہانت جانم بہ تنگ آمد | خود کام تنگستان کے زان من بر آید

دلان مراد وحدت جانم بہ تنگ آمد بیچ لوح مہبوم میشود تنگستان منسلان کے

زان دہن آئیکہ ایں مقام مار فان کامل است قولہ

برخیز تا چین را از قاست قیامت | ہم سرور در بر آید ہم نارون بر آید

چمن کما یہ ازل قامت کما یہ از وجود ہے جیست قامت نے اٹل یعنی وجود ہے کہ

اشیا بران قاست معوده قیامت صفت قاست است هم سر و بر آید هم نارون بر آید
سر و نارون زیبایش همین است یعنی چنین دل مانندی گیرد قوله

بنام رخ که خلقه واله شوند و حیران | بکشای لب که فریاد از مردوزن آید

رخ وجه الدل جمال خود بکشای لب بسخن دراکه فریاد از مردوزن بر آید خودشان
دشمنان تو گردد قوله

بر لب آنگه در باغ یابد گلچین چو روت | آید نسیم و هر دم گرد چین بر آید

بر لب آنگه بتوقع آنگه باغ دل دنیا گل بجای و محبوب روی ذات آید نسیم و هر دم
گرد چین بر آید نسیم الناس هر دم که برگرد چین دل سیران مینماید قوله

هر یک تسکن ز زلفش پنجاه شست و آرد | چون این دل شکسته با آن تسکن بر آید

تسکن پنچ و اینچ روز و شب مراد کنایه تغیر و تبدل سنو زلف مراد دنیا باعتبار ظلمت و سواد
شست یعنی دامن اینچ کنایه از حوادث و آفات عالم سنو یعنی آنست که هر روز و شب و هر تغیر و
تبدل پنجاه حادثه دارد که هر یک سدره گمارد یعنی دنیا که کثیر الحوادث و آفات است سالک
غریب تنها پنجاه حادثه و آفات را در آن بچرخد و بچراغ است اے هر روز و هر شب چون بر سالک
پنجاه حادثه و آفات در آید این سالک تنها چه طور بآن آفات بر آید اگر زلف کنایه از جذبه عشق یعنی
هر پنچ و تاب جذبه عشق که سالک را نمایم پنجاه دامن دارد این دل رسیده چه طور از آن سر بر آرد
و از آن بر آید راه مقصد گیرد و غزل

داوگر اتر افلاک چرخه کش پیاله باد | دشمن دل سیاه تو غرقه بخون چو لاله باد

چرخه کش محتاج و ملتی قوله

دروغ کاخ رفعت رست زفر ارتفاع | راهروان و هم راه هر ساله باد

دروغ بلندی کاخ کسک فریبائی و شکوه راهروان و هم اضافه بیانیه قوله

چون بخواه قیامت زهر شود ترانه ساز | حاسد است اسماع آن هدم آه و ناله باد

نوا آواز مراد ترانه ساز و سرود گویند سماع شنیدن قوله

نه طبق سپهر آن قرصه نسیم و زر که هست | از لب خوان خشمست سهلترین نواله باد

قرط

سپهر

جادید نیست و آخر الامر فناست جاسے شکایت نیست قوله

سرود مجلس جمشید گفته اند این بود | که جام باد بیاور که جم نخواهد ماند

جمشید نام بادشاه دوران جم زمانه جمشید مرده خوشخبری مخزن جاسے خزینہ قوله

برین رواق زیر جلدو شسته اند بزر | که بزنگوی اہل کرم نخواهد ماند

رواق بکسر پیشگاه خانه زیر جلد زرد رواق زیر جلد آسان کہ بزنگوی اہل کرم نخواہد ماند
کہ فکر خیر کر بیان تا قیامت است قوله

زہر بانی جانان طبع میر حنا فظ | کہ نقش مہر و نشان ستم نخواہد ماند

اشارہ بہ لافظوا سن رحمۃ اللہ جو رستم گردش فکلی کہ از محبوب دور انگندہ غزل

رو بر ریش نہاوم و بر من گذر نکرد | صد لطف چشم داشتیم و یک نظر نکرد

چشم امید قوله

ماہی و مرغ دوش نخت از فغان من | آن شوخ دیدہ کہ سر از خواب بر نکرد

ان شوخ دیدہ کنایہ از محبوب سر از خواب بر نکرد سر از خواب برداشت قوله

سپیل سر شک مازد لش کین بدر نہرو | در سنگ خارا قطرہ باران اثر نکرد

سپیل سر شک کنایہ از گریہ و زاری سنگ خارا اشارت بہل محبوب باران کنایت از گریہ
سکاک لئے کہ از ان قلم سارند غزل

راستہ بزک کہ آہستہ بر سازد توان زد | شہر سے بخوان کہ با او ظل گران توان زد

راہ سرود مراد سخنان عشق راستہ بزک سخنان عشق گو رطل جام نیم من قوله

ہر آستان جانان گر سر توان نہادون | گلہائیک سر بلندی بر آسمان توان زد

گر سر توان نہادون اگر سر نہادون میسر شود گلہائیک آواز شادی و خوشی قوله

قد خمیدہ ما سہلت نماید اما | بر چشم دشمنانت تیر از کمان توان زد

خمیدہ کج سہلت نماید قدرے و دگرے ندارد قوله

در خانقہ نمنجد اسرار عشق وستی | جام عے معانہ ہم با بینان توان زد

سمنان عاشقانہ و اسرار حقائق با عاشقان بیان توان کرد کلمہ الناس عے قدر عقولہم

از شرم در حجابم ساقی تملطی کن | باید که بوسه چند بر آن دمان توان زد

از شرم غنی از شرم بیایی در حجابم مجبوم و دم از وصل نتوانم زد ساقی تملطی کن محام حق انما
نمایا ساقی عشق بوسه چند بر آن دمان توان زد وصل نتوانم رسید چه بوسه وصل معلوم قوله

بر جو نبار چشم گر سایه انگند دوست | بر خاک ریزد از تن آب روان توان زد

بر جو نبار چشم یعنی چشم که اگر بزمزه جو نبار است بر خاک ریزد از تن آب روان توان زد برای آنکه
تاگز راه بدامن او نرسد قالی بزن گفت او اند میراد و احم حیرت که حال نکود در قعاسه فال سکوت
برگ ساحتی قوله

در ویش را نباشد منزل سر سلطان | مانیم و کهنه دست کاش دمان توان زد

کاش در آن توان زد لایق سوختن باشد قوله

اہل نظر و دوا عالم در یک نظر ببارند | اشتقت و دوا اول بر نقد جان توان زد

اہل نظر عشاق و ادو بت باخشن قمار و غیره معنی بیت است عشاق وین و دنیا را در یک نظر سارند
اما که ایشان را مقام عشق است که از جمیع مقامات بالا است و در مستقاری و دوا اول بر نقد جان
توان بچہ دین و دنیا قوله

عشق و شباب و رندی مجموعہ مراد است | ساقی بیا که جامے در این زمان توان زد

شباب یعنی سرود و جوانی رندی نزد اہل تصوف قطع نظر از انواع اعمال در طاعت و از رسوم
خلایق و علم بیانی است رندی اینجا عالم بیانی است و در وقت حسی و چالاک است و آنکه
رندی سازد و در از حسنه رسم و عادتش ناسر دیا سے مند و رند عالم سوز کے ماتہ بذات
یست بند رشتہ صوم و صلوة و گاہ جانش سوے کعبہ کرده سیر و گاہ عازم گشتہ راقصا سے دیو
کعبہ و میخانہ اورا پیشکے و در رہ رندی ہمیکہ و دیکے و آنکہ در کعبہ مناجاتس بود پیش الان
اند خراباتس بود و ظاہر و باطن خلا و در ملا و رند یا شد غرقہ نور خدا و جانش از رندی بود شاد است
لغت و رحمت بنزد و احد است و نہ ز رحمت خاطر اورا سرور و نہ ز لغت در کمال او قصور و
پیش او یکسان بود حلوا و نہر و خواہ لطف از دوست بدیند خواہ قہر و ہر چہ مجبورست بدست خود
دہد و گہر و بر ہر دو چشم خود نہند و قوله

اگر دولت وصالش خواهد و گشتون	سر تا برین تخیل بر آستان توان زد
اگر دولت وصال اور روزے روئے وید تخیل خیال بستن قوله	
شد بہرین سلامت زلف تو دین عجیب	اگر را بہرین تو باشی صد کاروان توان زد
سلامت عافیت زلف جذبہ عشق صد کاروان توان زد یعنی یک عافیت چہ صد کاروان توان زد قوله	
حافظ بحق قرآن کز ررق و شید باز آ	باش کہ گوئے عیشے با مخلصان توان زد
بحق سوزند ررق و شید کہ در فرب دیار سے ریا باشد کہ گوئے عیشے با مخلصان توان زد یعنی در ذمہ مخلصان در آئی غزل	
روز وصل دوستداران یا د باد	یا د باد آن روز گاران یا د باد
ورین غزل خطاب بمحمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نیز بدستان قوله	
کامم از منی عنم چون زہر گشت	بانگ نوش بادہ خواران یا د باد
نوش شیرین و نوشیدین زان سر زلف و رخ گلہام او بہر زلف عشق رخ گلہام یعنی ازان عشق و محبت و مشاہدہ کہ در ازل دہستم از گلہزاران یا د باد و گلہزاران مراد معشوق و نیز غنائق کہ از شاوی وصل رخ شان چون گل افروختہ و در بعض نسخہ اسے گلہزاران دیدہ شدہ رود جوئے زندہ رود نام جوئیست در سیاهان دہر کنار او باغیست باغکاران نام قوله	
اگر چہ یاران فارغند از یاد من	از من ایشا ترا ہزاران یا د باد
فارغ غامی و پرداختہ نیکت بسیار قوله	
من کہ تدبیر عنم بچارہ ام	چارہ آن عنکاران یا د باد
عنکار لفظ گسار بضم خوردند و عنکاران عاشقان قوله	
راز حفظ بعد ازین ناگفت بہ	اسے در یخ لے رازواران یا د باد
لے رازواران خطاب بہم طریقان و ہم صحبتان غزل	
رسید فردہ کہ آمد بہار و سبزہ و مید	وظیفہ گر برسد صفت گلست و بنید
بہار ہنگام مشاہدات سبزہ و مید چمن سبز شد و وظیفہ مراد انفاس مصرف جائے خرچ	

این برودین در این موعودہ نیست

صلوات علیہم اجمعین لفظ در کہ مراد سبزہ و مید باشد

نمید شراب نمید و اصل بذال است تبدیل آن دال نموده و فرق در میان دال و ذال است
که اگر دیش از و حرف صیح ساکن بود مہمل خواند چون مند مید و خواهند و اگر حرف صیح متحرک
یا حرف علت ساکن یا متحرک بود مہمل خواند مثال صیح متحرک چو گند گدگت و گند دکان گدگت و اگر حرف
صحیح متحرک است کہ پیش از دال تا عست و مثال حرف علت ساکن چو استاد استاد و نمید و نمید
و مثال حرف علت متحرک چو بد و درید و بیست گدگت ۵ در کلام فارسی مرتفع میان دال و ذال - بستند
اسب فصاحت را بر سوال دان - ہر کجا قبل از ساکن حرف علت است ہجاء مادی بود و دید از
دال خوان لیکن صیح است کہ ہر دو باید خواند استاد استاد قولہ

صغیر مرغ برآمد بط شراب کجاست	نغان فتاد بہ بلبل نقاب گل کہ درید
------------------------------	-----------------------------------

صغیر کو از مرغ گنایہ ار بل بط شراب مرئی مترب بصورت نقاب گل کہ حیدرین عمارت تعجبت کہ نقاب
گل صغیر نام ہارید گل گفتہ گردید قولہ ز روی ساقی ہوش گلے بچین اموز شاہ محبوب حقیقی صل تا کہ گرد عارض
بستان خط نقشہ و مید این عبران بخاری مانند خط پرو کائنات از نباتات کہ الحار قطرة الخضر حاض بستان کہ
سر لبتال است این نقیسات را بہ نظر خط رخسارہ ذات برگزیدہ حملے دیگر نمودہ قولہ

کمن ز غصہ شکایت کہ در طریق ادب	برامے نرسد آنکہ ز جنتے ہمکشید
--------------------------------	-------------------------------

کَمَنْ مَعَ الْعَصْرِ قَسْمًا قولہ
خداے را مدے اے دلیل مہم حرم
خداے را واسطہ خدا دلیل بہر راہ حرم راہ عشق کہ انہ کنارہ بیسی انتہا قولہ
من این مرقع رنگین چو گل نخواہم خست
مرقع گدڑی و مراد از مرقع رنگین اعمال ربانی و وجود مہم ہوم پیر بادہ فروشش فیہر شمعین
بر مرقع و پیر بادہ فروش مرشد - قولہ

بکوے عشق منہ بے چل اہ قدم	کہ گم شد آن کہ درین دہر بہر ز نرسید
---------------------------	-------------------------------------

س لایع نہ بیند علیس دلیل را بہر قولہ
اعجاب برہ عشق ای رفیق بسیار است
آہوے این دشت عاشق کہ آہوے عشق است

زیمود بائے بہشتی چہ ذوق دریا بد	اسیکہ سبب رخندان شاہد سے نگزید
میوہ بہشتی عارفان و محبوبان چہ ذوق دریا بد	اسرار و کمالات ایشان چہ دریا بد
شاہد سے نگزید کے کہ مستحق بہشت بنا درود و شفعے حاصل نہ کرے	
چنان کرشمہ ساقی دلم ز دست بیرو	کہ باکے دگر م نیست برک گفت شنید
چنان بنوے کرشمہ ساقی مشاہدہ محبوب برک	طاقتہ قولہ ز روزگار کایت چہ کند درویش ہزار اندیشہ
دین بیت خراب از دل بوجہ جفا کنایہ استغناء عدم التفات ز روزگار کہ دیدار اندک از یکس بندہ پس بایکہ مانع کایت کہ نہ تر	قولہ گلے نچیز زبان آنز دل بن جہل نہ تامل و مگر نہ مروت دین چہین فرید و دم شد فادرت یافت قولہ
شراب لوت کن و جام زہر بصوفی وہ	کہ یاد شدہ ز کرم جرم صوفیان بخشید
جام زہر صفائی دل یا خیال شوق یا نظر کہ جام خالی بنید بہ صوفی کنایہ از خیا و شہ حق تعالی جرم صوفیان بخشید	لا یراخذ العشاق بما یقولون و یفعلون قولہ
بہار میگزرد مہر کترا دریا بد	کہ رفت موسم و حافظ ہنوز می بخشید
بہار ایام جوانی وادگتر خطاب بر شدہ دریا بد	توجہ بحال ماکن رفت موسم موسم کنایہ از جوانی و رفت باعتبار قریب الوقوع ہنوز سے بخشید حصول شوق نمود غزل
روشنی طلعت تو ماہ ندارد	پیش تو گل رونق گیاہ ندارد
طلعت دیدار و روئے قولہ	
گوشہ ابروئے لت منظر چشم	خوشتر ازین گوشہ یاد شاہ ندارد
گوشہ ابرو و تیو خیال ابروئے تو کہ مشاہدات تجلیات است ازین گوشہ اشارت بگوشہ ابرو قولہ	
دیدہ ام آن چشم سید دل کہ توواری	جانب ہیچ آشنا نگاہ ندارد
آن چشم اشارت بذات و سیمہ باعتبار استغناء عدم التفات جانب ہیچ آشنا نگاہ ندارد	بہیچ آشنا دارائے کند قولہ
جانب دلہا نگاہ دار کہ سلطان	ملک نگیرد اگر سپاہ ندارد
یعنی دلہا سے عاشقان بہت آ رہ کہ سلطان با وجود کوس سلطنت میں نواز داما چون سپاہ ندارد	ملک گیری چکند و این نظر بشوکت و خشم ظاہری نمودہ میگید یعنی چنانچہ غرور و شان شوکت سلطان

نعت

مکررت سپاه است بچین ستاں عموماں در کثرت عاشقاں است و یا برائے ترغیب بمعقد
احوال و گزرنه دے زینہا سرہ است قوله

اے شہ خوبان بعاثقان نظر مکن | بیچ شہے چون شما این سپاہ ندارد

بیچ شہے چون شما ادا ستاہ ندارد دیسے چون شما ادا ستلے کہ ادا ریم بیچ ستاہ را میسر نیست حیث است
کہ ما جس بریتاں با سیم و تو متوجہ ما ناشستی قوله

رطل گر انم وہ اے مرید خرابات | شادی شیخے کہ خالفتاہ ندارد

رطل گر انم وہ بیسے حام الا مال عشق من عطا ما ایمرید خرابات اسنادہ سر پرچہ دے عاشق است
و مرید خرابات جرم عشق متا نہ شد شادی شیخے شادی شیخے ہجوما یا آنکہ شادی ماد ہر شیخے را کہ
خائفانہ ندارد و اظهار لاف و کرامات نکند قوله

خون خور و خاش نشین کہ آن لال نازک | طاقت فریاد و ادخواہ ندارد

خون خور و رخ در کس و این خطابت از حاف مرشد یا ارحم بخود بخود خاش نشین دم بچوں و چرا
مزن خاطر نازک خاطر محرو کہ نازک است طاقت اے طاقت شنیدل و ادخواہ عاشق قوله
نہ من تنہا کشم تطاول زلفت و تطاول دست مدازی تطاول زلفش تصدیات و
لمیات عشق او کیست بدل داغ آن سیاہ ندارد دلغہ اشارہ بسو تنگی آن سیاہ
استارت زلفت موافق مضمون سے کس میت کہ افتادہ آل رطب و توانیست و

قوله

تا بکند بارخ تو دود و دل من | آئینہ دانی کہ تاب آہ ندارد

تا بکند لال ایدیکہ چکد آئینہ استارتہ روح آہ استارتہ دود و دل قوله

شوخی زرگس نگر کہ پیش تو بتگفت | چشم دریدہ ادب نگاہ ندارد

زرگس عاشق کہ پیش تو بتگفت اظهار خود نمود پس مواحدہ مناد عیب مکن چشم دریدہ بچیا
کنایتہ از عاشق ادب نگاہ ندارد چہ ادب از لقا صحتیاست و اواز بیا بیگانہ قوله

حافظ اگر سجدہ نکرد مکن عیب | کافر عشق اے صنم گناہ ندارد

گم سجدہ نکرد اگر عمر کہ لارنہ عتقت نکرد و این تدارک آن میت است کہ تا چہ کند کافر عشق

فاشقی که در عشق محو شده غزل

روز هجران و شب فرقت یار آخر شد

ز دم این فال و گذشت اختر و کار آخر شد

ز دم این فال این سخن که مضمون مصرع اول بود بجای تفادیل گرفتم گذشت اختر ستاره نحس که
شورش جدائی بود رفت کار آخر شد هجر بیا بیان رسید قوله

آن همه ناز و نسیم که خزان می فرمود

حاجت دردم باد بهار آخر شد

ناز و نسیم غرور و غلبه خزان ایام هجر قدم بفتح معروف و بضم باز آمدن از سفر قوله اگر آن بستی
کار من از زلف تو بود اگر چه سبب عشق تو گرفتار شد اند و بیایات شده بودم حل این عقد هم از
رو می نگار آخر شد آزار از مشاهده روتو رفع آن غم شد قوله

شکر ایزد که با قبل کلمه گوشه گل

سخت بادوی و شوکت خارا آخر شد

خار غم اندوه در سایه گل بقوت عشق دولت تیزی میند اظهار تکبر و فخر خود میکرد گل چو بر باد
گل عشق چون شگفته گردید و کمال رسید بخت دل افروز دل افروز صفت بخت ساقی بخت
دل افروزه اضافی باین بخت تیار که غزلگی کلمه گوشه عقد بخت خود بینی دی ماه خزان کنایه از ایام هجران قوله

صبح امید که بد معترف پرده غیب

گو برون آئی که کار شب تار آخر شد

شب تار ایام هجران قوله

آن پریشانی شهباز و دوزخ غم دل

همه در سایه کیسوی نگار آخر شد

کیسوی طلب راه معشوق میبکشد مقام مرشد یاد و چنگ ناله حجاب دهنه محاب که مرآت و شبنمی
و قرار آخر شد توبه دشمنی و قرار که لوازم خود نیست قوله

باورم نیست ز بد عهدی ایام هنوز

قصه غصه که در دولت یار آخر شد

از بد عهدی زمانه هنوز باورم نمی آید که ایام هجران آخر شد مباد که باز بهجران مبتلا سازد قوله

ساقیا عمر در ازو قد حث پر می باد

که لبعی توام اندوه خارا آخر شد

نهار اندوه و غم عشق قوله

در شمار ارچه نیاورد که حافظ را

شکر کان محنت یحیی و شمار آخر شد

در شمار ارچه نیاورد و نظریه نه سر و سامانی قصه یحیی و شمار احوال و انکار و میسر سامانی و پریشانی غزل

زاهد خلوت نشین دوش بمیخانه شد

از سر پیمان گذشت بر سر پیمان شد

نه در تمام تفاوت و دال یعنی ملامت از سفر و کلام این ابیات در شرح موجوده یافت نشد

علا

بیخا نہ عالم عشق سے آنت کہ کال زامہ طاہر رست از ظاہر پستی مار آمد و در راہ عشق در آمد و
عہد سے کہ صاحب نظر اہرستہ بود شکست و بیہوشی شراب کہ عبارت از عشق است مشغول گردید قولہ

شاہد و سماع و شراب آمدہ بود دل بچو بہ	باز بہ پیرانہ سر عاشق دو دیوانہ شد
مغیچہ میگذشت راہزن دین دول	در پے آن آشنا از ہمہ بیگانہ شد

مغیچہ بخلی غیر از محلی ذات و بیہوشی پے بخلی از تعلیات و مشاہدہ از مشاہدات گرد آمد و زامہ میگشت و در
نمود از عشق سے است چون زامہ اورا آشنا سے خودیامت دلش بدو بشناخت و از ہمہ بیگانہ شد
وید و بیگانہ قولہ

آتش رخسار گل خرمین بلبل بسوخت	چہرہ خندان شمع آفت پروانہ شد
-------------------------------	------------------------------

آتش رخسار گل روشنی بخلی آن محبوب خرمین بلبل و خود عاشق چہرہ خندان شمع روتنی بخلی
آن محبوب آفت پروانہ ہلاکی عاشق سے آنت کہ بلبل و پروانہ میخواست کہ خیال کار سے دیگر بہ
و ترک محبت گوید و از محبوب مبرا نہ پہنچ و میرفتند دل کہ عاشق صابر بود مگر شکست دہنی
در تے پاس صبر و قناعت در دامن تسلیم مکتف گرد آمد و از ہمہ خلق رو سے بر تاخت و گوسشت
نامرادی مشقت آفرانہ نمود و دیدن رو سے مستحق آن مہمید و عزلت بر باد شد قولہ

گر تیرہ شام و سحر شکر کہ ضائع ز رفت	قطرہ باران ماگو ہر یک دانہ شد
-------------------------------------	-------------------------------

ضائع ز رفت اسے موت و قطرہ باران اشارت مگر یہ کوہر یکدانہ شد و تے ہا اسے
موجب عزت شد قولہ

ترکس ساقی بخواند آیت افسونگری	حلقہ اورا و ما مجلس افسانہ شد
-------------------------------	-------------------------------

ترکس جیشم مرا مشاہدہ ساقی محبوب و مرتد بیسی مشاہدہ محبوب آیت افسونگری خواند و ما را مجلس
طریقہ باز ماند و بہر تہ سنا کہ حلقہ اورا و ما مجلس اسانہ شد یعنی ہمارا از اورا و خواندنی گذشت و ہمرا
مالا کہ عشق است و مشاہدہ محبوب متکون گردید قولہ

اصوفی مجلس کہ دوحام و قبح می شکست	دوش بیک جرم سے عاقل و فزانیہ شد
-----------------------------------	---------------------------------

عے عشق عاقل و فزانیہ شد کمال عقل آنت کہ از فانی بباقی گراید و ارادے با اسے
غزل

ز سبب غمت زانے که یار باز آید | بکام غمزدگان غمگن ر باز آید

ز سبب غمت یعنی تحسین و آفرین زمان سامت و وقت غمزدگان عاشقان غمگسان معشوق خیال چیز
که در خواب نمود شود و یاد دل آید شاه خیال اضافه بیانیه ابلغ چشم اضافه بیانیه و معنی این مصرع
آنکه چشم در راه خیال محبوب وقت کرده ام شهنشوار محبوب در انتظار خدنگش همیر و دول من
خدنگ جسے اندیز جو بین مراد تجلی قہاری کہ موجب فنا عاقبتی است مقیم مدام اگر نہ در خم
چو گان رو دوسر من یعنی اگر این سر در عشق او فنا گردد با سر زلفین او قرارے کرو و جذبہ
محبت و عشق او گرفتار شد قرار باز آید آرام شود سر شک من نہ زند موج بر کنار چو بحر حیرت
گریہ وزاری رو نماید اگر میان ویم و کنار باز آید با محبوب خود ہم آغوش شوم بلبلان عاشقان
خار مراد رقیب نفس و شیطان و شد اند و بیلیات بیوے آن بدان واسطہ و بان امید نو بہار
باز آید مشاہدات رو نماید نقش بند قضا حق تعلے کہ ہمچو سرب و بستم نگار باز آید کہ نگار کہ مانند
سرو است بدستم باز آید غزل

ز دل بر آدم و کار بر بنی آید | ز خود بد رشدم و یار در نمی آید

ز دل بر آدم از دل بر آدم یعنی ترک دل نمودم اے اضطراب بکمال رسید ز خود بد رشدم
از خود گذشتم قوله

درین خیال بسر شد و بفع عمر عزیز | بلاے زلف و رازت بسر نمی آید

درین خیال اشاره بمحصول دل بسر شد آتش بلا و زلف و رازت تصدیق و بیعت و نیز لاف منی بسر نمی آید

ہمیشہ تیر سحر گاہ من خطا نشدی | کنون چه شد کہ یکے کار گر نمی آید

تیر سحر گاہ آہ سحری و دعای سحری خطا نشدی رد نمی شد کنون چه شد الحال حال است
کہ یکے کار گر نمی آید یکے بدرجہ اجابت میرسد قوله

نظر بروے دل آراے یار ما و نہ | بہیچ وجہ و گر کار بر نمی آید

یعنی ما عاشقانیم بہیچ وجہ من الوجوہ کار و گر کہ زہد و پارسائی و طاعت و عبادت از بار نگیرد الا
نظر بروے محبوب کہ کار عاشق ہمین استغراق بجمال محبوب است قوله

چنان بجزرت خاک در توے میرم | کہ آب زندگیم در نظر نمی آید

آب زندگی اضافه بپایه و حصول مقصود قوله

فداے دوست نکرده عمر و مال دروغ | که کار عشق زما اینقدر نمی آید

فداے تصدیق این حد را شایسته نداده هاں و مال که اول قدم است و عشق قوله

قد بلند تر اتمایم بر نمی گیرم | و رخت کام و مرا دم بپوشد آید

اے عاشق مرا همه کمال میرسانم مقصد خود بے رسم قوله

مقیم زلف تو شد دل که خوش سواد و دید | و زان غریب بلا کش جبر نمی آید

مقیم زلف تو شد که در تافت عشق دیگر در تافتی و بی شد سواد و به عظیم مراد کان و زان غریب بلا کش اشاره دل قوله

ز شصت صدق کشا دم بهر از تیر دعا | و زان میان سیکه کارگر نمی آید

ز شصت صدق از دم صدق کشا دم روان کرده و زلفیانه اشاره بهر از دعا کارگر نمی آید ص قول قوله

اگر بکشد دل حافظارمیده از همه کس | کنون ز طلقه زلفت بدر نمی آید

رمیده و مقرر شده حلقه زلفت لبات و نبوی و حدیث غزل

سحر بلبل حکایت با صبا کرد | که عشق روے گل با ما چها کرد

بلبل سالک بسیار شد گل محبوب حقیقی معنی است که در بهنگام سحر سالک مرید کامل از روے اتمالت

شکایت در دو دلارام خود زلفت که عشق روے گل محبوب ما چه کرد و چه متعدد بمنش آورد میان آن میکه قوله

انان رنگین زخم خون در دل اندخت | و زان گلشن بخارم سبب تلا کرد

اول بمساده رخ رنگین خود خون در دل انداخت یعنی گرفتار عشق خود ساخت که عاشق را دل سرسبز

خون با شده و انان گلشن قرب که مطالب فراوان و مخلوط میکرد و دارد کار بجران و حوادث در استلاد آورد

و چون از لوله مرشدان سحر و محنت یکسو شد و مطلوب رسید میگوید قوله

غلام بهمت آن ناز می نسیم | که کار خیر بے روے دریا کرد

بهمت توجه نازنین گسایه امر شد کار خیر بے روے دریا کرد و عند الله را مطلوب رسانید قوله

خوشش با و انیسیم صبحگاهای | که در مرشب نشینان را دو اگر داد

خوشش ضمیمه ترین سیم صبحگاهای از قبیل اشارة قبل الیک صبحگاهای مرشد در و بجز مرشب نشینان نشسته

از خود و او اصل قوله

ہستے تو بے ہمتی تھے نہ یہاں شوق در خاطر جو خیر نہ ہوتا ہے چوں بر خیزند نہال شوق
عروہ در خاطر عشاقان ہستانند و والد خود سازند قولہ رستم لعل زمانی چومی خندندے ہارند و دیکھ
آں سخن بویان بسبب استغنا عدم التفات سے حسد و مسخر میکنند از غایت غم داند وہ از جہان من
اشکباے سحر سے ماند نزد ویم راز نہانی چومی ہمیت نہ بخوانند و مال آنکہ اندوے من رفتے کہ
سے ہمیت عشق و محبت ما دوسے یاسند و آنا را خلاص معائنہ نمایند قولہ

سر شک گوشہ گیران را چو دریا بند و زیا
نخ از مہر سحر خیزان نگر و اند گردانند

گوشہ گیران عاشقان کہ از ماسو گوشہ گرفته اند چو دریا بند و زیا بند چوں خود کنند و معلوم نمایند
منزلہ دریا بند و موجب عروہ و خود ستمند سحر خیزان عاشقان نگر و اند گردانند اگر محبت عاشقان
بدانند بخ ازیتان نگر و اند فکر آنا کہ در تدبیر در ماند در ماند یعنی کسانیکہ دوا در دوا
سہل ستمند از فکر آنا کہ در تدبیر در مان اند یعنی عاشقان عاجز گردند قولہ

چو منصور اندر آنا کہ بردارند بردارند
چو مجنونان ہر آن قوم کہ حیرانند حیرانند

منصور نام دلی مشہور بردارند مال سے دار ہستند بردارند مقصود خود بردارند و ہر آن
قوس کہ حیران جہاں محبوب مجازی اند در باد یہ سرگردانی حیران اند یعنی بستی حقیقی نے آید
قولہ

درین حضرت چوستان خان بازارند بازارند
بدین در گاہ حافظ را چو میرانند میخوانند

مستانان عاشقان نیاز از زہادی کہ بازارند اشارہ سخن بویان میرانند میکنند قولہ

سالمادل طلب جام جم از ما میکرد
وانچہ خود داشت زہر گاہ تنہا میکرد

جام جم ہائے کہ جمشید ساخته بود و احکام جہاں دوسہ مشاہدہ میتد مراد لطیفہ آہی کہ در دل
سالک وارد شود و عشق از و میداے شود و نیز از جام جم مرشد باشد یعنی دل از سالمادل از ما
طالب جام جم بود تا کشف تعینات رسد و عاقبت الامر چون بدولت عشق یا مرشد صفائی دل
میرشد و بہبب آن تجلی محبوب حقیقی در خود یافت گفت انچہ خود داشت انچہ در ذات خود داشت
زہر گاہ تنہا میکرد حصول آں ارجام جم سے طلبہ قولہ

اگر ہرے از صند کون و مکان بیرون
طلب از گم شدگان لب وریا میکرد

۵
۱
۲
۳
۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

یہ مجرب معینی کہ از غایت خلعت در کون و مکان ننگہ و میزان ہر دو جہانش نسجہ از ظاہر پرستان
 کہ گمشت کان لب دریائے عمان اند بلکہ تا گردن غریق کما اخبرنا اصدق الصادقین عن اقرب
 الید من جبل الوریث و از کمال غفلت یافت خود گم کردہ و پے بدان نیاوردہ و چون یافت خود را
 نیافتہ دیگرے برسیدہ او جہ خاہد قولہ

آن ہمہ شعبہ با عقل کہ میگرد آخبا	سامری پیش عصا وید بیضا میگرد
----------------------------------	------------------------------

شعبہ باہمی آن ہمہ شعبہ زند و ورع و قیل و قال کہ میگرد یعنی قبل ازین می نمود آخبا
 اشارہ بعشق یدر بیضا معجزہ موسیٰ ۴ و آن در کدست مبارک بودہ ہنگامے کہ اورا می نمود ہرگز رسید
 بہر حال کہ بودی طریقہ یکشی چون دست را گرد آوردی بعدہ بنیندہ بحال خود آدمی سامری پیش عصا
 وید بیضا میگرد اسے لا ینفع قل جاء الحق و دھق الباطل آنکہ گذشت گردہ از کار جہانے بکشاو
 یعنی پیر میان ورق خاطر یعنی خاطر خود را با ورق خاطر ازین نکتہ اشارہ بعشق و توحید قولہ

مشکل خویش بر پیر مغان ہر دم و در	کو بتا ئید نظر حل معما میگرد
----------------------------------	------------------------------

بتائید بد و در کون معما مشکلی قولہ

وید مش خرم و خندان قدح باوہ بہت	داندان جام دو صد گونہ تماشا میگرد
---------------------------------	-----------------------------------

قدح باوہ مرا عشق نہ نذران جام اشارہ بدل یا بمقام عشق دو صد گونہ تماشا مشاہدات
 تجلیات قولہ

گفتم این جام جہان بین تبوکے دا حکیم	گفت آن روز کہ این گنبد مینا میگرد
-------------------------------------	-----------------------------------

این جام جہان بین دل دین عشق حکیم خدا ان الدین عزیز حکیم آن روز کہ این گنبد مینا میگرد
 یعنی روز ازل قولہ

گفت آن یار کز گوشت سردار بلند	جرش آن بود کہ اسرار ہویدا میگرد
-------------------------------	---------------------------------

اشارہ بمنصور جرم گناہ اسرار ہویدا میگرد موافق آنکہ ہر کس کہ سرفاش کند این سر اسرار است قولہ

بیدی در ہمہ احوال خدا با او بود	او نمیدیدش و از دور مدارا میگرد
---------------------------------	---------------------------------

بیری عاشقی یدو بطرف منصور او ضعیف منصور نمیدیدش التفات بقول او نمے نمود و از
 دور مدارا میگرد خود بخود میخواند کہ بیا قولہ

لعل نے یہ بیان مجرب معینی کہ از غایت خلعت در کون و مکان ننگہ و میزان ہر دو جہانش نسجہ از ظاہر پرستان
 کہ گمشت کان لب دریائے عمان اند بلکہ تا گردن غریق کما اخبرنا اصدق الصادقین عن اقرب
 الید من جبل الوریث و از کمال غفلت یافت خود گم کردہ و پے بدان نیاوردہ و چون یافت خود را
 نیافتہ دیگرے برسیدہ او جہ خاہد قولہ
 آن ہمہ شعبہ با عقل کہ میگرد آخبا
 سامری پیش عصا وید بیضا میگرد
 شعبہ باہمی آن ہمہ شعبہ زند و ورع و قیل و قال کہ میگرد یعنی قبل ازین می نمود آخبا
 اشارہ بعشق یدر بیضا معجزہ موسیٰ ۴ و آن در کدست مبارک بودہ ہنگامے کہ اورا می نمود ہرگز رسید
 بہر حال کہ بودی طریقہ یکشی چون دست را گرد آوردی بعدہ بنیندہ بحال خود آدمی سامری پیش عصا
 وید بیضا میگرد اسے لا ینفع قل جاء الحق و دھق الباطل آنکہ گذشت گردہ از کار جہانے بکشاو
 یعنی پیر میان ورق خاطر یعنی خاطر خود را با ورق خاطر ازین نکتہ اشارہ بعشق و توحید قولہ
 مشکل خویش بر پیر مغان ہر دم و در
 کو بتا ئید نظر حل معما میگرد
 بتائید بد و در کون معما مشکلی قولہ
 وید مش خرم و خندان قدح باوہ بہت
 داندان جام دو صد گونہ تماشا میگرد
 قدح باوہ مرا عشق نہ نذران جام اشارہ بدل یا بمقام عشق دو صد گونہ تماشا مشاہدات
 تجلیات قولہ
 گفتم این جام جہان بین تبوکے دا حکیم
 گفت آن روز کہ این گنبد مینا میگرد
 این جام جہان بین دل دین عشق حکیم خدا ان الدین عزیز حکیم آن روز کہ این گنبد مینا میگرد
 یعنی روز ازل قولہ
 گفت آن یار کز گوشت سردار بلند
 جرش آن بود کہ اسرار ہویدا میگرد
 اشارہ بمنصور جرم گناہ اسرار ہویدا میگرد موافق آنکہ ہر کس کہ سرفاش کند این سر اسرار است قولہ
 بیدی در ہمہ احوال خدا با او بود
 او نمیدیدش و از دور مدارا میگرد
 بیری عاشقی یدو بطرف منصور او ضعیف منصور نمیدیدش التفات بقول او نمے نمود و از
 دور مدارا میگرد خود بخود میخواند کہ بیا قولہ

فیض روح القدس ارباز مدد فرماید | دیگران ہم بکنند انجیہ میسحا میلر

ایض روح القدس بلف الہی وصل مانتا ہی انجیہ میسحا میکرو آبرہی الاکھ والارض فی الموقی
رسطور الموحیا گفته کہ طوت گیدم دریاست نمودم و طلع مدن نموده ارملا س طسیت مجرد شدم
در خود سے عریب و دور سے عجیب میدیدم و خود را جزو سے اذرا سے عالم روحانی می یافتم و صاحب
تاثیر بودم پس ترقی کردم بحضرت ربوبیت و دور سے مستادہ کردم کہ بہ ربیال و صف آں توان کرد و نہ
انکوشانت آں توان شنیدہ کاہ نکس میاں سے آن نور حجاب شدہ شمع مہم کہ نگہ را ازل عالم سہل کردم و در لوکیات بلیاں تہجد
ماطونست و تو ہم کی کہ این مرتبہ ملیہ و صف قوی آمد کہ در اندہ ماضی بودہ سار لان گوید فیض روح القدس قوله

گفتش زلف چو زنجیر بتان ایست | گفت حافظ گلہ از دل شید امیکرد

یعنی مرا مجبور را گفتم کہ این زلف سلسل عشق را از بہرہ رہا کردہ گفت ہر اسے آنکہ حافظ گلہ از دل
شید امیکرد مبارکہ بطرت دیگر مائل شودے مانکہ دیوانہ بہان یہ کہ بود اندر بہرہ غزل

ساقی آندہ قدح ہم بازے لگلوں کرد | درے کہنہ دیرینہ ما فیون کرد

ساقی قضا و قدر می عشق می کہنہ محبت قدیم و جوں ساقی افیون بحر لیفان و بہ تحمل آن مکنند
و اینجا مراد از افیون دوق معنی آفت کہ ساقی قضا و قدر عشق را تا نازگی نموده و در عشق دیرینہ ما و قدے
و علاو تے افزوده می دیرینہ سے کہنہ مراد سخنان عشق برابر میداد و بقدر استعداد افزون کرد
زیادہ ار حد پاک تمام پاک ز خود بیرون کرد اشارۃ لساء کلی ساغر بیالہ مراد وجود پیمانہ کس
بت شکیں دل محبوب حقیقی باعتبارے نیار می معنی میت آنت تو مہند ار کہ محبوب نے نیاز دہ جو
مس نہ اکنون عشق نہاد بلکہ عطیہ الیت کہ ازل با عطا شدہ استاد ازل محبوب حقیقی سے آفت
عطا مینمود و دیگران علما ان و زابدان خود علم دین و عبادت کہ از مقتضیات خود ہست مرا بخون
کرد عشق عطا کرد افسوں سحمان ہر و لطف چشم جاوے مشاہدہ ذاتی غزل

سحر چون خسرو خاور علم بر کوشتاران زد | ایست حرمت یارم در امیدواران زد

خسرو خاور آفتاب علم بر زون طلوع نمودن بدست حرمت از رو سے حرمت در امیدواران زد
خسرو امیدواران قدر سحر نمود قوله

چو پیش صبح شد روشن کہ حال ہر گردون جست | برآمد خندہ خوش بر غرض کامگار ان زد

مهر آفتاب یعنی چون صبح را روشن و درخشان گشت که حال سیارات فلک چیست جسم طلوعی و غروبى طلعت
دیگر نیست و لکنه حال محبت گردون چیست صبح برآمد و بر غروب کامران خنده زد که مغرور شوید قوله

نگارم و دوش در مجلس لغوم نفس چن برکتا اگر بکشد از گیسو و بر دلها س یاران زو

اگر بکشد از ابرو س که در خنده و خوشی شد بر دلها س یاران زو یا از زاده هیچ قباب المذاخت قوله
من از رنگ صلاح آنکه بخون دل شستم دست یعنی من امید از زهد و پارسائی تهمان روز منقطع
کردم که چشم با ده پیمایش صلا بر هو شیاران زد و چشم با ده پیمایش چشم نمور کنایه از تجلی ذاتی
معملاً آواز نافه و فن آتش داد و از براس طعام هو شیاران عاشقان یعنی تجلی خود بر عاشقان نموده
وایشان را بخود کشید قوله

کدام آهمن دلش آموخت این آئین عیاری کز اول چون برون آمده شب زنده داران زو

عیاری دندی چون برون آمد از احتفای بنصه ظهور شب زنده داران عاشقان در آب رنگ
رخسارش چه خون خور دیم و جان دادیم بینه چه غن خود دیم تا او این حسن و جمال پیدا کرده س
بے تقاضا س نظر حسن تو افزون نشود تا دم خون نشود رویتو گلگون نشود و چون بجه دلربائی
رسید لول بتاراج عاشقان درآمد قوله

منش با خرقة لپشین کجا اندر کند آرم بهر مو س که مرگانش ره خنجر گزاران زو

منش با خرقة لپشین من که لباس فقیری دارم بهر مو س که مرگان هر مو س مرگان او ره خنجر گزاران
زود کار خنجر گزاران میکند خنجر گزاران دلداران و عاشقان

شهنشاه مظفر فر شجاع ملک دین منصور که جوید بیدر لغیش خنده برابر بهاران زو

شهنشاه مظفر فر از بنیاد مدح پادشاه آمد منصور نام پادشاه کنایه از مرشد جوید بیدر لغیش
بخشش بیشمار آن مرشد خنده برابر بهاران زو ابرار در معرض ایچ س شمرد قوله

از شمشیر افشانش ظفر آرزو بد رخسید که چون خورشید انجم سوز تنها بر سزاران زو

بد رخسید طالع شد که چون خورشید انجم سوز تنها بر سزاران زو که چون خورشید انجم سوز طلوع
نمود تنها بر سزاران زو قوله

تعالی اندر شپه ذائقه که تاینرگ هستی فیت صفا جوهر پاکش هم از پر سزاران زو

که این را خواجه بصد غزل آورد و خواست که مصرعه دوم را بسته بیتی درست کند هر چند جبت و جوس
نمودند از شعراء زمانه که در حدتش بودند قفل این صندوق سر بسته از یکس نکشود عرض نمودند که
درین زمان در شیراز شمس الدین نام در شعر گوئی شهرت نموده و گوئی بخوبی بچوگان فصاحت از شعراء
وقت در بر بوده و او درین مثنی باید آید و در سلطان آیینی را مرقوم میجوید رسول بخد مت خواجه فرستاد و خواست
بر بدیهه این غزل مرقوم نموده بدست رسول داد و در مصرعه ثانی اظهار کرامت خویش نموده که لفظ نلکه
غسله که هیچ احدی بدان اطلاع نداشت بیان فرمود و از شیراز تا بنگاله که یکساله راه کاروانیان
تعیین نمود و این معنی را خود اظهار فرمود قوله

طی مکان به بن و زمان و سلوک شعر	کاین طفل یک شب ره یکساله میرود
---------------------------------	--------------------------------

طفل یک شبه سخن باعتبار فکر شب قوله

شکر سخن شوند همه طوطیان مهند	زین قند یارسی که بزنگاله میرود
------------------------------	--------------------------------

شکر سخن فیضیاب طوطیان شعر اقد یارسی شعر یارسی قوله

مے ده که نو عروس چین حد حسن یافت	کار این زمان ز صنعت دلاله میرود
----------------------------------	---------------------------------

مے ده شعر بگو چین دل نو عروس چین اصانه بیانی و تر سخن حد حسن کمال فصاحت صنعت
تعریف کردن و اصلاح نمودن دلاله شعر از صنعت دلاله میرود محتاج صلاح کسی نیست قوله

آن چشم جادوانه عابد فریب بین	کش کاروان سحر بد بناله میرود
------------------------------	------------------------------

آن چشم جادوانه اشارت بمحبوب حقیقی و سلطان غیاث الدین کش کاروان سحر بد بناله میرود
یعنی پیشوا و ساحران است قوله

خو کرده میخرامد و بر عارض سمین	از شرم روم او عرق اثراله میرود
--------------------------------	--------------------------------

خو کرده با حسن کمال چه عرق بر روی موجب از یاد حسن است یعنی وقتی که با کمال حسن در چین میخرامد قطره
شبنم ناله کردار که بر عارض ماسمین افتاده گویا که از معانی روم و از غایت الفعال عرق گردیده

قوله

از ره مرو ز عشوه دنیا که این عجز	مکاره می نشیند و محتاله میرود
----------------------------------	-------------------------------

از ره مرو نصیحت بسلطان میکند عشوه و باین عجز اشارت بنیامحتاله حیل ساز قوله

باد بهار سے فروزان بوستان شاہ	باد بهار سے فروزان بوستان شاہ
باد بهار میں رانی نازک قطرات رحمت باد و محبت قدح دل سے ابن میت قسمت باد بہار کہ نصیب	است از گشتان باد سادہ جیتی می دند از قطرات رحمت یعنی شراب محبت دل میرسد قوله
چون سامری ہبانت کہ زرد او دوا زخری	موسے بہشت دوازہ گوسالہ میرود
سامری قصداش بالامردم سے بہشت فرو گذاشت غزل	
اسانی ار بادہ ازین دست بجام اندازد	عامقان را ہمہ در شرب بدام اندازد
ازین دست ایں قسم خارقان کنایہ از مقدس شرب لطفیل بدام شراب قوله	
در چنین زیر خیم زلفت نہد دانہ خال	اسے بسامخ خرد را کہ بدام اندازد
زیر خیم زلفت تصدیقات عشق د عالم سات و لینیات دانہ خال دعوت د لور شہود مرغ خرد انانہ سیانہ قوله	
اسے خوشا حالت آن مست کہ دریا چرخ	مرد دستار نداند کہ کدام اندازد
اے ست و لا یقل قوله	
روز در کسب ہنر کوئی کہ مخمور دن روز	دل چون آئینہ در رنگ ظلام اندازد
ہنر معیشت مخمور دن کبابہ اکثر نوافل معنی آست کہ روز در کسب معیشت کوئی و در طاعت غیر از مفروضہ بردن کر دل موجب ریاست د باعث صد گونہ بلا است قوله	
الزمان وقت موصیج فروغت کہ شب	اگر در گاہ افق پرۂ شام اندازد
سے صبح فروغ محکم آمد صبح روشنت یردہ شام اندازد متب طالع شود قوله	
از اہد خام طبع بر سر انکار بماند	پنختہ گرد و چون نظر برستہ جام اندازد
حاصل آست یعنی وقت کثرت نوافل و ذکر و تلاوت قرآن آن وقتست کہ آفتاب در تنق مغرب مخفی گرد و ز اہد خام طبع ز اہد کہ سبب رہد طالب وصال گردیدہ بر سر انکار بماند و انکار در حق و محبت است پنختہ گرد و شبان دل صیغہ گرد و نظر بر جام اندازد عشق دایم متاہد مجرب بایند قوله	
از اہد اسر ز کلمہ گوشہ خورشید برار	بختت از قرعہ بدان ماہ تمام اندازد
اگر و صیل آن محبوب حاصل شود قوله	

بایک لاله

در حق اسی در شاہ پیر شہید

بادو با محاسب شهر تنوشی حافظا	که خور و بادو ات سنگ بجام اندازد
بادو شراب محاسب قتل زنه ار هرگز سنگ بجام اندازد و رسا سازد و منی است که عشق بازی با وجود عقل کن که عقل در عشق بازی با تو متولد گردد اما حاقبت الامر تر رسا سازد و نیز در عشق عقل میار و با او مشورت مکن که درین امر یگانگی با او موجب فضیلت و رسوائی است قوله غزل	
سر شود اینو اندر سر مای گردد	آو این در سر شوریده چای گردد
سر خیال سودا عشق و محبت چو گان سر زلف جذبه عشق بیسرو یا ایران و پریشان قوله	
از جفا سے فلک و غصه دوران صد بار	بر تنم پیر بن صبر و قبا می گردد
از رخ و تصدیقات که ازین فلک ناهموار دور دور که برادر و دهنوده طاقت شکیبائی نمانده ضعیفی ناتوانی بلال ماه نو انگشت نما مشهور بلبل طبع اضافت بیانیه فرقت جدائی گلزار رخ اضافت بیانیه ویرگامی است مدتی است مدید بے برگ و لوانی توشه و سامان پهلو و اداری در عشق و محبت آن سر و قد لاله عذار میگرد و اشاره بهان طبع آن سنگین دل محبوب همچنان یعنی بے تیر و بدل در پے آن زلف و دوتا در طلب عشق و محبت آن محبوب غزل	
سر و چان من چو امیل چین نمیکند	همدم گل نمیشود یا دسمن نمیکند
سر و چان مرشد و معشوق و تجلی چین وطن و کاشانه دل و سینه بے کینه گل کنایه از خود و نیز محبوب و دل و مثله سمن قوله	
اماد دل هرزه گردن رفت چین زلف او	ازان سفر و از خود عزم وطن نمیکند
هرزه بهر چین زلف جذبه عشق یا د وطن نمیکند وطن را فراموش کرده قوله	
پیش کمان ابروت لاله همیکند و لے	اگوشه کشیده است از ان گوش بن نمیکند
کمان ابرو مشاهده تجلیات و نیز محبوب از ذکر خبر داده کل لاله عزیز گوش کشیده است در غایت سرکشی است از ان بدین سبب گوش بن نمیکند سخن من نمی شنود قوله	
ساقی سیم ساق من گریمه در دیدم	کیست که تن چو جام می جلود بن نمیکند
ساقی سیم ساق محبوب در تصدیقات تن چو جام می جلود بن نمیکند نتیجه آن نمیشود قوله	
دست خوش جفا کن آب زخم که فیض عطر	بیمد و سرشک من مودر عدل نمیکند

عین این عمل در شجره جوده نیست ۱۲

نظامی که این مصرع را در شجره جوده ۱۳

دست خوتن سخره دوستال فیض کسوت عطر بکسر دے خوش قوله

الخنو ساسی شد صبا دامن پاکت از چہ رو خاک بنفشہ زار را مشک ختن نمیکند

لحاح گوے عمر بن باجند دوستوی آسیر چون عود قساری و مشک تناری و حشر تہب و کاغذ با می ختن دلائیے اسب مشک بیر قوله

چون ز نسیم میشود زلف بنفشہ بر شمس وہ کہ دلم چہ یاد آن عہد شکن نمیکند

پر شکن پر شمع وہ انوس قوله

دی گلک ز طرہ اش کرد کہ دواز سر قسوت گفت کہ این سیاه کج گوش بن نمیکند

طرہ دنیا و جذبہ عشق این سیاه کج اشارہ بطرہ گوش بن نمیکند گفتمہ است یاسی تہود و اتعاس نے کند قوله

گشتہ غمرہ تو شد حافظا ناشنیہ پسند آتخ سرازت ہر کرا د ک سخن نمیکند

غمرہ حالتے است کہ از بہر ہزد و کستان جیتم حومان پیدا می شود مراد ازان تجلی ذاتی و ظهور راضا و محبوب د ک سخن نمیکند کنہ سخن بیرسد غزل

استارہ بدر خشیہ و ماہ مجلس شد دل رسیدہ مارا رفیق و مونس شد

این غزل در شان حضرت ۱۲ ستارہ ذات محمد علیہ السلام باعتبار ہدایت کہ حقیر و یتیم بود دل رسیدہ دل عاشق کہ انا سوار رسیدہ یعنی قیامہ دین نشا رسیدہ ستارہ وار بدخت ید و ماندک فرصت ماہ و ا جہان و جہانیاں را منور ساخت دل متناق مارا کہ رسیدہ از بہر د و مونس و رفیق شد قوله

انگار من کہ بکتاب ز رفت و خط انوشث انغمزہ مسئلہ آموزہ صد مدرس شد

انگار محمد علیہ السلام بکتاب ز رفت و خط انوشث اسے امی بود غمرہ اشارہ مسئلہ آموزہ اشارہ و علم قوله

بیوسے اول بیار عاشقان چو صبا قداسے عارض نسیم و چشم ز گس شد

بیوسے او با ہمہ نسیم عاشقان و اہل نرگس عارفان کامل آن جسے کہ از ہمہ منافقان اظہار محبت نمیتوان کرد چون بدولت مشرف بہ مساوات کنان میگوید قوله

بصد مضطہ ام سے نشانہ اکنون یار گداسے شہر نگہ کن کہ میر مجلس شد

مضطہ میخانہ گداسے شہر کنایہ از خود قوله

۹
مجلس

خیال آب خضر لب جام کینہ	بحیرہ نوشی سلطان البرقوارس شد
خیال آب خضر لب جام کینہ و فیکہ دل من تنہا آب خضر جام کینہ و دس بحیرہ نوشی سلطان البرقوارس شد کہ اینجا ہر دو مشاہدہ اند قولہ	
طرب سرے محبت کنون شود معمور	کہ طاق ابرو یا بر منش مہندس شد
طرب سرے محبت اضافہ بیانیہ و نیز دل طاق ابرو مہارت از تجلیات منش ضمیرین ہل مہندس اندازہ کنندہ قولہ	
لب از ترشح مے پاک کن ز بہر خدا	کہ خاطر مہراران گنہ موسوس شد
لب کلام ترشح مے چکیدگی لطف فضل یعنی سخنان خود را از آب فضل و رحم کہ از دیکہ از بہر خدا پاک کن چہ در بعض اوقات عاشق را عتاب خوشتر از لطف آید کہ لطف بگستاخی آرد و عتاب بعد از خواہی بہراران گنہ خیال بوس و کنار موسوس و سوسہ دادہ شدہ قولہ	
کرشمہ تو مشربے بعاشقان در داد	کہ علم پیچہ افتاد و عقل بیخس شد
کرشمہ ظہور مشاہدہ مشربے بعاشقان در داد و عاشقان را بنوعی مست و بیخبر ساخت کہ عقل پیچہ افتاد و علم بیخس شد کہ ازستی آن ہر دو از کار رفتند و چشم مراد بہمن چشم و مراد از ان صفات بصیرت و نیز مرشد قولہ	
چو ز غریزہ وجودت شعر من آرمی	قبول دولتیان کیمیا و این مس شد
غریزہ وجودیہ بل قبول قبولیت دولتیان عاشقان و عارفان انیس کنا یہ از شعر قولہ	
ز راہ میکدہ یاران عنان بگردانید	چرا کہ حافظ ازین راہ رفت و غفلت شد
میکدہ عشق زین راہ اشارہ بعاشقی غزل	
سا لہا دفتر مادر گر و صہبہا بود	رواق میکدہ از درس دعا ما بود
دفتر مادر و اعمال صہبہا شراب میکدہ باطن عارف مرشد کمال و آستان مرشد اگر کہ گوید این چنین سخن از ادب بخدمت مرشد دور است و شعر کذب و زور گوئیم کہ حق گوئی و بیان واقعی مخل ادب نیست و انظار حقیقت بے ادبی را سبب نہ بلکہ اتباع حق و تخلیق است باطلاق اللہ مطلق کما قال اللہ لایستی من الحق شئیا و نہ گام استمالت این قسم مقالہ بر زبان ابرار	

ن
پیرو

بجز
۵
چند کلمات از لفظ باشد یا نہ باشد

جادی گردد و بیخ نافوستی ثمره نیارد و چنانچه تاسر شد نباشد که ارشاد کند و او حامل بار امانت است
تا موقع نباشد حمل خود کجا بنهد که مافی الحدیث القدسی گفت که را محضاً فاحصت ان اعرف
تحلفت الخلق لا اعرف و این معنی ارشیخ محی الدین عربی در قصص بیان نموده پس مباحثات
مرشداں و الرشیش بهم چون رسل علیهم السلام است خویش کما قال رسول الله تنالکوا التوالد و
فانی اباهی بکمالام یوم القيمة و لوبالسطی چه فرمائی اسے صاحب که اریں توجیر و فنی
مرشدان ثبوت پذیر و این قسم گفتار رائے ادبی دور گرد و بیانہ قوله

پیرمغان بین که چه مابدستان | هر چه کردیم بحشمت کرش زیبا بود

پیرمغان مرشد طریقہ بدست آنکه دست می سپرده گوید دآمار مردم جوید و بدستان کنایه از افشا
کننده گان اسرار عشق معنی آنست که مدتی مدید کسب دانش و اعمال مادر و عشق و محبت و غلط
مابد و توحه مینمود یعنی خویش را در عشق انداختم سالها بکنت نیر و احتم درون باطن هر شد یا منزل او
از مادر رس و عار مابود و گرمی هنگامه او از مجمع مابود پیرمغان را نیکی مآد که مابستان و دیگر داران هر چه
کردیم بحشمت کرم از زیبا بود و محسن خلق او را تحمل مینمود تا ما را بمقتصد رساند که در طالب و مطلق مجاہد نماید

و فقر و التل ما جملہ بشوئید می | که فلک دیدم و در قصد دل و نا بود

قوله

مطرب از در و محبت غزل می خرد | که حکیمان جهان اثره خون یا لا بود

مطرب مرشد غزل می پروخت سخاں میگفت حکیمان ناصحان و اعطان ثمره خون پلا بود
یعنی خون می گریستند یا لامعات و افرون کشنده و افرون کن و صافی کن قوله

می شکفتم ز طرب زانکه چو گل بر لب جو | بر سرم سایه آن سر و سہی بالا بود

می شکفتم ز طرب از نایت طرب خوش حمدان بودم آن سر و سہی بالا کنایه از مرشد قوله

یار گل رنگ من اندر حق ازرق پوشان | رخصت خبث ندادار نه حکایتها بود

یار گل رنگ کنایه از مرشد ازرق پوشان عاشقان و فقیران خبث پلیدی کنایه از افشا
اسرار عشق یعنی مرشد عشق در شان واصلات حقیقت رخصت افشای اسرار نداد و حکم معنی
اصد گل سانه داران حق پوشان برابری نهاد قوله

دل چو پرکار بهر سودوران میگردد | واندران دایره سرگشته پابر جابود

یعنی دل بسبب عشق پرکار و در میان غم و بهوم و هر سو میگردد اما در دایره مقام عشق آن دل سرگشته ثابت قدم بود و نیز پرکار قلم آهین که نقش بدان بکار برند و از آن دایره نبرگشند باید دانست که درین بیت حلقه ذکر سالکان را بیان میکند و تصویر این حلقه باین صورت زیبای سز و پس بهوش نبوش اے طالب باهوش که دل سالک و وطرت دارد هر طرفه بمقصود می رسد و بر کثرت مقام حضور مع اله است و دیگر مقام ماسوی اله که دلم هم چو پرکار میگردد بگفتن لا اله الا اله میگشت و اندران دایره گشت کنان سرگشته میگشت و پایش بر جاس بود و ضرب لاله را بر مقام الا اله بر مثل مشاهده می نمود ماسوی اله را بگفتن لا اله نفی میکرد و ضرب الا اله می آورد بدین طرز محبوب حقیقی را در مقام مشاهده با شهادت می آورد تا دایره مشاهده مع اله تمام شود و سالک در سلوک باین مقام رسد از بنان انطلب بموجب بند طلعت آن باش که آن را در و آن کیفیت است و محبوب معرا و مبر از تحویر و تفریر که عاشق از دیدن آن بنخود میشود و عشق از آن پیدا میشود از شناسی اگر شناسنده حسن است بیانا بر قوله

قلب اندوده حافظ بر او خرج نشد | که معال بهیمه عیب نهان بینا بود

قلب اندوده دل آلوده معال صاحب معامله که یار گل رنگ یعنی دل حافظ که اندوده معرفت بود و مشحون از اسرار عشق در حضور یار گل رنگ خرج نشد اے بظهور نیاید که صاحب معامله که یار گل رنگ است بهیمه عیب نهان بینا بود و بنابر آن ظاهر نگردد و نیز قلب اندوده اعمال ناسره مراد بود خرج نشد مقبول نیفتاد و کار می از آن نکشاد حاصل آنست که در بازار عشق سر می آسوده پر غرور و مغرور و افروغ و عزیز آرایش و نمایش نمیزد بلکه قلب سلیم و ولی مستقیم که طبع بنیادش و آرایش نباشد در بازار عشق رواج یابد یعنی عشق صرافست ناقد که عیار هر نقد را نیکو شناسد و بمعیار لایقتر خوانان الناقد بصیر صادق را از کاذب و مدعی را از محقق جدا کرده جمیع دوستار که مجرد لباس و کسوة است پیش او نخمیه نمی آرد و نیز قاعده ربك حق یا تبارک یا تعالی عبادت بر او قربت و قربت بر اے حضور حضور قلب نیست مگر باخلاص و اخلاص و دست نهد مگر بخالص شدن از دست وجود بیبود و این نشود مگر کسی را که بر جاده مستقیم امر الهی و تالیع شرح محمدی استوار باشد پس دل خود را بر جاده مستقیم امر الهی به بیت شرح نبوی قائم دارد که لا یخفی علیہ شیء فاعبده ربک کانک

لند
اندوده

تراہ وہاں تک تیرا خانہ یراث سے رفیق طریق جنان و لسان ارکان را در کار و دل را مایار
داران السلاطین صو کہ دلا الی اعماک کہ دکنس یطرا الی قلوب کہ دنیا لکھ قلب اندوہ خاطر را و
نرخند غزل

سحر دم دولت بیدار سبب الین آمد	گفت برخیز کہ آن خسرو شیرین آمد
دولت بیدار مرست و واروے برخیز بہت یار باش	آن خسرو شیرین آمد فریبست کہ آن مشوق آید قوله
قدحے درکش و سر خوش بہما شاہنجام	تا بہ بینی کہ تجارت بچہ آئین آمد
قدحے درکش سے نبوت اے عشق حاصل ما سر خوش مست و مخور و خرام روان شوائین بر قول	
مژگانے بدہ اے ظوفی نافہ کشا	کہ ز سحر اے ختن آہوے شکیں آمد

صحرا سے فتن عالم لاہوت آہوے شکیں تخی دستا بدہ قوله

گریہ آہے برخ سوختگان باز آرد	نالہ فریاد رس عاشق مسکین آمد
------------------------------	------------------------------

فریاد رس مدد بہتہ قوله

مرغ دل باز ہوا دار کمان ابرو نیست	کہ کین حید گہش جان و دل و دین آمد
-----------------------------------	-----------------------------------

ہوا دار دوستدار طالب کمان ابرو محبوبے قوله

در ہوا چند معلق زنی و جلوہ کنی	اے کہوترنگران باش کہ شاہین آمد
--------------------------------	--------------------------------

کہوتر ساگ نگران ناظر شاہین طائر شکاری و مراد تخی ذاتی قوله

ساقیا سے بدہ و غم مخور از دشمن دوست	کہ بکام دل ما آن بشد ولین آمد
-------------------------------------	-------------------------------

آن اشارۃ بدش دین اشارت بدوست کہ بکام دل ما آن بشد و این آمد بہ موافق ماستد و کار آمد

رسم بد عہدی ایام چو دید ابر بہار	گریہ اش بر سمن و سنبل و نسیم آمد
----------------------------------	----------------------------------

بد عہدی یونانی گریہ اش بر سمن و سنبل و نسیم آمد ضمیر شین برابر بہار یعنی گریہ ارمحس بر
یونانی زمانہ است قوله

چون صبا گفتہ حافظ البشید از بیل	عنبر افشان بجا شایہ ریامین آمد
---------------------------------	--------------------------------

صبا مرستہ وارد گفتہ حافظ سخن حافظ ریامین گاہا مراد حواس و غنما بیل بافت و پیغیر غزل

سو د آسے سبز لطفش تا در سر ما باشد	اگر عاشق سودایش با شیم روا باشد
------------------------------------	---------------------------------

سودا خیال سحر لعل بختی سودایش خیال از زهر سناکی از دوسے ہوس ہوسناکان ماسب ہوسان
ہوا بخت و آرزو لعبت جینی کنایہ انجرب خط و خال تجلیات تنوع کہ ۵۵ خال و خط و ناز و نغمہ حسین
پیشانی او این ہمہ نقش تجلیات بر دل نقشند خطا گناہ وفا داران عاشقان عمامہ صیبت
غزل
و آزار۔

شراب بغیش و ساقی خوش دوام رہند	کہ زیر کان جہان از کند شان ز رہند
عش افق آب تیرہ شراب بغیش محبت بکیش	ساقی خوش مرشد محبوب شان غیر شراب ساقی بول
من ارچہ خاشتم و در دوست دنامہ سیاه	ہزار شکر کہ یاران شہر نے گنہند

یاران شہر عکلاء و فضلا قولہ

قدم منہ بخرابات جز بشیر ادب	کہ ساکنان درش محراب باد شہند
خرابات مقام عارفان کہ وحدت و عشق است قولہ	
جفانہ شیوہ درویشیت و راہروی	بیار بادہ کہ این سالکان زمر و رہند

چخانہ سرمندل بیکمر نے کہ ہند قولہ

بہوش باش کہ ہنگام باد استغنا	ہزار خرمن طاعت بہ نیم جو نخرند
تینے من بر مغروری تو اجمال سے ترسم کہ آبرو سے کہ از گفتگو سے فصاحت و بلاغت و عبارت و اشارت حاصل کرد و آزار و وسیلہ نجات و درجات آخرت دانستہ ناگاہ در بار گاہ استغنا آزار پر خاک منزلت زینہ و از ان جملہ ترافل و دینوا اگر دانستہ و در دست تو از حسرت نہ است نہ اند قولہ	
غلام بہت درومی کشان بیکر نگم	نہ آن گروہ کہ ازرق لباس دل سید اند

در و کشان بیکر نگ عاشقان صادق نے ریا آن گروہ کہ ازرق لباس دول سید اند و ریا
مراعی و زاہدان مقلد حامل این بیت آنت کہ در مقام عشق و محبت صدق و اخلاص باید کہوشید بطلان
و عبادت رو سے ریا بی قولہ

لکن کہ کو کہہ ولبری شکستہ شود	چو چاکران بگرزند و بندگان بچہند
کو کہہ ولبری توجہ حضرت جلیل بندگان غلامان و چاکران نعمتہا قولہ	
جناب عشق بلند ست ہمتے حافظ	کہ عاشقان رہ بے ہمتان بخود نہند

۵۵ از زہر سناکی از دوسے ہوس ہوسناکان ماسب ہوسان
چخانہ شیوہ درویشیت و راہروی
بیکری و اندام

بسمتے حافظ ان الله يحب المعاني الهمه رهنه جنتان یست جنتی ریت نظر قی غزل

شاہد ان گرد لبر ہی زینسان کنند | ز ابدان را رخسہ در ایمان کنند

ز ابد طائفہ با ستم کہ سورا یا مان و ایقان جمال آخرت متا بدہ کنند و دنیا را در صورت قبیح معانی
نمایند و ارتعاعات بزمیت مرغوف مالی اور غیبت نمایند و تحلف این طائفہ از صومیہ آنست کہ ز ابد
بمحظ نفس خود از حق محبوب چہ بہشت مقام حظ نفس است یہاں تا سستی الانفس و صومیہ متا بہ جمال
اربی و محبت لم یزنی ارہر دو کون محبوب پس صومی را در رہد مرور لے مرتہ نا بد کہ حظ نفس ابدان
و در ستود و این طائفہ را دو متشہبہ یکے متشہبہ حق بزادہ کہ نہر رعیت ایشان بجلی از دنیا مصروف
نہ شدہ باشد و خواہند کہ یک باگی از دنیا رغبت گردانند و لیت از استہزہ خوانند و ویم متشہبہ مطل نہا
کہ بر لے قبول خلائی ترک زینت دنیا کنند و خاطر از جمع اسباب دنیوی باز گیرند و بدان طلب تحصیل
جاہ کنند در میان مردم و ممکن بود کہ بر بعضی حال ایشان متنبہ شود و پندارند کہ از دنیا اعراض کلی
کرده اند و ایشان خود بطلک و مال و جاہ خریدہ اند ترک الدنیا للدنیا و لیکن کہ را ایشان بیر حال خود
متنبہ شود گمان برند کہ چون خاطر شان بطلب اسباب دنیوی مشغول نیست علت آنست کہ
اعراض کردند و این طائفہ را امراتبہ خوانند قولہ

ہر کجا آن شاخ نرگس بشکفد | گلر خاننش دیدہ نرگسدان کنند

شاخ نرگس محبوب گل رخانش ضمیر شبنم بر شاخ نرگس و گلر خان محبوبان و اہل عرفان
نرگسدان آوندے کہ نرگس در ان کارند یا نہند تا دیر ترک ہمازگی و طراوت رو آورد و ایجا کہ تہ
از دیدہ عشق مینماید کہ ہمیشہ چون نرگسدان آب اشک محلو لے یا بد معنی آنست کہ ہر کجا آن محبوب
و مرشد من بجلوہ و آید و بیان حقایق و معارف نماید محبوبان معنوی کہ سائر اہل عرفان اند بیدہ
جاہند و از دیدن سیر نستوند قولہ

یار ما چون ساز و آہنگ سماع | قدسیان در عرش دست افشان کنند

قدسیان ملاک دست افشان رقص قولہ

اے جوان سرود قد گوے بہر | پیش ازان گویا قامت چو گان کنند

ای جوان سرود قد اے سالک گوے بہر بہرہ ازین حال مالی رو آید یعنی حصول مشاہدہ نما

بسمتے حافظ ان الله يحب المعاني الهمه رهنه جنتان یست جنتی ریت نظر قی غزل

قامت چو گان کند پیری در رسد آنوقت نفع نه بخشد قوله

رخ نساید آفتاب و دولت | اگر چو صحت آینه رخشان کنند

آفتاب دولت معشوق اگر چو صحت آینه رخشان کنند اگر آینه دل زمانه صبح رخشان کند

مردم چشم بخون آغشته شد | از کجا این ظلم بر آنان کنند

آغشته آلوده انسان اشارت بر دم چشم نگاه ظهور دو چشم مراد تجلی ذاتی قوله

کن نگاہ از دو چشم تاروان | مرگ را بر بیدلان آسان کنند

روان فی الحال بیدلان عاشقان قوله

عید رخسار تو گو تا عاشقان | در وفایست جان و دل قربان کنند

عید رخسار اضافه بیانیه وفرا از رخ اینجا مظهر حسن نمائیت یعنی دیدار قوله

خوش برای از غصه احمد دل کابل راز | عیش خوش در بونه هجران کنند

اهل راز عاشقان کمال در بونه هجران کنند مقام عبودیت نگاه میدارند قوله

سرکش حافظ ز آو نیم شب | تا چو شمع نور دل تابان کنند

تابان روشن غول

شراب و عیش نهان چیست کار و نیاید | زدیم و رصف زندان هر آنچه با و آید

شراب محبت عیش نهان ریاضت مخفی چون طریقه ملائمه معنی آنست که عشق نهان باختم

شیوه زندان نیست و کار نیست بنیاد چون نقش بر آب معنی ملائمه صفت زده ایم خویش را شاد

تا چه پیش آید هر چه با و آید قوله گره زول بکشائنگین سباهش و سپهر ناله مکن شکایت فلک

منما که فکر هیچ مهندس چنین گره نکشاد حقیقت گردش آسمانی معلوم هیچ حکیم نگردید قوله

ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ | ازین فسانه و افسون هزار دار و یار

انقلاب زمانه برگشتن زمانه و متقلب بودن احوال از وصل ازین فسانه اشاره بگزشتگی احوال

و نیز ازین نوع قصهها قوله

قدح بشرط ادب گیر زانکه ترکیبش | از کاسه زهر مشید و بهشت و قباد

بشرط ادب ادب بمعنی دانش کذا فی مذهب اللغات جمشید نام شاه بهمن نام پسر اسفندیار

اقبا ویدہ نوشیروال کہ چهل سال بادشاہی کردہ و نوزجہر وزیر او بود و مرا و عرا و جہن منصو و زمین القضاء
و فرید الدین عطار قوله

کہ آگہ بہت کہ کاؤں دسے کجا رفتند کہ واقف است کہ چون رفت سخت جہ بر باد

کھاؤس نام شاہ کے جمع کیا ان کہ در در خود اعظم لوگ بودند و ان وچ بودند کہ مرث و کیاوس
و کیخسرو و کیقباد و کیلیم اسپ معنی آنت کہ اعتقاد را باد و در اس میں گیر در سلوک عشق
ہتیار سی بذکرہ درین روشہ سرائے بسیار بے امان و بجران بباد رفت تحت جہم تحت سلیمان جیہم
اگر باخاتم دگین و بلغیس و ماہی و امثال آن افتد سلیمان مراد بود و اگر مقابلہ آئینہ و سد و امثال آن بود
سکہ مراد بود و آنکہ پیالہ و شراب و دود و جسد و روح و اینہا چیزیں سلوک و ہرچہ متعاضد و محل بود ہان مراد بود قولہ

رحسرت لب شیرین هنوز می بینم که لاله میبید از خاک تربت فرهاد

شیرین نام ستودہ فرادوسو فرماو ام سنگتہ تے کہ عاشق شیریں لود گشتی سے بیالوے کہ صورت گشتی سارہ
بعدا و نام نہرے عظیم و مبارک قبۃ الاسلام دروخت ہر اگر گاہ بود کہ امن ابراہیم نہای ۔ قولہ

زودست گزینم جامے مکن عیسیٰ کہ پاک تربہ ازینم حریف دست ندو

ازین اشارت بجامی قولہ

مگر کہ لالہ بدانت بیوفائی دہر کہ تابزاو بشت جام سے زکف ننہاوا

لالہ عاشق کامل جامے عشق و محبت قولہ

بیا بیا کہ زمانے از مے خراب شویم | مگر سیم بچنے ازین خراب آباد

خراب فانی رنج وصل محبوب از نخراب آباد فناء هستی موهوم قوله

نمی دهند اجازت مرابیر سفر نسیم خاک مصلی و آب رکنایاب

بجائے رحمت مصلایعید گاہ ہے است در شیراز رکنا باد تفرح گاہ ہے است در شیراز کہ چشمہ
سد کمر آنخواست و آنرا رکنے بزرگویند قولہ

بنوش قدح صافی بناله و ف و جنگ که بسته اند برابریشم طرب دلشاد

کنايه از شراب از کرم سيب و اراده سيب از شراب مراد عشق بنا له خيگ بتلقين مرشد
لمرب و لشاد کنايه از حصول مقاصد غزل

✓ شاہد آن نیست کہ موئے میانی دارد	بندہ طلعت آن باش کہ آنے دارد
<p>موئے یعنی موئے سیاه و دراز میانی یعنی موئے باریک آن مراد از آن کیفیت است در محبوب کہ در تقریر و تحریر در پاید و بدون ذوق آفرانتوان دریافت چنانچہ خواگفته از زبان آن طلب احسن شناسی ایدل و نیز جاسے فرمودہ سے اینکه میگویند و آن بہتر حسن و یار ما این دارد و آن نیز ہم و نیز فرمودہ سے لطیفہ است نہانی کہ عشق زو خیزد و مراد از لطیفہ ہما کیفیت است معنی آنست کہ محسن معشوقان ظاہر فریفتہ مشو بلکہ بندہ طلعت تجلیات آن محبوب پہنہانی باش قولہ</p>	
مشوہ حور و پری خوب و لطیف است	خوبی آنست و لطافت کہ فلانی دارد
<p>حور و پری مجربان مجاز و سالکان کامل فلانی اشارۃً بمحبوب حقیقی و نیز مرشد قولہ چشمہ چشم مرا سے گل خندان دریا کہ با امید تو خوش آب روانی دارد چشمہ چشم مرا گریہ و زاری مرا گل خندان معشوق آب روانی گریہ و زاری قولہ چشم و ابرو سے تو در صنعت تیر اندازی بستہ از دست ہر آنکس کہ کمانے دارد چشم و ابرو سے تو کنایۃً از تعجب ذاتی و صفاتی بستہ از دست ہر آنکس کہ کمانے دارد ہر دلاور ہر ضعیف و عاجز سے گرداند قولہ</p>	
آگوسے از خوبی کہ بر آتو کہ خوشید آسجا	نہ سوار سیت کہ در دست عنانی دارد
<p>یعنی بے اختیار و مضطر قولہ</p>	
دل نشان شد سختم با تو قبولش کردی	آرے آرے سخن عشق نشانے دارد
<p>دل نشان مقول سخن شتر نشانے قبولیت قولہ</p>	
دورہ عشق نشد کس یقین محرم راز	ہر کسے برب فہم گمانے دارد
<p>و ان اعدا حجب عن العقول کما حجب عن الابصار وعن اللہ لا علیٰ طلبہ نہ کما تطلبونہ انتم کما درین بیت نہت کہ ارباب کمال بعلم یقین و عین یقین و حق یقین محرم راز میشوند و در بنجامے گوید کہ چنین نیست جوابش آنکہ این مراتب یقین بنظر ارباب این مراتب اند نسبت بر آتو یعنی ارباب مراتب سہ گانہ یقین میدانند کہ مراتب بر آتو علم یقین و عین یقین و حق یقین حاصل شد</p>	

اوله این مراتب معکانه هم بجایست که قائلند همه اوست و هم بخاکست که قائلند همه از دست حاصل
میشود یقین است که حق عارف یکے ازین دو طائفه خواهد بود و مراد از علم یقین و عین یقین حق یقین
باین تمیز روشن میشود که چون کسی چشم پریشان علم بوجود آتش بدالات حرارت بروی علم یقین
است چون چشم بکشا ید و آتش را معائنہ بیند عین یقین و چون در آتش آئند و نایز شود و مصعقتش
از صفا و شود و احراق و اشتراق حق یقین بشد و صاحب علم یقین طالب آتشت که معلوم دے
مشهود گردد پس بران علم اطمینان قرار ندارد و صاحب عین یقین طالب آتست که در مشهود
وجود مانی شود و یقین مرتفع گردد و خود را عین دے و اند و بیند پس بآن مشاهده اطمینان
و قرار ندارد تا وقتی که یقین و دے مرتفع شود و مشهود بجای دے نیست و بحق یقین متحقق گشت
و اطمینان در مرتبه دیگر نماند و در آتش او که طالب او باشد و ازینجا معلوم شد که این مراتب حسب
دانش صاحب این مراتب واقع میشوند قوله

مرغ زیرک نشود و چمنش لغمه سیرک	هر بهار یکدو نبال خزانے دارد
--------------------------------	------------------------------

مرغ زیرک عاشق کامل و چمنش بر حسن و جمال او که مصرع آئنده صنعت اوست بهار گل
صفت است که در بهار است و در بهار پس آید بهار و در دوات مجرب خزان که آید تا زمانه عدم صحنی آتست که هر صحنے را که
دنبال او نماید و است مرغ زیرک را در چمن حسن لغمه سیرک و بال است بهار و طبل دار لاجب الاغلیس مثال قوله

با خرا بات نشینان ز کرامات طواف	هر سخن جائے و هر نکته رکائے دارد
---------------------------------	----------------------------------

خرا بات نشینان عاشقان و عارفان طواف لاف مزین عزل

صوفی نهاده دام و هر حقّه باز کرد	اظهار مکر با فلک حقّه باز کرد
----------------------------------	-------------------------------

صوفی مرانی ظاهر پرست سر حقّه باز کرد و شعبده و جیگر و پیش بهاد حقّه باز شعبده باز می
آتست که صوفی مکار مرانی دام شعبده بازی و مردم فریبی کشاد و فیا و مکارگی با فلک شعبده باز
پست بهاد و نمیداند قوله

بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه	زیرا که عرض شعبده با اهل راز کرد
------------------------------	----------------------------------

بازی چرخ گردن فلکی بیضه در کلاه شکستن رسته است که شعبده بان فلک بیضه مرغ در کلاه
یهان میکنند و از لعل ظاهر میکنند و در لعل یهان مے کنند و از دهن بر می آزند اگر شعبده بازی

دیگر دران ہنگام پیدا شود برائے نموداری خود بازی دیرائے بندند تا اورا پیچ شعبہ نمودن میر
نشود بیضہ در کلاہش شکستہ گرد یعنی ہر کہ شعبہ ہا شعبہ باران پیش گیر و بیضہ بازی و کلہ
خود شکستہ گرد و قولہ

اے دل بیا کہ ما بہ پناہ خدا رویم	زان آستین کوتہ و دست و راز کرد
----------------------------------	--------------------------------

کوتہ آستینی و دراز دستی عبارت از کم کرداری و بسیار گوئی و گفتار بی فروغی و مردم را دہوئی
اے ازین صوفی کم کردار بسیار گوئی پناہ رویم قولہ

امو کبک خوشخوارم کجا میروی بنار	خوہ مشو کہ گر بہ حسا بد نماز کرد
---------------------------------	----------------------------------

گر بہ عابد نفس امارہ و فلک نماز طہارت و وضو یعنی اے سالک خوش رفتار و اے صاحب
دولت نامدار کہ رفتار خوش میخوامی و مغرور و متجتر در رفتار می آئی بتبیت نفس و موافقت
فلک مغرور مشو و راہ راست گذاشتہ براہ کج مرو کہ تبیت نفس و موافقت فلک سر بسر دغا و فر
است و چون دغا و فریب عاقلانرا عیب است و چہ دینر منے آن باشد کہ اے سالک راہ عشق
بر سر کسے بحسب ظاہر بتنی موافقت شریعت یعنی مغرور مشو بلکہ بران عمل کنی چون بسے ابلیس
آدم روے ہست و پس بہر دستے نشاید داد و دست در حبیب السیر آورده کہ خواجہ عباد فقیر را
گر بہ بود ہر گاہ کہ خواجہ عباد نماز کرد می با او موافقت بجا آوردی شاہ شجاع این معنی را بر کرامات
او عمل نموده پیوستہ بر قدم اخلاص خدمت آنجناب کردی خواجہ حافظ کہ ازین معنی در شک بود این
غزل گفتہ فرستاد و قیل را ہی بود گر بہ بر درے داشت و آن گر بہ بہر دو دست بلعاب خویش و ن
ے شست کبک خوشخوارم را بد آنجا گذر افتاد گر بہ را بدین حالت دید دانست کہ گر بہ از تاثیر صحبت او
برہیزگار گشتہ کہ مستقبل قبلہ نشستہ وضو می سازد بے وسواس پیش او عبور کرد گر بہ اورا در گرفت
ازان روز این ضرب اشل شد قولہ

این مطرب از کجاست کہ ساز عراق خست	وامہنگ باز گشت براہ حجاز کرد
-----------------------------------	------------------------------

عراق عشق و نیز زہد قولہ

صنعت کن کہ ہر کہ محبت نہ راست بخت	عشقش بروے دل و محنت فراز کرد
-----------------------------------	------------------------------

صنعت مکن تکلف منما محبت نراست باخت ہمین قیل و قال را پیشہ ساخت آخر الامر فراز کرد

فرا کرد استمناح کرد قوله

فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید

شرمنده رهرو یک نظر بر محجاز کرد

فردا قیامت پیشگاه مرتبه حقیقت رهرو می باشد غزل

صوفی را باده بر اندازد خوردنش با

در نه اندیشه این کار فراموشش باد

باده عشق و محبت اندازه مقدار استعداد نوشش قریب و نافع یعنی صوفی ظاهر پرست که هنوز
ستایان حقیقت ندیده و مقام سترگیت ندیده و اراده سلوک و محبت نماید که فراخور استعداد در هر حال
رلومیت خوض کند و قدم پیش نهد که هنوز طفل این راه است و اگر اندازه خود میش خورد و وضط اهر
نکنند مایه که این اندیشه را در دل نیاید و در سترگیت راسخ و در طریق عشق خود را آزاده نساوید که
بیت صوفی را داده انهم دوم بیت صوفیان جمله حریفند انهم شیخ عبدالواحد در حل یعنی آیات از صوفی
و زاهد و شیخ و پاکدامن اهل ملکوت مراد دارند امثال این دو صفت چه معنی باشد جواب آنست که این استعاره
برای بیان میروند بر وجهی که بر وجه غالب یعنی چهل غرض است نام و خراماتیان میخانه معرفت
ست صوفیان پاک سرست بسیار گوشتند و بعضی آن جرعه طلبیدند بوسه تسخیر لطفیل
مشاغل این سرستان اهل موعود و دین بکرة واحد گشته چون یکبار میزد باز و دیگر نو میزد و میزد
زیاده خورد و گویند این کار نه بر اندازه تو بود قوله

و آنکه یک جرعه می از دست تواند داد

دست باشد مقصود هم آشوش باد

معنی آنست که آنکس که حذب از جذبات دیگر می تواند بختید و در حق سالکان بخل نکند و در شان و
و حایف نماید و نیز آنکه خطی از خطوط الفس از خوف حق ترک دهد باشد مقصود در آشوش او ماکه و امان
خاف مقام رب و نهی النفس من الهوی فان الخنة هی المادی قوله

پیر ما گفت خطا در قلم صنع زلفت

آفرین بر نظر پاک خطا پوشش باد

معنی آنست که آنچه حق سبحانه در وجود آورد و از خیر و شر و نفع و ضرر همه با اقتضای عدالت بر خطا است
و اینکه خطا نمود میستود از کوتاهی بینی است انا بخت که از انا صد رمی یا بد و معنی بیت نیز انجین با
یعنی پیر ما گفت که خطا در قلم صنع ایزدی زمرت همه بر نفع عدالت و صوابست هر چه از قلم رفت
آفرین بر نظر پاک او که آنچه بمقتضای بشری خطا چشم می نشیند آنرا البین بصیرت غیر از او

در و جز نیست و جز حق دیگرے چشمش شهوند مراد از ضد و خطا معذور میدارے که نظر در سیر
 نلے نوران کنی و جمله را بیشک ز معذوران گنی به نظر در سیر بے ندران کردن عبارت ازان بود که بدیدو
 غیرت نگرد که بر تنفسه حکم کل انا و تیر شرح بمانیه هر چه درون دارد بحکم امر ایجاد می بے اختیار بنظر هوے آید که
 طبیعت آتش چون محرق است نسوزد و چه یعنی و هم خطا در صغ که بر لوح دل من باقتضای
 حکمت باله و مصلحت کامله صواب بقلم تقدیر رقم کرده بود و بدین سبب و حقیض اولی که کالافام بل هم اقل
 سیلا فروماند و بودم دست پیر کمال آزاد استار عدم آورد و بفر از شهودان اند حکم علم نماند
 برین سوال آنکه چون خطا نبود خطا پوشی بچه معنی بود و در نشد وجه دیگر اصل در شیا حسن و لطافت
 و غیر و شر و قباح عارضی است و در عبادت تقلیب دار یعنی آفرین بر نظر پاک پیر صاحب کمال
 منظر لطیف و جمال باو که خطا پوش است یعنی شرفی که عارضی است از نظریه پوشیده شده یعنی
 خطا در نمی آید انچه اصل حقیقه است همان می بیند چه خوش گفته که خطا در قلم صنع زلفه و چه در غیر خطا
 قلم صنع زلفه تنبیه بران میکند قاصرانی که اثبات خطای نمایند نسبت خطا بصانع زیر که همه فعل است
 و انچه در مصرع ثانی است اشارت بر آنست که نمایش خطا در نظر قاصران که دیده ادراک ایشان
 از غشاوه تقلید وسیل صورت بینی پاک نشده و از اطلاع بر فاعل حقیقی و احاطه بر صانع کلیه نظام
 همه عالم صواب مینماید نظر او پاکست از غبار که در صورت اغیار و خطا پوش است که در نظر قاصران مینماید
 از نظر حقیقه بین او پوشیده و لفظ خطا که در مصرع ثانی است مراد خطا است که در نظر قاصران
 مینماید خطاے فی الواقع و چه دیگر یعنی اے عزیز میتو و بیکار تو کار ساخته است و هر چه است
 انا بخا بنسبت همه غلبت خالی از مصلحت نخواهد بود و ما صنع الله فهو غیره ز نیکو هر چه صادر گشت بگو
 فعل الحب محبوب و چه و نیز جمله معترضه است یعنی پیر یا که آفرین بر نظر پاک خطا پوش با وجه خوش گفته
 که خطا در قلم صنع زلفه قوله

شاه ترکان سخن مدعیان میشنود	بشرے از نظم خون سیاوشش باد
-----------------------------	----------------------------

شاه ترکان کنایه از افراسیاب که پادشاه توران و ترکستان بود و سیاوش پسر کیاووس
 پادشاه ایران و در میان پادشاه ایران و توران همیشه جنگ بود و افراسیاب سیاوش را کشته قوله

چشمم از آیینہ داران خط و خالشت	لبم از بوسه ربایان لب نوشش باد
--------------------------------	--------------------------------

خط تمل سعاتی خال تمل ذاتی نوش تیرس قولہ

نرگس مست نوازش کن مردم دارش | خون عاشق بخور و گریہ قدح نوشش باد

نرگس مست کامل و تمل ذاتی قولہ

اگرچہ از کبر سخن باسن درویش نکرد | جان فدائے شکرین پیشتہ خاموش باد

شکرین پیشتہ خاموش دہن مراد سر معنی و وحدت غزل

صبا بہ تہنیت پیر سے فروش آمد | کہ موسم سے و معشوق و نامی و نوش آمد

صبا بہ تہنیت ہر تادی پیر سے فروش سرد کائنات سے شراب نامے نے نوش شراب سے آلت کہ جبریل عم نخوتجری پیش آل سرو امام درخامید کہ موسم عشق و محبت در رسید رہی محنت و اندوہ سر آمد و آوان نامے و نوش از درآمد قولہ

ہو امیج نفس گشت و باد نافہ کشا | درخت سبز شد و مرغ درخروش آمد

امیج نفس زندگی بخش لینے ہو امیج و اراحیا و اسوات عشق کرد و حاکم لوہا اریطلون خود آواز و درخت ارغایت لطافت ہو اسہن شد ہو ابر آمد و مرغ از کمال شادی درخروش آمد یعنی بیت از وجود آن سرور بر اہم سالفہ الواب عشق مسدود بود و چون آل سرور بود آمد جبریل بہ تہنیت آمد و این عقدہ برکت او از نیجاست کہ رسول م فرمود و حسان الجہاد الاصر الی الجہاد الاکبر قولہ

ز مرغ صبح ندانم کہ سوسن آزادا | چہ گوش کرد کہ بادہ زبان خوش آمد

مرغ صبح کما تہ از سالک و مرشد کامل کہ برائے سیدار شدن خواب زندگان غفلت آواز میکند و بہار بیدار میکند ندانم کہ مرشد او کہ بر تہ عرفان رسید چہ نکتہ گوشت کرد کہ صبح واد ہن لست و آن در تہم را خازن گشتہ در قعر دیبائے وحدۃ نشست ما وجود مصاحت و بلاغت و گو ما گون سخن پردہ گنگ گشت و گل سوسن را نہ زبان می شود و وہ باعتبار کترہ گفتہ چون خواست کہ خاموشی سوسن از راہ شدن اسرار خامضہ از مرغ صبح کہ سیال آن متوان کرد بیان نماید اورادہ زبان گفت و سوسن آزاد کما تہ از طالب قولہ

ز فکر تفرقہ بازائی تا شوی مجموع | بحکم آنکہ چو شد اہرین سرش آمد

ز فکر تفرقہ بازائی لظ از کتر بردار تا شوی مجموع بوحۃ رسی چو شد اہرین چون ابدیت

کثرت رفت سروش دعدہ حقیقی قوله	
آبگویت سخنة خوش بیا و باد و بنوش	که زاهد از بر داشت و میفروش آمد
زاهد نفس و نیز مرا محبت ناهد میفروش عشق قوله	
ز خانقاه میخانه میرود و حافظ	مگر زستی ز بد و ریا بهوش آمد
خالفه دهد میخانه عشق غزل	
صبا وقت سحر بوسه زلف یار می آورد	دل دیوانه مارا بنود کار می آورد
صبا مرشد بوسه زلف جز به از عشق بنو از سر نو معنی آنست که مرشد به هنگام سحر قدرے بیان	
جذب عشق در کلامی آورد و بهنگی توجیه مارا بدیافت آن مشغوف بمساخت و اعلام نصرت مارا می افزاشت قوله	
فروغ ماه میدیدم ز بام قصر تو روشن	که روی از شرم خسار تو در دیوار می آورد
یعنی فروغ ماه که بام قصر تو بود آتشکار امید دیدم که آن فروغ ماه از غایت شرم خسار تو در دیواری آورد	
حاصل بیت آنست که فروغ ماه با جمال برابری نمیتواند کرد قوله	
من آن شلخ صنوبر از باغ سینه برکنم	که هر گل که ز غمش لبگفت محنت بار می آورد
یعنی چنان آن دلم به بیان مرشد التفات میکند و میسازد نکرد و بحفظ نفسانی خانی رو آورد و بدل پرور ختم از	
باغ سینه اش برکنده انا ختم که هر گل که از غمش لبگفت محنت مارا آورد و عاقبت کار ثمرةش خار آورد قوله	
ز رشک و تاب زلف یار بر باد هوا میداد	دلم هر نافه مشکین که از تاتار می آورد
زلف عشق بر باد هوا میداد و قمری و اعتباری نمیداشت نافه مشکین طاعت و عبادت و سخن	
تاتار نام ولایت شکستخیز و از بدو صلاح معنی آنست که دلم هر طایفه و عبادت و سخن که از زهد و صلاح	
می آورد عشق از غایت رشک و تاب از او قصه و اعتراض نمیداشت قوله	
ز بهیم غارت عشقش دل خوین را کردم	دلم بریت سخت خون دره بدین انجار می آورد
ضمیمین خنفس بیار دل خوین گنهار و بد کردار یعنی دلم که بفرمان برداری مولی مساعده نکرد و توج	
بحفظ نفسانی آورد از خوف غارت عشق را کردم و از بهیمش بدر آوردم لکن همواره خون	
کریسته در حقه میرسد و گریه کنان بدنبالم میرود قوله	
بقول مطرب و ساقی برون رفتم که دیگه	کرین ره گردانم ترل خبر دشوار می آورد

ایستہ تعلق مستعدی الدوام ہر دل رفتہ اے ترک نمودم اس راہ کہ خطوظ نفسانیدہا کہ بالا
فکر رفتہ کہ ایس راہ خطوظ نفسانیدہا گرد از اسرل حاکمان کہ قرب است یا عشق خمرے نے دہر یعنی
گردے از اہم بنظرے آید قولہ

سر از شمش جہان طریق لطف جان
اگر تیرے فرمود اگر ز نارسے آوے

بہر زہر ز نارس عشق قولہ

عفا المہدین ابرویش اگر چہ نالوا تم کرد
بر حمت ہم پیامے بر سر ہمارے آوے

عفا المہدین ابرو کما یہ از عیاب عشوہ لطف غزل

صورت رویت نگار ایس بآئین بستہ اند
گوئی نقش لب از جان شیرین بستہ اند

نگار خستوں آئین ریائی و آہستگی نقش لب صورت لب از جان شیرین بستہ اند ارجاں بچہ
آوردہ اند بیہ جن مال لطیف و نازک مقدم پیش آدل مردمان یعنی مرد کہا اشک رنگین
اشک خنیں آئین زیور زلف جہد عشق ملک افشانی مطر معرفت مطر ساقی عاشقان
حاکمان و دستندان مصاحبت را ابرائے معلومت نافہ چین طاعت نقشبندان قضا اضافہ
بیامیدہ ویر اندھالے نفس مشکین حوسہ و زیبا ماہ تابان رخسارہ عقد پروین کنایہ از درگاہ
خطائے نین نام گئے مردوسے غیر ازین یعنی شعرا و دیگر تخمین مقرر غزل

طاہر دولت اگر باز گزارے بکند
یا باز آید و با وصل قرارے بکند

طاہر دولت اصافہ بیانیہ مراد بخت گزارے بکند محمد و معاویہ شود یا محبوب حقیقی یعنی مرا
دلارے کو کہ رفیق جان حزین بود ماگاہ از حور فلک اردولت وصال آن محروم مگر اگر باز بخت
سعادنت ماسما یہ محبوب حقیقی ماز میں گذرے کند و وصل میسر آید قولہ

دیدہ را دستگیر لعل و گہر گچہ نہاند
بخورد خوشے و قدیر نثارے بکند

دستگیر کثرت اسباب غنا و سرمایہ قدرت یعنی در آرزوے آل رح اللہ عز و جہدال کہ بہت کم قدرت
لعل و گہر کرانک سرخ و سفید است نہاند یعنی حیرت آمیز نہاند لعل ازین غلابے نیست کہ بخورد
خوے یعنی فکرے کند و قدیر نثارے بکند قولہ

کس نیار و بر او دم زدن از غصہ ما
مگرش باد صبا گوش گزارے بکند

ع
نہایت
ایں
محل

نیار و نتواند بر او نزاد و دم زدن بیان کردن باوصبا مرشد یعنی دلبر و از بس که خیر است دعا می
است جناب او به یکس طاعت ندارد که پیش او عرض حال مانماید خیر از جناب مرشد ما قوله

دلغمه ام باز نظر را به تدریس پردان | باز خویش مگر قصه شکار بکنند

باز نظر اضافه بیانیه تدریس نام جانور را در مشوق مجاز و لفظ پرداز متعلق است به باز نظر باز خوان
خواننده باز کنایه از میر شکار می آید که خود را به مشوق مجازی که فطرت حقیقی است آهسته
آهسته در تالقم بدان پیراسته ام تا میر شکاران باز که مرشد است قصه شکار آن کند و از مجاز حقیقه بر وجه
مرشد مرید حقیق را خریداری نماید از اینجا است که بگفت اربابان در عشق بر جاع و بر وعاشق شود
انگه پیش ما آئے و ما را نه مرید و در خوان میباید و نه زاهد و حافظ قرآن میباید و صاحب
در رے سوخته جان میباید و آتش زده بخان و مان میباید و قوله

دوش گفتم بکنند لعل لبش چاره دل | آلف غیب ندادا که آرس بکنند

لعل لب اضافه بیانیه مراد لب که شیرین جوئے شد لطیف خدمت و باغ جان را
ز آب او نشود ناست و قوله

کو کرتے کہ ز بزم طربش غمزدہ | جرعه در کشد و دفع خمار بکنند

کریم اشارت بسالک کامل غمزدہ عاشق و طالبه قوله

شهر خالیت ز عشاق مگر در طرے | مروی از خویش بر دل آید و کار بکنند

شهر خالیت ز عشاق مقتضی زمان چنین است که در شهر هیچ جا کائے نمی نماید بود و در طرے
شاید که از جانب مروی از خویش بر دل آید مروی خود بخود پیدا شود کار بکنند و بار
رسد و ما را برادر سازد قوله

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب | بازی چرخ ازین یکدوسه کار بکنند

رقیب نفس و شیطان قوله

حافظ اگر نروی از در او هم روزے | گذرے بر سرت از گوشه کنار بکنند

هم روزے آخر الامر روزے - غزل

عاشقا نرا در دسبیا میباید کشید | داغ یار و غصه اغیار میباید کشید

در دسبیا میباید کشید

در دسبیا میباید کشید

در وسوسه و محنت قال عم السلام کدکای علیها الا لولی الله غصه اختیار ملاست میکان
دل شب میانه شب تار تاریک و او خوابی و یاد خوابی اسے مطلوبی بار مرادن وقت در آمدن
پیش کسے بار میباید کشید تحمل نشاند و ملیات باید نمود زلف و دیا و جنبه آهسته گردان تحفیه و
ضعیفان کنایه از عاشقان مراد خود منے این مصرع آنست که بخت آن رلف که درو شد اند
است و قتل میارسلک بخور آن است بر لب بر بنجار میباید کشید بطریق آهنگی تا قطع این راه
به نیکوترین وجه دست و پا گل رو سے معشوق یا عزیز صفت محل است و بهقان مزارحان غار قربان
غزل

عشق تو نهال حیرت آمد | وصل تو کمال حیرت آمد

یعنی اے محبوب من عشق تو درختی است از حیرت که هر لحظه و هر دم هر کار و بار سے برگ و بار حیرت
سر سبز و عقل آنگاه که از سر گشتگان بادیه پریشانی است و کمال حیرت وصل تست الصحر عن
در کماله ادراک قوله بس غرقه بحر وصل کا خبر با کس غرق در یاس وصل سده اند
آخر الامر هم با سر حال حیرت آمد حیرت مر فتنه چند آنکه قرب بیشتر حیرت بیشتر رویا
را بیش بود حیرانی به وصل بماند و نه وصل به آنجا که خیال حیرت آمد یعنی تفرقه وصل
و وصل تا وقتے است که هوس رفیق است و چون در یاس حیرت افتاد آسمان وصل است
و وصل به حصول ازینجاست و دوش هر دلی را خود کمری آموخت و آلتی از جان برآمد بابت خود ختم
بنمایینی بگو در ره او در طریق عشق و محبت او بر چهره نه خال حیرت آمد مر چهره حال احوال
حیرت نشست یعنی هر که هست و مقام حیرت قوله از هر طرفی که گوش کردم از هر سو و هر جانب
و از هر کس را عاشقان شنیدم او از سوال حیرت آمد بگی در حیرت اند قوله

سر تا بقدم وجود حافظ | در عشق نهال حیرت آمد

یعنی وجود حافظ سکین از سر تا بقدم درختی است از حیرت که اگر من مهم این شیفهنگی از حیثیت
و اگر من اویم این طلب از برای کیست غزل

عشق نه سر سر لیت که از سر بر شود | مهر نه عارضیت که جاسے و گر شود

سر سر می سهل و آسان عارضی عارضی معنی آنست که العشق لایزید و لا ینقص یعنی عشق افزایشی

حسین منصور افتاد آن عارف ازان تخلی در طمع خام افتاد بقول اما اتحق برکتشاد تجری نامری علیه
 و قطع ارکانه مالدیه و یکے آنکه عارف راجحان از مشاهدات تجلیات صفای روحی آورده و در خام طبعی
 خویش انچه دید آن را عین ذات می دانست و تصور نموده بهمان اکتفا کرد پس در طمع افتاد و ازان میتر
 حکام در پیش نه بهاد که سلوک عشق را نهاییست نیست لے رعنا انچه دیده باستی بدان خورسند ستون
 مایست بختل رده عبارت از ذات یعنی چون تخلی ذات بر آئینه و جام که دل ست افتاد و عارف از
 خنده که عبارت از فیض است و تخلی در طمع خام افتاد و دانست که اینکار نهایت رسید و حال آنکه
 نهایت نیست قوله

حسن روحی تو بیک جلوه که در آئینه کرد | اینهمه نقش در آئینه او خام افتاد

آئینه کنایه ازان لعل است که بعد از آن حضرت واجب الوجود به آن لعل تجلی فرمود و آواز نیب جلال
 آن قادر بر کمال بگذاخت و عالم ملک و ملکوت پرداخت آئینه او خام اینهمه مصنوعات محسوس است که
 حسن روحی تو بیک تخلی که در آن لعل فرموده و تخلی ذات مان لعل رونمود و آواز نیب جلال بگذاخت
 اینهمه صور و اشکال مصنوعات که نقوش و همی اند در آئینه او خام پرداخت و در بعضی لیس مصرع اول
 بدین نوعست قوله جلوه کرد درخت روز ازل زیر نقاب ایست یعنی تخلی کرد زیر نقاب یعنی
 در پرده اسما و صفات محبت اگر ذات بے پرده اسما و صفات متجلی گردد و عالم محو و مستلاشی شود و آن
 خالی اسعول الف حجاب اینهمه نقش در آئینه او خام افتاد ذات در بطول تجلیات و شیون ذاتیه در مرایاء
 اعیان ثابت ظاهر اند اینهمه نقش غریبه در آئینه او خام افتاد و صور حجاب و اشکال و نقوش و همی ظهور آید قوله

اینهمه عکس می و نقش مخالف افتاد | یکفر و غم رخ ساقیست که در جام افتاد

یعنی چندین ظهور گوناگون مخالف از سلم و کافر و عاشق و عاشق و صادق و کاذب و طبعی و عالمی و عالم
 و عاقل و مجنون و خوب و زشت که در نظر است اینهمه یکفر و غم رخ و دوست که در آئینه کون بکس کون
 پیدا است از اینجهت بر وجهیست خود میدامی ماث و هر کس بوجهی تو چه دارد مقصودش در دنیا و آخرت
 هم در است که هم متوجه بر است قوله

الست بین از نظر راست بقصود رسید | احوال از چشم و دین در طمع خام افتاد

عجب بے بونی که چند آن بویها برست آن لے دوست و غم لے زنجی که چندین رنگها رنگ آن بخت

عجب نے نشانے کہ چندین بے نشانہا نشان آن بے نشان است عجب نہانے کہ چندین عیانہا
عیان آن نے عیانست عجب بے بیانے کہ چندین بیانہا بیان آن نے بیان است عجب بیانے
کہ ہر زبان است عجب است کہ معنی دیگر پر از دو عجب معنی کہ ہر صورت نشانے فار و اما از تفرقہ صورت
گوناگون بہجت رسیدن محال لینے عارفان کامل بہر عبارت یک معنی دیدند و در ہمہ مظاہر یک طہور نمودند
برادر رسیدند اما ظاہر بن بسبب تفرقہ صورت کہ مائل بغیر است و طبع شہود و حرات دارد و طبع غایت قوت
در خم زلف تو آویخت دل از چاد و قن

آہ کہ چاہ برون آمد و در دام افتاد

معنی نماند کہ چون سالک بمرتبہ از مراتب الہیہ کہ چاہ ز رخ عبارت اناں است کہ غوطہ بخورد و فناء کلی حاصل
نمودہ مستغرق عین جمع میگردد یعنی در استیلاے این مقام مغلوب آیند میشوند و ایشانرا بجاویز سبب الہین
گویند و ایشانرا کامل غیر مکمل گویند چرا کہ تفویض ہدایت بدیشان منقض نشد و یعنی از استہلاک دین
جمع بر ساحل صحو لعل المحو فرومی آیند و ہدایت بدیشان منقض میشود و باز در دام ہستی و لوازم او مقید
میشوند ایشانرا کامل مکمل میگویند و صوفی نامند میگویند کہ دل من از مرتبہ مجود است و زلف تو کہ عبارت
از تعلیم مرشد است زود تا از ان چاہ بر کدہ بساحل صحو قرار یابد و کامل مکمل شود اما افسوس کہ باز در دام
ہستی مبتلا شد و شیخ عبدالواحد میگوید در حل این دو بیت کہ جان علوی یعنی روح انسانی کہ از عالم سلوک است
ہوے داشت کہ بتقاضی اصلی خویش بچاہ زرخہ ان فرو آید یعنی بمرتبہ طبع بشری و نفس انسانی کہ از مرتبہ
است پس دست ب زلف خم اندر خم کہ ز زبان تنزلات است و ز مرتبہ کہ نفس و طبع نازل گشت این سنے
بیت الغزل کہ بالا بعد از چند ورق مرقوم شد و معنی بیت این غزل آنست کہ دل طلیفہ ربانی خواست کہ از قنات
حب طبع نفس خود را بفضاء عالم حقیقت رسانید و از نشیب چاہ فقید بزوہ اطلاق ترقی نماید و در خم زلف
شریعت آویختہ بازاید ولی افسوس کہ از قید طبع و نفس نرسیدہ در دام زلف شریعت افتاد و این زمان بقیہ
بدام زلف شریعت است و ہنوز بمرتبہ اطلاق نرسیدہ و درین مصرعہ اشارہ است کہ تا کہ از طبع و نفس بکلی
خلاص نیابد و مرتبہ اطلاق شریعت نرسد بہر مقصود نرسد قولہ

چکند کہ پئے دور ان نرسد چون پر کار

معنی ہر کہ در دائرہ کل بود ہونی نشان افتاد و بتقلب و مافعال در قلب در احوال بر روی خود کشادہ
پر کار اگر یے دور ان زود و پریشان نگرود چکند چون افتادے اسرار نمود متوہم شد کہ مبادا کہے پندارد

که خواست خود را حاصل می شمارد و اظهار این اسرار بر تو ستائی محمول دارد و لا حرم می نگارد قوله

خیرت عشق زبان همه خاصان سیرید از کجای شیرخس در دهن عام افتاد

یعنی خاصان این معنی هم میزنند من که در حلقه بوامم نمیدانم که سر علم او را کجا در دهن من افتاده و دیگر گاهی
یعنی ارجو من در حوام از مسجد کربايات افتاده است عذرا این معنی میکند قوله

من ز مسجد کربايات نه خوا افتادم اینهم از عهده ازل حاصل فرجام افتاد

یعنی از مسجد که محل ملاعت است و آن موجب قنوت است یعنی عالم اطلاق به حرکات که متعلق محبت است
و آن موجب اعداست یعنی در عالم تقید من خود نیفتاده ام بلبه این انصیه از نیست و باین که نصیبه
ازل ار خود نمی توان انداخت قوله

آن شد اے شیخ که در صومعه باز مینمی کار ما با رخ ساقی و لب جام افتاد

یعنی اے شیخ آن وقت رفت که مراد صومعه تقید مار میی دس روسته بمرتب اطلاق سیارم و محبت شد
و متهم و از متا بد اسرار آن مرتبه نهی بر ندارد زیرا که کار من با رخ ساقی و لب جام افتاد و بعد و تحلی
آن روسته و صومعه مستی انجام در ریاضت برومی خود خواهم کشاد و محطه نخواهم آسود تا که مشاهده ارا
نخواهم نمود یا مراد آن بود که اے شیخ آن رفت که مراد صومعه من ماز میی دس روسته گالی مستعار را گیرم
زیرا که کار من با ساقی سقا هم ربه هم شراب بطور آ و جام آن شراب افتاد و جان من با رخ حال از عالم فناء
ل عالم بقا رضا داد و چرا رضا ندید بدان رجال آنکه قوله

زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت کالکه شد کشته او نیکه سر انجام افتاد

پوشیده نمائند که ربط این بتقریر پذیرا نیست و دارد اما وجه ربط بتقریر نیست آنست که چون فرمود
که من ریاضت خواهم کشید و محطه نخواهم آرمید احتمال آن است که کسی گوید که چنین نباید که خوب
هلاکت باشد فرمود که زیر شمشیر غمش تا آخر و نیک سر انجامی کنایه از مصون این قول است من قنات
فاما دیته پس بشک این لفتهاست که گوناگون که از عدم بوجود رسید و وجود بذات و تحلیات متکثر
حیرتگرده فائز گردید و باز از جمیع لذات وجود اعراض میدهد با امید نیک سر انجام طریق هلاک گیرند
و حصول اینهمه مراتب از آمار لطف او و باین زبان میکشاید و میفرماید قوله

هر دس باسن بل مشوخته لطفی در گریست این که این که چو شالیسته انعام افتاد

معنی این تقریر سابق بوضوح پیوست قوله برندی علم با شقی مشهور طبل پنهان چیز نرنگه
پنهان دارم طشت من از بام افتاد و سواست عالم شدم و آشکارا گردیدم قوله

صوفیان جمله حرفیند و نظر باز دلی	ز انبیا حافظ دل سوخته بدنام افتاد
----------------------------------	-----------------------------------

معنی آنست که جمیع صوفیان این حالت دارند و باید حصول آن مامول که مشاهده آثار عالم اطلاق است
پیوسته در کار اندامان بسبب کثرت کوشش و حصول آن مطلب با بسبب خود کاهی که استعجال
وصال نمود و محطه نیا سودم تا همه بحال من پی برورند بدنام گشتم یعنی شهرت یافتیم و اینهم خود کاهی
است که هم خواجہ فرمود خود کاهی بدنامی کشید آخر میتواند بود که چون ادعای اختصاص فرمود بانعام
ملایم نپذیرد بجهت آنکه محض صوفیان را همین حالت فرمود که همه صوفیان را همین حالت است اما به سبب
دل سوختگی که باعث کثرت ناله است و کثرت ناله باعث شهرت صاحب آن مقاله بدنام گشتم
و مشهور بخارج و نظر بازی شدم غزل

عسلام نرگس مست تو تا جدا رانند	خراب بادۀ لعل تو بهوشیارانند
--------------------------------	------------------------------

نرگس مست کنایه از ذات باعتبار استغناء و تجلی خراب بادۀ لعل کنایه از بوسه
و یا سخن قوله

ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز	وگر نه عاشق و معشوق را ز دارانند
-------------------------------	----------------------------------

ترا خطاب بمعشوق صبا مرشد که هر دم در اظهار فضائل و کمالات آبدیده گریه غماض ظاهر کنند و را و گرنه
عاشق و معشوق را ز دارانند باید مادر اغیار از ناتوانی و تو که در نیاید قوله

زلف درو تا چون گذر کنی بنگر	که از یمین و یسارست چه بیقرارانند
-----------------------------	-----------------------------------

زلف درو تا کفر و اسلام که الکفر و الایمان مقامان من در اء العرش یمین دست راست
یسار دست چپ قوله نقش چهره عشاق صورت خاک آلود عاشقان میتوان دیدن
معلوم نمودن قوله

رقیب در گذر و پیش ازین مکن نخوت	که ساکنان در دوست خاکسارانند
---------------------------------	------------------------------

ساکنان در دوست عاشقان خاکسار و در گرد آلود قوله

گذر کن چو صبا بر نقشه زار و به بین	که از تپا دل زلفت چه سوگوارانند
------------------------------------	---------------------------------

بنفشه گیسو حصار سر بکوب و بنفشه زار مراد حلقه عشاق لطاف و دراز دستی زلف جاذبه
سوغواران با تردق قوله

نه من بران گل عارض غزل سلیم و پس | که عند لیب تو از هر طرف هزارانند

غل عارض ذات واجب الوجود غزل سلیم تنگوست بهستم عند لیب عشاق و مدح خوانان قوله

انصب است بهشت ای خدا شناس برد | که مستحق کرامت گناه کارانند

ای خدا شناس را به ظاهر پرست که خود را خدا پرست میدانند یا معتاد تسخر جول تیغ یا کلام من تحت کرامت
هی ائمه مدینه و انادب عفو و گناه کارانند اما المشتاق الی المذریب اسه عاصی بر روی
ار فصل و کرم رب العالمین تو میدستی که این ناله حرین و خنثی قلوب شکسته بر محرم احب الی من
تسبیح المقریب قوله

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن | مرو بصومعه کا نجاسیاه کارانند

میکده مقام عشق و آستانه پیر چهره ارغوانی کن سرحدی حاصل ناصومعه پیا به کاران
ظاهر پریشان و ریا کار قوله

تو دستگیر شواست خضر پیچیده کن | پیاده میروم و همزمان سوارانند

دستگیر و کار خضر پیچیده شد پیاده یعنی بهر یک عشق نیر استعداد یا تصدیق تمام قوله

خلاص حافظ ازان زلف تابدار مباد | که بستگان کند تو رستگارانند

زلف جد عشق بستگان مقیدان عشق کایه از عاشقان رستگارانند رستگار
اراسوی الله غزل

قتل این حسنه بشیر تو تقدیر نبود | ورنه هیچ اذول بیرحم تو تقصیر نبود

این غزل در حدائی مرشد است خسته مجروح تیر محبت بیرحم بیرحمی صفت محبوب است یعنی مرشد
را به کام جدائی بحکم العمدۃ اذا فقدت عرفت عرس حال خود میکند معهود انکسار میگویی که گشتن
این مجروح بحال رسیدن این حسنه تبوجه و قصد تو تقدیر نبود و گرنه از لطف و کرامت تو هیچ تقصیر
بود که اندک لا تقدیری من اعصبت و لکن الله یهدی من یشاء قوله

من دیوانه جو زلف تو را میگردم | هیچ لایق ترم الا حلقه زنجیر نبود

دیوانہ منسوب عشق زلف ہند بہ مراد وصل زیرِ خیر عشق معنی آنست کہ این دیوانہ از خرد بیگمانہ چون
از صحبت جہای شدم و جذبہ لطف تو را کہ دم تیج لایق تر مرا از حلقہ زنجیر نبود کہ کنایہ از عشق و جنون
باشد احمدی کہ آن میسر آمد قولہ

یارب آئینہ حسن تو چہ جوہر دارد | کہ در و آہ مرا قوت تا تیر نبود

معنی آنست کہ آئینہ حسن خلق تو چہ جوہر دارد کہ در و تقصیرات ما اثر ندارد ہر چند باقتضای بشریت تقصیرات
از بنا وجود سے آید مرشد آن را بخاطر نیارودہ باز بہدایت ما میگوید اللہم اھد قومی و انہم لا یعلمون
و نیز معنی آنست کہ اے بار خدا یا آئینہ حسن تو کہ تجوہر صفات حمیدہ است جوہر دارد کہ در و تقصیر و عیسیان
مرا اثر سے آرد ہر چند عیسیان ما زیادہ شود بحکم سبقت رحمتی علی غضبی مشمول رحمت می نمود و ایراد
آئینہ و آہ از تلذذات شعریت کہ آئینہ از آہ تباہ میشود وفات پاک ایزد رحمن از عاصی و خطا سے
عبادت میگزینے گردد قولہ

سحر ز حیرت ز سہ و میکدہا بر کردم | چون شناسا سے تو در صومعہ یک پیر نبود

یعنی از غایت حیرت در عالم عشق در آمدم چون در صومعہ نشینان تیج پیر آشنای محبت تو در دنیا تم قولہ

نازنین تر ز قدرت در چمن دہر نخواست | خوشتر از نقش تو در عالم تصویر نبود

عالم تصویر دنیا معنی آنست کہ سربہ عالم گردیدم نازنین تر از قدرت تو در چمن دہر نخواست و بسا لم
وجودش ایزد تعالیٰ نہ پیر استہ خوشتر از نقش تو کہ بہا لیاں رو نموده و عالم تصویر کہ دنیا است نبود قولہ

تا اگر ہچو صبا باز بگوئے تو رسم | حاصلم دوش بجز نالہ شبگیر بود

شبگیر سحر و آغوش این گردیدن من گرد عالم نبود مگر آنکہ بدین وسیلہ باز ہچون صبا بگوئے تو رسم
لیکن ہر چند گردیدم غیر از نالہ حاصل نشد قولہ

اَلنَّکَشِیدَمْ ز تو اے آتش ہجران کہ شمع | جز فناء خودم از دست تو تدمیر نبود

یعنی اے محبوب من از ہجران تو آن شہائد و بلیات کشیدم کہ ہچو شمع جز فناء خودم از عشق تو تدمیر
نہود بہبود خود و ران دیدم قولہ

آستہ بود عذاب آمدہ حافظ بے تو | کہ بر یکیش حاجت تیر نبود

یعنی حافظ بے تو آیت عذاب بود نازل شدہ کہ یکیش حاجت تیر نبود غزل

کنون که در چمن آمد گل از عدم بوجود
بنفشه در قدم او نهاد و سر بسجود

چمن دنیا گل آدم بنفشه ملک معنی آنست که کسول مکنی آسا در چمن دنیا صورت انسانی تو از عدم
وجود آمد و از کمال تعلیم ملائیکه را مسخ و تانک شستمال حوالی در خواب غفلت مانی قوله

منوش حامی صبحی بناله دقت و چنگ
میوس غشپ ساقی بمنمہ سنے وجود

صبحی شراب باد که بر لب دمع خمار نوشید و اول قیظ و میاری در پیاری از خواب غفلت و دقت و
چنگ کبابه ارسلف که ایشان در مصنفات خویش آنچه گفتنی است گفته اند هر که آنرا مطالعه کند از غفلت
برگردد و غشپ ساقی حصول جذبه عشق سنے وجود و هر دو ساز اندک نایه از مرشد یعنی جام صبحی و پیاری
ار سلف رک آر و جذبه عشق مارشاد و مرشد دقت بدست آر که قاصد بر کمال ترا بعین عنایت برگزید و در
احسن تقویم آفرید و یس در اسفل السالطین مانند نانوشت و دون جمتی است قوله

بباغ تازه کن آئین دین ز رشتی
کنون که لاله بر افروخت آتش نمرود

بباغ کنایه از وجود سالک ز رشت نام حکیمه که واضح دین آتش پرستی بود دعوی بپوت نمود
و زنده است که کتابهاست در احکام آتش پرستی تصیف است گفت برین نازل شده اند و مراد
از ز رشت مرشد عشق آئین ز رشتی احوال موهوم عشق بازمی لاله شکسته است سرخ رنگ کنایه
از افروختن وجود به مقام طلوع موسم جوانی آتش نمرود کنایه از عشق معنی آنست که در باغ وجود
آئین ز رشتی تازه کن و خود را در عشق بله آواز کن که اکنون یعنی در چهار جوانیت وجودت لاله و
شکفته معانی تمام در زیر آن نهفته یعنی آتش حور و مجاهده در وجود و بیرون زد و از غیرت غیر را بسوزد
که بغیر از آتش آئینه صبر و صفا نمی پذیرد و رنگ خودی و نیازی از آن آئینه دور میکنی اسے برادر ناتوانی
در آن هنگام از مجاهده خود در نمائی تا خود را بدان وسیله و از حلیا رسائی دیتواند که ز رشت مرشد
باشد که اعمال عشق باشد و رسوم عشق بازمی که آتش پرستی مانند آئینه باشد و مستر شد و در آن رخت
دلاله کنایه از دل سالک یعنی چون لاله را عشق از دست سر برزد و در عروس واریرد و اندر رخ برآرد
آئین مجاہدات را در باغ وجود تازه کن در ریاضاتے که از ظاهر پرستی کرده آنرا ستر قوله

بدر و گل منشین بے شراب شاہ و چنگ
که میخورد و ربقا هفتہ بود معدود

بدر و گل در ایام بهار و جوانی بے شراب عشق و محبت شاہ و سوز چنگ ستر بچنان عشق قوله

ز دست شاہد نازک خدای عیسیٰ دم	شراب نوش دریا کن حدیث عادی نمود
شاہد نازک خدار مرتد باعتبار جمال ظاہر دزدگی بخش عیسیٰ دم کمال معنوی عادی و ثنوی نام و وقیلہ حدیث عادی و ثنوی قیل و قال و قصہ خوانی قولہ	
جہان چو خلد برین شد بدور سوسن و گل	وے چہ سود کہ دروے نہ ممکن ست خلود
جہان چو خلد برین شد بمنزل بہشت است روح بخش بدور سوسن و گل بسبب شگفتن گلاب و مسنونہ و تجلیات ربانی وے چہ سود اما چہ فائدہ کہ دروے نہ ممکن ست خلود ہمیشہ جاس ماندگی نیست یعنی دل بستگی نباید نمود قولہ	
شدہ بروح ریاحین چو آسمان گلشن	زمین اختر میمون و طالع مسعود
بروح ریاحین اضافہ بیانہ دریا چین گلاب مراد عارفان بالہ میمون مبارک مسعود نیک معنی ابن بیت آنست کہ زمین کمال سعادت خود بسبب ذات بابرکات عارفان و عاشقان مانند آسمان روشن گردیدہ قولہ	
چو گل سوار شود بر ہوا سلیمان وار	سحہ کہ مرغ در آید بنغمہ داؤد
گل مراد تجلی سوار شود ظہر کند بہجت مرغ ساک بنغمہ داؤد خوش الحانی مراد ذکر دیاد قولہ	
بیار جام لبالب بیا د آصف عہد	وزیر ملک سلیمان عادی وین محمود
آصف بضم جامہ البیت معروف و بفتح نام وزیر سلیمان داو کی از علماء بنی اسرائیل بود پدر او برخیا نام داشت قولہ	
بود کہ مجلس حافظہ بزمین ترنیش	بہر انچہ می طلبید جملہ باشدش موجود
بزمین فرخندگی و خجستگی غزل	
کے شعر ترا نگین و خاطر کہ حزین باشد	یک نکتہ ازین دفتر گفتم کہ این باشد
شعر تر شعرے را گویند کہ دروہج رفتگی نبود و عقیدہی بنیاست مراد سخنان عشق و محبت کہ مقبول دلہا باشد خاطر کہ حزین باشد خاطرے کہ گرفتار تعلقات دنیوی باشد ازین دفتر کنایہ از دفتر عشق قولہ	
از لعل تو گریا ہم انگشتی ز بہار	صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد
لعل کنایہ از لب انگشتی ز بہار رسمے است کہ چنان ملوک و امرا فوج بر موضع تعیین میکنند و شخصے از ان موضع چہن نزد ملوک آید بہانہ طلب ملوک تیرے از ترکش خود و یا انگشتی از دست خود را بوند	

تا بدست برو آن فوج در امان است و مانند که با طاعت در آمده معنی نیست که اگر ار لعل لب تو که عبارت
ار بطون کلام اگر گستر می امان و اسم عظم نشان یا هم که حافظ وقت من مانند از اغیار صدک سلیمان
در زیر نگین باشد و تصدیق بوجوب تکلیف تو وین و در تمام مادیات تیسرا کلا و ادبیت الله و در حکم
من له المولی وله الکلی قوله

غمناک نباید بود از طعن حسود و ایدل | شاید که چو و اینی خیرست تو درین باشد

غمناک لعل ناک بمعنی انصاف و بمعنی ضاوند طعن و اینی بار می یسے سطر خور می قوله

هر کو نمکند فیه زین کلک خیال انگیز | نقشش سخرام از خود صورت گر چین باشد

زین کلک خیال انگیز مراد کلمات عشق نقشش سخرام طریق ضرب اشل است اگر کسی قدس
و قاسم خوب دارد و کابل و کند بود از اذانت او را نقش سخرام گویند اسے صورت حرام که هیچ کاره کتب
جام سے دل پر خون هر یک کیسے داوند | در و الزمة قسمت اضلاع چنین باشد

جام کنایه از سه نوشی مراد حیث و عشرت دل پر خون عشق مراد رخ و محنت قوله

اور کار گلاب و گل حکم از لی این بود | کان شایه بازاری دین پرده نشین باشد

گلاب صوفی و مشایخ و ملا متی گل ملا متی صوفی شایه بازاری اشارت محلی دین اشارت

به گلاب قوله

آن نیست که حافظ را زندگی شود از خاطر | کاین سابقه زندگی تار و زپین باشد

سابقه پیشین عهد از لی تار و زپین روز قیامت و دم زلیست غزل

کسے که حسن رخ و دست در نظر دارد | محقق است که او حاصل بصیر دارد

سخ اشاره از نظیر تجلی حال است و سبب بمباد واحد کرد و میر عبارت از وحدانیت است معنی نیست

که هر کس که همه جا هر تنه جلال او معانه کند محقق است که کمال بینائی مراد است قوله

چو خامه بر خط فرمان او سر طاعت | نهاده ام مگر او سر به تیغ بردارد

یعنی قلم و سر طاعت و بندگی بر فرمان او نهاده ام و تیغ نفع سرداشتی نه ام مگر سر او به تیغ بردارد

که در آن وقت کار بدست من نیست قوله

بپایبوس تو دست کسے رسید که او | چو آستانه برین در همیشه سر وارد

سرخ
عبدالله

یہ شریف یا یوسف تو کہے را دست داد کہ او دام سر برین آستان است قوله

از در قیاب تو برگز بسینه ام تیرے | از بس کہ تیر غمت سینه بس پر وارے

از بس کہ تیر عشق تو سینه ما بے سپر ساختہ و در پیش نہادہ رقیب تو ہرگز بران تیر نزدیک نہ ظاہر دست
بر کہ سر امیش کند ہر چند عدد باشد رحم نہاید قوله

از ہر خشاک ملولہ بسیدار باد کج صاف | کہ بوسے باد و مدام داغ تر وارو

خشاک طاعت و عبادت سے عشق ہوا باد صاف لبش مستغرق باش بوسے باد لذت بخش
دامم داغ تر وارو مدام موجب نرجس ماست قوله

از بادہ بیچیت اگر نیست این نہ لیس کہ ترا | دے زو سوسہ عقل سے خبر وارو

ز بادہ بیچیت اگر نیست یعنی اگر از عشق تیغ فائدہ تو نیست این نہ لیس این کفایت سے کن
و سوسہ عقل جنگ و جیل و قیل و قال بہ خیر وارو آزاد سازد قوله

کے کہ از رہ لقا سے قدم برون نہاد | بخرم میکدہ اکنون سر سفر وارو

یعنی کسیکہ زہد و پارسائی او کمال بود و قبل ازین مشہور کنایہ از خود عزم صبر و ثبات دیکار میکدہ
عالم عشق سر خیال قوله کسے بوصل تو چون سمع یافت پروانہ پروانہ حصول بوصل چون

شمع کے را دست داد کہ زیر تیغ تو ہر دم سرور وارو ہر دم از تو سرور دارد و ذرا سے تیغ عشق
تو سازد پریشانی تصدیقات کہ ہست یعنی در پیش دارم نظر دار و نگاہے نکند قوله

دل شکستہ حافظ بخاک خواہد برد | چو لالہ داغ ہوا کے کہ بر جگر وارو

بخاک خواہد برد و قے کہ بخاک خواہد بود آنوقت ہم ہوا محبت غزل

کلاک مشکین تو روزی کہ زما یاو کند | ببرد اجر و صد بندہ کہ آزاد کند

یعنی اسے محبوب من روزے کہ بنامہ و پیام این غریب بیٹا را یاد نمائی اجر آزادی دو صد بندہ یا بی قولہ
قاصد حضرت سلے کہ سلامت بادا | چہ شو و گر بسلا سے دل ماشا و کند

سلوی نام مشوقہ عرب مراد مشوق بسلا سے دل ماشا و کند اسے سلا سے ہمار سازد قوله

امتحان کن کہ بے گنج مراوت بدہند | اگر خرابی چو مر الطیف تو آباد کند

امتحان کن در معرض امتحان و اگر بے گنج مراوت بدہند بموجب من کثیر غنی کمبخت کثیر غنا کثیر غنا

عناں بیست و نہاد

لَتَكُنْ لِي قَصِي خَاتَمَةِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ نَصِي اللَّهُ لَهُ الْفَحَاةُ كَزُخْرَافِي كَزِينِ دُورِي وَهُجُورِي
لَطْفُ تَوَابُوكُنْدِ وَصَلِ رَسَانِدِ قَوْلِهِ

شاه را به بود از طاعت صد ساله زبید | قدر کی ساعت عمرت که در واد کند

از طاعت صد ساله زبید قال عزم العدل ساعة خیر من عبادۃ الف سنة که در واد کند به یاد عریل
رسد قوله

یارب اندر دل آن خسرو شیرین انداز | که بر حمت گذری بر سر فراو کند

خسرو شیرین انصاف بیانیہ لیے مشتوق فرماو نام سنگتراشے عاشق شیریں ایما کاسیہ ار خود قوله
حالیا عشوہ عشق تو ز بنیاد م برد - حالیا الحال تا و اگر بارہ جفا سے توجہ بنیاد کند آیند
را عدم استننا و توجہ در میت آرد قوله گوهر پاک تو از مدحت ما مستغنی است یعنی ذات
تو احتیاج در حق کردن ماندارد فکر مشاطہ چه با حسن خدا داد کند و مشاطہ آراییدہ عروس و شامہ بر کشا
ار خود یعنی حسن خدا داد از تعریف تقریر مشاطہ فکرمندہ است قوله

ره نبردیم بمقصود خود اندر شیرین از | خورم آن روز که حافظ ره بغداد کند

مردے در شیراز توقف نمودیم بمقصود رسیدیم وادستان توجہ بدان صوب نمودد ره بغداد کند
متوجہ آن صوب شود گویند کہ مرشد حافظ اسفند را بخار رفتہ بود غزل

کارم ز دور چرخ بسامان نیرسد | خون شد دلم ز درد بدرمان نیرسد

دور چرخ گردش ملکی سامان آسودگی در واد بھر در مان وصل با آنکہ ما وجود قوله

چون خاک را دپست شدم به چو باد باز | تا آب رخ نیرودم نان نمی رسد

آب رخ کنایہ از غزو و فرمان نیرسد مشاہدہ محبوب کہ توسعہ شقاقت قوله

سیرم ز جان خود بدل را ستان و لے | بیچاره را چه چاره چو فرمان نیرسد

چو فرمان نیرسد چون حکم مردن نیرسد از آرزو ت آرزو سے تو زار لا عرا فخر اسوس
و در پنج کہ آرزو سے آسان نیرسد بے جبر پنج و محنت حصول آرزو نمیشود قوله

تا صد ہزار خار نمی روید از زمین | از گلبن گلے بہ گلستان نیرسد

خار پنج داندوہ از زمین از وجود ساک از گلبن گلے بہ گلستان نیرسد تجلی مستوق

بدل عاشق وارد نمیشود قوله

یعقوب را دو دیده ز حسرت سفید شد | آوازه زمصر بکنعان نمیرسد

یعقوب پدر یوسف و دو دیده ز حسرت سفید شد اشاره بکیمیه و ابیضت عیناً
مِنَ الْحَرِّ فَهُوَ كَظِيمٌ آوازه زمصر خبری از شهر معشوق بکنعان نمیرسد بلکه عاشق نمیرسد
حاصل این بیت آنکه عاشق را از غایت غم داند و دیدن سفید شدن و هنوز مرده معشوق لباشق نمیرسد قوله

از حسرت ابل چهل بکیوان رسیده اند | جز آه ابل فضل بکیوان نمیرسد

حسرت و به ابل چهل درویشان مقلد کیوان زحل که مقاش بهفتم آسمان است آنسے بر تبه بلند
ابل فضل عارفان تقاضای زمان چنین روداده که درویشان مقلد صاحب ثمت عارفان گرفتار غم و آلم

از دستبرد جور زمان ابل فضل را | این خصمه بس که دست سوخته جان نمیرسد

دستبرد و غلبه و تاج ابل زمان ابل ظواهر ابل فضل عاشق دست سوخته جان نمیرسد
بمقصد نمیرسد قوله

حافظ صبور باش که در راه عاشقی | هر کس که جان نداد بجانان نمیرسد

صبور باش صابر بر شدائد و بلیات بدان که عاشقی را سه مقام است اول و اوسط و آخر اول آنست
که شیخ نجم الدین کبری در عشقیه می نگارد که عاشق همه روز در یاد معشوق بود شب بخواب روز بایام
شب و روز مجاور کوی معشوق بود و خانه معشوق را قبله خود سازد و همه روز گرد خانه معشوق طواف کند
و بر در و دیوار معشوق نگاه کند تا باشد که جمال معشوق از دور بیند تا از دیدار معشوق راجت بدل
مخروح دے رسد و مرهم جراحت دل دے گردد و اوسط آنست که در عشقیه شیخ نجم الدین است که
عاشق تحمل دیدار معشوق نتواند که چون معشوق را بیند لرزه بر اعضاے او افتد خوف آن باشد که
ببافتد و بهیوش گردد زیرا که آتش عشق بتدریج اندرون عاشق را میسوزاند و پاک و صافی میگردد و داند تا
دل عاشق چنان لطیف و نازک میباشد که تحمل دیدار معشوق نمیتواند که از غایت نازکی خوف
آن بات که ازین تجلی معشوق نیست شود این مقام است که عاشق فراق را بر وصال ترجیح می دهد
و در فراق راحت و آسایش می یابد همه روز باندرون با معشوق میگوید و از معشوق می شنود و
آخر آنست که در عشقیه شیخ نجم الدین است که دل عاشق را از غیر خالی میسازد و آنگاه عاشق خود را

می بیند بهر عاشقی بی نیاز از خود و گریه و زاری و اگر آید پندارد که معشوقست که میخورد و می چسبید و
میرود و می آید اندوه و فراق نماید از غم بجزان خلاص یابد و جهان با سنگ لگرمعشوق را از سیر و ن بیند
التفات نکند و بحال خود باشد و متغیر نشود از محبت آنکه در اندرون است و دل با دوسه آتش گرفته
و دل را مستغرق خود گردانیده متاثر نمیشود و متغیر نگردد از بیرون که دور تر است اگر کسی سوال کند
که درین مقام اگر از بیرون متغیر نمیشود راست جزای بیرون التفات نمیکند چون بیرون داند و ن
یکه اند جواب آنست که عاشق با آتش عشق سوخته و نهایت لطیف و روحانی سته و بحال معشوق
را که در دل وطن ساخته و بگی دل را فرو گرفته بهم نهایت لطیف و روحانی و التفات روحانی و روحانی
باشد و التفات بحسبانی مناسب است اما لیل و نخل از اینجا است و چون حال معشوق بگی دل را فرو
گرفت چنانکه هیچ چیز در راه نماید عاشق خود را نمی بیند بگی معشوق را می بیند پس متغیر و فتنه شود
که دو کس باشد و التفات و فتنه کنند که دو کس بودند درین مقام است که طلب بر میخیزد و فراق و
وصال نماید و خوف و امید و قبض و بسط هر یک می شود و آن هر سه مقام بود اند اگر شرح میسازم
سخن دراز میگردد بنابراین مختصر گفتا که دم اما آخر عاشقی ناست که عشق اوله حرق آخره قتل
جان نداده و فانی از خود نشد و بجانان نمیرسد مافی بحق نمیکرد و غزل

آید که آن دو که مست و خراب میگرددند	نشسته پشت بر آفتاب میگردند
و ترک زاده و خرگه نشین میروند	بسان ساقی و جام شراب میگردند
و در بحرند که در عین آب بیابند	چو آفتاب بجای خراب میگردند
و صوفیند که در دل از قند مدام	در و ن صومعه مست و خراب میگردند
و دوز در بن و ترک شوخ عیارند	بگردنقد که شیخ و مشاب میگردند
و شیر گیر جو رو باه خوش فریباند	بگاه صبح و شب ماهتاب میگردند
و زنگیند که ملاح وار گرد محیط	بسان زورق بسین بر آب میگردند
و نازنین بلا جو سه فتنه انگیزند	بقصد حافظ اسکین شتاب میگردند

آن دو که مست و خراب میگردند اشارت به چشم آفتاب و شانی و ترک زاده اشاره بحشم
و دوزخ و شیر گیر جو رو باه اشاره بحشم و صوفی اشاره بحشم و نازنین بلا جو سه فتنه انگیز اشاره بحشم

خراب پنهان دو وز و اشاره بچشم رهنران از انچه که از نه بعشق آورده شویخ بیباک عیار حیت و
جاواک نقد که دل شیخ پیر شاد جان و دوشیز گریه شاد چشم شیر شاد ویران محیط دیاسان مانند زورق کشتی غزل

گفتم کم دمان و لبست کامران کنند | گفتا بچشم هر چه تو گوئی همان کنند

بچشم اشاره بقبول چنانچه گویند بچشم قوله

گفتم خراج مصر طلب میکند لبست | گفتا ویرین معامله کست زبان کنند

مصر کنایه از وجود خراج مصر مراد حیات مستعار لب مراد کلام از ذکر سبب واراده مسبب این معامله
کنایه از دادن شے مستعار و خریدن لب کت زبان کنند زیاده ندارد قوله

گفتم بنقطه و منت خود که بر در راه | گفت این حکایتیست که با کتبه وان کنند

نقطه و من سرخی کج پنهان مراد کتبه ذات که بر در راه بیچکے را بدان راه نه و بیچ مردے ازان
آگاه نه این حکایتیست که با کتبه وان کنند یعنی هر فردے داننده این کار و هر مردے محرم این
اسرار نیست قوله

گفتم صنم پرست مشو با صمد شین | گفتا بکوی عشق سہین و همان کنند

صنم مرشد و معشوقه پرست صمد خدا پرستی و مراد از عشق عشق حقیقی است و در عشق حقیقی
فرقی میان صنم و صمد لازم نیست چنانچه کسی گفته که اگر شود جامه بدل شخص مبدل نشود
هر کجا با صنم آمد بزبان با صمد است و در گاه دوئی در میان نیست همان یک معشوق از هر ذره
جلوه میگردد و نیز دیگرے گفته که چشم گهر شناس نداری بگویت و کاین نه صدق بگو نه
بیکانه پر شده و پس خواه با صنم نشیند خواه با صمد مشا بده همان معشوق حقیقی مینماید لیکن
این حالت مجذوب مستهلک است اما سالک با وجود مشا بده حقیقی همه جاعل بران میکند که در
هر چه نامشروعست نشان قهر و جلال بیند و در هر چه مرضے بود نشان لطف و جمال یابد و بیند
یعنی از مظاهر قهر بگریزد و در مظاهر لطف آویزد و در تجلی صفاتی گوید اعوذ بربضاک من بخلک
و در تجلی ذاتی گوید اعوذ بک منك قوله

گفتم هوای میکره غم سے بروز دل | گفتا خوش آن کسان که دے شادمان کنند

هوای آرزوے میکره عشق غم سے بروز دل رفع غم سے نماید و لے شادمان کنند بد لے

دست رساند قوله

گفتم شراب و خرقه نه آئین مذہب است	گفت این عمل بزمی پیرمغان کنند
-----------------------------------	-------------------------------

شراب عبارت از حیرت است که بخود بسیار و سر و دست ساز عاشقان است چنانچه شاعر گویند
 ارے ہمہ کمال و زہم کن ہر چہ تر از تو ستادے تست و میں سنی است کہ گفتم حق را
 سیال حرقہ کہ علامت صلاح است و در میان سر و کہ علامت عشق است طریق بیچ مذہب از مذاہب
 نیست خواب واد کہ اہل در مذہب اولیا کمل میکنند چنانچہ سعدی گفتم ہر گویم سماع لے را در قوله

گفتم ز لعل نوش لبان پیر را چہ سود	گفتا بموسہ شکر نیش جوان کنند
-----------------------------------	------------------------------

لب لعل نوش لبان معشوقان پیر را از موسہ شکر نیش با ناصہ مدحش یا ناصہ میں جو دی غزل

گفتم غم تو دارم گفتا غمت سراید	گفتم کہ ماہ من شو گفتا اگر بر آید
--------------------------------	-----------------------------------

سراید آفر شود اگر بر آید اگر عایت محصول انجامد قوله

گفتم زہر و روان رسم وفا بیا موز	گفتہ ز ماہر و یان این کار کمتر آید
---------------------------------	------------------------------------

رسم طریقت دروش ماہر و یان معشوقان قوله

گفتم کہ بر خیالت راہ نظر بہ بندم	گفتہ کہ شہر دست این از راہ دیگر آید
----------------------------------	-------------------------------------

بر خیالت نظر بہ بندم سے جتم ہستم و در نظر آمد نہ ہم شہر و در از راہ دیگر گشت بل قوله

گفتم کہ بوسے زلفت گمراہ عالم کرد	گفتہ تو بندگی کن ہم اوت رہبر آید
----------------------------------	----------------------------------

بوسے زلفت جذب عشق تو گمراہ عالم کرد آوارہ از ہر کار و بار یا انکہ ہمچو من گمراہے و عالم میت

گفتم خوش آن ہوا سے کہ باغ غلہ خیزد	گفتہ خنک شیسے کہ بوسے دلبر آید
------------------------------------	--------------------------------

خیزد و زدن خنک خوش شیسے کہ بوسے دلبر آید جہانہم صلت قوله

گفتم کہ نوش لعلت مارا باز و کشت	گفتہ تو بندگی کن کان بندہ پرور آید
---------------------------------	------------------------------------

نوش لعل تیرینی لب مراد و حق عشق مارا باز و کشت مارا در آرزو ہمیر ص ہلاک آورده قوله

گفتم دل رحمت کو عزم صلح وارو	گفتہ بکس مگو این ما وقت آن بر آید
------------------------------	-----------------------------------

کو اشارت بلطف صلح و رحمت بکس مگو این موتی ماتن و بیچ ناظر ہر مہر و از این اشارت

گفتم کہ بوسے زلفت گمراہ عالم کرد	گفتہ تو بندگی کن ہم اوت رہبر آید
----------------------------------	----------------------------------

بوسے زلفت جذب عشق تو گمراہ عالم کرد آوارہ از ہر کار و بار یا انکہ ہمچو من گمراہے و عالم میت

صالح رسم دعا سے و در دست تو در دعا حاضر است
 کہ ہر گویا دعا مالک ہفت آسمان کنند

بزم صلیح قوله

اگر من زمان عشرت دیدی که چون سر آید	گفتا خموش حافظ کاین غصه هم بر آید
-------------------------------------	-----------------------------------

سینه اے محبوب روز سے آن بود که ما تو در یکجا بودیم و پیش و عشرت مشتعل دیدی که آن زمان عشرت چون بپایان رسید کین غصه ایام بجران بر آید آخر آید غزل

اگر چه از غمزه بتان ز خمود بدل کاری کنند	که گپه از مرهم باشد که دل داری کنند
--	-------------------------------------

غمزه ظهور و جفا و هجر و عتاب معنی مصرع ثانی آنکه گاه گاه است اگر دل داری کنند بزم مرهم نبهادن است بدول خسته عاشق قوله

اگر نباشد از مے لعل تو بوی در شراب	صوفیان از دیدہ دائم کار خاری کنند
------------------------------------	-----------------------------------

مے و مل شراب عشق خمار می نوشی کار خاری جبره ریزی سینه اگر عشق اسید وصل نباشد و مشاهدات تجلیات زمان زمان دل داری نباشد عاشقان همیشه در گریه و زاری باشند و در مے شادی اصلان نشاند و خویش را داند و چنان آرند که هیچگاه بخوشی نپردازند ذوق مے لذت عشق مے عشق هم ستانم و او مے شب و روز مے نوشی بسر برم هم گم مستانه رقص مستانه دار برقص اندایم ساقیان عارفان کامل مطربان مرشدان کامل امروز کنون گریاری کنند تو بجه در باره ما کند یک صبور صبور بضم صبع تا صبح بیداری کنند عاشق شوند که تمام شب بیدار شیوه عاشقان است مے مے شد خراب لبیب کم رسیدن مے مشاهدہ محبوب خراب شد مے غزل جند به عشق۔

اگر من از باغ تو یک میوه بچینم چه شود	پیش پائے بچراغ تو به بنیم چه شود
---------------------------------------	----------------------------------

باغ کنایه از ذات میوه فیض پیش پائے در حالیکه پائے پیش کذا فی مؤید الفضل قوله

یارب اندر کف سائے آن سرو بلند	اگر من سوخته یکدم بشینم چه شود
-------------------------------	--------------------------------

گفت پناه قوله

آخر اے خاتم جمشید سلیمان آثار	اگر فتد عکس تو بر لعل نگیتم چه شود
-------------------------------	------------------------------------

خاتم بن خاتم جمشید سلیمان آثار دل عارف عکس تجلی لعل نگیتم دل قوله

زاد شهر جو مهر ملک و شهن گزید	من اگر مهر نگاری بگویم چه شود
-------------------------------	-------------------------------

در این کتاب در شرح دیوان حافظ

مهرنگاری عمت مجبوری قوله

عقلم از خانه بدر رفت و اگر می نیست دیدم از پیش که در خانه دینم چه شود

دیدم از پیش از پیش بی معلوم کردم از خانه دینم چه شود البته که خراب خواهد شد قوله

صفت شد عمر گر انمایه بمشوقه و س تا انا نم چه به پیش آید از دینم چه شود

از ان اشاره بمشوق زین اشاره می قوله

خواجده داشت که من عاشقم و هیچ نگفت حافظ از نیز بداند که چنینم چه شود

خواجده اشاره بر شد غزل

اگر زلفت پریشانست در دست صبا افتد هر جا که دلی باشد در دام بلا افتد

زلفت هذب عشق ازین طوفان اشاره بهم این تخته اشارت دعو بدینا سے فال از رخ او گیرد هر یک اسید وصال او دارو بر تخته فیروز می تا قرعه کرافتد باید دید کدام کس مقصد خود فیروز شود ورتاب مشو غم میاگر گفته خطا افتد بجای گفته شود آن بادو کثایه ار عشق بر خون جگر گردد و سر اسر محنت و در گرد غزل

اگر می فروش حاجت رندان روا کند ایزد گنه بخشد و دفع بلا کند

می فروش بر شد رندان طالبان محنی مصراع ثانی آنکه از مرتبه جلوه دارد بجانب فعل نزول نمودن اگر چه گناه است لیکن چون نفع غیره دوست ما که ندارد البته است که اندر فعله ماین مواخذه کند اگر شراب خد می هر عفتان برخاک ۴ از ان گناه که نفع رسد بغیر جواب گفته

ساقی بجام عدل بده باده تا گدا غیرت نیاورد که جهان بر ملا کند

بجام عدل بده که داندک ده قوله

حق است که در زمان برسد فروه امان اگر ساسک بهد امانت وفا کند

در زمان فی المال بهد امانت وفا کند او کوا نعمدنی اؤن بهد که قوله

مارا که در عشق و بلا سے شمار هست یا وصل دوست یاس صافی دوا کند

سے صافی محنت نے عمل قوله کر رنج پیش آید و گراحت اسے حکیم حکیم صاحب عشق یعنی اگر چه راحت و رنج حکما بگردش چرخ حواله میکنند لیکن نسبت مکن بغیر که اینها خدا کنند

چه فاعل حقیقی دوست که لاله الایه خالق کلشی قوله

در کارخانه که ره علم و عقل نیست و هم ضعیف و راسته فصولی چرا کند

در کارخانه که ره عقل معنی این بیت آنست باید دانست تردید فکر که در اول افتد اگر هر دو بخش برابر باشد شک گویند و اگر یکجا بخش راجع باشد و دیگر مرجع راجع را ظن و مرجع را و هم گویند معنی آنست که چون عقل انسانی در دائر معرفت قدم حق سبحانه نتواند رسید شک نیست که شک و هم کجا تواند رسید قوله

مطرب بساز عود که کس بے اجل غمروا و انگونه این ترانه سرای خطا کند

مطرب کنایه از مرشد بساز عود بیان اسرار حقائق نما قوله

جان رفت در سر و وفا فطر غصه خست عیسی دے کجاست که احیا می کند

در سر می در خیال می عیسی دے کمال احیا زنده گردانیدن غزل

گدخت جان که شود کار دل بکام نشد بسوختیم دین آرزو سے خام نشد

شود کار دل بکام حصول مقصد میسر آید قوله

فتخان که در طلب گنج نامه مقصود شدم خراب جبهائے زغم تمام و نشد

گنج نامه مقصود و مسل محبوب شدم خراب جبهائے زغم بسبب عشق رسوا، عالم شدم تمام نشد بمطلب نرسیدم قوله

در لیغ و درو که در جستجوی گنج حضور بے شدم بگدائی بر کرام و نشد

گنج حضور کنایه از وصل بر کرام نزد اهل کرم نشد حصول نشد لایه اظهار اخلاص بجز و نیز نزل قوله

بطعنه گفت بشه میر مجلس تو شوم شدم بر غبت خویش کین غلام نشد

بر غبت خود کمین غلام او شدم اما او میر مجلس نشد قوله

پیام کرد که خواهم نشست بارندان بشد بر ندی و در و کشیم نام نشد

بر ندی و در و کشی مشهوره اتفاق شد اما بارندان نشد نشست قوله

روست در بر اگر می طید کبوتر دل که دیده در ره خود بیچ و تاب دلم و نشد

در بر وجود کبوتر دل اضافه بیانیه که دیده در ره خود بیچ و تاب دلم نشد از آنجهت که شایکل عشق را

دریاست۔ بالے یاری و سگہی محشوق را تنید و اختر از کده خود مدام عشق در انداخت و ازین
 راه برگردید قوله

بکوی عشق من نه دلیل راه قدم | که من بخویش نمودم صد اہتمام نشد

بیدلیل راه قدم اشارۃ اللفظ تم الطريق بخویش یعنی خود نمودم صد اہتمام نمودم
 نمودم نشد بیش درمت قوله

ہزار جیا براگجخت حافظ از مہر | بدان ہوس کہ شود آن حریف رام نشد

رام نشد یعنی مطیع شد غزل

گرچہ برو اعطی تہر لہ سخن آسان نشود | تا ریا و زرد و سالوس مسلمان نشود

معنی است تاکہ و اعطی میشہ ریا و ارد و اسلام نہیں سہر سہ کہ مقتضای الحق مر این سخن کو سے سخت
 می آید سالوس نام و دروغ و فریب اگرچہ سالوس را کہ با نرمی باشد و اہتمام اسلام بدی کسی جواب
 این نفی اسلام کامل است نہ نفی نفس اسلام کہ لایون احد حق یحب لایہ ما یحب بنفسہ قوله

زندہ آموز و کرم کن کہ نہ چندین نہر است | حیوان آنکہ نشود سے و انسان نشود

زندہ عاشقی کہ چندین نہر است کمال بہر است حیوان آن کہ نشود سے و انسان نشود یعنی
 حیوان آنکہ سے نشود و از شرف سے سال نگردد و این بہریت پس البتہ می مایہ یونید تا انسان
 حیوان نگردد و جب زباں قوله

گوہر پاک بیاید کہ شود قابل فیض | در نہ ہر رنگ و گل کو و مور جان نشود

گوہر پاک استعداد کمال و وجود کمال در نہ ہر قطرہ و شکہ در مور جان نشود و اشارت بقطرہ
 و در حال اشارت بنگ قوله

عشق می وزم و امید کہ این فن شریف | چون نہر سے و گر موجب حرام نشود

این فن شریف عشق نہر سے و گر زہد و یار سائی یعنی مستقاری می وزم و امید دارم کہ این عشق
 چوں زہد و یار سائی دیگران موجب حرام نشود و مباد کہ تقصیر سے و راہ عشق از مابوقرہ آید و سبب
 تقصیر چون راہ اہل محروم نام قوله

اسم عظم کنند کار خود ایدل خوش باش | اگر بہ تبلیس و چیل دیو مسلمان نشود

اسم اعظم مرشد عشق و توجه بکنند کار خود برادر تو برساند ایدل خوش باش هیچ اندیشه زہد و پارسائی
بخطا میار دیو مسلمان نشود نفس تاج نگر و دژ بزم و محبوب حقیقی قوله

دوش میگفت که فردا بد هم کام دلت | سبب ساز خدا یا که پشیمان نشود

میگفت اشاره برست که پشیمان نشو و اے از گفتن خود نام نشود قوله

حسن خلقی ز خدا می طلبم روئے ترا | تا دو گر خاطر ما از تو پریشان نشود

ترا خطاب بر شد قوله

ہر کہ بر کیش بتان بر سر جان می لرزد | نئے تکلف تن اولایت قرآن نشود

ہر کہ در عشق معشوقان از جان دادن میترسد بیشک اولایت عشق نباشد چہ مذہب معشوقان
حاشق کسی است قوله

فرہ را تا نبود ہمت عالی حافظ | طالب چشمہ خورشید و نشان نشود

فرہ کنایت از حاشق ہمت عالی اشارت بان اسد مجب العالی الہم چشمہ خورشید و نشان جمال
محبوب - غزل

گل نے رخ یار خوش نباشد | نے بادہ بہار خوش نباشد

بادہ عشق بہار زندگی قوله

طرف چمن و ہواے بہتان | نے لالہ عذار خوش نباشد

طرف کنارہ لالہ عذار معشوق قوله

رقصیدن سر و حالت گل | نے صورت ہزار خوش نباشد

ہزار بیل جز باقد یار جز با محبوب قوله

با یار شکر لب گل اندام | نے بوس و کنار خوش نباشد

کنار بنت معرود قوله

باغ و گل دل خوشست لیکن | نے صحبت یار خوش نباشد

گل شہاب - غزل

گو ہر مخزن اسرار ہما نست کہ بود | حقہ مہر بدان مہر و نشانست کہ بود

رہنہ جان نقد محقرست حافظ از بہر نشان خوش نباشد

گوهر مخزن اسرار عشق مرا قالوا لای دنا عرضنا الامانه بهمانست که بود خلل در و راه میافته حقه مهر
دل بدان مهر و نشانست که بود محبت غیره در و راه میافته قوله

عاشقان زمره ارباب امانت باشند | لاجرم چشم گهر بار بهمانست که بود
زمره کرده ارباب امانت صاحب عشق گهر بار گرینده قوله

ز صبا پرس که مارا همه شب تا دم صبح | بوسه زلفت تو بهمان نفوس نجات که بود
صبا کنایه از مرشد بوسه زلفت جذب عشق قوله

طالب لعل و گهر نیست و گرنه خورشید | همچنان در عمل معدن و کاشت که بود
طالب لعل و گهر نیست لعل و گهر اعمال و اعدال تصمیه چو زهد و یار سائی نیست عامل محبوب
خورشید مرشد و سالک معدن دل عاشق قوله

کشته غمره خود را بزیارت می آئی | زانکه بیچاره بهمانند گمرانست که بود
بزیارت راسه دیدن مکران میده و مثال و مبتلای قوله

رنگ خون دل مارا که نهان گرفت | همچنان از لب لعل تو عیانست که بود
همچنان در لب لعل تو عیانست کنایه از حسن و جمال بموجب آنکه ۵ لے تفاصله نظر حسن تو
افزون نشود ۶ تا دل حوالت دور دے تو گلگون نشود قوله

زلفت هندو دے تو گفتم که در ره نزنند | سالها رفت و بدان سیرت و نشانست که بود
زلفت هندو تیو مراد تعلقات و دنیا جذب عشق است نشان روش قوله

حافظا باز شما قصه خوننا به چشم | که درین چشمه بهمان آب روانست که بود
باز نمایان کن خوننا به خون که آب گردد خوننا به چشم اشکها به خون آلود چشمه مرا چشم بهمان
آب کنایه از اشکها به خون آلود غزل

گفتم که خطا کردی تدبیر نه این بود | گفتا چه توان کرد که تقدیر چنین بود

تقدیر انداز کرده تدبیر اندیشیدن در عاقبت این عمل در وقت رحلت مرشد یا در وقت
سماوات مرشد از سفر است تدبیر نه این بود یعنی که از مارتی چه توان کرد که تقدیر چنین بود
لے کار باخت یا نمود قوله

مرا چون ضاع عشق بر سر نوشت بے چون عشق از لب قضا نوشتن نباید ستود رد قضا بهیچ نوع نتوان کرد - قوله	
بر دوز ابد خورده بر من گیسر	که کار حسد اے نه کار ریت خورد
خرو عیبها نه کار ریت خورده کار سهل و سراسری بلکه کار ریت عظیم - قوله	
چه از علم و حکمت که در وقت مرگ	ارسطو و بد جان چو بیچاره گرد
چیزی چه شود ارسطو و اعلیایان هم وقت در وقت مرگ هیچ لفعی نمی بخشد ارسطو چو مادان حال و دهر و علم و حکمت لفعی نمی بخشد - قوله	
چنان زندگانی کن اندر جهان	که چون مرده باشی نگویند مرد
منه این بیت است که اے داعظ این قیل و قال بار آئی و زندگانی بے عشق کن که چون ازین سر اے فانی متوجه بهالم بقاشوی مرده ات نگویند و کافقو کو الی یقتل فی سبیل الله اموات من الحیاء قوله	
شود مست و حدت ز جام است	بهر آنکو چو حافظ بے صاف خورد
منه است که هر که چون حافظ بے عشق از جام است یعنی از ازل نوشیده مقام وحدت و قرب به غل	
من و انکار شراب اینچه حکایت باشد	غالباً اینقدرم عقل کفایت باشد
غالباً اغلب و بیشتر بطریق محاوره اینقدر اشاره بمضمون مصرع سابق قوله	
من که شهباره تقوی زده ام با دف و چنگ	ناگهان سر بره آم چه حکایت باشد
یعنی من که شهبادهای دف و چنگ که لازمه عشق است تقوی را راده زده ام و از تقوی اعراض نموده ام مار سر راه تقوی آم در جوع ماو کم این غیر مناسب است قوله	
زاهد ار راه برندی نبرد و مغرور است	عشق کار است که موقوف به ایت باشد
یعنی پروانه که کنایه از زاهد است اگر چه مال اے آتش چرخ میزند اما هنوز گرفتار خودی و خود نمایی است و اینهمه پرواز و چرخ نمایش دوست تا خلق او بهیچ تحمیل کننده و اگر از خود و همیده بودی بجزین تکلف مضطربستی و با تمنع بهر آتشی دشتی از بیاست زاهد از راه برندی نبرد و نیز این مقام رضا و تسلیم است که در معرفت به ایت حال است همدین مقام مقبیه مانده بود و در رست	

وہا ایتے سوئے فتاوہ خود را نرسیدہ بود معذور ش داشته قوله

بند و پیر منانم کہ ز جہلم بر ماند | پیر ماہر چہ کند عین ولایت باشد

یعنی زمام اختیار بدست کے دادہ ام کہ مرا از ظلمت جہل بر ماند و بنور حقین رساند ہر چہ کند او میدانم
مرا هیچ خواستی و ارادے نیست قوله

تا بغایت رہ میخانہ نمیدانستم | ورنہ مستوری ماما بچہ غایت باشد

مستوری کنایہ از بہ قولہ

زابد و عجب و نماز و من وستی و نیاز | تا خود او را از میان باکہ غایت باشد

عجب از جملہ اخلاق مذموم است قال عرم قلنتہ مہلک بخل و هو اعدو عجب عجب بدر تر از
عصبت است و مرد بدر کردار بہمان وقت میشود کہ چون پندار دینکو کار است و ہلاک آدمی رود
چیز است نو میدمی و عجب و از ان آفہنا تو لہ کند و آنہا اینند کہ خود را از دیگران بہتر داند و گناہان
خود را یا دنیا رو و مانچہ یاد آورد بہدارک مستول نشود پندار د کہ خود آمرزیدہ است و در عبادت رتب
نہاشد پندار د کہ خود از ان مے نیاز است و آفتہ عبادت نند و طلب نکند پندار د کہ خود یافتہ و ہر کہ
از دل شنود و از کفر حق این شود و خود را نزد حق علی شناسد بعبادت لے کہ آن خود نعمت حق است
بر دست و بر خود ثنا گوید و تزکیہ کند و چون بعلم موجب بود از کس سوال نکند و اگر خلاف مے چیزے
کند بشنود ناقص نماید پس ہر کہ حق تعالیٰ نعمے چون علم و عرقہ دادہ اگر شاہد بود بدانکہ صفت ویت
و از ان خائف ماند کہ نعمت حق است و از ہر اس آن خالی باشد این شادی عجب بود و اگر باز اینہم خود را
حقے داند بر حق تعالیٰ و این عبادت خود را خدمتے پسندیدہ داند این را دلالت گویند در مذمت عجب
احادیث بسیار اند نماز نماز کہ محصل بقرب الہی است آنست قال غوث الاعظم یارب ای
صلوۃ اقرب الیک فقال الصلوۃ التي ليس فيها سواي و المحصلی غائب عنہ چون مصلی
نماند صلوۃ کجا ماند چر کہ نماز فعل است و فعل تابع ذات چون ذات نماند افعال کجا ماند اینجاست
کہ نماز عاشقان ترک وجود است للذین هم فی صلاتهم دائمون غزل

مژدہ اسے دل کہ در گاہ صبا باز آمد | ہر ہر خوشنجر از طرف سببا باز آمد

باد صبا کنایہ از فیض ازلی و مرشد ہر ہر خوشنجر واردے از واردات سببا شہرے کہ

(منقول)
روح ازین فقرہ مخفیہ کہ یکے سگفت
حافظ اربابہ خود بخود لے شکایت باشد

که یقیناً ملکه آن بود مراد عالم علوی قوله

برکش اے مرغ سحر نغمہ داؤدی را کہ سلیمان گل از طرفت ہو ابا زآمد

مرغ سحر لعل کنایۃ از عاشق و او دو نام بیشمر کبیر سلیمان و بود و حق تعالی اورا حسن صوت بخشید
 بود و قصہ او معلوم است اذ اتلا الرور بحس الصوت یجتنی الجن والاسس والیظیر لسماع صوته
 و تکمل من مجلسه آلاف جنابة نغمة و او دی آواز خوش یعنی سخنان عشق انگیز سلیمان گل
 اضافتہ بیانہ مراد شہادت طرف ہوا عالم بالا قولہ

لالہ پوئے مے نوشین باشند از عم صبح داغ دل بود بامید و دوا باز آمد

لالہ کنایہ انصاریکے نوٹین مجتہد قولہ

فارسی گو که کند فهم زبان سوسن تا بگوید که جراتست و چرا باز آمد

عارف صاحب معرفت نو و آن عبارت از بازنشستن ذات و صفات الهی در صور تعالی
احوال و حوادث و نوار و بعد از آن که بر سبیل اجمال معلوم شده باشد که موجود حقیقی و فاعل مطلق
اوست سبحانه و صورت توحید محل علمی و معنی منصل عینی کرده چنانچه صاحب علم توحید در صور تعالی
و قائل احوال متحد و متضاده از ضرر و نفع و عطا و منیع و نقص و وسط و مضار و مانع و قابض و ماسط و حتی
بیند و تناسل و تقصیر و رویت او را عارف خوانند و اگر مایل و ملت از آن فاعل بود و عمق رب
حاضر گردد و فاعل مطلق را جل ذکره در صور و سائل و در واسطه بارت نامند او را متعرف خوانند و اگر کل
فاعل بود و تاثیرات افعال را حواله بوسائط کند او را ساهی و متحرک خفی خوانند مثلاً اگر کسی معنی توحید
را تفسیر میکنند و خود را مستغرق ببحر توحید مینمایند و دیگرے بر سبیل انکار آنرا با و باز گردانند و گویند که این
سخن نه از سر حال است بل نتیجه فکر و دین است در حال برخند و مردے خشم گیر و داند که این رنجش
من مصدق قول منکر است و الا فاعل مطلق را در صورت این انکار را رستاخیزی و بروے خشم
نگرفتی زیرا که عارف را خشم نباشد مگر در دین ماده خشم نه نیست زیرا که متعرض بحق است و
معرفت الهی را امر تبست اول آنکه هر ترے که یا بد از فاعل مطلق حل ذکره و اندر جناح گرفته شد
دوم آنکه هر ترے که یا بد از فاعل مطلق حل ذکره بمیقین دانند که نتیجه کدام صفت است از صفات
او سیوم آنکه مراد حق را در تجلی هر صفت نشاند چنانچه آنکه صفت علم الهی را در صورت معرفت خود

بازتسناسد و خود را از دائرہ علم و معرفت بل وجود اخراج کند کذا من لفحات الانس سوسن نام گل
آزاد اینجا کنایت از عاشق طالع اللسان چیرا رفت در عالم محو جبر اما باز آمد در عالم صحو قوله

چشم من از پے این قافله بس آب کشید تا بگوش دلم آواز و را باز آمد

آن قافله مشاهدات بس آب کشید بس گریه کرد و راجرس داد و از داخل قوله

اگر چه ما عهد شکستیم و گنه حافظ کرد

حافظا اشاره بمایعنی اگرچه مانگنه کردیم و از ما عهد شکنی شد غزل

مژدہ اسے دل کہ میسما نفسے می آید کہ ز انفاش خوشش بوسے کے می آید

یسیا کنا یہ ازواروے کس اشارۃ بحجوب معنی آنست کہ محب دل حزن خود را کہ غریق بحر فراق و قعر آتش اشتیاق است میگوید کہ ایدل بشارتے باو مر تر کہ عنقریب است کہ واروے ازواروات
تو آید کہ از بوے خوش او بوے محبوب آید و چون یقینش با بدن محبوب نصحتے می کند دل کلام را بدین کجھ قولہ

از غم و هجر مکنا لب و فریاد که دوش
زده ام فال و فریاد رس می آید

بموجب ان مع الحشر كثيرا قوله

زالتش وادی امین نمم خورم ولس	موسے اینخا بامید قصبے می آید
------------------------------	------------------------------

وادی امین نام وادی که در آن بزرگواران و بزرگواران را تجلی شده بود قیاساً با پاره آتش منی
فیضان نور حق مانند آفتاب مخصوص فردی در آن فردی نیست و معنی این بیت در بیت
لمع البرق من الطور و آنست به فیعلم الک آت بشهاب قیاساً بگرفت قوله

پیشکش نیست کہ در کوتواش کار نیست

سے جسے تمام مخلوقات عالمہ بحکم آیت کل شیء والہ رحمون قولہ

کس زندانت کہ منزکہ معشوقہ است | اینقدر مست کہ مانگ حرسے موی آید

کے ذات حق سبحانہ معلوم انبیاء و اولیائے نیست و مقربان درگاہ ازلین سرشرف آگاہ نمیتند
ساکنانِ نرادر ہنگام مشغولی آواز ما از عالم غیب می آیند بر لبش فعل است و بردل راز باد
لب خموش دل پراز آواز ما بہ ادل بیش آواز ز نبوز سخنها بانگ زنبوران نماید چو در گم
کلامے گوید آن سہ پہر بعدہ چون جرس سے در قافلہ کہ دوست دامن رسمہ این بکاسد

زور نامک برسمہ ہمچین قوی تر میگردد قوله

چرخہ وہ کہ بیخا نہ ارباب کرم | ہر حریفے زپے ملتے می آید

ساک مناجاتے کردہ درگاہ نے نیاز کفنہ کے کرتے کہ ہمہ از سرچشمہ فیض تو سیراب اند من
تندلب را ہم چرخہ وہ کہ بیخا نہ الخ قوله

خبر از بیل این باغ سپرید کہ سن | نالہ می شنوم کز قفسے می آید

بیل روح باغ وجود نالہ آواز دردناک کہ شبوہ عاتق است قفس وجود لینے قصہ روح
وجود من سپرید کہ حیث و حقیقت دارد کہ آوازے می شنوم کہ از وجود من بیست آید حققت
بیچ اطلاعی ندارم کہ حیث و حقیقتے او کے راہی سنو کہ قوله تعالیٰ وَیَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّیْ وَانْصِبْ بَعْضَ عَزَا حَقِیْقَتِ رُوحِ شامہ شدہ است جرب و دلتس خود
در یافتہ باشند بکنہ کہ وَمَا أَوْفِیْتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِیْلًا عاشق خرمین درد و غم بآن لیم صبا
کہ قاصد کوے حانست عرض داشتے کردہ بر نحوہ کہ قوله

دوست را اگر سپریدان ہمایشت | گو بر و خوش کہ مہنوش نفسے می آید

بیمار غم عاشق کنایہ از خود کہ مہنوش نفسے می آید زندگی باقیست قوله

یار دار و سر صید دل حافظ یاران | شاہبازے بشکار گیسے می آید

شاہباز باز سپید کنایہ از یار گیس کنایہ از خود غزل

مطرب عشق عجب ساز و نواے دارد | نقش ہرزخمہ کہ زور راہ بجایے دارد

مطرب عشق اضافہ بیانہ و نیز مرشد ساز رباب و ربط و مشکہ نو آواز نقش جیسے اس خاص ہرود
زخمہ ربط و رباب و مشکہ نقش ہرزخمہ کہ زور ہر اسرارے کہ بیان نمودہ راہ بجایے دارد
موثر و برجاست قوله

عالم از نالہ عشاق مبادا خالی | کہ خوش آہنگ و فح بخش نوا می دارد

عالم آنجہاں و آنجہاں و آنچہ آفریدہ اند آہنگ آواز نرم و پرہہ سرود دارد و عالم آنجہاں
پیر درد و کوش ماگر چہ ندارد زور و زور | خوش عطا بخش و خطابوش خدای دارد

پیر درد و کوش کسایہ از مرشد زور و زور مراد زہد و پارسائی قوله

محترم دار و لم کین گیس قدر پرست	تا هو آگه تو شد فرهماسه دارد
محترم خطاب عشق گیس قدر پرست اشاره بدل که طالب قلب مشتوق است تا هو آگه شود دوست تو شد فرزیبائی و شکوه همما بضم نام جانور که آتخوان سوده و بدو سیده بخورد و سایه او بر کمر آفت شاه شود قوله	
از عهد الت بود و در گرش پیرسد حال	با و شایسته که همما سایه گدا س دارد
گرش پیرسد حال اشاره بپادشاه اضممار قبل الذکر است قوله	
اشک خوین بطیب بیان بنمودم گفتند	در عشقت و جگر سوز دوا س دارد
جگر سوز دوا صبر و تحمل قوله	
شوخ و غمزه سیامو ز کرد و ز سپید عشق	هر عمل اجر س و هر کرده جزا س دارد
این بیت اشاره بمضمون انما هی انا الکم ترد الیکم یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محض و ما عملت من سوء تود لو ان ینها و ینها و ینها امد ابعدا قوله	
انفر گفت آن بت ترسایچه باوه فروش	شادی رو س که چه صفا س دارد
ترسای طائفه آتش پرست که در دین عیسے بتازی نصرانی گویند و جمیع این ترسایان که بیایمی بپند غلط است بلکه ترسای آن باید نوشت بهزدهن ابراهیم شاه ی بت ترسایچه باوه فروش مرشد باعتبار پرورده شده مرشد خود شادی رو س که چه صفا س دارد یعنی مشا هده جمال رو س آنکه نما که صفائی جمال الهی بر چهره دارد غزل	
معاشران ز حرلیت شبانه یاد آرید	حقوق بندگی مخلصانه یاد آرید
معاشران عشرت کنندگان حرلیت شبانه کنایه از خود قوله	
بوقت سرخوشی از آه و ناله عشاق	بصوت نغمه چنگ و چخانه یاد آرید
سرخوشی مستی مینوائی مفلسی نغمه مرود چنگ نام ساز چخانه نام ساز که بهندی مرندل گویند قوله	
چو لطف باده کند جلوه در رخ ساقی	از بند من بسرو و ترانه یاد آرید
لطف پاکیزگی محبت جلوه ظهور ساقی مرشد معنی مصراع آنکه یعنی وقتیکه ساقی را خرم و خوشدل و غرق محبت دریا بند بسرو و ترانه یاد آرید بعض احوال ماکوشید قوله	

(مقطعی) خسرو حافظ درگاه عشق فائز خواند

چو در میان مراد آور بدوست امید | ز عهد عجبت مادر میانه یاد آرید

است مقصد خود رسید قوله

میخوردید زمانه غم وفا داران | ز بیوفائی دور زمانه یاد آرید

وفا داران عاشقان دور زمانه گردن فلکی قوله

سمند دولت اگر تند و کشت و لے | ز بهرمان بستر تازیانه یاد آرید

سمند اسپ سمند دولت اضافه بیانیه ستر تازیانه اشارت بوجه قوله

بوقت محبت اے ساکنان حد جلال | از روی حافظ و آن آستانه یاد آرید

محبت از روی محبت صدر پیشگاه و صاحب منصب صدر جلال آستانه مرشد از روی حافظ و
این آستانه یاد آرید از روی حافظ که برین آستانه نهاده یاد آرید غزل

هر بزمی عشق آن فضول عیب کند | که اختر اخبر بر اسرار علم غیب کند

ارباب ذوق گفته اند که تقدیر نمکی و بی از حق است اگر چه بنده فاعل مختار است نه اختیاری که
استاد افعال مامها با توای کرد سنایان گفت هر بزمی عشق از قوله

اکمال صدق و محبت بین لقص گناه | که هر که شے هنر افتد نظر بعیب کند

نظر بعیب کردن کار بے هنر آن است قوله

ز عطر حور بهشت آن زمان بر آید بو | که خاک میکده ما جمیر جیب کند

میکده عشق قوله

چنان بزوره اسلام غمزه ساقی | که اجتناب ز صهبای مکر صهبای کند

غمزه ساقی مشابیه محبوب اجتناب بر صهبای شراب صهبای مصمم نام کی از مصائبه قانع بود
فی شاره نعم العبد صهبای ف اندم لم یصده قوله

کلید گنج سعادت قبول ایل است | مباد کس که درین نکته شک ریبا کند

گفته اند مردی که قول ایل نظر و ایل در دے لشده بمنزله دخت نے راست که هیچ لے نداده
ریب متبهنه قوله

شبان وادی این گے رسد براد | که چند سال بجان خدمت شعیب کند

این موسسه ۴ در سیدل موسسه در وادی امین و ملاقات کردن با فخر شعیب
 نه چهل مرد میتوانستند برداشت از چاد و نوشانیدن آب اغتام آن دختران را و
 مال چرانیدن گو سپندان و بعد از آن در مصاحبت شعیب بودن معروفست چون
 چندین خدمت کرد آنکه شعیب بمهر موسسه را فرستاد و در اینجا از شبان وادی امین مراد طالب
 و از شعیب ۴ مرشد مراد است قوله

ز دیده خون بچکاند فسانه حافظ	چو یاد وقت شباب و زمان شیب کند
------------------------------	--------------------------------

اشکال این بیت آنست که یاد کردن چیزی تعاضای عدم حضور آن خبر میکند پس اگر در زمان
 شباب یاد زمان شیب چگونه میکند و اگر در وقت شیب یاد شباب چگونه مینماید جواب آنست که عمر
 طبیعی را بچهار قسم نموده اند اول حادث و آن سن نمو و افزایش است و زیادتی در نمو میباشد و آن
 سی سال است دوم سن شباب است و آن سن وقوفست یعنی زیادتی در نمو میباشد و آن تا سی و پنج
 سال است یا چهل سال است سوم سن کهولت و آن سن انحطاط با بقاء قوت که رطوبت غریزی نقصان
 میباشد و آنرا پیری گویند و آن تا شصت سال چهارم سن شیخوخت و آن سن انحطاط با ضعف که آن
 نقصان در روی ظاهر میباشد و تا تمام عمر امتداد میکند و در اینجا از شیب سن کهولت که پیریست مراد است
 و خود در سن شیخوخت باشد که این بیت گفته و میتوان که درین بیت باعتبار سخن رانده که هر دم سخت پیر
 و آن بعد پیریست پس این بیت در زمان هر م گفته غزل

مسلمانان مراد قتی دله بود	که با او گفته گر مشکله بود
بگردانے چوے افتادم از چشم	بند بیرش امید ساعله بود

گرداب کنایه از چشم بعب چشم بند بیرش ضمیر شین اشارت بل قوله

دله همدرو و یاربے مصلحت بین	که استظهار هر اهل دله بود
-----------------------------	---------------------------

مصلحت بین بنده مصلحت استظهار مرد و پستی آشفته پریشان و عاشق قوله

دین ضائع شد اندر کوسه جانان	چه دامنگیر یارب منزله بود
-----------------------------	---------------------------

شد اشارت بهان دل قوله

ایان رنبد پریشان رحمت آرید	که وقتے کاروان کاسه بود
----------------------------	-------------------------

رنبد پریشان کنایه از غم قوله

اگر دیگر که حافظ نکته دانست	که ما ویدیم محکم غافل بود
-----------------------------	---------------------------

له به که در وادان افغانه باشد یا فتنه

گمونا به شوق محکم بسیار محکم غافل بود بسیار بخور بود خود سراسی کار نادانست غزل	
مرا مهر سیه چشمان ز سر سیر و نخواستد شد	قضاے آسمان اینست دیگر گون نخواهد شد
سیه چشمان مستوقان قضاے آسمان یعنی ازلی و قدر دیگر گون نخواهد شد قابل الرع نیست قوله	رقیب آزار با فرمود و جاتی بگذاشت
رقیب بصر شیطان جلای آشتی نگذاشت امید موافقت نمانده سحر خیزان عاشقان سوے	اگر آه سحر خیزان سوگر و دون نخواهد شد
اگر دون نخواهد شد اثری نخواهد کشید و این رقیب مخدول نخواهد شد قوله	مرا روز ازل کار سے بجز رندی نفرمودند
هران قسمت که رفت اول هر چه در ازل نمرود شد قوله	هران قسمت که رفت اول کم و افزون نخواهد شد
بیستاد در صف زندان بیابانک چنگ کشیم	که ساز شرع زین افسانه نل قانون نخواهد شد
صف قطار زندان عاشقان بیابانک چنگ علانیه اشکارا می نوشیم عشق بازی کنیم زین افسانه	اشاره نل نوشی بی قانون نخواهد شد برگشت نخواهد شد قوله
شراب لعل و جاسے این دیار مهربان ساقی	دلاکے به شود کارت اگر اکنون نخواهد شد
شراب لعل محبت فاص جاسے این خلوة دیاطر لقیه ملاستی ساقی کنایه از مرشد قوله	بحال من بین باشد که پنهان مهر او دزم
چون نخواهد شد البت نخواهد شد فریاد و فون و نل مراد تلقین مرشد قوله	کنار و بوس و آغوشش چکوبیم چون نخواهد شد
بیستاد در صف صافیت راز و بهر بنماییم	که کار عشق ازین افسانه نل افسون نخواهد شد
ازین افسانه اشاره بصیحت قوله	مشو جاسے دیده نقش غم ز لوح سینہ حافظ
رنگ خون نخواهد شد قابل الرع نیست غزل	که زخم تیر و دلدار است و رنگب خون نخواهد شد
من و صلاح سلامت کس این گمان نبرد	که کس بزند خرابات این نشان نبرد
این گمان اشارت بصلاح و سلامت رند خرابات کنایه از خود این نشان اشارت بصلاح و سلامت	من این مرقع پشیم بهر آن دارم
مرقع پشیم طریقه ملاقیه زیر خرقه کشم بطریق احوال و نل	که زیر خرقه کشم کس این گمان نبرد
مرقع پشیم طریقه ملاقیه زیر خرقه کشم بطریق احوال و نل	مرقع پشیم طریقه ملاقیه زیر خرقه کشم بطریق احوال و نل

قوله من بین باشد که پنهان مهر او دزم
ترجمه من بین باشد که پنهان مهر او دزم

قوله من این مرقع پشیم بهر آن دارم
ترجمه من این مرقع پشیم بهر آن دارم

ارباب و چنگ بیاگ بلند میگویند	که گوش هوش به پیغام اهل راز کنید
ارباب و چنگ نام ساز نامرادران و عاشقان هوش ذہن اہل راز عاشقان قوله	
بجان دوست که غم پرده شما نبرد	اگر اعتماد بر الطاف کار ساز کنید
بجان دوست قسم جان دوست کار ساز حق تعالی قوله	
تخت مویله پیر صحبت این فرست	که از مصاحب نا جنس احتراز کنید
سینه هر طایفه که فهم کردن سخن مستحق را قابل باشد صحت اینهاست و برادر امضرتار زهرار است	از بیاست سب با انتقال نشین و ہم مانقان گردین و ماہر کہ نیست عاشق یکدم مستورین قوله
ہر آنکس کہ درین حلقہ نیست زندہ لبشوق	بر او غم و ہفت واسع من نماز کنید
ملقہ حاتمہ شاق غم و دیش از مردن لغت می من نماز کنید کہ مسرہ مودہ است غزل	
مراد وصل تو گر زانکہ دسترس باشد	و گر ظالم خویشم چہ ملتس باشد
دسترس قدرت ملتس التماس قوله	
پہ حاجت است بشیر قتل عاشق را	کہ نیم جان مرا یک کرشمہ بس باشد
کرشمہ شبلی و ظہور قوله	
ابر آستان تو غوغای عاشقان چہ عجیب	کہ ہر کجا شکرستان بود گس باشد
غوغا فریادے سیار کہ ارم و ان کثیر بکھاخیز و شکرستان مقام شکر قوله	
ازین ہوس کہ مراد است بخت کوتاہ است	کیم بسر بلند تو دسترس باشد
ازین ہوس کنایہ ارا از دوسہ وصل کیم کے مراد دسترس قدرت قوله	
خوش ست بادہ رنگین و صحبت جانان	مدام حافظ بیدل درین ہوس باشد
درین ہوس آند غزل	
لقد نار بود ایا کہ عیار سے گیرند	تا ہمہ صومعہ کاران پئے کار سے گیرند
لقد اسمال عیاری سرگی و ناسرگی پئے کار سے در طلب عشق شوند و ملامت مائیش آیند	سے آنت از روے تنہائی فرماید کہ اعمال بندگان ایا بود کہ اظہار ناسرگی کنند تا ہمہ طالبان
حق حقیقہ اعمال خود استہ منفل گردند و کار عتقا بازان رواج گیر و در فوق تمام پذیرد قوله	

حاجت (مطلب) کہ التماس کرد آستان تا غفلت
حاجت را بسیر پار و انداز کنید

مصلحت دیدن گشت که یاران همه کار	بگذارند و خیم طسره یارے گیرند
همه کار کنایه از زهد و صلاح بگذارند ترک کنند خم طسره یاری گیرند و جز عشق مستوقی در آیند قوله	
خوش گزفته حریفان سر زلف ساقی	اگر فلک شان بگذارو که قرارے گیرند
حریفان عاشقان سر زلف ساقی جذب عشق الهی که فلک شان بگذارو که قرارے گیرند برآے آنکه فلک ایشان بگذارو و مہلت و دہ تا قرارے گیرند قوله	
تا کنند اہل نظر خاک رست کل بصیر	عمر باشد کہ سر راہ گذارے گیرند
تا کنند برآے آنکہ کنند اہل نظر عاشقان کل بصیر سر چشم کہ سر راہ گذارے گیرند اختیار عشق کردہ اند آنکہ سائے یعنی عاشقان مہ لالہ عذارے گیرند معشوقے فرا گرفته اند قوله قوت بازوے پر ہمیز بخوبان مفروش یعنی از زہد و پرہیز پیش عاشقان و عارفان دم مزین کہ ہر یک ازین لشکر حصار سوار است کہ چون غم کنند بہنہا حصارے گیرند کہ ازین خیل حصارے بسوارے گیرند منظر خوارق شدہ قوله	
یار بیان پیر ترکان چو دلیر ند بخون	کہ بہ تیر مرثرہ ہر لحظہ شکارے گیرند
بچہ ترکان بخلیات و عرفا کہ پروردہ عارف دیگر اند بہ تیر مرثرہ بہ تیر نگاہ قوله	
رقص ہر شعر تر و نالائے خوش باشد	خاصہ رقصے کہ در دوست نگارے گیرند
نگارے معشوقے دوارے قوله	
حافظ ابنائے جہان را غم مسکینان	ازین میان گرتوان بہ کہ کنارے گیرند
ابنائے جہان حوام الناس و ظاہر پستان مسکینان عاشقان معنی این بیت آنست یعنی در جہان انجمن کسے بنظر نمی آید کہ غم عاشقان خورد و رخصے بدیشان نماید پس بہان بہتر کہ از خلق یکسو شوند و گوشت نشینند غزل	
نسبت رویت اگر با ماہ و پروین کردہ اند	صورت ناویدہ را الحش بخین کردہ اند
پروین از مناسبت قمر کہ شش ستارہ اند در برج ثور و آثر یا گویند الحق مقرر یعنی اے محبوب رومے تو کہ کنایت از ذات تست از تشبیہ و تمثیل مرثوہ و مہر است و آنانکہ تشبیہ بہ ماہ و مہر داوہ اند بنسبت اشتیاق از رومے قیاس و ظن است قوله	

استمنه از دوستان عشق سوزانگیر است	آن حکایتها که از فریاد و شیرین کرده اند
دستان قصه قوله	
ساقیای ده که با حکم ازل تدبیر نیست	قابل تغیر نبود آنچه تعیین کرده اند
که با حکم ازل تدبیر نیست در صیبا همین میوشی رفته تعیین متر قوله	
تیر مرگان دراز و غمزۀ جاد و نکر	انچه آن زلف دراز و خال شکنین کرده اند
مرگان دراز و غمزۀ جاد و تحلیات منوره انچه آن اشاره دلربائی و قتل قوله	
یک شکر العمام با بود و لبست رحمت نداد	هم توانصافش بده شیرین لبان این کرده اند
شکر کسایه اربوسه نوشین لبان محویان قوله	
در صفالین کاشه زندان بخواری سنگریز	کاین جریفان خدمت جام جهان بین کرده اند
سفالین کاسه لباس و سباب فقر و خواری یعنی محفارت حریفان عاشقان کسایه ار خود	
جام جهان بین عارف کامل دیوانه چون ما بهجواد دیوانه قوله	
از خرد بیگانه شو چون جانش اندر کش	دختر ز راکه نقد عقل کا بین کرده اند
دختر ز راکه نقد عقل کا بین مبر قوله	
خاکیان بویژه اند از جرعه کاس الکرام	این تطاول بن که با عشاق سکین کرده اند
خاکیان را بدان خشت سیرت جرعه کاس الکرام عشق تطاول دست درازی قوله	
شهر فراغ و غرن زیبا و صید وقت نیست	کاین کرامت همه شهباز و شاهین کرده اند
شهباز بزرگ خشتان مراد توجه و کور و فراغ و غرن را بدان و عاشقان ناقص نیامی	
ایق این کرامت اشاره به صید و قید نمودن شاهباز باز سید شاهین نام طائر شکاری شهباز	
و شاهین کسایه از عارفان و اصل و عاشقان کامل قوله شعر حافظ را که یکسر مرح همان شهابت	
احسان حوی و نیکویی هر کجا باشند داند از صد که تخمین کرده اند یعنی اگر صدگان	
ستینند صدگان تخمین کرد ندخل	
انفس با و صبا مشک فشان خواهد شد	عالم پیر و گریه با و جوان خواهد شد
یعنی تامل گرفتار خزان نبوده و معبودم حالا آخر رسید و بهار عشق غنیمت است که در میرسد	

باد صبا که مرشد است مشک نشان کلمات عشق و محبت خواهد شد و عاملی که بسبب زهد چون پیر
افسرده و پشیموده شده با ستاع سخنان عشق از سر نو جوان خواهد بود و در عشق چیت و جاکا ک قوله

ارغوان جام عقیقی بسمن خواهد داد	چشم نرگس بشقائق نگران خواهد شد
---------------------------------	--------------------------------

ارغوان مرشد جام عقیقی مراد فیض سمن گلے است مراد سالک نرگس گلے ست مراد مرشد
شقائق لاله مراد سالک نگران شقائق و بینده یعنی مرشد توجه بحال ما خواهد شد قوله

این تطاول که کشید از غم بجان بلبل	تا سر پرده گل نعره زنان خواهد شد
-----------------------------------	----------------------------------

تطاول دست درازی مراد غم داندوه بلبل سالک و در میان این هر دو مصرعه لفظ قریب یعنی دهن
است سر پرده گل جناب معشوق قوله

اگر مسجد بخرابات شد مخروده بگیر	مجلس وعظ در ازست زیان خواهد شد
---------------------------------	--------------------------------

خرابات طرب آباد و میخانه مراد عشق خرویه غیب یعنی اگر از مسجد مقام عشق رسیدیم عیب کم که مجلس وعظ
در از دیدیم اے تحصیل علم بیرون از نهایت است حصول عشق از ضروریات است بنا بران علم ضروری
حاصل کرده بدو پرداختم و گام ناکام خود را دران انداختم قوله

اے دل از عشرت امروزی بفرود افگنی	مایه نقد بقار که ضمان خواهد شد
----------------------------------	--------------------------------

نقد بقا اضانه بیانیه ضمان ضامن قوله

ماه شعبان مده از دست قبح کین خوشد	از نظر تاشب عید رمضان خواهد شد
-----------------------------------	--------------------------------

ماه شعبان هنگام بطل کین خورشید اشاره به پیاپی ماه رمضان هنگام فیض مراد ازین
مصرع آنست هنوز وقت بطل نشده قوله

گل عزیزست غنیمت شمرندش صحبت	که بباغ آمد ازین راه روان خواهد شد
-----------------------------	------------------------------------

اگل زندگی دجالی و تجلی شمرندش نمیرسین رگل که بیایغ آمد ازین راه روان خواهد شد
از عسدم سباح و حدود دنیا آمده و باز بدم خواهد رفت قوله

مطرب با مجلس انس ست غزلخوان سرود	چند گوی که چنین ست و چنان خواهد شد
----------------------------------	------------------------------------

مطرب مرشد غزلخوان بسرود سحران عشق و محبت سیاه فرا قوله

حافظ از بهر تو آمد سوسه اقلیم وجود	قدی نه بود آتش که در آن خواهد شد
------------------------------------	----------------------------------

بیه ازین سگیس حافظ رسته میتی مانند غزل

نفس برآمد و کام از تو بر نئے آید	فغان که نخت من از خواب بر نئے آید
----------------------------------	-----------------------------------

نفس برآمد زندگی بسر رسید کام مقصود از خواب بر نئی آید سیدایه شود قوله

کمینه شرط وفا ترک سر بود حافظ	برو اگر ز تو این قدر بر نئے آید
-------------------------------	---------------------------------

این قدر اشارت ترک سر غزل

نه هر که چهره بر افروخت دلبری اند	نه هر که آئینه سازد سکندری اند
-----------------------------------	--------------------------------

چهره بر افروخت مایست و آرایست کرد دلبری و اند حذب قلوب میتواند نمود آئینه سازد
صعایه دل کند سکندری میخه حاصل این میت آنست که قال را حال باید سخی که بیجاست
بسر له جالے است که از ملاحت عاریست با امام محمد غزالی گفته که دعوی در دینی داری و چند طریقه
استداری گفت من بیخ طریقه در گل زده ام نه بر دل رات الله لا یطهر الی صوره که کلا لای
اعمالکم و لکن یطهر الی قلوبکم و بیاتکم القصه بطولها یعنی در دیشان محض جهان است اگر
سیدانی و کسی را ازین چه نقصان تو از کمال خود باز میانی چون محمد بصورت موصد بری آید بیان
این طوائف مشکل است و طالبان صادق را ازین تمیز غزل در دل بایران گفت نه هر که چهره بر افروخت

نه هر که طرف کلمه کج نهاد و تنه نشست	سپاه دار می آئین سروری داند
معنی آنت که سروری موقوف کج کلمه و تنه نشینی نیست و از تشبیه کار سے نمیکشاید حاصل آنگه شیوه دلبری پایست لعل و مرغ دل انسان بس وحشی لطف و چیل باید که بدام افتد و عاشق را شیوه باید که اخلاص را بکار بر د و بے غرض گوید قوله	
تو بندگی چو گدایان بشرط مزد و مکن	که خواجه خود روش بندہ پروری داند
بندگی طاعت و عبادت گدایان کنایه از نادانان بشرط مزد و حصول بهشت و ثواب و درجات خواجه حق تعالی روش عادت و رفتار بندہ پروری داند انا للعبید ارجم من اخیه و من ابویہ فاطلبنی تجبونی قوله	
و فای عهد نکو باشد از بیاموزی	و گر نه هر که تو بینی ستمگری داند
و فای عهد یا ایها الذین امنوا اذ فوا بالعهود قوله	
بیا ختم دل دیوانه و ندانستم	که آدمی بچہ شیوه پیری داند
شیوه طریقه قوله	
اظلام همت آن رند عافیت سوزم	که در گداه صفتی کیمیا گری داند
رند عافیت سوز عاشق که رخت عافیت سوخته و در گداه صفتی ظاهر پرستی کیمیا گری عشق حقیقی بموجب المجاز قنطرة الحقيقة مجاز از سینه حقیقت سازد قوله	
سوا و نقطه بینش ز خال تست مرا	که قدیر گوهر یکدانه جوهری داند
نقطه بینش مرد یک چشم سوا و نقطه بینش مراد روشنی که نور فی السوا و خال ذات و مشاهده گوهر یکدانه خال جوهری اشاره بر دمک چشم قوله	
هزار نکته باریک تر ز مو اینچاست	نه هر که سر برتر باشد قلندری داند
قلندری موقوف بر سر تراشی نیست قوله	
بقدر و چهره هر آنکس که شاه خوبان شد	جهان بگیرد اگر داد گستر می داند
یعنی هر کس که حق تعالی چهره خوش و قامت و دلکش که لازم خوبی است بدرجه کمال و استکمال رسانید اگر داد گستر می که تقدر غریب و فریادری ضعیفاست پیش گیر و عالمی را فرغ گیر و که طور شاهی در	

حسن خلق و نگاه داشت خاطر دانا است حقوق است قوله بقدر مردم چشم من است غوطه بخون ۴
چشم من در عشق تو سبب کثرت خونباری بمقدار قدم عرق خون گردیده و این خطه هر کس
شناوری داند این خطاب را محبوبست که شناوری این دریای عظیم که عشق است با کثرت خونباری
که کار هر کس است این میست کار دیگران این کار نیست غزل

اینست در شهر نگارے که دل ما ببرد | بختم اریار شود ختم ازینجا ببرد
نگار کنایه از درویش کامل دل ما ببرد و ما از ما ببرد و یا بخود گشت بختم اریار شود یعنی اگر محب
مرد و معادن شود رستم ازینجا ببرد و ما ازینجا ببرد و بجای دیگر برد تا صاحب کمال بنظر درآید تا
ما را بخود گشت قوله

کو حریفی خوش و مرست که پیش کش	عاشق سوخته دل نام تمنا ببرد
حریف عارف کامل و عاشق دلی مرست از شراب ساقی نام تمنا ببرد و سب تمنا اور ساقی قوله	
باغبانان از خزان و بخت می بینم	آه از آن روز که باد گل رخسار ببرد
باغبان گسسته از سالک خزان مرگ و ایام قبض باد یعنی باد خزان مرگ گل رخسار ندکی قوله	
رهن در هر سخت است مشو این ازو	اگر امروز نبردست که فردا ببرد
رهن در هر ضایع بیانیه که فردا ببرد و یکا یک و البته فردا ببرد قوله	

اراہ عشق ارچہ کینہ گاہ کماندار است
 ہر کہ دانستہ رود صرفہ عدا بہر
 کمانداران رہزمان دانستہ باہوش صرفہ زاعدا بہر و فریب و تمنان بخور و سلامت رود
 قولہ سحر بامعجزہ پہلو نرند دل خوشدار بہ سحر نہ دیار سائی معجزہ سخنان عاشقانہ سحر بامعجزہ
 پہلو نرند سخنان زانہان کے بمعن عاشقان ماند مکر فرعون کجا صرفہ زاعدا بہر و این بقلد ال
 کے بر عاشقان غالب تو انداند قولہ در خیال اینہمہ لعبت بہوس می بازم و لعبت مرا و سحر
 بو کہ صاحب نظر سے نام تماشا بہر و دینے شاید کہ صاحب نظر سے حکم تماشا بنظر گذر کر کہ قولہ
 علم فضلہ کہ پچل سال دلم جمع آورد
 ترسم آن تر گس ترکانہ کیجا بہر
 تر گس ترکانہ تجلی لینا تجلی قولہ

بانگ کا ہے چو صدا باز دہر عشوہ مخور کے سہا عکس ز خورشید مصفا بہر

اصطلاح (شجرہ النسل) کے معنی اور افکار
کرطیہ طبع کے مختلف دور میں

بانگ کا نصیحت ناصحان سخن مقلدان صدا آوازہ گنبد و چاہ و مثلہ عشوہ مخور مفتول آن مشقوله

سحر با معجزہ پہلو نرند دل خوش دار | سامری کیست کہ دست از ید بیضیا برد

سامری نام شخصہ کہ قصہ اش بالاندکور شد ید بیضیا معجزہ موت و آن کف دست مبارک بود ہمگام
کہ اورا مینمود ہر کہ میدیدی بہر حالہ کہ بودی برگشتی و چون دست را گرد آور دی بنیندہ بجال خود
گشتی ۱۲ ابراہیم شاہی قولہ

جام بینائی مے سدرہ تنگد لیست | منہ از دست کہ سیل غمت از جا بہر د

جام بینا مراد شراب از ذکر سبب وارادہ سبب ہر او از ان عشق سدرہ تنگد لیست مانع تنگد لیست
منہ از دست یعنی جام مے را از دست منہ اسے ترک عشق منما قولہ

حافظ ار جان طلبہ غمزہ مستانہ او | خانہ از غیر بہر داز و بہل تا بہر د

خانہ از غیر بہر داز خانہ دل از اسما و خالی ساز بہل بگذار و مانع آن مباش تا بہر د فاعل غمزہ غزل
نقد صوفی نہ ہمہ صافی بیغش باشد | اسے بسا خرچہ کہ مستوجب آتش باشد

نقد اعمال حاصل این بہیت آنت درین زمان جماعتی اند در لباس تصوف برآمدہ خود را نمودہ اند
و تکلف کردہ اند و از حقیقت تصوف خبری ندارند بنا بر ان گفت نقد صوفی نہ ہمہ الخ قولہ

صوفی ماکہ زور و سحر می مست شدی | شامگاہش نگران باش کہ سرخوش باشد

شامگاہ ۵ منہگام ابتداء و دخول عشق یعنی صوفی کہ قبل ازین بخواہد ان ادراک مشغول می بود اکنون
کہ عشق در دولتش کشود شامگاہش کن کہ چہ سرخوش باشد و غم و غصہ از صفحہ خاطر تراشد قولہ

خوش بود گر محک تجربہ آید بمیان | تا بہر دے شود ہر کہ در خوش باشد

محک تجربہ اضافہ بیانہ عشق آب تیرہ مراد خیانت قولہ

خط ساقی گرا زین گو نہ زند نقش بر آب | اسے بسا رخ کہ نہ خنونا بہ منقش باشد

خط ساقی اسما و صفات کہ حاجب او بند و سالک راستدہ اند و نقش بر آب ہر لعل الزوال است ہمچون
شہود اسما و صفات لیکن چون مدت در رفع اسما و صفات کوشید و آن حجاب مرتفع نشد میگوید کہ
اسما و صفات چنین نقش بر آب زند کہ ہیچ نوع رفع نمیشود پس بسا عاشقان کہ گرفتار غم و الم ہر
و کس بدست رسیدن نتواند و نیز خط اشارت بظہور آن حقیقتہ در مظاہر میگوید کہ ظہور آن حق

در مظاہر روحانی چنین سرایع الزوال است که در سے قایم ہی مانیں بسا ماتقان کہ گرفتار ہم ماند قوله
 ناز پرورد تنعم نبرد راه بدوست عاشقی شیوہ زندان بیا کس باشد
 ہاصل این بیت است تصور امریت لغایت دقیق ار را کے کامل باید تا کہ گوہر مقصود بہت آید قوله
 غم دنیا سے دلی چند خوری بادہ بخور حیف باشد دل دانا کہ مشوش باشد
 دلی کینہ مشوش ہمکین و متفکر قوله
 دلق و سجادہ حافظ بہر بادہ فروش اگر تر با کف آن ساقی مہوش باشد
 دلق و سجادہ کناہ از زہد و دوس بادہ فروش بر شد آن ساقی مہوش محبوب غزل
 واعظان کین جلوہ بر بحراب و مہر میکنند چون بخلوت میرند آن کار و گیر میکنند
 جلوہ باز و عروہ و آرایس و نمایش قوله
 مشکے دارم زد آئینہ مجلس باز پرس توبہ فرمایان چرا خود توبہ کمتر میکنند
 و آئینہ مجلس واعظ کہ در مجلس اظہار آئینہ می کنند باز پرس سبب آن پرس توبہ فرمایان
 اشارۃ بواعظان کہ دیگر انرا از منہیات توبہ میدہند چرا خود توبہ کمتر میکنند چرا از منہیات
 چرا باز سے مانند قوله
 گویا باور نمیدارند روز داوری کا بہنہ قلب و غل در کار داور میکنند
 باور اعتبار باور نمیدارند بشک اند یا منکرانہ روز داوری قیامت قلب و غل بدے وریا
 و غل بفتین عیب و فساد قوله
 پیر خرابہ پیر خرابم کہ در ویشان اور گنج را از بے نیازی خاک بر سر میکنند
 پیر خرابات مرتد عشق مدد کال گنج کناہ از اعمال و افعال کہ ناد آحر است خاک بر سر میکنند
 مخفی میکنند و بیچ نظر بران نمیدارند قوله
 یارب این نو دولتانرا بر خر خود بر نشان کا بہنہ ناز از غلام ترک و آستر میکنند
 نو دولتان در دستان تقلد و زلبان مرئی بر خر خود بر نشان بی خود و بد رج خود و اعلام و ترک آستر کرد و فخر
 بر در میخانہ عشق آن ملک تسبیح کوے کا ندر انجا طینتہ آدم مخمر میکنند
 ملک سالک کہ بصفت ملکی متصف ستہ لیے لیے طالب عشق حاصل نما کا ندر انجا اشارۃ بنجائہ طینتہ گنج

میدهند کایه دولهارا تو نگر میکنند	ای گدای خانقہ بر در گہ پیرخان
یعنی اگر طالب صادق بر در گہ پیرخان کہ پیر عشاق است میا کہ در محبت این قوم عشق و محبت حاصل میشود و جرمه از شراب محبت میدهند و دولهارا از ماسوی اسد تو انگر میکنند کہ من لا انکل فله انکل زیر کہ حصول مطلب نے عشق و محبت از محالات است قوله	
آہ آہ از دست صرافان گوہر ناشناس	ہر زمان خر مہرہ را با تو برابر میکنند
صرافان گوہر ناشناس در دیشان مقلد قوله	
خانہ خالی کن و لا تا منزل جانان شود	کین ہوسناکان دل و جان دیو دیگر میکنند
خانہ خالی کن و لا یعنی اے دل خانہ خود را از خطرات ماسوی اندنگاہ دار کین ہوسناکان اشارت بخطرات جاے دیگر نے عشق قوله	
صبح دم از عرش می آمد خروشنے عقل گفت	قدسیان گوئی کہ شعر حافظ از بر میکنند
از بر میکنند یا میکنند غزل	
ہر کہ شد محرم دل و در حرم یار بماند	واکنہ این کار نہشت در انکار بماند
محرم دل واقف اسرار دل و در حرم یار بماند و اصل محبوب شد اینکار اشارت با سراد دل قوله	
اگر از پرودہ برون شد دل من عیب کن	شکر ایزد کہ نہ در پرودہ پندار بماند
اگر از پرودہ برون شد در عاشقی در سوائی درآمد پرودہ پندار تکبر خود بینی قوله	
صوفیان و استاد از گروہ ہمہ رخت	دلوق ما بود کہ در خانہ خسار بماند
صوفیان کنایہ از فرستگان و استاد از گروہ ہمہ رخت قبول عشق نمودند دلوق ما بود کہ در خانہ خسار بماند وجود ما بود کہ قبول این معنی نمود قوله	
خرقہ پوشان ہمگی مست گذشتند و گذشت	قصہ ماست کہ ہر ہر سر بازار بماند
خرقہ پوشان عشقان و زناہدان مست گذشتند خبر محمد و فدان نیست کہ بچاکس ایشان راجع نیگوید ہر ہر سر بازار بماند مشہور عالم گردید محتسب کنایہ از معاظ و زناہ از باد بہر و فروزش کرد وین زمان الحال قوله	
داشتم دلے و صعیب مرا می پوشید	خرقہ بہن می و طرب شد و زناہ بماند

دل و مراد و صعد عیب نهان صعب مطنی خرقه اساره سمان بق زمین گرمی عمت مطرب شد
ز نار یک رنگی و یک دلی قوله

بر جمال تو چنان صورت چنین حیران شد | که حد پیش همه جا بر و دیوار بماند

صورت چنین محرم و ساک کمال حیران شد | لا احوی شد علیک و احوالک حق معرفت قوله

هرے لعل که از آن دست بلورین ستم | آب حسرت شد و چشم گهر بماند

سینه من که پیش این ارست آنجور حورده ام | آسمه آب حسرت شده و چشم ماند یعنی اکنون آن من
حاصل نیست از آن گریام ویر کار کجاست رسید که فیض بواسطه از معشوق میگیرد و گهر باری حتم در عین
و صالت باعتبار بے نهایت را دااست هر چند ترقی پیش طلب من قوله

جز دلم که ز ازل نابا بد عاشق دوست | جاودان کس نشنیدم که در نیکار بماند

اے هر که مدتی عاشق ماند بعد اسراض کرد قوله

از صدای سخن عشق ندیدم خوشتر | با دو گاری که درین گنبد و ارم بماند

صدای آواز چاه و گنبد اینجا مطلق آواز شخص نابود زبانی منصور است دارالک عذاب قوله

گشت بیمار که چون حتم تو کرد و نرس | شیوه او نشدش حاصل و بیمار بماند

چون حتم تو غصص اطرف شیوه در بانی او منیر حتم نشدش ضهرش سرگس معنی این میت
آنست یعنی زگر خواست که ماند حتم تو کرد و لهذا بیمار گردید لکن شیوه او حاصل شد و بیمار بماند
گردید یعنی منسوب به اوست قوله

بتماشا که ز لنشش دل حافظ رو نرس | شد که باز آید و جاوید گرفتار بماند

زلف مراد عشق و دنیا که جاسه ظاهر اوست غزل

هوس باد بهارم بسوسه صحر ابرو | باد بوسه تو بیاورد قرار از ما برود

هوس آرزو باد بهار نسیم فضل صحر ابرو صحر عشق با و مرتبه و دارد قوله

آند که گرم و بید آب رخم اشک چو بسم | ز بر زرد او کسے کامد و این کالابرود

یعنی اشک چون بسم که گرمی و تیرگی در آمد آب رخم که سرخی و نمازی است بر و زرد و ساحت
نه موجب تحقیر نیست بلکه کسی که آمد یعنی اشک چون بسم و این کالابرود که سرخی و نارگیب زرد زرد او

نیتنور سے لور ساخت وز بخت برزیتے افزود قوله

دل نکلین ترا شک من آورد براہ | سنگ را سیل تواند برہ دریا برد

آورد براہ مہربان ساخت دوش ذوق طرم سلسلہ عشق نبشت این مصرع مبنی بر مقام نحو
و مصرع ثانی مبنی بر صحو قوله

راہ ماغزہ آن ترک کمان ابروزد | رخت ماہندوے آن سرو سہی بالا برد

غمرہ ظہور و اخف ترک کمان ابرو مشوق سرو سہی سروے کہ از بن دوشاخہ برآمدہ باشند و شاخو
متایل نشدہ قوله

جام خودی زلبت دم ز روان بخشی زد | آبرو از لب جان بخش روان بخشا برد

جام سے سخن عشق زلبت کہ از لب تہتہ دارد قوله

بخت بلبیل بر حافظ مکن از خوش نفسی | پیش طوطے نتوان صوت ہزارا و ابرد

بلبل عاشقان مقلدان طوطی کنایہ از خود ہزاران کنایہ از مقلدان غزل

ہر کرا یا خط سیرت سہر سودا باشد | پایے زین دائرہ بیرون نہد تا باشد

خط سہر صفات و تجلیات سودا عشق زین دائرہ اشارت بعشق لالہ صفت مانند لالہ قوله

در قیامت کہ سر از خاک لحد بر گیرم | داغ سوداے تو ام سر سودا باشد

سودا غمیدہ ہے خال سیاہ کہ در دست قوله

تا کہ اسے گوہر یکدیانہ بر و اخا ہی شہادت | گز غمت دیدہ مردم ہمہ دریا باشد

گوہر یکدیانہ معشوق قوله

ظل مہر و نجم زلف تو ام بر سر باد | کا نذرین سایہ قرار دل شیدا باشد

ظل مہر و سایہ دراز سر زلف جذبہ عشق قرار دل شیدا باشد قرار دل عاشق درانت قوله

چشم از ناز و تحافظ بکند بیل آے | سر گرائی صفت ز کس شہلا باشد

چشم مرا بجلی ذات سر گرائی تمکیر و خود غزل

سہر گزم نقش تو از لوح دل و جان نرود | ہرگز از یاد کن آن سرو خراہان نرود

سرو خراہان کنایہ از محبوب قوله

آن چنان مہر تو ام دل جان جاہ گرفت | کہ گرم سر بر و مہر تو از جان نرود

ن مصرع ثانی یا نذرین شد

ن از ناز

در ازل بخت دلم با سر زلفت پیوندم	تا ابد سر نکشد وز سر پیمان نرود
سر زلفت خدیبه عشق واد عطف در میان نکشد و مهر محذوفت سر خیال قوله	
انچه از بار خست در دل مسکین من است	برود دل زین دواز دل من آن نرود
برود و برع شود این اشاره بهر آن اشاره بحبست قوله	
اگر رو داز پی خوابان دل من محذوفت	در و دارد چکند کز یه در مان نرود
در مان صلاح غزل	
هر آنکه جانب اهل وفا نمکب دارد	خداش در همه حال از بلا نگهب دارد
جانب اهل وفا نگهب دارد و عنذاری دلدادگان نماید بلا ریح قوله	
دلا و حاس چنان کن که گر بلغزد پای	فرشته ات بدو دست دعا نگهب دارد
معاش زندگی که گر بلغزد پای اے مرگ ترا دید یا حادثه دامنگیر وقت تو گردد قوله	
اگر است دوست که معشوق نمکب پیوندم	نگاهد از سر رشته تا نمکب دارد
معشوق نمکب پیوندم معشوق بیوفائی نمکب نگاهد از سر رشته نقص مخالفت در حق او میار قوله	
حدیث دوست نگویم مگر حضرت دوست	اگر آشنا سخن آستانه نگهب دارد
محب حکایت محب بغیر گوید قوله	
نگاهد داشت دل ما و جانی رنجش نیست	ز دست بنده چه خیزد خدا نگهب دارد
نگاهد داشت دل ما یا آدرسی نمود و دل آدرسی ما کو سپید رنجش آرد و گی ز دست بنده چه خیزد بنده معاوضه او چه تواند کرد همین که دست بدعا بر آرد که خدا حافظ او باد قوله	
غبار را بر آنگدازش کجاست تا حافظ	بیا و نگار نسیم صبا نگهب دارد
گذارش غیر شین معشوق غزل	
هر که آویکسر موبند مرا گوش کند	بچو من حلقه گیسو تو در گوش کند
گیسو موبند یافته هر که مقدار سر بر بصیحت ما را شنود بچو ما مقید بشوق تو گردد و این سر مخفی ۵	
عارفان کان گوهر جان سفته اند و سر مخفی را دوانش گفته اند مراد از سر مخفی سریت در عشق که بر بچکس معلوم نیست الاماستقان و همین باعث خدی قلب ایتان و موجب و عمل ایشان	

محقق (هر که خدا را بچو حافظ نشود سر و جان)

۵ این غزل در هیچ مکتوب نیست

بجائان است معصوم دلے زاهد و پارسا باد عشق بر باد لبست بر امید حصول الطاف و لبیک
 شیرین جے شد لطف خداست ایچو شکر نوش کند بر خبت تمام دوش من کتب من ووش
 بدوش تو رسیدہ فدا کتب تو رسیدہ و دوش بدوش رسیدن کنایہ از اتصال است و مراد
 از ان مشاہدہ جان در سر آن دوش کند از غایت اشتیاق در خیال آن دوش جان را فدا نماید
 گل مراد سائے کہ بمقام محبوت رسیدہ و سوسن کنایہ از سالک آزاد نرگس کنایہ از عاشق منتظر
 چشم در راہ گل و سوسن و نرگس مراد عاشقان کہ ہر یک بنوعی میگویند تا زبان ہمہ را حسن تو
 خاموش کند ہمہ از مشاہدہ تو گنگ گردند زان سبب برائے آن پیچ و خم و تاب و ہی است
 و پیراستہ کنی غزل

ہماری اوج سعادت پیام ما آفت	اگر ترا گذرے در مقام ما آفت
-----------------------------	-----------------------------

ہما نام جان و معرفت ہمارے اوج سعادت اضافتہ بیانیہ قولہ

حباب وار بر اندازم از نشاط کلاہ	اگر ز روے تو کے بجام ما آفت
---------------------------------	-----------------------------

حباب بلبہ بر اندازم از نشاط کلاہ اے نیست دفانی گرم جام دل قولہ

شبے کہ ماہ مراد از آفتی طلوع کند	بود کہ پر تو نورے پیام ما آفت
----------------------------------	-------------------------------

ماہ مراد اضافتہ بیانیہ و محبوب پر تو روشنائی قولہ

ملوک را چورہ خاکبوس این در نیست	کے التفات جواب سلام آفت
---------------------------------	-------------------------

رہ حصول قولہ

چو جان فدای لبست شخیال می بستم	کہ قطرہ زلالیت بجام ما آفت
--------------------------------	----------------------------

خیال سے بستم امید میدہ شتم قولہ

خیال زلف تو گفتا کہ جان وسیلہ ساز	کزین شکار فراوان بدام ما آفت
-----------------------------------	------------------------------

زلف جذبہ جان وسیلہ ساز کہ جان چیزے است محقر کزین شکار اشارتہ بجای غزل

ہر آنکو خاطر مجموع میار نازنین دارد	سعادت ہمدم او گشت دولت ہترین دارد
-------------------------------------	-----------------------------------

خاطر مجموع خاطر خالی از اندیشہ غیر ہمدم محب و موافق قولہ

جان عشق را در گیسو بالاتر از عقل است	کے آن آستان بوسہ کہ جان در شین دارد
--------------------------------------	-------------------------------------

معلق از خاک کوئے تو ہرگز از دم زند تافت
 نیم گلشن جان و در مقام بانہ

لے بالاتر از عقلست یعنی اذاعاطه عقل الا است آن آستان اساترہ بمعنی عشق جان در آستین حال و درست قوله

دبان تنگ شیرینیت مگر مهر سیاه است | که نقش خاتم لعش جهان زیر نگین دارد
دبان تنگ شیرین صفت مشکلی و صمیرت محبوب مگر تحقیق که نقش خاتم لعش جهان زیر نگین دارد سخنان واپسند را و عالمی ماست صفت گردانیده و منقاد و ساحتہ قوله

چو بر در زمین باشی توانائی غنیمت دانی | که دوران تاوانیها بے زیر زمین دارد
بے زیر زمین دارد و مخفی دارد قوله

بخواری سنگ را و شمع ضعیفان فقیرانرا | که صدر سندی عزت فقیر ره نشین دارد
شمع مستوق ضعیفان عاشقان رو نشین نشینده راه غزل

اگر آخاک سر کو تیر مسکن باشد | پیش او گلشن فردوس چو گلخن باشد
مسکن جاسکوت گلشن بصم گلزار گلخن بصم رفته قتال قتل کننده هر چه گداری هر چیز که گدشتنی است در ره او همه گر گیسو سوزان باشد موافق آنست که یکسو بدیده نشسته و یکسوزان این یوده یکسو گلشن و یکسوزان و عیسی نموست معراج رسید و نادانست راسباب جهان که سوزان خشاک و تیر نیک و بد قلیل و کثیر و برو بحر و حاضر قالب غزل

یا و با و دان که ز ما وقت سفر یا و نکرو | بود داعی دل غمیده ما ستاد نکرو

میز و رقم خیر و قبول در به گام شانه پیش می آمد آزاد نکرو در غم و فراق خود گدشت قوله کاغذین جامه نخونابه بشویم که فلک + کاغذین جامه پوشیدن و ادخواه و تظلم کردن چه برینند جامه از کاغذ قدیم علامت و ادخواهی بود این بر شیدی رستم و سیمیم بپای علم و اد نکرو انفراد و سر رسید و مر ابعشوق نرساند مرغ سحر عارف شگن و عیش طره شمشاد صفات کلک مشاطه صنع اضافت بیانیه و ضمیر شبن صنعت بر هر که که در مصرعه آئیده است هر که اقرار برین حسن خدا و اد نکرو یعنی معتقد این حسنات و عاشق نگریه حسن خدا و احسن داده خدا نیستی حسن ذاتی کلاف دیگران که عارضیت مطرب مرتد پرده مگردان سخن را گردان بزن راه عارف سر و عشق بنواز غزلیات عراقیت سخنان عاشقانه است این ره مستانه سخنان عشق غزل

اگر کسی بخواند این کتاب را و در آن کلماتی که در این کتاب است را در کتاب خود بنویسد و در آن کلماتی که در این کتاب است را در کتاب خود بنویسد

این کتاب را در کتاب خود بنویسد

این کتاب را در کتاب خود بنویسد

یا و باد آن که سر کو تیرام منزل بود	و دیده را روشنی افزا کدورت حاصل بود
دل چو از پیر خرو نقد معانی میجست	عشق میگفت بشیر آنچه بر و شکل بود
بشرح به بیان و تفصیل بر و بر دل قوله	
در دلم بود که بیدوست نباشم هرگز	چه توان گفت که سعی من دل پل بود
که سعی من دل باطل بود و بوجوب التقدير ضحک صد التذیر قوله	
دوش بر یاد حرفیان بخرابات شدم	خم می دیدم و خون در دل پاد گل بود
خم می کنایه از عادت خون در دل گرفتارم و الم پاد گل حیران و پریشان قوله	
پس بگشتم که بپرسم سبب دور فراق	معنی عقل و رین مسئله لا یعقل بود
عقل را چه یار که این مسئله در یابد قوله	
راستی خاتم فیروزه بو اسحاق	خوش خورشید و لے دولت مستعجل بود
خاتم بحسب التبع انگشتری فیروزه جوهر است مبارک قیمتی سبز نام باد که چشمش بر آن آید روشنائی افزاید بو اسحاق طائفه اند که بو اسحاق نیز گویند مراد از خاتم فیروزه بو اسحاق تجلی محبوب قوله	
آه ازین جور و نظم که دین و امکه است	ناز وای زان غیش و تنعم که در آن منزل بود
دین و امکه اشاره بدینا و آه ازین رد گفت که بتجربہ در نمی آید آه زان ناد با اعتبار گذشته که در این محفل بود آخرش فناست قوله	
دیدم آن قهقهه کبک خرامان حافظ	که ز سر پنجه شاهین قضا خاغل بود
کبک خرامان اهل دنیا معنی این بیت است یعنی اے حافظ آن خنده و طرب اهل دنیا را دیدم که از سر پنجه قضا خاغل بودند و باده طرب بجام غفلت می پیوندند آخر الامر چون قضا بر سر پنجهش کشید آنها بر باد رفت و بجز حسرت بر داشت غزل	
یا و باد آن که نهایت نظر سے با ما بود	رستم مهر تو بر جهره ما سپید بود
یا و باد خطاب محبوب حقیقی دیا بر شد رقم نشستن اینجا یعنی مرقوم قوله	
یا و باد آنکه چو چشمت بقا می گشت	معجز عیسویت در لب شکر خال بود
چشم تجلی ذاتی عتاب سرزنش معجز عیسوی فیض و لطف ازلی قوله	

یاد باد آنکه صبحی زده در مجلس آنس | جزین دیار نبودیم و خدا آنجا بود

صبحی زده دست و غمور مجلس آنس | طوطی حماره جزین دیار نبودیم خدا آنجا بود در میان ما و تو
غیر از خدا بگفت نبرد قوله

یاد باد آنکه رخت شمع طرب می افروخت | دین دل سوخته پروانه ناپروا بود

ناپروا سنی نیاز قوله

یاد باد آنکه خرابات نشین بودم مست | انچه در مجلس امر و زکست آنجا بود

مست اشاره بستانده محب قوله

یاد باد آنکه دران بزمی خلق و ادب | آنکه او خنده مستانه زدی صهبای بود

صهبای شارب قوله

یاد باد آنکه مری من چو کلاه بشکستی | در رکابش مری نو بیک جهان پیمای بود

مری من کنایه از معشوق مری نو کنایه از خود قوله

یاد باد آنکه باصلاح شامی شدی است | نظم هر گوهر ناسفته که حافظ را بود

باصلاح شامی شدی است بسبب اصلاح شارب در وقت حاصل میبود گوهر ناسفته سخن که سفته
اللاس فکر ای سخنان نگردیده غزل

یارم چو تدرج بدست گیرد | بازارستان شکست گیرد

تدرج بدست گیرد و شکست بدست گیرد بازار مدون قوله

در پاشش فتاده ام بهاری | آیا بود آنکه دست گیرد

آیا لفظ مناسقه قوله

در کمر فتاده ام چو ماهی | تا یار مرا بشت گیرد

بهر کنایه از عشق و تیران شست آهین سرخ که بدان ماهی گیرند قوله

هر کس که بدید حشمت او گفت | کو محتجب که مست گیرد

مست است از حشمت قوله

حشمت دل آنکه همچو حافظ | جاس زبانی است گیرد

مے الست محبت محبوب حقیقی و محبت ازلی غزل	
یکد و جامم وی سحر که اتفاق افتاده بود	وز لب ساقی شرابم در مذاق افتاده بود
لب ساقی صفت تکلم مذاق حیثی یعنی هنگام سحر یکد و ساغر مشاہدات تجلیات موافق ارادۃ اسد اتفاق افتاده بود و از لب ساقی که صفت تکلم است شرابے در مذاق افتاده بود قوله	
از سرستی و گریه با شاد و عجب شباب	رجبتے میخوایم لیکن طلاق افتاده بود
رجبت یعنی بازگشت طلاق بمعنی رانی منے چنان شود که از روستی و شوریدگی بار دیگر میخوایم که بعد شباب رجبت نمایم و در عشق بازی جوانانہ در آیم لیکن انان مقام رانی افتاده و مشاہدات تجلیات فرد گذشت نمی نمود و نیز بتواند بود که از سرستی یعنی بیخودی بار دیگر با معشوقہ ایام جوانی کہ ہوا ہوس باشد میخوایم کہ رجبتے کنم و باز برو پیوندم لیکن متنبہ شدیم کہ گذشتن آن شاد ہرگز نہ است کہ کسی ز نے را طلاق داده باشد و آن طلاق بسبب گذشتن مدت عدت است بل رجبت نما کند پس چون حال بدینہوال بود بان شاد ایام باز نہ پیوستم و نیز آنکہ میخوایم کہ شاد ہرگز نہ رجبت نمایم لیکن طلاق واقع شدہ بود و وقت رجبت نہ اند یعنی امکان نبود قوله	
در مقامات طریقت ہر کجا کردیم سیر	حاجبت را با نظر بازی فراق افتاده بود
الغزلان لہ یجمعان قوله	
ساقیا جام و دام و دم کہ در سیر طریق	ہر کہ عاشق و دل نباشد و اتفاق افتاده بود
دام و پے در پے قوله نقش ہے بستم کہ گیرم بوسہ زان چشم مست ہے بستم خیال و بستم طاقت صبر از خم ابرویش طلاق افتاده بودہ ہے پیش ابروے او صبر را گنجایش نبود قوله	
از معجزہ فرما کہ دو ششم آفتاب	در شکر خواب صبحی ہم مذاق افتاده بود
معجزہ تبییندہ وثاق عمل قوله	
گر نبودی شاد تیج نصرۃ الدین از کرم	کار ملک و دین نظم و انتساق افتاده بود
شاد تیجے مراد مرشد انتساق روان شدن غزل	
یاری اندکس نمی بینیم ایرانرا چہ شد	دوستی کے آخر آمد و ستردار انرا چہ شد
آبجیوان تیرہ گون شاخ و خرمن خپے گشت	خون چکید از شاخ گل با و بہار انرا چہ شد

(مقطع) حافظان ساعت کہ این نظم پریشان مرگشت
طالش و شمشیر بدلم اشتیاق افتاده بود

آنجیوان جیس دکنایہ اردی و کیتس تیرہ گون مایہ بدو حلق یا متہ خضر فرخ سپے مراد متہ ستاخ گل
سالک باد بہار فیس ادلی و مرستہ قولہ لعل انکان مروت برنیاہ سالہاست ہکاں مروت حراہ ہت
اسے کے مکے روزی کہ تالیش خورستید و سعی باد و مارا را چہ شہر ہاروش آسمانی زچہ حالت رد وادو قولہ

گوئے تو یق و کرامت و میان افکنده اند | کس بمیدان رونمی آرد سوارانرا چہ شد

کس بمیدان روی آرد بچسک طالب یہ امیشود قولہ

صد ہزاران گل تکلف و بانگ غور بچسک | عند لیبا نرا چہ بیت آمد ہزارانرا چہ شد

میں ای بیت اسے کہ صدر ہر مصرعات صبح ایزدی لہو و آد کہ و خود ہر کیے دال مصانع واجب الوح و اد
بچ کے مصانع یے مے موعاشقان و طالمان حق را چہ شد کہ ابروہ فعلت بدر لمی آید و ابر مصوعات
نسا سالی مصانع درے آید قولہ

از ہر ساز خوش نمیزاد و کرم خوش بخت | کس نذار و خوش متی میگسار انرا چہ شد

زہرہ نام ستارہ مراد مرستہ عود و ربط مراد زبان سے است کہ مرستہ رانرا چہ شد کہ طلق را بہدایت نمی نسا
و لگ گتہ میماند مگر رالمش سوختہ یا کاست و دختہ بچسک دوس خستق و محبت مدار کہ لمحہ را حصلت سر
ر آرد و عاشق را چہ دہ بیت آید

غزل روایۃ الدال

اے ذوق شہد لعل تو در کام من لذید | طوائے قد گر سید را در دہن لذید

شہد مراد سخن و نیز شہد لعل اضافہ بیانہ و لعل کنایہ از لب و مراد از لب عتی یعنی عشق تو ما اینہمہ
تجیہ ہا و رخ مرالدہ چون گر سید را طوائے قد قولہ

خندان یار در دہن تنگ خوش نمود | در کام حقہ دانہ در دہن لذید

خوش نمود و جناں خوش و دکنس کہ سائنس در مصرع لاجی است قولہ

شہد و شکر ہر انچہ بازار عاست | شیرین از دوست و در ہنم این سخن لذید

شیرین از دوست از اشارت لب لیے سبت لب شیریں او یافتہ قولہ

حظ دہد بخت زلفت و ماغ را | باشد بمغز لقمہ مشک ختن لذید

خط مرحمت مغز زلفت یعنی زلف منہر تو لقمہ بوسے قولہ

انکری رہی کہ دہرہ نگار انرا چہ شد
(مقطع) تا خط اسرار الکی کس شیدا نمود

۵۲
عجبی کہ در این
مغزل نشسته
از آن منته
طبیعت نیست و
یک دلان است
این است

غزل

بسیار از این کافه
بخت جان کافه
بسیار از این کافه
از عاشق کافه
بسیار از این کافه
بسیار از این کافه
بسیار از این کافه
بسیار از این کافه
بسیار از این کافه
بسیار از این کافه

مارا یکام دیده زاشک سپید و سرخ | خطیت چون بیاغ گل یاسمن لذیز

کام درون دهن کام دیده درون دیده لذیز مراد خوشنما غزل

اے گفتگوئے لعل تو در کام جان لذیز | شکر لبست چو طعم شکر در دمان لذیز

لعل لب مراد عشق طعم مزه قوله

و ندان تست قطره شیر و شکر لبست | در کامهاست شیر و شکر بهر آن لذیز

لب تو بمنزله شکر و دندان تو چون قطره شیر قوله گفتم حدیث لطف تو آمد سخن لطیف یعنی حدیث
سخن عشق قومی نوشتم از آن سخن من لطیف و مشهور اتفاق شده که در م بیان وصف لبست شیر بیان
لذیز ذکر بیان محبت قومی گفتم از آن کلام من لذیز گردیده که چون کاغذ زده بر بند قوله

دل ناوک تو خواست که باشد بهماے را | باشد ز طعمهاے و گر استخوان لذیز

دل طلبگار ناوک عشق تو گردید تاشسته و ضعیف گردد و محض استخوان ماند چرا که عشق بهماست بلند پرواز که بفریاد
استخوان تلفت نمیشد قوله اور از لبس که چاشنی حسن دلبریت لینے دل از لبس که چاشنی گیه ماند حسن
محبوبت پیوسته حرف او که در بر زبان لذیز پیوسته حرف ذکر و شناسے اور زبان لذیز می آید قوله

حافظ لبے ز شیر جان پخت جلوہ | در آرزوے آن لب نامہ چنان لذیز

شیر جان تصدیق کمال در رخ بشمار که وجب که از ش جان است جلوہ طاعت و عبادت غزل

عشق تو رسید ست بامهوش کنان اخذ | تا دیده و دل کند از بیم کنان اخذ

هموش کنان اخذ هموش اخذ کنان بیم کنان عاشقان که اندست بر و عشق اندیشه مینمایند و دیده و
دل را از ایشان فراگیرد تا بپوشید چشم و لب اندیشه خود را بدریا و عشق اندازند قوله و ستارساند ز سهر
عالم و عابد عشق چیست که عالم و عابد را در معرض رسوائی نشانند ز نار کند از کف بر همان اخذ عشق
آنست که بیزاری از دهن بخشد

غزل رویت الراء

الا اے طوطی گویاے اسرار | مبادا خالیت شکر ز منت ار

طوطی مرشد این مصرع سنادهی است خالیت شکر ز منت ار یعنی منت ار تو از شکر خالی مبادا که تو از
الناقة علی الخوض وفي المعنی عرضت الخوض علی الناقة فانظر الیه بالماقبة یعنی او طوطی اسرار

در گاہ است و محتاج الیه گداوشاد است چیت عشق که گمیا گری باشد که مس در جو و سا لکانه نرا نرا
سے سازد چه وزن و چه قیمت داند قوله

بستوران مگو اسرار مستی | حدیث حبان مہر س از نقش دیوان

مستبقران زاهدان ظاہر برست اسرار مستی اسرار نامتناہی کہ انوار اک انسان دور است معنی آنست
کہ ایشان ہنوز اوشیمہ مہبات غنا سر و طبائع نہ برآمد و قابل نہ گشتہ اند کہ قابل عیسے عرمی بیلم
ملکوت السموات من لہ یولد مرتین مرتۃ من بطن امہ مرتۃ من بطن الطبائع الہی بین
جہنہ کہ صورت آنہا ہنوز چون نقش بر دیوار است و حدیث حبان از نقش دیوار برسدن بس شوار قوله

ببین دولت منصور شاہی | علم شد حافظ اندر نظم اشعار

یہ من حجتی علم مشہور شعر یعنی کلام موزون معنی آنست کہ بختگی و مبارکی دولت سلطان منصور
نامدار حافظ نشانند شد در گفتن اشعار غزل

اے صبا بگفتے از کوئے فلانے بمن آر | زار و بیمار غم راحت جانے بمن آر

صبا کنایہ از مرشد بگفت باد خوش مراد نشان و نیز بگفت کوئے مراد پیغام قوله

قلب بجاصل مارا بزن اکیر مراد | یعنی از خاک در دوست نشانی بمن آر

قلب دل اکیر داروے کیمیا کہ بدان زرد فقرہ شود قوله در کینک گاہ نظر بادل خویشیم جنگست
کینک گاہ نظر مراد مقام عشق زار و غمخیز و کماے بمن آر ابرو و غمزہ تجلیات جلایہ یعنی از
تجلیات جلایہ کہ بمنزلہ تیر و کمان باعث قتل اند بہ اعطائے آن این دل را کہ بامانجنگ است مقتول سازم
و از دست اورائی یابم قوله در غمخیزی و فراق غم دل پیر شد دم نہ غمخیزی بکیسی و عاجز می
پیر شد دم چون پیر ضعیف و نحیف ساغرے زلفت نازد جوانی بمن آر شرابے از شاہ و نبوت
بمن آر تا از شاہدہ از سر نو جوان گردم و جوانانہ حجت و جالاک بعشق و ایم قوله

منکر از اہم ازین مرد و سہ ساغر بچشان | و گر ایشان نشانند رولنے بمن آر

منکر ان زاهدان ازین یعنی عشق یکدوسہ ساغر بچشان سخنان بگو و گر ایشان نشانند بگوش
بان نشوند روانی بمن آر فی الحال بہا بگو کہ قدر عشق عاشقان دانند و لذت شراب بخوار شناسد قوله

ساقیا عشرت امروز لبند و مشکین | یاز دیوان قضا خطا المے بمن آر

ساقی مرند عشرت امروز متاہدہ محسوب کہ در میجا حاصل ماید کہ بموجب من کان فی ہذا اعمی
مہوی الاخرۃ اعمی یاز دیوان فضا را حساب حق خط امانے بمن آر کہ نام و احواہم بہت بقولہ

ولم از دست بشد دوش کہ حافظ میگفت | اسے صبا بگتے از کوئے فلانے بمن آر

از دست بشد از اختیار دست پر خواندہ بر رانہ درین میب خطاب خود است جیائے گویند کہ بخود این
سخن گفتہ اندست رفتم غزل

اسے صبا بگتے از خاک رہ یار بسیار | بیر اندوہ دل و مژدہ دلدار بسیار

نکبت و کر از خاک رہ یار بسیار معے است عاشق خیزن لطیف نیار لسا کہ میسر عاشقا است التماس
سیکنہ کہ اسے صبا کہ اسے از مانتی کہ خاک راہ معشوق شدہ و محبوب بر و مودہ بقولہ

نکشتہ روح فزا از لب دلدار بگو | نامہ خود بختبر از عالم اسرار بسیار

معے است ار راے جان خیزن مستافان معھ جان بخش کہ از لب آن دلدار بر آیدہ نگوینام فرحت از
از حساب آل محسوب بمن بیار بقولہ

تا موی کرم از لطف نسیم تو مشام | شمعہ از نفحات نفس یار بسیار

موی خشنود لطف نسیم مراد تو حہ و بیام مشام معرشمہ از نفحات نفس یار بسیار اند کہ از کلام
حال برود دست بیان کن بقولہ

بو فاد تو کہ خاک رہ آن یار عزیز | سے غبار سے کہ پدید آید از اغیار بسیار

معے است کہ اگر عالم درو مدمی دروے داری سو گند مرزا و ناسے تو کہ باعثان بیسانی خاک رہ
علامت و مراد ازاں کلام سے غبار می کہ پدید آید از اغیار سے آئینش و مخالطت از غیر بقولہ

اگر سے از رگہزد دوست بکوری رقیب | بہر آسایش این دیدہ خوبسار بسیار

اگر سے از رگہزد دوست مراد اگر دہیں گرد یا انجہ در خاک راہ مالا گفتمہ شد بکوری رقیب براسے کہ
کردن دشمنان بہر آسایش این دیدہ خوبسار بہر شکنین این دیدہ گریان بقولہ

خامی و سادہ دلی شیوہ جانبازان نیست | خبر سے از بر آن دلبر عیار بسیار

خامی بدلی سادہ دلی سلیم القلی جانبازان عاشقان حاصل نیست کہ نیمے دہر سے نذریم خبر سے
از بر آن دلبر عیار بسیار تا جان را فدا سازم و خود را باد رسام بقولہ

برزقون فرجین قوله

لے عمر زندہ لم من واین بس عجب مار روز فراق را که نهد در شمار عمر

مے آنت که حیات و زندگانی درین جهان فانی آنت که عمر گرامیہ در خدمت محبوب صرف شود و حیات
که بعد از خدمت معشوق است حیات نیست بلکه مانت و صورت حیات قوله

در هر طرف ز خیل حوادث کین گشت زانرو عنان گسته دواند سوار عمر

زانرو بدان وسط عنان گسته زودتر حاصل بیت است دین عالم فانی که لحظه وصال حاتان
دست داد محب باید که آن دم را غنیمت شمرد و قدر وقت را شناسد زیرا که در هر طرف الخ عاشقان حایان
چنین گفته اند که قوله

این یکدوم که وعده دیدار نمن است در یاب کار دل که نه پید است کار عمر

باں هشدار شوند پید است کار عمر حقیقت عمر معلوم نیست و حافظ را که اسیر شهرت تن و محوس نفس
و بدن اند خطاب کرده بین قوله

اتا کے مے صبح و شکر خواب صبح دم هشدار مان که رفت ز دست اختیار عمر

شکر خواب یعنی خوابی که بعد صبح کنند خواب استراحت و خواب خوش دلج که آن بهر قوله

وی در گذار بود و نظر سوسے مان کرد بیچاره دل که مسیح نید از گذار عمر

غزل

اے بر امید وصل تو موقوف کار عمر عمر منی که پیر شومی در کنار عمر

مے اے کسی که کار عمر اے زندگی موقوف بامید وصل است یعنی وقتیکه بوصول تو رسم عمر از سر نو
مایل کنم تو بجای عمر عزیز من هستی بخوام که در معرجه حال پیری ای و این اشارت باز یاد عمر است عمر عزیز
کنایت از محبوب نثار عمر مراد از عمر محبوب چنانچه در صدر بیت غزل

اے برده گوے حسن ز خوبان روزگار قدت برستی چو سہی سر و جوئی بار

قد قامت و پوست برفالہ و شکافتن و بریدن مژگہی سر سوز که در شامیت را که باشد و شامیت نماند نشد

الحق و جود و لفتش و نشان دامن تو موهوم نقطه ایست نہ پنهان نہ آشکار

الحق است دامن تو تعین و صفة موهوم نقطه باعتبار عدم ادراک نہ پنهان باعتبار آنکه چون قیام این کثرات

در بعضی حاطه کسی گوئے که در بعضی جهان
در بعضی یادداشت با کار عمر

بدوست بس ظاهر است نه آشکار باعتبار عدم ادراک قوله

داویم دل بدست خط و خال زلفت تو از دست هر سه تاجه کشد این دل فکا

خط و خال تجلیات تنوعه زلفت جذبه عشق بامید حصول تجلیات تنوعه تو گرفتار عشق تو گردیده ام قوله

بادا هزار دشمن اگر با من است داختم مصاف را و نترسم ز کارزار

با من ست یار ما ست و ملتفت ما ست قوله

عشقت چو در سراج دل خانه گیر شد زین در اگر بدر شوم ایمن با خطرار

سراج سرای خور و نیکمنش ضمیر شین بعشق قوله

اگر سر و پیش قد تو سرے کشد مرغ عقل طویل را بنود هیچ اعتبار

سر و کتایت از عاشق آناد پیش قد تو ای با ذات تو سرے کشد سر کشی کند و دعوی انا الحق سے زند

عقل طویل را بنود هیچ اعتبار قال علی رض اذا تم العقل نقص الکلام قوله

منصوبه هو ای تو حافظ کنول چو بخت در ششدر غمت دلش افتاده مهر وار

منصوبه بازی هفتم نروان هفت اندر گریستایم ده نهارت بار شاید هم زیار چون لستینی بر فراز

تخت قصر ششدری چشم دارم هم تو منصوبه کن از لطف طویل که چه نارد خانه گیر می هشتم اندر ششدری

کعبتین بخت چرون در طاس ناپید پنج شش پس چو سان زین درد و خون چون چرخ ایدل جانبری اسامی با نیما

درین ابیات هستند - فارو - زیاد - ستا - هزاران - خانه گیر - طویل - منصوبه - دو چار هشت درد

باروے در و برو دو و چار یعنی شش غزل

اے باد مشکبو بگذر سوے آن نگار بکشاگره ز زلفش و بلو عی بن بیار

زلف اے زلف بر بسته عبارت از جذبه عشق بوے امید طبع و دخی بهر سخی حوال بی عشقان قوله

با او بگو که اے مه نامهربان من باز آ که عاشقان تو مردن را انتظار

باز آ یعنی ازین استغنا باز آ قوله

اگر دی چو روزگار فراموش بنده را ز بهار عهده یار و فادار گوش دار

ز بهار البته یار و فادار کتایت از خود گوش دار یاد دار و فراموش کن غزل

ایدل از شام فراق روز بجران غم مخور شام بجران هم رسد روزی بپایان غم مخور

این شعر از شاعر

عن ابیوت یا زنده شد

(مقطوع)

حافظ از تاجیک غم خیز جان بخوری بسیار غم خیز که جهان نیست پایدار

سبرگز بکنم بکام و جور این بیت بایت سابق بشنود این بیت سحر است در روز قیامت شود
 میدان نهند و خلق بخت رود و نگریم سو دوست و نابالغ سلسیل نام چشمه است عینا فها
 تسمی سلسیل از چمنین کا فور و مزاجا کا فور اغزل

چون صبح کرد غم جهانگیری آشکار | آفاق راز جمله زر لبست شد شمار

شمار لباس اسلاق نفع نشسته سلاطین در رستان ایلاق نشسته ملوکان در تابستان
 ظلیعه نوبه ناگویند که بیت از قدیم بود کامگار خداوند امر منزل

دیگر بشاخ سر و سبهی بلبل مصور | گلپانگ زد که چشم بداند و توکل بدور

مراد از شاخ درجه سر و سبهی نشسته بلبل مراد مقام عشق بلبل عاشق گلپانگ آواز بلبل بدور باشد قوله

اے گل بشکر آنکه شکفتی بکام دل | با بلبلان منی دل شیدا من غور

گل کنایه از محبوب شیدا و دلوانه غور و تکریم قوله

از دست غیبت تو شکایت میکنم | تانیت غیبت ندید لذت حضور

غیبت جدائی شکایت میکنم چه الاراده ترک الاراده تانیت غیبت ندید لذت حضور تانیت
 هجران نکش نوش وصل را لذت نیابد قوله

اگر دیگران بعیش و طرب خرم اندو شد | ما غم نگار بود مایه سرور

دیگران کنایه از ظاهرستان عیش و طرب کرد و فریاد و غم غم نگار عشق محبوب سرور شادی قوله

زاهد اگر خور و قصورست اسید وار | ما را شرابخانه قصورست و یار خور

قصور جمع قصور قوله

میخور بیانک چنگ و مخور غصه در که | گوید ترا که با ده مخور گو هو الغفور

بیانک چنگ علانیه و آشکارا در که اشاره بزاهد هو الغفور دوست بخشنده بشیر اند و در ساز بهو
 وصل بامید وصل بایش نوش باشد با غم بود سرور بموجب ان مع العسر یسر مع الطرح فح نوش
 چیز شیرین را بحیات و تریاک قوله

حافظ شکایت از غم هجران میکنی | دراجر وصل باشد در ظلمت نور

ظلمت تاریکی نور روشنی غزل

باز نازل در دفع موی و دست

باز نایت در دفع موی و دست

اولا چندم بریزی فحول زویدہ سرم دار آخر | تو نیز ای ویدہ خولبے کن مراد اول برابر آخر

یہی است دل تاکہ مراد هم اندوہ داری دار ویدہ کہ مراد تو گر انت شرمے دار داسے ویدہ تو نیز ستے نما و مراد
دل بر آریعی مستاہدہ دوست رسان قولہ

اسم یارب کہ جاننا از عارض بوسہ می صنیم | دعای صبیحہ دیدی کہ چون آمد بکار آخر

ویدی خطاب دل آمد بکار آخر مستجاب گردید قولہ

مراد و دنیا و عقبے بمن بخشید رفتی خوش | بگو ششم قول جنگ اول بدستم زلف یار آخر

روزی می بخش خدا جنگ نام سار قول جنگ تفتیح مرست اول اشارۃ نشأۃ الاولی زلف یار جسد بہ
آخر اسارۃ منشأۃ الآخرۃ معنی است کہ حق تعالی اندوے فضل و کرم مرادات ویسی و دیوی اسالی دست
کہ در دنیا قابلیت سماع حقائق و معارف از مرست عطا فرمود و در آخرت فویدہ جوہر یو شد اسرارے رہبان ملاحظہ و در داد
و نیز آن مائتہ کہ اول قابلیت سماع حقائق و معارف از مرست عطا نمود و تا آخر زلف یار کہ کنایہ از اصل است میرزا قولہ

چو یاد از خرم دونان بدون خوشہ تا چند | ز بہمت تو شہر بردار و شجے خود بکار آخر

دونان کنایہ از ظاہر و رستخان ز بہمت اشارۃ بان است بحکم المعالی الہم و ہمہ الرجال یقلع الحبالب
معنی است کہ بچو یاد کہ کام می کنند و از خرم فردایگان حوسہ می ربا ید تاکہ مظاهر پرستش تقلید نمائی
و منظر وقت ایشان آئی تاوست گرفته ترا محلے رسانند کہ ایشان از دودل بہتی حویس در می بینی خود و مائتہ
از بہمت و قصد خویش تو شہر بردار و شجے کردہ شجے در زمین استنداد خود بکار قولہ

انگارستان چین دامنم نخواہد خراب آخر | بنوک کلک رنگ آمیز لفتے می نگار آخر

انگارستان نگارخانہ چین شہریت کہ بتازی صین عاصد اطلب العلم ولو باہیین نگارستان چین
مرتہ حسی تعقیقی معنی است کہ مرتبہ عتیق حقیقی قابل فنا نیست و مر کہ بدان مقام رسد شایان است کہ
در مقام در آمدہ از کلک رنگ آمیز می شمرے در حور انگیز کہ بر صفہ دور گار لفتے ماند و پس آیند عکس آن
استاند قولہ

اولاد ملک شخیز می گز از اندوہ گریزی | دم صحت بشارتہا بیار و زان بکار آخر

ملک شخیز می اصنافہ میانہ ویراہ عاشقی دم صبح وقت انصاف اندوہ دم صحت وقت صحت مستغرق قولہ

بتہ چون ماہ ز انزو دے چون لعل پیش آورد | تو گوئی تا بشم حافظ ز ساقی شرم دار آخر

بت بستم انہ پرستش کنند صورت از چوب و سنگ و مثلہ پیش آور پیش آرند یعنی در پیش موجود دارند
شرم دار آخر یعنی ہوش غزل

روے بنما وجود خودم از یاد بہر | خرم سوختگان را ہمہ گو باد بہر

روے بنما خطاب محبوب حقیقی در شد وجود خودم از یاد بہر مر ازین ہستی مستعار الاعتقلاں سخن
وجود سوختگان عاشقان ہمہ گو باد بہر نیست و معدوم باد قولہ

ماکہ داویم دل و ویدہ بطوفان بلا | گوئیاسیل غم و خانہ ز بنیا و بہر

طوفان بلا عشق کہ احسنت تمام المحنتہ والبلا سیل غم کنایتہ از عشق خانہ ز بنیا و بہر جو خطرس از قولہ

دوش میگفت بزرگان سیاہت بچشم | یارب از خاطرش اندیشہ بیداد بہر

مزرگان سیاہ شایدہ بلیات عشق از خاطرش ضمیر شین بر معشوق قولہ سینہ گوشعہ اشکدہ

پارس باش - پارس نام ولایت و انجبار شہر شیراز و سپاہان و کرمان و رزمیہ آلت گوسینہ پارہ

آتش باش در سوختگی حاصل آن کہ عاشق را غیر از سیدہ سوزان حاصل نہ دیدہ گو بہر رخ و جلہ بیداد بہر

یعنی دیدہ را بگو کہ در اشک فشانہ غیرت و جلہ نشو یعنی محب را غیر از دیدہ گریان کارے نہ قولہ

زلف چون عنبر خاش کہ بویید بہیات | اسے دل خام طمع این سخن از یاد بہر

زلف عنبر مراد وصل بویید حاصل نماید خام طمع اشارتہ بالتراب و رب الارباب از یاد بہر تراوش قولہ

سعی نابردہ درین راہ بجائے نرسی | مژد اگر مے طلبی طاعت استاد بہر

سعی نابردہ یعنی ریاضت درین راہ اشارتہ بعاشقی بجائے نرسی بمطلب نرسی یعنی بمعرفت وصل

مژد اگر مے طلبی وصل حق اگر بخواہی طاعت استاد بہر در طاعت و پیروی محمد و پیر باش قولہ

دولت پیر مخان باد کہ باقی سہل ست | دیگرے گو بہر دنام من از یاد بہر

کہ باقی سہل ست کہ جان و مال اگر رفت غم نیست دیگرے گو بہر دنام من از یاد بہر اگر دیگرے نام مرا

از یاد بہر و یاد نیار و گو میار غزل

روے بنما و اگر کہ دل از جان برگیر | پیش شمع آتش پروانہ بجان گو برگیر

دل از جان برگرفتن از جان نومید شدن معنی معرغہ نانی آنکہ پروانہ را بگو کہ پیش شمع آتش بجان برگیر

یعنی خود را بسوز قولہ

نہ در شمع آتش بجان گو برگیر

(مطلع) حافظ اندیشہ کن از نازکی خاطر بار

بہار گلشن ابرو ۱۱۱۱۱۱۱۱

بر لب تشنه نایب و مدار آب در لعل	بر سر کشته خود آسمی و ز خاکش برگیر
ماصل میت آنست که باسی جانم که با ب محبت تو خورفته بیرون کش و عند لیب مدح که بر گل خساره تو واله شده حجاب در میان سیار که طاقت آن ندارد در غم که در هایتو بر مال مینزد بنادک نامیدی مجروح چون حیانتش بفرقت دارد و با تشنیت فرقت مسوزای در غمی شے بهتر از آب شده خود نظری انداز داسے مایه دار حس نکوۃ جمال کش دستمقان دید با مراده که بهتر ازین سخن در عالم کم یابی اسے دستگیر از یاد آورده را از خاکش برگیر قوله	
چنگ بنواز و لب زار بنود عود چه باک	انتم عشق و دلم عود و تنم مگر گیر
عود نام چه بے ست خوشبو که سے سوزند و نام سازے - قوله	
ترک درویش بگیر از بنود سیم و زرش	در غمت سیم شمار اشک و زرش را زگیر
درویش عاشق کنایت از خود قوله	
در سماع آبی و ز سر خرقه بر انداز برقص	ورنه در گوشه نشین دل را بر یاد در بر گیر
ز سر خرقه بر انداز هستی مستعار از خود قوله	
صوف بر کش ز سر و بادۃ صافی در کش	سیم در بازو برو سیم بر سے در بر گیر
صوف بر کش ز سر لباس ظاہر ثنائی را دور کن بادۃ صافی در کش عشق و محبت حقیقی که میرا از اسوا اشد حاصل نماسیم در بازو ترک عبادت و ز بند یابی نماسیم هر دو در بر گیر مرشد سے حاصل نما قوله	
دوست گریار شود جمله جهان دشمن بکار	بخت گولشت مکن روی زمین لشکر گیر
دوست گریار شود یعنی عنایت و دست مکارست جمله جهان دشمن باش از دشمنی بغیر با کے نیست بخت گولشت مکن اقبال بخت میباید قوله	
میل رفتن مکن ایدوست و موبالایش	بر لب جوے طرب جوئی و بخت ساغر گیر
بر لب جوے کنایت از دنیا و دود و چشمان جو طرب جوے تماشا کن لب ساغر گیر یعنی در بنوئی و آدیا بگفتن سخنان عشق و محبت مشغول شو قوله	
رفته گیر از بیم این آتش و آب دل و چشم	گونه ام نرد و دلم خشک و دماغم ترک گیر
گونه ام ز رویی حالت من برین رسیدہ کہ رنگ من کہ یا وارند گردیدہ لیم خشک لب من خشکی	

نیز تہ کناسم تر گیم از کثرت گریہ کنار من بمنزلہ جوے گردیدہ قوله

حافظ آراستہ کن بزم و گجو و اعظرا کہ بین مجلس و ترک سہ منبر گیم

بزم کنایت از وجود باعث بار جامعیت غزل

روز نور روز و مہر و مطرب و معشوق و بہار مستی و عشرت و آغوش و پروردگار

نور و زینے آن روز کہ آفتاب در نقطہ حل آید بتازیش فیروز خوانند من ابراہیم ستاہی غزل

ساقیا ساغر شراب بیار یک دو ساغر شراب ناب بیار

ناب ہر چہ نے آمیزش و خالص باشد قوله

داروے در عشق یعنی مے کوست درمان شیخ و شاب بیار

درمان علاج شیخ پیر شاب جوان درمان شیخ و شاب یعنی پیر را جوان سازد و جوان را چالاک قوله

آفتاب ست و ماہ بادۂ جام بادۂ اشارۂ بآفتاب و ماہ اشارۂ بجام در میان مہ آفتاب بیار

یعنی جام را مال مال از بادۂ ساز قوله

برزن این آتش مرا آبے یعنی این آتشے چو آب بیار

آب برزون فروزان آتش مراد عقل کہ سبب افزش عالم است و نیز عشق کہ موجب سوختگی عاشق است آن آتش چو آب مشاہدہ روے دلدار و نیز عشق کہ بظاہر سوزندہ و مباطن موجب بقائمنی

آتش کہ اے ساتی بر آتش عقل من کہ اشتغال تمام دارد اے برزن و تابش ویرا از بس اشتعال بر آتش

یعنی عشق کہ فی الحقیقت سوزندہ و غیر خود را ناپسند و چون آتش لطیف و اجزائے وجود را آئندہ آتش

عقل کشندہ بیار و بر آتش عقلم بریز کہ عقل با عشق کارے ندارد قوله

گل گرفت گو بہ شادی رو بادۂ ناب چون گلاب بیار

گل گرفت مراد از گل عقل و جوانی بادۂ ناب چون گلاب بیار

گل گرفت مراد از گل عقل و جوانی بادۂ ناب عشق و محبت قوله

علعل نہار نما ندرو است قلقتا شمیم شراب بیار

یعنی قیل و قال علمائے ظاہری نما ندرو است بیان حقائق و معارف مرشد طریقہ کہ بالا از اوست بر آنکہ

وصل او جز بخواب نتوان دیدار و داروے کوست اصل خواب بیار

وصل او کنایت از مشاہدہ محبوب جز بخواب نتوان دید حصول آن جز بفنائے صفات بشری نگردد

۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

قرنی
ماورے
عاشق

داروست بینه شیشه است عتته اصل خواب اصل ماصعات شری قوله

اگر چه مستمیده دو جام دگر | تا بکلی سوم خراب سیار

اگر چه مستم اگر چه مستم حصول بود بدو جام دگر بیهوده و غشوق ار رانی و از تا بکلی سوم
خراب بکلی نیست گردم در صفات و اعمال و فوات قوله

یا صواب است و یا خطا خوردن | اگر خطا هست دگر صواب سیار

صواب یک تو اب مراد باعث امر قوله

یک دو رطل کران بحفاظده | اگر گناه است دگر تو اب بیار

رطل میانه کران ررگ | غزل

سرمه و مال بلند و خوش رزقا | دلبر نازنین و گل رخسار

بالا تدرین بنصب بار دل برده بجایای شرمی و بالائی از برای خدا کار که بواسطه کند که راسه خدا گویند
نگاهش خمیر شین بدل جادو ساحر سنبل زلف کتایه از حد عشق و حائق مشک کتایه اید و بصیحت عقل غزل

شب قدرت و طے شد نامه، بجز | سلام فیه حقه مطلع الفجر

شب قدر کتایه از تامل طے شد بجمیده شد اے روت نامه هجر زمان بحر من مصره ثانی آنکه
سلامتی او در ان شب تا وقتیکه طلوع کند مخر قوله

الا در عاستقی ثابت قدم باش | که در این ره نباشد کار بے اجر

الا دانا و آگاه باش در این ره می در عاستقی کار بے اجر محبت لایفیع ان امد لا یفیع اجر المومنین
شراب چینی حصول نامه ما کنی شجر مراد دخت محبت قوله

من از رندی نخواهم کرد تو به | ولو از دقتی با لبحر و انبحر

اگر ادب کنی تو مرا بجدای و سنگ قوله

برآسے صبح روشن دل خدارا | که بس تار بک می بینم شب بجز

صبح روشن دل کتایه از محبت و یا صبح وصال خدارا بواسطه خدا قوله

وفا خواهی جفاکش باش حافظ | فان الرج و انحران فی التجرا

درستیکه سود و زیان در تجارت است باین که تاجر ان اول منت یکشند و در خرق می کنند بعد از ان سود

می نایند جنای عشق بمنزله زیان تجارت است و فاد مشوق بمنزله سود تجارت است غزل

صبا ز منزل جانان خبر دریغ مدار | وزو بعا شق مسکین خبر دریغ مدار

بشکر آنکه شکفتی بکام دل اے گل | نسیم وصل ز مرغ سحر دریغ مدار

شکفتی بکام دل بقصد دل رسیدی و دندان شدی گل محبوب نسیم وصل یعنی نید وصل مرغ سحر عاشق قوله

حرلیت بزم تو بودم چو ماه نو بودی | اکنون که ماه تمامی نظره دریغ مدار

چو ماه نو بودی یعنی در مبادی احوال ماه تمامی بدرجه کمال هستی قوله

کنونکه چشمه زوش است لعل شیرینیت | سخن بگو و ز طوطی شکر دریغ مدار

طوطی عاشق شکر کنایت از لب و مراد از لب لطف و بوسه که کنایت از وصل است قوله

جهان و هر چه در دست سهل و مختصر است | زایل معرفت این مختصر دریغ مدار

هر چه در دست یعنی از مشا بده و مکاشفه سهل آسان مختصر اندک قوله

مکارم تو با فاق می برد شاعر | از و طیفه و زاد و سفر دریغ مدار

مکارم بزرگها با فاق می برد شاعر و روزگار می سازد شاعر عاشق که میج پردازد مشوق است زاد و سفر

توشه مراد لطف و فضل مساو آن عاشقان که سالک سالک عشق اند بهمت توجه سیر نشاء طای الارض

مقدم پیش آمدن مقرر جائه قرار مراد محل قوله

چو ذکر خیر طلب میکنی سخن این است | که در بهای سخن نسیم ضر دریغ مدار

ذکر خیر طلب میکنی طالب ذکر خیر هستی بهای سخن خریدن ذکر خیر نسیم ضر کنایت از لطف و فضل قوله

خبار غم برود حال به شود حافظ | تو آب دیده ازین رگبدر دریغ مدار

خبار غم برود غم شود حال به شود حال بسامان پذیرد آب دیده و گریه بنفوح برآید آنست که آبشار تحمیل المراتب و غل

عید است چو سم گل و باران در انتظار | ساقی بروی یار به بین ماه و می بسیار

عید کنایت از وقت عشق بازی که میخواری است منو سم گل بهار مراد جوانی باران مراد حواس قوله

اگر فوت شد سحر چه نقصان صبح هست | از می شوند روزه کشتا طالبان یار

سحر طعام سحر گوی مراد بندگی و ریاضت در مرتبه زهد صبح بفتح شارب که با مداومت نماز گشتی و دیشینه

خوندا اینجا کنایت از مرشد عشق است روزه کشار روزه کشا اینده معنی آنست که اگر اعمال مرتبه زهد و پیرگاری

اینکه شمشاد کدر است دیده نشده

از دست رفت نقصانی ندارد که اعمال عشق که انسان بالا ترست و خیرتر سالک! عشق عیش می آرد و حلیا
طالسان صادق و عارفان و ائمه زهد و صلاح را عشق بدل نمایند و مرده که کثایت از دست باز دست تسلیم
انجمن است مدول وصال دوست می کشاید الدیایوم و لسا ایها صوم قوله

دل برگرفته بودم از ایام گل و لعل | کار سه نکردم بهمت یا کان روزگار

دل برگرفته بودم بیهوده رفته اند ایام گل و لعل | سبک که آواں بجزا ریت بینی عشق قوله

جزا نقد جان بدست ندمم شراب کو | کان نیز برگرفته ساقی کنم نثار

شراب مرا عشق و شادمانه گرفته ساقی غلی محسوب قوله

دل در جهان بند و زمستی سوال کن | از فیض جام و قصه جمشید کا مگار

دل در جهان بند و لنگش دنیا سے فانی کن زمستی سوال کن طالب عشق مایه و ذغال گردش
فلک و دور روزگار از بهای می برسی خود عیان است از فیض جام مراد از جام شراب اندک ظرف و اراده منظور
مراد از شراب عشق قصه جمشید کا مگار که آخر الامر بحر حسرت با خود میراند و جمشید ما و ستا به بود حکیم مشیه که رسید
و تافس و خیانت حامد و تعین مال بشکر بای و انواع عطریه آدرده و شراب انگوری ساخته و ستا بهار و زمزمه
ویرج و دستیا طین سحر داشت و سیصد سال در عهد اطلاق را بیماری و ده دقت نبود لکین موت و مینی میلان
آید چون ممست مله کین و اسب دستور واد و صف امتثال آن واقع شود و سلیمان نیز مراد بود و چون قابل
سرد و بالیقید واقع شود سکندر مراد بود و اسرار ابراهیم شاهی قوله

خوش دوستی است خرم و خوش خسرو کریم | یا رب چشمم زان شب نگاه دار

خوش خسرو کریم کثایت از مرشد چشمم زخم زبان | حوادث و ملیات و آفات قوله

ز انجا که پرده پوشی لطیف عظیم تست | بر نقد ما بپوشش که قلبه ست کم عیا

قلب دل و دلی قوله

هر رسم که روز حشر عنان بر عنان رود | تسبیح شیخ و خرقة رند شراب خوار

عنان بر عنان بر اردو هر قوله

حافظ چو رفت روزه و گل نیز میرود | ناچار باوه نوش که از دست رفت کار

روزه ایام زهد گل ایام محبت معنی آنست که ایام زهد و پیرنگاری آخر شد به کام عشق و محبت

غزل

نظم

از بحر سوزان

پایان شده میروید و عاشق جعفری هست آواز نغمه شبانهات حلقه برادر که عنان اختیار و مبارک کار از دست

عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چه کار / نشسته درم مرا با وصل و با بجران چه کار

کفر و ایمان در اصطلاح این طائفه لطف و قهر است چنانچه نیکو است که در ظلمت بطین و ظهیر آمده و کفر و ایمان لطف و قهر است آمده و نیز الکفر الاسلام و مقامان من و وراء العرش سبحان الله و عبده

دکان الله زمانه که یکین فیه الکفر و الاسلام یعنی کفر و اسلام هر دو از خودی است و حق و باطل نسبت

پس هر دو حجابند کفر و ایمان چون حجاب راه حق اندازد پس هر دو همان مغزی از کفر و ایمان و گفته و قوله

کشته خشم مرا از شعله دوران چه غم / منقلب عورم مرا باز مرد و دیوان چه کار

عور برهنه زمره کرده قوله

چونکه اندر هر دو عالم یار می باید مرا / با بهشت و دوزخ و با حور و بارش و ان چه کار

رضوان نام در بان بهشت . قوله

بهر که از خود شد مجرد و در طریق عاشقی / از خشم و دروش چه آگاهی و با دروان چه کار

از خود شد مجرد و خود پرستی گذاشت و از خود رفت قوله

صورت مردان چه خواهی سیرت مردان گزین / مرد عاشق پیشه را با صورت ایوان چه کار

صورت ایوان صورتی که در ایوان برود و با هم نگارند مرد با لباس ظاهری و نفس و نگار خوبان مجاز قوله

حافظ اگر عاشق مستی دگر ره باز گوسه / عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چه کار

دگر ره باز دگر غزل

گفتم که چه سینه قدرت گفتا که رشک عرعر / گفتم و مان تنگ گفتا که تنگ شکر

عرعر سوزان ابرایم شاهی تنگ بفتح خردار جام جم بیاله حبشه که حکم اسلامه موجود و از بهشت تنگ

دو معاشقه و مشایقه کردی و از جام جهان نماندند آئینه سکه چنان سکنه سکندریه بنکار و در دوزخ

کنار و در یارای دفع شر فرنگیان سار و آئینه حکمت و طلسم ساخته از سطر بر سر آن نهاد و در یارای

نصب کرد تا خورشید استوار آمدن فرنگیان مقهور شود دید بان غفلت را بخورد راه دادند سه باز فرنگیان

مخافه اهل سکندریه را غافل در گرفته و اسکندریه را خراب کردند و آن آئینه را در میان دریانده اخته چون

سکندریه از گشت جهان مراجعت نمود و اسکندریه را باز بنکار و در سطر حکمت آئینه غریق از دریا چید

در سہ سارہ نشست بس رنگیاں باز غالب نشدہ غزل

اگر بود عمر کے خانہ رسم باروگر رسم بجز از خدمت رندان محکم کاروگر

کر بود عمر اگر عمر و فائدہ میخانہ استہامہ بیہ مقام عشق رندان عاشقان و مہمان قولہ

خرم آن روز کہ با دیدہ گریان بروم تازنم آب در میکہد یکبار و گر

زخم آب آبپاشی کنم میکہد ہونے نامہ قولہ

معرفت نیست دین قوم خدا یا مدوسے تا برم گوہر خود را بخشید یادوگر

معرفت شناسائی کنایہ از موت و دین قوم اشارت بزاہدان ظاہر چہستان قولہ

یار اگر رفت و حق صحبت ویرین نشانت حاش للہ کہ روم من زبے یاروگر

یار کنایہ ازیر و محبوب حاش للہ دوری بگویم از دو گاہ خدا یعنی معاذ اللہ روم من زبے یاروگر

لکھ البتہ بس او مایہ رفت قولہ

اگر مساعد شودم دائرہ چرخ کہود ہم بچرخ آورمش باز ہر گاروگر

مساعد یادہ دائرہ چرخ کہود فلک پرگار قلم آہن کہ نقاشان بدان دائرہ کشد ہر گاروگر یعنی

تہ ہر گارے بختوے قولہ

راز سر بستہ مابین کہ بدستان گفتہ ہر زمان باد فو بر سر بازار و گر

راز سر بستہ ماحش پوشیدہ و بدستان سر دوائے آشکارا قولہ

عافیت می طلبد خاطر مآر بگذارند غمخہ شوخش و آن طرہ طرار و گر

آن طرہ طرار اشارہ بجدہ عشق قولہ

ہر دم از دور دنیا لہ کہ فلک ہر ساعت کتیم قصد دل زار بازار و گر

بازار و گر بجاوے داتے دیگر قولہ

باز گویم نہ دین واقعہ حافظ نہت غرقہ گشتند دین با دیہ بیاروگر

دین واقعہ مراد اندوہ نہاست اے تہانیت غزل

نصیحتہ کنت بشنو و بہانہ گیر ہر انچہ ناصح مشفق بگویت پذیر

ناصح مشفق کنایہ از مرشد قولہ

از وصل روے جوانان تمتع بر دارم	که در کینکه عسرت مگر عالم پیر
از وصل روے جوانان از مشاهد محبوبان و نیز خدمت عرفا و فقرا تمتع بر دارم فیض حاصل نما قوله	
الغیم بر دو جهان پیش عاشقان بدو جو	که آن متاع قلیل ست و این بهای مگر کثیر
بدو جو مقدار دو جوان متاع قلیل اشاره بغیر دو جهان و این بهای کثیر اشاره بمشوق قوله	
معاشرے خوش و روے بساز میخوام	که در خوشی بگویم بناله بم و زیر
معاشره یار هم صحبت رو و نام سازم از عاشقی بساز با ستاد او ای کمال قوله	
بر آن سرم که نه نوشم می و گنه نکشم	اگر موافق تدبیر من شود تقدیر
سرنیال می عشق بازی قوله	
چو قسمت ازلی می حضوره ما کردند	اگر اندکے نہ بوقت رضا ست خورد و گیر
رضا خواہش قوله	
بخرم توبہ نہادم قدح زلف صد بار	و لے کر شمع ساقی نیکنند تقصیر
عزم قصد کر شمع ساقی تجلی محبوب تقصیر کوتاہی قوله	
چو لاله در قدح ریز ساقی مے ناب	که نقش خال نگارم نمیر و در ضمیر
قدح کنایه اندل ساقی مے ناب عشق و تجلی محبوب قوله	
انگفت که خدای کن ز زلف او ایدل	که میکنند در آن حلقه باو در زنجیر
زلف جذبہ عشق و نیز تعلقات و نبوی قوله	
بیار ساخر یا قوت و فیض در خوشاب	حسود گو کرم آصفی بین و میر
ساغر دل خوین خوشاب تازه در روشن و آبدار آصف کنایه از حق تعالی و مرشد قوله	
مے دو ساله و محبوب چارده ساله	ایمن پس است مرا صحبت صغیر و کبیر
معنی آنست که شاہد و خیر و برکشیدن و شراب نوشیدن بہن پس است مرا صحبت صغیر و کبیر معنی حقیقی آنکہ مراد از مے دو سالہ محبتی باشد کہ از مجاز آید تخم سعادت در مرغ حقیقت کشتہ باش و محبوب چارہ سالہ باعتبار مدت قران کہ در مدینہ نازل شدہ دیگر آنکہ مخفی نماز کہ سالک را گاہ بنا بر وجود خود است کہ وقت انابت و زمان ظہور کثرہ است و گاہ ہے فنا از وجود خود و این بر دو قسم است	

ایکے مسام و جبکہ عمارت است از نفع شعور من و در دور و تخیلی واحد القہاری و این مستلزم لقائے اول
 عمارت است از شعور لوجود حق من لوجود بواسطہ سر بیان تخیلی مذکور و قلب سالک و دوم فن اتمام کہ
 عبارت است از تلاش و انفعال و خود سالک ماستیلا و تخیلی مذکور و این مستلزم لقائے تام است کہ عبارت
 است از تحقیق وجود و تلاستی وجود و کلیہ پس حملہ مراتب شدند یکے لقائے وجود و خود ماکلیہ و دوم فنا
 من و در نتیجہ فناء وجود و خود کلیہ و بعینہ سالکان بانکہ واردات کہ در مرتبہ فنا من و جہر روی مہد بہ
 سیراب بشوند و قلبی و شکی ایشان مدلل میشود و بعینہ بعد از ہر واردے لغو ہل من مزید میرسد
 و قطعی بقدر موعے تنزیر میشود و این مقام ہر اے اہل کمال است مے محبت و دو سال کثرت
 از دامن مطلق و معشوق مراد معشوق حقیقی کہ شہود او باطم راس از خو نغز اری چہار دہ سال حاصل شدہ
 میگوید محبت دو سالہ کہ در ہر دور مان ہم در زمان بقا و وجود و ہم در زمان فنا من و در ہر یازدہ ماند چنانچہ
 حالت یازدہ بستمای و معشوق حقیقی بہین است مرا از کونین در مصاحبت و ملازمت کامل و اکمل و صغیر
 کنایتہ انے و کبیر معشوق قولہ

حدیث تو بہ درین بزرگہ مگو و اعظم کہ ساقیان کمان ابروت زنند بہ تیر

ساقیان کمان ابرو و معشوقان قولہ

چہ جائے گفتہ خاجو و شعر سلمان است کہ شعر حافظ شیراز بہ زرتعمر ظہیر

خواجه نام شاعر سلمان نام صحابی کہ سلمان فارسی میگفتند و قال فی حقہ السلام مناد نام شاعرے
 کہ از کلام اوست مے چون محمد گفت السلام منا اہل مین و شاید از وقت سخن مانی تو ہم از اہل مین
 و ظہیر نام شاعرے کہ ممدوح او قزل اہسلان است و او ملک الشعر است مے دیوان ظہیر فارابی
 در کہ مدوگر سیای نظم آرا شلی و شعر غزل

میشی عشق را گر عاشقی ہمراہ گیر یا ی برفرق خداوند سرور و جاہ گیر

مہر آفتاب تروانی بحر و گہ بکاری و میوینی و طوفی خرگاہ حسنیہ و قیل مقام خوشی چہ بربان
 پہلوی خرکبیر خوشی را گویند از لایسنے از مقام منافقراک دو الہا دین کہ رہستاد جیا آرمختہ ہاست
 شاہ عشق الالہ مراد مقام بہت و بقا غزل

یوسف گم گشتہ باز آید بکنعان غم مخور کلبہ احزان شود در زم گلستان غم مخور

خونجه درین غزل دل نمیدر تکیه میداد اشارو بان میکند اگر آیند را عسرت پیش آید یقین بدانکه بیداران
 یسرت رونما میگه جان مع العسر دنیا پس از عسر چند بگذرد که نسبت بسری است که نسبت ای جهان سست
 و گردش دوران برین نتایج تشنه که دین نشاء نم عالم بدست است نه مینه و نه نغم فارغی مراد بخندید و غم گشته
 تجلی بدین نقاب گردیده کنسان دل کلبه احزان دل تلکین یعنی آن تجلی که در دور نقاب گردیده روزی از غفل
 نامتناهی باز بکنان دل تو در دو نماید دل تو که بسبب هجران بمنزل میت الا حزان است از مقدم لکن تجلی
 گمستان گردد غم مخور قوله

این دل غمیده حاش بشود دل بدکن | دین سرشوریده باز آید بسامان غم مخور

غمیده پریشان حاش بشود جمیع رونماید | دل بدکن نویسد مشوسامان آراستگی قوله

مان مشو نویسد چون واقف نماز سرخشب | باشد اندر پرده باز بهیا و پنهان غم مخور

مان هشیار باش اندر پرده حجاب و غمی قوله

اگر بهار عمر باشد باز بر طرمت چمن | چتر گل بر سر کشی ای مرغ خوشخوان غم مخور

چتر گل مشاهد تجلی مایل کنی مرغ خوشخوان بلبل کنایه از عاشق قوله

دو گردون گرد و روزی بر مراد مانگشت | دایما یکسان مانند کار دوران غم مخور

یعنی اگر گردش گردون روزی چند بهر او خود نرسیدیم و امانت یکسان ننماند کار دوران یعنی دایم بهر
 نظر نخواهد ماند کعبه و پنهان اسلام کفر گرد و کوسه یار کرد و عاشق معشوقی حاصل نماند کتب کنایه از هجران قوله

اے دل لرزل فانی و هستی بر کند | چون ترانوح ست کشتیبان طوفان غم مخور

سیر فنا ایل بنیاد هستی بر کند بعد کشد نوح مراد رسول ۲ و مرشد عشق قوله

در بیان اگر بشوق کعبه خواهی از قدیم | سرزنشها اگر کند خار مغیلاان غم مخور

بیایان سلوک عشق کعبه ذات حق سرزنشها کند موافق شود خار مغیلاان اندوه غم و شد از عشق قوله

حال ما فرقت جانان ابرام رقیب | جمله میداند خدا سے حال گردان غم مخور

فرقت جدائی ابرام ستوه آوردان قوله

اگر که سرگردان بجا گشت و غمخواری نیست | آخر الامر او غمخواری رسد مان غم مخور

مان هشیار باش ماه عاشق اقبال نو اخلاف بیانی مراد حالت قبل بدر ماه شب چاردهم بلبل ماه شب غم

روشنی کنایہ ارسل و مشاہد چشمہ آب حیات کنایہ از عشق باغبان کنایہ از سالک قیولہ

حافظا در کج فقر و خلوت شبہاے تار | تا بود و ردت دعا و درس قرآن خم مغرب

شبہاے تار شال تاریک

غزل رویت الراء

اے سروناز حسن چہ خوش میروی بناز | عشاق را بناز تو ہر لحظہ صد نیاز

سروناز سوسے کرد و شاد و است برکہ ہا شد و شائے انان متماثل شدہ و مراد از پروناز محبت قیولہ

فرخندہ باد طالع نازت کہ در ازل | بمریدہ اند بر قد سروت قبائے ناز

فرخندہ باد دعا ئیہ است قیولہ

آزرا کہ بوسے جنب زلفت تو آرزوست | یون خود گو بر آتش سوزان بسوز و ساز

عود نام چوبے است غمخوار قیولہ پروانہ را از شمع بود سوزول و لے بیٹہ این محب است کہ در مصرع ثانی کہید بے شمع عارض تو دلم را بود گداز قیولہ

از طعنہ رقیب نگرد و عیار من | چون زرا اگر بر دمرادر دمان کانر

نگرد و عیار من حاصلی من نگرد و در محبت من نقشے نیاید کار معروض کہ ہاں بد و فقر و سرنہ حاصل این مصرعہ نیست اگر بار بارہ بارہ کنند قیولہ

دل کی طواف کعبہ کویت و قوت یافت | از ستوق آن حریم نہار و سر حجاز

از طواف اے از شرف طواف کعبہ کویت اضافتہ بیان بہ از عشق حجاز کہ قیولہ

ہر دم بخول دیدہ چہ حائل و ضعیف نیست | لے طاق ابرو سے تو نماز مرا جوانہ

حاصل بیت آنست ساکنان طریق عشق گذر نامد نماز عاشق سیار عاشق است و آئینہ کہ دہارت نماز خون دل است و سرشک و دیدہ و لے و جو قلمہ صلوٰۃ حاضر نیست بنابر اں لغت ہر دم بخول دیدہ الخ قیولہ

صوفی کہ بے تو توبہ زمر کرہ بود و دوش | بشکت عہد چون در می خانہ وید باز

صوفی کنایہ از خود عہد پیمان میخانہ عشق حاصل این بیت آنست عاشقا نرا غنا ان اختیار است و معشوق را قوت جاذبہ حکم ہر شب بان خود قرار میدہد کہ فرود ایں کنم آن کنم لے الصبح چون رسد معشوق را دید ہمہ بیان مستلزمان از فلک خاطر او محو کردند قیولہ

چون بادوست بر سر خم رفت کف زنان	حافظ که دوش از لب ساعز شنید راز
خم کنایه از محمد و مرث کف زنان جوشان لب ساعز از زبان مرثیا از زبان عاشق کامل راز مهر جوش	
بیا و کشتی باد شرط شراب انداز	غریب و دلوله و جان شیخ و شاب انداز
کشتی کنایه از دل و وجود شرط دله غریب و دلوله آشوب و شور قوله	
مرا بکشتی باد و را فکن لے ساتی	اگه گفته اند نکوئی کن و در آب انداز
کشتی باد و پیاله شراب که بصورت کشتی سازند گفته اند یعنی شے است قدیم نکوئی کن تو جوینا	
در آب انداز یعنی در شراب قوله	
از کوی میکده برگشته ام ز راه خطا	مرا دگر ز کرم در ره صواب انداز
میکده عشق برگشته ام نکاسی می و در زم ره صواب عشق قوله	
بیار از ان مے گل رنگ مشکبو جلے	شتر از رشاک و حسد و دل گلاب انداز
آن مے گل رنگ مشکبو محبت حقیقی قوله	
اگر چست و خراج تو نیز لطفی کن	نظر برین دل سرگشته خراب انداز
سرگشته شوریده قوله	
به نیم شب اگر آفتاب مے باید	ز روی دختر گل رنگ ز نقاب انداز
دختر گل رنگ ز کنایت از شراب رز و نقاب انداز بیرون آر قوله	
مهل که روز و قاتم بخاک بسپارند	مرا ز میکده بر در خم شراب انداز
یعنی مگذا که بعد از مردن من مرا بجاک دفن کنند بلکه مرا زین میکده دنیا در خم شراب انداز و این از	
غایت غلبه شوق است چنانچه عزیزی گفته مے بیا ساتی که من مردم کفن از برگ تا کم کن به بابے	
بدنم در میخانه خاکم کن قوله	
اگر انقیاد سر مو بر کشد دل حافظ	بگیر و در خم زلفش به پیچ و تاب انداز
بک سر مو بر کشد یک سر و نقصان کند ذیل یکسر مو سر کشد سر مو سر کشی نماید دیو محن اضافی بیانی	
ناوک یعنی تنهای تیر تیر می آید شهاب ستاره غزل	
بر نیاید از تناسل لب که هم هنوز	بر امید جام لعلت درو اشام هنوز

لعل کنایت از لعل مراد لطف و درو اشام کشنده مرغ و مخمتم قوله	
روز اول رفت و نیم در سر زلفین تو	تا چه خواهد شد درین سودا سر انجام هنوز
سر زلف جلال عشق سودا خرید و در حجت و خیال سر انجام آخر کار قوله	
ساقیا یک جرعه زان آب گلگون کن	در میان پنجگان عشق او خام هنوز
ساقی مرشد جرعه قطره آب گلگون می محبت خام خدیجه در دمی بخوره و فاصداق قوله	
از خطا گشتم شبی موئے ترا متکبران	منه زندم هر لحظه تیرے مو بر اندام هنوز
خطا صد صواب ختن شهریت مشک چیز قوله	
پر تو روئے ترا در خلوت دید آفتاب	مید و چون سایه هر دم پر لب با هم هنوز
پر تو رو در شنائی قوله	
در قلم آورد و حافظ قصه لعل لبش	آب حیوان می رود و هر دم ز قلم هنوز
آب حیوان آب حیات غزل	
حالی خوین دلان که گوید باز	در فلک خون جم که جوید باز
خوین دلان عاشقان در فلک خون جم که جوید باز که نیست که قصاص قتل عاشق اربن ملک ثوریز که قوله	
شرش از چشم می پرستان باد	نرگس مست اگر بروید باز
شرش ضمیر شیرین بر نرگس که در مصرع آئیده است بطریق انضام قبل الازکر قوله	
جز فلاطون خم نشین شراب	سر حکمت بما که گوید باز
فلاطون نام حکیمه رئیس حکما که چهار زمین دف کرده بود و در آن خیمه است اسرار عالم معلوم کرده بتلانه خویش دای نمود یعنی بجز شراب که مانند فلاطون خم نشین است سر حکمت بما که گوید و قصه نشست افلاطون در خم آن نشست روزی در مجلس سکندر از ساطا طالیس خود را می ستود که فلان علم ازین صادر شد و این قیاس فلاطون بر آنست و از آن بچون کردن رفت و در لیل آن شد که خبر جو دست آورد تا بان را ساطا طالیس غالب آید چون افلاطون در خم نشست و در پی جریخ و احم شد انجا اینکے تند و بناسبت آن آهنگ آواز می پدید آید و از کدو سے ہی سازے ساخت و آواز گاہے بنوعی می نواخت هر که از آدمی و دود و دام می شنید بیہوش می شد و گاہے بنوعی می نواخت کہ آن	

لعل کنایت از لعل مراد لطف و درو اشام کشنده مرغ و مخمتم قوله
روز اول رفت و نیم در سر زلفین تو تا چه خواهد شد درین سودا سر انجام هنوز
سر زلف جلال عشق سودا خرید و در حجت و خیال سر انجام آخر کار قوله
ساقیا یک جرعه زان آب گلگون کن در میان پنجگان عشق او خام هنوز
ساقی مرشد جرعه قطره آب گلگون می محبت خام خدیجه در دمی بخوره و فاصداق قوله
از خطا گشتم شبی موئے ترا متکبران مننه زندم هر لحظه تیرے مو بر اندام هنوز
خطا صد صواب ختن شهریت مشک چیز قوله
پر تو روئے ترا در خلوت دید آفتاب مید و چون سایه هر دم پر لب با هم هنوز
پر تو رو در شنائی قوله
در قلم آورد و حافظ قصه لعل لبش آب حیوان می رود و هر دم ز قلم هنوز
آب حیوان آب حیات غزل
حالی خوین دلان که گوید باز در فلک خون جم که جوید باز
خوین دلان عاشقان در فلک خون جم که جوید باز که نیست که قصاص قتل عاشق اربن ملک ثوریز که قوله
شرش از چشم می پرستان باد نرگس مست اگر بروید باز
شرش ضمیر شیرین بر نرگس که در مصرع آئیده است بطریق انضام قبل الازکر قوله
جز فلاطون خم نشین شراب سر حکمت بما که گوید باز
فلاطون نام حکیمه رئیس حکما که چهار زمین دف کرده بود و در آن خیمه است اسرار عالم معلوم کرده بتلانه خویش دای نمود یعنی بجز شراب که مانند فلاطون خم نشین است سر حکمت بما که گوید و قصه نشست افلاطون در خم آن نشست روزی در مجلس سکندر از ساطا طالیس خود را می ستود که فلان علم ازین صادر شد و این قیاس فلاطون بر آنست و از آن بچون کردن رفت و در لیل آن شد که خبر جو دست آورد تا بان را ساطا طالیس غالب آید چون افلاطون در خم نشست و در پی جریخ و احم شد انجا اینکے تند و بناسبت آن آهنگ آواز می پدید آید و از کدو سے ہی سازے ساخت و آواز گاہے بنوعی می نواخت هر که از آدمی و دود و دام می شنید بیہوش می شد و گاہے بنوعی می نواخت کہ آن

بهروشان بهوش می آمدند و این خبر شهرت گرفت ارسطو و اندیشمندان آنکه حقیقت این حال در یاد بزرگوارش
بسیار طریق بهوش ساختن او معلوم گشت اما بهوش با نادر و نوانست بنابران بشاگردی افلاطون و پلینوس
و معنی باطنی این بیت آن تواند بود که ازین رباعی مفهومی میشود پایرمغان و دوش زبس جبرانی بگفتم
ز نرسه بمن بگویند بانی و گفت آن بود آن حقیقت و صدهائی به اے جان میرتا بختی کے دانی قوله

بکشايد و لم چو غنچه اگر | ساعت لاله گون بهويد باز

بکشايد و لم چو غنچه این دل سببه غنچه کردار بشکند اگر ساعت لاله گون بهويد اگر شراب عشق در کشد قوله

هر که چون لاله کاسه گردان شد | زین جان رخ بخون بهشويد باز

کاسه گردان نوشنده می زین جفا اشارت بشد اند و بلیات عشق رخ بخون که در سینه خون آلوده
شده معنی این بیت آنست هر که لاله و ارجام گرفت و شراب عشق چشید از شدائد و بلیات که متعرض وقت
اومی شوند و در دیش خون آلوده می سازند اعراض نماید خداوند ندارد و مقصود جنگ و وگر بر سرش
تیر بارند سنگ و العشق اوله حرق و اخره قتل قوله

بکه در پرده جنگ گفت سخن | بهر شش زلف تا نگويد باز

پرده زانے موسیقی مراد سحر حقیقه جنگ عارف که اسرار عشق را فاش میسازد زلف جذبه یعنی لب که
در پرده و سحر حقیقه عارف سالک در حالت جذبه سخن گوید و بلند و تخم شوق در مرز و دل طالبان انگیزد
جذبش را قطع سازد و از حاله بخل و بصیرت آرا افشا می سازد کند که خلاف سلف است قوله

گرد بیت المحرام خم حافظ | اگر نمیرد بر بهويد باز

بیت المحرام که بیت المحرام خم اضافه بیان بهر بهويد دود غزل

خیزد کاسه ز آب طربناک انداز | پیش از اندم که شود کاسه سر خاک انداز

کاسه ز دل آب طربناک شراب مراد مستی عشق خاک انداز خاک انداخته شده یعنی ملو از خاک
معنی آنست که اے شیدا خیزد و کاسه ز که دل است آب طربناک که کثایت از عشق و محبت است بیدار
پیش از آنکه این سر ملو از خاک گردد که بعد ازین جز حسرت و ندامت نبری دورین بیت خطاب قلب است
بطالب و نیز بموجب عجلو اب الصلوة قبل الفوت و عجلو اب التوبة قبل الموت سرعت می نماید خیزد کاسه
ز آب طربناک انداز که حق تعالی شما را بر اے همین کار آفریده نه بر اے باز می کفر که تعالی فحشتم انما خلقکم

بران مثل که شب آبتن آمده است بروز	ستاره می شمرم تا که شب چه زاید باز
آبتن ساله ستاره می شمرم شب بیداری من گذر نام چه زاید چه در پیش آرد قوله	
ز خوف بادیه دل بدکن به بند احرام	که مروراه نمیدیشد ار چه ناید باز
ز خوف بادیه از شدله بادیه تن دل بدکن ملل میباش به بند احرام مروراه عاشق کامل نمیدیشد خوف نمیکند	
بیا که بلبل مطبوع جفا طمع حافظ	بهوسته گلشن وصل تو می سراید باز
بلبل مطبوع خاطر حافظ طمع طبع حافظ که بنده بلبل است بوی اسیدی سراید سرودی که غزل	
دل مرده لولی دشتی ست شور انگیز	دروغ و عهد و قتال وضع درنگ آمیز
دل مرده زلفه قتال قتل بسیار کننده رنگ آمیز حیل گر قوله	
فدا سه پیرین چاک ماهر دیان باد	هزار جامه تقوی و خرقه پر پیر
چاک شکان ماهر دیان عرفا قوله	
فرشته عشق نداند که چیست قصه خوان	بخواه جام گلائی بخاک آدم ریز
فرشته عشق نداند که چیست یعنی عشق ورزیدن کار ملائکه نیست گلاب اینجام را دشراب و معنی این مصرع آنکه عشق ورزیدن خاصه انسان است قوله	
پیاله در کفم بند تا سحر که حشر	منی زول پیرم هول روز رستاخیز
حشر را بگنجین و هلاک کردن رستاخیز قیامت قوله	
بیا که طلف میخانه دوش با من گفت	که در مقام رضا باش و از قضا بگیر
رضا بفتح راضی شدن و بکسر خوشنودی قضا حکم الهی قوله	
عسلام آن کلماتم که آتش انگیزد	نه آب سرور زند در سخن بر آتش تیز
معنی آتش که من غلام آن سخنانم که شوق دل بیاورد افزاید تا که مانند آب آتش شوق را بنشانند غره منور و بازو سے خود یعنی بحد و جهد خود که طاعت و عبادت است شعبده باز و بازی در پیش آرد	
سیر هر آسمان قوله	
فقیر و خسته بدرگاهت آدم رحمتی	که جز دلا و تو ام نیست هیچ دست او ز

لا فرشته در آتش ز سر سلسه سبک یعنی ز سر ستاره و در سلسه الحال بسن میخیزد خاندن ۱۲

م
باز
باز
باز

دوست آویز ایچ مردم بد خلق کنند و دلیل و حجت سے قسمت کد اے ارحم الراحمین تو چنین نہیں طعنی
 مردستین ہر دم برآستانہ می ناکم خیال اے شاہ شائیں مطلق سوسے گدا میں بھیج درمیاں سیارہ خیال و
 تیس کہ ادعویٰ استعجاب لگم اے حواہاں میں ہی بھی وہو معکم ایہما لگتم اے عبدلیب گلزار کا کدنی
 نیداکم با تو اد کو کہ ماسے ماسن زار میں داسے حویاں یار میں دستیاق دیدار میں کس و اتف ازین تو
 در کس موافق در کین تو در کس در عالم خویش تو از بخت ہم و حمد اللہ در میں تو کہ دلنگار و محرومی در شوق
 لقا معنی تا خود لگم کسی روح دل افرا، حال یہی قولہ میان عاشق و معشوق بھیج حال نسبت
 سے لفظیں مصرعین دیدہ ستہ قولہ

نقاب و پردہ ندارد نگار و لکش ما	تو خود حجاب خودی حافظ از میان بخیر
---------------------------------	------------------------------------

موجب و محو کذب لایق اس بہادس غزل

روز عیش و طرب عید صیام است امروز	کام دل حاصل و ایام بکام است امروز
----------------------------------	-----------------------------------

عید صیام عید العظم و اذان العطار اوان رد کام مقصود قولہ

اگر عروس فلکی رخ منمای از مشرق	کہ مرادیت آن ماہ تمام است امروز
--------------------------------	---------------------------------

عروس فلک اضافہ سیارہ و مہر و ماہ مشرق حاسے طلوع نمودن آفتاب و ماہین المصن لفظ یکیم
 مقدر است کہ مرادیدہ یہے برابر جیشم است آن ماہ تمام استارت محبوب قولہ

مختبب پیہہ گویند مردہ زندانرا	کا نگہ باشد بد و نیست کہ ام است امروز
-------------------------------	---------------------------------------

مختبب داعل و ناصح زندان مانتال شاہد معشوق سے اس مصرع است ہر اکابی شہوت
 شاہد باری دشمنل بیواری است زلف عشق قولہ

صبحدم بلیل است از چہ سبب مژمالہ	اکار او چون ز بہاران بہ نظام است امروز
---------------------------------	--

بلیل مت عاشق بہاران نظام اللہ چون وقت اندازاں در زمانہ نظام تراغی بہار نظام اضافہ بیانہ قولہ
 گو بگویند خلائی کہ ہمیں حافظ را چشم ہر وقتے نگار لب باجم است امروز
 نگار معشوق - غزل

از لطفین سیہ خم بخم اندر زدہ باز	وقت من شورید بہم بر زدہ باز
----------------------------------	-----------------------------

ز لطفین سیہ تینات کثرت اندر زدہ پریت ان ساحتہ معنی ہر شاعری آید کہ قنارہ عالم بہ قولہ

ازان روز کو چشم بہان دور کہ امروز	بر مرد زدہ طعنہ و بر خور زدہ باز
-----------------------------------	----------------------------------

این زمان احوال کا انداز لے کہ در ازل قوہ	
عبارت خاطر ما چشم خصم کو رکھتے	تورخ بن خاک نہ اسے حافظ از مقام نیا
غبار گرد پیکہ مراد کہ دست و اندوہ	تورخ بن خاک نہ توشیح لمانش قوہ
از شوق مجلس آن ماہ خر گئی حافظ	گرت چہ سیم حاسے رسد لبوز و لبسان
خر گاہ حصہ از ہر مقام خوشی چہ پہلوی زبلیں	حرکت خوشی بود و ماہ خر گئی کما تار مستوق غزل
عروس گل جو در آید سزم گلشن باز	کجا است لیل خوشگو سے تاکند آواز
عروس گل متاہلات تعلیقات بزم گلشن دل	لیل خوشگو سے عاشق قوہ
دو تاشد مچو کمان از غم و میکہ	مہنوز ترک کمان ابرو ان سیر انداز
دو تا بخار دسہ بکوں کمان ابرو ان تیر	انداز مستوق قوہ
زطرہ تویریشانی و لم سے فاش	زمشک نیست غریب آسے گر بود عمار
طرہ ہوئے پیچیدہ کہ مہربان بردوش مرو	میگداند غریب در اینما سے ہمید غزل
امم غریب دیار لو اسے غریب نواز	دے بحال غریب دیار خود برداز
غریب نواز معشوق کہ نواز مرہ عاشق است	غریب دیار خود کنایہ از عاشق قوہ
بہر کند کہ خواہی بگہر و باز مہند	بشرط آنکہ نہ کارم نظر نگیری باز
بہر کند اشارت بظہر و عشق و دوارش	و گذارش قوہ
خیال فتہ بند تو میکند دل من	تو دست کوتاہ من بین و استین دست
دست کوتاہ ہے استعدادی قوہ	
اکرم جو خاک زمین خوار میکنی سہلست	خرام سے کن ویر خاک سایہ انداز
سہلست جیسے سے ہزارم قوہ	
ہزار دیدہ ہر سے ناظرند و تو خود	نظر بروے سے برے گنی از ناز
ناظرند سیندہ نظر کریست قوہ	
حدیث در من اسے مدعی نام و دست	کہ حافظ از ازل اورند بود شاہد ہا
در و کما تار عشق غزل	
مہم کہ دیدہ بدیدار دوست کرد باز	چہ شکر گوشت لے بادشاہ بندہ لوا
دیدہ بدیدار دوست کرد باز بشاہدہ دوست	مغز گردیدم بادشاہ بندہ نواز محبوب قوہ
نیاز مند بلا تورخ از اخبار مشوسے	کہ کیماسے مرادست خاک کے نیاز
نیاز مند بلا سے عاشق بح از اخبار مشوسے	ترک غم و نیاز کن قوہ
بیک دو قطرہ کہ ایثار کردی لے خواجہ	بساکہ در بر رخ دولت کنی کرشمہ و ناز
بیک دو قطرہ با سببہ قطرہ کما تار	قوہ
من از سیم سحر کہ چہ طرفہ سوزم	کہ سرور دست در من باغ نیست محرم راز
سیم سحر کہ ہم داپہن طرفہ الجوہ سرور دست	رکستان طریقہ ہے من از دم داپہن خویش چہ الجو بہ
ماہل کیم کہ محب رعایتیں بودم چون	از دست روان طریقہ ہے سیم کے درین تاریخ دنیا محرم این باز نیست

و ہر یکے بین الخوف والرجاء است و در فیض نسخہ مصرع اول چنین دیدہ شد کہ ما من از نہ سخن چنین کہ ظفر بر زمین
سخن چنین مقلد کہ حالات سلف بمقال آسود و بر تقلید خود را بدان نام کرد یعنی من از گفتار سلف امان چہ عجوبہ
حاصل کنم و چہ امید بہبود داشتہ باشم کہ ایشان محمود و العاقبت اندوا حسن خانہ آہی ندارند و در باغ دنیا مغموم ہوں
ندانم بین الخوف والرجاء اند قولہ

اگر چہ حسن تو از عشق غیر مستغنی است	من آن نیم کہ ازین عشق باز می آیم باز
-------------------------------------	--------------------------------------

یعنی اگر چہ حسن تو محتاج عشق احدی نیست قولہ

غرض کہ شمد حسن است ورنہ حاجت نیست	جمال دولت محمود را بزلت آید
-----------------------------------	-----------------------------

محمود نام خداوندی است و واجب الوجود بہ نسبت خداوندی و بندگی والا محمود عاشق ایاز بود ایاز نام ظالم سلطان
محمود سبکدین معنی آنکہ انظار او تمام کمال خود است و دادن بازار را رواج و گردنہ واجب الوجود را بفریش ممکن
و نوازش انسان چہ احتیاج و این تلخیص است بمضمون کنت کنز مخفیہا حاجت ان اصرار خلقت الخلق
لا عرف و نیز چون ملا دلسان ملا اسلمہ بر بناء دولت خود مفتون اند کہ سخن تسبیح بحدک و از عزت ایشان برگزیدگان
تجربہ چیران اند کہ ملا لڑبا و رب الارباب چہ نسبت مر این خاک و لیل را بار بلیل باید دانست کہ چون
تفرد و استغناء محبوب باندل و فقر ایاز در خواست ملاست راجع بر ایاز نبود کہ آن غنایت محمود است و گردنہ ایاز
را چہ برگ و ساز این نکتہ موافق جواب انی علم مالا تعلمون از غم تو یعنی از عشق تو شبان بفتح جمع شب
بر خلاف قیاس و بضم چہ اندہ گو سپندان و میثان اہل سعادت عاشقان کزین رہ اشارت بہ ملاست
در سعادت در عشق آغاز بخاور قولہ

طہارت از نہ بخون جگر کند عاشق	بقول مفتی عشقش درست نیست نماز
-------------------------------	-------------------------------

طہارت و صوفی عشق عاشق کامل قولہ

از مشکلات طریقت عنان متاب اول	کہ مرد راہ یندیشد از نشیب و فراز
-------------------------------	----------------------------------

مرد راہ عاشق قولہ

درین مقام مجازی پیالہ برگیر	درین سراچہ بازیچہ غیر عشق مبار
-----------------------------	--------------------------------

مقام مجازی دنیا پیالہ برگیر حصول عشق نما و بچہ بازیچہ دنیا قولہ

غزل سرائی ناہید صرفہ نبرد	دران مقام کہ حافظ بر آورد آواز
---------------------------	--------------------------------

دولت و دولت

ناهيده ستاره زهر و دام که مطر تلک است صفره نبر و غله نسویشی حاسه که دایط لعل سرائی را آوار سردار و
و در هر که مشکو به ایناں است علیه یار و غزل

مستم از باوہ شعبانہ ہنوز | ساقی ما زلفت خانہ ہنوز

شبانہ لطف حارسی و ہر چو رال مت گدستہ غمزہ مزہ چشم برہنہ دل بہا و حرکہ چشم مانہ ہنوز یعنی ہنوز
توہ ارغش کر دوام جادو و ساحر غزل

ہزار سکر کہ دیدم بکار خویش باز | ز روئے صدق و صفا گشتہ بادلم ساز

ہکام خویش موافق مطلب و مساز محب و موافق قولہ

اروندگان طریقت رہ بلا سیرند | رفیق عشق چہ غم دار و از شیب و فراز

اروندگان طریقت عاشقان رو بلا سپرد اختیار ملا کنند قولہ

انم حبیب نہان نہ مرجوئے رقیب | کہ نیست سیدہ ارباب کینہ محرم راز

غم حبیب عشق محبوب ارباب کینہ رقاباے گریہ راز راز پر داند سادش کس قولہ

چہ فستہ بود کہ مشاطہ قضا انجخت | کہ کرد ز کس شش سیدہ بسر مہ ناز

نرگس معروف و در اصطلاح نتیجہ اعمال کہ موجب رحمت و سرور سے محار است کہ چہ خونخوار و کہ شط
قضا و قدر انجخت کہ جہنم مست خوبان را السواد مایہ ناز انجخت و بتواند کہ نرگس کنایہ اردنیاست باعتبار
شہلائی و آگہی این نسبت بدو اس زیر باینے چہ فتنہ بود کہ مشاطہ قضا انجخت و ظاہر راحت کہ دنیا را
بجہنم جہانیاں بین نریت پرداخت و معنی حقیقی آن کہ چہ آشوب بود کہ مشاطہ قضا ظاہر ساخت کہ
سایح اعمال عشق را تو نے تختید کہ حمل انقال رو آسان داز ثواب عقاب جہنم پر دوخته نگاہش خز
بحال جانان نیفتد و چہ اہ اینجہ حکمت بود کہ مشاطہ محبت حکم پر قضا ستورے پیدا کرد کہ نرگس مست
و سے را بسر سہ سیاہ کرد سے کہ دام سر ہر سیدہ کرد جہنم یا مراد کہ جہنم یا سیدہ کرد روزگار مراد و این فرج ہا
تخلی اوست و تحلیات اور انہایتی نہ ہر شائستہ از و عار تے دیگر گوید ہر عار نے اور نکلنے دیگر سیدہ
و چہ مراد از نرگس عدیت عشق راست و مراد از سر مراد از خلعت عشق یعنی شاہ عشق کہ ار بیہ ہلایتی خود
بجو دیان کہ انانایہ مستی چہ از ہستی خود داشت ناگاہ مشاطہ قضا از جواب خلوت خانہ کست کہ ترا محفیا
سر کرد و نعمہ حاصلت بگوش ہوش فرو خانہ بندے ان اسفند ہوش آورد و بسر حقیقت محمدی

در دیده مستش عروس چشمش را بصد هزار ساز در آئینه الانسان سری و صفی جلوه داد و چشمش محبت نگاه کرد
عاشق و سیدایم و دے خود گشت چون از بے نہایتی جمال بے سکون و بیقرار گشت زبان زاری و تمام بقای
در عین حضوری در نالاش که یالیت و بحد لحد یغلی محمد اچہ بودی کہ نبودی در عالم عدم بے دم بودی تا بچوین
در دو غم مبتلا نشدی زیر که خوبتر خرابتر بودی کہ نگرست دست دے بسر مناز سیه نگردانیدی تا چوین عالم سیه
گشتی یعنی ہر چند حس و نظر خوبتری آید خراب تر میگردد و این ناله از ملوی نبود بلکه از غلبہ عشق بودی و وجہ دیگر
مراد از نگرست فات و مراد از سر مناز صفات یعنی ذات را در پرده صفات پنهان ساخت پس حجاب صفات را
حجاب نتوان گفت بلکه سر مناز است مراد از نگرست بخودی و مراد از سر مناز خودی زیر کہ مستی از ہشیاری معلوم
میشود اگر فراق نمودی قدر وصال و انتہ نشدی وجہ دیگر از نگرست مست غلبہ عشق مراد است و مراد از سر مناز
اعراض مشوق است لطافت مشکلی کہ چندین ہزار جگر درین سودا و آسوخ و عجبایب گنجے کہ بسیار جان
بر امید از خواب گشته دیشیزن شکری کہ صد ہزار کردہ دے او تنگ شدہ آہ این چہ آتش است کہ در جگر
بچاگان افزوختہ و این چہ نیکے کہ بر کباب جگر سوختگان ریختہ و این چہ ناوے کہ بر بہرہ دل بیدار گشتہ
آہ دے دستے دارم کہ بدمنش در آویزم و نہایے کہ تلویش بگریزم باین سپاس باداے شکر این مجلس مست
بودت دوست در مجلس حاضر است قوله

نکند ز نغمہ عشق در جان و عرواق نواے با یک غزل راے حافظ شیرازی

(مقطع)

بہ نیم بوسہ دعاے اہل دلے	کہ کید و شمنت از جسم و جان دار و ناز
--------------------------	--------------------------------------

بوسہ کنایہ از استعداد قبول صوری و معنوی نیم بوسہ کنایت از بر خے ازان بود کہ کنایتہ از استعداد قبول
کلام معنوی است و عبارت از دوحی خفی و استعداد قبول کلام صوری را درخواست نکرده کہ تحصیل حاصل
معنی است کہ قدرے و بر خے استعداد قبول و کیفیت کلام معنوی کہ عبارت از دوحی خفی است کہ است فرما
و دعاے اہل دلے خرید نما کہ دعاے اہل دلے مگر شمنت از منت باز دار و این نقش بخاطر مرثیہ یکار
یا بر تو تجہش می کرد اگر خاطر تشفی ازین پذیرد بشرح این بیت در آہ دو بوسہ کرد و بہت اللہ

غزل ردیف السیمین

اے صبا کہ بگذری بر ساحل و دواں	بوسہ زن بر خاک آن آدمی شکوین کہ نفس
--------------------------------	-------------------------------------

ساحل کنایہ از رس نام رودے کہ بر کنارہ قلنس مے گذر و قوله

منزل سلمی کہ باوٹ ہر دم از ماصہ سلام	برصد امیر ساربانان بہنی و بانگ جس
--------------------------------------	-----------------------------------

اسلمی نام معشوقه عرب سر زینت سیرت پرگ آواز جرس در آغوش

منکه قول نامی از آغوش سر سینه کوشه الی خوردم از بجران کشته

ر باب بضم نام ساز قوله

عشرت بنگیر کن و نوش کاند و عشق شیر و نر آشنایه است بامیرس

شیکه شد و آخر شب عس که شب گود از جرس سر زینت ان قوله

دل بر غمت می سپارد جان بچشم مست یارا اگر چه بر تیا ان زلف از اختیار خود کس

چشم مست یار تجلی دانی قوله

طوطیان و شکرستان کامرانی میکنند در تیر دست بر سر میزه سبکین کس

طوطیان ماستقان شکرستان عالم عشق و قرب کامرانی خط و پیش سر صحنه ابد قوله

نام حافظ اگر بر آید بر زبان کلک دوست ازین باب حضرت شایسته است

بر زبان کلک دوست پیش این لفظ است شرف مقدس لعل غزل

بوسته بهار آمد بنال و بیل شکیب نفس اگر بای بندی همچون فریاد میکن در غش

بهار کنایه از نشاهدات و تخلیات و غیر معرفت که با س بندی همچون اگر مثل من عاشق هستی روانی

فی الغرض چون حافظ دل خسته را چرا حافظ دهنده را غزل

جانان تر که گفت که احوال مامیرس بریگانه کرد و بیگانه با تن قوله

ایچ آگهی ز عالم درویشیمش نبود آن کس که با تو گفت که درویش را میرس

آگهی آشنائی قوله

ز آنجا که لطف شال و خلق کریم تست جرم گذشته عفو کن و ما جرم میرس

یعنی آنجا که بیکو کاری شال حوی کریم تست گس است که کرده ام عفو فرما و آنچه از با تو قوع نیامده باز بر من

فار کمال احسان مرفوع القلم ساز موال اگر کسی گوید که سنا از عیبه عفو می باشد در حسی که هنوز نگزده آزا

عفو میگوید سوز جواب اگر کسی به بند خود فرماید عفو است لک ما تجری مسک الذلوب این عفو نیست بلکه

عفو است و بعد از وقوع آن کریمه یا فاسد وعده حکم العده و دین و دفاع عهد بر و لازم است و در حواست

در این کتاب

در این کتاب

در این کتاب

لین لہنا جو جب این کریمہ کہ در شان آن سرورزل یافتہ کہ بعض اللہ لک ما فکدکم من ذنک و ما تا آخر
 بہر منزلے کہ نامزد آنحضرت است اتباع اوراد و خواست و تمنا سے اور کہ وہ تیز جرم بردہ گوہر است یکے اور کتاب
 منہی است دوم ترک امتثال امر و ادبنا ثانی معنی آنت کہ گناہ امر سے کہ امتثال آن نمود و بغفل آن
 مامور بودہ ام عفو فرما را جاسے آن سپرس قولہ

خواہی کہ روشت شود احوال عشق | از شمع پر بس قصہ زبا و صبا میسر

شمع عاشق کہ شمع وادار عشق سوزان ست دین معنی است ای جرم نہا کہہ غفر اکنون عفو کن ما را جہا کہ ہمایان
 معاصی گذشتہ بر شش کن و تجل مساوان اند لطیف بعبادہ و بغفر الذنوب ججا یا و صبا مرا و زباہان و غفلان قولہ

نقش حقوق صحبت و اخلاص بندگی | از لوح سینہ پاک کن و نام ما میسر

یعنی اگر می خواہی کہ چشم التفات برداری و حقوق صحبت کہ با تو داشتیم و نقوش بندگی کہ بر جہہ خاطر می نگاشتیم
 صفاتہ کہ از ما بوجو آمدہ و بدولت ثبت شدہ در نمود آید ازل از لوح سینہ پاک کن و بہرگز بخاطر ش میار
 کہ چکر وہ است بندہ را بہ بندگی کار است درہ و قبول بدست پروردگار و نام ما را بخاطر نگذران کہ از فلان بچوہ آفر

از لوق پوش صومعہ نقد و قفا مجو | یعنی و غفلان سخن کیسیا میسر

از لوق پوش صومعہ یعنی از تہان و عابدان نقد و قفا اضافہ بیانہ مفلسان اشارہ بزاہدان عابدان
 کیسیا مراد نقد و قفا قولہ

ما قصہ سکندر و دارا سخو اندہ ایم | او ما بجز حکایت مہر و وفا میسر

این بیت در جواب کسی است کہ بر خواجہ اعتراف نمودہ بود کہ خواجہ قصہ جنگ نظم کردن نمیتواند چنانچہ شخصے
 بر شیخ سعدی اعتراض کرد و شیخ در جواب آن گفتہ اندانکہ ما را سر جنگ نیست و اگر در مجال سخن تنگ
 نیست و بعدہ یک دو حکایت بر جنگ آوردہ پس مراد خواجہ آن بود کہ قصہ سکندر و دارا کثایتہ ازان است
 نہ ازیم تا گہر بار قیمتی اذکان طبیعت بر آیم و در صفت تیغ و تیر کہ آلات جنگ است در ق نگاریم ہر کہ خواہد
 کہ از حکایت ما مخطوط گردد و از ما حکایت مہر و وفا پرسد لیکن در میان گفتہ شیخ و خواجہ این قدر فرقی است کہ
 شیخ چند حکایت در جنگ آوردہ اما خواجہ مطلق بان توجہ نمود و حکایت مہر و وفا ہم نہ بطرزے در کلام خواجہ
 مذکور است کہ در دشاربہ تکلف یافتہ شود لہذا گفتار خواجہ را لسان الغیب نامیدہ اند چنانچہ مولوی جامی فرمود

اگر کسی تکلفا در بیان مہر و وفا کہ شاعر عاشقانست طلب دارد در کلام شیخ خجند نگر و غزل

در ضمیر ما نمی گنجد بغیر از دوست کس | ہر دو عالم را بدست کس

طلب

سازید و من ترس جان
 در باب نقد و جواب میسر
 مقلد

باز درین کتب آنکه در کتب دیگر مذکور نیست
(مستخرج)

ضمیمہ اندر دل و اندر تیرہ و ایچہ و دل گیرند قوله	
غافلست آنکو بشمشیر از تومی پیچید غزال	قدر لذت مگر نیکو نمیدانند مگس
قدر کایه از ضرب معشوق سرب الهمیب ز سبب مگر بمی تحقیق گس کنایه از الو الہوس قوله	
مرو باز از عس شیب گر خیالے در سست	من چنانم که خیالم باز بشناسد عس
عس معروف اینجا کنایه از ناصح و زاده عس شیب گرد غزل	
دارم از زلف سیاهت گلچند آنکه میرس	که چنان زوشده ام شے سرو سامان که پیرس
زلف سیاه حدیثی و دنیا ماسنا عادات و من و معنی آنست که من از زلف سیاه محبوب حقیقی که دنیا پس چندان نگاہ دارم که در تقریر بنیاید چرا که در حرکات ادچان پس سرو سامانم که میرس پس بجایه پیرس به وزیران را قدرت پیرس قوله	
کس بامید وفا ترک دل و دین نمکنا	که چنانم من ازین کرد و بشیمان که میرس
یعنی بچاکس بامید وفا و ترک دل و دین نمکند و طالب السب و افشو که پس میروا است و هر دو عالم پس ازین کرد و جدا است بام که بجایه پیرس است و چندیس نکو پیش میکند که بجایه نکو میدن نه و معنی دوم آنست که بچاکس بامید وفا دل زلف لکه حدیث عشق است ترک دل و دین نمکند که من کردم چنان بشیمانم که میرس یعنی حدیث عشق بیا مستحسن بنده است بدان توسل حتم که شاید بقصد رسم او خود مرا خود گرفتار ساخت قوله	
بیکے جرحه که آزار کشش در پی نیست	ز حمت میکشم از مردم نادان که میرس
پس بجرح عشق تو که فرستیده ام و حال آنکه کسی را آزار سے داده ام زحمت مراست قوله	
گوشه گیری و سلامت هووم بود و س	فتنه نمیکند آن ترکس قتان که میرس
هووم بود یعنی بخواستم ترکس قتان جیت فتنه انگیز قوله	
زاهد از ابلاست بگذر کاین محل	دل و دین می برو از دست بدن سا که میرس
کاین محل محبت عشق بدان سان روان روش و دین بله مراد عشق عریضه جنگ گوئی فلک اضافت	
گفتش زلف بخون که تنگستی گفتا	حافظ این قصه دراز است بقرآن که میرس
زلف و بیا زلف شکستن زلف آستن یعنی از محبوب حقیقی سوال کردم که دنیا را ما حیدین عادات و عیال و منون بهر چه بدو اتن است و مراے خرابی که من من ساختی حول خواص را توجہ بدو حرام است جوابم داد که	

در کتب دیگر مذکور نیست

و این سخن در روز شنبه است
و این سخن در روز شنبه است

فلک ز مردم باوان دهد زمام مراد	تو ابل دانش و عقلی بهین گناہت بس
مردم نادان متلد زمام بکسر بهار غزل	
اگر از سر زنگستان جهان مارا بس	ازین چنین سایه آن سرور ان مارا بس
تا آخر طالب حق را باید که نظم نگاری آن مطلوب حقیقی از جمیع مطالب اعراض نماید و بیشتر کامل که از خورید در ما و هست متده با سده قیچہ کند کہ بیدہ ارادت او دیگر سے نیاید چنانچہ گوید گلخند سے رنگستان الم ی ازل ار صحت آماں کہ دوستی ریا و زناں و سبب و جدی گریان گران اند کرانہ گردتہ رطل گران کہ پیالہ ستر آ است و از دول پر محبت مراد است تو سل جوید چنانکہ گوید قولہ	
سن و چہم صحبتی ابل ریا و دورم باو	از کرانما جهان رطل گران مارا بس
بعد از آن منے توسع والہ مکان در اعمال رصیدہ و اخلاق مرضیہ کوشد مازانہمہ را بذیل سیان و فراموشی بیشتر وجود دارد کہ ہمہ در باطن سخن فائدہ دگد کہ بیخ مادر و میندواز قصر مردوس کہ محل دیدار است قطع طبع کردہ کہ بسیار است خروج داخل آن از صبح مال و منال عبارت از مقام طلب کم و کاست نگرید یعنی بموردہ خود را ناقص بیند تا بسبب بندار کمال از ترقی بار نامہ چنانچہ گوید قولہ	
قصر فردوس بپاداش عمل می بخشند	ماکہ رندیم و گداویر میخان مارا بس
پس چون از فطیہ اعمال فارغ آید گاہ گاہ بہت از دیاد امتاہ لنگہ نماید و فکر برد و نوع است در آفاق و در انفس و آفاق است مان امتا نماید و مائل و تدبیر را کار فرمایہ چنانکہ میسر آید قولہ	
بلشیں برب جو سے و گداز عمر ببین	اکین اشارت ز جهان گذران مارا بس
و ہر گاہ مرا امتا سے آن فکر کا ہے سو دشوہ و گرد و گداز ہے زبان بس ماید کہ آن سرور موازنہ کند تا باند کہ زبان این جهان زیادہ است از سود و اشتغال سکار آن نامحود و چنانچہ میسر آید قولہ	
لقد بازار جهان بنگر و آزار جهان	اگر شمارانہ لبس این سود و زبان مارا بس
لقد آزاران فکر و انفس کند کہ شہود مقصود در اینجا بغایت و صبح دست میدہد و بعضی میرسد کہ دوست آواز حسرت و جہت ادبہر سو نکو است تا بدار کہ دولت وصال از طلب زیادتی فارغ البال چنانچہ گوید قولہ	
یار با ما ست چه حاجت کہ زیادہ طلبیم	دولت و صحبت آن مونس جان مارا بس
این دولت عظمی را کہ یار با ما ست عیست شمار و ہمیتہ حور از عورت آن در ہر اس و ادراہ جان دول و مقام	

تضرع ایست که اورا نیز خود اگر چه بهشت باشد نقر سید با علو سمیت او ظاهر گردد و بسبب مزید عنایت گردد چنانکه
تضرع کنان این دولت را خدایان گشته گیر قوله

از در خویش خدایا بیدم مغفرت	که سر کوسه تو از کون و مکان مار پس
-----------------------------	------------------------------------

و چون اینهمه مراتب سلوک طے نموده بکمال رسد و مرتبه تکمیل در یابد که با وجود اعتراف بجز نقصان و با رست
بر فرموده خود نهند و سر رشته انصاف از کف نهد و بر جمیع آنچه نصیب شده باشد شکر نماید و بر روی دل خود
در زیادت کشاید که لکن شکر تم لازمه کم خصوصاً طبع چون آب که در جاری کشف حقائق باشد و الهام و تائید که
که کمال به آن صورت نمیدهد و سهولت جاری گردد و کلام موزون بطائیف عشق مشحون که در اذن قابل
مستردان سرایت کند و در تکمیل ناقصان بدان حاجت باشد زیرا که این دو نعمت فوق جمیع نعمتهاست و منت
ان زیاد از منتهاش با وجود این دو نعمت گداز شرب قسمت به انصافی باشد چنانکه انصاف داد و باین بیان
نفسه کشاده که قوله

حافظ از شرب قسمت گداز انصافی است	طبع چون آب غرلها و روان مار پس
----------------------------------	--------------------------------

مشراب جام نوشیدن -

دیف لشین

اگر رفیق شیفی درست پیمان باش	حرلیت حجره و گرنه گلستان باش
------------------------------	------------------------------

مصراع اول خطاب بر شد و معشوق و معنی مصراع ثانی آنکه در هر جاموش در رفیق ما باش قوله

شکنج زلف پریشان بدست باد مرده	مگو که خاطر عشاق کو پریشان باش
-------------------------------	--------------------------------

شکنج و چپا زلف پریشان عالم کثرت بدست باد مرده پریشان ساز مگو که خاطر عشاق کو پریشان باش
یعنی این سخن را که خاطر عشاق کو پریشان باش مگو که موجب پریشانی خاطر عاشقان است قوله

گرت هو است که با خضر بنشین باشی	نهان ز چشم سکنه جواب حیوان باش
---------------------------------	--------------------------------

گرت هو است اگر آرزو داری با خضر بنشین باشی که وصل محبوب میسر آید نهان ز چشم سکنه است
بجزات و خلوت قوله

رموز عشق نوازی نه کار هر مرغیست	بیا و نوگل این بلبل خوش الحان باش
---------------------------------	-----------------------------------

رموز عشق نوازی بیان نمودن سخنان عشق و معرفت نه کار هر مرغیست نه کلام شاعر و عاشق است

بلیبل خوش الحان مانتق کامل قوله

طریق خدمت و آئین بندگی کردن خدا را که راجع بیاوست سلطان پیش

خدمت و بندگی رب و پرستشِ خدا سے راہِ واسطہ خدا قولہ

دگر یسید حرم تیغ برکش ز نهبار

ماش اسے تبارک آن نما قولہ
حرم کعبہ مراد کوے عاشق صید حرم مراد عاشق و زانیچہ بر دل ماکرودہ اساتذہ ربیخ و ستائید لیشمان

تو شمع انجمنی کی زبان و یک دل شو	خیال کو تنس پروانہ بین و خندان باشر
----------------------------------	-------------------------------------

پروانه عاشق قوله

کمال دلبری و حسن و نظر بازیت بشیوه نظر از ناظران دوران پاش

شیوہ نظر ماشقی ناظران دوران ماستقان نایاب غزل

ای همه شکل تو مطیع و همه جا تو خوش
جانم از خنده زیبا و شکر خای تو خوش

همچو گلبرگ تری هست وجود تو لطیف
همچو سرو چمنی هست سراپای تو خوش

گلبرگ تر برگ گل تر

ہم گلستان خیال منور بر نقش و نگار ہم مشام و لہم از لطف سمن سار و خوش

خیال کسرتوئے از قوائے آسانی گلستان خیال اضافه بیا نیه زلف سمن ساهذہ لطف حق ویر ضمیمہ
عشق باید و نیست که دل مسان دو مقام دارد یکے را خطرات صاعقه دوم براس خطرات ناسده قال
ان فی قلب آدم لتان من الملک لته من الشیطان یعنی ہم خیال مس که گلستان نمینا نیست از تمجیل تو
بر نقش و نگار شده و هم دل من از جذبه لطف تو خرنده گشته قولہ

در عشق که از یل فنا نیست گذار
سیکیمم خاطر خود را به تمنای تو خوش

کہ عشق یعنی عشق کہ عشق اولہ حرق و آخرہ نکل قولہ

در بیابان فنا گریه ز سر سوخت است

تولا دوستی غزل

اسے دل غلام شاہ نجف باں شاہ مائیں بیوستہ و حمایت لطف الہی مائیں

شاو نجف امیرالمؤمنین علی رضی اللہ عنہ قوله

آنرا که دوستی علی نیست کافراست | گو زاهد زمانه و گو شیخ راو باش

دوستی ال محمد فرض است و نفس قطعی ثابت است قال الله واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا
مراد از جبل الله قرآن ال میست ان الذين امنوا وعملوا الصالحات اولئك هم خير البرية مراد ال میست
قال عمر انا واهل بيتي شجرة في الجنة واعتصموا بها في الدنيا فمن شاء اتخذنا الى ربه سبيلا محبت
که موافق کتاب و سنت باشد و هر چقدر که خارج از شرع و سنن بدی باشد آن عداوت کبری باشد و حقیقت محبت
طاعت آن محبوب و ایثار بر اهل ذواته علی عجلای حبیب النفس و مرزات و اتها و التواب با و با و داخله محبت زانست که شیوه میدارند که
در دوستی الهیست غلو کرده اند بحدیکه تکفیر و تضلیل صحابه کوشیده اند چون بیج علی ایشان و اخلاق ایشان و فهم
ایشان باخلاق و عمل و فهم ال میست غیر سرچگانه محبت باشد این محبت نیست بل نفس کمال است و اخراج کلام
عن علی عن النبیین قال علی السلام سیاق من بعدی قوم یقال لهم لا و انفضت فان ادرکم تم قاتلوهم فانهم
متشکرون قال قلت یا رسول الله العلامة فیهم قال یفرطون بما لیس فیک و یبطون علی السلف
و یسبون ابابکر و عمر قوله

از خارجی هزار بیک جو نمی خرنند | گو کوه تا بکوه منافق پناه باش

خارجی ال الشام کذا فی الصوائق لاسما و یت در فتنه قاف کوه محیط بر دنیا از بر حد پانصد فرسنگ
بالا است اوست آفتاب بروی تابش شعل سبزی آب آید و عکس شود آسمان لاجوردی نماید و الا
زنگ آسمان کبود بلکه در غایت صفاست قوله

امروز زنده ام بولاسه تو یا علی | فرو بر روح پاک اما مان گواه باش

ولا دوستی قوله غزل

باغبان گزین خور و صحبت گل با پیش | بر جفا و خار حیران صبر بلبل با پیش

باغ کنایه از وجود باغبان سالک پیروز کنایه از ایام حیوة گل محبوب معنی آنست که ای سالک
اگر درین موسم زندگی طالب وصل مجوسه برین شده اید حیران بلبل و ش بشکیبائی باید کوشید
که بلبل در ایام خزان چون در باغ صبح گل و برگ نماید و بر شاخه که می نشیند جز از خار نمی بیند
و با امید گل تنگستن تحمل میکند بر جفا و خار و سائر محن قوله

(خط) خان نظامی بنی شاو پیشین
ادبک

ایدل اربا بند ز لعلش از پرتابی سال | مرغ زیرک چون بدم افتد تحمل بایست

زلفت دنیا اعتبار خوارست یعنی اے دل در بند دنیا از پرتابی مالش کس و سار بایش و خاطر خود را
بهر آردند که مرغ زیرک چون بدم افتد تحمل می بایست که از تحمل کار بسته میکتاید قوله

نکلیه بر تقوی و دانش در ظرفیت کاویس | را بر و گر صد هزار تو کل بایست

معنی است که سالک را باید که در هر چه که دارد خود حقائق خود مقامات خود احوال خود مایات خود صفات
خود خوارق و کرامات خود که سالک را در ذرات انعامات دیدها مایه تسبیح که صبی الله و کلیم الله آئینه در صفا و عصا
ایمی آید و از قلم صغیر نظر افتاد و دست را بر مکتب طر افتاد و این را گفتند یعنی الله و امر گفتند ان الی عصا
موس را گفتند تکیه بر مکتب که در آن را گفتند آدم را گفتند که انکا مقام معرفت و طاعت محبت است و میدان که تکیه بر عصا که در جو
با دم و غیر باشد منع می کنیم بلکه میگوئیم رجسات و حیلات و طاعات و عبادات و احوال و مقامات تکیه بر دل ماعوش و
نامحسوس است پس باید که در حال و در هر چه نظر افتاد از دست خود در کتاب این ارجح و مدعی نداند قوله

زند عالم سوز را با مصلحت بینی چه کار | کار ملک است آنکه تدبیر و تحمل بایست

زند عالم سوز عاشق قوله

ساقیاد و گردش ساغر لعل تا بچند | دور چون با عاشقان تسلیل بایست

ساقی مرشد گردش دادن ساغر خیال لعل توقف دور گردش ساغر قوله

کیست حافظ تا نموند با ده ناله آواز چنگ | عاشق سکین چرا چندین تحمل بایست

با ده محبت بے آواز چنگ سے تملقین مرشد غزل

بدور لاله قدح گیر و بے ریامی باس | بیوت گل نفسی همدم صبا می باس

لاله معروف مراد مرشد گل معروف مایه حاصل مراد است که از حق رسول علیه السلام است و اینجا کسایت از محبوب حق
پاد صبا و که در بحر نوند و گلها اندویشگاه کسایت از مرشد باید است که باعتبار خلافت اوصاف شے و احدا را
باسما و متعدده می ناسند چنانچه ضارا باعتبار انتقام منتقم و محضرت خفخور و قس علی به العیاس یعنی بدو
مرشد قدح محبت مرگ و این بصیحت را بحال دل سیزد و خوش وقت می باس و در بار از رسمه ظلمتی ترا کر
نماید و کاشف استار و یونین گل که عبارت از دریا ب است اسرار است یعنی بهدم صبا باس از مرشد محبت مرشد
اعتبار کس و هیچ کس خاطر سرائق و هر چه فرامد اعتبار کن و بیکم او بتقدم باس الواه مشاهدات و تحلیات نمود و آورد
دیزر تا آخر مطالب جابج لازم است که از حب قلب بتاک بدور لاله میماند و تفلک نگذارد بلکه قدح
دگر و فکر بدست دل گردد مدین هر دو امر لطرز سے انتقال نماید که جمال او در آئینه که نمودن کار خود
به نیک و بد باشد چهره بکشاید و با کسی که نامد و سے ارباب را نچه معروف اردو سے بمقام جا بهار رسد قوله

انگوشیت که همه سال سے پرستی کن | سه ماه سے خور و نه ماه پار س می باس

در این شعر
مدح لیس
از مولانا
۱۰

و دیگریم که همیشه در ریاضت و مجاهده افتاده باش و بخدمت مرشد سر نهاده باش که این از جنس مستبعد و خال است و تکلیف الایطاق پس قدری مدت که عبارت از سه ماه در سال است یعنی رجب شعبان و رمضان که اکثر از قدما در پادشاهی حال درین سه ماه اعتکاف کرده اند بجز آنکه در جوار مسجد باشد و در مجاهده در ریاضت بخدمت مرشد بسمر برو باقی عمر بفرغت دار چنانچه خود گفته ۵ و در ماه یک دو قیج و کشتی بروی طبع دارد وصال دوام را نه و قبل چون دوام اشتغال موجب ملالت ساعات شب و روز خود را بچهار قسم مقسوم سازد و قسمی تحصیل و جمعهاش مصرف سازد تا در نظر باشل سائر الناس باشد و از اینها جنس امتیاز نه پذیرد و تبرک دنیا شهرت نگیرد زیرا که امتیاز محل نیاز است و شهرت موجب آفت بضررت و قسمی در صحبت انام از خواص و عوام بانجام رساند تا افاده و استفاده روست نماید و تعلیم بکساید و قسمی بجهت راحت تن معین کند تا بجمیعت در عبادت قیام تواند نمود و قسمی برای آن مقرر نماید که از همه آخر بنوع مشغولی نماید که اصلا شعور بهما سومی ننماید و مراد ازین تقسیم شبها روزی بچهار قسم نه آنست که دو دو یک متصل صرف اشتغال نماید بلکه مقصود آن است که باین اشتغال بنوعی باید پرداخت که اگر اشتغال را که شب و روز ساعات آن جمع کرده شود باین مقدار دیامدین سان رسد که در روضه الاحیاب مذکور است که در صحت ابراهیم است که عاقل را مادام که بعقل خویش بود چهار ساعت می یابد که در آن دنیا با با خدا کند و ساعتی که تفکر در مع او کند و ساعتی محاسبه نفس و ساعتی سجاوت نفس از طعم و شرب قله

چو پیر سالک عشقت بچو الوه کند بنوش و نظر رحمت خدای باش

و اگر مرشد کامل بعد از مراعات این اقسام و اول ابتلا استعداد استیعاب اوقات بیاد حق روی بر نهاده ویرا در استغراق حق حصول پیروی که عبارت از آن است ۵ از سه همه آب لعل و ز فم کن به هر چیز ترا ز خود ستانده تست به بگزیند آن سه نبوشد و از قوت عمل بآن اقسام که موافق استعداد دیگر است بخودش چنانکه دیگران بآن طریق از رحمت الهی بهره در خواهند گردید و نیز بدین بر حمت خدا خواهد رسید مگر قوله

اگر تو هست که چون جم بسیر غیب رسی بیا و همدم جام جهان نمانی باش

هرگاه که طریق طلب پوید باید که از افات این راه سلامت جوید و اعظم ترین افات هوس و طامع و غیبت است پس باید که آن هوس البته از خود دور کند و بر تقدیر که آن هوس در سر و است افتاده بود و نمیتوان از آن در گذشت

تصفیه قلب که بمنزله مام جهان نماست مشغول بایگشت و اینک گفته شد که پس اطلاع بر معیای عالم
آفات است بجهت آنست که آفات دیگر در نظر طالب آت می نماید پس ازان احترازی نماید و برین
که درنگ صنعت است که کم کسی مطلع میتواند شد یا آنکه طالب خدا بعضی اوقات بهمان جور سبک گشته
از طلب مطلوب اصلی باز میماند و می شاید که از مشاهد غم فاند و جهان بسته دل گردد و دستگی دل سبب
انسداد الواب فیض میتواند پس مناسب حال طالب آنست که عقده آن هوس از جان خود بکشیایر حاکم
در بیت آینه گوید قوله

چو غنچه گرچه فرو بستگی است کار جهان	تو همچو باد بهاری گره کشای باش
-------------------------------------	--------------------------------

اگر چه ارجح پیران تا به مریدان این عهد در میان می آمده که آنچه مانع راه است دور می بایا کرد و در
مطلب حقیقی باید آورد و لیکن کسی که باین عهد وفا نماید کم نظری آید چنانچه میگوید قوله

و فامجوی ز کس سخن نمی شنوی	به روزه طالب سیرخ و کیمیا می باش
----------------------------	----------------------------------

سیرخ مام جانور است که مقاس بکوه قاف است ز عزالت شاه مرغان گشت سیرخ و
یکه مرست خواندش بسیرخ و معنی آنست آنکه مام در سوختگی و فاعه باین مشکل است و چون
آسمانی و یگانگی حاصل گردد و دل باین وفا وصل گردد پس هر که بیگانه است از خدا اگر چه طاعت نماید
از دوس باید در میاید و آنکه آشنای خدا شد اگر چه معصیت از دوس نظم آید خدمت او باید کرد و باید از کار
خیر من اخلاص المریدین چنانچه گوید قوله

مرید طاعت بیگانگان مشو حافظ	و لے معاشر رندان پارسامی باش
-----------------------------	------------------------------

مرید طالب بیگانگان خدا دران معاشر بهجت رندان یار ساعا شقان پاک غزل

هاز آ و دل تنگ مرا منوش جان باش	دین سوخته را محرم اسرار نهان باش
---------------------------------	----------------------------------

مولف الفت و میده

ازان باده که در مصطبه عشق فرو خند	ماراد سه ساغریه و گو رمضان باش
-----------------------------------	--------------------------------

مصطبه شراب مانده قوله

در خرقة چو آتش زدی ای عارف سالک	جهدم کن و در طلقه رندان جهان باش
---------------------------------	----------------------------------

خرقة کنایه از چوبالک آتش کنایه از تورش عشق یعنی چون در وجود خویش آتش عشق و محبت در روی

بازش از غصہ غار سے شمعند
سیریل سرشک از غصہ امیران باش

کوشش کن دہکی بہت نہاد در حلقہ عارفان کامل و عاشقان دہل در اینی چون از خضبت قمار ہستی
بالا ترک جستی و از امید این رستی جہدے کن و کوشش نما در حلقہ واصلان دراکہ در حال سلوک
شاہدات و کوشش و دن بہتی است و در مکاشفات کوشیدن لبت فطرتی است قولہ

آن یار کہ گفتا بتوام دل نگران است | گوی رسم اکنون سلامت نگران باش

بتوام دل نگران است بمضمون انا عاشق و محب کاک قولہ

خون شد ولم از صرت آن لعل و آن بخش | اے درج محبت بہمان مہر و نشان باش

درج محبت کنایہ از دل بہمان مہر و نشان باش یعنی بنیر مائل مشو قولہ

حافظ کہ ہوس میکندش جام جهان بین | اگر در نظر آصف جمشید مکان باش

جام جهان بین کنایہ از جام شراب دل مصفا آصف جمشید مکان کنایہ از مہر شد غزل

بیر و از من قرار و طاقت و ہوش | بہر شکنجین دل و سیمین ہنر کوش

ہوش عقل قولہ

انگارے چاہے تنے پر یوش | ظریف مہوشے ترکے قبا پوش

چاہک ظریف و چالاک و سختی کش شنگ راہزن و مکار و شوخ و خوب ظریف سبک روح و نیر دل قولہ

از تاب آتش سوداے عشقش | بسان دیگ دائم میز نم جوش

بسان روش قولہ

چہ پیراہن شوم آسودہ خاطر | اگر تہجوں قبا گیرم در آغوش

آغوش کنار قولہ

دل و دینم دل و دینم ہر دوہ است | ہر دو دوشش ہر دو دوشش ہر دو دوش

بر سینہ دوش گفت قولہ

دوائے تود وائے تست حافظ | لب نوشش لب نوشش لب نوش

نوش تیرین غزل

بجد و جہد جو کار سے نیر و دور پیش | بکو کار را کردہ ام مصالح خویش

کو کار بکسر اول با وال موقوف بمعنی ہمہ از دست یعنی حق تعالی و بکسر وال کہ میخواند خطا است نیر

در مرکبات الطهارات استاید قوله

ز سنگ تفرقه خواهی که منحنی نشوی

مستوبان تراند تو در پیکم و بیش

سان مانند قوله

بیاد شاهای عالم فرو نیار و سزا

اگر ز سر قناعت خبر شود در پیش

خبر آید قوله

ایدر بابی اگر خود سر آمدی چه عجب

که نور صحن تو بود از اساس عالم بیش

اساس میاد قوله

بنوش با ده که قسام صنم قسمت کرد

در آفرینش از انواع نوشدارو نیست

قسام قسمت کننده قوله

ریا حلال شمارند و جام با ده حرام

ز به طریقت و ملت ز به شریعت و بیش

ریا شرک نهان است که میتر حلق آنرا شناسد از یوستیدگی و میس ریای آن لود که خوابی ترا سبب طاعت و زهد و عبادت منر لے و خلق و جابه و قول لود چون دوستی جاه غالب شد که مد انا رخ رسد که بیای سی جابه طلب کند و میتر حلق کار با می کند از علم و عبادت بر لے روست ریای کند محقق و نشانی ریا آن بود که چون عبادت کند گوید که من چنین کردم و اگر نگویید لیکن چون مرد مال بدانند روست شاد و تند و اگر شاد و تند و این سخن سخت غریب لود چنانکه اگر دوستی و روست نقصه رست کنند و حرمت و رست نگاه ندارند و با و در معامله ساحت نکنند و روست را بر یا رست نخیزند و جابه روست مذمند و راطن خود خشم بیند که اگر در سر این عبارت کرده بود این عجب نکردی پس گوئی که شے از عبادت خود مردمان میکند و آنرا از حرامی حوی و این اخلاص را باطل کند که اگر دیگران جزاے عمل خود ختم میدارد و این ادرا یا باشد که در خبر رست که الریاء الحفی من دسیب النفل ریا پوشیده تراست از آواز موریه که در شب تاریک رود و ریا در طاعت بشرک نزدیک تراست و هیچ بدتر بیماری ازین نیست که هر عبادت که مقصود از ان اعتقاد مردم بود آن عبادت نیست بل عبادت خلق است و اگر اعتقاد مردم لود برستیدن حق هر دو باستند مشترک بود حق تعالی گفت قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ عَالَمِ الرَّائِضِينَ چو ل تها بود کابل بود و چون مردم را عین بنشاط بود و چون روست شا گویند و عمل انرا ید

شیخ آن ریا که از رفتن سرچ پوشتید تراست بدان که ریا لفظی ظاہر است چنانکه کسی میان مردم نماز
 بشب کند چون تنها باشد کند پوشیدہ تر ازین است کہ ہر شب عادت دارد نماز لیکن چون کسی حاضر بود
 بنشاط بود این نیز ریا است و این پوشیدہ تر است چنانچہ در نشاط ہیضہ و در حال بیخ علامت ظاہر نشاید
 لیکن ہر میان دل پوشیدہ بود چون آتش دہن و اثر وے آن بود کہ چون مردان بدانند کہ وہی بدین
 صفت شاد شود این شادی دلیل آنست کہ ریا در باطن پوشیدہ بودہ است و اگر این شادی را با کمال
 مقابلہ کنند ہم آن بود کہ آن رگ پوشیدہ بر خود مجتنبہ و تقاضا رنجی کنند یا سبب سازند کہ مردم آگاہ شود
 اگر صریح نکوید تعریفی گوید و اگر تعرض نکوید بشمال خود را فرو شد نماید تا بداند کہ شب بیدار بودہ است
 و باشد کہ ازین نیز پنهان بود و چنان بود کہ شاد نشود و باطلاع خلق بر دے ہم باطن از ریا خالی نیست
 نشان آن بود کہ اگر کسی فرار است ابتدا کلام و یا نشاط بجا حجت وے قیام نکند یا در خرید و فروخت با وے
 مساحت نکند و در باطن خود تعجبہ بیند و انکار وے کہ اگر آن عبارت پوشیدہ کردہ بودی این تعجبہ بودی
 و در جملہ بودن آن عبارت و نابودن نزدیک برابر نبود ہنوز باطن از ریا رنجی خالی نیست چہ اگر کسی ہزار
 وینار فرا کہ دہد تا خیرے اند وے بستاند کہ صد ہزار دینار از نو برین بیخ منت نہند بر کس بیخ حرمت
 بیوش چون خدا تعالی را عبادتے کرد تا بدان سعادت ابد رسد و در مقابلہ آن جزا یا بد از کسی حرمت پوشیدہ
 پس ریا رنجی تر ازین است و کسانے کہ از خلق گزینند اند و لعبات مشغول شدہ اند میگویند ملائمت
 ازین سبب اختیار کردہ اند ریا کہے کہ عمل را باطل کند بدان کہ ریا در اول عبادت بود یا بعد از فراغ یا درین
 اما آن کہ در اول بود این عبادت را باطل کند کہ اخلاص و نیت شرط است و اخلاص بدین باطل شود و بیخ
 در میان نماز و آید اگر اصل عبادت را مغلوب کند نماز باطل شود چنانچہ نظارہ فرار شد اگر مردم دیدند
 نماز بریدی از شرم ایشان نماز تمام کند این نماز باطل کند کہ نیت عبادت نہ نیت شد اما اگر اصل نیت
 بر جا بود لیکن از نظر مردم نماز نیکو کردہ و درست است کہ نماز باطل نشود اما اگر نماز باخلاص کند و بعد از فراغ
 ریا آید و اظہار کند نماز گذشتہ باطل نشود لیکن بدین نیت معاتب شود ۱۲ من کہ بسیار سعادت کیش نہ نیت
 بایا بر میو فانتوان گفت حال خویش

آن بہ بود کہ دم کشم از قیل و قال خویش

و دم کشم توں توں قیل و قال شیخ بیان کردن یک رہ یک مرتبہ آنرا کہ بہت طالع این کار
 گو بکوش کہے کہ اظہار حقیقت پیش محبوب می تواند گویند ما را نہ بود بخت گرفتیم قال خویش یعنی

این تنگ تو بخوان جان حافظ شدہ بجان بود خطرم زین دل حال اندیش
 دستان تنگ تو بخوان جان حافظ شدہ بجان بود خطرم زین دل حال اندیش
 دستان تنگ تو بخوان جان حافظ شدہ بجان بود خطرم زین دل حال اندیش

در یافتیم که ماقابیت آن ندایم مجاز لبش مراد طلب بوسه ارباب او نما از دوال خویش باز فرماید
خود ز عشق مبتلا کس خیر نشود از حقیقت عشق ماکه فاقش بشوی شرمسار شرمه فضا کما تیان
بیوفائی نقش خیال و صورت و رو و لثیم از انچه برده بود و ارباب ملک استغفار و از مومنان دعا و از بهائم و طیور
تسبیح ضلال که راه مثل و پلک شدن و تیر شدن و گم کردن و پنهان شدن و گمراه شدن و گمراهی و معنی
عشق و محبت نیز مجال قدرت غزل

چو جام لعل تو نوشتم گجا بسازد هوش | چو چشم مست تو بنیم مرا که وارو گوش

گوش و دشتن منتظر شدن و نگه کردن و محافظه کردن و دیدن که امی عبارات قوله

منم غلام تو در زانکه از من آزادی | مرا بکوزه فروش شرابخانه فروش

در زانکه از من آزادی از فکر باغی و ماری و مسیح غم و ادرت و اناری قوله

پوش آنگه ز میخانه کوزه یا بزم | ارم سبوسه خراباتیان کشم برودش

بوسه آنگه باید که خراباتیان ساکنان خرابات که عالم فاسد مراد انتقال الی قوله

مرا بکوسه که خاموش باش و دم درش | که در حین متوان یافت مرغ را خاموش

چون سخن مع نام و استیلا و امیل باستان و خلیل خیال و هر طرف و خندان باشد و شکاه که در در و جان باشد
لشقا و کوسه بخوران خام کو بخور این کسایه اخوانی ندیاستی که در دست که با دو نوش مان کسایه ابرمه قوله

شراب بکشد خامان دل سرده در دست | که با دو نوش تیزست و بختگان در جوش

بسیه مایه که شراب بکشد خامان سرده دل دهنده چرا که قوله

اگر بشان تو جویم که ام صبر و قرار | اگر حدیث تو گویم که ام طاقت و هوش

طاقت توانائی قوله

لیم روضه جنت بذوق آن نرسد | که یار نوش کند با ده و کو گوی نوش

لیم است رضوان که در حشر و دمی و نام حازن مهبت و غزل

خوشا شیراز و صنع بهشتش | که دادند الگه دار از دواش

خوشا لاس خوش قوله

از رکت یا دما صد لوحش الله | که همه خضرمی بخشد ز لایش

رکت یا دما بضم فخر و کما به در تیر که چشمه اندک آب جاری است و آن مار که گوید لوحش الله و لای
لا وحش الله است یعنی از کما با دما لای غمخواران او که خضر صریحه زلال او و اهل شیر از این دعا

چون سخن مع نام و استیلا و امیل باستان و خلیل خیال و هر طرف و خندان باشد و شکاه که در در و جان باشد
لشقا و کوسه بخوران خام کو بخور این کسایه اخوانی ندیاستی که در دست که با دو نوش مان کسایه ابرمه قوله

چون سخن مع نام و استیلا و امیل باستان و خلیل خیال و هر طرف و خندان باشد و شکاه که در در و جان باشد
لشقا و کوسه بخوران خام کو بخور این کسایه اخوانی ندیاستی که در دست که با دو نوش مان کسایه ابرمه قوله

که صد بار لالوش الله یعنی در وحشت نیندازد خدا ابل و ارا یعنی هرگز ابر کنایه با دماغه زانند و آب او نوش کنند
جراتی از او نخواهد بلکه از حدایش کایه قوله

میان جعفر آباد و مصلی عبیر آمیز می آید شمشاد

جعفر آباد و موضع است قریب بشیر از مصلی عید گاه است در شیراز قوله

صبازان لولی شنگول سرت چرداری آگهی چو نست حالش

لولی طائفه رقاصان شنگول شوخ و ظریف آگهی خبر قوله

که نام قند مصری برد آخبا که شیرینان ندادند انفعالش

شیرینان معشوقان انفعال شرمندگی قوله

اکن بیدار ازین خوابم خدارا که دارم عشرتے خوش باخیالش

خدارا بواسطه خدایه غزل

دلم ریده شده و غافلم من درویش که آن شکاری و نخسته را چه آمد پیش

ریده تنفر شکاری و نخسته دل قوله

چو بید بر سر ایمان خویش می لازم که دل بدست کمان ابرو سیت کافیش

بیدارم درخت کمان ابرو و مشوق کیش ذریب قوله

خیال حوصله بحر می یزم هیبات چهاست بر سر این قطره محال اندیش

این قطره محال اندیش کنایه ازل شاد کامی خوشوقت و فرحت قوله

بنازم آن مژه شوخ عافیت کش را که موج میزندش آب نوش بر سرش

مژه شوخ عافیت کش عشق صوری که حاجب ذات قوله

از استین طبیبان هزار خون بچکد گرم به تجربه دست نهند بر دل خویش

ب تجربه از دست امتحان قوله

نه عمر خضر بماند نه ملک اسکندر نزاع بر سر دنیا و دین مکن درویش

نزاع کینه و جنگ قوله

بدان کمر رسد دست هر گداحافظا خزینه بکف آوز گنج قلادون پیش

دست بکمر رسیدن کنایه از وصل عز

دوش با من گفت ینهان کار او آتی تر خوش که شایه ینهان نشاید و شست راز می فروش

له نال بولیک نوزن قطب خدایه

مطلع چو احاطه چو تزیینی از جگر
نکوی شکر ایام و صبا

راشد

و تو آواز گذسته کاروان تیز هوش مرشد می فروش حقیقه محمدی منته است که گشت
مرشد کمال من بهمان فرمود که از تمامان نیاید دست را از حقیقه محمدی که مرشد من تلقین نمود گفت قوله

آگفت آسان گیر بر خود کار و کار و طبع	سخت میگیر و دنیا بر روان سخت کوش
--------------------------------------	----------------------------------

یعنی آسان گیر بر خود کار و سخت گیر و پیش نیار و خداست که طبع جهانیان چنان اقتضای کنی
که سخت گیران را سختی پیش میرسد و بگویم کلامه دایع و کلامه مسئول عن و جمیع اعضا رعیت اند چه هر
ملک که بر رعیت سخت میگیرد و حدانیر بر دست میگیرد و پس اعصارا بعد تنگ نماید دست ما محل علیکم
فی الدین من حرج ملنا بیکم چنانچه پیرو و اصحاب بر خود سنگ تنگ گرفتند و درای کلمات از استیاء
آفر خود بخود در وجه بودم محض بدیرفت از بهر رعایت قافیه با اختیار گرفته است حق سبحانه و تعالی بر ایشان سخت
گرفت و از دم آل لازعات چون بر سر پذیریت گما انصراع اصدق الصادقین و هابیتان
استدعوا ما کننا علیهم الا استغاء دصوا ان الله فمارعوا حق رعایتها فاتیما الدین المنوا
منهم ابرهم و کتیر منهم فاسقون و نیز منی است سرس مجاهده بقدر شرع باید داشت و این ششتر
ناید که منع است و لیکن میسر است بر مصطفی که اعضا را تو حق است قوله

و انکم در او داجای که فروغش بر فلک	ز بهر در قص آید و بطرآن میگفت نوش
------------------------------------	-----------------------------------

فند و رخ روشنی قوله

تا نگوی آشنایین پرده ز فرستوش	آگوش نامحرم نباشد جالب پیغام سروش
-------------------------------	-----------------------------------

تا نگوی آشنایان آشنای عشق ستوی زین پرده ز فرستوشنوی اسرار عشق را واقف
ستوی سروش لضم جبریل و بر فرشته قوله

در جرم عشق نتوان زد دم از گفت و شنید	ز آنکه انچه اجماع اعضا چشم باید بود و گوش
--------------------------------------	---

حرم عشق افاضه بیامیه قوله

ساقیای ده که زندهای حافظ افکورد	خسرو صاحبقران جرم بخش عیب پوش
---------------------------------	-------------------------------

چون بصیر گناه صاحبقران یعنی آن مولود است که سقط سعد با سقط است او بوقت قرآن عطی را است
و بهر قرآن در طالع بود و نیز صاحب تصد سال در سال ولادت او و ستاره قرین باشد غزل

در عهد بادشاه خطا بخش و جرم پوش	حافظ قراب کش شد و فتنی ییاله نوش
---------------------------------	----------------------------------

قرابه آوند شراب مانند مراحمی و مثلثه

قوله

صوفی ز کج صومعه دیبا و خم نشست

تا وید محتسب که صومیکشد بدوش

صوفی مراد خود صومعه کنایه از بند و پارسائی محتسب کنایه از مرشد قوله

احوال شیخ قاضی و شراب الیه و نشان

اگر دم سوال صبحم از پیرے فروش

یهود قرعے است کہ بشر ب انحرص تمام دارند اینجا کنایه از حرص بجرام کہ عبارت از فیض الفتوحات
بلا استحقاق و اخذ الرشوة عن الظاهر و تغزیه عن المظلوم و ہر دو فعلے است شنیع و دشوم معنی آنست کہ
احوال شیخ و قاضی کہ ب سجادہ مندر بہت نشست دارد و افعال شنیع ب وجودی آوند از مرشد عشق پر سیم
دران ہنگام کہ در بیان حقائق بود پس فرمود قوله

اگفتا محتسبی ست سخن گر چه محرمی

در کش زبان و پرده نگہدا و می بنوش

زبان را نگہدار و پرده ہر کہ و مہ را ببار قوله

تا چندتا بچو شمع زبان آوری کنم

پروانہ مرا و رسیداے محب نموش

زبان آوری کنم اظہار عشق خود کنم قوله

اے پادشاہ صورت معنی کہ مثل تو

نادیدہ ہیچ دیدہ و نشنیدہ ہیچ گوش

صورت معنی ظاہری و باطنی قوله

چندان بمان کہ خرقہ ازرق کند قبول

بخت جوانت از فلک پیر زندہ پوش

بمان باش ازرق کہو بادشاہان ولایت دار سے است کہ خرقہ کہو پوشیدہ برسند بادشاہی نشینند
و چون کمال پیری میرسد آن خرقہ کہو بکھلف را کنند و زندہ پوشیدہ در گوشہ نشوند این رسم عباسیہ بود
خواجہ از بہر غرضے ایماے این معنی میکنند معنی بیت آنست کہ پادشاہ عہد را دعای میکنند کہ چندان بمان
کہ فلک کہو پوش ترا دی عہد خود سازد و تصرفات خویش را بتو پروازد و چندان کہ سعادت و نحوست فلک
در تحت و تصرف تو دارند غزل

سحر شکست صبار زلف عنبر افشاش

بہر شکستہ کہ پیوست تازہ شد جاش

سحر آخر شب مراد پایان عدم از روی نیستی نسبت بشب کہ صبا مراد قضا و قدر زلف و نیابا عینا
حوادث و ظلام و نیز زلف حجاب اوست و نیابہر حجاب ذاتست معنی آنست کہ در پایان عدم چون مآیہ

(مقطوع)
دلی شب بد از غیب بگوش ظم رسید
حافظ و غصہ کہ کن و دیشہ و بزم بگوش

ایکے رات وہ جو وجود و قضا و قدر دنیا را زینت و لوحہ بنظر موجودات نمود کہ ہر یک از خوبی و سے تازگی یافت و کمال تہہ بدستاف و گرد ہے ہزار نعمت گرو ہے بمقامات و عبادات و برے بفصائل و کمالات و برے مستاہبات و تحلیات و این ہمہ از نتائج آن وقت است کہ بر سندگان می آید و ہر یکے فراخ را مستعد و مقامے می باید قولہ

کجا ست ہم نفسے تاکہ شج قصہ دہم کہ دل جی می کشد از روزگار ہجرانست

یعنی ہم نفسی دہم رازی کما است تا شجر قصہ دہم کہ دل از روزگار دور می بخود تحقیق جی می کشد از نعمت و لذت و لذت و لذت

زمانہ از ورق گل مثال بود تو ساختا دلے از ترتم تو در غنچہ کردینہانش

کل مراد انسان معنی آنست کہ زمانہ محبوب مجاری را یادگار و سے تو ساخت حلقی آدود علی صورتہ و لغتے نیکو پرداخت و لیکن چون نیکو نگاہ کرد از آن محل و حالت و الفعال آورد و در قرعے کہ شکل غنچہ است در آورد قولہ

بدین شکستہ بیت الحزن کہ می آرد نشان یوسف دل از نیز رخندانست

شکستہ بیت الحزن یعقوب قولہ

جمال کعبہ مگر عذر رہ روان خواہد کہ جان زنده دلان سخت و دیانیش

جمال کعبہ جمال صاحب کعبہ کہ محبوب جہتتیبی صاحب کعبہ محکم من قتلہ فادادیتہ مگر عذرہ سالکان راہ خود خواہد کہ حال خستہ دلان در آن بیابان نکاہ قولہ

سحر بطرف چمن سے شنیدم از بیل نوائی حافظ خوش لہجہ غزل خوانش

لہجہ آوار غزل

سحر ز بافت عظیم رسید مرده بگوش کہ دور شاہ تجماعت می دلیر خوش

شاہ شجاع کایا در روح سے متی و عشق یعنی آخرت کہ مہگام نزل رب بر آسمان دیاست و رسید بگوش سے دلیر منور یعنی مرشد روح رسیدہ و ریاضت تمام گزیدہ یا کی و نا پاکی تبصرہ نیکند من اور کہ العنا یہ لایضربہ الجنایہ پس در عشق و راسی و بیج ملاحظہ مناد از من و تو در گذشتہ و در حیطہ نشستہ چنانچہ خود در بیت آئینہ می گوید قولہ

شد آنکہ ز اہل نظر بر کنارہ می رفتم ہزار گونہ سخن بردمان و لب ناموش

یعنی آن وقت رفت که گرفتار ما تو بودم و انفا لانم و واجب بود لب خاموش هیچ اظهار حق ننمودم قوله
شراب خانگی و ترس محتسب کردن آنوقت رفت که شراب از غایت ترس در خانه می نوشیدم و از محتسب
بزرگسیدم بروی شاه بنوشیم با ناک نوشانوش المال روی بروی مرشد بنوشتم قوله

بصوت چنگ بگوئیم آن حکایتها | که از نهفتن او دیگ سینه میزد و جوش

بصوت چنگ با دبل و نقتاره قوله

ز کوسه میکده و دوش بدوش می بردند | امام شهر که سباده میکشید بدوش

امام شهر کنایه از خود که سجاده میکشید بدوش از غایت زهد و صلاح مصلای از دوش نمی افتاد قوله

ولا دلالت خیرت کنم براه نجات | مکن لبسق مباحات و زید هم مفروش

دلالت رهنائی مباحات فخر زید هم مفروش ترک ریاضت قوله

بجز شتای جلالت مسازور و ضمیر | که هست گوش و لش محمد پیام سروش

سروش جبریل دهر فرشته قوله رموز مصلحت ملک خسروان دانند - رموز مصلحت
ملک اسرار و معارف عشق خسروان عاشقان گدای گوشه نشینی تو حافظا خاموش مغلس
من استعدای کجا تو کجا اسرار عشق غزل

شراب تلخ میخوایم که مرد افکن بود زوش | که تا یکدم بر آسایم من از دنیا و از شورش

مرا از شراب بانبساط آنکه هر چیز ترا از تو ستانم می نشت نصیحت مؤثر دهنده و تلخ ازان گفته که در ان
نصیحت بیکه الحق که بموجب الحق مر تلخی دارد و مرد افکن شنونده سخت دل را بر افکند و صفات مذکوره
اگرچه در نصیحت هر نامه مندرج است لیکن ظهور اثر این صفات بران موقوف است که بزبان ناصحی عال
بر آید تا مؤثر شود پس میفرماید که ناصحی میخوایم که نصیحتی مؤثر کند که مرا یکبار از دنیا و شر شرور راند بنابر ان گوید قوله

بیاد مری که نتوان شد زگر آسمان آیین | بلعب زهره جنگی و میخ سلحشورش

مے عشق مکر و خفا و فریب لعب بازی زهره ستاره مطربه فلک مرتجع ستاره خوزیر سلحشور و لا و لا
و ضمیر شین سلحشورش ضمیر آسمان یعنی اے دل شراب عشق و محبت بدست آرد و نبوش که بے او آیین
نتوان شد از مکر آسمان خدار مکرے که میکند طبع زهره جنگی و مرتجع خوشخوار طفل و از حلوا سے آسایش
بر مردم میدهد پس گریه کنان بظلم و تعدی از دست شان میکشد و همواره کارش از دست و داندش برین آیین است

شراب لعل محبت میر عاشقان مرشد قوله

یارب بوقت گل گسار بندہ عفو کن | وین ماجرا لب و لب جو ببار بخش

وقت گل روض قیامت کہ اینہم گلہاے مصنوعات خواہند شکست عفو آموزین سر و لب جو ببار کنایہ از عفو
در شد بسر و لب جو ببار بخش کہ سزاوار است غزل

فکر بلبل ہمہ آنت کہ گل شد یارش | گل مراند لیشہ کہ چون عشوہ کند و کارش

بلبل معروف اینجا مراد از سالک کہ در بدایہ حال از غلبہ عشق و محبت محکم من عرف الله طالع لسانہ
چون بلبل مراند از اینہا می کند در نہایہ حال بحکم من عرف الله کل لسانہ از گفت و گو گنگ میگردد گل
محبوب حقیقی یعنی خواجہ از رویہ دولہ بحضور صمدیت عرض میکند کہ ہنگی بہت عاشق شوریدہ آن بود
کہ چون بجلوۃ جمال محبوب واصل گشتہ ام ساعۃ فسائے آتا فنا گلہاے مرلو خواہند شکست و محبوب را
این خیال کہ حیا را بچہ رنگ باید استفت تا جوہر حقیقتش ظاہر گردد و سنت السدران جاری است
کہ طالبان را با امتحان بمختہاے گوناگون مسلط میگردد تا از خویش و بیگانہ امتیاز نماید و زبان طاعت
ایشان قطع شود از ایشان می شاید این قسم گستاخیاں ہنگام استتال بوقوع می آید و از ایشان می شاید
کہ قال موسیٰ اِنَّ هٰی لَا فَتَنُكَ قُضِلَ بِہَا مَنُ تَشَاءُ اعتراض کس را نمیشاید معہذا این آموزش است
از محبوب از بہر حصول مطلوب چنانچہ بعد ازین خود گوید قوله بلبل از فیض من آموخت حرف پارہ
سفال مراد عاشق بلو الہوس قوله

بلبل از فیض من آموخت سخن در نہ نبود | اینہم قول و غزل تعبیر و منتقائش

معنی آنت کہ گل در جواب بلبل گوید و سکین دلش می جوید کہ بلبل اینہم مراد از بانی و خوش الحانی کہ ہنگام
دولہ محبت دارد از فیض ماہر زبان می آرد و گرد بلبل پیش از عشق کجیشکے بود و ازین خوشگوئیہا منتقائش
عجب نبود قوله

اگر از سوئے نفس و ہوا دور شوی | بیشکے راہ بری در حرم دیدارش

نفس شیخ شرف الدین گفتہ کہ نفس عبادی است مودع اندر قلب چنانچہ روح و اماہ و لواہ و مہمہ و
مطمئنہ صفات و بہت و عن ابن عباس فی جسد ابن آدم نفس در روح بینہما مثل شعلہ آتش فانی نفس النبی
لہا الفعل و التیمہ و الروح النبی لہا النفس و التحرک فاذا نام العبد قبض اللہ نفسہ و لم یقبض روحہ و عن علیؑ

بجوز الروح عند النوم وبقی شفاعت فی الجسد ذیل چون آدم صلی را بر تخت نشاندند و ملائکه را امر اسجدوا
 لا دم در رسید فسخ الملائکة کلهم اجمعون الا المیس حق سبحانه تعالی تا زیاده قهر بر المیس زد انوسے نور
 آتسے پیامت نام او خاص است متعجب باد گفت کہ دریں زیر حکمت است اور اتوفیو سجده نداد
 بخالف ما خواہد آدم بدوش شد کبریل عدم فرمان رسید کہ در مقام آدم قلب من تا قدرت ما میرود
 قلب در و ما ع آدم رسید حق تعالی آدم را دو قسم کرد یک قسم در سر جا گرفت دوم قسم در چشم و دو آند قسم
 اول را عقل نام کردند و قسم دوم را نفس اکنون بدان کہ لفظ نفس را بر دو معنی اطلاق کنند گاہے نفس اتنی
 گویند و بدان ذات حقیقت آن چیز مراد است چنانچہ گویند فلان چیز بنفس خود قائم است و گاہے
 اطلاق نفس کنند و مراد از آن نفس ماطقة انسانی است کہ عبارت است از مجموع خلاصہ اجزای ترکیب بدن
 کہ از ارجح حیوانی طبعی گویند و نورے کہ بروقا بص تودار روح علوی انسانی و بدان مورد فخر و تقوی
 گرد و چنانچہ نفس کلام حمید است و نفس و اسوہا فافہما فخور ما مراد تعریف این نفس است ہر چند معرفت
 او بجمیع اوصاف متعدد است یہ اوصفت بوقلمون دارد و مبہم رنگے دیگر نماید و ساعت بساعت شکل
 دیگر آفادہ کند و در ارتباط و اشتراط معرفت الہی بمعرفہ او اشارت است بدانکہ استاصح او بجمیع اوصاف
 و رسیدن مکنت معرفت مقتدر و بیچ آوریدہ نیست ہمچنانکہ رسیدن بکنت معرفت الہی و ہمچنانکہ معرفت
 او کما ہی متعدد است ضبط احوال او کما یمنی متسارارہ و لوا مہ و طہمہ و مطمئنہ اسامی اوست بحسب مراتب
 مختلفہ و اوصاف متقابلہ و ہر مرتبہ بہت وصفے دیگر ازینجا است النفس ستمہ الاول النفس الامارہ
 ای عادیہ عن الخلل و المحسوس و الجہل و الکفر و التہوہ و المحمد و الغضب و الشا فی النفس اللوامہ
 ہی عبارتہ عن القہر و المکر و العجب و الثالث النفس اللہیہ عبارتہ عن السخا و القناعة و العلم و التواضع و التو
 و التحمل و الرابع النفس الطینہ ہی عبارتہ عن التوکل و التذہد و العبادۃ و الشکر و الرضا و الخا خمس النفس
 الرئیثہ ہی عبارتہ عن الکرامتہ و الاطلاص و الوبر و الرضا و الذکر و الوفا و السادس النفس المرضیہ ہی
 عبارتہ عن القرب و التفکر و حرم کعبہ و خانہ و محل معنی است کہ اگر اندوسوسہ نفس و ہوا در ستوی و شک
 سے شہد در حرم دیدار گل کہ عبارت از محبوب حقیقی است راہ برے یعنی اگر غیشے را از عقبات مگذرانی از
 و اصلاں شوی طرفہ بصر چہرے تو کہ چشم خویش آید غزل

وضوح (و حافظ کہ یہاں خود کو شکر خواہد است
 تائید در دو حالت توجہ از انیس

معاشرہ دلبر شیرین و ساقی گلغذارسے خوش

کنار آب و بہار بید و طبع شغریادے خوش

کنار کبر جدائی کنار آب چشمه عشق پائے بید سایہ بید کہ کنا تہ از سایہ مرشد طبع شعر طبع دان
معاشر ہم محبت قولہ

الہ اسے دولت طالع کہ قدر و قیمت اتنی | گو ارباب و تاجران عشرت کہ داری ہر یک کا جزو

گوارا ہنسہ قولہ

شب فحبت غنیمت ان داد و نوشدی وریا که مبتادول خردست طرف لاله زار خوش

و ادخوشدلی دریاب عیست و عشرت کن مهتاب مشابده قوله

عروس طبع را زیور زینکر مکر می بندم | بود که نقش ایام بدست افتد نگار و خوش

عروس زن نکند و مرد نکند را نیز نامند فکر مگر مکاتزه قوله

چہ و در کاسہ حشمت سانی را بنام ایزد
کہ مستی میکند عقل و می آرد خمارے خوش

ساقی معشوق مستی می کند با عقل زبرد دار عقل را - قوله

بغفلت عمر شد تا فقط بیا با ما به میخانه

شکر لال نظریان و عنایان و مرشدان معنی محبت آنست که روح بنفس خطاب میکنند و بادل میگردد به
عشق و محبت که عمر بخلقت رفت و دیر از حقیقت بستم زلفت از ظاهر پرسی بالا ترک آمد بمقام عشق
و محبت با من بیایا مرشدان کامل کار و بار عشق آموزند غزل

من خرابم ز غم یار خراباتی خویش میزند غمره او نادک غم بر دلش

اگر چلیپا ہے سر زلف زہم بکشایند | بس مسلمان کہ شو وقتہ آن کا قریش

چلیپا زار مراد طالب سسر زلف دنیا کہ حجاب ملحا است چلیپا سے سسر زلف اضافہ بیان یافتہ عاشق
ان کا فر کیش زلف باعتبار یونست رو سے محبوب بگاؤ کر کیش یعنی اگر محبوب حقیقی دنیا را در پیش ہمیشہ
طالبان خود افتادند بسا طالب حق کہ ازو سے معرض گشتہ سختی برداختہ اند از حق پرستی باز مانند دبا و زکا
و جویا سے او گر ندید لیکن حفظ خویش متا مل حال ایشان می سازد دنیا را جیسم ایشان خوار و حقیر می اندازد
قولہ :

آخر اس بابہ حسن ملاحظت یہ شود

مراحت مری و غذای رنگ را گویند اما بشرطیکه همگینی در وجود و ائصال بسبزی باشد و نیز مراحت آئر را گویند

(مقطع) حافظانِ اربع سب کو کاغذ پر لکھ کر

نزل

مانند

در بی آن گل نوزده دل بایار

اگر معنوی در اصل پس است و بر صورت که هست را باید گی خانه ملاحت اسب و میر لاحت لکات لیا نیت اید

مجمع خوبی و طلف است رخ انجو هست | لیکش مهر و وفا نیست خدا یا بد هست

ضمیر شین در هر دو مصرع محسوب قوله

دلیم تا بد و طلفست بیاری روزی | ابکش زارم و در شرع سیامد گنهش

شاید و طفل نامتار و صواب الحمته در و در بکت زارم سواری کت مراد شرع نیامد گنهش که بطلما

قصاص است قوله

ایارده ساله بته چایک و شیرین دام | که بجان حلقه بگوش ستم چاردهش

حلقه بگوش مرابردار قوله

یوسه شیر از لب همچون شکرش می آید | اگر چه خون میچکد از تیغه چشم سپهش

یوسه شیر کنایه از طلف و ممتان اند غفور رحم خون میچکد تندید العقاب تیغه چشم سپهش سفت کتار

دستپای آن گل خندان دل مادر یاب | خود کجا شده که ندیدیم دیرین چند کیش

گل خندان محبوب در یاب اے مدد و محنت کن و تدارک کن دیرین چند کیش خند که مدت و

ضمیر تین مل قوله

جان بشکرا نه کنم صرف گران دانه دُر | صدف دیده حافظ شود آراگاهش

گران دانه دُر دانه دُر قیمتی کایه از محبوب حقیقی صدف گوش ماهی غزل

ما از موده ایم دیرین شهر نخت خولیش | بیرون کشیده مایه ازین و طه نخت خولیش

دیرین شهر اشاره به مایه ازین و طه سحتی و دستواری سے آگست که مادر عالم هستی نخت خولیش را با آب راکر

بیر و راجه ام و طالع خود را میگویند متناحه ام که ما مادرین جهان لودل سزاوار نیست و که شش اران بر مال

و شوا که عالم هستی گرداب عادات است ایس رحب خود را ازین گرداب مایه کشید و عالم هستی مایه رسانید قوله

از لب که دست میگزیم دانه دُر | آتش زدم چو گل بخت نخت خولیش

آه کشیدن لازم است یعنی غم بخورم دست می گزم حسرت می گزم و دست گردید لازم حسرت

است آتش زدم می سوزم نخت نخت مایه مایه قوله

لے دل بسبور باش که آن یازم ندغوی | بسیار ندغوی نشیند ز نخت خولیش

بسیار تندخوی یعنی تندخوی بجز تندخوی نه بند قوله

خواهی که سخت دست جهان بر تو نگیرد | بگذر ز عهد دست و پنجه سخت خویش

سخت دست نیک و بد قوله

اے حافظ ارماد میسر شدی مدام | جمشید نیز دور نماندی ز سخت خویش

رخت اسباب غزل

آتش از گوشه بیخانه دوش | گفت بخشید گنه بے پوش
عفو الهی بکند کار خویش | مژده رحمت برساند سر دوش

عفو الهی صفت عفو الهی ان الله عفو غفور مژده بفتح و کسر میم خبر خوش و شادی قوله

لطف خدا بیشتر از جرم است | آنکه سر بسته چه گونی نموش

جرم بضم گناه و این مصرع بمضمون آنست که سبقت رحمتی علی غصبی سر بسته مخفی و مدق قوله

این خروخ نام بیخانه بر | تا می لعل آوردش خون بجوش

این خروخام عقل معاش می خانه عالم عشق می لعل عشق آوردش ضمیر شین بخود آوردش

خون بجوش به پختگی رساند و لعل معاد رساند قوله

اگر چه وصالش نه بکوشش بند | هر قدر اے دل که توانی بکوش

وصالت ضمیر شین سخن کوشش ریاضت بکوش در عبادت بسبر قوله

داوردین شاه شجاع آنکه کرد | روح قدس حلقه امرش بگوش

شاه شجاع کنایه از محمد و مرشد روح قدس جبریل حلقه امرش بگوش تابع فوان او قوله

اے ملک العرش مرادش بده | وز خطر چشم بدش دار گوش

ملک العرش حق تعالی و الله ذو العرش المجید مرادش ضمیر شین بشاه شجاع خطر آسیب چشم بدش

ضمیر شین بشاه شجاع دار گوش یعنی نگار قوله

رندی حافظ نه گناهیست صعب | با کرم بادش عیب پوش

رندی مشتق قوله غزل

یارب آن توکل خندان که پیر میباش | می سپارم بتو از چشم حسود چندان

نوکلی خندان کسایت از سرست چشمت میستین بران نوکل حندان یعنی تومی سپارتم تا صبح و ساله دای قوله

اگر لب منزل سلمی رسی ای پیک صبا | چشم دارم که سلاسه برسانی ز رفت

سلمی نام مشهوره مراد محبوب حقیقی و پیک صبا اصدایه کسایت ارقاصه مراد مرشد چشم دارم
توقه دارم قوله

در مقاسه که بیاد لب او می نوشند | سفله آن مست که باشد خبر از خوشیتش

سفله کیمه که باشد خبر از خوشیتش یعنی با خود با ستای فانی نمیکرد قوله

همره دوست دلم باد بهر جا که رود | بهمت اهل کرم بدرقه جان و تنش

بهمت توحه اهل کرم مرقا بدرقه بهر قوله

بادوب نافه کشانی کن ازان زلف سیاه | جاسه دلها می عزیزست بهم بر رفتش

بادوب یعنی بجهت مراتب نافه کشانی کن بیا اسرارنا ازان زلف سیاه ازان جذبه عشق عزیزان
عاشقان بهم بر رفتش بنظر تعمیر بین قوله

چون دلم حق وفا با خط و خالش دارد | محترم دارد دران طره عنبر شکنش

دران طره عنبر شکن یعنی دران محبت و عشق و صمیمیت شکنش بدل قوله

عرض و مال از دل میخانه نشاید انداخت | هر که این آب خور و رخت بدیا لگنش

عرض اظهار کردن مال طاعت و عبادت میخانه عشق این آب خور و رخت اسباب خاه قوله

هر که ترسد ز مال انداختش نه حلال | سر ما و قدش بالباب ما و دهنش

اندوختش نه حلال دعوی عشق او را حرام است زیرا که العشق تمام المحنة والبلاء قوله

اشعر حنظله به بیت الغزل محترمت | آفرین بر نفس و کفش و لطیف سخنش

دلکش آنکه دل بسویش مال بود

غزل ردیف الصاد

از رقیبت دلم نیافت خلاص | مثل القاص لا یحب القاص

رقیب کسایت از شیطان و زاهد ظاهر پرست قاص اسم ماعل است از قص لقیص قصا که بخن
چیدن بود مراد آنست که هم پسته هم پیشه را دوست نیدارد قوله

وادریای ملین و نهش رستم نیز گفتند سه و او زور به تادریل داشت و سوار جان تاجران کوید
 چو رستم سوار سه نیامد دید که کار زور دارد و به تادریل با چو خواهد که بدو لب رود و تادریل به تادریل و تادریل
 سال عمر داشت جناح مادرش در مرتبه او گفته من ایام شصت و شصت و شش ساله مرده جهاست
 بخوردی جهاست بخورد. فاقبت الامر شعاد را در حور داد و اقطاع کابل را لوجه از و درخواست و ک
 قول کرد شعاد با ضابطه کابل کار سمطی دیگر ساخته در رستم آمد و تسکایت حشر را کرد که مرادها
 میگردد و چون بنو مفارقت کم میان جمع زبان مستحافت تومی کتاید و رستم برسم شکار با سیصد
 از نیم روز حرمیت کرد و چون قریب کابل رسید شعاد چنان باز نمود که چون خبر تو خواهد رسید همه
 حال تاجری خواهد نمود من مساعت رهم و بحس کفایت او را ایام تا عرض نوت نشود پس مستعمل تمام
 بر خسر آمد و از قدم رستم خبر داد و پیش انان در اثناء راه چاهها کاهته و در میان سیجا و حمر ایستاد
 داشته و سر سه آنرا بچی بهاد تنگ حس پوش کرده که فرازان آدمی با بهنگی گماد پس شعاد با حشر
 خود با استقبال رستم آمد و غاشیه رستم بیا به رودش بهاده پیش سر اسب رستم روان شده چون بران
 چاهها رسید آهسته آهسته در گذشت رستم مارخن در چاه افتاد و اسب منحوس شده شعاد خوشتر و در حال
 رستم نهاده و همه علف تیج گردانیده رستم به زور چله خود را بر لب چاه افتاده شعاد و کتس سواران نزدیک
 چاه رستم رسیده درخته بود و نهان زیر آن استاده شده تا حال رستم به بند چو رستم دیدن گفت
 ای رحمت نیک نکردی ترا بعد این قتی نخواهد بود ایدوی هر چه چنین کردی کمان من زد کرده ما چند
 جو به غیر پیش من بدارتادریل چند و سه که باقی است اگر انور سه قصد کند دفع او تو انم کرد شعاد
 همچنان کرد رستم چون کمان و قیرامت گفت که اکول مکافات کرده خویش مهمل گذار شعاد چون
 چنان دیدند رحمت را بیا به خود ساخته رستم تیر دران درخت زد و چنانکه از او گذشت و از سیصد شعاد و کتس
 بر زمین شسته رستم شکر حق بجا آورد که بار سه هم بحیات خود قصاص قاتل خود کردم و جان حق تسلیم نمود
 و از رزم رستم بکیه آن لشکر مضابطه کابل با امحیل شاه همه در چاه کشته و خاک کابل را زیر و زبر کرده
 و رستم را ثلوت نهاده و میر و زبر و کن اراهم شاهی قاص گردن نمکنده و نام تحفه که سعدی بر او از
 عشره شمره است و او نیز کمان گران و تیر ارازان است معنی میت اظهر است

قوله

جان نہاد و مبیان شمع صفت از شرق | اگر دم ایشان رخ خویش نرد سے خلاص

شمع صفت شمع وار ایثار مراد فنا قوله

کیمیای غم عشق تو تن حنا کی مٹا | زرخا ص کنده چنبره بود بهجور صا

رصاص ارزینہ قولہ

قیمت درگرا نمای چه دانست دعوم

فی قیمت مراد قدر گوهر یکدانه سخن عشق بدو بیان کن خواص ناشقان -

غزل ردیف ضاومجمہ

کیا کہ می شنوم بوسے جان اناں عارض کہ یا فتم دل خود بانسان اناں عارض

مارض ابرسایه انگن و دندان پشک و آفته کپش آید از دنیاوی و از بیاری و یکسگی که مردم را افتد
و آنکه شرک را عرض کند و دوا لنگام بر پیشانی و یکسوی ریش و ناریان مجبوی خسان استعمال کرد و از
الشتر آج روان شدن و دین بر پهن شدن و کساد و دل شدن و فرخ شدن من تاج المصافه قوله

گل بمانده قدس و ناز ازان قامت	خجل شده است گل گلستان ازان عارض
-------------------------------	---------------------------------

حجبل شریعتی قوله

مہر وے تو غور شد گشتہ غرق عرق | نزار ماند و میہ آسمان ازان عارض

نزاره لاعتد قوله

بشمر رفته تن یا سمن ازان اندم | بخون نشسته گل ارغوان ازان عارض

ارغوان نام گلے است سنج ذیل گیا ہے است سترخ غزل

سجده جلال تو جهان جمله گرفت طول عرض
شمس فلک خجل شده از رخ خوب و ماه از رخ

عرض پہنا نجل شرمندہ قولہ

میدان حسن روی تو بر همه خلق واجبست
سجده در گه تو نشد بر همه شاه افضل

رض فرموده حق و سببه ما اعطانی قرضا و لا قرضا قولہ

برخ تست مقبضه خود ز جامه آسمان
مخموزین بفتن مانده زمره بار قرض

مقدس نفیس کیم نعت سوم روشنی گیر مرده واخذ کند و اگر چه بے خود آفتاب قرض وام قوله

مرض چاری - قولہ

بوسه مخاک پای او دست کجا و بدترا
قصه شوق حافظا خود که سازنش بجز

سواد دیده من شد تر آب چشمم بیاض	بنوز چند نگار از من کنی اعراض
---------------------------------	-------------------------------

غزل ردیف الطائر

۱۰. هشتمه نوشیدن مستور خضر کنایه از سر و آب حیات اشاره بکشمه نوش حیات تاریکی آب رولود
و دیمس و عطارد و اوج درجت مشط و طالع مصیبت با ترجمه مطا الفتقن جواهر الست که کاتر غذا

اگر خدا ریاضین تاکه گرفت و ور خط

در طاعت آورید با دور عافیت حطای نوبتیه عالمیاء بهر گنج آرد مدد و ملت را ازین دگر بخت
که از هر اقتباس انوار مقتبس بود است در طاعت او، چرا که بارها بر سر خود نهاده اند

از بنوس لستر که آرد هزار حیات خوشیست

طرحه اوله
که بهوت مسیم ذره شا جا بدول

عشق بوط حاوریت آبی معنی آنست گاه جاں و دل ذره مثال و سواست تو میدهم و گاه آتش
و ابانک می کشم بوط که آتش بخورم که آتش را بوی تو می کشم و گاه آتش را بوی تو می کشم

[illegible]

عبد القادر
عبد القادر

مجلس

۱۱

۱

سقط بنفتمین خطا از قول فضل و رفیقان قوله	
بخال سیاه را بجان عاشق سیرنگ بین	راست و شک مانند آن برنج ماه یک نقطه
ماند اسه مانند است غزل ردیف الظار	
هر چشم بد رخ خوب ترا خدا حافظ	که کرد جمله نکویی بحبان ما حافظ
بیا که نوبت صلاحت و دوستی وصفا	که با تو نیست مرا جنگ و ماجرا حافظ
اجسرا قصه گذشته و گنگو قوله	
اگر چه خون دل خورد لعل بادستان	بیکرم دل ز لبش بوسه خنوها حافظ
خون دل خوردن در رنج و اندوه انداختن لعل لب یکرم دل موافق مقصد قوله	
چه ذوق یافت دل من ز وصل آنجوب	مرست تحفه جان بخش غمزداد حافظ
ذوق بفتح چشین دارد بودن و کشیدن ز کمان غمزدا و در سازند و غم - غزل ردیف العین	
بامدادان که ز خلوت کدو کاخ ابداع	شمع خاور کند بر همه اطراف شعاع
کاخ ابداع یعنی آسمان که بگردش از هر دم چیزی نو ظاهر میگردد خاور خورشید اطراف جمع طرک شعاع روشنایی قوله	
بر کشد آئینه از جیب آفتی سرخ زنان	بناید بر رخ گیتی بهزاران انواع
آفتی کناره قوله	
در زوایا محوطه خانه جمشید فلک	ارغنون ساز کند زهره بآب رنگ سماع
زوایا گوشه ارغنون بفتح از ساز ساخته افلاطون که در میان دارند ساز کند بنوازد زهره نام ستاره مطربه فلک آب رنگ قصد قوله	
چنگ در غلغله آید که کجاست و منکر	جام در قهقهه آید که کجاست شعاع
چنگ عاشق و عارف و مرشد غلغله شد در جام کنایه از ناله ابالی که خون جام اندر و نش پیمت پیر است قهقهه خنده باد و از سخت مناع منع کننده قوله	
وضع دوران بنگر ساغر عشرت بر گیر	که بهر حال همین است بهین و مناع

قطع آب حیات حافظ کشته خجل از نظر
 که بگوید شوق از کشته نگذرد ز نظر
 (سقط) بیا بخوان غزل خوب و طریقه ویریزد
 که شمع است قرص بخش و عاشق حافظ

وضع روض او ضاع مع وضع یمنه وضع راءه بین وقیر و تبدل اورا نگاه کن و بمرع طاهر منین که یک
رنگ میگردد و مرع طاهر را می سازد پس سالن عشرت رکس و قسمت راضی باش و همه از دست را که نصیب
کس و کار آمد در بعدا کن و بهر حال بهترین ادعای همین تصور کن قوله

طره شاهد و دنیا همه مکر است و فریب	عارفان بر سر این قحطه نجویند نزار
------------------------------------	-----------------------------------

طره شاهد دنیا آرایش تعلقات دنیوی فیه بیاورد یعنی همه کماست همه رسته دیده شده و رسته
استاره بطره شاهد دنیا نزار کیند و مگر قوله

عمر خسر و طلب از لطف جهان می طلبی	که وجودیت محط بخش و کرمی نشتاء
-----------------------------------	--------------------------------

نقلع بهر دود و بهانی عروسی قوله

منظیر لطف ازل روشنی حیتیم اهل	جامع علم و عمل جان جهان شاه شجاع
-------------------------------	----------------------------------

اهل اسید قوله

حافظ ارباده خوری با صنم گلرخ خور	که ازین به نبود و در جهان هیچ شجاع
----------------------------------	------------------------------------

متاع رحمت و سرخورداری غزل

بفر دولت گیتی فروز شاه شجاع	که هست مد نظر من جهان گمینه شجاع
-----------------------------	----------------------------------

باتسه فرزندی و شکوه گیتی فروز روض کسده عالم گمینه کنون قوله

بیارم که چو خورشید مشعل افروزد	که سد بکلیه درویش نیز فیض شجاع
--------------------------------	--------------------------------

مشعل افروز در روض گردد کلیه سوزنگ قوله

صریحه حریصی خوشم زدنیاس	که غیر ازین همه اسباب نفوذ بهر صراع
-------------------------	-------------------------------------

صدا حرد سده قوله

بیاستقان نظر سے کن بشکر این نعمت	که من غلام مطیع تو باد شاه مطلق
----------------------------------	---------------------------------

مطیع فرمان بردار مطاع فرمان دها قوله

بهتر نیکو دایام و غیر ازینم نیست	که کار و دم تجارت با این کساد شجاع
----------------------------------	------------------------------------

غیر ازین اشاره بهر کساد و متلح نواح که بهر ساد و مرد است همیشه و ماداں قوله

بس است و در شبانه سینه سخانه بسیار	حریف باوه رسید ای رفیق توبه و دواع
------------------------------------	------------------------------------

نظام
زنگ بار کیک یا و شاه شجاع
چنین همه حافظ صاحب النظم

رفیق توبه امانه بیانی و دل ع اے الوداع غل

قسم شجاعت جاه و جلال شاه شجاع که نیست با کسم از بهر مال مجاه نزع

قسم سوگند شاه شجاع نام شاه خواجه مراد محمد و مرشد نزع کینه و جنگ قوله

بر و ادیب و نصیحت مگو که دیگر تو نه بنیم پس ازین هیچ که بکنج بقلع

ادیب ادب کننده قوله

ببین که رقص کنان میر و دنا الخپک که اذن نمیدادی آسماع سماع

رقص پیویر رقص تیر و یله کو فتن ناله زاری کردن با و از بلند استماع شنیدن

خدا ایا ایم شمت و شوے خرقة کینید که من نمیشنوم بوبے خیر ازین اوضاع

خداے را بواسطه خا خرقة کنایه اندوخته قوله

بفیض جرعه جام تو تشنه ایم وے نمیکینم دلیری نمیدهم صدا ع

فیض عطاشه محتاج صدا ع در سر قوله

ز زهد حافظ و طامات او طول شد بازار و دو غزل گو ی بر سر و دو سماع

زهد بر در نوع است ظاهری و باطنی ظاهری تقلیل طعام و لباس و گفتار و صحت خلق و کثرت صوم و صلوة و درود و اوراد اما خالی از عشق و باطنی آنست که در عشق معشوق از ماسومی او پر هیزیدن و با و آرام گرفتن قال ابن عباس الزبد ثلثة احرف فالزبد زهد للمعاد والهباء هدری للمدین والدال دوام علی طاعة الله و قال بعض الحكماء الزار ترک الزینة والهباء ترک الهوا والدال ترک الدنيا وقیل الزبد علی خمسة اشياء الشقة بالسد التبری من الخلق والاخلاص فی العمل واحتمال الظلم والقناعة بما فی السد واصل الزبد اجتناب عن المحارم کبیرة وصغیرة وادار جمیع الفرائض بیریة و غیرة و ترک الدنيا علی الهلها قلیلها و کثیرها و سئل ابراهیم ادهم بهم وجدت الزبد قال ثلثة اشياء رایت القبر محشا و لیس فی محشوس و رایت طریقا طویلا و لیس مبی زاد و رایت البحار قاضیا و لیس معی حجة طامات سخن از چپ و راست و بهر دهه نو انا و که بر اصول سرود باشد و برده را هم گویند رو و نار ابریشم سماع سرود قوله

در و فای مهر تو مشهور و خوابم چو شمع شب نشین کوی سربازان زندانم چو شمع

بکمال عشق تو در عین نقصانم چو شمع

روایت لفظ	
طالع اگر مرد کند و امش آورد کم بخت	اگر بکشم زب طرب در بکشد زب شرف
طرب خوش وقتی شرف بزرگی قوله	
طرب کم ز کم زبست این دل پر امید	اگر چه صبا همی بر دقت من زهر طرب
طرب کم ز کم زبست امید کم از کم نداشت قوله	
از خم ابرو سے تو ہم قہج کشا لیتے نشد	وہ کہ درین خیال کج عمر غریز شد تلف
خم کج خیال کج اشارہ بمصوّل کشایش از خم ابرو تلف ضائع قوله	
ابرو دوست کے شود دوست خوش نصیب	اکش نزد است زین کمان تیر مراد بر دہن
ابرو در اصفنا کہ حجاب ذات است چنانچہ ابرو صاحب چشم است و در افاق باشند کہ درتے با سوا صفات مشغول شدم چنانچہ وضع زاهدان است و در کشایش نشد و ازین لازم می آید کہ مشغولی تمام با سبب ذات تا کشایش شد و بد کہ طریقه عاشقان است دست خوش طاقت و توانائی و سخوہ و دست مال و ذیلون قوله	
چند بنا ز پرورم صبر بتان سنگدل	ایا و پدر نمیکند این پسران ناخلف
بتان سنگدل و پسران ناخلف کنایه از محبوبان مجاز کہ بے پروائی صلبه نیازی طریقه ایشان است و ایشان را پسر خود را پدر از ان گفته کہ ظہور خوبی و خوبان از عشاق شود و بے تقاضای نظر حسن تو افزون نشود پس عاشقان مردی حسن ایشان بود و نیز عہد عاشق پاک نظر پر و پدر هر سہ کی است یعنی آنست کہ چند عشق و محبت خوبان مجازا پرورش دہم و خود را در حبالہ ایشان ہمچو ایشان بلندی کنند از ناخلفی خدایات ما را اینجا طرخی ہند پس ازین ناخلفان قطع نموده توجہ دل بمحبوب حقیقی آریم و تخم محبت بزمع دل کایم و نیز بتان سنگدل و پسران ناخلف کنایه از سوا نفس است خطاب بر جہ است کہ در جہ در دل آگاہی ما خود گوید کہ نفس سہو کہ حکم ایزدی بحکم من بودہ اند و در تن انسان در آمد با غی گشتہ اند و الا کہ نصرت ایزدی ترین حال گشتہ و دل از خوف متاثر شدہ چند ایشان را پرورش دہم و خوف عاقبت یکسو ہم کہ این پسران ناخلف مرد متیور خود نمی کنند و اگر دار فاسد خود باز نمی گردند و نمیدانند کہ از فساد اینہا فتنہ در نہاد من است و اگر دار ایشان بلا سے جان و تن است قوله	
از خیال این اہل کو شہ نشین در طرفہ آنکہ	مغیچہ زہر طرب میفرزیم بچنگ و ضنا

لح سکول منت دل بچہ ناخلف نزد پدر و مادر است

طرفه مصم حیرے لو کہ بخیر خوش آید میزندمے ز نذر برائے س قولہ

نہے جز نازد ابدان نفس بخوان و لا تقل است یاست محتب بادہ نبوش لا تحف

لا تقل بمک لا تحف ترس قولہ

صوفی شہرین کہ چون لقمہ شنبیہ میخورد | پارہ دوش دراز باد این حیوان خوش طبع یال د

یارہ دم روا لے کہ یر دم اس بود خوش علف ملج الغناد قولہ

من بکدام دل خوشی می خورم و طرب کنم | کرپین پیش خاطر م شکر غم کشیدہ صفت

صفت بخت داں رستہ قولہ

حافظ اگر قدم زنی درہ خانہ ان عشق | بدرقہ رستہ شود بہت شحہ نجف

خانہ ان خیل خانہ و درواں بدرقہ را بہر شحہ بخت علی مرتضی ۴

غزل ردیف القاف

زبان خامہ ندارد سر بیان فراق | و گر نہ شرح دہم باتو داستان فراق

خامہ قلم ندارد سر بیان فراق زیرا کہ بیرون از احاطہ تقریر است شرح دہم بیان کنم قولہ

رفیق خیل خیالیم و ہر کاب شکیب | اقربن محنت و اندوہ و ہمفران فراق

رفیق یار و ہر خیل اسماں و گردہ ہر کاب بہت شکیب مصر قریب نزدیک قولہ

چگونہ باز ہم بال در ہوا وصال | کہ ریخت مرغ دلم پر داستان فراق

باز ہم کتادہ بال باز قولہ

فراق و ہجر کہ آورد در جہان یارب | کہ روے ہجر سیہ باد و خانمان فراق

جہان بکسر اول یعنی روزگار مصمم است از زندگی اوصی قولہ

در بلخ مدت عمر کم کہ بر امید وصال | بسر رسید و نیامد بسر زمان فراق

بسر رسید آرتند نیامد بسر ماتہا رسید قولہ

سرے کہ بر سر گردون بفرستہ سودم | بر آستان کہ نہاوم بر آستان فراق

گردون ملک بر آستان اول نم ایشان معنی آن است کہ سرے کہ بر سر گردون بسوزد اتحاد یک گلی کہ در عالم افاق

تاں دولت عطی فائز گشتہ بودم سو گندہ سال کہ بر آستان کہ فراق نہاوم یعنی اربع شرف آدم میواد

رود سحر

کہ ازین اتحاد عالم ارواح مراد بود کہ در انجا در شہادہ بودند و فراق عالم دنیا بود کہ مقام فراق است و متواند بود کہ مراد آن نباشد کہ سرے کہ بر سر گردن بغیر و اتحادی سودم یعنی کشف و تہو و بمرتبه اطلاق رسیدیم سو گندہ استان کہ بر استان فراق نہادہ ام یعنی از ان مرتبہ تنزل کردہ ام خواہ این معنی از ما کہ نفس با خواہ از ان راہ کہ عارفان را بجنسہ اوقات از حال کمال کہ ہشتہ باشد تنزل روئے میدہد قولہ

الکون چہ چارہ کہ در بحر غم بگردانے | فتادہ ز ورق صبرم ز بادبان فراق

چارہ علاج گرداب جائے غرق شدن کشتی ز ورق کشتی خورد بادبان بیرق کشتی قولہ

انے نہاند کہ کشتی عمر غرق شد | ز موج شوق تو در بحر بیکران فراق

کشتی عمر اضافہ بیانہ قولہ

فلک چو دید سرم را اسیر چنبر عشق | بہ بست گردن صبرم پریشان فراق

چنبر حلقہ اش دوت و جز آن - غزل

امبا د کس چو من خستہ مبتلا و فراق | کہ عمر من ہمہ بگذشت در بلا و فراق

خستہ مجروح مبتلا گرفتار - قولہ

غریب و عاشق و بیمل فقیر و سرگردان | کشیدہ محنت ایام و درو ماے فراق

سرگردان بر لیسان - غزل

مقام امن دے بخش و رفیق شفیق | اگر تدمام میسر شود زبے توفیق

عش لفتح آب تیرہ بکسر خیانت التوفیق سزاوار گردانیدن و خیال التوفیق اعانہ من المعبود علی غافل منے آلت کہ تنزل بشرفی دے کہ در عشق نباشد دیار موافق کہ گرد خشت و غبار لفاق بروان طلیح سلیم ایثان نشستہ باشد اگر تدمام میسر آید این حیات معبود در قدم انچنان دوستان بیابان رسانم چون غیبہ در اثنائے سلوک و ربادیہ طلب پیش آمد راست و دید بغایت صعب ہر طرن کہ رو آورد بغیر از حیرت چیز دیگر نیز فرد و بجز عشق رفیق دے کے نشد بنا بران گفت تمامی کرد الخ قولہ

جہان و کار جہان جملہ تیج در تیج است | ہزار بار من این نکتہ کردہ ام تحقیق

یعنی دنیا و مافیہا در نظر غافل در نیاید چہ انجہ درین عالم است و بسبب قید شدہ ہمہ بہادے نیازی بدر خواہ شد پس باید کہ انچنان زندگے با خلق کنہ کہ عالم را نفع رسد ضرر قولہ

(نقطہ) بیایہ توق کران اسیر شدی حافظ
بہست بجز ندای کسے عنان فراق

(نقطہ) بیایہ عشق تو حافظ جو میل سحری
تدبر در زبان خوان نشان لولہ و فراق

کجاست اہل نے تاکند دلالت خیر کہ مابدوست نبردیم رہ ہیج طریق

دلالت ربہائی نبردیم رہ زسیدیم طریق دوست قولہ

بیا کہ تو بہ زلعل نگار خندہ جام حکایتیت کہ غفلت نمکند تصدیق

خندہ جام پرارے تصدیق راست این میت در جواب آنت کہ خواہد رالصلی اراہل انکار
متہم کردہ باشند مارے کہ محالف مترع است قولہ

اگرچہ موسے میانت یحون منی نرسد خوش است خاطر از فکر این خیال دقیق

دقیق مارک این خیال دقیق استارہ موسے میان قولہ

اگر برنگ عقیق است اشک من عجیب کہ مہر خاتم چشم مست ہمچو عقیق

عقیق کہ ہے است بدین کہ ازاں عقیق سکے است چون در انگشتی کند امودہ اردل سبر دقال ۴
تختہ ابوالعقیق فاندہ سارکہ مہر نقش نگین اینجا کہ از جیمہ سرخ دست کہ خیال آں در جیمہ عاشق
جا گرفتہ خاتم بکسر التلا آخر ہر چیز و لغز و لغز و کسر انگشتی ۲ اس را ہم شاہی خاتم چشم اصاصہ
بیایہ و جیمہ خاتم مناسبتہ دارد عقیق جیمہ سرخ محبوب معی آن است کہ از حلق و حرارت عاشقی در
نشر خواہد ظاہر بود علامات و آثار آن در سر و جیمہ خواہد معلوم و متاہدہ آن مردم را در جبرتی می اندازد
حسرت نیز بنابر مع تعجب خلق گفته کہ اگر آنک من سرخ رنگ است برنگ عقیق محبت نیست کہ خیال
چشم سرخ محبوب در خاتم جیمہ من نقش میگردد قولہ

حلاوتے کہ ترا در چہ زینخدا است بکنہ او نرسد صد ہزار فکر عقیق

کنہ غور قولہ بخندہ گفت کہ حافظ غلام طبع تو ام محبوب حامظ تعریف خواہد کردہ و خواہد
آزما بر مطایبہ حل کردہ میگوید بین کہ تا بچہ عدم ہی کند تحقیق تحقیق حق گردانید

غزل روایت الکاف

اسے دل لیش مرا بر لب تو حق نمک حق نگہدار کہ من میروم الد معک

اسے خطاب محبوب حق نمک اساتذہ اربستان و صحت الد معک مداناتو قولہ

اور خلوص منت از بہت سکے تجر بہ کن کس عیار زر خالص نتاسد چو نمک

خلوص دوستی و اعتقاد این میت بمضمون السلام والوالا للہیب اللہیب قولہ

لبکشا پسته خندان و شکر ریزی کن	خلق را از دهن خویش میشد از لبش
پسته میدهد و پسته مشهور پسته خندان کنایه از دهن شکر ریزی کن بسخن گوئی در گفته بودی که شوم مست و دو پوست و در دهان بشده و اندر دیدیم و نیک معنی این بیت دلان میت که سه سبوسه گرفت و لبش کرد و دلینان اگر داد کنی قرض را دین باشی و واضح خواهد شد و دو سبوسه کمال صوری و معنوی قوله	
چرخ بر بزم نغمه ارغیر مرادم گردد	من ندانم که زبونی کشم از چرخ فلک
چرخ بر بزم نغمه چرخ را از دهن برسانم ارغیر ارم گردد اگر بر دهن نگردد و بر ابر در رساند زبونی کشم و در عاجری کشم قوله چون بر حافظ خوشیش نگذاری بارے	
ای رقیب چون بر حافظ خویش آن محبوب را نمی گذاری و همواره بغیلسونی و فتنه انگیزی	سدهی در راهش می آری تو هم بقرب او راه نیافته دیک و دو قدم دور ترک نشاتنه غزل
ای که شور افکنده در بزم شاهان کاز	داوستان از لب و دهنه بستان از نمک
درین مصرع آخر تعلیل است تقدیر کلام چنین است کولبت در خنده بستان داوستان از نمک معنی آنست که ای آنکه در مناک شاهان حقیقت و مجاز شور می انداخته و هم را متوجه بخود ساخته لب خود را فرماتا داوستان بیاد داده که از ملاحات نو شور می در نهاده و نشان افتاده بستاند تا مر ایشان را راحت رود و در پیشانی رخت بندد و این التماس بجناب محمدی است و نیز در شان مرشد سر که ای آنکه در مجالس سالکان شور انداخته و هم را متوجه بخود ساخته کولبت را که بیان حقائق و معارف فرماید و شوریدگان را ازین سوزش دار ماند قوله	
می برد آب گهر لعلت بدر بایشی و لطف	ای که نذر رخ شکر یا قوت از نان از نمک
یا قوت لب شیرین تو شکر را پیش خود از نان از نمک می سازد ای ناله قدر و قیمت قوله شور می بنیم از نان جادو و چشمه دشمن	
جادو چشمه و شراب کنایه از ناز از نمک از لطافت قوله اگر نباتت میر باید جان بشیرینی و لطف	
قدشور انگیز لعل امانت میانه ای لب آن اشاره بجان ربائی از نمک از دهن و دشنام و زجر نمک میزد سخن عتاب و دشنام بگو غزل	

و قطع آب همچو آن یافت حافظ از نمک از لب و دهن

ایں عمل بدعت صحت است پیے جسته مبارک قدم فدیت لک دارم خود ما بر اعز تو سیاه چرده	آدم سینه رنگ قوله
خوبان سزد که برورت آینه چمکی	د انگاه خاک یلے تو بوسند یک بیک
خوبان سزد سرامار خوبان است قوله	
آدم ز حسن روے تو کر بهره داشتی	از دیدنش بسجده نهر و اختی ملک
کر بهره داشتی حصه و نصیب داشتی قوله	
صورت زگران چین اگر آن چهره بنگرند	لغش نگار خانه چین راکت یک
لشند کک ترا ستیده سارند قوله	
در دوستی حافظ اگر نیست یقین	از ر خالص است و پاک نمیدارد هیچک
از ر خالص اشارت دوستی غزل	
اگر شراب خوری جرعه نشان بر خاک	از ان گناه که لغت رسد بغیر چه بال
اشکال این بیت است لغت رسد این گناه موجب چین نمیشود که گفته اند درین گناه لغت رسد بر سر است یس دران گناه ما کے دست حواس نیست که معنی بیت چیس است که اگر شراب محوی خوری دست اسرار ستا بده گردی باید که طالبان راه را هم نظر کنی و در البتات جرعه آن شراب نشان تو چه یاد گیراں اگر چه به بهیاتی راه حق گم است اما چون درین گناه لغت رسد دران توجه بلکه نیست برای تکلین توجه هم بصیرت گاه راه حق است موجب بر قدرت خواهد شد و نیز مرشد از کمال تو آتش بخونی عرض میکند که چون ترا ستا بده حق بدست آید طالبان خویش را دران فوته محبتی که بر وسیله آن مرتبه حاصل شود اگر چه عارفان عارف را تلقین تحول شدن دوری اردصال است حکم حیات الابرار سیات للمقرین موجب خسران است مایمنی خواج گوید که از ان گناه که بدگرے لغت رسد چه پاک که این فعل تباع ان سروران است قال کل شیء فتره من کانت فتره بسنتی نقد استدی ایی ارتکبش مستند اگر چه فتره در تاهات شود اما چون تلقین هدایت بدگران است و سنت است پاک ندارد قوله	
مخورد ریغ و بخورے بشاد و دن و جنگ	که بید ریغ زند روزگار ریغ بلاک
بید ریغے دسواس قوله	
بنا کپاسے تو اسے سرو ناز پرور من	که روز واقعه یا و امیر از سر خاک
باقسم روز واقعه روز مرگ معنی است که مرگ اسو کند خاک پاسے قوله سرو دراز پرور من که روز مرگ مس پاسے خود از خاک من و امیر و ارباب حشمت علقے خود بسید رانی دم واپسین لقاء خود میسر گردان که روزه خود بدان افطار کایم و جانر که از امامت است امامت و از شرم که عقل عطا از سر برنجیر معذرا ند قوله	
مهندس فلکی شاه راه شمش چپتی	چنان بهیست که ره نیست زیر دام شکار
مهندس انداره کننده ییسه مهندس فلکی که عقل ست راه ویر شمش چپتی چنان بسته که در و راه	

برآمدن نیست اے طالب بگفتار و فریب مخور و از طلب بایست یعنی عقل میگوید کہ تو اسیر شریستی
و خداوند پاک از بہتہ بیرون است پس یافت تو اور از دائرہ اسکان نیز بیرون قوله

چہ دوزخی چہ بہشتی چہ آدمی چہ ملک | بمذہب ہمہ کفر طریقت ست اساک

اساک بخل قوله

بزن براوج فلک حالیا سر اوق خشت | کہ خود برداجلت ناگہان بتیرہ منکاب

اوج بلندی حالیا الحال سر اوق چشمہ قوله

فریب دختر زر طرفہ می زند عقل | مباد تا بقیامت خراب طارم تاک

دختر زر شراب انگوری طرفہ نادر خراب دران طارم خانہ جو بہن بام تاک درخت انگور قوله

براہ میگردہ حافظ خوش از جہان فتنی | دعای اہل دلت باو منوس دل پاک

میگردہ عاشق پاک تمام و پاکیزہ غزل

ہزار و شصتم ار می کنند قصیدہ پاک | گرم تو دوستی از و شمتان ندارم پاک

پاک ترس قوله

مرا امید وصال تو زنده میدارد | و گر نہ صدر ہم از ہجر تستیم پاک

صدر ہمدم تہ قوله

لغس نفس اگر از یاد نشوم بوسیت | زبان زمان ہم از غم چو گل گر بہان چاک

لغس نفس و بدم زمان زمان وقت وقت ساعت ساعت چاک شکایت قوله

رود بخواب دو چشم از خیال تو بہیات | بوجہ صبور دل اندر فراق تو حاشاک

صبور صبر کنندہ حاشاک کاف نائد قوله

اگر تو زخم زنی بہ کہ دیگرے مرہم | و اگر تو زہر دہی بہ کہ دیگرے تریاک

تریاک یا زہر قوله

بضرب سیفک قتل حیاتنا ابد | لال روحی قد طابان کیون فداک

بزن تمشیر تو کشتہ شدن من زندگانی ناست پس بدستی کہ جان من تحقیق خوش شدہ باینکہ باشد تو

عنان نہ پیچ اگر میرنی بشمشیرم | سپر کنم سر و دستت ندارم از فتراک

شمشیر ستم ناخن چون بصورت ناخن شیر است شمشیر نام کرد فتراک و الہا ازین کہ راستا چپا

پس کہ بہ زین آویختہ باشد قوله

ترا چنانکہ توئی بہ نظر کجا بیند	بقدر بنیش خود ہر کہ کند ادراک
بنیش بیانی ادراک در لغت در رسیدن بمعنی دریافت غور و حقیقت لائق کہ الانصار و ہویدرک الانصار و ہو اللطیف الجبر قولہ	
بچشم خلق عزیزانگہ شوی حافظ	کہ بر درش نہی روئے سکت بر خاک
سکت بپیارگی و عاجزی - غزل روایت اللام	
اگر بکوئے تو یا شد مرا مجال خول	رسد بدولت وصل تو کار ما بوصول
دخول در آمدن وصول پہونگی قولہ	
قرار بردہ زمین آن دو سہیل رعنا	خراب کردہ مرا آن دو زگر سبکول
رعنا نام سنگے زر در رنگ و زنیست و خود آما و دادان فراغ فراغت و جواد و تیمم سبکول	
دل از جواہر مہر تو صیقلے دارد	بود ز زرنگ حوادث ہر آئینہ مصقول
مہر عشق و محبت مصقول صیقل کردہ شدہ ازین موت مرگ صوری و ہجر قولہ	
من شکستہ بد حال زندگی یایم	در ان زمان کہ بہ تیغ غمت تموم مقتول
تیغ غم تیغ عشق مقتول کستہ شدہ مصرع اول این بیت بمصمون و لا تقولوا الم یقتل فی سبیل اللہ اموات بل احياء مراد از فی سبیل اللہ عشق خدا کہ موجب وصول بحق است قولہ	
چہ جرم کردہ ام لے جان دل بجزرت	کہ طاعت من بہ دل نمی شود مقبول
جسم گناہ مقبول قبول کردہ شدہ قولہ	
یو بر در تو من بینوایے ز زور و زور	بہیج باب ندارم رہ خروج و دخول
بینوایفسس بہیج باب بہیج نوع خروج و بدین آمدن دخول داخل شدن قولہ	
بدر و عشق باز و خوش شو حافظ	رموز عشق مکن فاش پیش اہل عقول
عقول جمع عقل - غزل	
اے رخت چون خلد و علت سلبیل	سلبیت کرد جان و دل سبیل
خلد بہت سلبیل نام چتر الیت و بہت آب و سفید لہایت و خشک و شیریں و لطیف لایزال اللہ عینا فیہ اسقیمی سلبیلہ قولہ	

خواب ترزد دل من تم تو چاہے یافت
کہ ساختہ دل تنگ تو را گاہ نزل
نخار و شکم حال دل کران گویم
کہ گسترہ نام تنگ و جور و زور کارا گوئی

سبز پوشان خطت برگرد لب	همچو حورانست گرد سبیل
سبز پوشان خط اضافت بیانیه مراد تعینات کثرت لب بجلی اسم شکم مراد ذات قوله	
ناوک چشم تو در سبر گوشه	همچو من افتاده دار و صدف قیل
ناوک یعنی تیر نیزی آید اینجا همین معنی ناوک چشم بجلی ذاتی قهاری مراد تعینات اسم لعل قیل کشته قوله	
بے مے و مطرب بفرد و سم خوان	اذا حقی فی الراحم کاف السبیل
راحت من در شراب است نه در سبیل است قوله	
یار این آتش که بر جان من است	سر و کن زان سان که کردی بر غلیل
این آتش عشق زانسان روش غلیل ابراهیم قوله	
پایے مالنگ ست و منزل دور ست	دست ما کوتاه و خر ما بر نحیل
پایے مالنگ است طاقت رفتار نه منزل دور دست مکان پس بعید دست ما کوتاه استعداد	
ما ناقص خر حاصل مراد نحیل مراد عمل خطر قوله	
شاه عالم بقا و عز و مال	باد و هر چیزے که خواهد زین قبیل
شاه عالم کنایه از مرشد قبیل نوع قوله	
کس نداند گفت شعرے زین منط	کس نیار و سفت درے زین قبیل
زین قبیل ازین قسم قوله	
حافظ از سر پنجه عشق نگار	همچو مور آفتاده زیر پای پیل
اسے برده دلم را تو بدین شکل و شمال	پرواے منت نیست جلنے تو مال
برده اسے فرقیه بدین شکل و شمال بدین طرز و شیوه مال عاشق سوال اگر کسے گوید	
قافیه بیت دوم این غزل دبیت آخر این غزل با قافیه جمله ابیات دیگر چگونه صورت بند و جواب الف	
که درین قوافی آمده است حرف تاسیس است و تاسیس الف است که میان او و روی یک حرف	
متحرک واسطه باشد چون شامل و کامل چنانچه کمال اسم جمل صفاتی گفته اسے آنکه لاف نیز نی	
از دل که عاشق است و طوئی لک از زبان تو بادل موافق است و شعر اعجم برخلاف فصحاء عرب	
تاسیس را واجب نمیدارند بلکه سخن پندارند چون سلمان گوید رفند رفیقان و رسیدند بمنزل	
در خواب و غرورے تو بنوا اسے دل غافل و نظام الدین گنجوی رحمه همه سختی از بستگی لازم است	
چون در لشکری خانه بر همزم است قوله	
وصف لب لعل تو چکوم بر قیابان	نیگو نبود معنی نازک بر جابل
لب لعل همان لب مراد لطف و نیر ذات معنی نازک و صلب جابل کنایه از رقیب قوله	

غزل

و آن وقت سر زار و بطالت بسر بروم و آن خجالت من بمرتبه شد که کس از کردار ازاصواب اینچنان قبل نگردد	
صلاح من بهر جامیت و من ترین بخت	نیم ز شاد و ساقی بهیچ باب مجمل
صلاح نیک اندیشی باب نوع در روشن قوله	
از خون که رفت شب دوش از سر چه چشم	شدیم در نظر رهروان خواب مجمل
سر چه پرده اینجا کنایه از بیکه است چشم رهروان خواب اضافه بیانیه و رهروان مسافر چنانچه مسافر در شب نزول کند همچنان در شب خواب و چشم فرومی آید معنی است که از کثرت دسوخ خونی که در سر چه میون جاری شده و خواب را در غلغله داد و در روی آن مسافران که شب اینجا نزول میکردند شرمندگی در خواب	
قوله تو خمر روی تری را قتاب شکو خدا	که نیستم ز تو در روی آفتاب مجمل
چرا که از دهر تری را می بینم قوله رواست ترس مست از فکند سر در پیش - ترس مست کنایه از ساک طال اللسان که شکر شیوه آن چشم بر عتاب مجمل که هر چند گردشیده اش باطل نشه قوله	
بزرگ لب زحیه رو جام زهر خنده زنده	اگر نه از لب لعل پوشد شراب مجمل
زهر خنده که برای نفع خجالت کنند معنی این بیت است که زهر خندگی شراب و جام الا است که از لب لعل تو شراب شرمند گردید قوله	
بود که یار نرسد گنه ز حلق کریم	که از سوال ملولیم و از جواب مجمل
کریم نیک قوله	
رخ از جناب تو عمر لیت تا شافه ام	نیم بیاری توفیق ازین جناب مجمل
تا هرگز توفیق الاعانه من الله قوله	
از ان نهفته رخ خویش در نقاب صد	که شد ز نظم خوشش لولو خوشا مجمل
صدف گوش ایی قوله	
حجاب ظلمت از ان لبست از خمر گشت	ز نظم حافظ و این طبع همچو آب مجمل
حجاب پرده ظلمت تاریکی قبله بروتیو که شاد به جلی سید او ظلم چشم تجلی تباری خوش آن شهید که از دست تو شود مقتول بوجوب من بصد قتل و من قتل فاما حیه ایت آثار ولایت کشور و آن هفتم حصه ربع سکون و تمام ربع سکون هفت اعظم است مقسوم بعد و هفت سنده یکم منسوب بزل	

مر

این شعر از
مثنوی است
چون این شعر
در مثنوی
یا در مثنوی
یا در مثنوی
یا در مثنوی

و آن هند است و دوم بهتری و آن چین است سوم مرغ و آن ترکستان است چهارم کتاب و آن
خراسان است پنجم برادر آن مادر الدهرست ششم لطافه و آن روم است هفتم لغز و آن طبع است
خارج حاصل قوله غزل

خوش خبر وادی لیسیم شمال | که بامی رود ز نسان وصال
نیسم شمال با دست جیب دزد و مراد ادا | مرده میر و دیه میرسد زمان وقت وصال
مراد ملاقات قوله

ما سلمی و من بدی سلم | ابن جسر انا و کیف الحال
لیسیم سلمی را که نام معنوقه است و کیست در موضع موسوم بدی سلم ارجه آنکه سلم یعنی رحمت کما
در روئے بسیار است و کما اند بهیا فلکال و دیگر نه است حال ایشان قوله

قصه المشوق لا انفصام لها | و صمت بهیا لسان مقال
قصه عشق بمقتضای قطع مران را بس حاضریست شد اینجا گفت و گو قوله

عرصه بزمگاه حنالی ماند | از حسرت بغان و رطل بالامال
رطل پیمان قوله

سایه افکنده حالیا شب بجز | تاجه بازند شبر و آن خیال
شبر و آن خیال افکنده باین شب و آن در آن را گویند و بیشتر ظهور خیالات بنسبت معنی است یعنی اکنون شب بجز
سایه افکنده و خانه دلم را الظلم گوناگون گنده تا و ز و آن خیال چه بازی نمایند و با و و د سازند - قوله
عفت الدار بعد عافیه منهدم شد خانه بعد از منهدم شدن یعنی خوب منهدم شد فاسد گشت
عن الاطلال - پس پرسید شما حال آنخانه را از آثار سرایت کهنه - قوله

ترک ماسوئے کس نمی نگرد | آه ازین کبریا و جاه و جلال
ترک متوق نمی نگرد از عایت نکر آه افسوس کبریا بکبر جاه مرده جلال زرگی قوله

فی جمال الکمال نلت منی | صرف الدعک عین کمال
یعنی در حال و کمال تو یا تم آرزو دارا ای ترا در حال و کمال دیدم بگرداد خدا از تو حیرتم زخم را که
وقت کمال عارض می شود قوله یا برید الحمی حاکم الدلایه فاصد مرغرا نگاه دارد مراد الدلایه

مرحبا مہربا تعالیٰ ثلث خوش آمدی خوش آمدی بیابا غزل

یحییٰ بن مظفر ملک عالم و عادل

دارا سے جہان نصرت دین خسرو کمال

دارا سے شاہ ایران زمین پسر بہمن شاہ کہ اردو تیر نام داشت و اوراداراب و دارا اکبر نیز میگفتند و دارا سے اصغر پسر راست و مادر دارا تھا بود و دختر بہمن کہ بختوی علما و آذر پست دختر خود را بجا بالہ خود آورد بود و اوراداراب از ان گویند کہ مادرش را بہمن وقت مردن پادشاہی دادہ بود و ادشتیاق پادشاہی بسیار داشت از ان جہتہ حملہ کہ از بہمن داشت متوازی میداشت و تولد ہم با خفا شد پسر را در صندوق نہادہ و جواہر فاخر و در ان داشت و چندے بیاز دے مولود بستم صندوق برد و آب انداخت و جوارے را بتواری جاسوس کرد و تاحالش بچہ انجاد صندوق بزرگاز گاہ رسید گذرے اورا واکردہ چون بچہ دو تنمندی با جواہر بسیار و لپسہ اذخوت شدہ بود و تیر زن باقی بود اورا بجانہ بردہ بزن سپرد و پرورد و چون در کباب اورا یافتہ بود و داراب نام نہاد و چون سی سالہ شد حق تعالیٰ اورا باثہی رسانید و اوراداراسے اکبر خواندندے و میرش کہ بچگ سکندر کشتہ شدہ دارا سے اصغر گفتندے و دارا سے اکبر فیلقوس قیصر روم را دستگیر کردہ و ہرسلے ہزار بیضہ زرین ہر یکے بوزن چہل مثقال بروخراج نہادہ و دو دانہ سال ملک راندہ بود و بعدہ دارا سے اصغر ولی عہد شد من ابراہیم شاہی و تیر وارا دارندہ نصرت یاری قول

العام تو بر کون و مکان فائض و شامل

تغظیم تو بر جان و خرد واجب و لازم

فائض ریزندہ شامل در گیرندہ قولہ

بر روی مہ افتاد کہ شد حل مسائل

روز ازل از کلک تو یک قطرہ سیاہی

تو خطاب بہ یحییٰ ابن مظفر یعنی روز ازل از کلک تو یک نقطہ سیاہی بر روی مہ افتاد کہ اورا قضا قدر این شرافت دست داد کہ تا بیخ جلہ مہات عالم شدہ و حل چندین مسائل فقہی از گذشتہ چون عدت زن شوہر مردہ و صوم و حج و زکوٰۃ و غیرہ قولہ

اے کاش کہ من بودے آن بختیاری

خویش چو آن ہندو سیہ دید بدل گفت

ہندو خال و معروف و بندہ و دزد و مقبل نیک بخت باعث بار آنکہ بر رو جایافتہ قولہ

دست طرب از دہان این سلسلہ کسل

شام فلک از بزم تو در قیص و عیاست

بزم مجلس شراب و جشن طرب شادی و فرح ز فرمہ سرود قولہ

حافظ حسن و صابری تاج

ملک

چون دوشک یکسره برنج عدست | خوش باتش که ظالم نبرد راه بنزل

یکسره سرسره برنج دوش بر بنج عدست هر یک را محراب خود میرساند منزل مقصود قوله

حافظ ظلم شاه جهان قسم ز رشت | از بهر معیشت کمن اندیشه باطل

شاه جهان اندکمالی مقسم قسمت کند و معیشت تحصیل قوت باطل سپرده و این بیت مصید معنی ترک است و نامش در آیه فی الذکر الحسن الا علی و الشیر ذر ذرها قال عزم من شوق سستی نفس درونی و این دو سادس از راه فقر محض شیطانیست قال ان الشیطان یهدکم الفقر چون حال اینست دل را از اندیشه مالا یمنی نگاه ماید و است و نظر سخن امیدگاست قال ۲ رزق العوام فی تعییم و رزق الخواص فی تعییم ۳ ای همه در وجه حاجت نیست ۴ ایچ روایت میرسانند غزل

رهر و ان را عشق پس باشد دلیل | آب چشم اندر رهش بآستد سبیل

رهر و ان نشان دلیل را بهنا سبیل وقف قوله

اختیاری نیست بدنامی ما | اضلنی فی عشق من بیدی اسبیل

گمراه کرد مرا در عشق کسیکه هدایت میکرد راه را یعنی مرستد که مراد ظاهر هر سستی شرائع می آید و حجت حول مرانایان عشق دید و دل مرا آتش عشق روشن ساخت که نزد متاضلا التست و در دایره نشان

موج اشک ما که آرد در حساب | آنکه کنی راند بر خون قسبیل

این گریه بار که دفعه و اعتباری دارد فقیل عاشق قوله

آتش عشق بتان در خود زن | ورنه از آتش گذر کن چون غلیل

یعنی عشق معشوقان حصول کن یا آتش خلیات در دل خود روشن ساز قوله

یا بنه بر خود که مقصد گم کنی | یا مننه یا اندرین ره می دلیل

یعنی در سلوک عشق هستی خود را پیش میار و این نکته را گوش دار که از سبب این مانع بمقصد برسی و مقصد گم کنی و اگر این حالت ندانسته باشی و خویش را بیشتر از راه عشق قدم مننه حاسا و کلاما از جاده شریعت تجاوز نما که سرسره و بالست و موجب فساد و ضلال و نیز آنست که بخاطر خود و گذران کردی راه بے رفیعی مبادا مقصد گم کنی ۵ یا دمی دو ساز که در ره ۶ و مردها میدیت از تنبیه فرار و بے دلیل قدم درین راه مننه و عاقبت اندیشی و پشیمانی پس یعنی اردست مد که مدار شریعت اردست

و اگر باکی بنما طرداشته باشی خلاف شریعت سر موند هستی معنی الرفیق ثم الطریق را بنما طرد نبی اتباع
سلف قولا و فعلا از دست ندی قوله

یا رسوم پیلانان یا دیگر یا مده هندی و ستا ترا یا دیبیل

باید دانست که پیل چون بخواب میرود و فرزند و بوم خود را بخواب میبندد و بیداری بدستی پیش گیر تا بیدار
می میرد پس رسوم پیلانان آنست که یکدم از دعا غافل نمیشوند و او را بمراد خود حقت نمیدهند و اگر میرود و زود بیدار
میکند یعنی چون عشق را بخود راه دادی از روزان غافل مباش و همگی هست بدو گمار و در رشت اند صاحب را بش
سبا و وطن یاد کرده باز ازل خیزد و هستی تو بکمال نارسیده مستدک گردد اللهم انی اعوذ بک من الخویر
بعد الکویر و نزول البکاء علی الفور قوله

حسن این نظم از بیان مستغنیست بر فروغ خور که جوید و سیل

خور آفتاب قوله

معجزه ست این شعر یا سحر حلال یا لفت آورد این سخن یا جبریل

معجزه آنچه خلق را بدان عاجز کنند سحر حلال فصیح یا لفت فرشته آواز دهنده مراد القاء غیبی و الهام
جبریل و وحی منزل قوله

افسردین بر کلک نقاشی که واد بکر معنی را چنین حسن جمیل

آفرین بختنمین نقاش نقش کشنده یعنی شاعر بکر یعنی اضافت بیانیه مراد شعر نادر که الماس دیده
خاطر هیچ سخنوری نگر دیده حسن فصاحت و بلاغت جمیل نیک بدل عوض بدیل شریک نام خاقانی
قال و قیل سخن این بفع غزل

ساقی بیار باده که آمد زمان گل تا باشکنیم توبه که کروم میان گل

باده شراب محبت زمان گل آوان مشاهدات تجلیات تا باشکنیم توبه که کروم میان گل توبه که
قبل ازین کرده بودم در هنگام مشاهدات آنرا باشکنم قوله

کور می خار نعره زنان تا چمن رویم چون بلبلان نزول کنیم آشیان گل

کور می خار براس کور کردن رقیب آشیان خانم مرغان قوله

در صحن بوستان قدر ج باده نوش کن اکایات خوشدلی همه که اند نشان گل

سه باقی اشعار از دفتر

و در دیوان

بسیار از زمان

صحن بوستان مجلس مرشد کایات خوشدلی همه آمدنشان گل یعنی حصول عشق بایه فرزندهاست قوله
گل و دھن رسید شو این از فراغ | یار و شراب خواه و سر بوستان گل

گل جوانی چمن بدن متوالین از فراغ وقت اردست مد یار محب و مرشد شراب عشق سرا
بوستان بوستان سراسه و مجلس مرشد و آستان بقوله

حافظ وصال گل طلبی همچو بلبلان | چنان کن فدای ناک ره باغبان گل

حافظ وصال گل طلبی اگر سخاوی که وصل محب و بلبلان عاشقان کامل باغبان بستر غزل

شمیت کز قوح و داد و شمت برق وصال | بیا که بوس ترا میرم لے نیم شمال

لوئیدم من لوسه حوت دوستی و لسان کردم من برق وصال را لسی دیدم مشا به تحلیات را میا که
لوسه ترا می روم و طالب و جویای تو ام اے نیم شمال و اے مرشد ماکمال قوله

احادیث بحال الحبيب قف وانزل | که نیست صبر جلیل در اشتیاق بحال

الف مدائیه حادی سدر و گوید اے رانده و مار بحال زانده جمال صبح حمل و حمل ستر منی است
اے حد اکند مرسترا حبيب را استاده شود و رول کن که نیست مرا صبر جمیل در اشتیاق آن حال غنا
سوال اطلاق لفظ حبیب و محبوب بحق فغانی در شرح میامده جواب آلت که این اطلاق از لفظ و صغیر
است نه علیته قاصی حبیب امی گوید و تکیه کات حق متصف باشد بصفت پس اطلاق لفظی که دال بر ان
صفت بود جائز است جواب دوم آنکه اطلاق یک اسم در شرح معنی اطلاق مراد دوست و اطلاق
اسم و در واقع شده پس اطلاق لفظی و محبوب بر صبح باشد قوله

شکایت شب بچران فرو گذار ایدل | بشکر آنکه بر افکنده پرده روز وصال

بر افکنده پرده روز وصال روز وصال برده و در میان برداشت قوله

بیا که پرده گل ز بهفت پرده چشم | کشیده ایم بحر کارگاه خیال

چشم را چند طبقه است اول صلی - دیگر شبکی - دیگر ترشکی - دیگر زجاجی - دیگر قلی - دیگر بعضی
دیگر عسکونی - دیگر عینی - دیگر قرنی - دین مجموع را حد قد گویند و گرد حد قد گویند است سبید و جوب آرا
لطحه گویند قبل بهفت پرده - اول صلی - دوم شبکی - سوم شکی - چهارم عسکونی - پنجم صبی - ششم
قرنی - هفتم لطمه - دین را گل ز گویند اگر چه در گل بر می همه ترکیب اند لیکل این را انان گویند که نمود

بدست کتوله نمائی اما زینا اسرار الدنیا برینہ الکوکب اگر چه کوکب بہشت منک اندام بسبب
 نموداری با سان دنیا کہ آسان اول است نسبت کنند کار گاہ کار خانہ منے آنت کہ اے یارِ یارِ
 کہ برودہ گلرِیز کہ از پر دہائے چشم است تجریر کارِ گاہ خیال بر کشیدہ ایم دہمیشہ در تصور خیال سیکو شہم
 تا ز او دیدہ ایم - قولہ

بخیر خیال و دمان تو نیست در دل تنگ | کہ کس مباد چو من والدہ خیال محال
 والدہ آشفتنہ محال مشکل قولہ

ملال مصلحتی می نمایم از جاتان | کہ کس بجهہ نہماند ز جان خود بملال
 مصلحتی بر اے معلمت جان خود اے معشوق کہ بجای بانان است قولہ

قتیل عشق تو شد حافظ غریب دلے | بخاک ما گذرے کن کہ خون مات ملال
 قتل کشتہ غزل

ہر نکتہ کہ گفتم در وصف انشمال | ہر کوشنید گفتا سرد و ز قائل
 در بفتح والشد نیکوئی خواہ میگوید در ستایش قول خود کہ من آن سر و گلزار را بنایت تعریف کردہ ام و ہر چیز

کہ آن عارض وقامت را توصیف کردہ ام بیان وقعت و ہر کہ شنید گفت مرخصی را راست نیکوئی گویندہ قولہ
 گفتم کہ کے بخنشی بر جان نا تو انم | گفت آن دے کہ نبود جان و میان طل

گفتم یعنی مر آن معشوق ما گفتم آن دے آن وقت قولہ
 تحصیل عشق در ندی آسان نہ و اول | جاغم بسخت آخر در کسب این فضا مل

رفق طریق عشق و محبت در زیدان مشیوہ صدق و مودت اگر چه آسان نماست اما پایان رسانیدن
 این امور در غایت صعوبت است و اشکال قولہ

حلاج بر سر و این نکتہ خوش سراید | از شافعی پیر سید امثال بن مسائل
 حلاج منصور حلاج این نکتہ سخن عشق شافعی نام امام شریعت امثال مانند یا این مسائل سخن

عشق یعنی اہل حال دیگر اند و اہل قال دیگر اند اہل قال کہ از حال می لافند ہمیشہ و ترات می بنہ
 و ہر سخن از اہل آن باید پرسید چنانچہ سخن حکمت از حکیمان و سخن فقہ از فقیہان و سخن نجوم از نجومیان

یعنین سخن عشق از عاشقان قولہ

در عین گوشت گیر می بودم چشم مست	آنکون شدم چوستان برابر تو مائل
عین کمال جیم مست خطاب محبوب مستان عاشق قوله	
از آب دیده صدره طوفان فوج ویم	وز لوح سینه نقشت سرگزشت ازل
یعنی بدل و موی و گوشت و حیتم اینچنان مستغوث جمال جهان افروز تو ام که روز ارب و شب از روز نیدام بالمرص اگر عالم را آب سبز بجای که خرم شود ریاده این چه تواند بود که از آب دیده صدره الم - قوله	
دل داده بیایه عاشق کشته نگارے	مرضیه السجایا محمودۃ انحصائل
مرضیه السجایا نیکو عادت با قوله	
دردا که بر در خود بارم نداد و لیر	چند آنکه از جوانب انگنختم وسائل
دردا افسوس قوله	
ای دوست دست حافظ تو نید چشم خرم	یارب به بنیم آنرا در گردنت حمال
آن را دست حافظ را غزل	
هر کس که ندارد به جان مهر تو در دل	حقا که بود طاعت اوضاع و باطل
مهر عشق حقا سوگند بحق باطل پیوده قوله	
گشتیم جهان را که به بنیم و ندیدیم	همچون لوح کسے نیبا در شکل و شمال
شکل صورت شمال خصلت با قوله	
از یکد اے زاهد خود بین ز در صومعه بگذر	آن لب من من که بود میر قبائل
خود بین خود پست ز در صومعه بگذر ترک زهد ما دلیر آنکه دلهای عشاقان بحسن و کرمه برد	
غزل روایت الیم	
الم یات للاحباب ان یترحم	وللناقصین العهد ان یتقدم
آیا نرسیده است مردستان را که رحم کنند و شفقت کنند با دوستان و نرسیده است مریدان شکندگان را که از شکستن عهد پیمان شود قوله	
الم یاتهم انباء من فات عهدیم	وفی صدره نار الالسی یتضرم
آیا نیاید ایشان را اخبار کسی که فوت کرد عهد دوستان را و شکست پیمان ایشان را و حال آنکه در سینه	

برداشتن این عشق بود که نیکو حال است
از حال خود آسان بود از عشق تو
عشق تو را صبر مرا شیخ باید
ای دوست که تو را خوشی حاصل
عشق تو را به بند قیاس زنجیر و بست
چون گشت مرا کام دل از نعل تو حاصل
برداشتن این عشق بود که نیکو حال است
از حال خود آسان بود از عشق تو
عشق تو را صبر مرا شیخ باید
ای دوست که تو را خوشی حاصل
عشق تو را به بند قیاس زنجیر و بست
چون گشت مرا کام دل از نعل تو حاصل
برداشتن این عشق بود که نیکو حال است
از حال خود آسان بود از عشق تو

آتش اندویشمانی بنقض عهد زبانه میزند یعنی از روی قرآن و احادیث نرسیده است بایشان
تقصه عهد شکنان که از عهد شکنی چنانست حال ناقصان قوله

فیالیت قومی لعلمون بماجرى | على حرج منهم فیعفوا ویرحموا

پس اے کاشکے قوم من بدانند با نچه رفته است از ایشان برین حرج از ظلم و تعدی خود پس بخند و خرم بگویند قوله

حلی الدمع منی والجرح اضمرت | فیما عجبنا من صامت تبکلم

حکایت کرد یعنی آنکه اگر دراز من اشک من و حال آنکه اعضاء و جوارح من پوشیده و دست پورند اے

فعلی عجبی از خاموشی که سخن نیگوید و افتاب را از صاحب خود بهجود قوله

انی موسم البروز واخضرت الزنبی | ویرق خمر والندامی ترغم

ربی جمع بر بویخته تل ترغم در اهل ترنوا این قسم قافیه در اشعار عرب شائع است آمد موسم بهار

و سبز شد تله و تنک و صاف شد شراب و یاران هم قدح می سرائند قوله

ایا من فاق کل السلاطین سطوة | ترجم جزاک الله و الخیر یغفر

اے آنکه غالب آمده بر همه سلاطین از روی سطوة رحم کن جزا دهد ترا خدا و خیر را غنیمت دانند قوله

بنی عم جود و اعلینا بجرعة | و للفضل اسباب بهایتوسم

یعنی اے عم زاده با سخاوت کنید بر بخشش کی جرعه و مزیزی است سببها که بدان دیده میشود و فضل و نشان

داده میشود غنا اے برادران خداوند فضل و توانگری بر فقیران جود و کرم کنید و بخشش در اند

که فضل عبارت از جود است و کرم جمع دینار و درم قوله

شهور بها الافناء و یقتضی الغنا | و فی شانہ عیش الربیع المحرم

شهر و جمع شهر این شهر و خبر مبتدای مصدر ای هذا شهر یعنی این ماهها بسبب تاثیر آن دل

تقاضای سرور می کند یا نه نیازی و توانگری می طلبد که نتیجه آن عیش و جمیش بود و در سامان که

فقر و بی نداریم و دست قدرت هیچ نداریم عیش بهار است حرام و دل دریای دام قوله

کل من الخلال و خر و منة | و للحا فظ المسکین فقر و مغرم

یعنی هر یک را از دوستان و خیر است که هنگام عسرت بکار آید و خیرات و صدقات است که در آن جهان

بهجت افزاید و مر حافظ مسکین و فقیر را نادانست که باعث اضطراب است و فقر اختیار می رسد تا ذات

۵۶۸ از اشعار ابیات این غزل درست نیست در اصل صحیح باشد یا فتنه شده

که ماعت شکرگداری به حوس رسوای و خوار غزل

اگر برخیزد از دوستم که بادل از پیشینم

ز جام خضره نوشم ز باغ وصل گل صیفم

بر خیزد از دوستم میسر آید قوله

مگر دیوانه خواهم تند دین بود که شتاب روز

سخن باباه میگویم پری در خواب می بینم

مگر تحقیق شب رحلت وقت مرگ قوله

نه هر کوشش نظمی ز کلامش دلپذیر افتد

تدرو طرفه میگیرم که چالا گشت تا بینم

نه هر کوی بیست بهر شاعر که او نقش نظمی ز دستش گرفت کلامش دلپذیر افتد محسن منقول است

تدرو طرفه مرادضمان نامر و معانی مار یک شایین طائر تنگاری مراد طبیعت قوله

اگر باور نمیداری روز از صورتگر صحن پر

که بالی نسخه می خواهد ز لک کلام تسکینم

صورتگر نقاش مانی نام نقاش رومی که در مدح دعوی بهجری کرده و نقاشی را مستحده ساخته و مذهب

شاه بهرام بهر شاه بود و هم بدست او گشته است ۴ اس ایراییم شاهی قوله

امروز عشق و سرمستی ز من بستنونه از حافظ

که با جام و قبح بهر شب حریف ماه و پر و نیم

پر و دین ژیا غزل

اینچه شور لیست که در دور قمر می بینم

همه آفاق پیر از فتنه و شر می بینم

این غزل در کتابت زیاده و علامت قیامت گفته و در قمر این دور اخیر ادوار همه ستارگان سیاره

است و در هر بهمت هزار سال است هزار تنها اعل آن سیاره و شمس هزار دیگر ستار که شش ستاره

برآورد ۴ هم در دور قمری است قوله

اوج خضر از ایه جنگ است و جمل بابا

پسر از ایه به بدخواه پدر می بینم

جسدل حصوت قوله

ابله از ایه تیرت ز گلاب و قند است

قوت دانا همه از خون جگر می بینم

خون جگر محنت و منت غزل

آنکه او فکر دل شاد نکرده است منم

و آنکه این عکده آباد نکرده است منم

این عکده دنیا دول و بدن دم و نم خود کرده یعنی حموش فرما و نام ماتق تیرس پس زانو شلستن

مترگان سیه کتایہ ارطمت تقصیر چشم بیمار صحت چشم معسوق ما اعتبار کم نگاہی جہ بیمار خاصیت
 کہ ہر سو نگاہ میکند و این صحت حمدان است کہ میں قاصرات الطرف و در واد چشم میانی حق چون سالک
 کمال رسید این صحت درویدید آمدہ بود قال عمر ادا ادا اللہ بعد خیر انصرہ لیوب بعدہ سے
 آنت کہ خداوند السبب تقصیر کہ ارمن لوجود آید اشارہ ہلاک من در سید کہ غمتی من عمل صالح المفسد
 من اسماہ فعلہ ہا و ما ان لظلام للعینید سیاکہ از میانی و اطلاع توان تقصیرت را کہ مطہر عدم رسالت
 در حنہ کردہ است درویم و شوک آلام ار رگہار جود رحیم و توحہ جوش را راں در کسم و طہیدہ را را بر کسم و
 ہر مترگان سیه کتایہ از عشق محاری لود و چشم کتایہ از عشق حقیقی شود و بیمار حسی چشم تعریف داد
 سے آنت کہ آن محبوب حقیقی ہر مترگان سیاہ خود کہ عشق مجارست نذران رحمہ در شمار آوردی دلہاں
 دیداری کہ بر تم لود و رحمت محاری یارہ کردی سیاکہ از عشق حقیقی تو ہر اران درد و آمدہ اختیار کنم و از تیرہ
 مجار بیایہ حقیقت در دم شکر قرب چشم دات و غلی سے شراب کتایہ ازستی حرمان سے نصیبی آن اشارہ
 بتکر این اشارت سے قولہ

الا ای ہشتین دل کہ یارانت برفت از یاد	مرا روزی مباد آندم کہ بے یاد تو ہستینم
---------------------------------------	--

ہشتین دل کتایہ از محبوب حقیقی یاران کتایہ از دوستان تصدیقی کہ در عالم عدم یار و صاحب بودند
 برفت از یاد و خطاب بصورت حق است و اگر جہ فراموشی مدد جائز نہ شود لہذا اکمال استالت جعین رزمان
 سے آرد و از زبان عارفان در مقام استالت حرفہا بوجہ سے آید دیگر از تقلید نمی نمایند آکہ در دل ما
 حا کردہ ہستین دل گشتہ و باطل قدیم خود را بفراموشی آوردہ مرا مباد آن روز سے کہ بے یاد تو بر آیم کہ حیات
 عارفان یاد حق است محل نفس یحیح بغیر ذکر اللہ ہجو صیت الہی سیاہ خود ماست و درویر دل یعنی
 سر لود سے آنت کہ اسے شدہ محم راز و است مونس دم شاید کہ یاران قدیم خود را فراموش کردہ و ما
 دوستانہ فراموشی آورد و پس از رو سے شفقت سے فرماید دل بند گار را بخود میراید کہ مرا روزی مباد
 کہ بے یاد تو ہستینم و فراموشی گزینم کہ اگر یک لمحہ حق در یاد بندہ نہ باشد ہر آئند حرف مونس از لوح حسی سر فرماید

جہان ہستین و دنیا و از این فراموش فرماید	آکہ کہ افسون نیکس طول از جان تیرہ نیم
--	---------------------------------------

نیز تک مکر قولہ

اگر جہان من غیر گردند دست حاکم اوت	حرامم با گردن جان بجای دوست بگزینم
------------------------------------	------------------------------------

اشکال آنست که غیرت ماستی نقاص می کند که اگر دوست دیگر را بر عاشق گردیند بران عاشق گران آید جواب آنست که این غیرت هوسناکانست و غیرت مافان آنست که معشوق اگر چه دیگر را برگزیند رود است که فیض او به همه عام است اما عاشق را باید که نظر بران غیر که برگزیده است ننهد از دو چون نظر بر غیر انداخت عاشق نیست که عاشق آنست که غیر را در دل و چشم گنجایش نباشد قوله

ز تاب آتش دوری خنوم غرق عرق حزن	بیا ری بادشگی ی نسیم زان عرق حزن
---------------------------------	----------------------------------

عرق خمی بادشگی باد سبک ایصال را محط طیب برو نیست و هند و سبب گفتگی ریاضین گرا ر شود اینجا کنایه از مرشد عرق چین مرکب نام عطریست از عطریات خاصیه او عرق چینی است اینجا کنایه از محبوب معنی آنست که از تابی آتش جدائی همچو گل عرق سرد پذیرد و درق صدق دم لے مرشد طریقه و راهی حقیقت نسیم از ان محبوب حقیقی بیار و این غزل را ازین دطره بر آراء بیان حقائق و معانی در این مشاهد بنامی تواند که این بیت جواب بیت بالا که کلام قدسی است قوله

صبح الخیر ز بلبل کجائی ساقیا بر خیز	که خوفا می کند در سر خیال جنگ و دشمن
-------------------------------------	--------------------------------------

صبح الخیر کلمه است که هنگام طلوع صبح معاشرا ن بسا می گویند و ساغر صبحی اندی چون اینجا کنایه از دلوله محبت منزه بلبل عبارت از دل سالک ساتی کنایه از مرشد و خوفا می کند در سر خیال جنگ و دشمن کنایه از عهد است معنی چنین باشد یعنی دلوله عشق از عهد است بر یکم قائل اولی در سر شور و غوغا میکند پرده بندار و عقده عفت و خوفا را از پیش بصیرتم برخواست و عهدی که روز میثاق بخت رفتن بسته از سر هنگام آراست غزل

بیا تا گل برافشانیم و در ساغر اندازیم	فلک اسقف بشکافیم و طح نور اندازیم
شراب ارغوانی را گلاب اندر قح ریزیم	نسیم عطر گردانرا شکرد و مجمر اندازیم

ارغوانی سرخ عطر کسریه خوش و تیر قمری از خوشبوی مجمر عود سوز قوله
بیا جانان سحر کن برویت مجلس مارا که در پیش غزل خوانیم و دریات سر اندازیم
برویت تا ببینم خود قوله

یکه از عشق می لافد و گر طامات می بافت	بیا کاین داور یها را به پیش داور اندازیم
---------------------------------------	--

طامات سخنان از چپ راست داور یها حکومت و قضیه داور حق تعالی - قوله

مردم فانیان
بایدمقابل
دست و پایی

دل

پنهان

شوریدگان بجال و قسند و سماع | مانیرهم بشعبه دست بر آوردم

شوریدگان در انکان ماشقان شعبه بازی قیص قوله

از جرعه تو خاک من درو لعل یافت | بیچاره ماکه پیش تو از خاک کمترم

خاک زمین کنایه از اساک درو لعل یافت بمرتبه رسید که عرج لعل دور گردید قوله

زان پیشتر که عمر گرانمایه بگذرد | بگزار تا قیامت روست تو بنگرم

گرانمایه قیمتی و بیش بهاء و نفیس قوله

حافظ چوره بکنگروه کاخ وصل نیست | با خاک آستانه این در بسیریم

کاخ کتاب غزل

بارها گفته ام و بار دیگر می گویم | که من گم شده این ره نه بخود می یوم

بارها یعنی بسیار این ره اشاره بفرز بخود می یوم نه بهای نفسانی می گویم قوله

در پس آئینه طوطی صفت داشته اند | آنچه استاد ازل گفت بگو می گویم

مراد از آئینه دل مصفا استاد ازل حق تعالی گفت الهام نمود درین بیت تقلیب است تقدیر کام

چنین است که طوطی صفت مراد داشته اند در پس آئینه آنچه استاد ازل گفت بگو می گویم یعنی من

از کسوت اختیار برآمده ام و مرا هیچ نوع اختیار نیست اختیار از ان حق است و این بیت حافظ در

ستایش خود فرموده که ما قال عرم انا سید ولد آدم ولا فخر و آیه ماکان لبشران بیکله

الله الا من وحی او در اعجاب شاه این حال است یعنی من بحکم الشعراء قلامید الرحمن

هر چه می گویم از الهام حق است نه چون شعرا و عوام که گفتارشان محض آموزش نفس و شیطان که ما قال الله

والشعرای تبهم الغا و ان الله نزلهم فی کل وادی یسمون و نیز در پس بجهت مقابل سه پس چرخ

نقود گرفته پیش رویم است که چون طوطی را آموزانند مقابل طوطی آئینه بردارند و آموزاننده پس

آئینه شکسته و از لعل طوطی نفس خود را در آئینه می بیند و آن آواز از او پندارد و در سخن آید قوله

من اگر خامم اگر گل چین آرائی هست | که از ان دست که می پرورم میرویم

خار بد گل نیک چین آرا باغبان مرا حق تعالی ازان دست بنوعی درو شده قوله

دوستان عیب من میل حیران مکنید | گوهرت دادم و صاحب نظری می جویم

گوهر مراد دل مصفا قوله

اگر چه بادلق طبع سے گلگون عیب بہت	مکنم عیب کرو رنگ ریامی شویم
-----------------------------------	-----------------------------

دلق طبع بہتی مستعار مکنم کسیہ مار رنگ ریاستی مستعار قوله

خندہ و گریہ عشاق زجا بے و گریست	سے سرایم لبشب و وقت سحر می بویم
---------------------------------	---------------------------------

زجا بے و گریست بسبب عشق است قوله

حافظم گفت کہ خاک در میخانہ مبوی	گو مکن عیب مکن مشک ختن می بویم
---------------------------------	--------------------------------

میخانہ عالم عشق من مشک ختن می بویم معانی غلیظ میبایم غزل

بشری اذ السلامتہ حلت بذی سلم	لہ حمد معترف غایت انعم
------------------------------	------------------------

بشارت است و تنبیکہ سلاست حلول کرد و زدی سلم کہ موصلی است کہ دروے سلم لیے گمار سیارت مرصدا
سپاس استائش کے کہ استراحت نمایند و لود نہایت معتبارا کہ لوسے رسیدہ مانند لینے آن حلول سلامتہ
دزدی سلم بمرلہ حصول معتبار است قوله

بیجان شکن ہر اینہ گرد شکستہ دل	ان العہود عند ملیک النہی ذم
--------------------------------	-----------------------------

بیجان شکن عہد شکن عہود عہدا ملیک خداوند نبی ہر ذم ذم ذم یعنی عہد شکن البتہ شکستہ دل بتو دیہ عہد
و بیجان نزد خداوند عقل ذمہ و رعایت بمان نزد ارباب خرد لازم قوله

در نیل غم فساد و سپہ رش بطعنہ گفت	الآن قد نہ مت و ما نیفع النہم
-----------------------------------	-------------------------------

نیل بکسر رویت از کسور ز گمار بصر کند و چون فرعون از عہد حق برگشت و مات کہ خویش در نیل
غرق شد و صد غماری متعنت است کہ آن عہد شکن در نیل غم افتاد سپہ رش بطعنہ این نہ ادا کہ اکون
ایستمان شدی و مال ناکہ نص می کند سیمانی این معصوم تلخ است بکرمیہ الا و قد عصیت قبل
و کنت من المفسدین قوله

ساقی بیا کہ دور گلست و زمان عیش	پیش آرجام و بیخ مخور غم زبیش و کم
---------------------------------	-----------------------------------

ساقی کسایتہ ادر شد و روح دل و خود قوله

بشنو ز جام بادہ کہ این زال نوعوس	بیار کشت شوہر چون کیقباد و جم
----------------------------------	-------------------------------

زال نوعوس دنیا زال بطوالت ایام و عروس باعتبار آرایش کیقباد و ام شاسہ ہے ایدہ ان

۹۰۸۱۰

جمع همیشه ذکر اول الامر قدم شد قوله

حافظ بکنج میکده دارد تر ارگاه

کالطیر فی الحقیقه و الیث فی الاحرم

ماند مرغ در باغ و سیر در بیتی غزل

بے تو ای سروران بگل گلشن چکنم

زلفت سبیل چه کنم حاض سوسن چه کنم

آه که طعنه بدخواه ندیدم رویت

نیست چون آئینه ام رو کرد آهین چکنم

یعنی چون برآید تو آئینه من نیست آئینه آهین چه کار آید قوله

شاه ترکان چو پسندید و بچایم اندخت

و سنگی را نشود لطف تهمت چکنم

شاه ترکان از سیاه تهمت رستم مراد مرشد در اینجا این قصه بر سبیل اجمال چنین است که بیزان که

در خدمت از سیاه می بود اتفاقاً با و قترش محبت واقع شد شبی هر دو در خلوت یافتند این خبر

با از سیاه رسانیدند از سیاه بیزان را گرفته در چاه محبوس کرد اقامت بیزان این خبر را برستم رسانید رستم

با شکر خویش از شهر خود برآمد و شهر از سیاه در چاه است که بیزان را اسیر کرده بودند به شعله ها درآورد و بیزان را

برآورده همراه خود برد معنی آنست که چون مرا حضرت حق باقتضا و حکمت بالغه دانست در چاه دنیا انداخت

اگر مرشد کامل و سنگیری نکند و این چاه زندان را می ندید که خلاص تواند ساخت اگر سائل سوال کند

مرشد با تهمت که منافعت فرمایانین را از چاه زندان خلاص ساخته چه مشابیه دارد بر قبول آن که توجیه

کما رو که مرشد در کمال اطاعت حق بود هر چه کند بار آورده او کند گوئیم این تشبیه من بعضی الوجود است نه من کل الوجود

و این چنین در کلام فصیح اکثر الوقوع است پس تشبیه مرشد به تهمت محض در دست نگاری بود و موافقت و

مخالفت منظور نشود و معنی الباب قرب را منتر است که چنین و چنان کنند و در بعضی تقدیرات

مرضی حق را فهمیده مخالف آن شوند حق سبحانه نیز مرضیات ایشان را فهمیده رقوم لوح محفوظ را نحو

سیکر داند و بطوریکه که اراده ایشان است مثبت میسراند کقولہ میخواند مایشاء و میثبت و عنده

ام الکتاب بگوشش بهوش بشنوائی مقبول اولو الالباب و میتوان که شاه ترکان کنایه از صفات

قهریه حق بود و تهمت کنایه از صفات لطیفه کما جاء فی الحدیث القدسی سبقت رحمتی علی غضبی

و فی الحدیث النبوی صلعم اللهم انی اعوذ بک منک ای اعوذ ببلطفک من قهرک و میتوان که

مراد از شاه ترکان نفس باشد معنی آنست که چون نفس مراد چاه هوا و هوس انداخت اگر لطف روح

شاه ترکان کنایه از حق
در حدیث
اولو الالباب
در حدیث
در حدیث

ماسد رستم کہ بیزن را از چاه مر آرد و سنگ برگرد و حال من چون شود و قصہ رستم و سیزن در بیت شاعر سرکا
سخن در میان می شنود و مکررست قوله

بروای زار و بر در و کشتان خورده گیر | کار فرماے قدر میکند این من چہ کنم

در دستان عاشقان خورده گیر عجب کن کار فرماے قدر حق تعالی این اشاره در کشتی قوله

مردے که بچراے نمکند آتش طور | چاره نیر شب وادی این چہ کنم

چراغ روشنی آتش طور علی وادی این نام سیالے در بیت المقدس قوله

برق غیرت که چنین میجهد از پرده سیاه | تو بفرما که من سوخته خرم من چہ کنم

ناید دانست که چون بیزت و امگیر عاشق است و میخواند که معشوق مدبر گیرے طعنت شود معشوق را اہم
عیرت میشود و میخواند کہ عاشق او مدبر گیرے نکرد و چایچه نقل است کہ چون در و عاشقی و اسکی وقت ابراہیم اہم
گردید ترک و بیامویدہ طالب محو شود گردید رفتے و کنگ تہستہ مستول محو بود کہ بیزن جور و بود
چون سلطنت رسید رورے بارے تمام بر وید آمد و سلام کرد ابراہیم گفت تو کہ کدام دہی گفت در دین محمدی
گفت الحمد للہ گفت قرآن دانی گفت بلے گفت الحمد للہ ابراہیم حواست کہ بود بیزن نگاہت محبت در دل ابراہیم
از کرد و ہمیدین آوار آمد کہ ما ابراہیم ندی محض و تحمہ پیرا ابراہیم را عایت محبت گفت لہی اغتایا این را
بر وار یا مارا بجز دین سخن بیزن سبقتا و ہما کا ماں بردارے بیزت معشوقی کہ عاشقان خود حسیں میکند
ار بجا است س برق غیرت کہ مبین میمہد قوله

حافظا خلیہ برین خائہ موروث مست | اندرین منزل ویرانہ نشین چکنم

موروث امان مد منزل ویرانہ دیا نشین است عزل

باز آئی با فیا کہ ہو خواہ خدمتم | مشتاق بندگی و دعا گوے و دلم

آرے کہ فیض جام سعادت فروختست | بیرون شدن شامی ز ظلمات حیرتم

سلیے ہدایت نمود جام سعادت فروختست لیس میخواند کہ مرا این ظلمات حیرت کہ دنیا عالم کبریت است
رآری و بمقام سراسر نور کہ عالم قرب و وحدت است رسانی قوله

ہر حیز غرق بحر گناہم ز شش جہت | تا آشنای عشق تدم زابل رحمت

تا آشنای عشق تدم یکس لہاں دستے کہ آشنای عشق تدم قوله

چشم کن بر ندی و بدنامی اے فقیه	اک این بود سر نوشت ز دیوان فطرتم
فقیه دانشمند سر نوشت حکم ارلی - قوله	
مے خور که عاشقی نہ کبست و خیار	این موہبت رسید ز دیوان فطرتم
کسب سعی موہبت بخش دیوان فطرۃ روز ازل قوله	
من کرد وطن سفر نگزیدم ب عمر خویش	در عشق دیدن تو ہوا خواہ غریبم
ہوا خواہ دوستدار و طالب غریب مسافر قوله	
دورم بصورت از درد و لعل سحر دوست	لیکن بجان دل ز میقان حضرتم
بصورت باعتبار جسم یا بسبب جسم قوله	
اگر دم زنی زطرہ مشکین آن نگار	فکرے کن اے صبا ز مکافات غیرتم
اگر دم زنی اگر دعوی عشق او کنی و طالب مے باشی طرہ مشکین جذبہ عشق صبا مراد طلا و زاحد مکافات بدلہ لینے اے صبا اگر بخوابی کہ میان طرہ مشکین او عشق کنی از مکافات غیرت من فکر کن قوله	
در یاد کوہ در رہ و من خستہ ضعیف	اے خضر پے حجتہ مدد کن بہستم
ضعیف ناتوان پے حجتہ مبارک قدم بہت توہ غزل	
بغیر این کہ بشد دین و دلش از دستم	بیا بگو کہ ز عشقت چہ طرف برستم
دلش علم ظہیر مراد دلش من نیست ہر چہ عجیب - ز رنگ خویش نباشد نصیب چناں کہ قوله	
اگر چہ خرم غم تو داد و بباد	بنجا کہ پاس عزیت کہ عہد شکستم
غم کنایہ از عشق بنجا کہ پاس تو بار نسیم عہد شکستم ظلمہ در عہد نیادرده ام قوله	
چو ذرہ گر چہ فقیرم بین بدولت عشق	کہ در سواے رخت چون بہر پیوستم
بین بدولت عشق بدولت عشق کہ دارم نظر کن ہوا محبت دآزرد چون بگاہ نہ قوله	
بیار بادہ کہ عمر بیت تاسن از سر مہر	بکنج عافیت از بہر عیش نشستم
عمر بیت تدبیر کنج گوشہ از دست عشق لینے بسبب و بطیف عشق قوله	
اگر ز مردم ہشیاری اے نصیحتگو	سخن بنجا کہ میفکن چہ کہ من مستم
نصیحت تو با من بنزلہ بنجا کہ انداختن است چہ ست را نصیحت سودے نہ بد غزل	

حافظ بہت سی حکم لو جو در سہر دیوان
در این خیال کہ اگر بدست میسر میسر

بسیار شوق و اشتیاق و دلخواہ کلمات
کہ مریدان و پیروان و شاگردان و تلمیذات

بغزم تو به سحر گفتم استخاره کنم	بهار تو به شکن میرسد چه چاره کنم
عزم قصد استخاره طلب خیر و نیر معروف قوله	
بدور لاله دماغ مرا علاج کنسید	اگر از میانم بزم طرب کناره کنم
بزم طرب مجلس بخواری قوله	
ز دوسه دوست مرا چون گل مراد نگفت	حواله سرو دشمن ببنگ خاره کنم
ز دوسه دوست سبب مشاهده دوست چون گل مراد نگفت معلوم مراد گردید خاره قسم سنگ قوله	
بخت گل بنشانم بته چو سلطانے	از سنبل و سمنش ساز طوق و یاره کنم
بخت گل و لاله طوق آنچه در گل آئینه از در و تیر و یاره دست در حق یعنی بخت گل مجوسه است	
همچو باد شهبان و ریوراس ار گل به شام و منی حقیقی است که دل از محبت عاری گل دارد شکفته دارد حال خویش هیچ نهفته محبت حقیقی را سلطان دارد بران متانم و از فصیح و بلیغ محلی گردانم و قول سحر کالاله الا است رزمان رانم قوله	
اگر ای سیکده ام لیک وقت منی من	که ناز بر خاک و حکم بر ستاره کنم
ستاره ستارگان قوله	
نه قاضی من نه مشایخ نه محتسب نه فقیه	مرا حیه کار که منع شراب خواره کنم
مشایخ صاحب مشیبه منع بارداشتن اشکال این میت است که امر معروف و نهی منکر بر هر کس تقدیر او واجب است نه گرت نهی منکر بر آید دست نشاند چو دست و بایاں است و اگر دست نشانداری مجوسه که پاکیزه گردد با در زحمت و چو دست و زنا را مانند محال و همت نایند مردی رجاء قال الله و آثم بالمعروف و ناه عن المنکر و نهی منکر از در آئینه ال بدست باید و از علما بزیان و از فقهاء بدلیه باینکه آزار کرده و اندازند در دل خواهند که آن منکر هر طرف شود و باینست که مسح کردن ستر سحر و جی بازداشتن از شراب خوردن و در آن تصور است که کسی بدست آزار رسد یا تحمیل نرمان گوید که گفته او محل خوف آن بود که اگر گفته او را تمیل نخواهم کرد بدست آزار خواهد رسانید چنانچه حال قاضی و مشایخ و فقیه و دیگر گاه من از ایشان بیم بر من بازداشتن آن شراب غمار از خوردن فرص نیست یعنی واجب بر من گشت ظنی و آنرا بجای آورم قال عمر من دای مدکم منکر و علی غیر مدی و ان لم یلتطم فلیسانه و ان	

لہے قطع قبل قلبہ و فی ذلک العوام تنعاب لفتح ثانی و عاٹ کہ بران اسپ نہند ساز استعداد
برگ اسباب ناز معاش زندگی و موت قوله

مرکہ نیست رہ و رسم لقمہ پر ہمیری

ہمان بہ است کہ میخانہ را جابرہ کخم

ہمان بہ است بہتر بانست قوله

از بادہ خوردن پنهان ملول شد حافظ

بیانک بر لب و نوازش اشک و کخم

بیانک بر لب و نوازش اشک و کخم

پیشم گر شد دستش بگیرم

و گر تیرم زندمنت پذیرم

کسان ابرو سے مارا گو مزن تیر

کہ پیش دست و بازویت بمیرم

کسان ابرو معشوق قوله

غنم گیتی چو از پایم در آورد

بچند ساغر نباشد دستگیرم

از پایم در آورد عاجز و پریشان ساخت دستگیرم مدد و معاون غیر آواز عرش تھے است از جو ہر سبز

و ادراجہ صمد ہزار کن و میان ہر کن ہر شاد ہزار سالہ راہ قوله

برائے اے آفتاب صبح امید

کہ در دست شب ہجران اسیرم

آفتاب صبح امید معشوق قوله

بفریادم دل اے پیر خرابات

بیک جرعه جو انم کن کہ پیرم

پیر خرابات مرشد قوله

چو طفلان تاکہ این زاہد فریب

بسیب بوستان و شہد و شیرم

سیب بوستان کنایہ از زہد شہد و شیر صلاح و تقوی یعنی بسبب بوستان و شہد و شیر مرا بچو طفلان

تاکہ زاہد فریبی دہی و بچیز ہائے محقرم از خود و اورا بشکنی اے مرا تاکہ بچو زاہدان طفل فریب از خود

بنیرے اندازی و مجازاد پیش نظر جلہ و گسازی بذکہ غیر مہربان خود و مرا زخمیر - قوله

بسوز این خرت تقوی چو حافظ

کہ گر آتش شوم دروے نگیرم

نگیرم اثر نکم غزل

بر دایہ طیب از سر کہ ز سر خبر ندارم

بخود دے را کن کہ ز خود خبر ندارم

۱۱

سن آن رخ کہ بر شام و جو گام
رسد تا سدرہ آواز نصیب

۱۲

غریبی سافرت چو بر نئے تا بم تحمل نمیتوانم کرد شهر یار بادشاه روزگار که بقصر خود بزرگترین اربابش
بود و نیز شهر یار قوله

ز مجرمان سرایده وصال شوم

دبندگان خداوندگار خود باشم

سرایده سراج بادشاهان قوله

دگر بکوشم و مشغول کار خود باشم

همیشه پیشه من عاشقی و رندی بود

پیشہ کسب و هنر و طب راقی قوله

که روز واقعه پیش نگار خود باشم

چو کار عمر نه پیدا است بار و آن اولی

روز واقعه روز مرگ قوله

اگر کنم گله راز دار خود باشم

ز دست بخت گران خواب و کار و سامان

گران خواب خفته راز دار خود باشم با کسی نگویم قوله

دگر نه تا با بد شر مساز خود باشم

بود که لطف ازل رهنمون شود حافظ

شر مساز شر منده غزل

اگر ساکنان دیر معان کمتر بنم

چلسال رفت پیش که من لاف مینم

درین بیت اظهار محبت میکند که محبت ما امر وزین نیست بلکه ازلیه است قوله

ساغر تهی نشد ز عصفاف رو شم

هرگز بنین عاطفت پیر عی فوش

مین فزندی عاطفت مهربانی ساغر دل می محبت عشق یعنی ادا رستگار این تا توانم کرد که هرگز قوله

پیوسته صدر مصطی بها بود مسکنم

از زمین عشق و دولت زندان پاکباز

زندان عاشقان صدر بیتگاه مصطفی شرا بخانه مسکن جاے سکونت یعنی از بسکه عین محبت و محض

مروت بودم لاجرم هر کجا که صاحب سلوک بسج می شدند مرا تعظیم میکردند و بلند تر از همه نشانند قوله

در شان من بدر کشتی ظن بد مبهر

کالوده گشت خرقة و لے پاک انم

در کشتی میخواری و طریقه ملائیه و محبت مجازی خرقة ظاهر قوله

اگر یار و برده اند هواے نشیمنم

شهر یار دست پاوشم یارب از چه جا است

شهر یار باز پسید پاوشه حق ناله هوا محبت و آرزو نشیمن آشیان مرغان و جاے نشیمن و انعام

همیشه آغا باستد بی من مرغ دست پرور خطاب جم المانع است که مکس اصلی خود را چرا و اموش کرده ام
ایچه عملت و یخری است که بر من مستولی گشته قوله

حیف است بلبلیه جومنی اندرین چمن | با این لسان عذب که فاش چو سوسنم

بلبلیه جومنی چو من بلبلیه اندرین چمن دیبا و جود عذب شیرین یعنی هر دم مرا حسرت و استیاق
ریزه میشود کمان اصلی که مکان وصل نیست مرغ روم که مستیاق ماناست میخاید که درین گلستان مانده
سے گویم که حیف است قوله

آب و هوا سے پارس عجب بے فایده است | کو بهر ہے کہ خیمہ ازین خاک برکنم

پارس این وجود دیاسے مانی ہمدم محب و موافق قوله

تو را نرشد تجسته که در من نیز فیض | شد منت مواهب او طوق گردنم

من نیزید ارار در عرب رسے است که چون سخھے چیزے نفرد شد و سخھے نمیش متحرکند و صاحب
کالا بران قیمت قرار نگید و گویند من نیزید قوله

حافظ نیز خرقه قدح تاب کے کشی | در بزم خواجہ پرده زکارت برافکنم

پرده زکارت برافکنم سارت آشکارا کنم غزل

حجاب چہرہ جان میشود غبار تخم | خوشادے کہ ازین چہرہ پرده بر افکنم

یعنی موجب وجود کذب و کلاه قاس لھا دس ہمیں جسم است کہ میان عاشق و معشوق حال
است دوست را دوست رسیدن ہی دہر و قتیکہ طائر روح عاشق ارقص عصری سر بہ بدوست
رسید و درین تناسل است بموجب و قمو الملو ان کہ ہم صدا قیت ویر خود گفته است میان
عاشق و معشوق هیچ حائل نیست - تو خود حجاب خودی عاقل از میان رنجیز قوله

چنین قفص نہ منراے من خوش الحاکت | روم بگلشن رضوان کہ مرغ آن چمنم

چنین قفص کنایت از وجود عصری گلشن رضوان عالم وحدت و اطلاق قوله

ایمان نشد کہ چرا آدم کج بودم | در بلیغ و درود کہ غافل ز کار خویش تہم

در بیان خیر میگید کہ چندانکہ رغنائی و زیبای من خوشترے ہی جیرانی و سرگردانی من دکار خویش او را
سے دان کہ نہ مرا انفس بے بنیاد خود خبرے و نہ از آثار و مہاد و مہاد اترے نقل است دفعہ تمام

کردم و بجامم رفتم انجا صورتی دیدم باقائے تمام بردار آن تمام نقش کرده با خود گشتم صورت بدین رعنائی
 و شخصی بدین زیبایی را بینم است که برائے معشائے نفاشته اند و بر آئینه بجهت ہمیش داشته اند این حکایت را
 از هر نوع گوی بستم که صورت زبان حال بر کشاد و گفت اے غافل اگر شکلی دارم اما در کار خود مشکلی دارم
 هر چند که رنگ و بوے زیباست مرا چون لاله رخ و جوهر و بالاست مرا معلوم نشد که بر در خانه خلق و نقاش
 من از هر چه ارادت مرا در بر در جام برهنه شدم همه خلق بر من میگذاشتند شب و روز قایم نمند و سیم دیگران می
 رفتند که در دیوار آورده ام و حیران مانده ام و هیچ در نمی یابم که آینه من این رنگ جزا و آینه من این نقش چه
 است مبادا که ناگذاخته ام که کند و دین و دین و دیوار پاکم کنند و ناز بود خود هیچ سودی مرا نماند حقیقت
 وجودی مرا شب و روز در محنت و اندوهم زهر نوع خود را می میدهم و ندانم کیم من بدین برگزیده ناز
 آمدن نذر رفتن خبر و اگر نیستیم است این رنگ و بوے و اگر هستم آخر چه چیزم بگوئید و درین فاکه ان باد
 پیورده ام و همه عمر جز نقش نموده ام و از جمله حقائق عشق یکے نیست که محقق وجود خود را بعینه چون نقش بر دیوار
 بیند و از وجود و اوصاف خویش اصلاً خبری و اثری ندارد که انتهایه هو الوجود الی البدایه چنانچه در ابتدا
 نمائند تا بود خویش ممکن بود نهایت کار ناز یا بود خود رفتن است از اینجا است که عیان شد الام قولہ

چگونه طوف کنم و فضاے عالم قدس	چو در سراچه ترکیب تخت بند تنم
طوف سیر فضا میدان سراچه سرای خورد سراچه ترکیب دنیا تخت بند مقید قولہ	
مرا که منزل حورست مسکن و مادے	چرا بکوی خراباتیان بود و طعم
منظر جات نظر و عمل منزل باے فرود آمدن چرا که ب از خراباتیان اهل دنیا قولہ	
اگر خون دلم بوی عشق می آید	عجب مدار که همه درو نماند ختم
نافه مروت منتن دلایه است تکلیف از ترکستان منسوب بخبر دیوان قولہ	
طر از پیرهن زد کشم بین چون شمع	که سوزناست نهانی درون پیرهن
طسرا از نقش و نگار قولہ	
بیا و هستی حافظ از پیش او بردار	که با وجود تو کس نشنود ز من که منم
او کنایه بحافظ غزل	
حاشا که من بموسم گل ترکے کنم	من لاف عشق مینمزم این کارے کنم

حاشا دور باد ساک گفتہ اگر تار و نعیم عالم را ہمہ یکبارہ رعب عرضہ کنند اگر کام حاشی بحرہ از ان
شراب ناب شیرین سترہ بچوے خواہ خرید و بیشک این کیفیت را ترجیح خواہد نہاد و مرونیاد و مایہا
چنانکہ گوید حاشا الیم قولہ

مطرب کجاست تا ہمہ محصول زہد و علم | در کار جنگ و بر ربط و آوارے کنم

و این ہرے کہ محب کردہ است معلوم میشود کہ ردا و قصود اصلی کلی آن کیمیت است و س باقی الطیل
آل کیمیت لغتہ مطرب کجاست الیم

از قال ذیل مدرسہ حالی دلم گرفت | یک چند نیز خدمت معشوق دے کنم

از ذیل و قال گفتگو مدرسہ ماحولہ علم عالی الحال دلم گرفت مولیٰ سہ قولہ

کو پیک صبح تا گلہاے شب و آق | با آن حجتہ طالع فرزندہ سیے کنم

ماشوق را علتیست اس کہ مادر و دیوار را ز گوید اگر چہ کتھاں عشق لادم است اما او نمیتوان کرد سادہ ال
ما صبا میگوید کو پیک صبح تا گلہاے شب و آق حجتہ سادہ قولہ

از نامہ سیاہ تر رسم کہ روز حشر | با فیض فضل اوصدا زین نامہ طے کنم

روزے رسول م با اصحاب و کو بیاد مدینہ سے گذشت رے سوگند داد کہ بچا دے نرول مروا یسد
چون و آمدند دید کہ آتے اور دستہ نو و داد و داد اگر دانتس ماری میگرد گفت یا اللہ اللہ رحم بعباد
ام اما ما و لادی فرمود علی اللہ از ہم الراحمین قالب اتراں یا رسول اللہ احسان الفی و لادی
فانسلد فکیف یلقی اللہ عمدہ فیہا و هو از ہم الراحمین پس رسول عم گفت ہلک الدوحی از بیت
از نامہ سیاہ الیم و قاتل مایہ کہ زرفاے دیبا و میہری و ہر مطلع شود و بادوستان سمارا رنگانی کند
و این نکتہ گوش کند کہ قولہ

کے بود در زمانہ وفا جامے بیار | اناسن حکایتے جم و کاوس کے کنم

کاوس کے یکاؤں نام ہوتا ہے ذیل نمود را گوید ذیل مرعول را قولہ

این جان عاریت کہ بحافظہ پر دوست | روزے رخت بہ بینم و تسلیم طے کنم

تسلیم سپردن مغزل

حالیا معلومت خوشی در ان سے بینم | کہ کشم رخت بہیجانہ و خوش بستینم

دست

حالیا احوال مسامت نیک اندیشی قوله

جام سے گیرم و از ابل ریا دور شوم | یعنی از ابل جهان پاکدلی بگزینم

جام سے گیرم و عشق متغول شوم از ابل ریا دور شوم از صحبت مرانیان دور شوم ابل دل
کسے کہ اطلاع بر غیبات دارد کنایت از مرتد کمال قوله

بسکه در خرقة سالوس ز دم لاف صلاح | شرمسار رخ ساقی و سئے رنگینم

ساقی محبوب حقیقی سے رنگین شراب عشق و محبت قوله

سر بازادگی از خلق بر آرم چون سرو | اگر دہ دست کہ دامن ز جهان بر چینم

کرو دہ دست اگر بسر کبد و حاصل گردد و ایں ز جهان بر چینم اعراض از جهان کنم قوله

دل و جانم بخیاں سر زلف تو بسوخت | در گوا با بدیت اینک نفس مشکینم

سر زلف اشارت بجناب عشق و محبت گواشا بد نفس مشکین کلمات عشق انگیز قوله

بر دلم گردستم باست خدا را پسند | کہ مکر شود آئینہ مہر آئینم

مکد تر و آئینہ دل منما مہر آئین چون آفتاب قوله

سینہ تنگ من و بار غم او بیہات | مردو این بار گران نیست دل مسکینم

مرد لائق بردن بار گران غم عشق و غم بھر قوله

بندہ آصف عہدم دلم آزد دکن | کہ اگر دم زخم از چرخ بخواد کینم

دم زخم بگویم بخواد کینم عوض کین من بکشد غزل

خورم آن روز گزین منزل دیران بروم | راحت جان طلبم وز پے جانان بروم

ساکے راکہ نفس اندازہ اش بصفط الطینان متصف شد روح اود از عالم بلا کشتے پیدا آمد زبان شیش

بدن ترانہ مترنم میشود خورم آن روز الخ قوله

دلم از وحشت زندان سکندر بگرفت | رخت بر بندم و تا ملک سلیمان بروم

زندان سکندر کنایت از شہر شیراز کہ در زمان سکندر زندان تاجانہ بود و نیز گویند سکندر را انجامد نون است

و ملک سلیمان کنایت از شہر بند کہ نزد در عہد خواجہ سبت بلاد دیگران در کمال رفاهیت بود و امالی آن

شہر خوانان قدوم حضرت بود و خواجہ نیز آنروزے سکونت آن ہشتند و ہموارہ حاکم آزمای ستودند

من اگر نہ از نام و در حافظہ
زین مقام کہ تو کم بینی و کمتر زینم

چنانکہ گفتہ سے اسے مسلماناں کاں شہر پڑدین گوسے چکائے سراخی ساساں گوسے میدان شامہ
 دے تو انکہ سکدر ارادہ ار حاکم خود کرد کہ اخلاق ادوارہ راتنگ آدوہ وسیماں کنایتہ ار حاکم شہر دیگر
 سیکہ کہ تمل بالعداں نو دوست خود و کر مے کستور و طلوس اعتقاد در شاں اہل اندو نہ و خانہ خود گویہ
 سخنگوئی و خوشحالی نمی دزدند و شیرازہ بیاماط کہ ماخوڑا ملک دیگر امداریم و زندان سکندر
 محکم الدنیاسن اہم مہر عبارت اردنیہ بود و ملک سلیمان کنایتہ اسکا حقیقتہ ستود و در محاریم اگرچہ
 حقیقت برستی اماچوں تفتیبی وارد مقاماتش محسوسست سے مردان سیدار و حقیقتہ ملکی است فیلیا
 در جہاتش گنجد و مقاماتش تحویر و تقریر نسخہ ملک سلیمان ست کرد و سکندر بہر خیز کہ عالم کیر بود
 گروہے سنجیدہ پیش سے ستود اما نو سلیمان چہ درن میںند و پچنان محاز و جنب حقیقتہ ہیچ قدر ندارد
 اگرچہ در مقام خود موداری سے آمد و نیز میگویہ چہ دین محنت آباد دیا سنیم وقت آن شد کہ حکم
 کل تنی ملک الادبہ الحکم والیہ تر جھولانہ بنیقام اوے لعالم بالارحہ کینم قولہ

اگرچہ دایم کہ بجائے نہ و راہ غریب | امن ہوے خوش آن زلف پریشان بروم

بوسے امید توقع محنت میگویہ کہ ارطس اصلی کہ جدا شدہ ام سر لہ آن مساوم کہ ماکاہ شہر عرس
 در آمدہ باشد در و را ہے نمیدانند در چار بوسے شہر قطر مانند کہ از کجا آتاسے رسد تا دست گیرد
 و را ہما شود با وجود اینہمہ میگویہ کہ درین سفر گرچہ دایم بجائے انم قولہ

چون صبا بادل بیار و تن بطاقت | بہو اداری ان سرو خراسان بروم

میگوید ہستیاق دل جانان ر مرتبہ ایست کہ بہریرایہ ماد جو ابہمہ صفت بدن کہ دماجران رسد
 جانان مراست میخواستیم کہ چون صبا قولہ

درہ او چو قلم کر بزم باید رفت | ابادل زخم کش و دیدہ گریان بروم

سیسے چرا زوم ہمیشہ در ہواسے کوے جانان امید روے جانان کہ متاہدہ ماکمال او شکر و در دست
 ہچو قلم انم زخم کش مروج آرسے یکیند و کوے دہد و درع سے لودم باز ہواسے کوے زندان جہان
 محبت آتس متوں در دل و جان ماقوام انگنہ ماخوڑا کہ قولہ

نذر کردم کہ اگر غم بسر آید روزے | تا در میگذر شادان و غزنخان بروم

بسر آید آخرت و میگذر عشق شادان شادی کسدہ غزنخان سرو گوسدہ قولہ

تا زیارت چو غم حال گرانباران نیست	پارسیان مدوستان خوش آسان بدم
تا زیان عربان و عربی گویان مرا سلف که آسوده اند و جوار قرب حق و قرب حق را برب ازان گفته که بیست	در ملک عرب و داده پارسیان کنایه از مرشدان دین معنی است سلفان چون غم حال گرانباران نیست
که اگر کشاکش دوران رسته اند و جوار قرب مولای یوست که مرشدان دین مدوستان فرمایان شان دوران	را و در این چون اهل تحقیق گفته اند که بے پیر و اگر چه سکندر زانی این راه است که بیدیل نتوان رفت
ساک گاه در من اشاره بدین طریق کرده که قوله	
و چو حافظانیم ره زیبا بان برون	بهره کو کب اصف دوران بروم
کو کب فرج دوران زمانه اصف دوران مرشد غزل	
خیال روست تو گر بگذر و بگلشن چشم	دل از ب نظر آید بسو و روزن چشم
گلشن چشم اضافه بیانیه النظر بگلشن قوله	
بیا که لعل و کهر و شامه دم تو	ز لعل خانه دل می کشم بمخزن چشم
لعل و کهر استاده باشکها سرخ و سفید مقدم پیش آمدن لعل گوشه خانه دل اضافه بیانیه مخزن	بای خانه مخزن چشم اضافه بیانیه قوله
سزای تنگیه گیت منظره می بینم	منم ز عالم و این گوشه معین چشم
سزای لائق گوشه معین چشم اضافه بیانیه قوله	
سحر سرشک روانم سرخ را بی داشت	گرم نه خون جگر میگرفت دامن چشم
سحر باد و سرشک اشک قوله	
انگشت روز که دیدم رخ تو دل میگفت	اگر رسد خلل خون من بگردن چشم
انگشت روز روز اول قوله	
ببره شوره وصل تو تا سحر همه شب	براه باد و نیم شجر آغ روشن چشم
نقطه باشم قوله	
بمردی که دل در دست حافظ را	مزن بناوک دلدوز مردم فکن چشم
بمردی جسم مروت آدمی ناوک دلدوز چشم با مصلاح شان کنایه است از مواخذه باطلان تصویر	

ارساک سے آست کہ سوگند آدمیت و مردمی کہ دودستال باشد و مادے تقصیرے کہ از یکے
 لوجود آید دیگرے را دوست بخواست دل دودست حاط را ساوگ و دودست مردم انگن کہ عسارت آیتیم
 مرن اے اطلاع تقصیرے کہ اندام تقصیرے بستریت ظاہر شود درواحدہ بیگلر سفت رحمتی
 سے غمی را کار در ماوگ چتم را این استارت ماسخل

خیز تا از در میخانہ کشادی طلبیم	برورد دست تشیم و مرادے طلبیم
میحانہ سے عالم عشق اے پسر میرا ایت	اگر تیرا عشق عقل کل دیواہ ایت
زاد را در حرم دوست نداریم	بگدا سے زور میکہہ زادے طلبیم
زاد دوستہ میکہہ بہانہ غاہ قولہ	

لذت داغ غمت بر دل مابا و حرام	اگر از جور غم عشق تو دادے طلبیم
غم کسایہ اعتق جور غم عشق ستا دعتق واد الصاب قولہ	

اتک الودہ ما گریہ روانست و لے	برسالت سوے ادیاک نہادے طلبیم
رسالت پیغام دستادن پاک نہاد نیک دات قولہ	

تا بود نسخہ عطریے دل سودازہ را	از خط خالیہ ساسی تو سوداے طلبیم
عطر کسر لے خوش سودازہ دیواہ خالیہ عطریست نایت لطیف قولہ	

چون غمت را نتوان یافت گرد دل شاد	ما با امید غمت خاطر شادی طلبیم
شادے غم قولہ	

بر در مدرسہ تا چند تشیمنی قضا	خیز تا از در میخانہ کشادی طلبیم
مدرسہ جاسے طلبیم غزل	

خیال کدے تو در کار گاہ دیدہ کشیدیم	بصورت تو نگارے نزدیک نہ تشیدیم
کار گاہ ماسے کار خزان خراساد زادی بر میدیم سرستہ عالم سدک غنچہ گل ماسلفہ ظلمت	

خیز تا خرقة صوفی بخرا بات بریم	دلق طامات بازار خرافات بریم
صوفی ابجا کسایہ ارضوی مرا نیست کہ بخرا بات جیرے ماسد خرافات عالم ماسکہ عشق است	

بیتز قحید کہ نسب و اخلاص را در آنجا گذر نیست نشانے دادہ اند از خرابات کہ التوحید اسقاط
الاضہافات دلق طامات وجود فانی و اعال ریائی و قیل و قال لایعنی باز از خرافات بمانہ خرافات
سخنان بیہودہ و پریشان قولہ

تا ہمہ خلوتیان جام صبوحی گیرند | چنگ سیمہ بدر پیر مناجات بریم

خلوتیان خلوت نشینان مراد زاهدان صبوحی شراب کہ بایداد خوردند قولہ

ور نہسد در رہ ما خار ملاست زاید | از گلستانش بزندان تکافات بریم

مسکافات بدلہ و خوش تان ضمیر جمع حاضر عرتاں بابا قولہ

قدر وقت ارشنا سد دل و کار و نگند | بس خجالت کہ ازین حاصل اوقات بریم

خجالت شرمندگی اوقات و قہتہا قولہ

فتنہ می بار و ازین سقف مقرنس بر خیزد | تا بمیخانہ پناہ از ہمہ آفات بریم

فتنہ حادثہ سقف فلک مقرنس بنا کرد و کہ برو بندوبان بروند و سقف مقرنس کنایہ آسمان ہے قولہ

سوے زندان قلندر برہ آورد سفر | دلق پشیمینہ و سجادہ بطامات بریم

طامات سخنان بیہودہ از چپ در راست قولہ

باتو آن عہد کہ در وادی امین ستیم | اچھو موسے آرئی گوے بمیقات بریم

وادی امین نام بیابانے قولہ

در بیابان فنا گم شدن آخر تا چند | رہ پیر سیم مگر پے بہمات بریم

بیابان فنا عشق و سلوک گم شدن بے ادبی و فن رہ پیر سیم مرشدی علیم پے بہمات بریم بقصد فنا
گرویم - قولہ

خاک کوے تو یحییٰ راے قیامت فردا | ہمہ بر فرق سرا ز بہر مہمات بریم

مہمات بایکدگر فخر کردن قولہ

حافظ آب رخ خود برد بر سرفلہ مرینر | حاجت آن بہ کہ بر قاضی حاجات بریم

سرفلہ کنایہ از دوش پیش مقلد قاضی حاجات بر آرنہ حاجات حق تعالیٰ غفل

در خرابات مغان گر گذر افتد بازیم | حاصل خرقة و سجادہ نئے در بازیم

خزبات مغال کسانے مقام حق و توسیع حاصل خرقة و سجادہ زہد و صلاح قولہ

حلقۃ توبہ چو زباد گر امروز زخم خازن میکند فردا نکستہ در بازم

یعنی اگر چوں زبانی امروز گرفتار رہم و حاصل عشق حالی با تم خازن میکند اصلاً سیانہ مرا عشق و حق تعالیٰ فردا قیامت نکند در بازم مانند ہمارا قولہ

در چو پر دانه دہد دست فراغ البالی جز بدان عارض شمع نبودی و ازم

دہد دست و سر آید کام مقصود قولہ

صحبت حور شو اہم کہ بود عین قصور با خیال تو چرا با دگر ہے پروازم

دور ایضا گفت و دریافتہ کہ اگر وقت استعراق حور بہشت را در نظر سیارہ حاکم باشد و چوں اہل استعراق باز آید انچہ حق تعالیٰ ستایش آن عودہ مقرر دارد ہمچنین کمال حمدی سے اگر صبر نیز بہشت و حور در شہت دورہ در روایہ دیدہ ام فتویٰ و تقویٰ دیگر است - ایسے چوں در استعراق ماتہ لطرر حور بہشت کند فتویٰ است اما فتویٰ دیگر است قولہ

سر سوداے تو در سینه بماندی نہ بان چشم تر دامن اگر فاش نکردی رازم

سر خیال عشق و محبت تر دامن نگہ کار و میوہ ولوت و چیرے فاش آنکار قولہ

ماجرای دل سرگشتہ نگویم با کس زانکہ جز تیغ غمت نیست کسے ہوام

ماجرای قصہ گدستہ و مسازمب و ہوا حق قولہ

امیغ سان از نفس خاک ہواے گشتم با امیدے کہ مگر صید کنت شہبازم

سان مانند قفص وجود ہواے امیدے شہباز مار سفید کما تہ از حق تعالیٰ و غیر عاشق و مار کمال

قولہ اگر بہر موی سر سے بر تن حافظہ باشد ہچون زلفت ہمہ را در قدست اندازم

سے جان خواہم از حد اندانے کہ صد ہزار تاصد ہزار بار بمیرم برائے بارہ غزل

ادیدہ دریا کنم وسیل بصحرای کھنم و نذرین کار و دل غولیش بدریا کھنم

و نذرین کار کما تہ از اشکباری قولہ

خور وہ ام تیر فلک بادہ بدہ ناسرست عقدہ در بند کمر ترکش جوزا کھنم

معنی آنست کہ اسے مرند اگر دش بہر کو فنا رستہ ام مادہ محبت مدہ ناسرست گتہ در بند کمر ترکش جوزا

عقد سے لگنم تاما صاحبش کہ عطار دست از تصرف باز ماند و لنگی و مضرتے کس نرساند قوله	
جرعه جام برین بحر روان افشانم	غلغل چنگ درین گنبد میافکنم
بحر روان فلک و نیز دل غلغل شور و غوغا گنبد میافسان قوله	
مایه نوشلی آنجاست کہ دلدار آنجاست	سیکنم جید کہ خود را مگر آغوب افکنم
مگر بے شک استعمال کنند و بے یقین دقتی قوله	
بند برقع بکشا اے مہ خورشید لقا	تا چو زلفت سر سودا زده دریا افکنم
سودا زده یعنی دیوانہ سودہ نیک کہنہ قوله	
حافظا تکیہ بر ایام چو سہوت و خطا	من چہ اعشرت امر و لہف و افکنم
سدا روز آئینہ غزل	
ای شب بیل اشک رہ خواب میزوم	لقتے بیا دروے تو در آب میزوم
رہ خواب میزوم رفع خواب سے نمودم قوله	
ابر دے یار در نظم خرقة البوخت	جامے بیا و گوشہ محراب میزوم
خرقة البوخت وجود فنا کرد قوله	
روے نگار در نظم جلوه مینمؤ	وز دور بوسہ بر رخ مہتاب میزوم
مہتاب کنایہ معشوق قوله	
ہر مرغ فکر کز سر شاخ طرب بخت	بازش زطرہ تو بمضرب میزوم
ہر مرغ فکر مضمون طرہ سے پیچیدہ کہ محبوبان بردوش میگذارند مضرب بکسر زخم و طلقہ	
چوب کہ کبوتران را بدلان گیرند و تیر گز قوله	
نقش خیال روے تو تا وقت صبحم	بر کار گاہ دیدہ بنخواب میزوم
کار گاہ کار خانہ قوله	
ساقی بصوت این غزلم کاسہ میگفت	میگفتم این سرود وے ناب میزوم
ناب بے آمیزش و ناس - قوله	
خوش بود وقت حافظ و فال مراد کام	بر نام عمر و دولت احباب میزوم

احباب دوستان غزل

دوستان وقت گل آن کر عشرت گویم	سخن پیر مغانست بجان مر تو خیم
وقت گل ایام ہر کایہ ار ایام حوالی عشرت متی دمت	پیر مغان مارت کامل سخن پیر مغان
اشارہ بمصنوع مصرع اول قولہ	
ہست در کس کرم و وقت طرب میگزد	چارہ آنست کہ سجادہ بے لفر تو خیم
ہست در کس کرم و بجس تو چہ نمیکند وقت طرب میگزد	وقت حصول معرفت اردست میزد
طرب شادی و فرح چارہ علاج سجادہ کایہ ار رہ دیار سائی	مے عشق دمت قولہ
خوش ہو بہست مچ بخش خدا یا نہرست	ناز نینے کہ برویش مے گلگون تو خیم
خوش ہو اکنایہ از دنیا و حوالی ناز نینے مستوئے کایہ ار مست کہ برویش مے گلگون تو خیم	کہ در مین از حصول عشق ہایم قولہ
گل بجوش آمد و از مے نزدیش آہے	لا جرم ز آتش حرمان ہوس می جویم
گل کایہ از دل و ہوس حوالی حرمان بے بیسی قولہ	
ارغنون ساز فلک رہن اہل نہرست	جون ازین نخصہ نالیم ویر ازخود شیم
ارغنون نام سارے سامعہ اطالون ارغنون ساز فلک اصافہ سیاسیہ رہن راہ	زمنہ مراد و رہے آنا غزل
دوش بیماری حیشم تو بیز و از دستم	لیکن از لطف لب صورت جان بچویم
بیماری حیشم کم اتفاقی یہ حیشم ہیما را عامہ الیت کہ ہیچ یک میگراید این صفت حوالی است	کہ ہف قاصرات الطرب لم یطمئنه اس قہام و کلاحت لطف یا کیرگی دہرانی
لب مراد لطف مے لب کہ شیریں حوسے مند لطف مذاست	باغ بازا آاب اولش و ماست
بیز و از دستم اے ہیما را ساخت مرا صورت جان می بستم لیچہ چہند است حیات بینم و دم قولہ	
عشق من با خط مشکین تو امر و نہی نیست	ویرگا ہست کہ زین جام ہلاہل مستم
خط مشکین عالم صفات ویرگا ہست مذیب ہلاہل نہرست	سحت کہ در زمان مکہ جلیم ہلاہل
کنایہ از عشق قولہ	

حافظ ابن مال حبیب الزمان گفت کہ

عافیت چشم دار از من میخانه نشین	که دم از خدمت رندان زده ام تا به تم
عافیت چشم دار یعنی امید عافیت که تندستی و زبردست میخانه نشین	اشق رندان عارفان و عارفان
بعد از نیم چرخم از تیر دل اندوز حسود	که بمحسوب کمان ابرو سے خود پیوستم
تیر دل اندوز حسود طعنه حاسد که بمحسوب کمان ابرو خود پیوستم	چون بمحسوب خود وصل شده ام قوله
در ره عشق از آنسو سے فاصه خط است	تا نگوئی که چو عمرم بسر آمد رستم
خطر ترس عمرم بسر آمد مردم وفا می شد رستم خلاص شدم قوله	
بوسه بر درج عقیق تو خلاص مرا	که با فسون جهان مهر تر نشکستم
بوسه حصول ذوق و درج عقیق دهن مراد از دهن سرخفی	عارفان کین گوهر جان سفت اند
سرخفی را دانش گفته اند معنی آنست که حصول نمودن ذوق از سرخفی تو سزاوار است که عاشقانم	چرا که سکر و مریب جهانیان مهر تر نشکسته ام و عهد سے که با تو بسته ام متخلل نساختم قوله
آن مهر لشکریم غارت جان کرد و بر رفت	آه اگر عاطفت شاه نگیرد و دستم
لشکری غارت گرد و دستم پرورد و محبوب را آن مهر لشکری از آن گفته که غارت گری و دستم پروردی همیشه	محبوبان و هم شیوه لشکریان گردد و فتنه هر دو بیکجا جمع شود آفت بر آفت بهم رسد یعنی شخصی که هم محبوب بود و هم لشکری بود آفت بر آفت افزاید و باز محبوبان روشنی دیگر دید آید شاه کنایه از مرشد معنی آنست که آن محبوب لشکری بر رفت و دل ما را غارت کرد و رفت یعنی هر چه در دل سوائے محبتش بود رفت و خود را از نظر گاه بپوشد آه اگر مرشد دستم نگیرد و در اقبولیت خویش نه پذیرد قوله
رتبت و دانش حافظ بفلک بر شده بود	کرد عنخواری بالاسے بلندت بستم
رتبت مرتبه بفلک بر شده بود یعنی بر فلک رفته بود لفظ بر زائده آید خصوصاً در جای که ماقبلش	در یا بر بود و بدینا در منافع می شمار است و یعنی در دریا نفع بسیار است و مادر انگشت خود دیگر نیز غزل
دوش سودا می خوش گفتم ز سر پیران کنم	گفت کو زنجیر تا تدبیر این مجنون کنم
دوش شب گذشته سودا عشق گفت اشاره به شوق این مجبوبان کنایه از اقبال تول مصحح اول است	از آنکه بخوابد که ازین نعمت غفلت کناره گیرد قوله
قانتش را سر و گفتم سر کشید ازین بخشم	دوستان زین دست می بخند کارم چون کنم

کح انداز

جهان عهد وفا

نیل

۱۲
 در این کتاب که در این دیوان است
 در این کتاب که در این دیوان است
 در این کتاب که در این دیوان است

ازین دست اربین قسم قوله

نکته ناسنجیده گفتیم دلبر امعد و زرا | عشوه را فرماتا کس طبع را موزون کنم

نکته ناسنجیده اشاره با آنکه گفتش را سر و کتم دلبر امعد و زرا را کس واحد مکن عشوه را
فرماید تو چه را نگار و نظری در کار ما کن قوله

ز درونی میکشم زان طبع نازک بگشاده | ساقیا جاسم بده تاجه را گلگون کنم

ز درونی میکشم از آنکه ساقیا ازین سپیده گوئی ملول شود ساقی کنایه ارجی موجب دستم در بام
ترا با ظهور جاسم بده ستون و دمت عظاما قوله

اے نسیم حضرت سلمیٰ خدارا تاسکے | ربع را بر نیم زخم اطلال را هیچون کنم

سلمیٰ نام معشوقه عرب خدارا بواسطه صانع لعل مرل اطلال نشان سراپاے کبھی چون
نام حسیٰ قوله

منکر ره بر دم بکج حسن بے پایان دوست | صد گداے همچو خود را بعد ازین قارون کنم

کج متابه غزل

در خرابات مغال نور خداے بینم | دین عجب بین که چه نورے ز کجا می بینم

مدان که محقق را همه ما مشهور دست چه در سجد و کشت و چه در خرابات و التعات ایثاں بظاہر حسینہ ہم
ازینجا است چنانچه معری گوید منکر در صورت حویاں همه اے بینم تو میدار که منکرے کلکو بینم
معری انچه تواسطی در خلوت من حیاں بر سر کر که چه در کوے بینم قوله

جلوه بر من مفروش ای ملک الحاح که تو | خانهے بینی و من خانه خداے بینم

جلوه بر من مفروش اظهار صلت در رنگی حودیرا کس ملک الحاح سرور حاجیاں خانه می بینی
نظر تو بخانه کعبه است خانه دای منی من خانه خداے بینم نظری بحقیقه اصلی است قوله

خواهم از زلف بتان نافه کشانی کردن | فکر و درست بهمانا که خطایے بینم

زلف بتان عشق مستوقان نافه کشانی کردن حصول حقائق و معارف نمودن خطایه و تپاں قوله

کیست درد کوش این میکده یارب که درش | قبله حاجت و محراب دغاے بینم

دردش درد کشته قوله

۱۱۱
دست اربین قسم قوله

۱۱۱
ازین دست اربین قسم قوله

ہر دم اندوختہ تو کشتی زده ام را خیال	با کہ گویم کہ درین پردہ چہا می بینم
ہر دم کشتی اندوختہ تو زده مرا منصب مرتبہ قولہ	
نیست در دائرہ لفظہ خلاف از کم و بیش	کہ من این مسئلہ بیچون و چرا می بینم
دائرہ حلقہ اینجا کہ تیرہ فلک است و محیط عالم و عالمیان بود معنی آنست کہ در دائرہ فلک ہر چہ بہت از کم و بیش بر سر چہ تقدیر است و این خلاف کہ بین الانام و اقصت خلاف تقریر است کہ جز گفت و شنود بیش نہ و مردم را جز قبل و قالے بیش نہ و بطور نسخہ دیگر کہ بجای لفظ لفظہ خلاف نقش خیال بود معنی آنست کہ در دائرہ دنیا ہر چہ موجود است از کم و بیش جز نقش خیال اے صورت خیالی و نمینمی اگر چہ بظاہر بشرع مخالف مینماید لیکن بہ مذہب عرفا درست می آید غرضش غیر در بیان نگاہ است لاہر دم عین جملہ اشیا شدہ قولہ	
کس ندیدست ز مشک ختن و نافہ چین	انچہ من ہر سحر از باد و صبا می بینم
ایچکس روح پرور معرفت از عاشقان و عارفان حصول نمود یا و صبا مرشد و جذبہ معشوق سے نامہ و مقاصد دیگر باد و صبا و نو بہار جذبہ معشوقست کان جاذب تر آمد از کندہ غزل	
ویدار شد میسر بوس و کنار ہم	از بخت شکر دارم از روزگار ہم
اے دل بشارتے دہمت محتسب نماند	در سے جہان پرست و بت بیگسار ہم
محتسب عقل معاش کہ مانع عشق است و نیز حجاب نفسانی و بشریہ قولہ	
تا عیب کس بر ندی دستی می کنیم	لعل تہان خوش است و می خوشگوار ہم
لعل تہان لبان معشوق قولہ	
آن شد کہ چشم بدنگران بود از کمین	خشم از میان بر رفت و مشک از کنار ہم
آن شد آن وقت رفت قولہ	
خاطر بدست تفرقہ دادن نریز کیست	مجموعہ منخواہ و صراحی بیار ہم
خاطر بدست تفرقہ دادن گرفتار عالم کثرت ماندن مجموعہ عالم وحدہ کہ مقام جمع البچہ است صراحی دل ملو از عشق قولہ	
بز خاکیان عشق فشان جرعه لبش	تا خاک لعل گون شود مشکبار ہم

خاکیان عشق عاشقان جز نمط و لب مراد لطف و اراد عشق مراد است خاک وجود ناقص ایستادن که
بهره خاک است لعلگون سحر مشکبار خوشتر قوله

چون کائنات جمله پیوسته تو زنده اندا | اے آفتاب سایه زین بر مدار هم

کائنات جمله موجودات سایه زمین بر مدار مرا نیز محروم مدار قوله

چون آبرو سے لاله و گل فیض حشمت | اے ابر لطف بر من خاکی بیار هم

لاله و گل عاشقان و عارفان قوله

بر مان ملک و دین که دوست فدا نش | ایام کان سین شد و دریا یسار هم

ایام روزه که عبادت از ایام و رات او بود معنی آنست که زمان ملک و دین که از دست فدا نش ایام

این مرغی بستر آه که کان که معدن زرد و سیم و سائر جواهر است دست کشش درآمد و دریا که معدن

در و آله است دست چپین درآمد یعنی اهل ایام او هر دو دست کرم و سخامی و در زند و رعایت اندیش

بجی نمی نرسند و این امکانی مداحی است یعنی اے طالب رعنا سخاے او اهل زمان را این اثر

میدهد که سخا و کرم هر دو دست میکند و در افلاس نمیرسد قوله

گو سے زمین ربوده چو گان عدل تست | وین بر کشیده گنبد نیلی حصا ز هم

گو سے زمین اسرافه سایه ربوده رده است اے مقید و بند بر کشیده طبعی گنبد نیلی حصا ز هم

عزم سبک عنان تو در جنبش آورد | این پایدار مرکز عالی مدار هم

عزم قصد قوله

تا از نتیجه فلک طور دور دست | تبدیل سال و ماه و خزان و بهار هم

طور طریق و روش قوله

خالی مباد کاخ جلالت ز سروران | وز ساقیان سروفت و گلغزار هم

کاخ کشک گلغزار مغلخار قوله

اہل نظر اسیر تو اند از حسد ابریں | وز انتقام آصف جم اقتدار هم

انتقام کیست کین خسرو نام پیر سادش جم حق تعالی اقتدار مرتبہ غزل

و در دم از یار است درمان نیز هم | دل خدا سے او شد و جان نیز هم

حافظ کہ در شتاب تو چندین کہ فشانہ

آن که نماند از آنست بران بران است ز صاحت میگوید بر لطافت ازینانی که نشانی آتش جبار نیست خست بدایه ای که میگوید از " محبت و اندک حافظ می خورد و اصف ملک سلیمان نیز هم

ما شق گشته که من هیچ چیز را با غیر حسنا و نکرده ام هر چه از نیکی دیدی که بر من آمد همه را با و نسبت کرده ام	
دل و سر و تن و زرد مال هر چه که دارم همه را لطیف او گردانیده ام و میگویم که در دم از یار الخ قوله	
اینکه میگویند آن بهتر ز حسن	یار ما این دارد و آن نیز هم
چون استاره بتارایه واحد قریب کنند این گویند و دیگر بمشارایه بعید کنند آن گویند آدمی زاده طرّف	
معجونیت و کز فرشته سرشته و ز حیوان و اگر کند بل این شود به ازین و در کند بل آن شود بد از آن و	
باید دانست که چنانچه اشاره بمشارایه محسوس و خارج کنند همچنین گاهی باشد که اشاره بمشارایه	
معقول تصور در ذهن کنند این که میگویند الخ یعنی اینکه مردم میگویند که آن یعنی ملاحظت دادا از حسن بهتر است	
یار ما هر دو دارد چون امر معقول نسبت با مرعوس یک گونه بعدی دارد لهذا بلفظ آن که موضوع برست	
بسیار است اشاره کرده ام او میفرماید ماری تو آفتاب دیدم و خوبست ولیکه آن ندارد قوله	
چون سر آمد دولت شهابی وصل	بگذر و ایام حسیران نیز هم
سر آمد آفرانه بگذر و یعنی خوش باش که بگذرد قوله	
خون ما آن ز کس مستانه و سخت	و آن سر زلف پریشان نیز هم
ز کس مستانه غلی تباری سر زلف مشکلات طریقت قوله	
اعتماد می نیست بر کار جهان	بلکه بر گردون گردان نیز هم
گردون آسمان گردان گردش کننده قوله	
داستان در پرده میگوئی و	گفته خواهد شد بدستان نیز هم
داستان در پرده یعنی سخن در پرده بدستان اے آشکارا می پرده و آن داستان نیست	
که در بیت آینده می آید قوله	
هر دو عالم یک فروغ روی اوست	گفتمت پیرا و پنهان نیز هم
فروغ روشنی قوله	
حاشق از مفتی نترسد بیار	بلکه از مرغوعی که هست نیز هم
برغوعی شمع که هست دیرینه غزل	
در نهانخانه عشرت صنیع خوش دام	که ز زلف و رخ او نعل در آتش دام

لعل در آتش سسرت و بیدار قوله	
عاشق و رندم و میخواره با و از بلند	اینهمه منصب ازان شیخ پرلوش دارم
پرلوش باسدیری قوله	
اگر بکاشانه رندان قدیمه خواهی زد	لعل شیر شکرین و میغیش دارم
لعل بسم میوهای نمکین که میخواران وقت میخاری در میتی میدارند میغیش خالص قوله	
در تو زین دست مرا بده سر و سامان دار	من بآه سحر زلف مستوش دارم
زین دست میاری قسم مشوش پرنتاں - قوله	
در چنین جلوه نمایه خطنگاری دوست	من روح زرد بخونابه منقش دارم
خونابه اشک خول آلود قوله	
حافظا چون غم و شادی جهان در گذشت	بهر آنست که من خاطر خود خوش دارم
در گذشت گدیده است غزل	
دردستان من در وای مهر رخسار تو ام	نیست بکساعت قرار از تروق دیدار تو ام
سان ماسد هوا آرد با و اعتبار بر سر انجم بصدآم رونتابم ازان بیرون نیایم گر شود سر	
در سر کار تو ام اگر چه دران کار میبرم غزل	
روزگار می کشد که در میخانه فرصت میکنم	در لباس فقر کار ایل دولت میکنم
میخانه عالم عشق ویر استانه مرسته قوله	
تا نگردد دام وصل آرم تند و خوشخرام	در کمین انتظار وقت فرصت میکنم
تند و لغتین بریده است آتش حواری خوش رفتار که کوه لود آرا کاک گوید خوشخرام خوش رفتار قوله	
او خطاگر بوسه حق نشنید بشنوائین سخن	در حضورش نیز میگویم نه غمت میکنم
در حضورش در برده او غیبت عقب قوله	
چون صبا آفتان و خیزان میر و ماکو و دست	در رفیق راد استمداد همت میکنم
رفیقان یاراں استمداد طلب در کردل همت تو ح قوله	
خاک کویت بر تپا در حمت با پیش ازین	لطفها کردی بنا تخفیف رحمت میکنم

بنبرایان شوی که چون باطن صحت بدستیم

سازنده و بنیانگذار

خاک کویت دنیا بید لطفہا کر دی مقدار است کہ ازین آفرید یا بسوے خود باز طلبیدہ منے آنست کہ دنیا تحمل مانیکند و مارا توقف در بیجا نے سنو و لطفہا کر دی کہ مرا ازین خاکدان برائے حصول عرفان بوجود آوردی اکنون کہ لبر فان رسیدم دلم ازین مقام بر خاست و رحمتہ وجود خود را ازین مقام تخفیف میکنم و توجہ بان مقام میکنم و نیز آنست کہ دنیا تحمل من نمیکند و مارا توقف نمی سنو و لطفہا کر دی کہ بسوے خود طلبیدی حکم ترا اجابت کردم و رحمت وجود خود را ازین مقام تخفیف میدہم و ارباب قربا زمان رحلت خویش معلوم میشود و نیز خاک کویت عبارت از وجود باشد بحکم خلق الانسان ضعیفا و رحمت پہنچ و تاب عشق است منے آنست کہ اسے خالق جان وجود من کہ از پیری ضعیف شدہ و رحمت و شفای عشق نیست و اندک شید لطفہا کر دی کہ مرا چون طوطی درین نفس آوردی تا مقامات بلند بہرست آمدم اکنون رحمت وے را تخفیف میکنم و توجہ بہ نام دیگرے نہم قولہ

از زمین عرش آمین میکند روح الامین | چون دعلی پادشاه ملک ملت میکند

سین دست راست روح الامین جبرئیل عم قوله

خسرو امید جاہ و مال دارم زین قبیل | التماس آستان بوسی حضرت میکنم

بین قبیل ازین واسطه التماس درخواست غزل

روز عید است من امروز در آن تدبیرم که دهم حاصل سی روز و دسایر گیرم

مذہب مکاشفات انوار حاصل سی روزہ زہد صلاح ساغر گیرم لبش در می مستغول گردم قوله

من بجلوت مستنم پس ازین در بختل | زاهد صومعه برپایے نہد ز کجی م

مثال کے مثل و بالفرض قولہ

پندیرانہ دہدوا غطشہم لیکن من نہ انم کہ وکرنیدے پندیرم

پس دیرم قبول کنم و بگو

می پذیرم و سجاده تقویٰ بپوشم | اہل خلق شود الہ ازین تنویرم

کے پریرم نے دوستی سے لقمہ سجادہ لھوئی بردوٹس بظاہر لباس زندہ تنویر مکرور یاد دودع غزل

دوست لوتہ خود زیر بارم | لہ از بالا بستان شرمسارم

دوست لوتہ یعنی اربے استعدادی و یا السبب نپذیر بارم گرفتار ہجر اثم بالابلند ان معشوقان

نزدیکست که درین عرصه این فلک یلگون بن گشتی رزون دیوانه و معمول کردم قوله

مگر زنجیر موتی گیر دم دست | و گرنه سر بستیدائی برآرم

زنجیر موتی معنوقی گیر دم دست و شکری که شد شیدائی دیدانگی قوله

ز چشم من بپرس اوضاع کردون | که شب تار و ز اختر سے شمارم

اوضاع مع وضع سے روش مطرب است اختر سمر دن کما تیرا سیداد دن که همیشه رسیدی اختر سمر قوله

باین شکر اندام بوسم لب جام | که کرد آگه ز دور روزگارم

آگه داق و جبردار قوله

مکن عظیم ز خون خوردن درین دشت | که کار آموز آهوسے تتارم

تتار و تاتار دلائیست شک حیر قوله

اگر گفتم و حای سے فروستان | چه باشد شکر نعمت سے گزدام

سے فروستان منتقال چه باشد بجای تعب میست غزل

زلف بر باد مده ناند ہی بر بادوم | ناز بنیاد مکن تا کنی بنیادوم

عالم کنهات برابریشان ساز و محاربه مانگردان تا کنی بنیادوم خواب ساری مرا قوله

سرخ برافروز که فارغ کنی از برگ گل | قد برافراز که از سرو کنی آزادوم

سرخ برافروز حال خود مبارک گل محو محار قوله

سے مخور بادگران تا مخورم خون جگر | سر مکت تا مکتد سر لب فلک فریادوم

تا مخورم خون جگر تا مکتد عرصه انوم جمع مجلس تا نرو می از یادم تا فراموش کنم من ترا

حافظ از جور تو حاشا که بنالده روزی | من ازلان روز که در بند تو ام آزادوم

غزل

در شبیه د عالم شراب آسمان است و خراب بودم که دره از خود حسرت هستم و در کوه بیستی با سنگران

کوسه خوانات میگنم اے راهبان راه عفت و صلاح دای افسردگان حلقه بهشادی قوله

سرم خوش مست بیانک بلند میگویم | که من نسیم حیات از پیاله سے جویم

وازی نوع اسرار بیان میگردم شاید که ارگستان انگ بلی خلق عظیم بوسے بهشام همان ایشان رسد

دلف

سرت دارم خود تا غنا مست لیلی

عالم کنهات برابریشان ساز و محاربه مانگردان تا کنی بنیادوم خواب ساری مرا قوله

بادل خود گفتم چه سود این بیان که پیش ازین اہل یقین چنین گفته اند کہ قولہ

میسوس ز ہر بوجہ خمار بنشیند مرید بہت ہر دے کشان خوشخویم

یعنی ترش روی کہ بر جہر و نادان بسبب نخوت و متوہجہ خمار آچیزے کہ رندان قدرے شراب برائے دفع خار نوشند آن چیز مقرر باشد اہل ہمتش اعتبار نمی کنند و در کشان مرشدان زمانہ چہ صفات سلف خوردہ اند پس معنی آنست کہ ترش روی و خودی کہ را بدان دارد و میدہ بوجہ دفع خمار کہ رندان را عیب است نمیشاند و آنچه مناعہ است پیش ہمت ایشان محقر مینماید مرید در کشان راہ عشق کشادہ پیشانی ام پس پروری آنست کہ حکم فاستقوالیہ الوسیلۃ دست در دامن پر زنی و درین یاد بخود فرومی چرا کہ

اگر نہ پیر معغان در بر دے بکشاید کہ ام رہ بر زم چارہ از کجا جویم

پیر معغان مرشد کامل و چون سالک را بجز انظار عجز و نیاز و شکستگی در دوسندی با پیر خود کہ محبوبیت یار نیست بنابران گوید قولہ

رزق و نرگس مت و بلند بالائی چو لالہ با قدح افتادہ بر لب جویم

یعنی من موحدم و موحدا با مسجد یا کنشت چہ تفاوت زیرا کہ استغراق او ہمدان مقام است گوید قولہ

تو خانقاہ و خرابات در میانہ بین خدا کو است بہر جا کہ بہت با اویم

بہ مقلدہ گرید کہ اے مقلد ازین اعتراض چہ بر خیزد و از خود بینی چہ کشاید سالک کہ آئینہ دل از عیار تقلید پاک کردہ از دے شفقت بطالب سرگشتہ گوید کہ قولہ

غبار راہ طلب کیمیای بہر فرست غلام دولت آتخاک عنبرین مویم

و نیز بیان شوق میکند و از مسکنت و ارادت خود خبر میدہد قولہ

اشدم فسانہ بسر گشتگی و ابرو و دوست کشیدہ در خم چو گان خویش چون گویم

گفتم اے اہل طاعت با طاعت زدگان کہے نہامت چہ فائدہ از اعتراض قولہ

لکن در چہچشم سز ز نش بخود روی چنانکہ پرورشم میدہند میر ویم

و باز بر سر سخن خود میرود کہ از جرہ شراب ازل مست شدہ بود و میگوید اے ساقی لطف نماد باقی قولہ

بیارے کہ بغتہ و حافظ از دل پاک غبار زرق بفضیض قبح فرو شویم

غزل

صنما باغم عشق تو چہ تدبیر کنم | تا بجے در غم تو ناله شبگیر کنم
شبگیر سب دس سجاء قولہ

باسر زلف تو مجموع پریشانی خویش | کو بجالے کہ یکایک ہمہ تقریر کنم
سر زلف جذد عشق مجموع سہ مجال قدرت تقریر مقرر کردں قولہ

انچہ در مدت ہجرت تو گستردم مہبات | و رد صد نامہ محالست کہ تحریر کنم
تحریر مشتق قولہ

آزماں کار ز رمے دیدن عالم ہند | در نظر نقش رخ خوب تو تصور کنم
تصور پر صورت کردں قولہ

اگر بد انم کہ دصال تو بدین دست دہد | دل و دین را ہمہ در بازم و توفیر کنم
دست دہد میسر شود قولہ

رند یک رنگم و بانہد وے ہم صحت | نتوانم کہ دگر حیلہ و تزدیر کنم
تزدیر سخن دروغ قولہ غزل

سالہا پیروی مذہب زندان کردم | تا بفتوا سے خرد حرص بزندان کردم
مذہب زندان عشق قولہ

من بسر منزل علقانہ بخود بردم راہ | قطع ابن مرحلہ بامر غریب سلیمان کردم
علقانہ حق این مرحلہ منزل عشق مرغ سلیمان مرستہ قولہ

سایہ بردل رشیم نکلن اسے گنج مراد | کہ من این خانہ بسودا سو تو دیران کردم
گنج مراد مستغرق قولہ

نقش مستوری موتی نہایت من نسبت | انچہ استاد ازل گفت بمن آن کردم
مستوری رہبستی عشق استاد ازل حق تعالیٰ قولہ

توبہ کردم کہ بلوسم لب ساقی و کنون | میگزیم لب کہ چرا گوش بنادان کردم
میگزیم لب اسدوس میگزیم دیتیانی سے عدم قولہ

دار ا لطف ازل منزل فردوس طبع | اگرچہ در بانی میخانہ فراوان کردم

نہایت اسکان خلاص از غم او اسے حافظ
یونکہ تقریر چنین بود چہ تدبیر کنم

بجنان عشق قوله

اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف بخت
اگر صبر است که در کلبه احران کرم

یوسف مشوق غزل

صوفی بیا که خرقه سالوس بر کشیم
دین دلق زرق را خطا بطلان بر کشیم

سالوس کرد دریا خرقه سالوس افتاده تیان زرق نوب و لفاق دلق زرق افتاده تیان بطلان بطلان کرد

نذر و فتوح صومعه در وجه می و همیم
دلق ریا باب خرابات بر کشیم

آب خرابات شراب قوله

کارے کنیم ورنه خجالت بر آورد
روزے که نقد جان بجهان دگر کشیم

کارے کنیم مشق حاصل نایم خجالت بر آورد و شرمندگی نمرود نقد جان بجهان دگر کشیم

بیرون جیم سرخوش و از بزم مدعی
غارت کنیم باوه و شاد برب کشیم

سرخوش خوش دست بزم مجلس شراب و جشن قوله

سرقصا که در تنق غیب منزویت
مستانه و ش نقاب ز رخسار بر کشیم

تنق پرده منزوی گوشه نشین نقاب برده قوله

کو عشوہ ز ابروے تو تا چو ماه نو
آگویی سپهر درخچ جوگان زر کشیم

چوگان زر انشاه بماه نو قوله

فروا اگر نه روضه ضوان بجا دهند
غلمان ز غرقه حور زجنت بدر کشیم

فروا قیامت روضه ضوان بهشت غلمان غلامان بهشت حور سے از زمان قوله

حافظ نه حدیاست چنین لافها زدن
پا از گلیم خویش چرا بیشتر کشیم

چنین لافها اشاره بمضمون بیت ماسبق پا از گلیم خویش چرا بیشتر کشیم سخن بقصد خود بایگفتن

اصلاح از ما چه جوئی که رند آنرا اصلا گفتیم
بدر نرگس مست سلامت را و عا گفتیم

صلا آوازے کہ برائے طعام کنند و ملاز نرگس مست و از چشم ذات کہ ہست چشم اینجا یعنی نقد

ذات کو حیان بیند وجود کائنات یعنی آنست کہ اصلاح کار از ما چه طلب داری کہ من رند از

پیش خود خوانده ام و بایشان الفت پیدا کرده ام و رندان ہر چه می یابند در می بازند و در عشق ذات

صحیح خبری و سلامت بی چون حافظ
بر جو کہ در ہم از دولت خزان کرم

مستانہ

سلامت را دو ماگتم و دواع نمودم و اصلاح کار و شیوی را سه سلامتیست قوله

من از حیم خوش ساقی خراب افتاده الیم
بلاسی که حبیب مدبر ایش مر حبا گفتم

مر حبا عوش آمدی قوله

اقدت گفتم که نشناوست لیس خجلن بیا آورد
اگر این نسبت جیرا که دم داین بهنجان جیرا گفتم

بهستان در دوع و بهت بهستان عظیم قوله

اگر بر من نخستانی لیشانی خوری آخر
بخاطر دارا یعنی که در خدمت کجا گفتم

کجا مردوب و معنی کدام و هر کدام مقام و معنی که و جاسا و چه قوله

اگر حیران نافه نام خون گشت برینم نیاشد
جزای آنکه با لفس سخن ازین خطا گفتم

خطا نمیداد غزل

عشقبازی و جوانی و شراب لعل فام
بجلس انس و حریف همدم و شرب مدم

فام به رنگ همدم محب و ساقی مدام بهیته قوله

باده گلرنگ تلخ و دعب خوشخوار و سبک
لقه از لعل نگار و نقل از یاقوت جام

گلرنگ سرخ خوشخوار و ساقی حور و دعب حور قوله

ساقی شکر دوان و مطرب شیرین بن
هنشین نیک گردار و حریف نیک نام

ساقی دستا و گردار لعل قوله

شام و دلف و باکی رشک آب زندگی
دلبر و حسن و خوبی غیرت ماه تمام

ماه تمام بد قوله

بزم گاه و نشین چون قصر فردوس برین
گلشن پیرانش چون روضه دار السلام

روضه دار السلام بهیته قوله

صفا نشینان سنجو و دیکاران با دین
دوستداران صاحب سر و دلفان دوست کلیم

دوست کام آنکه کار ایش مر حسب مطلوب و مراد دل دوست است او قوله

غمزه ساقی بیغالی خرد و آخته تیغ
زلف دلبر از برای صید دل گسترده ام

غمزه مرده چشم بریزد و بنا و حرکت چشم آخته تیغ کنیده تیغ قوله

تراش گشتی است عاقلانه و بیاد و زنجیرت

لکھنے والے بذلہ گوچون حافظ شیریں سخن	بخشش آموئے جہان افروز چون حاجی توام
بذلہ بکسر و بفتح لطیفہ حاجی قوام لہم مدوح خواجہ عززل	
عمریت تاسن و طلب ہر روز گامے میزیم	دست شفاعت ہر زبان و نیکنامی میزیم
گام قدم نیکنامی عاشقی و عارفی تا برائے آنکہ قولہ	
اورنگ کو کلچہر کو لقرش و فاد مہر کو	حائے من اندر عشقی داد و تمامی میزیم
اورنگ تخت نام عاشق کلچہر کلچہر نام شوق اورنگ و فاد عاشق مہر مہر نام شوق و فاد حال الحال قولہ	
وانم سر آید قصہ ام چندان نمایم	زین آہ خون افشان کہ من ہر صبح و شام میزیم
سر آید آخر آید قولہ	
تا بولکہ بایم آہی زان سائیہ سرور ہی	گلہ بانگ عشق از ہر طرف بہ خوشخامی میزیم
گلہ بانگ آواز بلبل خوشخامی عاشق قولہ	
بہر چندان آرام دل وانم نہ بخشد کام دل	لغتی خیالی میکشم فالے دوا می میزیم
کام دل مقصد - قولہ	
با آنکہ از خود غایم وزے جو حافظ نمایم	در مجلس روحانیان کہ گاہ جامی میزیم
عاشق روے جوئے خوش و نونا ستام	وز خدا شاد دہی این غم بد عاقل ستام
این غم اشارۃ لبش قولہ	
عاشق ورنہ و نظر باز م و میکیم فاش	تا بادی کہ بچندین ہنر آراستہ ام
فاش ظاہر قولہ	
شرم از خرقۃ الودہ خودے آید	کہ ہر پارہ دوصد شعبہ ہر استہ لم
خرقۃ الودہ وجود پر مصیبت پارہ ائصال شعبہ کرد فریب قولہ	
خون سوز از عشق اسے شمع کہ شب من نیز اثر	بہمین کار نیان بستہ و پر خاستہ ام
اسے شمع عاشق میان بستہ مستہ قولہ	
با چنین حیرتم از دست بشد صفر کار	بر غم افروہ ام انجہ از دل جان کا ستام
کا ستہ ام کم کردہ قولہ	
بجو حافظ بجز آیات روم جامہ قبا	بولکہ در بر کشد آن دلبر نو خاستہ ام
غم زمانہ کہ پیش گر ان نئے بینم	دواش جز بے ارغوان نمی بینم
گران کنارہ یعنی انتہائے ارغوان محبت خالص از غیر بترک باز آمدہ و ران یسے در ترک محبت - قولہ	
درین خمار کسم جرعتہ بے بخشہ	بہ بین کہ اہل فے در جہان نئے بینم
درین خمار برنج و عنبت و عشق قولہ	

غزل

غزل

سلۃ الہیہ در شیخ موجودہ نیست

ز آفتاب قبح ارتفاع عیش بگیر	چرا کہ طالع وقت آنچنان نمی بینم
ارتفاع عند سد ارتفاع عیش بگیر کمال میس حاصل کن قوله	
لشان موے میاست که دل درویشم	زمن میس که خود در میان نمی بینم
لشان کما تار ماری ادیر قوله	
برین دوریه چیران من هزار افسوس	که بادو آئینه رویش عیان نمی بینم
دو آئینه کنایه از دیده قوله	
قد تو تاب شد از جوئبار دیده من	بجای سر و جزاب روان نمی بینم
جوئبار دیده اصافه سیاه قوله	
من و سفینه حافظ که اندرین دریا	بضاعت رخ در فشان نمی بینم
سفینه کتی اندرین دریا و سیاه عشق بضاعت رخت غزل	
فانش میگویم و از گفته خود دل شام	بند و عشقم و از هر دو جهان آزادم
عمری در عالم طلوی و سلی سائر و از لودم مدتی در عالم ظلمانی و درانی شے بر فدا آوردم و روزی شے سر و دم تا کابے رعبه مقصود اصلی ندیدم و در سحاب جبره مطلوب یافتیم بالصور دست انبرد و در مقام دجله ایاری سائی خود سفر سرگردان شده ام و به تبهائی اقدام قدر عناد خود را در عالم سیرگی و در آیم و هیچ کف قامت خود قناعت کرده ام و بسا سودم لا حرم گویم فاش میگویم الخ و قبل سالک میگوید که من سخر را در لباس نمی بچم بیانگ مله میگویم فاش الخ قوله	
طاهر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق	که درین دامگه حادثه چون اقدام
طاهر مریده گلشن قدس یعنی از من چه می گیری که در آن آب و بهاجی که نشود مواد ششم و جمع روح من در آن گلستان کج کیفیت طیراں میگردم از ان تقریر جدائی نیست محملست ایست که میگوید طاهر گلشن قدسم الخ	
من ملک بودم و فردوس برین جایم بود	آدم آورد بدین دیر خراب آبادم
از حالت اصلی خود جبریده که طیب من مانند درسته اریاکی بود و درسی ار که در است بستی مسکن باد و آدم صبی سبب شد که بدین خرابه اقدام میگویم که من ملک بودم قوله	
سایه طوفانی و دججی و در لب خوش	بهوای سر کوئی تو برفت از یادم

طالبان کو دے دوست ازمن پر سید در جواب گفت کہ نیست بر لوح دلم قولہ

کو کب بخت مرا بیج بختم نشاخت | یارب از ما دیر گیتی بجو طالع ز اوم

طالب را بچہ شدہ در خلقت انسان کہ بیج وانا بحقیقت کو مطلع شدہ با وجود اینچہ تقدیس ملائک ماور
شد سبحہ آدم پس جائے تعجب شد کہ چگونه خلقت کہ چندین تکریم شد گوید کہ کب بخت مرا بیج بختم قولہ

تا شد م حلقہ بگوش در میخانہ عشق | ہر دم آید غمے از نو بمبار کسب اوم

نیا زندان کوئے عشق کہ غم و اندوہ محبوب مطلوب ایشانست بفر دست مہمات میکنند تا شد م حلقہ بگوش

میخورد خون دلم مرد کب دیدہ منست | کہ چرادل بچکیر گوشہ مردم د اوم

عاشق را حالت و میلست کہ صد ہزاران جور و جفا سے محبوب را بان شغل میکنند و سعادات بملہ بسبب
آن میل صورت بند دگاہ بیشتریت بر طاقتی رہے میدہ آن ببطاقتی را بخود انا و میکند و آن مرد دل نافرود
میداند چنانکہ میخورد خون الہ باصل ابا عن جد قولہ

یا ک کن چہرہ حافظ بسر زلف ز اشک | ورنہ این سیل و اوم ہر دنیا دم

محب را دعا نیست کہ مدت دیدہ است کہ مانند نو بہادر از دمے زخا را آن گلغہا چشم خون افشان مرا بغیر
از گریہ کارے نیست امروز انا ناخاہ مہر افروز از سر صدق التماس میکنم کہ لے دلبر پری بیک از دمے لطف نہ
از سر قہر یا ک کن چہرہ حافظ الہ قولہ غزل

فتویٰ پیر میخان دارم و قولیت قدیم | کہ حرامست محی آنجا کہ نہ یاسے است قدیم

یعنی ہر عملی کہ موجب بیخودی باشد از ذکر و فکر و سایر عبادات بدنی و مالی درست نبود در جائے کہ یار حاضر
نہ باشد و حضور یار کفایت اناست کہ در دل حاضر بود بہ انیمنی کہ ہر عمل کہ کردہ رضار اودران عمل مراد باشد
چنانچہ خود فرمودے غرض از رسیدن میخانہ ام وصال شماست : جز این خیال ندارم خدا گواہ منست : قولہ

چاک خواهم زدن این دلخیز ریائی حکیم	روح را صحبت جانم غدا بیست الیم
این دلخیز ریائی وجود مستعار روح بداند و چه تسبیح روح آتست که عالم اعراس و خطاب و قضا بروایت اولده دست بر میت منظرهات آبی است و منظره صفت نامتناهی و سزاوارست طاعت حق مردی نیست و که حقیقت دست معلوم نیست که دیکه گوید عیال روح کل الارواح من اکبر منی مناس است از نفس است قوله	
مگرش صحبت ویرین من از یاد بردفت	اے نسیم سحری یاد دهن عهد قدیم
نسیم سحری مرشد دارد قوله	
تا مگر جرحه فشانده لب جانان برین	سالها زان شده ام بر دیر میخانه میقم
مراسم آنکه بطنه با نماند سینه با گوید زان شده مدان سبب قوله	
غنچه گوشتنگدل از کار و بسته مباح	از دم صبح مدویایی و الفاس نسیم
غنچه حاتم دلمسته صبح وصل حق نسیم مرشد قوله	
فکر به بود خود اے دل زور دیگر کن	ورود عاشق نشود بر زدا و اے حکیم
مدا و ملاح ورود عاشق نشود بر بهدا و اے حکیم مضمون این بیت ۵ لقد سعت حیه الیهوی کیدی و فلا طیب لهما ولا راتی قوله	
گوهر معرفت اندوز که با خود بیری	اگر نصیب دیگران است نصاب زرویم
نصاب آنکه که مال زکوة مرد واجب آید قوله	
وام سخت است مگر یار شود لطف خدا	ورنه آدم نیر و صرفه ز شیطان رجیم
سخت دشوار صرفه غلبه رجیم رانده آدم نیر و صرفه ز شیطان رجیم آدم نیر و شیطان بخورد قوله	
بعد صد سال اگر بر سر خاکم گذری	سر بر آروز گم رقص کنان غلیم
اگر بر سر خاکم گذری اگر بر قفس گذر کنی غلیم استخوان پوشیده قوله	
دلبر از نابصدا مید گرفت اول دل	غافل غافل عاهد فراموش نکند خلق کرم
اول است غافل غافل است غزل	
اگر فرصتی که خدمت پیر میغان کنم	وزیر پیر دولت خود را جوان کنم

تأخیر اسم در دست نیست بر و شاکر است
این عمل در
مردود بر سر

فرصت فراغت وقت پیرمندان رشہ جوان کنم روز از دن کنم میانہ مام شش بگوش گفت
 بآہستہ گفت وی روز گذشتہ آن بخیل کتایہ از منکر قرار گریز غزل

اگر چہ ما بندگان بادشہیم | پادشاہان ملک صبح بگیم

اگر چہ سینے بظاہر پادشاہان سینے بیابن قوٰلہ

گنج در آستین و کیسہ تہی | جام گیتی نما و خاک رہیم

اسرار و حقائق در دل مخفی و بظاہر پیچیدان خاک رہیم متواضعیم قوٰلہ

ہوشیار حضور و مست غرور | بحر توحید و غرقہ گنہیم

غرقہ گنہیم گرفتار این وجود مستعایم و چونک ذنب لایقاس بہا ذنب قوٰلہ

شاہد بخت چون کرشمہ کند | ماش آئینہ رخ چو جہیم

ماش ماورا قوٰلہ

شاہ بیدار بخت را ہر شب | مانجہ بان افسردہ گنہیم

افسردہ تاج قوٰلہ

رنگ تزویر پیش ما نبود | شیر سرخیم و افعی ریشہیم

تزویر دروغ قوٰلہ

شاہ منصور واقف است کہ ما | روی ہمت بہر کجا کہ ہیم

ہمت قصد دل و توجہ قوٰلہ

دشمنان راز خون کفن سازیم | دوستان راقبائے فتح دہیم

راز خون کفن سازیم ہلاک کنیم قبا، فتح دہیم سرفرازیم قوٰلہ

گو غنیمت شمار ہمت ما | کہ تو در خواب و ما بیدار ہیم

صحت

گو غنیمت خطاب بطالب ہمت ما توجہ ما ہمتہ الرجال لفتح البیال در خواب گرفتار غفلت

ما بیدار ہیم و حضوریت قوٰلہ

وام حافظ بگو کہ باز دہند | کردہ اعتراف ما کو ہیم

وام قرض اعتراف اشرار غزل

گردست رسد بر سر زلفین تو نازم	چون گوئی چه سرا کہ بچگان تو بزم
پردانہ راحت پردہ اسے شمع کہ شب	از آتش دل پیش تو چون شمع گدازم
پردانہ معروف قولہ	
آندم کہ بیک خندہ دہم جان چو صراحی	مستان تو خواہم کہ گذارند بزم
آندم تو قت بیک خندہ بیک غلی چو صراحی چون منصور قولہ	
چون نیست نماز من اکودہ نماز سے	در میکدہ زان کم نشود سوز و گدازم
اشکال درین بیت آنست کہ ہر گاہ نماز خواجہ بال قائل قبول الہی بیت کم نشدن سوز و گداز در میکدہ چہ فائدہ دارد جوایش آنست کہ چون طاعت ظاہری سن قائل قبول می نماید سوز و گداز باطن کہ در میکدہ یعنی خالقہد میر خود و مردم نمی گذارم بارے آن سوز و گداز جبر نقصان آن طاعت کند ہمین اشکال درین بیت ہم راہ دارد حاشا لہ کہ نیم معتقد خویش الخ قولہ	
گرفتار است از رخ بفروزی	چون صبح و آفاق جہان سر فرازم
از رخ بفروزی بنور جمال خود روشن کنی قولہ	
محمود و بود عاقبت کار درین راہ	در سر برو و در سر سودائے ایازم
محمود و ستودہ غزل	
اگر چہ از آتش دل چون خم مجور چشم	مہر رلب زدہ خون میخورد و خاموشم
عجب در حدائی میگوید کہ من در دادی محبت کہ صدق و مودتہم ارچو رقیب و ارحاء صیب شکایت میکنم صمت و سکوت شعار و صبر و تحمل حصار مست گر چہ از آتش دل الخ قولہ	
من کے آزاد شوم از غم دل چون ہرم	ہندوے زلف بتے حلقہ کند و گوشم
ہندوے زلف بتے زلف مستوق قولہ	
حاشا لہ کہ نیم معتقد طاعت خویش	اینقدر بہت کہ کہ قدے سے نوشم
طاعت خویش طاعت ظاہری خویش کہ کہ قدے سے مینوشم دوائی استمال راحۃ تخییر گاہ گاہ کہتہ قولہ	
ہست امید کہ غلی رخ نمود روز جزا	فیض عفویش نہ بند بار گنہ بر دو شرم
صلیہ الرعم رخ نمود روز جزا قیامت قولہ	
پدرم روضہ رضوان بدو گندم بفرخت	ناخلف باشم اگر من بچوے بفروشم

حافظ غزل کا کہ نیم معتقد طاعت ظاہری خویش کہ کہ قدے سے مینوشم دوائی استمال راحۃ تخییر گاہ گاہ کہتہ قولہ

ہست امید کہ غلی رخ نمود روز جزا فیض عفویش نہ بند بار گنہ بر دو شرم

سالک فنا و دنیا و بقا و آخرت معلوم نموده که اسباب معیشت و فراغت همه بیا و خواهد شد همچنانکه پیشینان
 نماند من نیز تمام عجب حالت ست بنیدانم مرا چه میشود پدرم رو شده اند پدرم آدم عرم قوله
 من نخواهم که بنوشم بجز از راقی خم چکنم گر سخن پیر معان ننیوشم
 راقی خم پالوده خم قوله
 اگر ازین دست زند مطرب مجلس عشق شعر حافظ بهر وقت سماع از بوشم
 ازین دست ازین فرع زند بیان کند ره عشق باب عشق سماع شنیدن غزل
 اگر من از سر زلفش مدعیان اندیشم شیوه رندی دوستی زود از پیشم
 مدعیان زاهدان ظاهریت شیوه طریقه رندی قطع نظر اعمال زود از پیشم پیش نتوانم برد قوله
 شاه شوریده سران خوان من و مسلمانان زانکه در کم خردی از همه عالم بیشم
 شوریده سران عاشقان قوله
 بر جبین نقش کن از خون دل من خاله تابانند که قربان تو کافر کشم
 کیش طریقه قوله
 دامن از شعله خون دل مادر هم چین که اثر در تو کند گر بخراشی ریشم
 ریشم یکبگی قوله
 اخفا که بمن و بگذر بهر خدا تاندا نی که دین خرقة چه نادر ویشم
 یعنی اعتقاد من کن را و با بگذر و خرقة مرا در تا از درویشی اعتقاد تو فاسد نشود و با عراض و انکار پیش
 نیانی که آن موجب بلائی است با درویشان بهر که دافتاد و برافتاد قوله
 من اگر زدم و گر شیخ چه کارم با کس حافظ را ز خود عارف وقت خویشم
 حافظ نگاه دارند غزل
 اگر چه افتاد ز زلفش گر به در کارم همچنان چشم کشاد از کرمش میدام
 زلف دنیا و جنبه گر به بستی چشم امید کشاد کشایش قوله
 بطرب حمل کن سرخی رویم که چو جام خون دل عکس برون میداد از خدام
 بطرب حمل کن محمول بخوشوقت کن قوله

مستم آن شاعر ساحر کہ با فسون سخن	از نئے کلاک ہمہ شہد و شکر سے باہم
نے کلاک اصالتہ بیاسیہ قولہ	
یرودہ مطرب ہم از دست بردن خواہد برد	آہ اگر نہ آنکہ دران پردہ نباتت یارم
یرودہ مطرب سرود مطرب مراد سماء عشق کہ مرت بیان فرمایا بر دہل قولہ	
بصدا امید نہادیم درین بادبہ پاسے	اسے دلیل دل گم گشتہ فرد گنڈازم
درین بادبہ اشارۃ عشق لیل راہما قولہ	
چون بخش در گز باد نے یارم وید	بالکہ گویم کہ بگوید سخنے با یارم
گذر باد برگد باد نے یارم سے تمام قولہ	
دیدہ بخت با فساد او شد در خواب	کوئی سے ز غنائت کہ کند بیدارم
خواب محو بیدارم محو غزل	
گر ازین منزل غربت بسو خانہ روم	نذر کردم کہ ہم از راہ بمیخانہ روم
منزل غربت دنیا خانہ مراد عالم اطلاق میخانہ عشق قولہ	
ازین سفر گریسات بوطن باز رسم	اگر آنجا کہ روم عاقل و فرزانه روم
اسجا اشارۃ بمنزل غربت عاقل و فرزانه روم سے برگزیدم۔ قولہ	
تا بگویم کہ چہ کشف شد ازین پیر سلوک	بر در میکہ بابربط و بیمانہ روم
کشف ظہور قولہ	
بعد ازین دست من وزلف چو زنجیر نگار	تا یکے از بے کام دل دیوانہ روم
کام مقصد و مراد قولہ	
آبشنایان رہ عشق گرم خون بخورند	تا کسم گر بشکایت بر بیگانہ روم
ناکس کیہ۔ قولہ	
خرم آندم کہ چو حافظ بولای وزیر	سر خوش بازی میکہ بادوست بکاشانہ روم
کاشانہ خانہ۔ غزل	
گردست دہد خاک کف پائے نگارم	در لوح بصر نقش نگار سے بنگارم

دوش بکشت کہ تا اطمینان رسیدت دریا
بجز از خاک رشت باکہ بجور و اراد

در لوح بصر نقش نگار سے بنگارم

دست دهد دست آید و میرشد لوح بصیر چشم بگام نقش کنم قوله

پروانه او گر برسد در طلب جان چون سمع همانم بدست جان سپارم

بدست فی الفور قوله

دامن مفتان برین خاکی که پس از برگ زمین در نتواند که برد با و غبارم

زمین در از در تو قوله

از بوس کنار تو شدم غرق امید از موج سر شکم که رساند بکنام

بوس امید کنار کناره قوله

اگر قلب ولم رانهد دست عیاری من نقد روان در روش از دیده بیارم

قلب دل دل غلی عیاری خالصی اے مرتبه روان رانج نقد روان زردیم کنایه از انکه قوله

امروز کش مهر ز وفا من و اندیش ایضا زان شب که من از غم بفلک ست برآرم

بفلک دست برآرم دست بدعا برآرم قوله

از غنیمت سیاه تو بدل اری عشاق دارند قرارے و بیر و نذر ارم

شیر ارم غزل

مزن بر دل ز نوک غمزه تیرم که پیش چشم بیارت بمیرم

غمزه نگاه چشم چشم بیمار چشم معشوق که بیماری صفت ایشان است و آن کم التفاتی و این محبت

حوران است که هن قاصرات الظرف قوله

انصاب حسن در حد کمال است زکاتم ده که مسکین و فقیرم

انصاب آن قدر مال که زکوة برو لازم آید زکوة سه قسم است زکوة اغنیاء - زکوة فقیهان - زکوة

معشوقان - زکوة اغنیاء بر حسب فقیهان از دود درم بعد از گذشتن سال پنجم درم و بر حسب فقیران

در حال دویست درم باید داد و جان بشکرانه بر سر آن باید نهاد و قاضی بهمانی در تمهیدات آورده که الزکوة

قطرة الاسلام طائفه که مال دارند خود زکوة بر ایشان واجب آید اما نمیدانم که الصدقات

للفقر اعم و المساکین باید دانست که ایشان را علم آخرتی باشد که اکثر النفع من العلم از آن کمتر علم

و رزق که ایشان را دهند و من در قضا منادى احسان و اقبیان و محتیان و مریمان را از آن زکوة

و نصیب دہند کہ العالم لایحلی معہ آں رقد و صلہ خلق سار کنند و این آیت را کار بندد کہ دَمِشَا
لَذَقْنَا هُم بِمَقْعُوتٍ غُلْنِ رَا از معرفت کسب گشت کہرا محضاً فاحست ان اعرف مخالفت
الحلی لا عرف نصیب دہند ہم محتیا از المعلوم خلق را از دعای ایستان و برکت ایستان از ملا و
رسم اخلاصی بود و در ررقبامت نیز رکوۃ رحمت خدا ایثار کند ہر یک ہفتاد ہزار محبوب و مستحق عقوبت
را از اہل بہشت گردانند و کمتر گشت کہرا محضیامرا و مع رحمت است کہ کتب دیکم علی نفسہ الرحمۃ
وزکوۃ معنوقاں مستاہدہ حال خود از عاشقاں مازہ داشت و لطف در ہم حال متساواں نمودن

مبا و اجر حساب مطرب وے اگر نقشے کشد کلاب و بیرم
نقشے کشند سے دید کلاب قلم قوله

چنان پر شد فضائے سینہ از دوست کہ فکر خویش گم شد از غم بیرم
فضا میں داخ و کشادہ ضمیر اندرون دل و ادبیت و احمیہ در دل گیرد قوله

در ان غوغا کہ کسی کس را نپرسد من از پیر معن ان منت پذیرم
غوغا در یاد بسیار کہ از مردمان کثیر یحیا خیزد در ان غوغا اشارہ لقیامت میرخان در نشد قوله

قرارے کردہ ام با سے فروشان کہ روز عزم بجز ساغر نگیرم
ساغر کشائیہ از شراب از دگر طوف دارادہ مظر و فون قوله

چو طفلان تا کے زین زابد فریبی البیب بوستان و تہہ و شیرم
سے سب بوستان و تہہ و شیرم را جا کہ زہر را بدان را بچو طفلان تا کے کنی را بد و تہی و بحیرہ

مخمر از خود را سکنے سے مرا تا کے بچو زابد ان طفل از خود بغیر را ای و مجاز ازاد و میت نظر طوہ گرسا کہ
بر کر غیر مرا یاد خود میرز صمیر قوله

من آن مرغم کہ ہر شام و سحر گاہ ز بام عرش سے آید صغیرم
صغیرہ آواز قوله

من آندم برگزستم دل ز حافظا کہ ساقی گشت یار ناگیرم
برگزستم قطع مودم غزل

من کہ باشم کہ بر ان خاطر عاقل گندم لطفہا میکنی سے خاک درت تاج سرم

عاطر خوشبو خاطر عاطر کنایه از خاطر معشوق قوله	
دلبر ابله نوازیت که آموخت بگو	که من این ظن بر قیاس تو هرگز نبرم
بند نوازیت بند نوازی ترا ظن گمان این ظن اشاره به بند نوازیت قوله	
همتم بدرقه راه کن اے طائر قزل	که درازست ره مقصد و من نوسنم
هست توبه بهنه الزبال یقلع الببال بدرقه راهبر همتم بدرقه راه کن توبه خود را در برابر راه ما کن اے طائر و دل من محبوب قوله	
اے نسیم سحری بندگی ما برسان	که فراموش مکن وقت دعا و سجود
نسیم سحری مرستد دوارد قوله	
خرم آنروز که من مرحله بر بندم رخت	در سر کوته تو بر بندم ریفقان لجرم
این مرحله دنیا بر بندم رخت سفر کنم قوله	
راه خلوت که خاص بنما تا پس ازین	مے خورم با تو و دیگر غم دنیا نخورم
خلوت که خاص کنایه از قرب حقیقی پس ازین من بعد غزال	
مرحبا طائر فرخ رخ و درخنده پیام	خیبر مقدم چه خبر یار کجای راه کدام
طائر فرخ نام صد دوارد قوله	
یارب این قافله را لطف انزل بدقه با	که از دشمن بدام آمد و معشوق بدام
بدرقه رهبر ما قوله	
ماجرای من و معشوق مرا پایان نیست	هر چه آغاز ندارد نه پذیرد انجام
ماجرای قصه قوله	
زلف دلدار چو ز نار همی نسیم	بر دای شیخ که شدید تر تخم این خرده حرم
زلف کنایه از جذبه است و زلف نام جذبه نایب حق است ز نار کنایه از یک رنگی قوله	
مرغ تقوی که بهین ز در سر صدره صغیر	عاقبت دانه خال تو فلکندش در دم
صغیر آواز مرغ تقوی که بهین ز در سر صدره صغیر فلک تقوی من که بلام بالا شتهار داشت قوله	
چشم خونبار مرا خواب نه درخور باشد	من که مقله و منیع قهر و کف نیام

عاطر خوشبو اگر در طلب کبر و جاه
و در یار نام از آشوب و دروغ و خوار و خوار

ببیند که میگردانست مقلد شک میی افکند سرله بخوله حتم بوده مات یعنی باسد بخوله حتم از حتم او
 جدا گرد پس چگونه خواب کند که میان خواب و اشک تضاد است و در بعضی نسخ چنین است من له
 یقبل داع عجا که یفینامه یعنی کسیکه از هر اقبال کس و میتی آید درو عجب مردم بخوبه خواب کند
 و میتو که قتل باخود اقل میسر کستن مات یعنی کسیکه قتل کند و کشته اوست و بخوبه خواب کند قوله

تو ترحم نکنی بر من بیدل و انهم ذاک و عواک و هانت و تلمک الایام

ببیند این دعوی است استیاریات تو هستی و آن روزی که دال روزی من مراست تو میل شده ام و کست
 اگر دم و تو رحم نکردی پس دعوی این مال دعوی است بپس رست در سوره ال عمران واقع شده
 که تِلْكَ الْأَيَّامُ مَضَاوِلُهَا يَبِغُونَ الْنَّاسِ بِهِنَّ اِذَا كَانَا فِي مَرَارٍ وَكَلَالٍ رانست میگرددانهم اینها
 میان مهال روزی مدولت و عشرت نگذارد و در روزی شکست و حسرت قوله

اقل از حد بر دهنم ترک مرغ نهامه سرو میازد و خوش نیست خدایا بخیرام

اقل و سر و کسایت از محبوبان مجازی قوله

حافظ از میل بایروست تو دار و شاید جاسی در گوشه محراب کنند اهل حرام

میل محبت حرام حرمت داشته شده اهل حرام زردگان غزل

مراستی پی و هر دم زیادت میکنی دردم ترا میبینم و مهرت زیادت میشود هر دم

بسایانم نمی بری سیدانم چه سرداری بدرانم نمیکوشی نمیدانی مگر دردم

چه سرداری چه خیال داری قوله

اندوه است اینکه گدازی مرا چنانکه بگری گدای آرد بانم برین تلخاک است گروم

نه راه است اینکه این طریق درویش نیست قوله

ندارم دست از دامن بخور خاک و اندم هم چو بخاکم گذاردی بکیر و دانت گروم

ندارم دست از دامن ترک تو کنم قوله

فروفت از غم عشقت غم دم میدی بنگار و ما را ز من برآوردی نمی گوئی برآوردم

وم میدی فریب میدی و ما را بکای غزل

من دوستدار و خوش و موی دلشتم مدخوش چشم و موصاف و بخشش

کلام

تو بوی چشم نیست با حافظ زرد و زخم جان میدهد
 جو کردی تو بوی چشم چه باک از خیم آدم کردم

خوش آب تیرد قوله

در عاشقی گزیر نباشد ز سوز و ساز
استاد و امیر چون ترسان ز آتش

گزیر حیاره - قوله

من آدم بهر شیتیم اما درین سفر
حایه اسیر عشق جوانان مہوشم

من آدم بهر شیتیم یعنی من آدم که مکان من بہشت بودہ درین سفر کنایہ از دنیا جوانان
مہوش کنایہ از معشوقان قوله

بخت ارمو کند کہ کشم رخت این دیار
گیسوے جور گردفتانہ ز مفر شمش

گیسوے

کشم رخت زین دیارے بیرم مفر شمش بستر قوله

از بسکہ شمش مست درین شہر دیدہ ام
خفا کہے نمی خورم اکنون و سر خوشم

چشم مست چشم معشوق کنایہ از چشم مرشدان و عارفان درین شہر کنایہ از شیراز حقا سو گندہ حق
سر خوش مست قوله

شہریت پر کشمہ و خوبان ز شمش جہت
چیز نیم نیست ورنہ خریدار ہر شمش

ہر شمش ہر شمش جہت قوله

گفتی ز سر عهد ازل نکتہ بگوے
آنکہ بگویت کہ دو پیمانہ در کشم

اشکال آنست کہ در میان گفتن نکتہ از سر عهد ازل و دو پیمانہ کشیدن مناسبیت ناانانی را شرط اول
سازد و البش آنکہ چون افشاے راز ممنوعست لاجرم میگوید کہ این نکتہ وقتے بگویم کہ ہر دو جہان را فراتر
کنم نہ از غضاب این جہان ترسم نہ از غضاب آن جہان اندیشہ نمایم و این ازین ممکن نیست قوله

حسن عروس طبع مرا جلوه آرزوست
آئینہ نہ ارم از ان آہ می کشم

آئینہ دل صفاد صاحب دل یعنی پیچ صاحب دلے و ہر دو سے نہ ارم کہ عروس طبع خود را بر جلوه نمایم قوله

حافظ ز تاب فطرت بیجا صلی بہوت
ساقی کجاست تا زند آبے بر آتشم

تاب بحین فطرت یکسر آفرینش و آقا کار را و نیز زیر کی کہ متعلق روح است غزل

تا پیش خاکپایے تو صد رو نہادہ ایم
روسی و ریای خلق بیکسو نہادہ ایم

طاق و رداق مدرے قیل و قال فضل
زینہا بجا کہ کوئے تو بار و نہادہ ام

طاق درے ارجاہا و جامیکتا و طلیساں رواق کس پیشگاہ خانہ مدرسہ حائے درس
قیل و قال گفتگر محنت قولہ

نہادہ ایم بار جهان بردل ضعیف | وین کارو بار بستہ بکیو نہادہ ایم
بار جهان عم عشق کارو بار تعلقات دیوی قولہ

ما ملک عافیت نہ بشتکر خریدہ ایم | ماتحت سلطنت نہ بیازو نہادہ ایم
نہ بشتکر خریدہ ایم بل دادہ خداست قولہ

در گوشہ امید چو نظارگان ماہ | جستم طلب بران خم ابرو نہادہ ایم
نظارگان سینہ گان - قولہ

ہشیار و عاقلیم کہ بردست ویا بدل | زنجیر و بند زان خم کیسو نہادہ ایم
کیسو مے بانستہ قولہ

منے بوسے زلف تو سر سودای ازلال | ہچون بفتہ بر سر زانو نہادہ ایم
سودا سے دیوانہ بوسے امید و محنت و طبع و نحوے ملال ستودہ آمدن بفتہ گلے است

دینر کما ہے ہست کہ در آب دید و سر و کھد و دود دانے کے سیاہی رند رکوع و محدود سنست سے کند
خم کیسوئے مذہب عشق قولہ

ناموس چند سالہ اجداد نیک نام | در راہ جام و ساقی مدرو نہادہ ایم
ناموس باگ و آوارہ قولہ

ایم جان بدان دوزخ کس جادو سپردیم | ہم دل بران دوسیل ہندو نہادہ ایم
دوسیل ہندو رلف غزل

سن نہ آن رندم کہ ترک شاہد و ساغر کنم | محتسب دانند کہ من اینکار ما کتر کنم
محتسب مرشد - قولہ

چون ہما بمحفوظ گل را باب لطف شست | کج و لم خوان گر نظر بر صفحہ و فتر کنم
محمود گل اضافتہ بیانہ مراد دل باب لطف شست از تیر گیا مصاصافت صفحہ یکری

دیکری کردن دیکری و حق قولہ

گفتی کہ آقا نظام الدین شہزادہ است
در حقیقت سے آقا محمد کیسو نہادہ ایم

منکہ دارم در گدائی گنج سلطانی بیت	کے طمع در گردش گردون دون پرور کم
در گدائی در عشق مجازی گنج سلطانی سناہدہ مہیب حقیقی قولہ	
لالہ سناغیر و نرگس مست برمانہم ق	داوری دارم بسے یارب کرا داور کم
لالہ کنایۂ از عاشق نرگس عاشق داوری خصوصیت و گفتگو قولہ	
باز کش یکدم عنان ام ترک شہر آشوب بند	تا زاشک و چہرہ را بہت پر زور و گوہر کم
عنان آن دوال کہ سوار بدست گیرد آشوب شور و غوغا قولہ	
منکہ امر و دم بہشت نقد حاصل میشود	وعدہ فرداے زاہد را چہرہ ابا در کم
بمقد فی الحال فردا قیامت با و را اعتبار قولہ	
عشق در دامن غواص و دریاسیکہ	سرفرو بردم در انجا تا کجا سر پر کم
در دامن بمنزلہ دامنہ غواص غوطہ خور سرفرو بردم در انجا در میکہ قولہ	
عاشقان از گرد آتش می پسند و لطف دوست	تنگ چشم گز نظر بر چشمہ کوثر کم
تنگ چشم بخیل و در لیس و عشوق بدین کہ بچس را در چشم نے کرد و کیسے ننگد و این صفت حور است کہ بہن قاصرات الطرف چشمہ کوثر حوضہ است کہ حق تعالیٰ بحدیث عطا کردہ کہ قولہ انا اعطیناک الکوتر بسید نام دہننے کہ نثر ندارد خاکپاے پادشاہ از دست او بر سر کم لینے از دست مدعی پیش بادشاہ فریاد کم قولہ	
گوشہ محراب ابروی تو میخو اہم ز بخت	تا در انجا ہچو مجنون دل عشق ادبر کم
از بر یاد اگر خود بہت سیح از بر بخوانی غزل	
ما بر آریم شبے دست و دعاے بکنیم	غم ہجران ترا چارہ زجاے بکنیم
آنکہ جرم برنجید و بہ تیغ زور و رفت	بازش آید خدا را کہ صفاے بکنیم
جسم بنیم گناہ قولہ	
در رہ نفس کز وسیئہ مابکہ شد	تیراے بکشا نیم و غزاے بکنیم
عنا جنگ با کفار قولہ	
مدد از خاطر زندان طلب ایدل ورنہ	کار صجیت مہا واکہ خطاے بکنیم

نیز از این بیت
تا احوال تمام و اندیشہ دیگر کم

معصیت قولہ	
خشک شدن رخ طرب راہ خرابات کی است	انادر ان آب و ہوا نشو و نماے بکنیم
نشو و نما از این دلہور قولہ	
سایہ طائر کرم حوصلہ کار سے نکند	طلب سایہ میمون بہا سے بکنیم
سایہ توحہ طائر کرم حوصلہ زہدان و قلدان سیمرخ نام جانوریت معروض کہ مقامش کہانت سے زعزلت تباہ مرعالت گشت سیمرخ۔ یکے دعوت خواست سیمرخ و مراد و سیمرخ عارف کامل و عاشق واصل بہا سے نام جانور کہ رہبر کہ سایہ اس اندہ پادشاہ شود قولہ	
دلہ از پرودہ بشہ حافظ خوش لہجہ گشت	تا بقول و غزلش ساز و نواے بکنیم
لہجہ آواز نوا سرود غزل	
مانگو نیم بد و نیل و بناحق نکینم	جامہ کس سیہ و دلق خود از رق بکنیم
دلق حسبہ از رق کود قولہ	
رقم مغلطہ برو فتروالتش نکشیم	ستر حق با ورق مجبہ ملحق نکینم
شعبہ بازی ملحق بیوستہ قولہ	
آسمان گشتی ارباب ہنرمی شکند	تکلیہ آن بہ کہ برین بحر معلق نکینم
آسمان فلک کہ مانند آس در گردن است ارباب شہر عاشقان بحر معلق آسمان قولہ	
شاہ گرجہ زندان نہ بجزمت نوشا	التفات سے صاف مروق نکینم
شاہ مرتد نہ بجزمت نوشد دیگران را محروم دارد مروق خالص قولہ	
حافظ ارفضہم خلّا گفت نگیریم برو	وز حق گفت جہل با سخن حق نکینم
نگیریم برو مواخذہ او سے نکینم غزل	
من ترک شاہد دے و ساغر نمیکنم	صد بار تو بہ کردم و دیگر نے کنم
یک رنگی و یک جہتی خود را بیان میکند کہ اسے ناہان کو سے صلاح مس ترک شاہد الحم و من کہ افتادہ کو سے مجتہد قولہ	
باغ بہشت و سایہ طوبی و قصر حور	با خاک کو سے دوست برابر نمیکنم

دریغ

برین اختصار کرده حاجت تطویل نیست قوله

تلقین و درین اہل نظر یک اشارت
پیرمغان حکایت معقول میکندکردم اشارتے و بکر رنے کنم
معدوم ار محال تو باور نمیکنم

پیرمغان مراد مرشد ک نصیحت او حیات نیست قوله

زابد بطعنه گفت برو ترک عشق کن
محتاج جنگ نیست برادر نمیکنممحتاج جنگ نیست جنگ در کار نیست برادر نمیکنم
هرگز نمیشود سر خود خبر مرا

نا در میان میکند سر بر نمیکنم

ازے محبت آنچنان ستم که از عالم خبر ندارم قوله

شیخم بہ طعنه گفت حرامت مخور
گفتم گو کہ گوش بہر خبر نمیکنم

طعنه خند و مسخرگی قوله

این تقویم پس است کہ چون ابدان
ناز و کرشمہ بر سر منبر نمیکنم

این تقویم سبب آنست یعنی در عالم زندگی می کشم و همچون نا اہلان رشید و ترات نمی فروشم قوله

حافظ جناب پیرمغان مان و قفا
من ترک خاکبوسی این در نمیکنم

پیرمغان مرشد این در اشارتہ بستانہ مرشد غزل

مرا عہدیت بابا مان کہ تا جان و بدن دارم
ہو ادا داران کوش را چون خونتین دارم

از استحکام قول خود کہ با محبوب بود خبر میدہد کہ من غریق بحر ہجران تا زندہ ام اورا و محبان اورا بل نکن

کوے اورا دوست دارم قوله

صفا می خلعت خاطر از ان شمع چگل جویم
فرغ چشم و نور دل از انماہ ختن دارم

چگل بکسرتین شہریت از زمین ترکستان منسوب بخوب وریان و ختن نام دلائیست بہت مشکینہ

منسوب بمشکویان - حامل این بیت آنست کہ انجہ تمناسے دل حزن است از ان خورشید جهان افروز

میتلیم و بغیر از انہ ہج آئندیدہ التجا نمیکنم قوله

الا اسے پیرفرزانہ مکن عیہم بیجانہ
کہ من در ترک پیمانہ دل پیمان کن دارم

فرزانہ دانا حاصل آنست کہ من کہ انستے محبت مسم خود را بکنند اداوت بستم و از رنگ و ناموس

رسته ام ترک میخواری از ماصورت نه بند و قوله	
اشرب خوشگوارم هست یا خوشتر نگارم هست	نذار و بچسب یابسته چنین بایست که من دام
خوشگوار ام و شیرین حاصل است ارعالم و دل شکر یار تبتعالی میگویی که آن یار بی رام و آینهال یارم است	
که لیر از مرمت کار بی ندارم و اسباب عیش و نشاط همه بهیاست میگویی بیدار دل کیل مترب خوشگوارم	
بیکام آرزوی دل جو دارم خلوتی حاصل	چو فکر از خبت بگویان میان انجمن دارم
بگویان مراد از بهان و رقیب ال خبت مراد حسد قوله	
مراد خانه سروست هست کانه سایه قدش	فراغ از سرو بستانی و شمشاد چین دارم
من مسکین دل بآن زهره جبین سپردم از تماشا علایق سر من جستم لسته ام میان محال کوسه ارادت	
مبایات میکنم و میگویی مراد خانه گوئید رورے رالعه و فصل بهار در خار رفت و سیر و نسیان	
غامد گفت یا سیدی بیرون آئی تا آثار مصالح بینی راجه گفت تو درون در آئی تا صانع رایه بینی فعلمه	
متساعده الصانع عن مطالعة الصانع قوله	
خدا را سر رقیب اشب زبانی دیده بهر نیم	که من لعل خا مشوش نهانی یک سخن دارم
خدا را بهر سطر بر هم سر بر نهایی هر صراح در بوستان وصل آمواد از سر سوز و درد آمد لعل لعل تو گم	
دست گویم خدا مالای رقیب الم قوله	
آرم صد لشکر خوبان بقصد دل کمین سازد	بحمد الله و الله بت لشکر تسکین دارم
هر غم که بحال این نا ازان متوجه ابران دل را استمداد هست میکنم و میگویی گم صد لشکر بجهت بحمد الله	
شکر در خلایق ما غزل	
ما حاصل خود بر در میخانه نهادیم	محصل دعا در ره جانانه نهادیم
این کشتی سرگشته بگرداب در افتاد	جان در سر این گویهر یکدانه نهادیم
کشتی سرگشته و در پیران گرداب عشق سر خیال گویهر یکدانه محبوب قوله	
در خرمن صد طفل و زاهد زند آتش	این داغ که ما بر دل دیوانه نهادیم
خرمن کسر توده علیه المیده و غیر آن باکاه قوله	
سلطان انزل کنج غم عشق بجا داد	تا روسته درین منزل دیرانه نهادیم

ببینی شهر ضحی نظای از خنجران رخسار
چشم دارم چو در عالم آیین الدین کن دارم

سلطان ازل حق تعالی - قوله

المنة لله که جو ماییدل و دین شد | آنرا که خرد و پرو فروزان نه ایم
 اسکال این بیت است در محله که عاقله دین بگذارد و بدین شود شکر گفتن نامناسب جوابش آنکه
 خواب در جایی دیگر فرموده که گرد و لایحان عشق گردد که بقتل عقیده شهریه خواب با قتل
 گفته که عقل داری و ما دیوانگان عشقیم صحبت ما تو راست نمی آید و چون دید که آن شخص بهرنگ خواب
 دل مشتعل بنیک آب گل گدشت و دین ربای را کرد و بخت حقیقی اشتغال نمود شکر گفت قوله
 قانع بخجالی ز تو بودیم چو حافظ - خیال کنایت از نمود تجلیات یارب چو که لایست
 بیگانه نهاده ایم یعنی دل بهی کریم که بخجالی از تو خورسند شدم که تقاضای هست نبود
 تجلیات راضی شدن غزل

ما بینمان دوست و دل از دست ایم | هم از عشق و هم نفس جام با ده ایم
 دل از دست داده ایم بقرار و آفت ایم قوله

بر ما بے کمان ملامت کشیده اند | اما کار خود برابر و جانان نهاده ایم
 ازان روزی که شیفته ابرو جانان شد ایم قوله

اے گل تو دوش جام صبوحی کشیده | ما آن شقایقیم که با داغ زاده ایم
 گل کنایه از عاشق و داغ صبوحی کشیده داغ شراب عشق بوقت صبح نوشیده شقایق لاله
 مراد عاشق که با داغ زاده ایم عشق ازلی داریم قوله

چون لاله ام مبین و قبح و میان کما | این داغ بین که بر دل خونین نهاده ایم
 لاله و اربعه نشتی ظاهری من نگا دکن قوله

کار از تو میروم و دے امی دلیل | انصاف میدهم که از ره قناده ایم
 کار از تو میروم یعنی کار و قوت بتوجه تست دلیل را بهر انصاف میدهم از روی انصاف
 میگویم ز راه افقاده ایم از راه و در افتاده ایم و از هم امان باز پس مانده ساده طمع مرا و شایسته
 حسن صورت ارچه معتقد روے ساده ایم اگرچه بظاہر شایسته پرستیم -

قوله

این غزل در بیان صبر و نیست

گفتی کہ حافظ اینہم بزرگ خیال چیست	لغش غلط میں کہ بیان لوح ساوہ ایم
<p>بزرگ خیال کنایہ از بیان ساوہ لغش یعنی بزرگ خیال کہ حافظ کہہ رہے ہیں کہ یہ عیلتو لظہور سے کہہ دتا حال بحال یہاں چیست در جواب میگوید کہ دل میں کہہ رہے ہیں کہ یہاں چیست</p>	
<p>برآورد جناح بالار و پس آئینہ طوطی صمغ غزل</p>	
ماز یاران چشم یار می داشتیم	خود غلط بود آنچه ماینداشتیم
<p>چشم امید قوله</p>	
تا درخت دوستی کے برود	حالیہ رسمیت و سخنے کا شتم
<p>تا راسے آنکہ و باپردہ تا حالیا الحال درین میت معنی صراح آخر است و صراح اول آخر قوله</p>	
گلبن جنت نہ خود شد و لفریب	ماوم ہمت برو بگماشتیم
<p>گلبن درخت گل ہمت قصد گل حسن معنی لفظ راوست اگر لظہور سے لفظ فریب سے لظہور بنیامت اور مرثیہ اعلیٰ ان زبان استقامت قضا کریم واجب الوجود کریم ناز جزاں حدود و حدود بر ممکنات منبسط اگر مانید و لفریبی ظاہر شد امام استارت بریں وارد وجہ دیگر ہر چیز عشق غالب تر معنی و طلب میں میسر و لفریبی لظہور سے آید ابکار بے بکد گریست یعنی لظہور میں</p>	
<p>بقتضای میں تا بہت است قوله</p>	
فت و شکایت کس نہ	جانب حرمت فرو نگذاشتیم
<p>ما شتیم گمہ داشتیم قوله</p>	
گفتہ لو آئین درویشی نبود	در نہ با تو ما چراغے داشتیم
<p>ماجرہ الاغت کرنا قوله</p>	
گفت خود دادی بادل حافظا	ما تحصیل برکے نگماشتیم
<p>محصل تحصیلدار غزل</p>	
ما بدین در نہ پے حشمت و جاہ آمدہ ایم	ازید حادثہ اینجا بہ پناہ آمدہ ایم
<p>پے واسطہ ید دست قوله</p>	
رہر و منزل عشقیم و ز سر حداب	تا باقلیم وجود اینہم راہ آمدہ ایم

رہر و ساک قولہ

سبزہ خط تو دیدیم وز بہستان بہشت	اطلب گاری این مہر گیارہ آمد ایم
سبزہ خط کنایت از صفات بہشت ہستی این مہر گیارہ اشارۃ بسبزہ خط و مہر گیارہ نام	گیا ہے است کہ ناصبت او آنت برہ کہ باشد میان خلق محبوب و موقر و معظم باشد قولہ
ایچنین گنج کہ شد خازن اوروح این	بکدائی بدرخانہ شاہ آمدہ ایم
روح امین جب بیل قولہ	
لنگر حلم تو اے کشتی توفیق کجاست	کہ درین بحر کرم غرق گناہ آمدہ ایم
لنگر کات فارسی سنگ کستی و معروف حلم بردباری غزل	
مژدہ وصل تو کو کہ سر جان بر خیزم	طائر قدر سم از دام جہان بر خیزم
از سر جان بر خیزم نہ اکنم از دام جہان بر خیزم تارک جہان باشم قولہ	
بولائے تو کہ گریہ نہ خویشم خوانی	از سر خواجگی کون و مکان بر خیزم
بولائے تو سو گند بدوستی تو کون و مکان دنیا قولہ	
یارب از ابریدایت برسان بارانہ	پیشتر زانکہ چو گردی زمین بر خیزم
ابریدایت لطف و کرم بارانے فیض قولہ	
تاک اگر چہ پریم تو شبے دست مرا خوشم کن	تا سحر کہ زکات تو جوان بر خیزم
دست مرا خوشم کن اے دربرگیر قولہ	
بر سر تربت من بے مئے و طرب نشین	تا بیویت ز لحد دست فشان بر خیزم
دست فشان رقص کنان غزل	
مہل کہ در غم ہجر تو از جہان برویم	بیاکہ عیش تو از خویش ہر زمان برویم
مہل گنار زمان ساعت قولہ	
گو کہ حافظ ازین دیر و برائے خدا	کہ ہر چہ راے تو باشد جز این بلان ہر یک
راے فکر عقل غزل	
نماز شام غریبان چو گریہ آغازم	بموہباے غریبانہ قصہ پردازم

حافظ این ترنہ پیشینہ پیدا کرد
از بے قافلہ بانالہ و آہ آمدہ ایم

سورۃ النبا سے بہشتیہ ترکہ
کہ جو حافظ از سر جان و جہان بر خیزم

اہل دیار بہر کار در روز متغول میباشند چوں رفتہ ماتمام میرسد و تاریکی شام پیدا میشود ناچار
تنگدل شدہ و زناویہ غریبی و گونہ نامرادی می نشینند اما بجز از شام ریشہ و تہکلات بہت ساراں
شاعران شام باغریباں مست نمودہ فرمودہ موہبہا کہ بہا غریبانہ مانند غریباں قولہ

بیاد یار و دیار آتچنان بگریم زار | کہ از جہان رہ و رسم سفر براندام

عالم را پر آب گل انم تا بجکس اختیار سحر کنند قولہ

من از دیار جہیم نہ از بلاد رقیب | ہمینا بر فیکان خود رسان بازم

بہمن یا مارتے! قولہ

خدا یرام دے احوال را کہ کن | بکو سے سیکرہ دیگر علم پرا فرام

برائے از م بلسہ کم قولہ

خروز پیری من کے حساب بر گرو | کہ باز با صنیہ طفل عشق کے باؤم

کے حساب بر گیر و را دارد و مطور کہہ - قولہ

بجز صبا و شام نمے شناسد کس | عزیز من کہ بجز یاد نیست و سازم

ہمرازم

و ساز ہمدوم و صبا قولہ

سر شکم آمد و عیدیم بگفت روی برو | شکایت از کہ کنم فاکلی ست غمازم

بگفت روی برو سے اے ظاہر و آشکار راحت فاکلیت غمازم ساکن خانہ منست قولہ

ز چنگ زہرہ خنیدم کہ صبیحہ میگفت | مرید حافظ خوش اچہ خوش آوازم

زہرہ نام تارہ مطربہ فلک - - بحسبہ آواز غزل

ہر چند پیر خستہ دل و ناتوان شدم | ہر کہ کہ یادیرو سے تو کردم جوان شدم

خستہ محمود قولہ

شکر خدا کہ ہر چہ طلب کردم از خدا | بر منتہای طلب خود کامران شدم

کامران صاحب مقصد قولہ

در شاہراہ دولت سرمد بہ تختہ تخت | با جام سے بکام دل ہوستان شدم

شاہراہ راہ منراہ سرمد ہمیشہ قولہ

اے گلبن جوان بروالت بخور که کن	در سایه تو بلبل باغ جهان شدم
بلبل باغ جهان شدم خوشگویی حاصل کردم قوله	
من پیر سال و ماه نیم یار بی وفاست	از من چو عمر میگذرد پیر از ان شدم
یعنی من بسبب مرور سال و ماه ضعیف نشدم ام بلکه این ضعف من بسبب بیوفائی آن یار گلخدا رست	
و آن نگار شیرین کار بمنزله عمر من است هرگاه که ادا از من گزیران است پیری بآن روست داده تحت زیر فوق زبر قوله زان روز بر دلم در معنی کثاده شده باب الفیض و الفتح از ان روز	
بر من مفتوح شد کز ساکنان در گه پیر مغان شدم که التجا بمناب مرث آورده ام قوله	
دو شتم نوید داد و بشارت که حافظا	باز آ که من بعفو گنا هست ضمان شهرم
نوید فرموده ان وعد الحق و قال الله لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا غزل	
همان که قصه آن شوخ بیوفا گویم	که باز چون نرسد باز ابتدا گویم
آن شوخ بیوفا کثایت از معشوق خدای را بواسطه خدای رفیق مصلحتی رفیق که شربک مصلحت باشد چو کار من نکشاید چون حصول کار من نشود	

در بیان غزل
نکته

ردیف النون غزل

افسر سلطان گل پیدا شد از تحت چین	مقدمش یارب مبارکباد بر سر و چین
افسراج سلطان گل مشاهدات تجلیات چین دل مقدم پیش آمدن سر و چین عاشقان	
دسا کان قوله	

تا ابد معمور باد اینخانه کز خاک و دشت	هر نفس بابوے تحت می و وز بابوین
معمور آبادان اینخانه دنیا خاک در انسان کامل بادین مراد حقائق و معارف درین بیت تلخیص است	
بحديث که مناره بحضرت اوس است قال عمر ان لا جند نفس الرحمن من جانب اليمين یعنی این بیت آنست که تا ابد اینخانه دنیا معمور باد که اهل الله که خلقت از خاکند هر دم سخنان معارف و حقائق شنوده میشوند که با دانش میدهد سوال این بیت تائید و نیابت مستودن دنیا از اهل الدین	
تائید باینکه الله دنیا بحیفة و طالبها کلاب جهاب آنست که همین دنیا که حقیقتش مسطور شد در حق	

در بیان
ریحان

کما یک تحقیقش متعارفہ و آن پیروانہ الدینا سرمدہ الآخرۃ است و متاعی بس فاحرا بل لیسرہا بس دنیا
مرد و الطائف الہی و مطہر ہستادہات نامتناہی و الی دنیا را نکس آن حوں دیاسے نیل کہ قبطیاں
حول و در وسطیاں آب خواہ انصار گوید دنیا فاکہ انست کہ ماقال در و گنت کند نہ میدانے است کہ
حابلان در و گنت کند قولہ

خاتم جم را بشارت دہ بحسن خاتمہ | کاسم اعظم کرو از و کوتاہ دست اہرن

خاتم جم کہ تازہ اسلم اعظم مرتکال اہرن نفس و بتیطان قولہ

شوکت پوریشنگ و تیغ عالمگیر او | در ہمہ شہنہا مہاشد دستان اہرن

یوریشنگ افزایاب کہ سیر پشنگ بود و نام سیر سازد کہ نام سیر اور و کین بود یعنی این بیت در
شرح بیت سے شاہ نرکان محسوس مریاں سے تندہ مالا مذکور سے و مینو اند کہ مراد آن بود کہ نکست
لئے اولیا و تیغ عالمگیر ایتاں کہ ان تیغ را بر نفس زدہ عالم دل سحر کردہ اند در حجب کتب سیر اولیا کہ
منزلہ شہنہا مہاشد بادشاہان است و استانی کہ بر آں آتایں انجس شخص دادہ اند قولہ

خنگ چو گانی چرخ رام شد در زیرین | شہسوار سے خوش بیدان آمدہ گوی زین

خنگ اسب چو گانی اسب کہ در گوسہ و گکان باس متوافق مزاج بود چرخ فلک خنگ چو گانی
اضافہ سیاسیہ خنگ چو گانی چرخ رام شد در زیرین یعنی گردش آسمانی بر مراد تو گردیدہ
و رد متو آوردہ شہسوار عاشق و الف ندائیہ مخدوف میدان میدان سلوک و عشق گوئے
بزن لے میدان عشق نما قولہ

جوئبار ملک را آب از شمشیر تست | تو درخت عدل بنشان پنج بدخواہان

جوئبار رحم سے بزرگ اکثریت حبیبہا خود را بتیہ و جوئبار ملک کتا بہ از وجود و نیز سلوک آب ترمی
و تازگی شمشیر مراد ریاست وجود و بموجب اقتلوا اللہ اسکہ سیوف المجاہدات یں درخت
عدل بنشان یعنی خصائل مامضیہ را بر صفات مرضیہ ظلمہ بدخواہان نفس و بتیطان قولہ

بعد ازین شکفت اگر با گہمت خلق خوش | خیزد از صحرا سے ایرج نافہ متکفین

بعد ازین شکفت اگر کنایہ سے حاصل شد گہمت بر سے خلق خوش زہد و صلاح ایرج نام سیر
فرمودن والی ایران زمین جہن فرمودن ولایت ایمان سیران تہمیت کردہ دیاسے سیر و ترواں

رمضان فات آن بتور پسر بزرگ داد زمین ترک و حسین و مضافات آن در اقطاع سلم آورده و میان
 جهان و سرزمین و کین و امپراز و طبرستان و بیشتر حد و دوشام بلایرج و ادجون تور و سلم در اقطاع ہا کر
 بخش قوی شدند بکینہ آنکہ فریدون ایشان را باطراف ملک و ولایت داد و تختگاه براسے پسر خود کہ ایچ
 است دادہ و پدر باغی شدہ و خروج کردہ ایرج سلامت قلب داشت بران بدختان رفتہ و گفتہ در دست
 ولایت مرا خطاے نیست غلطی فریدون است اکنون پرشما آمدہ ام ہر جا کہ بداید بمانم و در سردزان
 زینہار خواران ہمانی کردہ آخر الامر در حالہ شراب سہر بریدہ بر پدر خویش فرستاد و فریدون جہنم و فرغ
 بسیار کردہ ایرج پسر نہشت فریدون منوچہر پسر دختر ایرج را پروردہ چون بزرگ شدہ شایستگی تاج
 و تخت داشت تاج و تخت ایران بدو دادہ با انتقام ایرج پسر را و منوچہر سلم و تور را در جنگ کشتہ و سر
 ایشان بر جد فرستادہ بنیاد مخالفت ایران و توران ہمین است و نیز نام پادشاہ کہ یکے از سران لشکر
 یکسر و شاہ بن سیاوش بود صحراے ایرج بیابان سلوک و عشق مشک خشن معرفت قولہ
 گوشہ گیران انتظار جلوہ خوش میکنند | برشکن طرف کلاہ و برقع از رخ قمرین |
 گوشہ گیران راہان عزت لشین برشکن طرف کلاہ بسادہ آسستگی تمام برقع از رخ
 بر قمرین بحال خود ہما . قولہ

اے صبا بر ساقی بزم آنا یک عرضہ دار | تا از ان جام زرافشان جرعه بخشین |
 آنا یک ادب آموزد و دکان و پادشان شیراز را آنا یک بسبب آن گویند کہ سعد زنگی آنا یک سلطان
 سخر بود بحشے در حالت سستی سعد زنگی و سہ نفر دیگر را بادشاہی دادہ بود بعد وفات سلطان
 ایشان آنا یکی بر خویش مستقیم دہشتہ و برادر سخر را بادشاہ می گفتند قولہ

مشورت با عقل کردم گفت حافظ موی نوش | ساقی اے دہ بقول مستشار مو تن |
 مشورت با یکدیگر اندیشیدن مستشار کسے کہ اورا بشورت و ریز پرند مو تن کسے را کہ امینش گیرند
 یعنی در عشق و دمی مشورت با عقل کردم و توبہ خوش را با آدم گفت اے حافظ با دہ نوش پس اے
 مرشد در بیان حقائق و معارف میکوش کہ من بدستوری مستشار مو تن از تو طلب امنی می کنم کہ عقل
 خورہ بینم چنین حکم کرد سوال عقل عشق ہر دو متضاد است آنچنین مشورت از عقل نخبہ جواب عقل
 آنا قصہ بسبب عدم توقف او بر خوبہا و عشق و محض نظر گماشتن بر خرابی او کہ در ہدایت بود و نہر عشق ہمیشہ

اما عقل کامل هر چند در مدایت خرابی میاید اما بسبب تیریشی می داند که درین خرابی سحرست و درین
سحر گنج این اشعارت بدست دهن من الهما و الاصره الهما و الاکر غزل

اے نور چشم من سخن هست گوش کن | چون با غرت پرست نبوشان و نوش کن

ساکن طریق یقین نصیحت میکند چون حسن و حالت مداوح کمال است خوشه جینان دانه حال را
مردم کس و لب است نکال ما وید طلب را بشیر بی از رلال وصال حوسیل سازد این سخن نصیحت
و لذیر را مخلص تمام بنمود که طریقه وصال حاکمان لغیر ازین نیست قوله

بیران سخن بتجربه نگفتند گفتت | بان اے پسر که پیر شوی بند گوش کن

سخر به از موده بان است یار شو قوله

بهره شننده سلسله نهها و دوست عشق | خواهی که زلفت یار کنسی ترک هوش کن

حاصل این بیت آن است که حصول عشق مر فوی العقول اوست الا الهاب را اوست ارمالات است آنکه
ترک این عقل معاش که در انگیزه وقت سلاکت نماید وصول بمقام عشق معلوم قوله

نسیج و خرقة لذت مستی بنخشدت | بهمت درین عمل طلب از مرفوش کن

نسیج و خرقة زهد و بارسانی که لازم هستی است بهمت توجه در تعبیل طلب عشق میفروشد مثنی و در قوله

بادستان مضائقه با عمر و مال نیست | صد جان فدای یار نصیحت نبوش کن

مضائقه تنگ گریش مراد بدارد اشتیاق نبوش شنونده حاصل این بیت آنست در راه دوست مریدان و اینها
نظر ناپدید و همه بایاحت زیر که حال و دل و سر و تن در دیوال به طعیل سگان اوست قوله

در راه عشق و سوسه اهرمن لبست | هشدار و گوش دل به پیام سوزش کن

اهرمین دیو سوزش جبرئیل و مهر و رشته - حاصل آنست طریق عشق و محبت دعایت خلیه و خوف
و قطاع الطریق دست یاطیس بسیار است مایه که علامت آن بشناسی مار حار و حسی و در نه ای قول

برگ نوا تیه شد و ساز طرب نماند | اسی چنگ ناله بر کش و اسی دف خرش کن

برگ لوا اسباب نادی طرب شادی قوله

ساقی که جاست از موصافی تپی سباد | چشم عنایتی بمن در دوش کن

درو نوش عاشق قوله

نہایت
مستور
نہایت

سرسر و قباے زرافشان جو بگدزی

ایک بوسہ نذر حافظ پشیمند پوش کن

نذر بر خود واجب کردن غزل

لے شام کوے ماسفہ کن

وے صبح بحال ما نظر کن

شام نہ صبح دم را ایام ہجر و حجاب کثرت صبح نہ شام مراد وصل و عالم وحدت ظلمت شب
کنایہ از شدائد شب ہجر شب ظلمت شب ہجر سحر کن ہجر وصل مہل کن خود را بر تیغ او پیکر کن
این شدائد ہجران ما ماندن ساز ناوک آتہ چوین خالی میان آن میر نادک دہشتہ اندازند بیش تر
نیز ہستمال میکنند دم در کش خموش باش و سخن مگر بلا ہشیار تو غزل

اے ماہر سے منظر تو نو بہار حسن

خال و خط تو مر کہ لطف و مدار حسن

منظر جاے نظر محل مرکب جاے قرار و نیز باید دست کہ بر کار را دو قلم است یکے ثابت و یکے گردنہ
گردنہ را مرکز گویند ثابت را مدار مدار اصطلاح بچمان آن را گویند کہ در میان قلمین مرکز ہر دو قلم

در چشم پر خمار تو پنهان فسون سحر

در زلف بہیقار تو پیدا قرار حسن

فسون منتر زلف بہیقار اشارت بتغیرات سلسلہ موجودات کہ ہر ساعت بنوعی دگر است قولہ

خرم شد از ملاحت تو عہد دلبری

فرخ شد از لطافت تو روزہ کار حسن

خرم خوش فرخ مبارک لطافت پاکیزگی و موزونی و سبکی حرکات و صفائی رنگ قولہ

حافظ طمع برید کہ بیش نظیر دوست

و یار نیست غیر تو اندہ دیار حسن

و یار شب یک قولہ غزل

اے خسرو و خوبان نظر سوگو دار کن

میلے بہن سوختہ بے سرو پا کن

دار ددل درویش تمنائے نگارے

زال چشم ہیست بیک غمزدہ واکن

درویش مناس تمنائے بار بار بارندہ قولہ

اگر لاف زندہ ماہ کہ ماخم بجمالت

بنمایے رخ خویش و رنگشت نما کن

ماخم مانند ہستم انگشت نما در دمیوب و در غایت شہرت قولہ

اے سرو چہان از چہن دباغ زانی

اخرام درین بزم و دو صندلہ قبا کن

چہان چہندہ و خزان قبا چاک قولہ

ابدل شدگان جود جفایا بکے آخر	آہنگ و فاتر لب جفا بہر خدا کن
دل شدگان عاشقان غزل	
اسے باویر دہ آن گل نورستہ باز کن	گوہر فروز لاله رخ و غنیہ باز کن
<p>گل نورستہ محبوب باز کن دہ ساز کن یکس جام مصع کما تہ از شراب اردو کرفت خار دہ مطرب مراد عشق سپیر کار مرشدہ در سر از کن در مد ترانہ سرودہ و مراد شعر و سخن یارب ز کنج عافیتش بے نیاز کن ہم در عافیت سرور مار و نوین عشق دہ تا در حد میر و غزل</p>	
لے بت آب حیات داسے قدت متون	اسوخت خورشید خاور و شطت نشان کن
بوسہ میخوایم تو لب را بدندان میگویی	میکنی جانم جراحت بار دیگر جان من
لب بدندان گردیدن حسرت و انوس کردن جراحت مجروح قوله	
مرد حافظ و عنایت در گردن تو خون من	و ادمن بہ تانہ از تو روز محشر و المین
ذوالمین جن تھا کہ صاحب مستہا است غزل	
بالا بلت عشوہ گرو سر و ناز من	انگذاشت در فراق تو عمر دراز من
بالا تہ سرو ناز منی است از سر و عمر دراز عرقام قوله	
دیدنی دلا کہ آخر پیری و زہد و عسلم	با من چہ کرویدہ معشوق باز من
معشوق باز شاہد قوله	
گفتم بدلق زرق پیوشم نشان عشق	غماز بود اشک عیان کرد از من
<p>غماز جیلور عیان ظاہر قوله نقش بر آب میزند از گریہ حالیا ہ نقش بر آب نیز شست و شوی میکنم دینر نقش بر آب زدن کار لایع کن حالیا الال تاکہ شود قرین حقیقت مجاز من عاز من حقیقت مبدل شود قوله</p>	
میتیرم از خرابی ایمان کہ سہرہ	محراب ابروے تو حضور از نماز من
ایمان در یافت حق - قوله	
از آب دیدہ بر سر آتش شمشہ ام	کو فاش کرو در ہمہ آفاق راز من

سوزن دران بر دستہ ہذا
 حافظ سبکین آواز کرد و دستہ فلان
 جہاں جہاں

سوزن دران بر دستہ ہذا
 حافظ سبکین آواز کرد و دستہ فلان
 جہاں جہاں

کو بجان عربی اشارت بآبدیده راز عشق قوله

یارب کے آن صیا یوزد کز نسیم او | گردو شمامہ کر مش کار سازین

صیا توجه شمامہ خوشبو کار ساز سازندہ کار قوله

برخود جو شمع خندہ زنان گریہ می کنم | تابا تو سنگدل چہ کند سوز و سازین

سوز سوزن ساز سازش قوله

زاید چو از نماز تو کارے نمی رود | ہم مستی شبانہ و راز و نیازین

کارے نمی رود حصول مرادے گردو شبانہ ہر حدیث بران گذر نیاز حاجت غزل

بر فکس و صفت زندان نظر و بہتر ازین | بر در میکدہ یکن گذرے بہتر ازین

زندان عاشقان میکدہ عشق قوله

آنکہ فکرش گرہ از کار جهان بکشاید | آگودیرین نکتہ بفرمانظر و بہتر ازین

کرد از کار جهان بکشاید امور بر بستہ عالمے را کشایشے دہر قوله

ناصحم گفتہ کہ جز غم چہ ہنر دار عشق | گفتہ ام خواجہ عاقل ہنر و بہتر ازین

ہنرے بہتر ازین بہتر نہیں دیگرے خواہی قوله

اکلک حافظ شکون شاخ نباتت بچین | کہ دین باغ نہ بینی ٹرے بہتر ازین

اکلک تمام شریوہ غزل

بہار گل طرب انگیز گشت و تو بہ شکن | بشادی رخ گل پنج غم زول بکین

رخ گل شایات تجلیات قوله

ز دستبر و صبا گرد گل کلالہ بہین | شکنج گیسوے سنبل نگر برو حسن

دستبر و غلبہ و پاکدستی گل رشادہ کلالہ سے از لعل شکنج بضم چین گیسو و موافقت قوله

رسید باد صبا غنچہ از ہوا داری | ز خود برون شد و بر تن دید پیر آہن

باد صبا باد شرفی بشیر از اکثر اوقات و در لطیف و موافق طبع ظاہر است ہوا داری و پیر آہن قوله

عروس غنچہ بدین زیور و ہمہ خوش | معائنہ دل و دین می برد بوجہ حسن

وجہ حسن نیکوترین وجہ قوله

حافظ از خصہ ہنوت بگو عاشق سے صبا
بارشادہ و دستبر و پاکدستی انگیز گشت و تو بہ شکن

صفیر بلبل شوریده و فغیر هزار	برای وصل گل آمد برون قلعه خان
صفیر آواز شوریده عاشق فقر فریاد هزار عاشق غزل	
چند آنکه گفت غم با طیبیان	درمان نکردند مسکین غریبان
طیبیان مستوقان و مرشدان مسکین غریبان عاشقان قوله	
درج محبت بر مهر خود بست	یارب مباد اکام رقیبان
درج بسم بر آیدان درج محبت اصافه میانه بر مهر خود بست لقمه دوراه میافت	
مباد اکام رقیبان یعنی آن مهر شکست خود و لقمه در محبت راه نیاید رقیبان کام دل نرسد	
آن گل که هر دم در دست خاست	گوشه دم بادت از عند لیان
گل مستوق خار رقیب عند لیان عاشقان قوله	
یارب امان ده تا با زبند	چشم مجان روی جیبیان
مجان عاشقان جیبیان مستوقان قوله	
ما درو پنهان با یار گفتیم	نتوان نهفتن درد از طیبیان
درو پنهان سوز عشق قوله	
خافظ نه گشتی شیدا ای گیتی	گرے شنیدی پند ادیبان
شیدا دیوانه گیتی ریزگار ادیبان ادب و دیندگان غزل	
چو گل هر دم بویت جامه بر تن	ز تخم چاک از گریبان تا بدامن
من از دست غمت مشکل برم جان	ولے دل را تو آسان بر دی اذن
از دست غمت سبب عشق تو مشکل برم جان حال است که جان را بسلامت برم قوله	
بقول دشمنان برگشتی از دوست	نگرد و بهیچس بادوست دشمن
دشمنان رقیبان دوست کما به از خود قوله	
دل مرا مشکین و دریا میداند از	که دارد در سیر زلف تو مسکن
دریا میداند از لیبی یا مال کس و نیز کار دریا انگندن عسارت از تطیل و اجمال که میداند	
دریا سحر کار کس مسکن حای سکونت غزل	

عذبت و غصه دوران رجم جو حافظ
بقول مطرب و فتوا سے پر صاحبان

رسول

سرم

جود الیست در زلف تو حافظ
بدرین سان کار و دریا مشکین

چون شوم خاک روش دامن بهشتانند ز من	ورگبوم دل مگردان روگردانند ز من
خاکش خمیرین بر محبوب دامن افشانند اعراض کردن و متنفر شدن دل مگردان رحمتی بقوله	
عارض رنگین بهر کس مینماید همچو گل	ورگبوم باز پوشان باز پوشانند ز من
همچو گل سفت روی رنگین بقوله	
چشم خود را گفتم آخر یک نظر سیرت بین	گفت میخوای مگر تاج و خون را انداز من
مگر بسے تحقیق بقوله	
اوه بخونم تشنه و من بر لبش چون شود	کام بستانم از یاد او بستانند ز من
کام مقصد بقوله	
دوستان جان و ادم از بهر دالتش بگریه	کو پیچیده مختصر چون باز میمانند ز من
چیز مختصر اشاره بدین بقوله	
اگر چه فراموش تلخی جان برآید حیف نیست	بس حکایتهاے شیرین باز میمانند ز من
فراموش عاشق بقوله	
ختم کن حافظ که گزین سحرانی در عشق	خلق در هر گوشه افسانه خوانند ز من
زین دست ازین نوع غزل	
خدا را کم نشین با خرقه پوشان	رخ از رندان نئے سامان پوشان
محبوب را که آینه نشسته داشت با اهل شید و تربت میگویی که اسما بهر خدارا بواسطه خدا خرقه پوشان	
درویشان مقلد رندان نئے سامان عاشقان سرشته بقوله	
درین خرقه بے آلودگی هست	خوشا وقت قباے با ده نوشان
درین خرقه اشارت بزیب و روشنی آلودگی رویه یا با ده نوشان عاشقان بقوله	
تو نازک طبعی و طاقت نیاری	اگر اینها سست دلق پوشان
دلق پوشان مریان بقوله	
درین صوفی و شان دروے ندیدم	که صافی با دعیش فردوشان
دریصوفی و شان دروے ندیدم یعنی درین اهل صومعه که گرفتاران رویه ریاست دروے	

در عشق ندیم فروز نشان مانشان قوله

بیا وغبین این سالوسیان بین	قدح خونین دل بر ربط فروشان
----------------------------	----------------------------

لیس از حرقت پرستان محترقات در طلب اینان دل خوراس و اگر دین معنی تشکے داری سیاه بین
در مکر این مکاران که چون قدح دل جوشان و چون بر ربط حروشان اسے در حلا بوق و عیش و
ساز حطوط العسائی مستول اند و ملاحش و حروش و لوله حق مینمایند که آن نمود از فضل و امر و نیکوئی

چو شتم کرده مستور نشین	چو نوشتم داده زهرم منوشان
------------------------	---------------------------

مستور پوشیده نوش شیرین و آسجیات - غزل

خوشت از فکرے و جام چه خواهد بودن	تا به بنیم که سر انجام چه خواهد بودن
----------------------------------	--------------------------------------

سے و جام کایا از سے خواری و شاید بازی سر انجام عواقب امور قوله

پیر میخانه چه خوش گفت معما و دوش	از خط جام که فرجام چه خواهد بودن
----------------------------------	----------------------------------

پیر میخانه مرتد معما سے معنی و در اصطلاح شعرا عمارت از کلام سرورن که دلالت کند بر طریق رمر
و ایما براسے و زیاده از ان بطریق کلب و تشبیه یا بحساب حمل یا بوجهی با سیم صنم سے خوانده باشی
بار نام صنم به جتم وارد دوائے بیت نیست . با سیم شجاع سے و دخت دوستی نشان که کام دل
ساز آرد و نهال دخی بر کن که بیج نمیشناسد . و این را اقسام بسیارست حدیثی است خلاصه بنابر
مختصر کرده شد قوله

باده خور غم مخور ویند مقلد میوش	اعتبار سخن عام چه خواهد بودن
---------------------------------	------------------------------

مینوش مشد قوله

مرغ کم حوصله را گو غم خود خور که برد	فکر آنکس که نهد دام چه خواهد بودن
--------------------------------------	-----------------------------------

مرغ کم حوصله اهل ظاهر دام سرورن کنایت از هوا سے نفس و لذات دنیا سے است که طالب
حق را مگر می که بر خور دم کند در طلب قرب حق ساعی بود و حساب راجست و جو نماید و بر جم حق و کم حق
سرور نماید بود انا که حق بجهله مار از کمال معنی سر بلند ساخت پس براسے آزمایش مار در بیایستی
انداخت تا هر که دوسے طلب خود رویش و سودا سے وجود مطلق بود ملات نپردارد و کارام و زلفرا
نیندازد و هر که در طلب حق را از ترس و مکر و کز لذات و مشهورات گردد کما قال الله و لقد خلقنا الانسان

ز دلگرمی تا نظیر حذر باش
که داد و ستد جوان و کسب جوان

بروز از دل حافظ بوف و چنگ و غزل
تا جزا سے من بدنام چه غراب بد بودن

فی احسن تقویم ثم رد دناه اسفل سافلیین قوله

دست رنج تو همان بکه شود صرف بکام | تا به بنیم که بنا کلام چه خواهد بودن

دست رنج حرد و پیشه صرف خرج بنا کلام لایار - غزل

دانی که چیست دولت دیدار یار دیدن | در کوسه او گدائی بر خسروی گزیدن

دیدار روست و پیدا و ظاهر خاقانی سے اگر بہت خود جائے گفتار نیست و لیکن شنیدن چو دیدار نیست
و نیز بچنے دید سے این سبب ہا بر نظر لایار دست ہے کہ نہ ہر دیدار صنعتش را منراست و قوله

بوسیدن لب یار اول نزدست گذار | کا خر ملول گردی از دست لب گزیدن

بوسیدن لب یار کنایہ از حصول نمودن جذبہ عشق و محبت کہ در اصطلاح صوفیہ بوسہ کنایہ از جذبہ
عشق و محبت بود اول کنایہ از دنیا کہ نشاء الاولی و آخر عقبہ کہ نشاء الاخری و مراد از ہر دو بدست
و نہایت معنی گفت کہ حاصل کردن جذبہ عشق و محبت در دنیا از دست مد کہ اگر از حصول آن بے بہرہ
مانی در عقبہ طول شوی از دست لب گزیدن حسرت و افسوس خوردن یعنی ہجرت نامہ ان ظاہر است
خود را متراش کہ بمقتضای داعیہ با حق یا تبارک الیقین بظاہر بندگی خیرہ شدہ و دغوض در
باطن نمیکند و از عرفان بہرہ نمیسازند تا در عقبہ بدیدن مراتب عارفان افسوس خوردی حسرت ببری
من کان فی ہذہ الاثمی فہو فی الآخرۃ اعمی قوله

نقصت شمار صحبت کہ این دوروزہ منزل | چون بگذریم نتوان دیگر بہر سیدن

دوروزہ منزل دنیا بموجب مزرعہ الاولی و الآخرۃ - دیگر اگر چه دنیا طریق بسیار دارد اما آنچه
اہل حق را بدو گفتگو است یا بشریت یا طریقت و راہ دیگر کہ منجر بہ تقاوت است ازان اغماض
می نمایند و سخن در نمی آرند کہ تعلق بشیطان دارد و مارا راہ بسوسے رحمن باید ان عبادی
لے لک علیم سلطان یعنی چون درین دوراہہ منزل صحبت عارفان ترا دست و دہر و مادی
از غیب رسد فرصت را غنیمت شمار و کار سے کہ حاصل کرد نیست از دست گذار و کار مر و زلف و انگشت
کہ چون فرصت از دست رود و خبر ندانست حاصل نشود و نیز دوراہہ انانست کہ چون اہل ظاہر و مجاہد کہ
بالحقیقہ منجی اند بیک طرف نشاید دیگر سے را کجا گنجایش ماند فافہم العبارة العاقل تکفیه الاشارة بمنزل

دلبر جانان من بر دول و جان من | بر دول و جان من دلبر جانان من

گوی برقت حافظ از بادشاہ منصور
بار سہ سال پیش او در دولت ابروین

این دل حیران من والد شیدا محبت | والد و شیدا تست این

والد تیغ شیدا دیرانه قوله

روضه رضوان من خاک سرکوی دوس | خاک سرکوت دوست روضه رضوان من

روضه رضوان بهشت والد کریم تاواذ فغان فریاد دستور

« من اودم » غزل

در بدخشان لعل گرازنگ و آید بولن به بدخشان نام شهریت میان خراسان و
هندوستان معدل لعل در احسانت رکنی بسم ند خالص منسوب و رکنا باد که حتمه البت
در شیراز شبراز نام تهری انبارس و اورا معمره عمر و لیت گوید چه اوبابی است و غل آباد
کرده سلیمان دم است شک دزد و راهزن و مکاره و منوخ و غب غش لعل آب تیره
دیکه خیانت کرد زاق لعل ریاد لعلات و اسه آه و شور نوا آواز که بر اصول
سرود مانند چنگ نام ساز غزل

زور در اسی و تبستان مانور کن | هو اسه مجلس روحانیان معطر کن

تبستان محل ویرکایه از حتم روحانیان عاتقال که لصفات ملکی شصت شده اند قوله

بچشم و ابروی ساقی سپرده ام دل جان | بیابا و تماشا س طاق منظر کن

چشم و ابروی ساقی کسایه از معربان منور منی است که الیحبوب حقیقی دایه سطلون حقیقی
بحکم الحاد فطره الحقیقه بحبت ماری آناسته ام و بلاه تماش داده بیرسته ام بیابا
تات س طاق این منظر ما و این ستاق را تا کا امت خزا قوله

ازان شمال و الطاف حسن خوش که تر است | میان بزم حرفیان چو شمع سر بر کن

شمال حواد عادتها حرفیان عاشقان قوله

بگو خازن جنت که خاک این مجلس | بتحفه بر سوسه فردوس دعو محمد کن

خازن جنت رضوان فردوس نام منت مجمر عود سوز قوله

حجاب دیده ادراک شد شعاع جمال | بیاد خرگه خورشید را منور کن

حجاب بکسرده ادراک در لغت بمعی در رسیدن بکس لایه که احد من العالمین شعاع روشنی

خطه روحان من لعل کمال خیانت
نکته کمال خیانت حافظ خزان

بزم عریض
بزم عریض

مات

خرگه زده ازخیمه خورشید محبوب حقیقی خرگه خورشید کنایه از دل خود بموجب کایسعی ارضی و کلامی
 و لکن بسعی قلب عبیدی المؤمن معنی آنست که عشق مجاز بموجب العشق حجابیده در نیت
 و اراجائی گشته که تراد یافت نمیتوانم که بیاد این دل مرا که خانه مخصوص است که لایسعی ارضی و کلامی
 و لکن بسعی قلب عبیدی المؤمن منور ساز قوله

چو شادان حمین زیر دست حسن تواند	گر شمه بر سمن دمانه بر صنوبر کن
---------------------------------	---------------------------------

شادان حمین مجربان و نیا و نیز مشاهدات قلبی زیر دست حسن تواند بر تو حسن تواند قوله
 طبع بقیه وصال تو حمد مانبد

حوالیتیم بدان لعل همچو شکر کن

لقد وصال اضافه بیانیه حد مانبد و بموجب سیاهات مال الشراب و رب الارباب لب مراد
 لطف و نجلی اسم مشکلم که موجب فناء عاشق است قوله

افصول نفس حکایت بے کز ساقی	آلو کار خود مرده از دست و مر باغ کن
----------------------------	-------------------------------------

افصول نفس نفس فصول ساقی کنایه از مرشد ساغر پیاله دور اصطلاح چیزے را گویند
 که در و مشاهده الوار غیبی کنه اینجا کنایه از دل عارف سز که مشحون معارف بود معنی آنست که
 اے ساقی نفس هرزه گو حکایت بسیار میکند و حجت میثاری آمد تو بدان ملققت مپاش مقصود
 از دامن مپاش و ب بیان حقائق و معارف بسا لکان میکن و مسترشدان را خطی می بخش قوله

لب پیاله بوس انگهی بستان ده	بدین دقیقه دماغ مرا معطر کن
-----------------------------	-----------------------------

لب
لطیفه

در مجلس بے پرستان رسیده است که ساقی چون پیاله برگزید از رویه تنگیم بوسی داده بستان میدهد
 و لب پیاله بوسیدن کنایه از حصول نکات عرفان سات است دقیقه چیز بے باریک مراد
 نکات عرفان که از دل میخیزد معنی آنست که هر سخن و نکته که از دولت خیزد از آن تحتل گشته بمسترشدان
 خود گو باز گوید و بدین دقیقه دماغ طالبان را میجوی و معطر ساز قوله

ستاره شب بجران نمی فشاند نور	بیام قصه بر آ و چراغ مه بر کن
------------------------------	-------------------------------

ستاره کنایه از محبوب مجاز معنی آنست که محبوب حقیقی مسألته میجوید که محبوب مجاز ستاره وار در شب
 بجران میدرخشد و نور بجا میان می بخشید اکنون که بوس حقیقت بمشام من رسید و کام طراوت
 حقیقت چشید آن محبوب مجاز نورے نمی فشاند بیام قصه و جو و بار بے و چراغ ماه جمال خود را بر افروز

وہاں ہے غنیمت بیاں قولہ

ازین مرقع پشیمونہ نیک در تنگم | بیک کرشمہ صوفی و شمع قلندر کن

مرقع خرقہ زہد پار سائی نہ نیک سیار و لفظ نازانہ کرشمہ ظہور و تعلی و ش مانند قولہ

اپس ہاذا ملا نہست عیش و عشق مہر و ناز | از کار ما کہ کنی شعر حافظ از بر کن

غزل

از ہر یاد

از جو رخ جریخ بفریاد ماسلمانان | افلاک کلین من مستمن بستہ میان

جو رخ جریخ گردش طلئی کہ نزل بلالہا دواست بنیاید۔ زمان زمان ساعۃ مساقہ ملول
 و لنگ و دلگیر نہال درخت لوت شانہ نظیر ماسد وجہ روست و طریق منعم صاحبیت
 کہان و مہمان خرداں و نزرگان رہین گرو المنت بار نعمت برگردن کس نہال
 کہ از عہدہ شکر آن بر نمیتوان آمد و این جریخ عیرے رانی منو پیر و جوان ہمسگی غلغ
 چہ قاعدہ است کہ ہر حالکہ مذکور دو چیزے شود کل مراد دارند چوں عجم و عرب و روم و زنگ
 در دزد و شب و سیاہ و سفید معدن کان۔

غزل

شاہ و شمشاد قدان خسرو تیرین و ناز | کہ بزم گان شکستہ قلب بہ صفت شکنان

شمشاد قدان و تیرین و نہان محموداں قلب فوج صفت شکنان ساربان تیرین و نہان
 معشوقاں و شاعران گزیدہ قولہ

اما کے از سیم و زرت کیسہ ہی خواہد بود | ایندہا بشنود بر خور زہمہ سیم ستان

سیم و زہمہ سیم و زرت کیسہ ہی مناس بر خور مینے حاصل ماسیم سیم الٰہ مستحق فوج

کہ از فزہ نمی لیست مشو مہر بلور ز | تا ناخلو تگہ خوردہ تہری جریخ زمان

سست مشو کہ ہستی مہر بلور عشق حاصل کس جریخ زنان رقص کنان قولہ

بر جہان تکیہ کن گردے میداری | شادی زہرہ جبینان خورد نازک بنان

بر جہان تکیہ کن اعتماد میں جہاں مافی منہا گردے میداری اگر قدح وجود بر از رندی
 میداری دیا آگہ در پیش و عشرت ہستی شادی زہرہ جبینان خورد نازک بنان بلکہ در

۴۴
 شرح دیوان حافظ

محبوبان و مجالست معشوقان که کنایه از عرفا که بر مرتبه محبیت رسیده اند بسر برد فرشته از دیدار ایشان
ما سلسله نطقه

پیر پیمانه کش ماکه رواش خوش باد | گفت پرمیز کن از صحبت پیمان شکنان

پیر پیمانه کش بر شد رواش خوش با دول اورا شاد دارا د پیمان شکنان ظاهر پرستان
که روز است با خدا عهد بسته اند که قالا با علی و الحال کان عهد را فراموش کرده گرفت را سباب و تعلقات
دنیوی گردیده اند قوله

و این دوست بدست آرزو دشمن بکسل | مردیزدان شو این گذر از اهرمسان

و این دوست بدست آرزو دشمن بکسل دارد واصل شود و بختل صحبت با دوستان که عاشقانند در
نزد دشمن بکسل و اعرض عن الجاهلین و نیز دشمن کنایه از نفس و شیطان مردیزدان شو خود را در
کاد بار خدا کن ایمن گذر از اهرمسان از دوسایر نفس و شیطان ایمن باش چه به محال است
چون دوست دارد و ترا که در دست دشمن گذارد ترا قوله

با صبا در چمن لاله حس می گفتم | که شهیدان که اند این همه غمین کفنان

صبا کنایه از مرشد چمن لاله مجلس عشاقان خوانین کفنان عاشقان قوله

گفت حافظ من و تو محرم این راه نه ایم | از موعول حکایت کن و شکر دهنان

سخن از محبت و محبوبان باید گفت غزل

شراب لعل کش و در محبتیان مین | خلاف مذسب آنان جمال اینان مین

شراب لعل محبت حقیقی مه جبینان عارفان حقیقی که از شفاع آفتاب احدیت نور می بجوایه اقتباس
کرده اند که نور القمر مستفاد من نور الشمس آنان اشاره بزهان ظاهر پرست اینان اشاره به جبینان
قاعده است چون اشاره بمشارایه واحد قریب کنند این گویند و اگر بمشارایه بعید کنند آن گویند که ادبی را
طرفه مجویست که کفر فرشته سرشته و ز حیران و اگر کنند میل این شود بدینین و و کنند میل آن شود بدینان
و باید دانست که حیا خجسته اشارت بمشارایه محسوس کنند بمشارایه معقول تصور و ذهن نیز کنند این که
می گویند آن بهتر حسن و یا را این دارد و آن نیز هم یعنی اینکه گویند یعنی اما و ملاحت از حسن بهتر است
یا را هر دو دارد و چون امر معقول نسبت با محسوس یک گونه بعدی دارد و لهذا لفظ آن که مفعول برای بدست

استانکدردی امداد انما ان زاهدان و متکبران معنی آست که اسے دل در محبت حقیقی مدای و مددے
ساقی را قبلہ پر او خود ماہر طلاف زاهدان خود تراش سیتہ مال عارفاں باش قوله

سج

بیر دلی طبع کسند ما دارند | دراز دسنی این لوتہ آستینان بین

دراز دسنی منہ بہتی بافتنای فطرت کو تہ آستینان مرقودا داری معنی آست این مرجع بیان
کہ کسایتا عرفا است بریر دلی طبع کنند ما دارند و ملکہ بہتی این میسر و بیایان سین کہ بیچ نمی بردارند
و کجوبین سرفروغنے آرند از نجاست کہ قال ہ ان اللہ یحب العالی الہم یسیر و می قوم گارین
تا بہر ادرسی قوله

بخیرین دو جہان سرفروغنے آند | دماغ و کبر گدایان خوشہ چمنان بین

بگوین سرفروغنے آند جیا بخیر بزرگے فروغہ الہی دیار بہتیمان دہ و حقے راہ وستان خود دہ
مدماغ ایشان نگاہ کن کہ جیہ بے پروا اند و بیچ ہم حقے و دنیا نے بردارند قوله

گرہ زابر وے مشکین میکشاید یار | نیاز اہل دل نازنازینان بین

بہت نوح چین از ابرو می کشاید و رحم دلی را کا میسر یار اہل دل عاشقان نازنینان مستوقان قوله

حدیث مہر و محبت ز کس نمی شنوم | وفا و صحبت یاران تو نشینان بین

عجب وقت بردادہ کہ اسم محبت ارمیان برخاستہ قوله

اسیر عشق شدن چارہ خلاص نیست | ضمیر عاقبت اندیش بیتس بدینان بین

علاج خلاصی انہن نبود و دیوی غیر از گرفتاری تو ممکن نیست پس اندیش بیتس میان عاقبت اندیش
را بہین کہ چہ چارہ نیکو دریافتہ اند قوله

غبار خاطر حافظ بہر صیقل عشق | صفای آئینہ پاک پاک بینان بین

آئینہ پاک دل مصفا قوله غزل

صحبت ساقیا قدح پر شراب کن | دور فلک درنگ ندارد شتاب کن

صبح کنایہ از ابتداء مال دور گردش درنگ ندارد گذشت قوله

ز ان پیشتر کہ عالم فانی شود خراب | مار از جام بادہ گلگون خراب کن

گلگون سرخ خراب مست و فانی قوله

افغان همیز نم فریادے کم زبان ملل ساعت ساعت ہر نفس دمدم بینوا بے دستہ غزل	
اگر شمشہ کن د بازار ساحری بشکن	بغیرہ رونق ناموس سامری بشکن
اگر شمشہ نار و ظہور بازار ساحری رونق نہ دیار سالی بشکن ترک ماغمرہ برہم بدن جہنم و نیز نگاہ	
دقل طہر و خفا ناموس مانگ و آوازہ سامری بالامحیدہ حاتم قومستہ قولہ	
آبا ہواں نظر تر آفتاب بگیر	بابروان دوتا قوس مشتری بشکن
ستیر آفتاب اضافہ پیادہ و تانہار قوس کمان و سرح مشتری قولہ	
بیا و دہ سر و دستار عالی لینے	کلاہ گوشہ بآئین دلبری بشکن
کلاہ شکستن کلاہ آراستہ و کج نہادوں قولہ	
برون خرام دبیر گئے نیکی ازہمہ کس	سزلے حورہ و رونق پری بشکن
برون خرام سیردن آئی رونق بشکن حار دے قدر ساز قولہ	
چو جطر سائے شود زلف سنبل از دم باد	توقیتس ز سر زلف عنبری بشکن
عطر کسر جتہ و سنبل قیل صنع درختے است و بیغے گوید جتہ ایست در دیلا دقمر بر محبت و در سیراب	
سے آید و قیل سر گین دامہ ایست قولہ	
چو عند لیب فصاحت فروش شد حافظا	تور و نقش لبخن گفتن در جو بشکن
در سے ماری منسوب بدہ کوہ چانچہ کمانی و در سی زبانیت کہ در در ماسے کوہ و دستا بہان ملق	
لودند و نیز گفتہ اند ہر لیتے کہ در و نقصان نباتت در لیت مثلا تنکم در و کوہ و جون این زمان علوط	
زمان اوگر نمود لہذا الصبح خواندہ و بیغے گوید در سی لنتہ مردم بدختان است و نیز گفتہ اند کہ ملائک	
آسمان چارم ملت در می نکلم مینامند غزل	
گلبرگ راز سنبل شکین نقاب کن	لینے کہ رخ بپوش و جہانے خراب کن
گلبرگ کایہ از رخ مراد دات سنبل شکین زلف مراد سعاب قولہ	
بکشا بعشودہ زر گس مستو خراب را	وزر شک چشم زر گس رعنا پر آب کن
رعنا لگے است نزد قولہ	

قوله

بوسے بنشہ نشو و زلف نگار گیر | بنگر رنگ لاله و غم شراب کن

لالہ مشوق غم قصہ قوله

باجنت خویش و خوسے ترا آزموده ایم | بادشمنان قدح کش و بااعتاب کن

قدح کش قدح کشند عتاب کن سزانش کنند قوله

ہیچون حباب دیدہ بردی قدح کشای | دین خانہ راقیاس اساس از حباب کن

حباب بلبلہ قدح کنایہ از مرثیہ دین خانہ کنایہ از دنیا و وجود اساس بنیاد سے این بیت آنست کہ دیدہ خود را بر دے مرشد بکش و بیج تعلل و توقف مناکہ دیدہ با حباب مناسبتہ دارد و آن دارد دنیا راقیاس بدر حباب کن کہ بقابیش ندارد پس انچه ضرورت است نہ و ترک بہت آرد کار این

دم را بدم دیگر بار قوله

ز انجا کہ رسم عادت عاشق کشی تست | شمشیر کین بخون دل ما خضاب کن

رسم ریش عادت خوسے خصم مدعی باوہ شراب غزل

ما سر خوشیم باوہ مادر پیالہ کن | بدست را بغمزه ساقی حوالہ کن

سر خوش مست قوله

در جام ماوہ باوہ چون آفتاب ریز | بر رویے روز سنبل مشکین کلالہ کن

کلالہ سے از زلف قوله

اسے پیر خالہ نخر ابات شودے | غسے بر آرتو بہ ہفتا و سالہ کن

خر ابات مقام عشق غزل

میسوزم از فراقت روز جفا بگردان | ہجران بلا سے جان شد یارب بلا بگردان

بلا بگردان رخ بلانا قوله

مہ جلوہ می نماید بر سبز خنک گردون | تا او بسر در آید بر رخسار پاک گردان

سبز خنک گردون فلک رخسار بفتح نام اسپ رستم کہ آرا از میان بنجاہ ہزار اسپ تبغص بیرن آوردہ وغیر رخسار اسپ دیگر بار رستم کشیدن نتوانست و ہم بار رخسار رستم در چاہ افتاد و یکجا جان او

گر غم و دوسر در آید بقدر تو
ہم دوگونہ غم از غم تو

دسریے مطلق اسب قولہ	
یہ نامے عقل و دین را برون خرام مست	بر سر کلاه بشکن در بر قبا بگردان
یعنی عمارت و دامن شهر و ایما ہمیں سے است خرام اشارہ و رفتار محبوب بشکن آراستہ کن در بر قبا	
مرغولہ را بگردان یعنی بر غیم سنبل	اگر دچمن بخورے بچون صبا بگردان
مرغولہ سے است از لاف بر غم رخصت بخور خستہ سوی قولہ	
اے نور چشم مسان در عین اقطام	چنگ خیزن و جاسے بنواز یا بگردان
اے نور چشمستان اے محبوب من کہ نور چشم عاشقانی قولہ	
دوران چونو لبید بر عارض تباں خطا	یارب نوشتہ بد از یار ما بگردان
عارض و سارہ نوشتہ حادثہ و آفت و میر استارتہ دران خطا قولہ	
حافظ ز خوبریان قیمت جز اینقدر نیست	حکم رضانداری حکم قضا بگردان
حکم رضانداری رہی ہیستوی حکم قضا بگردان قصار انصیرہ غزل	
منم کہ شہرہ شہرم بعشق وزیدن	منم کہ دیدہ نیالودہ ام بید ویدن
شہرہ شہرہ عشق و زیدن عاشقی و شاد باری قولہ	
بہیر میکدہ گفتم کہ حیثیت راہ نجات	بخواست جام و گفتم عیب پوشیدن
بہیر میکدہ مرثہ بخواست جام سے گفتم عیب پوشیدن بپوشیدن عیب پوشیدن قولہ	
وفا کنیم و ملاست کشیم خوش باشیم	کہ در طریقہ ماکافری ست رنجیدن
در طریقہ ملاست کشیم خوش باشیم قولہ	
مراد ما ز تماشاء باغ عالم چیست	بدست مردم چشم از رخ تو گل چین
مردم چشم مردم کی بی سن کہ تماشاء عالم ما سے ہم مراد ما ہیں تماشاء جہاں است تا نظہر دات ترا سائنہ سے ماہم قولہ	
نئے یرستی ازان نقش خود بر آب زدم	کہ تا حراب کنم نقش خود یرستیدن
نئے یرستی عنقاری زان ازل اسط نقش خود بر آب زدم خود را عنق گردانیدم قولہ	
بر حمت سر زلف تو دامنم در نہ	نکشت چونو بود ازان سوچہ سود کوشیدن

سویں بر صبح سخن از صبحم
کودست زبده فرشتگان خطاست بپوشان

بیون در صبح شادمانی حافظ صبح بخیریدہ حال
خاموشی میر کش بر خورشاقی انس و جان

سمر زلف جذب محبت و عشق وائق استوار کشش چو بنوہ از النوحہ سوہو کوشیدن موافق آن کہ
تا کہ از جانب معشوق نباشد کشش و کوشش عاشق بچارہ بجایے نرسد قولہ

از خط یار بیاموز مہر با نرخ خوب | کہ گرد عارض خوابان نخست گردیدن

معنی این بیت آنست کہ معشوق گردیدن و خود را فدا کے آن نمودن از خط یار بیاموز کہ عالم مرغ و کبوتر است

غنان ہمیکہ خواہیم تا فت نیل مجلس | کہ دغط بے عملاں و جبست نشیندن

میکہ عشق زین مجلس اشارہ بر قصد واجب لازم غزل

مرغ دلم طائریت قدسی عرش آشیان | و قفص تن لول سیر شدہ از جہان

مرغ دل اضافہ بنیاد طائرینہ قدسی پاک قولہ

در فرش این خاکدان چون بر مرغ ما | باز نشین کند بر سر آن گلستان

در فرش اینجا کہ ان اشارہ ہدینا مرغ کنایہ از روح نشین آشیان مرغان و بجایے شستن و آن

مقام کہ ہمیشہ آنجا باشند آن گلستان اشارہ بمقام قرب و عالم اطلاق قولہ

چون بیر وزین جہان سدرہ بود جاو | تکیہ کہ باز ما کنگرہ عرش دان

سدرہ درخت کنار دنام مقام جبریل کہ سدرۃ المنتہا گویند تکیہ کہ مکان باز کنایہ از روح قولہ

سایہ دولت قد بر سر عالم بے | اگر بر زند مرغ با بال و پرے و چہان

بال بازو قولہ

عالم علوی بود جہلوہ گیہ مرغ ما | آب خور او بود گلین باغ جہان

آب خور جابے آب خوردن قسمت و شیب گلین درخت گل جہان بہت غزل

انگشتہ دلکش گنجیم خال آنمہر و بین | عقل و جا زراستہ ز بخر آن کیسوتین

دلکش کشندہ دل اسے مطلوب و مرغوب قولہ

حلقہ لعلش تماشا خانہ باد صباست | جان صد صاحب دل آنجا بستہ کیسوتین

حلقہ زلف مقام عشق تماشا خانہ گذر گاہ و مکان تماشا باد صبا کنایہ از عاشق کہ جو جذبہ از خدا بہ عشق

قولہ عیب دل کردم کہ خوشی وضع دہ جانی مبار | گفت چشم نیم ست و غنچ آن آہو بین

وضع روش غنچ بضم و فتح کرشمہ قولہ

عاستقال آفتاب از دلبر ما غافلست	اسے نصیحت گو خدا را از رو بین درویش
---------------------------------	-------------------------------------

خدا را بپاسند فدا و حسین و روح حسین خوشامد ما کن و در حق حسین که اقطاب است یانه قوله

آنکه من در جستجوی از خود سیران بدم

جست و جو طلب غزل

نافه شد خون جا از حسرت آهویستین

بزم رندان مجلس عاشقان مهر آفتاب آن مهر و اشاره بمحبوب زبان غیر خوشبو گسایت

ازدواج محبوب و دل کینه تبلییس کرو و ریب غزل

یا رب آن آهو و شکیبای بختن باز در سان | و انهی سرور و دل را بچمن باز در سان

آہو سے متکین کماۃ الارشد و محبوب ختن کماۃ اردن سہی سرور وان مرشد و محبوب

چمن کنا یہ از وطن قولہ

دل آزرده مارا بہ نیسے بنوازا | یعنی آن جان رقت رفته تین باز رہا

سیم بادخنگ و خوشتر مراد تو قول

گل گشته عقیق از اثر گرئین | یارب آن گوهر خشان همین بازمان

یقین کہ ہے است ہمیں کہ انان غریق کے است چون در انگستری کسہ اندہ از دل سپرد قال ہرم

تمتوا بالعقيق فاد مباركة قوله

ردائے طاہرہ میمونہ ہاؤس ملت | پیشہ عقائد انڈیا وغیرہ بازار

اندرمهمون محبوب غنقا سیرغ کما یه از محبوب زار غوز غمز رقصان قوله

لم یبدری و قفس دیدہ حافظ یارب | بمراد من عربی بوطن ما یزسان

غریبی مسافرت۔

روليت الواو

سے قبایہ بادشاہی راستہ پر آیا تو

لافتدگو بہر والا ذات عالی صفات قولہ

از کلاه خسروی رخساره ساسی تو	کتاب فتح راهرم طلوعی میدهد
------------------------------	----------------------------

برای خدمت و جان بخشیدن از ناساے نو

مه سیماء دوش قوله

از رسوم شرع و حکمت بانهاران اختلا

نکته هرگز نشد فوت از دل دانا تو

رسوم جمع رسم قوله

آب حیوانش ز منقار بلاغت میچکد

طوطی خوش لبچه یعنی کلک شکر خای تو

لبچه آواز قوله

انچه اسکندر طلب کرد و ندادش روزگار

جرعه بود از زلال جام غم فرسائی تو

انچه اسکندر طلب کرد و نیست آب حیان جرعه قطره غم فرسار غم قوله

عرض حاجت در حریم حرمت محتاج نیست

راز کس مخفی نماند بر فروغ راسه تو

چرا که جام جهان ناست غیر شیر دوست فروغ روشنی غزل

اے خونهای نانه چین خاک راو تو

خورشید سایه پرو بریطرب کلاه تو

طرف گوشه قوله

نرکس کرشمه میکند از حد بدون خرام

اے جان فدا سے شیوه چشم سیاه تو

نرکس مراد ساک طال اللسان کرشمه میکند اے خود فروشی بیناید و دعوی هسری میکند اے

اے کے شیوه اینجا بنے نگاه -

قوله

خونم نخور که هیچ ملک با چنین جمال

از دل نیایدش که نوید گناه تو

ملک فرشته از دل نیایدش بے دلش برین نیاید قوله

بابر ستاره سرد کارست هر ششم

از حسرت و فروغ رخ بهجوماه تو

تمام شب در اختر شمار می برسم قوله

حافظ طبع مبر ز عنایت که عاقبت

آتش زند خرم غم دود آه تو

بمضمون لا تقظوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً خرم بکه توده غلبه الیه و غیره بگاه آفتاب

نزل اے آفتاب آئینه دار جمال تو

مشک سیاه مجمره گردان خال تو

آئینه دار حجام مجمره گردان غود سوز دانه قوله

در ادج ناز و نعمتی اسی پادشاه حسن

یارب مباد تا بقیامت زوال تو

اوج مندی قوله

مطبوع ترزوے تو صورتہ بہت ہیچ طغر انویں ابروئے سکین مثال تو

مطبوع زیبائش صورتہ نہ بہت یار و طغر انساں بادشاہ طغر انویں کماۃ از حق نمائے

مثال فرمان قوله

در چین زلفش ایدل مسکین جگرینہ کاشفتہ گفت باد صبا شرح حال تو

چین زلف جذبتی و محبت ویر ستائند تعلقات دیوی آشفته پریشان قوله

برخواست بوسے گل زور اشتی در اے اے نو بہار مالِ بفرخندہ فال تو

برخواست بوسے گل ایام بہار سید قوله

تا میتواے تخت روم تہنیت گمان کو خروہ زمزم عید وصال تو

تہنیت مبارکباد خروہ خوشتر مقدم بیت آمد قوله

حافظ دیرین کند سر سرکشان ایست سوداے کج منبر کہ نباشد مجال تو

دیرین کند اتارہ عشق و محبت سوداے کج خیال کج کماۃ از طلب عایت و دستری ویر وصال

غزل ای در چین خوبی رویت چو گل خود رو چین شکر زلفت چون نافہ چین خوشبو

خود رو خود بخود رویدہ دینر تھے از اقسام لالہا کہ آزلالہ خود رو گویند چین نام تہر و کس بریدل قوله

ماہ است خست یار و ز شکست خط شب سیمت برت یا عاج شکست دلت یارو

رو سے از کائنات کہ روئین گویند قوله

آن راسخ زلفت یا نخلہ عنبر یا غالیہ سے ساید در باغیچہ حسن او

راسخ بے خوش نخلہ معجونے باشد خستہ و قیل گوے عبرت با جند خوشوی آئینہ جوں عود قماری

دشک کاری و غبار تہب و کافور بامی غالیہ عطریست بنای لطیف قوله

ہامابہ ازین می باش تار از تگر دو فاش نہو بد اگر باشی باد شدگان نیکو

فانش آشکار قوله

استاد غزل سعدی ست پیش ہمہ کس اما دارد سخن حافظ طرز سخن خاجو

طرز روش عنبر

اے نو بہارِ مانج فرخندہ فال تو	مشرع کار نامہ خوبی جمال تو
کار نامہ علم خانہ جنگ قولہ	
صحن سراحدیدہ بشستم ولے چہ بود	کاین گوشہ نیست درخو خیل خیال تو
صحن سراحدیدہ بشستم یعنی من دیدہ را از خس و خاشاک تصورات ماسوی السد پاک مصفا نودہ اماجہ سود چون لاین خیال و تصور جمال مجبور نیست کین گوشہ اشارہ بدیدہ درخور لایق ذریبا خیل گروہ قولہ	
در صمد رواج عرض کرد این جفا کنم	شرح نیار مندی دل یا ملال تو
ملال ستوہ آوردن این نقطہ سیاہ اشارہ بمریدک مدار جلسہ قرار حدیقہ بلغ و حدیقہ منیش چشم حلقہ بگوشان فرمانبرداران غزل	
اے پیک راستان خبر یار ما بگو	احوال گل بہ بلبل درستان سرا بگو
پیک نامہ بر قاصد راستان کنایہ از عاشقان گل کنایہ از معشوق بلبل وستان سہر عاشق قولہ	
پر چین چوے شد آن سر زلفین مشکبار	با ما سرچہ داشت ز بہر خدا بگو
آن سر زلفین مشکبار اشارہ بہ تعینات و کثرات قولہ	
جان پرورست قصہ ارباب معرفت	رزمے برو بیرس وحدیثے بیا بگو
ارباب معرفت عاشقان قولہ	
ہر کس کہ گفت خاک در دوست تو تیا	گو این سخن معائنہ در چشم ما بگو
تو تیا سنگ سر بہ وقیل بصری قولہ	
اگر دیگر تیران در دولت گذشت	بعد از او اسے خدمت و عرض دعا بگو
دیگر اسے بار دیگر در دولت جناب معشوق ادا ادا کردن قولہ	
بر این فقیر نامہ آن محشم بخوان	با این گدا حکایت آن باو شا بگو
این فقیر و این گدا اشارہ بخود آن محشم و آن باو شاہ اشارہ بمعشوق قولہ	
مخ چن بہوئے من دوش میگریست	آخر تو واقفی کہ چہ رفت اسے صبا بگو

منخ چین بلبل بمویہ من سرگرمین قولہ

سہر چند مابدیم تو مارا بدان مگیر

بدان مگیر مائدہ آل من شاہانہ ماجراے گناہ گداگو۔ ماجرا قصہ داساء آمد سلطان

گناہ گدایان رامیل صفویو شان قولہ

آن محکمہ در سببول صفوی لغتوہ برد

صفوی ناظر ہر برست منع ماروشتن خرابات مالم عشق حضور دروے محبت حق سہول برست

قدح دل سترند کرشمہ ظہور ساقی بچکم و سقلم و شکر آب اطہور استحق حقیقی ساقی ایجا

یکست یہی مصنفات سے ہمیر مرد کام نکات ۲ چول دماغے برستی میکسدہ مازایجا ہنری

میکسدہ میخورد آل سے باسنداد خویش مست می آید ہر بیجا و خویش ۲ قولہ

حافظ کرت بچلس اوراد مسید ہند

ترک رزق زہر خداگو سے توکل خدا کن مَوَكَّلُوا عَلَى اللَّهِ اِنَّكُم مِّنْ مَّوَكَّلِينَ غزل

بجان پیر خرابات و حق صحبت او

یا قسیمہ پیر خرابات مرشد ہوا محبت و آرزو قولہ

بہشت اگر چہ نہ جاے گناہ گار است

مستظہر مہر محبت او قوی ہست بہتم محبت او یعنی رحمت او امید قوی دارم قولہ

چراغ صاعقہ آن سحاب روشن یاد

صاعقہ آتش آسمانی یہی برق و بجلی سحاب ارکناۃ از فصل قولہ

بیار بادہ کہ دشمن سر دش عالم غیب

نوید واو کہ عام ست فیض رحمت او

سروش حریریل و فیل ہر فرستہ نوید مرزہ قولہ

بر آستانہ میخانہ ہر کہ یافت رہے

میزانہ عشق مزن بیاسے اعراض و انکار کن۔ روز سے تیج الوعثان بطلب شیخ یوسف حنین

در محلہ حرات خانہ یافت سلام گفت شیخ بر غاست والوعثان تطہیم او کرد و مست وید کہ لیر صاحت حال

میش تستہ است و قراءہ ہاہو الوعثان گفت باوجود این کمال اینچہ حالت یوسف گفت ظالمے

درین مملکت پیدا شد و این محله را خرابات خانه ساخت و این خانه میراثی من است که نشسته ام و این فرمای
آنجا ره است عثمان و دیاب بود ازینجا است بر آستانه میخانه قوله

اکنون بچشم حقارت نگاه درین مست | که نیست معصیت و زهد بے مشیت او

اشکال این بیت آنست که زهد که موجب نفع بندگاست سخن میناید اما مشیت معصیت هرگاه که موجب
ضرر ایشان است از هر چه باشد جایش مباح بان مسئله است که اصلاح عباد بر حق تعالی واجبست یا نه و این
مسئله در میان ما و معتزله مختلف فیست و همچنین مسئله مشیت معصیت پس اول تحقیق مسئله مشیت
معصیت بنمایم بعد از آن در میان مسئله اصلاح درایم در شرح تعریف آورده که مذموب آنست که خیر و شر و کفر
و ایمان و طاعت و معصیت هم بعلم خداست و بخواست و بے است و بقضا و تقدیر و نیست و زهد
مستز آنست که آنچه خیر است بعلم مے است و زهد مشیت و قضا و تقدیر و نیست و بر این در میان یک و اگر
دلائل بسیار است اما مسئله مباح پس در شرح تعریف آورده اند که معتزله گویند که چون بهتری نکند حق را
منع کرده باشد و این ظلم باشد و از حد ظلم ردان باشد که خود گفته و ما انا بظلام للعبید و چون آن کند
که بنده را بهتری در آن است و باز او را عذاب کند ظلم باشد و از حد استعالی ظلم ردان باشد چنانکه گفتند ان الله
لا یظلم مثقال ذرة جواب از اول آنست که کسی را بر خدا حقه واجب نیست تا مباح حق ظالم گردد و از
ثانی آنکه ظالم آن باشد که حقه واجب منع کند یا اندر ملک کسان مے افکن مالک تصرف کند و چون کسی را
برو مے حقه نبود و تصرف اندر ملک خویش بود و از مے بزرگ مے نبود تا از مے او را و ستوری بایستی
خواست چرا بر مے صفت لازم آید و هم در شرح تعریف آورده که هر که جزا مے کرد که آن فعل از مے قبیح
آید یا مذموم نه از بهر آن بود که اندر ملک کسان کرد و یا پامے از حد امر بیرون نهاد و باز حق تعالی هر چه
کند اندر ملک خود کند و برو مے کسی را امر نیست و بدین تصرف بر مے مے دمی و کموشی باز نگردد
و اندرین مسئله دو نوع سخت یکے اعتقاد درست و دیگر او بنگاه دشمن اما انصیب اعتقاد آنست
که فاعل غیر و شر خدا را فاعل عزوجل تا اندر ملک با مے شرک بگفته باشی و انصیب او آنست که بنویسها بر مے اضاف کنی
و شراب مے اضاف کنی و او را بگوئی یا فاعل الخیرات و یا محسن و یا محفل و بگوئی یا شریر یا محفل یا فاعل الخیرات و یا فاعل الخیرات
آن طوفان عشق شراب کین محبت فاص طمع مبرز لطف مے نهایت دوست لائق طوا من رحمته الله قوله

نیکند دل من میل زهد و توبه و مے | بنام خواجه بگویم و فرو دست او

میل خویش فترت و زیانی و سکوہ مدام بہیت طینت آفرین غزل

تاب بنفشہ مید بہ طرہ مشکاسی تو | یروہ غنچہ سے درخندہ دلکشاسی تو

تاب روتی دپیچ طرہ مویہ پیچیدہ محرومان کہ سر دوش سے گذارند قولہ

ای گل خوش نسیم من بلبل خوش ہوسنا | اگر سر صدق یکینہ تب بہ شب دعا سی تو

گل خوش نسیم محرومان بلبل عاشق قولہ

من کہ ملول گشتہ از نفس و شنگان | اقال و مقال عالمی میکتم از براسے تو

قال و مقال گفتگو یعنی من کہ بجام عدم در حساب عزت کمال بودم و ارباب کمال عجز و تندرست در دنیا رحمت بہ اہدام گفتگو سے عاریاں داخل میکنم و مقتضای مصلحت الحقیقۃ این مادی کسم و ملول گشتن از نفس و شنگان است موجب اتھول یعنی ہما موی بعد از یہا ماصح نہایت آدم در صلب آدمی دیدند و طعن سے تسید مدعا موجود مدعی کی گزینند دوم مصرع آنکہ چون موجود شد مہ اہل عالم در حق من گفتگو سے جس کہ موجب ہلاکت و رنجش ماسند مینمایند و من آنہم براسے تو می کسم و تحمل میمایم زیرا کہ میدانم کہ اگر بہ وجود ہی آدم لذت تہوہ تو از کجای یافتہ قولہ

مہر رخت سرشت من خاک و رت بہشت | عشق تو سر نوشت من راحت من رضا تو

مہر رخت عشق تو سر نوشت حکم ازلی و جبر سے کہ بر سر او دستہ شود۔ قولہ

دل کہ لے عشق را گنج بود در بہشتین | گوشتہ تاج سلطنت می تسکند کداسی تو

سلطنت از نظر سے آنکہ گنج معرفت و راستین پوشیدہ سلطنت معرفت و بے پروای ارباب است

قالہ ماہ تین چشم من تکیہ گہ خیال تست | اجای دعا ست چشم من بدیتو مباد جامی تو

و ماہ تین از حد و طرہ نہ یافت۔ معنی آنست چشم من کہ شاہ نشین است اسے تسکند گاہ تا ہ بود و منظر گاہ خیال ماہ بود یعنی صورتہ تمثیل تو در انجمن است و در ش بر دے دیگر ان بستہ و آن چشم از کمال صفا گنجایش دارد کہ ترا انتخاب عورت آورد یا مقام دعا ست کہ در دعا در آیم و از تو آن مسالہ نمایم کہ جابے تو نے تو خالی مساوی دیگران را در مقام توجہ جابے استاد قولہ

خوش چہرست عارضت خاصہ کہ در بہار | حافظ خوش کلام شد مرغ سخن سرا تو

عارض رخسارہ خاصہ سے انھوں مرغ سخن سرا بل غزل

۴ مدام خرقہ حافظہ بیاہ در راہ است
مگر خاک خرابات بود و فطرت او

خط عذر یار یار که برگشت ماه زو	خوش طلقه ایست لیکه بدست راه زو
خط نه دار سبز رخسار شاهان در اینجا کنایه از نشو و نما می دینا بود و ماه معروف کنایه از صفات است و گرفتن مار درین مقام پوشیدن بود معنی است دنیا که نسبت به تمام بنده ماست و توجه به موسم که الدنیا جیفه و طایله کلامیاب نور احدیت را پوشیده و غشاوه بر بصیرت بهنگان می آورد و چون متما در یافت حق هست نسبت خود را می که لایق دنیا هم از عطا الهی است خوش طلقه ایست راه بدست من ناما و گرداب داریم یکس از دوسر می آرد و به عنایت ازلی و هدایت لم نر می از ان طلقه نمیتوان برآمد و در زیر و عنارف حق نمیتوان درآمد قوله	
ابر در دست گوشه چراغ است	انجا ببال چهره و حاجت بخواه ازو
دو دنیا از آنجه که تمام حصول عشق و محبت است گوشه محراب طاعت در آن محراب در آن توجه که مقبول سلف است بدو نمائس گام بهمت برادران راه و هر حاجتی که داری ازو بخواه که مراجع اول و آخری و مراجع مقام است قوله	
اسی چهره نوش مجلس جسم سینه پاکدار	کاینه ایست جام جهان بین گوادر
سینه ایست سالک سینه از خطرات رویه پاک دار و بیخ خطر و فاسد بخاطر میار که دل مرشد آینه ایست جهان بین که هر چه بخاطر سالک خطره پذیرد بر در روشن بشود افسوس زو که مستر شد را بطور شرته بدانی دارد بهر خطره اش اعتراض پیش می آرد قوله	
کردار اهل صومعه گردسته پرست	این دو دین که نامیه من شد سیاه زو
کردار افعال و اعمال اهل صومعه زاهدان مرای قوله	
سلطان عثم هر آنچه تواند بگوین	من برده ام باده فروشان پناه ازو
سلطان عثم اشاره بپایه مراد عشق زو اشاره بغم قوله	
ساقی چراغ بره آفتاب دار	گو بر فروز مشعل صبحگاه زو
ساقی مرشد چراغ و بدو سالک می مراد عشق مجاز و آفتاب محبوب عشق حقیقی مشعل صبحگاه محبوب حقیقی و یادل سالک که منوران سالک است چه صبح قیامت کی که دلش درین نشان مشعل و در مصورشده باشد و با نواز محبت حق منور مشعل گشته پیشش ظهور خواهد نمود و هر که بر دلش	

آن عشق تمامه سربسته شد بر حواجر بود که می کاند فی حیدم آنکی فیه فی کوا حیدر اعلمی ایست
 است مرتد سالک که رگعت جبارتمه باشد مشتعل و مافروش آن آتش شعله آتش از آن آتش برآرد
 در آتش متقیست در آگه آن آتش متعل گردد و از اصل حاصل رسد و آن سالک را گونا دلی خود که شعله
 افر حتمه و غیر از اجزای خود سوخته از آن آفتاب که کسانیه از محبوب حقیقی است در سده اندوه که مسح قیامت
 مشعل و آتش برآورد و در دین چرخ غم اصافه میانی بود و در افرازان حقایق و سعادت بود آفتاب
 عمارت دل عارف سالک و مشعل و محکمه میر کثایه اردل عارف و از اشارت بچرخ گرد پس منته
 آنست که بیان عمارت و حقایق بین سالک عارف میکن که در قالمس با قمار ابن سخن در گوهر افروزی
 مایه که بر افروزی دل آن عارف را آن چرخ که منزه است آن شمع قوله

آب بر ز نامہ اعمال ما فشان | است | بتوان مگر ستر و حروف گناه ازوا

ستر و تراستید قوله

حافظ که ساز مجلس عشاق ساز کرد | خالی مباد عرصه این بزم مگاه ازوا

عرصه میدان و هر میدانی که در درخت نباشد غزل

کلبین عیش و مود ساقی گلشن کرد | باد بهار می وزد باده خوشگوار کرد

کلبین عیش اصافه میانی و غیرت استادت تحلیات باده عیبت قوله

هر گل نوز گلرخی یاد همید در من | گوش سخن شنو کجا دیدہ اعتبار کرد

بینه هر گل که از زیر زمین برے آید غیر میدید از احوال گلرخی که کوس محرابی میزند عاقبت الامر
 یا خاک یکسان شد گوش سخن شنو گوشه که قابل سخن شنیدل باشد دیدہ اعتبار دیدہ
 عبرت گردن قوله

حسن فروشی گلم نیست شمل ای صبا | دست زخم بخون دل بهر خدایگار کرد

سینه اے صبا کل حسن فروشی گل ندرم نگار ما کجاست تا دست بخون دل زخم است عشق او مشرق
 کردم یا آنکه این قصه دخنخواری باده عرض نمایم قوله

اشمع سحر بزم لاف ز عارض تو زد | انصم زبان دراز شد خنجر آبدار کرد

شمع سحر عاشق طال الیسان خصم اشاره با شمش طال الیسان قوله

نیت

حافظ جابریہ میخان بزمین و ناست
دری و ناست بزمین و ناست

حافظ اگر چه در سخن خازن گنج حکمت	از غم روزگار دون طبع سخن گزار کو
حکمت معرفت غزل	
گفتا برون شدی بتمشاہ ماہ نو	از ماہ ابروان منت شرم باد رو
عمریت تامل ز مقیمان زلف تست	غافل ز حفظ جانب یاران خود شو
عمریت بدست زلف مرا عشق حفظ نگاہداشتن قوله	
مفروش عطر عقل بپندوی زلف یار	کاخچا ہزار نافہ مشکین پیغم جو
مفروش فزکن زلف یار جذبہ عشق کاخچا اشارہ بجزبہ عشق نافہ مشکین عقل قوله	
تخم وفا و مہر درین کشت زار عشق	انگہ عیان شود کہ رسد موسم درم
کشت زار دنیا عیان آشکار موسم درو قیامت قوله	
شکل ہلال بر سرمہ میدہ نشان	از افسر سیاہک و فرکلاہ زو
سیاہک نام بادشاہ است پس کپی مرث و نام پہلوانے تورانی زو نام بادشاہے طہاسپ معنی آنت کہ شکل ہلال کہ از سرمہ یعنی اول ماہ نمودار میشود و این نشان میدہ از افسر سیاہک و فرکلاہ نام یعنی از بادشاہان گذشتہ خبر میدہ کہ در و درین اینمہ شانمان گذشتہ اند غزل	
مطرب خوشنوا بگو تازہ بتازہ نو بنو	بادوہ دگشا بچو تازہ بتازہ نو بنو
نوا سرد و بگویی یعنی بسراے قوله	
برزحیات کے خوری گرنہ مدام مخوری	بادوہ بخور سیاہ او تازہ بتازہ نو بنو
برزحیات کے خوری حصول فائدہ از زندگی کے غالی گرنہ مدام سے خوری مستغرق عشق نباشی قوله	
با صنی جو بعبتہ خوش بنشین بخلوتے	ابوسہ ستان بکام از و تازہ بتازہ نو بنو
با صنی جو بعبتہ اشارہ بر شد خوش بنشین بجمع خاطر ابوسہ ستان ز رو سے او حصول فیض از دماغ قوله	
شاہد دل را بایمن میکنہ از براسے	نقش و نگار و رنگ و بو تازہ بتازہ نو بنو
شاہد دل را با محبوب خستی و مرشد نقش و نگار و رنگ و بو بختیات کہ لای تجلی اسد مرتین و نیز بیان حقائق و معارف قوله	
باد صبا چو بگذری بر سر کوئے آن پری	قصہ حافظش بگو تازہ بتازہ نو بنو

باوصفانکه از نرسد آن رمی اشاره محبوب غزل

مرآتیت خول افشان ز دوست گل کمان ابرو | جهان بس فتنه خواهد از آن چشم دازان ابرو

خول افشان دل گریان کمان ابرو مستوقه که ابروان او کمان شکل باشد فتنه عاشق قوله

بلالی شدتم زین غم که با طغرا و مشکینش | که باشد مه که بنماید طاری آسمان ابرو

بلالی شدتم یعنی ارباب لاغری تن من مسترله ماه و گردید طغرا نشان و بادشاه مشکینش خمیر شیرین

هم سرتن و هم کمان ابرو که باشد مه یعنی ماه کیست وجه یارا اودا قوله

غلام چشم آن ترکم که در خواب خوش مستی | نگارینش رویت و مشکین سائبان ابرو

ترک مستوق قوله

همیشه چشمش را کمان حسن درزه باد | که از پشتی تیر او کشد بر سر کمان ابرو

کمان ابرو مستوق قوله

روان کوته گیران را خوش طره گلزار است | که بر طرف حسن زارش همگی دو جهان ابرو

طره فیه مادر قوله

اگر چه مرغ زیرک بود حافظ و مهر واداری | به تیر غمزه صیدش کرد چشم آن کمان ابرو

مهر واداری دوستداری غزل

مزرع سبز فلک دیدم و داس مهر نو | یادم از کشته خویش آمد و بهنگام درو

مزرع کست داس در انی در وقت رسیدن از کشته خویشن حصوری و سروری میشود کسی که کشته

از در نظام میکند همچنین مزرع فلک و داس مهر نو از کشته ناز آخرت یاد میدهد که لذت با هر عهده

الآخرت یعنی هر کس فدا موافق مزرعه خود خواهد درود اگر نیک است نیک و اگر بد است بد قوله

اگفتم ای سخت بخیمیدی و خورشید و امید | گفت با اینهمه از سابقه تو امید مشو

سابقه روز ازل قوله

انگیزه بر اختر شب گرد کن کان عیار | تاج کا دس ببر و کسب خیر

یعنی عاقل را باید که عتوه و نیا نخورد و لغریب او مغرور نشود و بقض و بکار افلاک و بجم و سیارات

و ثابت او لکن کار نازد و گفت نیکه بر اختر المهر شب گرد و گردنده شب و درود قوله

اگر وی پاک و مجرب و جو میسایا فلک	اگر چراغ تو خورشید صد صد پر تو
یعنی طالب را باید که دین و دنیا و فانی آنچنان زندگانی نماید که کار بر او آسان شود و در وقت رحلت از دیگرے فارغ گردد چنانچه گوید گروسے پاک و مجرب الخ قوله	
آسمان کو مفروش اینہم تخت کہ تہ است	خرمن مہ بجوے خوشہ پیر دین بدو جو
اہل کشف گفته اند کہ مرد را باید کہ خود را بزور عشق چون محلی و مخرج سازد کہ مونس یا دما فیہما نزد شوکت او از ذرہ حقیر تر نماید گفتن این شال از مہ پسندیدہ آید آسمان کو مفروش الخ و در بعضی نسخہ این بیت چنین دیدہ شدہ قوله	
جام جمشید من دہ کہ نیر زو بر من	گنج قارون بجو ملک سلیمان بدو جو
گوشتوار در فعل ارچہ کران دار گلشن	دور خوبی گذر است لصحت بشنو
ارباب عشق را گفته اند کہ می باید کہ در غایہ خلق و نہایت تواضع بود یعنی افتادگی و شکستگی را بشناسد خود سازد و بحسن عادت خود فریفتہ شود چنانچہ اہل تجربہ گفته اند گوشتوار زو فعل ارچہ الخ قوله	
چشم بدو در ز خال تو کہ در صحنہ حسن	ببینے بلانکہ بردازمہ و خورشید گردو
و فیما کہ حسن و خلق و فابا در مندان پیش آمد و ترک جفا کرد او را در قلوب اہل اندیشہ پیدا میشوند کہ ہمہ او را ستایش میگردانند چشم بدو در قوله	
آتش لہد و یا خرمن دین خواہد خست	حافظ این خرقہ پشمینہ بنید از نور و
گفته اند طغیت آدم بہر شہتی کہ واقعت باید کہ سیرت خود را بہمان صورت نماید و شہید و تبیس را لباس خود نسوزد و زہد و پاک آفتیت در دین چنانچہ میگوید آتش زہد یا الخ	
ردیف الہاء و غزل	
از خون دل نوشتم نزد یک دوست نام یار	اے رایت دگر امین ہجر ک الیام
معنی مصرع ثانی آنکہ بدرستی کہ بدہ ام من زانہ را از ہجر تو قیامت قوله	
دارم من از فرات درویدہ صد علالت	لیست و مجموع عینی ہذا لانا العلما
نست الشکاء چشم من اینست مرانشانے قوله	
بہر چند کار مودم از مہ نبود سودم	من حزن بہ الحزن حلت بہ اللہ امہ

کسی که یار یارید آزموده شده را فرود آید بوسه ی شیطانی قوله	
پرسیدم از طبییع احوال دوست گفتا	فی بعد از عذاب فی قریبها الندامه
در دوری او عذاب است و در قرب او ندامت - قوله	
گفتم ملامت اگر کرد دوست گرم	والله ما زائنا حشبا ولا ملامه
سوگند جدا هرگز ندیده ام اینچ دوستی بیه ملامت قوله	
با و صبا ز حالم ناگه لقب بردا	انما تسمی فی ضحاها ظلم من العمامه
مان آفتاب که در وقت جاست از زیر ابر طلوع نماید قوله	
حافظ چو طالب آمد جاست و جان شیرین	حتى یذوق حبه کاسا من الکرامه
تا اینکه بخت در دوسه یعنی بسبب دوسه پیاله از لواش ز زرگوار سی قوله غزل	
ای از فروغ روشن روشن چراغ وید	چشمی چشم مست چشم جهان ندیده
من شروع روشنی قوله	
در قصد خون عاشق ابرو چشم سوخت	اگر این کین کشاده که آن کمان کشده
این اشاره به چشم آن اشاره مابرو قوله	
وز سوز سینه هر دم و دم بسیر بر آید	چون عود چند باشم در آتش آرمیده
عود جو میت و شب و غزل	
از من جدا مشو که تو ام نور دیده	آرام جان و مونس قلب رسیده
مونس الفت دهنه قلب رسیده دل بقرار قوله	
از چشم زخم و هر سوز و دل از آتش	در و کبری بخت خونی رسیده
زنده زبان بخت خونی رسیده بکمال خونی رسیده قوله	
از و امن تو دوست نداشتان	پیر این سبوری ایستاد در دیده
از و امن تو دوست ندارند دامنند گذارند قوله	
چشم بد از تو دور که در طرز دلبری	خط بر جمال یوسف کنعان کشیده
خط کشیدن آن مسوخ کردن قوله	
زین سزیش که کرد تو دوست حافظا	بیش از کلیم خویش مگر پشیمیده
یا از کلیم خویش بیرون کردن کار بیش از اندام خود کردن - غزل	

گرفت من کبری بخت خونی رسیده
از چشم زخم و هر سوز و دل از آتش

اسے کہ ہمسلمہ زلف راز آمدہ	فرصت باد کہ دیوانہ نواز آمدہ
دیوانہ کنایت از عاشق قولہ	
ساعتے ناز مفراد بگردان عادت	چون بیسیدین ارباب نیاز آمدہ
بگردان عادت یعنی در غمخواری بکوش ارباب نیاز عاشقان قولہ	
پیش بالاسر تو میرم چه بصلح و چه بجنگ	کہ بہر حال براندازہ ناز آمدہ
بالا تہ چه بصلح و چه بجنگ خواہ بصلح پیش آئی خواہ بجنگ بہر حال ہم در صلح ہم در جنگ قولہ	
آب و آتش بہم آمیختہ از لب لعل	چشم بدو کہ خوش شعبدہ باز آمدہ
شعبدہ باز بازیگر قولہ	
زہد من با تو چه سنجہ کہ بیغمای دلم	مست و آشفتنہ بخلو تگہ راز آمدہ
چہ سنجہ چه وزن دارد یعنی اسے چه قدر خلوت تگہ راز خلوت عاشق قولہ	
گفت حافظ و گرت گر چه شراب آلودست	اگر از مذہب این طائفہ باز آمدہ غزل
چراغ رومے ترا شمع گشت پروانہ	مرا ز عشق تو بر جان خویش پروانہ
پروانہ کہے کہ بر شمع و چراغ زند و آنکہ متوسط لغاذا بود و معنی ترکیبی فراخت نہ قولہ	
خرد کہ بند مجاہدین عشق سے فرمود	بیوے حلقہ زلف تو گشت دیوانہ
بسنہ فید مجاہدین جمع مجنون قولہ	
بمژدہ جان بصباء و اوشع در نفسے	ز شمع رومے تو آتش چون رسید پروانہ
صباء رشع شمع مالک پروانہ خبر قولہ	
بیوے زلف تو گر جان بیا درفت چہ شد	ہزار جان گر امی فدا سے جا مانہ
بیوے زلف تو بجز عشق تو بجان اسپند جان را سپند باید کرد قولہ	
چہ نقشہا کہ بر این ختم و سودنداشت	فسون ماہ را و گشتہ است افسانہ
چہ نقشہا اشارہ بجز دنیا زمندی فسون ما اشارہ بہمان نقشہا براوی یعنی ترواد افسانہ لایق قولہ	
حدیث مدرسہ و خانقہ مگوے کہ باز	آفتاد در سر حافظ ہوا سے میخانہ
مدرسہ و خانقہ ذہ و صلاح غزل	

خاک نسیم معبرستما مہ دلخواہ	کہ درہولے تو برخواست بامداد بگاہ
خاک سرود خوش نسیم بازم معبرستما مہ دوی خوش	بامداد بگاہ حمر کہ قوہ
دلیل راہ تنواسے طائر خجستہ لقا	اگر دیدہ آب شد از متوق خاک آن گاہ
دلیل راہا قوہ	
بین تنقص نزارم کہ غرق خون دست	ہلال نازکار شفق کسند نگاہ
نزار لاسہ قوہ	
ز دوستان تو آموخت در طریقت مہر	سپیدہ دم کہ صبا جاک زد شمار سیاه
سپیدہ دم سحر گاہ شمار سیاه لباس سیاه غزل	
در سراے مغال ز رفتہ بود و آب زدہ	انشستہ پیر صلاے شیخ و شاب زدہ
ز رفتہ خس و فغانک در کردہ آب زدہ آب یاسی مودہ صلا امر دوش برلے دغ سرا ابرہہ عامہ	
د آمارے کہ برلے طعام کسد ان ابراہیم تہای قوہ	
سہو کشان مہہ در بند گیت بستہ کمر	ولے ز طوف کلمہ خیمہ بر سحاب زدہ
سہو کشان ماتقان بستہ کمر مستعد و موجود قوہ	
فروغ جام وقیح نور ماہ پوشیدہ	عسار منجیگان راہ آفتاب زدہ
فروغ روشنی جام وقیح معروف کماۃ ارسا لکان نور ماہ کماۃ از نور صفات احدیۃ عذار	
حسار منجیگان نیز کماۃ ارسا لکان راہ آفتاب زدہ آفتاب ماسر مندہ ساحتہ و نیز آفتاب	
کماۃ از طلال احدیت سے آست کہ درخش نور سا لکان با کمال کہ تخلقو اما خلاق اسہ شدہ در صفات	
حمال پوشیدہ و تخلی صفات و ایساں آریبہ در حساراں سا لکان راہ آفتاب احدیۃ زدہ قوہ	
از شور و عریبہ شادان شیرین کار	اشک تسکستہ و گل ریختہ گلاب زدہ
عریبہ گنگو اشک تسکستہ و گل ریختہ گلاب زدہ شکو گل و گلاب ہر تسکستہ و ریختہ زدہ شدہ قوہ	
اگر فتہ ساغر عشرت فرشتہ رحمت	از جرہہ بر رخ حور و پری گلاب زدہ
فرشتہ رحمت مرشد جرہہ قطرہ قوہ	
اوصال دولت بیدار ترسمن نہ ہند	کہ خفتہ تو در آغوش نخت خواب زدہ

عہدہ قضا و کراچی دارالت اربعہ لاد
کہ خانقاہ تو بہین خطہ کتبہ کیم

دولت بیدار محبوب خواب زده غافل و بختگر قوله

سلام کردم و بامن بروی خندان گفت | که آه خمار کش مفسل شراب زده

شراب زده مست و خنجر قوله

که کرد اینک تو کردی نصیحت ممت و راک | ز کج خانه شده خیمه بر خراب زده

کج خانه کنایه از گوشه خانه اطلاق خراب دنیا قوله

ملکوت

افلاک خیمه کش شاه نصره الدین باد | بیا به بین ملکش دست در کاب زده

خیمه کش کوتل کش یعنی خادم ملک فرشته دست در کاب زده رکاب داری کرده قوله

خرد که ملهم غیب است بهر کسب شرف | ز روسته صدق اصدق بوسه بر چنانیده

ملهم الهام کننده قوله

اعز و نخت و ران حمله یا نه ران ناز | شکسته کیسو و برگ گل گلاب زده

شکسته کیسو زلف آراسته برگ گل رخساره برگ گل گلاب زده چهره عرفناک قوله

بیا بمیکده حافظ که بر تو عرضه کنم | نه اصف زده عالمی مستجاب زده

صف قطار مستجاب زده با جابت رسیده غزل

همیشه

داسن کشتان همی رفت در شراب زر کشیده | صد بار هزار شمشیر حریف قصب در دیده

داسن کشتان خرمان مشرب منی است از جامه کتان که اکابر پوشند قصب بفتح تین نه در جامه کتان یعنی مرشدین از پیغمبر و شهباء عالم کشیده و از خرقه که مانند شراب زر کشیده زیباری داشت همی رفت و صد اولیا که روح ایشان در عالم مل مانند ماه تابان بود از رشک او جامه خود چاک میزد که مابان حالت نرسیده ایم قوله

از تاب آتش می برگرد عاقلش خو | چون قطره های شبنم بر برگ گل چکیده

تاب گرمی قوله

خوش

آن لعل لکشتش بین و آن خنده پر از شوب | و آن نیش نیش بین و آن گام آویده

رفتن کش رفتن باناز قوله

از بهار یا توانی امل نظر میزار | دنیا و فانداده ای یار برگزیده

از بهار هر ابل نظر عاشقان بگزیده مقول قوله	
پس شکر باز گویم در بندگی خواب	گراوشت بدستم آن میوه سیه
آن میوه رسیده مستوق غزل	
دوش رفتم بدر میکه خواب آلوده	خرقه تروان و سجاده شراب آلوده
سیده عشق دستانه پیر خواب آلوده محمود پیر تروان ملوت قوله	
آمد افسوس کنان منجمه باده فروتر	گفت بیدار شو اسه رهبر خواب آلوده
رهبر و سالک قوله	
شست و شوی کن و آنکه تخرابات خرام	تا نگردد ز تو امین دیر خراب آلوده
شست و شوی کن اول خود را از جمیع معاصی یا تعلقات و نیوی پاک کن و آنکه محراب حرم لوده	
در عشق داسه این دیر خراب است از بهیچ آلوده بدنام قوله	
بطهارت گذران منزل پیری و کن	خلعت شیب بمشرف شایب آلوده
طهارت عشق منزل پیری منت پیری خلعت سر باد شیب پیری شایب جوانی قوله	
آشنایان ره عشق درین بحر عمیق	غرقة گشتند و نگشتند باب آلوده
بحر عمیق عشق قوله	
بهوای لب شیرین دهنان چندی	جو هر روح بیا قوت نذاب آلوده
نذاب گداخته شده یا قوت نذاب تراب ترخ قوله	
بال و صافی تنو از چاه طبیعت بدر	که صفائی نهد آب تراب آلوده
چاه طبیعت بستر آب تراب آلوده آب خاک آلود کما بیت از زهد ریائی قوله	
گفتم اسه جام جهان دفتر گل عیبیست	که شود فصل بهار از نذاب آلوده
فصل بهار در فصل بهار غزل	
سحر گاهان که مخمور شبانه	گرفتم باده با چنگ و چغانه
شبانه نفع خماری و هر چه بران متب گذرد چک و چغانه نام ساز ما قوله	
نهادم عقل راه توته از سه	ز شمشیر میتیش کردم روانه

باز آنکه گویم از کف دست و شستند
که حافظ شریفیت رخسار و شستند حافظ

گفت حافظ برود و نیت سارا نه خورس
آه ایمن لطیف با نوا عجب آب آلوده

رد تو شہ ترشہ راہ کہ در وقت سفر ہمارا گیرند قولہ

انگار سے فرو شہم عشوہ داد کہ امین گشتم از مکر زمانہ

انگار سے فرو شہم عشوہ داد تو جہی فرمود مکر زمانہ حوادث زمانہ ونیز کنایہ از غیر سائنس ہم نشین

قولہ سراخالیست از بیگانہ مخوش کہ نبود جز تو اسے مرد بیگانہ

سراخالیست ہیچ فراخی نیست ونیز دل بیغل و غش قولہ

شراب و شہاد و ساقی ہمہ آست خیال آب و گل در رو بہانہ

نہ ہم شرط

باید دانست کہ در وجود جملہ موجودات بہانہ یک حقیقت دائر و سائر است و این جملہ وجود و ہی

بیش نیست چون بر سالک آفتاب حقیقت بتابد و دیدہ باطن او بنور معرفت کشادہ گردد و این

ہستی مہرہ کائنات از پیش نظر محو و غلط گردد و چون چشم در شمع شمس بہانہ حقیقت را دائر و سائر

بیند لاہرہ گوید مافی الوجود الا اللہ شراب و شہاد الخ قولہ

از ساقی کمان ابرو شنیدم کہ اسے تیر ملامت را نشانہ

ساقی کمان ابرو عارف کامل قولہ

نہ بندی ز انہیان طرفے کمر دار اگر خود را نہ بینی در میانہ

نہ بینی

طرف نہ بستن حاصل کردن ز انہیان اشارت بذات حق اگر خود را نہ بینی در میانہ چرکہ

اگر یاری از خوشتن دم مزین کہ شرک است بایار و با خوشتن قولہ

برو این وام بر مرصعے و گرنہ کہ عنقا را بلندست آشیانہ

این وام اشارت بسی دیکوش مرصع و گرنہ اشارت بتجلیات صفاتی و افعالی عنقا کہ ذات

مقدس بلندست آشیانہ کسے با نجانیرہ قولہ

کہ بند و طرف او از حسن شاہی کہ با خود عشق باز و حسابا و دانہ

طرف بستن امید داشتن کہ با خود عشق باز و جا و دانہ مافی این کہ خود از دست خویش غریب آرد

قولہ ہرہ کشتی سے تا خوش بر آیم ازین دریا سے ناپید اگرانہ

کشتی سے پیالہ سے کہ بصورت کشتی سازند دریا سے ناپید اگرانہ العشق بحر حقیقی قولہ

وجود ما سہا نیست حافظ کہ تحقیقش فوسل و فسانہ

ماست آلتان سری و اما سر لاسان قوله غزل

عیشم مدام است از لعل و نخواه | کارم بکام است احمد لعل

مدام بیسته ضرب لعل | و نخواه کنایه الب و مراد لسان لطف کلام مقصود قوله

ویشب ز رویت حوش بود و مدام | از وصل جهانان صد خوش آمد

ویشب بسند شاد و مدام | او حوش آمد و اصل لاد حوش آمد یعنی حوشی گردید جدا و حشت نهد

و این دعاست قوله

رخ برنتابم از راه خدمت | سر بر ندارم از خاک و نگاه

رخ برنتابم سر من نباشم قوله

دلخ طمع ز ناز راه است | صوفی نداند این رسم و این راه

دلخ طمع اعمال ربانی ز ناز راه است | و طریقه عشق صوفی کمر است صوفی کنایه از عاشق

کامل این رسم و این راه است | با اعمال ربانی قوله

مارا به سے خانه افسانه کردند | پیران جال شیخان گمراه

مارا به را حواری و عشق از می مستهور کردند قوله

از قول زاهد کرم بود | در فصل حابد استغفر الله

زاهد مراد زاهد متکبر که هیچ بر سر عشق ندارد | مراد عابدان مرانی قوله

جانان چه گویم شرح فرقت | چشمتی و صد غم جان و صداه

جانان به جان خطاب محال است | مراد نازده قوله

شوق لبست برو از یاد و حافظ | در و شبانه درین سحرگاه

شوق مستی لب مراد لطف مراد از عشق غزل

عید است موسم گل ساقی سیاه بود | بهنگام گل که دیدت نه فرج نهاده

عید ایام مکارفات قوله

و اعظم که دی نصیحت میکرد عاشقانرا | امروز دیدمش مست لغوی ز دست دارم

و اعظم کایت از مردی راه گزیده | امروز دیدمش مست لغوی ز دست داده بموجب سهیمه رد

عشق و لباس پارسائی یار و شونده طاعت صد ساله ام تا راج یک نظاره شده قوله

این یکدور و زدیگر گل اغنیتے دان اگر عاشقی طرب کن با ساقیان سوده

این یکدور و زار اشارت بزبان مکاشفات و نیز تنگام جوانی گل شکافته و جوانی شادمان
سوده عرفاء کامل که لوح دل انسانی از نقوش ماسوی السوده دارند قوله

ازین زهد و پارسائی بگرفت خاطر من ساقی پیالده تادل شود کثاده

زین زهد و پارسائی اشاره بزه و تقوی خست بگرفت ملول شد ساقی مرشد و حق تعالی بکلم
و سقیم بهم بشر با طهر را کثاده خوش قوله

گل رفت اسے حریفان غافل چرا نشنید با ناک رود و چنگ نلے یار و جام باده

گل رفت گل اشارت بمعشوق و جوانی بیایه که محبت بهفتاد رفت با ناک دف و لے اوال
واحادیث سلف یا مرشد کامل جام باده کنایه از عشق قوله

مطرب جو پرده ساز و شاید اگر بخواند از طرز شعر حافظ در بزم شهابزاده

شاید منرا دارالت عزل

گر تیغ یار و در کوے آنها گردن نهاده ایم احکم الله

یعنی اگر در کوچه عشق آن ماه بایان تیغ بلا یار و بجان قبول کرویم یحیی الله مایشاء و حکم یار و دید

آمین لقوے مانیر و انیم اما چه چساره با بخت گمراه

آمین لقوے طریقه زهد و صلاح قوله

ما شیخ و واعظ کمتر شناسیم یا حجام باده یا قصه کوتاه

ما ملقت شیخ و واعظ نیستیم که این کار اهل ظواهر است یا حجام باده استغراق بعشق یا قصه کوتاه
ترک قال و قیل قوله

مهر تو عکس بر ما نیفتد آئینه رویا آه از دولت آه

مهر آفتاب کنایت از رب الارباب عکس تابش اینجا کنایت از تجلیات مشاهدات یعنی مهر
آفتاب در تیره ای مهر حقیقی بر ماتالت در مشاهدات تجلیات که سالک را بمنزل حیات است
در سیانت اسے محبوب آئینه رو از دولت آه که توجه نمیکنی حسبته الله و است که آئینه از آه تباہ گرد

و ایراد بر دو کلمہ در کلام مصححان

الصَّبْرُ عَلَى الْعُزِّ فَإِنْ يَأْتِيكَ شَيْءٌ فَتَحْتَمِلْهُ

مرتب فانی فانی لیت کا شکے شعر است حتم در اصل حتما بود الف را از جهت جمع صرف نمودند و حذف الف در کلام فصحا و بلحا کثیر الوقوع است و در الہدایہ الامم عدالی و سمرقانی عینیک و حتم نکلص بعد انہاس نار حتمک و کلمہ تاکہ بعد حتم کہ در کلام است بمعنی استعبار است متعنت کہ تنکیانی تلخ و زندگانی فانی بت و تابدانی کہ اسے کا شکے تاکہ استی کہ کے طافات کلم اور البی مر اسوق لغات و افراد و تنکیانی از اختیار بیرون بقس اس کہ زندگانی سیرتی است و از دست روده اسے کا شکے معلوم شود کہ کے مرگ در رسد و طافات دست دہد قولہ

عاشق مخور غم گر وصل خوبی خون خور و باید در گاہ بے گاہ

خون خور و باید احتمال بلا امید نمود و دم نباید نہ گاہ و بیگاہ دلم قولہ

حافظ چہ نالی زینگو نہ بیدل اگر سے شنیدی پند نگو خواہ

چہ نالی نسکو چہ بیکی بیدل متلا سے غم دانده . قولہ

الغفم آسے دوست تدم عاشق زدی جوانا گفت لاحول ولا قوۃ الا باللہ

حول توانائی و گردیدن افواہ دہہا و و تہا ہمدار و ہر دو زوال کا ہش و نقصان

غزل

النصیب من جو خرابات کردہ است الہ در نیمبانہ بگو صوفیا مرا چہ گاہ زانہا

خرابات مقام عشق و سیر مقام توحید است ۵ نسلے دادہ اندک از خرابات ۶ کہ التوحید

اسقاط الاضافات ۷ در نیمبانہ در خرابی اوصاف ستری صوفی مراد از ہمت شعر قولہ

کسے کہ در از نش جام سے نصیب اقامہ جیرا بحشر گفت دین گناہ را دخواہ

لیے کہے کہ در ادل رقم مجرای بنام او مرقوم نمود در خواہ سوال قولہ

مراد من ز خرابات چونکہ حاصل شد دلم ز مدرسہ و خانقاہ گشت سیاہ

خرابات عشق و خرابی اوصاف ستری چونکہ شد حاصل مراد خود رسیدم مدرسہ و خانقاہ

نفیلت و صلاح و تقوی گشت سیاہ تگ و سرا قولہ

در لیلی الہدایہ

در لیلی الہدایہ

خاقطا در دل تنگت چو فرو آید یار	خانه از غیر نیر و اخٹہ سینے چہ
خانه دل چہ فرو آید یار محبوب	یکہ نزل نماید از غیر ماسوی حق نیر و اخٹہ مالی ساند عمل
دصال او ز عمر حب و دان بہ	خداوند امر آن دہ کہ آن بہ
او اشارۃ محبوب ارباب محبت گفتہ اند کہ وصال طامان از متاع دیا و دلیتم آخرت بہر است قولہ	
بشم شیرم ز دو با کس نگفتم	کہ راز دوست از دشمن بہان بہ
شم شیر ترحم جہ ربی بیانی دشمن غیر تخریب معلوم شدہ اسب محب ہر مبدحا کس تردد اسرار	
محفی را نگہ دارندہ تر باشد محبوب با باد محبت بیستہ شود بنا بران گفت شمع نیرم ز دو با کس نگفتم قولہ	
ابدراع بمندگی مردن برین دہ	بجان او کہ از ملک جہاں بہ
بجان قسم نان ملک جہاں سلطان حاصل است کہ فلان محب راستہ است بر فرا جہاں دنیا	
کہ از محبت نصیب ندارند کہ خواجہ خود جہاں دیگر گفتہ سگداسے کہ تہ تو بدن سلطنت بہترہ قولہ	
خدا را از طبیب من پرسید	کہ آخر کے شود این ناتوان بہ
خدا را واسطہ خدا از طبیب من از محبوب من قولہ	
بخندم دعوت اسے نام مفرما	کہ این سبب ریح زان بوستان بہ
حاصل این بیت آنست کہ نقد را بنسبت ترحم است مرحبہ صفہ فی یک جہر من الکرکی فی الہوا قولہ	
گلے کا یا مال سرو و ما گشت	بود جا کست ز خون ارغوان بہ
کل کنایہ از سالک و عاشق سرو و کنایہ از عاشق ارغوان عاشقان مغلہ مراعی قولہ	
اگرچہ زندہ رود باغ کاران	و سے شیرازہ ما از اصفہان بہ
زندہ رود نام دوست ہلاستہ و باغ کاران کہ نام باغ است و اصفہان مراد و غلط و	
تقوی شیرازہ عالم عشق اصفہان صلاح و تقوی قولہ	
جو اناسہ رشتاب از بند پیران	کہ اسے پیر از نخت جوان بہ
سرمشتاب امر من کن اسے مکر و تدبیر و عقل غزل	
یا قوتہ و فروشتاہر از اسے کہ دیدہ	سجادہ ترک کردہ پیمانہ و کشیدہ
یا قوت می فروش کنایہ از لب مرا عشق سجادہ نہد و بار سائی میانہ و کشیدہ و عشق در آمدہ	

خدا را از طبیب من از محبوب من
خدا را واسطہ خدا از طبیب من از محبوب من
خدا را واسطہ خدا از طبیب من از محبوب من

دان يكاد آية وان يكاد الذين كفروا ليزلقونك بابصارهم لما سمعوا الذكر ويقولون انه لمجنون ان
هو الا ذكر للعالمين قوله

میلے اگر نداد با عمار ض تو ابرو پیوستہ از چہ باشد چون قدس خمیدہ

عارض رخساره پوسته همیشه حمیدہ کج فو کہ

گر بر لبم نهی لب یا هم حیات باقی | آندم که جان شیرین باشد لب سیرده

لب لبب نهان کنایه از سلیمان است بر وصل حیات باقی زندگی لافنا فضا و زمین
منراخ و کشاده -

روایت الیاء - غزل

احمد شيخ اويس حسن الكافي	احمد الله علي ميرة السلطاني
--------------------------	-----------------------------

شکر ینگویم خدا را بر عدل بادشاه که نام او احمد بیخ او پس است والکافی منسوب کہ قوسے
ست از ترکان قوله

خان بن خان شہنشاہ شہنشاہ نژاد	آنکے زید اگر جان جہاںس جوانی
-------------------------------	------------------------------

نثر او اہل میزید سزاوار است قولہ

دیدہ نادیدہ باقبال تو ایمان آورد | مر جیائے ہمہ لطف خدا از زانی

مرحبا خوش باد از زانی سزاوار قوله

بر شکن کامل تر کانه که در کامل تست بخشش و کوشش خاقانی و چنگیز خانی

ہم سردمخلان علیہ اللعنة گفته اند کہ خروج اویکی از علامت قیامت بوده است در یک شہر ہری بیست و ہزار کلمہ آدمی را کشتہ و این لعین لاپتنگیز خان ہم گفتندی و شریعت اورا کہ بنام نہادہ تور نامند قولہ

لرجه دویم بیا و تو قدح می گیر تم

لر چه دوریم اگر چه باعتبار جسم دوریم بیا و تو قدح می گیریم مدام دریا دوایم بُد سنافت
بعد منزل نبود و سیف و روحا فی دهن صخری بجزان مصوری را شمار سینه قوله

رگل فارسیم غنچه عیسی شکفت

گر عشق من نگیری با خواجه باز گویم

رمان

و ادب سیر یاد قوله

مشتاقی و هجوری دور از تو چنانم کرد / کرد دست بخوابد پائیلان شکیبائی

شکیبائی سیر قوله

اے درد توام دربان در بستر ناکامی / وے یاد توام منوس در گوشه تنهایی

درد و کنایه از عشق ناکامی نامرادی قوله

زین دایره پینا خونین جگر مے ده / تا حل کنم این مشکل زین ساغر مینائی

دایره مینا فلک ساغر مینا بیار شراب قوله

فکر خود راے خود در عالم رندی نیست / کفرست درین مذہب خود بینی و خود رانی

درین مذہب اشارت به استقامتی قوله

یار بگم شاید گفت این نکته که در علم / رخساره کس ننمود آن شاهد هر جانی

شاید گفت توان گفت رخساره کس ننمود به یکس آنکه ماهیت خود واقف ساخت آن

شاهد هر جانی محبوب حقیقی باعتبار ظهور قوله

دی شب گله زلفت با باوصبا لقمم / گفتا غلطی بگذر زین فکرت سودائی

زلف دنیا و جذب عشق باوصبا رشد غلطی در غلط افتادی زین فکرت سودائی خیال را یعنی قوله

صد باوصبا اینجا با سلسله میرقصند / اینست طریق ایدل تا با دونه پیمائی

باوصبا عاشق و عارف اینجا در عشق با سلسله میرقصند گرفتار این سلسله اند در بلا و رخ فرجان

و شادان اند اینست طریق راه عشق اینست تا با دونه پیمائی سرگردان نشوی قوله

دائم گل این بستان سیر بختی ماند / در یاب ضعیفا نرا در وقت توانائی

گل انسان و مخلوق این بستان دنیا سیر اب نیم ماند که کل نفس ذالقه الموت در یاب ضعیفا نرا

یتما دراری ضعیفان نما قوله

حافظ شب هجران شد بوی خوش صبح آمد / شادیت مبارک با دایم عاتق شیدائی

غم هجران شد غم هجران رفت غزل

اے دل بگوئے عشق گذاری نمیکنی / اسباب جمع داری و کارے نمیکنی

شاداب

بدانکہ مرط استقیم است کہ امتثال لوازم و نواہی الہی بر هیچ تعصیرے کنی و در جمیع احوال امیدوار
مائی چه معلوم نیست کہ در وقتے کہ قصص روح حرام بود یا ایہا الذین آمنوا العقوبات اما ذقوا الآلہ
و در الوقت خرافع از دہایت زہار تصفیہ باطن مکوش کہ علیہ حق باشی و خود را حیرا در مجلس طبیعت
سدہ نفس امارہ کردہ جبرائیل مکنی عتقی الرحمہ قولہ

چو گمان کلام در کف و گو سے میزنی	باز سے چنین بدست و تکرار کی میکنی
----------------------------------	-----------------------------------

چو گمان کام طاقت و توانائی گو سے میزنی گو سے مراد مازنی چنین صہارت اجراتی تکرار
مطلب قولہ

اگر دیگران بجان غم جانان خریدہ اند	اسے دل تو این معاملہ بار کی میکنی
------------------------------------	-----------------------------------

غم جانان عشق این معاملہ خریدن عشق بجان قولہ

ساغر لطیف و دلش می افکنی خاک	واندیشہ از بلا سے خار سے میکنی
------------------------------	--------------------------------

ساغر بہانہ سے دل و بدن سے زندگی می افکنی خاک صنایع کنی خار ملالت طبع کہ بعد
حدودن تراب حادث گرد بلا سے خار اندوہ و ترس محتر غزل

اسے دل کرازان چاہ ز نخلان بدرائی	بہر جا کہ روی ز رویشیمان بدرائی
----------------------------------	---------------------------------

چاہ ز نخلان طور نقدیر اگر چہ طور نقدیر کہ در عوران غلو کردن حاضر نیست التقدر ببحر عین
نہن عینس فقد صل و بحث کردن دران طور گراہی آرد و اذ ابلغ الکلام الی القدر فامسکوا
ولیکن باعتبار افتقاد سبب است یعنی تفرہ از اتمام اسلام و نتیجہ ارتخا متقد است علم کلام و مومن را
بیرون رفتن اربن غنیدہ تیر گراہی است ایدل الغر قولہ

شاید کہ بابے فلک دست بگیرد	اگر تشنہ لب از چشمہ حیوان بدرائی
----------------------------	----------------------------------

چشمہ حیوان آب حیات مراد عشق قولہ

ہشدار کہ گرو مسوسہ نفس کنی گوش	آدم صفت از دوضہ رضوان بدرائی
--------------------------------	------------------------------

اگر تالاع حرم و ہوا و نفسانی شوی و عامل بران شوی هیچ دانی نفس حبیت بدانکہ امید تعالی قبضہ از
خاک برگرفت بعد ازان خاک ماہل سال گلابہ کرد و جبہ سال عیلت و جبل سال خلیش خشک
بعد ازان صورت آدم شگاست و بہر خصوصہ را از اعصاب آدم از بقعہ انفاع زمین آفریدہ نیز سیر احوال

حافظ کہ در خاک با کمال است
کر عمل سے کمال و کمال سے

گردنش از خاک بیت المقدس سیند از خاک زمین دنیا پشت و شکم از زمین سهند و سنها از زمین مشرق
و پایها از زمین مغرب و گوشت و پوست درگ و پ و خون از مجموع ردهای زمین و طول قامت و
شخصت و عرض هفت گز و چون روح دروید و غشیتن نظرش بر عرش اقتاد و دید که لاله الله محمد رسول
ای همه ذنبه و انار ب غفور از بنیاد و چیز معلوم کرد و یک رخت شان محمدی دوم نسیان است از نظر
شد پس یک محمدیست فرمود بغیر نیست و فرزند از فرزند ان تو و زلت ترا بشفاخت او در گز
در خاطر آدم آمد مناسب است که پدر شفیق پسر باشد و اینجا بر عکس حکم حق بجزیل ارسید که در باب
بنده مراد این اندیشه ازل او بر دل والد و والدین پاک خواهد شد جبرئیل در رسید و سینه و شکافت نفسی
از ان بیرون آورد و در زمین بهشت مدفون و درخت که سبب زلزله و شد از تخم ان اندیشه رسته بود و ان
نصف دیگر که دروید مانده بود از ان نفس ماره رست که تا قیامت سبب کلفت و غمات او و آدم
است چون آدم تنه بود انیس میبایست که بوسه آنس گیرد و زین فکر خواب رخت حق تعالی آفرید و از بعضی
از استخوان پهلوی چپ او و قیل از استخوان فردترین کوتاه تر پهلوی چپ و شکم و قیل از بقیه
طین آدم و حوا بصورت و مانند آدم بود هر رنگ و قد قامت و حسن و جمال و در خراست که از آدم فانی
بود و یک آنکه پوست جوانا ز کتر و رنگ اوصاف تر و آوازه او خوشتر و چشم او سیاه تر و بینی او خردتر و دهان
او لطیف تر و هر دو کف او نرم تر و هفتصد گیسوی او منبر آنگاه حق تعالی او را آدم ترویج کرد حکم کرد که
يَا آدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ فَكَذَّبَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَخَرَجَهُمَا مَعًا كَاذِبًا
فِيهِ و عمر آدم بقول نهصد و سی سال و صحیح است که هزار سال عمر بود آدم چون از زمین اویم بود آدم
نهاده و قیل بسبب رنگ گندمی که آدم گندم رنگ گویند من عجائب القصص آدم صفت و مانند
آدم روضه رضوان بهشت قوله

جان میدهم از حسرت آن فعل روان گشتم	باشد که چو خورشید در شان بدرانی
------------------------------------	---------------------------------

روشنه ارق مار و دشمن سازی قوله

بر خاک در تابستانم از دیده و و صد جو	باشد که تو چون سرو خرامان بدرانی
حافظ من اندیشه که آن یوسف مصری	باز آید و از کلبه احزان بدرانی

خرامان خرامنده غزل

آن غالیه خطا گرسوے مانامه نوشتی	بجزش ورق هستی ماورنوشستی
---------------------------------	--------------------------

یعنی اگر آن محبوب بنامه و پیغام ما را یاد کردی ما را بجا امت عدم نرسانیدی قوله

هر چند که بجزان مهر وصل بر آرد	و بهقان ازل کائنات که این تخم نه کشتی
--------------------------------	---------------------------------------

بجزان مهر وصل بر آرد و چون این مهر و بهقان جهان است و تعالی این تخم این تخم بجز قوله

آمر ز تن نقد است کسے را که در دنیا	یارے ست جو حورے و سر آچو بہشتے
نقد سے الحال قولہ	
شہباز ستم کعبہ دل بہکدہ کردہ	در سر در قے صومعہ و نیست کہشتے
صومعہ عبادت گاہ کشت بہم یکم و کسر و نیل نعمتیں عبادت گاہ جہوداں قولہ	
در مصطفیٰ عشق تنم نتوان کرد	چو باس از نیست بسا زیم نشتے
مصطفیٰ سزا گاہ معمم توان کرو آسایش راحت با سہ بال شمسہ و تکیہ ما قولہ	
تا سہ غم دنیا سے دلی سے دل نادان	جیہا است نہ زونی کہ شود عاشق نہ نشتے
دلی کہینہ خوب کیا یاد دل کہ محل حق تھا ہے است ز شست و دسا قولہ	
مفر و تن بیار غم و نخواست شداد	لبک تیشہ سے صاف لبی و لب نشتی
ارم شہزادہ نام بہت شاد عادیج علی کہ تر گزشتہ لطیف تر ازین است کہ قال اللہ لعہی الحق متاہما فی البلاد قولہ	
او دلی خرقہ خراہی جہاں است	کو را ہر وسے پاک و سے خوب سر نشتے
او دلی خرقہ خراہی جہاں است یعنی جن در دنیاں اکھ وضع در دنیاں ست محال نہ اندر نہ بینے علی بریا یکسہ و جہاوت خاصا نہ کھائے آند کہ آو دلی شہباز ازہیں است جہاں حرا بات کرد و گفہ سرائی جہاں ار سہ چیز است از ظلم سلطان و طبع علما و ریاء و درویشان - قولہ	
از دست چراہشت سر زلف تو مافظا	نقدیر چین بود کہ کردے کہ نہ ہشتے
ہشت کہ است نہ ہشتی مگہ ہشتی - غزل	
اسے کہ مجھو رمی عشاق روا میداری	عاشقا نرا ز بر خویش جدا میداری
مجھو رمی جہاں دل بر رویہ قولہ	
نشد نہ باد یہ را ہم بزل اسے دیاب	با میدیکہ درین رہ بخند امیداری
نشد نہ باد یہ کہایتہ را جو دلس کہ نشد نہ باد یہ عشق است ز کمال آب شیریں مراد تو ہے و بیلے قولہ	
دل بلودی و محل در دست از جہاں لیکن	ہر ازین دارنگاہ است کہ مرا میداری
محل عقد نگاہیں مہر شیریں دل قولہ	
اسے کس نہ کہ نہ جو کہ گشت	عرض خود یہ میری خور حمت لا میداری
اسے کس کہایتہ را عشق مراد و حلا مشوق ست یہ عمر غ مشوق عرض کسے رویش قولہ	
تو تقصیر خود افتادی ازین در محروم	از کہ می نالی و فریاد چرا میداری
ارباب بہر اہم کئے نیست آئکہ شہدایا است از خدا ایماں سے یا بدو آئکہ مستعد کفر است از کفر سے یا بدو کفر نہ تعالیٰ و باطل ہمہ اللہ و کس کا تو اللہ ہمہ و باطلہوں غلاموں و دوسوا و انفس کہ قولہ	
حافظا تاوتہ خوبان ہمہ جو رست و جفا	لو کہ زین طاقت امید وفا میداری

است که در کوئے خرابات مقام داری	جم دقت خودی اریست بجای داری
خرابات مقام شوق جم اگر مقابل جام افتد جمشید مراد بود قوله	
اے صبا سوختگان بر سر درخت نظر اند	اگر از یار سفر کردی پای داری
صبا قاسم در شد و وارو سوختگان عاشقان یار سفر کرده تجلی در نقاب کرده و نیز محمد غلام	
تو بهنگام وفا که چه ثبات نبود	میکنم شکر که بر جود و امان داری
ثبات ثابت قدیمی میکنم شکر ازین بعد که جور محبوب فنا و عاشقی است جور استغناء و نیاز داری	
که بر عاشقی بمنزل جبر است نه که نه فی الواقع قوله	
مهربان شد فلک ترک جفاکاری کرد	توئی ایجان که درین رسم خراخرو داری
رسم روش و طریق تو اتم قائم است قوله	
خال سر سبز تو خوش دانه بکیش است	بر کنار چمنش وه که چه دای داری
خال معروف و مراد از نور شهود ذات چمن صحن باغ بارستینها گل قوله	
بووی جان از لب خندان قیج می شنوم	بشنوای خواجہ تو گزرا نکه شام داری
مقام مغز قوله	
کایے ارمی طلبد از تو غریبی چه شود	توئی امروز درین شهر که نام داری
غریبی عاشقی - غزل	
لکه براه از خط مشکین نقاب انداختی	لطف کردی سایه بر آفتاب انداختی
ماه کنایت از ذات خط مشکین مفات قوله	
تا چه خواهد کرد بر ماتاب زلف عارضت	حالیا نیز رنگ رنگ خوش بر آب انداختی
آب و رنگ بمی رفت حالیا الحال نیز رنگ سحر دانسون قوله	
گوئی خوبی بر دی از جوان عالم شاد باش	جام کیخسرو طلب کافر سیلاب انداختی
کیخسرو نام پسر سیاوش بن کیکاؤس که دلی عجب جد شده و او دختر سینه افراسیاب بود هر چه افراسیاب پدر او را کشته با مقام دلایت افراسیاب را خراب کرده و گود رنگی یکے از سران لشکر او بود افراسیاب را دشمن کرده و بفرار او کردن زده کیخسرو را خلاصه مراد پس را دلی عجب خود کرده خود در میان آن غار در آمده	

۱۲ تا ۱۵ در سر دفتر شایع یا سر دفتر قاضی

(مقطوع)
لو که چون حافظ شایع نیز علامه داری
پس دعای محبت حافظ جان خواهد بود

دآن عار در شهر سر بر می فرارست قوله

ہر کے باجمع خصال بنوع عشق و شہت

ہر کے مستبار صوفیان حلقہ حقیقہ و طرازوں۔ جو عہد بوسے زانیان پروانہ را
در اضطراب انداختی۔ پروانہ کثایت از خود قبولہ

گرچه از مستی خرام طاعت من رد کن | اکاذربن شغلم بامید ثواب انداختی

طاعت سادگی اندرین شغل امن است طاعت تو اب مرد فوله

خواب بیداران بستی آنکه از قفس خیال | تہمت بر شہروان حیل خواب اندختی

شب روان تنب بیداران اوصحا و عاشقان و حیاراں خیل کرده قوله

زیمہار اناب شمشیرتہ کہ تیر انرا ازان

از لب تمشیر خون آتش جوی آتش صفت شصت و دو را که انداختن خرم یک است آب

تیری تشنه لب محروم و امیدار گروانِ صم کافِ غمی پہلوانِ خلق نامِ شہر

منسوب بخوریان افراسیاب مادشاہ ترکستان ہیں کہ بعد کشت لور مادشاہ ایران

رئیس دوازده سال در ولایت ایران پادشاهی کرد پس طهاسپ شاه ایران زمین صلح یک تیر

ارش از ولایت ایران بیرون کرده بایر تبرکستان فرستاده همچون سیاق و سبب کی کاؤس شاه را

کہ درویشی سے نوشتہ کیجیوین سیاوش کہنہ سے دخترین اولو و ددان انتقام اورانندہ گرفتہ علف

منیخ گروانند مہاں کیخسہ دو انرا سیاب چیل سال جیگ بود در او نیگ بن زراو ستم میں تو ز نام دشت

و انفراسات جاد در لود قوله

از برای صدرا هرگز فرو نغم زلف چون کند خسر و مالک رفا اندختی

ابو ذر و سید بن ابی سرح و سید بن ابی ذر	سید بن ابی ذر و سید بن ابی سرح
ابو ذر و سید بن ابی سرح	سید بن ابی ذر و سید بن ابی سرح

ازم و خوش	قلم نگار	خدا مستتر	خوار محمد نگار	و گار مستتر
-----------	----------	-----------	----------------	-------------

این کوسم لب بر رسای سی
 شک جرم نشین نهان خنای ما
 ز انجم بر هفت روزگار میکشید
 ز انجم بر هفت روزگار میکشید

ففت برده و اسب برده و شتر قرا

از	نظارت	بخش	مست
----	-------	-----	-----

دوم پیدان لب یون پسم است از علوم بخانه محسارے سی

سیگون سَرخ خمار بفتح اول دشت ثانی میفرش قوله

گفتی سرتوبه فقر اک ماسند سهلست اگر توخت این بار میکشی

فتر اک دلاهاے زین که راستا و چایس که بر زین آویخته باشند این بار اشارت به سر قوله

با چشم و ابرو تو چه تدبیر دل کنم ده زین کمان که بر سر جبار میکشی

و د انسوس غزل

اے که دایم بخویش مغروری اگر ترا در نیست معذور می

اگر دیوانگان عشق مگرد که بعقل و عقیده مشهوری

دیوانگان عشق عاشقان عقیده مند قوله

مستی عشق نیست در سر تو رو که تو مست آب انگوری

آب انگوری شراب انگوری دآن ساخته جمشید است گویند جمشید خواست که نفع از انگور اکثر اوقات

توان گرفت پس آب کرده و رواندے دشت جوش آمد و تیرگی بینداخت بعد و ساکن شد آنرا هر روز

می جمشید و چون از جوشش بایستاد تلخ شد گمان برد مگر زهر قاتل گشت پس در آوند کرد جمشید و کینه

بود که او را دوست میداشت بشقیقه مبتلا شد و از درد بی طاقت گشت و بمرگ رضا داد و با خود گفت مواب

آنست که از آن زهر مقداره بخورم تا خلاص شوم پس قدری برداشت و بخورد و اثری به نظر نبرد پس بپرستید

دیگر بکار برد و فرس و فایز از آن در خورد و بدید سر بخورد و چند روز خواب زفته بود یک شب از خواب بخت چون

بیدار شد از آن زهر خلاص یافت و آن حال با جمشید گفت چشید آنرا تا همارو نام نهاد و در علل

و امراض بکامی برد غزل

اے در رخ تو پیرا انوار بادشاهی در فکر تو پنهان صد حکمت الهی

آنگاه تو بارک اند در ملک دین کتاه صد چشمه آب حیوان از قطره نیاهی

کلام تمام قوله

برابر من بناید انوار اسم اعظم ملک آن تست و خاتم فرما بر آنچه خواهی

اهرمن دیو و طائفه ثنویه که خالق شر و الظلمه است یعنی اے سید تعلین قابل فیض الهی یا انوار

نامتناهی ذات شریف تست و اجرا اے احکام تار و زیامت ختم بر تو ملک آن در در تست قوله

حافظ و گنجینه سیلانی از تفسیر دهر
و جمعی و طره و دلا میکشی

در خور دست و آو و در آو و
عاشقان را گواه رنجوری
ساز غری طلب که غمخوری

و نام خود حافظ

درود و دامن آدم تا وضع سلطنت است	مثل تو کس ندیدست این علم را که ای
دو دمان اسل خانان وضع بنیاد و روش سلطنت گایه از نرت کماهی کماحقه قوله	
در حشمت سلیمان هر کس که تشک نماید	بر عقل و دانش او خندید مرغ و ماهی
طریق تمثیل است کسی که مثل حشمت سلیمان باشد بر عدم عقل او تشنه نیست همچون کسی که بجهان انکار سے دارد قوله	
باز از چاه گاه به بر سر نهاده کلاه	امیران قاف دانند آئین با و شاه
مجلس این بیت است جمیع انبیاء از آدم تا سرف با حضرت حق اخلاص است که سائر آدمیان نسبت به حضرت نبی کریم را با حضرت حق اخلاص است که سائر انبیاء نیست قوله	
اکلک تو خوش نویسد و شان یار و اغیا	تعویذ جان فزائی افسون عمر کا ہی
آنحضرت علیه السلام کا صی است هر که او را دوست دارد سرور از دنیا و آخرت گردد و هر که او را دشمن دارد ملعون ازل و ابد گردد قوله	
اے عنصر تو مخلوق از کیا محض عزت	وے دولت تو این از صفت تباہی
عنصر کیے از عناصر صدمہ آسیب قوله	
اگر تو نے زینت بر کان معدن افتد	یا قوت سرخو را بختند رنگ کا ہی
پرتو نور مستثنائی رنگ کا ہی ندو سبز قوله	
عمریت بادشاہ کرمی تہیت بام	ایک زبندہ دعوی وز محبت گوہی
سالک معابد کہ نالے پہلے شوق اواز سے محبت آنحضرت م خالی نہایت دعوی روحانی کہ مستحق حال جهان افروز حضرت آمد درین دعا شادان قول اندازس کہ استیاق بان بلخ روح افزا وارد و در انشاء کلام جمله معترضہ الفا می کنند و سیگو یکہ عمریت بادشاہ قوله	
جائیکہ برق عصیا بر آدم صفی زد	مارا چگونہ زیر دھواے بگینا ہی
یا رسول اند من بندہ کمترن از گناہکاران است تو ام دلشفاعت تو سر فرازم و بجای تو حلیت یا رمی نیسانم از گناہ ہے جائیکہ برق عصیان الخ باید دانست کہ انبیاء و معصومین از ملائکتی تعافا ملوا و با طاعت نبی و امر نکرد با طاعت ملائکہ و شاید کہ عصیان نسبت کنند بر ہی چرا کہ	

نخستین مناسبت از این خبر بخوانی
 شرح مناجات و نام
 آنکه گاه میزد نام
 از تو که گاه میزد نام
 حافظ جود دست از تو که گاه میزد نام

چون نسبت عصیان کردند به بنی معصومیت نماند و معصومیت شرط نبوت است و چون معصومیت نماند
 بموجب اذافات الشرط فاق الشرط بنی هم نماند و نبوت مرتفع شد و آدم از جمله انبیاء و مرسل است
 پس چگونه نسبت عصیان با آدم جائز باشد انچه خطاب به بنیمران نسبت میکنند و چیزیست چند در کتب آورده
 اند آنرا از اصل نیست زیرا که تحقیر انبیاء است و در ان قصه ها و انبیاء نوشته اند و تا و یلها از قرآن آورده
 و اکثر قصص انبیاء و اصحاب تواریخ در کتب آورده اند و مفسران آنرا نوشته اند و انرا نشان از ازل کتب
 و نقل ایشان اعتماد دارند که حق تعالی تکذیب ایشان کرده و گفته که ایشان تحریف می کنند بحرفون
 الکلم عن مواضعه دیگر و یقولون همون عند الله و ما همون عند الله دیگر و یقولون علی الله الکذب
 آیات قرآنی را بمعانی دور از صواب گویند که آن میگردانند و ما علی تفصیل اینجه قصه ها را مع جواب
 در رد و رد و نقض نوشته ام اما اینجا قصه آدم نگاشته می شود و آن است که معصیت عصاة بعزم دل بشد
 و منشأ زلت آدم از نیان عهد بود و قد عهدنا الی الی الله من قبل فنی و لجه مجدله عزما
 و عهد آن بود که یا آدمان هذا عدو لک و لزوجات فلا یخرجنکما من الجنة ففتنقی و ابلیس
 آدم را بسوگند فریفت و نفس آدم از سیل غلو گدی که در جبهه است ویرانگی کرد که هیچ بنده نبود که بر سوگند
 آفریدگار خود اقدام نماید و اگر گویند که بنی حنی از شجره گندم بود که دکان قریب از هذه الشجره جواب آنست
 که اگر دیگر تخت آدم در خنان گندم بودند و بنی حنی حاضر واحد است آدم دانست که بنی ازین درخت گندم
 است که در پیش روست است لاخیر و کان المراد عند الجنس فکان الابرار کتاب لاجل الخطای الی الاجتهاد
 الابرار کتاب مع العلم و اگر گویند قال الله فقص آدم ربه فتعوی جواب آنست که این از برای آنست که حسان الابرار
 سیات المقربین یعنی این سهو و بیانی بر انبیاء جائز است قال انما بشر نیست کما تمسبون و حق تعالی
 قصه آدم از بهر فضل و کرم خود و کمال اجتناب و اصطفا که بعد از توبه که راست کرد به هر تحقیر و اثبات زلت
 در اینجا حافظ هم بموجب حسان الابرار سیات المقربین مراد داشته نه عصیان فی الواقع قوله

یا طوبی البرایا یا واهب العطایا عطفاً علی مقل حاشیة به الدوای

ملجایا به پناه بر آیت خلق و اهب بخشنده عطف به را نگی مقل مفلس غزل

اس قصه بهشت زکویت حکایتی شرح جمال حوز زریوت روایتی

قوله

شرح بیان

|| انفس عینی از لب لعل طیفه | آبِ خضر ز نوس لبانت کنایت |

عینے ہی میری پیمبرست اور از انعم صاحب بحیل و انیری الکالمہ والاموص و احیی المولیٰ مدد
راہ ترین پیمبرست و ہر روز نیت لبیان میرسد و ہر روزی در سال و سورت از وقت و کدہ است انفس عینی
آن اند کہ مران مردہ را زنده میکند آب خضر و حیات نوش شیریں و احیات امانیہ رست و مالرسد
جمہ للعالمین قولہ

|| لے عطر ساقی مجلس روحانیاں عیسے | اگل را اگر نہ بوسے تو کرے دلیتے |

سر کسر بے حوس روحانیاں متراضیان و کورتہ نینان قولہ

|| ایدل بہرہ دات و دینزدست رت | اصدایہ داسی و نکر دی کفایت |

بہرہ بہودہ غرہ

|| اسے باعم لومار پیوند لایزالی | قد ضاع فی ہوا الم عمری ولا ابالی |

پیوند لایزالی دوستی ازلی معنی مطرغہ امکہ تحقیق ضائع شدہ در آرزوے شما عمر من باک لیدارم من
یا لیت لی مجالانی ذلک الخوالی اسے کاشکے بودی مراقبت دیدن جوانب ارحم علی دعوے
یا من علمت حالی رحم کن بر اشکبے من اسے کیسکے واقف ہستی بر حال من لن تر اقبوا و فاء
عن صاحب الجمال ہرگز امید دفا ملیدار صاحب حلالان یا ساقیا غشی عن شربہ
الزلالی اسے ساقی فریاد میں مرا در شرت زلال قد صار ذاحیات کانت بلا زوال تحقیق گشت
صاحب زندگی کہ ماستد آن زندگی بغیر زوال غزل

|| این خر قہ کہ من دارم درین شراب اولی | وین دفتر میخیزے غرق مئی ناب اولی |

رہن گرد چون نصحت اندیشی دوست زد رویتسی جہ کار ملک است آنکہ تدبیر و عمل
مایعش قولہ

|| من حال دل زاہد با بلاق نخواستہم گفت | وین قصہ اگر گویم با چنگ و رباب اولی |

وین قصہ اشارت بحالت زاہد با چنگ و رباب آسکارا قولہ

|| تاتے سرو با باد با شاد و ضلع فلک نیتست | در سر جوس ساقی دوست شراب اولی |

زین دست میں دوع قولہ

دلیت لیا
انفس عینی
از لب لعل
طیفہ

دلیت لیا

دلیت لیا

از بچو تو دلہ ارے دل بزم گنم ارے	کتاب کشم ہا رہے نہ آن نہ لب تاب او
سہ گر بزم دل از تو بردارم از تو میرزا آنہر رکنا گنم آن دل کجا برم	تاب بچیش قولہ
چون پیر شدی حافظ از یکدیگر و	زندگی دہو سنالی در عہد شباب اولی
عہد وقت شباب جوانی غزل	
اے کہ در کشتن مانیچ محابا گننی	سود و سرمایہ بسوزی و ملازا گننی
محابا ہشت و دسواس قولہ	
در دمنان غمت زہر ہلاہل نوشند	انصد این قوم خطا باشند بین تا گننی
زہر ہلاہل زہرے سخت قاتل کہ در زبان بکشہ قولہ	
سرخ مارا کہ توان برد بیک گوشہ چشم	شرط انصاف نباشد کہ مداوا گننی
بیک گوشہ چشم بنگاہے قولہ	
دیدہ ما کہ بامید تو دریا ست چرا	بہ تفرج گذرے بر لب دریا گننی
بہ تفرج از درے تماشا قولہ	
نقل ہر حور کہ از خلق کر میت کردند	قول صاحب غرضانست تو آنہا گننی
<p>باید دانست کہ شیوہ معشوقان ہر دم عاشق کشی و استغنائودن و تقاضا نمودن است از عاشق از انجہ کہ لطف و مرحمت معشوق بہ عاشق خام بمنزلہ سم قاتل است چنانچہ مریض صفرائی را حلوا تا کہ عاشق بکمال نرسد و این عاشقان خام کہ صاحب غرض خود اند این استغناء و تقاضا معشوق بمنزلہ جور و جفائی دانند و شکوہ و شکایت میکنند اما نزد عاشقان کمال عین لطف و مرحمت چنانچہ نزد مریض دانا امتناع شکر و حلوا بموجب فعل المحبوب محبوب پس باید دانست کہ عاشق بر دو نوع است ناقص و کامل ناقص آنست کہ اگر معشوق بموجب خواہش پیش او آید سخن در مع او گویند و الا قبح و ذم او کنند و بجور و جفا متہم سازند و کامل آنست کہ ہر چہ از دست معشوق آید از خیر و شر قبول و بسط و منع و عطا و سلام و دشنام رسد آنرا بموجب فعل المحبوب محبوب شہد و شکر بنداشته احتمال تمام و جور و جفا بنسبت معشوق رواند و بنا بران گوید نقل ہر حور الخ معنی آنست کہ اے محبوب من ہر جور و جفا دایدا و الہم کہ نسبت بتو میکنی و ترا بجور و جفا متہم سازند این قول صاحب غرضان</p>	

یعنی قول عاشقان غام هست والا نزد عاشقان کامل عاشاد کلا نسبت حورو جفا بحیات قربات
چرا که کار تو هرگی لطفت و رحمت هست غزل

اے پیچر بکوش که صاحب نظر شوی | تارا را رونیاشی کے راہ پر شوی

راہ رونیاشی سالک آزاره نباشی راہ پر رہنا منے آنست کہ قال الله حاددا فی الله حق
جہاد ہے پس اے برادر طالب حق باش و چنانکہ تو الی ساعی باش تا حق نیز موصی والدین جہاد
عبدالہدیہ کیم تو فیق رقیق حال تو گرداند تا تر عارف مادر گرداند قولہ

در مکتب حقائق پیش ادیب عشق | مان اے لہر بکوش کہ روزی بند شوی

اویب عشق اضافہ سیانہ و نیز مرشد مان ہست یار باش قولہ

خواب و خورت زمر تہ تخلص دور کرد | آندم سی بخوش کہ بخواب و خورشوی

اول مایکہ پار ہوا اے نصیاتی تہد آنگہ رسی بخوش آنگاہ عایت خود مری و این کسایتہ عارف
بدوں بحق چہ سرفت خود عین مرحمت حق است من عرف لعلہ عقد عرف ربہ دین خواب و خورشوی
ترک ہوا کنی قولہ

اگر نور عشق حق بدل و جان افقد | باند کرد آفتاب فلک خوبر شوی

یعنی اگر نہ عشق دہسگیر وقت تو نشود سو گند بخناد روشنی و فیض رسانی از آفتاب مہر شوی قولہ

از پائے تاسرت ہمہ نور خدا شود | در راہ ذوالجلال چوبے پاوسر شوی

چوبے پاوسر شوی بخود دفانی شوی کز آب ہفت بحر یک موسے تر شوی
ہفت بحر یک موسے ترا ضرر تو اندر ساینہ رخسار یار گر شودت منظر نظر جوں نور
شہود ذاتیہ بر توجہ نمود و در جہتم توجاے یافت صاحب نظر شوی عارف کامل شوی قولہ

بنیاد ہستی تو جو زیر و زبر بشود اگر این ہستی مہمومہ تو در معرض فنا در آید در دل مد
پیچ کہ زیر و زبر شوی بدانکہ فانی گشتی ملکہ باقی ابد گشتی ولا تقووا لمن یقتل فی سبیل
اموات بل احیاء قولہ دست از مس وجود و مردان رہہ شوی اول ترکاں

و در دفانی دہستی مہمومہ ماید نمود تا کیماے عشق بیابی و زرشوی آنگاہ یکیمای عشق
و باقی حادید شوی قولہ

مقطع حافظا بجدہ بجراب و بار و دیش کن - کہ دہستے ز سر صدق جزا نجا عفتی -
۱۷۸۵

گرد سرت هوا و صفاست حافظا	باید که خاک در گه اهل مہنر شوی
اہل مہنر عاشق و عارف غزل	
اسے ز شرم عارفت گل کردہ خوے	پر عرق بیت حقیقت جامے
خوے عرق پر عرق شہزادہ حقیق کناۃ از لب قولہ	
لالہ بر زالہ است یا بر گل گلاب	یا بر الش آب یا بر اوت خوے
لالہ بر زالہ بر لالہ زالہ و این بیت بر صفت تجاہل است قولہ	
مخشد از چشم آن کمان ابر و دول	از پیش میرفت و گم میکرد پے
پے قدم اے سراغ قولہ	
امشب از لطفش نخواہم داشت دست	رو موزن بانگ بر میزان کہ ہے
امشب این ایام و این ہنگام زلف مرا عشق و شوق موزن اذان گویندہ بانگ آواز بانگاز ہے زندہ و قبیلہ است از عرب و گیاہ تر و اشارہ بہ حی علی الصلوۃ و حی علی الفلاح قولہ	
چنگ را بر دست مطرب نہ دے	اگر گش بخراش بخرد شمش چو نے
چنگ عبارت از خود مطرب مرشد و مے دے یعنی این مصرع است بموجب قابضوا علیہ الوسیلۃ بہت مرشد سپار گور گش بخراش بگو آن مطرب را این را بساز آر و بارنگی در بخرد شمش چو نے بنوا آر چو نے کہ عاشق کامل است یعنی بذکر حقیقی شاغل ساز قولہ	
چون بنی عامر بے مجنون شوند	اگر برون اید کیے کیے ز رے
بنی عامر نام قبیلہ کہ مجنون ازا نہا بود مجنون شوند عاشق شوند و دیوانہ گردند کیے کناۃ از محبوب قولہ	
آنکہ بہر جرحہ جان میدد	جان از دستان دجائے دہ پوس
ہر سائے از ہر اے قطرہ از چشم عشق جان را تار میسازد قولہ	
نئے دے لب بر لب مطرب نہاد	چنگ را در زیر ناخن کردنے
نئے مرشد کامل مطرب سالک چنگ وجود در زیر ناخن کردہ مغلوب ساختہ قولہ	
عود بر آتش نہ و منقل بسوز	غم مدار از شدت سرما و دے

منقل دل را با عشق میزد و این خود بہستی خود را راں بسوز غم مرا از شدتِ سراودے
دینج ارجاوت و سستیہاے دردگار غم مار قولہ

باتو زین پس گر فلک خار سے کند | باز گو در حضرت داراے رے

زین پس لہذا بہستی ہو بہر خاصے کند فرزند داراے رے حق تہاے دیر مرشد قولہ

خسر و آفاق بخشش کز سخا | نامہ حاتم زناش کشت طے

طے ہیچہ قولہ

جام سے میت آرد چون حافظِ خور | غم کہ جم کے بود یا کاؤں کے

کیکاؤں نام بادشاہے دقیل مرد و دقیل رسولوں میں امرا ہیما شاہی غزل

اکنوں کہ ز گل بار چین متہ جو بہستی | ساقی سے گل رنگ طالب بر لب کشتی

گل معروف و مشاہات چمن معروف دل جو بہستی حوت ماوریا ساقی مرتد و کماہ

اورد و دل گر محتسبے برکدوے بادہ زندنگ اگر مانع و نہ کے فرامت تو ماہ در بے

آوار تو باشد بشکن خود کو دے سراوینر جفتی تو بہر جوں کہ دوسرا دماحتت لکن معمار

عمارت کندہ و آبادان سارہ معمار و جو و حق تہاے قولہ

زاہد نمک نسیہ حکایت کہ بنقدم | ترکیت جو جو رہی و سرائی جو بہستی

نسیہ کماہ از بہشت و در و دلمان بنقدم نقتہ موجود قولہ

بر خاک در خواجہ کہ ایوان لہال ست | اگر با ش ز ریت بسیاریم ہیشتی

خاک در خواجہ دنیاد مقام عشق قولہ

بہل من و علم تو فلک را چہ تفاوت | انجا کہ بصیرت چہ خونی و چہ زشتی

تفاوت من و علم تو فلک را چہ تفاوت قولہ

ترسا چہ دوش ہیچ گفت کہ حافظ | ایف بہت کہ مردم کند آہنگ گشتی

ترسا چہ عارف کہ بہر دہ عارف دیگر است کشت بصیرت کہ دوسرہ دوم

دقیل بصیرت عباد نگاہ جودان مراد عشق مجاز غزل

اتر رواج زنداخی و زاد غرامی | من البالغ عنی الی سعاد سلامی

اتر صیفہ واحد مکتب فعل ماضی از اتی یا تی اتیا ہیے آمدن رواج جمع یج بمنوا ہجو

زند نام در حث و بفتح را و پہلہ ہیے سیلاب کہ از کوہ کید و ہر چہ آید عیشش بر باید حمی مر غرار

دور و دور
دور و دور
دور و دور

مبلغ اسم خاقل من تبلیغ بمن رسانیدن سعاد نام محبوب منست که آمد باد اسه درختی که زنده است
 و باست آن درخت می است زیاده کرد غرام و شیفگی مرا پس کیست رساند از من بسو سعاد که نام مشهوره
 است سلام مراد می تواند که منی آن باشد که آمد بلو اخشب و سیلاب که از کوه بصحرای رسد و در دو بار بار بکند
 در دند کا ز مانع میشود و چو این واقعه بوقوع پیوست شوق من بوصول دست بحکم المرحومین مانع
 اندودن من جز است کیست در نیوقت که رساند سلام و نعت من بسعاد که محبوب منست در سیدن غرض
 مطلوب من باید است که چون آب لود و در دو بار بار آید و مردم را از حیرت منع نماید صحرانشینان را که کمال
 بهارت بر منائل خویش معلوم میشوند که آب در دو بار بار از آن آب در بری بسرا آمد و رفتن با طراف
 و جوانب نمی شاید مائل بر همان تر و خشک که در خانه اش قناعت نماید قوله

بیا بشام غریبان و آب دیده من بین	بسان باد و صافی در آبکینه شامی
----------------------------------	--------------------------------

باد و صافی کنایه از اشک آبکینه شامی چشم قوله

اذا تقرب عن ذی الاراک طائر نجد	فلا تفر و عن روضها این حامی
--------------------------------	-----------------------------

لقریب صینه واحد ذکر غائب فعل اضی معروف از تقرب یتقرب تقریباً یعنی نزدیک شدن اراک
 درخت پیلو ذی الاراک خداوند اراک که لیلی که قوم او صحرانشین بود لا تفر و صینه واحد مذکر غائب
 فعل اضی معروف از تفر و تفر و با منی بیگانه شدن معنی آست که اس طائر نجد چون نزدیک شود
 هنگام برگشتن بخدا و ذی الاراک که مقام محبوب من است پس بیگانه مباش از روضها یعنی بخدا و
 کبوتران من یعنی شوق و شیفگی مایان با نجناب رسانی و لازمه عشاق است که نام مقام عاشقی مشهور
 بر زبان آند و کنایه از مقام خود دارند و نام مکان معشوقه مشهور بیان میکنند و مقام معشوق
 خود مراد دارند قوله

بے نماد که روز فراق با بسرا آمد	رایت جن بیضیات المحی بقیام خیامی
---------------------------------	----------------------------------

بیضیه المحی بشوره زاری که دران گیاه نرود یعنی نزدیک رسید که فراق یار آخر شود که دیدم من از سفیدها
 یعنی از شوره زارها که در فوجی فریست اسبان جمعاً سست است که حکام و صحرا اترها نگاه میدارند و
 چون علف بحال رسد صحرانشینان را با جاره می سپارند پس صحرانشینان مویشی خود را در انجا می آرند
 و در پرورش می دارند و چون با خر میرسند خیمه را بر سر و نیزند پس نفس خود را بدین گفتار تسلی میدهند

طائر غیر

و بیضیات

و خود را به پستی بسطی که گفته قوله

وان رغبت بنجد و صرت ناقص عجب
فما طیب لومی فما استطاب منامی

یعنی اے قاصد عیا اے پاراگسل نمائی از حی بنید و باشتی شکسته عهد میں خوش نگر داند مر خواب
یعنی نہ خواب با من ساد و در من با خواب سے جوں بنجد و رانی و لقاء بطلان با نمائی و جہدہ کہ با من
واری بجایا می اتس غیرت عشق در بہاد من افتد و آرام ان من سقط شود بنوسے کہ نہ خواب را نکند
ساز واری بود و نہ مرا خواب و معنی حقیقی است یعنی اسے مرشد اگر عبت سجد نمائی و در قریب
بمناوات و رانی و مراد عہد خویش یا دنیاری و دست گرفته بصر تنس نساہی بنجواب و منے آرام
گروم و اگر بنجد مراد بہشت باشد خطاب مستور و حقیقت چوں در بہشت و آرام و لقاء خویش و سوسنا
نمائی و لقاء و صدہ من حکم مانند توقف نمائی و در عامہ و سوسنا و مراد و ہل نمائی پس خوش نامہ را حفظ
آخانی و اگر بنجد یعنی وجود سالک باشد معنی آن باشد کہ در وجود من بملکہ و رانی و خواب مثلاً با من
بر رویم کسائی و اگر این جہدہ کہ در ازل با من بستہ و در ایام آن توقف فرمائی سے آرام شوم و شستہ خاطر
گروم بنوسے کہ نہ خواب را با من ساز واری بود و نہ مرا خواب یا رسی قوله

خوشاوست کہ و رانی و گویمت بسلاک
قومت خیر قدوم نزالت خیر مقام

خوشاوست کہ و رانی یعنی خوش آنستہ و آن ساستہ کہ ارجا بجدائی و لقاء خویش بطلان با من
نمائی گویت بسلامی سلام کردہ گویم قدمت خیر قدوم باز آمدی تو بہترین باز آمدنی نزالت
خیر مقام فرد آمدی بہترین جاے فرد آمدنی قوله

بجارت منک و قدرت را نیا بہلاک
اگر چہ روسے چو بہت ندیدہ ام تمامی

و اگر گشتم و جدا شدیم از تو اے یار اے معاد و محقق گشتم از سبب جلالی تو بیندہ بہلاک اگر چہ رو
چون مادہ نازیدہ ام و عمل مراد با من بنجیدہ ام و منبے لسمہ این مصرع چین اس غیب منک
و نہ صرت و اسیا کہلال ہر آئینہ در گشتم و جدا شدیم از تو اے یار یا کمال و را سخالی کہ گدا زدم
چون ہلال یعنی اگر گدا ش رفتہ رفتہ محبت دہ ام و چون ماہ نوہ مسنہ عالم صحت شدہ ام کہ از وجود من
خزیاے نمودار نیست و خرد وجود و ہی پیدا ستے غزل

با مدعی گوید اسرار عشق و مستی
تا بخیخ غیر و در بند خود پرستی

چو سلاک و در شایبہ است غیر نظم و حافظ
کہ گاہ مطلق است و گاہ غیر نظم و حافظ

از اہل کشف سخنان می آیند کہ ظاہر میان طاقت دریافت آن ندارند بکہ تکفیر آن میگویند چنانچہ علامہ
محمد بن علی حکیم اتریزی صاحب نوادر الاصول کہ از اکابر اہل کشف است صد و پنجاه سوال پرسش کرد و
جواب آن غیر خاتم اولیاء بیرون نیامند و شیخ در فروعات جواب آن سوالها فرمودہ و بعضی مد تکفیر بعضی
در تقلید شیخ مبالغہ دارند و کافر بنیدارند چارہ این مردم فراموشی است و در حضور خاموشی بنا بر آن گفتہ
بامری گویند انگو قولہ

عاشق شوارنے روزی کار جهان مری ^{مستحق} ناخواندہ نقش مقصود از کار گاہ مستی
عشقے حاصل کن دالانہ روزے این دنیا و فانی حاصل نقش مراد نمودہ رحلت نمائی و جز حسرت و ندامت برقی
در مذہب طریقت خامی نشان کفر است آری طریق زندان چالائی ست حسی
خامی ناقص ماندن قولہ

تا فصل و علم بینی بے معرفت نشینی یک نکتہ ات بگویم خود را مبین کہ رستی
معنی است کہ تا وقتیکہ فضل و بلاغت منظر و نظرت برگزین معرفت نخواہی رسید قولہ
با ضعف و ناتوانی همچون نیم خوش باش بیماری اندرین رہ خوشتر ز تندرستی
اندرین رہ در عشق قولہ

خار ارجہ جان بکامد گل عذر آن نخواہد سہلست تلخی سے در جبذہ وق مستی
خار نفس و شیطان کل مشوق تلخی سے غم و اندوہ عشق قولہ
در گوشہ سلامت مستور چون توان بود تا ز کس تو گوید با ما رموز مستی
مستور پوشیدہ ز کس چشم مراد ذات و نیر عاشق کامل اے مرشد قولہ

سلطان من خدا را از لطف شکست مارا تا کہ کند سیاهی چندین دراز دستی
سلطان من اے محبوب من خدا را بواسطہ خدا سیاهی اشارت بزلف قولہ
صوفی پیالہ بیاساقی قرابہ پیر کن اے کوتہ آستینان تا کہ دراز دستی
قرابہ آوندے کوتہ آستینان اشارت بزبان ریائی دراز دستی اشارہ بخلج العزازی

و مردم آزاری غزل
اگر رفت کار جنت چون عشق من کمالے خوش باش ز آنکہ نبود این سخن را در اولے

از راه ویرہہ و طاقا ویرہہ لعل کشتی
باجہ سوزندگی شد یا حال کسی

زوال نقصان قولہ	
درد ہم سے نکلجے گا نہ تصور عقل	آید هیچ معنی زین خوبتر متالے
تصور خیال قولہ	
استدخاظم حاصل گزرا نہ با تو مارا	یکدم بجز روزی روزی شود و مالے
روزی شود میسر گردد قولہ	
رحم آرد دل من کر مہر روی خوبت	شد شخص مالتو انم مار یک چون ہلاکے
ہلال ماہ نو قولہ	
حافظ من شکایت گزصل یا خدای	زین پدستری باید بر ہجر احمالے
احتمال سرداشت غزل	
بیابا مامور زین کینہ داری	کہ حق صحبت و پرینہ داری
نصیحت گو گزن کین دے بے بہ	ازان گوہر کہ در گنجینہ داری
دور استارت نصیحت قولہ	
بفریاد خمار یعلان رس	خدا را گریے دو شبہ داری
یعنی ہانتقال مجلس را درین سرحد داند و فریاد روی مامور قطہ ارے محبت و کام ایشان دربر سے دو شبہ عبارت از محبت کہ سلف میداشتند و نیز معنی کہ در عالم اطلاق میدہشتی قولہ	
ولیکن کے مالی بخ برندان	تو کہ خورشید و مہ آئینہ داری
رندان عاشقان تو کہ خورشید و مہ آئینہ داری حور سیدہ انبیاء اولیا کہ سطر منظر نوا سیاد اولیا بستہ قولہ	
بدرندان گواے شیخ ہشتاد	کہ با حکیم خداے کینہ داری
رندان عاشقان لا ابالی اسے شیخ اسے واعظ قولہ	
نے ترسی ز آہ آتشینم	تو دانی حرۃ ہتیمہ داری
کہ اللہ خواہ سوخت کہ آتش آہ من قولہ	
نہ دیدم خوشتر از شعر تو حافظ	بقرائے کہ اندر سینہ داری

بقرآن سوگند قرآن غزل

بشنو این نکتہ کہ خود را ز غم آزاد کنی | خوشخواری گر طلب روزی ننہاده کنی

ز غم آنا و کنی ترک غم و بزم نمائی خوشخواری غیر از رخ و محنت حصول کنی قوله

آخر الامر گل کوزه گران غمهای شد | حالیا فکر بسوکن کہ پراز بادہ کنی

گل کوزه گران غمهای شد فلک غمهای شد حالیا الحال بادہ شراب قوله

جہد ینما کہ در ایام گل و عہد شباب | عیش با آدمی چند پریراده کنی

جہد در ایام گل و فصل بہار عبارت از ایام زندگانی و موسم جوانی آدمی چند پریرا و گناتہ از

عرفاد و عشاق قوله

تکیہ بر جاسے بزرگان توان لو بگرفت | مگر اسباب بزرگی ہمہ آمادہ کنی

گذاخت و دروغ قوله

خاطرت کے رقم فیض پذیر و بہیات | مگر از نقش پرانگندہ ورق سادہ کنی

آنگاہ کہ ورق دل را از نقش پرانگندہ کہ غل و غش و خیالات لایعنی پاک و مصفا سازی قوله

الجرما باشد است از خمر و شیرین حرکت | اگر گاہے سوے فریاد دل افتادہ کنی

آئین جو رجفانگداری و تبرحم و لطیف یا بامشقان پیش آئی قوله

کار خود گر بکرم باز گذاری حافظ | اسے بسا عیش کہ با بخت خدا دادہ کنی

گر بکرم باز گذاری زمام اختیار خود بطیفت و مرحمت حق سبحانہ بگذاری و خوشترین را در میان نیانگا

غزل بلبل رشتاخ سرو و گلہانگ پہلوی | میخواند دوش در مقامات معنوی

بلبل عاشق شاخ سرو و مقام عشق گلہانگ آواز بلبل کہ مد وقت گل باشد درس مقامات

معنوی اظہار اسرار عشق و محبت قوله

یعنی بیا کہ آتش موسے نمود گل | تا از درخت نکتہ توحید بشنوی

آتش موسے تجلیات حق و درخت شجرہ نسانہ خود نکتہ توحید انا احد لا اله الا انا قوله

مرغان باغ قافیہ بنجد و بذلہ گو | تا خواجہ سے خورد بغیر لہلہ پہلوی

مرغان باغ و اس وجود بذلہ بکسر و ضم مطیع و سخن خوش قوله

بمشید جز حکایت جام از جان نبرد	از نهار دل میند بر اسباب دینوی
از نهار بزرگ قوله	
دهقان ساخورده چه خوش گفت با پسر	کاس نور چشم من بجز از گشت ندری
ساخورده پیر و کهنه قوله	
این قصه عجب شنوا ز بخت و از گون	مارا بکشت یار بالاس جیسوی
واژگون برگشته قوله	
چشمتم بغمره خانه مردم خراب کرد	مخموریت سباد که خوش است و روی
غمزه مرکت چشم و بر بزدل جسم قوله	
خوش فرش بلور یاو گدائی و خواب من	لین عیش نیست در خور لوز یک خمزی
اورنگ لعل تحت شایان - غزل	
بچشم کرده ام ابرو سه ماه میامی	خیال سبز خطی نقش بسته ام بجای
سیماسر نشانده در گنجینه در خواره دود ماه سیماستوق قوله	
زامم دل بکسی داده ام من مسکین	که نیستش بکس از تلج و تخت پردا
زامم بکس بهار پروا فرغت و احتیاج قوله	
از به کمال که مشهور شقایق من	از ان کمانچه ابرو رسد بطغری
مشهور فرمان طایر نشان بادشاه قوله	
مکده است دل آتش بخورده خواهم زد	بیا بین تو اگر میکنی تماشا
تماشا مستحق بار تندی با یکدیگر متسی کردن قوله	
بروز واقعه تابوت باز سرو کنید	که مرده ایم نوداع بلند بالاس
واقعه مرگ بلند بالاستوق قوله	
مرا که از رخ تو ماه در شبستان است	الچا بود و فروع ستاره پردی
ستاره مشوق ملا قوله	
فراق و وصل چه باشد رضا و طلب	که حیف باشد ز خیر او تناس

ساقی که بر خطه حافظ زیاده دارد
کاشفیه نیست طرأ و ستاره روی

حاصل طریقت بود اولیا و تنانکه از خدا جز خدا غزل

بروز اسد بامید که داری	که دارم همچنان امید داری
بجز ساعند که دارد لاله دست	بیاساقی بیاد آنچه داری

ساغر کنایه از عاشق قوله

مراد در رشته دیوانگان کش	که مستی خوشترست از پوشیاری
--------------------------	----------------------------

رشته دیوانگان طلقه عشاقان قوله

بیا دل در حجم کیسوی او بند	اگر خواهی خلاص رستگاری
----------------------------	------------------------

حجم کیسوی کند جذب قوله

یو قوت گل خدا را تو به بشکن	که عهد گل ندارد استواری
-----------------------------	-------------------------

خدا را با سطر خدا عهد زمانه و بیان قوله

عزیزا نو بهار عمر بگذشت	چو بر طرف چمن باد بهاری
-------------------------	-------------------------

چو چنانچه قوله

بیا حاشا فظ نبیذ کن نوت	چرا عمری به بغفلت میگذاری
-------------------------	---------------------------

نبیذ تلخ شراب تلخ کنایه از عشق غزل

ببار باده و بازم زبان زنجوری	که هم باده توانگر و دفع مخموری
------------------------------	--------------------------------

بیهیچ وجه نباشد فروغ مجلس انس	مگر بروی نگار و شراب انگوری
-------------------------------	-----------------------------

فروغ روشنی بروی نگار بشاده روی محبوب بشراب انگوری مراد از عشق قوله

اویب چند نصیحت کنی که عشق مبارز	اگر چه نیست ادب این سخن پستوری
---------------------------------	--------------------------------

اویب ادب کننده قوله

بشوق زنده بود جان مرد صاحب دل	اگر تو عشق نداری برو که معذوری
-------------------------------	--------------------------------

صاحب دل عاشق قوله

رسید دولت وصل و گشت محنت بهجر	هناد کشور دل بازو به معموری
-------------------------------	-----------------------------

کشور بکسر هفتم حصه پنج سکون و تمام ربع سکون هفت اقلیم است مقسوم بر هفت تابو

هر که نتوان گفت از دل مطلق + مگر آنکه نشاید محنت دوری

نعم مسوب نرخل دآن بلاد مند دوم مستری وآن ملازمین سیوم بمرخ وآن نرگسان چهارم
ماستاب وآن نرسان پنجم سربره وآن مادرالہر ستم لبطارد وآن روم ہفتیم لقر وآن ملح ہش لہر کنا
سرل بصوت بلبل وقری اگر نوشی سے علاج کے گنت آخر الد واولا لکی

یعنی اگر سلام ہدایت انجام شریعت نظام ملیل وقری ماحتساں لاسکان کہ عاموان یزدادند
مادہ عملی حاصل شد یعنی سالکے رار افعال و افعال شریعت وصول الہی دست ملا ہجوسالک
بیچ دوامیتوال کروگر آخرین دعا کہ ارباب حقیقت سم دیکے مامیدہ اندولیں ہر دو مراد اوصاف
کہ مقتضیات نفس و مخالف شریعت ویر درانکہ ابن افعال موجب وصول ہجوسالک ماسد شمیم
این افعال سم دیکے جو عارف کامل نمیداند وشیخ عبد الواحد گوید کہ مراد از ملیل وقری علماء است
اند کہ امیا صفت اند کہ علماء امتی کا بنیاء بنی اسرائیل وصورت ایشان لغات الطبیات
ایشان یعنی کلمات حکمت آئینہ کہ ارشاد للہی از قلوب مخلصہ شان مرانہ ظاہر میگردد و س ملین
اربعین صبا عا طمرت لہ نیابہج الحکمتہ من قلبہ علی سائہ متیر رانہ وگاہ ملیل وقری سندرہ رسول
کہ حاقانی گنہہ مصطفی دم سئہ وطلوت نشتہ ہر انکہ ملیل نخلست گیتی رارستان آمدہ قولہ

وآخرہ بنہ از رنگ بود فصل بہار کہ می رسند زہر زہر نان بہمن فردی

بہمن وودی نام ماہما سے خزان قولہ

چو بہت آب حیات بدست تشنہ میہر فلا مت ومن المار کل شی حی

پس میر و مردہ متود حال آنکہ ارباب بہت ہر چیز سے کہ زندہ است قولہ

چو گل نقاب بر افکنہ و مرغ زو ہو ہو منہ ز دست پیالہ چہ سیکنی سی ہی

ہو ہو آواز خوشی ہی ہی ہی سے زجر قولہ

زمانہ ہیچ نہ بخشہ کہ باز نہستاند ہجوز سفلیہ مروت کہ شیشہ لاشی

لاشی چیرے نیست قولہ

خزینہ داری میراث خوارگان کفر است بقول مطرب رسائی بفتوی وقت و

میراث خوارگان ملوکاں و امرا یان قولہ

نوشہ اند بر ایوان جنت الماوی کہ ہر کہ عشوہ دنیا خرید وای بوسے

قال في الدنيا المالك شيطان فمن دخلها فهو قرين شيطان قال الدنيا طائر والحيوة الدنيا
الاستراح الفرد من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها ما نشاء لمن نريد ثم جعلنا له جنسية لها من وراءه جوارا قوله
قوله بجمل بوسه خذ الشنود بيا حافظا | ميا له كسير وكرم كن كذا الضمان على
بجمل بوسه خذ الشنود قال ۲ بجمل بوسه من الله وبوسه من الجنة وبوسه من الناس وقريب
من النار الضمان على ضمان بر من ست غزل

بجان او کہ اگر دسترس بجان بود | کمینہ پیشکش بندگانش آن بود
بجان او قسم بجان دسترس قدرت محولہ
اگر دلم شد سے پاسے بند طرہ او | کیم قرار دیرین تیر و خال دان بودی
پاسے بند گزار طرہ سے از زلت تیر و خال دان دھرو دنیا قولہ
بجواب دینے میں پیش چھپا دھال | چہ این نبود ندیدیم بارے آن بود
ابن اثاثہ ارسال آن اشارت بخواب قولہ
ہر بند کی قدس سر و معترف گشتی | اگر چہ سوسن آزادہ دہ زبان بود
دہ زبان باعتبار کثرت والا نہ سوسن را نہ زبان است قولہ
بگفتے کہ بہا چیت خاک پاسے ترا | اگر حیات گران مایہ جادوان بود
اگر انما یہ عزیز القدر غزل

بفراغ دل زمانے نظر مہر و ک | بہ انا نکہ چتر شاہی ہم عمر نام و ہو
لے بفرغ دل و جمعیت خاطر مشاہدہ محبوب مشغول بودن دوسے پیاد او مستغرق گشتن بہتر از
سلطنت است کہ یکدم باخدا بودن بہ از ملک سلیمانی نہ بدست لینے بدین است
نوبہاران وقت نوبہار چمن شدن براسے مشاہدہ آثار صنائع حق معنی این بیت است
گرفتاران عشق معشوق را بدیدن گل و گلزار قلی نمیشود بلکہ آتش عشق شعلہ نیزند چنانچہ
گرفتاران مشاہدہ ہلال ابرو سے محبوب را بدیدن ہلال قولہ

بسخد کہ رشکم آید بدو چشم روشن خود | کہ نظر دست یغ باشد بچشمین لطیف خود
مقام غیرت ست درین مقام نخواہد کہ کسی نام محبوب او گہر و یابد و نگردد و در آخرین مقام محب از خود
نیز بہ محبوب غیرت کند لہذا بجاست کہ شبلی گوید اللہم احسن فی اعمی فانک اجل واعظم من ان

نہرو نالہ حافظہ بر دل کے آئنا دی
اگر نہ ہمہ تر بخواب مع خواب بودی

نہرو نالہ حافظہ

ازان عین اریجاست غیرت از جہم ہم دم سے تو دیدن نہ ہم غزل	
پچشم مہر گاہن تہم را کیہ نظر بودی	ازان سین بدن کام کجی ہیچو ز لبودی
مہر مست ازان سین بدن امانہ محوب لب کایہ از لطفت قولہ	
انگشتی کس بشیر ہی چو حافظ شعر در علم	اگر طوطی طبعش را ز لعل او شک بودی
شکر کنا یہ ار عبد غزل	
اگر وہ نہ غنبر خط کشیدی	بہ ہفتہ ماہ را در خط کشیدی
مہ رضاء غنبر سزہ و خط کشیدن محو کردن عطار و ستارہ بیت و میر ملک نہادی تا	
نغم ہر لحظہ گل را ہر لحظہ گل را گرفتار غم میازی این غزل از اہل قنات غزل	
پدید آمد رہموم سے وفائی	نماند از کس نشان آشنائی
این غزل در کتابت نامہ است گوید جعفر صادق مدتی غلو ت گزید و سیر دل نیامد توری بدر فائدہ سے آمد گفت مردمان از دوا ہائے نفاس تو محرومند چرا غزلت اختیار کردی جواب داد کہ اکنون مدی ہاں داد و کہ فسد الیاء و تعبیر الاخوان و این بیت خواندہ زہب الوفا ذاب اس الذاہب و الناس بین فاعل و عار و یغشون میہم البودۃ و الوفا و قلوبہم محشورۃ ما قارب من تذکرۃ الماویا حال آن وقت چنین بود افسوس ہر ہی وقت قولہ	
بریند از فاقہ پیش ہر خسیہ	کنون اہل ہنر دست گدائی
بحوب المناق فیہم شریف قولہ	
کسے کو فاضلت امر و زور دہر	نہ بیند ز غم یکدم ربائی
والمومن فیہم ضعیف قولہ	
کسے کو جاہلست اندر تنعم	متاع او بود ہر دم بیابائی
بیابائی ضائع قولہ	
نہ بخشدش جوئے از محل اساک	اگر خود فنی اشل باشد سنائی
سنائی شاعریت مشہور در دوا و عشاء و لا دوا فقر قال من نعم قاصد اس تسرل قائما	
استلاء اند سلا دلا دلا دلا و ہوا فقر ایا اسے قولہ غزل	

شیخا غنبر سزہ و خط کشیدن محو کردن عطار و ستارہ بیت و میر ملک نہادی تا

ترا که هر چه مراد است در جهان داری	چه غم ز حال ضعیفان ناتوان داری
میان نداری و دارم عجب که هر ساعت	میان انجم خوابان کنی میان داری
میان داری سر داری قوله	
نخواه جان و دل از بنده دروان بتان	که حکم بر سر گزاران رزان داری
روان نه الحال و جاری قوله	
بیاض روی تو تر نیست تش و خور از آنکه در	سواد روی از خط مشکین بر رخوان داری
ارخوان نام گلے قوله	
بنوش می چو سکر و می لے حرین مدام	علی الخصوص دریندم که سگران داری
سکر و می آزادگی و ظریف هستی سگران محمدر قوله	
چو گل بد آن این باغ میبری حفظ	چه غم ز ناله و فریاد باغبان داری
باغ مشاهدات و ذات حق غزل	
تو مگر بر لب آبے بهوس بنشین	در نه هر قند که بنی همه از خود بینی
بخداے که توئی بنده بگزیده او	که بجای من بیدل در گزین بینی
بجدا سوگند بجدا - قوله	
اگر امانت بسلامت ببرم با کز نیست	بیدی سهل بود گر نبود بیدی بینی
اگر امانت بسلامت ببری سینے اگر خاتمہ بخیر باشد قوله	
عجب از لطف تو ای گل که نشینی باخار	ظاہر اصلحت وقت در آن می بینی
گل معشوق خار رقیب یادگدایان ز چه جاست یادگدایان از چه سبب است قوله	
شیشه بازی شکر کم نگری از حی و دست	گر بدین منظر پیش لفسے بنشین
منظر پیش چشم قوله	
پس این اشک روان صبر لفظ برود	بلغ الطاقه یا مقله عینی بینی
یعنی بآن اشک که روان است و سیلان در روان دارد صبر دل جافظ برده و بے صبری پیش می رسیده توانائی کمال و بیطاعتی آورده ای و مرکب شمع من اگر توجه کنی و بیطاعتی مراد یابی ازین روستایی غزل	

باب حضور و گلشن امن است این سرا	زین در بشادمانی و غم طرب در سرا
مزم نصیب طرب شادی قوله	
از غزل سبیل از دم کرے تو خرم نسیم	زلزل صبا ز خاک جناب تو شکسایے
مر غزل موسے در بہم رختہ قوله	
خورشید و رسوا سے لوجون فرہ پانکوب	جہشید و حریم تو چون بندگان دل سے
پانکوب رقصاں پیاسے استادہ قوله	
افرخندہ نو گئے تو جس راجیات وہ	جہد بے نشہ تو صبا را کہ کشاے
حیات وہ حیات وہ کہتا ہے کنایہ غزل چھ	
جانان خیال رو سے تو دارند ہر کسے	لیکن زمن ناستہ متناقی تر کسے
آفتاب حسن اساتہ بیاسیہ زیر نظر نیارد	در نظر سیارہ فوج غم اضافت بیانیہ
غزل جانفدا سے تو کہ ہم جانی وہم جانانی	ہر کہ باشد خاک در دست ز سر گردانی
ریخت مخلص تہ قوله	
لے تو آرام گرفتن بود از ناکامی	با تو گستاخ تسکین بود از جبرانی
ناکامی سے مقصودی قوله	
فائق کردند رقیبان تو سر سول من	چند پوستیدہ بماند خیر نہاسانی
فاسطہ طاہرہ قوله	
تا بماند تر و شاداب نہال قدو	واجب است کہ ہر دیدہ ماہ نشانی
شاداب تازہ قوله	
در نیم زلف تو دیدم دل خود را رقصے	گفتش چوئی و چون میبری اسیر زلفی
چون میبری چوں رند گامی سے کنی غزل	
چہ بودی اردل آنگاہ بہرمان بودی	کہ جال ما بختان بودی ارجان بودی
ز پردہ کاج رون آہ کہ چو قطرہ تنک	کہ برد و دیدہ ما حکم اور دان بودی
کاج کا تنکے غزل	
چہ قاضی کہ ز سر ناقدیم ہمہ جانی	چہ صوفی کہ پہنچ آدمی نیمہ جانی

عالم شہید کہ از بابت و پیشانی
کند بہشت بہر زان کہ شہادت

راستی حد تو حافظ جو صحت
بہر گزیر آن کو دینی گمانی

که بکله قوله

در دوا حاکم و در دوا حاکم

بے حکایت حسنت شنیده ام جانا | اکنون که دیدمت ای حق بهر اجدانی

ای حق راست قوله

ستم چو چشم تو دار و نشان بیماران | دلم چو زلفت تو دار و دسر پریشانی

سر خیال قوله

بنحاک پایے عزیز تو سرگردم | اگرم ز دوست فراق بستر بگزوانی

بنحاک پایے بار قسیه قوله

تو چون سپهر جفا پیشه و احوالم | چو روزگار نهاده است رو بوی رانی

جفا پیشه ظالم غزل

چو سرو اگر بخرامی و می ز گلزارے | بشود و زخمت روے تو بهر گلے خارے

بشار خاک بهت نقد جان ما هر چند | که نیست هیچ روان را بر تو مقدارے

بشار روان اشارت بیان قوله

ولا بهیسه زان لاف زلف و لبزدان | چو قیصر و ای شدی کے کشاید کارے

بیرہ راسے بد نکر قوله

سرم برفت و زمانے بسر نیامد کار | دلم گرفت و نبوت سر گرفتارے

بسر نیامد کار کار بختها نرسید قوله

چو نقطه گفتمش اندر میان دایره آے | بخندہ گفت که حاکم برو چه بر کارے

باید دانست که هرگاه بر کار صحیح و سالم می باشد دایره با حسن و بکشد می شود و فقط نیکو در دوا
و اگر نقص در دوا افتد نه دایره درست کشیده می شود و نه نقطه در می نشیند مراد از بر کار در اینجا عاشق است
که بر کار دار گرد دایره عاشق و اثر است یا بر کار دار در طلب معشوق سرگرد است و چون عاشق بکار
میرسد معشوق در حیطه اختیارش در می آید معنی آنست که حافظ میگوید که مرآن محبوب را گفتم اے محبوب من
نقطه دار در میان دایره اختیار و آسای و اما از صحبت روح پرورد خود نه بهره دار آن محبوب من از راه است
و به پروائی و از راه غم و خود بینی که خاصه معشوقانست بخندید و گفت که حافظ را بگوید که این لفظ باز
بر زبان سیار و خود را بجزیرے مترشح که تو چه بر کار هستی که بر کار ما محیط لفظ وجود من گردی ای

تو بہ ماتق ہستی کہ ماد مبارک اختیار تو در آیم قولہ

چون وجہ بان خوبی امروز کامکاری شاید کہ عاشقانہ کا سے زلب بر آری

کامگار صاحب مقصود کام مقصد قولہ

تا چند ہیجو حشمت در عین ناتوانی تا چند ہیجو زلفت در عین بیقراری

در عین ناتوانی در کمال ناتوانی در عین بیقراری در کمال سے قراری قولہ

جو رہے کہ از تو دیدیم دردی کہ از تو بزم اگر شمعہ بدانی شاید کہ رحمت آری

شمعہ اند کے قولہ

اؤکان عاشقی را بسیار مایہ باید دلہا سے ہیجو آتش حشمان زودباری

رودبار جو سے غزل

خوشتر از کو سے خرابات نباشد جاے اگر بہیرانہ سرم دست دہا ماوے

خرابات عشق کہ فدا و صلاحت بستی لازمہ دوست قولہ

جامح من دیر مناست و مروج وطنی ارے من روی بتانت و مبارک راے

دیر معان عالم وحدت راحت بخش راے عقل و قصد قولہ

بادب باش کہ ہرگز نتواند گفتن سخن دیر مگر بہرہ من دانے

نتواند گفتن لاین گفتن نیست قولہ

رحم کن بر دل مجروح خراب مافظا زانکہ ہست از پے امروز یقین خود راے

فسر دا قیامت غزل

خوش کردیادی فلکش روز داوری تا شکر چون کنی وجہ شکرانہ آوری

روز داوری روز حکومت قولہ

در شاہراہ جاہ و بزرگی خطر ہے آن بہ کزین کرلوہ سبکبار بگذری

کرلوہ بفتح و الکسر قولہ

ایک حرف صوفیانہ بگویم اجالت است اے نور دیدہ صلح بہ از جنگ داوری

اشکال لین بیت است کہ در بعضی کتب نوشتہ اند کہ الصوفیۃ تحذیر مالم یصلحوا فنادا

آخری ہے کن بر حال ناخاں
تا چند ناما سیدی تا چند شاکسای

بہنہ

عاطف علی قزوینی
کتابخانه مجلس شورای اسلامی

صلح و اهلکوفینے موفیہ خیریت دارند تا زمانی که در میان خود با صلح کنند و چون صلح کردند ہلاک شدند و اغلب این قرار برائے آن باشد کہ بر تقدیر عدم صلح ہر یکے در دفع انچه مخالف شریعت یا طریقت یا حقیقت ساعی خواہد بود و ملاحظہ خواہد داشت کہ آن خلاف انصاف سے سیر زند و بر تقدیر صلح آن سعی و ملاحظہ از سیران خواہد رفت جواب آنست کہ مضمون این بیت اشارت بآنکہ بعضی بزرگان فرمودہ اند کہ بیدرہ قضا و قدر باید دید تا جنگ بر خیزد و اکثر این بیت در مطالب دنیوی است و احتمال بران بیت دارد جنگ و ہفتاد و دولت الخ قولہ

نیل مراد بر حسب فکر و ہمت است از شاہ نذر خیر و ز تو فوق یاوری

نیل یافتن بر حسب فکر و ہمت است ان اللہ محب العالی الہم غزل

دو یار زیرک و از بادہ کہن دوئے فراغت و کتاب لے گوشہ چمنے

یار زیرک کنایہ از عاشق بادہ کہن شراب خالص و دومی بیار فراغت یعنی لے لعلتی بال و اولاد کہ انما انما الکم و اولادکم فتنہ کتاب حقایق چمنی غزلت معنی آنست کہ از حکم الرفیق ثم الطرق اکام صحبت یاری زیرک میخو اہم تا دو یار زیرک با ہم باشیم و از یاد محبت قدیمی کہ امانت است در نہاد سالک آتش در نہا خود با ہم و بدوق و شوق کو شیم و از تعلق مال و متاع دنیا خاطر مشوشیداریم و در مقابل تاخرین را در گوشہ مشغول نماییم کہ ذکر العیش نصف ایش تا ابواب مشاہدات و اگر دو ہواے افا را و ہر بعد خیر احوال نہ ذیر اصالحا اذانی ذکرہ و اذنا ذکر اغانہ قولہ

ہر آنکہ گنج قناعت گنج دنیا داد فروخت یوسف مصری بکترین گنجے

گنج قناعت القناعت کنز لایفی یوسف مصری گنج قناعت کمترین شمن گنج دنیا قولہ

ازین سموم کہ بر طرف بوستان بگشت عجب کہ رنگ گلے ماند بوی یا سمنے

سموم با گرم کہ در خان را خشک کند قولہ

مزاج دہر تبہ شد درین بلا آرس کہ اعتماد بکین میت در چنین زمینے

مزاج طبیعت زمین زمانہ قولہ

شنیدہ ام کہ سگاز را قلاوہ بوندی چرا بگردن حافظ میسکنی رستے

قلاوہ گردن بوند غزل

خرقه جاے گرو بادہ و دوقر جاے
از خدا میطلبیم بحبت روشن راے

در مہر دیر معان نیست چون نشید
دل کہ آئینہ تنہا ہیست تھکار دارد

دیر معان کنایہ از دیاسر کہ مقام دریافت وجود مطلق لودشید اعانتی خرقہ کنایہ از وجود سالک
میستہ و غیر کنایہ از سالک روشن راے مرید کہ احوال ہمسرند در بات کند محضت از روی
و مایگیوید ہجوین بریشان و شید کہ تم بکاست و دم جانے و گر مرہول یہیہ تم ارچہ حصول محبت
مرید نمی بود چون عرض خاہل میشود جاے و گر دم میکند و در مصرع ثالث استعارہ بحال در مہر
و در مہر بار کی خود می ہر اید و در مصرع رابع طلب مرید می میکند کہ از خدمت مقصود رسد و نیز
آست کہ از مقام طلب کہ اولیں مقامانست تفسیر دیر معان آگندہ مالک سالک در ہر و حال مہر و نگین
لعل خود را دخی را ہر و نصب العین دارد و از تہنہ کہ میجو اید خود را حق رسانید سلامت با عسوس
کہ فاکندہ خود و ظلمت خود زیرا کہ سالک ظلمت وجود خود و نور حق ملاحظہ نماید و ہمین اعتبار طالب را گم
و ہمین امتثال ترسا خواندہ حقیقت خود را دخی را و توحہ خود را ہر سہ اثبات میکند جبکہ نصار
فائلند بہ تنبیت و مقام عشق را میکند و خواندہ بانکہ در ان مرتبہ حکم تقید و عہد و ارشاد و عارف مرتفع
گرد و سالک را در این مرتبہ غلبہ و استیلا تمام مراتب حاصل شود و حقیقت را یہیہ سبب کنند نظر لطیف
و شیرین اولیوں مالواح اقداح گوناگون سہ ہمہ جاہست و مست گوئی سے ۔ یاد اصیب
گوئی حام و ازین حیثیت عالم را قیام خواندہ گاہ حقیقہ باعتبار کلی شعوری خاصہ میباید نشانہ ان کہ
نزد ظہور سلطان احکام تقید از دہی و حقانی ارد او الملک وجود عاشق مرتفع میگردد و این اعتبار اول
حام میخواندہ محل در و دین تہلی دست ہچنانکہ قابل اعیان اول عالم است و گاہ صورت متالی
بالعین معنوی را کہ حقیقت در تہلی شعوری گاہ ملقبس باشند حام گوید و اشارہ از انی بر اعتبار اول
و از است در میان عالم این محل باعتبار دوم دیر معان معلوم شد و نسبت تنیدی البس چون
طالب را حقیقت مطلوب معلوم نیست تا ہم دیگر تہ در میان میباید دیر در سادی احوال کشتہ
سے باید دہی دانند کہ اگر کماست از تہنہ و غایت بخود و لولہ میباید و خرقہ کنایت از رسوم کہ حجاب
سیاری از صورت پرستان تہ و دوقر اشارت میر تہ ملائمت کہ مہر را سے بریکان میشود دل کہ
لعل یا طہ اسب را الالیں جسمانی میر است و صفات جوہر و کمال استعداد و تہ می نیست کہ

تمامت حنائی الہی و کیا فی چنانچہ بست نماید و لیکن از برگذر خاک نشینان قواسے جسمانی غبار آلوده
که دردت اولم و وطنون میگرد و جمال حقیقت نمیدانید پس وظیفه سالک آنست که خود را در قدم مرد
اندازد که به عقل کیاضات و عبادات و آداب شاعر شرعی و فوایدش الہی دل آرد که آئینه چہرہ نماے
شاد حقیقتہ است انالوات کہ درت بدنی پاک گرداند تا جمال مقصود بر رخ نماید قوله

جو یہاں بستہ ام از دیدہ بد اماں کہ گھر | و رکنارم بنشانند سہی بالاسے

یعنی عہدے ہو کہ بستہ ام بدست کاملے کہ از چنانچہ مشرب عالی او مفلسان کو سے طلب بازگ
نقد نیاز سے کہ پیش می آند سر خوش می شوند کہ اسرار حقیقت را اظہار کنیم الا در صحبت آشناے کہ
چہرہ سیرت از محسن معنوی و سائر خصال موسوم بود قوله

کشتی بادہ بیاور کہ مرا سرخ دوست | گشتہ ہر کو سر چشم از غم او دریاے

کشتی ملا بس تعینات معنوی و تقییدات مثالی و بادہ تجلی شہودی کہ در ان ملا بس تعینات

کردہ ام تو بہ بدست صنم بادہ فروق | کہ در کسے نخورم بیرج بزم آراے

سر این نکتہ مگر شمع در آرد بزبان | ورنہ پروانہ نذر او بسخن پرواے

حقیقت عشق مقضی بالذات آنست کہ عاشق خود را در معشوق فانی میکرد و اند چون عاشق کہ بعد
طرفی ظہور احکام شرعست در معشوق فانی میکرد و لا محالہ احکام عشق نیز در احکام معشوق مستہلک شود
پس عاشق را نظر بحضور حق ضیقت عاشق زبان بیان اسرار عشق نیست بلکہ اظہار اسرار از آثام
جلوایے جمال معشوق است و اگر چہ از روی صورت از عاشق ظاہر گرد پس در بدو حال
کہ فناء عاشق بقاء معشوق مستدل نشدہ از عاشق اسرار عشق صورت نہ بند و تا آن زمان کہ
بقا معشوق متحقق نگردد آنگاہ مرتبہ احکام معشوقی از وی ظہور پیوندد و من عرف اندکل لسانہ را
با فحوائے من عرف اند کل لسانہ کیوجہ از وجوہ توفیق آنست قوله

سخن غیر گو با من معشوق پرست | کردے و جام میم نیست بکس پرواے

دیگر از شرایط راہ طلب باز میماند کہ طالب را میباید کہ روی التفات از غیر مطلوب گردانیدہ
و جہتہ قصد او غیر معشوق نباشد از غیر باو نگوید و نشنود بلکہ غیر او را نہ پندارد و نہ بیند و چون در
مبادی احوال شہود صرف بے شوب صورت مثالی متصور نیست بنا بر ان در مصرع دوم

حالتے رکھ کر عشق استقامت و اہمیت جیانیہ عام بالذات مقصود نیست مگر تہمت منظر و مقصود است و ہمیں در مصورت مثال الست ملاحظہ است نہ ملاحظہ بالذات پس اثبات ملام در مدح و دامنائی یعنی غیر و اول مطلق نشاندہ جہد و جہاد بطریق با و سبب غیر صمد و در بیان عکس رخ یار و مدد ایم، اسے بجز لذت شرب و مدام با و خون و در قہد رفت کہ دل با حاکم سے گویند میتوان گفت کہ مرد از حاکم درین مقام دل باسد چہ سالک و مدد و حال متوجہ تصفیہ قلب است دل و دلدار مرد نصیب العین دارد چہاچہ در محبتی کہ در مسامحہ شد تا کہ تمام مدد را برین دو دل و در حکم کند قولہ

انتر کس ارلاف زو از تنوہ چشم تو مر کج | نروند اہل نظر از پئے نابینا سے

مرا از کس آو می صورتان بیستہ اند کہ بنظر ہم اندرست بنا سات اگر این آدمی صورتان کہ مینائی در آمد دعوی مینائی کند اصراف کشت است و اطلالان نصیحت ایشان و بنجیدہ ستور کہ اہل نظر کہ طالبان نامت دم اندازے مردمان بیستہ کہ مینائی ارسا ندازند غیر دند قولہ

این حدیث چہ خوش آمد کہ سحر کہ میگفت | بر در میگردد ہا و ف و نے تر سائے
اگر مسلمان ازین ست کہ حافظ دارد | آہ اگر از پئے امر و زود فردائے

بیستہ میگردد پیش رفت ما در مقام طلب عشق است چوں در مقام اہم مراتب بسیار و مواقع سے شمار نکند میگردد مسابقت باشد و با ملاحظہ سے تر مساحت و ہر در میگردد ہر دون ملائم نماید پس ظاہر سے آں باشد کہ مرا ایں سخن بنایت خوش آمد کہ در صورتات قدم کمال نزدیک رسیدہ میگفت کہ اسلام و خدا دانی کہ میں نمط است کہ حافظ دارد یعنی ناتمامان بید و کہ مدار اعمال و احوال ایشان بر صورت کرمیت اسامیرت و دامن ایشانرا باشد در روز حساب کہ مدار حقیقت محض و صورتان معانی گردد مگر مینائی تشوہ گردد و تصور میست متلاشی شود چہاچہ درین عالم صورت ہمیں رو سے نماید در اں موطن صورت ہمیں مدد و مدد در حبیب اسیر آورده مدد میان آنکہ شاہ شجاع از بیستہ وجہ در مقام اہم و احواہ شدہ و در کرمیت کہ چوں ایں عمل در ہمہ دیر معان تا آخر شاہ شجاع رسید گفت از مضمون ایں نظم چنان معلوم میشود کہ حافظ تعقیام قیامت قائل نیست و بصورت ہا حقاہ صورت قصد نمود کہ قومی نویسند کہ شک و در وقوع و در جر الکراست و ایں حبیب ہمیں استغنا میگردد و خواہ مضطرب گشتہ نزد شیخ زین الدین الویکر نامیادے کہ در اں آوان عارم مجاز بود

اُٹل عاشق ساکب بلبل عاشق محمد وہب قولہ

ساحداً آن بکہ نہ پوئی چہ تو از بہر نگار | دست در خون دل پر ہیران میداری

سعادہ دستا نہ چرمی کہ سراسے حکما کردن سے پرستہ قولہ

پدر بجز بہ آخر توئی ایدل زچہ رو | طبع مہر و وفائین ہیران میداری

بجز بہر امتحان - لیے بسیار تیرہ کار بہستی قولہ

دین دول رفت دے رہت محارم گفت | اکہ من سوختہ دل را تو ہیران میداری

سے آدم سے تمام قولہ

ایکہ در دلق طبع طلبی ذوق حضور | چشم سیری تب لب لبان میداری

دلق طبع عمارات ریائی چشم امید خیر میں بجز ہیران سے میٹھاں گو ہر کس

اکہ زمان روز سلامت بکامت حافظ | چہ توقع ز جہان گذران میداری

ز دلبرم کہ رساند نواز ش قلمے | ابھی است بیک صبا کو ہمیکند کرے غزل

نواز ش قلم نامہ قولہ

بیا کہ خرقہ من گرچہ وقت میکداست | مال وقت نہ بینی بنام من درے

میتے اس میت در سے میت فقیر مدرسہ دی مست لودیان کردہ شد قولہ

طیب راہ نشین مگر عشق نشناسد | بد و بدست کس لے مردہ دل مسخ سے

طیب راہ نشین طیبان کہ دگر بای شیدہ روشن مقلد بدست کن مائل ماسخ سے مایل قولہ

چرا بیک لے قندیں سے خردان را | اکہ کردہ شکر امتحانی از نے قلمے

نے وقت نیشکر قولہ

دلہ گرفت ز سانس طول زیر کلیم | خوشادے کہ میخاندہ بر کتم علمے

گرفت لعل سے قولہ

دوام عیش و تنعم نہ شیوہ عشق است | اگر محاسنہ اسے نبوش جام سے

محاسنہ ہم محبت قولہ

نیشکر گلہ ایک ابر رحمت دوست | بہشت زار جگر خستگان ندادنے

نمی طراوت قولہ

سزاسے قدر تو شام بہت حافظ بہت | بجز نیاز سے یاد عاے صمد سے

ز کوئی یاری آید نسیم باد نوروزی | ازین بادار مدد خواہی چراغ دل بازوزی غزل

نوروز آن روز کہ آفتاب در نقطہ حل آید تاریک نشین نوروز خواندہ قولہ

بہ گل گزور داری خدا را صوفی شریک | اکہ قارون را اطلہا داد سو او زان مذہبی

خوردہ نقد ز درین بر چیزے سودا سے نہ اندوزی بھل قولہ

طریق کام جتن میت ترک کام خود گفتن | کلاه سرو سی نیست گر این ترک بردیجا

ترک بردوزی ترک کنی قولہ

اندام نوحہ قمری بطرف جو باران پیست | اگر او نیز همچون من غمے دار و شبار دزی

نوحہ گریہ کار و از شبار روزالت بجایے واؤ عطف یعنی شب در روز غزل

سان زان مے خام کرو بختہ شود ہر خامے | اگر چہ ماہ رمضان ست پیاد رجایے

مے سروں اینجا کنایہ از عشق است و محبت و مے را خام ازان گفتہ کہ شیرہ ازان گور کشیدہ همچنان خام در خم اندازند روز کے چند را وقت سازند و چون جوش گرفتہ کف برادر و خاران را بچنگی شمارد و چوب بید را سوختہ خاکسترش بران یا شند و منتظر آن با ستند تا در درتہ نشیند و صاف بالا آید و صاف را بالورہ گیرند زنگاہد است آن و بود کفش پذیرد و ناش مے خام نہند و اہل دول ادب را نہند و صاف تقطیر دہند و این را با اصطلاح خاران را دق نام نہند و در اگر چہ میچکانند و صافش گردانند آن قوت و لطافتش نبود کہ در خام بود ماہ رمضان معروف از اینجا کنایہ از زہد و تقوی کہ بدان تصفیہ و تجلیہ حاصل شود معنی گفت کہ ازان مجھے کہ در کام ہر خامے کہ فرو رود از خامیش بزداند و از بختہ کاش گرداند اگر چہ ایام زہد است زہد و تقوی با خر رسیدہ و تصفیہ و تجلیہ کمال بگزیدہ و نشان آن شدہ ام کہ بار امانت شوق کسم بیاد رجائی تا خامی را بختہ گرداند و تلحکامی و رقتے از مافرو نشاند و این طلب ازان اشتیاق است و خانہ تلحکامی و مذاق چنانچہ بیمار از طیب دارو می طلبد و بیماریش بنور خام است دارد پذیر بود و علاءش جز این نیست و از روئے تنی باطنی سر میگوید و اورا با او مقام سیر فی السد و باید دانست کہ در تکرار کلمہ خام صنعت بختہ کار است بن را کرارہ طبع گویند قولہ

روزہ ہر چند کہ جهان عزیزست ولا | رفتش مو بہتے دان شدنش نعمائے

روزہ کنایہ از زہد و پارسائی مو بہت بخشش قولہ

مرغ زیرک بدر صومعہ اکنون زبرد | کہ نہاد است بہر مجلس عطیہ دایے

مرغ زیرک عاشق کامل خائفہ کنایہ از زہد قولہ

بجای آن کہ خائفہ کنایہ از زہد

کو حریفے کہ شب و روز سے صاف کند	بو و آیا کہ کند یا در درو آستائے
حریفے کا یہ در عاشق آیا آرد قولہ	
حافظا گزندہ داد دولت خسرو عہد	کام و تنوار بدست آوری ارجو کاے
خود کام خود پسند غزل	
سینہ مالا مال در دست ابد یغما بھی	دل ز تنہائی بجان آمد خدا ہمدے
الف کہ در میان مالا مال ست یعنی اتصال است چوں لبالب دود شادوش وحد احد و گرا گولہ	
خیز تا خاطر بدان ترک سمرقندی بھیم	کز تیش بوسی جوے حور بیان آید ہے
سمرقند نام سہر ترک سمرقندی عشق جوے حور بیان نام محلہ الیت اور سکارا قولہ	
چشم آسائیت کہ دارد زین بہر گرم رو	ساقیا جاتے باید تا بیا ستایم سے
چشم امید کہ دارد و کدام کس گرم رو تیر رو غزل	
سلام آمد ما کر اللہ یالی	احادیث المثانی و السالی
سلام تحیت ما دام لیالی مع لیل مثانی سورتہا قرآنی دراز و کوتاہ کہ افے المہدب	
مثالی جمع مثل در قرآن معنی آست کہ سلام و تحیت خدا ست ما دام کہ مکرر متوند ستہا و ما دام کہ متوند	
قرآن و متلبہا آن را توام ست طیلہا یعنی ما دام کہ مکرر گیرند ستہا و ما دام کہ در گیرم سورۃ قرآن و متلبہا	
اور یعنی ما دام کہ تلاوۃ قرآن میکنم و چون خواہد حافظ بود و تلاوت قرآن ما دام کہ بود و تلاوت قرآن	
قلہ علی واد الاراک و من علیہا	و دار فی اللو فوق الرمالی
سراج وادی کہ درخت پیلو ست و مرا ناک کہ دران وادی اند و رمالیں سطرے کہ در روہ سہ کہ معای	
است بر ریگ قولہ	
و دے کم دے دے	
و حاکوے غریبان جہا نم	و ادعوا بالتواتر و التوالی
حاکوے غریبان و غریب پیستہ ام و دحاکیم لبلا متی عربیان ہموارہ و ہیئتہ و محبوبش حوں	
غریب بود و جملہ غریبان را در دعا ستمول نمود و عرض منجھ لود و دعاے حص الحاص ارقیل و کون	
و ارادہ خاص بطریق مصفاے ذوی الاحترصاص قولہ	

گر تا خطبہ ساز و پیش آستائے در دست
حاکم و نیکان طوفان نامد جنت و ریاست

المسار و المصالی

الو

اموت صامت یا لیت شعری | متی نطق البشیر عن الوصال

اموت ہمزہ استہائیه صامت ناموش یا لیت حرف تناسلی ہر گاہ لطق گویائی بشیر بشارت دہندہ منیر مین از دوسے صامت کہ عشق است بحسب اصحابان المحب منکتم اے کاشکے دانستے کہ گویائی خواہد بشارت دہندہ از وصال و در بعضے نسخہ بشیر برید قاصد دیدہ شدہ باید دانست کہ نہای ملک الموت مقرر است کہ ہر روز ندائی کند کما قال الشاعر لہ ملک ینادی کل یوم لہ الدموت و ابنو الخراب و اما چہ اقتضای بشری شنیدہ نمیشود ظلاف ایمان بنماط فطور یکند پس از چہ در آوردن استفہام نگاری آورد خاطر و ظلاف آن یگمارد و در بعضے نسخہ بجای صامت صامت مسطور است یعنی آواز کنندہ و این خود مقرر و در کتب مذکور است کہ فرشتہ موت ہمیشہ تقاریر و معجودہ الرحیل الرحیل میگوید اما از کمال غفلت سرگشتہ ام و ندای ملک الموت نمی شنوم و چون آواز در گوش نمی افتد از دوسے تعجب استفہام کنند کہ مرگ آواز کنندہ است و آگاہی دہندہ کہ کسے بشیر بشارت دیدہ و آگاہ کند از وصال محبوب بکم الموت جسروصل المحبیب الی المحبیب یعنی موت رسانندہ طالب است بمطلوب کہ فرود این اشارت یا ہم وار و نیار ہییدہ بدوست پیوندم قولہ

فحبک راحتی فی کل حین | و ذکرک مونس فی کل حال

یعنی درین دنیا کہ سراسر پریشانی و آشفتہ حالی است حب تو راحت مست بے قیل و قال و ذکر تو مونس من است و ہر حال قولہ

کجا یا ہم وصال چون تو شاہ | من بدنام زند لا ابالی

لا ابالی بیایک قولہ

منال اے دل کہ در زنجیر نفیست | ہمہ جمیعت است آشفتہ حالی

زنجیر زلفت تعلقات دنیا و جذبہ عشق قولہ

زخمت صد جمال دیگر افزود | کہ عمرت با صد سال جلالی

صد سال جلالی یعنی نزدیک و باعتبار آنکہ سال شمسی کہ جلالی گویند سیصد و شصت و پنج روز است یا زوہ از سال قمری زیادہ میشود و سال قمری سیصد و پنجاہ و چہار روز و سال شمسی را جلالی گویند کہ سلطان جلال الدین رومی این تاریخ را بستہ بر وفق سال شمسی قولہ

بران نقاش قدرت آفرین باد	که گردمه کتید از خطی بلالی
مه کایت اندخ بلالی خطا گردودور قوله	
بهر منزل که رود آرد حنایا	انگهد ارشن بحفظ لایزالی
لایزالی همیسته قوله	
تو می باید که باشی در نه سهلت	ز میان مایه حبانی دمالی
اتسکال این میت است که مستحق همیسته موجود است پس چه می داند و بخود که نمی باید که باشی حواس آنکه مراد است که نمی باید که در دل من باشی و فراموش استوی و عشق که دل مرا ماتست زائل گردد قوله	
خدا داد که حافظ را غرض نیست	و علم الله حبسی من سوالی
دانستن خدا کفایت کند و نیست از سوال من دست که ابراهیم را در آتش برود اما خند جبرئیل گفت ای ملک ما ایا الیک نلا گفت قل الله قال و هر حبسی عن سوالی علمه بحالی غزل	
سحر که رهبر و در سر نه مینی	همی گفت این معا باقرین
رهبر و مسافر می قوله	
که اے صوفی شراب آنکه بود صفا	که در شیشه بماند از سبب
شراب محبت از عین باید دانست که از عین را حاصیست پس در استکمال چیز آنکه عدد دیگر نیست چنانچه حق تعالی چون خواست که استحقاق استماع کلام بر او واسطه دهد و مرود و عدد را موسی تلتین و قال من احسن احکمهم بجمع فی بطن امه از عین یوم انطفئة تمهیکوین علقه مثل ذلک تتمه یکوین مصفئة و مثل خربت طینتر ادم بیدی از عین صاها و من اخلص الله از صاها طربت لاینا بیع الحکم من قلمه علی اسانه قوله	
اگر انگشت سلیمانی نباشد	چه خاصیت دهد نقش یکنی
اگر استعداد حصول معرفت نداری از عین و خلوة و ذکر و درو و لیس نمی بخشد چنانچه فقیر و زنیخ فرید الدین گمته که آن شکایت فقر و شیخ کلون بر دانت و هفت مرتبه سوره الحمد روید و در گشت مراد را بد آن شخص در خانه رفته بطور شیخ بر کلون الحمد خواند هیچ نسنده بخد مت شیخ آمده عرض کرد که یا شیخ این حیست از خوانده شما کلون زرگردید و از خوانده ما هیچ نه کلام آبی همانست شیخ فرمود	

کر اے صوفی شراب آنکه بود صفا

اے تیریش الحمد بھانست اما زبان فریدی باید که اول حصول استمداد نماید و آن عشق و محبت است قوله	
خدا زال خرقه بنیر است صد بار	که صمدیت باشد ش در آستین
صمدیت مراد در اینجا هو و حرس اخرا بیت من اعند الله هو اء دکل ما یشفلک عن الله فهو صمدک و آن بسیار اند آراسن ظاهر بسیاری نماز گذره صوم حب سجاده تسمن حب شهرت حب دن و فرزند مت مال تب نفس که النفس ہی انهم الاکبر من رساله یحییٰ بن سیری قوله	
درونها تیره شد باشد که از غیب	چراغی بر کند خلوت نشین
بر کند روشن سازد قوله	
تو ایت باشد اے داراے خرمن	اگر رحمتی کنی بر خوشه چین
دارا و خرمن صاحب معرفت خوشه چین عاشق مفلس غزل	
ساقیا سایه ابر است و بهار و لب جو	من بگویم چه کن از اهل ملی خود تو بگو
بوی یک رنگی ازین نقش نیاید بر خیز	دلق آلوده خود را بجو نابیشوے صوفی
ازین نقش کنایت ازین ندریائی دلق آلوده خود را این ندریائی خود را قوله	
سفله طبع است جهان بر گزشت یک کین	اے جهان دیده ثبات قدم از سفله محو
سفله طبع کینه پرورد و نیز آنکه بابک کس نماند و یکبار در پذیرد و منہ بر جهان دل که بیکانه نیست چه مطرب که هر روز در خانه ایست و سفله اشاره بجهان قوله	
گوش بکشاوی که بلبل افغان میگویی	خواجہ تقصیر مفرما گل توفیق بگو
فغان آواز بلند قوله	
یک نصیحت کنت بشنو و صد گنج بهر	ازده عیش در آوازه عشق بگو
دائرة عشق بگوے در عشق در اے قوله	
رومی جانان طلبی آئینه را قابل سازا	ورنه هرگز گل نسرن نند ازین
رومی جانان طلبی خوانان مشابده محبوب حقیقی بستی آئینه را قابل ساز دل را از رسا و اسری پاک ساز گل نسرن روے محبوب نند از آئین روے از آئینه تیره رو نماید قوله	
گفتی از حافظ ما بگوے ریاسه آید	آفرین بر لعلت باد که خوش بودی بگو

زبان شکر را علم

نایاب

کہ خوش بردی لوسے جسم لوم کردی غزل	
سلا سے چوبو خوش آستانی	آن مزوم دیدہ روستانی
مردم دیدہ روستانی محبوت قولہ	
درود سے چو نور دل یار سایان	بدان سميع حلو گویہ یار سانی
حلو گویہ یار سانی محبوت قولہ	
منے بینم از ہمدان بیج برجا	ولم حو ان سند از عتہ سانی کجائی
ہمدان دو سال مالی قولہ	
ذکوئے مغان رو بگردان کہ آغا	فروشنده مفتاح مشککشتائی
کوئے مغان آستانہ عارفان ویر مقام حسن قولہ	
ہے صوفی افکن کجائی فروستند	کہ در تاجم اردو سب زبانی
ہے صوفی افکن عشق کہ فانی سار عاشق ورتا ہم در باب ہسم اسے گرفتار دم داندہ قولہ	
دل خستہ من گرش بہتے بہت	سجواہ ز سنگیں دلاں موسیائی
گرش بہتے بہت دل میں گریہ عالی دار سنگین دلاں در بیتاں تعلقہ موسیائی تو ہے قولہ	
رفیقان چنان عہد صحبت شکستند	کہ کوئی نبود دست خود آستانی
رفیقان سلف یار مخالفت نفس و شیطان احسن الطرق مخالفۃ افس و اشیطان غزل	
سب سے بصد غیبہا فواد	و روحی کل یوم لی سادی
سب سے بصد غیبہا فواد من باب صرب یصر سلمی نام معنوتہ صدد غزل فواد دل	
ینادی آواز دادن سے آست کہ در قید آورد سلف مدد دل مراد مال آنکہ روح من	
ہر روز مراد ایکند دازدیل خومان منع سیکند و گوید کہ خومانرا مگر وجود عاشق نشان سیر قولہ	
امن انکہ تنی عن حسب لیلی	نرا دل روستے او سیکواری
ہمدانہ قال علی انیس الی فاعط و مودت ترا دل یعنی تو را دل نوادی کلمہ ترکی سیدی ہی	
آنکے کہ انکار کردی تو مراد عشق لیلی تو را دل روستے او نیکو ندیری قولہ	
لوا بچون من بوس دلیری دہ	عزلی العشق فی بحر الودادی

حسن حافظ اندر کردن شکایت
چہ دانی تو سے بندہ کا فدا فی

بوس بترکی تمام و کمال یعنی ہجومن دل خود را بہتمام و کمال دوست سپارے خروشد و عشق در دریا سے دوستی آن یار یعنی اے کسیکہ بدریا سے دوستی رسیدہ پس خویش را از ان بستی کہشید باید کہ ہجومن بہتمام دل خود را بدوست سپاری تاگو بہر مقصود را بکف آری غرامت تاوان غرت یکدل درین راہ از ایادی و غرت لفظ شیراز نسبت از صحرایان غرت بمعنی غزوہ و یکدلی در اہل یکہ لہ بود و او از لفظ اولی ولہ از آخر حذف کردند و سکون در غرت ویلے اشباع آخر یکدی برلے تجویز درستی وزن آوردند و در زبان شیراز حرف حذف میکنند چنانچہ در گلستان پیر ہفتا سہ جنی مکہ ایادی جمع الید بمعنی آنست مے جہہ آنکہ جان خویش را خواہی نخواہی تو سپارم خواجہ بطلاقتہ وجہ و خواہ بجوہستہ ان روز لم غرا کردی تو یکدلیہ با عشق و در قید آوردل ایشان را علی الاطلاق و باندستی از تمرد و تمردان و شریانان یعنی با دیگر استیلاج نیست کہ غالب آئی و ہستیا نمانی کہ جان تابع دست و چون دل گرفتہ نایع داشت جان و دنیا دست چہ جائے گفتگو است بوات کلمہ ترکی تمام و غرتہ بنا بحث نشادی مفرد و ساختہ دل اما اقبال شعر گوئی کہ موجب فساد و تنباہی است دور یعنی نسخہ این بیت چنان دیدہ شدہ کہ غم ماتہ بو خوردن بنا چار اعترہ ہوی انجہ نشادی یعنی غم ماتہ را خوردن لاچارست و اگر غم ماتہ خوردی بہ بینی انجہ ترانہ پدید قولہ

از غمت جامہا مان درو کے بوت	ہیو یوشم قباے وصل شادی
-----------------------------	------------------------

یعنی از سبب غم نوا جامہا دیدہ ام دے باشند ہوشم قباے وصل و شادی را قولہ

خدا را بر من بسندل پنجشے	وا وصلنی علیٰ رخم الا عادی
--------------------------	----------------------------

برسان مارا بمطلوب بر غم دشمنان کہ نفس و شیطان اند قولہ

نگارا در غم سودا و خزلفت	تو کلنا علیٰ رب العبادی
--------------------------	-------------------------

اے محبوب من در غم خیال زلفت تو کہ دام را ہست و بواسطہ او بمطلب نمی توان رسید کہ عودۃ الہی

است تو کلنا علیٰ رب العباد توکل کردیم ما بر پروردگار بندگان قولہ

دل حافظ شد اندر چین زلفت	بلیل مظلم و العدمادی
--------------------------	----------------------

یعنی دل حافظ در پیش زلف کہ عبارت از جذبہ عشق است و بسبب غم و مہم شبے ستار یک

در آمد خدایمیرا دوست که در ست تار یک ہے ہایت رہبری راہ یافتن محال حصول عار ہے کہ
 بیچ در بیج بود و نیز از لطف دنیا کہ مے تحقیقت تہ ہے است تار یک و روتائی او غایبیت تہ ہے است
 کہ ماعناد الطاف حق حافظ حکم ایزدی در حادث دنیا کہ رہے است لس تار یک خود دانداختہ در شب
 تار یک و حال نگہ خدایمیرا دوست غزل

سحر مے ناقت میخانہ بدولت خواہی	گفت بار آسے کہ دیرینہ این در گاہی
بر در میکدہ زندان قلندر تہ	کہ ستا سئو ہدا افسر شاہتہای

میکدہ عشق زندان قلندر کمال الدین عبدالہ راق گوید بجاہل اند و لقبایستہ و ملائمہ
 قومی اند کہ حال خود پرستیدہ دارند و نگذارند کہ مردم ایشانرا ہدایت تہ اسند و ایساں مصلحانہ اند
 قولہ

خشت زر سرو بزارک ہفت اختر یا	دست قدرت مگر مصعب صاحب چاہ
------------------------------	----------------------------

تارک ہفت اختر عن قولہ

سرماد و در میخانہ کہ طرف باش	فلک ریشہ دیوار باین کوتاہی
------------------------------	----------------------------

فلک بر شدہ بر ملک ستہ قولہ

قطع این مرحلہ بے بیروی خضر مکن	ظلمات ست قبرس از خطر گمراہی
--------------------------------	-----------------------------

این مرحلہ کماتہ از سلوک عشق بے بیروی خضر مکن مرحب من لاشیخ لہ متیو الملس قولہ

تو در فقر ندائی کردن از دست مہ	مسند خواجہ علی و مجلس توران شاہی
--------------------------------	----------------------------------

تو در فقر ندائی از دل طلب راہ فقر ندائی کردن بچراہ فقر سخت و دشوار ست قولہ

حافظ نام طمع شرم ازین قصہ بہار	علمت ہیست کہ فروش دو جہان میخوای
--------------------------------	----------------------------------

غزل سانی بیا کہ شد قدح لالہ پرزے

طلحات تا بچند خرافات تاکے	
---------------------------	--

قدح لالہ پرزے ایام بہار رسید طلحات سخن لالینی خرافات اقوال ہیودہ قولہ

خوش نازکانہ مے جی اے شاخ نو بہار	کما شفتگی مہاوت از آشوب مادوسے
----------------------------------	--------------------------------

دسے ماہ خزان قولہ

فردا شراب کوثر و حور از برای ہست	وامر و زنیہ ساقی مہ روی و جام مے
----------------------------------	----------------------------------

ساقی مہ روی مہرستہ قولہ

شرح حال و سیرت از سید بنوری
چنانچه در کتاب خود می نویسد

۵
بازار

بشنو که مطربان چمن راست کرده اند	آهنگ و چنگ و بربط و طنبور و نام و نغمه
آهنگ آواز قوله	
حافظ حدیث سحر فریب نوشت رسید	تاحد چین و شام با قصاصم و دم و رے
ردم و رے نام تهر است غزل	
سحر بابا و میگفتم حدیث آرزومندی	خطاب آمد که دلق شوب با لطاف خداوندی
والق امید دار قوله	
دعای صبح و شام و کلید گنج مقصود است	بدین راه روشن میر و که بادله یار یونری
بدین راه و روشن مصون مصراع ماسبق قوله	
اول اندر زلفت لیلی بند کار عشق مجنون	که عاشق رازیان دارد مقالات خردمند
معالات کسکه قوله	
ایها می جو تنو عالیقدر حص استخوان تنگه	در بلیغ آن سایه دولت که بر ناهل افندی
استخوان دنیا ناهل دنیا یعنی اے نفس که قابلیت تحصیل صفت فرشتگان داری در خیال	
کبر و غرور و غفلت همچو ابلیس لعین مباحث لے نفس که وجود تو سکندر دقت است و قابلیت آن دارد	
که خلیفه پروردگار باشد همچو سگ در جال حیفه دنیا ستو- قوله	
جهان پیر رخسار امرت و جلیت نیست	زمهر را چه میخوایی و دویست چه میخوایی
جلیت سرت غزل	
سند بهار و گذشت موسم	آگهی گزیر رخ و گردش و س
هی همی افسوس زیر این قصر دین دنیا کا و س و قیصر و جم و ک نام بادشاهان لاشه	
بیج و من الماد کل شئی حے از آبت هر چیز زنده غزل	
شهر بیت پر ظریفان و هر طرف نگار	یاران صلاحیست که می کنید کار
صلاح آواز که بایط طعم کند طرفه نادر نگار معشوق قوله	
جسمی که دیده باشد از خوش آفرینند	بر دانش نیا و این خاکه ان عمار
ایچین جسمی که محض خلقت او از روح باشد که دیده باشد قوله	

موجہ نیست نشانی قہر حق است در آستان	سال و گر کہ دارد امید نو بہاری
خس شمع آب تیرہ و مکر حیات کردن قولہ	
ایون این گردہ کسایم دین راز دانایم	در دے و صعب درد کارے دخت کارے
صعب سخت غزل	
صبا بخوبی آن زلف مشکو داری	سیادگار بمانی کہ بوسے اداری
بکھت باد خوشد بمانی باستی قولہ	
انوائی بملت اسے گل کجا بگوش افتد	کہ گوش ہوش بمرغان ہرہ گوداری
لوا آواز بلبل عاشق گل محوب بگوش افتد کہ تنوی مرغان ہرزہ گو عاشقان لوا بہر حق کہ	
زمانہ گر ہمہ مشک صن دہد سر باد	ہداسے تو کہ خطا و خال متکیو داری
خس نام دلایتے ست مشکیر قولہ	
بسرکشی خود ای سر و جو بیار مناز	کہ گریا درسی از شرم سر فرداری
باورسی بمحوب من رسی غزل	
صبح است و زالہ میچکہ از ابر بہمی	برگ صبح ساز و بدہ جام مکنی
بہمن نام ماہ برگ اساب صبح شراب خوردن قولہ	
خون پیالہ خور کہ حلا سب خین او	در کار یار گوش کہ کارایت کردنی
خون پیالہ شراب قولہ	
گر صبح دم خمار تہا در و سر و ہد	پیتانی خمار بہ پیمانہ شکنی
پیتانی خمار بہ پیمانہ شکنی رفع حارہ پیمانہ کہی قولہ	
مودہ کہ سر بگوش من آورد چنگ گفت	خوش باش و پند شنو ازین سیر مخنی
سیر مخنی بر صیفت در تاص قولہ	
ساتی بہوش باش کہ خم در کمین ست	مطرب نگاہ از بہمن رہ کہ سیرنی
رہ سرود غزل	
لطیف ہستی عشق اندامی و پری	ارادتے بنانا سعادے بیری

شکل توان نشست در این چنین و پیر

قدم بردن تا اگر بین جو جو دلی

لکھنؤ ہندوستان

یعنی ہرچہ کہ در تحت کن آمدہ است ظہور آن بلیغ عشق است کما قال کنت ککزا مخفیا فاحببت
 ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ارادتے ہما تا سعادتی پیری عتقی حاصل نماتا حصول
 معرفت نمائی چہ ہر کس کہ بدرجہ عرفان رسید عشق رسید عشق مرے را بکوبہ طور بروہ بہر
 دید دوست سوے نور بروہ عشق عیسے را بگردون مے بروہ یا نہ اور پس جنت از صمد و عشق احمد
 را بروہ معراج دین و تا مقام او بود حق الیقین و کفر کافر او دین و بندار را بد فردہ در دول عطار را
 و قیل یا ایہا الذین امنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ وجاهدوا فی سبیلہ لعلکم تفلحون
 و از حضرت مصطفیٰ ہم در تفسیر و بد الہم من اللہ مالہم یکلونو یحتسبون پر رسیدند فرمود کہ ہنی
 اعمال حسبہا حسنات فوجدوا فی کفۃ السیات پس چارہ نیست کہ از صحبت ولی اصل
 و صحبت مرشد کامل من مات ولم یعرف امام زمانہ فمات میتۃ الجاہلیۃ قولہ

چو مستعد نظر نیستی وصال مجوے کہ جام جم کند سود وقت بوبصری

تا وقتیکہ دیدہ جان بین حاصل نکردہ طالب وصال مباش کہ ہنگام نابینائی جام جم نفی نمونشد
 مے رویدہ بدست آرد کہ ہر ذرہ خاک بد چاہے است جہان نمائے گرے نگری و دین از جام جم مرشد
 مراد است یعنی نہ حصول عشق مرشد ہم توجہ نیکند و یا توجہ مرشد ہم نفی نہ نمونشد ازینجا است
 مے شنیدم شد مریدے پیش بیرے کہ باشد در سلو کش دستگیرے و بگفت اربا نشد در عشق
 بر جاے و بروہ عاشق شو آنکہ پیش ما آے کہ در عشق سریت بس عجیب و غریب قولہ

بکوش خواجہ و از عشق و نصیب مباش کہ بندہ را نخر و کس بعیب نے بہری

کہ مرید بے عشق را بیج مرشد خریداری ننماید مارانہ مرید در دخوان مے باید نہ زہد و حافظ
 قرآن مے باید و صاحب دروے سوختہ جان مے باید و آتش زدہ بخان و مان می باید و ازینجا
 کہ در بحر المعانی است در مکتوب ثالث و ثلثون کہ باللہ و اللہ و اللہ اگر حق تعالی ذرہ عشق را
 بر خلائق فرستادی مہمہ بیگانگان آشنائی یافتند مے در عالم یک بیگانہ نہ ماندی و انبیا کہ آمدند
 بشریعت آمدند ازینجہ مہمہ بیگانگان کہ در ادیان خود بود متفرستند فلما لجاء ہم ماعرفوا کفر دابہ
 و اللہ اگر انبیا بحقیقت و محبت عشق خلائق را عودہ کنند آمدند می مہمہ بیگانگان آشنائی او شدند
 و لیکن حضرت صمدیت خواست تا جہانے از حقیقت بعید ماند از سبب این معنی عشق را بحقیقت نفرت

مرادین ظلمات اکہ رہنمائی کرد	دعائے نیمبستی بود و گریہ سحری
درین ظلمات راہ عشق و سلوک قولہ	
بیا و سلطنت از باختر بمائیہ حسن	درین معاملہ غافل مشکوک حیف فوری
درین معاملہ اشارت بمصون مصرعہ سابق قولہ	
مے صبور و شکر خواب صبحدم تا چند	بعذر نیمبستی کوش و نالہ سحری
شکر خواب صبحدم خواب شیریں با مداد کناۃ از عقلت	
طریق عشق طریق عجب خطرناک است	نمودہ بالند اگر رہ بمانے بیری
مانے جاے امن قولہ	
ز سحر و جہل تو در حیرت چہ چارہ کنم	نہ در برابر چشمی نہ غائب از نظری
نہ در برابر چشمی ما صبار معائنہ ظاہر نہ غائب از نظرے با ستار وطن و گریست قولہ	
نہر ار جان گرامی بسوخت زین غیرت	کہ ہر صباح و مسامع مجلس دگری
صبح با مداد مسامع ہنگاہ قولہ	
ہر خبر کہ شنیدم درے بھرت داشت	ازین سپس من و ساقی وضع بخیری
درے زے ازین سپس الحال وضع رونق قولہ	
ایمن ہمت حافظ امید بہت کہ باز	ارو اسامی لیلا سے لیلۃ القمری
<p>یمن محبت کی ارے سینہ واحد شکام محل مضارع معلوم اسامی جمع اسم و اسم و بجا مشتق از اسم سرور کہ بمنے علامت بر امتیاء بود لیلا سے نام محبوب است مشہور معنی الٰہ کی محبت کی دعائے حافظ امید است کہ باز بہ بیم انار و علامت مجبورہ خویش مادر راہ در شب روشن از ماہ صغری مازین محبوب خویش تامل ہے باشند این دل ریش را و نیز از اسامی تخلیات صفاتی کہ بیکس بدین گلشن جز از تخلیات گلے نچیند غزل</p>	
عمر بگذشت بہ بیجا اصلی و بلو الہوسی	اسے یسر جام میم وہ کہ بہیری بری
پسر اشارت بہرتد ماقتار اصحاب الجنتہ جرد مرد قولہ	
چہ شکر است دین شہر کہ قانع شدہ اند	شاہبازان طریقہ بیکار گسی

شکر لاینها درین شهر کنایه از دنیا شاهبازان عارفان قوله

تا جو مجمر نفسه دامن جاناں گیرم | دل بر آتش بنهادم ز پسته خوش نفسی

مجمر عود سوز قوله

لمع البرق من الطور و انست به | فلقا لک آت بشهاب قبس

درخشید برق طور و انست گرفتار من آن برق تا یا فتم من آن برق را پس شاید که من
آرنده باشم از بهر توشها ب را یعنی ستاره آتش را که چیده باشد و این اقتباس است ازین کریمه
که در سوره طه واقع شده که هل انشاک حدیث موسی اذ رای نارا فقال لاهله امکنوا فی
انست نادا اعلی انیکم بشهاب قبس یعنی آمده است تو خبر هستی چون دید آتش را در خبر است
که چون موسی از شعیب عم رخصت شده بصر روان شد شبی که هوا سے سرد بود و مظلّم بود و برق
می درخشید و باران می بارید ایستان راه گم کردند و نزدیک دادی امین رسیدند و صفورا دختر شعیب
که طلیل او بود در وضع حمل پیدا آمد آتش محتاج ستم میسره هر چند سعی کرد از سنگ و آبر آتش فیتا
ناگاه از دور آتشی دید پس گفت مرا ای را که درنگ کنی بهین موضع بدست که من دیدم آتشی شاید
که بیایم بر آسایش آتش سرد خوب مالی گرفته و نیز این خطاب لوح است بنفس مراد از موسی روح
و ادایل نفس و از آتش تجلی و از طور مقام قرب قوله

کاروان رفت و تو در راه کیننگاه بخواب | ده که بس پنجر از غلغل باکی بپوشی

کاروان سلف دیاران و عزیزان کیننگاه دنیا قوله

بال بکشا و صفیر از شجر طوبی زین | حیرت باشد چو تو مرغیکه اسیر نفسی

بال بکشا جسدی و سی نما صفیر از شجر طوبی زین طالب مقام علوی باش قوله

چند یو بدید بهوار به تو ز بهر ابرو جاقظ | اسیر اند طریقا یک یا طمس

خطاب بجناب معشوق تحقیقی است که چند در جست و جوی تو حاشا بخت غمناک گرفتار آید سر کیننگاه
درین گرواب بهر خرس و فاسد تعلق نماید آسازان گر ماند خدا و راستی که بسوسه آورساند و درین دایره
تواند آن مطلوب من و امده به طمس جان تن غزل

کعبه تها قصه شوقی و در سے بال | بیا که به نوبه بیان آمد غم غمناکی

مد مع ملت اشک مراد جہنم باکی سے گریہ و از شوق، این یاد آخر اکے اصلی اسے چون قاصی
 و ساکی و نیز اشباع بود کہ باکی مد اصل باکی بود ضمہ بر یاد شوار وود ساکس کرد پس راجتہ بفتح التاء
 ساکین یا را محذوف آوردند پاک شد پس یا از مر اسے درستی ورن در عایت قائمہ آوردند معنی
 آست کہ نیستیم من قصہ شوق را و حال آنکہ جہنم میں گریاں است سبکہ و صافی تو حمان آمدہ ام ازادہ

فردہ | بسا کہ گفتہ تمام از شوق با دو وید شوق | ابا منازل سلمی و این سلمی
 منازل جمع محل یعنی جلسے فرد و اما سلمی نام مجبورہ الیت این بمعنی کما و سارل چل می
 است باعتبار کل جمع نمونہ کاں مکسور کہ موصوع برستہ خطاب نمونہ است آورد و یاد استماع
 است اصل کلمہ سلاک سے آست یعنی بسا کہ تمام از شوق ناگریہ و زاری کہ اسے سارل سلمی کشا
 سلماسے ستانا اندوے شفقت بحراب من ردو سے قولہ

عجیب واقعہ و بس غریب حادثہ است | انا اضطرت قتیلا و قالی شاکلی
 معنی آست کہ عجیب واقعہ سار و بہاد و سرب حادثہ مالتان افتادہ کہ می طیم مد حائلے کہ
 کشتہ شدہ ام و گستردہ من ہنوز نکایت دارد کہ توجہ من بھی آورد اریخاست مہ دلم مجروح
 تیغ غم رقیب اردست من ناالان و جہا پر و اندہ مسکیں غرور از آسیا خیزد قولہ

صبا عجیب فرستان گشت سافیا بر خیزا | فہات شمتہ گرم مطیب الزاکی
 ہات بگیر و سار شمتہ خلاصہ کہ ہند لائی و شمتہ گرم شراب گرم انگور مطیب خوشگوارہ
 شد و یاد زانی ہست باع است و نیز و اصل باکی بودہ ضمہ بر یاد شوار و آستند ساکس کرد پس اہل طماع
 ساکین حذف کردند بعدہ یا بر اسے درستی ورن آمدہ دند معنی آست کہ بہار در سہد و گلہارا
 بشگفتاید ماد صا ہر طرف خوشبو بہا آستند اگر دہنید اسے سانی بر خیزد و سار شمتہ انگور کہ خوشبو
 پاک نہت و سہواں عشق را تر یک قولہ

وع النکاح فاعلم فقد جری مثل | کہ زاد را سہر دان جیتی است و جالاکلی
 بکہ استی کا علی و انعام کن ایس تحقیق حارست مثل قولہ

اثر نماند ز من نہ شاکل خوبت | اری مآثر نجای من شحیاکی
 سے آست کہ اثر سے نماند من شعلہل حصائل حمیدہ تو یحیے سبہ و رانی و صافی توانی

اثرے نماد و فراق مراتب و نشاندہری می بینم علامات حیات خود را از دوسے ترا سے سلی و زیر سے ہست
کہ اثرے نماد از من نے شامل حمید و خصال پسندیدہ تو لینے صفات ناقصہ بشری از من فنا گرفت
و صفات کاملہ ربوبیت بحکم تخلیق با خلاق احد و من جا گرفت اری می بینم در خود علامات حیرت از شاہد
تجلیات این ہستی خود مانائی دہستم و بشاہدہ نقاسے تو ہستم عیان می بینم کہ وجود من آثار تجلیات حق
بود و وجود من عکس وجود مطلق منور قولہ

ز وصف حسن تو حافظ چگونہ لاف زند کہ چون صفات الہی و را سے اورا کی

و را سے اورا کی اے پیران از ادراک غزل

کہ برو بنر و نشان زن گدایاے کہ بکوی میفر و نشان دو ہزار و حم بجایاے

میفر و نشان عارفان کامل بضاعت قولہ

اگر این شراب ناست اگر ان حریف بختہ بہزار بار بہتر ز بہزار بختہ خاسے

خام اشارت سے خام و شراب نامقصر قولہ

بکشاے تیر مرگان و بریز خون حافظ کہ چنان کشند را مکش کس انتقامے

کشند کشتہ شدہ غزل

گدشتی بر من غمدیدہ از راہ جفاکاری بلی تو عمری و بر جمر کے باشند و فاداری

سگ اشارتہ بر قریب تاناہر دلائے ست شک خیر مشوب بخو برویان غزل

اگفتند خلایق کہ توئی یوسف ثانی چون نیک بدیدم حقیقت بہ ازانی

یوسف پسر یعقوب علیہ السلام در حسن بے نظیر گویند حسن سہ حصہ یکے حصہ مرا و لین و آخرین را
دو حصہ تنہا مر یوسف را و قبل حسن نہ حصہ یک حصہ مرا تمام عالم را نہ حصہ مر یوسف را و وحی ہر یوسف
در حالت کودکی بود چون بچی دینے و عمر او صد بہشت سال و بر کنارہ رود نیل دفن کردند بعد از
چہار صد سال موسیٰ عم در زمان خود قتل کردہ در شام نزدیک آباد او دفن نمودن عجایب القصص

در عشق تو ام شہرہ چو فرما د عجبیت احو خسر و خوبان کہ تو شیرین زمانی

شہرہ مشہور قولہ

اگر سر و نماد از قدر و رفتار تو برپاے بخرام کہ از سر و گدشتی بہروانی

ہاں

۱۱ این غزل در سخن سلیم بنیست

روانی رفتار قوله	
گفتی که دهم کاست و جانت بستانم	ترسم ندی ہی کامم و جانم دبستانی
کام مقصود قوله	
جستم تو خدنگ از سیر جان گذرانید	بیمار که دیدست بدین سخت گمانی
خدنگ تیر بیمار اتارده چشم صوب غزل	
اکشته از آتش می عاصی توکل داری	جون منالم من ولسوخته بلل داری
وار آمد چون غیمه دار ویر سے لایق چون تاهوار و گوشتوار و نیز منے مقدار چوں جابر دار و ناز دار	
دیز یعنی زده چون سوگوار قفل بضم هر دو قاف مردیک و ظریف و نیز آواز صراحی که وقت شراب	
در بیاله انداختن آید و نیز بگویم من ابراهیم تابی تسلسل دار سلسله بند کابل شهریت غزل	
لسلے من زحمت بالعرافتم	الاقی من نوأنا ما الا قی
هر آینه سلمی که نام مشوقه است از وقت که حلول نموده و نزول فرموده در عراق ملاقات میکم	
از عراق او چیرا که ملاقات میکم یعنی رنج بسیار می بینم قوله	
الا سے ساربان محل فروش	الے رکبانم طال اشتیاقی
واما آگاه باش ای ساربان محل دوست بسوی ستاد از شده اشتیاق من قوله	
دروغم خون شد از نا دیدن دوست	الا تعسا لایام الفراقی
و اما آگاه باش بطلاکی باد مرا یام فراق را قوله	
خرد و زنده رود انداز و می نوش	بگلبانگ جوانان عراقی
زنده رود دام رودیت عراقی نام شهر دام سرود	
عروس بین خوشی ای دختر زرد	ولی که گه سزاوار طلاق
استکان است که اگر شراب صوری مراد بود پس همیشه سزاوار طلاق است لفظ آگاه گاه چون زرد	
بود و اگر ذکر و فکر مراد باشد آن همیشه سزاوار نیست این لفظ چو نوع صورت بند و جواب نیست	
که باده خواران بنزد راه صیام ترک شراب نمایند و در آخر متعاب بسیار میخورند و عیش و عشرت	
و میر و گلگشت میکنند چنانچه حیا می گویند که ماه رمضان گشت پدید من میگرد و اما خواه گویند	

روانی رفتار قوله

کام مقصود قوله

حضرت قاضی ابوالحسن بن علی بن ابی حمزہ غفرلہ

در آخر شبان بخرم چندان سے بدکاندر رمضان مست بخیم تا عید بدو ذکر و فکر در بعض اوقات
ہنگام رفتن بستر اح منع کرده اند و آن حالت از شش تبریز قافہ فحاشت کہ میگومند در خطا ہما نام خدا
نباید گفت چکنم کہ شاہ از اسپ فرو نمی آید اسپ بچارہ چکند یعنی ذکر حق بر دل استیلا یا فتنہ کہ
بہج حال اندو در نمی شود و این سخن در اختیار است قولہ

بیاسا فی بدہ رطل گرانم | سقاک الدمن کاس و ما فی

بنو شاند ترا حق تعالی از کاسہ دادم قولہ

رعینا العیش فی مرعی حاکم | حاک الد فی عہد التلا فی

چریدیم بامیش رالینے ماصل کردیم در چراگاہ حامی شاد و حاضریست کہ اگر حمایت آن نکند
نیک باشد حمایت کند ترا خدا زمان ملاقات قولہ

نہاک الشیب من وصل العذاری | سوی لقبیل خدوا عتنا فی

منع کرد پیری از وصل دو خیزگان سوی بوسیدن رخسارہ و در کنار رفتن قولہ

و موعی بحکم لا تحقر و ما | فکم بحر عمیق من سوا فی

الکلبا سے من دریا مے شما است حقیر پندارید اور ایں بسا دریا مے عمیق از جو نہا
خود است زیرا کہ سواتی جمع سابقہ بمنجے جوے خود است غزل

لبش می بوسم و در میکشم | باب زندگانی برودہ ام پے

پے قدم و سراغ قولہ

نہ رازش میتوانم گفت با کس | نہ کس رامیتوانم دید با وے

یعنی نہ راز او با کس کہ لائق استماع راز نیست میتوانم گفت و نہ معشوق دیگر را با میتوانم دید
با بنمنی کہ تجلیات امداد معشوق دیگر مشاہدہ کنم و نیز از مصرع ثانی مراد آن باشد کہ باری دیگر را
منظور ندادم تا در عبادت او ریا را دخل دهم و در نیصورت اشارہ بکمال اخلاص است و دیگر آنست
کہ در عبادت او دیگر بشریک نیست از من و جز از استقامت نمینامم و برین تقدیر اشارت باشد بضمون
ایاک نعبد و ایاک نستعین و دیگر آنست کہ کس را در الوہیت او شریک نیست از من تا با بنمنی بہرہ مند
شوم کہ انی وجہت و حمی للذی فطر السموات و الارض حنیفا و ما انا من المشرکین دیگر آنست

کہ میتوانم کہ مستودن کے دیگر بود بلکہ صرف ہست درال میہایم کہ جزوے در مشاہدہ من نباشد دیگر
 این بیت در لغت حضرت است کہ پیغمبر دیگر بر امانت نیست و ایم دید و یا آنکہ در ابتدا و حال مطلق در صورت
 سقیدگی محمود و چون آن مشاہدہ دلوجہ احسن دست و اول نظر از مقدمات رحاست بیسی از عایت التزاد کہ
 در حال ماو ہے ہم کہ ہے خوار و نے منیر و محبت چار اند اسما فی و صفاتی و اعلی و اناری قولہ

بزن بر چنگ چنگ ای ماه مطرب | ارگش بخراش تا محو شوم از دے

چنگ نام ساز و دست قوله

تو با سلطان گل خوش باش و مژورت
غنیمت دان خلاص بهمن ارد

بہمن دومی نام ماہ قولہ

نخوید جان ازلان قالب جدائی کہ باشد خون جاش در گریہ

خون جام لب لعل جام عقیق و شراب قویله

زبانِ در کس اسے حافظِ زمانے | حدیثِ بے زبان را بشنوازے

تھے نام ساز عزلی

مخمر جام عشق ساقی بدہ شرایے | یں کن قبح کہ یہی مجلس نہ اردا ہے

آب رونی و تانگی قوله

شد قائم و حلقه تا بعد ازین قیمت

بہج مائے بہج سے فیض ہے قولہ

حافظیہ مہی نول بر وصال جانان کے تشنہ سیر گرد و از لعلہ سہرا ہے

لعلہ روستنی سہراب دیو کا غزل

پیشہ و ان زلف چون ز بخیارے | پریشان حال رو و لوانہ وارے

کینه قبول کرد و ماد و کوله غزل

مینوش گل افشان کن از در میخجوشی | این گفت سحر که گل بیل از جبهه میگو

تا غنچه خندان دولت بکوه قوا

عظیمہ خندان کنایہ از زمین و ولایت تمام ادب و کلام رعنا نام گئے رد و قولہ

چون شمع نکوروی بر بگنجد باد است	طرف بنهرے بر بند از طور نکوروی
نکوروی حسن و جمال بر بگنجد باد است	عل اعتقاد نیست طرقتا در طرفه بنهری سینے
حسن اطلاق و تیمار داری غریبا بر بند پیدا کن	و حاصلنا قوله
شمشاد و خرامان کن آہنگ گلستان را	تا سر و بیاموزد از قر تو دلجوئی
آہنگ گلستان را بر اس قصہ گلستان قوله	
ہر مرغ بدستانے در گلشن شاداب اند	بلبل بنوا سازی حافظ بدعا گوئی
دستانے سرود غزل	
ماییم و غم عشق جوانے و خیالے	وز ماہ رخت گشتہ تنم ہیچو ہلالے
ہلال ماہ نو فرین ہنشن و نزدیک دست	و دہر میر آید ملال دلگیری عرضہ بیان آنجبات
آنجا ترا مجال قدرۃ نال نے کہ از درد ن خالی باشد	و بمعنی قلم ہم آید غزل
نوبہارست دران کوش کہ خوشدل شہی	کہ بے گل بدید تازہ تو در گل باشی
نوبہار سورت دران کوش در کارے سہی نا قوله	
چنگ در پردہ ہی سید بہت پند ولے	و عطت آنگاہ دہد سو کہ قابل باشی
و عظم نصیحت و پند قوله	
در چمن ہر ورقے دفتر حالے و گراست	حیف باشد کہ ز حال ہم غافل باشی
چمن باغ و گلزار ہر ورق ہر شنفے دفتر بیان قوله	
نقد عمرت ببر و غصہ دنیا بگراف	اگر شب و روز درین قصہ ہل باشی
گراف دردغ قوله	
حافظ اگر مرد از سخت بلندت باشد	صید آن شتاب مطبوع شامل باشی
نسیم صبح سعادت بان نشان کہ تو دانی	خیر بکوی طمان بر بان زبان کہ تو دانی
بگو کہ جان خمینم ز دست رفت خدا را	ز لعل روح فرایت بجش زانکہ تو دانی
خدا را بواسطہ خدا قوله	
امید در کمر ز گشت چگونه بندم	دقیقہ ایست نگار در انمیان کہ تو دانی

سکن

نہ از نکل نہ از بوجہ نیست

غزل

حقیقه سحر مارک قوله

ایکست ترکی و تازی در معامله حافظ | حدیث عشق سیان کن به زبان که تو دانی

درین معامله عشق غزل

نوش کن جام شراب یک منی | تا بدان بیخ غم ازل بر کنی

بدان اسارت محام شراب بیخ غم ازل بر کنی رنج غموم و هموم مائی قوله

دل کتاده باش چون جام شراب | سر گرفته چند چون خم دنی

دل کتاده باش خندان و غموم باش سر گرفته سر فرد و متفکر و متخیر قوله

خاک سان شود و قدم نه بخون ابر | جمله رنگ آمیزی و تر دامن

سان مانند قوله

چون ز جام بخودی رطله کشی | کم زنی از خوشبختی لاف منی

رطل یهبار بر گ غزل

نور خدا نایدت آئینه مجرودی | از در ماورا اگر طالب عیس سیدی

مجرودی اول در ندان بعدو علائق و عوائق بعدو ماسوا سے محبوب بعدو از خودی التوحید بیخ شرف الیه
تجلی منیری در کمالات فرموده تجرید است اخیر امر و زیانی ازان آزد میروں آئی و تفرید آنکه در بعد
فردا ساشی و نیز تجرید از علائق و ضلایق و تفرید وجود در دل عمار سے نه و بریت مایه نه و دما کس
شمار سے نه و در سینه مازاد سے نه و با هیچ مخلوق کار سے نه چوں میرا این تجرید و تفرید حاصل کد
جلوه گریتس در عالم جنین بود که یاد او و اذرایت لی طالسا فکن له ما دما و ایمسی درجه بدرجه مائل
آید نه یکبارگی و ارا کو دگی خلیس بریت بحرد و نظر بر لطف و فصل او باید دانست که بزار ماضی را
حبیب کد و طیل و هزار مود و مشترک سے سایر مساحتی که بر مرکب و مانده بسیارند حجاباتی که بر
بر شیر نربند و در محبوب الحاشیقین است تجرید مجرد و دل محب از محبوب خواهی در حنات حوایی
در سیات اگر چه روزه و مار و در جان رضا سے دوست و ران نیست میدان که بت پرستی در باراد است
در جان رضا سے دوست بخانه بود میدان که معین عبادت است چوں سالک ارجو مجرد و متد مروع انکم گشت
خواه در تخانه دآید خواه در صومعه خواه و ستار یحید خواه زار سدد هر جا که رود و ماور و دهر چه میداد و مید

نیز خبر کن چو عارف تا کمر
باز آید به سحر و سحر

ما رایت شیئا الا ورایت اصفیه روی او نماید لون الماء لون الماء بحکایت در آید سالک را بهشتا و چند
مقام قطع بایک و تا دو مقام تجرید قدم نهند و اصل را پر سینه تا التجرید قال تجرید العارف فمن غیر المحبوب
تبر کردن از جمله اشیاء و پیوستن و شرط راه تجرید آنست که حیوان از خود میردن شود اگر خود را جود نیاید
عرفت ربی برنی درست آید از اینجا است که روزی رسول علیه السلام در عالم تجرید بود که جبرئیل عمر آمد و
حضرت را بر عارف قدیم ندید بایستاد گفت من جبرئیلم فرمود کیست جبرئیل گفت یک متریب رسول برین التجرید
والرب فرمود که محمد کیست جبرئیل و من در کشید و پس ایستاد چون انا خالت باز آمد قال لی مع الله قوت
لا یسخرنی فیه ملک متریب و ملائحتی مرسل و قتی که سالک از عالم ناسوت بملکوت رود و دشمنان را اعلام و کلام
و اولا که و از واجبه عد و کلام در ناسوت گذارد و قدم همت در ملکوت نهند چون بمنزل جبروت رسیده
باشد کمال تجرید رو نماید و تقریر آنست چون از کثرت گذشت بهت صد جمال احد بیند ازل و ابد محو بیند
چون محو می شود باشد نه آنجا کاره نه آنجا دوستی زیار نه آنجا قیل نه قال نه آنجا میل نه مله
یعنی گویند که توحید و تفرید یک است اما در تفرید طلب بر جاست و در توحید طلب مرفع شد قوله

شعبه بانی که پی هر دم و نیست این بودی قال رسول ربنا ما انا قط من ادبی

شعبه کرد فریب و بازی که بند یک بند گویند قط یعنی هرگز و وی اشیائست و بیکار که در شمار
در نیاید معنی آنست که هر ساعت فریب و بازی میکنی و مرا متاعطه میدهی و این روانیست از قولی
و فعل خود و ایست که مرا به بازی و عبت خیا فریده بلکه بر اے کاره در بهجان آورد اند و قول رسول عام
بران شایدهی آمد که قال رسول ما انا قط من دوی یعنی نیستم هرگز انا اشیاء و عبت و بیکار که نیاید
در شمار یعنی مرا بر اے کاره آفریده اند نه بر اے بازی و عبت آورد که قال الله انفسکم لانا ملک
عبادنا انکم الینا لا ترجعون قوله

از چه بجهدمی کشی تیغ جفا بکشمش فکر میکنی مگر فی عیدم مددی

عقد بکسر غین میجه ششیر دان ممدوده حیثه واحد مؤنث اسم مفعول است من التمدید کشیدن ممدود
در اصل ممدوده بود اگر باتباع قرآن باید پرداخت پس اینجا تا از جبهه درستی وزن در عایت فیه
انداخت و یاک در آخر مصرع است یا و اشباع است معنی آنست که از چه سبب و بکدام جهت در غلظت کشی
تیغ جفا را بکشمش بگذارید که بر بیم کشته رحم آوردن رحمت افروزدن است چنانچه مذکور است

است شعل جمل درم زمان از مجوسی

زخمی دگر بزن بعد از ایم چه میبستی در بیم کشته هم بعد عول را بر بست مگر کار نیکی که درستان	
دریاداران دردم آزاران فرموده اند خدا علیهم موصد فی عمد ممدده غزل	
نیست در خیل تان مثل تو سنا بجی	بر فلک نیست چو خسار تو ماسه عجب
خیل گروه مهر گیار نام کیا به قیره تاریک غزل	
وقت را غنیمت دان الفکر که توانی	حاصل از حیات ایجان بکدرست تا دانی
کام بخشی دوران عمر در عوض دارد	چند کن که از عشرت کام خویش بسانی
کام بخشی مراد رسایدل قوله	
پند عاشقان بشنود ز طرب بتا باز آ	کاینهم نمی ارزو شعل عالم فانی
طرب کایه از عشق قوله	
پیش نه از زبیدی دم زن که نتوانست	با طبیب نامحرم حال درو پنهانی
طبیب اشاره نراند قوله	
یوسف عزیزم رفت لب برادران رحمتی	کز عیش عجب دیدم حال پیر کنعانی
یوسف عزیزم کایه از محبوب پیر کنعانی یعقوب قوله	
دل ز ناوک شست گوش دانستم لیکن	ابرو کما ندرت مسیر دهر پستانی
گوش داشتن منظر دل دگر کردن و دیدن و محامط نمودن پیشانی نهی تنوعی و بجائی	
سه بین او چون سر نهادهی باز پستانی چه سود قوله	
حم نمکن نمیداند اینقدر که صوفی را	جنس فاشگی باشد همچو لعل رمانی
جمع کن با حسانی حافظ پریشان را	اے سنج گیسویت جمع پریشانی
سنانج بین غزل	
هو اخواد توام جانان و سیدایم که میدانی	که هم بلوید می بینی و هم نمونده میخوانی
هو اخواد دوستدار قوله	
کشاد و کشادگان دران ابروی دلبد است	خدا را یک نفس با ما گره بکش از پستانی
کشاد و کشاد است	
قوله	
درین عیش شبگیری که در خواب سحر بگذرت	بلان فد صال لیل دران لذتیکه وطنی

درینجا آلف زائد چون درما دران رفته یک درمائی مراد روز مشرق قوله

المول انهم بان بودن طریق کاره لونی نیست	بکیش دشواری منزل بیاد عهد آسانی
---	---------------------------------

ملول مستوره قوله

خیال جنبه زلفش فحوت میدید محافظ	نگر تا حلقه اقبال نامکن بجنبانی
---------------------------------	---------------------------------

جنبه طغت غزل

نهر ابرجد بگردم که یار من باشی	قرار بخش دل بمقرار من باشی
--------------------------------	----------------------------

جهد سی بخش بخشند قوله

چراغ دیده شب زنده دارن گروی	ایس خاطر امید وارن باشی
-----------------------------	-------------------------

دار دارنده قوله

دران چین که بتان دست شاقان گیرند	اگر ت ز دست برآید نگار من باشی
----------------------------------	--------------------------------

دران چین دران محل حرکت ز دست برآید اگر از دست تو برآید قوله

ازان حقیق که خونی دلم ز عشوه او	اگر کنم گله او راز دارن باشی
---------------------------------	------------------------------

ازان حقیق کنایه از لبت فتنه عشوه غریب راز دارن باشی ظاهر کنی دوام رسوائی عالم سازی قوله

شود غزاله خورشید صید لاغر من	اگر آهوی چو تو یکدم شکا از من باشی
------------------------------	------------------------------------

آهوی چو تو چون تو آهوی قوله

دے بکلبه احزان عاشقان آئی	شبه ایس دل سوگوار من باشی
---------------------------	---------------------------

سوگوار ماتم زنده قوله

سده بوسه دل و لب کرده وظیفه من	اگر ادا نکنی قرض دار من باشی
--------------------------------	------------------------------

بوسه مراد حصول اعتقاد قبول کیفیت کلام صوری و معنوی و خواص را حلقه است که از خواص

کلام میر با نید و لب مراد لطف لب که شیرین جوے شد لطف خداست بد باغ جان را

ز اب اندیشه و نماست و کلامی که در حیات صوری و معنویت دو قسم است قسم برسطه

وحی منزل و آن مخصوص بانیا و قسمی دے واسطه و آن مخصوص باولیا معنی آلت که از جوے

لطف خود که کلام صوری و معنوی بود و بوسه که کنایت از استعداد قبول کیفیت آن کلام مراد

وظیفه کرده دستقام برکن آمده اگر ادا کنی بحکم و فی العده دین قرضه از من باشی و بحکم الکرم
 اذا وعد وفایز بار من باشی یعنی چون مرا از عوام و مستعد و قبل کسیت آن کلام من و خشنود که ادا کن
 صوری و لفظی که عبارت است از قرآن مجید و از کلام معنوی و لفظی که عبارت از کلام قدسی است
 حط و اهری یاع و نحو متوقتی میگرایم و این هر دو استعداد را وظیفه کرده اند و مدار من بر آن آورده که اگر
 ادا کنی قرضه را باشی و بحکم نیز بار من باشی بوسه کنایه از جبهه که موجب تجلیات می باشد و تجلیات
 چهار قسم است صوری که در همه موجودات بود و حتم آن بر صورت صاحب تجلی می باشد و تجلیات نوری
 و تجلیات ذوقی و آن در علوم و مذاق محارفات می باشد و تجلیات ذاتی اختصاصی برقی می باشد و در
 شرح لمعات تجلیات نوری را در تجلیات صوری داخل ساخته و در تجلی برقرار داده پس بر تقدیر اول
 هرگاه تجلیات ذاتی جزو گاه گاه نیست و در نظر تجلیات ثلثه باقیه که حصول آنها اکثر اوقات مرطبانست
 و آن را وظیفه میتوان گفت میفرماید که آن تجلی وظیفه من نموده و مقرر کرده و من امیدواران می باشم
 و انتظار آن میکنم منزله قرض ادا یابد و اگر تجلی ذاتی برقی نیز اکثر اوقات حاصل خواهد بوده باشد
 پس سه بوسه بر تقدیر ثانی راست می آید و این بیت خواص گفته بودی که شومست و دو بوسه
 و عده از حد بگذرد و ما نه دو دیدیم یک و آن اعتبار آنست که هنوز تجلی برقی ذاتی اختصاص نیافته
 و میتوان که خطاب دین بیت بر شد باشد یعنی گفته بودی که هرگاه مست شوم و از خود روم یعنی بهنا
 فی السدر رسم ترا بوسه دهم یعنی بر اسرار ظاهری و باطنی واقف گردانم و عده از حد بگذرد یعنی این و عده مجرد
 حصول تمنی همی مذکوره و آن عده از آن حد بگذشت و چندی بر آن بگذشت و ما بموجب آن عده
 بهره و در نه سدیدیم و نه بکشف هر دو اسرار مشرق گشتم و نه بکشف یک ایدان هر دو شاید که مراد تجلی
 ذاتی و غیر ذاتی باشد چنانچه تجلی گاه چهار قسم گویند و گاه سه قسم و گاه دو قسم چنانچه در شرح گلشن سنا
 و شیخ عبد الواحد بلگرامی گوید بوسه که بطلب عاشق متعلق است یک بوسه اشارت بطلب عاشق یک مرتبه
 فنا فی الذات و تهوت و حفظ و کونین و همچنین دو بوسه و سه بوسه یا بیشتر می باشد و بر مراتب فنا
 عشاق از حظوظ و لذات داین و بوسه که به نهایت مستغرق است اشارت است از فنا و مستغرق
 عاشق را فنا بوسه که بطلب مستغرق متعلق است آنرا اشارت میست مارک که بر روی کاغذ توان نوشت
 سه یا بوسه که مراد بوسه از ازا و بوسه محبت من فدا و گاه از طلب بوسه اشارت کنید

من از حق حافظ هم جوئے ہے از حق
من اگر خورشید خورشید با من باقی

بر طلب عاشق فنا و وجود را با فنا و معشوق وجود عاشق را و این دو بیت را کہ ۵ از بہر ہوسہ ز لیش
جان نمیدہم ۶ ایم نمی ستاند و آنم نمیدہم ۷ گفتہ بودی کہ شوم ست و دوست بدہم ۸ و وعدہ
از حد بشد و مانہ و دیدیم نہ یک ۹ بحمول بر بہن معنی کنند غفی نماز کہ جزئیات فنا غیر محصور اند ما بطریق
کلیہ مختصر در سہ قسمت فناے ذات و فناے صفات و فناے افعال پس سہ ہوسہ عبارتست از فنا
ذات ساکب و ذات حق و فناے صفات اور صفات حق و فناے افعال اور افعال حق شہد کہ
ذات و صفات و افعال ساکب میں ذات و صفات و افعال حق گردد و دوی از ایشان بر خیر و یکا کلی
رو بہ ۵ کے بود مانا جدا مانده ۶ من و تو رفتہ و خدا مانده ۷ غزل

یا مہشما بحالی در جامن اللالی | یارب چہ در خور آمد کردت خط ہلالی

البسم اہل نعت داخل کتب نساخۃ جواہر دو نوعست بسم دراصل تبسم بود بضرورت شعر خواجہ تارا
حذف کردہ و نیز از بعضی فضل از بمع رسیدہ کہ البسم و اقسام یک معنی است و معنی یارب در
مقام تعجب استعمال کردہ اند گردت اسے گردخت - معنی آنست کہ اسے سپید کنندہ و دندان دای خاطر از زائ
لالی از درج دہان بر حال تہاء و در سہ سیاہ من یعنی اسے تبسم کنندہ بر حال پریشان و صورت پران
وہ وہ چہ در خور لایق افتادہ است گردخت خط ہلالی مزین رخ است دہم مزین از ان روح باید دانست
کہ منادی لہ اسے مالاجلہ اندا بر صراغ ثانی است کہ در خاطرش ہچو نقش مانیت دندا دی لہ آن باشد کہ
اول منادی بر خاطر تراشد بر کسے کہ در خور آن بود و اورا ند کنند و منادی لہ گاہ مظہر باشد و گاہ مضمر ہمچا
آرند کہ فحوائس کلام بران دلالت کند و شعر ان بود چنانچہ دین اسم اللہ محمود فی کل فعلہ نقد پرچان باشد
اعل بنا نحن محمدک ببعینی بکن بابا چیرے کہ حمد سرے از ما درون نشان باشد باعما و علم سابع بران
ہستہ و تخم این نہال بنماطر کاشتہ چنانچہ یا اللہ یا اللہ بر زبان سے آرند و میدانند کہ انچہ بنماطر است خدا
میداند و مظہر در بعضی مقامات ظاہر اللہ لالہ است بر آنکہ مقصود ناہندہ است ہمین ہست و چپ و دست
خسران بہین است کما قال اللہ یا ایہا الذین آمنوا اصبروا و قولہ یوسف اعرض عن ہذا و در بعضی محلیات
محتاج شود توہنج چنانچہ ہمین شعر خواجہ کہ تمثیل این قسم سہز و صبر مکنی بہین بکنند کہ مالاجلہ اللہ اصبر
ثانی ست ظاہر مگر و معانی درست نشود حضرت خواجہ این معنی را بنماطر آورده خواست کہ محبوب خود را از ہمینی
آگاہ سازد پس اورا باین روش ندانمود یعنی حال پریشان من کہ موجب تبسم تست ہمین خط موی تست

۵ این غزل در شعر ہوسہ نیست ۶

کہ زینت عرش رہے تست چہا چہ خود فرمودہ سے! انبہان! پنجو نسیم در دماغ مران! کاب گکر ارتو
 ار اتک یک جو گلزار منست۔۔ و نیز خط ہلالی ہمان خط عذار بود معنی جہان شود کہ اے نسیم کنند
 بحال و رو سے سیاہ من از دیدن حال من بگذرد و در دیدن جمال خویش نگر کہ جہ زینت دار و روح
 ہلال تو و برین تقدیر سر نہ کہ اورا چنین دوا شود و ہمہ نادی کہ در مصرع تانی بود مزد بخویان ملاحظہ
 اقبال است کہ شامل حال جمیع مقاصد و مال است چون اقبال بدست آید ما ہی مراد شبت آمد معنی
 حقیقی آست حال کنایہ از حشوق و در جاسن اللالی متا بہ تعلیمات و ہلال تریقہ و خط ہلال تقلید تریقہ
 سوز و غمی متبادرات تعلیمات حد و حد آمد با کمال اتباع تریقہ مرا قولہ دل رفت و دیدہ خون شد
 معنی این بیت آنست کہ در عشق و محبت دل رست و دیدہ خون شد و تن حسرت و جان مار
 تن برون شد و در عشق انجوا بہا است کہ پے در پے آید و عاشق را در تعجب سے رہا پسند
 و در رسمہ معجزات است اے در عجز آردہ دیگران اظہار این بیت ماقدم قولہ

دل خون شد و زینت عرش	او فیت بالزبا باللہوی و بالی
----------------------	------------------------------

از زینت معصیت ہوی کام و آرزو مرا عشق و بال گماہ و یاہ و بالی است بہمت۔۔ معنی آنست کہ
 دلم خون شد و دست تو و از ناز چشم مست تو آرزو شدہ ام مصیبت ماہست گماہ و عشق و ہوا را ہی
 عشق در ہوا دلالہ ہو ما را چون طا کبہ مطلوب رسید و لالہ خویش را کیس کشید محب خواہ آزار بخیزد
 کلمہ امر او چہ عشق و ہوا اگناہ بہت اے سرور تصدیق فانت فلاش خود اہرہ و عالم دوزخ
 دے نگ ز نام لا ابالی باک نہ از ہر من دینے میباک قولہ

العیین ما تنامت شوقا بالی	والقلب ذات وجدنی دابۃ الغزالی
---------------------------	-------------------------------

تنامت تا نازدہ کما قال الامد ولات عین ساحس پس تنامت در اہل نامت نوہ تا رچہ و رستی
 وزن آردہ نجد کہ ہے است مشہور کہ قوم لیے را بود در انجا مقام و بمنون اورا عشق اورا انجا بے رام
 و الحال مقام ہر محبوبے را بعد تفسیر کسید غزال آہو برہ و نام مراد ہر بہ کہ قسلہ نمی غزال آمد
 منسوب و ابجا بہین معنی است معنی آنست کہ جستم خواب نکر دار شوق ملاقات واپس بنی عرالن کہ
 عبارت است از مستحق و معنی حقیقی آنست کہ اے ست ہوسار و اے مرث اہرار و رنیت محبوبہ
 رب العبودین غریبیا مہجور معروض دار کہ نلالان را در شوق شہادت جستم است بخواب و دل

که زینت بحسب رسته است چنانچه خود فرموده است باغبان بهر قسم زور باغ مران و کاسب گلزار تو
از آنست که چون گلزار منست و وزیر خط بلالی همان خط خدا بود معنی چنان شود که اے قسم کننده
بحال درو سے سیاه من از دیدن حال من بگذر دور و دیدن جمال خویش بگو که چه زینتی دارد و زرخ
بلال تو برین تقدیر سر که اورا چنین دوا شود و همه بناد می که در مصرع ثانی بود نزد خویشان مالا جلها
اقبال هست که شامل حال جمیع مقاصد و مال است چون اقبال بدست آید ماهی مراد شست آمد معنی
حقیقی آنست که مال کنایه از حق و در جاسن اللائی مشا به تجلیات و بلال شریقه و خط بلال تقلید شریع
منزله یعنی مشاهدات تجلیات چه در حد که مال بتابع تربیت عز قولہ دل رفته و دیده خون شده
معنی این میت آنست که در عشق و محبت دل رفته و دیده خون شده و تن خست و جان از
تن سوزن شده و در عشق و عجز و پیا است که به در پی اے آینه و عاشق را در تعجب سے رہا پسند
در نسخه معجزات است اے در بحر آرزو دیگران اظهار این بهیت مانند قولہ

دل خون شدم ز روش زبانه چشم مست	او غیت بالزبا مالک الهوی و بالی
--------------------------------	---------------------------------

ز زبانه صحبت هوی کام و آرزو مراد عشق و بال گناه و یا و بالی است با عتد - معنی آنست که
دلم حو شد از دست تو و از بار چشم مست تو آرزو شده ام صحبت ما هست گناه مر عشق و هوی را یعنی
عشق در هوی و لاله بود و اما چون طالبه مطلوب رسید و لاله خویش را یکسو کشید محب خواه آزار بیند خوا
کلبا و مراد چینه عشق و هوی را گناه نیست اے مراد تصدیق بانست قلاش عجز از هر دو عالم و چونند
دے نگ و نام لا ابالی ماک زاده من و معنی بیباک قولہ

العین ما تنامت شوقا بال انجد	والقلب ذات وجد فی دابة الخمرالی
------------------------------	---------------------------------

تنامت تا نازنده کما قال السعدولات حین سماص پس تنامت در اصل نام بوده تا از جهت درستی
ذوق آورده بخند که به است مشهور که قوم لیل را بود در اینجا مقام و بمنون او را عشق او اینجا بآرام
و الحال مقام هر عمو را سمع تعسیر کسد غزال آهوبره و نام مراد هر عیب که فصله نمی خزال اعدود
مستوب و اینجا بهین معنی است معنی آنست که جستم خواب نگر و از شوق ملاقات واپس نمی خزال که
عصارت است از مستوق و معنی حقیقی آنست که اے کس که بهر دوا و داسه مرشد ابرار در رفت معبود
بر با المبود و این غریب بهر معروض دارد که طالع را در شوق مشاهدات چشم مست بخواب و دل

و بعد از اضطراب لغای خورشید کرامت فرما و از کشاکش تجلیات بر بالطف لازمی لطف حق قوله

لست در رمل کان الجیب فیها طار العقول نظر من نظرة الغزالی

در بمنجی نگوئی رمل ریگ بیابان طرا همه نظر نگر لیستن غزال محبوب - معنی آنست که مرند ایرات خوبی و نیکی و ریگ که دوست من در آن ساکن است و صحرا که یار من در آن ساکن اند پرید عقل از بیم نگر لیستن محبوب اے در جلوه جمال بهوت گشتم در تماشا و جمال با کمال او بهیوش شدم چنانچه داب سالکان است که در حال مشاهده تجلیات بنحو دشوند و از خود فانی گردند و از جمال با کمال او بهر و بگیرند قم فاسقنه رحیقار شفا من الزلالی برخیز پس بنوشان مرا شراب -

قصاید هذه القصيدة الحاقی

پس از حمد خداوندی که بیش است و بی همتا شای نعت پیغمبر کنم از جان و دل انشا

محمد و احمد الا رسول احمد بشر رسول بانی من بعدی اسماء احمد بشیر بشیر اندیزا سراج سراج امیرا دو ده خاندان اساس بنیاد بنا عمارت تختین لقطه فطرت اول با خلق اندویری شب اسرار سبحان الذی اسری فیروزه گون طارم کسمان کرد بیان فرشتگان مقرب روحانیان ملائکه پیران برنده تر پیران پرند غزال غنچه آواز یار قدرت رفعت تحت مقام قرب ادنی فکان قاب قوسین اودانے احصا شمر دن مانی نام نقاش و باب بخشنده اغنی منز و طاق یکتا طاقم یکتا دم صورت ظا هر معنی باطن سر او پشیده جهر آشکارا - قصیده

سپیده دم چو صبا بوسه دوستان گیرد چمن ز لطف هوا نکتته بر جهان گیرد
هوا ز نجف گل در چمن تنق بندد افق ز رنگ شفق رنگ گلستان گیرد

تنق نیمه و پرده قوله

نواے چنگ بد انسان زند صلا و صبح که پیر صومعه راه در میغان گیرد

لوا آواز قوله

شبه سپهر چو زین سپر کشد بر دوش به تیغ صبح و عمود افق جهان گیرد

شبه سپهر کتاب و نیز اناناقه بمیانیه ندین سپر آفتاب تیغ صبح روشنی صبح و سرخی صبح عمود ستون

دوبسمه افق کساره قوله	
بر غم زار عسیر شاهپاز زرین بال	درین مقرر زنگاری آشیان گیرد
از عسیر شاهپاز زرین بال آفتاب مقرر شده که در روزان بعد و مقرر زنگاری آشیان قوله	
چو شهسوار فلک بفرود بجای صیوح	که خورشید جوهر خاوران گیرد
شش روزه شانی محیط نام دریا دریا و گیرنده خوشاب ریش تازه ضمیر ان سیر غم قوله	
چرا بصد غم و حسرت سیر دایره تنگ	مرا چون نقطه پر کار در میان گیرد
سپهر دایره گرد آسمان که ماسد دایره گردیده است پر کار قلم آهین که بدان دایره گسترد قوله	
چیر تو لیست که نور چراغ صبح دم	چو شعله که در شمع آسمان گیرد
پر توروشی شمع آسمان ماه و آفتاب قوله	
ضمیر دل کشایم بکس مرا آن به	که روزگار غیورست و ناگهان گیرد
ضمیر اندرون دل غیور مشکین قوله	
چو شمع هر که بافتای رازند مشغول	لبش زمانه چو مفراض در میان گیرد
افشا طاهر کردن قوله	
اگجا است ساقی مهر و خون که از سر مهر	چونیم مست خودش ساغر گران گیرد
نیم مست مخمور قوله	
آواز غمزه را جو بر کشد مطرب	بکس عراق زندگاه صنفیان گیرد
لوا سرود اصفهان نام شهره مبارک اروایت فارس هماره لطیف دارد اهل اوزیرک باتند در صناعتهای دانا و قدیم بهودیه خوانند و گویند هر قطعه که در عالم باشد است اے آن از ولایت اسپهان بود و نیز گویند هر که در آن چهل روز مقام کند محیل شود و خرج و جبال هم را اینجا لوا و آواز اسپهان و سپاهان نیز گویند و نیز نام آواز قوله	
فرشته بحقیقت سرودش عالم غیب	که روضه کرمت فتنه بر جهان گیرد
روضه باغ جنان بهشت قوله	
سکندر یکم مقیم حریم او چون خضر	رفیض خاکد رش عمر مادوان گیرد
سریم خانه قوله	

گئے کہ بر فلک سروری عروج کند	نخست پایہ خود فرق فرقان گیرد
عروج بالا بر آمدن قوله	
با وجہ ماہ رسد عروج خوں چو تیغ کشد	بہ تیر چرخ برد حمله چون کمان گیرد
تیر چرخ عطار و تیر کمان چرخ و نیز تیر کہ بکمال چرخ افلاک و نیز تیرے مانند تیر ہوائی کہ از آہن سازند و درون آن پیر از باروت کردہ آتش زنند و سر دہند بر سر کہ خورد و بلاک گردد قوله	
عروس خاوری از خیمہ رای نور شاہ	بجایے خود بود ارادہ قیروان گیرد
عروس خاوری آفتاب قیروان نام شہرے مغرب و تیر ہم مشرق و ہم مغرب را گویند قوله	
ایما عظیم وقارے کہ ہر کہ بندہ گشت	ز رفیع قدر کہ بندہ تو امان گیرد
وقار عزیز و بزرگ کہ بندہ خادم امان گیرد پناہ طلبد قوله	
رسد ز چرخ عطار و نہار تہنیت	چو فکر تہ صفت امر کن فکان گیرد
کن فکان غلغلات قوله	
مدام در پی طفاست در وجود عدوت	سماک راح اذان روز و شب غمان گیرد
سماک راح نام ستارہ قوله	
فلک چو جلوہ کنان بنگر و سمند ترا	کمینہ یا نگاہش افج کہکشان گیرد
سمند اسپ اوج بلندی ہوا کہکشان شکستہ کہ شب در آسمان بدید آید قوله	
ملا متی چو کشیدی سعادتے دہت	کہ مشتری نسق کار خود ازان گیرد
مشتری خریدار نام ستارہ نسق روشن قوله	
دران مقام کہ یل حوادث از چپ دست	چنان رسد کہ امان از میان کران گیرد
کران کنارہ قوله	
شکر کمال حلاوت پس از ریاضت فیت	نخست در شکن تنگ ازان کران گیرد
شکن یکسر خم ہر چیز و چین جامہ و جز آن و شکنندہ و محن و سر و نہر می و پہنچ کہ در زلف شاہان اندر تنگ ضد فراخ و شکم بند اسپ و شتر سوختہ و ستور و نیز درہ کوہ و سخت قریب و خردار شکوہ و بار ستور و خرد مثل آن و ایضا یعنی بسیار آید و بدین معنی تنگ تنگ مکر مستعمل است در گنگ تنگ یعنی سخت نزدیک	

دیرام مقامے است از ترکستان زمین کہ ترکمان تنگی مسوب اندیباں مقام قولہ

چہ غم بود بہہ حال کوہ تابوت را کہ حلقہ ماے چنان قلزم جہان گیرد

فلزم دریا و چاه بسیار آب پادریان قرزم گوید ۱۲ من ابرایمستای قصیده

سپیدہ دم کہ شدم محرم سراسر سرور
شنیدم آیت تو بلو الی العدا زلب حور

خدیو بفتح و اسم خدا و دیو بادشاه و در پر خدایگان مادشاه سخن سخن شاعر را و فرزند و دوست و اصل
رفیع قدر و مدرت و شوالی صفتها جلیل نیک نور انا الله علی الهی گاه و یکجور تاریک نهیق حمار
آواز خر سماع سدید نغمه داودی آواز سرود داوود نام پیغمبر که الحان خوش داشت و حس
رور بود ادیب ادب هنر سفر جل نام سیه مقصود کوتاه یگانه وقت سفینه مابین منشور پر گشت
راعی مستبان و رسول داعی دعوت کننده و مراد رسول علیه السلام مقصور بادشاه حسین هر که با
و نیز مادشاه از ان اشکال که مرزبان یافت من لوح بود و بعد سکندر بادشاه ستراد و طبع
ولایت و اتمت ملوک و دیگر اقدار خدمت بکردند نصرت و دو سال ملک را نذر و ملک دیگر که در ایام اول و
ایشان را ملوک طوائف خوانند می من ابراهیم تاسی قصیده

اے ملک ازل تا باید ملک تو مطلق ہے ہر دو جهان یافتہ از وصف تو رویت

کره بچه اسپ کسوت لاس عقق نام جابر سے غلغل آوار تورو کمن آواز سرود قائم سے
از پستینها و پس کتی تلو کسوت ملوک اس ابراهیم شاهی سنجاب سے اریویش پرتیش ملوک
خر جابه از تهمی محمد باضم نام ملایت وزیر پست کسوت ملوک و میتر از جد و ظلمات آرد
من ابراهیم شاهی که انچه بر میان شدند و نیز میان کوه مثل کمر کوه و بدینسی لغیر و کوه نیز آید این
ابراهم شاهی قوله

آب از نظر هیبت تشدید تو گوهر از آن آب برآمد بهود و در جلیق

لما اراد الله ان يخلق هذا العالم خلق جبرائيل الى نبط الهية فذاب نصفين من بهيمة الرحمن نصفه انا
ونصفه ما فاجرى الماء على النار فصعد منه دخان فخلق من ذلك الدخان السموات وخلق من
زبد الارض وخلق السما وكان دحانا بين ذق بياوه متطرح لمن الملك استارت بكرمه
لمن الملك اليوم له الواحد القهار قصيده

۱۲
 یہ راوی ہنسک نام داشت و ناماد موی بہ سر نام بستر از سیاب و رد زمین تن اسنند مار را نیز لو مید لہ در ہا ہنا
 آورده کہ اور دین تن بود ناما مورخان دیگر گفته کہ بر و نوید ز رشت بود بنا علیہ زخم تیغ داشتال آن
 بر بکار میکرد آخر الامر ہم در حیات چہش رستم اورا بہ تیر و شاخہ درد و دیدہ زدہ کشتہ و آنرا سفید پار و سفید
 نیز گویند قدید گوشت خشک و جامہ کہنہ و بضم قاف و فتح دال آبست در حجاز و چہندہ میوہ و چو کہند
 ندیم ہنشین و ہشمانی کشند و شل کرم و کریم زلال شیرین مقبل و قرح رشادی و شیر و بلال اسہا
 غلامان قصیدہ

جوزا سحر نہاد حامل بر ابرم	یعنی غلام شاہم و سوگن میخورم
جوزا نام زن و کوسفند سیاہ و سفید میان و بدی است از بدی آسمانی و صورت است انصوری جزئی	بصورت مردم قائم بدو کسی منطقہ بستہ و شمشیرے پیش انداختہ و ریخا بہمین معنی است و حامل عبارت
از ان شمشیر است و جوزا و شہر حامل ندارد قولہ	
سانی بیا کہ از بد و بخت کار ساز	کاسے کہ خواستم ز خدا شد میسر م
کام مقصد قولہ	
لشامان از بعرش را نام سیر فضل	مملوک ایخنا ہم و مسکین اندرم
مملوک بندہ ایخنا استانہ قولہ	
من جرعہ نوش بزم تو بودم ہزار سال	کے ترک آنخو کنند این طبع خوگرم
بزم مجلس شراب آنخوہ معروف و در رنگ و زر و نصیب و قسمت و گہاٹ قولہ	
اگر باورت نمیشود از بندہ اینخدیث	از گفتہ کمال حدیث بیاد م
با در اعتبار کمال نام شاعر قولہ	
اگر برکنم دل از تو و بردارم از تو مہر	آن مہر برکہ افکنم آن دل کجا برم

این میت کمال است قوله

منصوران محمد غازیست خردمن

وز این نجسته نام برا عدا مظفرم

نجسته مبارک مظفر نعمتد قوله

شاهین صفت حو طعمه چشم ز دست ثناء

کے باشند التفات بصید کبوترم

شاهین نام طائر شکاری قوله

بال و پر سے دارم و این طرقت ترک نیست

غیر از هوا سے منزل سیرغ در سرم

سیرغ معروف قوله

سعرم بهین مح که صد ملک دل کشاد

کوئی که تیغ تست زبان سخنورم

یمن رکت قوله

ما سبر اختر و فلکم داوری بسیت

انصاف شاه باد درین قصه داورم

داوری جنگ وصل داور حاکم قوله

شبل الاسد بصید دلم حمله کرد وین

اگر لاغرم و لیک شکار غضنفرم

شبل الاسد به شیر غضنفر شیر و در میظ قوله

بنما بن که منکر حسن رخ تو کیست

تا دیده اش بجز لک غیرت بر آورم

کولک مکرم یکم دسویم کار دغد و نزل با دسته قصیده

خیر مقدم مر جبال طائر میمون قوم

شادمان کردی مرا نام ترا سرتاقدم

مقدم بیت رونده و دلیر و نزل قوله

آبادانی تو که سحران جهان عاشق میخورد

ناله شکیب و رکاز است آه صیدم

بشکیب رتب قوله

اگر چنین در طلقه پیچ زلفت معی بنمایا

مهره توان بر داسان ایدل افسوسم

افعی ماریست که مردم را بنظره کینه قوله

آن گذشت ایدل که غازی دیدی او نیست

یار باز آمد محمد الله عزیز و مغنم

مغنم غنیمت قوله

حافظ زبیر خان حبیب الرحمن است و آل او

مغنم

اگر حریک کعبه خواهی و انجمنال لئے نقاب	لاله و گل دان همه خار سیلابان حرم
حریک حناء قوله	
خواجہ توران شاہ عادل جلالت کائنات	بدر آفاق علی عون الوری غوث الامم
بدر ماہ شب چار دہم عون یاری وری خلق غوث فریادیں امم امنہا قوله	
صورت جاہ و جلال مقصد فضل کمال	مظہر انوار رحمت مصدر حسن شیم
مظہر جلیہ ظہور - مصدر جلیہ ماسد شدن شیم عادتہا قوله	
رافع اوضاع بدعتہ ناصب اعلام دین	ماحی آثار طغیان قاصع ظلم و ستم
رافع بلند کنندہ اعلام نیز ماحی محو کنندہ آثار نشانہا طغیان میفرمانی قاصع بر کنندہ خواجہ کافی نام مردی وزیر محاسب نویندہ صیت آوازہ جو خوشش صدا آواز صدر سینہ بدیشگاہ ددل و ابتدا و صاحب منصب و باز گشتن از جاے و بدر آمدن از جاے اجم تن آور بیشہ علم نشان کہ اندر بیابان بود و کوہ بلند و علم و جامہ و رایت معلی بلند قوله	
آسمان توضع ولت نہ اکثرت و بس	دارد این قصر معنی نقش تاریخ قدم
قدم ویرینہ شدن و پیش ریزندہ قوله	
بخت بیدارت چومی آید بصحرای وجود	خفته بد گردون ہنوز اندر شہستان علم
شہستان محل عدم نابینگی قوله	
قلب بدخواہان شکست احوال مارجای تو	ہر کرا دل نشکند فیروز گرد و لاہیرم
قلب دل و فوج میانہ لاہیرم لاچار قوله	
ہان نہ پنداری کہ نہا میزنی بقلب خصم	ہمت ارباب دل باقت و ارباب ہمم
ہان ہشیار شوہم جمع ہمت - نام ابو جہل در جاہلیت ابو الحکیم بود بکمال دانش پیشوای خلق مینمود و چون بان ضرور بعد از دت پیش آمد و جاہالت و اشعار خود و ماسخنہ از زبان و فشان انحراف ابو جہل بر آمد نام سالبش محوشہ معنی تنست کہ لے دل زہار انگار اہل اللہ مناد و رعادت ایشان سبب خسران فی القدر سی من عادی لی و لیا فقہ آؤنہ بالحر ب قوله	
تا لہم ہجور بود و از خاک بوس و کہت	و رو نوش در و بودیم باندیمان ندیم

ندیمان ہنہیان ندیم بستانی دوست کا نام کہ از جاں دھریہ دارندس یغماوش کچ فریسا
بادہ گویان ماسخی ہمان دیو تو فان معتتم غیبت قصیدہ

شد عرصہ زمین چو بساط ارم جوان از پر تو سعادت شاہ جہان ستان

عرصہ کشادگی میان سرے ہر کشادگی کہ درود رحمت نباستہ قولہ

خاقان شہر غیب کہ در غیب بشرق اوتا صاحبقران و خضر و شاہ خالنگان

خاقان بادشاہ ترکان و بادشاہ جس صاحبقران مولود کہ مسقط العطر با مسقط است او
وقت دآن عظمیٰ باست و بروح قرآن در طالع بود ۱۲ من ابراہیم شاہی قولہ

خورشید ملک پرورد و سلطان اوگر دارا سے عدل کتر و کسر کے نشان

کسر سے نصیر دال دہر کہ شاہ فارس بود نشان علامت و نشانندہ قولہ

عظم جلال دولت و دین آنگہ رختش دار دہیشہ توسن ایام زیر ران

توسن مارام قولہ

دارا سے ہر شاہ شجاع آفتاب ملک خاقان کامگار و شہنشاہ نوجوان

کامگار صاحب مراد قولہ

ما ہے کہ شد طلعتش افروختہ بین شاہ ہے کہ شد رختش افراختہ زمان

افروختہ روشن افراختہ بند قولہ

سیمرغ و ہم را بنود قوت عروج آخاکہ باز مدت او ساقی شیان

عروج بالا رفتن قولہ

عالمش روان چو باد بر اطراف بحر و بر نہیں روان چو بروج بر اعضا پس جان

مخت تورشک مسند چشید و کیتباد تاج تو عین افسر دارا و داوطلبان

دارا دارندہ و نام شاہ دارا عالم قولہ

تو آفتاب ملی و ہر جا کہ میر و می چون سایہ از قفا کر تو دولت بود روا

ارکان پرورد چو تو داد پہنچ قرن کردون نیادر چو تو اواخر بصد قرآن

قرآن ہستاد سال و تقوے سی سال قولہ

هر داکت که در دل و قمر نیامد دست	دار و جواب خامه تو بر سر زبان
خامه ستم قوله	
دست ترا بابر که یار و شبیه کرد	چون بدیده بدیده این دهد و قطره قطره آن
شبیه مانند این اشارت بدست آن اشارت بابر قوله	
علم از تو با کرامت و عقل از تو با فروغ	شرح از تو در حکایت و دین از تو در امان
کرامت زرگی و مشکوه و دبیره قوله	
امی خسرو فیض جناب و منبع قدر	وے داور عظیم مثال و عظیم شان
رفیع بلند جناب آستان منبع بلند قدر مرتبه داور آنکه میان نیک و بد فضل کند و خداوند	
حاکم عظیم عدم شان صفت و بزرگی قوله	
اے آفتاب ملک که در جنب بهشت	چون ذره حقیر بود گنج شالگان
جنب بابر مثال گنج شالگان نه پیمان کند لان بفتح کم و ضم سوم جسته است از خیام قوله	
این اطلس مقرنس و نه توے ز رنگار	چتر بلند بر سر خرگاه خولیت دان
مقرنس بنام دو که بود بنزد بان برآیند کیان بادشاهان جبار که پنج بودند کیو برث - یکتا بود یکتا دس - کیلهر آپ - یکخود قوله	
بودی درون گلشن و از پر دلان تو	در بهند بود غلغل و در زنگ بد فغان
زنگ نام ولایت فغان شور قوله	
در دشت روم خمیه ز می تاغیر کوکوس	در دشت سند و رفت و بیابان سیتان
سیستان نام ولایت رستم که آنرا نیم دهم گویند قوله	
اما قصر زرد ساختی و از ره اوفتاد	در قصر اے قیصر و در خانه ایا خان
قصر محل قیصر بادشاه روم هر که باشد خان خانه و کار و انراے و بادشاه ملک سمرقند هر که باشد قوله	
آن کیست کو بکاک کند با تو همسری	از مصر تا بروم و چین تا بقیردان
همسری برابری مصر نام شهر روم نام شهر چین نام شهر قیردان نام شهرے بمغرب دینر	

مشرق و هم مغرب قوله	
اینگ بطون گلشن بهستان همیروی	بابندگان سمنند سعادت بزیران
سمنند اسب قوله	
ای طبعی که وصف قدوسیان بدی	فیضی رسد بخاطر پاکت زون بهمان
قدوسیان در تنگنایان قدس یک دنام بیابان بطرف بیت المقدس زمان زمان ساعت مساعده قصیده	
از دلبری نتوان لاف زد با کسانی	بهرار نکته در نیکار هست نادانی
خاتم لطف دگر تا انگستری سمنند اسب تند تیر گاه رفت طرازد نقش و نگار و علم و عامه و نام سهر است در حدیجین بسیط و راز پاید مرتبه مسالک راه کرد بیان و تنگنایان نزدیک صبر را بگ لگام و بانگ در مد قلم تحت و لعلین و آنچه بدان ماند ۱۷ من ابراهیم شاهی سوادیق اولین بتبارک الله زرگست خدا صواعق جمع صاعقه سخطا حسود و شقایق لاله نعمانی لعنهم الله که آنرا لاله لعن گویند روح عصمان و عیسی و یثیع و ادمک و خوش آینه و در خوش و رحمت و آسانی و سخت ایست دلبسته حسن ریحانی لطف بوستان بان و گل فروش ۱۷ من ابراهیم شاهی منجذب کشیده شده از جذبه های سجایای العزیزه من عذبات الهی تواری عمل تحفیس مشبان جمع منف ظلال المقتدر ذیل دهن خط و کانی تسمیه از خط و سبعة مدارح طرح ترجیع بند	
ای س داد و بیا دو ستاری	این بود وفا و عهد و یاری
گفتم مگر از سر ترحم	دست از ستم و جفا بداری
مگر شاید ترحم مهربانی قوله	
بیتک دل ماه و خور بگیرد	گر سوئے فلک رسد نفیرم
خور آفتاب نفیر آواز قوله	
نتوان بقلم نوشت شوقش	گر پیر فلک شود دبیرم
دبیر نویسد اقوله	
دارم سیر آنکه همچو سعدی	بمشینیم و صبر پیش گیرم

سرخیال قولہ

اے ساتی ازان مے شبانہ	درودہ دوسہ جام عاشقانہ
-----------------------	------------------------

مے شبانہ مے دوشین جام عاشقانہ جام پر دمالال قولہ

اے مطرب ما تو نیز یکدم	مزار زکھت دفت چخانہ
------------------------	---------------------

چخانہ نام سانے کہ سرمندل گویند قولہ

یرگوئے بیاد وصل جانان	چون عود بسوز دل ترانہ
-----------------------	-----------------------

عود نام جو بہت خوشبو کہ میسوزند ترانہ نوسے از سرود قولہ

دیر لیست کہ آتش غم دل	در سینہ ہمیشہ زیانہ
-----------------------	---------------------

دیر است مدت زبانی شعلہ آتش قولہ

چون نیست ہیچ گونہ پیدا	در یایہ فراق اگرانہ
------------------------	---------------------

کرانہ انتہا قولہ

اے غیرت لعبتان طنان	برقع زرخ چومہ بر انداز
---------------------	------------------------

طنان و خندہ و سحرنگی کنندہ بر انداز دور کن قولہ

تا من ز سر جہان بکلی	بر خیزم و توبہ بشکنم باز
----------------------	--------------------------

بکلی من کل الوجہ قولہ

اے دوست زہکزار دیدہ	شد فاش میان مردمان راز
---------------------	------------------------

فاش آشکارا قولہ

سر مایہ عمرداد برباد	ہر کو بعنیم تو گشت و مساز
----------------------	---------------------------

دمساز ہمدم و محب قولہ

در آتش عشق و مجمر غم	مے سوز دلا چو عود دوسے ساز
----------------------	----------------------------

مجمر عود سوز قولہ

حالے چو نمیدہ مرادست	بوسیدن پایے آن سرافراز
----------------------	------------------------

حالے فی الحال نمیدہ مرادست میسر نے شود

اے سوسن بر گل اندام | از عارض تو خجل مہ شام

سن نام گل قولہ

چون کام نشد بسعی حاصل | قانع شدہ ام ہجر ناکام

کام منسد ناکام لاپار قولہ

مایم و عسیم فراق حالے | تا خود بحجبار سد سر انجام

سر انجام آخر کا۔ قولہ

شادم بہ غمت کہ در ہمہ حال | سوز عسیم تہ سازگارم

رازگارم سارہ کار سن قولہ

اے زخم عسیم تو مرہم دل | عشق تو ایس و محرم دل

ایس الفت دہندہ۔ ترجیح بند

ساقی اُرت ہواے ماہی | جز بادہ میاں پیش ماہی

ہی بقیع ہستاد بے تاکید و زجر ہم آپ قولہ

سلطان صفت ان بہت پریش | می آمد و خلق شہراز پے

صفت اسند دہش باند قولہ

بادرود را بیوسے در میان | کوئین مگر ز عشق لاشے

ز عشق لاشی پیش حق مسیح قولہ

مردم نگران بروے خوبش | وز شرم روان ز غار عشق

نگران مشتاق دفریبہ خمی حق پاکہ از آنگہ تمام ہتھار در باند و مجر و ناہد قولہ

حیران شدہ ام کہ بیچ و صفے | در خود رخت بیان ندارد

در خود لایق۔ قولہ

ہر دل کہ ندارد ز جان دوست | میدان یقین کہ جان ندارد

جان ندارد بیان ست لایق دودہ منتظم آہستہ قولہ

نوباوہ خاندان ملکست | کلہ ستہ بوستان دینست

نوباوہ دہشت درستہ قولہ

آثار و دلائل سعادت | تابندہ چو نورش از جبینست

آثار نشان و لائل بمع دین تابنده روشن نورش بشین بینه امرائین به قول

در حاتم قدر او نهفتست | فیروزه چرخ و چون نیکوست

خاتم بنوع دگر گشتی قوله

بر نام تو مهر کرده گردون | منشور او امر و نواهی

منشور لشکران قوله

اے خلعت ملک بر تو زیبا | دے غره دولت از تو غرا

غره سپیدی رو به آب و پیشانی و بزرگی غرا روشن قوله

بر قامت حشمت تو کوتاه | این اطلس نیلگون والا

اطلس نیلگون والا آسمان قوله

نگر حشمت صد اے صیت حدت | از سقفت بهم رواق خضرا

رواق خضرا آسمان قوله

بر شامی مجلس تو ناهید | بر لحظه کشیده جام صبا

نا هید زهره صبا شراب قوله

از بهر قبولیت ازین گوش | لولو سے خوشاب گشته لالا

ازین گوش یعنی بندگی و قد شگاری و فرمانبرداری بطوح و رغبت لالا غلام در خشنده

داین در سنت بزرگو مستعمل نه شده قوله

در قصه تو چرخ آستانی | کیوان بد در تو پاسانی

کیوان ستاره زحل قوله

لوفیق رفیق در یمنیت | تائید مدیم در بشارت

یعین دست راست تائید استواری مدیم بهشتین قوله

نصرت که مباد از تو خالی | در رزم کمیند و ستیارت

دست یاری دهنده پرده دار دبان - محسوس

در عشق تو اے صم غم چنانم - بهیهات انوس شاهباز باز سپید انگار بدان غم عرب

را ترک و تا جیک گویند آخیل گروه سهیل ستاره که از طرفین بر آید - ساقی نامه

بیا تا خرد را قلم در کشیم | ازستی به عالم علم در کشیم

از جام و مادم و دم ز نیم	از آب بر آتش خشم ز نیم
دما دم و سدم قوله	
از این دام که دیر باد می خاک	برفتند و بروند حسرت بجاک
دام که دسیا - قوله	
در این جوائی که بر باد شد	خنک آنکه از عالم آزاد شد
خنک خوش قوله	
سک باش و رطلی گرانم بد	و گران نش نتوان نهانم بد
رطل بیمانه قوله	
بده ساقی آن آب آتش خویش	از آن بلکه یا بزم ز آتش خلاص
آب آتش خواص شراب قوله	
بدین سقفت نه پایستش رواق	آوان زد بیک جام می چارطاق
چارطاق نرسد از طعام مخصوص بطبع و حیدر ادائی قوله	
بده ساقی آن جوهر روح را	دوا می دل ریش مجروح را
آن جوهر روح کنازه شراب قوله	
خدا الحام لا تحش فیها الجناح	که در باغ جنت بود می مباح
کبر حام و مرس درین که گاه است قوله	
بده ساقی آن یاده روح بخش	بده تانستینیم بر پشت رخس
رخس نام آب رستم قوله	
تہمتن صفت رو بیدان کنم	بکام دل آہنگ جولان کنم
تہمتن رستم قوله	
درین خون فشان عرصہ رستخیز	تو خون صراحی بساغر پرین
خون صراحی شراب قوله	
بیاساقی از من کن مکرشی	که از خاکی آخر نہ از آستنی

از خاک یعنی از آدمی نه از آتشی بدیوے قوله

بیاساقی آن بادۂ لعل صاف | بدہ تاکے این شید و تزدیر دلاف

شید کہ تزدیر دروغ قوله

ز تبیج و خرفہ ملولم مدام | نے رہن کن ہر دورا و السلام

رہن گرد قوله

بہن وہ کہ در کیش زندان مست | چہ آتش پرست و چہ دنیا پرست

یعنی بت پرستانرا عیب مکن و زنا داران را نکو ہمیش مکن کہ ایشان عبدالصنند و تو عبدالدینا و در دہی
ز تگ جگرگی تلانی عین تدارک کا و یاتی علم علم فریدون و آن از چرمی بود و آن را مبارک
شمرده و بجایمہ پوشیدہ و لعل و جواہر دران زیادہ کردہ در عہد عمر رض چون خراسان فتح شد لیارت آمدہ
امیر المومنین آنرا قسمت نمود بزرادید صیقل کند و بہیم تاج باز کشادہ آب اندیشہ سوز شراب گرگ پیر
آسمان آن بکر مستورست شراب رو بہ سر دجے آب و تار ابریشم بن ابرہیم شاہی - معنی نامہ

معنی کجائی بگلہ بانگ روو | بیا د آدہ آن خسروانی سرود

پرویز نام پسر ہر خیزن نوشیروان کہ ایوان کسرے کہ نامرتب بود مرتب کرد تا بے کہ داشت ہون
شست من مرصع بجواہر نفیس و تختش از عاج و ساج و مکمل در مرصع بود شکل آقا نیز بن و فلک البرج
در ثبت کردہ و انرا بطاقے در آورده و بر دھسے بود از شیر و گزن سریر بر دھسے و غلولہ کم از گوی
چون یک ساعت گذشتی آن گوی از دہان شیر در طاس او فساد دی و او را چار دست فرش بود کہ بہر
دستے فصلے از فصول سال نگاشتنہ و شطرنجش یک طرف از یا قوت و طرفے از زمر و تراشیدہ
بودند و نزد دست کہ یکجا بنفش از بسد و دوم از فیروزہ بایشم ترکیب کردہ و او را دوست شغال
زرافشان بود چون باراد می از ان زرد بست صورتہاے خواب ساختی و شکستی و خوانش
مرصع بجواہر نفیس و کا سہاے زرد و سبز و او را گنج با و آرد و گنج عروس و گنج و بیہ خسروی و گنج
از مسیاب و گنج سوختہ و گنج شاد آورد و نیز بلی و سفید داشت بزرگتر از ہمہ پیلان از غایت
سفیدی بدتر شدیدی و پارہ و کیسا و مطریان او بودند و شیرین زن و حشو قہ او بود و شکر و
زن نوید آواز مژدہ و رو و بضم از ایزد رحمتہ بود و از ملائک استغفار و از مومنان دعا و از بہائم

طیور نسج پس ابراهیم ستاهی اصول نام ناس آهنگ آواز خفیا لوطیه و سرود نام میرزا
 چنگی زننده ربه زن سرودی رگو ارغنون نام سازے از وضع اطلالون عود نام چوبے
 خوشبو و آئین خوش دنوئی سازے پرداز بواز چاره ساز سازنده عراق نام سرود
 زنده رود نام حے بریط صراحی بصورت لوط و اراسے دارند و یہ سم تلح بہین بہترین
 تمکین بزرگی و مرتبہ اورنگ تحت قن آسانی آتام و آسایش ولی نعمت مرئی اسمار حسن
 و لکندہ آسمانہ الخشنی فادوحہ مہا مریع بابے چہین جدیدی برغالہ نور گاد ویر نامہاے بروح نام
 ہمتن رستم نیر و حک منوچہر نام بسربیدہ دختر ایرج بن فریدون خلف دزد فرنگ نام
 ولایت مہراج نام بادشاہ رنگ ترک ترکستان ہندو ویا کر و ثاق خاہ نطاق کرہ ہد ہمالیہ
 مبارک صفت مانند آئین رسم و نہاد کشف طاہر کنارا تہا شہاے بادشاہ شمین
 گرانمایہ نوشت خیریں و آب حیات مشنوی

الا اسے آہوے دشتی کجائی	مرا باست چندین آستنائی
-------------------------	------------------------

الاداما و آگاہ اس قولہ

کہ مے بینم دین وشت مشوت	چرا گاہے ندارم خرم و خوش
-------------------------	--------------------------

مشوت حطہ رنگ وشت مشوت دنیا قولہ

مگر دست عطا پروردن آمد	کہ فالم لا تذرنی فردا آمد
------------------------	---------------------------

لا تذرنی فردا مگذار مرا تہا قولہ

کہ اسے سالک چہ در انبانہ داری	بیا واسے پندہ گردانہ داری
-------------------------------	---------------------------

انبانہ دخت و بال غدا تاک دخت انگور یروارہ امرار پرداخت و پوزانندہ طرز روش
 مشام مغربانہ بانندہ سر فتنہ دار و وگر روزگار زند نام کتابے نصیف ابراهیم رشتہ
 و مترج کن بانندہ قیل محف ابراہیم عرم و آتس زنہ کہ چمن گویند و نام وزیر سہرب بن رستم کہ
 آفرانندہ زم ہم گفتندے سلم نام پسر بزرگ فریدون بن آہتین کہ نور و ایرج از خورد و پوزندہ
 شیدہ نام پسر افراسیاب کہ پیشک نام دانت و نام حکیم کہ شاگرد دمنار بود و پسر گوررا بہت گہر
 ہفت نگ ساخته سراسے پلنج سراسے عاریتی ددینا نو شہر وال نام بادشاہ ایرانی

که تولد حضرت رسالت ۲ در زمان اوست و او فردک حکیم را که صاحب منصب ایاچه بود با هشتاد مرد
که متابع او بودند کشته شده و آنگاه دنیا حی نام قبیله از عرب و هم سر و گردن میدی در و نوشان عشقان
تخار بفتح و کشته فروتن مار نه سرفک و نفس روان جان و فی الجبال حقه سبک فلک
مهره باز و غایب از بهرام نام پادشاه طوس نام پادشاه از و ارشستر در دنیا نام کام لاپار رحیل کوچ
طبا شیر نام دوا طبا شیر صبح روشنی صبح نشین شست هفت پر کار بخت فلک ۵

هر که آمد در جهان پر ز شور	حاقبت میبایدش رفتن بگور
----------------------------	-------------------------

این کاخ سیخ عاریتی خان خان و کار و اسرار ۵ ایدل مجوس منصب دنیا که
هیچ نیست غزل تیری عمل خدمت شهنشاه اختران آفتاب حمل نام برج جدی نام برج
و لو نام برج زحل نام برج مسیح عیسی ۲ و حل بکچر ۵ فساد چرخ نه بینم نشنوم هنوز
سور عروسی و ضیافت و بهمانی تطهیر شادی و شاد و دیدار حصار بناد و روش ۵ دل منه
بر دنیا و اسباب او - عمل شهزین و دوکان دنیا رطب خرم اگر و دان پهلوانان ۵
دوش با عقل در سخن بودم - کشف ظاهر و دم قریب بند قید مثال ملال دگیری ۵
آن کیست که حضرت سلطان او کند - حیر غنی و اریم خیال و امام و من یتق الله یجعل
له مخرجاً - و یزقه من حیث یشاء اقتباس از آیه قرآنی است و لفظ مخرج را بر
افزونی بیت محذوف شده یعنی گس که بر سر خدا را داند ان خدا از بر او جاب بر آمدن
در روزی دهد او را از جاب که نمی پندارد ۵ بنو متهتری چو دست و بد - دست و بد
ملون رنگارنگ شاه هر موز شاه هر مزیزو نام شهر بیت و فارس ۵ درین محنت سرا
تا که بوی دوست بنشینم - محنت سرا دنیا که جاکهست تاریک بیصفا انگشت در
و ندان کنایه از تحیر و کار و بار است که آن را پذیرفته و دریافت آن معدوم سر بر سر زانو کنایه
از فکر خود بکمال نقصان است ۵

بیا اے طائر فرخ بیا و مژده دولت	ای ایام ان یزجن زما کالذی کانوا
---------------------------------	---------------------------------

طائر فرخ ملک الموت مژده دولت بیغام ملک الجبار عیسی یعنی قریب ایام روزان یزجن صیغه
جمع مؤنث غائب فعل مضارع معلوم از رج رج رج رج و جوا یعنی باز شدن الندم و الذم و التیام

سدن و کاف حرف تشبیه است الهی اسم اشارت بمعنی آنوقت که رفت از ایشان لغارت کالوا
صیغه جمع مکرر فاعل فعلی معنوی مشتق است که درین ظلمت سرس و دنیا تا یک گشت و شرفت
صفات دوست استیم گه از تجربه کار و بار خود و تجربه یافت مطلوب روزگار خود انگشت بدست
نهادن گریم و گه از فکر و خود و دوست بر سر زانو شیم بیک ملک الموت فرود دولت که بیام
حضرت احدیت است بیارنا خوشا و شادان مصاحبه نایم و از روزگار قریب است که ایام مراقب
از روستا ندامت و بر نشانی مکرر زنجیر ایام که لوده اندیشی انسان در کمال شادمانی آنست و در این
که مالایه کور شد به باد و ایام فراق بسر آید و روزگار وصال و آید

ابتداء الصبر و حلت نهانی الی اسد سرکار و طار العقل از غنی هنر الی عریان

حلت صیغه واحد مؤنث غایب فعل ماضی معلوم من حل یحل مع ما کتبت دن اسد جمع اسد
اینجا کنایه از دوامی تنهواست که از کتاب آن مورث آفات ست سر جان اگر طار صیغه واحد مکرر
فعل ماضی معلوم از طار یطیر طیر یعنی بریدن از غنای جمع همزه و سکون وال و کسر عین واحد مکرر امر
مخاطب لود من اوهن یعنی اوهان منتهی گردن نهادن و یا در شکم و زن سمیدن عریان برهنه
سدن و اینجا معنی عاریت که اتیان مصدر بمعنی فاعل در کلام فصحا بسیارست معنی است که
بنام سرایان بهنگام که از هم کنشاده شد و ریخته گشت مرا عشق از دوامی شهرت دارد است و برید
مقل و دانش که حاجب سلوک بود و از سلوک آن طریق مع میفرمود مطیع متواضع طار فرخ معنی
سجیدن و حقیقه دریافتن یعنی مطیع یا بمعنی که نسخ دریافت حقیقه را در انحال که عاری و برهنه
از مخالف و مخالفت من مستی را خون مراد یافتی و اطلاع حقیقت من نشناخته که خواست من
مرتبه خود بکمال رسانده و خلاف محبت را در من اثر ننماده باید که مطیع من شومی و در انحال
و مخالفت من عاری و سیکردی و نیز او معنی وقت که ماقال اسد تالی انین از بهمانی الغار و
عنی جاد و مجبور بود متعلق بفرمان برسم سابق مصدر بمعنی فاعل و این عریان خرمیند امقدر
و تقدیر کلام چنین سر و سعاد طار العقل از به عریان عین بمعنی الوزن و معنی چنین سودا و بخت
بعینت مراد یافت که از تصرف او دریم و از سنجیدن تا بر عقل بهنگام که آن حال بدست
است از حین معنی سنجیدن او بهجود از من برید و خبر اگر دید

سجده
و در سر
چندین
بازگشت
و در سر
چندین
بازگشت
و در سر
چندین
بازگشت

آنکه ده با هفت و نیم آورد پس سود نکند | فرقت باو که هفت و نیم باوه می کنی

در معانی این بیت وجوب یارست اول آنکه یعنی اے ممدوح من آنکه از کمال خویش نقصان نبرد
آورد و این را بدینابدل کرد و نظم تعذیب از بهر حمل مال با یونهار پس سود نکند اگر چه بدانش خود سود نکند کما قال الله و عیسویانهم یسئلون
عن حقایق الایز و قال عمر زیاد گرداناد که همیشه از زول بهر حرج توجه داری در دنیا ما و طلب دنیای آری در مرضیات حق
میکوشی و لباس مصوح بصبغة الصمغ پوشی چنانچه در آیات آیند خود گوید و و هم آنکه بر تبره کمال
رسیده بهدایت ناقصان روی آورد و بهمت خود توجه ایشان نگاشت پس سود نکند
بلکه در غبن آورد اگر چه نزد اهل شرع هدایت ناقصان امر است عظیم الما چون از عروج مرتبه خود باز ماند
پس غبن کرد کما قال من استوی يوما فهو مغبون حق تعالی در عفو برکت کند که همیشه در تکمیل نفس ناطقه
خود میکوشی سووم آنکه خلیفه آنوقت استدعا بهمت نموده در آنوقت که غنیمت نا بهار بالشکر بهیشماز تسخیر
ممالکش رونما ده و بر سر عظیم بر خلیفه مستولی شده و لشکر خلیفه هفت و نیم هزار و لشکر غنیمت ده هزار
خواجہ بنور بصیرت دریافته این قطعه را بنوشت و کرامت خویش اظهار فرمود و دولداریش خرساود
بحکم کم من خیمه قلیله غلبت فیه کثیره باذن الله چهارم آنکه با هفت و نیم اراده کرده چون ده را
با هفت و نیم ضرب کنیم هفتاد و پنج میشود و از آن کلمه عجیب گیریم که در شمار هفتاد و پنجست معنی آنکه
در کمال دولتی دنیا بجای بر زیر و ستان نموده پس سود نکند و خدا عمر تو دراز گرداناد که تو با وجود
ثقلت مال بر زیر و ستان لباس عجب می طرازی و عمر و از زیر دست می سازی و این خصلت است
جمیده کما قال ۴ التکریم مع التکریم صفت پنجم آنکه بادشاهان سابق نقود مضروب ده و زنی را
با هفت و نیم وزن می آوردند و خزان را بدین وسیله پر میکردند چون نوبت ضرب سک و ممدوح
علو همتش باز برافروزی آرمید و هفت و نیم از ماریده ورنه نبرد خلق خدا را برافراست آورد و چنانچه
امیر خسرو در مرصع بادشاه گوید که گرد و الاش زردی کرم کردیکه را دو عیار درم سیوه
که عیاری در شش تا چهره شد که سه یک بود یکیه را سه شد که کعب الخمرال نام شراب و بتا
و کعب الخمر البخر لام بهدین لغت است طبرزد و لشکر سفید مشتری خریدار هر سی بنده منبری نداده
جاسوس و اراکین گفت پناه طالب مشوا خوش باد جایگاه او لایقوت فوت نمیشد منقلب
گردند زرق وریو کرد فریب

بر آن دلیل که القاص لا یجب القاص	رخیم منکر خمار بود روزی چند
زمانه نیز براند که الجرح قصاص	ز سخت خون صراحی و لای کشتن او

نیم مرد یک بار یک و نرم آوار پس مراد از نیم زاید ظاهر برست حمار میفرودش مراد ماری کامل
اص چیده صراحی مراد ماری کامل جروح جنگی معنی است که زاید ظاهر برست و سخته مسک
رب بود و در انکارش می بود با نجهت که خورشیدین مراد از عین رادوست میدارد عاقبت الامر
مال از مادت غلبه کرد و راد در البقیه خود آورد و آنچه در باطن عارت بود بر او نش کرد و راد رادت کرده و راد
حق سر آورد و باطن عارت را کشف کرد که عبارت از ریختن خون صراحی بود و کایه از غمی سوز چون
خون صراحی ریخت و در افشای اسرار او نیست صاحب ران که حضرت حق باشد بوجب القاص لا یجب القاص
ن الدبر اما بکشتن آن رحیم اشارت مینماید که الجروح قصاص پس زاید که عشق او بجهت خویش نیر
نه شود و کشته گردد که عشق اوله حرفی و آخره قتل و طبع بقصه حسین منصور و قاصی است که بخون
مور قوی موده او زنده قوی بی نظیر بود لاجرم در تقصیب می نمود می است که قاصی ظاهر برست
مکاد انکار شای می نمود بعلته آنکه هم پیشه هم مینه راد است میدارد و به تفریب شیر در پیش می آورد
ع بر تبه حقیقه منقرود قاضی هم دعوی حقیقه می نمود ایقدر محاسب هم و حب انکار با نند ناگ
در فته حکم کشتن او و صاحب یعنی اندک می فرمایند که الجروح قصاص یعنی هر که بدگر است آورد
ش برزو عاقبت تیج برده میخته گردد سر خیال به مدت سه ماه است علمدار نشان بر دار
بست کش حماران خیبر نام قلعه خواجه قنبر علی مرتضی معتمد

بردار دل از مادر و هر ای فرزندی	با نصف اخیر تو سرش در پیوند
ناله قلب ندانی که چنین نهادی	چون حافظ اگر تنوی ز رویت خورشید

معنی است مادر و هر جارت اندیش که شکر بخون حرمش لایق و بحر طریقه و هر دو حاضر است و ست آمده
تجمیع این هر دو بدین تمامی می رسد و نصف اخیر تو سرش اشاره بطریقه که دالالتش با جزاء است
معنی است بردار دل از دنیا است دوست و مصیبت آخر شود بر آورد و پیوند که دالالتش با جزاء است
یعنی انا بناد و بنا و که میده داخل الی بطریقه شود اگر مبتده دلی قلب خود را ندانی که اول ترین اخلاص
مادر و صیغه یعنی انا و خود را قلب کنی پرستان نساری و عناصر و حواس را بر می نینداری

هرگز بران پایه نرسی و ان لباس بقامت خود بطرازی و سنی سمانی آنست که اول کلمه بهر تخیل
کنم بعد حرف ب در پس ب که در کار با بود برداشتیم و با بجای خود گذاریم کلمه در اشارت میکند
بدان و ازان معنی الکی میدهد پس دل از او در هر یعنی حرف میانه او را که حرف را رسمی است اے
نهاد بهر و چون بهر در جمع شود مجبور او شرابا میباشند و بنصف اخیر کلمه شوهرش چون نگردد و تا
پس قلب کنند آخرا در ابصار آرد و در حرف سدر بسیاران برود شراب شود که عشق است اگر کسی
گوید که حافظ تشخیص هیچ نامی نلفرمود و هیچ هم ثبت نکرد و تا وقتیکه نام ثبت و تشخیص معلوم نگردد
جواب آنست که راج و شراب از عشق است با اتفاق محبوب صوفیه خواجه نام از پنجه ثبت نگردد
که متفق علیه این طائفه است معما

نام بیت من که مهر ز رویش نخل است	دو حرف ز نظم حافظ مرثی است
اول اشتم هجی و قلبش روشن	دین طرّفه تر آنکه جمله از شل است

یعنی نام محبوب من که باه از روی او شرمندگی خواست دو حرف از نظم حافظ بذله گوید آن دو حرف
اول و ششم حرف هجا که الف ص است و که قلبش روشن است با اعتباری که علامت قمر است
پس در بنجم پس آخر شد و چون جمله از را قلب کنند یعنی را را ابصار آرد و حارا با خود الف را
بقلب لاجر گردد و راج یعنی شراب که محبوب همه است و مفتوح کشاد و سنگ قدرت
سودانده دیوانه آفتاب بگل اندودن نهان ساختن امری که در غایت شهرت باشد
در بهمان راه ترسایان و ذرم غلبن و غمور این اشاره بشیرین دان است ایت به تلخ
قسام قسمت کننده لاله بازی مضاحک نمک آند زرق زرب خطریحان تسو از خطوط سبزه

خاتمة الطبع

الحمد لله والمنته که درین زمان فرنی اقران کتاب مستطاب است و ان در روحی به بدل و الشرح
که هنوز بقالب طبع نیامده بود تصحیح نام و تنقیح مالا کلام با تمام احقر نام محمد عبدالاحد عفا الله عنه
ماه شوال الحرام ۱۳۲۵ هجری مطابق ماه جوزی سنه ۱۳۲۵ در مطبع مجتبیای واقع در بی طبع گرد
کاپی است محفوظ